

Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE Prof. Ecaterina BRANIȘTE

BIBLIOTECA
MITROPOLIEI IAȘI

Fond

COTA 11-76528

**DICTIONAR
ENCICLOPEDIC
DE
CUNOȘTINȚE
RELIGIOASE**

DIECEZANA CARANSEBEȘ

Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE

Prof. Ecaterina BRANIȘTE

DICȚIONAR ENCICLOPEDIC DE CUNOȘTINȚE RELIGIOASE

Tipărită cu binecuvântarea
Prea Sfințitului

† **LAURENȚIU**

Episcopul Caransebeșului

EDITURA DIECEZANĂ CARANSEBEȘ

2001

INV. 37730
MITROPOLIA MOLDOVEI ȘI BUCOVINEI
BIBLIOTECA ECUMENICĂ
"DUMITRU STANILĂE"
COTA: 4-16528

ENCICLOPEDI DE CUNOȘTINȚE

Ediție îngrijită de
Sectorul Cultural al Episcopiei Caransebeșului
Corectori:

Pr. Ioan Petraș,
 Pr. Ovidiu Sava,
 Prof. Maria Aron,
 Daniel Aron Alic,
 Ing. Cristian Frențiu,
 Ciprian Streza (textul grecesc)

Tehnoredactare:
 Pescaru Alexandru

ISBN 973-97569-7-2

PRINOS DE RECUNOȘȚINȚĂ

Un cuvânt de înțelepciune ne atrage atenția că *"nu există mormânt atât de adânc până la care să nu ajungă recunoștința noastră."*

Parcurgând paginile acestui inedit Dictionar sau avându-l la îndemână ca util și necesar instrument de lucru, în calitate de cititori suntem determinați să cultivăm față de autori un curat sentiment de recunoștință și să consimțim cu pietate, aidoma lui T. Arghezi: *"Carte frumoasă, cinste cui te-a scris"*.

Despre inerenta unui astfel de Dictionar în peisajul editorial românesc, despre caracterul lui instrumental, a scris cu rafinament în *Cuvântul său înainte*, distinsul cărturar, Domnul academician Virgil Cândea. De altfel, procesul de instruire, de formare a personalității umane, în contextul unui vast câmp informațional, din zilele noastre, presupune ca o condiție sine qua non existența și accesibilitatea la dicționare cu deschidere enciclopedică. Și aceasta cu atât mai mult cu cât, din nefericire, încă se resimte lipsa din bibliografia românească a unor astfel de lucrări.

Despre inițiatorul și realizatorul, în parte, a acestei prețioase lucrări, valorosul liturgist ortodox contemporan și erudit profesor de teologie, părintele Ene Braniște, a prefăcut cu căldură cea care l-a însoțit de-a lungul vieții, ca soție și nemijlocită colaboratoare, profesoara Ecaterina Braniște.

La rândurile din *Prefață* aș dori să adaug, ca un ucenic al magistrului Braniște, că dânsul avea și practica, atât la catedră, cât și la Sf. Altar sau la masa de scris, un cult al *meticulozității și minuțiozității*. Între metoda de cercetare și trăirea liturgică interioară, între prelegerea academică și conversația cotidiană cu aproapele, simțeam că există legături tainice, iar întâlnirile cu el îți confereau un confort lăuntric deosebit.

Cultul minuțiozității se simtea în vastul lui travaliu de cercetare și întreaga sa operă liturgică îl recomandă ca pe un teolog erudit, cu o largă receptare europeană. Studiile sale teologice, traducerile, recenziile, predicile, vasta muncă de diortositor al cărților de cult din Biserica noastră vin în sprijinul acestei afirmații.

Preocuparea pentru meticulozitate completează cele afirmate mai sus. Aceasta explică întregul mecanism în virtutea căruia a inițiat și realizat până la prematura sa trecere la cele veșnice (+1984) Dictionarul de față.

Așa cum remarca și distinsa lui soție, părintele Braniște nu trecea indiferent, prin itinerariile de lectură sau de cercetare, pe lângă termeni, noțiuni, concepte sau elemente, care

în lumina unor explicații docte, puteau, într-o perspectivă aparte, să devină componentele unui *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*. Este doar una din genezele lucrării de față. Iar dacă precizăm că fișarea Dicționarului s-a realizat în mare măsură în anii ateismului triumfalist, valoarea acestui demers este cu atât mai mare.

Preocuparea pentru elaborarea unei asemenea lucrări a fost legată și de lipsa și nevoia unor instrumente de formație și informație culturală de resort în pedagogia românească a acelor ani.

Incontestabil că atât meticulozitatea cât și minuțiozitatea părintelui Braniște aveau la temelia lor un germene esențial: *iubirea de frumos*, de acel frumos care sublimează ființa omenească. Părintele a fost, în egală măsură, un *filocalic* și un *calofil*. Avea conștiința că oferind cititorului un astfel de Dicționar îl ajută pe acesta să sporească în frumusețe interioară.

Șantierul Dicționarului nu a fost însă abandonat prin plecarea părintelui, ci, dimpotrivă, a fost continuat și argumentat de nobila sa soție. Această șansă a cărții, argumentată de acrivia prof. Ecaterina Braniște, a făcut ca termenii lucrării să fie aduși la zi și să-i dea vitalitate. Munca investită în acest Dicționar de către distinsa profesoară a absorbit-o într-atât încât ceasul din urmă a aflat-o la masa de lucru, trecând în lumea veșniciei cu o demnitate specifică doar celor care și-au făcut din studiu și dragoste de carte un adevărat cult.

În concluzia acestor succinte considerații de suflet susținem ideea că lucrarea de față este *rodul unei comuniuni intelectuale, de conștiință și de datorie față de spiritualitatea românească*.

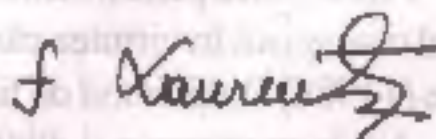
Dar nu putem încheia fără să subliniem ceea ce spuneam la început: a avea pe masa de lucru sau în raftul de bibliotecă un astfel de Dicționar presupune să trăiești un sentiment de recunoștință față de autori.

Acest sentiment îl cultivăm cu evlavie față de magistrul nostru, părintele Enc Braniște și distinsa lui soție, Prof. Ecaterina Braniște precum și față de familia domnului Gheorghe Braniște, care ne-au încredințat spre editare acest Dicționar.

Cu convingerea ca toți cei care folosesc această lucrare vor realiza atât câștig duhovnicesc cât și cultural, binecuvântăm pe cei care au ostenit la apariția ei.

Caransebeș, 29 august 2000

la Praznicul Tăierii capului Sf. Ioan Botezătorul

Episcopul Caransebeșului

CUVÂNT ÎNAINTE

Religia ocupă un loc neînsemnat în cultura generală a omului de azi, iar cuvintele care denumesc concepte și realități spirituale sunt puțin cunoscute sau greșit înțelese. Este rezultatul secularizării societății moderne, iar în unele țări europene, al politicii antireligioase desfășurate sistematic, timp de multe decenii, de guverne totalitare care își făcuseră din ateism trista reputație a unei filosofii progresiste. Înlăturarea religiei din învățământul public a avut ca scop o educație exclusiv laică, îndreptată spre valorile materiale, credința fiind înfățișată ca un impediment în dobândirea lor, sursă de obscurantism și factor retrograd în aspirațiile spre civilizație și cultură. Dar pe lângă dezechilibrul interior provocat în formarea tinerilor cărora li se împiedică dezvoltarea dimensiunii spirituale, educația astfel orientată îl lipsește pe omul modern de o parte majoră din zestrea intelectuală indispensabilă lui. Pentru că, indiferent de atitudinea spirituală a omului cultivat, fie el credincios, liber cugetător sau ateu militant, este limpede că de informația religioasă nici un om cu educație completă nu se poate lipsi. Fără apelul la acel uriaș tezaur de cunoștințe, nu pot fi bine înțelese marile civilizații ale lumii, toate întemeiate pe doctrine spirituale, nu pot fi descifrate capodoperele de arhitectură și artă create în ultimele milenii, nici asimilate scrierile majore ale literaturii universale. Fără informația religioasă esențială, privind nu numai creștinismul, dar și credințele altor epoci ale omenirii, oricât de pregătit în filosofie, științe, litere și arte, omul rămâne semidoct, adică, în sens literal „pe jumătate știutor”, iar după *Dicționarul explicativ al limbii române*, [om] „care are cunoștințe puține și superficiale” (dar se crede cult).

Dacă acestea sunt consecințele ignoranței religioase pentru oameni în general, cu cât mai dăunătoare este aceasta pentru creștinul care vrea să-și trăiască drept și deplin credința. Aceasta presupune cunoașterea învățăturii Mântuitorului și a tâlcuirilor ei de către Sfinții Părinți, participarea la Sfintele Taine ale Bisericii, o cugetare creștină și păzirea normelor de viață creștină, care formează împreună acel corp de concepte și termeni stăpânit imperfect — cum spuneam mai sus — de omul contemporan. Ele erau o parte obligatorie a educației creștinilor de altădată; acum, multe cuvinte și expresii care denumesc adevăruri de credință, sărbători, momente liturgice, realități ecleziastice diverse nu mai sunt înțelese de credincioși. Câți dintre ei pot defini repede și bine nume de praznice ca *Epifania*, *Întâmpinarea Domnului* sau *Cincizecimea*, deosebirea dintre *arhiereu* și *arhimandrit*, cuvinte ca *litie*, *proskomidie*, *utrenie*, *vecernie* sau *denie*? Câți au cunoștințe suficiente despre dogme, istoria Bisericii și marile ei personalități — sfinții? Ele se dobândesc prin studii sistematice și, în lipsa lor, prin participarea la sfintele slujbe care au și o importantă latură didactică (predicile), audierea de conferințe și emisiuni cu tematică ortodoxă, prin accesul la o literatură creștină mereu mai larg răspândită la noi azi. Firește, biblioteca de referință, cu cărți de uz curent, indispensabile în viața omului cultivat de azi cuprinde, pentru informarea corectă și rapidă, dicționare (de limbă, de cunoștințe generale, de istorie, geografie, literatură, artă etc.). Dintre ele au lipsit însă, mult timp, cele de cultură religioasă.

Iată de ce trebuie să ne bucure apariția acestui *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*. Conceput inițial ca un vocabular de terminologie liturgică de marele specialist al acestui domeniu, regretatul Pr. Prof. Univ. Ene Braniște de la Facultatea de Teologie din București,

manuscrisul nu a fost definitivat de cărturarul prematur trecut la cele veșnice. Cum, și după ce criterii a fost amplificat și dus la bun sfârșit dicționarul, aflăm din introducerea doamnei profesoare Ecaterina Braniște, trecută la cele veșnice în 2000. Soția și colaboratoarea părintelui, care participase la redactarea lucrării încă din prima fază, îi cunoștea concepția, metoda, izvoarele și a dat forma ultimă manuscrisului.

Orice instrument de informare asupra unui întreg univers de cunoștințe — în cazul de față cel religios, și în primul rând al creștinismului ortodox — înfățișează realitățile domeniului respectiv în măsuri obiectiv și subiectiv determinate de concepția autorilor, de cititorii cărora lucrarea le este adresată dar, și îndeosebi în vremurile de față, în care factorul economic este atât de important, din considerente practice, prin includerea a cât mai multă informație într-o carte de volum mic, dar accesibilă unui număr cât mai mare de iubitori ai valorilor spirituale. Despre dicționare este greu de emis judecăți obiective în ce privește gradul de cuprindere a domeniului tematic, lacunele lui sau, dimpotrivă, informațiile redundante, criteriile de întocmire a listei de concepte și termeni. Toate acestea le înfățișează autorii, din de viziunea, opțiunile, erudiția și rigoarea lor metodologică. În acest domeniu mai înțeleaptă este aprecierea unui mare cărturar creștin din secolul nostru, Gilbert Keith Chesterton care spunea că, probabil, toate dicționarele sunt imperfecte — în sensul că nu-i pot satisface pe toți cititorii —, dar că totdeauna este preferabil să ai la îndemână un dicționar, cât de imperfect, decât nici unul.

În schimb, putem sublinia, după lectura manuscrisului, avantajele acestui dicționar și foloasele lui pentru cititori. Identitatea spirituală creștină ortodoxă și calitatea intelectuală a autorilor îl recomandă în primul rând. Autoritatea Părintelui Prof. Ene Braniște în Liturgică și Pastorală, este bine cunoscută. Doamna Prof. Ecaterina Braniște a adăugat pregătirii universitare în Teologie și Litere anii de colaborare cu învățatul său soț și neprecupețitele eforturi nu numai din pietate pentru memoria lui, dar și din crez științific, pentru publicarea lucrărilor sale postume, între care impunătorul curs de *Liturgică generală* (București, 1993).

Cartea de față a fost întocmită cu rigoare, și mai ales cu intenția folosului ei duhovnicesc, cu gândul permanent și bine intenționat la cititori care o vor folosi în scopuri educative și culturale, și în primul rând pentru împlinirea lor spirituală. Dicționare de informație religioasă s-au mai publicat și, probabil se vor mai publica la noi, din diverse perspective și cu felurite scopuri. Cel de față are privilegiul unei tradiții doctrinare și al unei binecuvântări unice.

Suntem convingși de buna primire cu care acest *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase* va fi întâmpinat de cititori. El vede lumina tiparului cu binecuvântarea și generosul sprijin al Prea Sfinției Sale Dr. Laurențiu Streza, Episcopul Caransebeșului. Înaltul ierarh exprimă în această luminoasă inițiativă recunoștința cărturarului față de profesorul său, care cu trei decenii în urmă îi încuraja râvna pentru științele liturgice și pastorale.

Virgil Căndea

Membru al Academiei Române

PREFAȚĂ

Întocmirea unui dicționar de cultură religioasă, cum se dorește a fi această lucrare, fusese plănuită încă înainte de anul 1980, împreună cu soțul meu, Ene Braniște, profesor la Institutul de Teologie Ortodoxă din București. Ca profesor de Liturgică, el era preocupat, mai ales de vechea terminologie din cărțile de cult ale Bisericii noastre, cărți la a căror diortosire (îndreptare și adaptare la limba română contemporană) a lucrat mult, notându-și în același timp ce i se părea rar și deosebit în limba noastră veche bisericească. Mulți dintre acești termeni sunt incluși aici. Eu eram preocupată mai mult de termenii religioși de strict interes pentru a înțelege sensul și conținutul atâtor noțiuni religioase întâlnite în lecturi și folosite în cult, noțiuni pe care le consideram necesar a fi cunoscute de oricare cititor interesat de viața și cultura religioasă.

Disparația regretatului meu soț (1984) a lăsat neîmplinit acest proiect, la acea vreme. Fiind pregătită în specialitate (licență în Teologie și Litere), am hotărât, după câțiva ani, să reiau singură lucrul început împreună. Am folosit materialul (termeni vechi) din fișele întocmite de prof. Ene Braniște și termenii liturgici culeși de mine din lucrările lui tipărite, continuând culegerea de material și din variate domenii ale Teologiei. Deoarece lucrarea depășește conținutul și caracterul strict de dicționar, am intitulat-o: *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*.

După cum e definit în toate dicționarele (române și străine), cuvântul „dicționar” (lat. *dictionary*, gr. *lexicon*) înseamnă: „listă alfabetică de termeni, cu explicațiile necesare, aparținând unei limbi sau unei anumite științe, arte etc.”; „enciclopedie” (gr. *ἐγκυκλοπαιδεία*, ἡ — *egkiclopaideia*, format din *ἐγκύκλιος* — *egkiclios* = circular, rotund, cuprinzător, și *παιδεία*, ἡ — *paideia* = instrucție, cunoștințe, educație), cuvânt tradus în dicționarul francez „Robert” cu: „ansamblul tuturor cunoștințelor, fie din întreaga cultură, fie numai dintr-o ramură a culturii” (ex. în cazul acestei lucrări: cultura religioasă — desigur fără a avea pretenția de a fi epuizat materialul inclus în aria ei). Spre deosebire de dicționarele cu conținut religios, apărute la noi înainte și după 1990 (menționate în parte în bibliografie), și care cuprind fie numai noțiuni din Sf. Scriptură, (cu deosebire din Noul Testament), fie dintr-o anumită ramură a Teologiei, acest „Dicționar enciclopedic”, după cum arată și titlul, este un „ansamblu” de cunoștințe din toate domeniile culturii religioase (doctrină, cult, istorie, artă bisericească etc.), privind atât Biserica creștină, cât și marile religii ale lumii, de la începuturi până azi. Cele mai multe noțiuni se referă la credința creștină ortodoxă (dogmă, cult).

Problemele dezbătute au caracter instructiv-informativ și, îmbrăcate adesea în haina catehezei, ele urmăresc și un scop educativ-formativ, în spiritul doctrinei și moralei creștine (prin ilustrarea cu texte din rugăciunile cultice și din scrierile Sfinților Părinți). Credinciosul dornic să cunoască și să înțeleagă îndatoririle sale, prevăzute de învățăturile și ritualurile Bisericii (Ortodoxe, în special) va afla aici îndrumările și lămuririle necesare legate de: Sfintele Taine (Botez,

Împărtășanie, Sf. Mir, Spovedania, miracolul Sfântului Maslu etc.), rânduielile pentru sfârșitul vieții omului, cu ritualul tradițional: rugăciuni (stâlpii); parastase și pomeniri, vămile văzduhului, Judecata de apoi, raiul și iadul (în concepția creștină și a altor religii), slujbe și ierurgii care intră în practica vieții creștine (sfeștanii, acatiste, sărindare, soroace ș.a.); învățături despre: post, sărbători, icoane, calendar, importanța slujbelor bisericești (explicarea Sfintei Liturghii). În scop informativ, unii termeni se referă la: organizarea bisericească, treptele clerului creștin (cu specificul fiecărei confesiuni) și clerul altor religii; probleme de istorie universală (privind: sinoade, apariția confesiunilor creștine și a sectelor — cu doctrinele lor); istoria religiilor, cu doctrinele și specificul lor; arta religioasă (stiluri arhitectonice bisericești, iconografie, muzică psaltică, veșminte sacerdotale); cele mai importante mănăstiri din România, vestite biserici din București etc., mitologie și folclor religios, precum și variate noțiuni legate de viața religioasă și formele ei de manifestare.

În lipsa informațiilor (din ultima jumătate de veac, în România) de popularizare a culturii religioase, sperăm ca acest dicționar enciclopedic religios să umple un gol, contribuind la îmbogățirea cunoștințelor fiecărui cititor, de orice credință și pregătire religioasă și de orice nivel cultural. În același timp sperăm să trezească dorința de cercetare și mai aprofundată a culturii religioase, în toate aspectele ei, instructive și ziditoare de suflet. Bibliografia (din interiorul textului, ca și aceea din lista abrevierilor și suplimentară) va putea ajuta ca punct de plecare în acest scop. Menționăm câteva din cărțile citate în bibliografie care ar trebui să nu lipsească din biblioteca și lectura unui creștin ortodox: Sf. Scriptură, Mărturisirea de credință ortodoxă, Ceaslovul, Filocalia, Patericul românesc (adică viețile sfinților români), Pe treptele slujirii creștine (alese cuvântări instructiv-educative), Explicarea Sfintelor Taine de inițiere (Botezul, Euharistia, Sf. Mir), tratatele de: Liturgică Specială (cu explicarea doctrinală și simbolică a Sfintei Liturghii, a slujbelor religioase și a Sfintelor Taine), Liturgică Generală — ce cuprinde problemele privitoare la cunoașterea și înțelegerea cultului ortodox și practica vieții creștine: calendar, sărbători, post, pomenirea morților, simbolismul elementelor cultice, muzica bisericească, arta și iconografia creștină ș. a.).

Din aceeași dorință de a trezi și a forma o „conștiință religioasă“ luminată, s-a insistat în explicarea, uneori foarte amănunțită, a acelor termeni care pot contribui la clarificarea învățaturii creștine și cunoașterea ei confesională. Din același considerent nu s-au dat cuvintelor explicate și sensurile lor profane, ci s-a subliniat, aproape în toate cazurile, numai fondul religios (ex. cuvântul „stâlp“ a fost discutat ca denumire pentru slujba care se săvârșește de preot la căpătâiul mortului, acasă, înainte de a-l duce la biserică, unde se face slujba înmormântării). Sensul profan al noțiunii de „stâlp“ este discutat la cuvântul „adosat“, „stâlp adosat“ denumind restul din fostul perete despărțitor dintre naos și pronaos, rest rămas ca un fel de coloană lipită (în interior) de zidul de nord și de cel de sud al bisericii. Sunt incluși, de asemenea, termeni religioși arhaici (din vechile cărți bisericești), precum și termeni mai puțin cunoscuți, dar importanți, atât pentru îmbogățirea cunoștințelor religioase, cât și a culturii, în general.

Având în vedere obiectul ei, considerăm că această lucrare va fi deosebit de utilă diferitelor categorii de cititori, de toate vârstele, dar în primul rând celor de specialitate: elevi de seminarii teologice, studenți teologi și clerici, care vor putea afla aici repere pentru preocupările lor de specialitate.

Lucrarea a fost stimulată și de interesul crescând, pe care mulți cititori, credincioși sau mai puțin credincioși, îl manifestă față de scrierile religioase, fiind dornici să cunoască și să înțeleagă conținutul și sensul noțiunilor bisericești, a ritualurilor și a actelor cultice, la care participarea este tot mai numeroasă. În mare măsură, lucrarea caută să vină în întâmpinarea acestui interes atât de actual. Credem în utilitatea ei, dorind mai ales ca ea să devină un mesager al cuvântului divin, care să revigoreze în sufletele cititorilor atât credința în Dumnezeu, cât și dragostea și interesul pentru această ramură a culturii care este Religia.

Prof. Ecaterina Braniște

ABREVIERI

Acad	academ. e, academician
AR	Academia Română
BAR	Biblioteca Academiei Române
cf	conform
d Hr	după Hristos
diac	diacon
d.p.v.	din punct de vedere
Dx, dr	doctor
eb.	ebraic, lb ebraică
ed	ed. e, editură
ep	episcop
Fv	Evangelic, evanghel. si
ex	exemplu
f	filă
germ.	german lb germană
gr	grecesc, lb greacă
i Hr	înainte de Hristos
ind.	indian, b indiană
Inst	Institut
lat	lat. lb latină
b	limba
mitrop	mitropolit
m. al Acad. R	membru al Academiei Române
ms	manuscris
nr	număr
p	pagină
Pr	Prea Fatacul
pr	preot
prof	profesor
Ps. —	psalm
pt	pentru
reg	regional
rev	revistă
ș.a.	și al. ele
ș.a.m.d.	și așa mai departe
sec	secol
sf Sf	sfânt

slv slav slavon. lb slavonă
 ș u și urmare și următoarele
 turc turcesc. lb turcă
 univ universitar
 vers verset
 v vezi
 vol. volum

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE ÎN TEXT

- A. J. CP — Anonim. *Încreștarea, Căpene de poruncă* ed. I. București, 1775
 A. S. DLR — August Scriban. *Dictionarul Limbii Române* Iași, 1939
 BB — *Biblia de la București 1688*. ed. București 1988
 C. A. D. E. C. R. — I. A. Candrea, Gh. Adamescu. *Dictionar Enciclopedic Ilustrat „Cartea Românească”* București, 1926-1931
 Const. Apost. — *Constituțiile Apostolice (Așezămintele Sfîinților Apostoli)*. v. E. B. L. C. ed. 1993 p. 22 v. SPA 1928 vol. II p. 258
 C. M. — revista „Cultul Mozaic”
 DB(R. — *Dalca de la Burehisia la cucerirea romană*. în rev. *Dacia Cluj*, 1976
 D. D. II — Rada Vîrpe și I. Barnea. *Din istoria Dobrogei Române și Dunărea de Jos* București, 1968
 D. V. R. — *Dictionar de istorie veche a României* București, 1976
 DR — v. E. C. DR
 E. B. E. II — Ene Brăncușe pr. prof. univ. dr. *Explicarea Sfîntelor Taine de mîiere*, București 1990
 E. B. E. IV — Idem. *Istoria și explicarea Vecerniei*. în rev. „BOR”, nr 5-6 1966
 E. B. E. G. — Idem. *Liturgia Generală*, București, ed. a I-a, 1993
 E. B. E. S. — Idem. *Liturgia Specială*. București, ed. a I. a, 1985
 E. B. MSD — Idem. *Martori și sfinți pe pămîntul Dobrogei de azi* în vol. *De la Dunăre la mare*. Galați, 1977
 E. B. P. — Idem. *Programul iconografic al bisericilor ortodoxe*. în rev. „BOR”, nr 5-6, 1974
 F. B. II — Idem. *Teologia icoanelor*. în rev. SI nr 3-4, 1952
 E. C. DR — E. Iade, C. Iana. *Dictionar al religiilor* București, 1993
 F. C. I. — E. E. Cristea. *Iconografia*. Sibiu, 1965
 E. V. R. — Emilian Vasilescu, drac. prof. univ. dr. *Istoria Religiei* București, 1982
 F. — *Enchiridia*. 12 volume, 1946-1990 traducere de Dumitru Sîmbolac. dr. pr. prof. univ.
 G. R. DA — Guy Rachel. *Dictionnaire de L'Archéologie*, Paris, 1983
 I. A. DB — Ion Agârbiceanu, *Duhul băutor*, București, 1976
 I. AP — *Istoria Artelor Plastice* vol. II, București, 1957
 I. AR — V. I. Iorea, *Istoria Artei Ruse* București, 1979
 I. B. PR — Ioan chie Bălan. *Patericul românesc* București, 1980
 IBL — *Istoria Bisericească Universală* (colectiv de autor.) vol. I II București 1956.

- IC CUM BSC — IC Chitumia, *Un monument de valoare literară perenă. Biserica lui Șerban Cantacuzino 1688*, p. 978–983, postfată la *Biblioteca de la București, 1688–1948*. Editura Institutului biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.
- ICO — *Învățătura de credință creștină ortodoxă*, București, 1952.
- IC PC — Ioan G. Coman, pr. prof. univ. dr., *Prometeu, civilizatorul omenirii după tragedia Aeschylus*, studiu în vol. *Miracolul clasic*, Academia Română, *Studii și cercetări*, XLVIII, București, 1940, p. 34–70. BAR.
- ID CI — Ioan Damaschin, *Culmea Sfinților Icoane*, traducere D. Fecioru, București, 1917.
- ID SA V — ID Ștefănescu, *Arta veche a Maramureșului*, 1968.
- IME G — I. Mihalcescu, *Epopeea lui Ghalgameș*, București, 1920.
- IR — v. E. V. R.
- IV D. — IV Dașchevici, *Nunta la Săcă în Banaț*, în *Publicația Facultății de Teologie din Suceava* — a cincinzei de existență, edit. de Direcția Institutului de Istorie a Facultății, (fără an).
- I — *Liturghier*, București, edit. 1956, 1967.
- LG — v. E. B. LG.
- LS — v. E. B. LS.
- L. S. IAS — Liviu Stan, *Instituții de asistență socială în Biserica veche*, în rev. Ort., nr. 1, 1957, pp. 94–118.
- L S IBLBA — I. Sarmanicas, *Taina Botezului și Liturghia Bisericii armene de Răsărit*, Iași, 1895.
- M — *Motifelnic*, ed. 1937, 1963, 1971.
- MDNT — C. Dincescu, pr. *Mic dicționar al Noului Testament*, București, 1979.
- ME IC IR — Mircea Fădăreț, *Istoria credințelor și ideilor religioase* (3 volume), Chișinău, 1992.
- MLBO — Mitrofanovici V., dr., *Liturghia Bisericii Ortodoxe Cernăuți*, 1929.
- NC CP — Nicolae Carțoian, *Cântecul popular în literatura românească*, vol. I, București, 1939, vol. II, 1940.
- NC LRV — Idem, *Istoria literaturii române vechi*, vol. I, București, 1940.
- NT — *Noul Testament*.
- N V — Nestor Vornicescu, vol. *Face pe pământ* — *Studii și articole*, București, 1986.
- Pan — *Pandula*, București, 1967.
- PG — *Patrologia Greacă*.
- P — *Prăvidioara*.
- R I SMT — Rămureanu L., prof. univ. dr., *Sfinți și martiri la Tomis*, Constanța, în rev. „BOR”, nr. 7–8, 1974.
- RL — *România Liberă*.
- S F I M SR — Simion Fiorescu Marian, *Sărbătorile a români*, vol. II, București, 190.
- SPA — *Scrisorile Părinților Apostolici împreună cu Așezămintele și Canoanele Apostolice*, traduse din original de Pr. I. Mihalcescu, Ec. M. Păslaru și Ec. G. N. N. (două vol.), 1927–1928.
- SPA — *Scrisorile Părinților Apostolici*, trad., note și index de Pr. D. I. Iecioru, București, 1974 (Colecția *Părinți și scriitori bisericești*).
- SV I — *Studiul vechitului Testament pentru Institutul Teologic*, colectiv pr. prof. V. Preapceanu, pr. prof. N. Neaga, pr. prof. Gh. Barna și pr. prof. M. Chibaldă, București, 1985.
- TA — *Tractatul Avot*, în volumul *În umina torii*, de dr. rabin Moses Rosen, București, 1971.
- IDS — *Teologia Dogmatică și Simbolică pentru institutele Teologice*, colectiv pr. prof. N. Chibescul, pr. prof. Isidor Todoran și pr. prof. I. Petreună, 2 volume, București, 1958.

VM V. M. LBO
VI Vechiul Testament

REVISTE TEOLOGICE

BOR Biserica Ortodoxă Română, Revista Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române București, 1878 și u.
GB „Casa Bisericii” Revista oficială a Sfintei Mitropolii a Ungrovlahiei București, 1941, și u.
MA Mitropolia Ardealului Sibiu, 1956 și u.
MB Mitropolia Banatului Timișoara, 1951 și u.
MMS Mitropolia Moldovei și Sucevei Iași, 1949 și u.
MO Mitropolia Olteniei Craiova, 1949 și u.
Ort Ortodoxia Revista Patriarhiei Române, București, 1948 și u.
ST „Studii Teologice” Revista Institutelor Teologice din Patriarhia Română, București, 1949 și u.

BIBLIOGRAFIE SUPLIMENTARĂ

adaos la bibliografia menționată în text

Pr. V. Aga Simbionica bisericii creștine Dictionar enciclopedic Timișoara, 1975
Pr. M. Apostol. Sărb. funebre, în rev. Lumina Constanța nr. 4-6, 1948
Idem. Despre viața care se cheamă a morți, în rev. C.B. București, 1957
I. Barnea și St. Ștefănescu. Din istoria Dohringei Bizantin, români și bulgari la Dunărea de Jos București, 197
*** Biblia sau Sf. Scriptura Edit. Institut Biblic al BOR, 1982
*** Biserica și Sectele București, 1992
Pr. Prof. E. Branișcu. Cultul Bisericii Ortodoxe față de cultul celorlalte confesiuni creștine și al seculului din țara noastră în rev. ST nr. 1-2, 1951
Idem. Vechi locașuri creștine de cult dispărute Martiriele (Martyria) în rev. MB nr. 1-12, 1962
Idem. Explicarea Sfintei Liturghii după Nicolae Cabasila, București, 1943 ed. a 2-a, 1997
N. Cabasila. Tălcuirea dumnezeieștei Liturghii traducere, studiu introductiv și note de pr. prof. Ene Braniște ed. 1946, 1989
Același. Despre viața în Hristos traducere, studiu introductiv și note de pr. prof. Teodor Bologh, București, 1989
Spiridon Cândea. Biserica din necesitate Sibiu, 1940
Acad. Virgil Cândea. Un Vicar împușcat cunoscut în RL "21 decembrie" 1995
B. Creșeanu. Tezaurul Liturgic, vol. I (1900), vol. II, III (1902)
Clement Alexandrinu. Pedagogia, trad. N. I. Ștefănescu, în colecția Izvoarele Ortodoxiei București, 1939
Pr. prof. G. Coman. Patrologie București, 1956
Ioan Damaschin, Tratatul III-41 Despre Sfintele Icoane traducere D. Fecioru, București, 1937
Idem. Dogmatica traducere D. Fecioru, București, 1943
J. Dancla. Les martyrs de la Mer Morte et les origines du christianisme, Paris, 1956
Egeria (Pieria). Peregrinatio ad loca sancta, Ed. Hélie Pètré. Fthérie. Journales de voyage Paris, 1971, Collections Sources Chrétiennes 21

- Mircea Eliade, *Sacru și Profanul* București, Ed. „Humanitas”, 1992
- V. Gărnă, *Budismul și creștinismul* București, 1906
- Pr. I. Ionescu-Amza, *Răstul parastaseilor* ed. a III-a, București, 1937
- *** *Îndreptarea Legii* Ed. Academiei București, 1962
- Larousse, *Nouveau petit Dictionnaire Encyclopedique* Paris, 1971
- *** *Legiunile Bisericii Ortodoxe Române*, București, 1948-1953
- *** *Liturghier*, București, 1974
- N. Lungu, I. Croitoru, G. Costea, *Gramatica muzicii psaltice. Studiu comparativ cu muzica omară* ed. a II-a, București, 1969
- V. Kernbach, *Dictionar de mitologie generală* București, 1989
- Fl. Marcu și C. Manea, *Dictionar de neologisme* ed. a III-a, București, 1978.
- *** *Mărturisirea Ortodoxă*, București, 1956
- *** *Mic dictionar enciclopedic* București, Ed. Enciclopedică română, 1986
- Pr. A. Mihalcescu, *Apologhica sau elemente de filozofia religiei creștine*, ediția a III-a, București, 1932
- Idem, *Catehismul creștinului ortodox*, București, 1990
- Dr. Nicodan Miuș, *Cănosunile Bisericii Ortodoxe*, însoțite de comentarii Trad. de L. Kovincici și N. Popovici, 2 vol., Arad, 1936
- Pr. dr. I. Mircea, *Dictionar al Noului Testament*, București, 1984
- Mitrop. N. Mladin, *Teologia morală ortodoxă*, București, 1980
- Pr. Prof. dr. Mircea Păcuraru, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române* 3 vol. București, 1980-1981
- V. Pârvan, *Memoriale* Ed. „Cultura Națională”, București, 1926
- Prof. dr. I. Rădușeanu, *Istoria bisericii cașcă unversală*, București, 1992
- Robert, Petit Robert, *Dictionnaire alphabetique et analogique de la langue française*, par Paul Robert, Paris 1976.
- Prof. Liviu Stan, *Sfinșii români*, Sibiu, 1945.
- *** *Sfinșii români și apărătorii ai legii strămoșești*, București, Edit. Institutului Biblic, 1992
- Pr. Prof. Dr. Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, 3 vol. 1978
- P.F. Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Pe treptele slujirii creștine*, vol. VI Edit. Institut Biblic București, 1992
- *** *Tipic bisericesc* Edit. Instit. Biblic, București, 1976.
- Diac. Prof. dr. Emilian Vasilescu, *Locașuri de cult în creștinism și în celelalte religii* în rev. CB, nr. 10-11 1955.
- Pr. Prof. P. Vintilescu, *Despre poezia imnografică în cărțile de ritual și cântarea bisericească*, București, 1937
- Idem, *Liturghierul explicat*, București, 1972

ABATE (lat. *abbas* *at*is, fr. *l'abbé*) — se numește superiorul unei mănăstiri catolice (similar cu starețul sau egumenul unei mănăstiri ortodoxe), e numit și prior.

ABAȚIE, ABAȚII (ital. *abazia*) — mănăstirea condusă de un abate sau o abatesă, stăreție.

ABBA v. **Avva**

ABEL — în Biblie (Facere, cap. 4), fratele lui Cain, fiu al primilor oameni, Adam și Eva, au avut un destin dramatic. Abel este ucis de Cain, fratele său, deoarece, aducând jertfă lui Dumnezeu din produsele muncii lor, lui Cain i s-a părut că Dumnezeu a primit mai cu plăcere jertfa lui Abel. Pentru păcatul fratricid, Cain este blestemat să fie fugar pe pământ și să nu și mai găsească liniștea. În iconografia ortodoxă, acest episod este ilustrat în pictura pronaosului bisericii (ex. la Bucov, Voroneț, Humor) sau în pictura exterioară (pe pereții din afară ai zidurilor bisericii).

ABJUR (a abjura, lat. *abjuro* *are*) — a renega, a renunța în mod public uneori și b. jurământ, la o credință, abjurare, renegare a unor convingeri.

ABLUȚIUNE (lat. *ablutio* *onis* = spălare) — purificare religioasă (ex. spălarea mâinilor, act religios, ritual pe care clerul ortodox îl săvârșește înainte de a începe Sf. Liturghie).

ABNEGAȚIE (lat. *abnegatio* *onis*) — renunțarea de bunăvoie la plăceri, a orice desertașism și egoism. „Dacă vrea cineva să vină după Mine, să se lepede de sine...” (Mt. 16, 24).

ABSIDA, αψίς, η — *apsis* sau κορυφή, η — *cogethi* — scoică), încăpere semicirculară, formând partea terminală a unei săli dreptunghiulare, aceasta era, în vechime, forma de construcție a unei săli de întruniri publice și, mai târziu, și prima formă de construcție a bazilicilor creștine. În spațiul semicircular era înălțată o tribună, unde stăteau oratorii sau judecătorii, când sala servea activității magistraților. În bisericile creștine, în acest spațiu a fost așezat altarul. Astăzi, bisericile ortodoxe construite în stil bizantin au trei abside — una este absida altarului, iar celelalte două formează cele două sanuri laterale ale bisericii dinspre nord și sud, cu care se termină naosul la răsărit formând cu absida altarului o treflă (). Absida altarului s-a despărțit, cu timpul, de restul bisericii printr-un nălc grilaj de lemn, piatră, metal care înălțându-se, mai târziu, a devenit catapeteasma de azi, v. **Stilul basilical**.

ABSIDIOLE — se numesc absidele laterale mai mici (parti lărgite ale altarului, spre nord și sud), care formează *proscomidarul*, la nord (unde se păstrează și se pregătesc pentru sfințire darurile de pâine și vin, aduse de credincioși) și *diaconiconul* sau *schevofilachion*, la sud (unde se află un dulap în care se păstrează vasele sfinte, veșmintele preoțești și cărțile de slujbă) aceste absidiole se mai numesc și *pustafonii* (πυστοφορίον, τό — *pustoforion* = încăpere mică).

ABSTINENT (lat. *abstinens* *tis*) — cum-pătat, lipsit de răcomie, cel care se abține

înfrângându-și o plăcere

ABSTINENȚĂ (lat. *abstinentia*) — puterea de a renunța la plăcerile poftelor, îndemnul, instinctuale

ACATIST, -E (ἀκάθιστος ο *akathistos* = care nu e așezat, care stă în picioare, de aici ὕμνος, ὁ ἀκάθιστος — *imnos akathistos* — imne care se cântă stând în picioare) — imne, rugăciuni de laude și preamărirea aduse Mântuitorului Maicii Domnului și altor sfinți, prin care se cere ocrotire și ajutor pentru cei ce se roagă (se cunosc în Moldova mai multe variante pentru cuvântul Acatist: *acatism*, *acafist*, *acolatist*). Un Acatist dintre cele mai vechi și mai cunoscute este *Imnul Acatist al Maicii Domnului* sau al *Bunavestirii*, imitat în vremurile mai noi de o mulțime de variante cum sunt *Parachele Maicii Domnului* și *Prohodul Maicii Domnului*, imitat după *Prohodul Mântuitorului*. Este compus din 24 de condace și icoase (condacele se termină cu „A lui”, icoasele cu „Bucură-te Mireasă, pururea Fecioară”), care preamăresc diferite episoade ale vieții Sfintei Fecioare, începând cu Bunavestire, condacul „Apărătoare Doamnă” se crede că a fost compus pentru preaslăvirea minunilor săvârșite de icoana Maicii Domnului (*Odighitria* — Călăuzitoarea, Apărătoarea) aflată în Biserica Vlaherne din Constantinopol, căreia i se atribuie salvarea minunată a cetății, de mai multe ori, din mâna dușmanilor, icoana, numită și Vlahernitissa, era socotită ca una dintre cele mai vechi, ea fiind pictată de Sfântul Evanghelist Luca, pentru Sfânta Fecioară (v. F. B. LG p. 243). Compunerea Acatistului Maicii Domnului aparține iconografului Roman Melodul (sec.

VI), fiind însă atribuită și altora (la Serghie al Constantinopolului și unui diacon de la Sfânta Sofia, Grigorie din Pisidia). În iconografia ortodoxă, acest Acatist constituie o temă principală atât în pictura pronaosului cât mai ales, în cea exterioară (în Moldova). Ansamblul se constituie din 24 de scene (tablouri) așezate pe registre orizontale, despărțite prin linii de canoană, fiecare registru cuprinzând scene care, pe lângă evenimente legate strâns de viața Sfintei Fecioare și de istoria mântuirii, redau și motive laice, ca de exemplu asediul Constantinopolului de către avari și perși (prima jumătate a sec. VII) și tarc (a doua jumătate a sec. VII), ceea ce se deduce din costumația personajelor pictate. La Moldova tabloul asediului e zugrăvit în partea de jos a panoului. Scenele religioase (Bunavestire, ingerii, Gavril, întâlnirea Mariei cu Elisabeta, mama Sfântului Ioan Botezătorul, Iosif și Maria, Nașterea Domnului, Fuga în Egipt, Întâmpnarea Domnului) urmează strict textul biblic dar scena Nașterii cu elemente de detaliu (cerul luminos, ingerii, magii și a.) e inspirată și din cântările bisericești (din Condacul Nașterii: „Fecioara astăzi pe Cel mai presus de fire naște, și pământul peștera Celui neapropiat aduce, ingerii cu păstor, slavoslovesc și magii cu steaua călătorească”). Scenele 13—14 și scenele finale arată socot Sfintei Fecioare în evlavie credincioșilor (e înconjurată de persoane de diferite vârste, cu aureole în jurul capului), scena 23 (lastrare a leosului 12 care preamărește pe Maica Domnului) arată grupuri mari de personaje și preoți în veșminte de slujbă închinându-se icoanei care apare pictată pe un steag (un prapur) înălțat peste zidurile

unei cetăți — scena 24 (Condacul „Prea lăudată Maică Fec oară ”) reprezintă pe Sfânta Fec oară ca mijlocitoare. Biserica vie, ce se roagă pentru noi, credincioșii. Acatistul Bunevestiri se cântă la slujba Lituriei, sâmbătă (slujba care se face de fapt vineri seara la denie), în săptămâna a V-a a Postului Mare. După modelul acestuia Acatist s-au făcut și „Acatiste pentru sfinți” cu date din viața acestora — ele se citesc în ajunul prăznirii sfântului respectiv. Tot *Acatiste* se numesc și icoastele cu numele credincioșilor care cer preotului să se roage pentru ei în anumite slujbe, v. **Condac**, **Roman**, **Melodul**. — Acatistul Maicii Domnului sau al Bunevestiri.

ACATISTIER — carte liturgică de mare utilitate atât pentru preoți, cât și pentru credincioși. Cuprinde rugăciuni și cântări numite Acatiste și Paraclise (după modelul Acatistului Maicii Domnului, v. **Acatist**). Prima ediție sinodală a unui Acatistier, tipărit ca o carte de slujbă a Bisericii Ortodoxe Române, a apărut în 1971 și cuprinde 29 de Acatiste, dintre care unele se găseau în edițiile mai vechi ale Ceaslovului Mare (din 1895 și 1970 tipărite la București). În ediția din 1971 se află Acatiste care n-au mai fost tipărite. Acatistul Sfântului Iosif cel Nou de la Partoș și al Sfântului Calinic de la Cernica, la sfârșitul acestui Acatistier sunt adăugate două Paraclise ale Maicii Domnului, cele trei Canoane de rugăciune (unul către Îngerul păzitor, altul către Domnul nostru Iisus Hristos și altul către Sfinții Înger și către toți Sfinții), precum și *Rânduiala Sfintei Împărtășanii*, luată din *Ceaslovul* din 1970.

ACOLADA — în arhitectura bisericească, este arcul lătit, v. **Stil**, **stiluri**.

ACOLUȚIA (ἀκολουθία, η — *akoloutia*) — este slujba religioasă în totalitatea formelor din care e alcătuită și care se succed într-o ordine stabilită.

ACOLUTUL v. **Ipodiaconul**.

ACOPERAMINTELE (καλύμματα, τά — *kalimmata* — acoperitoare) sau *poкровеtele* — sunt obiecte sfinte (de cult), ca niște văluri mici, pătrate, făcute din același material din care se confecționează veșmintele liturgice — ele servesc la acoperirea vaselor sfinte și sunt în număr de 3: un văl pentru disc, altul pentru potir și al treilea mai mare, numit *Aer*, pentru acoperirea ambelor vase sfinte (discu și potirul) care se folosesc în săvârșirea liturghiei. În cultul ortodox. Simbolizează piatra pusă pe mormântul Domnului. Numele de *aer* îl purta și bucata de panză cu care se învelea Sf. Evanghelie (sec. X-XII), când se ieșea la Vohodul de la starșitu, slujbe din Vinerea Paștilor. Locul acestui *aer* l-a luat mai târziu *Epitaful*. Originea acoperămintelor e legată de șervețelele simple pe care le foloseau creștinii în primele veacuri la acoperirea Darurilor (painea și vinul) pentru Sf. Eucharistie), spre a le feri de profanare prin atingerea lor de către laici sau prin căderea insectelor. Acoperămintele au luat forma — or de azi numai după ce pănele eut arisic — avea să se întrebănțeleze sub forma actua de Agnel (sec. VII.) Pe fiecare acoperământ se brodează un motiv sfânt sau cel puțin semnul Sfintei Cruci (v. E. B. LG, p. 507).

ACOPERAMÂNTUL MAICII DOMNULUI sau *Pocrovul* — a de sărbătoare în calendarul ortodox la 1 octombrie, care amintește minunea arătării Maicii Domnului în Biserica Vlaherne din Constantinopol, în

vremea împăratului bizantin Leon cel Înțelept (886–912). La Vlaherne se păstrau o parte din lucrurile pe care le portase Marea Domnului (veșmântul, omoforul și o parte din brâu). Biserica Sf. Maria din Vlaherne fusese construită de împărăteasa Pulcheria, soția lui Marcian, în anul 457, în această suburbie (Vlaherne) din Constantinopol, pentru ocrotirea creștinilor. Această sărbătoare (care apare în calendarul Bisericii Ortodoxe Române la 1 octombrie) este ținută cu mare stîntenie de călugări de la Athos. În Biserica greacă se ține, începând din 952, la 28 octombrie, ca o sărbătoare națională în care se aniversează respingerea atacului italian, din 1940, asupra Greciei. Sărbătoarea Pocrovului a fost introdusă în Biserica rusă prin sec. XII, iar de la aceștia a trecut și la români, ținându-se mai mult în mănăstiri. v. **Pocrov**

ACRIBIE sau *akribie* (ακριβής — *akribis* — exact) — corectitudine în redactarea unor scrieri, privitor la viața bisericească, *akribie* înseamnă aplicarea cu strictețe a legiurilor bisericești, a canoanelor pentru respectarea dogmei și tradiției Bisericii.

ACROSALLA v. **Martirile**

ACROSTIH (ακροστιχός — *akrostichos* de la ἄκρος — *akros* = vârf, extremitate marginală și στίχος — *stichos* = stih, vers) — procedeu de creație poetică, în care prima literă a versurilor formează vertical un nume sau un cuvânt prin care se exprimă o intenție a autorului. Procedeu folosit nu numai în poezia laică, ci și în imne religioase dând numele autorului, v. **Condac**

ACTUL — gestul în cult, v. **Cultul extern**

ACVILA (lat. *aquila* = vultur) — figurează

ca însemn „acvila cu crucea în cioc” pe stemele statelor romane și pe stema României întregite. După 1947 stema României (cu „acvila cruciată”) a fost înlocuită cu însemnele statului comunist. După Revoluția din 1989, statul comunist fiind înlăturat, s-a revenit la stema tradițională a României „vulturul cu crucea în cioc”, simbol al originii noastre latine și al vechimii creștinismului poporului român.

ADAM — numele primului om creat de Dumnezeu, în ebraică a Vechiului Testament, *Adam* înseamnă om, cuvânt derivat de la *adamah* — pământ — legat de cele spuse în Sf. Scriptură în legătură cu crearea omului: „Și a zis Dumnezeu: Să facem om după chipul și după asemănarea noastră” (Facere 1, 26). Și a făcut pe om din pământ (tărâ) și a suflat asupra lui suflare de viață și s-a făcut omul suflet viu. După alungarea din Eden, pământul va însemna, pentru om, spațiul său de viață și perpetuare, dar și de suferință: „În sudoarea feței tale îți vei manca pâinea ta, până te vei întoarce în pământul din care ești luat” (Facere 3, 19), pedeapsă dată de Dumnezeu omului pentru neascultare.

ADAMCLIS (*Adam-Klis*) = biserica omului, din b. turcă) — numele actual al vechii cetăți romane *Tropaeum Traiani* din sud-vestul Dobrogei, în anul 109, împăratul roman Traian a ridicat aici un monument (*Tropaeum*) pentru a comemora victoria sa împotriva dacilor. Săpături arheologice au scos la iveală metope ce reprezintă scene din războaiele daco-romane care de război dacice și romane, bărbați și femei captivi, legionari romani, monumentul era legat cu un drum pavat de orașul cu același nume, zidit în apropiere pe o

suprafață de aprox.ativ 10 ha. Săpăturile mai noi, făcute în mod științific după 1968 de către Institutul de Arheologie din București și de Muzeul de Arheologie din Constanța, au demonstrat aici existența unei vechi geto-dace anterioare construcției lui Traian. La sfârșitul sec. II, orașul a fost distrus de năvălitori goți și carpi, a fost reconstruit de Constantin cel Mare (306–337), dar la sfârșitul sec. VI a fost distrus din nou, definitiv. Principalele clădiri publice descoperite în urma săpăturilor sunt biserici creștine (basilici simple, în stil bizantin), zidite din marmură și având atrium (I. Barnea, *Trupacum Traiani I. Cetatea*, București, 1979). Ruinele acestui monument se mai văd și astăzi.

ADIAFORA — concepție a teologiei apusene (catolice și protestante) care consideră cultul icoanelor ca o chestiune indiferentă pentru credință, accentuând doar rolul lor pedagogic și anagogic (ἀναγωγικός — *anagoghikos* = înălțător, metafizic), în contrast cu concepția Bisericii răsăritene (ortodoxe), care acordă icoanelor un rol sau o eficacitate aproape sacramentală (de taină sfântă). În concepția ortodoxă, icoana este cu totul altceva decât un simplu „tablou religios”, cum o văd apuseni. Ea este un simbol religios, un lucru sacru (sfânt), venerabil, purtător al unei energii sau forțe spirituale miraculoase, ca Sfânta Cruce, Sfânta Evanghelie, sfintele vase și alte lucruri impregnate de sfințenie și care fac parte din cultul ortodox. Sfințenia icoanelor decurge, pe de o parte, din legătura dintre prototip și icoană și, pe de altă parte, din faptul că ele sunt sfințite.

ADMOR (ebr.) — cuvânt format din inițialele cuvintelor *Adone nu* (Domnul nostru)

Moreimu (Învățătorul nostru), *Rabeinu* (Rabinul nostru); denumirea dată conducătorului spiritual al unei comunități hasidice. După decesul unui *admor*, hasidimii numeau altul. Astfel apar dinastiile *admorimilor*, v. **Hasidim**. **ADONAI**, în l. ebraică — „Stăpânul, Domnul nostru”, un alt nume dat lui Iahve (Dumnezeu, a evrei).

ADONIS — simbol al frumuseții masculine la vechii greci, zeul Adonis, intrat în mitologia greacă venind de la fenicien, era sărbătorit primăvara, simbolizând reînvierea naturii.

ADORARE — expresie religioasă de cinstire și slăvire a lui Dumnezeu sub forma ritualului cultic, cea mai înaltă cinstire care se poate da unei ființe. *Adorarea* sau *latría* (lat. *adoro*, *-are* = a se ruga la, a se închina unei divinități, ș. grec λατρεία, ἡ — *latreia* = adorare) este în Biserica creștină cultul adus lui Dumnezeu, cultul cel mai înalt, adică slăvire, supunerea necondiționată și fără rezervă față de Stăpânul absolut, cinstirea lui Dumnezeu cât și a sfinților se exprimă în general prin aceleași forme externe, dar din punct de vedere dogmatic este o deosebire esențială între cultul pe care îl dăm lui Dumnezeu și cultul pe care îl dăm ingerilor, sfinților, moaștelor și icoanelor. În limbajul teologic se folosesc termeni deosebiți pentru a diferenția cultul cultului Dumnezeu (θεοσεβεία, ἡ — *teoseveia*) e numit, de obicei, cult de *latría* sau de *adorare* iar cel adus sfinților, cult de *dulie* (δουλεία, ἡ — *duleia*), de *venerare* (προσκύνησις, ἡ — *proskynsis* — închinăciune) sau de *cinstire*. Sfintei Fecioare Maria i se aduce o cinstire deosebită numită *hiperdulie* (υπερδουλεία, ἡ = *hiperduleia*) adică *supravenerare* sau

preacinstire. Sf. Fecioară fiind mai presus decât toți sfinții în vrednicie. *Latria* sau adorarea este deci cultul suprem sau propriu-zis, căci pe Dumnezeu îl cinstim pentru Fiinșii pentru măreția și perfecțiunea Lui, pentru că El este Creatorul și Providentul, Stăpânul și Părintele nostru. *Dulia* sau venerarea este un cult dependent de cel suprem, deci subordonat și relativ. Pe sfinți îi venerăm nu pentru ei înșiși (căci și ei sunt ființe create), ci venerăm într-înși darurile supranaturale pe care le-au primit de la Dumnezeu pentru vrednicia vieții lor. „Cinstea ce li se dă sfinților se îndreaptă și trece la mărirea lui Dumnezeu. Căruia sfinții l-au plăcut prin credința și viața îmbunătățită ce au avut” (*Mărturisirea Ortodoxă*, București, 1889, p. 77-178). „Cultul sfinților se referă direct sau indirect la Dumnezeu însuși. „Cinstim pe sfinți înșiși, care sunt chipul și asemănarea Tatălui, iar pe ei cinstindu-i pe Tine Te cinstim și Te înărm, ca pe chipul cel dintâi...” (*Molufeln*, 1965, p. 480). Dumnezeu rămâne obiectul și țelul adevărat și ultim al cultului nostru, orice formă ar îmbrăca acest cult în aparență, căci „Cel care cinsteste pe mucenici, cinsteste pe Dumnezeu, pentru Căre mucenicul a suferit mucenicia. Cel care se închină apostolului, la Hristos se închină. Celui care l-a trimis pe apostol. Cel care se prosternă în fața Maicii lui Dumnezeu este evident că aduce cinstea Fiului, căci nu este alt Dumnezeu decât Unul singur, Cel cunoscut și adorat în Treime” (cit. la Sf. Ioan Damaschin, din *Teonticele* episc. de Mian în „*Tratat despre Sfintele icoane*” trad. D. Fecioru, București, 1937, p. 55-56).

ADORMIREA MAICII DOMNULUI sau

Sfânta Maria Mare (15 august) — comemorează obștescul sfârșit al Maicii Domnului (moartea sa), cuvântul „Adormire” în Biserica Ortodoxă Română, nu derivă de la „Dormitio” (termen folosit în Biserica Romano-Catolică), ci „Adormire” derivă direct din rădăcina latină (*dormio* „dormire”) și e format pe teritoriul Daciei romanizate al unui popor latin, iar sărbătoarea respectivă a Maicii Domnului datează la romani cel puțin din sec. XVI. Adormirea Maicii Domnului (Η κοιμηση της Θεοτοκου — *I kormisis tis teotoku*) numită în popor (în Moldova) și cu termenul slavon *Ispeuta* se leagă și de tradiția proasă veche, cunoscută mai întâi în Apus și venită apoi în Răsărit, după care, la 3 zile după Adormirea ei, Sf. Fecioară ar fi fost rădăcată cu trupul la cer, ca și Fiul ei de aceea, în Apus, în vremurile mai noi, această sărbătoare e numită și *Assumptio Beatae Mariae Virginis*.

Rădicarea la cer a Sfintei Fecioare Maria. Știri documentare despre existența acestei sărbători (a Adormirii Sfintei Fecioare — Sf. Maria Mare) datează din secolul V, când se sărbătorea în Siria. Locul de origine al acestei sărbători, este Ierusalimul, unde în ziua de 15 august se aniversa sfîntirea unei biserici a Maicii Domnului, zidită în sec. V. În sec. VI, sărbătoarea este menționată și în Apus, unde se serbează însă la 18 ianuarie. Sărbătoarea s-a generalizat și în Răsărit în același secol, când împăratul bizantin Mauriciu (582-602) a rezidit biserica Maicii Domnului din Chetsiman (Ierusalim) și a fixat definitiv și data de 15 august, pentru sărbătorirea ei. În Apus s-a generalizat această dată în sec. VII. Papa Teodor I (643-649), care era de origine din

Ierusalim, a impus și data de 18 august în loc de 18 ianuarie, când se serba, în sec. VI, data la care se mai serbează și azi de Biserica coptă din Egipt (E. B. LG, ed. 1985, p. 233)

ADOSATE — coioane adosate, v. **Bizantin**, **Stil bizantin**

ADVENT (lat. *adventus*) — *Jejunius Adventus Domini* (Postul venirii Domnului) — astfel e numit, în Biserica Romano-Catolică, Postul Crăciunului, el are o durată de numai trei săptămâni, mult mai scurt decât în Biserica Ortodoxă (unde ține șase săptămâni), v. **Postul**.

ADVENTISM v. **Adventiști**

ADVENTIȘTI (lat. *adventus* = venire, sosire, *advento*, *are* = a se apropia, a sos.) — sectă neoprotestantă, care se bazează pe credința în a doua venire a lui Iisus Hristos, întemeiată în prima jumătate a secolului XIX, în America, de baptistul William Miller. Din organizația religioasă întemeiată de el s-au scindat mai multe fracțiuni. Adventiștii de ziua a șaptea sau Sâmbătarii, Adventiștii reformiști, apoi Adventiștii de Duminică etc. Din America s-au răspândit în Europa, având centrul la Hamburg. Pe la sfârșitul sec. XIX au pătruns și în România unde, în 1920, s-au organizat sub denumirea „Uniunea comunităților Evanghelice ale Adventiștii or de ziua a șaptea”. Adventiștii își bazează învățătura mai mult pe Vechiul Testament, cred în apropiata venire a Mântuitorului, care va întemeia Împărăția de o mie de ani (Mileniul); țin sămbăta, nu cred în nemurirea sufletului și nici în viața de dincolo.

ADVON — înseamnă, în vechile cărți de subjă, pronaos sau tindă (pridvor), v. **Amvon**
AER v. **Acoperămintele**, **Proscomidie**

AFIEROSIRE (gr. ἁγιερώω — *afierono* = a se sfinți, a se consacra, lat. *oblatus* — oferire, aducere) — aducere, punere înaintea Darurilor, a pâinii și vinului pentru Euharistie (ἡ προσάγωγη τῶν δώρων — *prosaognh ton doron*), consfințire, proscomidie (προθεσις, ἡ — *protesis*). Afierosire este și închinarea, consacarea lui Dumnezeu a unei persoane (ἁγιερώσις, ἡ, -εως — *afierosis, -eos* — consacrare, închinare), cum este și sfințirea unui preot prin Sf. Taină a Hirotoniei, prin care acesta se consacră, se dăruiește slujirii lui Dumnezeu, se afierosește, incred nându-se Lui în Vechiul Testament, toți pruncii întâi născuți de parte bărbătească, erau aduși la templu și afierosiți, închinați Domnului. Eccliară Maria și bătrânul Iosif, la 40 de zile după nașterea lui Iisus, aducându-l la templu spre a-l încredința lui Dumnezeu, după Lege Aici, Iisus este întâmpinat de dreptul Simeon, bătrânul preot al templului, căruia i s-a profețit că nu va muri până nu va vedea pe Mesia. Acest obicei s-a păstrat și în Biserica Ortodoxă, la noi, după ce este botezat și uns cu Sfântul Mir, copilul este înfășat și apoi „încredințat” în brațele preotului — care simbolizează brațele Bisericii — după care preotul dă copilului Sfânta Împărtășanie.

AFRODITA — zeita frumuseții și iubirii, în religia Greciei antice, asemenea cu Istar, la babilonieni sau cu Astarte, la fenicieni. Homer o prezintă în *Ilada* ca fiind fiica lui Zeus și a Dianei, iar Hesiod, bazat pe o veche legendă, spune că era născută din spuma mării și își avea reședința în insula Cipru. Ideea e legată și de numele ei *afros* = „spumă”. Era socotită la început o zeată protectoare a navigatorilor.

A fost identificată cu o zeitate uraniană (steaua de dimineață, sau steaua care însoțește soarele la asfințit). Sub influența religiilor orientale, Afrodita a devenit o zeiță a fecundității, cu un cult asemănător cu al zeiței Astarte. Centrul cultului Afroditei se află la Corint, dar este răspândit și în Cipru și Atena. Pe teritoriul țării noastre, cultul Afroditei a existat, după cum atestă săpăturile arheologice, în vechile cetăți helenistice Histria și Callatis, la Histria era cunoscută ca divinitate a mării (A. Pontia), iar la Callatis, după cum atestă o inscripție, era zeita ocrotitoare a magistraților și a vieții civice (A. Agorata) (*Dict. de Ist. veche*, p. 20). În mitologia romană corespunde zeiței Venus care a dat și numele planetei Venus sau Luceafărul, steaua dimineții și steaua care însoțește soarele la asfințit.

AFURISANIE v. **Anatema**

AFUNDARE v. **Botez**

AGAPE (ἀγάπη — *agapao* — a iubi) — adică mese de dragoste și de înfrățire, în Biserica primară (mai ales în veacul I), după subzicerea reînnoșării Sfintei Euharistii, toți creștinii care luau parte la slujbă se reuneau la o masă comună, fie săraci, fie bogați, la care mâncarea era adusă, de obicei, de cei mai înstăriți. Aceste mese frățesti se numeau *agape* și erau servite la început chiar de Sfinții Apostoli, dar cu timpul, numărul participanților crescând, ele au fost servite de ucenicii Apostolilor, acestora rămânându-le doar sarcina de a predica și a săvârși serviciul divin. Au fost aleși atunci primii șapte diaconi ai Bisericii creștine a căror sarcină era organizarea și buna desfășurare a agapelor atât pe plan material, cât și spiritual (*Faptele Apostolilor*, cap. 6). *Agapele*, aceste

mese frățesti, practicate în primele comunități creștine, aveau loc fie în tinda bisericii lor, fie în case particulare. Degenerând cu timpul, *agapele* au fost combătute de unii scriitori și părinți bisericești (Grigorie de Nazianz, Augustin, Tertulian, sinodul din Laodiceea ș.a.) până când au fost desființate (Sinod al VI-lea ecumenic, 680–681). Azi, *agapă* se numește o masă de prietenii. O reminiscență a agapelor se păstrează în anafura care se împarte credincioșilor în biserică, la sfârșitul Sfintei Liturghii.

AGAPIA — mănăstire de maic (în apropiere de Ig. Neamț), datând din sec. XVII, zidită de hatmanul Gavril, fratele Domnitorului Vasile Lupu și de soția sa Liliانا (1644–1647). I s-a făcut adăugiri în sec. XIX, a fost restaurată la încep. sec. XX (1904), în urma unui incendiu. În interiorul bisericii se păstrează și azimunutele chipuri ale sfinților pictați de Nicolae Gîngorescu (pe când era foarte tânăr), în factură de influență renașcentistă. Înaintea bisericii, mănăstirii, zidită în sec. XVII, a fost o biserică mai mică, „Agapia din deal”, zidită de domnitorul Petru Șchiopul (sec. XVI), care este și azi. Starețul ei Nicanor a ajuns episcop la Roman (1572–1574), și, apoi, locțiitor de mitropolit (1581–1582), s-a retras la Agapia unde a și murit (1607).

AGAREAN, -NCA — descendent din Agar, sclava lui Avraam; v. **Ismail, ismailiți**

AGHIAZMĂ sau sfințirea apei (gr. τὸ ἁγιάσμα — *to aghiasma* = sfințire, ὁ ἁγιάσμος τοῦ ὕδατος — *o aghiasmos tou idatos* = sfințirea apei) — cerurgia cea mai de seamă privitoare la lucruri, dar și cea mai des săvârșită în activitatea liturgică a preotului

Termenul e folosit în limba română cu ambele înțelesuri, el însemnând și *apa sfințită* și sfințirea apei, adică *slujba de sfințire*. Aghiazma care se săvârșește odată pe an, la Bobotează (6 ianuarie) se numește *Mare* pentru că amintește de ziua când Mântuitorul a primit botezul în apa Iordanului de la Sfântul Ioan Botezătorul. rândunala slujbei se află în cartea numită *Molitfelnic* și se săvârșește în cadrul Sfintei Liturghii (între Rugăciunea Amyvonului și otpust). În textul rugăciunii de sfințire se arată efectele Aghiazmei Mari: „izvor de nestricăciune, dar de sfințenie, dezlăgare de păcate, vindecare de boli, dăvonilor, pietre, îndepărtare a puterilor celor potrivnice, plină de putere îngerească... toți cei ce se vor stropi și vor gusta dintr-însa, să o aibă spre curățirea sufletelor și a trupurilor, spre vindecarea patimilor, spre sfințirea caselor și spre tot folosul de trebuință.” (*Molitfelnic* Buc. 1917 p. 170). *Aghiazma mare* e folosită de arhierii la sfințirea bisericilor, a antimiselor, a Sfântului și Marei și Mir și a. *Aghiazma mare* se păstrează nestricată vreme îndelungată. În Biserică se ține într-un vas de argint, numit *Aghiazmat*, și e folosită de preot la numeroase slujbe (ierurgii): la sfințirea Crucii și a troitelor, a clopotului, a vaselor și a veșmintelor bisericesti, la sfințirea prapuriilor, la sfințirea prin stropire a caselor, lucrurilor și persoanelor, a „mersului cu botezul”, în ajunul Bobotezei și în alte zile, când preoții vizitează parohia (la Înălțarea Sfintei Cruci, în Vinerea Izvorului Tămăduirii și pe alocuri, la 1 August, când începe Postul Sfintei Mării). În afară de *Aghiazma Mare*, care se face la Bobotează și numai la biserică, mai este și *Aghiazma mică*

(popular „*aiazmă*”, din lb. turcă „*aiazmi*” = fântână miraculoasă”) sau *sfeștania* (din s.v. „*sfeștanie*” sau „*feștanie*” = luminare sau „slujba luminării” cum se mai numește și *Aghiazma mare*), ce se săvârșește și în biserică dar și în alte locuri: în casele credincioșilor, la fântâni, la râuri și izvoare, în grădini, pe ogor, la cererea credincioșilor și după trebuințele lor. În biserică se săvârșește *Aghiazma mică* de regulă la fiecare zi întâi a lunii sau numai la 1 August (începutul Postului „Santă-Măriei”), la 1 septembrie (începutul anului bisericesc) și în Vinerea din Săptămâna Luminată (Izvorul Tămăduirii), zile când preoții obișnuiesc să meargă cu botezul în casele credincioșilor. *Sfeștania* (*Aghiazma mică*) în case, la cererea credincioșilor, pentru sfințirea casei, se face mai ales în zilele de post: miercuri și vineri, dimineața (înainte de a mânca) și, de preferință, în cursul posturilor mai lungi (de ex. în prima și ultima săptămână din Postul mare), precum și la datele de mai sus, când se face și în biserică, dar și în alte ocazii, după anumite momente (mutatul în casă nouă, sfințirea unei fântâni, a cimitirului etc.). Slujba Aghiazmei mici este mai restrânsă decât a Aghiazmei mari, iar efectele ei sunt enumerate în începutul acestei slujbe, care se află în *Molitfelnic* și *Aghiazmar*: „sfințirea apei acestuia, pe care Duhul Sfânt, prin rugăciunile preoților o sfințește, măte feluri de lucrări are... că prin stropirea ei, dăhurile cele viclene din tot locu se gonesc și se arță păcatele cele mici de preste toate zilele, adică nălucirile diavolești, gândurile cele rele iar mintea se curățește de toate lucrurile cele spurcate și îndreptată spre rugăciune se face bolile goneste și dă sănătate sufletească și trupească... toți cei ce o primesc cu credință sau sfințenie și binecuvântare...” (*Molitfelnic* p.

139) În casele credincioşilor aghiazma se păstrează în ioc de cinste în sticle curate în care se pune de obicei un fir de busuioc. În caz de boală, bolnavii gustă din această apă sfântă sau se stropesc cu ea, dacă se învecheşte nu trebuie aruncată şi se toarnă la rădăcina florilor sau copacilor.

AGHAZMAIAR (gr. ἀγιασματά *aghiazmata*) — termen folosit pentru a) Carte de slujbă bisericească în care se cuprind slujbele Sfintilor Iane şi Ierurgii la început era parte a Molitilei cuconi dar din 1950 s-a împărţit separat. b) Vasa în care se păstrează în biserică Aghiazma mare. c) Construcţiile anexă, de pe lângă bisericiile paleocreştine în care se săvârşea şi se păstra aghiazma. d) Căstărieşă de aramă, în cele părţi (ex. în Banat) în care se poartă Aghiazma mare cu care preotul stropesc casele credincioşilor când merge cu botezul în zilele amintite mai sus) după unii vasele acesta simbolizează apele Iordanului sfântine prin Botezul Mantuitorului.

AGHEZMUL, a aghezmii — a stropi cu aghiazmă peiorativ — a se îmbăta (s-a aghiezmul — s-a îmbătat).

AGHIORAF (gr. ἀγιογραφος *aghiografos*) — scriitor despre sfinţi pictor de icoane) — se numeşte cartea în care sunt cuprinse vieţile sfinţilor dar şi cel care scrie literatură aghiografică, *aghiografie*.

AGHIORAFIE, baghiografie — scriere despre vieţile sfinţilor.

AGHIOS, -oase (gr. ἅγιος *o* — *aghos* — sfinţi) — cântec sticle *aghos* — mînu). Sfintele Dumnezeule Sfinte tare — (la Liturghie).

AGHIUŢA — smocm popular pentru cuvântul „diavol”, „drac” ca şi „lichuţă” (de la tîmbre). Sufixul diminutivă „-uţă” a dat

diminutivul „aghiuţă”, formă glumeată în vorbirea poporului nostru care a format şi alţi termeni amănunţi: bunicuţă, măicuţă, drăguţă. Aghiuţă s-ar traduce „sfântuieţul” fiind derivat din grecescul ἅγιος, ὁ — *aghos* = sfânt (A. S. DLR).

AGNET v. Miride

AGNI — zeu vedic v. Vedele

AGNOSTICII — sectă creştină (sec. IV-VI) care susţine că Dumnezeu şi lumea obiectivă nu e posibil să fie cunoscute cu raţiunea.

AGNOSTICISMUL — doctrină filozofică din antichitatea greacă, după care raţiunea nu e capabilă a cunoaşte şi a înfăţişa pe Dumnezeu.

AHASVERUS-AHASVER — cunoscut sub denumirea de „Jidovul rătăcitor”, personaj mitic, cu puteri de vrăjitor.

AHIMSA — nevioleţă, ideea de nonviolenţă, în concepţia indiană din Jainism şi budism s-a manifestat printr-o atitudine de pasivitate de supunere resemnată în faţa nedreptăţii, şi a rădău în sub orice formă. Sub influenţa acestei idei s-a renunţat, în religia brahmană, la sacrificiile sangeroase.

AHURA-MAZDAH („Stăpanul întelept”) divinitate importantă în religia iraniilor antice dinainte de Zoroastru (sec. VI î.Hr.), văzut ca principiu al binelui. Era zeul cerului luminat, creatorul lumii şi protectorul regilor. Deşi conceput monoteistic el are în subordine zentaşi vasale care lăută în lupta împotriva demonilor. Pe lângă aceste spirite (Amesha Spentes — spirite ale sfinţeniei şi nemuririi), mai sunt şi spiritele Yasnos („ vrednic de veneraţie”), din care se remarcă Mithra („contract”) important zeu al soarelui, protector al ordinii sociale şi al războiului. Vasalul lui Mithra este Atar

zeu al focului care purifică totul. Cultul acestui zeu a fost preluat și de romani, ca protector al armateilor. Tendința dualității a vechilor religii persane se reflectă și în cultul zeului Mithra, considerat în același timp zeu al soarelui, dar și al cerului întunecat (E - V IR), opus lui Ahuramazda este Ahriman, râul, ceea ce dă un caracter dualist religiei iraniene.

ALAZMA v. **Aghiazma**

AJUN, AJUNARE (lat. *adjunare* = a ajuna, a ține post negru) — *Ajun* se numește ziua dinaintea unui eveniment, a unei sărbători (în ajunul nunții, în ajunul Bobotezei etc.). *Ajunare*, a ajuna înseamnă a posti post negru, fără a mânca nimic toată ziua (ex. Vinerea și în ajunul Bobotezei), iar seara, numai legume fierte, fără grăsimi. Moș Ajun este ajunul Crăciunului, când se postește și încep colindele. *Ajunarea*, ca orice post, va fi însoțită de rugăcuni și fapte bune; v. **Postul**

ALELUIA v. **Aleluarion**

ALELLIARION (gr. ἁλληλοψαλιον, τὸ ἁλλοψαλιον) — se numesc stihurile din psalmi care sunt prevăzute a se cânta după citirea pericopelor din Apostol. Odată, psalmii se cântau în întregime și erau însoțiți de refrenul „Aleluia” care înseamnă „Lăudați pe Domnul”, refren cântat de popor după fiecare stih sau verset al psalmului în cântările sinagogice. Din acești psalmi s-au păstrat azi doar un stih sau două. Când aceste stihuri preced pericopa din Apostol, poartă numele de *prochimen* (adică așezat înainte), aceste stihuri rămase din psalmii *aleluistici* (psalmi care se cântau în întregime și erau urmați de *Aleluia* și rânduite a se cânta după Apostol), se numesc *aleluarion*. De fapt aceste stihuri,

deși sunt scrise în Apostol, nu se mai pun după citirea Apostolului și în locul lor se cântă doar *aleluia* (de 3 ori).

ALELLIATIC, -I — psalmi aleluistici, v. **Aleluarion**

ALEXANDRIA — oraș construit pe un braț al deltei Nilului de împăratul Alexandru cel Mare (Macedon), în an 332-331 î.Hr., a devenit centru al științei și al artei în vremea antică. După moartea lui, imperiul s-a dezmembrat, Egiptul revenind dinastiei Ptolemeilor. Ptolemeu I integrează Iudeea în statul său. Elenismul, puternic în Alexandria, va exercita o mare influență asupra culturii acestora. Ptolemeu al II-lea întocmește prețioase colecții de manuscrise și datorită lui s-a făcut traducerea în limba greacă a Bibliei (V Testament), numită *Septuaginta*.

ALFA și OMEGA (Α — Ω) — prima și ultima literă din alfabetul grec, intrate în iconografia ortodoxă, au devenit simbolul „Începutului” și „Sfârșitului”, adică simbolul lui Dumnezeu (*Apocalipsa*, cap. 1), aceste litere sunt adesea înscrise pe crucea lui Hristos.

ALITURGIC — fără liturghie, *aliturgice* sunt zilele când, după tradiția veche a Bisericii, nu se săvârșește Sf. Liturghie, nici chiar în mănăstiri. Aceste zile sunt Vinerea Patimilor, când Iisus a fost răstignit și îngropat (în popor se mai numește și Vinerea Seacă); luni și marți din prima săptămână a Postului. Paștor, miercuri și vineri din Săptămâna Brazei (ultima săptămână până la începutul secolului de Paști), Vinerea dinaintea Crăciunului și a Bobotezei, când aceste praznice cad duminică sau luni și atunci se fac numai slujbele Ceasuri or și Vecernia. În zilele *aliturgice* se

poartă chiar cu ajunare deplină. În Bisericele ortodoxe se săvârșește o singură liturghie într-o zi spre deosebire de catolici care pot săvârși mai multe liturghii în aceeași zi și în aceeași biserică (de aceea, la ei bisericile au mai multe altare). Ca o derogare de la tradiția ortodoxă care nu admite decât o singură liturghie pe zi într-o biserică, fiindcă numai una a fost Sfânta Jertfă a lui Hristos, Biserica Ortodoxă din Grecia a îngăduit, în 1957 (prin Hotărârile Sinodului Bisericii Grecești), săvârșirea a două sau chiar a trei liturghii în aceeași zi în aceeași biserică (M. O. 1962, 2-3, p. 255).

ALLAH — numele care se dă lui Dumnezeu în religia mahomedană sau islamică (religie monoteistă) v. **Islamismul**

ALOCUȚIUNE (lat. *allocutio, oratio*) — scurtă cuvântare

ALTAR (lat. *altarium* = altar de la *alta* = loc înalt) — se numea la păgâni locul înălțat zidit mai înalt pe care se ardeau animalele de sacrificiu. Avraam îl duce pe Isaac să-l jertfească lui Dumnezeu sus pe muntele Moria — pe care se va zidi Ierusalimul — și acolo înălță rugul de jertfă. Altarul (numit și *presbiterium* — locul preoților, locul cel mai sfânt gr. βήμα τό ιερατεῖον τό — *vima ieraterion*) este în arhitectura bisericii creștine unul dintre cele trei spații în care aceasta se împarte. Primul spațiu, dinspre răsărit și mai înălțat (pe solee) decât restul interiorului, este partea cea mai tainică și sfântă, fiind destinată preoților (clericilor) slujitori și săvârșiri stărilor tainice ale cultului divin (Sf. Liturghie, taina harismelor, slujba sfințirii Stăntului Mir a sfințirii bisericii și antimenselor). Altarul cuprinde spațiul dintre suprafața interioară a zidului de răsărit

al bisericii și pereții de icoane (catapeteasma) care-l desparte de naos. Zidul de răsărit al altarului este, în general, semicircular în interior și rotund sau hexagonal în exterior. Spațiul semicircular din interior constituie absida principală a bisericii, ea se lărgeste lateral prin două abs. de mai mici numite *absidiote* care formează la nord *proscomidarul* și la sud, *diakoniconul*, numite odin oară *pastoforiu*. Partea superioară (tavanul) a absidei principale este o semicercă. Biserica din primele veacuri avea un singur altar, construcție care, conform tradiției, s-a păstrat până azi în bisericile ortodoxe. Sunt și câteva excepții de biserici ortodoxe cu două sau trei altare (ex. Sf. Atanasie de la Athos, Bis. Sf. Vasile și Lspenskaia din Moscova, Bis. greacă din Brâila, Sf. Nicolae Domnesc din Iași ș.a.) dar în care nu se slujește decât o singură liturghie pe zi (altarele mai mici fiind folosite pentru slujbe în sărbători mai mici, biserici apusene (catolice) în mare parte, au mai multe altare (biserica Sf. Petru din Roma are 25 de altare) așezate în fride, de-a lungul pereților în afară de altarul principal așezat la răsărit în nava centrală. Asemenea biserici au apărut în Evul Mediu împreună cu obiceiul de a se săvârși mai multe liturghii într-o zi în aceeași biserică în câte una din altare sau chiar pe același altar (sub influența unei credințe greșite în legătură cu *puterea propitiatorie a Sfintei Liturghii*, adică, cu cât mai multe liturghii săvârșite cu atât mai multe păcate jertate). În mijlocul altarului se află Sfânta Masă, pe care se săvârșește Sfânta Jertfă a Legii Noi (v. Sf. Masă). Altarul este locul sfânt în care se săvârșește Sfânta Liturghie, este locul de jertfă

și simbolizează Golgota, pe care o singură dată S-a adus Iisus ca jertfă sângeroasă. În altar se intră cu sfințenie, sfintele canoane (norme, legi ale Bisericii) nu permitau intrarea în altar decât persoanelor sfințite (Canon 19, Sinodul din Laodiceea), iar femeilor le este interzisă intrarea în Sfântul Altar.

ALVARS (ind. „sfinți”) — cântăreți religioși ambulanți, filozofi și teologi, membri ai școlii de dascăl din Srirangam, oraș din sudul Indiei, acești cântăreți slăveau în versuri pline de iubire pe Vișnu-Krișna. Ei au impus în India Vișnuismul, o sectă a Hinduismului (marile religii ale Indiei).

AM-HASFTER (ebr. „Popor al Cărții”) — denumire pe care și-o dau evreii datorită faptului că izvorul culturii lor e Tora. Învățătura Torei s-a transmis în „Loșn-Koides”, „limba sfântă”, cum e numită limba ebraică, prin care s-a păstrat unitatea evreilor.

AMBROZIE (lat. *ambrosia*) — hrana zeilor, dăătoare de „tinerețe fără bătrânețe și viață fără moarte”, un fel de băutură dulce, miraculoasă, despre care vorbesc mitologiile greacă și latină.

AMBROZIE, SFÂNTUL — episcopul Mediolanului (Milano) în a doua jumătate a sec. IV, cunoscut părinte bisericesc, autor a numeroase cărți cu caracter dogmatic, exegetic și de cântări religioase, lui i se atribuie convertirea la creștinism a Fericitului Augustin (pomenit în calendar la 7 decembrie).

AMENTI — raiul conceput în vechea religie egipteană; v. **Câmpiile lui Iaru**.

AMIN (ebr. „așa să fie” gr. și slav. *aminnu*) — formă de încheiere a unei rugăciuni (și în ritualul creștin), folosită ca expresie de asociere

la rugăciunile de laudă și mulțumire, încă din rândurile primei liturghii creștine (I Cor. 16, 24).

AMON-RA — zeu egiptean devenit cel mai puternic pe la jumătatea mileniului II î.Hr., epoca de apogeu politic, cultural și religios a Egiptului. În cinstea lui Amon-Ra a fost construit templul de la Karnak.

AMULETA (lat. *amuletum*, de a semiticul *hamalet* — ceea ce se poartă) — obiect care în rețigile primitive era considerat ca având putere magică și îl apăra pe cel ce îl purta de influențele malefice ale duhurilor rele. Ea era considerată de vechii egipteni nu numai apărătoare împotriva bolilor și a oricărui rău, ci și călăuză pe drumul spre împărăția morții. Așa se explică și mulțimea amulete ori aflate, în urma săpăturilor arheologice, în mormintele egiptene (cele mai multe sunt figuri zoomorfe, capete de animale, de scarabeu, precum și figuri geometrice). Amuletele erau purtate la gât, atarnate de coliere, la urechi, pe cercei și la mâini, împodobind brățările. Alte amulete reprezentau zeități solare, ca cele descoperite în Europa, din epoca bronzului și a fierului (C.R.D.A.).

AMVON (ἄμβων, ὁ *amvon* d. ἀναβαῖνον — *anavainno* = a se urca, a se suia) — este astăzi un mic balcon pe peretele de miazănoapte al bisericii, în interiorul naosului, mai aproape sau mai departe de altar, așezat la oarecare înălțime, servind pentru slujitorii bisericii, care urcă în amvon să citească Evanghelia și să rostească predica. De formă rotundă sau hexagonală *amvona* este împodobită cu sculpturi în lemn sau bronz, care au un caracter simbolic — porambelul

simbolizează pe Sfântul Duh, crucea e simbol al credinței, ancora e simbol al speranței, inima e simbolul dragostei, iar trambuța simbolizează propovăduirea Evangheliei. În trecut, amvonul își avea locul în mijlocul bisericii și era în formă de estradă sau de catedră, servind aceaș scop ca și azi. În plus, aici se citea, de către preot sau arhieru și rugăciunea finală de concediere a credincioșilor și de binecuvântare, de la sfârșitul Liturghiei, de unde și numele ei de

Rugăciunea amvonului — sub care o cunoaștem azi. Tot de pe acest amvon se făceau comunicările diverse despre viața bisericii, sărbători, dispoziții canonice și alte probleme de interes general pentru credincioși. Astăzi, în marea majoritate a bisericilor, mai ales cele de la țară, amvonul de odinioară a dispărut, rămânând însemnat numai locul printr-o cruce sau un cerc sub policandrul cel mare. Dacă citesc pe acest loc ectenile sau cântărețul citește de aici Apostolul. Funcția vechiului amvon fix e îndeplinită azi de un amvon portativ, numit *Analoghion* (at *analogium*, gr. ἀναλόγιον, τό *analoghion*), în formă de pupitru pliant, acoperit cu o panză brodată, acesta se așează în mijlocul bisericii ori în fața ușilor împărătești, după caz, și pe el stă Biblia când se citește și când se predică. *Amvon* mai este numit și mijlocul solen lărgite, în vechile cărți de slujbă, amvon însemna pronaos sau tindă, pridvor (v. *Minutul pe Martie* Buda, 1805, f. 94, r. col. 12: „Jeșim în amvon și se face Litie...”), „Doamna Bălașa, soția lui Constantin Șerban, a fost înmormântată în amvonul bisericii de la Curtea Largoviște”

— *Călătoria patriarhului Macarie în Țările Române*, București — 900, p. 52.

ANA — nume onomastic folosit pentru personaje diferite, în Noul Testament, este numele mamei Sfintei Fecioare Maria, era fiica lui Natan și căsătorită cu Ioachim, din seminția lui Iuda și neamul lui David. La 9 septembrie, a doua zi după Sfânta Maria Măică (Nașterea Sfintei Fecioare) se sărbătorește Sfântul Ioachim și Ana. *Ana* se numea și o bătrână proorociță de la templul din Ierusalim, în vremea preotului Simeon (care L-a întâmpinat pe Iisus la 40 de zile la templu — 2 februarie, în calendar). Ana a proorocit atunci despre nașterea și personalitatea lui Hristos. Anna, mai marele preot al iudeilor, care împreună cu Caiafa au judecat și condamnat pe Mantuitorul.

ANABAPTISM (αναβαπτισμα, τό *anabaptisma*, το, δ *αναβαπτισμός* — *anabaptizo* — a reboteza, a boteza din nou) — sectă neo-protestantă din Germania (sec. XVI) după care botezul catolic primit de copii la naștere nu mai era valabil și de aceea ei trebuiau să fie rebotezați la maturitate.

ANABAPTIȘTI — membri ai sectei anabaptiste, v. *Anabaptism*.

ANAFORA (ἀναφορά ή *anafora* — cerere) sau **ANAFORAU** — este în cultul creștin ortodox *Marea Rugăciune a Sfintei Jertfe* din rândurile Sf. Liturghiei în cursul căreia are loc sfințirea Darurilor — începe cu adresarea către Dumnezeu — Iată! ca Ziditor al lumii, continuă, recapitulând pe scurt opera mântuitoare realizată de Dumnezeu-Fiul (anamneza) și stărbășește prin invocarea Pogorării Sf. Duh, pentru sfințirea Darurilor noastre de pâine și vin și prefacerea lor în Sfântul Trup și Sângel Domnului. În timpul acestei rugăciuni este trasă dvera și sunt închise ușile împărătești.

iar preotul se roagă în genunchi: „întru Numea Sfintei Treimi, la strună, cântăreții sau corul cântă: „Pre Te ne te laudăm!” *Anafora* este centrul Liturghiei creștine. Ea a însemnat, înțial *imolare, ridicare* (ἀναφέρειν – *anaferein* = a înălța, a ridica), ca apoi să ia înțelesul de *jertfă, ofrădată* (ἐφ' ἧ ὁ σάββαλλται), pentru că oferirea jertfei se face prin ridicarea, înălțarea și legănarea darului de jertfă. În rânduiala Liturghiei ortodoxe *Anafora* numește tot șirul de rătăcirii și rugăciunilor de preceț (cele mai multe în taină) exprimate în Liturgia Sf. Ioan de la „Cu vrednicie și cu dreptate...” până la „Și ne dă nouă cu o gură și o inimă a mări și a cântă” (adică de la rostirea Crezului și până la rugăciunea „Tatăl nostru”). Rugăciunile care compun Anafora sunt: *Rugăciunea de laudă și de mulțumire* de la început, adică *Mărea Rugăciune euharistică*, în care se face o rememorare a istoriei mântuirii omului de la creație până la mântuirea lui prin jertfa de pe Cruce și învierea Domnului. Se consemnează momentele jertfei și pomenirea Sf. Euharistie. Și toată rânduiala cea pentru noi primind în noaptea în care a fost vandut și mai valoros însuși pe Sine S-a dat pentru viața lumii, vând pâinea cu sfintele și preacuratele și fără prihană mainile Sale, mulțumind și binecuvântând, slăvind și frăgezind, a dat sfântilor Săi ucenici și Apostoli zicând: „Luati, mâncați, acesta este Trupul Meu, care pentru voi se frange spre iertarea păcatelor. Beți dintru acesta tot, acesta este Sângele Meu, al Testamentului nou, care pentru voi și pentru mulți se varsă spre iertarea păcatelor.” Urmează rugăciunea aduceri aminte sau *Anamneză*. Aceasta să o faceți într-o pomenirea Mea, se

amintește împotriva poruncii Mântuitorului. Sunt enumerate momentele drumului jertfei și mântuirii. Aducându-ne aminte așadar de toate cele ce s-au făcut pentru noi, de cruce, de groapă, de învierea cea de a treia zi, de suirea la ceruri, și cea de a doua slăvită iarăși venire. Anamneza (memorial) este explicată astfel de scriitorul bizantinec episcopul Teodor de Mopsuestia: „Și facem pomenirea morții Domnului în această taină înfricoșată și primă hrană nemuritoare și dăhovnicească a Trupului și a Sângelui Domnului nostru, pentru care Domnul nostru, când mergea spre patină, a încredințat ucenicilor Săi rânduiala, ca să primim acestea primii și să le săvârșim și noi toți care credem în Hristos și de aceea facem pomenirea morții lui Hristos-Domnul și primă hrană negrăită, de aici ni se dă destulă credință care ne duce la împărțirea celor viitoare. Despre acestea și despre altele asemenea vorbește preotul în această slujbă, slujbă și în pomenirea celor ce s-au făcut.” (II, p. 92-93). A treia parte a Anaforei este *Ephora* (ἐπίκλησις η – *epiklesis* = invocare, chemare), rugăciunea cea mai importantă, pentru că în timpul ei se săvârșește slăvirea și prefacerea Darurilor. Preotul se roagă în taină: „Încă adăcem în această slujbă dăhovnicească și fără de sînge și le chemăm. Te rugăm, Trinitate Duhă! Truice Săi peste noi și peste aceste Daruri, prefăcându-le cu Duhă! Tău cel Sfânt!” Vorbind despre *Ephora*, despre taină și necesitatea ei, cadrul Marii Rugăciuni a Sfintei Jertfe, Teodor de Mopsuestia accentuează mai ales rolul principal al Duhului dumnezeiesc în slăvirea Darurilor. Trebuie acum ca Jurnalul nostru

Iisus Hristos să învieze din morți, prin puterea celor ce se săvârșesc, și să reverse harul Său peste noi toți, ceea ce nu se poate realiza altfel decât venind harul Duhului Sfânt, prin care și El a înviat odinioară, precum arată fericitul Pavel într-un loc, zicând «Și era arătat Fiul al lui Dumnezeu, în putere și în Duhul Sfânt prin învierea din morți a lui Iisus Hristos, Domnul nostru» (Romani 1, 4), precum a spus și Domnul nostru însuși «Duhul este Cel ce dă viață, trupul nu este de nici un folos» (Ioan 6, 63). Era deci necesar ca preotul urmând rânduiala preoției să aducă lui Dumnezeu rugăciune și implorare ca să se realizeze venirea Sfântului Duh și prin aceasta harul să vină peste pâinea și vinul aduse ca Dar, pentru ca acestea să fie cunoscute că sunt cu adevărat Trupul și Sângele Domnului nostru, pentru că este memorialul nemuritor» (E II, p. 91). Anaforaua se încheie, conform ritualului bizantin, cu *rugăciunile de mijlocire* generală pentru întreaga Biserică, numite *diptice*. „Încă aducem Ție această slujbă duhovnicească, pentru cei adormiți în credință — „Și ne dă nouă cu o gură și o inimă a mări — ”. Rugăciunea aceasta de mijlocire este pentru toate categoriile de credincioși, vii și morți. În *diptice* este și formula de rugăciune pentru Fecioara Maria „Mai ales pentru Prea Sfânta — ”. La strună începe să se cânte Axionul iar preotul continuă a pomeni pe vii și pe morți. Înainte de a se sfârși Axionul, preotul ia vasul cu anafură și-l binecuvăntează, atingându-l de Sfântul Disc și de Sfântul Potir. Apoi după cântarea Axionului, zice „Întâi pomenește Doamne pe Prea Fericitul — ”, patriarhul Bisericii Ortodoxe Române — ” și

încheie Anaforaua cu o ectenie și rugăciune de taină, după care urmează rugăciunea *Totul nostru*, cântată de strună și credincioși, v. Liturghierul.

ANAFORNIȚA — vas cultic, în formă de tavă sau farfurie înaltă, cu picior, pe care se așează anafura (pâinea binecuvântată de preot), care se împarte credincioșilor după ce aceștia se miruiesc, la sfârșitul Sfintei Liturghii. **ANAFURA, NAFURĂ, ANAFORA** (gr. *αγίος, ὁ ἄρτος* — *aghos artos* = paine sfințită, lat. *anafura*) — este painea sfințită, tăiată în formă de cubulețe, ce se împarte credincioșilor, la sfârșitul Sf. Liturghii, după ce s-au miruit. Este pusă pe anaforniță (tavă sau un vas cu picior) așezată pe o masă, în dreapta preotului care miruiește, și fiecare credincios, trecând de la miruit, ia o bucălică de anafură, pe care o mănâncă, cu condiția să nu fi mâncat nimic și nici apă să nu fi înghițit în ziua respectivă. Ea se mai numește și *antidor* (αντιδωρον, τό — *antidoron* = în loc de dar). Despre aceasta spune Sf. Simeon al Tesaloniceului „Iară *antidorul* este pâine sfințită, care se face din acea *prosfură* (prescură) din care se scoate agnețul care se jertfește și se face trupul Domnului. *Antidorul* (anafura) se dă în locul darului celui mare al înfricoșatei cuminecturi (împărtășanii), căci nu toți credincioșii sunt vrednici a se împărtăși — ci ei, numindu-se după cuvîntă *antidor*, adică *în loc de dar*, căci darul lui Dumnezeu dă — ” (V M LBO, p. 601). Despre pregătirea anaforei Liturghierul scrie „Anafura se taie din prescură din care s-a scos Sfântul Agneț. Dacă sunt credincioși mulți și nu ajunge numai o prescură, se poate tăia și prescura a doua, din care s-a

scos pârțica întru cinstea și pomenirea Preasfiniei Născătoare de Dumnezeu. Drept aceea aceste două prescuri se cade să fie întregi și mai mari, iar nu numai peceti, chibuzind astfel preotul ca să ajungă pentru anatură” (L., p. 43). Anatura se face la prăskom, iar după ce s-au pregătit Darurile și se așează pe anat, în tălăta se slăvește în timpul când la strană se cântă Ave-nul, preotul în vasul cu anatură și îl atinge de Sf. Disc și de Sf. Potir binecuvântând. Binecuvântată este anatura sfinților Tăi, Doamne, acum și pururea și în veac vecilor, Amin! (L., p. 142). Deoarece se face slujba ei în timpul Axionului (adică atunci când se face pomenirea Sfinților Fecioare după sfințirea Darurilor), împărtășirea anatului la sfârșitul liturghiei simbolizează rămânerea Maicii Domnului încă multă vreme pe pământ, în mijlocul primei comunități creștine, după înălțarea la ceruri a Fiului ei și până la adormirea ei (LS., p. 331). Anatura este un „înlocuitor” al Sfinților împărtășani, care vine ca un pogorământ pentru cei care nu s-au împărtășit și de aceea, ca și Sfânta Împărtășanie, se ia pe nemăncate (când se ia și aghiasmă, se ia întâi aghiasma și apoi se mănâncă anatura). Ea se dă credincioșilor ca simbol al comuniunii spirituale. Vechile *Pravile* și *Cărți de învățătură* pentru preoți impuneau pentru luarea anatului aceeași pregătire trupească și sufletească la teșcă și pentru împărtășanie. Tot anatură este și pamea numită *Paste* – binecuvântată și stropită cu vin, care se dă credincioșilor în Duminica Învierii după Împărtășanie (la slujba de noapte).

ANAGHINUSOMENA („bine de cit”) – denumire pe care Biserica Ortodoxă o dă

cărilor necanonice cuprinse în Vechiul Testament, aceste cărți sunt recomandate doar pentru lectură complementară, fiind și ele socotite ca inspirate (ultimele 14 cărți care urmează după cartea Maleah). v. **Apocrif**.

ANAGNOSTI (lat. *anagnostes* – cititor, gr. ἀναγνυστικός – *anaghnustikos* – a cunoaște bine, a citi, ἀναγνυστικός – *anaghnustikos* – cititor, etc.) – citet sau lector al textelor sfinte în timpul serviciilor divine în Biserica creștină din primele veacuri; anaghistii făceau parte din clerul inferior și aveau ca sarcină a citi în Biserica Apostolică (nu și Evanghelia, pe care o citea diaconul sau preotul), pastorale, scrisori, martirice, vieți de sfinți pe lângă diferite alte servicii (gr. a cărților de cult: aprinderea lumânărilor, purtarea stăpnicilor la procesiuni etc.), ei aveau și la îndemână un alt cult, etic. Anaghistii sunt pomeniți în multe documente, începând din secolul IV (v. LG., p. 128–129). Într-o inscripție (sec. VI) în b. gr. de la Tomis, este menționat un anaghist (DVR., p. 34). v. **Hirotesie**.

ANAHORET (αναχωρητής – *anachoritis* – care caută singurătatea, singuratic) – călugăr eremit, sihăstru, trăind retras într-un schit singuratic, izolat de viața de obște a mănăstirii, v. **Rusofor**.

ANALOG, ANALOGHION v. **Amvon**.

ANAMNETIC (αναμνηστικός – *anamnesticos* = cel care răscălește, aducerea aminte) – an versar, comemorativ, atribuit sărbătorilor creștine, care sunt prilej de aducere aminte, atât a momentelor importante din istoria Bisericii, cât și a tatuzorilor acelora care au contribuit prin viața și activitatea lor, la nașterea și consolidarea ei. Icoanele au și ele

același rol anamnetic. Sărbătorile creștine au și un sens *eschatologic*, deoarece ele sunt nu numai amintitoare ale trecutului, ci pot avea și și asupra viitorului. Așa este, de exemplu, Duminica Înfricoșătoare Judecată (când se asă sece de Postul Mare al Paștelui). Ea ne duce cu gândul la viața viitoare, în care nimeni nu ajută fără judecată, fără a da, deci, seama de fapte e sale și pare că atrage atenția credincioșilor asupra acestui fapt gr. ἔσχατος = *eschatos* = ultim, ce, din urmă, *eschatologie*

— învățătură despre sfârșitul lumii, despre Judecata de Apoi, care este pentru tot. Sărbătorile sunt popasuri sufletești care aduc aminte credincioșilor și de grija pentru sufletul lor pentru mântuirea lor. Astfel reiese și importanța *soteriologică* a rotului anamnetic al sărbătorilor (σωτηρια ἡ *sotiria* = mântuire) v. Sărbători

ANAMNEZA v. Anafora, Anaforaua

ANASTASIA, SFÂNTA (ἀναστάσις ἡ *anastasis* = înviere) — martiră la Sirmium (azi Travja, localitate în Jugoslavien), în anul 304. Purtând același nume cu această fecioară-martiră, sora împăratului Constantin cel Mare a zidit la Roma o biserică, în cinstea ei. În anul 458, moaștele sfintei au fost aduse la Constantinopol, în biserică cu hramul ei.

ANASTASIS (ἀναστάσις *anastasis* = înviere) — Învierea Sărbătoarea Sfințelor Paști. Icoana numită „Anastasis” care reprezintă învierea sub forma coborării la iad a Mântuitorului (icoană inspirată din Evanghelia apocriptă a lui Nicodem).

ANASTASIMATIAR (ἀναστασιμον, τροπιον *anastasion tropion* = de înviere) — carte de slujbă bisericească, cuprin-

zând „Cântările Învierii Domnului” (la Vecernie și Liturhie) pe cele opt glasuri sau ehuri.

ANATEMA (ἀνάθεμα, to *anathema*) — excomunicare, blestem, aturisanie, act religios prin care Biserica înlătură din rânduri e ei pe cei care se fac vinovați de grave încălcări ale doctrinei și dogmei creștine. Excluderea se face pe timp limitat (până la îndreptarea și ispășirea greșelii) sau se face pentru totdeauna. Dreptul de anatemă din sanul Bisericii creștine a ereticilor și a celor ce nu respectă învățătura morală și dogmatică a fost stabilit de sinoadele ecumenice, prin formula „Să fie anatema”. Separarea ce s-a petrecut în Biserica creștină între Răsărit și Apus a început cu actul de excomunicare (anatema) dat de papa Nicolae I (858-867), în 863, împotriva lui Fotie, patriarhul de la Constantinopol, deoarece acesta nu recunoaște Filioque, inovație dogmatică apuseană, care contravenea hotărârilor sinoadelor ecumenice privind dogma purcederii Sf. Duh numai de la Tatăl, nu și de la Fiul (Filioque). Fotie, la rândul său, excomunică (anatematizează) pe papa Nicolae I într-un sinod ținut la Constantinopol, în 867 și nu îl mai recunoaște ca papă, condamnând în același timp și Biserica Rome pentru că trimisese misionari catolici în Bulgaria și introdusese aici, în Simbolul Credinței, formula Filioque. Fotie alungă pe catolici și restabilește dreapta credință ortodoxă. Conflictul dintre Răsărit și Apus se intensifică, atât din cauza tendinței de supremație a papei de la Roma, cât și din cauza altor inovații care contravin învățăturilor Bisericii răsăritene (folosirea azimei la împărtășanie, în loc de pâine dospită, credința în Purgatoriu, concepția despre post,

și a lăsa să se culmine prin Schisma cea mare de la 1054. De-a lungul secolelor au avut loc multiple încercări de revenire la unitate, dar conflictul și anatema reciprocă au persistat până la jumătatea secolului XX, când papa Paul al VI-lea și patriarhul Atenagora au căutat o cale de mediere între cele două Biserici. În cadrul unei conferințe panortodoxe ținute la Rhodos, în toamna anului 1964, s-a hotărât stabilirea unui dialog cu Roma. Urmare a fost că prin hotărârile Conciliului Vatican II din dec. 1965, atât papa, în catedrala Sf. Petru, cât și patriarhul Atenagora, în catedrala ortodoxă din Constantinopol, în același timp, au ridicat anatema ce plana asupra celor două Biserici încă din secolul XI-lea. Acest „gest de iertare” reciprocă, prin ridicarea blestemului, n-a însemnat însă și rezolvarea multiplelor diferențe care continuă să persiste pe plan doctrinar și să mențină dezbinarea între cele două mari confesiuni creștine.

ANATOLIE — patriarhul Constantinopolului (+458), mare ierarh și omograful a contribuit la îmbogățirea și dezvoltarea cultului, precum și la apărarea dreptei credințe prin imnele sale cu conținut doctrinar, împotriva nestorianismului, este autorul unor stihiri numite „anacroice” și al troparelor învierii, ce se cântă sâmbătă la Vecernie Sf. Ioan Dăscălușan, care a coordonat *Oktoihul*, a introdus în această carte de slujbă și compozițiile lui Anatolie.

AN BISERICESC sau LITURGIC — începe la 1 septembrie și se termină la 31 august, spre deosebire de *anul civil* sau calendaristic, care începe la 1 ianuarie și se termină la 31 decembrie. *anul bisericesc* înseamnă totalitatea manifestărilor de cult liturgic ale Bisericii

creștine, cult ce are ca scop ca Persoana și amintirea Mântuitorului să fie prezentă continuu în chip tainic dar și real în Biserică pe care El a întemeiat-o. Anul bisericesc este format din două cicluri concentrice a) *ciclul mobil* care se învârteste în jurul sărbătorii Paștilor (cu date variabile de la an la an) și are în centrul său Persoana și activitatea Mântuitorului, a cărui presăvire se face în cântările din Octoih, Triod și Pentecostar, legat de sărbătoarea Învierii, *anul bisericesc* este împărțit în trei perioade: *perioada prepascală* sau a *Triodului* (care cuprinde slujbele acestei etape a Postului Mare), *perioada paschală* sau a *Pentecostarului* (care cuprinde slujbele Învierii până la Rusalii) și *perioada postpaschală* sau a *Octoihului*, aceste cărți sunt folosite de cântăreți la strană, în fiecare din aceste perioade, având în centru Persoana Mântuitorului, acest ciclu se mai numește și *ciclul Hristologic* sau *Pascal*; b) *ciclul fix* al doilea din ciclurile concentrice ale anului bisericesc, comemorează șirul Sfinților pomeniți în fiecare din cele 12 luni ale anului liturgic, care începe la 1 septembrie și se termină la 31 august, se numește și *ciclul sântoral* sau *mnical*, pentru că slujba sfinților este cuprinsă în cele 12 Minee. La catolici, anul bisericesc începe cu prima duminică din Advent (Adventus), cea mai apropiată de 30 noiembrie (când începe postul Crăciunului, la ei). Ortodocșii păstrează tradiția iudaică, după care 1 septembrie era începutul anului civil la evrei, care considera această zi (1 sept.) începutul creației lumii, tot în această zi Iisus Hristos și-ar fi început activitatea publică, citind în sinagogă cuvintele proorocului Isaia (61, 1-2).

„Duhul Domnului este peste Mine, că Domnul M-a uns să binevestesc săracilor — ca să dau de știre un an de milostivire al Domnului” (cf. Luca 4, — 8— 9); v. **Timp**

ANCADRAMENT — chenar decorativ la uș. și la ferestre. La mănăstirea Antim din București, ancadramentul de piatră în basorelieful a fost lucrat de mana mitropolitului Antim, ctitorul ei.

AN CALENDARISTIC v. **Calendar**

ANDREI, Sf. Apostol (ἁγδρεῖα, ἡ *andreia* = bărbăție) — „cel dintâi chemat” la apostolat de Mântuitorul. Apostolul lui Hristos, cel care a propovăduit creștinismul pe pământul țării noastre (în Scitia Minor — Dobrogea de azi). Istoricul antic Eusebiu de Cezareea spune că „Apostolul s-au împrăștiat pe tot pământul — Andrei în Scitia —” precum arată și tradiția că Andrei a venit din Asia Mică în Scitia Mare (sudul Rusiei), apoi în Scitia Mică (Dobrogea), în orașele de lângă mare și apoi a coborât în provincia Ahaia din Grecia, la Patras, unde a fost răstignit, cu capul în jos, pe o cruce în formă de X, murind astfel ca martir (+94) pentru credința sa creștină. Strămoșii au numit „Andrea” luna decembrie, care începe după 30 noiembrie (ziua Sf. Andrei).

ANDREI CRITEANUL — episcop al Cretei (+740); este unul din cei mai de seamă și mai prolifici creatori de canoane și imne, deosebite prin frumusețea formei și profunzimea gândirii. El a compus *Canonul cel Mare* (Canonul de pocăință) din Tricod, canon format din 250 de tropare, ș. care se citește în întregime în Postul cel Mare, în zilele rânduite de Tipic. Andrei Criteanul a mai scris stihiri (tropare) și, pentru unele sărbători în afara Postului: Nașterea

Mântuitorului, Întâmpinarea Domnului, Înălțarea Sfintei Cruci, Nașterea Sfintei Fecioare ș.a. Este trecut în M. nouul pe luna iulie și laudat pentru meritele sale.

ANGELIC (lat. *angelicus*) — îngeresc, îngereste.

ANGHELOLOGHIA — concepția despre îngeri la diferitele religii.

ANGLICANISMUL sau **Biserica anglicană** — este rezultatul sciziunii care s-a produs în sânul Bisericii Catolice în sec. al XVI-lea (1534), din Anglia. Regele Henric al VIII-lea, supărat că papa nu-i aprobă (conform formulei „*Non possumus*”) desfacerea primei căsătorii, spre a-i da posibilitatea să se căsătorească cu Ana Boleyn, iese de sub autoritatea papei, se rupe de Roma și institue Biserica „reformată” a Angliei — anglicanismul. Credincioșii care au acceptat reformele propuse în cadrul noii Biserici s-au numit „conformiști”, iar ceilalți au fost „nonconformiști”, care s-au dezbătut în „presbiterieni”, „puritani”, „congregaționaliști” și „independenți”. Reforma anglicană nu este un protestantism radical, ci este o mediere între catolicism și protestantism.

ANIMISMUL — religie primitivă care consideră că toate elementele naturii sunt înzeflete.

ANTERIU (ture. *anteri*, de la *Antar*, poet arab, sec. VI, care purta asemenea haină) (ASDLR) — haină lungă, largă, din material subțire, pe care o poartă oamenii deșertului, în secolele trecute era purtat și de boierii români, după modelul vechiului costum grecesc și otoman, azi face parte din costumul preotesc. Preoții creștini îl poartă în amintirea vechiului *hiton*, purtat de Mântuitorul, v. **Hiton**.

ANTICHFONOM v. **Semne muzicale**

ANTICRIST (αντίχριστος *antichristos* = contra lui Hristos, siv *Antihristul*) — persoană despre care se vorbește în Biblie (Noul Testament — Apocalipsa) și care se va arăta, luptând împotriva învățăturii lui Hristos, dar pe care Hristos îl va birui, sinonim cu sfârșitul lumii.
v. **Parusă**

ANTIDOR v. **Anafura**

ANTIFON (τὸ ἀντίφωνον *to antifonon* = răspuns la un verset psalmodic) — *antifoane* se numesc, în cântarea bisericească, acele cântări intercalate printre ecteniele din prima parte a liturghiei catenunene, ele reprezintă resturile a trei psalmi: 8, 82 și 94, cântați odinioară, în întregime, în această parte a slujbei liturgice fiind cântați în mod antifonic (alternativ) de cele două străni, acești psalmi s-au numit *psalmi antifonici*. Cu timpul, la sfârșitul fiecăruia dintre acești psalmi au început să se cânte, ca o încheiere, câte un imn nou, de inspirație creștină, și anume: „Pentru rugăciunile Născătoarei de Dumnezeu Mântuitorie mântuiește-ne pe noi”, după Ps. 9, (primul psalm antifonic), „Pentru rugăciunile Sfinților Tăi, mântuiește-ne pe noi Doamne!”, după a doua și imnul „Unule născut” și „Mântuiește-ne pe noi, Fiul lui Dumnezeu, Cel ce ești minunat între sfinți, pe noi care Ți cântăm Ție: Aliluia”. Aceste imne nu începuseră să se cânte, mai târziu, ca niște refrane după fiecare verset ale celor trei psalmi (Ps. 9 — 82, 94), ceea ce a atras împușinarea versetelor cântate, până când s-a ajuns la situația de azi, când au rămas în uz numai câte trei versete din fiecare psalm. Prin sec. XV psalmii antifonici, împreună cu refranele imnelor celor noi, se

cântau la Liturghie la toate sărbătorile — după aceea au rămas în uz numai la Liturghia din zilele de rând (în mănăstiri). La Liturghia din duminică și sărbătorile sfinților ei au fost înlocuite cu *psalmi numiți tipici* — adică cei luați din serviciul numit *Tipica* (*Obednita*), Ps. 10 — 145 și Feciorile. Aceștia se cântau la început în întregime, cu timpul, numărul versurilor cântate s-au redus treptat (rămânând, de ex. din Ps. 102 numai versetul 1 „Binecuvintează, suflete al meu, pe Domnul” — precedat de „Slavă” și acum —, urma de refrenul „Bine este cavanțat Doamne!”, iar din Ps. 145, doar ultimul verset „Împărați, vă Domnul în veac”). Aceste resturi ale psalmilor tipici, împreună cu cântările noi din această parte a Liturghiei, poartă, impropriu denumirea de antifoane (*Antifoanele Liturghiei*), prin analogie cu antifoanele propriu-zise, mai vechi, pe care le-au înlocuit. De aceea, rugăciunile citite în taină de către preot, în timpul cântării acestor antifoane, poartă în Liturghie denumirea de *Rugăciuni ale antifoanelor* (înainte de Vohodumic) (*Liturghier*, 1980, p. 107 — 109). Antifoanele se numesc și *Treptele antifoanelor*, ἀναβαθμός *anavathmos* = în trepte, și sunt cântări scurte din Octoih. Se numesc antifoane pentru că se cântă alternativ de către cele două strane sau coranți de cântăreți. Aceste cântări sunt compuse pe baza Psalmilor 119 — 133 (Ps. 120 — 134), care formează catisma a 18-a numită și „*Cântarea treptelor*” pentru că la răsărit se cântă pe treptele templului din Ierusalim, de către două grupe de cântăreți, care stăteau față în față și cântau pe rând. Fiecare antifon din cele opt gasuri e format din nouă tropare (stihuri scurte), grupate trei

cate trei în trei antifoane pentru fiecare glas. Această împărțire a antifoanelor are un *caracter trinitar*, referindu-se la cele nouă cete ale ingerilor în ierarhia cerească, cântând Sfintei Treimi. La această cântare de laudă se asociază și Biserica. Compunerea antifoanelor e atribuită Sf. Ioan Damaschin și Sf. Teodor Studitul.

ANTIFONIE — cântare alternată, vă executată în Biserica creștină de cântăreți sau coruri din cele două străni, cântăreți care și dau răspunsuri reciproce.

ANTILOGOMENE v. Apocrife

ANTIM IVIREANUL (1650—1761)

mitropolit al Ungro-Vlahiei (1708–1716), originar din Ivria (Georgia-Caucaz), el a fost adus în țară de domnitorul Constantin Brancoveanu, pentru a întări viața culturală și bisericească din Țara Românească. Antim a întemeiat tipografia și s-a remarcat printr-o bogată activitate cărturărească, tipărind peste 60 de cărți bisericești (în limbile română, greacă, armeană, georgiană) pentru folosul creștinilor ortodocși de pretutindeni. A avut marele merit de a fi transpus și tipărit în limba română aproape toate cărțile de slujbă bisericească, introducând astfel limba română ca limbă oficială în biserică (în locul celei grecești și slavonești). În volumul său de predici, intitulat „*Dutahii*”, mitropolitul Antim a denunțat și condamnat viciile societății timpului, îndemnând la trăirea vieții creștine adevărate de credință în Dumnezeu și dragoste față de oameni. Parte din aceste predici au fost probabil rostite din amvonul bisericii mănăstirii Antim, ctitoria sa, rid. cată în anul 1713–1715 în București, pe strada cu același

nume. În documentul (cota 3342) păstrat la secția de manuscrise a Academiei Române, intitulat „Așezământul” se reflectă principiile creștine pe care marele mitropolit nu numai că le-a proclamat la amvon, ci le-a dat ca norme pentru mănăstirea ctitorită de el. „Învățătură pentru *aydzământul* cinstitei mănăstiri a Tuturor Sfinților, adică Capete 32 intru care e să cuprind toată chivernisea a mănăstirii și *randuiala* milelor ce s-au hotărât să se facă pre an la săraci și la lipsiți din venitul casei. Acum între-acestaș chip așăzat în zilele prealuminatei și înălțatului domn Io Constantin Brancoveanu Basarab Voievod, de noi smeritul mitropolit al Ungro-Vlahiei Antim Ivireanul ctitorul. La leat 7221 (1713), aprilie 24, în care an s-au început zidirea bisericii”. *Așezământul mănăstirii Antim* se încheie la fila 35 cu precizarea: „Cup osebit, carele smerenia noastră l-am așăzat, la leat 7224 (1716), martie, 5 dni și vom să se păzească nestrămutat în veci în grea și nedezzegată afurisanie”. (Antim Ivireanul, *Opere* București 1972, p. 325, 346, Ediție critică îngrijită de Gabriel Ștrempel). Începută sub Brancoveanu, biserica a fost terminată în timpul lui Ștefan Vodă Cantacuzino și dăruită cu danii de urmașul său Ion Nicolae Alexandru Mavrocordat. Antim mitropolitul este meșterul sculpturilor în piatră ce împodobesc biserica, și tot lui și ucenicilor săi îi este atribuită sculptura ușilor de la intrare. El n-a mai ajuns să vadă biserica sfântită, căci, acuzat ca dușman al turcilor, a fost condamnat la surghiun pe muntele Sinai (Asia Mică). Pe drumul surghiunului a fost însă ucis, iar trupul său a fost aruncat în raul Marita din Bulgaria. Azi el a fost trecut în rândul sfinților. La scurt

timp după moartea sa, mănăstirea Antim s-a pierdut autonomia, devenind paraclis al Mitropoliei (Radu vel-logofăt Greceanu, *Înălțarea Domnului la Iași Brancovenescu*, cu note și anexe de D. Greceanu, București (1967, 1986). Biserica Antim, model de arhitectură bizantină și reprezentativă pentru arta brancovenească, a suferit de-a lungul timpului restaurări, ultima fiind în 1950 făcută de Comisia Monumentelor Istorice. Mănăstirea Antim a avut inițial doar cativa călugări, așa cum are și azi. » **Regul aprins**

ANTIM = mănăstirea Antim v. Antim
Avreanu M. Păcuraru *Isoria Bisericii Ortodoxe Române* vol. 2 p. 143-162. București 1981.

ANTIMIS Sf. ANTIMIS (gr. ἀντίμις = *anti* = în loc de și μίσηος = *misos* = al mesei = masă) = unul dintre cele mai importante obiecte liturgice, este confecționat dintr-o bucată de panză de in ori de mătase, are formă pătrată, cu laturile de 50-60 de cm. Panza este pictată cu scene și imagini reprezentative, legate de patimile Domnului. Scena principală a iconografiei antimisului este punerea în mormânt a Domnului. În jur sunt pictate: Crucea răstignirii, cununa de spini, cocanul și cucele, sulul, buretele cu oțet și fier, cocoșul care a cântat de trei ori, la cele patru colțuri sunt pictate câte o chipurlăscie, iar pe marginea antimisului se scriu de obicei cuvintele: «In parulul „losit cel cu bun chip...”». Într-un colț, cusut ca un buzunăr, se pun moaște de sfinti, ca și la Sf. Masă. De aceea, antimisul (ἀντιμίσσιον τό = *antimission* = în loc de masă) poate ține locul Sfintei Mese când se face slujba Liturghiei undeva, în afara

bisericii, fără Sf. Antimis nu se poate săvârși Sf. Liturghie, chiar acolo unde se afla Prestolul sfânt și cu Sfinte Moaște) (Tragica antimisului datează din primele seacuri ale Bisericii din vremea persecuțiilor. Făcând surprinși de prigoniții în timpul sfintei Sf. Liturghii, creștinii fugeau să se ascundă, luând Sfintele Daruri, pe care le înfășurau într-o panză și și continuau slujba în alt loc. Intrucat însă în timpul persecuțiilor creștinii săvârșeau ce mai adesea Sf. Liturghie pe mormintele martirilor, care serveau ca masă sau altar de Jertfă, s-a luat obiceiul de a se pune în acea panză care învelea Sf. Daruri părțile din Sfintele moaște de martiri. Prin aceste moaște panza se stințea și devenea un fel de altar mobil sau portativ, pe care se putea săvârși Sf. Liturghie (chiar după încetarea persecuțiilor altarele acestora mobile erau folosite de către împărați și ostași pe câmpurile de luptă, ca și de sihaziri care se retrăgeau în locuri pustii, unde nu existau biserici cu altare fixe). Folosirea Sf. Antimis nu a încetat, dar a devenit necesar pentru situații diverse, de ex. în cazurile când Sf. Liturghie trebuia să se desfășoare în afara bisericii ori construite, sub cerul liber, în corturi sau pe câmp în vreme de război. De asemenea, în caz de incendii sau alte întâmplări grave când lăcașul bisericii nu mai poate fi folosit preotii și ionicii au datorat de a face sau chiar numai de a termina liturghia, alegând un alt loc corespunzător, respectabil, unde folosind Sf. Antimis fac sau termină slujba, ca și pe Sf. Masă. În forma de azi, antimisul este o dedubare a vechiului *antimon* (ἀντιμῶν = *antimon* = al mesei), adică a acelei panze care se așternea peste vechile altare creștine (fixe sau mobile,

tea lui Hefistos, venerat ca zeu al focului domestic la grecii antici. Serbarea consta în alergări cu torte.

APEX — un fel de țară (tichie) purtată de Euiamar Dial s. adică ce mai mare preț al lui Jupiter Capto-nus la romani.

APIS — zeul fecundității în religia Egiptului antic — era reprezentat sub chipul unui bou de culoare neagră cu o pată albă pe frunte.

APLIV — Semne muzicale

APOCATASTAZA (ἀποκατάστασις ἡ ἀποκατάστασις = restabilire, revenire)

teoria după care la sfârșitul timpului se va realiza o purificare, va reveni la starea de curăție de cele dintâi originară. A este procesul se va face treptat, prin un foc curător. Deoarece apocatastază vorbește Sf. Grigorie de Nyssa, sec. IV, frațele mormon al Sf. Vasile cel Mare, în unele scrieri ale sale, în lucrarea „Despre suflet și învieri”. El spune că tratamentul purificării se face proporțional cu starea de păcat în care se află fiecare. Tratamentul constă în purificarea sufletului, recăutarea ceea ce nu se face fără suferință. Tratamentul se aplică tuturor ființelor și diavolului. Starea de apocatastază e o stare de fericire, de dărmare, strălucire de orice murdărie. Cei purificați de rătăcirile lor intră într-o stare de virtute divină, generată de firea divină care face ca Dumnezeu să fie totul în ei. Teoria apocatastazei își are rădăcinile la Origen, sec. II-III, care vorbește despre restabilirea generației a păcătoșilor de toate categorii, chiar și a diavolului la sfârșitul veacurilor. El trece după moarte printr-un foc care purifică și purificat vor învia cu trupurile eterne și vor fi restabiliți în starea de dinainte de căderea

omului în păcat.

APOCALIPSA (de la gr. ἀποκαλύπτω ἡ ἀποκαλύπτω = descoperire)

este scrisă de Sf. Apostol și Evanghelist Ioan și cuprinde descoperirea Măști (truhă) și a Ioan pe când acesta se afla în insula Patmos (Crețea) unde fusese exilat din cauza harului său profetic și a răvnii cu care predica Evanghelia lui Hristos. Apocalipsa este o nouă carte din N. Testament din care cu siguranță ea profetizează un război privat la stăruirea Bisericii de la întemeiere și până la sfârșitul lumii când va eschibăntarea a toate păcătoșii și dărmarea tuturor stărilor de păcat și venirea lui Hristos. Apocalipsa este un simbol și așezarea datelor este în stăruirea secolului al II-lea, în vremea persecuțiilor la Domitian. Protestanții fac apel la Apocalipsă, despre care au scris foarte mult luând-o ca temelie pentru doctrina milenaristă și apropierea sfârșitului lumii. Caracterul „obscur”, mai greu de înțeles a acestei cărți a dat naștere la numeroase interpretări și confuzii pe care sectarii le-au speculat mult. Interpretarea ortodoxă a Apocalipsei este corectă în contextul Bibliei, sfârșitul lumii e profețit prin semne catastrofaice. Apocalipsa aparține unui gen literar *apocaliptic* (intâlnit în Vechiul Testament, la profeți) care apare a un moment dat în istoria revelată în mod uelocbrat. În Apocalipsă, totul este transformat în simboluri, și, pentru a înțelege, trebuie să înțelegi simbolurile (ex. fiara cu șapte capete, fiara e imperiul roman, capetele sunt împărații romani, corbii e simbolul științei, păru alb e veșnicia etc.). Transformarea simbolurilor în idei revelează o mare frumusețe și profunzime a cărții. Apocalipsa e o carte a speranței,

incurajând pe creștini care pare a fi fericiți murind pentru Hristos. Este o carte profetică precum e întreaga Scriptură. Ioan a scris pentru epoca sa, dar și pentru toate epocile.

APOCRIF (de la ἀποκρυπτω — *apokripto* = a ascunde, ἀποκρυφός — *apokryphos* = ascuns, nesigur, secret), *apocrife* — cărți pretins știute pe care Hristos nu se recunoaște ca inspirate și autentice și nu le admite în Sf. Scriptură. Cărțile apocrife ale Vechiului Testament și au originea în scrierile compuse de anii iude care după obiceiul păgânului păgân (asirieni, babilonieni, greci, romani) le a scris astfel de cărți și a le atribui zecilor cuprindeau învățături ascunse, destinate celor inițiați. Acești iudei au compus și ei astfel de cărți pe care le atribui au unor personaje din Sf. Scriptură (rege sau profet) pentru a le da autoritate. Aceste cărți cuprinzând învățături secrete, pretindeau chiar că au caracter sacru și revelat și căută să fundamenteze filozofia, alegoriile, simbolurile și numere enigmatice pentru a explica misterele divine și umane, fenomenele naturale și interpretarea scrierilor biblice mai ales pe cele privitoare la profetia mesianică. Printre aceste apocrife sunt: *Cărțile Sibiline* (cu caracter profetic), după modelul oracolelor grecești; *Cărțile Enoch*, care vorbește despre îngeri, despre soarta cerului și a pământului, despre Mesia și a; *Cărțile numită Mica Creștea* care tratează despre istoria poporului evreu până la ieșirea din robia egipteană și instituirea sărbătorii pascale; *Apocalipsa pustoaie* *Pusturea lui Solomon* și una cu caracter apocaliptic *Apocalipsa lui Baruch* și a; pentru Noul Testament apar în secolul II-lea *Evangheliile apocrife*. Cărțile apocrife deși interesante prin conținutul lor sunt totuși interzise de Biserica, unele dintre ele cuprin-

zând chiar idei eretice sau lucruri ascunse, obscure. După modelul acestor apocrife din literatura religioasă, au apărut și cărțile apocrife populare, bazate pe legende religioase (N. C. C. P.).

APOCRISIARH, ἀποκρισιάρχης — *apokrisiarchis* = ambasador) — reprezentant al unui scaun patriarhal pe lângă un altul. La catolici e *Nuntul papal*. Sf. Grigore cel Mare supranumit *Dialogul* (+604) înainte de a ajunge papă al Romei a stat la Constantinopol ca apocrisiarh (nuntiu papal) timp de 6-7 ani (578-584), trimis de Papa Pelagiu al II-lea.

APOFATIC, ἀποφατικός — *apofatikos* negand, prin negație de la ἀποφασκω — *apofasko* = a nega) și (καταφατικός — *kataphasis* = afirmare, de la καταφασκω — *kataphasko* = a afirma) modalitate de cunoaștere a lui Dumnezeu prin *antonomie*, adică pe calea negației și pe calea afirmăției. *Calea apofatică* înseamnă cunoașterea lui Dumnezeu prin *negație*. Dumnezeu este necăprins, nemărginit, incognoscibil pe calea rațiunii pe *calea catafatică* existența lui Dumnezeu se susține prin *afirmare*. Dumnezeu este bun, atotputernic, înțelept etc. Dumnezeu este cognoscibil prin opera Sa, prin tot ce există și a creat, dar este incognoscibil în ființa Sa. Prin opera Sa, El poate fi numit. El se poate da un nume (creator, înțelept), dar prin ființa Sa nu are nume, este *negrăit*.

APOFATISM — cunoașterea a Dumnezeu pe cale apofatică și *Cataphatism*, cunoașterea lui pe cale catafatică.

APOLIS (ἀπολύσις, η — *apolyis* eliberare, slăbire, pusti, pust) rugăciune de

încheiere a slujbei divine când credincioșii erau liberi să plece. *apostas* se face printr-o formulă de binecuvântare pe care preotul rostește în fața ușilor împărătești. La stăruitul Sf. Liturghii, preotul minunește pe credincioși după *apostis*. „Binecuvântarea Domnului peste voi, cu a Său har și cu a Sa iubire de oameni. Slavă Tie, Dumnezeule, nădeidea noastră, slavă Tie. Pentru rugăciunile Sfinților Părinților noștri. Doamne Iisuse Hristoase, Dumnezeul nostru, miluiește-ne pe noi!” Sunt chemați în ajutor sfinții ca să fie în locitori pentru noi prin rugăsurile lor către Dumnezeu. *Apostisul* se face la toate slujbele. Venerabil Liturghie. Botez. Canon etc. — după care credincioșii pleacă. *Apostis* se numește și *Chadaniia* (Chidană), adică ultima zi de slujbă a după-serbării care urmează sărbătorilor împărătești și marchează sfârșitul festinării sau încheierea sărbătorii (v. I.C. p. 248).

APOLLON, APOLLON — la greci și romani, zeu al poeziei, al lumii și al trumfetelor. Numele său înseamnă soarele strălucitor. Fost considerat zeu al soarelui distinct sau confundat cu Helios. Răzle sale arată vegetația, animalele și oamenii. Cultul său strălucitor pătrunde văzută și nevăzută și de aceea este și zeu strălucitor în artă. Ca zeu al soarelui, al furtii Jupiter și al Latonei, fratele lui zeu al vânătorilor. Apollo era numit și „delfineu” deoarece în cultul său erau asociate și culte animaliere foarte vechi (ex. cultul delfinilor). El era și zeu protector al navigatorilor, al păstorilor și al pășunilor. În miturile „Apollo există *regenda de dinaintea* Indragostit de nimfa Daincei, el a pignit pe Erôs care trimite în mină nimfei săgeata menită să ucidă dragostea

Astfel ea nu-l mai poate suferi pe Apollo și se prefăce în dafin (laur). Indurerat, Apollo binecuvintează dafinul să nu se uilească și să rămână mereu verde și se împodobește cu o cunună de laur în cinstea lui și-au înălțat temple, dintre care principalele se aflau la Delphi și Delfos. I-au fost închinată opere de artă, ca statuile Apollon Belvedere (muzeul Vatican), Apollon cu lebăda (muzeul „Dei Studi”, Neapole), pictura lui Jug Delacroix, „Apollo învingând șarpele Piton” (muzeul Louvre, Paris).

APOLOGHET (lat. *apologus* gr. *απολογος* *apologos* = apolog, apologet, apărător, *απολογία* η *apologia* = apărare explicativă) — apologeti creștini au fost în primele veacuri acei scriitori creștini care, prin scrierile lor (adesea sub formă de cereri de apărare „apologhi”, adresate împăratului sau senatului roman, suferinți sau unor particulari), încercau să apere adevărul la credința creștină și pe creștinii acuzați și deseori uciși pentru credința lor. Cei mai cunoscuți apologeti creștini care au făcut piept atât păgânismului, cât și iudaismului ce negau creștinismul au fost în sec. II Apollonius Atenagora, Iustin Martirul, Tertulian, iar în sec. III Clement Alexandrinu, Origen, Sf. Ambrozie, Ciprian, Laodameal, Sf. Ciprian, Lactanțiu ș.a.

APOLOGHETICA — disciplină teologică creștină, care folosește argumente rationale și teologice pentru apărarea doctrinei creștine împotriva celor ce caută să o atace.

APOLOGHET = Apologet

APOSTAT, APOSTAT (gr. *αποστατης* *O* — *apostatis* = renegat) — cei care se lepădă de o credință, cel care își renegă

convingerii ei. Biserica creștină i-a numit apostat pe cei care s-au lepădat de credința în Hristos (ex. împăratul Iulian, nepotul lui Constantin cel Mare — sec. IV —, deși a fost botezat creștin, s-a lepădat de credința creștină, devenind cel mai aprig prigonitor al ei și a rămas în istorie cu numele de Iulian Apostatul). Apostat se numesc și creștinii care, chiar dacă formal nu tăgăduiesc credința în Hristos, fac vrăji și cer ajutorul lui Satan, ceea ce în fapt înseamnă lepădare de Hristos, căci cerând ajutorul diavolului dovedesc că nu cred în Iisus, planându-și pe diavol mai presus de El.

APOSTAZIE — acțiunea de renegare a unei credințe religioase în care s-a născut și a trăit (a apostazia — a se lepăda de o credință).

APOSTIH sau stihovahnă (gr. τὸ ἀποστιχόν — *apostitaton* slv. *stihovanie*) — cântare a slăviții Vechernice precedată de *ektenia* (*ektenia* — „Să primim rugăciunea noastră cea de seară, Domnului”) și urmată de *Rugăciunea dreptului Simon* — „Acum izbăvează pe robul Tău Stăpâne...”). Aceasta cântare constă dintr-o serie de patru sau cinci stihuri, strofe sau tropare, se numește *stihovahnă* sau *apostih* fiindcă strofa a doua, a treia (și a patra, când e cazul) sunt totdeauna precedate de câte un stih care poate fi un verset din psalmi sau, mai rar, din alte cărți ale Vechiului Testament (ex. din Pildele lui Solomon). Ca și stihurile de la prochinien, stihurile de la Stihovahnă reprezintă resturi ale unor psalmi care se cântau odată cu noaptea în întregime în acele momente (de slăviție) ale Vecherniei. Începând din sec. V printre versetele acestor psalmi s-au intercalat, ca și în grupul psalmilor de la voliod — Ps. 140 și ceilalți — noile strofe ale poeziei anagrofice de inspirație

creștină. v. **Damascin**, Sf. Ioan Damascin
APOSTOL, PERICOPELLE APOSTOLILOR (ο ἀπόστολος — *o apostolos*, β. β. λ. ον, το — *ta biblion* — carte) — cuprinde Faptele Apostolilor și Epistolele cuprinse în Noul Testament și din care se citește pericope înainte de citirea Evangheliei în timpul slujbei Sfintei Liturghii. **APOSTOL** — trimis, purtător de cuvânt. *Apostoli* sunt cei 12 bărbați aleși de Iisus, care au fost trimiși să predice evanghelia și au primit (în ziua Pogorării Duhului Sfânt) harul de a vorbi în nume și a face minuni. Ca simpli oameni, Apostolii n-ar fi putut împotrivi sarcina divină care le-a fost încredințată. Despre alegerea lor scrie Sf. Ev. Matei (cap. 10 vers. 2-5, 7-8 și 19-21) și îi numește „Izua, Simon, cel numit Petru, și Andrei, fratele lui Iacob al lui Zevedeu și Ioan, fratele lui Ierap și Variamoa, Ionaș și Matei numeșul Iacov al lui Alfeu și Levi, ce se zice Iacov, Simon cananeu și Iuda Iscarioteanul, ce-lare I-a vădut Pe aceștia despăzesc pe a trimis Iisus, porăcându-le și zicându-le: „Și mergeți, propovăduiți, zicând: S-a apropiat împărăția cerurilor. Tărați-vă, pe cei neputători și pe cei morți, căruțiți pe cei leproși pe deștinușor și pe cei nevăzânduți, cum să văce veți vorbi, căci se va da vouă în ceasul acela ce să vorbiți, fiindcă eu voi scrie, care vorbiți, ei Duhul Tatălui vostru este care grăiește întru voi”. Trimțterea a propovăduire a Sfinților Apostoli va fi porocita de Mantuitorul și după înviere: „Mergeți în toată lumea și propovăduși Evanghelia la toată făptura” (Marcu 16: 15). Despre activitatea și destinul Sfinților Apostoli după Înălțarea la cer a Mantuitorului, aflăm din cartea Noua Testament, intitulată *Faptele Apostolilor*, v.

Pericope, Lecturi biblice

APOSTOLAI (lat. *apostolatus*) — activitatea de propovăduire a Evangheliei, misionarism, convingere și dăruire în desfășurarea unei activități.

APOSTOLEASCA — însușire a Bisericii creștine formulată în Crez (Simbolul Credinței): „Una, Sfântă, Sobornicească și Apostolică”, de carece după Pogorârrea Sf. Duh, în ziua Cincizeimii, apostolii dăruieau prin intermediul comunității creștine, creștinimea este constituită ca *zidul mămăreții Bisericii creștine* (Capitele Apostolilor). **v. Biserica**

APOSTOLEȘTE — asemănător cu viața și activitatea apostolilor. Legeat de modă în care ei au propovăduit Evanghelia încredințându-se în *„Că rămas și expresia „apostolește” adică a merge pe urmele apostolilor*.

APOSTOLIC — scaunul apostolic — se numește reședința papală din Roma al cărei întăritor este considerat Sf. Apostol Petru care și-a desfășurat activitatea în *„urmele”* unde a și fost martirizat. Regii invasiți (incoronati) de Papa se numesc „regi apostolici”.

APOTROPAIC (αποτροπή — *apotropo* — a înălța a îndepărta) **funcție apotropaică** — funcție de apărare — care se atribuie unor obiecte. Astfel este colacul de grâu care se așează pe dreptul mortuar spre a-l apăra de duhurile rele. **Funcție apotropăică** se atribuie și unor plante din care se împletesc coroane și se așează, ca și coroana de spice, în dreptul ușii sau la iconane spre a alunga dăburile necurate. Și reșegi le amice credeau în puterea *apotropaică* a talismanelor (αποτροπατικός — *apotropaios-on*). Acestea erau deco-

rate cu semne și litere cu puteri misterioase sau reprezentări ale divinităților protectoare și erau purtate ca amulete atarnate de în-ântșor. Aceste talismane de ceramică s-au găsit în urma săpăturilor arheologice, și în cetățile grecești de pe teritoriul țării noastre (D.V.R.). Sfânta Cruce este un semn *apotropaic*.

AQTARII v. Hidropasastati

ARAMEIC — vechi popor semit stabilit în regiunea din nord-l. Desertului Arabic între Canaan și Mesopotamia. Reginea aceasta s-a purtat numele de *Haran* sau *Siria*. Istoria arameilor începe încă din sec. XXII î. e. când apare numele Haran într-o inscripție a regelui Naran-Sin din Akkad. Puterea lor politică atinge apogeeul în sec. XI-X î. Hr. când cuceresc statul babilonian. V. căderea sub stăpânirea asirienilor în sec. VIII î. Hr. Arameii au exercitat o mare influență asupra Asiei occidentale unde limba arameică devenise un fel de limbă diplomatică pătrunzând și în nord-l. Arabiei și în Palestina. Mantul lor a vădit limba arameică. Cu unele transformări această limbă e vorbită de sirieni, de azi. Cele mai de seamă centre politice ale asirienilor au fost Damasc în Siria, Neirab, Hema, Palmira între Damasc și Ierusalim, Petra la vă. Marea Roșie (F.V.I.R.).

ARARAT — munte la granița de Est a Turciei cu Armenia. Acolo pe vârtul Araratului s-a oprit corabia lui Noe după înecarea poporului (Facere 8, 4).

ARBORE — biserica monument istoric a fostei mănăstiri Arbore ctitorie a lui Ilișca Arbore boier de credință al lui Ștefan cel Mare fost parcașab de Suceava. În comuna Arbore aproape de orașul Suceava (jud. Suceava) se mai păstrează arme ale fetei cartii boierești și

ale mănăstirii, zidită la sfârșitul domniei lui Ștefan (1503) și în stilul arhitectonic al bisericilor zidite de el. De remarcat pictura extraordinară a bisericii care se mai păstrează pe pereții de apus (o frescă a Judecării de Apoi), precum și pe pereții de miazăzi.

ARBORELE LUI IEȘEI — este o reprezentare simbolică a genealogiei lui Iisus, atât în iconografia apuseană cât și în cea răsăriteană, ortodoxă. Tema apare în sec. XI, într-o miniatură, pe un evangheliar din Praga, unde e reprezentat Ieșei și Isaia Proorocul, din textul cărui — „O mlădiță va ieși din tulpina lui Ieșei și un lăstar din rădăcina lui va da” (Isaia 11, 1) — se inspirează pictura. Din sec. XII, reprezentarea acestei teme e confirmată de Erminie Athonite. La noi, în sec. XVI, e ilustrată în pictura exterioară, în mari panouri, la Voroneț, Humor, Vatra Moldovitei, Sf. Ioan cel Nou de la Suceava, pe suprafața zidului de miazăzi, în dreptul naosului. Scena înfățișează pe Ieșei totuși (cu David) căcat dormind. Din pieptul lui răsare tulpina unei vite din care se desfac trei ramuri principale, pornind fiecare în direcții diferite, încălăcându-se din loc în loc, în rotocoale, medalioane, cu trunziș sărac sau în coroane de flori, în care sunt zugrăvite miniaturile chipurilor dintre principalii strămoși după trup ai Mântuitorului, enumeraj în cartea genealogiei Sale — până la David, fiul lui Ieșei și Ieșei, *rădăcina* (Matei 1, 1-17 și Luca 3, 23-38), sunt zugrăvite și chipuri de prooroci care au prezis Întruparea și Nașterea Domnului din Fecioară. Cei mai bine s-a păstrat pictura acestei teme la Voroneț, unde ocupă aproape toată suprafața exterioară a peretelui sudic și e zugrăvită pe fond verde, în alte biserici, această pictură se află în

promaos, pe pereții de apus, sus, deasupra ușii. Tema o găsim și în cântărele Bisericii (Cântările Crăciunului, peasna a IV-a), unde Ieșei e comparat cu rădăcina sau tulpina unei vite din care a odrășit, ca o mlădiță tânără, Hristos-Mântuitorul prin Sf. Fecioară. „Ieșag din rădăcina lui Ieșei și floare dintr-insul, Hristoase, din fecioară ai odrășit” (*Minei pe decembrie*). Inspirându-se din această cântare, zugrăvii au ilustrat-o cu ajutorul motivului vitei de vie, motiv foarte răspândit în Asia.

ARCA LEGĂMÂNTULUI v. **Chivotul Legii**

ARCA LUI NOE (în ebr. *teba*) — despre care vorbește Cartea Facerii, este corabia pe care dreptul Noe, insuflat de Dumnezeu, a construit-o, spre a se salva omenirea din Potop, cu care a fost pedepsită, pentru greșele păcate în care căzuse. Noe salvează câte o pereche din toate vietuitoarele pământului, spre a asigura perpetuarea lor.

ARCATURA sau **ARCADE**, **ARCOSALII** (*arcosium* — de la *arcus* = arc, boltă și *solum* = mormânt) — morminte în vechile catacombe, săpate în stâncă, în șurub orizontale, aceste morminte au de regulă nișa de deasupra lor arcuită, nișa arcuită servea ca a tăl pentru slujbele divine, la aniversările anuale ale morților respectivi. În unele s-au găsit și instrumentele de tortură cu care au fost uciși, chiar și sticlule cu mirdenii și urne cu sângere martirilor respectivi.

„ARDERE DE TOT” — se numeau în Vechiul Testament, jertfele aduse la templu, lui Yahweh, de către preoții evrei.

AREOPAG (*Ἀρειος πάγος* — *Areios pagos*) — adunare a filozofilor atenieni, care

se (inea în aer liber pe „Colina lui Ares” [La una din aceste adunări a luat parte și Sf. Apostol Pavel, în a doua sa călătorie misionară (50-52 d Hr.) În urma înflăcăratei cuvântări creștine a Apostolului Pavel s-a convertit Dionisie Areopagitul, membru al Areopagului (Fapte 17, 22-31). Pentru credința în Hristos, el a murit ca martir (la 3 octombrie este pomenit în calendarul ortodox), v. **Ares**

AREOPAGITUL v. **Areopag**

ARES — zeul războiului în religia Greciei antice; spre deosebire de Atena, zeița înțelepciunii, socotită și a războiului drept și a păcii, Ares iubea violența și moartea fără scop. Era socotit și demon al morții. Areopagul din Atena își ia numele de la el, fără a fi însă un loc de cult.

ARGES — Mănăstirea Argeș, v. **Curtea de Argeș**

ARGON — semn muzical în muzica psaltică (bisericească), v. **Semne muzicale**

ARGOS (αργός — *argos* αργεω — *argeio* = a interzice, a suspenda, ἀργευσμα τοῦ ιερῶς — *argeisma to ierous* = interzis, suspendat) — lipsit de dar (P f. 28), interdicție, luarea darului de a slăvi al unui preot, suspendarea din preoție

ARHANGHEL (αρχάγγελος, ὁ — *arhaggelos*), v. **Înger**

ARHIDIACON v. **Diacon**

ARHIDIECEZA sau **ARHIEPISCOPIA** — instituția bisericească ce are în subordine (administrativ) episcopii aferente

Arhiepiscopia se află în subordinea unei mitropolii, aici este reședința arhiepiscopului.

ARHIEPISCOP (ἀρχιεπίσκοπος, ὁ — *arhiepiskopos*), v. **Arhidieceză**, **Episcop**

ARHIERATICON (ἀρχιερατικόν — *arhieratikon*) — carte de slujbe bisericești ce urmează a fi săvârșite de arhieru (episcop) în cadrul Liturghiei, și care depășesc atribuțiile preotului: hirotonii, hirotesii, sfințirea untușelor, sfințirea Stântului și Marelui Mir, sfințirea bisericilor (aceasta din urmă poate fi făcută și de către arhimandriți sau anumiți preoți cu ranguri administrative). Arhieraticonul a circulat la noi în limba greacă și slavonă, fiind tradus prima dată în românește de Axinte Urlicar, (sec. XVIII), copist la cancelaria domnească, iar apoi urlicar la logofetie și cronicar oficial al curții (în vremea lui N. Mavrocordat). Primul Arhieraticon tipărit a apărut la Biał (1777), tradus din lb. greacă. A treia ediție apare în 1926 și, abia în 1976 apare următoarea ediție, într-o redactare nouă completată cu slujbe noi ca: Rânduiala Liturghiei arhieresti, Sfințirea bisericilor și obiectelor de cult, Rânduiala sfințirii Marelui Mir, v. **Dieherul** și **Tricheul**

ARHIEREU — denumire pentru episcop, mitropolit și patriarh, v. **Episcop**, **Mitropolit**, **Patriarh**

ARHIMANDRIT (ἀρχιμανδρίτης ὁ — *arhimandritus* ἄρχων, ὁ — *arhon* = domn, conducător și μάνδρα — *mandra* = staul, așezământ, mănăstire) — înseamnă prima treaptă în monahism, după monah simplu, după arhimandrit urmează, în același ordin monahal, treptele de episcop, arhiepiscop, mitropolit, patriarh. Stareți sau egumenii mănăstirilor sunt de obicei arhimandriți

ARHISTRATEG v. **Înger**

ARHITRAVA v. **Catepetcasmă**

ARHONDAR, **ARHONDAREASĂ** — se numește călugărul, călugăra care adminis-

trează un *arthondaric* — adică apartamentele rezervate oaspeților, în mănăstire.

ARTHONDARIC (αρχονδάρικ, *o arthondaric*). v. **Arhondar**

ARTHONDARIE (αρχονδάρικα, *to arthondariki*). v. **Arhondarie**

ARIANISM — doctrină erecică susținută de preotul Arie din Alexandria (Egipt) în sec. IV. Arie nega dumnezeirea Fiului, susținând că Acesta nu este decât o ființă creată din nimic în timp, având atât substanță sau fire decât Tatăl. Această erezie a fost condamnată la Sinodul I Ecumenic de la Niceea, care a stabilit dreptă învătățură a Bisericii: *Filul este Dumnezeu adevărat, născut, dar nu făcut, de o ființă cu Tatăl* (Niceea, 325). Arianismul s-a răspândit și pe teritoriul țării noastre prin goli al căror episcop. Ultimele era arian (sec. IV) (D.V.R.).

ARMINDENI (s.v. *Iheremimu-dna*) — ziua de — marcând se pun crengi verzi în fața ușii ca credința că ele feresc casa de rău de strigoși și vrăjitoare. În Mărginimea Sibiului se pun crengi de țag și de flăm și de Sf. Gheorghe (în alte părți ale țării se pun crengi verzi de diferite specii — chinar și urzici și leuștean). Aceste ramuri verzi sunt un simbol al creștinismului, simbolizat prin Sf. Gheorghe, apărător de dușmani necurați, precum și un simbol al primăverii (obiectul și are origină străvechi).

ARNOTA — mănăstire de călugări (în jud. Valcea, com. Costești) în apropiere de Horezu și Bistrița. Datează din sec. XVII, ctitorie a voievodului Matei Basarab, care, după cum scrie pe piatra de mormânt (din pronaosul bisericii): „Odihnește aici așternut întru Domnul în adâncimea anilor, în anul 1654, în cinstita hătrânețe”. A fost restaurată la jumătatea sec.

XIX de domnul Barbu Știrbei, care a ridicat în țară o construcție noi restaurată și consolidată în sec. XX de Patriarbul Iustinian Marina.

ARTA BISERICĂSCĂ — cuprinde totalitatea creațiilor artistice puse în slujba Bisericii și a cultului, pentru a-l îmbogăți și a-l strălăci și pompă în arhitectură (s-a creat o diversitate de stiluri în construcția bisericilor: stilul basileical bizantin, gotic etc.), în sculptură, în pictură (iconografia — în pictură și muzică (imnografia creștină), în orfevrie, în broderie și țesătură pentru vestimentația bisericească.

ARTEMIS — nume e grec al zeiței romane Diana din mitologia clasică. Era protectoarea animalelor sălbatice.

ARTOFORIU v. **Chivot, Sf. Masă**

ARTOS (гр. ἄρτος, *o* — *art* = pâine) — pâine dospită și, în dogmă, care se sfințește la Sărbătoarea Liturghiei din a doua mare sărbătoare și a hramului bisericii. Se sfințesc cinci paini, care simbolizează în noua săvârșită de Mantăitorul, când a sălăraț multime în pustie cu cinci paini împreună cu *artotele* credincioși și aduc boabe de grâu, vin și untdelemn, care se sfințesc la Liturghie, când preotul se roagă lui Dumnezeu să le înmulțească și să se sporească la sârșitul sa. *Artotele* se împart credincioșilor.

ARUSPICII al *haruspex* — ghicitor (folosind în acest scop măruntașele jertfelor *haruspica* — ghicitoare) — riturile divinatorii, **mantica** (μαντική ή — *mantiki* = arta ghicitorului) — speciație în religia etruscă de care se preocupau deosebi preoții. Ei foloseau pentru aceasta anumite cărți numite *Libri fati*, care-i ajutau la interpretarea fenomenelor naturii și *Libri rituale* conținând riturile

pentru întemeierea unei cetăți, pentru organizarea tribului, a exercițiilor fizice etc. (R).

ASCET, ASCEZA v. Rasofor, Mistica

ASCHENAZ și SEFARD — rituri (ritul aschenaz și ritul sefard) în religia mozaică, de la Aschenazim și Sefardim v. **Judaismul, Aschenazim**

ASCHENAZIM — nume ebraic din marile diviziuni ale evreilor ca urmare a condițiilor istorice. Aschenazimii sunt descendenții evreilor germani și francezi de după cruciade, când, fiind expulzați din Germania și Franța, s-au stabilit în alte părți ale lumii: Prusia, Polonia, și multe alte țări din Europa, precum și în Anglia și America. Altă diviziune o formează descendenții evreilor expulzați din Spania și Portugalia în sec. XV, care se numesc *Sefardim* sau *sefarzi*, stabiliți, cea mai mare parte tot în sud-Italia, Turcia, America de Sud și o parte în Olanda. Datorită eredității, cele două ramuri prezintă unele deosebiri: aschenazii sunt mai mult blonzi sau roșcați, pronunță ebraica ca cei din nordul anticului Israel, au ca limbă maternă germana, în care au primit din abia câteva cuvinte slave și ebraice, care dezvoltându-se a devenit limba *ladin* (ca trăsături antropologice, sefarzii se deosebesc de aschenazi, fiind mai înalți de statură, fata ovală, părul negru, ca limbă maternă, sefarzii vorbesc spaniola cu dialectul *ladino*, pronunțând cuvintele ebraice cu accentul celor din sudul Israelului, de unde se trag. Aschenazii și sefarzii au și unele deosebiri privitoare la ritua. Aschenazii includ în cult mai multe poeme sinagogale (*piutim*) pe când sefarzii au un ritua mai simplu, imnurile lor păstrând influența

metodilor orientale. Totuși aschenazi și sefarzii, deși constituie două diviziuni, ei sunt strâns uniți prin origine, credință, idealuri spirituale, având aceeași Tora, aceleași sărbători, aceleași sahat, aceeași amenințare rituală, prescripții religioase, ca și în aceluiasi popor și mesagerii aceleiași culturi iudaice; v. **Judaismul**

ASCULTARE (ακουω — *ipakoto* — a lua aminte în Septuaginta și Noul Testament) — supunerea față de o autoritate, care în creștinism este Sfânta Treime sau mai festarea lucrării dumnezeiești — Biserica lui Hristos. Scriptura ne pune față în față neascultarea lui Adam (Facerea) și ascultarea lui Hristos față de Tatăl până la moarte, și încă moarte de cruce (Filipen. 2, 8 cf. Evrei 5, 8). *Ascultarea* este temeiul vieții creștine: fie a omului din lume, fie a monahului; v. **Monahism**

ASEDIUL CONSTANTINOPOULUI v. **Iconografie, Scene istorice**

ASERTORIC (de la *aserto* sau *adverso* — a afirma) — afirmant asertoric sau afirmativ, care se face pentru înălțarea unui adevăr

ASSOMPTIONIȘTI — călugăr catolic misiionar, care a congregat și s-a întemeiat în 1830, cu scopul de a câștiga cât mai mult teren pentru catolicism în Răsăritul Ortodox, prin înființare de școli profesionale cu internate și casele) ca și alte asemenea congregații catolice *assomptioniști* au adaptat diferite practici ortodoxe (barbă, păr lung, costum prostesc, chiar împărtășanie cu pâine și vin), pentru a răzbi mai ușor în Răsărit și a face cât mai mulți prozentr

ASTERISC v. Prosecomidie, Steluță

ASTRUCĂ, a astrucu (lat. *astrucare*) — formă veche pentru verbul *a înmormânta* și

cu înțeles de *a acoperi*, *a ocroti* **Astrucământ, Acoperământ** — se numesc Sfintele Acoperăminte, procevețele cu care se acoperă Sf. Disc și Sf. Potir (C.A. DE 1 „C.R.”)

ATANASIE ANGHEL — mitropolit ortodox de Alba Iulia, hirotonit la București, în 1698. În 1701 a semnat Unirea cu Roma, scindând unitatea Bisericii Ortodoxe din Transilvania, unde, până la moartea sa (1713), va păstori ca ierarh al Bisericii unite.

ATANASIE CEL MARE SFÂNTUL — arhiepiscopul Alexandriei (Egiptului) (+374), a contribuit la înfrumusețarea și organizarea cântării bisericești și la întărirea autorității ei în Biserică, în lupta contra ereziilor. Lui i se datorează imnul „Născătoare de Dumnezeu, Fecioară”. A combătut arianismul, a Sinodul I ecumenic (325). În calendarul ortodox este pomenit la 18 ianuarie.

ATANASIA (αθανασία, ἡ — *athanasia*, i = nemurire) — credința în nemurirea sufletului.

ATHANASIE MIRONESCU (1858-1931)

— profesor la Facultatea de Teologie din București, episcop la Râmnic Neul Severin și apoi mitropolit, în 1909-1911, după care se retrage la mănăstirea Cernica de lângă București, unde se dedică studiului și scrisului până la sfârșitul vieții. Îmbogățește știința teologică din țara noastră prin traducerea în limba română a valoroasei lucrări a profesorului Eusebiu Popovici de la Cernăuți, *Istoria bisericească universală și statistică bisericească* (în lb. germană), scriind numeroase studii de morală și de istorie a bisericii pentru uzul studenților.

ATEISM (αθεϊα, ἡ — *atheia*, i = necredință, impletate; lat. *atheus*) — atitudine de tăgăduire

a conceptului de divinitate, fie a zeilor, fie a lui Dumnezeu.

ATENA — zeiță în panteonul grec, fiica născută direct din capul lui Zeus și intrupând însușirile acestuia. Zeiță a înțelepciunii, protejează pacea, munca, artele, cultura. Cetatea Atenei a constituit centrul de unitate, ideal pentru lumea elenică. În cinstea zeiței, atenienii au construit *Partenonul*, celebru templu pe Acropole. Templele erau lăcașurile de cult ale religiei anticei Grecii, mărețe construcții împodobite cu coloane și capiteliuni de stil doric, ionic, abic și corintic. Vestigiile, mari frumuseți, au rămas până azi pe Acropole. Statuile zeilor plasate în interiorul templelor ilustrau geniul sculptorilor greci. Templele consacrate zeilor erau așezate cu fața spre răsărit, templele eroilor, socotite doar ca morminte, erau așezate cu fața spre apus.

ATHOS (slv. *Sfetagora*) — Muntele Athos, numit și „Sfântul Munte”, pentru că singurul mod de viață care există aici este cel monahal și singurele așezări sunt sfintele mănăstiri, în care călugări trăiesc și se roagă de peste o mie trei sute de ani. Teritoriul este o peninsulă muntoasă dominată de vârful Athos, înalt de 2030 m. Peninsula are o lungime de 40 de km și o suprafață de 332,5 km². Începând din 1920, Muntele Athos, dependent de Grecia, a devenit autonom și cu regim de autoguvernare. Datele istoriografice atestă că această peninsulă (din Mediterana) a fost locuită până prin sec. III î. Hr., dar din motive necunoscute a fost părăsită. Începând din sec. VII apar aici primele așezări monahale, întemeiate de Sf. Petru Athonitul împreună cu călugării fugiți din țările invadate de arabi,

peninsula muntoasă, cu zone greu accesibile le oferea siguranță. În sec. X, Sf. Athanasie Athonitul, ajutat de un călugăr, tot cu numele de Petru, organizează aici viața monahală chinovitică, întemeind Mănăstirea Marea Lavră, iar Petru (care va fi și el trecut în rândul sfinților) întemeiază mănăstirea Xeropotamu. Așezările mănăstirești din Sf. Munte, care în sec. XIII ajunseseră la 300, au trecut prin timpuri foarte grele (fînd invadate și prădate adesea de diferiți dușmani: pirăți arabi, persi), mai ales în vremea cruciaților care le au distrus, reducând numărul lor la 25. Numai în *Grădina Marelui Domnului*, mai are azi 10 de mănăstiri (12 grecești, una rusă, una bulgară și una sarbă) și 14 schituri, dintre care și unele românești. Prodromul (cîi douăzeci de stareți ai mănăstirii se reunesc în sobor rezolvă împreună toate problemele administrative și duhovnicești. Reuniunea lor se numește *Chinonia* („armonie”) iar soborul — *Chinonia Domnitorilor* romani au ajutat de-a lungul veacurilor, cu multă pietate, mănăstirile de la Athos, atât prin restaurări, cât și prin bogate daruri (veșminte, icoane, bani). Aceste așezări au început chiar de la organizarea Statelor Române (sec. XIV) continuând cu veacurile următoare (Vlaicu Vodă, Ștefan cel Mare, Neagoe Basarab, Matei Basarab și Vasile Lupu, marile Constantin Brancoveanu și mulți alți).

ATMAN v. Brabma

ATRIUM (αὐθριον τὸ = *atrium*, lat. *porticus* = galerie cu stalpi) — în Biserica primelor veacuri creștine, un fel de curte sau galerie exterioară, de formă pătrată sau dreptunghiulară și neacoperită, pavată cu plăci

de piatră și înconjurată de portici (colonade) sau șiruri de coloane acoperite (et e din toate părțile sau numai din trei părți, afară de intrare) imitând acel peristylum al caselor greco-romane. În mijlocul atrium-ului se afla o fontană sau bazin cu apă, în care credincioșii își spălau mainile în semn de curățire înainte de a intra în biserică. Azi acest atrium nu mai există.

ATTALOS v. Philippos

ALGUR (lat. *augur-ris* = cel care e țeste viitorul după zborul păsărilor, tălmăci al unui vis), **Augur Apollo** — Apollo care descoperă viitorul. *Auguri* se numeau preoții romani care preziceau viitorul după mișcarea și zborul păsărilor și după măruntaiele animalelor care se sacrificau la templu.

ALREOLA v. Nimb

AUTOCEFALIF — independență a Bisericii naționale. Biserica Ortodoxă Romană, care s-a aflat sub arisdicția Patriarhiei Ecumenice din Constantinopol și a dobândit autocefalia în 1885. Atunci patriarhul ecumenic al Constantinopolului Ioachim al IV-lea a semnat *Tomosul de autocefalie* a Bisericii Ortodoxe Române al cărui înalt preotit primat era Calinic Mellescu.

AUTO DA FE (în lb. spaniolă = act de credință) — act de întoarcere v. **Inchiziția**.

AUTOMELA (αὐτομελῶν τό = *to automelon* = cu aceeași melodie) — este în muzica psaltică, un tropar (o strică sau stih) cu compoziție și melodie proprie, dar care servește ca model pentru alte tropare, mai ales în ce privește melodia sau modul de cântare.

AVACUM — unul dintre cei 12 profeți mici ai Vechiului Testament, care a trăit în epoca

marilor profeti Ieremia și Iezechie. (sec. VII, î Hr.) În cartea sa el a prezis căderea Ierusalimului și robia babiloniană.

AVE MARIA! (*Ave!* – imperativ de la *avere* în lb. latină = bucură-te!), *Bucură-te, Maria!* – imn religios în cultul catolic, introdus în sec. XIII, compus de Bonaventura (1221-1274) sfânt italian, mare teolog, cardinal și conducător al ordinului călugărilor franciscani. Imnul *Ave-Maria* este un echivalent latin al imnului ortodox, închinat Sf. Fecioare Maria „Născătoare de Dumnezeu, Fecioară, bucură-te!”; troparul „Născătoare de Dumnezeu” este alcătuit în cea mai mare parte din salutarea adresată de înger și de Sfânta Elisabeta (mama Sf. Ioan Botezătorul) Sfintei Fecioare Maria, la Bunavestire (Luca I, 38-42). În cultul ortodox, acest imn se cântă la slujba Lituriei de la sfârșitul Vecerniei, pentru că, după tradiție, Bunavestirea ar fi avut loc seara. Troparul „Născătoare de Dumnezeu” este considerat ca unul dintre cele mai vechi imne creștine, cu bază biblică. Introducerea lui în cult este atribuită patriarhului Cirila Alexandriei (sec. V); imnul acesta face parte din imnografia prin care Biserica a căutat să dezvolte cultul Maicii Domnului, în urma discuțiilor marilor oșice provocate în sec. V de erezia lui Nestorie și Eutihie (care susțineau că Maria nu este „Născătoare de Dumnezeu”).

AVEIRA – abatere de la Legea iudaică

AVESTA (din *apastah* – text fundamental, prescripții) – cartea sfântă a zoroastrismului și unul din principalele izvoare de cunoaștere a religiei Persiei antice. Este o colecție de scrieri religioase cu conținut variat și aparținând unor

epoci diferite. *Avesta* este numai o parte dintr-o vastă literatură zoroastră, care se crede că ar fi fost distrusă în timpul cuceririlor lui Alexandru cel Mare (sec. IV î Hr.). Învățăturile din *Avesta* s-au transmis oral și au fost strânse și consemnate în scris pe vremea Sassanizilor (sec. III d Hr.). Scrierea e cunoscută și sub numele de *Zend-Avesta* („Avesta și Comentariu”), formată din 4 părți. Primele trei părți „Marea Avesta”, cuprind texte liturgice, iar a patra „Mica-Avesta” cuprinde scurte texte religioase, un calendar, formule de rugăciuni ș.a. Redactarea *Avestei* s-a făcut în limba *pehlevi*, persana medie, adică limba iraniană din vremea Sassanizilor.

AVIV – numele lunii în care au fost dezrobiți iudeii din Egipt, lună în care se prăznuiește Paștele mozaic (Deut. 16, 1).

AVOT (lb. ebr.) – denumire comună a patriarhilor Vechiului Testament.

AVRAAM – patriarh al Vechiului Testament (sec. XIX î Hr.) a fost fiul lui Terah, descendent din neamul lui Sem, unul din fiii lui Noe, cel care, pentru credința sa într-un singur Dumnezeu, a fost mântuit de Dumnezeu, de potop și a salvat astfel neamul omenesc și viața pe pământ. Când Dumnezeu a auzit din rai, bestemându-i pe primii oameni pentru păcatul neascultării și neascocotirii cuvântului dumnezeiesc, nu i-a părăsit cu totul ci le-a dat speranța trimiterii pe pământ a unui Mantuitor care să le spele păcatul și să mântuiască neamul omenesc. Pentru împlinirea acestei promisiuni, Dumnezeu l-a ales pe *Avram* (așa se numea înainte de a fi ales), care trăia cu familia sa în cetatea Ur din Caldeea (în

Mesopotamia) și -a poruncit să se stabilească în țara Canaanului. Aici *Avram*, care și-a schimbat acum numele în *Avraam* în urma legământului pe care Dumnezeu l-a făcut cu el (Facere 12, 1-2), a dat naștere *poporului ales* – numit Israel, după numele unuia dintre urmașii lui *Avraam*, Iacov Israel, fiul lui Isaac și părintele celor douăsprezece seminturi ale poporului evreu. Din acest popor ales (Deuteronom 14, 1-2), al lui Israel, care a dus mai departe credința într-un singur Dumnezeu, avea să se nască Iisus Hristos, Mântuitorul, care să ridice păcatul omenii (Facere 12, 1-5, Iapte 7, 1-8, v. **Ismael, Islamismul**).

AVVA (hebr. *abba* – tată, părinte, preluat de la gr. *πάτερ* *o pater*) – Părinte petru numele lui Dumnezeu. Iisus se roagă înainte de patimile Sale în grădina Getsemani: *Avva Părinte*, toate sunt întru puterea Ta. Depărtează paharul acesta de la Mine. Dar nu ce vorești Tu, ci ceea ce vorești Tu. (Marcu 4, 36), cuvânt întâlnit și în Epistolele Sf. Apostol Pavel: „Și pentru că sunteți fiiați ai lui Dumnezeu pe Duhul Fiului Său în mâinile noastre, care strigă: *Avva Părinte!*” (Galateni 4, 6). Termenul *Avva* – ca *adresare către un călugăr pustnic* (bătrân îmbătrânit spiritului), este folosit foarte frecvent în Filocalie și alte scrieri cu referință la viața monahilor.

AXION (αἰγιον – *axion* – vrednic, care merită) – imnă care se cântă în cinstea Sfintei

Fecioare îndată după săvârșirea Sfintei Jerife la Liturghia ortodoxă (a Sf. Ioan Hristostot). Originea *Axionului* se află în diferitele imne care însoțeau încă din vechime pomenirea numinaia a Sfintei Fecioare în cursul rugăciunii de înjlocire (mai ales după epoca erezei lui Nestorie), ca o manifestare spontană a sentimentelor de *ipostitate* (săprăvenerare) față de Prea Sfânta Născătoare de Dumnezeu. Din *Axionul* obișnuit, astăzi s-a întrecut mai multă numai de la partea a doua (Ceea ce ești mai costisă...), text care se află în *irmosul* (*canțărul nou*) din Canonul (trioda) de la Doma din Ierusalimilor, ce aparține lui Cosma de Maroma (Aghropolitar, sec. VI, I și, care a fost cătat mai târziu subhăltrele și a te stăbe. În interior și anume dină secol. X, el s-a ampliat cu partea de la început (Căvine-se cu adevărat...) a cărei origine se crede că se află în petata călugărilor de la Athos (Sf. Munte) (I 5, 279).

AXIOS (αἰγιος – *axios* – vrednic, care merită – „vrednic este”, formula de cinste pentru cel întronat care a primit ta na prețic).

AYATOLAH – titlu pentru șeful religios al islamismului știit; v. **Islamismul**.

AZIMA – pâine nedospită folosită de evrei la Pesach (sarbătorile Paștelui) rememorare a dezrobirii din Egipt (v. **Pesach**). Catolici folosesc azima la împărțirea de înloc de pâine dospită (cum se folosește în Ortodoxie).

B

BAAAL — zeu de origine akkadiană sumeriană venerat de popoarele vechiului Canaan și cartaginaleși și se închinat și evreii (asa cum de nenumărate ori se consemnează în cărțile Moise, Judecători și Profet). Popularitatea zeului Baal se vede și în faptul că numele lui a intrat în compoziția unor nume proprii la popoarele din epocă: unul dintre Judecători evreii Gideon s-a numit și Ierobaal (Jud. 7).

Fiul regelui Saul se numea Ishbaal, iar conducătorii ai Cartaginei s-au numit Hadrubal, Hanbal. Baal era zeul fertilității, iar religia cananeeană fiind strâns legată de calendarul muncilor agricole, a influențat pe evreii care devenind și ei agricultori, au început a venera zeități locale spre a și asigura recolte bune. Pentru această abatere de la monoteism erau aspru muștrați și pedepsiți. „După ce a murit Gideon, fiul lui Israhel au început iarăși a păcătui pe urma baalilor și și au așezat ca dumnezeu pe Baal-Berit, nu și au mai adus aminte ființei lui Israhel de Domnul Dumnezeu lor, Care îi izbăvise din mâinile tuturor vrămașilor care îi înconjurau” (Jud. 8, 33-34). „Atunci s-a aprins mânia Domnului asupra lui Israhel și s-a dat în mâinile Fiilor stender și în mâinile Amorșilor” (Jud. 10-11). În cartea proorocului Osea se condamnă de asemenea această idolatrie (Osea 2, 15 și 21).

BAAL/EBLIL, Belzebul v. Baal

BABILON — numele biblic al cetății zidite de oameni după potop, spre a înălța acolo un turn care să ajungă până la cer și în care să se

urce ca să scape de înec în cazul unui viitor potop. Pentru încercarea lor puțin de trufie Dumnezeu — a pedepsit amestecându-le grațiile ca să nu se mai poată înțelege și să nu se mai continue turnul. „De aceea s-a numit cetatea aceea Babilon pentru că acolo a amestecat Domnul limbile a tot pământul și de acolo s-a împrăștiat Domnul (pe oameni) pe toată fața pământului (...) și au încetat de a mai zidi cetatea și turnul” (Facerea 11, 9 și 11). Turnul s-a numit Babel (amestecătură), de unde cuvântul babilonic (harmălaie, balama).

BAHAISMUL — apărut ca o sectă islamică (v. Islamismul) în sec. XIX pornind din Iran, de unde întemeietorul sectei Baha'ullah este alungat și se stabilește în Turcia, la Adrianopol, apoi la Acra, unde și moare (1892). Fiul său Abdu'l Baha, ca testament, scrierile sale și sarcina de a propovădui învățătură „Noua religie” Bahai. Această „nouă religie” se caracterizează prin *sincretism religios* (v. *Sincretism*). Marii profeti și întemeietori de religii sunt socotiți de Bahai ca trimiși ai aceluiași Dumnezeu pentru diferite epoci istorice. Iisus, Fiul lui Dumnezeu este socotit a fi doar un profet între ceilalți. „Din epocă în epocă câte un mare Revelator al lui Dumnezeu — un Krishna, un Zoroastru, un Moise, un Iisus, un Mahomed — apare în Orient, ca un soare spiritual, pentru a lumina inimile întunecate ale oamenilor și a le trezi sufletele adormite”. *Bahismul* se răspândește azi în lume sub denumirea de asociație religioasă

„Bahai”, care are prozeliti din toate religiile, pretinzând că lasă fiecăruia libertatea de a și păstra religia originară, cultul și credințele, în care poate să rămână și să le practice, dar cu condiția să recunoască drept șef religios pe *Babumba* „profetul profetilor” — Mahomed

, (fapte care denotă nașterea bahaismului din islamism). În țara noastră, bahaismul are peste cinci sute de organizații, răspătate în toate județele țării (după 1990) sub falsă denumire de „asociație religioasă”. Cel mai mare templu Bahai se află în India (Dakar), are forma unui nufăr uriaș, simbol al unității credinței într-un singur Dumnezeu, toate religiile pornind de la El, ca petalele unui nufăr din aceeași rădăcină, care le unește și le armonizează în spiritul dragostei și a păcii universale (doctrină pe care o propovăduiește bahaismul)

BAIA — localitate istorică în nordul Moldovei, cunoscută prin lupta dintre Ștefan cel Mare și regele Matei Corvin, care este înfrânt de Domnul Moldovei (1467). În amintirea acestei biruințe, Ștefan înalță la Baia o măreață biserică, numită „Biserica Albă”, în care se slujește și azi, fiind restaurată la începutul sec. XX de arhitectul N. Ghika-Budești și înzestrată cu o tămplă deosebit de frumoasă. Se mai văd la Baia și ruinele unei biserici catolice. Ridată de Alexandru cel Bun și de soția sa Margareta (care era de confesiune catolică).

BAIA DE ARAMĂ (jud. Mehedinți) — se află o biserică, monument istoric (zidărită de minerii din regiune), având picturi murale în stil brâncovenesc, realizate de zugravii Neagoe și Partenie de la Tismana (început sec. XVII).

BAIADERE — nume portughez dat dansa-

toarelor sacre („devadas”, de la templele hinduiste).

BAIERE — forme de magie, bazate pe credința că purtând la gât sau la mână anumite obiecte (amulete), aște sau bacăți de stofă vopsite, acestea au puterea de a feri de boli, de primejdii sau pagube pe cel care le poartă.

BAIRAM v. **Ramadhan**, **Islamismul**

BALDACHIN — este, în cadrul obiectelor bisericesti, în unele biserici, un fel de chivot, dar deosebit de chivotul obișnuit, având însă același rol, baldachinul este o mică botă care se înalță pe patru suporturi (stâlpi) înfipti în cele patru colțuri ale Sfintei Mese. Baldachinul simbolizează cerul, de aceea sunt pictate pe interior soarele, luna, stelele. În centrul baldachinului este atârnat un lăntșor cu un porumbel de metal prețios care simbolizează pe Sfântul Duh Care sfințește Darurile de pe Sf. Masă. În acest vas (în formă de porumbel) se păstra Sfânta Cuminăcătură (împărtașanie) pentru bolnavi. El ținea locul chivotului de azi, și era numit Porumbelul euharistic (*Columba peristera*, ῥ — *peristera*). Baldachinul e numit și *Cerime*.

BALAȘA — biserică Domnița Băașa din București (Piața Unirii — Calea Rahovei), de o frumusețe monumentală, a fost zidită în 1715 de Domnița Bălașa, fiica lui Constantin Brâncoveanu, și a fost restaurată în 1882.

BĂLINEȘTI (jud. Dorohoi) — biserică monument istoric din vremea lui Ștefan cel Mare, zidită de logofătul Ion Iăstul (1499), înmormântat aici împreună cu familia sa. Biserica e interesantă prin arhitectura ei cu influențe gotice evidente la fațada cu portal

gave și ferestrele pronaosului cu ogive înflorite influențe asemănătoare însă de caracter moldovenesc care dau monumentului un stil cu totul aparte în evoluția arhitectonice. În timpul lui Ștefan cel Mare și a urmașilor săi. Clopotnița este așezată chiar de ușa bisericii în fațada dinspre miazăzi formând un pridvor boltit cu arcuri ogivale în limbă gotică și cu discuri de teracotă smălțuită.

BAPTISTERIUL (lat. *baptisterium* = cadă sau bazin de baie gr. βαπτιστήριον *to - baptismon* βαπτίζω *baptize* = boteza, a călînda, a afunda) = construcție anexă lângă vechile biserici creștine antice destinată botezului catehumenilor la locule este astăzi cunoscută. *Baptisteriile* erau formate în general dintr-o tîmblă sau pridvor în care catehumenii făceau lepadările de păgânism și de satana și mărturisirea de credință creștină și a doua încăpere de formă circulară sau dreptunghiulară, în care se afla bazinul cu apă pentru botez (κοίτη βαπτισμῶν *coinastru*), bazinul era înconjurat de o bordură înaltă de marmură, întreruptă de spații prevăzute cu scări care coborau în bazin. Adeseori bazinul era între 0,45 și 8 m. apa se aducea prin țevă de plumb sau conductă din surse de apă naturală, fântână, izvor, rau. Pereții interiori ai *baptisteriilor* se pictau în frescă sau mozaic, cu iconografia specific baptismlă (ex. Botezul lui Iisus sau perambelul zburător peste apele potopului avînd în cioc rașnă de mîșcă, simbolizînd pogorarea Sfântului Duh și a.). Uneori *baptisteriile* erau de dimensiuni foarte mari și cu timpul au fost transformate în biserici unele s-au păstrat până azi cele mai multe în Italia (la Verona, Florența Pisa

și al.) în Franța (la Riez Poitiers) la Constantinopol *baptisteriul* construit de Iustinian lângă biserica Sf. Sofia (în formă patrulateră, cu o cupolă aurită), transformat în 1618 în mormânt turcesc (a sultanului Mustafa I). *Baptisterii* anexe aveau și unele biserici din Dobrogea (la Calafat, Axiopolis, Adamchis), descoperite prin săpăturile arheologice. Începînd din sec. VII-VIII cînd *pedobaptismul* (botezul copiilor) s-a generalizat, *baptisteriile* nu se mai construiesc și botezul se săvârșește acum în interiorul bisericii, folosindu-se pentru aceasta niște vase speciale numite *conife* de cazane mari de aramă, cu toatele numite la ortodocși *cristelnă* sau *colmyură*, iar la catolici *Vasul de Botez* (cons. baptismaire, cuve, baptisterium) (L.G., p. 461-468).

BAR-MITVA, b. ebr. „dător de fapte bune”)

= este actul de răspundere pe care îl are pentru faptele sale față de Dumnezeu băptul evreu, începînd de la vârsta de 13 ani. De la această vîrstă, el pune la rugăciunea de dimineață, în atară de sîmbătă și de sîrbător, „Tefilin” (înfăcțurile), care sînt două cutiuțe cubice de piele, în care se afla texte biblice și aruncă „Sema Israel” (Crezul iudaic) și capetele privitoare la eliberarea din robia egipteană. Cu rîurile se așează pe trînte pe artelebrațul stîng, în apropierea inimii, ca ajutor, unor cureluse. El simbolizează rațiunea și mintea pe care „*Bar-Mitva*” le pune în stînga lui Dumnezeu.

BARABA v. Varava.

BAROC = stil excesiv de decorativ, v. Stil, Stiluri.

BARU = preoți ghicitori în mantica cartii

ghicitului) asiro-babiloniană, ei considerau că aștrii Uranus, Saturn, Jupiter, Marte, Venus, erau divinități și influențau viața oamenilor în momentul nașterii lor. Considerând mersul aștrilor cerești în acel moment,baru ghiceau viitorul persoanelor respective. Surse de prevestire a viitorului erau și schimbările atmosferice, precum și diferite elemente și fenomene ale naturii, cutremurele, eclipsele de lună și soare, apariția cometelor (Iezechiel 21, 21). Pentru a putea urmări și poziția astrelor ei și-au construit niște turnuri foarte înalte (uneori aproape de 100 m), numite *Zigurat* (un fel de observatoare astronomice), așezate pe lângă templele de cult și consacrate zeilor.

BASILICA v. Biserica

BASILICON v. Potir

BÂRNOVA — mănăstire în jud. Iași, zidită în 1664 de domnitorul Miron Barnovski.

BEATIFICA, a beatifica, beatificare — practică folosită de Biserica catolică de a răsplăti viața unui virtuos moral, trecându-l după moarte în rândul „fericiților”, categorie inferioară sfințeniei.

BEDERNIȚA v. Veșminte liturgice, Epigonatul.

BELZEBUT — demon, diavolul e numit așa în Noul Testament.

BENARES — predica din Benares, v. Budismul.

BENEDICTIN — ordinal monaha benedictin, cel mai vechi ordin catolic, întemeiat de nobilul Benedict de Nursia, la Monte Cassino (Italia), sec. VI (529). Benedict întemeiază mănăstirea de pe muntele Cassino, căreia îi dă niște reguli de conviețuire proprii, după modelul celor date de Sf. Vasile cel Mare în Răsărit,

dar mai ușoare decât acestea, care i se păreau prea aspre. De altfel, în general, monahismul apusean se va deosebi de cel răsăritean prin rigorismul său moderat.

BENIAMIN, Veniamin — cel mai mic fiu al lui Iacob și frate cu Iosif, prin care evreii s-au stabilit în Egipt.

BERITH (alianță în ebr.) — raportul dintre om și divinitate în epoca patriarhală a religiei iudaice. El este precis reglementat, având forma unui adevărat contract, a unei alianțe solemne între Dumnezeu și patriarhul Avraam. Dumnezeu apără și călăuzește, răsplătește și pedepsește faptele oamenilor, comunicând cu ei prin teofanii, și v. se. Omul, la rândul său, datorează lui Dumnezeu ascultare și respect (Facere, leșire etc.). Semnul văzut al alianței dintre Yahweh și Israel este Cuvotul Legii sau Arca Alianței. Vechiul Testament era numit „berit” = legământ, alianță.

BERNĂ, „steag coborât în bernă” — steag de dolu (alături de drape se află o fâșie de pânză neagră).

BETEL (Casa lui Dumnezeu în lb. ebr.) — așa s-a numit locul unde Iacov a avut visul cu „Scara de la pământ la cer”, pe care urcau și coborau îngerii (Facere 28, 10-17); v. Scara lui Iacov.

BETHANIA, Betania — localitate lângă Ierusalim, unde locuia Lazăr (prietenul lui Iisus), împreună cu familia sa și cu surorile Marta și Maria, despre care ni se vorbește în Noul Testament, când Lazăr a murit, Iisus l-a înviat din morți (Ioan 11).

BETLEEM (Casa pâinii în lb. ebr.) — numit în vechime *Efrata*, așezat la sud de Ierusalim, Betleemul este locul de naștere al Mântuitorului

Isus Hristos (Matei 2, Luca 2).

BHAGAVAD-GITA v **Mahabharata**.

BIBLIA (lat. *scriptura* = scriere, carte; gr. βιβλίον, *tó biblion*, *to* = carte, βιβλος, *η biblos* = Biblia) sau **Sf. Scriptură** este cuvântul lui Dumnezeu descoperit oamenilor. Scrisă sub inspirația Duhului Sfânt, Biblia este o carte sfântă, cu totul deosebită de toate celelalte cărți care s-au scris vreodată. Ea mai este numită și *Sfânta Carte*, *Cuvântul lui Dumnezeu*, *Sfintele Scripturi* (Scrieri sfinte) și este formată dintr-o colecție de cărți împărțite în Vechiul Testament și Noul Testament. Cărțile V.T. (în număr de 39) vorbesc despre istoria, religia și instituțiile poporului evreu, iar cărțile N.T. (27 la număr) arată viața și învățătura lui Hristos, întemeietorul creștinismului. Cuvântul „Testament” înseamnă și moștenire și legământ (înțelegere) și lege. În înțelesul biblic, Testamentul este Legea pe care Dumnezeu a dat-o oamenilor spre a trăi după voia Lui și a fi fericiți, dar înseamnă și Legământul făcut de Dumnezeu cu primii oameni, că le va trimite un Mântuitor care să-i elibereze din robia păcatului strămoșesc. Autorii cărților Vechiului Testament sunt oameni învățați care au cunoscut istoria și chiar evenimentele despre care au scris, acest adevăr rezultă din titlurile și conținutul acestor cărți și din cercetările specialștilor asupra lor. Primul autor stabilit este Moise, considerat și primul mare profet al V.T., căruia i se atribuie scrierea *Pentateuhului* (Facerea, Ieșirea, Leviticul, Numeri și Deuteronomul), cărțile *Pentateuhului* (v. *Pentateuh*) vorbesc despre creația lumii, căderea în păcat a primilor oameni, dezvoltarea societății omenești și

planul economiei divine de mântuire a omului prin întemeierea unui popor ales să păstreze credința într-un singur Dumnezeu Creatorul, și prin care să se împlinească promisiunea venirii unui mântuitor, care să ridice pe om din păcat. Din neamul lui Avraam se vor naște cele douăsprezece seminții ale lui Israel, din care se va forma poporul evreu, numit și Israel, cel „ales”, din care trebuia să se nască Hristos Mântuitorul (Mesia, ce vestit de profeți), se urmărește destinul istoric, viața religioasă-morală a acestui popor căzut în robia egipteană, eliberat de Dumnezeu prin profetul său, Moise, cel prin care îi va da primele legi și forme de organizare și Legea (Decalogul), și care îi va purta pe drumul de întoarcere în Canaan, țara strămoșilor și a patriarhului Avraam, protopărințele lui Israel. *Cărțile următoare* *Pentateuhului* (*Judecători*, *Regi*, *Cronici*) arată viața politică, războaiele de cucerire a întregului Canaan și întărirea statului Israel, care va cunoaște cea mai mare înflorire sub vestitul regi iudei David și fiul său Solomon, cărora se datorează întemeierea capitalei țării la Ierusalim și înălțarea celui mai mare templu pe care l-a cunoscut istoria lui Israel. Un loc important îl ocupă în V.T. *cărțile profetice*. Autorii lor sunt cei 16 profeți, dintre care patru profeți „mari”, pentru că dau mai multe amănunte privitoare la venirea lui Mesia: Isaia, Ieremia, Iezechiel și Daniel, între cărțile V.T. avem și un număr de *cărți cu conținut poetic și filozofic* numite și *cărți didactice* (de învățătură), deoarece cuprind învățături privitoare la legătura omului cu Dumnezeu, drepturile omului, dar mai ales datorile față de Dumnezeu. Cea mai frumoasă dintre acestea

este cartea *Psalmilor* scrisă de regele-poet David. Cuprinde 150 de psalmi care sunt imne și cântări religioase de laudă către Dumnezeu. Psalmii au intrat în cultul Bisericii noastre Ortodoxe fiind transcriși în cartea de slujbă numită *Psaltirea*. Alte cărți didactice sunt *Cartea lui Iov*, străbătută de ideea rostului suferinței omului drept aici pe pământ, cărțile lui Solomon *Proverbele* (Pilde), *Eclesiastul* și *Cântarea Cântărilor*. *Proverbele* - colecție de cugetări maxime și învățături. *Eclesiastul* cu înțeles de „cuvântător” dezvoltă problema filozofică a rostului omului pe pământ, toată frământarea lui e „desertăciune”. Singura fericire este împlinirea poruncilor lui Dumnezeu. *Cântarea Cântărilor* adică „cea mai frumoasă cântare”, este un poem cu caracter alegoric (spiritual) în care se cântă iubirea lui Dumnezeu pentru poporul ales, precum și iubirea lui Hristos pentru Biserică (pentru comunitatea creștină). A doua parte a Sfintei Scripturi o formează *Noul Testament*. Spre deosebire de *V.T.* în care vedem că Revelația divină s-a făcut prin oameni alesi, în *N.T.* revelația divină este desăvârșită, căci Dumnezeu se adresează oamenilor în mod direct prin Însuși Fiul Său intrupat, Domnul Iisus Hristos. *Învățătură lui Iisus* este *Legământul cel nou* al omului cu Dumnezeu, ea a fost transmisă în chip oral, deoarece Iisus a vorbit oamenilor fără a scrie nimic, dar ucenicii și Apostolii au hotărât să o fixeze în scris, ca ea să nu se piardă. Astfel, încă din secolul I al erei creștine s-a format *N.T.* cuprinzând 27 cărți care, ca și cărțile *V.T.*, au caracter istoric, didactic și profetic. Primele patru cărți se numesc *Evangelii* și sunt scrise de patru dintre ucenicii

Mântuitorului: *Matet*, *Marcu*, *Luca* și *Ioan*. *Evangelii* povestesc cu mici deosebiri, evenimentele legate de viața pământească a Mântuitorului: nașterea, copilăria, învățătura, dată oamenilor minunile săvârșite, patimile, moartea, învierea Sa și Înălțarea la cer. Despre Pogorârea Duhul Sfânt și întemeierea Bisericii creștine, ni se vorbește în cartea *Faptele Apostolilor* scrisă de *Sf. Luca*. *Scrisorile didactice* sunt cele 21 de *Epistole* trimise de Sfintii Apostoli creștinilor din diferitele comunități din afara Ierusalimului. 14 *Epistole* sunt scrise de *Sf. Ap. Pavel*, iar restul de 7 aparțin Apostolilor *Petru*, *Iacov*, *Iuda* și *Ioan*. *Ultima carte a N.T.* scrisă de *Sf. Evangelist Ioan* are caracter profetic și se numește *Apocalipsa*. *Apocalipsa* arată în mod simbolic Biserica întemeiată de Iisus Hristos, în lupta sa pentru mântuirea lumii, luptă pe care o va duce până la sfârșitul veacurilor. Sintetizând caracterul și valoarea Sfintei Scripturi, *Sf. Apostol Pavel* scrie: „Toată Scriptura este insuflată de Dumnezeu și de folos spre învățare, spre mustrare, spre îndreptare, spre înțeleptirea cea întru dreptate, astfel ca omul lui Dumnezeu să fie desăvârșit, bine pregătit pentru orice lucru bun” (1 Timotei 3: 16-17). *Sfânta Scriptură* a fost scrisă în limba ebraică (Vechiul Testament) și în limba greacă (Noul Testament, în afară de *Evangelia lui Matei* scrisă în limba aramaică, ebraica vorbită în vremea Mântuitorului). Vechiul Testament a fost tradus în limba greacă sub numele de *Septuaginta* în vremea lui Ptolemeu Filadelfus (în 230 î.Hr.), la Alexandria, în Egipt, de un grup de 72 de învățați. În sec. IV d.Hr., Biblia a fost tradusă în întregime în limba latină de *Sf. Ieronim*.

și poartă numele de *Vulgata*. Sf. Ieronim a folosit termenul de Testament pentru ce e două părți ale Bibliei, traducând în lb. latină termenul ebraic *berith* cu care era numit VT și care în lb. greacă a fost tradus cu *διαθήκη*, *th* — *diatiki* = legământ (Testament) de către traducătorii Septuagintei. În sec. IX a fost tradusă Biblia în lb. slavonă începând din sec. XVI, după apariția Protestantismului a început a fi tradusă în toate limbile naționale. Adevărurile de credință care stau la baza învățaturii creștine le găsim în Biblie și Sf. Trad. Creștinii au Biblia așa cum a fost întocmită. Finalitatea VT se află în NT. Textele Sfintei Scripturi care vorbesc despre adevărurile descoperite sunt instrumente de cercetare în arheologia biblică.

BIBLIA PROTESTANTA — cuprinde mai puține cărți decât Biblia folosită de Biserica Ortodoxă și catolică, deoarece protestanții au luat ca bază *Biblia masoretică*, adică *Biblia ebraică*, pe când celelalte confesiuni au la bază *Septuaginta* folosită de creștinii ca și *Vulgata*.

BIBLIA DE LA BUCUREȘTI (1688) — Randala slugilor în cultul ortodox cuprinde un mare număr de texte din Sfânta Scriptură, sub formă de percope și învățături care au înlesnit cunoașterea ei de către credincioșii participanți la slujbele liturgice. Așa se explică și apariția în limba română a *primelor texte manuscrise* din Sfânta Scriptură (sec. XVI), sub numele de *Psaltirea Scheiană*, *Psaltirea Hurmuzachi*, *Psaltirea voronețeană* (cuprinzând textul psalmilor din VT). *Codicele voronețean* (cu texte din Faptele Apostolilor și din Epistole), manuscrise a căror traducere în limba populară se crede a fi mult mai veche

decât cele din sec. XVI, când apar și primele tipăriri românești ale lui Coresi (*Evangheliarul de la Brașov*, 1561 și *Psaltirea*, 1570). Valoarea liturgică a Sfintei Scripturi și nevoia ca ea să fie cunoscută și înțeleasă, explică și *traducerea în lb. română a Noului Testament*, tipărit la Bălgrad (Alba-Iulia), 1648, și apoi *traducerea integrală*, tot în sec. al XVII-lea, a *Sfintei Scripturi* (1688), tipărită la București prin grija și cu cheltuielile a Domnitorului Șerban Cantacuzino și a urmașului său, Constantin Brâncoveanu. Biblia de la București a fost tradusă de frații Radu și Șerban Greceanu, ajutați de cărturarul și istoricul Constantin Cantacuzino, Stolnicul. În Predoslovie se arată că traducerea s-a făcut după textul grec al Septuagintei, folosindu-se și textele românești din VT tipărite până la acea vreme, în afară de manuscrisele maramureșene, și anume *Patru de la Orăștie* (1582), *Psaltirea lui Coresi* (1570), *Psaltirea de la Govora* (1652), *Psaltirea în versuri a lui Dosoftei* (1679) și în proză (1680). În afară de aceste texte a fost folosită și traducerea Vechiului Testament făcută de Spătarul Nicolae Murescu între 1661-1664. Pentru Noul Testament s-au folosit manuscrisele maramureșene (*Codicele voronețean* și *Codicele sturzan*), tipăriturile lui Coresi și Noul Testament de la Bălgrad (1648), tradus și tipărit de Mitropolitul Simion Ștefan. *Biblia de la București* are meritul de a fi pe lângă *prima traducere integrală* a Bibliei în lb. română, și o traducere reînnoită lexical, stilistic și literar. Traducătorii ei au avut grijă să păstreze textul și cât mai autentic, dar și să-l îmbrace în haină de limbă nouă. Din lexicul arhaic s-a renunțat la o serie de arhaisme sau

slavonisme, păstrându-se din ele ce era mai expresiv s-a procedat la romanizarea limbii prin folosirea de termeni latini și chiar neologisme, prin formarea de cuvinte compuse pentru exprimarea unor noțiuni pt geograf „scriitoriu de pământ”, pentru hipodrom „alergătura cailor”, pentru colaborator „împreună lucrătoriu” etc., precum și acordarea de noi sensuri unor cuvinte: ex „duh” pentru aer, „gând”, cu sens de gândire; „zidire” pentru făptură ș.a. Traducătorii au reușit să realizeze o *operă monumentală* ca valoare literară, respectând în același timp exactitatea traducerii și structuri lingvistice care se constată prin examenul comparativ al textelor (I. C. C. Lm, BȘC, p. 978-983). Prețuirea acestei remarcabile opere este marcată azi, prin *reîmpărțirea ei*, la 300 de ani de la apariție (1688-1988) și la 300 de ani de la urcarea pe tronul Țării Românești a lui Constantin Brâncoveanu, care s-a îngrijit de tipărirea ei, ducând până la sfârșit lucrarea începută de Șerban, care moare în chiar anul tipării ei. *Ediția din 1988* a făcut transpunerea ei din alfabetul chirilic în alfabetul latin. Transcrierea fonetică interpretativă și reproducerea fotografică a fișelor corespunzătoare din tipărirea chirilică a urmărit stabilirea echivalențelor dintre slovele chirilice și cele latine și adaptarea graficii tipăriturii la normele ortografice actuale. Tipărirea s-a făcut prin grija Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, în timpul păstoririi P. F. Patriarh Teoctist.

BIBLISTICA — știința de cercetare a textelor biblice, ale cărei începuturi datează din secolul al XVII-lea.

BIGOT v. Bigotism

BIGOTISM — formă de evlavie, de credință tare, dar neluminată, care pune mai mult preț pe formă decât pe fond, falsă pietate împletită cu practici păgânești și superstițioase, strecurate în formele și datinile tradiționale ale credinței adevărate a Bisericii. De aceea, bigotismul este considerat de Biserica creștină un păcat împotriva dreptei credințe și este condamnat.

BINECUVÂNTARE, *Binecuvântările* sau *evlughille* (гр. αἱ εὐλογίαι — *ai eulogiai*, lat. *benedictiones*) — sunt rugăciuni sau rânduieli în care, prin semnul Sf. Crucii, se invocă harul și ajutorul lui Dumnezeu asupra unei persoane sau asupra unui lucru curat, merit pentru folosul sau mântuirea omului, aceste *binecuvântări* numite și *molitfe* sunt o categorie de ierurgii cu un scop anume. Rugăciuni (slv. *molitfe*) de binecuvântare a bănelor sau lucrurilor ce se împart după moarte, Rugăciune pentru binecuvântarea meselor și a pomenilor, Rugăciune pentru binecuvântarea ogoarelor, a poamelor, a prinoaselor ce se aduc pargă la biserică (premiți), binecuvântarea apei la săparea unei fântani ș.a. Molitfele de binecuvântări pentru diferite ierurgii se găsesc în *Molitfelnic* și la sfârșitul *Liturghierului* sub titlul *Rugăciunile pentru diferite trebuințe*, precum *Tedeum*-urile și *polihroniul*, adică rugăciune pentru invocarea sporului și ajutorului dumnezeiesc asupra unei persoane sau pentru înagurarea și binecuvântarea începutului unei munci sau al unui așezământ, ca de ex. *Tedeum* la început de an școlar la sărbători naționale, la aniversări etc. Unele din aceste binecuvântări sunt

încorporate în rândul altor slujbe mai mari, ca binecuvântarea anaforei, a prinoaselor a coliveri (care sunt intercalate în cursul Liturghiei), binecuvântarea untdelemnului și a apei la slujba Botezului etc. Aceste moșfte sau rugăciuni speciale de binecuvântări le săvârșește preotul

BISECT — în calendarul roman, fiecare lună avea trei zile cu numiri speciale: data de 1 se numea *calende*, data de 5 (în unele luni, data de 7) *none* și data de 13 (sau 15) *ide*. Celelalte zile ale lunii se precizau în raport cu numărul de zile rămase până la cele mai apropiate *calende*, *none* sau *ide*. Deoarece romanii numărau zilele începând de la sfârșitul lunii, ei nu ziceau, de ex. 28 februarie, ci „a doua zi înainte de calendele lui Marte” sau pentru 27 februarie spuneau „a treia zi înainte de calendele lui Marte” ș.a.m.d. În vechiul calcul al calendarului, când s-a adăugat o zi în plus în luna februarie, după procedurile lor, romanii n-au pus-o la sfârșitul lunii, ci înainte de 23-24 februarie, care era a 7-a, în anii obișnuiți sau a șasea înainte de calendele lui Marte. În anii bisecti (28 de zile), după a 5-a zi înainte de calendele lui Marte se socoteau două zile una după alta, cu aceeași dată „a șasea înainte de calendele lui Marte” și încă o dată a șasea era „bis sextus”. De aici, anul cu denumirea „bisect” sau bisextil, care s-a dat anilor când luna februarie are 29 de zile.

BISERICA (lat. *ecclesia* = adunare; gr. ἐκκλησία — *ecclesiastu*) — era numele dat primelor adunări creștine care aveau loc la început în anumite case pentru săvârșirea cultului. De la interesul de *adunare* termenul *ecclesia* s-a dat apoi și locului unde se ținea

adunarea, loc care a devenit *casa Bisericii* (ὁ τῆς ἐκκλησίας οἶκος — *o tis ecclesiastikos*), termenul *ecclesia* este cel mai vechi pentru noțiunea de *biserică* în ambele ei înțelesuri (și „loc de cult” și „adunare”) și așa s-a păstrat în limbile neolatine apusene (franc. *eglise*, ital. *chiesa*, span. *iglesia*). Denumirea latină *basilica*, gr. βασιλική, ἡ — *basilike* = lăcaș împărătesc (de la βασιλεύς, ὁ — *basileus* = rege), casa Domnului (lat. *Domus Dei*), s-a păstrat numai în două limbi neolatine. În lb. română *biserică* și reto-romană, *baselgia*. În Țal, clădirea numită *basilica* era în lumea greco-romană un edificiu folosit pentru diferite *adunări publice* politice, comerciale, loc de desfășurare a activității judecătorești ș.a. Arhitectura unei basilici era în formă de navă dreptunghiulară, împărțită longitudinal în trei spații prin două șiruri de coloane care susțineau tavanul, la un capăt al sălii se afla o absidă având postamentul mai înălțat și care servea pentru tribună (la judecări, la întruniri). Aceste basilici erau de obicei situate în forum, de unde și denumirea *basilica forensis*. O asemenea construcție, datând din sec. IV, s-a descoperit în Dobrogea, în cetatea *Tropaeum Traiani* (Adamclisi) și în Histria, ale cărei ruine se văd și azi în nordul Dobrogei, pe țărmul Mării Negre. Din epoca lui Constantin cel Mare, când creștinismul a căpătat libertatea de a se răspândi și numărul creștinilor a crescut, n-au mai fost suficiente spațiile de adunări (*ecclesia*) din casele particulare și au început a se construi lăcașuri proprii pentru nevoile cultului. Acestea aveau la început forma edificiilor spațioase și încăpătoare a basilicilor, cu linia lor alungită în formă de corabie. Ea a fost asemănată în

simbolistica creștină cu B-seriala, salvatoare a sufletelor din furtuna păcatelor, asemenea unei corăbii ce înfruntă furtuna valurilor. Și pe teritoriul țării noastre, în Scythia Minor (Dobrogea de azi) s-au descoperit, în urma săpăturilor arheologice, 25 de basilici creștine, datând din sec. IV. Existența lor precum și păstrarea numelui de *biserică* în lb. română, de la *basilica*, arată că poporul nostru s-a născut și s-a dezvoltat ca popor creștin (DID, II, p. 466-488). Stilurile arhitectonice ale bisericilor creștine au evoluat în timp, marcând deosebiri între Răsărit (*stilul bizantin* — construcții în formă de cruce treflată, rotunjită) și Apus (*stilul romanic* — alungit, stil basilical, v. LG, p. 347-438). Specificul bisericii creștine îl constituie împărțirea sa interioară în *altar, naos, pronaos*, indiferent de planurile și stilurile arhitectonice. Cuvântul care denumește locul de cult, *biserica*, se scrie cu literă mică. Se scrie *Biserica* cu literă mare când e denumită obștea sau comunitatea religioasă a credincioșilor și se exprimă interesul dogmatic și teologicizat în Crezul Ortodox: „...na Stântă, Sobornicească și Apostolească Biserică”, comunitatea creștină fiind „trupul tănaic” al cărui cap este Hristos, Care a întemeiat-o. De aceea este „*Una și Sfântă*” și pentru că întemeierea ei istorică a fost sfântă de Duhul Sfânt, Care s-a „pogorât” sub forma limbilor de foc, asupra Apostolilor, în a 50-a zi de la învierea Domnului, sfântându-i ca preoți și propovăduitori ai Evangheliei. În ziua aceea s-a întemeiat prima comunitate creștină, prin botezarea a trei mii de oameni în numele lui Hristos. Este „*Sobornicească*” fiindcă trebuie să cuprindă toată lumea, „tot soborul omenesc”

(slv. *soboru* = adunare, mulțime) și „Apostolească” fiindcă se bazează pe învățătura propovăduită de Sfinții Apostoli care au primit-o de la Iisus Hristos, în mod direct. Prima condiție a membrilor comunității care formează Biserica lui Hristos este să primească Botezul în numele Sfintei Treimi, precum și celelalte Sfinte Taine, pe care, la momentul corespunzător, trebuie să le primească creștinul, spre a se putea mântui. La acestea se adaugă *credința* puternică în Dumnezeu și Domnul Iisus Hristos, *saptele bune* și trăirea învățăturilor pe care le propovăduiește Biserica. Comunitatea creștină (Biserica) e formată din poporul dreptcredincios și săvârșitorii cultului, adică, preoții, clerul, din toate treptele ierarhice. Unitatea Bisericii se realizează în cultul divin, al cărui centru este Santa Liturghie și Sfintele Taine (I. B., LG, ed. 1993).

BISERICI — BASILICI CIMITERIALE

(*martyria conciliabula*) — „extra muros”, construite în afara orașelor, în cimitire, servind slujbelor funebre și pomenirii martirilor (sec. IV-V), unele se păstrează până azi (I. p. 1). Ruinele unor astfel de biserici din epocă paleocreștină s-au descoperit și la noi (în Dobrogea, la Tropaeum Traiani (Adamclisi), la Histria, Axiopolis (angă Cernavodă) și a BISTRIȚA — măști reînălțate, întemeiată spre sfârșitul sec. XV, de boierii Craiovești, care au cădit și paralizul Restaurată de Constantin Brâncoveanu la începutul sec. XVIII, ea a fost rezidită prin grija Domnitorului Bibescu, la jumătatea sec. XIX, în stil neo-gotic, nemăpăstrand aproape nimic din înălțarea ei inițială. A fost pictată de

Iătărescu În a doua jumătate a secolului nostru a fost din nou restaurată de Patriarhul Justinian, devenind mănăstire de maici. Boierii Craiovești au adus aici moaște ale Sf. Grigorie Decapotitul pe care, la jumătatea sec. XVII, Domnitorul Constantin Șerban Basarab (1654-1658) i le-a așezat într-o prețioasă rucă de argint.

BISTRITA – mănăstire de călugări în *județul Neamț* (6 km nord de orașul Piatra Neamț) întemeiată la 1402 de Alexandru cel Bun, având hramul „Adormirea Maicii Domnului” este și grozniță domnească: sunt îngropați aici domnii Moldovei, Alexandru cel Bun, soția sa, Ana și doi copii ai lor. Tot aici se află și mormântul cronicarului Grigore Ureche și mormintele a doi copii ai lui Ștefan cel Mare. Din restaurările care s-au făcut ulterior de Ștefan cel Mare, Petru Rareș, Alexandru Lăpușneanu (care a refăcut aproape integrală biserica) a rămas până azi în zidul de incintă al mănăstirii, un turn pe care s-a descoperit, în vremea restaurării recente (făcută de patriarhul Justinian), un fragment de pictură chiar din vremea lui Ștefan cel Mare. Important centru de cultură bisericească, la mănăstirea Bistrița se păstrează și o icoană făcătoare de minuni a Sfintei Ana, despre care vorbește și Mihail Sadoveanu, în romanul său „Baltagul”.

BIZANTINOLOGIE – disciplină de studiu a culturii bizantine (limba, literatura, istoria și arta teologică) v. **Stil, Stiluri**

BIZANȚ – capitala imperiului roman începând din anul 330, când împăratul Constantin cel Mare mută definitiv capitala imperiului de la Roma la Bizanț, oraș grecesc așezat pe malurile Bosforului, născut dintr-o veche

colonie greacă ce dănuia aici de șapte secole înainte de Hristos, pe vatra unui sat numit Bizant. Acest act a fost posibil numai după ce Constantin (în urma înfringerii lui Maxențiu în 312, și apoi a lui Liciniu în 323), ajunge singur împărat al imperiului care fusese divizat în trei. Palatul imperial de la Roma a fost cedat episcopului creștin. Noul capitală se va numi Constantinopol și va deveni un oraș cu mare rol politic și bisericesc, datorită trimitului creștinismului, care după Edictul de la Milan (313), este proclamat religie de stat. „Roma cea nouă” cum avea să mai fie numit *Bizanțul*, pune în umbră Roma veche și avea să provoace nemulțămirea episcopilor ei prin ridicarea episcopilor non capitala la rang egal cu al lor, așa cum se va consfinți în sinoadele II și IV ecumenice. Pentru fixarea învățăturii Bisericii creștine s-au ținut șapte sinoade ecumenice, toate fiind patronate de împărații bizantini. În veacurile care au urmat după întemeierea sa, *Bizanțul* s-a impus nu numai ca o capitală a unui puternic imperiu (ale cărui hotare se întindeau în Asia (Palestina, Arabia), în Africa (Egipt), dar devenise și un centru religios, economic, literar și artistic, pe lângă cel politic și administrativ. Era numit „orașul” pământ de Dumnezeu și în comparație cu marile centre ale Apusului, devenise o „cetate a eleganței, centrul civilizației al lumii civilizate” („Parisul Evului Mediu”). Universitatea întemeiată la *Bizanț* în sec. V (425) devine centrul cultural cel mai important al imperiului până prin sec. VII, când are o epocă de decădere din cauza luptelor iconoclaste și când împăratul Leon Isaurul închide universitatea care se bucurase, în *Bizanț*, de o autoritate

atât de mare. Vremea înflorii universității din *Bizanț* revine sub împăratul Bardas, care o reînființează. Disciplinele se predau în lb. greacă. O figură strălucită a acestei universități este Fotie „cel mai erudit bărbat al veacului său”. Disciplinele de bază, știința și filosofia, gramatica și studiul textelor istoricilor, poetilor și oratorilor Greciei antice (Aristotele, Platon) ajunseseră în sec. XI la o dezvoltare pe care Apusul avea s-o cunoască abia în sec. XV al Renașterii italiene. Până la căderea imperiului bizantin (sec. XV, 1453 — căderea *Bizanțului* sub presiunea ofensivei mahomedane), Universitatea și toată viața științifico-filosofică și religioasă a *Bizanțului* a fost vestită în toată lumea, exercitând o puternică influență asupra Orientului arab și a Occidentului, lat. După organizarea Bisericii creștine în episcopate, mitropolii și patriarhate, începând din sec. VI, Patriarhia din Constantinopol a primit titlul de *Patriarhie ecumenică*, așa cum a rămas până azi, de ea depinzând canonic toate patriarhiile autonome și autocefale ortodoxe (în ultimul timp, Biserica Ortodoxă Rusă agită ideea ieșirii de sub canonicitatea Patriarhiei ecumenice din Constantinopol).

BLAGOCIU — administrator bisericesc de plasă (comună cu mai multe sate în subordine, în vechea împărțire teritorială) în Moldova, sub stăpânirea rusească, v. cartea *Datoria și stăpânirea blagocinilor și a protopapilor* (rus.-rom.), Iași, 1791.

BLAGOSLOVENIE (slv) — binecuvântare.

BLAGOVEȘTENIE (slv *blagoveštnic*) sau *Bunavestire* — numele sărbătorii închinată Maicii Domnului, la 25 martie, când îngerul a vestit Sfintei Fecioare că va naște pe Hristos.

În sec. IV-V, s-a zidit la Nazaret o biserică, pe locul unde fusese casa în care Maica Domnului a primit, de la Arhanghelul Gavriil vestea că va naște pe Mesia (v. *Cultul marial*). La catolici e numită sărbătoarea Zămislirii Domnului.

BLAJENII — termen rus, pentru *Fericiri* (Matei 5), folosit în *Triad* (Blaj, 1800) și Biserica Vasile Blajenii, monument de artă arhitecturală din sec. XVI, Moscova (Kremlin) (IAR).

BLASFEMIE — se numește acțiunea de batjocorire a celor sfinte (a Bisericii, a lui Dumnezeu, a „coanelor, a cultului), și *înjurătura* este o *blasfemie*.

BLFSTEM, a **blestema** (lat. *blasphemo*, gr. βλασφημέω — *blasfimeo* = a hulii, a blestema) — rugăciune negativă de atragere a divinității pentru pedepsirea cuiva care a săvârșit un rău împotriva unui semen al său. Biserica nu admite blestemul, considerându-l un păcat împotriva lui Dumnezeu. *Blestemat* în sens de om rău, se folosește în expresii ca „este un blestemat”, cu sens de om ce calcă legea morală, om capabil de orice faptă mășavă.

BOANERGHES (ebr. „fiu tunetului”) — numele dat de Iisus celor doi Apostoli, Iacob și Ioan (fiii lui Zevedeu din Betsaida) (Marcu 3, 17, Matei 10, 2).

BOBOTEAZĂ (lat. *baptizare* — a boteza) — este numită în popor sărbătoarea împărătească a Botezului Domnului (6 ianuarie) în apa Iordanului (Matei 3, 13-17, Luca 3, 21-22). Se mai numește și *Epifania* și *Teofania* (Ἡ ἐπιφάνεια — *Epifaneia*, τὰ ἐπιφάνεια, τὰ ἅγια θεοφάνεια τοῦ κυρίου — *Ta*

Epifanie, *Ta aghia Trofimena tou Karu* = Epifania, Sfânta Arătare a Domnului (slv *Bogoyavlenie Gospodnia* = *Arătarea Domnului*) pentru că în această zi Iisus se arată oamenilor și e mărturisit ca Mesia (Mantui-tori) atât de glasul lui Ioan Botezătorul, cât și de glasul Tatălui din ceruri „Acesta este Fiul Meu cel iubit întru Care am binevoit” (Matei 3, 17). *Boboteaza* este printre primele sărbători creștine, ca și Nașterea Domnului. Denamirea de *Epifanie* a rămas și la ortodocși și la catolici în Apus, a devenit (din sec. V) în credința populară și *Sărbătoarea celor trei magi* (Festivalul Magilor). Într-o dată Botezul era numit și *lumina* (gr. φωτισμος — *fo-tis-mos*), Botezul s-a numit și *sărbătoarea luminilor* (*afes luminum*), cum s-a păstrat și în cântă-le de slujbă ortodoxe. În ajunul *Bobotezei* se postește — obicei rămas din epoca catehumenatului (catehumenii, cei ce se pregăteau să primească botezul, posteau și chiar ajunau — adică nu mâncau nimic). *Boboteaza* este una dintre cele mai populare sărbători în toată Ortodoxia, și la romani. Ea s-a sărbătorit întotdeauna cu mult fast — în această zi făcându-se sfînșirea apelor (*Aghiazma Mare*). În ajunul *Bobotezei*, preotul merge ca „botezul” stropind casele credincioșilor cu apă sfințită în acea zi, *Aghiazma mare*. În unele părți ale țării era obiceiul ca flăcăii să meargă cu „Iordanul” (un fel de coand legat de Botezul Domnului în raul Iordanului).

BOCET — cântec de jale pentru cei morți, jale, plâns

BODAPROSTI (slv *Bogu du prosti* — *Dumnezeu să ierte păcatele*) — formulă de

mulțumire când se primește un dar dat de pomană pentru sufletele celor morți

BODIII v. **Budismul**

BOG — este numele zeului suprem al vechilor slavi, Dumnezeu

BOGDAPROSTI v. **Bodaprosti**

BOGOIAVLENIE v. **Boboteaza**, Antim Ivireanu, — „Cuvânt de învățătură la Bogoyavlennie”, în *Predici*, Ed. Acad. 1962 p. 33

BOGOMILISM — sectă intermedie de lere-mia Bogomi, în Bulgaria, în sec. X combatând dogma Sfintei Treimi, Sfintele Taine, Biserica și Statul. Răspândit în peninsula balcanică, în Rusia, bogomilii au ramificat în Occident prin secta catarilor (în Nordul Italiei) și a albigenzilor (Franța sudică).

BOGORODIC, BOGORODICINE (slv)

— se numesc *troparele* (cântări scurte de laudă și slăvire) pentru „Născătoarea de Dumnezeu” rînduite în *Ceaslov* la Utrenie și Vecernie și la canoanele sărbătorilor și pentru fiecare zi a săptămânii și care se cântă pe cele opt glasuri peste tot anul. *Bogorodicina* se numește și *mirida Sfinte*, *Fecundare* scoasă la Proscomidie (în *Învățătura preoților pe scurt la șapte tîne* — Buzău 1702 f. 171 v.

Panaghia, Proscomidia, Cultul mariei

BOGORODIȚA (slv) — *Marca Domnului*, v. **Panaghia**

BOGOSLOV (slv — cel ce grăiește despre Dumnezeu, teolog) — Sf. Ioan Evanghelistul e numit și *Bogoslovul*. Sf. Grigorie de Nazianz, arhiep. al Constantinopolului mare cânturar și Părinte bisericesc, sec. IV, era numit și Sf. Grigorie teologul (*Bogostov* și *teolog*, cu același înțeles)

BOLNIȚĂ — spital de mănăstire, v. **Paracles**

BOLINDET sau *Colindet* = Colind

BONZI — denumire pentru preoți budisti (chinezi și japonezi)

BORZEȘTI — localitate istorică în Moldova, în apropiere de Iași. Căna pe valea Irtișului, unde în 1436 s-a născut și a copilărit Ștefan cel Mare, viitorul domn al Moldovei. Legenda spune că într-o noapte de copil au fost surprinși de tureci care i-au prins și au spânzurat de creanga unui stejar pe un bun prieten al copilului Ștefan. În anul înfrângerii Ștefan a zidit acolo o biserică (1494), biserică din Borzești rămasă până azi, dar refăcută și întărită ulterior cu contrafort — care i-au schimbat înfățișarea inițială.

BOTEZ (*baptizo* = a boteza și *offundo* = a atunda, a scufunda în apă, termen vechi „atundare” pentru botez sau Iana Stantului Botez) — este prima etapă pe care o primește oricine vrea să devină membru al Bisericii creștine. *Botezul* se săvârșește în numele Sfintei Treimi după cuvântul Mântuitorului Care l-a instituit, poruncind Sfintilor Apostoli: „măntuiți-vă de înălțarea Sa a cerului” (Mergând, învățați toate neamurile botezându-le în numele Tatălui al Fiului și al Stantului Duh” (Matei 28: 19). Botezul se dă copilului care se naște, dar și omului în vârstă care vine din altă religie (mahomedanism, mozaism, budism). *Botezul* se săvârșește de către episcop sau preot — în caz extrem și de diacon sau chiar de un laic — se face prin alinare de trei ori în apă curată, a copilului rostindu-se cuvintele: Botează se robul tău Dumnezeu (cuvintele) în numele Tatălui, Amin al Fiului, Amin al Stantului Duh, Amin. Botezarea prin turnarea apei sau prin stropire așa cum o fac

catolicii este îngăduită în Biserica ortodoxă numai în cazuri excepționale, când nu se găsește apă de turnat sau cineva este bolnav și nu poate suferi cufundarea în apă. Fiecare botezat este însoțit de un *naș* care mărturisește credința în Hristos, în numele celui botezat și se obligă că va crește pe fiul său în adevărata credință. Tănașii care însoțesc botezul sunt *Îngerii cu Sf. Mir* și *Împărașii* care se dă după săvârșirea botezului celui care prin botez s-a spălat de păcat, lăstrămosește și de toate păcatele săvârșite până atunci (dacă cel botezat este adult) și este vrednic să se unească cu Hristos. Prin *păcat strămoșesc* se înțelege păcatul săvârșit de primul oamen, în care prin neascultarea poruncii lui Dumnezeu Prin neascultare ei s-au făcut vinovați de pedeapsă, pierzând starea de fericire în care i-așezase Dumnezeu la creație. Păcatul lor și vina pentru păcat a trecut și asupra urmașilor și astfel întregul neam omănesc a devenit robul păcatului. Din această robie omul nu poate fi mântuit decât prin jertfa de bună voie a cuiva care să nu aibă păcat. Acesta a fost Fiul lui Dumnezeu, care S-a întrupat pe pământ și S-a jertfit, murind pentru om, spre a-l scapa de robia păcatului. Botezându-se în numele lui Hristos omul se spală de păcat și poate căpăta mântuirea. De nu se va naște cineva din apă și din Duh nu va putea să intre în împărăția lui Dumnezeu” (Ioan 3: 5) căci *botezul* este nașterea într-o viață nouă fără păcat. *Botezul* nu dă strigă însă și înclinarea spre păcat cu care creștinul adică cel ce a primit botezul trebuie să se poarte neconținut spre a o înfrâna și a pătea făptui numai binele, bucurându-se de toate binefacerile spirituale pe care le dă Biserica

lui Hristos. În afară de botezul obișnuit prin apă, mai există un *botez al sângelui*, pe care l-au primit și îl primesc martirii care și-au vărsat sangele pentru apărarea credinței în Hristos, dar care n-au apucat să primească botezul cu apă. Se poate vorbi și de un altfel de botez, numit *botezul dormitei*, pe care l-au primit patriarhii și dreptii Vechiului Testament, dinainte de venirea Mântuitorului, care au dorit să vadă pe Cel făgăduit de Dumnezeu și au murit cu credința în venirea lui (v. *Colimvitra*) (LS, p. 355-365). Sfântul Grigore de Nazianz enumeră șase feluri de botez: al lui Moise sau cel scos din apă, al lui Ioan Botezătorul sau al pocăinței, al lui Hristos sau al Duhului, botezul sângelui sau al martiriului, botezul lacrimilor (comparat cu pocăința), botezul focului (în viața cealaltă).

BOTEZUL SUBSTITUTOR — o practică din epoca apostolică prin care se făcea botezarea unor oameni vii, în locul celor morți, nebotezați, spre mântuirea acestora. Cei botezați mărturisează pentru morți credința în Iisus Hristos și garantează cu credința lor pentru cei în numele cărora s-au botezat. Este ca și la botezul copiilor pentru a căror credință o garantează nașii, mărturisind credința pentru ei. Pentru credința mărturisită de nași binefacerile se revărsă asupra copiilor botezați de ei (spălarea de păcate). Aceasta se numește „reversibilitatea credinței.” Sunt numeroase cazuri de reversibilitate a credinței menționate în Sf. Scriptură (Matei 8, 15, 15, 22, 17, 14-18, Luca 7, 11-15 ș.a.), în care se arată că pentru credința unora au primit binefacerile de la Dumnezeu alții. Astfel, la Matei 15, 22-28, se arată credința unei femei cananeence în puterea tămăduitoare a lui Iisus, pe care îl roagă

să-i vindece fiica chinată de demon. Iisus, impresionat de stăruința și credința ei, îi zice: „O femeie, mare este credința ta, fie ție după cum vorești. Și s-a tămăduit fiica ei din ceasul acela.” Binefacerile credinței acestei mame le-a revărsat Iisus asupra fiicei ei, care s-a vindecat din clipa aceea.

BOTEZĂTORUL, Sf. Ioan Botezătorul — numit astfel, căci, pentru viața lui neprihănită, Dumnezeu l-a ales să fie Botezătorul Fiului lui Dumnezeu. El era fiul preotului Zaharia, de la timpul din Ierusalim și al Elisabetei, soția lui Zaharia, pe care Dumnezeu s-a binecuvântat și le-a dăruit un fiu, la bătrânețe. Ioan a fost asferosit (închinat, promis) Domnului de la nașterea sa și a dus o viață de mare sfințenie, fiind socotit „cel mai neprihănit dintre oameni.” După un timp de trăire în pustie, în mare post și rugăciune, s-a întors, la vremea cuvenită, printre oameni și a început a propovădui oamenilor apropiata venire a Mântuitorului, botezându-i în râul Iordan și îndemnându-i la pocăință spre a fi vrednici să-l primească pe Fiul lui Dumnezeu. De aceea a și fost numit *„Înainte Mergătorul Domnului*. Când Iisus a împlinit 30 de ani, înainte de a-și începe activitatea evanghelică, a venit la râul Iordan și a fost botezat de Sf. Ioan, care, încercând să refuze, spunea că nu e vrednic să-i deslege nici cureaua încălțămintei, mărturisind dumnezeirea lui Iisus. Pentru intransigența cu care a infierat păcatele oamenilor și a familiei regelui Irod, în special, Ioan a fost ucis de Irod. Acesta, la îndemnul soției sale Irodiađa, a poruncit să-i se taie capul. Ziua morții e însemnată în calendarul creștin la *29 august*. „Tăierea capului Sfântului Ioan”, când se ține

post aspru Sf Ioan Botezătorul este socotit ultimul mare profet al Vechiului Testament, care face legătura cu Noul Testament

BOTEZUL DOMNULUI v Epifania, Crăciunul, Boboteaza

BRADOȘ brăduț, nume regional dat sărbătorii celor 40 de mucenici din Sevastia, care se ține la 9 martie.

BRAHMA (absolutul, substanță divină, „ființa lumii”) — numit și Atman și *Marele Tot*, zeitate supremă, deasupra zeilor vedici, este o creație a preoților brahmani care, practicând rugăciunea sacrificială, au transformat-o din mijloc de comunicare cu zeii într-o forță cu atribute atât de mari, încât au considerat-o ca fiind însăși *puterea creatoare* a universului, *principiul universal*, existând prin sine, *absolutul Brahma*, în care brahmanii caută să se scufunde prin meditație. Brahmanii au ridicat o abstractiune filosofică la rang de zeu, zidindu-i și timp și spațiu. *Brahma* nu este însă un zeu popular, el a rămas zeul intelectualelor și brahmanilor, un zeu impersonal, un principiu metafizic suprem. Nu are nici nume, nici formă. I se spune Tad (acesta) și Om („cel ce a fost, este și va fi”) „Om” este o salută sfântă, întrebuințată în invocări, la începutul și la sfârșitul rugăciunii, căreia misticii indieni îi atribuie o influență extraordinară asupra celui care știe cum să o rostească și cum să mediteze asupra ei. Numai prin ea, prin rugăciune, se poate ajunge la mântuire, la fericirea totală, adică la starea de scufundare, de resorbire în *Marele Tot* (Tad), în *Brahma* (F. VIR, p. 210).

BRAHMANELE — sunt cărți sfinte indiene, care cuprind comentarii la cele patru Vede, comentarii numite *Brahmanas* (explicații)

Vedele cuprind imne și formule pe care le rostosea preotul, dar nu arată și care este legătura dintre aceste formule și gesturile rânduite de ritualul sacrificiilor. Brahmanele dau aceste relații practice (*Brahmanas*) și în plus insistă asupra fiecărui rit și chiar verset din Vede, dându-le interpretări alegorice și mistice. Aceste interpretări la cele patru Vede sunt făcute de eremiți, mistici recrutați din rândul preoților brahmani. Cugetările mistice formează capitole aparte în Brahmane. Ele sunt intitulată *Aranyakas* („cugetări din pădure”, v **Brahmanii**) și caută să explice sensul mistic al sacrificiului și ceremoniilor în general, precum și despre creație, despre natura zeilor etc. *Aranyakas* au și capitole aparte de înalte speculații teologice, care se numesc *Upanisade* („învățătură secretă”) și care nu pot fi cunoscute decât de un număr restrâns de discipoli. *Upanisadele* discută marile probleme teologice și filozofice despre originea lumii, ființa și atributele zeilor, natura sufletului omenesc și raporturile lui cu materia și spiritul divin. Libertatea de gândire cu care sunt discutate aceste probleme se atribuie faptului că *Upanisadele* nu sunt numai opera brahmanilor, ci în mare parte sunt opera unor învățați din casta nobililor (*Ksatriya*). *Brahmanele Aranyacele* și *Upanisadele*, ca și *Vedele* sunt considerate cărți sfinte, revelate (*sruti*, adică „ceea ce a fost auzit” — revelație).

BRAHMANII — preoți vedici, care săvârșeau completul ritual al cultului lui Brahma și care și-au luat numele de la *Brahmanas* (explicații) (v *Brahmanele*), comentarii la Vedele (*Brahmanele*) comentarii făcute de acești preoți. Brahmanii constituie

Într-o castă sunt cei mai privilegiați. În rândul celor patru caste ale Brahmanismului. Căsta Brahmanilor e formată din reprezentanții tradițiilor religioase și culturale indiene. Ei studiază și explică Vedele, determină puterea spirituală și morală asupra celorlalte caste existente și prevăzute în Legea lui Manu, Kșatruya, Vaișega și Sudra. Brahmanii au atribuit castelor origine divină, bazându-se pe un imn din Rig Veda (X, 90), în care se spune că la creația omului, cele patru caste au luat naștere din *Puruș* (omul primordial, oferit ca sacrificiu mistic). Brahmanii s-au născut din gura lui *Puruș*, războinicii Kșatruya, din brațe, agricultorii Vaișega, din coapse și Sudra, din picioare. Datele istorice arată că la stabilirea lor în Punjab (nordul Indiei), arienii n-au fost împărțiți în caste. Diferențele ocupat. și diferența dintre arieni și băștinași au dus la această situație. Întăietatea brahmanilor față de celelalte caste s-a realizat în timp și prin lupte cu castea războinicilor, lupte menționate în unele tradiții indiene. Viața unui brahman cunoaște mai multe etape până la ajunge la aceea de suitor al lui Brahma și până la contopirea în Brahma, aspirație care constituie etapa finală a vieții brahmanului. Astfel, la vârsta de șapte ani este adus în casa unui *guru* ("învățător") unde, după ce primește cu solemnitate cingătoarea sfântă, viitorul brahman își începe ucenicia. El primește "învățătura" în schimbul unor servicii domestice. Când termină studiile (care constau în cunoașterea scrierilor sfinte și săvârșirea cunilor), după o baie fierbinte, cu ceremonii, aduce primul sacrificiu, săvârșind prima slujbă sacră. Acum începe o nouă etapă a vieții: aceea de familist. Se poate căsători și are obișnuit

de a avea copii, mai ales un fiu, care trebuie să îngrijească mai târziu familia și să asigure continuitatea cătului particular (domestic). Ca șef al familiei (*grihastha*), tânărul are de îndeplinit zămce unei mari îndatoriri: să ofere lui Brahma o iecură pioasă, să cinstască pe *stram* și aducându-le, în cadrul cătului domestic, apă și alimente, iar zeilor jertfe arse în focul domestic, dând animalelor hrană și oamenilor ospitalitate. Această perioadă a vieții viitorului brahman se sfârșește atunci când fiul său a crescut și poate prelua rolul de „pater familias", fiind capabil să îndeplinească cele cinci îndatoriri. Viața socială se încheie astfel iar brahmanul, care respectă în totul legea, trebuie să se gândească la mântuirea sa personală. El împarte averea la copii și se retrage singur sau cu soția, în pădure, ducând cu el și foc sacru din vatra domestică și pe care îl va pune în vatra unei colibe unde-și va duce viața în post, rugăciune și meditație, ca un adevărat pustnic (*vanaprostha*). El va părăsi însă și această formă de viață căreia îi urmează tota la renunțare și desprindere de legăturile pământești („*sannyas*"), renunțător, vati, „ascet". Când părăsește definitiv familia, nu mai aduce sacrificii și trăiește doar meditănd asupra adevărului suprem, așteptând întoarcerea în Brahma prin moarte (IK).

BRAHMANISMUL — religie indiană provenită din vechea religie vedică, formulată în Vede (cele mai vechi și sfinte cărți ale Indiei) și completată cu concepții religioase mai noi, de către brahmani (preoți vedici). Izvoarele de cunoaștere ale acestei religii sunt cărțile sfinte indiene *Brahmane*, *Aranyakas* și *Upanișadele* precum și cărțile *Sutras* și

Satras depozitare ale tradiției: un fel de manuale conținând învățămintele tradiționale cu privire la cult și viață morală, în același timp fiind și izvoare de cunoaștere, ca și Vedele, a vieții indienilor sub toate aspectele ei. Brahmanismul păstrează cultul zeilor vedici, dar rătăcește deasupra lor o divinitate nouă, o ființă supremă, a cărei natură e nedefinită, numită când *Prajāpati* (slăpânul creaturilor) când *Puruṣa* („omul”, „bărbatul”), când *Brahma*. În cosmogonia brahmană lumea este o emanație a lui Brahma. Brahmanismul acordă o mare importanță problemei sufletului și mântuirii. În Brahmane, ființa lumii se confundă cu Brahma. În *Upaniṣade*, literatură ceva mai târzie creată de casta nobilă, or (regi și războinici), ideea de Brahma e înlocuită cu *Atman* (suflu, suflare). Această denumire *Atman*, se referă în primul rând la sufletul omenesc, care e considerat un dublu al corpului, format dintr-o materie eterică. *Atman* este, în om, principul unificator care coordonează simțurile (*prana*). Această forță vitală, sufletul, se manifestă în diferite forme: în ființe în lucruri și în tot universul. Există și un *Atman* universal, un suflet al lumii, asemănător cu sufletul omenesc, care emană ca o scântee din acest *Atman* universal. El nu se poate defini și nici cunoaște pe cale rațională, ci numai pe cale suprasensibilă, printr-o concentrare spirituală, orânduită prin legi fixe. Aceste legi sunt un ansamblu de practici de meditație numite *Yoga*. Ele ajută pe practicant (*yoghin*) să se scufunde în propriul său suflet și să înțeleagă marele adevăr că esența ultimă a existenței este de natură spirituală, este *Atman*, și că propriul său suflet este de aceeași natură cu *Atman*, cu

Marele Tot (*Tad*). Această înțelegere a identității „*Tat tvam asi*” – tu ești acesta – tu ești *Atman*” înseamnă fericirea supremă. Ajungând la această trăire, omul nu mai simte atracție spre nimic pământesc, lumea fiind o aparență înșelătoare (*maya*), adevărata realitate a lumii fiind *Atman* sau *Brahma* și singura dorință aceea de a se resorbi în Marele Tot, în *Atman* *Brahma*, ceea ce în brahmanism înseamnă *mântuire*. Ea constă în „cunoaștere – iluminare” nu în fapte, ci în legi morale, în sacrificii, ca în practica din perioada veche. Dar pentru a ajunge la acest grad de perfecțiune, de mântuire, nu e suficientă o singură viață, de aceea omul trebuie să treacă prin mai multe *reîncarnări*. În cartea „*Legea lui Manu*” sunt cuprinse toate învățămintele privitoare la etapele pe care le va străbate sufletul prin reîncarnare în demoni, în animale inferioare, până la om. Dar și ca om va trebui să treacă prin toate castele, de la cea mai jos până la brahman. Ajungând la cea mai înaltă treaptă de spiritualitate, sufletul trece în *Brahma*, putând spune „Eu sunt *Brahma*”. Aceasta e *treapta supremă*, în care sufletul și-a găsit înșelașul suprem, într-un fel de somn adânc, de contopire cu infinitul. Dar aceste vieți succesive, aceste reîncarnări nu au traiectorie direct ascendentă. Ele pot fi foarte inegale, urcând sau coborând, după calitatea vieții, a faptelor pe care le-a săvârșit omul în respectiva reîncarnare. Această totalitate și calitate a faptelor, numită *Karma*, determină numărul reîncarnărilor. Ideea de reîncarnare (*samsara*) a influențat viața socială a Indiei dând, pe de-o parte, naștere unei atitudini de resemnare în suportarea suferințelor, considerându-le ca

BRA-BRA

o consecință inevitabilă a faptelor vieti or anterioare și, pe de altă parte, un imbold spre fapte bune, pentru că omul să și poată pregăti o stare mai fericită într-o nouă viață, spre a ajunge cât mai grabnic la eliberarea de *samsara* (de o altă reîncarnare). Această învățătură despre *metempsihoza* (reîncarnare) este una din formele remanente ale religiei vedice, învățătură care se află în Upanișade. Înțelegerea înaltă a acestor probleme nu era accesibilă decât castei brahmanilor (preoți etc.). Mulțumile continuau să cultive pe zei și să împlinească tradițiile vietii religioase, morale și sociale, cuprinse în Vede. Aceste tradiții, care auzung în brahmanism la un formalism exagerat, vor fi rânduite într-o serie de prescripții fixate într-un cod numit *Legea lui Manu*. Este evidentă aici, pe plan social, părtinirea castei lor și întărirea puterii lor. Primele trei caste: *Brahmani*, *Kșatriya* și *Vaișya*, considerate ariene, dețin superioritatea asupra celei de a patra castă numită *Sudra*, neariană, formată din băștinașii subjugati de arieni, stabiliți aici mai târziu (sec. II î.Hr.), veniți din Podșul Pamir, de unde au coborât odată cu iranienii (tot arieni stabiliți în Iran (numit Persia, până în 933). Pe ultima treaptă a vietii sociale indiene se află *Paria*, cei în afară de caste (aceștia sunt emigranții, creștinii mahomedani). În brahmanism, deși filosofia a rămas strâns legată de doctrina religioasă și de practica culturii, așa cum se reflectă în Upanișade și mai ales în Brahmane, totuși speculația filozofică excesivă a dus la formarea catorva sisteme, numite *ortodoxe*, pentru că se bazează pe învățăturile din Vede, și *eterodoxe*, pentru că neagă autoritatea Vedelor. Sunt șase sisteme

ortodoxe, dintre care cel mai important este *Vedanta*, care înseamnă „stăruitul Vedei”, adică neamănarea, atingerea scopului final al Vedelor. Acest sistem s-a menținut din epoca brahmană până azi și n-a fost infrant nici de budism. Vedanta, sistem filozofic a cărui formă actuală a fost clarificată de marele comentator indian Samakara (sec. VIII-IX î.Hr.), cuprinde o gândire parte stă de o mare abstracțiune și subtilitate (v. Vedanta). Paralel cu Vedanta, considerat un sistem idealist, se dezvoltă în Upanișade un alt sistem realist, *Samkya*, care, deși pluralist, considerând lumea formată din 25 de elemente, este un sistem dualist, reducând esența lumii la două elemente: suflet și materie. Scopul final este mântuirea sufletului din materie și cufundarea lui în *Airvana*, somnul veșnic (v. Vedanta). Din acest sistem atmist, Samakya, s-a dezvoltat sistemul filozofic *Joga*, al cărui scop este tot mântuirea sufletului, prin scufundarea lui într-un Dumnezeu numit *Ișvara*, conceput ca spirit superior (v. Vedanta). Un alt sistem filozofic eterodox, general de Brahmanism, este *Carvaka*, sistem ateist, căci nu recunoaște Vede, neagă existența lui Dumnezeu și a sufletului, precum și existența altei vietii după moarte. Contrar celorlalte sisteme (Vedanta, Samkya, Yoga), profund pesimiste, practicând asceza, mortificarea și renunțarea la viață prin negarea ei, sistemul *Carvaka* predă că *trairu dya plia a vieții*, cu toate plăcerile ei. Sub aparența sa optimistă și acest sistem este profund pesimist, căci îndeamnă la gustarea plăcerilor vietii, ca un mijloc de a ușura durerea existenței. Toate aceste sisteme, mai mult sau mai puțin apropiate de Vede, au influențat religia

Prof. I. erau numiți de episcop, deoarece Biserica răspundea de păstrarea și funcționarea regulilor patrimoniale bisericesti, ca și de bugetul propriu, care se afla în trezoreria acestor biserici subordonate Bisericii. *Hartmann* era un tip de administrator sau interdent, numit *Hartmann* înseamnă „contabil” și de al personal după nevoie.

**BREITANIO (BETRANION, VETRA-
NION)** — cunoscut din 68 ca episcop la
Tours (cunoscut în Scripta Majora în acea
de ar. sec. IV-IX). A participat la sinodul
Iecumenic de la Niceea (pe Arce și a scris un
A sutent extins în vremea migrațiilor. A scris
decrete și a opus încredințat accesorii de a
impune a la 1800. (D. V. R. — Este trecut în
calendarul B. O. R., la 25 ianuarie

BRIEFAR

[illegible]

Greg. Inel care este al doilea praznic
împăratesc după final istoric a vieții
Măslănușului. De aceea această zi începe
cu *Humana*. Sărbătorile și alte sărbători
păgâne creștine și sărbătorii încep
Anul Nou cu poezii și cântece care
sărbătorile păgâne creștine și sărbătorii
sărbătorile păgâne creștine și sărbătorii
din secolul al VIII-lea. Sărbătorile
a căror lăcaș se săvârșește în această zi
Humana și *Humana*. Sărbătorile
se săvârșește în ziua de sâmbătă
după autenticitate care au compus
a fost scrisă de *Humana* și *Humana*
de *Humana* și *Humana* și a treia de *Humana*
care a fost *Humana*. Aceste Sărbători
sunt rădăcinile se săvârșește
anotimpul și sărbătorile. Cel mai înalt
se săvârșește în ziua de Sâmbătă de Aur
BUDA v. Budismul

BUDHOMANIA — interes exagerat față de
religie, întrucât marea este în creștere
recenziile și a marelui este la stadiul
XX și în epoca XX II-8-9 se traduce
a nu știerea „Istoria Ave” sau „Marea
revelare” a se încreșterea și „Istoria
leprezintă” — P. Masoia publicist român
face — elevarea pleoștarie pentru budism. Pe la
jurnalul secolului — se ru oed țară. RYM
a la sat a noi în țară — foarte multe cărți
budiste cautând să învețe în creșterea —
de la — propria budismului — care a
influențat și poezia lui Eminescu și a rădăcinilor
altora și a combătut în scrierile sale prof
de la secolul V și a călăuzit aparten și
termina de — budismului

BUDISMUL — una din marile religii care se dezvoltă în India după brahmanism. Intemeietorul ei este *Buddha* ("Iluminatul"), a cărui viață este învăluită în atâtea legende, încât a făcut pe mulți să neghe chiar existența sa istorică. *Buddha* s-a născut în anul 563 î.Hr. dintr-o familie princiară, în locul tatei Kapiyavastu din nord-estul Indiei. El a fost numit *Siddharta* (cel ce și-a atins scopul), *Gautama*, *Sakyamuni* ("Intelectul din familia Sakya") și intră în istorie cu numele de *Buddha*. La vârsta de 29 de ani părăsește viața princiară spre a afla, în singurătate și asceză, mari probleme ale existenței. Atingând la starea de iluminare prin îndelungată meditație, *Buddha* înțelege că viața este suferință și că numai prin eliberarea de orice dorință se poate ajunge la eliberarea de suferință. Înțelegând acest adevăr, el formulează și căile prin care poate fi trăit și realizat. Concentrată în patru adevăruri sfinte și anume: existența suferinței, cauza suferinței, suprimarea suferinței și calea care duce la suprimarea suferinței, doctrina budistă se poate realiza prin opt căi: 1. Credința dreaptă în cele patru adevăruri sfinte; 2. Hotărârea dreaptă (a lui) a nu face rău nici unei ființe vii; a nu pe aproapele; a infringe orice pornire senzuală; 3. Cuvânt drept; 4. Faptă dreaptă; 5. Mănuiește de existență drepte; 6. Sfortare dreaptă; 7. Căutare dreaptă; 8. Dreaptă meditație. Formulate astfel, învățăturile lui *Buddha* au fost expuse de el, prima dată în *Predica de la Benares*. Urmând aceste căi se poate atinge ultima treaptă a perfecțiunii, numită *bodhi*. Starea de *bodhi* este asemănătoare cu cățepșia sau hipnoza: o stare vecină cu

moartea, în care, după ce toate simțurile s-au stins, ar stăntul budist nu mai are comun cu viața decât respirația și căldura vitală, a atins Nirvana. În această stare el primește puteri miraculoase, aude glasuri cerești și revede toate vietile trăite, simte o mare teroare și pace, existența sa aunge la stingere totală și se mantuit. Această concepție despre mântuire, în budism, este total deosebită de concepția creștină, deoarece exclude ideea de Dumnezeu și ideea de suflet nemuritor. *Buddha* consideră că omul se mântuiește singur, iar ideea existenței lui Dumnezeu este inutilă pentru mântuire. Urmășii lui *Buddha* au transformat însă budismul într-o religie cu un cult închinat lui *Buddha* însuși. Toate obiectele rămase de la el au devenit relice sfinte și locurile pe unde a trecut el au devenit locuri de pelerinaj, iar locurile s-au închinat sărbători. De aceea, azi nu se mai vorbește de ateismul budist, ci de *religia budistă*. În morala budistă, socotită o morală rece și atee, fapta bună nu este izvoată din iubirea față de Dumnezeu și de aproapele, ca în creștinism, ci numai din dorința personală de a se elibera de lanțul reîncarnărilor, spre a-și câpăta liniștea și mântuirea în Nirvana prin stingerea dorinței de viață. Există și un *monahism budist*, dar fără ierarhie administrativă, ci numai a formei de viață pe scara desăvârșirii începând de la stadiul de neofit până la acela de stant. Privitor la doctrină și morală budismul n-a adus ceva nou în monahism față de brahmanism. Călugării au existat în India și înainte de budism, deoarece fiecare propovăduitor al unei doctrine filozofico-religioase aduna în jurul său discipoli, care formau comunități și trăiau după anumite

norme de viață. În budism, intrarea în călugărie avea două stadii. Primul era al novicia-turii, care dura cinci ani. Novicele trebuia să rostească mai întâi formula de adeziune: „Mă refugiez în *Buddha*, la Doctrina sa, la Ordinul său”. Apoi își radea capul și barba și îmbrăca haina galbenă de *caṇḍakāśaya* (bhikṣu). După cinci ani abia făcea voturile și era admis în monahism, obligându-se să trăiască în castitate, să nu aibă avere decât haina galbenă, tunca, un bid (un vas) pentru hrana primită de pomană, o cingătoare și un ac, să nu ucidă nici o vietate, să nu se mandrească cu darurile sale spirituale. Aceste voturi se puteau anula dacă respectivul renunța la viața călugărească în care avea de îndurat multe privațiuni, trebuia să rătăcească pe drumuri fără adăpost stabil, dormind prin câmpuri, în păduri, pe unde se putea și hrănindu-se numai din ce primea de pomană. Cu timpul au început însă și în budism să se construiască mănăstiri în care călugării puteau trăi o viață mai umană, studind, copind texte sfinte, făcând rugăciuni și petrecându-și timpul în meditație religioasă. Monahismul budist cuprinde și călugăriile, care își au mănăstirile lor fiind însă tutelate de mănăstiri de călugări. Scrierile budiste sunt redactate în *limba pali* (limba sanscrită și în alte limbi. În limbă pali sunt scrierile canonice numite *Tripiṭaka* („cele trei coșuri”), împărțite în trei: *Vinaya-piṭaka* („coșul disciplinei”) care regulează viața călugărească budistă, *Sutta-piṭaka* („coșul predicilor”) care cuprinde doctrina expusă sub formă de predici și dialoguri, *Abhidharma-piṭaka* („coșul doctrinei superioare”) care este o expunere a metafizicii budiste, *Saṃdharma-piṭaka* („lotusul religiei bune”), care

cuprinde adevăruri religioase sub formă de parabole, *Lankāvatara* (istorisirea amănunțită a ocularului *Buddha*), care cuprinde viața și faptele lui *Buddha* considerate ca „jocul” (*līlā*) unei ființe supranaturale. Canonul scrierilor budiste s-a fixat după moartea acestuia, în trei sinode ce s-au ținut pe la jumătatea sec. III. Hr. *Budismul s-a dezvoltat în India, cu o ripostă la brahmanism*. Din India s-a răspândit în Asia centrală și în alte părți ale lumii, dar nu mai este budismul tradițional, ci un *neobudism* pus de acord cu tendințele filozofice și sociale ale sec. XX. Ideile budismului se regăsesc în curente filozofice europene: kantianismul, hegelianismul, existențialismul și în psihologia freudiană (IR și HC).

BUNAVESTIRE (Ο ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΣ, ΗΜΕΡΑ ΑΣΠΑΣΜΟΥ — *Evangelismos, Inera Aspasmu* — Zua Salutară. ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ — *Hairetismos, Anuntatio Beatae Mariae Virginis*), popular *Blagoveštenia* (termen slav corespunzător celui de Bunavestire) — este numele sărbătorii închinată Sf. Fecundare Maria în amintirea zilei în care Sf. Arhanghel Mihail a vestit-o că va naște pe Mesia (Luce 1: 26–28). În Apus este numită și *sărbătorearea Zămislirii Domnului* (*Festum Conceptionis Christi*). Biserica o cinstește la 25 martie.

BURETF — ca obiect de cult, v. *Proskomidia*.

BÎȘTENI — stațiune climaterică la poalele munților Caraiman (Bucegi), pe valea Prăhovei, unde se află una dintre cele mai frumoase biserici zidite în piatră, ctitorie a regelui Carol I, datată din 1889.

CABALA (*Kabbalah* = tradiție, în lb. ebr., de la *gibbel* = a primi instrucțiunea învățătorii)

carte de mistică iudaică, în care sunt strânse tradițiile ezoterice (ascunse) ale religiei iudaice, din timpuri străvechi. În *Kabbala* Dumnezeu este Ființa supremă, incognoscibilă și infinită, care a creat lumea sub forma a două sferi de sfere paralele, reprezentând două lumi „lumea emanărilor” și „lumea inferioară”. Prin rugăcuni și virtute, omul poate dobândi puteri magice, trecând sferile spre Dumnezeu și reușind chiar să-l influențeze și să intervină în domeniul fenomenelor naturale. Cabaliștii susțin că toate învățăturile *Kabbalei* sunt cuprinse în Sf. Scriptură, dar ele nu pot fi înțelese decât de cei inițiați, „cei pioși”, pentru care cuvintele și chiar literele Sf. Scripturi au o semnificație divină și sunt o repetare sub formă diferită a numelui lui Dumnezeu. Misticismul acesta care exista la evrei și în vremea Mântuitorului nu era acceptat de cercurile oficiale ale iudaismului (farisei și rabini, care cultivau un formalism religios). Mistica iudaică cunoaște o mare înflorire în Evul Mediu, când misticul Mo se de Leon (1240–1305) publică cuprinsul *Kabbalei* într-o carte, *Sepher ha Zahor* („Cartea Splendorii”) sau *Zoharul*, care se bucură de venerația cabaliștilor în același grad ca și *Tora*. Știința ezoterică a *Zoharului* a atras și savanți creștini (în Italia, Pico della Mirandola a. sec. XV), care căutau să descopere în conținutul lui argumente pentru creștinism. *Cabala* s-a dezvoltat în secolele următoare în Orient

pune mai mult accent pe latura practică: rugăcuni, asceză, meditație prelungită care duce la extaz, folosirea de amulete, chemarea spirite etc., combinații de cifre și semne alfabactice, prin care inițiații puteau căpăta puteri magice. Membrii cercurilor religioase iudaice din Polonia, în care se practica misticismul *Kabbalei*, se numeau *chassidim*. Omul pios, numit *soul k*, era în *hassidism* o mare forță care putea să facă legătura între lumea pământească și cea dinăuntru. *Hassidismul* care atinge culmea înfloririi în sec. XIX, a decăzut din cauza opoziției care s-a făcut de iudaismul ortodox, ducând aproape la dispariția lui, nemai fiind practicat decât în puține familii pioase.

ČABALISM \ Cabala

CABALISTIC \ ascuns, neînțeles, greu de pătruns.

CABASILA NICOLAE \ erudit teolog, autorul celui mai valoros comentariu al Sfintei Liturghii. S-a născut în anul 1300 la Tesalonica, fiind nepot al lui N. Cabasila, arhiepiscopul Tesalonicii. Studiază la Bizanț (retorica, științele și teologia) și scrie *Elogiul Sfântului Dumitru*, patronul Tesalonicii. Putem spune datele despre biografia lui Nicolae Cabasila, nu se știe dacă a făcut vreodată parte din cler sau a rămas laică toată viața. Partizan al familiei imperiale a Cantacuzinilor, el a fost propus candidat pentru scaunul patriarhal al Constantinopolului, Jovada a preturii de care se bucura, datorită erudiției și înțelepciunii sale, atât în ochii contemporanilor, cât și ai împăratului Ioan

CALANTARIU' — formă veche pentru Calendar (Pidalion)

CALE DE O SÂMBĂTĂ — atât cât era îngăduia evreilor să circule în ziua Săbatului, aproximativ un kilometru (cam două mii de pași), fără să calce repaosul prescris sâmbăta.

CALENDAR (lat. *calendarium*), popular *Calendar* — la romani se numea *cartea* în care se consemnau *schimbările de lună* este o modalitate străveche de măsurare a timpului, rădăcinile *calendarului* le găsim în Sfânta Scriptură, chiar de la crearea omului, când se stabilește măsurarea timpului după mersul astrelor („Și a zis Dumnezeu: «Să fie luminători pe țara cerului, ca să lumineze pe pământ, să despartă ziua de noapte și să fie semne ca să deosebească anotimpurile, zilele și anii»”. A făcut Dumnezeu cei doi luminători mari: *luminătorul cel mai mare* pentru cărmuirea zilei și *luminătorul cel mai mic* pentru cărmuirea nopții, și stelele” (Facere I, 14 și 16). La început, *calendarul* s-a întemeiat pe mișcarea astrelor și mai ales a lunii și a soarelui. Legat de ocupațiile omului, s-a ales ca unitate de măsură a trecerii timpului *ziua soarelui mediu*, adică intervalul de timp dintre două faze consecutive ale soarelui la meridian sau cât ține o rotație completă a pământului în jurul axei sale. Ca unități submăritice de măsură, ziua s-a împărțit în ore, ora în 60 de minute, minutul în 60 de secunde. Intervalul de timp dintre două faze consecutive ale lunii, ex. dintre una nouă și primul pătrar sau de la primul pătrar la una plină, de la una plină la ultimul pătrar ș.a.m.d., interval care durează aproximativ șapte zile, a dat *săptămâna*, iar *luna lunară* este intervalul de timp în care luna face o rotație completă în

jurul pământului. Intervalul de timp în care pământul face o rotație completă în jurul soarelui, sau răstimpul dintre două treceri consecutive ale soarelui la echinocțiu de primăvară, se numește *anul tropic*, adică *anul solar* sau *astronomic*. Ca și ziua solară, anul tropic este în legătură cu ocupațiile omului în aceeași ordine a anotimpurilor. Anul tropic este de aproximativ 365 de zile și un sfert de zi sau exact 365 de zile, 5 ore, 49 minute și 45 de secunde. Deci, fiindcă anul tropic nu este format dintr-un număr exact de zile, având în plus o zi ce ar fi trebuit să se împartă în două fracțiuni, câte una la doi ani consecutivi, s-a adoptat ca unitate de măsură *anul civil* sau *Calendaristic*. Acesta este un an convențional obținut din anul tropic prin înălțurarea fracțiunii de zi. Pentru a se stabili o coincidență a anului civil cu cel astronomic, s-a căutat, în diferite moduri, să se aducă din timp în timp corectări calendarului. Acest lucru l-a făcut, în anul 46 î.Hr., astronomul alexandrin (Egipt) *Sosigene* pe vremea împăratului roman Iuliu Cezar. De aceea calendarul revizuit de Sosigene s-a numit *calendarul iulian*. Sosigene a restabilit mai întâi coincidența anului civil cu cel astronomic, apoi a restabilit pentru viitor durata anului calendaristic la 365 de zile. Pentru că diferența de 5 ore, 48 minute și aproape 46 de secunde, cu care durata anului solar (tropic) depășește pe cea a anului civil sau calendaristic, durată care în patru ani face o zi, Sosigene a hotărât ca această zi să fie adăugată din patru în patru ani și astfel avem un an bisect, din patru în patru ani (catholic *bissextilis*, adică un an de 366 de zile). În felul acesta *coincidența (echivalența) anului civil cu anul astrono-*

mic trebuia să se restabilească. După fiecare patru ani. Calendarul stabil (de Sosigene și întrebunțat în tot imperiul roman, începând din anul 46 î.Hr.) a fost moștenit și de creștini. Aceștia au introdus sărbătorile creștine și sistemul de împărțire a lunilor în săptămâni (grupe de câte șapte zile) după sistemul moștenit de la evrei, înlocuind astfel *octada* romană (românii aveau săptămâna de opt zile, octadă). Creștinii au înlocuit și sistemul roman de numerotare inversă a zilelor lunii în *calendae*, *ide* și *nonae* („*idus*” plural „*ide*” adică a treisprezecea zi din lună, în afară de 15 a lunii). „*Nonae nonarum*” („*nonae*” cădeau în ziua a cincea din lună (cu nouă zile înainte de de de aceea se și numeau *nonae*), în luna când de le cădeau în ziua a cinceisprezecea, *nonae* le cădeau în ziua a șaptea. Denumirile lunilor antice și zilelor săptămânii păstrate în limba română sunt de origine latină, ele erau aceleași întrebunțate pe vremea romanilor, în afară de *sabbatum* de origine iudaică (*sabat*), dar venită în limba română tot prin intermediul latinei (*sabbatum*). Calendarul roman întocmit de Sosigene (66 de zile și 6 ore), neglija o mică diferență de 12 minute și 14,6 secunde pe an (cu care anul civil sau calendaristic era de fapt mai lung decât cel tropic sau astronomic). Această mică diferență a ajuns însă la durată unei zile după 1.8 de ani, ceea ce a lăsat ca anul civil al calendarului să rămână în urma celui astronomic cu o zi la 128 și cu 3 zile la fiecare 84 ani. Această diferență s-a remarcat mai ales datorită datei Paștelui. *Data Paștelui* este variabilă de la un an la altul, fiind legată, pe de o parte, de un termen solar fix și anume echinocliu de primăvară, iar pe de altă parte, de o dată variabilă și anume una

plină de primăvară, adică prima lună plină de după echinocliu (numită și luna pascală), *echinocliu* pe care Sosigene îl fixează la 21 martie. Aceasta a coincis cu Sinodul I Ecumenic (325), fapt care s-a dovedit pe parcurs până la Sinod să considere data de 21 martie ca dată a echinocliului de primăvară. Acest echinocliu ipotetic (21 martie) ajunsese în sec. XVI, la o diferență de 10 zile, ceea ce făcea să se calculeze greșit și luna pascală (prima lună nouă după 21 martie), deci și data Paștelui. Această greșeală a calendarului roman, semnalată încă din sec. XIII și XIV de către calendaristii apuseni, și răsăriteni, a fost îndreptată în Apus prin *reformul gregoriană* a calendarului. Ea a fost inițiată de Sinodul Tridentin, în 1582, sub papa Grigore al VIII-lea, cu concursul astronomului italian, Luigi Lilio (Aloysius Lilius). S-au suprimat cele zece zile cu care anul civil rămăsese în urma celui astronomic (tropic). Ziua de 5 octombrie devenind 15 octombrie. Astfel echinocliul de primăvară din 1583 a fost readus la 21 martie cum fusese în anul Sinodului I Ecumenic. Tot acum (în 1583) s-a hotărât ca dintre anii bisecți seculari (1600, 1700, 1800 etc.) să rămână bisecți numai cele care se împart exact la patru, iar cei a și să fie socotiți comuni (adică de 365 zile), de ex. anii 1600 și 2000 vor fi socotiți bisecți, pe când 1700, 1800 și 1900 rămân anii comuni. Astfel prin suprimarea din când în când a ultimei zile a anului bisect (a 366-a zi) se asigură, pe o perioadă de timp mai mare (cam la 3400 de ani), coincidența anului civil cu cel astronomic. Acest calendar, rezultat prin reforma din 1582, s-a numit *Calendarul gregorian*, după numele pape Grigore al VIII-lea, care a făcut reforma.

Din 1582 până prin 1900 diferența dintre cele două calendarare (iulian și gregorian) a crescut de la 10 zile la 13 zile. Calendarul gregorian a fost adoptat treptat (în sec. XVI-XVII) de toate bisericile și statele catolice și protestante din Apus. În secolele XIX-XX a fost adoptat de unele state africane și asiatice creștine ca Japonia (1873), China (1912), Turcia (1926), Egipt (1928) și a Bisericilor Ortodoxe de răsărit n-au acceptat reforma gregoriană din sec. XVI din motive de ordin confesional și au menținut calendarul neindreptat (iulian) care se va numi și *stil vechi* sau *ortodox*, prin opoziție cu cel gregorian numit și *stil nou* sau *catolic*. Începând însă de la sfârșitul sec. XIX și până după primul război mondial, calendarul gregorian (stil nou) a fost adoptat oficial în viața civilă de toate statele populare ortodoxe în Bulgaria și Rusia în 1918 în Serbia și România în 1919 în Grecia în 1924. Nevoia de uniformizare a calendarului în toate domeniile vieții publice a determinat Bisericile Ortodoxe să îndrepte și calendarul bisericesc. În acest scop s-a ținut în 1923 un Congres internațional la Constantinopol (Congresul) a făcut o nouă îndreptare a calendarului printr-un sistem de calculare a anilor bisecți mult mai bun decât cel gregorian și primându-se și diferența de 13 zile. Prin noua calendară s-a găsit coincidența anului calendaristic cu cel solar pe o perioadă de timp mult mai mare (c. 4300 de ani) în loc de 3000 de ani ca în cel gregorian. Dar chiar și după acest Congres unele Biserici Ortodoxe autocefale au continuat să rămână încă până azi cu *stilul vechi* adică cu calendarul *an neindreptat* ca Biserica rusă, Biserica sarbă, Biserica din Patriarhia Ierusalimului și

mănăstirile de la Muntele Athos. Credincioșii care țin încă *stilul vechi* se numesc *stilighi* sau *calendarighi*. Bisericele Ortodoxe care au adoptat calendarul îndreptat după Conferința interortodoxă de la Constantinopol (1923), folosesc un calendar mixt deoarece din solidaritate cu Bisericele Ortodoxe cu calendar vechi păstrează ca și ele după vechiul calendar sărbătorirea Paștilor și toate sărbătorile legate de Paște. Sărbătorile cu data fixă se sărbătoresc însă pe stil nou. *Calendarul chinezesc* de pildă, se bazează pe mișcările Lunii și ale Soarelui raportate la meridianul care trece prin Beijing. Anul începe când Soarele intră în zona zodiacală a Peștilor. Se distinge anii comuni cu 12 ani și 354 sau 355 de zile (unele având 29 sau 30 de zile) și anii plini cu 365 și 366 sau 364 de zile (anul sin-cu-pași nou este de câte 61 de ani). *Calendarul coreean* a fost stabilit pe baza ciclului de 60 ani al Lunii. El deosebeste între anii comuni care constau din 12 luni și anii care au câte 29 sau 30 de zile (anul cu 12 luni în care una din cele șase luni are câte șase zile prin este tot 29 de zile). Acest an are 353 sau 354 sau 355 de zile și an excepțional cu 366 zile (anul nouare numărând câte 383 sau 384 sau 385 de zile). *Ziua* începe la ora 6 p.m. și săptămâna începe sâmbăta. *Ziua* este împărțită în 24 de ore (unul 960 de părți) și fiecare parte a răzului este în 10 de momente. *Calendarul musulman* stă în întregul pe baza ciclului lunar care are anii compusi din 354 de zile împărțit în 12 luni de câte 29 sau 30 zile (cu înțelesul că un an bisect este de 355 de zile). Toate aceste calendare și-au imperfecțiunile lor și de aceea s-au propus diferite proiecte ale unui *calendar universal*. Potrivit unuia din

aceste proiecte, prima zi a lunii cărui trimestru trebuie să aibă 31 de zile, celelalte două câte 30 de zile. În total, trimestrul are 91 de zile, respectiv, 3 săptămâni. Fiecare din cele 2 luni cuprinde 26 de zile lucrătoare, plus duminică. Anul calendaristic este alcătuit dintr-un număr par de zile (364), duminici (52) și luni (12). Pentru ca anul calendaristic să concorde cu cel solar, se adaugă, la sfârșitul anului o zi suplimentară. În ani bisecți se mai adaugă încă o zi — între 30 iunie și 1 iulie. Anurile zile suplimentare rămân nedatate și nu sunt incluse în nici o zi a săptămânii.

CALENDARUL BISERICESC v. Calendar, Săptămâna, Timpul

CALENDARUL GREGORIAN v. Calendar

CALENDARUL IULIAN v. Calendar

CALENDARISTIC v. Calendar

CALENDE (lat. *Calendae*, de la gr. *καλέω* — *kaleo* — a chema, a convoca, lat. *calare* sau *carco, calere*) — denumire dată primei zile a fiecărui lună, când toți cetățenii romani erau chemați în forum, în adunarea publică, pentru a li se face comenzi, plăți, chestii. Deoarece la greci nu erau calendae (adică zile de convocări obștești la ota a fiecărui lună), a rămas zicala — *ca calendele grecești* —, ca o avertizare că promisiunea făcută nu se va împlini — *caogă*. În calendarul roman, calendele erau consacrate zeiței Junona, protectoarea femeilor, zeitate a victoriei și a umilinței și Jupiter — a cărui soție a devenit, purtând numele de Juno Regina. Junona își avea reședința împreună cu Jupiter — la Roma, în Capitolul. Pasărea ei favorită era gâsca. Găștele închinare ei au salvat Capitolul în

timpul invaziei galilor, v. Calendar. **Calende**
CALIF (arab. *Al-halifa* — locuitor, succesor) — conducător religios și politic în islamism. Funcția de *calif* a fost instituită după moartea lui Mahomed (intemeietorul islamismului) și a fost ocupată la început de persoane alese dintre rude sau colaboratori credincioși — foarte apropiați de profetul. În ordine, aceștia au fost patru: primul este Abu-Bek — care continuă opera lui Mahomed — mărind urdăea tribunilor arabe și propagand islamismul în Siria. Marid în anul 634 — este urmat de Omar — care continuă și mărește puterea politică a islamismului, luând în stăpânire Mesopotamia, Persia, Palestina. El moare asasinat în 644 și în locul său vine Osman — care supune Egiptul, marid învingător în 655. Este urmat de Ali — generele lui Mahomed, Ali va avea aceeași soartă și, cu el, se încheie epoca celor patru califi „ortodocși” sau „bine îndrumați” — socotită de teologii mahomedani ca o epocă patriarhală a islamismului, deoarece califi erau aleși nu impuși, erau ascultători supuși ai Coranului și principe democratice. După el — ca și în secolul următor — se va impune prin credință. Primul dintre aceștia este Moavia — care se proclamase calif — că de-a sine putere — încă din vremea când trăia Ali — cărui urmaș în locul Moavia își asigură prin credință succesul său, întemeind familia Omeyyad (a familiei Omeyya). Principalele democratice vor fi încă câte și islamismul — devenit despot — și credința se va impune de acum prin forță rășho — ca și cuceriri — China, India, Malaezia, Pakistan, Europa, Africa și altele regiunile lumii, însumând azi peste șase sute de milioane de credincioși. Dintre ei — 80% sunt *sunniți* („ortodocși” — adică păstrători ai principilor

tradiționale de la Mahomed) și **SAHABII**, credincioși ai lui Al, ultimul dintre cei patru calif „ortodocși” și formând 10^{le}a dintre șamiici, iar restul de 10^{le}a fiind cuprins în diferite secte, provenite din șamisiți, șamiliți, deuzi, bahai și a. În Turcia modernă, în urma reformei „Atatürk” (încep. sec. XX), **CAL FATHI** (deșnită de caifi) a fost desființat, ca și alte forme vechi de organizare, fără însă a se distinge prin aceasta și religia islamică, v. **ISLAMISMUL**

CALOFONIC (καλοφωνικός — *kalophonikos* — frumos cântat, *kalophonos* = sunet frumusea, cel ce cântă frumos și παπαδικόν — *papadikon*) — stil de cântare psaltică ca me odie bogat ornamentată, cu cadențe largi, foarte variate, caracteristic cântărilor polieleului, heravicului, laucelor și a.

CALOTA — boltă, suprafața interioară în semicerc

CALVINISMUL — mișcare religioasă protestantă care apare în prima jumătate a sec. XVI, în Elveția (Geneva), ca o reacție împotriva Bisericii catolice din Franța. Întemeietorul calvinismului este Jean Calvin sau „Calvin”, învățat catolic francez. Profund revoltat împotriva intoleranței cu care autoritățile Bisericii catolice franceze urmăreau mișcările eretice, *Calvin* însuși va alege un intolerant în cadrul bisericii calvine, pe care o întărește în 1541. Doctrina este formulată încă din 1536. În lucrarea „*Institutio religionis Christianae*”, considerată ca cel mai bun tratat de teologie dogmatică și morală a protestantismului, *Calvinismul* se bazează pe liberă interpretare a Sfintei Scripturi și nu admite Sf. Trinitate. De asemenea, dintre Sfintele Taine nu admite

decât Botezul și Euharistia, fără a recunoaște însă în aceste taine prezența reală a Mântuitorului, astfel, el negă caracterul obiectiv sacramental al tainelor, considerând că aceasta are efect numai la cei predestinați. Cultul este și mai simplificat decât la luterani, calvinismul păstrând doar predica, rugăciunea și cântarea de psalmi ca obiecte de cult n-a păstrat nimic neacumitând altare, icoane, lămanări, orgă, etc. minând orice obiecte bisericesti sau ocăzii, mai rădă decât în luteranism nu admite semnul crucii, crede în predestinație și de aceea respinge liberul arbitru. *Calvinismul* s-a răspândit din Elveția în Franța (unde erau numiți *hughenoti*), Olanda, Scoția, Ungaria și Transilvania, unde a ajuns dominant între unguri. Pentru a atrage pe romani în calvinism s-a tradus (în 1642) *Catehismul calvinesc* pe care îl va combate mitropolitul Moldovei Varlaam, scriind *Răspunsul la Catehismul calvinesc* (1645).

CAMILAFCA — se numește potcapul acoperit cu în vâl negru ce atarnă până la jumătatea spatelui și pe care îl poartă ierarhii și călugăr ortodocși când asistă la slujbă în zilele de sărbătoare precum și la anumite ceremonii. Această *camilafcă* (ἐπιτολῶμα, επιτολή, *epitola* n. l. n.), numită și *camilafcă* sau *calamafcă* se acordă monahului când e tuns în monahism și primește *rasu* (haina de călugăr).

CAMPANILIA — este turnul se opotniță la bisericile catolice. Caracteristică la aceste clopotnițe sunt terminările în turnuri piramidale, cu vârfuri ascuțite și foarte înalte, v. **Clopotniță**

CANAAN — vechiul nume al Palestinei (de

la Canaan (fiul lui Ham, unul dintre cei trei fii ai lui Noe). Ţara Canaanului era locuită de canaaniti; cele dintâi populaţii semitice care s-au aşezat în ţinutul dintre râul Iordan şi Marea Mediterană, venind din sud-est, de la Golful Persic, ei fac parte din marea familie a populaţiilor semitice (aramei, akkadieni, babiloneni etc.), populaţii ce locuiau încă din milenul IV î.Hr., în vastul teritoriu cuprins între peninsula Sina, Deşertul Sirie, Marea Mediterană, cursul superior al Eufratului şi Munţii Taunus. În Vechiul Testament, în inscripţii şi mai ales în biblioteca de tăbliţe de la Ras-Shamra (vechi oraş fenician), descoperită în 1929, se află informaţii asupra religiei canaanitilor, fenicienilor şi arameilor, religie politeistă, naturistă, inferoară religiei egiptene şi asiro-babiloniene. Această religie politeistă avea ca zeu suprem pe „El”, adică „cel puternic” şi un zeu foarte popular, numit Baal. Lui îi aduceau jertfe sângeroase, pe înălţimi. Preoţii lui Baal se numeau Kôhin şi practica magia, mantica, aveau cultul morţilor. *Canaanul* avea să devină „Ţara Făgăduinţei”, dată de Iahve lui Avraam şi urmaşilor săi, poporul lui Israel, din care trebuia să se nască Mesia, v. Evrei, Avraam.

CANCELLI v. Catapeteasma

CANDELABRU (lat. *candelabrus* = sfeşnic, d. candelă + umănare, gr. κανδηλέρι, τό *kandiléri* = obiect de luminat) sau *polycandru* - este un sfeşnic cu mai multe braţe, suspendat în tavan. În fiecare braţ se pune o lumanare sau un bec electric, pentru iluminat. În bisericile ortodoxe, în naos, în faţa aşilor împărăteşti, suspendat din turla cea mare, se află un candelabru mare, cu multe braţe şi

lumini. „candelabru cel mare”. Acest candelabru simbolizează lumina divină care coboară de sus şi se revărsă peste cei care participă la slujbă.

CANDELA (κανδήλα, η - *kandila* slv. *kanudilo* = lampă veghetoare) - obiect de cult folosit în biserică pentru a lumina în faţa icoanelor, unde este suspendat sau aşezat pe un suport fixat pe rama icoanei, suportul are forma unui pahar din metal, marmură sau ceramică, ce poate fi încrestat sau perforat şi în care se pune un pahar de sticlă, care conţine untdelemn. La suprafaţa untdelemnului se pune o făclie care se aprinde şi care arde până se consumă tot untdelemnul din pahar. *Lumina candeliei* este un omagiu, un semn de cinstitoare sfântului zugrăvit pe icoană, este şi o jertfă adusă lui Dumnezeu prin arderea untdelemnului. Candelele se aprind atât în biserică, cât şi la icoanele din casele credincioşilor, precum şi în cimitire, la căpătâiul mormintelor.

CANDILAR - în dialectul megleno-român este numit acel care stinge candelile, ţârcovnic (v. C. A. Rosetti, *Ist. Lit. Rom.*, I, p. 119).

CANDILAPT - slujitor din clerul inferior, în Biserica veche creştină, numit şi *eclesiarch* sau *paracletarch*, termenul a fost înlocuit azi cu cel de *paracletic*, care îndeplineşte şi serviciul de a aprinde candelile (serviciu de revărsare odinioară candilapului) (I. G., p. 134).

CANON, *canoane* (κανών, ὁ - *kanon* = regulă, normă) - cântări caracteristice serviciului Utreniei, în cultul ortodox, ele sunt produse ale poeziei religioase creştine, inspirate din cântările poetice cuprinse în cărţile Vechiului Testament şi Noului Testament. Canonul în

cantarea psaltică este o compoziție din mai multe cântări (ode, tropare, catavasi) care respectă anumite reguli privind forma și legătura dintre ele, astfel încât împreună să formeze un tot. **Canonul** este format — atunci când este complet — din nouă ode, când este mai restrâns e format din două ode. **Antifon** sau din trei **tride** — fiecare odă este și ea formată din trei până la nouă tropare care respectă structura primului tropar (privind numărul de silabe și locațiile accentelor) adică a primei strofe din odă (numită **remot** sau **catavasiu**), ce va fi model pentru celelalte strofe cărora le imprimă aceeași numărul silabelor versului și silabe. Cele nouă ode care au intrat în formarea canonului minigrafice sunt nouă imne — de obicei cele care au fost reprinduse textual sau în interpretarea liturgică de către poetul minigrafic creștin. Aceste imne sunt: 1. Cantarea de mulțumire a lui Moise și a sorerii sale Miriam după trecerea Mării Roșii de către israeliți și eliberarea lor din robia Egiptului. „Să cântăm Domnului, căci cu slavă S-a preaslăvit” (Exod 15: 1-9). 2. Cantarea lui Moise când mustră pe ebrei pentru închinarea la doli și când dă leșilor Legea (Decalogul) și alte legi, spre a fi respectate de ei. „poporule, la aminte, cerule, și voi, grâi! Ascultă pământule, cuvintele gurii mele!” (Deuteronom 32: 1-43). 3. Cantarea de mulțumire a Sf. Ana mamei lui Samuil pe care l-a născut după multe rugăciuni către Dumnezeu. „Bucurată s-a născut-oaiea întrui Domnol” (1 Regi 2: 1-10). 4. Cantarea prorocului Avacum, cu conținut mesianic. „Domne, auzi-am de faima Ta” (Avacum 1: 2-3). 5. Cantarea prorocului Isaia. „Sufletul

meu Te adoră în vreme de naștere” (Isaia 26: 4-13). 6. Rugăciunea prorocului Iona, când se află în pântecul chitului din mare. „Strigat-am către Domnol în strâmtoarea mea” (Iona 2: 3-10). 7. Cantarea ce or treis tineri creștini arănași în cuptorul ca fier din Babilon. „Binecuvântat ești, Doamne, Dumnezeule, părinților noștri și lăudat și preaslăvit este numele Tău în veac” (Ief. Dan 3: 24-29). 8. Cantarea de mulțumire a preotului proroc Zaharia tatăl Sf. Ioan Botezătorul, când a putut vorbi spre a spune numele fiului său Ioan. „Binecuvântat este Domnol Dumnezeu lui Israel, că a cercetat și a făcut răscumpărare poporului Său” (Luca 1: 67-79). 9. Cantarea de slăvire a Sf. Ecaterina Maria după ce promise de la înger vestitor să se mărite pe Mesia. „Mărește subieții al meu pe Domnol” (Luca 1: 46-55). După modelul acestor nouă cântări s-au întocmit cele nouă ode ale canonelor minigrafice. **Canonul** este forma cea mai dezvoltată a poeziei religioase creștine deoarece reunește într-o unitate nouă cântări, ode, tride, cum am văzut, care din câte trei sau mai multe strofe sau stihuri, parțile componente ale canonului se supun aceluși norme regulat atât în ce privește forma cât și în ce privește fondul. Ele fiind legate printr-o temă unitară, ca proslăvirea învierii sau al oricărui eveniment din viața Mântuitorului sau Sf. Ecaterinei sau a unor sfinți. De aceea poartați canoane ale învierii ale Crucii ale Sf. Ecaterinei Canonul „Treimi” „Treking” sau „Trid” — format din nouă cântări sau ode împărțite în trei grupe de câte trei cântări care exprimă dogma Sfintei Treimi (arată cele trei Persoane și sășirile lor). Cel mai mare număr

de canoane e încadrat în slujba Lituriei, dar sunt canoane și în slujba Pavecernitei, a Mieznopticii de duminică și a unor Sfinte Taine (masla) și ierurghii (ca înmormantarea). Și a Liturghie sunt canoane (Cantarea a treia și a șasea). Cele nouă ode care formează un canon au o semnificație simbolcă (închipuind cele nouă cete îngerești care stau în preajma lui Dumnezeu și-L slăvesc).

CANON DE POCAINȚĂ v. Epitimia

CANONARHUL (κανονάρχης — *canonarchis* și κανονάρχω, *em canonarcho* — *eu*, — cântăreț de biserică, dirijorul corului de copii din corul bisericii (la catolice), membru al clerului interior în vechia Biserică creștină, al cărui rol era de a supraveghea și a conduce cântarea canoanelor și a minelor Liturgice v. Clerul inferior

CANONIC — conform canoanelor bisericești, normelor, legislației bisericești, care trebuie respectată, fiind conformă cu doctrina de credință ortodoxă. Legislația canonică a bisericii sau Dreptul canonic cuprinde norme privitoare la cult, la morală creștină, la disciplina clerului (mirean și monahal), la jurisdicția bisericească etc. Normele canonice ale Bisericii nu se confundă cu legislația Dreptului civil. *Canonic* în sens normativ se referă și la canonicitatea cărților Sf. Scriptur (v. Biblia). Termenul de *canonic* este folosit și pentru denumirea de preot în ortodoxism.

CANONICITATE — coordonarea vieții bisericești cu normele canoanelor stabilite de Sfintele Sinoade. La baza tuturor canoanelor Bisericii stau cele 85 de canoane apostolice. Canoanele au rolul de a păstra disciplina în Biserică, adică de a respecta dreapta învățătură

pe plan dogmatic, moral, liturgic ce trebuie să facă credinciosul când participă la Sf. Liturgie, când se închină, când nu, când se postește și când nu și după posibilități de vârstă. Biserica a căutat să fie o concordanță între canoanele ei și legislația civilă. Armonizarea legilor statului cu canoanele bisericești pentru îndreptarea morală a credincioșilor a format *Nomocanonul*. Ex. *Nomocanonul* al Justinian (sec. VI), *Nomocanonul* la Fotie (sec. VII). La noi, *Pravila* de la Iargov etc. (1653) este un *Nomocanon* în Evul Mediu. *Nomocanonul* era regula de viață a statelor în Apus și Răsărit (ca și în statele române).

CANONISIRE — pedepsire temporară, un preot este canonisit atunci când i se interzice săvârșirea Sf. Liturghii pe un termen limitat pe 60 de zile, 90 de zile etc. și este trimis să-și spășească pedeapsa într-o mănăstire (să-și tacă acolo canonicul — adică să se pocăiască prin post și rugăciune).

CANONIZARE — trecerea în rândul sfinților de către Sinodul bisericesc, a unor persoane, alături de seamă. Din istoria Bisericii și din istoria noastră națională, recunoașterea oficială a cultului sfinților unei Biserici prin înscrierea lor în *canonul* sau *catalogul* (listele sfinților văturați de sfinții mai vechi v. Sfinți

CANTOR (lat. *cantor*, *cantoris*, s.v. *kantor*) — cântăreț de biserică. v. Psalt, Cântăreț

CAPELLĂ (lat. *capella*) — termen folosit probabil mai întâi, pentru o mică biserică (paraclet) din palatul regilor merovingieni (sec. VIII, prima dinastie de regi ai Franței), în care se păstra, ca o rețevă sfântă, *cappa* (*capella*) adică mantaua purtată de Sf. Martin de Tours, pa-

tron a Franței. Episcop de Tours în anul 371, el a propovăduit creștinismul în Galiile. Fusesse soldat în armată unde-și împărțea mantaua cu un sărac. fiind cunoscut pentru bunătațe și firea sa milostivă. Originea capetilor se găsește în antichitatea greco-romană. Când tamiile aveau în casele proprii mici altare pe care adăceau ofrande în memoria strămoșilor și creștinii din primele veacuri înainte de construirea bisericilor săvârșeau cultul divinității casei creștine cu spațiu mai larg. Chiar și după ce bisericele s-au înălțat, s-a păstrat obiceiul de a se construi câte o încăpere specială pentru rugăminți în casele în care născuți tuiți (școli, regimente etc.) care au luat numele de *paradis* și *capelle* (v. Parachisele). În marile biserici câte o încăpere mai mare, fiecare altar este o *capela*.

CAPELLAN — preot sau ajutor al unei capelle.

CAPELE sau **CAPELELE** — sunt pomeniri ale morților ca și sărindare este felul cum se săvârșesc d. teră de la o regiune la alta. În M. n. n. se aduce la biserică sau indirect la mormant o covă mică, un colac sau covrig mai mare (numit *capelul* — puțin și lămurat). Preotul face parastasul pe scurt (tr. s. g. b. o. n. a.) și stropiște mormantul cu vin. În M. Idova, aceste pomeniri se fac în primele 40 de zile după moarte, în alte părți se fac în Postul Mare, timp de 40 de zile în șir, iar la stăruință se face o sărbătoare numită *dezlegarea P. m. s. m. o. r. f. i. e.* în Sambata lui Lazăr sau în Jertă Mare în Paamilor, în Sambăta Lomilor în l. n. și marti după Duminica Tăm. (la Paște e Blat. m. o. r. sau a mortilor).

CAPIȘTE (s. v. *kapiste*, d. *kap* — ido — chip) — temp. a păgani. *capişte* ido ească.

CAPITEL — partea superioară, frumos ornată în basorelieu a unei coloane. *Capitelul* are formă rotundă și depășește grosimea coloanei pe care stă.

CAPNOBA [I] — s. naștri daci, înainte de creștinism, cum — un este Strabo (istoric antic grec). *capnobai* erau, prin viața orăcută, cumpănată și spiritualizată, aproape ca niște creștini deși credeau în Zanolxe (zeu dac).

CAPUCIN, CAPUCINI, CAPUȚINI (*capuchin*, d. *cappuccino* — glugă) — călugări purtători de glugă (de unde se-a venit și numele) din ordinul „ramura capușină”, desprinsă din Ordinul franciscan (v. FRANCISCANII) care fusese refăcut în 1528, de Matteo Bassi. Kamura capușină — creată de Matteo devine independentă în 1619; scopul acestor ordine monahale era educarea creștină a poporului de jos prin predică simplă, moralizatoare.

CARDINAL — în e. erul catolic este episcopul care face parte din conegiuul papal (compus din 10 de membri) și care participă la alegerea papilor.

CARITATE (lat. *caritas caritatis*, d. *carus* = iubit, sc. v. n. t.) — iubire de Dumnezeu și de oameni n. n. p. o. m. a. r. ă. În 1633 marele misionar francez Vincent de Paul (Saint Vincent de Paul, act. a. a. c. o. l. a. t. e. franceză, t. sta. P. o. r. y. a. l. u. a. t. numele marelui misionar care s-a născut și a trăit aici — 1660), desfășurând o prodigioasă activitate pe teren social și pastoral, a înălțat — 1644 ordinul monahal *lazarist*, având ca misiune îngrijirea săracilor și bolnavilor, în cadrul acestui ordin masculin, a creat, în același scop, o secție specială feminină, numită *a s. a. r. i. l. o. r. d. e. c. a. r. i. t. a. t. e.* (1633).

CARMELIT, -Ă — ordin monahal întemeiat în 1156 de crucatul Berthold din Calabrie pe Muntele Carmel (Sina), a cărui scop era lupta împotriva decăderii morale a clerului, practicarea operelor de caritate și binefacere, sârguința de bună voie. Din cauza opresiunii mahomedane, ordinul carmelitilor s-a mutat în Europa, unde Papa le-a acordat drepturi și privilegii ca și altor ordine monahale. Specificul vestimentației acestui ordin este *scapularul*, o pelerină scurtă acoperind umerii, despre care cel care a introdus-o, egumenul general al ordinului, numit Simeon Stork, spunea că primise scapularul chiar de la Maria Domnului și că cel ce îl va purta (intrând în ordin) până la sfârșitul vieții va fi scos din Purgatoriu de însăși Maria Domnului.

CARTEA MORȚII OR — era în religia Egiptului antic un fel de *ghid* de călăuză a sufletelor în lumea dincolo, concepută ca o lume îndepărtată a morților, în care se ajunge printr-un drum greu, plin de peripeții și primejdii. O imagine a acestei lumi era concretizată prin *Câmpurile lui Iaru* (oț de teroare veșnică). Textele din piramide completează *Cartea Morților*, arătând că în călătoria sa, plină de primejdii, în lumea de dincolo, sufletul trebuie să treacă un rai cu barca, dând socotea bărcăgiului, un fel de Haron egiptean. În eshatologia egipteană apare și ideea unei morale superioare sufletelor, ajans dincolo, se prezintă în fața unui tribunal care îl va judeca după faptele sale. Sufletul are dreptul să se apere și dacă va fi găsit curat, el va intra în rai (numit „Amenti” — „Câmpurile lui Iaru”, „Imperiul lui Osiris”). Pentru cei păcătoși erau pedepse diferite: erau aruncați într-un loc de chinuri

cumplite sau readuși pe pământ într-o viață mizerabilă sau se intrupau în animale necurate. *Cartea Morților*, scriere religioasă egipteană datând din mileniul II î.Hr., cuprindea texte și formule magice pe care trebuia să le rostească sufletele trecute în viața de dinco, pentru a îmbuna pe zeii rădăcătă. Multe din aceste texte și formule magice erau extrase din sarcofage și cuprindeau tradiții religioase străvechi de la începutul istoriei Egiptului (mileniul IV î.Hr.). *Cartea Morților* era așezată lângă mort în mormânt spre a-l lumina și sprijini în răspunsurile ce trebuia să dea zeu în judecător.

CARTEA VIEȚII — este în religia mozaică credința că toate faptele omului, bune și rele, sunt înregistrate și cunoscut. Dacă vrei să știi ce este mai sus de tine, dacă vrei să ații sensu legii morale, să fii convins că în permanență există un ochi care vede, o ureche care aude și că toate faptele sunt scrise în *cartea vieții*” (IA). Despre *Cartea vieții* se vorbește în cartea iudaică de Anul Nou și la sărbătoarea Expierei. Faptele bune se răsplătesc în cer, dar și pe pământ.

CASSIAN (Sfântul Ioan Cassian) — teolog creștin, originar din Scythia (Dobrogea de azi), a organizat monahismul apusean după modelul celui răsăritean (sec. V) v. **Sfinți, Sfânt**.

CATACOMBE (*catacumbas* = adăncitură) — sunt acele rețele de galerii, subpământene, pline de morminte, săpate de creștini în vremea persecuțiilor din primele veacuri, pentru a-și îngropa morții. Uneori catacombele au servit creștinilor și ca loc de refugiu pentru săvârșirea cultului d. v. n. Sunt celebre catacombele săpate de grupuri creștini (*hastorei*) în subșolul din jurul

Romei, format dintr-o rocă vulcanică granuloasă (tuf vulcanic), ușor de tăiat și cioplit. Aceste catacombe au întâi șarea unor lungi coridoare subterane (ambulatorii) de un metru lățime, tăiate vertical în pereți de stâncă, la diverse adâncimi (4-8 m, sau 10-15 m sub pământ). Aceste coridoare se suprapun uneori și se încrucișează ca un labirint. Lungimea coridoarelor a atins aproximativ 1.000 de km, pe o suprafață de peste 200 ha. O scară de acces, cu trepte, coboară la aceste coridoare. Din loc în loc, deasupra lor sunt străpangeri (coșuri) strămte, care comunică cu suprafața solului pentru iluminarea și aerisirea interiorului (*luminaria lucernaria*). De-a lungul coridoarelor, pe ambele părți, se înșiră morminte săpate în stâncă sub formă de *loculus* și *arcosolium*, suprapuse unele peste altele, în șiruri orizontale, ca sertarele unui dulap (uneori până la 14 rânduri). În fiecare nișă (*loculus*) se află un trup. În unele fride sunt chiar 2-4 trupuri (*bisomus*, *trisomus*, *quadrisonus*). În aceste cimitire subpământene (*coemeterium ad catacumbas*), cele mai multe, în sud, la ieșirea din Roma, pe Via Apia și multe altele în jurul Romei, s-au calculat aproximativ 7 milioane de trupuri înmormântate, dintre care jumătate ar fi trupuri de martiri. În unele s-au găsit și instrumentele de tortură, cu care au fost uciși și vase cu mirodenii. Din loc în loc, unele coridoare se largesc cuprinzând încăperi cu grupuri mari de martiri, aceste încăperi se numesc *cubicula* (*cubiculum* = dormitor, loc de odihnă, cimitir). Cele mai importante și mai mari dintre acestea se numesc *cripte* (κρυπτα *kripto* = a ascunde). Cea mai cunoscută este „Cripa papilor” din catacom-

ba lui Calist, unde au fost înmormântați vreo 90 de episcopi ai Romei, din secolul III-lea. Unele cripte au fost transformate în capele, în care se săvârșea Sf. Liturghie. Pereții unora dintre galeriile catacombelor — mai ales ai criptelor — au fost consolidați cu zidărie și împodobiți cu picturi foarte prețioase pentru studiul iconografiei creștine vechi (ex. catacomba Domitile și cea a Priscille). În secolele VI-VIII, multe din catacombele Romei au fost jefuite și deteriorate de barbarii care atacau Roma. În secolele VIII-IX, o mare parte dintre osemintele martirilor din catacombe au fost duse în bisericiile din Roma sau din alte părți ale creștinătății. S-au găsit catacombe și în alte părți ale Italiei (Neapole, Palermo, Malta) și în alte țări (Grecia în insula Milos, Kiev-Ucraina). În Africa de Nord, în Palestina (în fața grotei Nașterii, de la Betleem), în Crimeea, în Franța (la Marsilia) și, un fel de cimitire subterane (hipogee) s-au găsit și la noi în Dobrogea. În complexul arheologic de la Basarabi, lângă Cernavodă.

CATAFATIC v. Apofatic

CATAPETEASMA (καταπέτασμα, τό *katapetasma* = văl, perdea) sau **TÂMPLA** (τέμπλον, τό *templon*) numită uneori și **ICONOSTAS** (εικονοστάσιον, τό *ikonostasion* de la εικων, η *ikon* și στάσις, η *stasis* = susținător de icoane) — este denumirea aceluia zid sau perete acoperit de icoane (și făcut din lemn, piatră, marmură, cărămidă sau metal), care desparte cele două părți (încăperi) principale din interiorul bisericilor ortodoxe, adică altarul și naosul. Catapetasma (denumirea greacă) este de origine hibridă și amintește de perdeaua care

CAT-CAT

despărtea Sfânta Stăluță de Sfânta Ilie Rege 6-2) (atât la Catolici) Mărturie este la timpul actual din Ierusalim. Timpul este denumit în românească și așa după *cat* de la grec *katopon* (acum în timp). Prin asocierea cu *timp* la parte a fetii omenești se spune în Transilvania și *frunțor* (frontal) de la lat. *frons* deoarece pentru privitorul din naos, catapeteasma bisericii este ca timpla sau frunța fetei omenești (C. I. p. 165-168). D. S. AV. p. 111 *kanke* este un termen mai nou folosit mai ales în occident cu acest înțeles. În cele mai vechi biserici bizantine ca și în cele de tip basilical altarul era despărțit de naos printr-un *grat* (scând de lemn, metal, piatră, făcut să împiedice intrarea în altar) și care se numea *kanke* (lat. *concedit* gr. ΚΑΝΚΕΑΚΤΗ *kanke* = gratia). Pentru că care lăcompneau erau despărțite prin *canale* legate în partea de sus printr-o etajă orizontală (*kantharos*) din același material care era frumos sculptată. Trei spații libere prevăzute în cancelați permiteau celor să intre și să iasă în altar, intrarea din naos era acoperită cu o perdea, spre a împiedica privirea celor din naos să pătrundă în altar în timpul slujbei. Restul de cancelați se mai păstrează în unele biserici din Apus și s-a găsit și în unele biserici lor paleocreștine din Dobrogea (la Histria, Callatis, Basarab) și în bisericiile unde cancelații lipseau, era pusă o perdea (aceasta a rămas până azi în bisericiile armene). La timpul, deasupra arhitravei s-a pus o cruce iar pe coloane au fost așezate medaliaoane cu reprezentări în relief ale Mărturiei rului ale Maicii Domnului ale arhanghelilor ale Apostolilor și profetilor cartimici într-o mare

medalion. Crucea Răstignirii și moartea mama împăratului (stucanesc sec. VI). Începând din sec. IX vechile cancelați încep să se transforme dintr-o catapeteasma de azi. Împăratul Vasile I Mare începe să realizeze un gratia despărțit prevăzute cu laterale (deconectate) și cu o împărțire arbitrară o împodobește cu o frunză sau roșă a Mărturiei rului. Treptat roșă de a conceput să apară pe zidurile care mărgineau cancelații și apoi pe spațiile libere dintre coloane. Pe lângă roșă de Mărturie, deși și ale Maicii Domnului sunt puse, roșă de Apostoli și ale profetilor și ale unor sfinți iar la mijloc deasupra ușilor împărătești se afla numită *Dersis* (δέρσις, *deris* = rânduie, m. de re) roșă care va sta la baza *deris* și conținut tematic al *canonias* (de mai târziu). Din sec. XIV înainte bisericiile ortodoxe și au fixat catapeteasma în forma ei de azi (cinci rânduri de roșă). Așad să se vadă din naos roșă de pe bolta altarului (komostasul) are trei spații laterale (*kantharos*) sau *kantharos* și la mijloc o roșă centrală formată din două părți care se deschid lateral în ambele direcții (*kantharos*). Se numesc așa, pentru că la Vărsatul mare când se aduc de la prinosom iar Darurile și se așază pe Sf. Masă se închid pe intrarea Domnului Iisus. Împăratul cerea și al pământului și pentru că pe aici nu pot intra decât persoanele sfinte prin hirotonie. Deasupra ușilor împărătești se afla o perdea de sticlă sau mătase (de culoare albă, roșie, galbenă sau albastră) uneori frumos brodată sau pictată care se numește *deris* (c. v. *deris* = deris) sau perdea ușilor împărătești. Catolicii nu adăugă catapeteasma, motivând că prin etia Mărturie rului perdea

templu a fost sfășată. Ortodocșii cons. derî însă că ea a fost doar sfășiată nu și des. nșată, iar creștinii au înlocuit-o prin catapeteasma altarului.

CATAVASIE (καταβασίς η *catavasis* = coborâre, scoborâre) — se numește irmosul care cuprinde primele strofe sau stihuri ale fiecărei ode din anumite canoane. Fiecare praznic își are catavasii e lui formate din irmoasele odelor din Canonul sărbătorii respective. Numele de *catavasis* (scoborare) vine de la faptul că în vechi me cântăreții celor două străni veneau întru oca. biserice. unde cântau împreună irmosul. Irmoase e și catavasii le din Mneii, Pentecostar și Tricod. cu privire la sărbătorile mari sunt cuprinse în cartea de slavă numită *irmologhion* (v. *Irmos*). Catavastile sunt slave legate de învierea și pogorarea lui Hristos la iad.

CATAVASIERUL sau *Octoihul mic*, v. *Octoihul*.

CATEDRALĂ (lat. *cathedra* și) — biserica principală d. ntr-un oraș, unde se află o reședință episcopală, v. *Stilul gotic*.

CATHEȚ, CATHEȚIC (gr. καθήχησις, ô *katēchis* = catehet) — cel care predă învățătura despre Dumnezeu, καθήκει *katheo* = a învăța prin viu grai (ca acest înțeles este folosit în Noul Testament la Luca 1:4, Fapte 18:25, Romani 2:18 etc.). De aici derivă *catehet* — trimis la Dumnezeu și la Biserică, care împărtășește „prin viu grai” învățătura creștină („învățătura despre Dumnezeu”), iar cel care primește această învățătură se numește *catehumen*. Catehizarea este acțiunea de a învăța, de a instrui și educa în spirit creștin, pentru viață creștină, prin

cunoașterea învățături or B. seriei și împlinirea vor. lui Dumnezeu. Mantutorul este moderat, desăv. și al *catehetului*, al învățătorului, adevărilor divine, atât prin exemplul vieții lui, cât și prin modul de a se adresa mult. imilor și a se face înțeleș. Primii cateheți, care au învățat pe oameni cuvântu. Evangheliei, au fost Apostolii după cum mărturisește Sf. Apostol Pavel: „Cărezat am, pentru aceea am și grăit” și „no. credem pentru aceea și grăim”. Căc nu ne pri. povăduim pe noi înșine, ci pe Hristos Iisus, Domnul, în toate înfățișările ne pe noi înșine ca slujitori ai lui Dumnezeu” (II Corinteni 4:3 și 5, 6, 4). După Apostol, Sfinții Părinți ai Bisericii au scris predici și cuvântări numite *Cateheze mistagogice*, prin care căltau să explice credinț. și sensu. Sfințelor Taine și al Sfinț. Liturghiei, precum și sensul și semnificația actelor de cult. Scopul acestor instruirii este de a „face să înțeleagă și să execute actele de cult în adevăratul lor spirit, să se închine lui Dumnezeu „în duh și în adevăr” (Ioan 4:23-24), ferindu-i de superstiții, de bigotism și de formalismul. Unii dintre cei mai vestiți autori de *cateheze mistagogice* (Om. III, predici explicate ve. ale Sf. Chiri. al. Ierusalimalui (+348). El a făcut prima exp. care sistematică și amănunțită a Liturghiei creștine (în Cateheza XXIII) și a Tainei or. ină. creștine (Botezul, Mirungerea și Sf. Euharistie) în „Cinci Cateheze mistagogice” (Cateh. XI-XXXIII). Cateheze mistagogice și Om. II catehetice ne-au rămas și de la alți Părinți ai B. seriei. Om. II catehetice s. a. „*Liber ad baptizandos*” scrise de Teodor de Mopsuesia, „Opt cateheze baptisma e. med. te.” ale Sf. Ioan Gură de Aur,

„Despre ierarhia bisericească” de Dionisie Areopagitul (v. ETI)

CATEHETICA — este studiul, disciplina care se ocupă cu catehizarea, adică cu normele de predare a învățământului religios moral

CATEHEZE MISTAGOGICE v. *Catehet, Catehetic*

CATHISM — carte de învățatură, de expunere a unei doctrine religioase sub formă de întrebări și răspunsuri

CATEHUMEN (lat. *catechumenus*, gr. κατηχούμενος — *kathumenos*)

catehumeni se numeau, în primele veacuri creștine, acei oameni care se inițiau și se instruiau în credința creștină, pregătându-se pentru a primi botezul. Cei mai avansați în învățătura creștină și în credință erau propuși *candidați la botez* (lat. *catechumandi* sau *competens*, gr. φωτισόμενος — *fotizomeni*). Pentru instruirea (catehizarea, inițierea) catehumenilor erau săli speciale (construcții anexe pe lângă bisericile paleocreștine), în legătură cu bapisteriile. Cu vremea, aceste *catechumena* au devenit adevărate școli pentru toți credincioșii (unele erau vestite (ex. Școala catehetică din Alexandria, din Cezareea Palestinei etc.). Astfel, se formează centre de viață culturală pe lângă biserici așa cum vor deveni mănăstirile în Evul Mediu (a noi, Mănăstirea Noamț).

CATERISIRE — înăbțurarea definitivă din cler a unui preot, prin rădcarca dreptului de a sluji la altar (preotul caterisit nu mai are voie a săvârși nici un fel de slujbă religioasă)

CATISME — se numesc cele 20 de grupe în care sunt împărțiți cei 150 de Psalmi ai lui David, în cadrul cultului divin ortodox.

Catisme sunt formate din versete de psalmi legate tematic (psalmi dimineții ai nopții etc.).

Catisme sunt astfel rânduite, încât să poată fi cuprinse în săptămânii ca astfel să poată fi parcurse în întregime. În Postul Mare ele se citesc de două ori. Se citesc în timpul slujbei or celor șapte laude începând de la Vecernia de sâmbăta seara, cu catisma întâi și se termină la Liturgia din sâmbăta următoare. *Catisme* se mai numesc și *gezândă* (καθίσματα, τὰ *kathismata* *gezanda*) pentru că în timpul citirii lor este permis a nu sta în picioare ci a ședea în strană. v. *Psaltire, Lecturi biblice*

CATOLIC — membru al Bisericii Romano-Catolice.

CATOLICISMUL (gr. καθολικός — *catolicos* — universal) — confesiune creștină aparținătoare Bisericii creștine în sec. XI (1054), când s-a făcut despărțirea Bisericii, în cea de Apus și cea de Răsărit, determinată de anumite formulări diferențiate ale unor puncte de doctrină. Șeful Bisericii catolice a devenit episcopul Romei, care a luat denumirea de Papa de la Roma. Biserica catolică promovează ideea unei Biserici universale — deasupra natunii — o formă de imperialism religios. Ruptura Bisericii de Apus de cea de Răsărit s-a numit *Marea Schismă* (1054) care a marcat și caracteristicile deosebite dintre cele două Biserici. În timp ce Biserica de Răsărit a păstrat normele stabilite de Sinoadere ecumenice, din primele veacuri ale organizării Bisericii creștine. Biserica romano-catolică a creat inovații atât în domeniul doctrinei (Euharistia, Purgatoriul, Primatul papal), cât și în cel cultic (ca. întrebunțarea

azimei (pâine nedospită) la Sfânta Euharistie, pâine numită „hostia” (v. **Hostia**); au creat sărbători speciale ale „Sfintelor Specii” sau elementelor euharistice, cultul „Înnumelui Iisus”, reformarea rândului Sfintei Liturghii (pe care o numesc „*Missa*” (v. **Missa**), celibatul preoților, inovații în ținerea postului (postul lacto-vegetarian, spre deosebire de cel ortodox, care este numai vegetarian, deci mai auster) etc. În domeniul artei creștine introduc sculptura monumentală (statuară, în biserică, (la ortodocși sunt numai icoane) și muzica instrumentală în cult (orgă) etc. v. **Primatul papal**

CATOLICOS — se numește conducătorul religios sau Patriarhul Bisericii Armenie de la Erevan (capitala Armeniei), unde își are reședința.

CAUC (turc *kauk*, *kavuk* — căciulă înaltă, gr. *kavuki*) — culion, comănac sau potcap pe care îl poartă călugării și uneori și preoții de mănăstire (la unele ceremonii), *cauc* se numea și acoperitoarea capului purtată de boierii din secolul trecut, asemenea unui *cauc* dar având partea de sus rotunjită ca un bulb, acesta era purtat și de negustori și chiar de oameni de rând.

CAVALCADA (d. *cavallo* — cal) — trupă călare în marș, v. *Cavalcada de la Popănuți*, la **Pictura bisericească**

CAVOU (lat. *cavus*, -i = peșteră, boltă) — loc de înmormântare, zidit ca o încăpere sub pământ sau deasupra, având ferestre (cripte), zidite în pereți, în care se așează morții.

CAZANIE — predică în care se face explicarea Evangheliei sărbătorii sau duminicii respective. Cartea care cuprinde asemenea predici se numește *Cazanie*. Când preotul nu rostește

predică se citește *Cazania*. Prima carte de predică intitulată *Cazanie* s-a tipărit la noi în 1642 la Govora, tradusă în limbă română de către ieromonahul Silvestru și boierul cărturar Lădriș Năsturel, care face și o Predoslovie (Prefață) *Cazania* cuprindea „*tălmăcirea Evangheliilor la duminicile de peste an, la sărbătorile împărătești și ale sfinților*”. În 1643, Varlaam Mitropolitul Moldovei, tipărește la Iași, în tipografia de la Trei Ierarhi, cartea *Cazanie*, cu titlu integral „*Carte românească de învățătură la Dumenecele de peste an și la praznice împărătești și la svânști mari*”. *Cazania* lui Varlaam este o traducere prelucrată de el după mai multe izvoare grecești și slavone după cum însuși menționează „din multe scriitori tălmăcită”.

CADENIȚA sau **Cățuie** (κατῆψον *kats...*), tălmăciere sau tălmăcietoarea (θυμιατήριον, τό *thymiatirion*, lat. *thymiatirium* *fumigatorium incendiarium*, slv. *kadilnica*) — obiect de cult în care se pune miratec și tămâie și are forma unui recipient oval, de metal, atârnat de 3-4 lăncșoare, unul în partea de sus într-un mâner, prins cu două belciuge, ca să poată fi ținut de preot când cădește sau tămâiază în biserică, după *Arhiepiscopia* Tipicului, la sfintele slujbe. Întrebuințarea *cadeniței* la serviciul liturgic este atât de veche ca și folosirea tămăiei și a cădelnițelor pe care cultul creștin s-a moștenit din cultul Vechiului Testament. Primele *cadenițe* folosite de creștini erau simple cățuie de pământ (argilă, ceramică) ori din metal, cu sau fără mâner așa cum se folosesc și azi de unii preoți la servenile funebre la țară sau cățuile cu manere scurte, folosite încă în unele

mănăstir Forma de azi a *cădelnițelor* ar data, după unii liturgiști, cam de prin sec. al XII-lea. *Cădelnița* amintește *altarul tămâierii* din Cortul Mărturie și apoi din templu, pe care se aducea lui Dumnezeu jertfă de tămâie (Lev. 16, 30 — 8, în V T și Evrei 9, 4, în N T). Fetele *cădelniței* (cătun) sunt uneori gravate cu figuri de animale și de plante, simbolizând că întreaga natură (fire) înăță, împreună cu oamenii, rugăciuni lui Dumnezeu. Despre simbolismul *cădelniței* Sf. Ambrozie spune: „Cădelnița merită să dea bună mireasmă — tot așa și voi (creștinii) sunteți buna mireasmă a lui Hristos” (De 9). În interpretarea marelui liturgist și ierarh Gherman al Constantinopolului, *cădelnița* simbolizează „umanitatea Mântuitorului, focul din cădelniță divinitatea Sa, iar fuma de tămâie e mireasma Duhului Sfânt.”

CĂDI *a cădi* — a tămădi

CĂDITUL sau **TĂMÂIEREA** este cel mai de seamă dintre *actele cultului extern*. Folosirea tămădiei este o tradiție foarte veche, care se găsește nu numai la creștini, ci și în practica religioasă a popoarelor păgâne și a iudei. Cădirea se face în timpul Liturghiei și a tuturor serviciilor divine. Ea este un simbol al rugăciunii credincioșilor, de săvârșire și curățare a lui Dumnezeu și a Mântuitorului Iisus Hristos. Fiecare moment al căderii își are simbolismul său. Astfel cădirea din timpul citirii Apostolului se face în cinstea Evangheliei care urmează a se citi și simbolizează atât pe Sfinți și Apostoli, cât și învățătura Evangheliei răspândită de ei. Cădirea care se face la ecfonismul „Măria es pentru Prea Sfânta, Curată, Prea neclătinată...” se face atât în cinstea Sfințelor Daruri,

după sfințirea și prefacerea lor cât și în cinstea Maicii Domnului, care se pomenește acum. Tămărirea Sfințelor Daruri înainte de ducerea lor la proskomid ar simboliza zează harul Sf. Duh dat Sfinților Apostoli după Înviere (Cădat Duh Sfânt — Ioan 20, 22).

CĂINȚĂ v. **Pocăință**

CĂLDARUȘANI — mănăstire de călugări situată pe o bucată de pământ avansată în lacul Căldarușan. În aproximativ 30 km la nord de București (spre orașul Ploiești). Călugăria a fost înființată de voievodul Matei Basarab (1638), în urma unei lupte victorioase împotriva lui Vasile Lupu. Domnul Moldovei mănăstirea a fost un centru de cultură și carte românească, aici scriindu-se și traducându-se multe cărți. Are o biserică mare și una mai mică în cimitir.

CĂLDĂRUȘĂ pentru aghiazmă — este o căldăre mică de aramă ori argint, pe care o duce cântărețul sau cel care însoțește pe preot când merge „cu zănta” adică în prima zi a lunii și în ajunul Bobotezei, pe la casele credincioșilor ca să se sfințească stropindu-le cu aghiazmă, preotul înmoea e un mănunch de busuioac în apă sfințită (aghiazma) din căldărușă și stropește interiorul caselor și pe toți ai casei care sârută Sf. Cruce în timp ce preotul îi stropește pe creștet cu aghiazmă (îi botează simbolic cu apa Iordanului sfințită prin Botezul Mântuitorului).

CĂLUGAR v. **Monahism**

CĂLUGĂRIE, CALUGĂRESC — viață monahală căl. gărească, v. **Monahism**

CĂLUI — biserică de mănăstire din satul Călui (la 6 km nord de Craiova), zidită de boierul Buzescu (sec. XVI), restaurată la începutul secolului nostru constituie un exemplu

caracteristică arhitecturii bisericești din secolul XVI. Păstrează mormintele ctitorilor și se poate vedea (1588), precum și un portret al Mihail Viteazul.

CAIUIE v. Cădeluța

CÂMPIILE LUI IARU v. Cartea morților

CÂNTAREA CÂNTĂRII OR — carte canonă din Vechiul Testament atribuită regelui Solomon: repetarea cuvântului pentru exprimarea nerăzămîntului este în limbă ebraică modalitate de redare a superiorității lui *וְיִשְׁתַּחֲוֶיִם*, lat. *canticum- an- te- rum* înseamnă *cantare sublimă* mo. presus de orice a tă cântare, așa cum explică Origene în cartea sa „Slăvia Sfințitor” — partea cea mai slăvitoare. În același de notinare la evrei (SVF) s-au cercetat, n-au exclus paternitatea lui Solomon, considerând *Cântarea Cântărilor* o carte de proveniență populară, deoarece între textele ebraice și cantecele de nuntă ale țării din Siria și a Egiptului, evreii ar exista mult asemănare. Dovadă: textele cu motive desuete, n-au săpăturilor arheologice din Mesopotamia, care care au fost descoperite două poezii erotice cuprinzând versuri și expresii identice cu cele din poemul biblic. Scrisă într-un stil înflăcătat, plin de metafore și comparatii, ce degajă senzualitate și erotism, descrie dragostea regelui pentru Șanamun, Sulamita, pe care au cercetătorii o denotat cu fetele țării din Hiram, devenită soția lui Solomon, a cărei regină din Saba sau cu o păstor, la adăpostul regelui). Deci considerând forma și conținutul literar au apărut dovezile privind caracterul religios a acestei cărți. Teodor de Mopsuestia (sec. V) consideră că Solomon a scris acest poem în apărarea soției sale egiptene.

Caracterul în care având pielea neagră nu era agreabil și nu se bucura de popularitate în Ierusalim. Biserica a recunoscut pe Șanamun ca doamna cărții, care este o interpretare literară și printr-o interpretare mistică s-a dovedit *in- m- res- a- egrie*. Astfel și exprimă sentimentele religioase în forma unei călătorii de dragoste între Mire și Mireasă, căci așa se putea face înțeles de către gloanță să *Cântarea Cântărilor* a căutat în studiul evreiesc fiind citită în prima zi de Paște ca o negație sub forma nădejdei născute fiind împărțite monologuri și dialoguri între corul cântărilor corale. Conținutul vrea să exprime transformările care au avut loc în raporturile dintre Israel și Iahve începând cu perioada de la ieșirea din Egipt și până la sfârșitul vechiului Testament când se eliberiza de sacrificiul păcatelor și se unește cu Iahve. Începând cu secolul III d. Hr. și creștinismul a inclus *Cântarea Cântărilor* în rolul cărților canonice dându-i o nouă interpretare. Cartea este o alegorie a relațiilor între Hristos și Biserică. Hristos este Iahve, iar logodnă cu Biserica creștină prietenii celor doi logodnici sunt reprezentați a egotice subiectul poeziei lor prosoceilor și patriarhilor.

CÂNTARE, CÂNTARI v. Odă

CÂNTARE ANTIFONICĂ v. Psalmi

CÂNTARE RESPONSORICĂ v. Psalmi

CÂNTARE, CÂNTARI RELIGIOASE sunt elemente componente ale cultului.

CÂNTĂREȚUL, CANTORUL SAU PSALTUL ψαλτης ο, ψαλτωδός ο — *psaltis — saltodov* al psaltisov, canton, apare printre scriitorii bisericești mai târziu decât a agnosticii cărții atribuite lui David. În timpul cîntărilor dedebare au în Orient.

prin sec. IV-V erau folosite și femei pentru slujba de cântăreț și de lector. Până prin sec. VII-VIII teoretic nicioși care participau la Sf. Liturghie cantau în biserică (cantau imne liturgice și dădeau răspunsuri la ecumenii). Inițial, funcția de cântăreț a fost creată cu scopul instruirii credincioșilor și al îndrumării lor în timpul cântării în biserică, mai ales din sec. IV, când începe cântarea antifonică. Acest rol devine și mai important prin sec. VIII, în faza psaltichiei (cantarea pe 8 glasuri, sistematizată de Sf. Ioan Damaschinul), această cântare nu putea fi executată corect decât de cântăreți de profesie. Cântăreții bisericești de azi au în afară de cantarea la strună, multe alte sarcini, pe care, în Biserica primelor veacuri, le îndeplineau persoane special angajate (dovadă sunt diferitele denumiri ce încă i se mai atribuie în vechile cărți bisericești: *eclesiarh*, *canonarh*, *candilapt*). În bisericile de sat, toate activitățile mărunte în legătură cu nevoile cultului (întreținerea curățeniei în biserică, aprinderea candelelor și lumânărilor, aducerea celor necesare pentru slujbă, tragerea clopotelor, toaca ș.a.) sunt îndeplinite azi de cântăreț, numit și *paraclisier* și *putamar*: *crasnic* sau *fâr* (în Bucovina și Ardeal), cântărețul se mai numește și *țârcovnic* (de la slv. *percov* = biserică). În *Povăturile* de la sfârșitul *Liturghierului* (București 1980, p. 425), cântărețul este numit și *eclesiarh*. În sensul vechi al acestui cuvânt, *eclesiarhul* este călugărul hirotonat, slujitor în mănăstiri și episcopi, care era ajutat de *paraclistarh* (*paraclisier*). Sarcina *eclesiarhului* era să supravegheze executarea tipicului (adică a rânduelilor bisericești tradiționale), ca și azi la catedrale și la

mănăstirile mai mari, de asemenea, în unele cărți se mai păstrează vechi apelative: *canonarh* (cei care cantau canonanele și imnele), *candilapt* (aprinzătorul de candelă), *sarcin* care sunt toate îndeplinite azi de cântăreț.

CÂRJA ARHIFREASCĂ sau **Toiagul păstoresc** (ο ραβδος δικάστικος, τό δικάστικον lat. *baculus pastoralis*) ori *puteriș* (гр. πατερισσα — *puterissa*, πατεριτσα — *puteriș*, lat. *crassa*) — este un baston înalt, făcut din lemn, uneori din metal, și împodobit cu plăcuțe de aur, fildeș sau argint, la capătul de sus se termină cu doi șerpi alungați care stau cap în cap), peste care se suprapune un glob și peste acesta, o mică cruce. Pe manerul toiagului se înfășoară, de obicei o maramă cusută cu fir, pentru podornă, dar și pentru a fi mai ușor de purtat. Această cârjă o primesc arhierii când intră în biserică și slujesc. Când asistă doar la slujbă sau când ies din biserică, ei poartă un baston mai simplu. Prototipul cârjei arhierice este în V.T., *toiagul lui Aaron*, care a înfrunzit în chip minunat (Numeri 17, 8). Cârja simbolizează puterea de a păstori Biserica și autoritatea pastorală a arhierelui, după modelul lui Moise și Aaron care purtau toiage, ca semne văzute ale autorității și puterii lor de a conduce poporul evreu (Ieșire 7, 20-8, 16-17). Podornicele din capătul de sus al cârjei își au și ele un sens simbolic: cei doi șerpi sunt simboluri înțelepciunii arhierelui, iar globul și crucea arată că Iisus a venit pe pământ și a stăramat prin Cruce șarpele (davolul) care a ispitit pe primii oameni. Arhierelul păstorește în numele Crucii (simbolizată prin cârja păstorească). În unele

mai mult de strană, mulți credincioși îl au ca o carte de câpătâi (așa cum se remarcă și în poezia lui Goga „Așa vă treceți bieți bătrâni / Cu rugă la Preacurata — Și plânge mama pe Ceaslov — Și-n barbă pânge tata“ („Bătrâni“, din vol. *Poezii*, 1963, p. 22). Alcătuirea *Ceaslovului* se atribuie mai multor autori, începând cu sec. VI, lui Sava (+581), lui Ioan Damaschin (+749), lui Teodor Studitul (+826) și a

CEASURILE liturgice sau **ORELE canonice** — sunt scurte slujbe bisericești, încadrate în rânduiala *Laudelor mari* (Pavecernița și Miezonoaptea), fiind formate mai mult din cântările făcute la strană, din Ceaslov, unde sunt cuprinse. Fînd slujbe de importanță secundară, *Ceasurile* se citesc azi, aproape numai la mănăstiri și la catedrale chinarhale (episcopii, mitropolii), unde se păstrează regula de slujbă din mănăstiri. Aceste slujbe se numesc *ceasuri* pentru că se oficiază în anumite momente fixe ale zilei din trei în trei ore; Ceasul I, aproximativ la ora 6 dimineața (primul sfert al zilei); Ceasul III, la ora 9 (începutul celui de al doilea sfert al zilei); Ceasul VI, la ora 12 (mezul zilei), iar Ceasul al IX-lea, la ora 3 p.m. (începutul ultimului sfert al zilei). Treptat însă slujba *Ceasurilor* s-a grupat în jurul *Laudelor mari* (Utrenia și Vecernia), citindu-se împreună cu acestea, Ceasurile I, III, VI se citesc dimineața, între Utrenie și Liturghie, iar Ceasul IX, seara, imediat înainte de Vecernie. Slujba *Ceasurilor* este simplă, fiind formată din câteva rugăciuni începătoare, din trei psalmi (diferiți pentru fiecare ceas), câteva tropare și condace, după care se zice: „Doamne, miluiește!“ de 40 de ori și apoi o rugăciune de încheiere. În mod

deosebit însă în trei zile liturgice, ca Ajunul Nașterii Domnului, ajunul Bobotezei și Vinerea Mare, slujba *Ceasurilor* are o rînduială specială, căci în aceste zile ea se amplifică adăugând în plus lectura Apostolului și a Evangheliei. Aceste Ceasuri cu slujbă deosebită se numesc „*Ceasurile Mari*“ sau „*Ceasurile împărătești*“. Împărțirea *Ceasurilor* în patru momente ale zilei își are originea în străvechea împărțire a timpului în *străpne* din timpul nopții, practică de popoarele vechi ale Orientului mijlociu, de unde s-a perpetuat la greco-romani și apoi la creștini.

CEFTAȘ, a cefteșui — a lega cu metal un obiect de lemn, a cefteșui o icoană.

CENOBIT — călugăr într-o mănăstire cu viața de obște; v. **Chinovie**.

CENOBITIC, cenovitie — chinovitic, v. **Chinovie**.

CENOTAF (κενोटάφιον, τό — *kenotafion*, κενός — *kenos* = gol + τάφος — *tafos* = mormânt) — mormânt gol, zidit în memoria unui mort al cărui corp e îngropat în altă parte sau nu se știe unde se află. Asemenea morminte s-au găsit mai ales în Egipt.

CFRIME — denumire pentru Baldachin (v. Baldachinul), dar și pentru steag bisericesc, prapor (în rev. *MB*, 1966, 4-6, p. 304).

CERNICA — mănăstire de călugări în apropiere (13 km) de București, așezată pe malul lacului și lângă satul cu același nume. Drumul trece pe lângă satul și insula Panterimon. Mănăstirea a fost întemeiată de marele vornic Cernica Știrbei, la anul 1608. Are două biserici, un muzeu și cimetir (mult solicitat de numeroși oameni de cultură, dintre care mulți sunt îngropați aici). Cernica este, alături de

Bacovina pentru stăvilnicul portabil cu rămină aprinsă, pe care îl poartă primicherul (v. **Primitkuriu**) la slujbele arhieresti.

CHERUVIM v. **Hervim**

CHISARIS v. **Mitra arhierescă**

CHILIE (lat. *cella*, *cellula* gr. κελλί το — *to kelli* slv. *kela*) — cămăruță, locuință monahală, chilioară într-o mănăstire cu viață chinovitică.

CHINDIE (d. lat. *turc ikindi*) — ceas de seară, timpul Vesperelor, slujba de seară, Vecernia, care se săvârșește zilnic în mănăstiri, chindie se numește și un dans popular turc (Chindier), la Curtea Domnească din Târgoviște restaurată existent în trecut la curțile domnești și boieresti, era turn de strajă, dar din el se vesteau și ora inserării pentru toți oamenii (C. A. D. I. C. R.).

CHINONIC (κοινοβικόν το — *kin-nicon*) — cântare pentru împărtășanie, verset, psalm cântat în timpul împărtășaniei priceană (slv. d. *prichastanie* = priceastanie împărtășanie gr. *janie*) — cântare la Sf. Liturghie în timpul împărtășirii preoților, după stăruirea Darurilor și cuvintele preotului „Sfinte e Sfânt or...” și după ce strana răspunde „Unul Sfânt Una Domn...” dacă nu se rostește predică și nu se citește nici cazonia, se cântă chinonicul care este un verset de psalm sau un stih, pe care cântăreții întonează în sunete prelungite și al cărui text este legat de sărbătoarea zilei sau de actul împărtășirii. Chinonicul poate fi însoțit cu un concert religios, acolo unde bisericile au cor.

CHINONICAR — colecție de chinonice (priceastne) pentru toate sărbătorile.

CHINOVIE (gr. κοινοβιον το —

chinovion — în comun, care trăiește în comun)

— se numește o mănăstire în care viața călugărilor este comunitară, nu au avere personală, muncesc împreună, mănâncă la trapeză și au ca locuință o chilie în incinta mănăstirii ei sunt subordonați starețului care se îngrijeste de toate problemele comune tăturii monahale pe care o conduce. Asemenea organizare monahală se numește *chinovitică* iar călugării se numesc *chinoviți* sau *cenobiti*. Aceasta se deosebește de organizarea *idoritmică*, în care călugării duc o viață liberă, cu avere personală, cu gospodării proprii (case, grădini etc.), așezate în preajma bisericii mănăstirii dar în afară de incintă. Dacă din punct de vedere material sunt independenți, călugării cu organizare idoritmică trăiesc totuși în comunitate în timpul slujbelor la biserică și în aceste mănăstiri se află un stareț care este conducătorul și care veghează la buna desfășurare a disciplinei și împlinirii îndatoririlor față de biserică a monahilor din mănăstirea respectivă. Viața monahală este organizată în sec. IV de Sf. *Isidore cel Mare* care a scris și „Regulă pentru viața monahală” prin care se reglementează viața și activitatea călugărilor din mănăstiri. Organizatori ai vieții monahale în Răsărit au fost, pe lângă Sf. *Isidore* și Sf. *Pahomie cel Mare*, Sf. *Teodor Studitul* și Sf. *Atanasie Atonitul*, iar în Apus, monahismul este organizat de Sf. *Ioan Cassian* și Sf. *Benedict de Nursia*. O colecție de Regulă monahale stăruie la baza cărții *Tipicul cel mare*, atribuit Sfântului *Sava* (sec. V-VI), marele organizator al monahismului palestinian și ctitorul marii mănăstiri „Sf. Sava” de lângă Ierusalim (I. G. p. 20-2) v. **Rasofor**.

CHINOVIĆ & Chirovic

CHIRA LEISA d gr κυρία ἡγεμένη
Amie eu te am. Ioaninpe n lăeste. (Biserica
sturg cu) strigare pe care o facea ca se
usoieau pe prind cand mergea cu o leza. In
a ma Bobotezei de obicei copiii Creangă
n *Amintiri din copilărie* cap 1 vorbeste
despre Chirale sau spre a doua ta pe gospodari
de venirea preotului Neonicu in satul din
Moldova

CHIRIAC ODROMION (Χηριακός, Κορυδακή η *chiriak korida*) d. n. c. al domnului, predica de duminică sau (Cazan) *Chiriak* de Cazan. *Chiriak odromion* apare în 699 la Aha-luhia (p. 17) și de Cazan (pred. 1) la baza cărții stă vol. 1 al de predici pînă la Cazan la Varșovia, tipărită la Iași (1643). *Chiriak odromion* este un text grecesc care a fost tipărit la Cazan sau Cazan, Cămin de învățătură a lui Varșovia la Aha-luhia cu același titlu de *Chiriak odromion*.

Evangelia noastră mare o va putea căuta și la București, în 1742-1768, 858, precum și la cele tre Rămâne 1748-1772, 849. Căzile este titlul savora căm. 1. V. 1. 1.

CHIRIARH (sup. արիւն, օ. արիւն, 3 =
soverein, stăpan) չէր Եւրոպայի չիրարհ
երար, քան թէ

CHIRIL ȘI METODIE creștinii și creștinismul în rândul sârborum în Grecia (reginea Iesabon și secolul IX) au contribuit la creștinarea popoarelor slave prin traducerea Bibliei în slavonă și creștinismul alfabetul chirilic (alfabet slav) care se folosește și azi de popoare slave bulgar, ceh, sârb, rus).

CHIROMANCIA χειρομαντεία η

hramului. O = griurea prin înălțare
mădătre de a prezice destinația viitoare a
prorocului și în prețuirea înălțării
cei care se termină de viață și aceasta este
dăruirea de Biserica creștină și omul de viață
un păcat

ΣΗΜΟΤ κλέτος η ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑ
 ΙΟ ΕΚΕΙΝΗ ΕΙΣΕΛΕΤΑΙ ΣΤΗΝ
 ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑ ΙΟ ΕΚΕΙΝΗ
 ΕΙΣΕΛΕΤΑΙ ΣΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑ

7. **„Căci, în tabernacolul tău, Domnule, s-a
 lăsat ca să te ducă în proces, și să-ți
 bisericească de buze ocupându-se în mustrare și în
 rătăcirile, și să-ți lădească pe Sf. Masă
 în viața sa se pastrează Sf. Liturghia și se
 bucură precum și Sf. Așchă pe tronul ei
 Dar, oricât de mare sfințenie de a fi
 pentru a te lăsa realitate. Despre care
 poate să te ducă în sec. III. în serbarea Sf. Liturghii
 Căci, în fața ta, Domnule, se mărturiește
 că te ducă și pe o cutie la născut de nou
 suspendarea de buclă parădă și de
 Sf. Mesă și de Sf. Așchă și de Sf. Liturghie
 Biserica ta, Domnule, amintește de viața
 și de strepa de a fi în viața ta se pa-
 ra și de viața Sf. Liturghie și de Sf. Așchă
 Testamentul în viața ta publică și în viața
 se și rezolvă și de viața ta se și devotă
 buclă și de Sf. Liturghie și de Sf. Așchă**

CHIVOTUL LEGII sau **Siernul legii** — cea
cel mai important obiect de cult al *Chivot
din Sfânta Scriptură* (mai ales al *Septuaginta*
antice), a rabele construite după modelul lui
Iahve (Jumnezeu) când a dat *Moise*
Legea (vezi *Leviticul* 25-28) *Chivotul
Legii* era semăna văzută a rabele *Chivotului*
si srae poporului *Sfântul Duce* (vezi *Leviticul* 25-28).

numea și *Arca alianței* sau *Arca Legământului* sau *Tabernacol*, aici se păstrau *Tablele Legii* – toașagul lui Aaron și, după așezarea în Canaan – tot aici s-a pus și năstăpa (vasul) cu mană (hrana din pustie), în amintirea exodului și a grijii lui Dumnezeu față de poporul lui Israel. *Chivotul* avea forma unei cutii cu un capac frumos împodobit cu doi heruvimi (în basoreliefi aurii) (Leșire 25, 10–22), lăcrată din lemn scump. *Cortul Mărturie* este primul lăcaș de închinare construit de evrei, era împărțit în *Sfânta Sfintelor* și *Sfânta*. În *Sfânta Sfintelor* nu intrau decât preoții – aici, pe o masă, se aflau obiectele sacre: sfeșnicul cu șapte brațe și *Chivotul Legii*. *Cortul sfânt* (al mărturie sau legământului) era un sanctuar portativ care împreună cu *Chivotul* au însoțit poporul evreu în toate rătăcirile prin pustiu și în Canaan, până la construirea templului din Ierusalim. Principalul loc de cult era acolo unde se aflau acestea. Templul a fost construit de Solomon la Ierusalim, unde David așezase capitala regatului său. A fost cel mai frumos sanctuar închinat vreodată lui Iahve, fiind construit din lemn pretios, marmură și piatră, împodobit cu aur, fildeș, argint și nestemate. Aici, în Sfânta Sfintelor, a fost așezat și *Chivotul Legii* (sec. X î.Hr.). Templul a avut un destin dramatic: a fost distrus de babilonieni sub Nabucodonosor (anul 586 î.Hr.), apoi reconstruit de evreii reveniți din exilul babilonian, mărit și înfrumusețat de Irod, în anul 18 î.Hr., templul a fost dărâmat de romani, în anul 70 d.Hr., o dată cu distrugerea Ierusalimului. O reminiscență din faimosul templu este azi „Zidul plângerii” din Ierusalim, la care vin în pelerinaj evreii din toată lumea.

CHIRIL AL ALEXANDRIEI (+ 444)

patriarh cărturar și imnograf, introduce în cult imnul „Născătoare de Dumnezeu, Fecioară”, care se cântă la slujbele cu rugăcuni din afara bisericii (la procesiuni) și la slujba vecerniei. **CIMITIR** (lat. *coemeterium, sepulcrum* = mormânt, fr. *cimetière* – cimitir gr. κοιμητήριον, τό – *kimition* = cimitir, d. κοιμάσθαι – *kimaste* = a dormi) – Sf. Ioan Gură de Aur (în „Omilia despre numele cimitirului și despre Sf. Cruce” P.G. t. XLIX, col. 393) spune: „De aceea se și cheamă locul acesta cimitir, că să știi că cei răposat și depuși aici nu sunt morți, ci sunt culcați și dorm”. Aceste cuvinte reflectă credința creștină în nemurirea sufletului și învierea morților, căci moartea nu e decât un somn (v. Ioan 11, 11–13) din care cei morți se vor deștepta la trambita arhanghelului care va vesti cea de-a doua venire a Domnului și Judecata de apoi (1 Tes. 4, 13–17). *Cimitirele* sunt locurile de înmormântare și de ele se leagă atât cultul morților cât și cultul sfinților și al martirilor. *Mormintele* creștinilor erau, la început, ca și ale păgânilor, de două feluri: *familiale* și *particulare*. Ele se aflau fie în afara zidurilor de incintă ale cetăților, de-o parte și de alta a drumurilor, fie în cuprinsul proprietăților particulare, unde erau înmormântați proprietari respectivi. Specificul comunitar de viață al primilor creștini, cât și înmulțirea numărului martirilor (din cauza persecuțiilor) au determinat dezvoltarea treptată a *cimitirelor comune* care vor deveni regulă generală, în creștinism. Ele s-au dezvoltat în jurul mormintelor martirilor și s-au format fără deosebire de clasă socială. Legile romane le considerau

fi călăuză în împlinirea misiunii pe care Hristos le-a încredințat-o de a vesti „umii Evangheliei”. „Iar când va veni Acela, Duhul Adevărului, vă va călăuzi la tot adevărul... Acela Mă va sălăvi, pentru că din Acela Mea va lua și vă va vesti.” (Ioan 16, 13-14). *Cincizecimea* este și ziua întemeierii Bisericii creștine, deoarece în urma propovăduirii Sf. Apostoli, întăriți de Duhul Sfânt, s-au botezat 3000 de oameni, care au constituit prima comunitate creștină (Fapte 2, 41). Era în ziua aceea multă țînă de oameni la Ierusalim, căci era ziua Cincizecimii la evrei și tot se mirau că, deși erau oameni ce vorbeau în limbi diferite, ei înțelegeau cuvintele Apostolilor, care vorbeau în limbi diferite. Sărbătoarea Cincizecimii la evrei era a primelor roade a secerșului, și în amintirea zilei când Moise a primit de la Dumnezeu Tăbăcra Legii. În sinagogă se cântau cântări și rugăcuni, iar casele erau împodobite cu verdețuri. Ca o reminiscență a acestui obicei, dar și ca un simbol amintind lămpile de foc, creștinii ortodocși aduc la biserică frunze de nuc și de tei, care se sfîntesc și apoi preotul le împarte credincioșilor, la sfârșitul Liturghiei. În sambăta dinaintea Rusalinelor se pomenesc morții (sambăta morților sau Moșii de vară), de care se leagă la români numeroase datini, credințe și obiceiuri.

CIOCANU — schit întemeiat în sec. XVI, așezat la 15 km de Câmpulung-Argeș.

CIOCLU — om a cărui slujbă este a duce morții la groapă.

CIOLANU — mănăstire de călugări, așezată pe valea Buzăului (aproximativ 40 km de orașul Buzău, mănăstirea datează de la sfârșitul sec. XVI).

CIRCUMCIZIUNEA (ebr. *brit-mila*) sau

tăierea împrejur este o operație practică a 8-a zi de la naștere, unui băiat evreu. Această practică are ca semnificație introducerea noului născut în rândul credincioșilor mozaici. Originea ei este străveche. Începe de la patriarhul Avraam, căruia Dumnezeu i-a cerut circumcizea sa și a tuturor membrilor de sex masculin din casa și din neamul său (Facere 17, 12). Fiul său Isaac (Itzhak) a fost circumscris a 8-a zi de la naștere și de aceea „*brit mila*” trebuie să aibă loc, la toți evreii, în această zi, ca id și primesc și numele lor ebraic. Fetele capătă nume în prima sâmbătă ce urmează nașterii. *Circumciziunea* („*brit-mila*”) simbolizează alianța sau legământul făcut de Dumnezeu cu Avraam și urmașii săi, legământ prin sângele circumscisului (Facere 17, 11). „Să vă tăiați împrejur și acesta va fi semnul legământului dintre Mine și voi”. Și musulmanii practică circumcizea, dar la ei se face la împlinirea vârstei de 3 ani, deoarece strămoșul lor, Ismael, alt fiu al lui Avraam (născut din sclava sa, Agar) a fost circumscis la această vârstă — de la *Ismael*, mahomedanii se mai numesc și *ismaeliți* (Facere 21). *Circumciziunea* este, la evrei, un rit cu sens profund religios. Conform Legii vechi, și Mântuitorul a fost circumscis a opta zi de la naștere, când i s-a pus numele de Iisus sau *Mântuitor* (Luca 2, 21). Sărbătoarea cade totdeauna la o săptămână de la Nașterea Domnului, adică în ziua de 1 ianuarie. Numită și *Tăierea împrejur a Domnului* (gr. Η περιτομή τοῦ Χριστοῦ — *I peritomi tou Hristou*, lat. *Circumcisio Domini*, slv. *Obrezenie Gospodne* de la a obrezui, a circumcide — în slv. *Obrezenie*, *Obrezanie*).

titlu, tradusă din lb. slavonă de Filaret Scriban, în *Epistoli sau Scrisori* (Iași, 1843 I, p. 119).

CLIRONOMIE (κληρονομία, η *klironomia* = moștenire) — în teologia ortodoxă se vorbește de „moștenirea lui Dumnezeu”, această „moștenire” este omul credincios, creștinul, care a acceptat, a recunoscut a crezut în jertfa Mântuitorului și s-a supus Lui de bună voie, prin credința în El, ca Fiul al lui Dumnezeu. Prin această credință, creștinul devine supusul, bunul, adică proprietatea Fiului lui Dumnezeu, „moștenirea” lui Dumnezeu.

CLISIARH sau **ECLESIARH**, v. **Cântăreț**
CLISARNIȚA — clădire anexă la altar, pentru păstrarea obiectelor liturgice.

CLOPOT (slv *klapani* = a lovi, gr κωδων, ὁ καμπάναι η *kodon. kampana*, i, lat *signaclocca, mola campanae*) — obiect de metal ce poate fi clasificat ca instrument muzical, fiind emițător de sunete; are forma unei cape alungite cu partea largă întoarsă în jos și deschisă. Partea superioară e închisă, rotunjită și în interiorul ei, pe centru, are atarnată o bară mobilă de metal, care în partea de jos e rotunjită ca un bulb. Aceasta se numește *limba clopotului*. Mic sau mare, clopotul are aceeași formă și clopoțeau cu care se sună recreația la școală, și clopotul cel mare din turla bisericii sunt construite după același model. Le deosebește doar scopul pentru care sunt turnate (lucrarea clopotului se numește *turnare*). Clopoțeau se agită ținându-l în mână și sună, dar clopotele mari de la biserici se leagă cu o frânghie de limbă, frânghia se trage și izbește limba de pereții clopotului, prin izbiri repetate, într-un anumit ritm, se produc sunete

de o muzicalitate armonioasă și diversificată, potrivit scopului pentru care se trag clopotele; folosite în biserică și aservite cultului, clopotele au o anumită sonoritate rezultată dintr-o anumită mărime a lor, atunci când se anunță începutul Sf. Liturghii și când se anunță sfârșitul ei. Alt sunet au când vestesc moartea și slujba înmormantării unui credincios. Atunci se trag clopotele la răstimpuri până la înmormantarea lui, ca să vestească și celorlalți credincioși din parohie că unul dintre ei a plecat și să-i îndemne să se roage pentru el (de aceea se zice „Dumnezeu să-l ierte!”) și să le aducă aminte de moarte. Glasul clopotului simbolizează și trâmbița cu care ingerul va vesti sfârșitul lumii și învierea morților pentru înfricoșătoarea judecată de apoi (Matei 24, 31, I Corinteni 15, 52). Sunetul clopotului în noaptea Învierii are o demnitate solemnă și triumfătoare, chemând pe credincioși la bucuria universală a înfrângerii morții. Deși au fost destinate inițial serviciului bisericii, clopotele au avut și în cadrul comun tății diferite funcții de utilitate publică. În evul mediu, conform unui vechi obicei, diferite pericole publice (incendii, atac războinic ș. a.) se vesteau bătându-se clopotul în dungă. Ele mai aveau rolul de a rememora anumite evenimente. Astfel, în Transilvania, după 1456, dată când turcii conduși de Mahomed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului, au fost înfrânți în înaintarea lor spre Europa, la Belgrad, de lăncu de Hunedoara, s-a luat obiceiul de a se bate clopotele zilnic, la ora prânzului, în amintirea acestei victorii (*Magazini* nr. 5/198.). Menirea clopotelor este sintetizată într-un dicton latin, astfel „*vivos voco, mortuos plango, fulgura frango*”

(cheamă pe cei vii, plâng pe cei morți și alungă fulgerele) În afara bisericii, *clopotete* se folosesc și azi în instituții publice laice (școli, internate, cazarmă, închisoare, fabrică etc.), în scopul de a anunța anumite ore fixe legate de activități specifice (inceputul și sfârșitul activității, ora de masă, adunarea ș.a.). În aceste instituții, astăzi, în majoritate clopotetele sunt înlocuite cu sirene. Se crede că *clopotete* au fost folosite prima oară în Campania (Italia), iar cel care le-a introdus în biserică ar fi fost episcopul Paulin de Nolla, din Campania (sec. V). Din Italia, *clopotetele* au fost aduse de călugării scoțieni în Franța. Folosirea lor s-a generalizat în tot Apusul prin sec. VII, iar din sec. IX s-au introdus și în Răsărit. Pană la introducerea clopotelor, mijloc de atenționare a credincioșilor pentru participarea la cultul bisericii a fost *toaca* (v. *Toaca*). *Clopotetele* bisericești sunt *mari* și *mici*. Ele sunt atârșate de grinzii sonajelor de lemn sau metal și sunt așezate în turla bisericii sau în construcții exterioare.

clopotnițe, (v. *Clopotnițe*) *Clopotetele* au greutate după mărimea lor. Se spune că cel mai greu clopot din lume se află în interiorul Kremlinului, numit și „clopotul țar” greutății 23,5 tone (*Magaz. Ist. nr. 5, 1981*). *Clopotetele* erau cunoscute din antichitate (la babilonieni, egipteni, chinezi, care le foloseau atât în viața civilă, pentru a da semnalul unor activități publice, cât și în viața religioasă, la ceremoniile din temple, înmormântări etc.).

CLOPOTAR — se numește și meșterul care face clopote, și cel care trage clopotetele la biserică.

CLOPOTNIȚĂ, *clopotnițe* sau *campani* (lat. *campanaria*, *campanula* gr. *κολλοκωπία*)

campanaria, s.v. rus *kolokolnia*) — sunt construcții sau încăperi anumite pentru instalarea clopotelor în folosința cultului. *Clopotnița* poate fi unul din turnurile din fațadă de deasupra bisericii sau o construcție specială, în apropierea bisericii, zidită din piatră, cărămidă sau lemn. De obicei, *clopotnițele* au formă de turnuri circulare sau poligonale, nalte, cu mai multe etaje, clopotele fiind așezate cel mai sus, pentru ca sunetul lor să poată fi auzit la mari depărtări de aceea încăperea de sus, unde sunt clopotetele, are formă de forșor deschis sau are zidurile străpunse de goluri, în fiecare parte. Cele mai vechi *clopotnițe* de acest fel apar în Apus (sec. V-VI ex. clopotnița bisericii paleocreștine Sf. Martin de Tours-Franța, San Apolinare din Ravena Italia), cu turnuri circulare, înalte, ulterioare construcții bisericești. Un monument de artă este clopotnița (campani) domului din Florența, împodobită cu sculpturi de Donatello (sec. XV). În Răsărit, clopotele au fost introduse prin sec. IX și sunt așezate atât în turnul-clopotniță de deasupra pronaosului (la cele mai multe biserici), dar și în turnuri-clopotnițe separate de corpul bisericii (ca la mănăstiri), de ex. Hurezu, Plumbuita (București), Brebu (Prahova), Neamț etc., v. *Clopotetele, Toaca*.

CODUL LUI HAMURABI — legislație babiloniană întocmită de regele Hamurabi (mon. nr. 11, Hr. 1728-1688). Famosul cod era considerat opera zeilor (așa cum erau Tabletele Legii date lui Moise de Dumnezeu însuși) și fusese dat lui Hamurabi de zeul Sams. Este un Cod de legi morale și religioase, bazate în parte pe aspra lege a Talonului. Deși foarte sever, spiritul general al *Codului lui Hamurabi*

este un spirit de dreptate – cu scopul de a face „să domnească dreptatea în țară” a distruge pe omul rău și pervers pentru ca cel tare să nu vatâme pe cei slabi”. *Codul lui Hamurabi* este important și pentru istoria religiei deoarece cuprinde relatări și despre divinitățile babiloniene.

CODUL LEGILOR LUI MANU

calegerii și sistematizării de tradiții religioase, morale, juridice, politice etc. Fundamentează dreptul castelelor în viața socială a indiei, v. *Satiri*.

COLAC colaci, v. *kolaci* d. *kolos* – roată, cerc) – pâine rotundă, trunchi împietrit, de diferite dimensiuni, care se împarte la biserică în anumite cazuri: botez, născ, înmormântare, se duce și la cimitir, la parastase sau înmormântări. Pâinea cu care, după obiceiul creștinesc, a români sunt întâmpinați oaspeții, în anumite împrejurări, este un colac, v. *Colivă*.

COLEGIU SACERDOTAL v. Preștia creștină

COLIMVITRA, cristelniță sau creștinătoarea (ΚΟΛΥΜΒΗΤΗΡΙΑ ή *colimvitra* slav. *krusi mca* – vas pentru botez) – este vasul (un fel de cazan portativ susținut de un picior înalt și având două toarte) cu apă în care se face botezul pruncilor, *colimvitra* a luat locul baptisteriilor de odinioară. Ea are un dublu sens simbolic: închipuie și apa lărdanului în care isus a fost botezat și mormântul în care a fost îngropat. Apa din cristelniță se sfințește prin binecuvântarea preotului cu semnul Sfintei Cruci prin rostirea unei rugăciuni specifice prin exercizare (sufală asupra apei în semnul crucii) și prin invocarea Duhului Sfânt. Într-o altă altundare a pruncului în apa sfințită din

cristelniță (însotită de formula sacramentală „Botează-se robul lui Dumnezeu”) arată că Stănta Treime este temelul credinței ortodoxe – neîmpuind în același timp, ceea ce trezile că a stat Domnul în mormânt – închipuie moartea pentru viața în păcat și îngroparea împreună cu Hristos a celui ce se botează, iar prin scoaterea din apă se închipuie învierea împreună cu El pentru viața cea nouă în Hristos. Fiecare creștin de curând botezat devine un cristel (portător de Hristos). În Biserica veche a primelor veacuri creștine, botezul se făcea numai prin afundare de trei ori, începând însă de prin sec. IX, în Apus, a început ca botezul să se facă prin stropire, dar numai pentru cei bolnavi, care nu se puteau ridica din pat; practica s-a generalizat cu timpul în Biserica Romano-Catolică și apoi la protestanți.

COLINDUL – este un gen de cântec popular dintre cele mai vechi ale românilor. Colindele (*colendus* de a *colindare* = ceea ce trebuie respectat, cinstit) au un fond religios, fiind create de sărbătorirea Nașterii Domnului (Crăciunul). *Colindare de Crăciun* sunt (ca și celelalte) o formă de expresie a cinstirii lui Dumnezeu prin slăvirea Nașterii Fiului lui Dumnezeu, care S-a întrupat pentru „a noastră mântuire”. Legătura colindelor cu textele Sfintei Scripturi este evidentă în conținutul lor: astfel, în colindul „Venit astăzi cred noi” se face referire la profețiile mesianice ale Vechiului Testament: „precum au vestit prorocii”. În colindul „Lerui Dumnezeu lărdare” – termenul „lărdare” ar proveni de la ebraic *lărd* = păstor, din Psalmi (Ps. 23 –), totuși de isus, Care S-a numit pe Sine „Păstor” („Eu sunt Păstorul cel bun”, în

mortului ori la morminte, ca și candelarele care ard la morminte (I.S. partea V-a, cap. V), v. **Soroace**

COLONEIĂ — stâlp a porticuri sau la galerii

COLȚEA — biserică situată în fața spitalului Colțea a fost zidită la 1701-1702 de spătarul Mihail Cantacuzino. Monument de artă posedând sculpturi la catapeteasmă și fresce de mare frumusețe și valoare

COMANA — mănăstire (pe linia Băcurești-Giurgiu, spre Grăditea) întemeiată de Tepeș Vodă (pe la 1462) și refăcută de Radu Vodă Șerban (1588), considerat adevăratul edificitor. A fost restaurată de Șerban Cantacuzino, dar în epoca fanariotă călugării greci au lăsat-o în paragină și au dărâmat (1854) biserica veche, rezidind altă biserică în care s-au păstrat mormintele lui Radu-Vodă Șerban și Nicolaie-Vodă Pătrașcu, fiul lui Mihail Viteazul. Totul fiind în ruină, pe la jumătatea sec. XX, a început din nou restaurarea mănăstirii ale cărei ziduri puternice, cu foișorul se mai păstrau încă din construcția inițială.

COMÂND v. **Panihidă**

COMĂNAC (sârb *kalamanak*) — potcapul purtat de călugări, v. **Cauc**

COMEMORARE (lat. *commemoratio* — amintire), *a comemora* — ceremonie de aducere aminte pomenirea unui eveniment

COMITIVA — denumire pentru *cuvântarea funebră* ținută la înmormântarea cuiva, prin Ardea, (în părțile Bistriței).

COMPITALI — sărbătoarea Larilor (Larii, Manii și Penati, erau la romani zeii strămoșilor și zei ocrotitori ai grupurilor umane), restaurată la Roma sub împăratul Octavian August

Acestor divinități protectoare poporul le înălta mici capele la răscrucile drumurilor și le aduceau flori (locul lor îl vor lua „troițele” creștine)

COMUNILNEA SFINȚILOR (*Communio Santorum*) — dogmă creștină privind legătura spirituală, strânsă și indestructibilă care se păstrează între cei morți și vii, este o „legătură de iubire reciprocă, de credință unică și de rugăciune. Cei vii fac rugăciuni de mijlocire pentru cei morți, iar cei morți — mai ales sfinții, cărora ne rugăm — asistă pe cei vii cu rugăciunile lor la Dumnezeu în „Ierusalimul cel ceresc” (Apocalipsa 6, 9-11). De aceea, cultul morților cunoaște o mare dezvoltare în prelatea creștină. Rugăciunile de mijlocire pentru vii și pentru morți sunt încadrate și în Sf. Liturghie, în partea finală a marii rugăciuni a Sf. Jertfe nuntă *diptice* (I.S., p. 327), precum și în toate ierurgile care se fac la slujbele funebre (în mormântări și pomeniri generale și individuale ale morților). *Comuniunea* (lat. *communio* = unire gr. κοινοβία — *chionia* = legătură, ή θεία κοινοβία — *Ieta kinonia* = comuniune sfântă, euharistică), în sens creștin, înseamnă unitatea creștinilor prin împărtășirea aceleiași credințe în numele Sfintei Treimi și prin împărtășirea sau cuminecarea cu Stănta Taină a Euharistiei, „Că o pâine, un trup suntem cei mulți” (I Corinteni 10, 17), prin împărtășirea cu Trupul și Sângele lui Iisus Hristos. „Paharul binecuvântării, pe care îl binecuvântăm, nu este oare împărtășirea cu sângele lui Hristos? Pâinea pe care o frângem nu este, oare, împărtășirea cu trupul lui Hristos?” (I Corinteni 10, 16), zice Sf. Apostol Pavel. Catehismul ortodox, intitulat

Învăţătura de credinţă creştină ortodoxă
dă următoarea definiţie: „Această legătură prin
măcararea Bisericii între noi şi Stăpîn, precum şi
legătura noastră cu sufletele celor adormiţi, se
numeşte *Comuniunea Sfântă*” (ed. 1952, p.
114).

CONCHA v. **Abaida**

CONCUPISCENȚA = înclinarea spre
pacat

CONDACUL = este în cantarea psaltică o
strofă poetică, aşezată după cantarea a treia
sau a şasea a Canoanelor (în Minee, Octe şi
Tinde), care se cântă la cîntările după tropare
de la volodanurile, precum şi în rîndurile
Laudelor (într-o casă). Pavloerni (A.
Miezonoptică) *Condak* (ΚΟΥΚΛΙΟΥ το
koutakion, derivat probabil de la subst.
ΚΟΥΤΟΣ, O = o *koutos* = bat, bastonay, pe
care se înfăşurau în formă de sul, au scrisele
vechi) *Condacul* de azi, din cărţile de ritual
nu e decât un rest din cele de odinioară, care
erau nişte compozitii poetice mari, *poeme
monografice* având câte 18-24 de *strofe* sau
tropare şi fiecare *strofă* e compasă din 20-30
de versuri scurte, cu o structură de versuri privind
numărul silabelor şi locul accentelor, silabe
legate între ele prin aceeaşi temă, formă din
un latet, arat vă în care se celebrău momente
din viaţa şi acti-vitatea Maicii Domnului, a Sfintei
Fecioare sau a diferitor sfinţi. Strofele erau
legate între ele printr-un *akrostih* (epoca de
glorie a condacului monografia religioasă este
prin sec. VI-VII. Vechile condace aveau la
început (în lată), o *strofă* care, ca fond, avea
unimă comună cu restul *strofelor*, decal meodia
şi refrenul. Această *strofă* poetică, *z-lată* (latet
scurtă, se numea ΚΟΥΚΟΥΛΙΟΥ = *koukoulion*

sau ΚΟΥΚΛΙΟΥ = *prumpon amestruft*). De
lapt aceasta este *strofa* care se păstrează până
azi sub denumirea de *condak*. Din şirul de
strofe a vecinilor *condace* s-a păstrat şi prima
silabă (ce urma antestrilor) al căror rol era de
model pentru celelalte *strofe* (privind forma
a încă numărul de silabe şi accente) şi care se
numea *koukoulion* (ce se citeşte după *condak*).
Restul *strofelor* din *condac* au fost cîntate prin
diminuatul cîntului şi n-au mai fost înscrise în
cărţile de ritual. Cel mai vechi *autor de
condace* şi cel mai vestit în viaţa Bisericească
este Sf. Roman Melodul (Duce-vă la el, sec.
VI). Cui se atribuie singurul dintre
poemele sau *condacele* vechi care s-au păstrat
în întregime în cărţile de ritual (Căntecul şi
Irakli) şi care se citeşte în teză în serviciile
Bisericeşti sub denumirea de *Acatistul Maicii
Domnului* şi care se citeşte, de obicei, în
rîndurile Lituriei, din săptămîna a cincea a
Postului Mare (de la de vineri seara).
Denumirea de *acatist* (ΑΚΑΘΙΣΤΙΣΤΟΥ
akathistos de la ΑΚΑΘΙΣΤΟΣ = *akathistos* = a nu
putea fi este o trîmbie în timpul vieţii, a se
putea să poze, ci trebuia ca tată şi, ascultată
stînd în picioare. Compuziile monografice care
s-au creat după modelul vechi în *condac*, numit
Acatistul Maicii Domnului (cu 5 doine) în mit
condace şi *acatiste* (deşi au forma vechi
condace). Aceste *acatiste* s-au creat în cîntecul
diferenţiat sau ad-ferenţial să-lăţat (ex.
Acatistul Sfintei Văci. Acatistul Sfintei
Amphele). Textele lor se află în Căntecul
Mare sau în cărţile de sebiac (în te *akathistos*
precum şi în cărţile celelalte care cuprind
cate un singur *acatist* (în te *akathistos*). Un *condac*
întreg sub forma sa iniţială (ce 24 de *strofe*

s-a păstrat în slujba înmormântării preoților și diaconilor de mar, integrat între odele 6 și 7 ale Canonului acestei slujbe, v. **Acatist. Roman Melodul**

CONDOLEANȚĂ (lat. *condoleo* și *condolesco* = a suferi mult, foarte mult) — împărtășirea durerii cuiva prin exprimarea părerii de rău; compătimire

CONFESIONAL (lat. *confessus*, part. de la *confiteor* = a mărturisi, care mărturisește, *confessa res* = faptă mărturisită) — loc de confesiune, de mărturisire sau spovedanie, se numește la catolici o cămărușă de lemn (o cabină despărțită printr-un perete de lemn), în care stă preotul confesor, într-una din părți, iar în cea altă stă credinciosul care și mărturisește păcatele, se spovedește; confesional și în înțeles de apartenență la o confesiune (credință, creștină (catolică, protestantă, ortodoxă))

CONFESIUNE (lat. *confessio -onis* = mărturisire) — cu înțeles de spovedanie, dar și cu referire la una din cele trei ramuri ale creștinismului

CONFESOR — cel care primește spovedania, *preot duhovnic*

CONFIRMAȚIA (lat. *confirmatio -nis* = întărire, recunoaștere, spusă) — ritual religios în Biserica romano-catolică este actul de confirmare (*recunoaștere*) pe care-l primesc copiii catolici la vârsta de 14 ani, când primesc prima împărtășanie, care se săvârșește cu mare solemnitate

CONFRERIILE sau **CORPORAȚIILE SACERDOTALE** — erau, în religia romană, niște grupări religioase constituite din membrii aristocrației, ele aveau ca patron un zeu, cărui

îi închinau serbări și - aduceau sacrificii. Mai de seamă erau trei confreri: Salienii, Lupercii și Arvalii. Prima, a Salienilor, era formată din 24 de membri, preoți ai zeului Marte. Ei însoțeau pe Pontifex Maximus (șeful religios al statului, care era împăratul) la aducerea sacrificiilor pe Câmpul lui Marte. Lupercii erau preoți ai zeului Faunus (*Lupercus*) de la templul din Roma, cărui îi închinau serbări zgomotoase (*Lupercalia*), în care intrau rituri ce aminteau legendara răpire a sabinelor Arvalii (*fratres arvales*), confrerie din 12 membri, preoți ai cultului zeiței Dea Dia, ocrotitoarea agriculturii, serbarea în cinstea ei avea loc în luna mai, când arvalii, purtând pe cap coroane din spice de grâu, aduceau zeiței, ca ofrande, prin mele fructe coapte și cântau în limba veche un cântec frumos păstrat până azi într-o inscripție. Obiceiul s-a păstrat și azi, la români, prin aducerea la biserică în *sămbăta Moșilor de vară*, a primelor fructe (mere și cireșe) și legume din noua producție.

CONFUCIANISM — doctrină quasi-religioasă, cu caracter moral-social, bazată pe învățăturile vechii religii chineze, sintetizate de Confucius, filozof și pedagog chinez, autorul confucianismului (sec. VI î. Hr.). doctrină cuprinsă în cărțile „Tin” și „Su” (9 la număr, scrise de Confucius). Contribuția lui Confucius privește doar problemele de ordin practic moral și social. Filozofia lui se baza pe principiul că omul, fiind o părticică din întreaga natură, un microcosmos față de marele cosmos, are în sine însușirile generate ale naturii, ale lui Dao (sinteză a legilor naturii) adică ordine, dreptate, bunăătate, sinceritate. Natura omului este la origine bună, morală. Ea se pervertește numai

Dezvoltarea ritualului Proskomiden în ritul bizantin a necesitat folosirea copiei în cult pentru scoaterea Sf. Agneț și apoi a miridelor pentru pomenirea sfinților și a credincioșilor vii și morți. Se menționează prima dată folosirea copiei de către patriarhul Gherman al Constantinopolului în sec. VIII. Acesta și alți tâlcuitori liturgiei arată și simbolismul copiei „în loc de sul țâ (lancea) cu care a fost împuns Hristos pe cruce este și copia”. Copia se întrebuințează numai în ritul liturgic bizantin.

CORANUL (în lb. arabă *Qur'an* de la *qara'u* = a citi, a recita) este pentru mahomedani „Cuvântul lui Dumnezeu” care a fost transmis de îngerul Gavril (Gabriel) profetului Muhammad, considerat, în islamism (mahomedanism), ca ultimul din șirul profetilor. Vechiului Testament creștinismul consideră ca ultim profet pe Sf. Ioan Botezătorul. *Coranul* este, pentru mahomedani, un fel de Nou Testament, cu funcția de „Logos”, „Verb al lui Dumnezeu”. Textul *Coranului* s-a constituit sub primii califi și constă în 614 capitole numite „surah”, formate dintr-un număr variabil de versuri (*ayat*). *Coranul* e scris în proză rimată, se bazează pe două teme principale: mono-teismul și puterea lui Dumnezeu (Allah), unicul creator al universului, oamenii sunt sclavi ai lui, dar ispitiți de diavol (*Iblis*, îngerul căzut), ei pot ignora cuvântul lui Dumnezeu. v. **Islamismul**

CORIFEI fruntaș, căpetenie, conducătorul corului în tragedia și comedia greacă antică cântăreț, solist într-un cor balerin care conduce ansamblul

CORNIȘĂ partea superioară reșită în

atară, ornamentală, ce se află sub o streșină.

CORONAMENT partea superioară a unei coloane, a casei

CORTUL SFÂNT sau **Cortul mărturiei**, v. **Tabernacol**

COSMA DE MAIUMA, Sf. (+781) sau **COSMA MELODUL** — a trăit în aceeași mănăstire (Sf. Sava, de lângă Ierusalim) cu Sf. Ioan Damaschin, ajunge episcop de Maiuma, în Fenicia (743) și s-a remarcat ca un strălucit compozitor de imne și cântări bisericești: canonul Crăciunului („Hristos Se naște, mărit: L”), canonul la Botezul Domnului, la Duminică Florilor la Joia Mare la Înălțarea la cer Schimbarea la față a Domnului și a Lui i se atribuie compunerea părții a doua a Axonului. Ceea ce este mai cinstită decât heruvimii. Textul apare prima dată la denia din Joia Mare, compusă de Cosma.

COSMOGONIE cosmos, are și înțeles de *frumusețe* (cosmetică), ramură a astronomiei care studiază originea și evoluția corpurilor cerești, a sistemelor astralelor.

COTROCENI biserică zidită în 1768, împreună cu palatul construit de Șerban Vodă Cantacuzino, palatul a fost restaurat dar biserica a fost demolată în perioada comunistă (1945-1989).

COZLA mănăstire de călugări (pe valea Oltului la aproximativ 5 km de Călămanesti, jud. Vâlcea) încorporată cu ziduri sprijinite de contraforți, a fost întemeiată la 1388, de Mircea cel Bătrân al cărui mormânt se află sub o lespede în interiorul bisericii. Fiind foarte ruinată pe la sfârșitul sec. XVI a fost întărită de Mihnea Vodă II (1580-1590). Sub domnia lui Constantin Vodă Brancoveanu (1688-1714),

mănăstirea a fost zidită și sub supravegherea mînă politaui Antim Ivireanul a fost înfrumusetată cu sculpturi la chenarele ferestrelor cu turnul nou și cu tot aspectul arhitectonic de stil românesc cum este pridvorul deschis de o aleasă frumusețe. Din nou restaurată în sec. XX după 1950.

CRATIMA — cantare cu sens ornamentat încadrată în ornamentele melodice ale muzicii bizantine asemenea ornaamente se mai numesc și *teremuri* deoarece revin treisprezece silabele te-ro-te-ri-rem. Acest gen melodic e folosit în cântecul heruvicilor cherubicilor psalmeilor v. **Semne muzicale**

CRĂCIUN — nume e dat în popor marii sărbători a Nașterii Domnului (25 dec.) sărbătoare creștină care până în sec. IV era serbată în Răsărit împreună cu Botezul Domnului la 6 ianuarie. Despre originea cuvântului *Crăciun* părerile sînt împărțite. Cel mai mult admitt cuvântul *cratio* = *crati* = *mem* de la *crati* = a chema, a convoca *crati* = chemarea poporului convocarea de către preșul credincioșilor la începutul ecărei an spre a se comunica festivitățile slujbe e din luna respectivă (D.V.). Alții propun ca originea cuvântului *crati* = *mem* = creație zidire iar unii îl consideră provenind din slavonescul *Arakunt* (ca și crăindă și a). Fînd o sărbătoare creștină, poporul român care s-a născut creștin a luat numele sărbătorii desigur și de Sf. Scriptură unde Dumnezeu este numit și Cel vechi de zile (Daniel 7-3) reprezentat în iconografie ca a doua Persoană a Sfintei Treimi sub chipul unui bătrân cu barbă lungă albă așa cum este reprezentat și Moș Crăciun — vechi de zile — locuțiune transferată în adjectivul bătrân

Crăciunul este probabil cea dintâi sărbătoare creștină dintre sărbătorile închinate Mantutorului. Se serba în Apus ca și azi la 25 decembrie încă din sec. I e. — form unei vechi tradiții după care, recensământul lui Cezar August a avut loc la 25 decembrie 754 *Ab Urbe condita* de la întemeierea Romei) în timpul căruia s-a întâmpnat Nașterea Domnului (Luca 2-1-5-1). Era legată de soțit — de iarnă, când zilele încep să crească și soarele răsare mai devreme. Mantutorul fusese numit de prooroci. Soarele dreptății (Malah 3-20). Răsăritul de sus (Isa 55-3) numit pe Sine Lumina a lumii (Ioan 9-5). Nașterea Domnului (gr. το γένος του υιου

la the st. ughenna lat. *Nativitas Natalis Dominus Corporalis* — Nașterea cu trup a Domnului — s. v. *Revelatio the st. cr.*) este cel dintâi praznic împărtășit cu data fixă, nădănea firească (cronologică) a vieții Mantutorului (Luca 2-21) și cea dintâi sărbătoare specific creștină a cărei prăznare în ziua de 25 decembrie (dată stabilită în anul 654 ca zi a *Crăciunului* de către Sf. Ioan Gură de Aur) s-a generalizat în toată creștinătatea răsăritească și apuseană spre sfârșitul sec. IV) exceptiv a tăcut Biserica armeană care până azi serboază încă Nașterea Domnului la 6 ianuarie (dată cu Botezul Domnului) ca și vechime. Poporul român a păstrat de la strămoșii romani (saturatine și Javenali) credințele de dăruire și binecuvînt bazate pe fetele mince naturii pe care le-a pus în legătură cu Nașterea Domnului, imprimîndu-le sens și caracter creștin ca de exemplu cele sîrcova, pîgîșorul — a care s-au adăugat și a tele de concepție și organe prim creștina ca Vicle mai crozi, steaua etc.

Aceste datini fac din sărbătoarea *Crăciunului* una din cele mai mari sărbători creștine, mai scumpe și mai populare ale Ortodoxiei românești. Ea a fost prăznită întotdeauna cu mare solemnitate. În anul acestei zile a fost instituit „post negru” (ajunare, post total), preoții umblau, ca și azi, cu icoana Nașterii pe la casele oamenilor (vestind Nașterea Domnului Hristos). Cu timpul s-a instituit și postul *Crăciunului*, pentru pregătirea sufletească a credincioșilor. În vechime, în postul *Crăciunului* erau oprite spectacolele și jocurile din circuri și teatre, chiar prin legi civile, „la serviciul divin, din ziua de *Crăciun*, până la Bobotează, era interzisă îngenuncherea (regulă pe care o prevăd și azi cărțile de slujbă ale Bisericii).

CRÂSNIC v. *Eclesiarh*, *Cântăreț bisericesc*

CRĂȘTIȚEL termen pentru BOTEZĂTOR („Svântul Ioan Crăștițel” —, uc la Mitrop Dosoftei, în „*Pomenirea svântului Apostol Andrei pârvozvan, tulă întâi chemat*” — în rev. „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, 1980, nr. 9-12, p. 784-785).

CREDINȚĂ (lat. *credo, ere* — a crede, a se încredința) — în sens religios înseamnă convingere absolută despre existența lui Dumnezeu, încredere în El, credința se arată prin mărturisirea lui Dumnezeu și împlinirea poruncilor Lui. *Credința* (ἡ πίστις — *pistis*), spune Sf. Apostol Pavel „este încredințarea celor nădăjduite, dovedirea lucrurilor celor nevăzute — prin credință înțelegem că s-au întemeiat veacurile prin cuvântul lui Dumnezeu, de s-au făcut din nimic cele ce se văd” (Evr. 11, 1 și 3). *Credința* stă la temelie Bisericii și a mântuirii omului. „Că

vei mărturisii cu gura ta că Iisus este Domnul și vei crede în inima ta că Dumnezeu L-a înviat pe El din morți, te ve mântui. Căci «Oricine va chema numele Domnului se va mântui». Dar cum vor chema numele Aceluia în Care încă n-au crezut?” (Romani 10, 9 și 13-14).

*Credința este o putere de legătură care înfăptuiește unirea desăvârșită, nemyllocită și mai presus de fire a celui ce crede, cu Dumnezeu cel crezut. Credința este o cunoștință (cunoaștere) ce nu se poate dovedi, iar dacă — nu se poate dovedi (explica), atunci credința este o legătură mai presus de fire, prin care, în chip neștiut și indemonstrabil, ne unim cu Dumnezeu într-o unire mai presus de înțelegere”, așa definește credința unul din mari părinți ai Bisericii Sf. Maxim Mărturisitorul (v. *Filocalia*, vol. III, 1948 p. 118-120).*

CREDINCER — „cel ce lăa credința”, adică gasta cel din tâ — vinul și mâncarea care se servea la masa domnească (chiar și anafura care se dădea la biserică).

CREMĂȚIUNE (gr. ἀποτέφρωσις, ἡ — *apotefrosis* — acțiunea de ardere, incinerare, prefacere în cenușă, lat. *crematio* — a arde fr. *cremation*) — este procesul de ardere a cadavrelor. Carol cel Mare, regele care a creștinat pe francezi (742-814) a interzis practica păgână a arderii cadavrelor, *cremățunea* fiind interzisă în creștinism. Totuși, din sec. XVIII, ea a fost restabilită. Incinerarea cadavrelor, paralel cu înhumarea era un ritual frecvent în vechile religii păgâne. la greci, romani, geto-daci, celți, la vechii germani și slavi, mexcani și, în India vedelor (mileniul IV î.Hr.), până azi, în budism și hinduism (religia

majoritară, peste 400 milioane de credincioși); Budha (mort la 483 î.Hr.) a fost incinerat și cenasa i a fost împărțită la diferite momente funerare.

CRESTELNIȚĂ v. Agheazmă Colimvitra
CREȘȚIN — denumire dată prima dată asceticilor lui Iisus Hristos, în Antiohia, pe la anii 49-51, când au predicat acolo Sfinții Apostoli Pavel și Varnava (Faptele Apostolilor 13-26). Era un cuvânt nou care arăta nu numai o denumire nouă pentru o comunitate de oameni, ci și o idee nouă, aceea de creștin. Pană atunci, în lumea iudaică ei se numeau *discipoli*, *credincioși*, *frați*, *sfinți*, dar de acum se numesc cu numele lui Hristos, nume specific pe care- vor purta toți cei veniți în comunitatea Bisericii, fie din nouăsm, fie din păgânism, v. Sfințiu, Creștinism

CREȘȚINĂTOAREA v. Colimvitra
CREȘȚINISMUL — religie universalistă, a cărei izvor se află în Sf. Scriptură, cartea sacră, inspirată de Dumnezeu. *Creștinismul* este religia mântuirii omului. Istoria acestei religii începe, în Vechiul Testament, cu *Cartea Facerii* și se încheie, în Noul Testament, cu venirea Mântuitorului care S-a jertfit pentru născutarea omului din robia păcatului. Numele de creștin vine de la *Hristos*. Vechii scriitori latini Suetoniu, Plinius cel Tânăr, Iosif Flavius, precum și Evangheliile apocrife, Acta Petri și mărturiile din Iamnic, atestă originea creștinismului, realitatea lui istorică, precum și a întemeietorului, Iisus Hristos. Existența istorică a lui Iisus o atestă, în primul rând, scrierile Noului Testament și apoi nenumărate documente oficiale istorice și literare ale vremii când a trăit El și după ce creștinismul a început

a se răspândi în imperiul roman. *Creștinismul* are o dogmă fundamentală *dogma trinitologică*, Dumnezeu-Tată, Iisus Hristos, Credința în divinitatea lui Iisus Hristos constituie temelia Bisericii. Sfinții Apostoli întăresc în scrierile lor această dogmă: „Pentru că oricine este născut din Dumnezeu biruiește lumea, și aceasta este biruința care a biruit lumea: credința noastră. Cine este cel ce biruiește lumea dacă nu cel ce crede că Iisus este Fiul lui Dumnezeu?” (1 Ioan 5: 4-5), „Cine mărturisește că Iisus este Fiul lui Dumnezeu, Dumnezeu rămâne întru el și el în Dumnezeu.” (1 Ioan 4: 15). Concepția despre Dumnezeu diferă în creștinism de celelalte religii monoteiste. El este Dumnezeu *absolut*: „Dumnezeu este iubire și de ce rămâne în iubire rămâne în Dumnezeu și Dumnezeu rămâne întru el” (1 Ioan 4: 16). Dumnezeu a creat lumea din nimic și în afară de Sine. A creat-o din iubire și prin aceasta cosmogonia creștină se deosebește de celelalte cosmogonii ale altor religii. În creștinism scopul și centrul creației este omul. Dumnezeu l-a creat după chipul și asemănarea Sa. Sufletul omului este o substanță distinctă de lumea materială și care, prin virtute și harul divin, se poate ridica până la asemănarea cu Dumnezeu. Păcatul original a avut ca urmare căderea omului din starea de har, izolare de Dumnezeu și căderea întregii creații în această izolare. *Creștinismul* este religia răscării omului din această izolare și a reabilitării lui, este religia mântuirii prin Hristos, Dumnezeu devenit om. *Mântuirea* este lucrarea iubirii lui Dumnezeu față de om dar și a omului față de Dumnezeu: „Nu iubim pe Dumnezeu, fiindcă El ne-a iubit cel dintâi” (1

Ioan 4, 19). *Problema morții și a destinului* ultim al omului diferă și ea, în eshatologia creștină, față de celelalte religii. Prin jertfa lui Hristos, prin moartea și învierea Sa a devenit posibilă învierea omului, transfigurarea lui și a întregii lumi. *Liturghia* ortodoxă are caracter eshatologic, căci în timpul săvârșirii acestei slujbe religioase, fundamentală în creștinism, credincioșii trăiesc prefigurat viața veșnică și comuniunea cu Dumnezeu. *Concepția despre răi și iad*, în creștinism, are o înaltă spiritualitate. *Iadul* înseamnă suferința mare a îndepărtării sufletului de Dumnezeu, a izolării, a înstrăinării de iubirea Lui, iar *raul* este tocmai această apropiere de Dumnezeu, este viața în Dumnezeu împreună cu toți cei ați. Idealul eshatologiei creștine este această fericire supremă, veșnică. Ea a fost făgăduită de Mântuitorul tuturor aceluia care vor crede în El și îl vor urma învățătura. Spre deosebire de alte religii, ca de ex. budismul sau brahmanismul, la care idealul eshatologic înseamnă inactivitate, contemplare pasivă, izolare, în creștinism, dimpotrivă, se cere activitate, trăire a învățăturii creștine în mijlocul oamenilor spre a-i lumina și a-i ajuta pe toți să se ridice la vrednicia mântuirii și a dobândirii vieții veșnice. Fiecare om trebuie să ducă mai întâi cu sine însuși această luptă, spre a se ridica pe culmile desăvârșiri și sfînteniei. Și pe plan moral, creștinismul este superior, punând accent deosebit pe virtuțile evanghelice: credința, nădejdea și dragostea, și mai presus de toate dragostea, puterea prin care omul poate rezolva orice problemă a vieții. Dumnezeu a dat omului propriul Său exemplu de iubire, căci chiar după căderea în păcat, nu l-a lăsat pierdut, ci l-a

făgăduit un Mântuitor, spre a-l salva din robia păcatului și a-i deschide drumul spre viața veșnică. *Morala creștină* îndeamnă pe om atât la dobândirea fericirii veșnice, dar și a celei de pe pământ, învățându-l să trăiască această viață potrivit poruncilor lui Dumnezeu, pe care Biserica le propovăduiește oamenilor. La temelie morala creștină stă iubirea de Dumnezeu și de aproapele. *Toate câte voiți să vă faceți vouă oameni, asemenea și voi faceți lor* (Matei 7, 12), poruncă divină, normativă, implicând în ea toate relațiile dintre oameni: muncă, cinste, dreptate, bunăvoință și mai a es. milă și dragoste față de toți cei în suferință. „Făcând am fost și Mi-ați dat să mănânc, insetat am fost și Mi-ați dat să beau, străin am fost și M-ați primit, gol am fost și M-ați îmbrăcat, bolnav am fost și M-ați cercetat, în temniță am fost și ați venit la Mine. Adevărat zic vouă, intrucat ați făcut unuia dintr-acești frați ai Mei, prea mici, Mie Mi-ați făcut” (Matei 25, 34-40). În capitolul 25 al Evangheliei lui Matei este rezumată eshatologia și morala creștină, formulată de Mântuitorul însuși. *Elementele cultului creștin* (rugăciunea, jertfa, purificarea) nu sunt izolate față de celelalte religii, dar se deosebesc de acestea. Rugăciunea, ca centru al cultului divin creștin, se face atât colectiv, cât și individual. Jertfa a fost făcută o singură dată și pentru totdeauna, de Mântuitorul care S-a intrupat, a suferit și a murit varsându-Și sângele pe cruce, pentru mântuirea noastră. S-a îngropat și a înviat, prefigurând viața veșnică dată omului, dar purificarea de păcate este o datorie, o obligație a fiecărui creștin care crede în Iisus, Fiul lui Dumnezeu și care vrea să facă voia Sa. Cultul

Biserica creștină are în centrul ei jertfa pe care o săvârșește în Sfânta Liturghie. În cadrul slujbelor din sărbători. Această jertfă mistică este Sf. Euharistie pe care o primesc creștinii. Sărbătorile închinare Sfintei Treimi, Mantuitorului, Sfintei Ecumenare și tuturor celor drepti intră în ceata sfintilor sunt pentru creștini prilejuri de purificare, de năltare sufletească, prin participarea la săvârșirea Sfintei Jertfe, pe care o săvârșesc preoții lui Hristos. în Sfânta Biserica Sa. Creștinul se roagă implorând în fața lui Dumnezeu, dar și mulțumindu-I pentru toate îndurările Lui. *Rugăciunea model* pe care Iisus însuși a dat-o acenilor este rugăciunea: *Tată nostru*. Creștinismul este religia păcii, a dragostei și iertării. Răspunderea față de toți oamenii, dar mai ales trăirea lui adevărată înseamnă împărăția lui Dumnezeu pe pământ.

CREȚULFSCU — biserica (din Calea Victoriei — București) zidită de Barbu Iordache Crețulescu a suferit mai multe restaurări. A fost pictată de Gh. Tătărescu (la 1860). Tencuțată în că. amidă aparentă, se măști în apropierea fostului palat regal (azi Muzeul Național de Artă).

CREZUL sau **SIMBOLUL CREDINȚEI** (Mărturisirea de credință) — este o sinteză a doctrinei Bisericii creștine care a integrat în cultul ei. Adevărurile de credință cuprinses în Crez au fost formulate de Sfinții Părinți ai Bisericii creștine în primele două sinoade ecumenice la Niceea (325) și Constantinopol (381). Conținutul și explicarea *Crezului* se află în cartea *Învățătura de credință creștină ortodoxă*, București 1952 și ediția mai nouă. *Crezul* formulat în primele două sinoade ecumenice cuprinde învățătura Bisericii despre

Sfânta Treime (Dumnezeu-Tatăl, Dumnezeu-Fiul și Sfântul Duh), despre Biserică, Botez, Judecata din urmă, cu învierea morților și viața veșnică. Biserica Ortodoxă este singura care a păstrat nealterat textul *Crezului* așa cum a fost el formulat în primele două sinoade spre deosebire de *Bisericile eterodoxe* (siriană, armeană, abisiniană, copită din Egipt) care s-au abătut de la dogma ortodoxă, primind monofizitismul. *erezia monofizitistă* a susținut că Mantuitorul n-a avut decât o singură fire: firea dumnezeiască (afirmând că trupul Domnului a fost numai unul: dumnezeiesc, nu și omenesc) modificând astfel dogma ortodoxă despre întruparea Fiului lui Dumnezeu. — și într-unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Unul născut, Care din Tatăl S-a născut mai înainte de tot veacul. — Care pentru noi oameni și pentru a noastră mântuire. *S-a întrupat din Duhul Sfânt și din Maria Fecundă și S-a făcut om*. Biserica romano-catolică a modificat și ea textul original al *Crezului* prin adăosul Filioque (y. Filioque), afirmând că Sf. Duh procedează și de la Fiul, nu numai de la Tatăl. Locul rostrii *Crezului* în cadrul slujbei Sfintei Liturghii este după Vechiul — mare și rugăciunile: „Să primim rugăciunile noastre Domnului” (de la ectenie) și rugăciunea dragostei: „Să ne iubim unii pe alții”, ceea ce arată că în afară de iubire, ni se cere și credință dreaptă (ortodoxă) spre a putea participa cu vrednicie la aducerea Sfintei Jertfe. De aceea se cuvine ca fiecare credincios să rostiască în gând sau cu glas tare *Crezul* când se spune în biserică **CRIZMA** (formă veche slavă de la gr. χρίσμα. to — *krismo* — ungere sau sfântire — numire veche a tainei Sf. Mir, gr.

αναβολιον, τό — *anabolion*, ἐμφοτιον τό — *emfotion* = veșmânt lumnat) — așa se numea cămașa cu care se îmbrăcau îndată după botez *neofiti* (catehumeni botezați) în primele veacuri creștine când se botezau adesea proveniți dintre păgâni. Căminându-se *pedobaptismul* (botezul din rânduri lecopitari), în locul vechii cămăși a neofitilor s-a folosit o fâșie de panză pe care nașul o ține pe brațe și primește copilul din mâinile preotului, îndată ce copilul e scos din cristelniță din apa botezului. Panza aceasta a păstrat în unele părți din Moldova, Basarabia, Banat, Dobrogea) vechia denumire slavă, de *crijmā*.

CRIPTA (gr. κρυπτή ή — *cripti* lat. *crypta* -ae = loc întunecos, boltă mortuară) — locu ascuns în peretele galeriilor din catacombe, în primele veacuri creștine, unde erau înmormântați creștinii în ascuns, de parte de vigilența autorităților păgâne ale imperiului roman. Astăzi se numește criptă locul de înmormântare într-un cavou. v. **Martiriile Catacombe**.

CRISTELNIȚA v. **Colimvitra**.

CROMLEHI v. **Monumente megalitice**.

CRUCE (lat. *crux* -eiv), **Sfânta Cruce** — este simbol al răscumpărării omului și constituie un obiectiv important al cultului creștin. Acest obiect de tortură la păgâni a fost sfințit prin sângele Mântuitorului răstignit și a devenit instrument de mântuire, semn distinctiv de mândrie și laudă pentru creștinii. Păgânii numeau pe creștinii adoratori ai crucei (σταυρόλατραι — *stavrolatrai* lat. *crucicolae*) — Cultul creștin al *crucii* era viu încă din primele trei veacuri creștine făceau semnul *crucii* în toate momente de viață lor (a

ca: care la trezire, la masă, la muncă etc.). În vremea persecuțiilor era folosită sub formă de simboluri: ancoră, trident (*crux commissa*) sau monogramul în variante precum , , *crux decussata* aflată pe monumente funerare. După încetarea persecuțiilor *crucea latină* se impune definitiv () în locul *crucii monogramatice*. Descoperirile arheologice din Palestina au arătat că semnul *crucii* a fost folosit chiar de prima comunitate creștină din Ierusalim, începând din sec. IV, cinstirea *crucii* s-a generalizat, manifestându-se public și intrând în cultul divin oficial al Bisericii. La aceasta au contribuit și două evenimente istorice: *munirea apartiniei pe cer a semnuului crucii*, care incurajează pe Constantin cel Mare în lupta cu Maxentius, pe care îl biruiește, punând-o ca emblemă pe steaguri, iar apoi pe actele oficiale și chiar pe monede și interzicând a mai fi răstigniti pe cruce condamnații a morții. Altă minune a fost descoperirea *Crucii Mântuitorului* anul 326 — chiar pe locul răstignirii Lui Sfânta Elena, mama împăratului Constantin cel Mare, a nălat o mare biserică pe locul calvarului (biserica Sfântului Mormânt) și a stat pe locul unde s-a aflat *Crucia răstignirii* (biserica Sfinte Cruce) unde a fost sfințită în ziua de 13 sept., anul 333, când a început să venerarea Sfintei Cruci în cultul creștin. Doctrina (înviătura) Bisericii despre cultul Sf. Cruci a fost formulată de sinodul VII ecumenic (Niceea 787) și completată de sinodul local de la Constantinopol (869), când s-a stabilit și doctrina despre cinstirea Sfintelor Icoane, cinstirea Sf. Icoane, a Sf. Evanghelii și a Sf. Cruci trebuie să fie egală. Cultul Sfintei Cruci

în Biserica Ortodoxă se manifestă prin . Sărbătorile specifice compuse din acestea și lauda ei, ca Acatistul Sfintei Cruci (în Căminul mare), rugăciuni și imne cantări (din Octoiu) pentru ce e două zile de post din săptămână (miercuri și vineri), zile închinate amintirii și instituirii Crucii și Patimilor Domnului. Sărbătorile închinate ei: *Înălțarea Sfintei Cruci* (gr. Ὁ ὕψιστος τοῦ σταυροῦ / *ypsistos tou stavrou* sau σταυροφάνεια / *stavrofaneta*, slv. *vozdvizanie Kresta*), la 14 septembrie născută în popor și *Crăstov* (de la slv. *Krestov* unde = 7 ca Crucii sau *Crăstov* = *crucilor* pentru că este ziua când începe cu esul viitor) Ziua aceasta se postește căci amintim de Patimile și moartea Mântuitorului. A doua sărbătoare este *Duminica Crucii* (Duminica a treia din Postul Paște) sărbătorii fără (nere)ma avem Scoaterea instituirii semnal Sf. Crucii 1 august (născutirea eliberării grecilor de sub saracini, sec. XII și Arătarea semnelor Sf. Crucii împăratului Constantin (7 mai). Dovada cultului crucii în prețarea poporului sunt crucele memoriale și troițele de lemn și piatră, presărate la răsuciri, pe drumuri și tări. Facerea semnelor *Sfintei Cruci* este primul gest creștin pe care îl învață copilul încă din primii ani ai săi, semn fără care omul credincios nu și începe ziua de muncă, nu se așează la masă școală de a masă și cu care se culcă liniștit pentru somnul de noapte. Mărturisirea dreptei credințe este *Sf. Cruce* prin care credincioșii recunosc unitatea divină în Sf. Treime și cred în jertfa mântuitoare a lui Hristos, Care pe cruce S-a răstignit pentru mântuirea neamului omenesc. Renunțând a

face semnul *Sfintei Cruci*, ce răstăcit, sectanți neagă aceste adevăruri pe care se fundamentează Biserica lui Hristos. Sectanți și au făcut religia lor, redusă la cursuri (pe care ei le numesc predici) a cântărilor compuse de ei și la cântări de psalmi dând astfel cultului un caracter al și renunțând la toate dogmele Bisericii creștine. Sectanții au dat creștinismului un caracter raționalist, necuhovenesc. Lipsa de prezență reală a lui Hristos în oameni și în lume! Sf. Apostol Pavel în Epistolele trimise către Bisericile (comunități creștine) înființate de el în călătoriile sale misionare (Epistole păstrate în Noul Testament) vorbește de această categorie de așa numiți „creștini creștini” care răstălmăcesc adevărul Evangheliei lui Hristos și răspândesc învățătură greșită printre primii creștini așa cum se întâmplă și azi.

CRUCEA DECISSATA (crucea în formă de „X”, pe care a fost răstignit Sf. Andrei, primul dintre apostoli) *Domenica* care a fost și în părțile noastre, în Scutia Minor (Dobrogea), unde a propovăduit creștinismul (sec. I), v. Andrei

CRUCEA GAMMATA (at *crux gammata*) este închinătoare cu „gamma” Γ, tera mare, a grecească din alfabetul grec), cruce denumită *gamma* (Γ, γ, sau serif) = încalci gălă (DVR), cunoscută din ce e mai vechi, din porii în Orientul îndepărtat (China, și în Europa, fiind socotită simbolul scarelor în măsuri și ca simbol al bogăției și marelui. Acest semn a fost folosit și de creștinii încă din sec. II, ca formă ascunsă a crucii creștine (de teama persecuțiilor). Săpăturile arheologice de la noi au descoperit crucea gamma de pe monedele

și obiecte funerare (vase) din sec. IV-VI până în epoca feudală

CRUCEA MONOGRAMMATICA (lat. *monogrammaticus*, gr. μονογραμματος — *monogrammatos* = figură din linii) — semn ce reprezintă o cruce verticală asemănătoare cu litera „rho” ρ din alfabetul grec, care combinat cu literele „iota” ι și „chi” χ — tot din alfabetul grec — au format o monogramă Ϟ pe care creștinii au preluat-o ca modalitate de a desemna numele lui Iisus Hristos. Acest semn se întâlnește pe multe monumente și inscripții descoperite la noi — la Lemn (Callatis (Mangalia) Histris) și Dobrogea (în nordul Dobrogei) Biertan (Ardeal). Această monogramă creștină s-a numit și *constantiniană* (v. **DIVR**)

CRUCEA PECTORALĂ — este o însemnă a demnității arhiepiscopice este un simbol al crucii lui Hristos prin care a fost biruit păcatul. Când arhiepiscopul slujește și pune crucea și rostește cuvintele din Sf. Evanghelie: „Zis-a Domnul: Oricine vrea să vină după Mine să se lepede de sine, să-și ia crucea și să-Mi urmeze Mie” (Marcu 8, 34). În Biserica Ortodoxă Română, numai arhiepiscopul are dreptul de a purta permanent crucea pectorală (pe piept). Acest drept se poate acorda ca o distincție și preoților cu rangul monic (cel mai înalt ierarh stăvrosfor). **CRUCIADA** — expediții armate, creștine, în Evul Mediu care au plecat din țările Apusului, conduse de principii și regi spre a elibera Ierusalimul de sub dominația otomană și de ereziei.

CRUCIFIX — crucea cu chipul Domnului răstignit, crucifixul devine frecvent, începând

din sec. VI mai ales în Apus

CRUCILE JURĂMÂNTULUI — se numesc vechile cruci semănate pe cuprinsul orașului Campulung-Argeș unde, până la jumătatea sec. XX (perioada comunistă, 1945), demnitarii orașului obișnuiau să depună jurământul înainte de a-și lua în primire demnitatea (sluha) respectivă. Aceste cruci de piatră, așezate în diferite puncte ale orașului, sunt frumos sculptate, cuprinzând inscripții care consemnează istoricul lor, din trecutul cel mai îndepărtat al acestui oraș, care a fost reședință domnească între 1330—1360

CTĂȘTII și POLIȘTII — se numeau preoții în religia geto-dacilor

CTITOR (gr. κτίτωρ, ô, κτίζω — *ctitor*, *ctizo* = a construi, a întemeia) — cel care a zidit, a pictat sau a restaurat din temelii o biserică, un edificiu religios. Biserica acordă ctitorului dreptul de a fi pomenit la diferite slujbe în biserică ctitorită de el (drept prevăzut în Nevela 123 din Codul lui Iustinian) și dreptul de a se zugrăvi chipul lui și al membrilor familiei sale în interiorul bisericii în semn de dragoste și recunoștință pentru el. Biserica Ortodoxă Română, prin hotărârea Sf. Sinod din 28 febr. 1950 (în rev. *Biserica*, 1950, nr. 3-6) stabilește: „Numai portretele ctitorilor și cel al ierarhului, sub păstoriea cărui s-a sfârșit biserică, vor putea fi zugrăvite în interiorul bisericilor”. Cei care au făcut numai o donație bisericii, fie în natură, fie în bani, nu pot fi socotiți ctitori ci numai ajutători ai stăntului locaș.

CUCULION v. **Rasofor**, **Condac**

CULT (lat. *colo-cilere-cultum* = a cultiva, a respecta, a adora) — înseamnă, în general, orice formă sau act religios al cărui scop este

stabilirea unei legături între om și divinitate. Cultul ca expresie a sentimentului religios, a existat întotdeauna, în toate religiile, el fiind o parte a religiei. În antichitatea păgână, *cultul religios* înseamnă înstirea zeilor (*deos colere*) manifestată prin ceremonii religioase al căror scop era de a pune omul în legătură cu divinitățile respective. În creștinism, *cultul* înseamnă orice act religios prin care se caută stabilirea unei legături cu Dumnezeu și mijlocul stabilirii omului prin împărtășirea harului dumnezeiesc. Între simțirea religioasă care stă la baza *cultului* și între *riturile* sau *actele religioase* prin care se exprimă sentimentul religios există o strânsă legătură, deoarece, fără credință, riturile devin forme goale, dar și fără externalizarea prin acte religioase, credința, sentimentul religios se atrofiază, se stinge. De aceea *cultul* în accepțiunea lui, nu poate fi decât integral, adică *intern și extern*, sentiment religios (evlavie, virtuți morale) și exprimare în forme externe (acte închinare, rugăciune, post, spovedanie, împărtășire ș.a.). Actele de *cult* se pot manifesta *individual* (acasă rugăciuni, malani, ca. de. etc.) și *colectiv* (prin parte a parte la biserică a suibele săvârșite de cler care e investit cu putere harică, slujitoare). — v. **Tipice**. Cultul creștin diferă de la o confesiune creștină la alta (Ortodox, Catolic, Protestant), evoluând în timp. **Cultul Bisericii Ortodoxe** și încheie evoluția în formele lui esențiale și fundamentale, o dată cu pînșada patristică (ultimul sinod ecumenic de la Niceea, 325). Ceea ce a mai intervenit în timp a fost în legătură cu calendarul și îmbogățirea lui cu noi sărbători de slujbă precum și precizarea cântecelor bisericesti pentru folosirea cântăreților (Cesarii, Oktoih, Triod, Pentecostar

și Minee). Rădăcinile *cultului ortodox* sunt vechi ca și creștinismul, unele forme fundamentale provenind chiar din cultul egiptean Vechi, altele din Noul Testament. Trăsături caracteristice ale *cultului ortodox* sunt: 1. **Caracterul sacrificial și ierarhic** ce rezultă din faptul că în Biserica Ortodoxă cultul se întemeiază pe *verita* răscumpărătoare a Mîntuitorului, actualizată sub forma nesăngerușă a sacrificiului euharistic din Sf. Liturghie, săvârșită de ierarhia bisericească (episcop, preot și diacon). 2. **Se distinge prin unitate și stabilitate** — se desfășoară după reguli precise și fixe și se exprimă în forme definite și stabilite, aceleași pentru toți credincioșii ortodocși din orice parte a lumii, ceea ce duce la păstrarea unității de credință între diferitele biserici Ortodoxe naționale și autoceleste. 3. **Altă caracteristică a cultului ortodox** o constituie *înțelegerea* varietății și frumuseții elementelor de artă puse în serviciul său prin solemnitatea fastului și strălucirea formelor sale externe a riturilor și ceremonilor din rândurile slujitorilor și ale specifice și cultului catolic. — în mare măsură. 4. **Are caracter eclesial și comunitar**, deoarece promovează rugăciunea cu caracter colectiv, social, prin care comunitatea credincioșilor se unește în duhul păcii, al iubirii frățești, mai presus de varstă, de cultură, de stare socială, naționalitate, limbă sau rasă (toti credincioșii să ne rugăm) — după cuvintele Măntuitorului: „Unde sunt doi sau trei adunați în numele Meu, acolo sunt și Eu întru cer” (Matei 18/20). 5. Altă caracteristică este *simbolismul* sau caracterul său epifanic și eshatologic, care rezultă din profunzimea și

frumusețea ideilor doctrinare, formulate în textele liturgice și care se desprind din formele externe; 6 *Panocosmismul* sau un versalism, este altă trăsătură a *cultului ortodox*, prin faptul că rugăciunea ortodoxă îmbrățișează în sfera ei întreaga lume și întreaga natură, cerând lui Dumnezeu s-o sfințească și să o pună în slujba Sa și a omului. Esența Ortodoxiei se trăiește prin particulare la forme tradiționale și instituțiile ei de *cult* (botezul copiilor, taina căsătoriei, spovedirea, împărășirea, cultul morților, cinstirea marilor sărbători) — v.

Hristocentric Cult, în înțeles laic om învățat.

CULTUL ÎMPĂRĂTELUI — consta, în imperiile Antichității, în onorurile divine, culturi speciale care erau consacrate suveranului în Egiptul antic, în Asia Mică și Persia; acest cult începuse la greci cu Alexandru cel Mare iar la Roma s-a instaurat sub stăpânirea împăratului Octavian August. Titlu de August era un epitet religios, pe care Octavian l-a acceptat în anul 27 î.Hr., epitet care implica o consacrare, o sfințire. *Cultul imperial* a constituit unul din instrumentele de unificare a provinciilor imperiului roman. Acest cult a denaturat sub împăratul Nero Caligula, Domitian, care au pretins să fie adorați ca zei.

CULTUL MARIAL sau **Cultul Maicii Domnului** — s-a dezvoltat începând din sec. IV când a fost condamnată erezia lui Nestor. *Doctrina marială* s-a formulat la sinodul al III-lea ecumenic (Efes 431) și s-a manifestat sub forme multiple: 1. sărbători închinare Maicii Domnului; 2. cântări și slujbe divine compuse în cinstea ei; 3. zidiri de biserică cu hramul Sfintei Fecioare; 4. icoane; 5. predici și omilii; 6. onomastica. **A. Sărbători mari** (cu tineri), socotite

între praznicele împărătești. *Nașterea Maicii Domnului* (lat. *Nativitas Beatae Mariae Virginis*, slav. *Rojdestvo Bogorodici*), numită în popor *Sf. Maria Mică* (la 8 septembrie), *Intrarea în biserică a Maicii Domnului*, popular *Vovidenia* sau *Ovidenia* (2. noiembrie), în amintirea aducerii la templu a Sf. Fecioare de către părinții ei Ioachim și Ana, care, fiind bătrâni și neavând copii, s-au rugat lui Dumnezeu că, de le va da unul, îl vor închina Lui, când Maria a împlinit trei ani, a fost adusă la templu, unde era o școală de educație religioasă pentru copii pe care părinții lor îi promisese. Domnului, chiar înainte de zămislirea lui, aici Maria a rămas până la vârsta de 15 ani, primind o educație profund religioasă; *Bunavestire* popular *Blagovestenia* (25 martie), praznic ce amintește ziua când Sf. Arhangel Gavriil, trimis de Dumnezeu, a vestit pe Sf. Fecioară că va naște pe Mesia (Luca 1, 26-38), apăsări (catolici) numeau această sărbătoare zămislirea Domnului (*Festum Conceptionis Christi*); *Adormirea Maicii Domnului* numită în popor *Uspesnia* și *Sfânta Maria Mare* (15 august), când se comemorează sfârșitul pământesc al Sf. Fecioare, după tradiția proasă, la trei zile de la „adormire”, Sf. Fecioară ar fi fost ridicată cu trupul la cer, ca și Fiul ei dumnezeiesc, la catolici *Assumptio Beatae Mariae Virginis*, adică *Ridicarea la cer a Sf. Fecioare Maria*. Aceste patru sărbători închinare Maicii Domnului sunt rugăvite pe catapeteasmă în *șirul praznicelor împărătești*, Sf. Fecioară fiind numită și „Doamna sau Împărăteasa cerului”, cultul ei fiind strâns legat de al Mântuitorului. **B. Sărbători mai mici** *Soborul*

sau *Adunarea Prea Sfintei Născătoare de Dumnezeu* (s.v. *Sfânta Presvitate Bogorodice*), adică adunarea de slujbă a credincioșilor în cinstea Fecioarei (26 decembrie), sărbătoare legată de Nașterea Domnului în vechime era obiceiul ca pe această zi să se împartă painișoare făcute din făină de grâu numite *semetale*, ca o cinstire simbolică a (făzrei) Maicii Domnului. Alte sărbători (tără tinere) avem. *Acoperământul Maicii Domnului* (s.v. *Pokrov*), 1 octombrie) în amintirea unei minuni petrecute în biserica Maicii Domnului din cartiera Vlaherneilor (Constantinopol) pe timpul împăratului Leon Înțeleptul (886-911), când Sf. Fecioară s-a arătat ca ocrotitoare a creștinilor greci (în această zi ca o sărbătoare națională a 28 octombrie, când aniversează respingerea atacurilor tatarilor asupra Greciei din 1940 în al doilea război mondial). *Pokrovul* se ține și la români, mai ales în mănăstiri. În *tinerea Izvorului Fântânii* (în săptămâna I, după Paști) se pomenește, de asemenea, una din minunile Maicii Domnului (se face slujbă apoi sau agheazmă în biserici, la lăntani). *Zămislirea Sfintei Fecioare*, la catoici *Immaculata Conceptio Beatae Mariae Virgineae* (Zămisirea fără păcat a Sf. Fecioare Maria). Alte pomeniri ale Maicii Domnului în calendarul ortodox, mai avem la 2 iulie „Punerea instituii veșmânt al Maicii Domnului în rucă” (sinaxar în Mineiul pe iulie), la 31 august, „Punerea brațului Maicii Domnului în rucă” (sinaxar Minei pe august) și la 1 sept. (sinaxar Minei pe sept.). Câteva momente ale cultului Sf. Fecioare sunt: *Cântări* și *rugăcuni*, încadrate în slujbele Bisericii

Ortodoxe: *Bogorodnice* (Богородица, *Teotokia*), la Vecernie și Liturhie, Axioul la Liturghie etc. slujbe speciale: *Acțiunile Bunăvestirii* (sau al Maicii Domnului), *Parachevarea Maicii Domnului* care se oficiază după Prinosul Mantăitorului din Văntura Mare, v. **Dioprosopism**

CULTUL MARTIRILOR — este cinstirea acestor mucenici și sfinți care și-au dat viața pentru apărarea credinței creștine de a lunguștorilor, începând cu primele veacuri de persecuții împotriva creștinilor. O formă foarte veche de exprimare a cultului martirilor este cinstirea moaștelor (v. **Moște**). Pe locul mormintelor martirilor s-au ridicat biserici (martirii) sau în locurile legate de viața și activitatea lor. Martiri cunoscuți pe pământul țării noastre: *Dasius* și *Emilian* Martirilor de la *Durostorum* (sec. IV) (într-o Axiochis (Cernavodă - Nchita Romana și Sava Crăciunecă, în raul Buzău, 372). *Teotim* al *Trusului* (Constanța) și cei patru mucenici descoperiți la *Nisurte* (Iakea, Filipos, Attakos, Kamasis și Zoticos ale căror moaște se află la mănăstirea *Cocoș* din Jud. Tulcea.

CULTUL MORȘILOR sau cinstirea morșilor — există în toate religiile de la cele mai primitive până la forme superioare, manifestându-se diferit de la o religie la alta. O asemenea formă de instituire *cultul craniilor* care după opiniile paleontologilor s-a practicat în epoca paleoliticului inferior. Concluzia a rezultat din observarea unor obiecte, constatate la civilizațiile rudimentare și asemănătoare cu cercetările asupra paleontologiei de a se păstra craniile strămoșilor, deoarece ar deține calități magice. Aceste

credințe explică *existența osuarelor*. La romani era cultul familial al strămoșilor (Lari, Mani și Penati). Toate popoarele indoeuropene au avut sărbătorile lor pentru morți. Vechiul Testament vorbește despre obiceiul evreilor de a plânge patru zile amintirea morților (Judecători 11, 40). Până azi s-a păstrat obiceiul de a rosti rugăciuni pentru cei morți, de patru ori pe an: în ziua Împăcării (Ispășiri — *Iom Kipur*), la Paști, la Cincizecime și la Sărbătoarea Corturilor (15–22, una a șaptea). În Cartea Tobit (4, 17) și în profeția lui Ieremia (16, 7) se arată că vechii evrei făceau ospete funerare și pomeni de pâine și vin, la mormintele celor apropiați sau ale eroilor (II Macabei 12, 43–46). Pilda „Bogatului nemilosiv și a săracului Lazăr”, rostită de Mântuitorul, arată că evreii credeau în iad și rai („sânul lui Avraam” — sinonim cu un loc de fericiere, locul celor drepti reprezentat de Avraam, protopărintele poporului evreu). Creștinismul adâncește credința străveche în nemurirea sufletului, în existența unei judecăți universale, căreia „se vor supune toate sufletele după moarte. Doctrina eshatologică creștină se bazează pe învățătura Mântuitorului și a Sfinților Apostoli (Matei 25, I Corinteni 5, 13, I Tesaloniceni 4, 13–17). Credința în viața viitoare fundamentează cultul morților. Acest cult se manifestă prin rituri, ceremonii, rugăciuni către Dumnezeu, jertfe și fapte de milostenie sau diverse acte, toate spre a fi de folos celor morți, spre a le ușura starea în „umea de dincolo”, pentru odihna și „pentru iertarea păcatelor”. Universitatea credinței în viața viitoare, în judecata de apoi și nemurirea sufletelor explică asemănarea riturilor din toate religiile mari ale

omenirii, ca de ex. spălarea și îmbrăcarea cadavrelor, înmormântarea sau incinerarea, procesiunile, bocetele, mesele și ospetele funerare, pomenirea lor la diferite termene etc.

CULTUL SFINȚILOR — își are începutul în cultul martirilor și se dezvoltă din cultul sfințelor moaște, începând din a doua jumătate a sec. IV.

CULTUL TOPOARELOR — considerat ca foarte vechi și universal, se bazează pe credința că toporul, ca principal instrument de lucru în epoca de piatră, era un *simbol al puterii*, o emblemă a fulgerului și trebuia adorat. Arheologii au descoperit topoare în morminte din epoca pietrei și pe crani, săpată, emblema unui semn în formă de T, ca un topor.

CUMINECARE — împărtășirea, primirea tainei Sfintei Euharistii.

CUMĂTRU (slv. *Kumotru kumotra*) — grad de rudenie care se stabilește între cel care botează un copil și părinții copilului botezat de acesta, pentru copilul botezat el devine *nașul* copilului, iar cu părinții este *cumătru*.

CUNUNIA sau **slujba nunții** — este Sfânta Taină prin care Biserica consfințește căsătoria, adică legătura dintre bărbat și femeie și pune baza familiei creștine. Săvârșitorul cununiei este arhiererul sau preotul. În zilele noastre și călugării pot săvârși slujba cununiei, ceea ce era interzis în trecut.

CUNUNIILE sau **CUNUNILE** — sunt obiecte de cult, din metal, în formă de diademă (coroană, împărătească. Preotul încununează cu ele pe miri, la slujba cununiei.

CURCUBEL — concret, este arcul de cerc ce apare pe cer, vara după ploaie anunțând încetarea ploii, *symbolic* este semnul iertării pe

care Dumnezeu l-a arătat lui Noe, după înecarea potopului și ca legământ că „nu va mai fi potop, ca să pastrească pământul — Pământul Meu în nori, ca să fie semn al legământului dintre Mine și pământ” (Facere 9:11, și 13).

CURIE — se numește, în Biserica romano-catolică, *administrația papală* — ministerul Papii. *Curia* romană sau papația romană, *curia* se numea una din cele zece părți în care era împărțit poporul roman. *curia* se numea și *locul unde se aduna senatul* (de obicei era un templu); termenul se folosea și pentru a denumi *senatul roman*.

CURTEA DE ARGEȘ — mănăstirea, devenită biserică episcopală începând din 1793, a fost clădită pe fundațiile unei vechi biserici de către Neagoe Vodă Basarab (1521-1529), care a murit înainte de terminarea ei. Pictura bisericii s-a făcut de către urmașii și ginerii săi, Radu Vodă de la Afumați (1521-1529) executată de zugravul Dobromir (ca ocazia restaurării dintre 1875-1886, frescele originale au fost aduse la Muzeul de artă din București). După cum reiese din documente, însuși Neagoe Vodă ar fi întocmit planul acestui impunător monument de o proporție desăvârșită, a armonie și eleganței liniilor arhitectonice. Neagoe ar fi stat multă vreme la Constantinopol unde cunoscuse bine arhitectura bizantină și arabă. Se poate ca și el să fi contribuit atât la arhitectura, dar mai ales la ornamentarea bisericii. Mănăstiri. Cartea de Argeș, pentru a cărei construcție a recrutat, desigur, foarte pricepuți meșteri din Orient — ale căror nume însă au rămas necunoscute. Legenda îl arată ca autor pe meșterul Manole, conform unei vechi tradiții,

ed ficiul nu va dura dacă în ziduri e lui nu se zidea viața unui om, de disperare că „ce ziua zidea, noaptea se sarpa”. Manole a zidit chilar pe soția lui și astfel putu înăta „mandră mănăstire pentru pomenire”. Când construcția bisericii fu gata, Domnul l-a întrebat pe meșteri dacă ar mai fi putut nălța o asemenea minune, acest a afirmară posibilitatea, și atunci, din orgoliu, Domnul porunci să se ridice schelele, ca să pară meșteri, care rămăseseră pe înălțimea acoperșului. Aceștia își făcură atunci aripi de șindrilă, dar, sărind de pe acoperiș pe pământ, acolo și muriră. Legenda ne spune că în loca unde a căzut meșterul Manole a țâșnit un izvor peste a cărui apă s-a construit o fontană care s-a numit „Fontana lui Manole”, care se vede și azi în apropierea bisericii. În 1527, deși încă nezugrăvită, biserica a fost strălucită cu mare pompă. În interiorul ei se află morminte ale lui Neagoe al Doamnei sale Despina și ale celor trei copii ai lor: Petre, Ioan și Anghelina, care va deveni soția lui Radu Vodă de la Afumați (1521-1529). Acesta a făcut pictura cu cheituri ale lui, e. este înmormântat aici. De-a lungul veacurilor biserica a fost prădată de turci și de unguri și deteriorată de cutremure și foc, din care cauză a fost restaurată în mai multe rânduri. Ultima restaurare și cea mai recentă că s-a făcut în vremea regelui Carol I, când, în 1875 guvernul român a numit o comisie, condusă de Alexandru Odobescu, arheolog și scriitor, care să se ocupe de această lucrare. Este consultat atunci marele arhitect francez Viollet-le-Duc, care-l recomandă pe arhitectul A. Lecomte du Nouy. Acesta a lucrat 11 ani, cu meșteri competenți (între 1875-1886), restaurând

biserica, dar care nu și-a mai păstrat cu fidelitate forma originală, biserica a fost și acum sfântă, ca și în vremea lui Neagoe, cu mare pompă. În prezența regelui, a familiei regale și autorităților vremii Regina Elisabeta a donat atunci o Evanghelie scrisă și ornată de mână ei, un odor neprețuit pentru această biserică de o unică frumusețe. Aici au fost înmormântați cei doi mari regi ai României — Carol I cu regina Elisabeta și Ferdinand I cu regina Maria. Localitatea Curtea de Argeș a fost întemeiată de Radu Negru, care și-a stabilit aici curtea domnească, mutând-o de la Câmpulung (unde a fost prima cetate de scaun între 1244–1264), la Jârni Românești. Capitala rămâne la Curtea de Argeș, până la sfârșitul sec. XVI când se mută la Târgoviște. Mormântul lui Negru-Vodă s-a aflat în Biserica Domnească din Curtea de Argeș, care era în incinta palatului domnesc (a cărei temelie și ruine se mai văd și azi). Biserica Domnească, construită în stil bizantin, este cea mai veche păstrată în întregime până azi, fiind din piatră și cărămidă aparentă. Ea a fost restaurată de vestitul arhitect român Gr. Cerchez și N. Ghica-Budești în prima jumătate a sec. XX. Pe o colină situată la nordul orașului se vede ruina bisericii San-Nicoară, atribuită de tradiție principesei Margareta, soția lui Negru-Vodă, care era catolică și a zidit-o în timp ce domnitorul se afla într-o luptă cu turcii. Temându-se de mânia soțului ei, încearcă să fugă spre Câmpulung, dar pe drum s-a înecat într-un râu, care s-a numit de atunci Raul Doamnei (care se varsă în râul Argeș).

CURTEA VECHIE — se mai numește biserica Sf. Anton (în spatele Hanului lui Manuc — Piața Liniei București), în jurul căreia s-au

scoș la iveală ruinele curții domnești, în urma săpăturilor arheologice din ultimii ani. Biserica a fost zidită probabil de Mircea Ciobanu (1546) și relăsată de Ștefan Cantacuzino (1714), era lăcașul în care „se ungeau domnii”.

CUȘER — curat, însușire pe care trebuie s-o aibă mâncarea permisă, după prescripțiile religioase, evreilor (ex. carnea de porc era interzisă în legea mozaică, deci fiind interzisă, nu era cușer).

CUTLUMIȘ — mănăstire la Muntele Athos, numită și „Marea lavră” a Țării Românești. A fost refăcută în sec. XV de Domnitorul Vlaicu Vodă și ajutată în secolele următoare de domnii muntei — Radu cel Mare (sec. XV), Neagoe Basarab ș.a.

CUȚITUL DE ARGINT — biserică din București, în Parcul Carol (fost Libertăți); a fost construită cu prilejul Expoziției Generale din 1906, în stilul bisericii Sf. Nicolae Domnesc din Iași.

CUVIOS, CUVIOASĂ — smerit, pios, formulă de adresare către un călugăr — „cuvioase părinte” — „prea-cuvioase”.

CUVIOȘIE — smerenie, pietate, mod de adresare către un monah, un arhimandrit — „cuvioșia ta”, „prea-cuvioșia ta”.

CUVÂNTUL (gr. λόγος, *o* — *o logos*, lat. *verbum*, *i* = cuvânt) — cu înțeles propriu de vorbire cu înțeles biblic de „învățătură” — „Ascultați cuvântul Domnului — luați aminte la învățătura Domnului” (Isaia 1, 10). *Cuvântul* — *Logosul* — Dumnezeu — „La început era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul” (Ioan 1, 1). *Cuvântul* ca început al lumii și al timpului — „La început — ” — mai înainte de care nu era

umea, n. ci timpul ci n. mai veșnic a. *Cuvântul* „ Dumnezeu în ipostaza Fiului. *Cuvântul* în ipostatic la formă vizibilă, se dezvăluie. „Și Cuvântul. S-a făcut trup și S-a să așlur t între noi și am văzut slava Lui „slavă ca a Cuvântului Născut din Tatăl, plin de har și de adevăr“ (Ioan 1, 14) *Cuvântul Logos* are în lb. greacă și în teos de rațiune și de „predică“ cu acest sens *cuvântul* devine în cadrul cultului cel mai important mijloc de relare a devor și sentimentelor religioase. Prin cuvânt, preotul face cunoscut oamenilor învătătura divină a Bisericii, în mod

direct prin predică și lecturi religioase. Căci zice Sf. Apostol Pavel „Credința este din auzire prin cuvântul — Hristos — „în tot pământul a ieșit vestirea și la marginea umii cuvintele lor“ (Romani 10: 17-18). Prin cuvânt se exprimă credința și evlavia, sub forma rugămintii și a cântării religioase.

CUVUKLION — numele grec al bisericii St. Mormânt al Domnului Hristos de la Ierusalim, Pr. I. Negoită — *Cuvântul fără Știință* — București, 1944, p. 29.

D

DAJBOC — „Dătător de bogăție” zeu slav simbolizând soarele, furtuna, tăcut

DALAI-LAMA — denumire pentru conducătorul religios al budismului tibetean de patriarh, a cărui reședință se afla în Tibet (la marele templu din Lhasa). El este purtătorul spiritului lui Budha, spirit ce se încarnază într-un copil, ce va deveni Dalai-lama, la moartea fiecărui Dalai-lama, spiritul său se reîncarnează în următorul și tot așa, trece dintr-o reîncarnare în alta, v. **Lamaismul**

DALTIRIE — Cărtă (atestat) pentru duhovnicul dat de arhierii preoților cu hirotesie de duhovnic, fără de care ei nu puteau s-o vici (Pravila cea Mare, Iargoviște 1652, g. 3, 8 și Pravila Govora, 1640, ed. Bujoreanu, p. 87)

DAMASCHIN — Sf. Ioan Damaschinul (+ 749) — călugăr la mănăstirea Sf. Sava de la gâlerusa im. mare cărturar (a scris un tratat de *Dogmatică*, rămas îndreptar, până azi) apărător al cultului icoanelor (scrie *Cutul Sfințelor Icoane*, trad. D. Fecioru, 1937) și mare cunoscător al cântării bisericești, pe care a îmbunătățit-o cu creațiile sale imnografice. El a compus *Cantările lui Ierem*, din Octoih, care se cântă (pe cese opt glasuri) la Utrenie, a mai scris canoane și la Nașterea Domnului, la Botezul Domnului, la Înălțare, Schimbarea la față, Cincizecime, Adormirea Maicii Domnului ș.a., a scris stihirile numite

apostolii (care au ca temă Învierea și se cântă la Vecernie și Utrenie). *Apostolii* se încheie cu o stihiră mai importantă, a cărei temă este o dogmă. Întruparea Domnului — este dogmă firidumnezeiască și omenească, despre Înviere despre cruce apostolii numite și dogmatice ale glasurilor. A scris rîmese și tropare ca „Miluiește-ne pe noi Doamne!”, „Îșamilostviri...” etc. În Mîneral pe decembrie este trecut cu mari laude „Ioan Cuvântătorul de Dumnezeu”, „aducîndu-l în viață dumnezeiască” ș.a.

DAMNAT (de la lat. *damno*, -are = a osândi) — blestemat, pedepsit, condamnat la suferințele iadului.

DANEFORIE — serbări în cinstea zeului grec Apolo, care aveau loc din cînd în cînd, dar tot în cinstea lui erau „carnele”, serbări ce se făceau din nouă în nouă ani.

DAO sau TAO — este principiul divin al ordinii universale a creațiunii, ce stă la baza religiei chineze numită *Daoism* sau *Taoism* (datand din sec. VI î. Hr.). Izvorul daoismului este constituie vechile credințe chineze în spirite, practici magice, astrologice și superstițioase. Șeful religiei daoismului, numit Tien-Si („Cercul stăpîn”) își avea reședința în vârful unei munte din provincia Sîens. Preotii daoști erau o vîltă obișnuită asemenea celor alți oameni, cu familie, la casele lor sau trăind în comunități, celibatari ca și preotii budiști. Daoismul s-a răspândit în China paralel cu Confucianismul, influența dă-se reciproc.

DARURILE, Sfintele Daruri — pa nea și vina, ca elemente ale porției Eucharistice se aduc la proskomidiar unde se pregătesc și către preot v. **Proskomidie** și apoi se aduc pe Stana Masă, unde se sfășează în timpul slujbei liturgice.

DARVARI — se ta Darvar din București a fost desființat în 1910 și transformat în biserică de enorie. În 1996, schitul a revenit la situația dinainte schit de călugări având patru călugări slujitori.

DARURILE SFÂNIULUI DUH — cele șapte Daruri ale Sf. Duh sunt puse în legătură cu cele șapte Lăcaș bisericesc v. **Laudele** sau **Hvalitele**. Aceste Daruri sunt al înțelepciunii, al înțelegerii, al puterii, al cunoscinței, al temerii de Dumnezeu.

DASCAL (gr. δίδασκαλος = *didaskalos* = învățător) — denumire pentru cel care învață pe cineva, învățător, profesor și dascăl de biserică, cântăreț bisericesc, în trecut, alături, cântărețul bisericii era și dascălul, școala, învățătorii copilarilor (așa cum aflăm printre altele scrieri și din *Amintiri din copilărie* a lui Ion Creangă cap. 1).

DASIUS — martir creștin pe pământul Dobrugei a Axioopolis (Cernavodă) în vremea persecuției lui Dioclețian (303-304). O inscripție descoperită la Axioopolis a păstrat în limba greacă numele Tasos (adică Dasias), alături de alți martiri (C. 111). Cămindeas) Moaștele Sf. Dasias au fost duse la Dorostorum de unde (pe la an 610) au ajuns la Roma la Aiconia, unde se păstrează și azi în sarcofag cu inscripția în lb. greacă „Dasias, adus de la Dorostorum” (DIVE).

DATINA (slv. *dedina* = moștenire) — tradiție, învățătură, obiceiuri păstrate din cele

mai vechi timpuri „ca în străbuni” (conceput în străbuni), dar ne strălucește din ceruri religioase (colindare).

DAVID — rege în Israel (a domnit 40 de ani sec. IX î.Hr.) a refăcut unitatea regatului care se dezmembrase după moartea lui Saul și a stabilit capitala la Ierusalim, în provincia Iudaea. Fiul născut al lui David, care era fiul Ieser din Betleem. David a înălțat autoritatea ebraică și a proiectat clădirea unui mare templu la Ierusalim, care avea să se construiască sub fiu și urmașii săi. Solomon a scris *Psalms* „Căma” a tă expresie a credinței, poeziei și respectului față de Dumnezeu. Operă de mare valoare poetică, este atribuită David din neamul căruia avea să se nască Mesia. v. **Goliat Psalmi Psaltire**.

DEAIU — Mănăstirea Deaiu situată pe un deal la aproximativ 4 km de Arșov și, enorie a lui Radu Vodă de Mare, Radu al V-lea. De la anul 1500 și restaurată de Bibescu Vidă (1844) în această biserică se păstrează într-o raclă de bronz, craniul lui Mihai Viteazul. Mănăstirea este cămin pentru călugări și preoți bătrâni, așa cum este mănăstirea Vărbăria pentru mame și preoțele bătrâne și singure.

DEAMBULATORII — se numesc acele *coridoare interioare* din marile biserici catolice construite în stil romanice, coridoare semicirculare care se prelungesc din navele laterale și înconjură altarul din loc în loc, din aceste coridoare se deschid absidole sau capele razante, unde se păstrează moaște sau relicve sfinte. Prin ambulatorii pot circula credincioșii care vin să vadă relicvele sau sarcotagele ca moaște de sfinți și să se închine.

DEBORA — prorociță în Israel în vremea Judecilor. Barac, pe care îl îndrumă să

ridice armata împotriva meabiti or, care
 înrobiseră pe poporul lui Israel datorită c răzule
 Deboret care însoțește pe Barac și armata sa
 pe câmpul de luptă, acesta reușește să alunge
 pe dușmani și să elibereze Israel din robia
 Meabiti or. După câștigarea bătăliei, Debora
 compune un imn de mărire (11,1-7) mizeu
 care s-a păstrat, transmis în Cartea Judecăt
 or (cap. 5) **DEBUT** (debut) care preamărește
 faptele de eroism și pe acei care au contribuit
 la câștigarea victoriei împotriva dușmanului
 este considerată ca unul dintre cele mai veci
 monumente ale limbii ebraice, înlocuind un
 (11,11-12)

DECALOGUL Tabelele Legii

DECENET (deceneta) este o unitate de
 calcul și de măsură care reprezintă zece
 (10) unități de măsură sau de calcul. În
 (11,1) după nașterea lui Isaac, el este ca
 (11,1) asupra căruia caș și as și poporul
 a exercitat puterea în fața și auzul
 deșadă că în vremea lui a reușit să împu
 dă stăgăderea vâlcilor în fața și a p
 neceat
 buclă și a deșozării poporului, motivul
 ca ompe și reșez. **Deceneta** a contribuit
 la creșterea și buclă și reșez. **Deceneta**
 pornind de la
 slabimea și slăbirea credinței și reșez. A
 realizat reformă culturală și reformă
 clerului
 cărui atribut
 reșez și a dat
 și reșez de judecător și medic al
 poporului
 Deceneta a reșez
 în fața
 reșez. **Deceneta**

DECUSATA = Crucea decusata

DEFENSOR (lat. *defensor*, d. *defendere*
 a apăra) — avocat, apărător, defensor
 în procesul
 bisericesc, care apăra interesele
 din domeniul bisericesc

DEIST (deist) — rugăciune de

mulțumire în domeniul său *Trimorphism* — *Trimorphism*
 (deist) — *Trimorphism* — în triplă formă
 în iconografia ortodoxă: Ioana n. mută *Deia*
 și reprezintă pe *Iisus Hristos* cu *imparat*
 (*Hristos de maretic*) așezat pe tron (nând
 Evanghelia înțelesă și binecuvântând). El e
 neadlat în dreapta de Sfânta Fecundă, iar în
 stânga de Sf. Ioan Botezătorul, amândoi stând
 în picioare, rugându-se și rugându-se către
 Mașterul pentru oam. **Mașterul**
 reprezintă a c. Biserica Legii noi, iar Sfântul
 Ioan Botezătorul pe cea a Vechiului Testa
 ment. **Mașterul** *Deia* are o evidență
 semnificativă în că. **Mașterul** înspira
 dintr-unu
 Prin **Mașterul** în care este dintr-unu
 (p. 100) de să se așeze pe Sf. Agne
 și așeze în fața Sf. Fecundă și a Sf. Ioan
 Botezătorul, și așeze în fața
 B. **Mașterul** așeze în fața
 raștri în fața de casă, nădă după
 Mașterul și nădă Sf. Ioan Botezătorul
Deia este așezată pe că așeze în mijloc
 și așeze în fața de casă care reprezintă pe
 cel. **Deia**
 Ap. **Deia** în registrul med. an. adică în
 registrul care cupr. de praznicile
 imparătești și
 în fața de casă care cupr. de
 și așeze în fața de casă. **Deia** vine se
 zăgăvese pe
 pe că de apus al nașterii în legătură cu
 triza
 et. **Deia** în fața de casă bisericească
 în fața de casă se afla pe
 pe că de casă de casă, înconjurată de
 stimpă
 în fața de casă bisericească
 ruse. **Deia** ocupă
 un
 pe catapeteasmă, fiind
 Ioana de casă dintr-unu
 de deșupra
 Ioanei
 imparătești

DEISM (deism) — zeu dumnezeu) — sistem
 filozofic-religios, apărut în sec. XV–XVIII
 are ca promotori pe rașionariști
 Herbert de

Cherbury, Locke, Voltaire, Diderot și al. Deismul recunoaște un Dumnezeu creator, dar nu și pronator (partător segră al unui Dumnezeu a creației) și a dat legi după care se conduce de sine, fără intervenția Creatorului. Dumnezeu, de stăbăleetiv, impersonal este totuși indiferent față de creația sa și concepția deistă se deosebește fundamental de concepția religiei revelate după care Dumnezeu este numit Creator, dar și Părinte iubitor față de creaturile Sale, făcându-Se cunoscut oamenilor prin revelație, în diferite moduri: minun, vise, arătări, diverse ca rugul aprins din care vorbește lui Moise — în V. T. — iar în creștinism, prin întruparea Fiului Său. Înăturând religia revelată, de simă, vătără și toate formele de organizare, Biserică, cult, doctrină).

DEMON (gr. δαίμων, o *daimon*)

diavol, geniu rău, întrupare a răului

DEMONIAC — cel ce este stăpânit de diavol
bonav, nebul — Iisus a făcut multe minuni de vindecare a demoniacilor, v. Noul Testament

DENIE v. Utrenie

DENSUȘ — biserică din Densuș (Hunedoara), ridicată în sec. X. XII din speș, de piatră funerară, adăse de la Sarmisegetza. Masivă greoaie are deasupra naosului un turlă în formă geometrică. Aici în Țara Hațegului existau și alte biserici de piatră românești — a Streisăngeorz, Strei, Sântămărie Orlea și a., din aceeași epocă cu Densuș. Biserica din Densuș a fost restaurată în 1961 — 1963 când s-a constatat că pereții naosului erau construiți în partea de jos din blocuri urase de piatră șefată și ar data din sec. X. În sec. XIII a avut loc restaurarea ei prin ridicarea din nou a pereților

naosului, a arcului și formele turlii, centrale (în sec. XV — 1443), a fost pictată de meșterul Ștefan și ucenicii săi așa cum rezultă dintr-o inscripție. Se crede că ictorii au fost cetei din Țara Hațegului din Densuș.

DERVIȘ — denumire persană pentru călugăr musulman *deriş* și se numeau în turcă *sufi*, sau *sufişti*, denumire de la îmbrăcăminte de aia aspră (*vaf*) pe care aceștia călugări o purtau, înțind pe călugărul creștin — lb. arabă, *sufi* și se numeau *tahiri*.

DESCĂNTEC, *descântece* — formele magice în proză sau în versuri care se rostesc monoton, în șiruri, aproape nemielos, de către persoane anume (descântătoare), cu scopul de a aduce vindecarea de boală, or suferinzi (despre un asemenea descăntec „de deocă” ne spune I. Creangă în „Amintiri”, „Descăntecul” se foră adă că nu se învăță anume ci se memorează atunci când căeva descăntă că altele nu mai au efect, dacă se predau în mod special.

DESTIN — de la lat. *destino* *destinare* — a hotări ceva) — soartă, fată, tate ceva stabilit hotărat dinainte și care trebuie să se împlină, se spune „așa s-a fost destinul”, ca o motivare în fața unor situații mai ales neprevăzute și care totuși au loc. Credința în *destin*, în predestinație este o concepție care se întărește în doctrina religioasă și — că (mahomedană), în care Dumnezeu Allah este un stăpân absolut despoze a ecărui hotărâri au caracter de fată tate. Credința în *destin* este o concepție negativă, căci stă în calea progresului această concepție o întâlnim și străvechi credințe păgâne dar în toată greacă a ilustra o în legenda lui Oedip.

Creștinismul nu admite credința în destin deoarece doctrina creștină despre *liberul arbitru* (libertatea de a alege singur) ne învață că fiecare ființă omenească are libertatea și dreptul de a alege drumul pe care să meargă în viață, adică de a alege binele de rău fiind astfel responsabil fiecare de faptele lui, pentru care va suporta și urmările. v. **Moiră**

DEVOTIE *devoțiune* (lat. *devotio*) *omniferență* (făgăduință prin care se leagă cineva, de a *devota* — a închina, a consacra) — pietate personală, dăruirea vieții credinței în Dumnezeu, evlavie

DEZLEGARI — v. **Ierurgii**

DIAC — slujitor de cancelarie

DIACON *diaconi* (διακονος; o *diakonos* lat. *diaconul minister*) — slujitor al Bisericii cu rang interior preotului în ordinea ierarhică, clerul este format din trei trepte: diacon, preot și episcop. Denumirea de *diacon* apare, ca și cea de preot și episcop, încă din epoca apostolică, în cărțile Noului Testament (Fapte 6: 1-7). Primii *diaconi* menționați au fost 7 la număr, instituiți prin hotărâre de Sfinții Apostoli, în scopul unei mai bune organizări a agapei (meselor frățesti) și ajutorării săracilor din primele comunități creștine. La început erau simpli slujitori ai Apostolilor în organizarea opere de asistență socială, pentru că Apostolii să se poată consacra mai mult propovăduirii Evangheliei. Agapele fiind strâns unite cu serviciul Sfintei Euharistii, *diaconii* au avut și atribuții în săvârșirea cultului. În Faptele Apostolilor se vorbește de diaconul Filip care predica și boteza în Samaria, dar mai apoi în Cezareea, ca evanghelist, adică propovăduitor al Evangheliei (Fapte 21: 8). Mistinea de

slujitor al cultului, pe care o au azi *diaconii* apare încă din primii ani ai sec. II, când ei nu mai sunt simpli servitori ai meselor frățesti, ci devin slujitori sau „chivernisitori” ai tainelor Bisericii alături de episcopi și preoți. Sarcinile *diaconului* sunt precizate, așa cum se face și pentru preoți și episcopi, în Constituțiile Apostolice. Potrivit condițiilor istorice, funcțiile liturgice ale *diaconilor* s-au înmulțit treptat (disparând între timp celelalte situații și atribuții) (agape, catehumenat, botezul adulților ș.a.). Treptat a dispărut însă și numărul *diaconilor*, ajungându-se la situația de azi când nu mai există *diaconi* decât la catedrale sau la unele biserici mai mari din orașe. Actele de cult pe care le săvârșește *diaconul* sunt limitate. În primul rând el nu poate slui singur ci numai cu preotul sau cu arhierul, ca ajutor al acestora, de ex. purtarea și citirea Evangheliei la Liturghie, purtarea Sf. disc, la ieșirea cu darurile (Vohodul mare), rostirea Ectenilor (rugăciune de cerere), pe care le rostește din mijlocul bisericii — adică din mijlocul poporului — ca unul care este ultimul dintre slujitorii sfințiți și deci cel mai aproape de laici, pentru care se roagă (făcând astfel legătura dintre credincioși și preot sau dintre naos și altar). În serviciul divin, *diaconii* închipuiesc pe sfinții ingeri și puterile cerești care slujesc necontenit în jurul tronului dumnezeiesc, oraru (v. **Orar**) pe care îl poartă în timpul slujbei simbolizează aripile ingerilor slujitori. În Biserica romano-catolică, disparând ectenile din slujba liturgică, s-a restrâns și rolul liturgic al *diaconului*. La protestanți se păstrează denumirea de *diacon*, dar acesta nu are nici o atribuție liturgică, ocupându-se cu problemele de administrație bisericească și de

asistență socială

DIACONICON sau **schesafilachion** (gr. διακονικόν *tó diakonikon* / οὐρανοφύλακτον *tó schesafilachion*) se nu este *absolutu* de înălțat a altarului care se mai numește și *veșmântare* pentru că aici se păstrează veșmintele preoțești de slujbă, cartile liturgice, lumanări etc. Se numește *diakonikon* pentru că în vechime era o grădă diaconilor (v. Altar). La catolici poartă denumirea de *sacristie*.

DIACONITE — slujtore ale Bisericii în primele veacuri creștine ele făceau parte din clerul inferior (situate pe prima treaptă) și erau consacrate prin *hierotesie* (punerea mâinilor v. **Hierotesie**), despre existența lor aflăm din Noul Testament (Romani 16, 1) și din scrierile Sf. Părinți. Indatoririle lor erau legate de asistență și caritatea socială și de activitate liturgică: serveau la agape (cautând pe diaconi), păzeau ușile bisericii, prin care intrau și ieșeau femeile, supravegheau înșearea în biserică în partea rezervată femeilor a călău a botezulor, mai întâi catehizându-le apoi îndeplinind la botez actele rituale pe care clerul (care oficia botezul) din motive de decență nu le putea săvârși, (ex. când intrau în apă botezului când primeau ungerea cu Sf. Mir — episcopul le ungea numai pe frunte) — când aduse înveșmântate în haină albă, apoi ungerea era continuată de diaconite (Cesari Apost. II 16). *Diaconitele* aveau dreptul ca, în timpul serviciului divin, să poarte ca și diaconii, orașul și să se împărtășească a altar de clerul inferior, ele dăceau Sf. Împărtășanie femeilor bolnave cărora, după moarte, le făceau toaletă funebă și ajutau la înveșmântarea lor. În

documente s-au păstrat în unele catolice diaconice cunoscut pentru evlavie și pietatea lor. Olympia (Ompiada) despre care aflăm din Scrierile către Olimpiada trimise de Sf. Ioan Gură de Aur din exil după ce paraschizasariu pe lăcașul ei ce răspundea de la Procna și Pentada. Macrina sora Sf. Vasile cel Mare și-a trăit sec. V-VI diaconitele începând săpădă în Biserica de Apus, ca în botez, fecunditatea ei se mai face generândându-se pe botez, în Biserica de răsărit se mai menține până în sec. XII-XIII când nu se află în cărțile de slujbă. În v. g. 111) născut un euhotesie diaconilor (C. ed. 1985 p. 111 și 109).

DIANA — zeita romană, protejătoare a maternității. Cultul ei avea legătură cu vietățile pădurilor, de aceea era socotită și zeita vanității și zeita Artei și a muzicii cu care a fost ulterior asimilată. *Diana* avea un templu la Roma pe colina Aventin.

DIANETIC (διαλεκτική — *dialectikē*) — înseamnă înțelegere, înțelegere, lat. — se referea la rațiune la Platon și Aristotel, în părțile virtuților morale în *virtutibus* și *virtutibus* — *diagnostic* — dreptatea, curajul, înțelegerea, iar *diagnostic* — înțelegerea și prevederea (care se căsăgă pe înțelepciune, experiență și timp).

DIARGON v. Semne muzicale

DIATAXA (διατάξεις — *diataxis*) — în muzică sau regimul după care trebuie să se desfașoare o simfonie sau o simfonie — sau *reducerea* — *diatexis* este în muzică sau patristica din secolul IV al sec. V-VI red. mai nouă la Pan. Trumbela — cele trei liturgii după care din Atena — (pe Atena — 655) — Accasă — care este un izvor prețios de

DIA-DIF

conoașterea culturii creștine cuprinzând reguli, privilegii, la săvârșirea cultului, la săvârșirea Sfintei Liturghii și a altor slujbe. *Diatexa* lui Filotei face parte din rândurile locale de slavă formulată de unii patriarhi constantinopolitani din epoca bizantină și neo-greacă. Acestea sunt importante pentru istoria culturii alături de altele, care sunt: practica veche sau tradiția neserisă în materie de cult, monumentele arheologice și antichitățile bisericesti (resturi de biserici, obiecte vechi liturgice, inscripții picturi religioase etc.).

DIATRIBE δῖατριβή η — *diatriba* = ocazionalitate temporară, discurs, conferință, conținut ambulatoriu, fii zeilor grec mergeau din loc în loc și țineau *diatriba*.

DIAUS — zeul suprem în religia vechilor indieni, *creatorul lumii*, părintele zeilor și al oamenilor.

DIABOL & Satana, Îngerii

DICASTERIU (δικαστήριον, *to dikastirion* = tribunal, Curte de Justiție). Tribunal sau Consistoriu bisericesc.

DICHEREL & **TRICHEREL** (δίκερι, *to dikeri to trikeri to* = *trikeri to*) — stegnic cu două și stegnic cu trei brațe sunt două stegnice care se utilizează la slujbele arhiericești. *Dikerul* poartă două umeri, *δύο κρηός* (*dis kria* = două umeri), iar *trikerul* poartă trei umeri. Cu aceste stegnice arhierul binecuvăntează poporul în momente indicate din timpul Liturghiei arhiericești (v. *Rânduiala* în cartea de slavă numită *Arhieration*). *Dikerul* simbolizează cele două fii din Persoana Mantuitorului, iar *trikerul* cele trei Persoane ale Sfintei Treimi (LG).

DICHIL — cel care administrează la mănăstire sau, Cel care Eparh al

DIDASCALII sau învățătorii și așa-numiți *profetii* sau *profetici* — erau în Biserica primară din epoca apostolică și post-apostolică, propovăduitori ai Evangheliei și slujitori ai Bisericii alături de Sfintii Apostoli și alături de clerici (prezidi, episcopi, chirotonit). Despre ei se vorbește în *Faptele Apostolori* (13: 1-4) și unora li se dau chiar numele și Sf. Apostol Pavel vorbește despre ei ca despre *harismatici* adică având harul sfintilor care se dă prin hipocrite (1 Cor. 12: 28) și chiar menționează între slujitorii Bisericii (1 Tes. 4: 11-12). Didascali și profetii considerate ca făcând parte din rândul celor 70 de ucenici ai Mantuitorului erau dintre cei mai zeloși propovăduitori ai Evangheliei lui Hristos, fiind înzestrați cu harisma cu harul profetice și a învățării. Ei se căsăreau însă de clerici prin faptul că nu aveau ca aceștia stabilitate (legati de o biserică), ci călăceau mergeau și propovăduiau de la o comunitate creștină la alta erau missionari. De pe la jumătatea secolului II documentele nu mai consemnează ei dispar în locurile rămânând peste tot clerici harismatici (chirotonisiți) și legați de comunitatea (biserica) pe care o păstărește.

DIECEZĂ, DIOCEZA (διοκηνήσις η — *dio kisi* = administrație & vernământ) — în Imperiul roman unități administrative, formate din mai multe provincii se numeau *dioceze* sau *diocese*. În organizarea administrativă a Bisericii creștine termenul de *dieceză* s-a folosit pentru a denumi teritoriul asupra căruia se exercită autoritatea unui episcop. Acest teritoriu, suprascanonic, urziciei unui episcop,

s-a numit și *eparhie* (ἐπαρχία, η — *eparhia* — district, provincie,

DIGORGON v. Semne muzicale

DIMITRIE Sf. *Dimitrie, Mare Mucenic* —

Sfântul Dumitru, Izvorătorul de Mir, cunoscut de Biserica Ortodoxă a 26 octombrie a trăit în a doua jumătate a secolului al II-lea și a murit martir, în timpul persecuției împăratului Maximian, la anul 303, în cetatea Solun (Tesalonie) din Grecia. Deși guvernatorul cetății Solun, tatăl său îmbrățișase credința creștină și împreună cu soția sa se rugau în ascuns la cele două icoane, legate în aur și pietre scumpe ale Mantuitorului și Maicii Domnului și în mare credință cereau de Dumnezeu să le dăruiască un fiu. Pentru rugăciunile și faptele lor de milostenie, Dumnezeu le-a ascultat rugăciunea, dându-le pe *Dimitrie*. Copilul a fost crescut în credința în Hristos și la vârsta înțelegerii părinții l-au botezat, în camera lor ascunsă (în care și aveau icoanele și se rugau), chemând un preot și cativa prieteni credincioși. Copilul a crescut și murind părinții, Maximian, care-l prețuia pe tatăl lui *Dimitrie*, l-a numit guvernator și comandant de oaste, în locul tatălui său, poruncindu-i în același timp să ducă lupta de exterminare a creștinilor din cetate. Împotriva poruncii împăratului, *Dimitrie* propovăduia creștinismul, sprijinind pe creștini și ajutând pe cei convertiți să se boteze (c. R. 1Bl., 992 afirmă că Sf. *Dimitrie* a fost hirotonit diacon). Afiland că faptele sale au nădăjduit la cunoștința împăratului și că acesta, întorcându-se dintr-un război cu sciti și sarmați, va veni la Solun să se convină, *Dimitrie* își împărți toată averea celor săraci. Venind Maximian, *Dimitrie* își mărturis

credința în Hristos, cu mult curaj și convingere, refuzând să jertfiască zeilor. Aruncat în închisoare, este schinguit și împuns cu lanca în coaste, ca și Doamna sa, iar apoi i se tăie capul. Pe când era martirizat era de față și sluga sa credincioasă, creștinul Lupu, care a luat haina moartă în sange a stăpanului și inelul, lăcând apoi cuiele multe în mână a ungând boala și duhurile rele de la om care se atăgea de lucrurile îmbibate cu sângele martirului. Auzind Maximian de aceste minuni, a poruncit să se taie capul lui Lupu, murind și acesta, ca și stăpanul său pentru credința în Domnul Hristos. După încetarea persecuțiilor s-a ridicat o bisericuță deasupra mormântului Sfântului *Dimitrie*. Înt. care venea să se roage a cereau vindecă de suferințele lor. Auzind această, un creștin bogat, Leontie, ce era carpăș de o boală grea, a venit și el și rugându-se, s-a vindecat de suferința sa. Drept recunoștință a înălțat, în locul moaștei bisericii, o biserică mare și frumoasă săpând emeniile și găsit mormântul cu trupul lui *Dimitrie* neputrezit. Din moaștele *Sfântului Dimitrie* a căsătorit și mireasma lui a umplut toată cetatea. Mai bolnav venind acolo și ungându-se cu acest sfânt mir s-a vindecat. Leontie a pus sfintele moaște într-o raclă învelită cu aur și argint, pe care a așezat-o în această biserică, cu hramul Sfântului. Precând în localitatea de unde venise Leontie a vrut să ia cu sine o parte din moaștele sfinte, dar *Dimitrie* i s-a arătat și i-a interzis să se atăge de moaște. Leontie a latat atunci gulgulă murdă în sângele martirului, așezându-l într-o raclă scumpă. Pe drum, gulgulă sfântă de sânge, e măceră de la făcută în muni nemămurate, printre care și scăparea de la meci a lui Leonie, la

trezirea unui rau învelburat. Cu lăcașul acesta a fost înălțat de la temelie într-o frumoasă biserică ridicată de el în lăcașitatea sa de origine dându-i ca patron numele stăntului. Multe minuni s-au săvârșit de Sf. Dimitrie și întru pomenirea lui s-au ridicat nemămurate biserici avându-l ca patron.

DIMITRIE BASARABOV — stăntul ale cărui moaște se află în catedrala patriarhală din București, numit și „cel mare” a fost un călugăr s hastru cu viață de stănt. A trăit în sec. XI fiind originar din satul Basarabov de pe valea râului Lom din Bulgaria. Era păstor și se spune că aflându-se pe câmp cu turma de vaci la păscut, a strigat cu pițiora din nebăgare de seamă, niște porci dintr-un cuib. El nu și-a iertat această faptă și treizeci de ani și-a născălat pițiorul în cerșavă, pierzându-și astfel un suflet de copil nevinovat. Este simbolul smereniei, prețului sufletului, al trupului. El s-a retras într-o peștera acoperită cu o lespede și acolo a trăit până la moarte. Veacuri de-a rândul izbucnea în acel loc o flacără. Venind odată pe o mare peștera să adormă și s-a văzut trupul stăntului care devenise moaște. Moaște e sale au făcut minuni, vindecări și a măr de suferințe fizice și sufletești. În anul 1774 mitropolitul Ungrovlăriei a primit moaștele stăntului de la generația rus Petru Saltikov și le-a așezat în catedrala mitropolitană, devenită patriarhală după 1925, când s-a ridicat Biserica Ortodoxă Română la rang de patriarhie. Căminul Sf. Dimitrie Basarabov se face în ziua de 22 Octombrie, a doua zi după prăznuirea Sf. Dimitrie Martirul (Mare mucenic) în Medru-Sân Medru.

DINOGETIA — cetate romano-bizantină din

sec. X-XI, în locul căreia se află azi satul Gârșan (jud. Tulcea), unde în urma săpăturilor arheologice s-au descoperit resturile unei dintre cele mai vechi biserici de stil bizantin, de potențialitate înnoastre.

DINTR-UN LEMN — Mănăstirea Dintr-un Lemn de călugări, întemeiată de Matei Basarab (sec. XVII) și refăcută de Ștefan Vodă (Antacuzino) (sec. XVIII). Se numește așa, căci pe lângă biserica mare de zid și cimitir se află o bisericuță, despre care se spune că a fost scobită în trunchiul unui stejar uriaș (în 1814). Încă din sec. XV. Sunt multe legende legate de existența ei. Astfel se spune că un călugăr despica un stejar din acel loc a găsit în trunchiul lui săpată o cruce. Atunci pe acel loc și din acel stejar, a construit biserica de lemn care se vede azi. În apropierea celei mari de zid, despre care o altă legendă spune că un călugăr a visat că-l poruncit Maica Domnului să zidească acolo o biserică.

DIODE — în muzica psaltică se numesc canoanele formate din două cete, cele formate din trei se numesc *trioade*, din patru *tetraode*. Astfel de canoane se găsesc în cartea de slujbă numită *Trioada* (slujbe de Postul Mare).

DIONISIE AREOPAGITUL — unul dintre părinții bisericești, doctrinar al credinței creștine contemporan cu Sf. Apostol Pavel, numele lui e pomenit în Faptele Apostolorum (17, 34). El fiind unul dintre hărbați atenieni care asistau la adunarea din Areopag (loc de adunare și conferințe din Atena antică) ca să asculte cuvântarea Sf. Apostol Pavel cu prilejul călătoriei acestuia la Atena. De la „Areopag” vine și numele lui Dionisie, care s-a convertit atunci la creștinism (Iar unii hărbați

ulipindu-se de el — de Pavel — au crezut între care și Dionisie Areopagitul —)

DIONISIE EXIGUUL, SF. *cel Mic sau Micul* (și-a luat din smerenie acest nume) teolog creștin, călugăr cu viață de sfânt, orghinar din Șerția Mică, (Dobrogea de azi). S-a stabilit la Roma, pe la anul 500, unde a și murit la 540, trăind o viață închinată studiului. A făcut traduceri de cărți bisericești și colecții de canoane ale sinoadelor bisericești din greacă în lb. latină. Preocupat de problemele calendarului și data fixării Paștelui, a scris lucrări pe această temă (el este acela care a pus începutul datei erei creștine prin numărătoarea anilor de la Iisus Hristos, a cărei naștere a fixat o în anul 754 de la fondarea Romei, în loc de 759 — 6). Ab urbe condita.

DIONISIE LAȚUL — primul mitropolit român cu care se încep scrierile arhiepiscopilor romani în Țara Românească, după sârșitul epocii fanariote, a păstorit puțin (1879-1880) deoarece izbușnind răcoala lui Tudor Vladimirescu se refugiază la Brașov de unde va reveni în 1882. Deși este numit stareț al mănăstirii Dealu și trimite acolo un locuitor iar el va locui la Bacărești în casele sale de pe strada care și azi poartă numele și unde moare în 1887. Bun administrator și gospodar, a întreprins o serie de reforme în viața bisericească preocupându-se de îmbunătățirea stării materiale a clerului, căutând să înalture abuzurile și corupția instaurate în epoca fanarioasă. A sprijinit înființarea școlilor (clericale și laice) în limba română, precum și tipărirea cărților de școală și morală, a cărților de cult și a trimis tinerii săi în străinătate, pentru bună pregătire a viitorilor profesori.

DIOPROSOPISM — erzie susținută de ereticul Nestor (Nestorianism) și condamnată de Sinodul al ecumenic (Etes. 431). Nestorici susțină că deoarece „ființa” lui Hristos ar exista două persoane deosebite — a dumnezeiască și omeniască (omenească). Stăruind că doar tu a născut (deci pe Omul Hristos și deci și poate fi numit) Născătoare de Dumnezeu — ci mama — Născătoare de om (αὐτογενεσία — *autogenesia*) sau cu mult — Născătoare de Hristos. Prin combaterea crezului nestorian (dioprosopist) se formează *doctrina marțială* ortodoxă a Bisericii prin recunoașterea celor două atribuții ale Sfintei Fecioare: ΘΕΟΤΟΚΙΑ — *teotokia* — adică meritul de a fi născut pe Dumnezeu trup și αὐτογενεσία — *autogenesia*, adică purtarea fecundă cu. **Cultul marial**

DIORTOSI, DIORTONIRE, DIORTOSITOR — a născuț a corectat și dreptarea, corectarea cărților bisericești sau diortosirea lor adică a zădărnici de vedere al vocabularului, al mormăntului bisericesc, de care diortosii și care corectează, reformulează.

DIPLI, TRIPLI v. **Semne muzicale**

DIPNICE (διπνίς — *dipnis* și ὀπνίς — *opnis* = parat în două, în două părți) — sunt două perechi de embleme de balamale și care se pot închide ca o carte. Pe părțile interioare ale acestor părți se zugăvesc icoane sau se inscriu porunci morale și morți pentru care prețul se plătește la Sf. Ierarhie. O păcătoare a dat marea rugămintă a Sf. Ierotei Jeritei (Ierusalim). Această rugămintă de mîndre generală, pe care vi se dă pe care prețul se face după epistola rugămintă Sf. Ierotei pe care o numea de *dipnice* (de u

faptă, că nume e ce or pentru care se roagă sunt înscrise în aceste registre sub formă de copertă care se închid. Deci *prin discipice* putem înțelege și *pomeitnice* și *icoane* și *rugămintile* de nu locire de la Sf. Ierarhie. Uneori sunt legate împreună trei copertă care se închid una peste alta și se numesc *triptice*. În vechile biserici și mănăstiri se află asemenea triptice cu icoane (ex. icoana Mantuitorului la mănăstire și cele două moșene, adică Sf. Ilie și Domnului și Sfântului Ioan Botezătorul, încadrând pe Hristos Cel răstignit, așa cum apare sus, la mănăstire, catapeteasma, mai multe astfel de icoane legate între ele prin buclă și care se pot plia, poartă numele de *polptice*. Aceste icoane care se pot deschide sunt ușor de purtat, îndeosebi în călătorii, constituind în orice împrejurare un mic altar care dă multă solemnitate rugărilor. Ele sunt apărătoare de nenorociri și alungă rău-dumpejura purtătorului (ad. relapetrolaci).

DISC, Sfântul Disc (lat. *patena* gr. *δίσκος* o. *discos* = disc, platou) — este un obiect liturgic, are forma unei farfurii plate din metal argintat sau aurit, având, pentru susținere, un picior scund (la catolici se numește *patena* și este fără picior). Pe Sf. Disc se pune Sf. Agneț și mirdele (părțicele care se scot la proskomidie din prescurile aduse pentru daruri și care ardează a fi stințite la Sf. Liturghie). Sf. Disc este folosit la Sf. Liturghie chiar din vremea apostolilor și încă purta gerul (vasul) pe care au fost așezate bucatele pentru Cina cea de Taină (Marcu 14, 20). *Discul* stă la proscomidie alături de Sf. Potir. La vohodă mare (ieșirea cu cinstitutele Daruri din altar și aducerea lor pe Sf. Masă, la Liturghie), Sf. Disc este

purtat de preot (cu tot conținutul, adică mirdele și Sf. Agneț) și adus pe Sf. Masă, unde e așezat pe Sf. Antimis. După sfîntirea Darurilor și după împărtășirea preotului, (preotul se împărtășește la fiecare Sfântă Liturghie), Sf. Disc, împreună cu Sf. Potir sunt aduse la proscomidie și acolo rămân până la următoarea Sfântă Liturghie.

DISCIPLINA ARCANĂ — vechea „disciplină” are un consens general în Biserica creștină primară, prin care se interzicea dezvăluirea „misterelor” (a tainelor) creștine, celor ce nu erau creștini (fie iudei sau păgani). De aceea se văd obiceiul ca cei care veneau să se boteze să nu mai fie instruiți în riturile de înțeles înainte de botez, ci abia în prima săptămână, după primirea acestei Sfinte Taine a Botezului.

DIVIN, DIVINITATE (lat. *divinus* a. *um* — dumnezeiesc al zeilor derivat de la *divus* — dumnezeu, zeu, divinitate) — atribut specific lui Dumnezeu, *divinitate* sinonim cu *dumnezeire*, forță mai presus de fire, care a și se atribuie toate atributele puterii și desăvârșirii. Ideea de *divin* și *divinitate* stă la baza tuturor religiilor.

DOAMNEI — Biserica Doamnei zidită de Doamna Maria, soția lui Constantin Brancoveanu (1683), tablou votiv o arată cu fetele. Coana frumos sculptată despart naosul de pronaos. Biserica se află pe Calea Victoriei în București aproape vizavi de Cercul Militar.

DOCTRINA (lat. *doctrina* -a. învățătură, teorie — învățătură, sistem de idei filosofice sau religioase, ideologie. Doctrina Marială cuprinde învățătura Bisericii Ortodoxe prin care se definesc cele două atribute ale Sfintei Fecioare, că a născut pe Dumnezeu în trup

(Născătoare de Dumnezeu — θεοτόκος — *teotokos*) și pururea fecundă ei (Pururea fecundă — αειπαρθένος — *aiparthenos*), învățătură formulată și stabilită la Sinodul al III-lea ecumenic (431), v. **Dioprosopism**

DOGMA (δόγμα, *tō* — *dogma to* = dogmă, sentință, decret, lat. *dogmat* v.) — adevăr fundamental al unei doctrine, idee de bază ce a care se pleacă într-o filosofie. În înțeles religios *dogma* este un adevăr fundamental revelat de Dumnezeu („descoperit oamenilor de Dumnezeu”) și formulat de Biserică prin ajutorul Sfântului Duh, care a luminat pe profeti (prin care Dumnezeu s-a făcut cunoscut oamenilor) și pe Sfinții Părinți, care, în Sinodale ecumenice, au formulat dogmele. *Dogmele* sunt învățăturile fundamentale ale Bisericii creștine. Fără cunoașterea lor și fără înțelegerea nu e posibilă mântuirea, după cum spune Sf. Chiril al Ierusalimului: „în dogmele fără tapet bune nu sunt plăcute lui Dumnezeu, nici sâpene și nu se primesc de Dumnezeu fără dogme proase, căci ce folosese a și dogma despre Dumnezeu și a vieții în vecinătate fără de rășine?” Sf. Maxim Mărturisitorul compară dogmele cu niște turnuri de apărare, ce străjuesc poarta Bisericii, poartă prin care se intră pe calea mântuirii (Γ, 1). Descoperite de izvoare arătându-le ce se fac uneori șoape sau senocogme ei doar aște revelat — „divina e dar înțeles” — a părere întemeiată de „zece”. Între altele δόγμα — *dogma* — adevăr fundamental. *Dogmele* ca adevărat revelate, formulate de Biserică pe baza Sfintei Scripturi și a Sfintei Tradiții, sunt neschimbătoare și trebuie să fie cunoscute de credincioși. *Dogmele* Bisericii sunt cuprinse în „Mărturisirea de

Credință” sau „Catehismul” (cartea de învățătură) a Bisericii Ortodoxe, pe care credincioșii ortodocși trebuie să o cunoască și să o înțeleagă spre a nu se abate de la adevărul *dogmatic* ei. Simbolul Credinței sau Crezul, fundamental acestei învățături, trebuie să fie învățat și rostit ca credință și convingere de tot dreptcredincioși.

DOGMATICA — disciplină a Teologiei care expune în mod științific și sistematic învățătura Bisericii Ortodoxe și arată deosebiriile dogmatice dintre confesiunile creștine (ortodoxă, catolică și protestantă). *dogmatica in muzica psaltică* (δοξάστιχον — *doxastikon*) este cântare („Săvâ”) pe opt glasuri, care se cântă după stilurile de la „Doamne singur-ari” și de la „Stăvoana de a vecernia de sambăta seara” se numește „dogmatica” după conținutul doctrinar privitor la Mașinătorul și Sf. Fecundă și pentru că autorul este Sf. Ioan Damaschinul (+749), care a scris un valoros tratat de *Dogmatică*.

DOLMENII v. **Megalitice**

DOSOFTEI — mitropolit al Moldovei (în a doua jumătate a sec. XVII) primul nostru poet cult, e. fiind versificatorul Psaltirei române — *Psaltirea pre-vechii române* — 1673

DOXA v. **Doxologie**

DOXOLOGIE — δοξολογία — *doxologia* — „săvire mărire imn de săvâ”. Te deum — δοξολογῶν — *doxologia* — „a săvâ pe Dumnezeu” — cântarea imnului laudă al lui Dumnezeu. V sau *Slavoslovnia* — imnă și *Mărtindă* sau *Imnul înțereș* — este un imn de înaltă slavire al lui Dumnezeu și care se cântă atât la slăbăli trenier cât și a Sfinților u glori („Slavă celui ce ne-ai arătat nouă lumina”)

DOX DRĂ

În trecut, Doxologia se cânta în momentul când se arăta pe cer prima rază de soare și începea, ca și azi, cu ectonisa: „Slavă Tie celui ce ne-ai arătat nouă lumina”. Dumnezeu fiind „Soarele cel adevărat și lumina cea adevărată”, izvorul lumini naturale și al celei spirituale. La început, starșitul sec. I, *Doxologia* a fost întrebuințată în serviciul liturgic sub forma sa cea mai simplă, ca imnul cântat de îngeri la Nașterea Domnului: „Slavă într-acei de sus lui Dumnezeu...” (Lc. 2: 14), care este și azi primul verset al *Doxologiei* pentru care se și numește *Imnul ingeresc*. În forma de azi, *Doxologia* este un imn cu caracter trinitar, un imn de laudă către Dumnezeu Tatăl, Fiul și Sf. Duh (1. Doamne, Împărate ceresc, Dumnezeu ești și Duhu e Sfinte...). Prin sec. IV, el a devenit un mijloc de luptă împotriva erezilor anti trinitare (arieni și pnevmatomași). *Doxologia mare* („Slavă Tatălui și Fiului și Sfântului Duh”) și *Doxologia mică* („Slavă într-acei de sus lui Dumnezeu...”), care are ca bază cântarea ingerilor, sunt primele imne creștine deosebite de cele din Sf. Scriptură, dar alcătuite pe bază și după modelul acestora. De modelul biblic nu s-au îndepărtat nici alte imne mari de mai târziu, ca „Născătoare de Dumnezeu, bucură-te” (cântat azi la litie), considerat ca unul dintre cele mai vechi imne mari, având la bază salutarea Elisabetei către fecioara Maria după Bunavestire (Lc. 1: 28 și 48).

DOXOLOGHISIRE — formă de exprimare a sentimentului religios prin preamărire, laudă și slăvirea lui Dumnezeu. Diferite rugăciuni și imne din rândul aia sfinte or slujbe au caracter *doxologic*. Tasa cîm e doxologia de la starșitul Lituriei — ortinei: „Slavă într-acei de sus...”

DRAGOMIRNA — mănăstire zidită de mitropolitul Anastasie Crimca al Moldovei la începutul sec. XVII în ad. Suceava.

DRAĞAICA sau *Sânzienele* — se numește și pe por. sârbătorea Nașterii Sf. Ioan Botezătorul (24 iunie), sârbătoare foarte veche, atestată din sec. IV. De *Drăgincă* sunt legate multe obiceiuri și datini populare la romani. *Sânziene* — cuvânt de origine latină, care ar deriva de la *Sancta Iliana* („*Sandiana*”) sau de la *Sanctus (dies) Iohannis* — ziua de Sf. Ioan. Este o sârbătoare cu bază biblică (v. Lc. 1: 37-80) atestată în sec. IV-V a fost instituită după unii, spre a înlocui unele vechi sârbători păgâne cu caracter agrar sau naturist, din epoca solstițiului de vară (22-23 iunie).

Caracter agrar al și datini legate de Sânziene la romani. În lucrarea „Descrierea Moldovei” Dimitrie Cantemir, domn al Moldovei (1710-1728), scrie: „... și mare cântărit” (16-17 iunie). El croniclează stările și mare cântărit (spune despre Sânziene că acesta este numele Sf. Ioan Botezătorul). *Drăgincă* este moștenita de romani de la tracii. Tradiția sârbătorii se manifestă diferit în diferite zone ale țării.

Astfel, în satele din Moldova este arcașă *Drăgincă*, cea mai frumoasă și cea mai frumoasă fată din sat. Trunchiul din sat, comuna în mijlocul hordelor pargate, unde, împodobesc cu o cană se sporește cu pangăuri și harnale colorate și petrecerile armatei cu, promite cheile țării. harnalele din sat. Mergând în pe er na spre câmp, feele împletesc coranțe din flori. La întoarcere în sat, le aruncă peste casă. Dacă se întoarce ca o coroană să răsară agățată de harnale sau că fata care a aruncat-o se va mărita în acel an. Fata aleasă, regina *Sânzienei*, se îmbracă cu cele mai frumoase veșminte pe care le împodobește cu flori de

Sanzene. Spicele de grau din coroniță sunt simbolul holderilor de grau. La casa Olăciță Iordănescu se joacă, în această zi. Hora Sanzenelor. În ajunul zilei de Sanzenie tetele se spală cu apă în care au fieri flori de câmp amestecate cu flori de Sanzenie (*Centaurium*). Credința este că această zi a Nașterii Sf. Ioan Botezătorul, e poartă de fete.

DREI/1 = prești n rețea veche, or pe piază
ce legăne

[illegible]

Fluxul de valuri pentru lămă e și în direcția cartieru pentru smirnă. Lămă a și smirna erau el-site în temple și în palatele faraonilor din Egipt chiar pe la începutul mileniului II. Săpături e arheologice au arătat că în Mesopotamia a fică, aceste aromate erau folosite pentru grădina vânturilor ghicitor și argente lămă într-un vas așezat pe genunchi și grădina după mișcarea lui. Începând din sec. VII-VIII î.Hr., când se dezvoltă comerțul, aceste aromate au sărit tot mai mult în site devenind ne-polei cult din marele timp e a egipturilor urbane (Ninive, Babilon, Jer-salem, Susa, Damasc). Profetul Ezechiel vorbește despre comerțul orașului Tyru de unde importatama e. Plina scrierilor din sec. I a lăsat în scrierile sale date importante despre comerțul smirnă și lămă și despre drumurile de comerț cu acestea și a le notat arătând cât de mult încărcat costul lor mult pe ele taxă la care erau supuse pe parcursul transportului încălzându-se. Roma era trase scump pe lor smirna chiar mai mult decât lămă (C. R. D. A.). Smirna și lămă sunt nelipsite ca oțet de ce însoțesc rășinile către Damasc și încălzându-se în

DLUF - *Veneranda* structură este un cult dependent de cultul suprem. *Jocul* - *bordeu* at *reality* & *Adorare Latrie*.

DE MINICA Κυριακή η ημέρα *kiriaki*
imera = ziua duminică (zi de dom. nouă zile)
 este numită și în Scriptură: Ἀποκαίψα
 = sârba (oarea săptămânală) rel. greacă și de
 odă înăa creștinerilor prin care s-a înlocuit sabbatul
 iudeic. Este numită *Dominica* *Dominicalis* și în
 Didachia celor 12 Apostoli (1), una dintre cele mai

vechi scrieri creștine. Cred neioși: recrutat dintre păgâni o numeau *Ziua soarelui* (*Dies solis*), pornind și de la paralelismul între soarele ca izvor al lumii spirituale, cum însuși zicea: „Eu sunt lumina lumii” (Ioan 8, 12). Din secol IV, Duminica creștină s-a generalizat. Temeiurile consacrarii acestor zile sunt: a) este ziua Învierii Domnului, prima zi a săptămânii, evenimentul cel mai important din istoria sfântă și piatra de temelie a creștinismului, b) în această zi a avut loc Pogorârea Sfântului Duh peste Sfinții Apostoli și s-a întemeiat prima comunitate creștină, primul nucleu al Bisericii creștine, c) Duminica este menționată în Sf. Scriptură a Vechiului Testament ca ziua de odihnă rânduită de Dumnezeu la crearea lumii (Facere 1). La început, Duminica era pentru creștini numai ca zi de cult, de adunare și rugăciune pentru comemorarea Învierii, care a avut loc în prima zi după Sabat sau „prima zi a săptămânii” cum spune Stavita Scripturii a Noului Testament, vorbind despre minunea Învierii (Matei 28, Marcu 16, Ioan 20), Faptele Apostoloror 20, 7-1 Corinteni 6, 2). Cu timpul a devenit și ziua de odihnă a creștinilor, înlocuind sabatul iudaic, iar împăraul Constantin cel Mare o consfințește prin lege de stat ca zi de odihnă pentru întreg imperiul roman în anul 321, v. **Parusia**.

DUMITRU, SFÂNTUL v. Dumedru, Dimitrie, Mare Mucenic

DUMNEZEU (θεός = *Theos* = Dumnezeu, lat. *Dominus deus* = Împădvină = Dumnezeu, Creatoru. Începutul a tot ce există, *Cel fără nume* (Domnie Areopagatu,

„Despre numele divine”), Floch în „Eu sunt Cel ce sunt”, răspunde Fi când se arată lui Moise sub chipul unui rug arzând, fără a se consuma. Iar dacă a văzut Domnul că se apropie să privească, a strigat la el: Domnul din rug și a zis: «Moise Moise!» «Nu te apropia aici! — că locul pe care calci este pământ sfânt!» (Ieșire 3:4-5, Și când Domnul i-a dat poruncă să meargă în Egipt spre a elibera poporul lui Israel: „Zis-a iarăși Moise către Dumnezeu: «Iată, eu mă voi duce la fiul lui Israel și e voi zice: Dumnezeu părinților voștri m-a trimis la voi... Dar de-mi vor zice: Cum îl cheamă, ce să le spun?» Atunci Dumnezeu a răspuns lui Moise: «*Eu sunt Cel ce sunt*» «Așa să spui fiilor lui Israel: *Cel ce este* m-a trimis la voi»” (Ieșire 3:13-14), „Domn, Dumnezeu părinților noștri — mi S-a arătat” (Ieșire 3:16), „Acesta este Domnul Dumnezeu nostru, în tot pământul — decât le Lă” (Psalm 104, 7), „Dumnezeu cel viu, Care a făcut cerul și pământul — marea și toate cele ce sunt în ele” (Fapte 14:15) și care S-a arătat oamenilor întrupându-Se în persoana Fiului Lui Dumnezeu, dovedind prin această iubire Sa pentru omul, creatura Sa — Sfântul Maxim Mărturisitorul concepe, înțelege pe Dumnezeu ca „entitate de viață-făcătoare și suprafînt ală,

temelie de putere-făcătoare și mai presus de toată puterea, și aptitudine lucrătoare și fără de sfârșit — o entitate făcătoare a toată ființa” (Filocal v. II Capete teologice. Sata întâia — 2-4), v. **Treime**

DURAU — mănăstire de mănăstiri așezată la poalele muntelui de unde începe urcușul spre Ceahlău. Biserica este pictată de Ionitza

DVERA (de la *dvor*) — perdeaua ușilor

împărătești (v. Catapeteasma). În bisericile ortodoxe, altarul este despărțit de restul interiorului bisericii printr-un perete de lemn numit catapeteasmă sau iconostas. Comunicarea între altar și interiorul bisericii se face prin trei uși: o ușă e așezată la mijlocul catapetesmei și două laterale, una spre nord și alta spre sud de așa centrală numită „ușile împărătești”, fiind formată din două canaturi (părți) care se deschid lateral, neavând

înălțimea spațiului în care sunt așezate, partea de sus a ușilor împărătești se acoperă cu o perdea numită *dveră*, astfel ca privirile credincioșilor din biserică să nu pătrundă în altar în momentele solemne ale slujbei divine. *Dvera* se confecționează din înăse scufă, catifea, de d ferice clăori (mai frecvent albă) și frumos brodată, cu motive și simboluri religioase. La momentele rânduite în timpul slujbei, *dvera* se deschide, fiind trasă lateral sau în sus

rugăciunea cu caracter social sau colectiv, o rugăciune a comunității credincioși ori a tuturor cuget în duhu păcii al tuturor fraților și a sol dar tătu sau comunității de credință. Biserica ne rugă în tot pentru nevoile tuturor. Domnului să ne rugăm! (la ectenia, cântăcîl nostru).¹ La rugăciunea domnească: „Să zicem tot, din tot sufletul și din tot cugetul nostru să zicem...” (la ectenia, cântăcîl de după Evanghelie)

ECTENIE (ἐκτενής εὐχή = *tenis es* = întins, prelungit; εὐχῆ η = *afhi* = rugăciune, ectenie *afhi* = rugăciune prelungită, stăruitoare). Indemni stăruiți, o rugăciune este rugăciunea de cerere cea mai completă, o sinteză a cererilor Bisericii în cadrul Liturghiei Ortodoxe latinece. La rugăciune colectivă socială – rostită în numele poporului – „O pace Domnului să ne rugăm”. Miluiește-ne pe noi, Dumnezeule – rugămintea „ne auzi-ne și ne miluiește” are farmecul dorinței nevoite și cererile spirituale și materiale ale întregii adunări în zecile formule stabilite de Biserică. Despre temerile scripționiste ale ecteniei aflăm la 1 Timotei 2: „Vă îndemnăm deci mamele de toate să facet cereri rugăciuni, mijloc în mântuire, pentru Domnului”. Parte integrantă a cultului creștin încă din epoca apostolică, ectenia este atestată de Sf. Părinți în secolele următoare (Justin Martirul, Ioan Crisostom, Chiril al Ierusalimului și al.). Ectenia este de mai multe feluri. *Ectenia mare* cuprinde mai multe cereri care se rostește la începutul Laudei (ormări a Sf. Liturghie, Sf. Taine, ierturii principale etc.). *Aghiasma mare*, *Ectenia mică* este o prescurtare a Ecteniei mari. *Ectenia pentru catolici* (c. Regati-

va cei chemați Domnului). Cei credincioși pentru cei chemați să ne rugăm, ca Domnul să-mi asculte pe danși...), *Ectenia întrenă* stăruitoare care se rostește de obicei după citirea biblică („Să zicem tot din tot sufletul”). Doamne Atotstăpănitorule, Dumnezeule părinților noștri, rugămintea Te, auzi-ne și ne miluiește. Miluiește-ne pe noi, Dumnezeule, după marea mila Ta, rugămintea Te auzi-ne și ne miluiește... *Ectenia cererilor* (de la Domnul să cerem... „Dă, Doamne”). Se mai numește *ὁλοκληρῆς η* = *olokliris* = legătură, unire pentru că se unesc de obicei mai multe cereri într-o rugăciune, și *εὐπνηκὴς* = *epnikis* = cu pace, căci conține mai multe cereri pentru pace (ex. O pace Domnului să ne rugăm). Ectenia se încheie cu ectofonul, v. Ectonis.

ECUMENIC (ὁ, ὁλοκληρικὸς = *oloklirikos* = universal, împreună). *Consiliul ecumenic al Bisericii creștine* (adică împreună adunarea întregii Biserici cu toate comisiunile și are sediul la Gineva). Formarea *Consiliului Ecumenic* a fost propusă în 1947 de către două dintre ramurile marelui ecumenic, mișcare cu rădăcini vechi, începând din sec. XIII, dar care capătă formă organizată abia în 1910, la Edinburgh în „Conferința mondială a misiunilor”. Cele două ramuri organizate („creștinismul practic” și „creștinismul organizat”, ce luaseră ființă după 1925 în Suedia și Anglia, reușesc abia în 1948, după război să se reunească la Amsterdam, în prima adunare generală, la care participă și „Consiliul internațional al misiunilor” ce fusese înființat în 1921. Anul 1948 este începutul activității Consiliului ecumenic când are loc

prima adunare generală la care participă 46 de biserici, printre care și Biserica Ortodoxă Română. Consiliul Ecumenic și-a continuat de atunci activitatea prin adunări ținute la răsunări de câte un an sau doi, după necesitate, până azi, contrahând o mare bună cunoaștere și înțelegere între Bisericile creștine din lume.

ECUMENISM — mișcarea de unificare a Bisericilor creștine.

EDEN (ib. ebr. "destătare", "delincență") este după relatări în Sfintele Scripturi locul în care Dumnezeu -a așezat pe primul om (omul creat de El) Adam și Eva, spre a trăi în destătare și fericire deplină. *Eden* (ib. ebr. k) este un loc pe pământ, iar raiul e gând na săd tăt de Dumnezeu în partea de răsărit în *Eden*, în mijlocul *Rai* sau *Paradis* (în lb. persana înseamnă grădină înverzită și înflorită). Iar în lb. ebr. *Eden* înseamnă "raiu izvoră din *Eden* și uda raiul". Raul avea patru brațe, fiecare braț străbătând alte țări care se aflau în Eden: malarara (u) țara Hava (a țara (u)ș și hotari) Asiriei (uda de două brațe ale raiului: m) și *Elam* și *Elam* (frat). Pornind de la acest reper se crede că *Edenul* era îndeva spre coasta Persiei. Oma este așezat în Grădina Edenului, ca să-l crește și să-l păzească. (Facere 2: 15). În mijlocul raiului era pomul vieții și pomul cunoștinței bune și răului (Facere 2: 9). Dumnezeu îi poruncește omau să mănânce din tot pomul raiului, dar din pomul cunoștinței bune și răului să nu mănânce, căci omul ar care ve mănca din el, ve mări negreșii. (Facere 2: 17). Raul din *Eden* se scurgea în Ceruri, care e cu totul altceva" spune Sf. Nicodim Aghioritul. Raul creșcă în metale, c) nădă și nădă ul a Avraam este

locul în care stau sufletele dreptilor până la Judecata de apoi, și care, de asemenea, se deosebeste de Împărăția cerurilor unde conform învățăturii creștine vor merge sufletele dreptcredincioșilor creștini după Judecata de apoi, spre a se bucura de slava și strălucirea lui Dumnezeu.

EDIMMU — numele dat sufletului omului în vechea religie a Babilonului. După moarte trupul se prefăce în țărână iar sufletul care nu moare *edimmu* este îmbrăcat într-o haină de aur și coborât în împărăția subpământeană numită *Kagal* sau *Ara*. Aici sufletele celor buni sunt recompensate fiind așezate într-o grădină plină de roade numită Șeol.

EFA — se numea în antichitate măsura folosită pentru cantitatea de fână sau alte materii uscate necesare creșterii.

EFFES — străvechi oraș al Lidiei (sec. X î.Hr.), așezat pe râul Marni Egeu în partea de vest a Asiei Mici între Miret și Smirna era vestit în antichitate ca centru comercial și religios. Aici se afla templul zeiței Artemis (diana) ce s deriva între cele Șapte Mirakla. Efes trece succesiv sub stăpânirea grecă, că este capitala a Confederatiei Ionice, persană și romană, devine capitala provinciei romane Asiat. Este evanghelizat de Sf. Ap. Pavel. După căderea a doua și ce e de a treia că a crinilor, mare devenind un puternic centru creștin începând din sec. I d. Hr. Aici după rătăcirile a pastirilor ca episcop și a marelui Sf. Evlogiu. Pe normantul său a înălțat o mare biserică de către împăratul Justinian în sec. VI (C. R., p. 429) și un alt ser ca din Efes este una dintre cele șapte Biserici ale Asiei, cărora le sunt adresate scrisori de caprese în

Elena — împărăteasa, mama împaratului Constantin cel Mare, care prin Edictul de la Milan (an 313) adatre ghere creștine libertate de dezvoltare decretând o religie de stat. Biserica creștină i consacră ca sfântă ziua de 21 mai.

ELEONTI — numele Elenă din v. Ispas sau Înălțarea Domnului la cer.

EELEUSA, m. Iosiva (ΕΙΛΕΥΘΕΡΟΣ ΠΕΛΑΓΟΥ-ΥΠΗΡΗΣΟΣ) — *I Eleousa pelagonitisa* — m. estivă care a putut pe mare — este o locană a Marei Domnului care e reprezintă cu Pruncul binecuvântând. Este socotită ca o apă protec-tare a marinarilor v. *Mim. de pe angiot*.

ELISEE, Câmpurile Elisee — locușta morților în religia Greco-latină (poateată). Aceasta omenia a sufletelor după moarte cu chipul în două feluri în poezie și Homer ce lăuda consideră această moarte arcahizând și ată-undeva sub pământ. Artă Elisee părăsează acest loc unde va departe în vest la marginea oceanului. Aici se află așa în munte. *C. m. p. Elizee* unde nu pot intra decât anii în ianuarie și zăpezii fericiți din *C. m. p. Elizee* este nerărea. Sufletele ei nu pot fi ferind și a viață tristă în imperiul Hades — sub pământ unde nu are decât suferință și plâns.

ELUKINJA — arta de a vorbi frumos și ca-land și ca forma este ca tateca — băgător pe care trebuie să o cultivi predicatorii.

ELOHIM v. EL.

EMANUEL — *Iesus Emanuel* — care înseamnă — *Cu noi este Dumnezeu* — este numele dat lui Iisus v. *Zionca*. Ista a prilejului. Vocabula numele lui Emanuel — (Is 7:14) și investirea ingerului care răspunde visului sfânt „Vor chema numele lui Emanuel” (Matei 1

23). *Iesus Emanuel* apare în iconografia bise-ricască în chip de copil — aceasta este una din cele patru reprezentări iconografice ale Mantăitorului *Iesus Împarat*, *Iesus Mare Preot*, *Iesus Înălțător* și *Iesus Emanuel*. *Iesus Emanuel* e zugrăvit în pictura exterioară de la Măldoștii în cadrul ansamblului Acatistul Mariei Domnului — stând pe tron cu aureolă în jurul chipului de copil — binecuvântându-l cu mâinile întinse și ținând în săvesc o mănăstire textu-psaltic — Cântăcul 9 — „Toată firea îngerească și-a minunat de la naștrăpări” (Iac 1). În pictura exterioară (la Sucevița și Vatra Moldovitei) apare pictat în medaion pe zidul de răsărit, deasupra ferestrelor de la altar, încadrat de doi arhangeli. Chipul copilului este reprezentat ca „*ingerul temerității*” (Isaia 9:5) — chip de copil, cu aripi (spre deosebire de *Iesus Emanuel* tot copil dar fără aripi și nimb în formă de cruce fiind însoțit de cuvintele „De la Dumnezeu am purces și vin la El” Reprezentarea simbolică în catacombe răsăritice ca-nu-vel de eretici apare în marele ansamblu Cămin-ia Sucevița și Vatra Moldovitei ca „*Pruncul în potir*” pictat deasupra unui mel alb. În pictura interioară a bisericii *Iesus Emanuel* apare pe altar de nord a bisericii mari putând pe nimbul cerului — ținând un sac pe care scrie „Dăruie Domnului este pești Măneacă Domnului Mănușă binevestesc” (Is 6:1) cf. Luca 4, 18).

ENARXA (ΕΝΑΡΧΕ — η — *enarkho* — încep) — se numește *partea de început* intraductivă a — *arghie* — catehomenilor (care armeană mlaștă după înscuturile, formata cu nimbă ul-nch-nărn-s — totuși pentru arghie binecuvântarea cu fecunda mare și Antifa-

nele cu rugăciunile lor și ecteniile dintre ele. După *enarxă*, urmează *Vohoda*, mic (ieșirea și intrarea cu Sf. Evanghelie) și apoi *Trisa* ghionul liturgic, imnul „Sfinte Dumnezeule, Sfinte tare, Sfinte fără de moarte”.

ENCOMION *encomiu*, v. **Panegirie**

ENCOMIASTIC *predică encomiastică* — laudativă, panegric

ENDOTION (ἐνδυτόν, τό *enduton*)

acoperământul (de mătase, strălucitor de culoare galben sau roșu, care se așează pe Sf. Masă peste primul acoperământ din pânză albă (*câmașă*), *endotionul* simbolizează mărirea lui Dumnezeu sau strălucirea feței Domnului pe muntele Tabor (când a avut loc Schimbarea la față); v. *Masă*, *Sf. Masă*

ENERGUMENI, at. *energumenus*, gr. ἐνεργούμενος, o. *energumenos*) se numeau, în vechea Biserică creștină, acele persoane care, ca și catehumenii, nu erau primite la Sf. Liturghie decât în prima parte, la Liturghia catehumenilor, deoarece aceste *persoane* erau stăpânite de *demoni* (sc. ma numeau și demoniaci) și aveau crize de furie, de fanatism, manifestându-se prin țipete și violență. Numai slujbele preoților mai puteau liniști. Existau, în rândurile servitorilor Bisericii, rugăciuni și ectenii speciale pentru acești nenorociți, care alcătuiau o grupă distinctă în comunitățile creștine.

ENGOLPION (ἐγκόλπιον, τό *engolpion* de la *en kolpos* = la căl, lat. *pectoral*) sau *Panaghion* (τὸ πανάγιον *to panaghion* *Preasfântul*) este o insignă arhierescă de forma unui medalion-icoană, făcută din email, aur sau argint cu chipul Mântuitorului sau al Maicii Domnului.

(Παναγία, ἡ — *Panaghia* *Preasfânta Născătoare de Dumnezeu*, mai rar chipul Sfintei Treimi). *Engolpionul* se poartă atârnat pe piept ca un lăntșor de către arhiere, fiind o podoabă arhierescă, existentă numai în Biserica Ortodoxă (greacă, română, bulgară etc.). *Engolpionul* amintește *noșenul* sau *pectora* din purtat de arhiereii din Vechiul Testament, în care se păstrau *Lrim* și *Lamam* adică „arătarea” și „adevărul”, talismane sfinte princhipăruind pe Hristos și Maica Domnului (Ieșire 28, 4 și 15-30, 39, 8 ș.a.). Originea *engolpionului* s-ar afla în micile „relicve” adică cutiute cu moaște de sfinți sau lucruri sfinte, „relicve” pe care le purtau atârnat pe piept stareții de năvăsturi, mai apoi și arhiereii încă din sec. IV. Până în sec. al XVIII-lea, avea formă de medalion sau de cruce, după care a rămas numai forma actuală de medalion (icoană rotundă sau ovală). Arhiereii poartă *engolpionul* atât în timpul serviciului divin cât și în restul timpului. Când slujește Sf. Liturghie, arhiereul își pune *engolpionul* peste sacos, iar diaconul rostește „Iată carată zidească intru tine Dumnezeu și Duh drept înnoască intru tine din nou ruahul tău” (Ps 50-1). Spre deosebire de ceilalți arhierei (protos și episcop), patriarhul poartă două *engolpioane*. *Engolpionul* simbolizează mărturisirea credinței și puterea Sf. Cruce. Când reprezintă chipul Sf. Trei-oare simbolizează puterea episcopului locuitoare și ocrotitoare.

ENHIRIDIE sau **PROPEDE** se numește *Gramatica muzicii psaltice* deoarece cuprinde denumiri și semnele muzicii ale cântării psaltice sau bisericești.

ENIPOSTAZIERE sau **POSTAZIERE**, v. **Ipostaziere**

ENORIAȘ — credincios creștin — membru al unei enorii

ENORIE (ἐνορία — *enoria*) — se numea în trecut o parohie rurală v. **Parohie**

EOTINALE v. **Voskresne** **Hvalite**

EPARHIE — dieceză sau Episcopie — este districta (mai multe județe) supus canonic jurisdicției (conducerii) unui episcop

EPARHIOT — se numește episcopul care locuiește în eparhia de stă sub jurisdicția sa

EPICLEZA (ἐπικλήσις — *epikhsis* = invocare) — este rugăciunea solemnă de invocare a Sf. Duh, în momentul central al Liturghiei la Euharistie, când se face transformarea cinstitelor Daruri aduse pe Sf. Masă, în Trupul și Sângele lui Hristos (v. **Anafora**) Ioate Sf. Ite e Ta ne au *epuleză* adică rugăciunea de invocare a Sf. Duh

EPIFANIA (ἐπιφάνεια ἡ — *epifaneia* = arătare) și **TEOFANIA** θεοφάνεια ἡ — *Theofania* și, slav. *Bogoyavlenie* Gospodnia = Arătarea Domnului. **Botezul Domnului** sau **Boboteaza** (ce vânt formidabil în fuziunea termenului slav *bogu* — Dumnezeu și verbul aton *baptizare* — a boteza. O Dens, I, I, p. 73)

— așa este numit în popor acest praznic împărat, se sărbătorește la 6 ianuarie, în amintirea botezului primit de Mântuitorul (la 30 de ani) de la Sf. Ioan Botezătorul în apa Iordanului (Matei 3, 13-17 și Luca 3, 21-22). Mântuitorul este arătat acum lumii ca Mesia, ca Mântuitor al lumii și Fiul al lui Dumnezeu atât prin cuvintele lui Ioan Botezătorul spunând multimilor „Eu vă botez cu apă, dar vine Cel ce este mai tare decât mine. Căruia nu sunt

vrednic să i dezleg curea, a încălțămîntelor, Eu vă va boteza cu Duh Sfânt și cu foc” (Luca 3, 16), cât și prin glasul lui Dumnezeu din cer „Iar botezându-se Iisus — când ieșea din apă, îndată cerurile s-au deschis și Duhul lui Dumnezeu s-a văzut pogorându-se ca un porumbel și venind peste El. Și auză glas din ceruri zicând: «Acesta este Fiul Meu cel iubit întru Care am binevoit»” (Matei 3, 16-17). Arătarea Domnului s-a făcut acum și prin începerea actului lui Dumnezeu în mijlocul oamenilor tot acum S-a arătat omenerii Sf. Treime. El a se boteza. Iată! glăsind din ceruri: „Acesta este Fiul Meu” și Sf. Duh, pogorând sub chip de porumbel peste capul Fiului lui Dumnezeu. *Epifania* se comemorează, alături de Nașterea și Învierea Domnului printre primele sărbători creștine încă din ce e mai vechi scrieri (ex. Constituirea Apostolică datând din primele veacuri ale Bisericii; v. **Crăciunul** **Boboteaza**)

EPIGONATUL sau **BEDERNIȚA** (ἐπιγονάτιον το — *epigonation to* sau ὑπογονάτιον τό — *ipogonation to* de la ἐπι — *epi* sau ὑπό — *po* și γόνυ, τό — *goni* = genunchi, adică *subgenunchi* slav. *nebedernița*) — o piesă ornamentală din vestimentul arhieresc este o bucată de stofă scumpă de formă romboidă a care se așază la coapsa dreaptă, fiind legată fie de braț, fie de gât cu o panglică trecută pe umărul stâng. Acest ornament (poziabă este purtat de arhierii numai când se ălesc Sf. Liturghie. Punerea este însoțită de cuvinte rostite de diacon: „Încinge-te cu sabla ta, peste coapsa ta puternice” (Ps 44, 4). Epigonata nu este un vestiment necesar ci mai mult o înșignă și de aceea episcopii acordă

dreptul de a-l purta și preoților distinși cu ranguri bisericești (v. *Statutul pentru Organizarea și funcționarea Bisericii Ortodoxe Române*, art. 141). S-au atribuit epigonatului mai multe simboluri: șervetul cu care s-a șters Pilat pe maini, șervetul cu care Mântuitorul s-a încins și a șters picioarele ucenicilor, sabla ce încălpuie crucea *Invaru* și biruința asupra morții, precum și *sabla Duludiu* care este cuvântul lui Dumnezeu* (Efeseni 6, 17), cu care se înarmează arhierul pentru a respinge învățăturile eretice (I.G. Veșminte).

EPISCOP — slujitor al treapta cea mai înaltă a ierarhiei Bisericii (lat. *episcopus*, gr. ἐπίσκοπος — *episcopos* = episcop, supraveghetor, de la ἐπισκοπέω — *episkopeo* = a inspecta, a cerceta, a vizita). În Noul Testament se vorbește în numeroase texte despre episcopi ca persoane bisericești care aveau drepturi mai mari decât preoții, dreptul de a hirotoni preoți (I Tim 5, 22; Tit 1, 5), de a răsplăti și pedepsi (II Tim 2, 24-26), de a supraveghea cultul și învățăturile de a conduce Biserica (II Tim 2, 2; I Tim 4, 11-14) etc. În prima epocă din istoria Bisericii, denumirea de *episcop* s-a dat urmașilor direcți ai Sfinților Apostoli, aleși la început din rândul celor 70 de ucenici ai Mântuitorului și hirotoniți chiar de Sfinții Apostoli. Unul dintre primii *episcopi* a fost cel al Ierusalimului Sf. Iacov, apostol fratele său Simeon, ucenicul al Domnului. În toate comunitățile creștine înființate de Sfinții Apostoli era orânduit un *episcop* care avea în subordine mai mulți preoți. Azi totuși *episcopul* în Biserică s-a păstrat cu aceleași prerogative moștenite din Biserica primară. El este ales de *Sinod* (Adunarea generală a

ierarhilor conducători ai Bisericii) și are în grijă sa o eparhie (o comunitate de parohii). Arhierul (episcopul) este hirotonit de mai mulți arhieri. În Constituțiile Apostolice sau Așezămintele Sfinților Apostoli (redactate spre sfârșitul sec. IV, pe baza unor vechi documente din sec. III) se reglementează funcțiile turgice ale celor trei trepte ale clerului. *Episcopul* binecuvantează, nu se binecuvantează, hirotonește, hirotonește primește binecuvântarea de la *episcopi* dar nu de la preoți. *Arhierul* binecuvantează cu amândouă mâinile ca semn că are deplinătatea puterii sacramentale (sfințitoare) spre deosebire de *preot* care binecuvantează numai cu o singură mână, treapta fără a avea, ca *episcopul*, toată puterea sacramentală. *Episcopul* are preoția deplină.

EPISTOLĂ (lat. *epistula*, *epistola*, gr. ἐπιστολή, ἡ — *epistoli*) — epistole, scrisori ale Sfinților Apostoli cuprinse în Noul Testament, v. Sf. Scriptură.

EPISTOLIA MAICII DOMNULUI ȘI EPISTOLIA DOMNULUI NOSTRU IISUS HRISTOS — scrisori cu caracter religios cuprinzând elemente legendare fantastice și apocaliptice privitoare la viața de dincolo, având însă numeroase abateri de la învățătura Bisericii. Ele sunt încadrate între cărțile populare apocrife (απόκρυφος — *apocrifos* = ascuns, cărți atribuite unor persoane din Vechiul Testament. Asemenea cărți au început să circule de prin sec. XVI pe teritoriul românesc, traduse din limba slavonă și scrise de autori necunoscuți (anonimi), aparținând lumii orientale și bizantine).

EPISTROF v. **Semne muzicale**

la Taina spovedaniei; ispășire.

EPITRAHIL (ἐπιτραχήλιον το — *epitrahilion*, de la ἐπί τράχηλος — *epitrahilos* = peste umăr, gramaz și περί τράχηλον — *peritrahilion* = în juru, gâtului) sau popular, *patrafir* — este un veșmânt preoteșc confecționat din același material ca și celelalte veșminte liturgice (sacosul și felonul); el este o fâșie care se atârnă pe piept, având în partea de sus o răscoanță prin care se vârstă capul, astfel ca epitrahilul să stea în jurul gâtului. Partea de la capătul de jos este ornată cu franjuri iar pe fâșia ce atârnă pe piept se coase sau se brodează o cruce. Există și o formă mai veche de epitrahil format dintr-o fâșie lungă de stofă (ca un orar, care se așează în jurul gâtului și capetele se lasă în jos pe piept (așa cum se poate vedea în picturile bisericești din sec. XII-XVII). La *catolici* are forma orarului și se poartă pe ambele umere având capetele lăsate pe piept și poartă denumirea de *stola*. Dintre veșmintele preotești, *epitrahilul* este cel mai folositor — fără el nu se poate săvârși nici o slujbă. El simbolizează puterea harului dumnezeiesc care se pogorâ asupra preotului și prin care el slujește cele sfinte; mai simbolizează și jugul, cel bun al slujirii lui Hristos, luat de bună voie de preot și episcop (Matei 11, 29), amintind și crucea pătimirii Domnului (Gherman al Constantinopolului, PG t. XCVIII, col. 393, C-D). *Epitrahilul* e semnul preoției depline. El se dă preotului la hirotonie.

EPITROP (ἐπίτροπος ο — *epitropos ο* = tutore) — impuțernicit cu administrarea unor bunuri. Consiliul *epitropilor* în parohie administrează veniturile bisericii și ajută pe

preot în activitatea parohială

EPOCA POST-APOSTOLICĂ — se numește timpul din viața Bisericii creștine care a urmat imediat după epoca apostolică în care au trăit și au propovăduit Sf. nți. Apostoli, după Înălțarea Mântuitorului la cer. Ea se plasează în istoria creștinismului până în sec. II d. Hr. *Epoca paleocreștină* cuprinde primele șase veacuri după Hristos.

EPOPEEA LUI GHILGAMES — operă valoroasă din literatura Mesopotamiei antice. Acest poem epic este un fel de *Iliada*, care ne-a păstrat date despre niverul de cunoștințe științifice, filosofice și religioase ale vecilor popoare babiloniene, prezentând și cele mai importante informații despre popor, foarte asemănătoare cu cele biblice, dar fără motivația morală a Bibliei, care consideră potopul ca o pedeapsă a lui Dumnezeu pentru deșădărea morală a omenirii. Povestea lui *Ghulgames* este a unui erou, un semizeu care salvează orașul Uruk, unde e încoronat rege. De *Ghulgames* se îndrăgostește zeita Iștar (numită în Biblie Astarte), zeita fecundității și a războaielor, personificare a lui Venus. Luceafărul din neșu, cea mai cunoscută și populară zeită a panteonului babilonian și a cărei temple se afla la Uruk. Fiindcă *Ghulgames* respinge dragostea, ea se va răzbuna, provocându-l un șir de suferințe care vor culmina cu îmbolnăvirea de lepră a lui *Ghulgames* și uciderea celui mai bun prieten al său, Enkidu, vestit vânător. După multe încercări, *Ghulgames* a unge în însu a fericitilor, la strămoșii săi, Ut-Napisiru, cărora zeii îi dăruiseră nemurirea pentru merite deosebite câștigate de acesta în vremea potopului. El

vandecă pe *Chilgimes* de lepră, dar nu poate da nemar reu pe care acesta îl cere. După un șir de încercări din care iese învingător *Chilgimes* revine la Uruk, reconstruind zidurile cetății și reușind să pătrundă în împărăția morților spre a-l vedea pe Enkidu și a sta de vorbă cu el. *Epopeea lui Gilgames* este considerată, una dintre cele mai emblematice capodopere ale literaturii antice și se presupune o influență a ei asupra poemelor homerice. Ea s-a păstrat doar fragmentar într-o transcriere pe 2 tăbățe din epoca lui Assurbanipal (trad. în lb. rom. de I. Mihăilescu, I. M. EG).

FRA, FRE — mari perioade de timp care numără ani, pornind de la un anumit eveniment istoric. Ex. avem la greci *Fra* — *anul* — în care se numărau anii începând de la anul 644 î.Hr. când au luat naștere *tertrele* — *anurile* — ale înnoarea lui Zeus (Diat) în orașul Olimpia din Grecia antică. Intervalul de 4 în 4 ani când aveau loc jocurile se numea *Chimpyad*. La romani avem *Fractura* — *Rome* care începea la an 553 î.Hr. — *An* — *urbe condita*. La creștini s-a folosit întâi *Era* — *Constantin* — *poli* — *in* sau *brantia* — care număra anii de la facerea lumii — secund 5518 ani — până la venirea Mantuitorului. *Era* — *creștină* — *Era* — *o* — *cepe* — de la *Năsterea Mantuitorului*. Ea a fost introdusă (în sec. VI) de călugărul Dionisie cel Mic. Călimpul *Era* — *creștină* a fost introdusă de toate popoarele creștine și — *creștine*. În această era anii se numărau de la 1. *Era* — *mediana* — începe cu Hegira — **Hegira**.

EREMIA (gr. ἐρημία — *erimă* — al deservim) — singurătate, de aici *eremit* — monah cu viață singuratică, pro et. *Eremia* este

una dintre cei patru mari profeți ai Vechiului Testament (sec. VII î.Hr.). A scris cartea canonică *Plângerile lui Ieremia* — în care arată suferințele poporului de Dumnezeu, căzut în robia babiloniană și datamarea templului din Ierusalim.

EREMII (ἐρημοί — *erimoi* — solitar, trist, sărman) — pustie și hastră, călugăr singuratic trăind izolat de comunitatea mănăstirii, undeva într-un schit, în mijlocul unei păduri sau într-o peșteră în munte, postind și rugându-se necontenit. *Ermit* — aparținând religiei creștine, catolic și — *ermit* — din Extremă Orient (budism, brahmanism). Din rândul *ermit* s-au recrutat în creștinism sfântii și Ortodoxia creștină românească are sfânti provenienți dintre acești pustnici ca *Santa Ierodora* — *la* — *Sihla* (în mun. Neamtu) — *Ion* — *d* — *Străuș* — *apropierea* — *mănăstirii* — *Veronei* — a cărei peșteră a devenit loc de pelerinaj precum și muștrii. *Ermit* — *ermit*, în vechea religie brahmană, o categorie de călugări care, în dorința supremă de a se uniți cu Brahma, ceea ce însemna stădăul cel mai înalt de desăvârșire morală, părăseau lumea în care trăiseră, renunțând la toate bunurile materiale și la propria familie, trăind în locuri pustii, în păduri sau într-o peșteră sau chiar renunțând la un adăpost, mergeau din loc în loc, cerșind și hrană și trăind în post, meditație și rugăciune. În cele din urmă renunțau chiar la propria viață, se izolau definitiv și în stare de totală nemiscare se scuturau în meditație absolută, așteptând căpa mirării în Brahma (Brahmanu) sau în Nirvana (budiști). Așa dăse să moară de foame spre a-și împinca datoria față de legea brahmană. Această *ermită* de viață eremită aproape a

a spăritul acestor călugări extremiști fiind integrat azi în mănăstiri (budiste și brahmane) bine organizate unde călugării dau o viață de studiu, de rugăciune, o viață etică civilizatǎ având ca scop sprijinirea spirituală a credincioșilor. v. **Monahismul**

FRES (gr. ῥέσις η *eris* = dispută, controversă, neînțelegeri) = mit „credință greșită” crește denumirea populară a cava-tului creștin care înseamnă „abateri” de la dreapta credință afirmată și neconfirmată cu adevărul stabil. Erezici au apărut chiar din primele veacuri în sânul Bisericii creștine și vor fi apoi combătute în Sinoadelor ecumenice (de ex. aranism, nestorianismul, nanieștil etc.) în scopul formulării clare a dreptei credințe a Bisericii.

FRETIC = căutarea și de a adevărului de credință ce căzută dintr-o v.

ERMINEUTICĂ (ἐρμηνευτική η *ermenia* = exegeză, arta de a interpreta, de a explica) = disciplină biblică în care sunt fixate principii și regulile cu ajutorul cărora se poate face o talmăcire corectă a Sfinței Scripturi în general și a Noului Testament în special. Hermeneutica biblică cuprinde trei părți: 1. *Exegesea* se ocupă cu *interpretarea sensurilor* a înțelegerii Sf. Scriptur. 2. *Ermenica* se ocupă cu *afirmarea și identifiacarea sensurilor* (înțelegerilor) în diferitele texte biblice. 3. *Pretorietica* se ocupă cu *aplicarea sensului potrivit textelor* mai precise.

ERMINILE ZUGRAVIILOR = articole și manuale de pictură sunt scrieri care cuprind reguli privitoare la meșteșugul picturii bisericești. Începuturile *ermineilor* cǎsător în niște note consemnate de un călugăr mai căntarari

care pictau în stilul artelor bizantine și care au început să și noteze reguli mai de seamă ale meșteșugului lor. Aceste note au constituit nucleul primei ormanuale de pictură. Începând din secolul XV-lea ele au circulat sub formă de manuscrise în limba greacă și au fost folosite de călugări zugravii din diferite părți ale creștinătății ortodoxe mai ales la Atene, unde se matase centrul mișcării ecumenice și artifice bizantine după căderea Constantinopolului și a țării (1453). Dintre redacțiile vechi ale *Erminei* singura care s-a păstrat și are numele actual este a lui monahul *Erasmus din Farnia* (sec. XVII-XVIII). *Erminea* cuprinde două părți: a) iconografică și iconometrică. Cea a lui Farnia începe cu rugăciuni către Mărea Domnie să continue cu închinărilor către cerce vor să se vede meșteșugul și apoi se adăugă informații despre ce rugăciuni să fie citite de zugrav înainte de a se apuca de lucru. Partea întâi *Erminei*, de instrucțiuni privitoare la ulychele și materia ele necesare la pictare (candelare (pe lemn, pânză, pictura murală), partea a doua cea iconografică, dă instrucțiuni asupra felului cum să fie zugrăvit și nite pe icoane sau pe peretii bisericilor diferite scene din Vechiul și Noul Testament. (v. *Erminei*).

ERMOLOGHION sau **IRMOLOGHION**

= carte de slujbă bisericească în care sunt cuprinse irmoasele și catavasele din Minee, Psaltier și Irid, de la sărbătorile mari. v. **Irmos**

ESCOBARDERIE v. **Jansenismul**

ESSENII = denumiri „arodici”, erau o sectă religioasă în sânul iudaismului (sec. I d Hr.). Trăiau în jurul Mării Moarte, aveau o

doctrină secretă și practica ascetismul recomandând cumpătarea, cel batut și comunitatea bunilor.

ESHATOLOGIE (ἔσχατος — *eshatos* — ultim, cel din urmă. ἡ ἐσχάτη ὥρα — *eshati ora* — ceasul din urmă) — învățătură despre viața viitoare, viața veșnică, „viața veacului ce va să vină” împărăția lui Dumnezeu pentru care ne rugăm „Vie împărăția Ta” care va începe după Judecata de apoi, când Iisus va veni „să judece vii și morți” și va întemeia o împărăție ce nu va avea sfârșit și pentru care Biserica învață pe credincioși ce trebuie să facă cum să trăiască aici pe pământ spre a fi mântuiți în împărăția lui Dumnezeu.

ETEROM v. **Semne muzicale**

ETERODOX — eretic, ce se abate de la credința ortodoxă (dreaptă)

ETERODOXE sau **monofizite** — se numesc Biserici care s-au abătut de la dogma ortodoxă primind monofizitismul — erezii care susțin că Hristos a fost numai Dumnezeu, nu și om, v. **Monofizitism**. **Crezul**

ETIMASIA (ἐτοιμασία ἡ — *etomasiast* — pregătire) — temă iconografică în bisericiile ortodoxe, ce apare pe pereții turle. Pantocratorul (turleca mare) reprezentând un trunchi înconjurat de unetele Patimilor lui Hristos, pregătit pentru Mântuitorul Care va veni să Se așeze ca Judecător al lumii la a doua venire a Sa. *Et masia* e strans legată de Pantocrator și de reprezentarea Sf. Treimi, căci Dumnezeu, Creatorul lumii și Atototul va fi totodată și Judecătorul ei așa cum scrie Sf. Scriptură. Iar Domnul rămâne în veac găzduindu-l pe cel de păccat și El va judeca lumea cu dreptate judecă popoarele” (Psalm 97).

8)

FUFONIE — succesiune armonioasă de vocale și consoane (în muzica psaltică).

FUHARISTIA (ευχαριστία, ἡ — *euharistia* — = mulțumire, recunoștință. **Sfânta Euharistie** — Iaina Sfântă care constituie centrul cultului creștin. Împărăția de temelie a cultului Legii ce e Noi-puse de Mântuitorul, a Cina cea de Taină (ultimă cină pascală pe care o a avut cu ucenicii Săi), când „a luat Iisus pâine și binecuvântând, a frânt și le-a dat ucenicilor”) și a zis: „Luați, mâncați, acesta este Trupul Meu”. Și, luând paharul, mișcându-l, le-a dat și au băut din el toți. Și a zis lor: „Acesta este Sângele Meu, al Legii ce e Noi, care pentru mult se varsă”. (Marcu 14: 22-24 cf. Matei 26: 26-28). Iisus prefigurează acum, în chip de sa geror, jertfa sângeroasă pe care avea să o aducă pe Golgota, ca expresie supremă a iubirii Sale pentru oameni. Prin instituirea Sfintei Euharistii Iisus pune nu numai temelie a cultului creștin, „a Legii ce noi” care trebuia să perpetueze amintirea Jertfei Sale și egătura Sa permanentă cu credincioșii, ci fixează și materia nesângeroasă a Euharistiei („pâinea și vinul”), precum și ritualul euharistic. Formele noului cult din care se vor dezvoltă treptat, mai târziu, toate celelalte forme ale sacralității (rugăciunea și lauda lui Dumnezeu, cântările și cântecul sfânt, cântările religioase, harismele). *Euharistia* ca fundament al Sfintei Liturgii, nu este un simplu act sacramental, ci o continuă actualizare a actului răscumpărător al jertfei și învierii lui Iisus. De aceea spune Sf. Apostol Pavel: „Hristos, Cel ce a murit și înălțat a fost Cel ce a înviat, Care și este de-a dreapta lui Dumnezeu, Care ne înlocuiește pentru noi” (Romani 8, 34).

Evangheliile sau Evangheliile cum se numește cartea care cuprinde pericopele, iar ștutul celor 35 de tabele se numește *Evanghelistar*. Evanghelistarul explică cum și când se urmează citirea Evangheliilor în Învierea, cugăsarile (adică muzica din Octob) și cuvoscesnele (adică cântările imne de slăvire a lui Hristos care însoțesc citirea textului Evangheliilor respective) v. **Pericopă Lecturi biblice**

EVANGHELIE (ευαγγέλιον τὸ *Evanghelion* lat. *evangelium*). Sfintele Evanghelii se numesc cele patru cărți din Noul Testament, scrise de cei patru evangheliști: Matei, Marcu, Luca și Ioan. *Evangheliile* adică veste bună este învățătura Domnului nostru Iisus Hristos, pe care El a dat-o oamenilor în cei trei ani ai actului său. Să se, în mijlocul lor. În tot acest timp, El a predicat, dar n-a scris nimic. Lucru pe care au făcut și Sfântii Apostoli. Timp de aproape 20 de ani după moartea și înălțarea Sa la cer începând de pe a anul 40 a. sec. I, această învățătură a fost fixată în scris spre a nu fi alterată și spre a se putea propaga mai sigur și mai departe mesajul lui Hristos. Pentru creștini, *Evangheliile* sunt ce e mai sfinte și ce e mai folositoare dintre cărțile Sfintei Scripturi, deoarece cuprind viața, învățătura, parabolele, minunile, pașimile, moartea și Învierea Domnului și Mântuirea noastră Iisus Hristos. Învățătura lui Hristos, cuprinsă în *Evangheliile* arată oamenilor calea pe care să meargă spre a cunoaște pe Dumnezeu a împăini viața Lui și a dobândi mântuirea. Dacă în Vechiul Testament, relația dintre Dumnezeu și om avea mai mult un caracter formal, bazându-se, în primul

rând, pe împlinirea unui ritual religios, în *Evangheliile* lui Hristos, această relație se bazează pe transformarea spirituală care să poată duce la comuniunea cu Dumnezeu și cu aproapele. Comandamente care nu poate zvor decât din iubire. O iubire totală față de Dumnezeu și față de om, nu numai de aproapele, cum stă scris și în Legea veche, ci față de tot oamenii, fie ei și vrăjmași. Ați auzit că s-a zis: «Ochi pentru ochi, dinte pentru dinte». Eu însă vă spun vouă: Nu vă împotriviți celui rău, iar cu te lovește peste obrazu drept, întoarce-te și pe celălalt. Ați auzit că s-a zis: «Să abești pe aproapele tău și să urăști pe vrăjmașul tău». Iar Eu vă zic vouă: Iubiți pe vrăjmașii voștri, binecuvântați pe cei ce vă blestemă, faceți bine celor ce vă urăsc și rugați-vă pentru cei ce vă vatămă și vă prigonesc, ca să fiți fiii Tatălui vostru Celui din ceruri, că El face să răsară soarele peste cei răi și peste cei buni și trimite ploaie peste cei drept și peste cei nedrept. Căci dacă iubiți pe cei ce vă iubesc, ce răsplată veți avea? Au nu fac și vameșii același lucru? Și dacă iurăm să-i numai pe frații voștri, ce faceți mai mult? Fiți, dar, voi desăvârșiți precum Tatăl vostru Cel ceresc desăvârșit este» (Matei, 5, 38-39 și 43-48). Despre înalta spiritualitate a moralei și vieții creștine vorbește Iisus în mod aproape programatic, în Cercul nouă Fericiri sau *Predica de pe munte*, în care se reîntrează virtutea fundamentală ce le include pe toate celelalte, și care este *curăția inimii*. «Fieți curăți cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu» (Matei, 5, 8). La această stare nu se poate ajunge decât prin credință desăvârșită și o purtă necurmată și o glorie împotriva tuturor

formelor și aspectelor răului, care începe din gândurile noastre proprii. De aceea Mântuitorul îndeamnă: „Fiți, dar voi desăvârșiți...” (Mt. 5, 48). Pentru a ajunge la desăvârșire, în scopul mântuirii și al unirii omului cu Dumnezeu, perspectivă supremă a învățării evanghelice, nu există alternativă. Nimeni nu poate să slujească la doi domni: căci sau pe unul îl va iubi și pe celălalt îl va iubi, sau de unul se va lipsi și pe celălalt îl va disprețui, nu puteți să slujiti la Dumnezeu și lui mamona” (Matei 6, 24). *Evanghelia* tipărită la Mănăstirea Neamț, în 1821, de către mitropolitul Veniamin Costache (care a și înființat tipografia de la Neamț), este considerată cea mai mare carte din România și un monument de cultură națională. Este „monument” și pentru mărimea ei neobișnuită (45-32 cm) și pentru valoarea ei artistică. E tipărită cu matrice ornate și efegizate (diverse scene biblice și portrete) din lemn de păr, cuprinzând 400 de ilustrații în roșu și negru. Este legată în piele cu cheuri metalice realizate cu mare măiestrie. Se apreciază că această carte-unicat, *Evanghelia* de la 1821, ade-vărată comoară a bibliotecii Mănăstirii Neamț, este și cea mai scumpă carte din România. **EVANGHELIER** v. *Evanghelie* (*Evanghelistar*)

EVANGHELIST, EVANGHELISTĂ — se numesc autorii, adică cei ce au fixat în scris *Evanghelia* lui Iisus Hristos. Este improprie denumirea de *evanghelist* care se dă unor predicatori (în neoprotestantism); aceștia pot fi numiți evanghelizatori, propovăduitori ai învățării evanghelice. *Evangheliștii* au trăit în sec. I d.Hr. și sunt în număr de patru (*Matei, Marcu, Luca* și *Ioan*), iar cărțile se nu-

mesec. *Evanghelia* după *Matei*, *Evanghelia* după *Marcu*, *Evanghelia* după *Luca* și *Evanghelia* după *Ioan*. Cei patru *evangheliști* au scris pentru cărțile lor tradiția orală, adică forma originală, cum a vorbit Iisus și cum au continuat să propovăduască apostolii și ucenicii. Domnul din *Matei* a fost unul dintre cei 12 Apostoli și a fost ales (chemat) de Iisus să înceapă printre ucenici și apoi apostol. Intrând în cetatea Capernaum, a vindecat un leproș și un slăbănog. „Și după aceasta a văzut un vameș cu numele Levi, care ședea la vamă, și i-a zis: Vino după Mine. Și lăsând toate, el s-a sculat și a mers după El” (Luca 5, 27). *Matei* era fariseu (Matei 23, 4) și era vameș, după cum scriu *Evangheliile*, și însuși spune: „Și plecând Iisus de acolo, a văzut un om care ședea la vamă, cu numele Matei, și i-a zis: Alătură-te la Mine. Și sculându-se, a mers după El” (Matei 9, 9). Numele lui e menționat și în lista celor 12 Apostoli: „Numele celor doisprezece apostoli sunt acestea: I-Iai Simon, cel numit Petru — Toma și *Matei vameșul*...” (Matei 10, 2-4). El a scris *Evanghelia* în aramaică (ebraica populară), vorbită în Palestina în vremea Mântuitorului încă din sec. I. A fost tradusă în limba greacă, limba ce era de mare circulație în primele secole. Bazându-se pe Vechiul Testament, *Evanghelia* lui *Matei* caută să convingă pe iudei că Iisus din Nazaret este Mesia ce prezis de profeti. *Matei* a cunoscut direct evenimente pe care le istorisește începând mai ales din momentul alegerii sale ca apostol, când Iisus își începe activitatea publică după Botezul său și până la arădările după Învierea Sa. Iar în *Evanghelia* lui *Matei* aflăm, din primul capi-

tol despre *Neamul ascendent al lui Iisus „omul“*, numit Fiul lui David, care descindea din neamul lui Iuda, fiul lui Iacob (Israel), fiul lui Isaac, unic fiu al lui Avraam și despre *Nașterea Sa*, de la Duhul Sfânt și din Fecioara Maria. În cap. 2 aflăm despre *Magi de la Răsărit*, *Fuga în Egipt*, *Uciderea pruncilor de către Irod* și *întoarcerea în Egipt*, după moartea lui Irod. Cu cap. 3 începe expunerea vieții lui Iisus de la vârsta de 30 de ani, cuprinzând cei trei ani de activitate în mijlocul oamenilor: *Botezul*, *alegera Apostolilor*, *minunile — vindecări, învieri din morți —*, *învățătura Sa dumnezeiască — prin predică și parabole —*, *Înstăurirea Sf. Euharistiei*, *patimile*, *răstignirea* și *Învierea din morți*. Cap. 25 (ultimul) se încheie cu trimiterea Apostolilor la propovăduire, când ei se arată, după Înviere. Despre *Evanghelistul Marcu*, numit Ioan Marcu, aflăm, din *Faptele Apostolilor*, că era *fiu Mariei — o creștină din Ierusalim —*, care *l-a adăpostit pe Apostolul Petru după ce a fost eliberat din închisoare de către îngerul lui Dumnezeu*. „Și chibzuind, a venit la casa Mariei, mama lui Ioan, cei numiți și Marcu, unde erau adunați mulți și se rugau“ (*Fapte 12, 12*). Ioan Marcu l-a însoțit pe Apostolul Pavel în prima sa călătorie misionară. Întors la Ierusalim, pleacă, mai târziu, cu nepotul său Barnaba în insula Cipru. Spre anul 60, Marcu l-a însoțit pe apostolul Petru la Roma. Din *Epistola Sf. Apostol Pavel către Filimon* (1, 23-24) trimisă din Roma, unde se afla în închisoare, este pomenit și Marcu, ca unul dintre colaboratorii săi: „Te îmbrățișează Epafra, cel închis împreună cu mine pentru Hristos Iisus, *Marcu*, *Aristarh*, *Dimas*, *Luca*,

cei împreună lucrători cu mine“ Și Apostolul Petru îl avea pe Marcu foarte apropiat, că-l numește „fiul meu“ în *Epistola I*, trimisă din Roma, pe la anul 63, creștinilor din Asia Mică (în diaspora prin Pont, Galatia, Capadocia, Bithynia): „Biserica cea aleasă din Babilon (adică Roma păgână, numită Babilon și în *Apocalipsă 17, 18*) și *Marcu* fiul meu, vă îmbrățișează“ (*I Petru 5, 13*). Marcu a scris *Evanghelia sa* la Roma, pentru creștinii de acolo și pentru păgâni, poate și îndemnat de Sf. Apostol Petru, care propovăduia acolo și ale cărui predici și istorisiri i-au fost prețioase informații. Dar Marcu cunoștea toate câte s-a scris și de la creștinii din Ierusalim, care se adunau în casa lor să se roage și chiar l-a văzut pe Iisus (*Marcu 14, 50-52*). El a scris în limba greacă, vorbită în tot imperiul roman. Despre timpul când a fost scrisă sunt păreri diferite, dar se crede că la Roma, în anul 62, înainte de *Evanghelia lui Luca*. Marcu își începe *Evanghelia* de la *Botezul lui Iisus*, pe care îl numește „Fiul lui Dumnezeu“ și insistă asupra minunilor săvârșite și asupra învățăturii Sale. Spre deosebire de Matei, în *Evanghelia* lui Marcu se vorbește nu numai despre patimile și Învierea Domnului, dar și despre Înălțarea Sa la cer. Despre sfârșitul activității și vieții sale, după o veche tradiție se spune că el ar fi înființat Biserica din Alexandria Egiptului, unde a și murit, fiind episcop, iar trupul său a fost adus la Venetia (sec. IX), unde s-a zidit și grandioasa biserică Sfântul Marcu, el fiind și patronul orașului. În iconografie este reprezentat având ca simbol un leu, pentru că *Evanghelia* lui începe cu Sfântul Ioan Botezătorul, numit și „glasul celui ce strigă în pustie“ *Evanghelistul*

Luca, de profesie medic, era originar din Antiohia (Siria) unde a cunoscut pe Apostolul Pavel, alături de care își va desfășura activitatea, întovărășindu-l pe acesta în prima sa călătorie misionară. La întoarcere, Luca rămâne la Filipi, în Macedonia, unde organizează Biserica, înființând mai multe comunități creștine în timp de șapte ani, călătorind la Filipi. *Luca* este autorul *Evangheliei* ce poartă numele și al cărții *Faptele Apostolilor*, care cuprinde fapte și date istorice despre ceea ce a urmat îndată după înălțarea Domnului la cer. *Luca* n-a cunoscut direct pe Mântuitorul, dar a trăit alături de toți apostolii, și ucenicii Lui, *Evangheliile* celor doi, Matei și Marcu) l-au influențat și l-au ajutat să înțeleagă multe din ceea ce se petrecuseră și despre care scrie și el în *Evanghelia* sa, în care Iisus este înălțat ca „Mântuitorul tuturor neamurilor”. Își începe *Evanghelia* cu momentul vestirii de către îngerul Gavriil, atât a nașterii Sf. Ioan Botezătorul, cât și a Mântuitorului, care „Fiul Celui Preaînalt Dumnezeu se va chema” (Lc 1, 32). *Evanghelistul Ioan*, fiul lui Zevedeu, împreună cu Petru și Iacob numiți de Apostoli Pavel „stâlpi ai Bisericii” (Gal 2, 9) sunt printre primii chemați de Hristos în rândul Apostolilor Săi, Ioan era cel mai tânăr dintre Apostoli și cel mai iubit de Domnul, pe care L-a urmat pretutindeni, fiind martor la minunea „Schimbării la față”, la patimile și răstignirea Lui, și cel cărui *Iisus de pe cruce îi dă în grijă pe fecioara Maria*. Maica Domnului va rămâne lângă apostolul Ioan până la sfârșitul vieții, însoțindu-l la Efes unde Ioan și-a desfășurat activitatea, înființând acolo mai multe comunități creștine, organizându-se biserici (Apocalipsa 2,

1-3). A fost exilat în insula Patmos, unde a murit pe la anul 100, fiind foarte bătrân. *Evanghelistul Ioan* numit și *Teologul*, compunează, prin *Evanghelia* sa, pe celelalte trei, consemnând fapte și date care acolo nu sunt scrise, Ioan nu vorbește despre Nașterea Domnului, dar insistă asupra învățăturii Lui divine, menționând chiar la deschiderea *Evangheliei* această idee: „La început era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul” (In 1, 1). Pentru Ioan, Iisus este Învățătorul, este Fiul lui Dumnezeu, născut din veci din Tatăl. „Acestea s-au scris, ca să credeți că Iisus este Hristosul, Fiul lui Dumnezeu, și, crezând, să aveți viață în numele Lui” (In 20, 32), v. *Evangheliile* **Judaismul, Harambașa**

EVANGHELISTAR v. *Evangheliar*

EVHITI — eretici care considerau că Domnul Iisus a poruncit să fie rostită numai rugăciunea „Tatăl nostru” și nici o altă rugăciune. Ei consideră de prisos rugăciunile Sf. Liturghii și recomandă rostirea de zece de ori, numai a acestei rugăciuni.

EVHOLOGHIUL v. *Molitfelnicul*.

EVHOLOGHIUL LUI SERAPION —

este una dintre primele cărți liturgice datând din sec. IV are forma unei colecții de rugăciuni, rostite la diferite sărbători, lucrarea aparținând lui Serapion, episcop de Ithmus în Egipt, contemporan cu Sf. Antonie cel Mare și Atanasie cel Mare. Evhologhiul s-a păstrat mai târziu în copii.

EVHOLOGII sau **IERURGHII** v. *Ierurgii*

EVLAVIE, EVLAVIOS — credință în Dumnezeu, stare sufletească înălțată deasupra preocupărilor terestre și cotidiene; *evlavie* este

o însușire a omului credincios (evlavios) și trebuie să caracterizeze, în primul rând, pe sacerdot, pe slujitorul lui Dumnezeu care săvârșește Sfânta Liturghie

EVLOGHITARII **EVLOGHITARI** (gr. εὐλογητοῦν τὰ — *evkologhitaria*) — binecuvântările, cum se numesc troparele precedate de stihul al 2-lea din Psalmul 118

Binecuvântat ești, Doamne! care se cântă la Utrenie

EVREI **EVREICA** — credincios de religie mozaică, de unde și denumirea de mozaic, sinonim cu evreu (de la „*eber*” — cel de dincolo de Eufrat). Avraam, strămoșul poporului evreu, venise de dincolo de Eufrat, din țara dintre râuri, adică Mesopotamia, așezată între Tigru și Eufrat, fiind chemat de Dumnezeu să se stabilească în țara Canaan (între M. Mediterană și râul Iordan) spre a întemeia aici o țară și un popor nou. Acest popor nou trebuia să păstreze credința într-un singur Dumnezeu, să ducă în lume ideea mesianică, păstrată de primii oameni după alungarea lor din rai, promis unea dată de Dumnezeu oamenilor că el va trimite un Mântuitor care să-i elibereze din robia păcatului strămoșesc. Fiul lui Avraam a fost Isaac, al cărui fiu, Iacov, a avut 12 fii, din care s-au tras cele 12 semănții, din numărarea cărora s-a format poporul evreu, numit și *Israel*. Biblia arată, în *cartea Faceri* (32, 24-29), geneza acestui nume în drumul de întoarcere al lui Iacov în Canaan, de unde avea să aibă 20 de ani într-o noapte este provocat de cineva la luptă. Iacov l-a ținut pept cu vitejie și putere și venind zorile, Acesta a vrut să plece, dar Iacov l-a cerut mai întâi binecuvântarea, căci a înțeles că Dumnezeu l-a pusese la

încercare curajul și puterea. „Și l-a întrebat Acesta: «Care îți este numele?» Și el a zis: «Iacov». Zisura Acesta: «De-acum nu-ți va mai fi numele Iacov, ci *Israel* te vei numi, că te-ai luptat cu Dumnezeu și cu oamenii și ai ieșit biruitor». Și el a binecuvântat acolo”. După al doilea război mondial, evreii, risipiți (după dărâmarea templului și a Ierusalimului de către romani, la anul 70 d. Hr.) pe toată fața pământului de vitregile istoriei, păstrându-și totuși ființa și credința, au hotărât să-și refacă *statul Israel* pe vechiul teritoriu al Canaanului, „țara părinților” lor.

EXAPLA — se numește *ediția Septuagintei* redactată de Origen (teolog și exeget creștin, sec. III). Redactarea lui Origen s-a făcut pe baza tuturor transcrierilor existente în vremea sa, pe care le-a așezat pe șase coloane (de aici și numele de *Exapla*). El a căutat, prin aceasta, să dovedească autoritatea și autenticitatea Septuagintei, a cărei traducere a respectat textul ebraic și nu l-a falsificat, potrivit unor acuzări iudaice ale vremii. Coloana Septuagintei din *Exapla* s-a păstrat în copie, după originalet care se afla în biblioteca din Cezareea, bibliotecă distrusă în sec. VII, când orașul a fost cucerit de mahomedani și dat pradă focului. Ieronicus Ieronim a cunoscut textul original al *Exaptei*, în sec. IV, când se afla în biblioteca din Cezareea. În anul 390, Ieronim începe să facă traducerea Vechiului Testament în limba latină, folosind originalul ebraic și *Exapla*, făcută de Origen după Septuaginta. *Traducerea lui Ieronim* a fost considerată ca cea mai reușită față de alte traduceri latine sau copii ale unor traduceri mai vechi, și de aceea s-a impus, astfel încât în sec. VII era cea mai

răspândită și cunoscută sub numele de **VULGATA** v. **Septuaginta**.

EXAIMERON (*cele șase zile ale creației*) — este titlul *Omiliilor 1-6* a Sf. Vasile cel Mare. În Exaimeron se vorbește despre cele șase zile ale creației lumii.

EXAPOSTILARII v. **Svetilne sau luminânde**

EXAPSALMI (ἑξαψαλμοί, o *exapsalmos*) — este grupul de șase psalmi ai Liturghiei (Ps. 3, 37, 62, 87, 102, 142), care formează lecturile biblice din partea Liturghiei, ce începe de la „Slavă Sfintei Treimi”, până la Cănoane (Catavasi), având caracter trinitar, deoarece este slăvit Dumnezeu, „Cel în Treime lăudat”. Acești psalmi exprimă sentimente și stări sufletești foarte variate: tânguirea omului Legii Vechi pentru păcate, deznădejdea și neputința sa (Ps. 87), speranța și încrederea în mântuirea făgăduită (Ps. 102). Citirea *exapsalmului* simbolizează vremea întunecată de după căderea în păcat a primilor oameni, de aceea, în mănăstiri, când slujba Liturghiei se face senară în cadrul Privegherii, se sting în biserică toate luminile, în afară de cea de la analog. Cei șase psalmi nu fost rânduiți să se citească la slujba dimineții, pentru că textul lor vorbește și despre scularea noastră din somnul nopții și la rugămintea de dormea: „Eu m-am culcat și am adormit, scuturându-mă, că Domnul mă va sprijini” (Ps. 3, 5) și „Dumnezeule, Dumnezeule meu, pe Tine Te caut din dimineață” (Ps. 62, 1), psalm care s-a păstrat în toate riturile liturgice creștine și menționat în Constituțiile Apostolice (II, 59-VII, 38), ca rugăciunea de dimineață.

EXARH — metropolit primat, în epoca impe-

rială bizantină, *exarchul* era locul honorului împăratului în provinciile imperiului.

EXCOMUNICARE — înălturarea din rândurile Bisericii a unora dintre membrii ei, ca armare a săvârșirii de păcate grele, de abateri de la poruncile ei. Gravitatea *excomunicării* constă în pierderea oricărei asistențe din partea Bisericii, ruperea legăturii cu cele sfinte” prin interzicerea de a participa la Sf. Liturgie și oprirea de la Sf. împărtășanie. Excomunicarea este cea mai grea pedepsă pentru un membru al Bisericii creștine.

EXETASIS (ἑξέτασις, η̅ — *exetasis* — examinare, cercare) — se numește chestionarul la care este supus candidatul la arhierie (episcopat), candidatul este așezat pe covor, numit „vultur, mare” (v. **Vulturul**), covorul în timpul *exetasisului* stă între sfesnicele cele mari, în naos, în fața altarului. Stand pe porțiunea covorului unde e brodată coada vulturului, candidatul răspunde la prima întrebare pe care o pune protosul. La a doua întrebare candidatul răspunde înăntând pe mijlocul covorului pe broderie, iar când răspunde la întrebarea a treia, când data, înăntat stand pe capul vulturului. Această înăntare simbolizează înăntarea în desăvârșirea treptată preotești (diacon, preot, arhierie). Vulturul simbolizează pietatea și înțelepciunea arhierelui. Ca și vulturul, el trebuie să se înalțe deasupra credincioșilor spre a fi exemplu bun, dar și pentru a cunoaște de la înălțime ca și vulturul, ce se întămpă în eparhia sa.

EXEGET — persoană care practică exegeza, adică cercetarea, comentarea, explicarea din punct de vedere istoric-filologic a unui text literar, religios, juridic.

EXEGEZA biblică (ἐξήγησις ἡ ἐπιτήρησις) — explicarea, interpretarea Bibliei, explicarea gramaticală, istorică, literară, filozofică, alegorică sau tipologică a evenimentelor, persoanelor și simbolurilor biblice, cu sensul lor spiritual și teologică, în raport cu tradiția Bisericii și ținând seama de caracterul revelat al Sf. Scripturi, scrise sub însoțirea Sf. Duh.

EXOD Ieșire — titlul cărții a doua a Pentateuhului (cele cinci cărți ale Vechiului Testament scrise de Moise) care formează prima parte a Bibliei. Relatează despre ieșirea, exodul evreilor din Egipt, după o robie de peste patru sute de ani. Cel care a condus exodul a fost Moise, călăuzit de Dumnezeu.

EXOMOLOGEZA (ἐξομολογησις ἡ ἐξομολογησις = spovedanie) — mărturisirea pacatelor, amănând de iertarea lor.

EXOMOLOGHITARION (de la ἐξομολογεῖν — *exomol-geo* = a mărturiși, a se spovedi) — carte călăuzitoare pentru duhovnici. Un *Exomologhitarion* tradus la noi, în 1799, de călugări Grigore și Gherontie este tratatul Sf. Nicodim Aghioritul — *Carte foarte folositoare de suflet*.

EXONARTEX (привор sau tindă) — pridvor închis așezat în partea de apus a bisericii, este o încăpere închisă cu zid în toate laturile, fie înconjurată numai cu jumătate de zid și cu acoperișul susținut pe coloane, fie complet deschis și numai cu patru stâlpi de susținere la colțuri, pentru acoperiș, *exonartexul* este așezat în fața ușii de intrare în biserică, la pronaos. La bisericile cu *exonartex* închis (cum sunt cele moldovene) o mare parte din temele iconografice din pronaos se zugrăvesc

acolo (ca de ex. Judecata din urmă, Scara lui Iacov, Adam și Eva în rai ș.a.), și nu numai pe peretele de la intrare, dar și pe ceilalți pereți. Printre alte teme zugrăvite în *exonartex* se află și Scara Sf. Ioan Scărarul și Vămile Văzduhului, strâns legate de tema Judecării din urmă. Scara Sf. Ioan Scărarul sau „Scara mantuitoare de suflet și sutoare la ceruri”, scara spirituală a desăvârșirii este înfățișată ca o scară ce se înalță de pe pământ și se sprijină pe poarta deschisă a cerului. Fiecare treaptă a scării denumește un păcat de care trebuie să te lepezi sau o virtute pe care trebuie să o însușești spre a înainta pe urcușul desăvârșirii. Oamenii (în special călugării), ajutați de îngeri care zboară pe lângă ei, urcă greu treptele scării, cei care au urcat până sus sunt primiți în cer, cu bucurie de Hristos, întâi șut cu brațele întinse. Cei păcătoși cad de pe treptele scării direct în iadul care-i înghite (uneori lângă scară e zugrăvit și Sf. Ioan Scărarul (ținând în mână un rulou) și moartea, cu coasa în mână (această temă e zugrăvită la mănăstirea Sucevița și la Hurezi). Tema Vămile Văzduhului, de inspirație folclorică, apare numai în bisericile moldovenești (Humor, Moldovița, Arbore, Voroneț), scena arată un turn în interiorul cărui urcă o scară, pe care se văd 20 de balcoane ce închid vămile la care stau de strață îngeri și diavoli. Sufletele care urcă sunt oprite prin fiecare vamă, unde îngeri și diavoli le judecă faptele înscrise pe niște rulouri purtate de fiecare suflet. După faptele înscrise, sunt împărțite sufletele între îngeri și diavoli. *Exonartexul* închis se mai găsește foarte rar la bisericile mai noi, începând din secolul XIX este extrem de rar, v. **Slon**.

EXORCIȘTII (lat. *exorcistae* gr. ἑξορκιστής — *exorkistis*) — amintiți în documente din sec. III, constituiau, în Biserica primară, o treaptă a clerului inferior, rânduiți prin hirotésie (v. **Hirotésie**), sarcina lor era de a îngriji de energumeni (demoniaci, cei stăpâniți de diavol) și aruncarea duhurilor necurate. *Exorcismul* era, la început, o harismă (dar extraordinar) pe care o putea exercita oricine, fără o consacrare anume din partea autorității bisericești. Dispărând însă harismaticii (oameni înzestrați cu dar extraordinar, pătrunși de Duh Sfânt) sarcina exorcizării a fost atribuită numai anumitor persoane, prin hirotésie: astfel, *exorcistii* au fost introduși în rândul clerului inferior. În sec. IV-V, *exorcismele* (rugăciuni speciale și gesturi rituale) din rânduiala de azi a botezului și pregătirea pentru botezul adulților, le săvârșeau *exorcistii* de profesie și după ce aceștia au dispărut, au fost trecute între atribuțiile preoților. În Biserica ortodoxă a dispărut treapta *exorcistilor*, dar ea s-a păstrat în Biserica din Apus. v. **Ierurgii**

EXTAZ (ἔκστασις, ἡ — *ekstasis* — ieșire) — este, așa cum se ș. traduce, o „ieșire“, o stare cu totul specială, este un fenomen despre care ne vorbește Sf. Scriptură când relatând transfigurarea lui Iisus de pe Tabor apostolii care-L însoțeau — Petru, Iacob și Ioan — au căzut în „extaz“ și s-au aruncat cu fețele la pământ. *Extazul* este o stare care iese de sub controlul rațiunii, o stare de elevație, de umire amestecată cu o fericire nedefinită. În Epistola a doua către Corinteni, Sf. Apostol Pavel analizează o asemenea stare de *extaz* asemănând-o cu o răpire în rai, cu o deschidere a înțelegerii simțurilor omului la o asemenea

acuitate, încât să poată auzi și vedea sfințenia și posibilitatea de comunicare a altei lumi. „Cunosc un om în Hristos, care acum paisprezece ani — fie în trup, nu știu, fie în afară de trup, nu știu, Dumnezeu știe — a fost răpit anul ca acesta până la al treilea cer. Și știu pe un astfel de om — fie în trup, fie în afară de trup, nu știu, Dumnezeu știe — că a fost răpit în rai și a auzit cuvinte de nespus, pe care nu se cuvine omului să le grăiască“ (II Corinteni 12, 2-4).

EXTRA ECCLESIAM NULLA SALUS („în afară de Biserică nu este mântuire“) — adevăr la care se referă Sf. Ciprian, episcop al Cartaginei pe la jumătatea sec. III, în legătură cu creștinii care în timpul persecuțiilor pe vremea împăratului Deciu au apostaziat (au renegat) credința creștină și atunci Biserica i-a exclus, luându-le dreptul de a mai primi Sfintele Taine; v. **Excomunicare**

EZECHIEL, Iezechiel (ebr. *Iehezkel* — Dumnezeu va întări) — numele celui de al treilea mare profet din Vechiul Testament și al cărții profetice pe care a scris-o. Este fiul preotului Buzi. A fost dus în captivitate în vremea robiei babiloniene (sub Nabucodonosor, anul 597 î. Hr.). Se căsătorește și trăiește între exilații iudei, pe malul Chebarului, la sud-est de Babilon. Își începe slujirea profet că la vârsta de 30 ani, cu 7 ani înainte de distrugerea Templului din Ierusalim, slujire ce va cuprinde o perioadă de cel puțin 22 ani. *Iezechiel* se adresează — exilaților din Babilon, arătând că exilați nu e o nedreptate a lui Dumnezeu, ci consecința propriilor păcate; iudeilor rămași în Iuda, avertizându-i că de nu se vor pocăi pentru idolatria ce a cuprins până și Templul,

acesta va fi dărmat, iar Ierusalimul va fi distrus, — tuturor exilaților, după căderea Ierusalimului, pe care îi mângâie și îi întărește cu optimismul perspectivei sale referitoare la întoarcerea din exil, curățirea poporului, restaurarea Templului, restabilirea cultului monoteist. Viziunile sale cele mai importante sunt: cartii de foc (cap. 1), Templul profanat

de idolatrie (cap. 8–11), Păstorul cel bun (cap. 34), vedenia oaselor uscate și a învierii morților (cap. 37), Noua Ierusalim (cap. 40–46), râul apei vii (cap. 47)

EZOTERIC (ἐσωτερικός — *esoterikos* = interior, ascuns) — învățătură ascunsă, ce se predă doar unor inițiați cum se proceda în școlile filosofice din Atena antică.

FACEREA — prima carte a Pentateuhului (v. **Pentateub**, **Biblia**) Vechiului Testament, scriere atribuită conform tradiției iudaice lui Moise. Se mai numește *Geneza* (genev = origine, naștere). Este redactată, se pare, în sec. XVI î.Hr. în timpul sederii poporului Israel în pustie după ieșirea din robia egipteană. Cartea descrie: a) facerea cerurilor și a pământului și începutul istoriei omenirii; b) starea inițială a omului, căderea lui și originea păcatului; întinderea păcatului în neamul omenesc de până la Avraam (istoria lui Cain, potopul, zidirea turnului Babel, originea rasei semite); c) începutul istoriei poporului ales, patriarhii Avraam, Isaac și Iacov, istoria lui Iosif până la venirea poporului evreu în Egipt. Este istoria sfântă a creației, un verset al creației omului, „după chipul și asemănarea lui Dumnezeu” și istoria „poporului ales”. Dumnezeu este aproape de oameni, vorbește și face cu ei: legământul încheiat cu Noe și cel făcut cu Avraam pregătesc darea Legii pe muntele Sinai. *Facerea* redă cheia de înțelegere a lucrării lui Dumnezeu Cel personal cu oamenii. Dumnezeu lui Avraam, al lui Isaac și al lui Iacov, a istoriei și vocației omului, a istoriei răsămpărării care începe cu poporul evreu. Pluralul *Elohim* folosit pentru Dumnezeu pregătește înțelegerea Treimii: protoevanghelia (promisiunea „unui Răscumpărător” — *Facere* 3:15) anunță întruparea Mantuirii. Potopul este imaginea Botezului. Corabia lui Noe preînchipuie

Biserica și mântuirea în Hristos. Melchisedec este chipul preotiei veșnice, jertfiera lui Isaac este chipul jertfei Fiului lui Dumnezeu. Numerele persoane și fapte cuprinse în cartea *Facerii* au o semnificație spirituală și un corespondent în Noul Testament: aducerea jertfelor tăierea împrejur, lupta lui Iacov cu Îngerul Domnului.

FACHIR v. **Derviş**.

FACIIF — înmânare aprinsă.

FANATISM religios — credință oarbă, exagerată, care duce la prigonirea celor de altă credință. *Fanatismul* este considerat un păcat împotriva dreptei credințe.

FAPTELE APOSTOLILOR — carte canonică din Noul Testament, scrisă de Sf. Evanghelist Luca în jurul anilor 60-70 la Roma, relatează despre întemeierea Bisericii creștine (sărbătorită în calendarul ortodox de Rusalii) la 50 de zile de la învierea Domnului, numită de aceea și Cincizecimea, răspândirea Evangheliei și creșterea Bisericii, viața primilor creștini, activitatea misionară a Sfinților Apostoli, viața, activitatea și călătoriile Sfinților Apostoli Petru și Pavel. v. **Sf. Scriptură** sau **Biblia**.

FARAON — rege în Egiptul antic, era considerat reprezentant al unui zeu întrupat, era nemuritor și moartea însemnând pentru el doar translația spre cer. Ordinea socială reprezenta la egipteni un aspect al ordinii cosmice. Regalitatea era considerată ca existând de la începutul lumii, Creatorul a fost primul Rege.

el a transmis această funcție fiului său, primul faraon. Prin aceasta, regalitatea s-a consacrat ca o instituție divină. *Faraonul* este întruparea lui *MA AT*, care înseamnă „adevăr”, ordinea cea bună, „dreptul”, „justiția”. *MA AT* aparține creației originare și reflectă perfecțiunea „Varstei de aur”. Ea constituie temelia cosmosului și a vieții. Ca întrupare a lui *MA'AT*, *faraonul* constituie modelul exemplar pentru toți supușii săi. Cultul trebuie săvarșit de *faraon*, dar acesta delegă funcțiile sale preoților diferitelor temple. Scopul ritualurilor era apărarea „creației originare”. De fiecare An Nou, cosmogonia era repetată. Întronarea *faraonului* reproducea episoadele acțiunii lui Menes de unificare a Egiptului (Egiptul de sus și cel de jos). Se repetă ritualul întemeierii Statului. La 30 de ani de la întronare, când avea loc sărbătoarea „Sed”, se repeta acest ritual, care avea ca scop reînvierea energiei divine a regelui. *Faraonul* participa anual la sărbătoarea secerișului (Min), prezida punerea temeliei templelor și a inaugurării lor. Mărtea constituia, pentru *faraon*, punctul de păcare al călătoriei sale celeste și al „imortalizării sale”. Textele *Piramidelor* cuprind credințele privitoare la soarta de după moarte a regelui. Ele arată că *faraonul* (fiul lui Atum/Ra) nu poate muri. El își ia zborul sub forma unei păsări (șoim, batlan, etc.) a unui scarabeu, lăcuste ș.a., iar vânturile, norii și zeii L și N vin în ajutor. Înălbându-se spre cer, regele este deja un zeu, total diferit ca esență de oameni. Îndreptându-se spre lăcașul ceresc „*Campurile ofrandelor*”, *faraonul* trebuia să treacă prin câteva încercări. Pentru a fi admis în barca lui Htrașului de la lacul care se afla la intrarea în

„*Campurile ofrandelor*” regele trebuia să fi îndeplinit toate purificările rituale, să răspundă cu „parole” cunoscute dinainte sau cu anumite formule magice. Sosit la cer, *faraonul* era primit de zeu. Soare și victoria lui asupra morții era vestită luminii de mesageri speciali. În cer, regele își prelungea existența terestră așezat pe tron, primea omagii le supușilor, făcea judecăți le și dădea porunci. Doctrina soteriologică a *Textelor Piramidelor*, identificând pe rege cu Ra, arată că el nu cădea sub jurisdicția lui Osiris, Stăpânul morților („Te uiti peste umărul lui Osiris, comanzi celor decedați, te ții departe de dânsii, nu ești din al lor”, „Ra-Atum nu te dă lui Osiris, care nu-ți judecă în viață și nu are putere asupra inimii tale” HC, vol I, p. 100).

FARISFU — cuvânt care, în textele religioase, denumea o categorie de credincioși evrei, foarte atașați de vechile tradiții ale cultului mozaic, apărători ai Legii, riguroși, formalisti în împlinirea preceptelor morale. Credeau în revelația divină, admiteau nemurirea sufletului și învierea morților. *Fariseii* aparțineau partidei religioase strict ritualistice care se lăuda că nu ca și nici un principiu al Legii lui Moise și disprețuia pe cei alți oameni care nu se conformau întru totul acestor principii. Erau puși aături de cărturarii iudei. Celelalte secte iudaice îi socoteau ipocriți și mincinoși. Mantuitorul, care cunoștea sufletul omenesc, l-a denunțat în parabola „Vameșului și fariseului” și în diferite predici. „Cărturarii și fariseii au șezut în scaunul lui Moise, deci toate câte vă vor zice vouă, faceți-le și păziți-le, dar după faptele lor nu faceți, că ei zic, dar nu fac. Toate faptele lor le fac să fie priviți de

oameni — le place să stea în capu mesei la ospete și în băncile dintr-în sinagogi. Să-și se prece lumea în piete și să fie numiți de oameni Rab (învățător)” (Matei 23, 2, 3 și 5-7). Mantuitorul îi muștră cu asprime asemănându-i cu niște morminte văruițe „care pe din afară se arată frumoase, înăuntru însă sunt pline de oase de morți și de toată necurăția. Așa și voi, pe din afară vă arătați dreptii oamenilor, înăuntru însă sunteți plini de fățămărie și de fărădelege. Va, vouă, cărturarilor și fariseilor” (Matei 23, 27-29). Principiile creștine care cer smerenie, credință sinceră și dragoste față de aproapele înfierează, prin cuvintele lui Iisus, asemenea oameni. De aceea, cuvântul *fariseu* are azi un sens negativ. Cuvântul a intrat în limba română prin siberă slavă, de la vechiul slav „*fariser*”. La origine însă e foarte vechi din limba aramaică „*parishi*”, care era numele unei secte „pacaș” (om distins, ales) și derivatul „*parașe*” sau „*farase*”, denumire pentru texte alese din Vechiul Testament folosite în cultul mozaic. Din ebraică, cuvântul a trecut în greaca veche sub forma „*pharisaios*” apoi în lat „*pharisaeus*”, de unde a fost adoptat în toate limbile europene (Al. Graur).

FARISEISM — ipocrizie, fățămărie, înșelăciune.

FATALISM v. **Islamism**

FAT — denumire folosită în Bucovina pentru cântăreț bisericesc.

FAUNUS sau **LUPERCUS** (păzitor împotriva lupilor) — este numele unui zeu roman, protector al pășunilor și fecund-tății animalelor. A fost asimilat cu grecesul Pan. Locul de cult al acestui zeu era o grotă, „grotă lui Faunus” numită Lupercal, pe coasta de nord-vest a Palatului. Aici serveau preoți luperci.

FFCIOARELE SOARELUI — se numesc, în religia vechilor peruvieni, slujitoarele marelui tempu (Oricancha, închinat soarelui). Ele aveau rolul vestalelor din templele Greciei antice.

FELON (φαιλόνιο, τό, φαιλόνης, o *fantonia, fantonis* „at *casula, poenula*) sau *stipa* (termen vechi slav) — este veșmântul liturgic pe care preoții îl purtau ca pe o pelerină deasupra celorlalte veșminte liturgice când slujesc Sf. Liturghie. Acest veșmânt amintește de toga anticilor și mantaua sau pelerina pe care o purtau Mantuitorul și apostolii, și era în uz general la evrei. Disparând cu timpul din îmbrăcămintea de toate zilele, *felonul* a fost păstrat între veșmintele liturgice ale slujitorilor Bisericii. La formă, *felonul liturgic* a păstrat linia peninei romane, care era un fel de manta sau pelerină dintr-o singură bucată de stofă, de formă rotundă, fără mâneci, acoperind tot corpul până jos și având la mijloc o deschizătură prin care se introducea capul. În Biserica romano-catolică, veșmântul acesta și-a păstrat denumirea antică *penula* sau *poenula*, dar s-a modificat ca formă, fiind scurtată și tăinduse părțile laterale pentru a nu stingheri mișcările brațelor. În Biserica ortodoxă, el a rămas mai fidel formei antice, fiind scurtat numai în talie, pentru a lăsa mâinile mai libere. Până în sec. XV, *felonul* a fost veșmântul de deasupra atât al preoților, cât și al arhierilor de toate gradele (episcop, mitropolit, patriarh). După cum mărturisește Sf. Simeon al Tesalonicului (+ 429), *felonul* episcopal avea ca semn distinctiv drept podoabă, o cruce, al mitropolitilor și al patriarhilor era făcut dintr-o stofă cu model în țesătură sub formă de cruce,

FEN-FER

și se numea *polistavrion*. Ierarii din patura bisericască veche apar îmbrăcați în astfel de *felon* (ex. la biserica Sf. Nicolae Domnesc din Curtea de Argeș). În Biserica Ortodoxă de azi *felonul* a rămas ca veșmânt liturgic numai pentru preoți ierarhi, au îmbrăcat cu *sacovul* (v. Sacos). Ca la toate veșmintele liturgice, la început și culoarea *felonului* era albă, mai târziu a început însă a fi confecționat și din alte culori. În timpul Postului Mare se poartă *felon roșu*, iar în Săptămâna Mare sau a Sfințelor Patimi, ca și la saujbele funebre se poartă *felon* de culoare neagră, exprimând întristarea și plânsul pentru Patimile Domnului. *Felonul* are aplicat pe spate o cruce înlăunțată, un chenar sau o iconiță rotundă reprezentând chipul sfinte (Maica Domnului, Martiriul ori un sfânt). *Felonul* simbolizează și mantia roșie cu care a fost îmbrăcat Hristos în timpul patimilor Sale. Faptul că e larg și acoperă tot corpul simbolizează și puterea atotcuprinzătoare a lui Dumnezeu cu care i înveșmântă pe preoți. v. **Veșminte liturgice**

FENOMENOLOGIA RELIGIOASĂ — *istoria comparată a religilor*, care de fapt nu este istorie proprie-zisă. Ea folosește rezultatele cercetărilor întreprinse de istoria religilor și cu ajutorul metodei comparative urmărește să găsească ceea ce este permanent și universal în religie, să determine sensul, originea, evoluția raporturilor dintre manifestările religioase, să analizeze concepția religiilor despre Dumnezeu sau despre zeu, despre rău, mântuire, viață viitoare etc.

FEREGEA v. **Mafurion**

FERICIRILE — sunt un fragment din „Predica de pe munte” rostită de Mântuitorul pe

Mantele Măslinilor. În Ierusalim predică în care, pe lângă multe învățături religio-morale, este cuprins textul: Rugăciuni Domnești. Tatăl nostru” și „Cele nouă Fericiri” (Matei 5, 3-11; Luca 6, 20-23). *Fericirile* sunt „principiile” sau „legile” împărăției lui Dumnezeu. Fericirea este una singură, dar accedem la ea treptat, ca pe o scară a năltăririi din desăvârșire în desăvârșire. Mântuitorul ne vorbește despre nouă *Fericiri*: 1. sărăcia cu duhul (smerenia), 2. plânsul și întristarea pentru păcatele personale (pocăința) și pentru apăsările noastre (acrimile iudeilor duhovnicești); 3. blândețea, 4. dragostea de dreptate și îndreptare, săvârșirea dinăuntru a virtuții; 5. milostivirea; 6. curățarea inimii; 7. pacea (cu Dumnezeu, cu sinele propriu, cu aproapele); 8. prigoana pentru dreptate (a celor nevinovați); 9. ocara și nedreptatea suferite pentru Hristos, pentru Evanghelia și Biserica Sa. Cel smerit își va plânge păcatele, cel ce se plânge păcatele va fi blănit, drept și milostiv; cel ce va avea blândete, dreptate și milostivire va fi curat cu inima; cel cu inima curată va fi pașnic, nu se va teme de primejdii, nu se va tulbura de calomnii și își va păstra răbdarea în ceea ce e mai mare, încercări pentru numele Domnului, în credința și nădejdea lui. „*Fericirile*” au intrat în cultul Bisericii acătând ultimul antîfon la Liturgia din duminică și sărbătorile sfinților, înainte de Vohodul mic (ieșirea cu Sf. Evanghelie), reprezentând începutul lucrării publice a Mântuitorului. Deschiderea ușii împărătești către stărușul acestui antîfon (al treilea și ultimul din antile de ieșirea cu Sf. Evanghelie) arată că Mântuitorul iese din viața necunoscută de până atunci și Se arată. Se descoperă oamenilor,

începând propovădurea Evangheliei Sale

FETIȘISM (de la *fetiso*, cuvânt portughez, care denumește obiecte sacre) — credința în obiecte pe care oamenii primitivi le divinizau, atribuindu-le anumite forțe ocrotitoare, ei le purtau spre a fi apărați de nenorociri. Aceste obiecte vrăjite (fetșuri, talismane, amulete, erau adorate ca zeițăși. Fetșurile au diferite forme (de oameni în general) și sunt considerate ca niște locuințe vremelnice ale spiritelor care însuflețesc natura întreagă, care produc și dincază fenomenele naturii.

FERMECĂTURĂ — formă de vrăjitorie prin care se invocă duhul diavolesc „ursita” spre a determina anumite situații în viața unor persoane: căsătorie, despărțire, boală etc. Această practică este condamnată de Biserică.

FETIALII — se numeau preoții lui Jupiter Feretrius, la romani. Rolul lor era de a păzi respectarea dreptului internațional, în legătură cu încheierea a tratatelor, declararea și încetarea războaielor. Ei formau un colegiu de 30 de membri.

FILACTERIU (φουλακτήριον, *to filaktirion*, *to* = talisman, amuletă) — se numește cornul ritual pe care se primesc evreii (numa, băieți, la împlinirea vârstei de 14 ani) printr-o ceremonie deosebită ce se desfășoară în sinagogă. *Filacterii* se numesc și versetele din psalmi scrise pe bucăți de pergament și închise într-o cutiuță de piele fixată pe o curea, cu care se încinge brațul stâng și fruntea, la rugăciunea de dimineață, în ritul mozaic, v. **Bar-Mițva**.

FILADE (φουλάδια, *h* — *fillada* = carte, broșură) — cârticele separate de rugăciuni (extrase), acatiste și alte slujbe religioase, care

sunt, de obicei, înglobate în cărțile mari de slujbă bisericească (ca de ex. *Ceaslovul Mare*, *Acat stier*... și a.) și din care aceste cârticele (broșuri), numite *fiade*, sunt extrase, v. **Condac**.

FILIOQUE — dogmă a Bisericii Romano-Catolice care susține că Duhul Sfânt porcede și de Dumnezeu Tatăl și de a Fiul. Conform Sinoadelor I și II ecumenice (325, 431), când s-a formulat simbolul de credință (*Crezul*) al Bisericii creștine, s-a stabilit dogma despre *Sf. Duh* care „de la Tatăl porcede” care împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și mărit. Această dogmă este păstrată întocmai de Biserica Ortodoxă conform canonului VII a Sinodului al II-lea ecumenic de a Efes, 431 care oprește orice schimbare a Simbolului niceo-constantinopolitan, dar contrar prevederilor sinoadelor I și II Ec., Biserica creștină de Apus a introdus în *Crez* dogma *Filioque* fără asentimentul Bisericii de Răsărit și fără confirmarea unui sinod ecumenic, călcând astfel principiile doctrinare ale Bisericii, stabilite de Sf. Părinți la Sinoadele ecumenice. Prima formulare documentară a la *Filioque* s-a făcut la *Conciliul al II-lea din Toledo* în anul 589. Cele două formulări privitoare la porcederea Sf. Duh („Sf. Duh porcede de la Tatăl și de la Fiul.” — *Filioque* — și „Sf. Duh care de la Tatăl porcede” — din *Crezul* niceo-constantinopolitan) afirmă două concepte diferite despre divinitate. *Filioque* — unitatea divină se bazează pe Sf. Duh, pe când, în Biserica Ortodoxă, „Dumnezeu-Tatăl este izvorul principal și cauza trinității” (M. E. ICR, III, p. 225). Așăzi mulți teologi catolici nu mai susțin dogma *Filioque* (I. R., IBU ed. 1987, p. 49).

FILOCALIA (φιλοκαλία — *filokalía* = iubirea de frumos) — este titlul unei mari colecții de scrieri bisericești, cu caracter ascetic și mistic, alcătuită de Sfinții Părinți și scriitori bisericești între sec. IV-XIV. Începuturile *Filocaliei* sunt făcute de Sf. Vasile cel Mare, și Grigorie de Nazianz, în mănăstirea înființată de Sf. Vasile în Pont, pe malul râului Ik. Aici se îmbinau rugăciunea cu munca. Aici a scris Sf. Vasile „Regulele vieții monahale” („Reguli mari și mici”), care stau la baza *Filocaliei*. *Filocalia* se adresează în primul rând monahilor, dar este accesibilă tuturor creștinilor credincioși, dornici să se desăvârșească în viața spirituală. Sub titlul *Filocalia sfintelor nevoiște ale desăvârșirii* a fost tradusă, din limba greacă în limba română, o mare parte din aceste scrieri, de către Părintele Profesor Dumitru Stăniloae, de la Facultatea de Teologie din București (începând din anul 1946 și până în 1990 a tradus și a publicat 12 volume). Toți scriitorii cuprinși în această colecție de experiență și trăire mistică în Hristos pun în centrul vieții lor duhovnicești „rugăciunea lui Iisus” sau „rugăciunea inimii” („Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-ne pe noi”) care este o cale de a discipula gândurile, oprindu-le să se preocupe de frivolități, păzind mintea prin rugăciunea pură, rugăciune care ține conștiința trează, veghetoare, curățind inima, care se umple de dragostea lui Dumnezeu și înaintează spre sfințenie (călugărul mai ales, trebuie să rostească continuu această rugăciune).

FILOFTEIA, SFÂNȚA (φιλοθεία — *filoteia* = dragostea de Dumnezeu, lat. *Dei amans*) — are cărei moaște se află la noi în

țară, a trăit în sec. XII. Originară din Tracia, localitatea Morvat (în regiunea Iărnovei din Bulgaria de azi), a fost fiica unor oameni săraci. Ea se deosebea printr-o credință puternică în Dumnezeu și printr-o nestăruită muncă ostenie. Tot ce avea împărțea săracilor. Acest fapt îl mâniase tare pe tatăl ei, care o certa și o bătea adesea, căci își împărțea săracilor chiar și hainele de pe ea. Când tatăl lucra pe ogor, *Filofteia* venea să-i aducă de mâncare. Pe drum însă înjumătățea mâncarea, căci o împărțea săracilor pe care îi întâlnea. Fiindcă mereu rămânea flămând, tatăl se gândi să pândescă drumul fetei ca să vadă ce se întâmplă. Văzând-o cum împărțea mâncarea, furios, o ucise. Tradiția spune că pe locul unde a murit s-a înălțat o lumină mare, iar trupul ei n-a mai putut fi urnit din acel loc și, de aceea acolo a trebuit să fie îngropată. Abia spre sfârșitul sec. XIV, în vremea domniei lui Mircea cel Bătrân, sfințele ei moaște au fost dezgropate și aduse în Țara Românească de mitropolitul țării. Moaștele au fost depuse în Biserica Domnească de la Curtea de Argeș. Aici se află și astăzi, în paraclisul bisericii celei mari construite de Neagoe Basarab. În sec. XVI pomenirea ei se face la 7 decembrie.

FILOXENIA LUI AVRAAM (φιλοξενία — *filoxenia* = ospetie, dragoste de străin.) — este, în iconografia bizantină, reprezentarea Sfintei Treimi (una din reprezentări, căci a doua se numește „Cel vechi de zile”), *Filoxenia* este inspirată din scena Vechiului Testament, în care Dumnezeu se arată lui Avraam sub chipul celor trei tineri bărbați (Facere 18, 1-16). În pictură, ei sunt reprezentați ca trei îngeri, așezați în jurul unei mese. Avraam și Sarra, soția sa, îi servesc,

îngerii țin în mână dreaptă o baghetă, pe masă se văd pâini și fructe, în unele icoane se văd și amfore (în nartexul bisericii de la Sucevița, în prim plan al scenei se vede un bărbat care înjunghie taurul din care Avraam a pregătit masa divinilor oaspeți). Tema „Filoxenia” se zugrăvește și în altar. În pictura rusă, această temă e ilustrată în strălucita icoană a lui Rubliov (sec. XV), considerată model iconografic al temei „Icoanelor”, pentru duhul viu, adânc meditat, pe care îl a dat acest pictor călugăr, trăitor profund al doctrinei creștine. Icoana se află azi la galeriile Tretyakov din Moscova.

FIGURE DI VIRTU (Albinușa sau Fiorea Darurilor) — carte cu conținut moral-religios, de largă circulație, alcătuită în sec. XIII, la Bologna în Italia, de călugărul Tomasso Cozadini, și tradusă la noi din lb. italiană la sfârșitul sec. XV, în Moldova. În 1701, Antim Ivireanul a tipărit-o la Snagov, sub titlul *Floarea darurilor*, după un text grecesc, tradus de ieromonahul român Filotei de la Muntele Athos.

FIRDOUSI (934–1025) — primul mare scriitor persan, autor al vestitei epopei *Shah Nameh* (Cartea regilor), în care consemnează mituri și legende iranene, importantă pentru cunoașterea religiei vechilor persi.

FISON — numele așuia din cele patru brațe ale râului care izvoră din Eden și uda raiul (Facere 2, 10–11).

FLAMINII v. Pontificii

FLOAREA DARURILOR v. Fiore di virtu

FLORIILE (lat. *floralia* sau *florilia* — sărbătoare a florilor), *Duminica Florilor* sau *Duminica Stălpărilor* (lat. *Dominica in palmis*, gr. ἡ τῶν βῶων ἐορτὴ κυριακή — *ton vaion eorti kiriakī*, slv. *Nedelja vai*) — este,

în cursul anului bisericesc, prima sărbătoare împărătească cu dată schimbătoare, fiind legată de data Paștelui. Ea se celebrează cu o săptămână înainte de Paști, amintind intrarea triumfală a Mântuitorului în Ierusalim, înainte de Patimile Sale (Matei 21, Ioan 12). Sărbătoare de origine ierusalimiteană, e menționată abia în sec. IV de pelerinul Egeria sau Euthemia, care a asistat la sărbătorirea acestei zile în Ierusalim și descrie chipul în care se săvârșea slujba. În vechime, *Duminica Florilor* era începutul săptămânii Patimilor numită și săptămâna Paștilor. Se mai numea și *Duminica aspiranților* sau a candidaților la botez. Egeria arată obiceiul de a se împărți în biserici ramuri de salcie, care se binecuvântau de preoți, obicei rămas până azi în bisericile creștine, în amintirea ramurilor de finic și măsline cu care a fost întâmpinat Mântuitorul. Creștinii poartă ramuri verzi și în amintirea biruinței vieții împotriva morții, prin învierea lui Lazăr de către Hristos, în săptămâna *Florilor*.

FOTINIA (gr. φωτεινή — *folizo* = a lumina) — este, după tradiție, numele creștin al femeii samaritence (Ioan 4, 4–42) care a vorbit cu Iisus și, cunoscând chiar de la El învățătură Sa, a devenit prima femeie misionară creștină, propovăduind în Africa până la Cartagina, unde, în vremea împăratului Nero, a fost prinsă și adusă la Roma. Aici a primit martiriul, fiind decaptată, se spune, pe locul unde este astăzi Fontana di Trevi, în apropierea bisericii Santa Maria dei Fiori, din Roma.

FOSSORII — se numeau, în primele veacuri creștine, groparii catacombelor, v. *Groparii*.

FRĂSINEI — mănăstire de călugări, situată spre munte, la 30 km de orașul Râmnicu

Vâlcea, în satul Mliereasca. Mănăstirea a fost zidită între 1860-1863, cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”, de către episcopul de atunci al Râmnicului, Sfântul Calinic. Cu un veac înainte fusese ridicată acolo o încă biserică din lemn. Ceea ce constituie originalitatea mănăstirii *Frăsinei* este interdicția de a păși în ei vreo femeie. Această interdicție a fost hotărâtă prin legământ de Sf. Calinic, pentru prevenirea oricărei ispite și fapte de păcătuire pentru călugării sfântului locaș. Legământul s-a păstrat până azi, deși Biserica Ortodoxă nu admite blestemul. S-a constatat că cine a încercat să calce legământul a avut de suferit și n-a putut aunge în mănăstire (s-a creat în acest sens și o reală numeroase

povești și legende).

FRESCA — tehnică de a picta în culori dizolvate în apă cu var, pe un zid cu tencuiala umedă. Prin această tehnică se realizează picturi nura e de mari dimensiuni (fresce bisericești.) *Frescă* socială este tabloul, general al unei societăți, reflectat într-o operă literară.

FRIZA — este un șir continuu de picturi în frescă a biserică (și la clădiri în general) sau un șir de basorelieuri.

FRONTON — o cornișă curbă sau frântă, deasupra unei ferestre sau vitraliu.

FRONTAR v. Catapeteasmă sau tâmplă

FTORALE v. Semne muzicale

FUNEBRU — de înmormântare.

GABA (cuv. ebr.) — secretar al unui rabin

GABRIEL sau **Gavril** (ebr. „omul bărbatului sau eroul lui Dumnezeu”) — arhanghel. Biserica ortodoxă îl prăznuiește, împreună cu Sf. Arhanghel Mihail, pe 8 noiembrie. El s-a arătat de două ori în chip de om proorocului Danie pentru a-i tălmăci vedeniile (Dan. 8, 16, 9, 21). El se înfățișează lui Zaharia, în timp ce acesta tămăduiește în templul din Ierusalim, anunțându-i nașterea lui Ioan Botezătorul (Lc. 1, 11-20). Arhanghelul *Gavril* este cel care a vestit Fecioarei Maria că-L va naște pe Mesia (Lc. 1, 26-38). În iconografie este înfățișat purtând în mână un erin. În religia islamică (mahomedanism), el este socotit căpetenia îngerilor buni, în antiteză cu Iblis, îngerul căzut (ca și Lucifer) din cauza trufiei. Arhanghelul *Gabriel* este ocrotitorul văduvelor, fecundarelor și copiilor, v. **Îngeri**

GALACTOTROFUSA v. **Icoane mariale**

GALILEEA — provincie în nordul Palestinei antice, pe malul apusean al raului Iordan. Mantuitorul a trăit aici până la vârsta de 36 de ani (în Nazaret Galileea) și, după ce a fost botezat de Sf. Ioan Botezătorul, și-a desfășurat cea mai mare parte din activitatea Sa în mijlocul oamenilor.

GAMMATA v. **Cruce**

GAON (lb. ebr.) — este denumirea ce se dă unei școli talmudice

GALCAS sau **HALCAS** — numele zeităților mărunte în care credeau vechii peruvieni și despre care credeau că se întrupează în idoli

și felișuri

GANDHI, Mohandas Karamchand (1869-1948), supranumit **Mahatma** („suflet mare”) — este, alături de Tagore, una din personalitățile reprezentative ale Indiei, din prima jumătate a sec. XX. Filozof hinduist, el este un cănosător profund al tuturor religiilor și afirmă că au toate ceva bun, dar nici una nu este desăvârșită și nu deține adevărul deplin. Toate dețin revelații, dar toate sunt supuse greșelii. *Gandhi* admite că Iisus era unul dintre „fiii lui Dumnezeu”, dar nu singurul, o „strălucitoare revelație a lui Dumnezeu”, dar nu singura revelație. Consideră Biblia ca o carte inspirată, dar în același fel cum erau inspirate Veda, Upanișadelor și scrierilor sacre indiene, în întrupările lui Vișnu și în reîncarnare, el a fost totuși influențat de creștinism în cugetarea religioasă și viața practică. Mărturisește că în Noul Testament a descoperit el sensul adevărat al „non-violenței”, al ideii de „ahimsa”, înțelesă, în jainism și budism, mai mult ca o resemnare. Pentru *Gandhi*, *ahimsa* devine o „rezistență pasivă”, în spiritul eroic de jertfă care se desprinde din Sf. Evanghelie. Devine o datorie de a învinge răul, prin bine.

GEAMIE — lăcaș de cult în religia islamică (mahomedanism); v. **Moschee**

GFB („pământul”) — zeul egiptean creat de *Ra-Atum-khepri* (zeul soare).

GHEBELEZIS — este zeu al cerului, al furtunii și al tungerului, în religia geto-dacă

GENOCID — ucidere în masă a unei colectivități umane, din care însă mai pot rămâne supraviețuitori.

GHEENA v. Iad, Infern, Tartar

GHEMARA (ebr.) — Talmudul

GHENIZARET — lac foarte mare în Galileea, pe care îl străbate râul Iordan în curgerea lui spre sudul Palestinei, numit și Marea Galileii și lacul Tiberiada; pe malurile lui și-a desfășurat Iisus mare parte din activitatea Sa

GHEORGHE (grec Γεωργέω — *Gheorgheo*, lat. *terram colo* = agricultor), v. Sân Georgiu

GHETSIMANI (l. ebr. — teasc sau presă de ulei) — grădină situată dincolo de pârâul Cedron (Chedron) (In 18, 1) la poalele Mantelului Măslinilor (Lc 22, 39), în partea de sud-vest a Ierusalimului. În vremea Mântuitorului aici era locul Său favorit pentru rugăciune. Aici a venit să se roage și în penultima Sa zi de viață după ce a luat ultima cină cu Apostolii. A fost rugăciunea cu „sudore de sânge“ care a precedat prinderea Sa prin trădarea lui Iuda, după care au urmat patimile, răstignirea și moartea pe cruce (Lc 22, 44)

GHIGHIU — mănăstire de maici, în apropierea orașului Ploiești

GHILGAMEȘ v. Epopeea lui Ghilgameș

GHIROCOMII (γῆροκομία, τὰ — *ghirokomia* = grija pentru bătrâni) — se numeau așezămintele de asistență socială create de Biserica creștină chiar din epoca apostolică (sec. I). După jumătatea sec. I apar primele forme de organizare socială a Bisericii creștine, cuprinzând o întreagă rețea de societăți religioase și instituții de asistență socială, care asigurau ajutorarea materială a

celor săraci. Această organizare s-a statoinic ca formă tipică a comunităților creștine și a bisericilor, în general. Ea s-a menținut atât în vremea persecuțiilor, cât mai ales după Edictul de la Milan (313), când împăratul Constantin cel Mare a dat libertate creștinismului în statul roman. Instituțiile de asistență socială create de Biserică au avut dublu scop: religios și moral. În timpul lui Constantin se cunoaște un *ghirocomiu*, întemeiat de mama sa, împărăteasa Elena, și altul, întemeiat de Zoticus, unul din foștii senatori ai împăratului. Zoticus s-a preotit și s-a dedicat ajutorării celor săraci, întemeind un așezământ de asistență socială, în cadrul căruia se afla și un azil pentru văduve (*ghirocomion*). În așezămintele întemeiate de Zoticus funcționa și un orfelinat ὀρφανοτροφείον — *orfanotrofeion*), un spital, un azil pentru săraci, un azil pentru străini. Zoticus a fost trecut în rândul sfinților pentru toată activitatea sa pusă în slujba Bisericii și a celor în suferință, dar și pentru moartea sa martirică sub împăratul Constantin. Interesele celor adăpostiți în așezămintele de asistență socială ale Bisericii erau apărute de slujbașii speciali, care se numeau *ex diti* sau *defensori* bisericestii (IAS).

GHITIA — denumire dată de Sfinții Părinți ai Bisericii creștine practicii de a ghici viitorul prin „deschiderea pravilei“ sau ghicirea prin deschiderea Psaltirii, procedeu considerat o vrăjitorie. Același lucru este și ghicirea cu obiecte legate de biserică, resturi de veșminte, cheia bisericii, cenușa din cădelniță, scrierea unor nume pe toacă, pe clopot, pe zidul bisericii etc. Asemenea practici sunt condamnate de Biserica creștină

GLUBEA — hană lungă, largă, pe care o poartă clerul (călugări, preoți, episcopi) peste umerii preoțesci.

GIULGIU — pânza cu care se înfășurau trupurile morților, ce erau puse în mormânt (după Învierea Mântuitorului a rămas în mormânt gîlgău în care Nicodim îi înfășurase trupul). Comunicări recente afirmă că Sf. Giulgiu se află în Italia, la Torino, adăscăci de cruciați. Aceasta se confirmă însă, considerând că este vorba de o copie (v. rev. „Astaru. Banatului”, 1-3.1994, p. 168).

GLAGOLITIC, alfabetul glagolitic — era vechiul alfabet bizantin, pe care Chiril și Metodii l-au adus slavilor când s-au creștinat în sec. IX. Literele „cirilice”, după părerea cercetătorilor, nu sunt un alfabet nou al lui Chiril, ci vechiul alfabet glagolitic (care impropriu s-a numit cirilic).

GLICOFILUSA sau Doice-lubitoare (γλυκοφιλοῦσα — *glycofilusa* = dulceă, duosă; γλυκοφιλέω — *glycofileo* = a îmbrățișa cu duosie) — este un tip de icoană a Maicii Domnului în care e reprezentată cu Pruncul în brațe; Pruncul e strâns lipit cu fața lângă obrazul Maicii Domnului, pe care o îmbrățișează. Chelul mamei e îndurerat, prevestind suferințele viitoare ale Fiului. Se pare că acest tip de reprezentare iconografică a Maicii Domnului este o copie, datînd din secolul IX, reproducă după copile unui original pictat de Evangelistul Luca, în timpul vieții Maicii Domnului. Traditia că Sf. Ev. Luca este primul care a pictat icoanele Maicii Domnului este confirmată de textele liturgice. Astfel este slujba Lituriei din ziua de 26 august, când se prăznuiește icoana Maicii Domnului din orașul

Vladimir („Vladimirescaia”, din Rusia) și care aparține tipului „duosie”. *Glicofilusa*. Numele Ev. Luca este consemnat în prima parte a canonului „Zăgrăvind preacinstul tău chip, dumnezeiescul Luca, scriitorul cel insuflat de Dumnezeu a Evangheliei lui Hristos, a înfățișat pe Zăditorul a toate pe brațele tale”, v. *Icoane mariale*.

GLOSOLALIA — vorbirea în limbi diferite.

GLYCON — zeul-șarpe, sculptură în marmură descoperită în săpăturile arheologice de la Constanța, unde se află acum, în Muzeul de Arheologie.

GNOSTICISM v. *Gnoza*.

GNOZA (γνῶσις, η — *gnosis* = cunoaștere) — de la care denumirea de secole gnostice, formate prin sincretism religios, în care se contopesc elemente din diferite religii. Filozofia gnostă cu caracter religios afirmă că stăpânește toată puterea de cunoaștere, pe care o are numai cei inițiați, căci se bazează pe tradiții secrete. Gnosticii pretindeau că pot cunoaște adevărul religios și posibilitatea de a se mântui numai cu ajutorul rațiunii. *Gnoza* era filozofie religioasă păgână, născută din filozofia greacă și religiile din altele orientale, care căuta să absoarbă în sine iudaismul și creștinismul sau să le înlăture. *Gnosticii* încercau să dea dogmelor și practicilor creștine o expresie filozofică, adică să le explice rațional. Ca și secta dochetistă, *gnosticii* spuneau că Hristos, ca om, n-a luat trup real, „material”, ci a avut un trup aparent, eteric, de aceea și patimile, moartea și Învierea Sa sunt numai aparente. Mântuirea nu se realizează prin moartea lui Hristos, ci numai prin *gnoză* (cunoaștere), prin asceză, prin formule și practici magice. Sfintele

GOL GÖT

laine fiindcă folosesc materia: painea, vinul și tina a călă la mântuire. Mora a gnosticilor era o aspră ascetă (căci materia trebuie distrusă, ca fiind cauza răului) sau un total libertinism (cu același scop de a distruge materia) pentru mântuire nu sunt necesare faptele bune, ci numai *gnosis* (nu există nici înviere, nici răscoală de apoi, nici răscăltac, adică ceea ce se va distruge prin foc). Sf. Scriptura trebuie interpretată alegoric sau metafizic. *Gnosticii* aveau cărți secrete și scurte sfinte, care redau adevărul etern al celor inițiați. *Gnosticismul* a existat ca un pericol pentru creștinism în sec. I și II, dar începe să dispară prin sec. III, având urme ale *doctrinelor gnostice* numai în unele curente, ca Manicheismul și Marcionismul. *Strășnile* egre de zorăstrism, religii vechi iraniene, la care se adăugă elemente religioase din budism și creștinism, doctrine dualiste (Marcion, sec. II) susține existența a doi dumnezei: unul creator și unul răscăltăcitor. Manicheismul susține două principii eterne, binele și răul, care se opun continuu — întemeiat de Manes, Mani, filozof persan, sec. III.

GOL, GOM (ebr.) — aceeași răscăltăcitorie — folosit pentru a denumi pe cei care nu erau evrei, în sensul că erau străini de învătătura și obiceiurile evreiești.

GOLIM (ib. ebr.) — masă numerică amestecată (ca zădărnice). Căci creat de om, ca legendă „dădă”, *Lexendă* spune că „*Golem*” a fost creat spre a apăra comunitățile evreiești împotriva persecuțiilor. Scăpat de sub control, această forță benefică poate deveni malefică, distructivă. În epoca talmudică și post-talmudică, răscăltăcitorul creat din versurile „Cei mai vestiți este „*Golem*” — uriașul de lut — creat de lehuda Iva ben Betalei, tema fiind

prelucrată și preluată în sec. XIX în scrieri literare, în muzică și balet.

GOL GOTA v. Ierusalim

GOLJAT — personaj din Vechiul Testament, comandant în armata filistenilor în cetatea Gath, pe timpul lui Saul, primul rege al evreilor, era uriaș ca statură, astfel încât dușmanii fugeau la vederea lui, era înalt de șase cot și o palmă (I Regi 17:4). Intră în numărul evreilor și filistenilor, în abata de la Văca Sieratolai, era fost biroul de un reprezentant al armatei israeliene creștindu-se de activitate a ei în fata armatei filistene și a cerut evreilor să și aleaga și evreii luptător care să lupte. Rezultatul luptei între ei și evreii care nu au putut, dacă birnia Goljat filisten devenea stăpân iar evreii robii, în caz contrar, evreii aungeau stăpâni, iar filistenii robii. Atunci un tânăr păstor evreu pe nume David a cerut regele Saul înădămintă de a lupta cu filisteanul. David avea credință și știa că nu el ci însuși Dumnezeu se va lupta împotriva lui Golbat. Singura armă a lui David era praștia. Luând o pietricică de la rau, David a tras cu praștia și l-a lovit pe filistean în moacă frontală. Acesta s-a prăbușit, ametit de nevătă și cu grabă David s-a aruncat asupra lui, l-a lovit sabia și l-a tăiat capul, îngrozit filistenii au răpit o la fugă și astfel evreii au câștigat lupta (I Regi 17:40-51), v. David.

GOLPIU — cuvânt de engleză în termen folosit în *Pravna Mare* 1602 gl. 52 ed. Acad. p. 135.

GÖTTERDÄMMERUNG — amurgul zeilor, în concepția religioasă a vecilor germani, creștindu-se că zeii vor pieri odată cu soarele în încheierea universului pe care l-a provocat Surtur, gigantul, amprentă cu trei flexuri. Din această catastrofă se va naște un nou pământ și o nouă lume, guvernată de un zeu unic.

GOSĖN — numele teritoriului pe care Iarao-
nul i-a dăruit lui Iacov și celor 12 fii ai săi, în
vremea marii secete ce cuprinsese Canaanul
(Facere 47, 6). Ținut foarte roditor. *GosĖn* era
așezat în partea de răsărit a N. lului de Jos
(delia), aici, în Egipt, au rămas evrei peste
patru veacuri (Ieșire 12, 40-41), imediat după ce
foarte mulți s-au ajungând robii egiptenilor care
nu le mai dădeau voie să părăsească Egiptul.
Din această robie au fost eliberați de Moise,
profetul ales de Dumnezeu să-i aducă înapoi
în Canaan, țara părinților lor (Facere 47).

GOTIC v. **Stiluri**

GRAAL — se numește cupa din care a băut
Mântuitorul a Cina cea de Taină și în care Iosif
din Arimateea a strâns, a păstrat Crucea,
Stănta Sange care s-a scurs din Trăpuri
Domnului răstignit. În anul 1496, istoricul și
psihologul englez Grant Phillips, după șapte ani
de cercetări, a comunicat că, în urma
săpăturilor arheologice, potirul sfânt a fost
descoperit în Anglia unde fusese adus și ascuns
de cava erii cruciați după căderea imperiului
roman. Pornind pe urmele legendelor
cavalerilor Phillips a făcut descoperirea sa
considerată și „descoperirea secolului”, despre
care el a scris o carte. O legendă germană
spune că *Graalul* a fost făcut dintr-o piatră
căzută din cer. Se spune că este un potir din
smarald. *Graalul* a constituit în literatura
germană, subiect de legende, iar în arta
compozițională a marelui Wagner tema pentru
un ciclu de opere.

GRAMATA — hotărârea, cartea de întări-
zare (de instalare în scaun) a unui patriarh.

**GRAPTUL (ȘTEFAN și IOSIF GRAP-
TUL)** — doi imnografi bisericești care s-au

remarcat în sec. IX, fiind compozitori de
canoane. Ștefan (mitrop. al Niceei) este autor
al canoanelor Sfintelor Igeri, din ce e opt glasuri
din Octoih, care se cântă luni, la Litrenie. Iosif,
„scriitorul de cântări”, a compus canoane în
cinstea Sfintelor din Minee, precum și canoanele
ce or opt glasuri pentru zilele de rând ale
săptămânii din Octoih (se păstrează de la el
125 de canoane).

GRIGORIE DE APOLITUL, SFÂNTUL
v. **Sfânt Sfinți**

GRIGORIE CEL MARE (DIALOGUL)

— episcop al Romei (+ 604) este autorul unei
Liturghii numită *Liturghia Darurilor* și mai
înainte *ștatute* (pentru că pâinea și vinul pentru
această slujbă se stingeau în duminica
anterioră). Această Liturghie se săvârșește
în zilele de peste săptămână din Postul Mare,
afară de Jora și Vinerea Patimilor. Sf. Grigorie
Dialogul este cel care a armonizat cântarea
bisericească apuseană v. **Liturghia**.

GRIGORIE DE NAZIANZ (TEOLOGUL), SFÂNTUL (+ 390) — este unul dintre
marii Sfinți Părinți ai Bisericii creștine. el a fost
un timp episcop la Nazianz (Capadocia) după
ce păstorise și reorganizase Biserica Ortodoxă
din Constantinopol unde a rostit multe predici
și cuvântări cu caracter doctrinar (cele cinci
Cuvântări teologice care i-au adus și
renumele de *Teologul*). A scris mult lăsând
Bisericii creștine o operă vastă, formată din
Cuvântări, Poeme și Scrisori. Pentru modul în
care a elaborat doctrina ortodoxă despre
Dumnezeu și Sf. Treime, el a fost proclamat
de sinoadele III și IV ecumenice „cel Mare”
și „Teologul”. A fost unul din cei mai mari
predicatori ai sec. IV. Este și un mare poet

creștin, exprimând în poeziile sale nu numai sentimente personale, ci și idei teologice sau filozofice. Numeroase dintre textele sale poetice au îmbogățit iconografia bisericească, deoarece iconografuli s-au cules din cuvântările și predicile sale, compunând pentru ele muzica adecvată și introducându-le în cult. Textele sale le găsim în Calavasiile Nașterii („Hristos Se naște slăviți-l”) și ale Paștelui („Ziua învierii, să ne luminăm popoare”) și în textul din Axionă Paștelui („Luminează-te, luminează-te, nouă Ierusalime”), inspirate din Isaia (cap. 60). Textele cântărilor luate din predicile lui au intrat în Mineral ortodox și au inspirat imnele cu același titlu, pentru sărbătorile respective, compuse de melozii ca Ioan Damaschinul, Cosma de Maiuma ș.a.

GRIHASTHA — „*pater familias*” susținător, familist, și implinatoru cultului domestic în religia brahmană v. **Brahmani**

GROPARI sau **ÎNMORMÂNTĂTORII** (κοπίται οἱ — *kopitai*, lat. *fossores*, *fossori*, *laborantes*, *lecticarii*) — din primele veacuri creștine, făceau și ei parte din clerul interior și erau organizați într-o breaslă, o corporație a cărei activitate consta în săparea galeriilor din catacombe și repartizarea locurilor de înmormântare a îngrijirii lor mai ales mormintele martirilor. În vremea persecuțiilor păgâne, aceste catacombe erau locurile unde se înmormântau creștinii, iar mormintele martirilor erau, pentru ei, locurile de adunare pentru săvârșirea slujbelor divine. Astăzi groparii sunt niște simpli iaiei, fără nici o legătură cu instituțiile clericale.

GROPNIȚA sau **CAMFRA TOMBALA** (tunebră) — este, în vechile biserici moldovene

(din sec. XVI-XVIII), o încăpere distinctă, așezată între naos și pronaos, de obicei îngustă, menită să cuprindă mormintele ctitorilor. Ea se desparte de naos și pronaos prin ziduri masive transversale, cu câte o singură ușă de comunicare (ex. la Neamț, la Humor). Zidurile acestea au fost suprimate la restaurarea ulterioară a unora dintre aceste biserici (ex. la biserica fostei mănăstiri Soica din Bucovina ș.a.). La alte biserici moldovene din aceeași epocă, pentru adăpostirea osemintelor ctitoricești s-au creat fride în pereții laterali ai naosului, fride protejate de baldachine de piatră, de stil apusean (ex. biserica lui Luca Arbore din satul Arbore Suceava) ori alinaerea mormintelor de-a lungul pereților laterali ai naosului și pronaosului (cum a procedat Ștefan cel Mare, cu mormintele strămoșilor săi din biserica Rădăușilor ori Neagoe Basarab, în mănăstirea Curtea de Argeș).

GURU — *invățător*, preot brahman, cunosător al scrierilor sfinte al vedelor al culturii și care are ucenici pe care trebuie să-înveteze și să-învete, spre a deveni la rândul lor brahmani. *Guru* ocupă locul cel mai înalt în ierarhia clericală indiană. În cadrul diferitelor secte religioase din India, *Guru* este un fel de director spiritual care nu este totdeauna un brahman. Viața lui e supusă unei serii de restricții: ex. în *hinduism*, el nu are voie să iasă din incinta templului. E văzut rareori de credincioși și atunci stând la picioarele idoului, când moare un guru, sarcina sa o preia capul familiei sale. De aceea e trebuincios să fie căsătorit și să aibă copii, mai ales un fiu. Fiul său rămâne capul familiei și apoi *guru*. Între diferiți guru există o ierarhie în fruntea căreia se află un „mare

guru" Marele *guru* trebuie să fie ceibatar Când acesta moare se alege altul din rândul consilierilor săi Orice *guru* își pregătește un număr de discipoli, care-l ascultă cu sfinte atenție cuvântul, deoarece *guru* e o persoană în continuă și directă legătură cu Dumnezeu

Pentru aceasta, în șichism, guru este chiar divinizat, v. *Șikiji*

GLTATER („vorbitor”) cei care vorbeau lor Era o funcție sacerdotală, în religia veche or cel puțin *Gutater* recita rugăciunile și formulele sacre în timpul sacrificiilor

H

HABOTNIC — credincios fanatic, bigot, care trăiește o credință formidabilă, punând accent mai mult pe manifestările exterioare ale victoriei spirituale.

HACHEDOMA, HACHELDAMAH („Țarina Sângelui”, „Ogorul Sângelui”) — este numele locului cumpărat de preoții templului din Ierusalim cu treizeci de arginți, preț cu care Iuda L-a vândut pe Iisus văzând urmările trădării sale, Iuda, muștrat de conștiință, a restituit mai marilor templeului banii și s-a spânzurat. Locul cumpărat cu el a fost destinat îngropării străinilor, o porțiune din acest teren s-a numit unită cu „Țarina Olarului”. Este situat în partea de sud a vâului dinomului. Astăzi numele său este Hakkeldama (Mt 27:8; F Ap 1:9).

HADES sau Pluton — zeu subpământean, stăpânul împăraților umbreilor în mitologia greacă — cagă de numele lui răpirea Persefonei, care i-a devenit soție și, alături de el, stăpână în Hadea.

HADITH v. Islamism

HAFTARE — lecturi biblice și pericope evanghelice, v. **Parashe, Parusia**

HAGGADAH — învățătură, cuvântare ținută de șeful familiei cu ocazia mesei pascale, în care se evocă evenimentele legate de această sărbătoare ce comemorează ieșirea evreilor din robia egipteană. *Haggadah* face parte din tradiția iudaică și cuprinde comentariile rabiniice la textele morale și istorice ale Sf. Scripturi. Aceste comentarii încă se păstrează ca tradiții orale pe vremea Mantuitorului, dar cu timpul

ele au fost fixate în scris sub numele de *Mishnah*. Cea mai cunoscută și răspândită Mishna a fost a rabinului Iuda HaWasi (sec. II d. Hr.), cu mai multe subdiviziuni, cuprinzând sărbătorile, purificările, viața de familie, obiecte de cult ș.a.

HAGHIOGRAFIE (de la gr. ἅγιος — *agios* — sfânt, cu sfințenie) — literatura despre viețile sfinților (literatură hagiografică).

HAGIU — sfințit — se numește cel ce a vizitat locurile sfinte, pelerin.

HALAICA, HALAICE (cuv. turc. „roabă, sclavă”) — se numeau roabele din haremul sultanului.

HALLEL — psalmii hallel sunt psalmii de laudă (ex. Ps 135), în muzica psaltică.

HAMILI v. Semne muzicale

HAMIȘA-ASAR-BIȘVAT (ebr.) — sărbătoare iudaică ținută primăverii. Este numită și Ana Nouă al pomilor. Este și o sărbătoare a speranței.

HAMMURABI — marele rege care a unificat triburile din Mesopotamia (sumerieni, akadieni, elamiti și amoriti) — sec. VII î. Hr. — și a întemeiat primul imperiu babilonian, a fost un mare organizator religios, a întemeiat și o religie unică, prin unificarea diferitelor culte. Tot lui i se atribuie *Codul lui Hammurabi*, descoperit la începutul sec. XX, în urma săpăturilor arheologice de la Susa (Mesopotamia). Critica istorică a Bibliei afirmă că acest cod a fost sursa unora din prescripțiile juridice din Pentateuh.

HANAAN v. **Canaan, Iudaismul, Harambaşa**

HANIFI — se numeau partizanii unei secte gnostice influențată de gnosticismul iudeo-creștin, care se opuneau idolatriei populare din lumea arabă, propovăduind un monoteism deosebit de cel iudeo-creștin, căutând adevărul și ducând o viață ascetică. Ei se considerau elita spirituală arabă și, la apăsarea islamismului, unii hanifi îl vor îmbrășa, alții vor trece la creștinism, iar alții se vor opune și unei religii și celeilalte. Mai târziu, cuvântul *hanifi* va fi folosit de Mahomed pentru a arăta că ei sunt cei care trăiesc adevărata învățătură islamică. Mahomed însuși, influențat de învățătura hanifiilor, s-a considerat hanif și propovăduitor al adevăratei religii, care a fost religia lui Avraam, pe care (spune el) creștinii și evreii au falsificat-o.

HANUCA, HANUKKA (ebr. „consacra-re“), *Hag Haurim Hag-hanitsohn* — „Sărbătoarea luminilor“, „Sărbătoarea victoriei“ atrinsefului luminii asupra întunericului, a cauzei libertății și independenței naționale și spirituale asupra dominației și asupririi străine, acestea sunt simbolurile pe care le sărbătorește evreii la *Hanuca*. Această sărbătoare religioasă are loc pe la începutul lunii decembrie și ține opt zile. Este o amintire a purificării templului de către Iuda Macabeu — conducătorul luptei împotriva păgânului rege Antioh Epifaniu (175–163 î.Hr.), care stăpânea Palestina și care, în acțiunea sa de distrugere a monoteismului, transformase templu din Ierusalim în templu păgân, aducând jertfă zeilor (II Macabei 6–10). Atunci marele preot Matitahu și fiul său Iehuda Macabeul au

mobilizat la luptă pe iudei și au reușit să alunge pe cotorpitori. Recucerind Ierusalimul, au purificat templul, aruncând statuile păgâne. Încercând să aprindă marele candelabru cu șapte brațe, n-au găsit însă decât o cantitate mică de ulei sfânt, cât să ardă 24 ore. Talmudul spune că, printr-o minune, uleiul a ars 8 zile, cât trebuia să se pregătească uleiul pur, care provenea din primele picături ale măslinelor. Luminile de *Hanuca* se aprind într-o *menora* (candelabru) specială numită *Hanukkia*. Aceasta e confecționată din bronz, aramă, și cât mai artistică. Are forma unui *candelabru cu 8 brațe*. Cele 8 orificii ale brațelor sunt aliniate la aceeași înălțime și în ele se arde untdelemn sau lumânări. Menorele de *Hanuca* au 8 brațe, în amintirea înmulțirii din vremea Macabeilor. *Hanukia* nu reproduce candelabruul cu 7 brațe (opera lui Betael) din templul din Ierusalim. Cele 8 locuri ale *Hanukie*, primesc pe rând lumina timp de 8 zile, câte una în fiecare seară, pentru ca în ultima seară să fie toate aprinse. Și în vremea talmudică și azi evreii puneau aceste lumini la ferestre, pentru a aminti tuturor minunea de *Hanuca*. Lumina e aprinsă de capul familiei care rostește o rugăciune, apoi toți ai casei cântă imnul „*Maoz-Tur*“. Luminile trebuie să ardă cel puțin o jumătate de oră, timp în care nu se ucrează. Și în sinagogă se aprinde o *menora* și se rostește rugăciunea „*Al Hanis m*“. Esența rugăciunii *Hanuca* este *minunea*.

HANUCHIADA — serbările de *Hanuca*.

HANUMANT — personaj din epopeea indiană *Ramayana*. El este regele maimuțelor, care-l ajută pe Rama să-și elibereze soția, răpită de Ravana, monstrul demonic, rege al insulei

Lanka. La cultul lui Rania s-a adăugat și adorarea lui *Hannumant* considerat prietenul oamenilor, care-i ajută în lupta cu spiritele rele. **HAOMA** — era numele unei băuturi purificatoare și reînnoitoare a vieții, folosită în cultul religios al Iranului antic. Rol purificator avea în această religie și focul, care era întreprins cu emn de sancta, de către un preot anume.

HAOS — stare primitivă de dezorganizare, cum era considerată materia în starea ei inițială. Organizând haosul, Dumnezeu a creat lumea.

HAR (gr. χάρις *h̄* — *haris* = har, grație) — har, grație divină, harul lui Dumnezeu, se spune despre cineva că are har de la Dumnezeu, adică e înzestrat cu însușiri neobișnuite. Sfinții Apostoli au primit de la Mântuitorul prin Sf. Duh puterea de a face minuni, de a sfinti preoți și diaconi: acest har, această *harismă* (putere sfântitoare) au primit-o episcopii, care sfințesc pe preoți, prin Taina hirotoniei. *Harismatic* (sfințitor) este harul sfințitor al Sfințelor Taine, prin harul lui Dumnezeu și cultul divin (slujbele bisericești) are scop harismatic. *Harismatici* („purători de har”) — denumire dată clerului (episcopi, preoți, diaconi), care prin hirotonie primește harul. Sfântul Duh (sfântirea Sf. Duh) spre a putea săvârși cultul (slujbele divine ale Bisericii).

HARAMBAȘA — era numele dat, începând din sec. XVII, mare uirahin din Moldova, care era șeful rabinilor și reprezentantul evreilor pe lângă scaunul domnesc, deținând drepturi civile și penale asupra tuturor evreilor moldoveni. În Muntenia această funcție o deținea „starostele evreilor”. În 1909, evreii din

România erau reuniți în Comuna evreilor pământeni, cu sediul la București. Legea Cultelor din 1928 le-a dat dreptul să formeze Federația Ununilor de comunități evreiești, cuprinzând pe evreii din toată țara. În 1949 s-a aprobat primul Statut al Cultului mozaic din România. Înființarea Statului Israel din 1948, în urma rezoluției O.N.U., a dat posibilitatea evreilor din toată lumea să revină în Israel și să aprofundeze cunoașterea limbii ebraice și studiul Bibliei, înființând școli talmudice și tipărituri cărți religioase (IR, p. 389).

HARISMATIC v. *Har*

HARISMĂ v. *Har*

HARTULARII v. *Brefotrofile*

HARTI — termen popular pentru a denumi zilele de dezlegare sau suspendare a postului, *miercurea și vinerea*. Din anumite săptămâni ca în săptămâna luminată, în săptămâna întâi de după Paști, în săptămâna întâi de după Rusalii — miercuri și vineri din răstimpul dintre Naștere și Botezul Domnului, miercuri și vineri din „săptămâna branzei” (după Dumnica Vameșului și a Fariseului). Se suspendă postul când marile sărbători Nașterea și Botezul cad miercuri sau vineri. Termenul de *harti* e o prescurtare din greaca nouă (αργυροῦργη — *arghivourighi*) o formă stăleată a cuvântului armean aracıovoroh (termen bisericesc — *uracıovorot*), postul premitilor sau postul premergător Păresimilor, care la armeni se termină în sâmbăta Sf. Serghie (Sarchis), cu două săptămâni înainte de Postul Paștelui (numele armenilor și Postul Sf. Serghie); v. *Postul*.

HÂRLĂL (în jud. Botoșani) — localitate menționată în acte încă din 1448, un timp, a

două capitală a Moldovei, fiind reședință de vară a lui Ștefan cel Mare, care avea aici curți domnești; în 1487 a zidit și o biserică cu hramul Sf. Gheorghe, care există și azi. Petru Rareș era de aici (fiu al Mariei Răreșoara și al Domnului Ștefan) când a ajuns domn, Rareș a păstrat și el ca reședință de vară Hârlăul și a zidit aici o biserică cu hramul Sf. Dumitru, care s-a păstrat până azi, ca și biserica Sf. Gheorghe, ctitoria lui Ștefan.

HASIDIM v. **Hasidism**, **Chassidism**

HASIDISM (*chassidim* — „cei pioși”), v. **Chassidism**

HASKALA (corespondent udata cu iluminismul) — este o încercare de adaptare la iudaism a enciclopedismului francez și Aufklärungului german. Este un curent filozofic, întemeiat de Moses Mendelssohn, manifestând interes pentru cultura laică și știință, punând accent pe toleranță și pe imperativul moral (CM, 570).

HAVILA — țara udată de râul Fison, afluent al râului ce izvoră din Eden, țară bogată în aur și onix (Facere 2, 11-12).

HAZAN — ebraic, cantor la templu

HEBRON — oraș în Țara Canaanului care va deveni mai târziu Palestina și apoi Statul Israel, datează din milenul II î.Hr. Aici s-a stabilit Avraam, la 3 km nord de *Hebron*, la „stejarul din Mamvri” unde i s-a arătat Sfânta Treime. Locul e numit azi de arabi „Haram-Ramet el Khalil” (ridicătură sfântă a prietenului lui Dumnezeu — adică a lui Avraam, sau locul împrejmuit al prietenului). În urma săpăturilor arheologice s-au descoperit fântâna și altarul lui Avraam, pe acest loc s-a ridicat o biserică creștină. În peșterile din împrejurimi s-au

descoperit schelete omenești, dovadă că la Mamvri a fost un mare cimetir. În grotă de la Macpea (*mearat Hamhpella* — peștera dublă) au fost îngropați Avraam, Isaac, Sarra, Iacov, Iosif (Facere 25, 8-9). Deasupra acestei grotă se află azi unul din cele mai venerate „meceturi” („cimitir”, în lb. turcă). Regele David a fost uns rege la *Hebron*. El va domni aici șapte ani și jumătate. În timpul robiei babilonene, *Hebronul* cade sub stăpânirea edoniților. Va fi recucerit de Iuda Macabeul (1 Macabei 5, 65), v. **Iudaismul**

HECATE și **SELENE** — zeiță, lunare în religia Greciei antice.

HEPHAISTOS — zeul focului, al vulcanilor, în panteonul Greciei antice. În poemele homerice apare ca meșter scutit făuritor al obiectelor, podoboilor și palatelor zeilor, fondând focul.

HEGIRA (*Hijra* = emigrare, fugă) — se numește data la care începe era mahomedană (6 iunie, anul 622 după Nașterea lui Hristos), când Mahomed a fugit de la Mecca la Medina (orașul profetului, fostul oraș arab Iathreb). Urmărit de tribul corașilor, torale căror interese comerciale la Mecca erau amenințate de noua religie monoteistă islamică propovăduită de Mahomed, acesta este nevoit să părăsească Mecca, spre a se stabili la Medina. Aici, Mahomed întemeiază un loc de cult unde oficiază el însuși și impune rugăciuni rituale la anumite ore ale zilei, reglementând în același timp postul și milostenia după exemplul religiei mozaice; v. **Islamismul**.

HELIOS („soarele”) — zeul soarelui, zeitate locală adorată în insula Rodos (Grecia antică).

HELIOPOLIS — capitala religioasă a

Egiptului antic. Aici s-a desfășurat opera de unificare religioasă numită „marea emmeadă” heliopolitană, o tendință spre monoteism. Scopul ei a fost de a grupa și subordona pe toți zeii Egiptului sub supremația lui Ra (zeu soare) Aici au luat naștere diferite cosmogonii, printre care și aceea că Ra, fertilizând cu razele sale nămolul Nilului, ar fi dat naștere oamenilor, animalelor și plantelor. Atributele lui Amon-Ra erau: înțelepciunea, puterea, bunătatea, dreptatea. Tendința spre monoteism se reflectă în mitul care cerebra ființa supremă, numind-o Ra („existând prin sine însuși”), Amon („oculul în toate lucrurile”) și Ptah („cel mai mare dintre zei, care, ajuns bătrân, reîntinereste necontenit”). Era numită și Osiris. Sub toate denumirile se înțelegea unul și același zeu, cu atribute feurite.

HENOTEISM sau „cathenoteism” — adorarea unei divinități supreme și a te divinități subordonate. *Henoteismul* înseamnă o ierarhizare a divinităților, nu un monoteism. Exemple avem la babilonieni, care aveau pe Masduka zeu suprem sau în religia arabilor dinaintea de Mahomed, unde era adorat Allah ca zeu suprem, dar pe lângă care mai erau adorate un mare număr de alte divinități. Despre *henoteism* se poate vorbi și în religia geto-dacilor, unde alături de Zamolxis, era considerat ca zeu Ghebeleizis și o divinitate feminină numită Diana. Parvan a afirmat că Zamolxis „nu era singura adorat la daci”.

HEORTOLOGHIU (εορτολογιον — *teortologhion* — calendar de sfinte catagog de sărbători) — listă, catalog de sfinte. Cete mai vechi asemenea liste apar în lucrările marelui scriitor apusean Ipolit din Roma (sec. III) și în

diferite Rânduie, sau Constituții bisericești. Din combinarea acestor liste locale au rezultat *Martirologhiile* — calendare cu caracter regional, la început și apoi cu caracter general. Ele apar în Africa și în Asia Mică, începând din a doua jumătate a sec. IV. Aceste calendare sunt numite și *minologhiu* sau *sinaxare*. Simeon Metafrasta („logofăt”) este cel care a început compilarea diverselor sinaxarii mai vechi (sec. X), pornind de la cel constantinopolitan și a alcătuit un sinaxar complet al Bisericii Răsăritului. Opera lui a fost revizuită fundamental în sec. XVIII de marele cărturar și pustnic *Nicodim Aghioritul*, care a editat cel mai complet sinaxar ortodox, numit și *Sinaxarul aghioritic*. Acest Sinaxar, a care fiecare Biserică ortodoxă autocetală a adăugat stihiri să, este astăzi cel folosit de întreaga creștinătate ortodoxă.

HERA — zeită a cerului nocturn, sora și soala lui Zeus, protectoarea femeilor și a căsătoriei. Deși mitologia o diminuează, atribuindu-i slăbiciuni (gelozie, intrigă, certuri), Hera rămâne, alături de Zeus, o figură măreață în Panteonul Greciei antice.

HERCULE — erou divinizat în mitologia romană (în mitologie, eroul era cel născut dintr-un zeu și-o pământeală, cunoscut sub numele de *Herakles* (în mitologia greacă Heracles era fiul lui Zeus și pămâtenei Alcmena). La Roma, Hercule era un semizeu, descendent din zeități italice, ocrotitoare ale recoltelor și viteilor. Lui i se aduceau ca jertfă un taur și o juncă în ziua de 12 august. Era socotit protector al oamenilor necăjiți și al călătorilor, de aceea, numele lui era invocat spre ajutor. pe numele lui se depunea

jurământul („*me Heracle*“) *Heracles* din Panteonul grec era simbolul puterii al forței fizice – se spune că la naștere a sugrumat doi șerpi (trimiși de geloasa Hera, soția lui Zeus, să o ucidă pe Alcmena cu care acesta o trădase). Numele lui *Hercule* (*Heracles*) este legat, în mitologie, de 12 isprăvi neobișnute care au necesitat o forță neobișnuită spre a fi rezolvate, cunoscute sub numele de „cele 12 munci ale lui *Hercule*“. Legenda la *Heracles* este legată mai ales de Peloponez, dar și de peninsula italică unde etruscii îl adorau sub numele de *Hercule* și apoi latini (romani) care-l numeau *Hercule* – împrumutând cultul său de la coloniile grecești din Sudul Italiei. Și pe teritoriul Romaniei cultul lui *Hercule* era existent în cetățile de pe malul Mării Negre, mai ales la Calatis (Mangalia), unde s-au găsit inscripții și monede cu chipul său – dovadă că exista și un sanctuar al său în aceste părți, ca și la Histria, și probabil, la Tomis. În lumea greacă, *Hercule* era socotit patron al sportului, al apelor termale și al carierelor; aceste atribute reies din inscripții descoperite în Dacia (la Apulum, Calatis, Tomis, Herculane – în care numele lui este subliniat de epitetul *Salutifer* („tămăduitorul“)) (D.I.V.R.).

HERMAIA v. Hermes

HERMES — este, în mitologia greacă, zeul vântului, pentru rușeala depășirii, pentru care este ales de Zeus, „curierul zeilor“. Este și zeul somnului, al comerțului și al câștigului rapid, zeul drumurilor și protector al călătorilor. Este ocrotitorul tineretului, al școlii, iar pe plan religios, el este conducătorul sufletelor pe drumul în lumea de dincolo. La Histria (Scopia Minor — Dobrogea de azi) se menționează

(în inscripții) serbările date în cinstea lui la sărbătoarea *Hermata*, când tinerii și dascălii lor își exprimau omagiul pentru protectorul lor. La romani era adorat sub numele de *Mercurius* (lat. *merx* — marfă, câștig), Mercur protector al negoiului, chipul lui apare în Dacia pe gemme (medalioane) cu reliefuri funerare (legându-i numele de rolul său religios, drept călăuză a sufletelor pe drumul spre lumea de dincolo).

HERMOLIS — oraș antic în Egiptul mijlociu, celebru pentru iacul din preajma sa, lac din care a răsărit „lotusul cosmogonic“, care atestă legenda că lumea s-a născut din floarea de lotus).

HERUVICUL sau **IMNUL HERUVIC** (Ἡρουβικὸς ὁ — *O Heruvikos*) — este imnul care se cântă la strană de cântăreț (cor), în prima parte a Liturghiei credincioșilor, înainte de ieșirea cu darurile. Când preotul citește în taină *Rugăciunea a doua pentru credincioși* pe care o încheie cu ectenisa „Ca sub stăpanirea Ta, totdeauna fiind păziți“, la strană începe cantarea *Heruvicului* (care trebuie cântată foarte rar). Preotul citește acum în taină *Rugăciunea din timpul cântării heruvimice* („Nimeni din cei legați cu poște trupesti...“), după care zice și se înceet de trei ori *Imnul heruvimic* („Noi care pe heruvimi cântăm închinăm...“). Terminându-se cantarea *Heruvicului*, preotul iese cu Cinstitele Daruri (vohodul mare). *Imnul heruvimic* are un sens mistic pe care îl exprimă chiar textul său. Credincioși închinăm acum, în mod tainic, pe heruvimii din ceruri, deoarece, ca și aceștia, se pregătesc să primească pe „Împăratul tuturor“, care va apărea la vohod sub forma

Cinstitelor Daruri și Cărua a se cântă „Ale uto'”, credincioși fiind îndemnați prin *Heruvim* „Iată grija cea lumească acum să o lepădăm” pentru a-L întâmpina cu cinstea cuvenită. La aceasta se adaugă și căderea din timpul *Heruvicului*. Acest imn s-a consacrat în rândurile Sfintei Liturghii în secolul VI (574), printr-un decret al împăratului bizantin Iustin al II-lea, înlocuind un psalm în tact papadic, adică foarte rar și prelung (v. LS, p. 238-274).

HERUVIM (χερουβείμ, ta — *herouvim ta*) — heruvim, îngeri puși de Dumnezeu să păzească poarta raiului din Eden, după arungerea primilor oameni Adam și Eva, care călcaseră porunca lui Dumnezeu mâncând din pomul oprit, pomul cunoștinței binelui și răului, și spre a-i împiedica să mănânce și din pomul vieții (Facere 3, 24); v. **Îngeri**

HERPED (ebr. „cuvânt de doliu”) — cuvântare funebă

HIDROPASASTAȚI — numiți și „*aquarii*”, erau, în Biserica creștină veche, numiți „*ebioniti*”, care la împărtășanie foloseau apă în loc de vin și auză în loc de pâine dospită. Acești eretici au fost excluși din Biserică.

HIERATIC — sfânt, solemn, atitudine hieratică-solemnă, conform unor canoane religioase, v. **ieratic**

HIEROFANIE (ιεροφανος — *ierofanos* = arătare, ceva sacru care nu se arată, — formă de manifestare a sacralității (revelație divină), v. **Hieroformă**

HIEROFANTE — cel care arată obiectele sacre în misterele grecești, v. **Misterele din Eleusis**

HIEROFORMA — simbolul de participare imediată, originea religiei nu constă în evoluția

unor forme primare spre o formă superioară, ci în revelație, spune Mircea Eliade. Religia creștină este o religie revelată (de la Dumnezeu), căci Dumnezeu, în marca Sa dragoste față de om, a voit ca omul să-L cunoască, să-L afle voia, spre a se împărtăși din dragostea Lui și a se putea mântui.

HIEROGRAFIE — denumire dată pentru istoria simplă a religiilor

HIEROLOGIE — istoria comparată a religiilor

HIEROSOFIE — filosofia religiei

HILIASMUL v. **Milenarismul**

HIN — se numea, în antichitate, măsura folosită pentru cantitățile de untdelemn și, în necesare jertfelor

HINDUISMUL — religia mării majorități a locuitorilor Indiei, denumit și *neobrahmanism*, este apariția în forme noi a vechii religii din perioada vedică și brahmană. Reprezentanții hinduismului se străduiesc să scoată din vechile scrieri religioase indiene „adevărata religie” (*sanatana dhorma*), dar au ajuns la concepții foarte diferite chiar contradictorii. Dumnezeu e conceput și personal și impersonal, lumea e concepută ca având o existență proprie sau ca fiind tot una cu ființa supremă, la fel și sufletul omului, în hinduism nu e definită o doctrină clară și unitară despre Dumnezeu, despre om și lume, despre relațiile dintre Dumnezeu și om, și despre destinul uman. Cultul adus ditenitelor divine este foarte variat și cu practici specifice. Cugetarea religioasă hinduistă din India este influențată de vechile sisteme filosofice brahmane mai ales de Vedanta, dar și de ideile unor reformatori religioși, influențări de islamism și creștinism (Ramanajana,

Rabindranath Tagore, Mahatma Gandhi) Apare acum o nouă și interesantă concepție, și anume că iubirea arzătoare de Dumnezeu (*bhakti*) este calea prin care omul poate ajunge să-L cunoască pe Dumnezeu și să se mântuiască. Aspiratia sau Nirvana budistă se păstrează și în *hinduism*, completată însă cu credința că faptele omului vor fi răsplătite. Indiferența budistă față de bine și rău este înlocuită cu credința în necesitatea și eficacitatea pocăinței. *Hinduiștii* pun mare preț pe meditație. Tineri și tinere persoane vârstnice, intelectuali în general se întâlnesc dimineața și seara, pentru câte o oră de meditație (ex. în Bombay). Alții se izolează total, închizându-se în cămăruțe zidite, și primind hrana printr-o mică deschizătură, ei rămân izolați, cufundați în întuneric și liniște, fără nici un contact cu lumea. Din ramura mistică „*bhakti*” a derivat o ramură numită „*sikh*”, ai cărei aderenți se numesc „*sikh-ii*” (de la cuvântul sanscrit „*sisya*” = discipol), formând azi o sectă foarte numeroasă în *hinduism*. Începând din sec. XVIII, *sikh-ii* se vor transforma într-o forță militară, datorită în primul rând persecuțiilor suferite din partea suveranilor mongoli, de religie musulmană, care cuceriseră partea de nord a Indiei. Conducătorul *sikh*, Golind Rai din acea vreme, numit și *Singh* (Leu) a stabilit „*Botezu Spadei*”, o organizație militară, ai cărei scop era de a pregăti luptători care să rămână până la moarte în slujba comunității *Sikh*. Aceștia depuneau un jurământ și erau supranumiți „*Lei*”. Duceau o viață abstinentă (fără alcool, tutun) și purtau ca emblemă cei 5 K: Kes (plete), Kangha (pieptene), Kripan (sabie), Kach

(pantaloni scurți), Kara (brățara de oțel). Disprețuind îngrădirile de castă, ei formează o armată de paria, dar „*Lei*”; cartea fundamentală de rugăciuni, intitulată „*Laudă Creatorului*”, conține imne închinare „*Spadei Sacre*”, care e un simbol al puterii și dragostei lui Dumnezeu. *Hinduiștii* cred în viața viitoare, concepând lumea de dincolo ca formată dintr-o pluralitate de lumi numite „lumi de purificare”. Acestea sunt cincisprezece la număr: șapte lumi superioare („*swarga*”), un fel de iad, în care merg sufletele păcătoșilor și între ele, pământul, unde se află sufletele celor care trec prin diferite reîncarnări. În „*pata*” sunt 21 de compartimente (înfernuri) numite „*Locul întinericului*”, „*locul plânsetelor*” în care sufletele trec prin chinuri îngrozitoare. Aici sunt trimiși cei care au săvârșit fapte rele, după ce mai întâi au fost judecați de Yama, zeul morților. Aceste „*iaduri*” ca și cele șapte lumi superioare (raii) sunt doar locuri de trecere, căci prin ele sufletele revin pe pământ, după care urmează eliberarea și unirea cu Realitatea absolută care este Dumnezeu. Marigând tot ai *hinduismului*, ca *Rabindranath Tagore* (1861-1941) și *Mahatma Gandhi* au considerat că și a te religii au ca ultim țel această uniune cu divinitatea, la care, spun ei, nu se poate ajunge decât prin iubire. Această concepție este, în gândirea lor, o influență a creștinismului. Pe baza ei a formulat Gandhi doctrina „*non-violenței*” prin care înțelegea încetarea de a lupta pe calea binelui împotriva răului. Un mare filosof indian, *Radhakrishnam* (1888-1975) a căutat, ca și ceilalți, să găsească puncte de legătură între marii religii actuale, arătând că fiecare dintre ele deține câte o parte

din adevărul fiecăreia, fără ca vreuna să dețină adevărul absolut. El ajunge astfel la doctrina despre „religia veșnică” ce ar putea fi împărtășită de lumea întreagă: doctrină de nerecalzată însă, deoarece fiecare religie (chiar și hinduismul) își respectă tradițiile sale doctrinare privitoare la Dumnezeu, creație, suflet, om, viață, viață viitoare. S-a apreciat totuși meritul lui Radhakrishnan de a fi meritat pentru apropierea spirituală a reprezentanților diferitelor religii în vederea colaborării pașnice pe toate planurile, pentru binele omenirii (R., p. 243-265; DR, p. 179).

HIPERDULIE v. Dulce Adorare

HIROTESIE (χειροτεσία η *hirotesia* = punerea mâinilor χεῖρ η *heir* = mână, τίσις *titisi* = a pune) este rangul sau de slujbă religioasă prin care se acorda una din treptele ierarhiei bisericesci inferioare din trecut (citei sau cântăreț și podiacon) precum și rangurile bisericesti onorifice pentru merite deosebite pastorale unor preoți (sachelar, iconostasiar, adică purtător de cruce) și călugări (singel protoschelar, arhimandrit) spre deosebire de hirotonie care este o taină. *hirotesia* este doar o binecuvântare o *kerugia*. Pe când taina hirotoniei se săvârșește numai în altar în timpul Sfintei Liturghii, *hirotesia* se face în naos, înainte de începerea Sfintei Liturghii. Hirotomia diaconului este precedată de hirotesia, prin aceasta el trece prin cele două trepte ale clerului inferior: de anagnost, citei, cântăreț, podiacon și apoi diacon, sfânt prin taina hirotoniei (v. **Arhieratikonul**). Hirotesia se săvârșește de obicei de către episcop, iar în mănăstire, de către stareț.

HITON sau tunică = veșmânt antic, în forma

unei cămăși lungi până la glezne, căzând în falduri pe corp și strânsă la mijloc cu o curea și adunată în urma gâtului. Pe deasupra se purta toga sau *imation* (v. **Imation**). Mantuiitorul și Sfinții Apostoli erau înveșmantați astfel și așa îi reprezintă și iconografia creștină.

HIROTONIE (χειροτονία η *hirotonia* = întinderea mâinilor lat. *ordinatio* = acțiunea de a întinde mâna, de a alege, a vota) = însemna la început alegerea sau desemnarea cuiva pentru preotie, lucru pe care Biserica îl făcea prin votare. Alegerea era confirmată de episcop, prin punerea mâinilor asupra celui ales, când se făcea invocarea harului Sfantului Duh, care-l sfințește pe viitorul preot. Ritul „punerii mâinilor” era practicat și în Vechiul Testament la consacrarea preoților și levitelor ca slujitori la templu. În creștinism *hirotonia* este taina (slujba) prin care cineva este investit cu darul sau vrednicia uneia din cele trei trepte ale preotiei, adică diacon, preot, arhieru. *Hirotonia* este, în mod simbolic, transmiterea mai departe a „limbilor de foc”, adică a puterii harismatice (sfințitoare), venită prin apostoli de la Mantuitorul Iisus. *Hirotonia* ca ritua, este atestată de Noul Testament în Epistolele Sf. Apostol Pavel I Timotei 4, 14, II Timotei 1, 6: „Să aprinz și mai mult din nou harul lui Dumnezeu, care este în tine prin punerea mâinilor mele” în Faptele Apostolicilor 6, 6 se vorbește despre *hirotonirea* primilor diaconi „pe care i-au pus înaintea apostolicilor, și ei, rugându-se și-au pus mâinile peste ei”. Viitorul preot trebuie să primească *hirotonia* numai pe baza unei parohii care se va consemna în actul de *hirotonie*, aceeași situație este și

pentru episcop, care se va *hira* tot de doi trei episcopi, dar tot pe baza unei eparhii vacante. Această practică datază de la începuturile organizării bisericii (caple 4.2-23).

HODIGHITRIA sau **CALAUZITOAREA** (de la ὁδηγός, o — oduh — călăuză) sau **Povăzuitoarea** — este denumirea unui tip de reprezentare iconografică a Maicii Domnului cu Pruncul în brațe, stand cu fața spre ce care privește icoana. Iisus susținut pe bratu stâng a Maicii Domnului este reprezentat cu nimbul crucifer, ținând un glob înfășurat și binecuvântând. Fecundă arată îndrumări spre Iisus cu mâna dreaptă. Originea acestor icoane se spune că a fost pictată de Sf. Evanghelist Luca, în timpul vieții Maicii Domnului, care a acceptat zugrăvirea ei și a binecuvântat icoana. Sf. Ev. Luca a trimis-o la Antiohia unui ananie Tectil (Luca 1.3) după moartea căruia icoana a fost adusă la Ierusalim și de aici la Constantinopol și s-ar fi păstrat în mănăstirea Hodegan. După tradiție se crede că în sec. IV icoana a fost dusă la Roma, iar în sec. VI papa Grigorie cel Mare Dialog — a așezat-o în biserica Sf. Petru. Copii transmise după această icoană se crede că sunt păstrate până azi (de tipu Hodighitria). La slăvutul Acatistului Născătoare de Dumnezeu — în rugămintea Pe line Temăruin — este troparul: Muta fiigura paganiilor care nu se închina icoanei tale cele zugrăvite de Sf. Apostol Luca, ceea ce se cheamă «Povăzuitoarea». Tot al Lucai se află bure și tipul de icoană a Maicii Domnului „Cocoblaza” (Dulce-lubitoare) (v. Icoane mariale). Icoane tip Hodighitria la noi în țară sunt la mănăstirile Bistrița-Valcea, Govora, Hunor (sec. XV–XVI).

HODOȘ-HODROG — mănăstire în Pecica, județ Arad, datând din sec. XII–XIII, a fost restaurată în vremea lui Brâncoveanu și pictată de meșteri de la Iași carezu în stil brâncovenesc (sec. XVII–XIII).

HOLOCAUST (ὁλόκαυστος — o — olokautos = ars complet, ardere de tot, în lb. ebraică — *Akheban taur* — jertfă totală, în lb. germană „Ende kamp” = soluție finală, exterminare) — cuvânt folosit de iudei pentru a denumi tragedia de la Ierusalim și de evrei în legătură de exterminare naziste. Ziua Holocaustului se comemorează la 29 aprilie 27 Nisan 5763 — 1943, anul când la 29 aprilie a fost năbușă în sa se răscodă din Varșovia pentru cei șase milioane de evrei uciși în gheto-uri, deportări, lagăre de exterminare, programe de masacre pe fronturile antifasciste în timpul celui de al doilea război mondial.

HOMOUSIOS — de la înă creștin, înm — tă la sinodul I de la Niceea (325), prin care se definește consubstanțialitatea dintre Dumnezeu Tatăl și Dumnezeu Fiul, Iisus Hristos.

HOREB — muntele Horeb, din țara Madian, peninsula Sinai, unde Dumnezeu se arată Moise într-un rug care ardea și nu se mistuia. Dându-i lui Moise porunca să meargă în Egipt spre a elibera pe evrei din robie, Dumnezeu li spune: „unde Eu sunt, Eu sunt” (în lb. ebraică: „Horeb”, „Israel des 3.1.3”).

HOREPISCOP — titlu purtat până în sec. X, când a dispărut, de acei episcopi care nu și-au avut reședința în orașe ci în mediul rural.

HOREZU, mănăstirea Horezu (în acte vechi Hurezi, Horez, Hurez, Horezu) — se află în județ Valcea, cam la aproximativ 30 de km

pană a plecat la Ierusalim, unde a dus viață de schimnic, în peștera Sf. Ana Biserica Ortodoxă Română l-a canonizat în 1992 pomenindu-l încă endar la 5 august

HARAM (vech. al slav. *hramu* = patron) hramul bisericii = săvârșirea patronului bisericii (cerotitori = bisericii) *Hram* poate fi un stănt un eveniment din Istoria Bisericii (ex. Pogorarea Sf. Duh, Înălțarea Sfintei Cruci, Bănavestire, Sf. Dumitru etc.) *În ziua hramului* se așază fie la intrarea în biserică, deasupra ușii (la bisericile mai noi) fie în pronaos, tot la intrare, deasupra ușii = **Pronaos** **Votiv**

HRISMATORIU = vas special în care în bisericile catolice se păstrează unctionele sfântite. Vasul are formă cilindrică, sprijinit pe un picior cu bază în formă de disc

HRISMA = sfântire prin ungerea cu Sf. Mir (Minungere)

HRISMOS = oracul profetic

HRISTOCENTRIC = credința în Hristos (cel în n-put care trăiește în Biserică și a căreia viață Biserica este o comuniune nemijlociată cu El) Biserica Ortodoxă are un *cult hristocentric* pentru că prin cultul ei are ca scop să realizeze n-o simplă amintire a lui Hristos (care a fost, e o prezență vie a Lui) cultul ortodox este viața prelungită și continuă a lui Hristos în sufletul și în viața credincioșilor care cred și trăiesc în Hristos-Dumnezeu (omnipotent și etern) Cultul ortodox este un *cult hristocentric* deoarece în el ce e mai mult rugăciunile și minere sunt adresate lui Iisus Hristos. Adresând rugăcuni Mantuitorului se aduce slavă lui Dumnezeu. Orice ați face cu cuvântul sau cu fapta voastră să le faceți în numele Domnului Iisus și prin El

să mulțumiți lui Dumnezeu Tatăl, zice Sf. Apostol Pavel (Cor. 3: 17) Rugăciunile Bisericii se îndreaptă spre Sf. Duh, ca a treia persoană a Sf. Treimi prin care în economia (planul) mântuirii, S-a întrupat Iisus Hristos. Aare S-a întrupat de la Duhul Sfânt și din Maria Fecioara. Așa cum mărturisim în Crez Pregătind darurile la Proskomdie, prețu evocă moartea și îngroparea Domnului, roșund textul din profetia lui Isaia: (Ca un miel spre jughiere S-a adus... Că S-a luat de pe pământ viața Lui (Isaia 53: 7-8). Jurghie: Se „Mierul lui Dumnezeu, Cel ce ridică păcatul lumii” pentru viața și pentru mântuirea lumii (Ivan I, 29) Cuvintele slăvitoare euharistice au fost rostite de Mântuitorul la Cina cea de Taină când a întemeiat Taina Sfintei Euharistii: „Luați mănăci, acesta este Trupul Meu, care pentru voi se frange spre ertarea păcatelor” cuvintele pe care Iisus Hristos le tălmăcise Apostolilor în alte împrejurări: „Eu sunt pâinea vieții, cel ce vine la Mine nu va flămânzi și cel ce crede în Mine nu va înseta niciodată” „Cel ce mănâncă Trupul Meu și bea Sângele Meu rămâne întru Mine și Eu întru el” cuvintele care se referă la Sfânta Împărtășanie (Ivan 6: 35-56) Rugăciunea ortodoxă se adresează lui Hristos ca Răscumpărător și Mantuitor al lumii ca Fiul lui Dumnezeu, Unul din Treime împreună slăvit cu Tatăl și cu Duhul Sfânt, ca Dumnezeu întrupat de la Duhul Sfânt și din Fecioara Maria. El este mijlocul at rugăciunilor noastre către Dumnezeu: „Orice veti cere al Tatăl în numele Meu, Eu vă va da” Ioan 6: 23, cf. 14: 13) Cultul ortodox se remarcă prin *caracter celestotelu* (comunitar) deoarece promovează în primul

rand *rugăciunea cu caracter vocal și colectiv*, care are în vedere nu numai nevoile personale ale fiecărui individ, ci și nevoile religioase ale întregii Biserici, ale întregii colectivități (bști) rugătoare. Acest caracter se bazează pe cuvintele lui Iisus, „unde sunt doi sau trei adunați în numele Meu, acolo sunt și Eu în mijlocul lor” (Matei 18: 20). Caracterul *epifanic și eshatologic* ca trăsătură a cultului ortodox, rezultă din profunzimea și mulțimea ideilor doctrinare din textele liturgice (intricagă teologic și popularizată) pe care formele externe ale cultului (rituri și ceremonii) le sugerează, le preînchipuie sau le exprimă intuitiv. Datorită acestui fapt, slujbele divine ortodoxe sunt adevărate *teofanii* (acțiuni misterioase), care ne fac să re trăim mai ales la marile sărbători, evenimentele din istoria mântuirii care se comemorează în timpul anului bisericesc. Caracterul *eshatologic* (de mântuire) rezultă din accesul credincioșilor la Masa euharistică, cea care este o anticipare a împărăției cerurilor. Altă trăsătură a cultului ortodox este *universalismul* sau *pancosmismul*, care rezultă din faptul că în rugăciunile sale, el cuprinde nu numai întreaga viață a omului ci și lucrurile și animalele de care el are nevoie și natura neînsuflețită în mijlocul căreia trăiește și asupra căreia rugăciunea ortodoxă cere să se reverse harul lui Dumnezeu, pentru a o sfinți și a o pune astfel în slujba lui Dumnezeu și a omului. În acest scop sunt mai ales rugăciunile din grupa ierurgiilor (*Molitfelnicul*), v. Ierurgii.

HRISOSTOM, Sf. v. Ioan Gură de Aur

HRISTOTIE — trăire conform moralei creștine, după modelul vieții lui Hristos.

HRISTOS MÂNTUITORUL — este întemeietorul și conducătorul Bisericii creștine, numită și Biserica lui Hristos. El este centrul istoriei religioase a omenirii, căci înainte de El, istoria se îndrepta mesianic spre El, istoria era timpal de așteptare, de prefigurare. Iisus Hristos (Iisus Mântuitor și Hristos — Uns), „Linsul lui Dumnezeu” sau „Alesul lui Dumnezeu”, S-a născut în vremea împăratului roman Octavian Augustus, în cetatea Betleem din Iudeea (în apropiere de Ierusalim), din neamul lui David, fiu al Iesei, S-a născut în anul 750 (sau 748) de la fondarea Romei (Ab urbe condita) și a murit în anul 783 de la fondarea (întemeierea) Romei, sau anul 1—33, era noastră. El S-a întrupat de la Duhul Sfânt și din Maria Fecioara și S-a făcut om. Acesta „este Fiul lui Dumnezeu” (Iapte 9, 20). Iisus Hristos este a doua Persoană a Sfintei Treimi, care S-a născut din Tatăl, mai înainte de veac, Lumina din Lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut, nu făcut, Cel ce este de o ființă cu Tatăl, așa cum ne învață Credo, sinteză a învățăturii de credință creștină, formulată de Părinții Bisericii la Sinodul Ecumenic de la Niceea (anul 325), completată și dezvoltată în următoarele Sinode care au întărit dogma cuprinsă în Noul Testament despre „Omnia Hristos”, *Iisus Nazarineanul*, a cărui *realitate istorică* este confirmată prin viața și activitatea Sa pe pământ, relatată în toate scrierile Noului Testament. Noul Testament — partea a doua a Sfintei Scripturi — cuprinde istoria sfântă a vieții și învățăturii Sale, pe care o propovăduiește *Creștinismul religia Evanghelist sau a Legii ceteror* și a cărei

ntemeietor este Iisus Hristos. Cuvintele lui Petru, aflat în casa lui Corneliu sutaşul din Cezareea, constituie o sinteză a tuturor datelor cuprinse în cele patru Evangheli, despre viaţa lui Hristos pe pământ. Acesta este Domn peste toate – cele ce a făcut El şi în tara noastră şi în Ierusalim, pe Acesta L-a omorât, spanzurându-L pe lemn. Dar Dumnezeu L-a înviat a treia zi şi L-a dat să se arate – nouă martorilor, din nou rânduiţi de Dumnezeu, care am mâncat şi am băut cu El, după învierea Lui din morţi. Şi ne-a poruncit să propovăduim poporului şi să mărturisim că El este Cel rânduit de Dumnezeu să fie judecător al celor vii şi al celor morţi. Despre Acesta mărturiseşte tot profeţii, că tot cei ce crede în El va primi iertarea păcatelor, prin numele Lui (1 Pet 1:10, 36 şi 39-43). Sf. Ev. Ioan confirmă acelaşi adevăr despre Hristos-Dumnezeu şi Om: „Ia început era Cuvântul şi Cuvântul era la Dumnezeu şi Dumnezeu era Cuvântul – şi Cuvântul S-a făcut trup şi S-a sălăşluit între noi şi am văzut slava Lui, slavă ca a Unuia-Născut din Tatăl, plin de har şi de adevăr” (Ioan 1:1-4). Hristos-Dumnezeu a devenit prin întrupare om adevărat, având toate însuşirile firei omeneşti, în afară de păcat. „Care, Dumnezeu fiind în chip, n-a socotit oştiruire a fi El întocmai cu Dumnezeu. Ci S-a deşertat pe Sine, chip de rob luând, făcându-Se asemenea oamenilor, şi la înfăţişare aflându-Se ca un om” (Filipen 2:6-7). Cele două fire în Hristos se unesc dar nu se contopesc: fiecare rămânând cu însuşirile proprii, şi fiecare primind însuşirile ce era să le aibă trăind în lume ca un Om adevărat şi Dumnezeu adevărat, şi a venit în lume „ca să se mântuiască, prin El, lumea”

(Ioan 3:17). Din dragoste pentru omul căzut în robia păcatului Dumnezeu a trimis pe Fiul Său, ca să Se jertfească pentru om şi să-L mântuiască. Mântuirea omului se săvârşeşte de Dumnezeu Tatăl, prin Fiul şi Duhul Sfânt, după cum scrie şi Sf. Apostol Pavel, iar când bunătatea şi iubirea de oameni a Mântuitorului nostru Dumnezeu s-au arătat, El ne-a mântuit, nu din faptele ce ne făcuserăm, săvârşite de noi, ci după a Lui îndurare, prin baia naşterii celei de a doua (Sfântul Botez) şi prin înnoirea Duhului Sfânt, pe care L-a vărsat peste noi, din belşug, prin Iisus Hristos, Mântuitorul nostru, ca îndreptându-ne prin harul Lui, să ne facem după nădejde, moştenitori ai vieţii celei veşnice” (Tit 3:4-7). După întruparea Lui a început timpul „plin al vremilor” (Efeseni 1:10), plinimea mesianică. Hristos dă istoriei conţinut şi un nou început, ca Dumnezeu întrupat El e veşnic prezent în timp, deoarece (aşa cum spune „Rugăciunea dinainte de împărtăşanie” *Liturghier*) a fost în acelaşi timp „în mormânt, cu trupul, în adâncul sufletului, în răi cutărharul şi Care acum „sus şade lângă Tatăl şi cu noi este în chip nevăzut”. „S-a smerit pe Sine, ascu-tător făcându-Se până la moarte, şi încă moarte de cruce. Pentru aceea şi Dumnezeu L-a preînălţat şi L-a dăruit Lui nume, care este mai presus de orice nume – ca întru numele lui Iisus tot genunchiul să se plece – al celor cereşti şi al celor pământeşti şi al celor de dedesubt – şi să mărturisească toată limba că Domn este Iisus Hristos, întru slava lui Dumnezeu Tatăl” (Filipen 2:8-11). În conografia creştină, Hristos apare alegoric sub chipul „Bunului păstor” („Eu sunt păstorul cel bun – Şi sufletul Îm-pun pentru oi”) (Ioan 10:4-15). Chipul

real al Mântuitoru ui Iisus Hristos apare în două reprezentări iconografice, despre care tradiția creștină spune că datează chiar din vremea Sa, în coane e netăcute de mână: icoana numită „Năframa Sfintei Veronica” și icoana „Craului Abgar” a Edesei. Reprezentările iconografice ale Mântuitorului cu atribunele activități Sale le aflăm în cele trei părți ale hsericii în afară, unde e pretat ca *Murele, preot sau urbiereu* în scena dumnezeiești Liturghii, unde împărtășește pe Apostoli în naos pe bolta cupo e centrale ca *Pantocrator-Atotputorul Împăratui și Stăpanul lumii*: așa apare și pe icoana împărătească din dreapta ușilor împărătești, unde l vedem și în ipostaza Sa de *Mantuior*, Dumnezeu al ubirii și Dumnezeu întrupat ca *Om pătimitor* apare pe Crucea răstignit din vârtur, catapetesmei și ca *Birutor din morți* apare în icoana învierii în primaos și exonartex apare *Iisus Emanuel* înconjurat de îngeri și profeti (mai adesea în chip de copii, stând pe tron) iar ca *Mare judecător* apare în scena Judecării din urmă. **Praznice împărătești** (pentru sărbătorile închinat Mântuitorului): **Crăciun**, **Epifania**, **Florile**, **Ispas Uns**.

HUGHENOT, HUGHENOȚI — protestanți ca viiri din Franța (sec. XVI) persecutați de Biserica Catolică, ce a căutat să-i exterminie în mod sângeros, eubunând cu „noaptea Sfântului Bartolomeu” (23-24 august 1572) cand au fost măcelăriți 20.000 de hughenoti (după datele consemnate de Calvin.).

HUMOR — biserica foste mănăstir Humor (în apropiere de Gura Humorului) a fost zidită de logofătul Ioader Bubuog, împreună cu soția

sa Anastasia (pe locul alteia mai vechi, de la începutul sec. XV ctitorie a la Oară Vornicu). Monument istoric prețuit pentru vestitele picturi din interior și exterior datorate lui Toma, pictor din Suceava, 1535. În timpul lui Vasile Lupu a fost zidit turnul-căpotniță (1641).

HUSS, JAN (1415) — reformator religios ceh, ars pe rug ca eretic, condamnat de Biserica Catolică la Conciliul din 1415. Sfânt patron al Bisericii din Cehia (Praga).

HVALITILE sau **LAUDELE** sau **LĂDARILE** (slv. *hvalita*) — sunt cântări principala a eranduieli Liturghice, compuse din stihiri cu număr variabil (după importanța sărbătorii: duminică, 8 stihiri la praznice, 6 stihiri la sărbători mai mici și zile de rand, 4 stihiri); aceste stihiri a ternează cu versele din Psalmii 148, 149, 150, numiți și a euiat e sau de laudă fiindcă se termină cu refrenul ebraic „Avelua” („Lădați pe Domnul”). Folosirea or e o moștenire din străvechul cult al sinagogii. Odinioară se cântau în întregime („toată suflarea să laude pe Domnul”), azi numai în zilele care nu au stihiri la Laude (Hvalite). Liturghice două stihiri de la *Hvalite* se cantă precedate nu de psalmi, ci de una din cele 11 stihiri ale Evangheliei na mire Vosresne (sv. Înviere) sau Lotinale (gr. ἑωθινός, -ή, -όν *eohtinos* -, -on = matinal) sau *Manecande* (lat. *manico manicare* — a se scula de dimineață), vorbind de „mânecare”, adică mergerea foarte de dimineață a femeilor mironosite la mormant, în ziua învierii. Ca și svetilnele, vosresne e corespund celor Evanghelii ale învierii.

IACOV Sf. Iacov „cel drept” — primul episcop al Ierusalimului — a făcut parte dintre cei 70 de ucenici ai Mântuitorului. În anul 50 a condus strada apostolică din Ierusalim. A murit martir ucis cu pietre de evrei pentru credința sa fierbinte în Iisus (c. 62 d.Hr.). Biserica Ortodoxă îl prăznuiește la 23 octombrie.

IACOV-ISRAEL — piatră părintele poporului evreu. Iacov v. Evreu

IAD sau **INFERN** (lat. *infernum* = înclădire) — în gr. Ἅδης ὅτι *hades* = iad (din *h* = iadului și gr. γένεσις *genesis* = naștere) — se numește, în concepția religioasă, locul de spășire după moarte, unde se duc sufletele celor păcătoși. În iconografia ortodoxă, Iadul este locat (de apoc.) — *Iad* este loc în care se arde focul etern în adâncul pământului în care sufletele celor păcătoși sunt trimise de diavoli și se puse la tort fizic de chinuri (Ex. în pictura exterioară a mănăstirilor din Moldova).

— la Sucevița, Voroneț, Moldovița și — este zugrăvită pe perețele de apăs. a intrării în biserică, acerștă murmurul iadului în cloana Judecării din urmă. În Noul Testament sunt numeroase locuri în care se vorbește despre iad (1 Petr. 3, 18-19; Romani 10, 7 etc.). — conștientizarea în tot timpul cămărilor — parabola spășii de Iisus despre „Bogatul nemilos și săracul Lazăr” murind și bogatul ajuns în iad” de unde ridicându-se ochii fiind închinat la văzut — pe Avraam” către care s-a rugat strigând — *Părinte Avraame fer-te-mă de mine și trimite pe Lazăr să-ți ude*

carul — *locuitorii în apă și în mlaștă și în limba celui mai chinat se învârtă în vâpăre*” (Luca 16, 23-24). *Iadul* ca loc de pedeapsă și completă interință în lumea celor răzvrătiți și din fărâșii. Parabole talantilor spusă pe Muntele Mărcii — unde într-un șir de cuvinte — *ca să se pregătească pe asceți* — *tâtori* — *Sai pentru viața de apoi* — *ca cei necredători și vor fi aruncați întru puterea celui mai din afară* — *unde va fi plăcerea și scrișnirea din foc* — Matei 25, 30-34, 51. — Ca loc al pedepsei veșnice prin foc, *Iadul* a fost numit și *Gheena*. Denumirea de *Gheena* vine de la numele unei vălcei, așezată la sud-est de Ierusalim și care se numea Ghe Hinnom — *valea lui Hinnom* (Isaia 15, 8) — unde pe vremea lui Solomon când se înstrășurau în țară închinarea la idoli erau ertit și cuprizați Moloch. După întărirea din robia babiloniană, iudeii au considerat acest procedeu ca o barbarie iar locul atât de odios, încât nu l-au mai socotit demn decât să se depoziteze în el gunoarele și toate spurcăciunile care trebuia să fie arse, fapt pentru care acolo se întreținea un foc continuu. (MONT, p. 47-48). De aici probabil și cuvântul *ghenă* — cum se numesc crematoriile din țările de ardere a gunoarielor) din blocurile de locuit.

IAFÉT v. Sem

IAHVE sau **Iehova** (יהוה) — „Eu sunt ceea ce sunt” (în lb. ebraică) — este numele propriu al lui Dumnezeu în religia mozaică. S-a acest nume S-a făcut cunoscut lui Moise pe muntele Horeb (Ieșire 3, 14). Acest Dumnezeu este

unic și s-a făcut cunoscut prin revelație, patriarhilor Veșnică Tesămintă Moise și profetilor. Poporul Israel se organizează pe baze teocratice, Iahve fiind conducătorul. El dă lui Moise, pe muntele Sina, legislația sufitoria Decalogului (Ieșire 20:1-17, și apoi „Cartea Legământului” care cuprinde toate îndatoririle noia și rituale, pe care să le respecte poporul săvales (Ieșire, cap. 21-23, 25-31). Atributurile lui Dumnezeu sunt: atotputernic, veșnic, omniprezent, atotștiator, bun, drept (concepția și în creștinism), iahve, Dumnezeu, rabitor, decaneni, milostiv, îndelung-răbdător plin de îndurare și de dreptate. (Care iartă vina și răzvrătirea și păcatul, dar nu așa nepeceșit ne cere de păcat, ieșie, (Care pentru păcate e pariu, or peceșeste pe cop. și pe copii, cop. or pară la a treilea și al patrulea neam. (Ieșire 34:6-7). În literatura rabică, El apare ca un adector aspru, neîmăsurător, de care omul trebuie să de teamă. Această teamă a fost interpretată însă, în concepția mai nouă și mai civilizată a iudaismului, ca respect, venerare și iubire de Dumnezeu.

IALOMICIOARA — Schita de la peștera Ialomicioara, pe valea râului cu aceași nume (Ialomița, Bucegi), are o biserică târzie la intrarea în peșteră, zidită după legendă, de către Mihnea Vodă (sec. XVI). Biserica a ars și refăcută de mai multe ori, fiind strânsă în jurul ei o mică colectivitate de calugări dependente de mănăstirea Sinaia.

IANUS — zeu mai vechi din rezei romani, era sărbătorit ca zeu al intrării și ieșirii lor porților, casei și cetăților. Era închinat având două fețe, simbolizând intrările și ieșirile, proprii fiecărei porți, templu, care i era închinat

avea două porți, una la răsărit și alta la apus. În timp de război, ușile erau deschise, spre a primi pe luptători și întorși de pe câmpul de luptă, iar când era pace și răpători, se aflau în cetate, ușile stăteau închise. Ianus era protectorul începuturilor (orărilor, lucrării), precum și al începutului anului și zilei (primă lună a anului ianuarie îi poartă numele. Sărbătorile începuseră la, în luna Agonia, a era începutul de 9 ianuarie).

IARM — o tichie pe care o poartă evreii habotnici.

IARTAIT — comemorarea anuală care se face în cultul iudaic la data decedului cuiva și cand bărbații. (Iude de gradul I — spun *Kaddish* (Kaddich Kadiș este o rugăciune care se recită în credința că scapă sufletul celui decedat de la condamnare).

IARU CÂMPII E LUI IARU sau AMEN-
TI — era *ramul*, locul unde nergeau sufletele după moarte, în concepția eshatologică egipteană, era împărăția lui Osiris, pe care sufletele îl serveau, ducând o viață fericită și îmbelsugată, deoarece fertilitatea câmpurilor Iaru era mult mai mare decât aceea a vâii Nilului (E. V. IR, p. 116).

IASI — „orașul școilor și al bisericilor” cum l-a numit Nicolae Iorga, se poate mandri în primul rând cu biserica Trei Ierarhi, construcție mărească ctitorie a Voievozului Vasile Lupu, domnia Moldovei (care a zidit-o în 1639). Trei Ierarhi a fost restaurată ca și Cartea de Argeș, de aceași arhitect Le Comte de Nouy la sfârșitul sec. XIX. Acesta s-a străduit să păstreze forma originală, biserica fiind construită din piatră sculpată în întregime pe dinafară și împodobită în interior cu mozaicuri

prieturi și bronzuri de o mare frumusețe

IBLIS — în religia islamică este numele *îngerului căzut*, ca și Lucifer în păcatul mândriei, refuzând să se supună poruncilor lui Dumnezeu.

IC HIMATARIU — cartea care cuprinde icoanele și Icoștuturilor sârbilor ortodocși.

ICOANA — gr. εἰκὼν *ikon* — asemănător lui *image* și *ikona obraz*.

înseamnă: a) *imagine* de asemănare. După Sf. Ioan Damaschin, icoana este o asemănare, un model, *παράδειγμα* (to — *paradeigma* — model), care reprezintă a ceva, icoana a ceea ce sînt lucrurile reprezentate (despre el zugrăvit pe icoană). D. C. I. p. XXXV — 3) *icoana* în

termen religios este reprezentarea unui personaj sacral sau a unei scene biblice pictată pe o hartă, pe pânză, lemn, sticlă, metal sau zugrăvită pe zidul bisericii. Icoana este încadrată într-un cadru sau un cadru de lemn sau alt material, icoana este sfântă și este folosită ca obiect de cult. După forma și materiale din care sunt făcute icoanile pot fi *imobile* — cele care sînt cele de pe pereți bisericești *icoane murale*, și de pe catapetasmă și *icoane mobile* (majoritatea icoanelor), după destinația lor icoanele pot fi *în serviciul cultului public* (icoanele din biserică, cele folosite în procesiuni etc.) și icoane *în cultul particular* (laminate din casele credincioșilor, rutiere — icoanele de pe troște, icoane portabile — protecție, care sînt purtate individual și a.). Doctrina despre rostul icoanei, despre rațiunea existenței ei este lămurită de Sf. Ioan Damaschin, cu argumente legate în primul rând de firea omenească. Icoana există pentru că originalul nu poate fi prezent în fața ochilor (după trecerea

din viață) și de aceea trebuie să ne înălțăm în cu imaginea, cu copila, căci firea omenească, imitată în timp și spațiu, nu poate avea constanță decât a celor nevăzute, nici a celor trecute, viitoare sau depărtate în spațiu. Ictre icoană și prototip, adică între ce reprezintă icoana și ce e original (prototipul) nu există identitate. Icoana ca reprezentare perceptibilă a divinității este o necesitate care decurge din caracterul concret al sentimentului religios. Acest sentiment cere o apropiere nemijlocită de divinitate, ca nu este o simplă imagine sacră, ci ne dă sentimentul real al prezenței lui Dumnezeu și a sfîntilor încredința poporului ortodox. Icoana este locul unde priza tei tăie în cîmp haric sau deal, a lui Hristos, a Sf. Ioan Botezător sau a celorlalți sfinți pe care icoana îl înfățișează. Creștinul se roagă din fața icoanei lui Hristos ca din fața lui Hristos și susținea că totuși să considere icoana ca icoană sau idol. Împotriva acuzatelor de idolatrie aduse iconofilor (apărători icoanelor), Sf. Teodor Studitul (sec. IX), preciza: *deosebirea dintre icoana și idol* — icoana este imaginea adevărată, pe când idolul este asemănarea născută înșă a eternului. Idolul este o închipuire, icoana este însă asemănarea unui lucru real care a existat sau există — ex. icoana Mantăi morții și a Maicii Domnului și a creștinilor cinstește icoanele ca pe divinități, ei primele se îndreaptă cu sufletul spre Dumnezeu rugînd pe sfinți să fie mijlocul în fața lui Dumnezeu pentru că ei cum ne învață *Mărturisirea Ortodoxă* — Primele icoane, care au apărut deodată cu creștinismul, sînt icoanele Mantăi morții și ale Maicii Domnului. Lemeurile pentru cinstirea icoanelor le găsim

în Sf. Scriptură și în scrierile Sfinților Părinți ai Bisericii Ortodoxe. Cinstirea icoanelor și închinarea la icoană îndreaptă gândul spre originea lui și trezește în sufletul fiecărei persoane recunoștința care se cuvine cinstirii care ar trebui dată printre altele cinstirii icoană na cinsteste în chipul lui Dumnezeu. Sf. Ioan Damaschin, împreună cu Părinții Sinodului al VII-lea Ecumenic, „Dacă nu te închini icoanei lui Hristos, nu te închini nici Fiului lui Dumnezeu. Care este icoana viaa nevăzută a lui Dumnezeu și chipul totuși asemenea” după cum afirmă și Sf. Ap. Pavel: „Acesta (Hristos) este chipul lui Dumnezeu ce nu nevăzută, mai întâi născut decât toată făptura” (Coloseni 1:15). De aceea — spune Damaschin — ne închinăm icoanei lui Hristos, căci înăuntrul este Dumnezeu întrupat — icoană. Născut adevărat Dumnezeu. Stăpânul tuturor căminărilor este Maria Fiica lui Dumnezeu — cea ter Sfântă, pentru că unice sunt prietenii lui Dumnezeu, care au rezistat păcatului până la sângelui și au urmat pe Hristos, vărsându-și sângele pentru El. Care și vărsase mai înainte propriul sânge pentru El. Ne închinăm icoanelor acestora care au căcat pe urmele lui, zăgăvesc biruințele și patimile lor, pentru că prin ele ne înălțăm și ne aprind de rașna de a le unita. Dacă mulți bisericiști au înțeles că închinarea la icoană este închinarea la Dumnezeu — înăuntrul și icoană (ICD C.). Natura sau caracterul cultului Sfințelor icoane a fost stabilit dogmatic în Sinodul al VII-lea Ecumenic, care într-una din hotărârile sale prevede că „icoanelor trebuie să li se dea aceeași cinstire ca și Sfințelor Crucii, Sfințelor Evanghelii și celorlalte lucrări sfântite și că această cinstire se poate exprima prin arătarea semnelor văzute, ca tămăduirea și aprinderea de

teminări și că cinstirea icoanelor nu e adorație și sensul cinstirii icoanelor sfințelor este Dumnezeu, care răniște totdeauna obiectul adevărat și ultim al cultului nostru, orice icoană ar îmbrăca ei”. *Cinstirea icoanelor înveștămintă mărturisirea lui Dumnezeu*. Doctrina cinstirii icoanelor a rămas normativă pentru sinoadele și teologii care s-au ocupat ulterior de această problemă, așa cum a fost stabilit la sinodul al VII-lea Ecumenic de la Niceea din 787. Așa e trecut și în cartea simbolică — Mărturisirea de credință — a Bisericii Ortodoxe ca: *Mărturisirea de credință a creștinilor din Dextera și Sinistru*, adaptată în Sinodul de la Ierusalim din 1672 ca: *Mărturisirea de credință a întregii Biserici Ortodoxe*. *Mărturisirea de credință a lui Petru Moșcovit*. Aceasta formulează doctrina cinstirii icoanelor în același spirit. Noi când cinstim icoanele și ne închinăm lor, nu ne închinăm vâpșelor sau lemnelor ci sfinților ale căroră sfințenie. Pentru cinstim ca pe niște slugi ale lui Dumnezeu. Deci închinarea Sfințelor icoane ce se face în Biserica Ortodoxă nu ca să poruncă din Decalog, pentru că această închinare nu este tot una cu aceea pe care o dăm lui Dumnezeu” (*Archieratikon*, ed. a I-a a Sf. Sinod, București, 1899, p. 180-181). În cărțile de slujbă ale Bisericii noastre, doctrina cinstirii icoanelor este în același fel formulată: „Mă închinăm sfinților și cinstim icoanele adică lui Hristos, Inșuși, Preacuratei Marii lui Dumnezeu și ale tuturor Sfinților, nu însă cu închinătoare ca lui Dumnezeu, căci când mă cu mintea la chipul ce înălțăm, de aceea și cinstim cea către acestea și trec la prototipuri” (*Archieratikon*, ed. a II-a a Sfântului Sinod,

troni ori ca *prothronē* și *inthalos*, cu Sf. Evanghelie deschisă și binecuvântând în stanga (la nord) ușii împărătești stă *Marea Domnului* ca *inthalos deosebit*, șezând pe tron cu Pruncul cuprins în brațe. Aceste două icoane de arpentamari și zugrăvite cu gresii se numesc împărătești mai întâi pentru faptul că ele reprezintă scenele principale din viața împăratului, în care este deosebit personajele principale cu stria marilor.

Alte două și Sf. Trezătorii sunt în stânga și dreapta și se cheama înțelegerea și la eserea din biserică în aceeași rând se numesc *praxiteles* pentru că ele înlocuiesc ușile împărătești. De aceea în multe biserici, care sunt înțelese în aur și argint și sunt înlocuite cu vetre scumpe.

ICOANE MARIALE — sunt icoanele ce o înlocuiesc pe Santa Ecaterina Maria. Tracțiunile Sf. Evanghelie și Luca primele reprezintă iconografice ale Mării Domnului. Originalele lor nu s-au păstrat, dar se crede că ele au servit ca prototipuri pentru iconografia marială. Marea Domnului a fost reprezentată și singura ca Orantă — rugându-se pentru omenirea — așa cum apare în icoana *Dei* (v), dar cel mai frecvent este înălțată ca Marea lui Dumnezeu cu Pruncul în brațe (v. *Ipsotiteria*). Este numai bust — cum o vedem în icoana împărătească de pe catapeteasmă și în icoanele noastre în general — în întregime cum apare pe borta altarului, stând pe tron înca de inger. Tipurile de icoane ale lui Sf. Ev. Luca sunt *Hodighitria* (Călăzirea) și *Glykofilosia* (Dulce iubirea). În afară de acestea, care sunt cele mai răspândite și mai

cunoscute, mai sunt și alte tipuri iconografice ale Sf. Ecaterine, ca cel aflat pe trece de din catapeteasmă (sec. II, Roma — numit *Calixton* în *flora* (flora — area c. opte), care o înlocuiește pe Marea Domnului așteptându-l și Pruncul. La Athos se află unele dintre cele mai vechi tipuri de pe iconostas. *Parigheia*, *Trimeria* — Preastănta catapeteasmă și *Ecaterina* — *Mistiva* (v. *Hodighitria*, *Glykofilia* și *Eleusa*). Reprezentarea iconografică a Mării Domnului se extindează și momente din viața ei: Nașterea Mării Domnului — *Trăirea* în biserică a Mării Domnului și *Adormirea* Mării Domnului.

ICOANE MELCHITE — icoanele provenite din Orientul arabosirian, sunt cele care pot fi date primele în dar de domeni și boierii români, din partea creștinilor ortodocși din Orientul apropiat, drept recunoștință pentru darurile și ajutoarele pe care Biserica ortodoxă de la aceste părți le primeau din partea romanilor. Caracteristica acestor icoane constă mai ales în bogata decorare care le acoperă. De obicei ele reprezintă pe Iisus și Marea Domnului cu scene inspirate din viața lor în dreapta icoanei pictate (în meditație) Iisus înconjurat de scenele patimilor Sale — în stânga (tot în meditație) e reprezentat chipul Mării Domnului de asemenea înconjurat cu scene pictate reprezentând diferite momente începând din copilărie și până la moartea Sa. Sunt icoane de o deosebită frumusețe și mare artă. Aduse în țară, ele au fost poduabe de mare preț care au strălucit în bisericile și mănăstirile celor te de domni și boieri români, datând mai ales de prin sec. XVII-XVIII. Din nefericire azi numărul lor a scăzut foarte mult din cauza

lăcomiei și ariivismului unor persoane, care le-au sustras și le-au înstrăinat, spre a se îmbogăți pe seama odoarelor sfinte. Icoanele melchite sunt cele mai orientale ale artei răsăritene și foarte fidele prototipului artei bizantine și postbizantine, cu înscrisuri arabe. Numele lor vine de la cuvântul *Melchiti* (sirianul *melek* = rege), cum îi numeau monofizitii din Orientul arab pe creștinii ortodocși și catolici de rit oriental.

ICONAR — pictor de icoane

ICONOCLASMUL — a însemnat în istoria Bisericii creștine o etapă de luptă împotriva cultului icoanelor, luptă declanșată în sec. VIII, când împăratul Leon al III-lea Isaurul, prin Edictul din anul 726, interzice cu pedepse aspre ca cineva să se închine în fața icoanelor. Motivul a fost, spunea el, că iudeii și mahomedanii refuzau a se face creștini, motivând că în Biserică, prin închinarea la icoane, se cultivă idolatria. Ca urmare, împăratul a poruncit ca toate icoanele să fie scoase din biserici și să fie distruse. Dușmanii cinstirii icoanelor s-au numit *iconoclaști* sau *iconomahi* (luptători împotriva icoanelor), iar cinstitorii icoanelor s-au numit *iconofili* sau *iconoduli*. Lupta dintre iconoclaști și iconofili a durat până în anul 787, când a avut loc Sinodul al VII-lea Ecumenic, la Niccea, la care s-a hotărât cinstirea icoanelor și repararea lor în biserici. S-a stabilit atunci adevărata învățătură despre icoane, explicându-se că „Acestor icoane sfinte nu li se dă adorare, fiindcă adorarea se cuvine numai lui Dumnezeu și venerare sau cinstire, venerarea se reduce la persoana înfățișată pe icoană, iar nu la materia icoanei sau la chipul (fotografiat) de pe ea”.

Cu alte cuvinte, cel ce se închină în fața unei icoane merge cu gândul și cu sufletul la sfântul care e înfățișat (zugrăvit) pe icoană și acestui sfânt își adresează rugăciunea sa. Aceasta nu este idolatrie. În acea epocă, mari apărători ai Sfintelor icoane au fost, în primul rând, cei trei mari doctori ai doctrinei (teologiei icoanelor): a. *Sf. Ioan Damaschinul* (+ 749) cu celebrele trei *Cuvântări sau tratate apologetice împotriva iconomahilor* (trad. rom. de Pr. D. Fecioru, Sf. Ioan Damaschin, *Cultul sfintelor icoane*, Buc., 1937); b. *Sf. Teodor Studitul* (826) cu trei *Antiretice împotriva iconomahilor*; c. *Sf. Nichifor Mărturisitorul* (806-85) cu trei *Antiretice* împotriva împăratului iconomah Constanțin Copronim și cu *Apologia sfintelor icoane* — două tratate (E. B. LG, 1993, p. 414). Lupta împotriva icoanelor a reizbucnit în sec. IX, declanșată de împăratul Leon Armeanul (813-820) și a durat până la moartea împăratului, Teofil (842). Soția acestuia, împărăteasa Teodora, a restabilit definitiv cultul icoanelor, convocând un sinod la Constantinopol (842), când s-a stabilit și o zi a cinstirii icoanelor, numită *Duminică Ortodoxiei*, în prima Duminică din Postul Mare (Postul Sfintelor Paști). v. **Icoana**

ICONOCLAST v. **Iconoclasm**

ICONODUL v. **Iconoclasm**

ICONOFIL v. **Iconoclasm**

ICONOGRAFIE — ramură a artelor frumoase care studiază reprezentarea în pictură a temelor religioase. *Iconografia* ortodoxă ne ajută să cunoaștem și să înțelegem temele și simbolismul întregului ansamblu de pictură bisericească ce împodobește pereteii interiori și exteriori ai bisericilor noastre. Acest ansamblu

e format din teme, scene și personaje sfinte din istoria Vechiului Testament și Noului Testament și din istoria Bisericii creștine, atât din primele veacuri, cât și din cele următoare. Pentru fiecare subiect reprezentat în icoane este prevăzut un spațiu pe pereții bisericii: *Formulele zugrăvilor* (cărți de pictură bisericească v. *Formule*) cuprindându-lă după care trebuie să fie așezate icoanele zugrăvite pe pereții bisericii, atât în interiorul, ca și în exteriorul bisericii (acolo unde se face și pictură exterioară) în toate icoanele murale și mobile sfinte sunt înfățișați cu o *zavva* — aureolă inferioară — un cerc luminos în jurul capului simbolizând slava cu care au fost încununati și însoțiți de anumite semne simbolice, caracteristice fie activității, fie felului morții martirice: o roată, o sabie, o lance, scut, fare, sărac, etc. De asemenea, spațiile pe care sunt pictați sunt repartizate în funcție de specificul activității și roata pe care au avut în a simbolul general al vieții Bisericii. Portretele ctitorilor (tabloa votiv, sunt zugrăvite pe suprafața interioară a peretelui de vest al bisericii, în interiorul pronaosului, în dreapta ușii de la intrarea în biserică (E B Pl).

ICONOM (οἰκονομος — *oikonomos* = cel ce administrează averea unei mănăstiri, episcop) — contabilul, cel ce ține evidența veniturilor și cheltuielilor în administrația unei mănăstiri, este și un rang onorific ce se dă unor preoți care s-au distins printr-o activitate pastorală cu tarabă deosebită, distincția e reprezentată printr-un brau roșu, pe care respectivul are dreptul să-l poarte, v. *Econom*.

ICONOMAH v. *Iconoclasism*

ICONOMIE (οἰκονομία — *oikonomia*) —

ca termen teologic, denumește planul divin de mântuire a omului, este lucrarea lui Dumnezeu față de oameni, căci El „voiește ca toți oamenii să se mântuiască și să cunoască adevărul, să vină” (1 Timotei 2: 4). prin Iisus Hristos, în afară de care omul nu se poate mântui. Planul mântuirii (*oikonomia divina*) este pregătit în Vechiul Testament și realizat în Noul Testament, prin jertfa Mântuitorului.

ICONOMIA DIVINĂ v. *Economie*

ICONOSCOPIE — înseamnă ghicirea viitorului prin măruntaiele animalelor.

ICONOSTAS (εικονοστασιον — *oikonostasion*) sau **analog** (ὀναλόγιον, το — *analoghion*) — un fel de catedră îngustă și dreptunghiulară, pe care se așează icoana praznică și crucea, a sărbătoarea Înălțării Sfintei Cruci, 14 septembrie).

Acestea se așează în a unul sărbătorii respective și rămân până în ziua odovania (sfârșitul praznicului, al sărbătorii), v. *Catapeteasmă*.

ICOS (οἰκος — *oikos* = casă) — este una din cele două strofe a vechilor condace, așezate astăzi la sfârșitul odei a șasea, uneori ai odei a treia din canoane (mai ales în limba acatist v. *Condac*).

ICTENIE v. *Ectenie*

IDE — se numesc zilele a treisprezece și a cincisprezece de la mijlocul lunilor, în calendarul roman consacrat zeului Jupiter, ca Optimus Maximus, adică întrunind toate calitățile pe care religia romană le atribuia acestui zeu care, ca zeu al cerului, era zeu pluvial (*Jupiter pluvius*), zeu tunetului (*Jupiter tonans*), al furtunilor (*Jupiter fulguralis*) apărător al pădurilor (*Jupiter silvanus*), al ogoarelor (*Jupiter terminus*), al vitelor

(*Jupiter summus*), patronul ospitalității (*Jupiter hospitalis*). Ca *Jupiter Optimus Maximus* e. a servit de legătură între triburile italice, ajutând la consolidarea unității statului roman, v. **Calendar**

IDIOMELE (το ἰδιόμελον = *to idionie on* = cântare cu melodie proprie, slv. *samoglas-nic* = însăși glăsuțoare) = *idionieia* este o unitate minografică, un tropar dintr-o strofă poetică izolată și independentă cu compoziție și melodie proprii (originală), careia i s-a dată cu textul autorul minografic. Ea a fost compusă și muzică. *Idiomela* nu servește ca model pentru alte strofe, așa cum servește imnosul. Printre autori de idiomela și canoane sunt Cosma Meodul (sec. VII-VIII) și Andrei Crivean (sec. VII).

IDIORITME, IDIORITMIC v. **Chinovie**
IDIȘ = limba ebraică formată pe baza limbii germane și vorbită de evreii askenaziți, adică evreii care fac parte din curentul iudaismului *ortodox (conservator)* de nuanță „askenazită” răspândită mai ales în Europa de răsărit și în Statele Unite ale Americii. În sânul iudaismului actual există două curente principale: *curentul ortodox (conservator)*, care respectă cu mai multă strictețe vechile tradiții și ritualuri, și *curentul reformist*, influențat de ideile iluministe ale sec. XVIII și respectând cu mai puțină strictețe ritualul. *Curentul ortodox* este împărțit în două ramuri: „askenazită” și „sefardă”. Iudaismul „sefardă” (spaniol) este răspândit aproape numai în Africa de Nord și Orientul Mijlociu și vorbește limba *ladino* formată pe baza limbii spaniole (IR, p. 388).

IDOL (lat. *idolum* și *idolon*, gr. εἰδωλον, τὸ = *eidolon* = chip, reprezentare a unui lucru) = „chip cioplit”, fa. să divin tate (statuie

înch. purtă ca om, animal, astru) la care se închină cineva, divinizând-o, figurine antropomorfe și zoomorfe, exprimând credințe religioase în forțe superioare antropomorfizate sau zoomorfizate (ex. sculptur. din diferite materiale: ut, piatră, os etc.) reprezentând oameni, animale, păsări. Aceste figurine au origini străvechi (încă din neolitic). Religia monoteistă oprește închinarea la do., considerând aceasta o nesocotire a lui Dumnezeu, care este spirit. În Vechiul Testament, a doua poruncă din Decalog comandă această interdicție: „Să nu-ți faci ea pe ție și, nici un fel de asemănare a nici unui lucru din câte sunt în cer, sus, și din câte sunt pe pământ, jos, și din câte sunt în apele de sub pământ. Să nu te închini lor, nici să le slujești, că Eu, Domnul Dumnezeu tău sunt.” (Legea 10, 4-5).

IDOLATRIE = închinare a do.

IDOLATRU = închinător la do.

IDOLOLATRIE (εἰδωλολατρεία η *eidololatreia* = compus din εἰδωλον, τὸ = *eidolon* = imagine chip, idol și λατρεία, ἡ = *latreia* = serviciu, ceremonie religioasă) = înseamnă adorarea imaginilor în sine, a idolilor.

cultul idolilor, v. **Iconoclasmi**

IDOLOLATRU v. **Idolatră**

IDOMEU = Irod cel Mare, numit și *Idumeul* (37 î. Hr. – 4 î. Hr.) rege al iudeilor în vremea căruia S-a născut Hristos. Irod a fost ucigașul celor 14 m. de prunci prin care a urmărit să-l ucidă pe Pruncul Hristos. Fecioara Maria și bătrânul Iosif, vestiți de ingeri, au fugit atunci cu Pruncul în Egipt, unde au rămas până la moartea tranului.

IEGUDIL v. **Îngeri**

IFHOVA v. **Iahve**

IFRARH (ιερόφρχης, ὁ = *ierarhis* = prelat, ierarh, episcop, conducător) = nume general

dat gradelor superioare în monahism, după treapta de arhimandrit, episcop, arhiepiscop, metropolit, patriarh (v. **Episcopi**). În Biserica creștină sunt trei grade ierarhice care se deosebesc după gradul slujirii începând de la diacon, preot și episcop. Aceste trei trepte formează ierarhia bisericească despre care Sf. Dionisie Areopagitul spune că este o imitare a ierarhiei cerești: episcopul este comparat cu chipul lui Hristos, preotii reprezintă tronul serafimilor, iar diaconii reprezintă pe heruvimii (v. **Îngeri**, **Preoție**).

IERARHIC — în ordine crescândă, de jos în sus.

IERATIC și **HIERATIC** (ιερατικός — *ieratik* v. sacerdotal, preotesc) — ceea ce ține de cele sfinte, de preoție.

IERATICON — altar, ter precesc.

IERATION v. **Altar**.

IEREMIA — este unul dintre cei patru profeti mari ai Vechiului Testament (Ieremia, Isaia, Iezechiel și Daniel). A trăit în a doua jumătate a sec. VII î.Hr. și era fiu preotului Hicai din localitatea Anatot, din pământul lui Beniamin (Ier. 1, 1), aproape de Ierusalim. Ieremia a fost ales pentru misiunea de profet încă dinainte de nașterea sa (Ier. 1, 5) și a început slujirea de profet în a treisprezecea an al domniei regelui Iosafat, când avea vreo 20 de ani (Ier. 25, 3) și s-a desfășurat activitatea timp de peste 40 de ani. Din cărțile scrise de el se vede că a dus o viață foarte zbuciumată permanent în luptă cu cond. cătoripoiitici și religioși din cauza amoralității și necredinței lor, intrând uneori în conflict cu puterea sa cred. în Dumnezeu și în misiunea sa de profet. Fără trăire morală, zicea el, sacrificiile

aduse la templu și tot cultul nu au nicio valoare în fața lui Dumnezeu, care singur este stăpanul universului și are toată puterea. Ieremia a prezis venirea lui Mesia și încheierea unui nou Legământ (Ier. 31, 31-33, 33, 34, 35, 23, 5-6). Slășitul lui Ieremia se crede că ar fi fost tragic, deoarece din cauza profetilor sale amenințătoare la adresa celor necredincioși el ar fi fost dus de compatriotii săi în Egipt, unde l-ar fi ucis cu pietre, după alte zvonuri el a fost dus în robie în Babilon, în vremea lui Nabucodonosor și ar fi murit acolo la adâncă bătrânețe. Cărțile sale scrise din porunca lui Dumnezeu (Ier. 36, 2), sunt cuprinse în Vechiul Testament, sub titlul *Ieremia* și *Plăngerile lui Ieremia*.

IERODIACON (ιερός δίακονος — *ieros diakonos* = sfânt, hirotonit diacon) — călugăr hirotonit diacon.

IEROMONAH (ιερεὺς μοναχός — *iererus monahos* = preot călugăr) — călugăr monah hirotonisit preot.

IERONIM v. **Septuaginta**.

IEROSI — a sfinti, a preoti.

IERURGHII, EVHOLOGII (ιεροουργία — *ierurgi* — "ierare, slujbă sfântă, eulogia, ευλογία — *eulogia* ευχή λόγος — *eulogion* = cuvânt de rugăciune sau slujbă cu rugăciune) — sunt stihirile și rugăciunile pentru binecuvântarea și sfântirea omului în diferite momente și împrejurări din viața sa. Sfântirea aceasta se face și asupra lucrurilor, obiectelor sticle omului și asupra naturii necenzurătoare. *Ierurgie* stau de obicei în legătură cu Sfintele Taine și cu Sf. Liturghie (unele *ierurghii* se fac în biserică înainte de Sf. Liturghie — ex. dezlegarea mirilor în noaptea după naștere, sau

ce ar în timpul Sf. Liturghii — ex. sfîntirea Miracului sfîntirea apei Botezului și după Sf. Liturghie — ex. parastasul și al. *Liturghiile* ca și Sf. Taine lucrează prin aceeași putere acvatică a ha-mei dumnezeiești pe care ele o mijlocesc pentru binecuvîntarea și sfîntirea omului. *Liturghia* se desosește de Sf. Taine prin aceea că *Tainele* sunt *memorie* direct sau indirect *le Viimătoru*. Insuși și se referă exclusiv la viața omului și la persoana lui, sau la momentele și actele sau împrejurările importante din cursul vieții lui, pe când *liturghiile* sunt *ramificate de Biserica* și au o sferă de înfrumusețare mai largă: efectele lor aplicându-se nu numai la viața omului ci și la natura și la fapte necuvîntătoare din punct de vedere *soteriologic*. *Tainele* sunt *fundamentale* pentru mîntuirea omului, întrucît *obediințele* pentru orice creștin (Botezul, Mirarea și Sf. Euharistie), pe când *liturghiile* nu au caracter de necesitate, ci doar de necesitate și mîntuire, dar prezența lor sporind și întărind harul și sfîntirea prin ele prin Sf. Taine. Sf. Taine necesită un chip necesar, adică prin ele însele. Cîră a depinde de vrednicia primitorului, mai de a celui care e adăinștriază pe când efectul *liturghiilor* depinde și de credința și vrednicia primitorului sau a celui pentru care se săvîrșesc. *Liturghiile* pot avea forma unor *scutite rugăminti* sau *moștenii* care se fac la binecuvîntarea primoadelor, a primelor roade ale pămîntului (mere, struguri etc.), primoadelor de Paști care se aduc la biserică, rugăminti pentru binecuvîntarea meselor și pomelor, a parastase, a hainelor și lucrurilor care se împart de pomână, a morții cuiva, binecuvîntarea cîmpurilor, a semă-

năturilor, molite pentru alungarea dușurilor necurate, pentru eliberarea omului și a lucrurilor de sub puterea diavolului. Aceste *liturghiile* se numesc *exorcisme*, ele au formă imperativă, de poruncă, de blestem, de jurămînt, prin care sunt conjurate puterile răului să se îndepărteze, în numele Domnului, de la om sau lucrul exorcizat să nu mai facă nici un rău. Asemenea exorcisme avem la Botez, Molitvele Sf. Vasile, care se citește la înălțare după Liturghie, Molitvele Sf. Irfon care se citește la 1 februarie pentru grădini și hodie în 1 februarie categoria *benedictionis* (benedictionis exhortationis), după un în care prin semnul Sfintei Cruci, se invocă harul și ajutorul dumnezeiesc, intră și *Rugăminti pentru diferite trebuințe* (v. la starșitu Liturghiei, v. 1), *Tecumuriile* și *Palmariile*, adică rugăminti pentru invocarea ajutorului dumnezeiesc asupra omului sau pentru răgăturarea și înfrumusețarea ei începutul anului nou, nouă așezămînt (constat) ca se ex. Teogori la sărbători naționale la începutul unui an secular, la Anul Nou sau aniversări etc. Tot *liturghiile* sunt *liturghiile* sau *sfîntiriile* care, prin efectele și importanța lor, se apropie de Sf. Taine, căci prin ele anumite persoane sau lucruri sunt numite binecuvîntate, ci sunt consacrate, închinare *cathechizate* unor scopuri sau întrebunînd sfîntirea (cu tu divin) fiind scoase din întrebunîntarea 2 în că, profană. Aceste slujbe cuprinse în Melchielm sunt *sfîntiriile* sau *aghiatze* (slujbe pentru sfîntirea apei), slujbe pentru sfîntirea bisericii și a obiectelor de cult (vase sfînte, odăjdii, cruci, troite, icoane, prapuri, criste nițe, c. apote), sfîntirea stăntului

[illegible]

IERUSALIM, orașul păcii în limba ebraică
secvența capitolului 10. Se crede că în al
dodelea m. e. n. I. H. a. c. era un centru a cultului
zeului Bet-Sulman, de unde probabil și
denumirea de Salem. Samsu v. Pfo. nume pe
care îl avea în vremea lui Avraam, care
e. berează orașu. Din robia regelui Elam în Ia
Salem (Salmu) era atunci rege Melchisedec
care, spre mustrare, întâia. 3 pe Avraam,
cuberat, rul. cu sa te și vin. elemente ce vor
deveni fundamentale în E. i. h. a. c. cre. tr. ă
clacere. 4. 8). Salmu, așezat pe colina
muntelui S. 3. 3. n. m. e. a. n. vremea când a
fost cucerit de David, Jebus-Salem, după numele
tribului cananeeu al jebuseilor care locuiau aici
în vremea Judec. ător lor (etapă ce a precedat
Regatul). n. l. e. ebraică, în epoca persană (sec.
V î. H. e.) se numea Ierusalēm, care elenizat a

[illegible]

însemnat pentru el, distrugerea acestui simbol care s-a concentrat în „*Ierusalim șel maut*”, care e mereu prezent în rugăciunile și aspirațiile lor. În anul 135 d. Hr., împăratul roman Adrian a zidit, pe ruinele Ierusalimului, un oraș nou, cu numele Colonia Aelia Capitolina (Pr. T. Negoțu, *Cunoașterea Iara Sfântă*, București, 1944, p. 2). În anul 638 Ierusalimul a unge sub stăpânire arabă, este recucerit de crucăși (1099-1187 și 1229-1244), între 1260-1517 este sub dominația musulmană a mamelucoilor, iar din 1517 până în 1917 sub a otomanilor. În 1922 devine centru administrativ al Palestinei, sub mandat britanic. După războiul israeliano-arab (1947-1948), Ierusalimul a fost împărțit: statul Israel nou înființat are capitala în partea occidentală a orașului, în afara vechilor ziduri, iar regatului Iordaniei îi revine orașul vechi. În 1967, după Războiul de șase zile, israelienii ocupă întregul oraș.

IEZECHIEL v. **Ezechiel**

IEZUITII, **IEZUITI** — călugări ai ordinului întemeiat de Ignatie de Loyola (1491-1556), cu aprobarea papei în anul 1540. Scopul era combaterea protestantismului și propagarea catolicismului, educația creștină în spiritul catolic al Conciliului. Sub deviza „*Omnia ad maiorem Dei gloriam*” căutau să-și așeze nu numai obiectivele eclesiale, dar și pe cele politice, având pretenții de dominare și îngăduindu-și practicarea unor metode nu întotdeauna sincere și oneste, fapt care i-a făcut indezirabili în unele state, unde au și fost interziși. Ei au acaparat numeroase universități și mănăstiri ale altor ordine călugărești, pe care le-au subminat, spre a domina numai ei, și prin orice mijloace. Și-au întemeiat, în toate marile orașe, colegii, și

universități, în scopul pregătirii superioare a discipolilor și membrilor ordinului (în domenii Teologiei și Filosofiei), așezând să acapareze tot învățământul Europei de apus. Au reușit să câștige de partea lor nobilimea și burghezia, obținând toate privilegiile din partea papei, și acțiunea de propagare a catolicismului. Doctrina morală iezuită e acuzată de duplicitate și machiajeism, fiind puternic combătută de janseniști, v. **Jansenismul**.

IEFS — semn muzical, psalme

IGMA v. **Islamism**

IGNATIU — de la numele sfântului care se sărbătorește la 20 decembrie. Sf. Ignat, zădărnici în care gospodarii trebuie să taie porcul de Crăciun, *numită și Ignat*

IGUMEN v. **Egumen**

IHTIS (ΙΧΘΥΣ, ὁ — *ihis* — pește fiind forma din mijlocle numelui lui Iisus Hristos ΙΗΣΟΥΣ — *Iisus* — Dumnezeu ΘΕΟΣ — *teos* —

Dumnezeu și *υἱός* — *ios* = *fiu*, numele de Mantailor ΣΩΤΗΡ, ὁ — *sotir*) — criptogramă (nume ascuns, conspirat v.) pentru Iisus, care era reprezentat sub chip de miel, păstor, pește, ca semn de recunoaștere a creștinilor între ei, în epoca persecuțiilor, sec. I-IV. Acești simboluri creștine s-au descoperit în urma săpăturilor arheologice pe vechi obiecte creștine din primele veacuri. Astfel, s-a găsit la Potaissa (Torda, în Ardeal), o gemă, o piatră prețioasă de onix, pe care este sculptată scena *Bimului Păstor* — purtând pe umeri un miel. În stânga este un copac cu două crengi înclinate deasupra Păstorului, iar pe o ramură se află o pasăre. În dreapta e o corabie din care cade un om în apă. În jurul corăbiei se află criptograma **IHTIS** — nume dat lui Iisus, prin

asociere cu mănăstirea Salei pescărească mănăstă, înmulțirea pâinii și peștilor, alegerea primilor apostoli din rândul pescarilor.

IISUS v. Hristos

IKITAB — denumire dată locului de cult la unele triburi africane. Acest loc are forma unui cerc cu diametrul de 2-3 metri. În interiorul cercului se așterne iarbă și se plantează un ficus. Aici vin să se odihnească spiritele conducătoare ale tribului și tot aici sunt culcați bolnavii spre a fi vindecați de aceste spirite.

ILIE (în lb. ebraică „Dumnezeu este Domnul”) — profet din Vechiul Testament, sec. IX î.Hr.), s-a remarcat prin numeroase minuni, recuztat al profunde sale credințe în Dumnezeu. Printre cele mai de seamă a fost aducerea timp de trei ani a secetei în regatul lui Ahab, ca pedepsă pentru că a introdus în Iudeea cultul lui Baal. Sf. Ilie se retrage în această perioadă la pârâul Cherit, fiind hrănit de corbi, apoi este trimis de Dumnezeu la o văduvă din Sarepta Sidonului. Făina acestora din vas nu va scădea, iar untdelemnul nu se va împătina, până nu va trece seceta. Sf. Ilie îl va învia, cu puterea rugăciunii, pe fiul acestei văduve. Spre a rușina pe preoții zeului Baal, a pus la încercare puterea lor și a zeului Baal, aături de puterea rugăciunii în Dumnezeu Cel adevărat, hotărând să ridice fiecare câte un rug pe muntele Carmel pe care să ardă ertfe și să aducă rugăciuni pentru încetarea secetei. Condiția era ca rugul să nu fie aprins de om, ci de Dumnezeu, fiecare din ce e două tabere închinătorii lui Baal și închinătorii lui Iehova. Rugul care se va aprinde în urma rugăciunilor va fi o dovadă a adevăratului Dumnezeu. În urma rugăciunilor Sfântului Ilie, rugul său s-a

aprinș cu foc venit din cer și ploaia s-a revărsat peste țara pustiită de secetă. Toți preoții mormoni ai lui Baal au fost uciși de poporul care a revenit la adevărata credință într-un singur Dumnezeu. O altă mare minune care s-a făcut ca acest profet ubit de Dumnezeu a fost sfârșitul său. El n-a murit ca un om, ci a fost răpit la cer de puterea lui Dumnezeu. Poporul nostru a creat în legătură cu el multe legende. Biserica îl cinstește la 20 iulie. Poporul român cinstește în mod deosebit numele lui și crede că atunci când plouă și tună, Sf. Ilie se plimbă în cer cu carul său de foc. Lângă Campulung-Muscel (jud. Argeș) se află „muntele baetului”, unde din timpuri străvechi se ținea târgul anual de Sf. Ilie, muntele fiind foarte însoit (*hehos* — Soare). Sf. Ilie este scrotorul ad Argeș.

ILITON v. Sf. Antimis Masă (Sf. Masă)

IMACULAI — neprihănit, neîntinată

IMAM — oficiar în cultul islamic (mahomedan). În religia mahomedană nu există o preotie propriu-zisă, ci funcționari religioși. Aceștia au diferite denumiri, potrivit cu funcția pe care o au de îndeplinit în cadrul cultului, care se reduce în esență la rugăciunea rituală pe care musulmanii (mahomedanii) o pot face în orice loc socotit curat din punct de vedere religios. Fiind însă și ceremonii speciale, numite *mosehei* sau *geami*, care servesc pentru rugăciuni în comun printre care un loc deosebit îl ocupă rugăciunea de Vineri la amiază. Conducătorul acestor rugăciuni publice, făcute în comun de credincioși, se numește *imam* sau *khatib*. O altă funcție este aceea de *sheyk*, adică acel care predică sau are un grad mai înalt în conducerea comunității.

Art sta-tor în cadrul cultului este *muezzinul* („muezzin”), al cărui rol este de a se urca în balconul de lângă vartă minaretului (turnul moscheii) de unde cu voce puternică cheamă pe credincioși la rugăciune, în zilele de vineri și de sărbători. Toate aceste servicii sunt îndeplinite în moschee-e mai mici de un singur omolan-t, care este *imamul*. Șeful religi-iei unei comunități mai mari, unde există și moschee prin-cipală cu mai mulți ofi-cianți, se numește *mufta* („mufti” — judecător în ob-ștate). Conducătorul cultului islamic dintr-o țară se numește *Marele Mufti* sau *Sheikh-ul Islam* (șeic), căruia *caidul* îi încredințează conducerea tuturor funcțio-narilor religioși. R. p. 124, v. **Calif Islamismul**

IMANENT — divin, transcendent, forță sta-torică ce există și acționează neschimbat — înaren-ța d-vo-ia — d-ște-ște d-vo-ia

IMANUEL (ebra. — Dumnezeu este cu noi) — numele dat lui Mesia în Vechiu Testament, v. **Emanue**

IMATION sau toga — veșmânt antic în forma unui șal lung, dreptunghiular, din stufă, bu-nbac, aruncat pe un umăr și înfășurat într-un anume fel în jurul corpului și brațelor căzând până jos pe deasupra tunicii (tunic), v. **Hiton**

IMBLOCAȚIE — formă de îngropare a celor excomunicați (cei biestemați de B-șerie) pentru păcate grele împotriva Bisericii și scosi din rangul lor. Aceștia erau aruncați, când murea, departe, în mijlocul câmpului și, acoperiți cu pământ și pietre, fără a li se face un mormânt.

IMMACULATA CONCEPTIO („Imacu-lata concepție” sau „nepr-hânita zămislire”) — dogmă proclamată de Biserica Catolică (în

1854), susț-nând că Maica Domnului s-a născut fără păcatul originar. Această dogmă nu este acceptată de B-șeriea Ortodoxă, deoarece ea caută să excepteze pe Maica Domnului de la legile firești ale neamului o-meneesc și în același timp să egalizeze lucrarea ei cu a Fiului și a Sfantului Duh, făcând-o împreună-răscumpărătoare cu Tatăl și împreună-m-șuitoare cu Fiul. În concepția dogmatică ortodoxă, Sf. Fecioară pentru m-șta șcredința ei, a fost aleasă de Dumnezeu să Li nască pe Fiul Său, fără a fi fost însă nevoie ca ea însăși să se nască fără păcatul originar. Ea a fost însă curățată de păcatul strămoșesc (originar) încă pînă la care Logosul i trupa-nu-se și a for-mat și ei firea o-menească, iar de la naștere până atunci, acest păcat (la Fecioara Maria) a fost „amortit”, „adormit”, a rămas în stare de potență, neactualizat prin păcate personale, printr-un har special, pe care Li au avut profeții și drepți — dar mai mare decât la aceștia (Luca 1:26), de aceea și ca Maica ei de Născătoare de Dumnezeu, pururea-fecieria ei și c-ștințirea mai presus de a tuturor creaturilor văzute și nevăzute. Venerarea ce se dă Santei Fecioare depășește pe a tuturor creaturilor, dar n-o umbrește pe a Fiului ei și Dumnezeu, ea rămâne modelul veșnic neatins de alte creaturi în curăție și sfîntenie. C-ștințirea mai presus de a tuturor celorlalți sfinți ai Sf. Fecioare Maria a fost numită la sinodul al VII-lea ecumenic *ipendune* — υπερεπουλησια. η ΓDS p. 60-762)

IMITATIO CHRISTI („urmarea lui Hristos”) — carte de pietate creștină atribuită lui Ioma de Kempis. Thomas a Kempis (cu adevăratul nume Thomas Emmerken) scriitor

moștic german, născut la Kempen (Renania), 1380-1471, a făcut parte din mișcarea mistico-erectic germană, organizați în acele organizații pioase (ca *Fratres devoti* *Fraterherren* - „frați de viață comună”), care apăsau prin viața frățească, principiile creștine a trăirii mistice și cănoașterii lui Dumnezeu cu inima, mai mult decât cu rațiunea. Din asemenea asociații făceau parte credincioși din toate straturile sociale, de la aristocrați, cărturari, diplomați, burghezi și până la oamenii cei mai simpli, atât laici cât și călugări, toți măriți de dorința de a trăi o viață creștină adevărată, în a căror activitate intra și scrierea și tipărirea de cărți pentru educarea religioasă a tineretului. Una dintre aceste cărți este și „Imitatio Christi” - *Înțelegerea lui Hristos* - tipărită cel mai mult, după Biblie, se cunosc peste 3000 de ediții în toate limbile. Este străbătută de o adâncă evlavie, de tota încredere în voiața lui Dumnezeu, de îndemnul la lepădarea de grija lumească și unire cu Hristos, prin taina împărtășaniei. Pentru conștientul ei profund creștin, pentru evlavie și forma clară, simplă, în care este expusă, ea a devenit una dintre cele mai populare cărți, accesibilă tuturor. A fost tradusă și tipărită în limba română în 1641 la mănăstirea Dealu de Cărturarul Udrishte Năsturel.

IMN (ὑμνος, o *imnos*) - poezie religioasă de laudă și stăvire a lui Dumnezeu și a sfinților, care se cântă în timpul săvârșirii slujbelor în cadrul cultului bisericesc. Poezia religioasă în cultul ortodox și are rădăcinile în imnografia bizantină (canoane, tropare, condace, stihiri etc.) care este o adevărată enciclopedie teologică versificată sau o teologie popularizată

sub forma imnelor și a poeziei. Prin această imnografie dogma ortodoxă și-a găsit cele mai frumoase formule de exprimare, în formele cultului ortodox.

IMNOGRAFIA - disciplină care se ocupă cu studiul poeziei creștine religioase, adică a imnelor folosite în cultul bisericesc.

IMNOLOGIA sau **IMNOGRAFIA**

IMNOLOGI - se numesc creatorii textelor imnelor religioase dar și creatorii muzicii imnelor religioase (ex. Roman Melodul, sec. VI. Sf. Ioan Damaschin, sec. VII-VIII, Cosma de Maiuma - Melodul, sec. VII-VIII, Cucuzei etc.)

IMNUL ACATIST - cântare de laudă și mulțumire către Maica Domnului, scris în 24 strofe, drept recunoștință că a salvat Constantinopolul de o mare nenorocire, atribuit mai multor autori, dintre care până azi se crede a fi Roman Melodul.

IMNUL HERUVIMIC v. Hruvic

IMNUL ÎNGERFESC v. Doxologia

IMNUL „LUMINA LINA” (φῶς ἱλαρόν - *fos ilaron*) din rânduiala Vecerniei este unul dintre cele mai vechi imne bisericești, de inspirație creștină cu caracter dogmatic, în care se formulează pe scurt și în mod simplu învățătura corectă ortodoxă, este un imn trimis și hristologic în același timp atribuit lui Anthoghen, episcopul Sevastiei din Asia Mică, martirizat în persecuția lui Dioclețian, la începutul sec. IV. *Lumină lină* este un imn apărut în lupta împotriva ereziilor, cu scopul de a apăra dreapta credință a Bisericii și de a combate învățăturile greșite eretice. La început a avut caracter extra liturgic, dar cu timpul a pătruns în cult, în rânduiala de ferite or slujbe

IMNA este adresat lui Hristos, care este „Lumina cea lină”, aducătoare de bucurie a slavei Tatălui, ceresc dar totodată arată cu precizie distinctă a celor trei Persoane ale Sfintei Treimi, caș, un laten lor în Dumnezeu: el („cântăm pe Tată, pe Fiul și pe Sf. Duh, Dumnezeu...”). În vecinime, imnul se cânta când pe cer se vea luceafărul de seară, iar în biserică se aprindea sfeșnicul cu lumina menită să imprăștie întinerul serii. Această umină care apărea în mijlocul credincioșilor adunați pentru rugăciunea de seară era ca o prezență simbolică a Mantătorului (Ioan 8, 12), iar rostirea imnului în acel moment, voia să spună că în așoa, și întinericu în care se zbătea omenirea în epoca Legii vechi, venirea lui Mesia era ca Luceafărul de seară, ca o stea călăuzitoare, dătătoare de nădejde (E. B. IEV).

IMPIETATE — sacrilegiu, păgârțenie a celor sfinte

IMPLACABIL (lat. *implacabilis* -i) — neîndurător, de neînduplecat, de neîmblânzit, dreptatea este implacabilă, ca și legea, după cum spuneau latini: „*Dura lex sed lex*”

IMPRECĂȚIE — blestem

INCEST — legătură nepermisă între persoane de același sânge: mamă-fiu, tată-fică, frate-soră, păcat de moarte, păcat condamnat nu numai de Biserică, dar și de legile civile

INCHIZIȚIA (etimologic derivă de la verbul lat. n. „*inquirere*” — a ancheta). *Inchiziția* a fost inițiată pe la sfârșitul sec. XII de papa Lucius al III-lea și adoptată de Biserica de Apus sub papa Inocențiu al III-lea, în sinodul IV Lateran (1215). Ea a început avea forma unei anchete pe care un judecător o făcea la sesizarea unui acuzator, acuzatorul era însă responsabil și

căuta să și dovedească acuzatul. Prin noua procedură inchiizitorială nu mai era nevoie de dovezi simple, denunț anonim era suficient să acuze și să aducă pe banca acuzării pe cineva, care era obligat să și însușească acuzația, să recunoască vina (că este eretic, hoț, vrător etc.) și, dacă se grăbea să retracteze (dar fără a nega, chiar dacă nu era vinovat) scăpa cu o pedeapsă mai ușoară, iar dacă nu, era supus unei întregi proceduri inchiizitoriale, care se desfășura astfel: se dădea un timp de 15-30 zile numit „se grație” ca cel denunțat să se prezinte singur și să se recunoască vinovat, fapt care, scutea de judecată primind doar o pedeapsă mai ușoară, dacă nu se prezenta era arestat, cercetat, interogată, erau aduși martori, care puteau spune orice, căci audierea lor era secretă, și dacă acuzatul tot nu și însușea acuza, urmă *vexareu* (constrângerea care era uneori atât de cumplită, constând în schingiuiri și torturi inimaginabile, încât rareori cel vexat, dacă nu recunoștea, mai scăpa cu viață. Tribunalul de judecată era format din oameni din orașul respectiv, așezînd între preoți, călugări, judecători etc., toți vrednici de încrederea inchiizitorului, care, după ce făcea judecata și se rostea sentința, convoca o ședință publică, unde se lua hotărârea definitivă, în funcție de acuzat. La această ședință participau foarte multă lume. Ședința se numea *auto da fe* („act de credință”), căci în cadrul ei condamnații trebuiau să apostazieze (să se lepăde de erezie) și să facă act de credință. Dacă făceau actul de credință, negând cele susținute până atunci, puteau fi lertati sau primeau o pedeapsă mai ușoară, dacă nu, puteau fi și arși pe rug. La început, inchiizitorul era un delegat al

episcopului, dar începând din sec. XIII aceștia erau reprezentanți sau *legati* ai Vaticanului, pentru că acțiunea misionară, care devenise acum o instituție permanentă, o veritabilă putere judiciară, să fie cât mai sigură și intransigentă. Papa Grigorie al IX-lea (1233) încredințează chiar în acest scop acțiunea ordinelor călugărești ale dominicanilor și mai apoi franciscanilor. *Inchiziția* era atât de puternică, încât devenise o putere suprastatală. Papalitatea acordase *Inchiziției* toate prerogativele în scopul de a apăra catolicismul și puterea Bisericii catolice (pe plan religios și civil). Dușmanii ei, care trebuiau să fie nimiciți, erau în primul rând sectele șierezice (valdenzii, albigenii, catari etc.), vrăjitoarea (deosebit de răspândită în Evul Mediu), toți apostatați (cei care se lepădau de credința catolică), evreii și chiar criminați de drept comun. Pedepsele erau grele și adesea prin arderea pe rug, care se aplica acelorora care îndrăzneau să aibă păreri proprii și mă ales să le susțină până la capăt atitudine socotită o crimă împotriva Bisericii catolice. Printre cei arși pe rug de *Inchiziție* au fost și mari personalități ale științei și ale credinței, ca Giordano Bruno (1548–1600) și Girolamo Savonarola (1452–1498), călugăr dominican, predicator de mare forță morală care a îndrăznit a denunța imoralitatea clericală, fapt pentru care Papa Alexandru al VI-lea l-a excomunicat, sfârșind arș pe rug ca eretic. Unul dintre cei mai cruzi inchiziționari a fost considerat Inocențiu al VIII-lea, călugăr dominican, inchiizitor general al Spaniei, intransigent în apărarea legilor *Inchiziției* (1420–1498). *Inchiziția* a fost reorganizată în sec. XVI de

papa Paul al III-lea — 1542) ca o formă de combatere a protestantismului, și sectelor generate de el, dar treptat ea a fost desființată în sec. XVIII–XIX. Stând sub influența politică și suijnd apoi interesele monarhice, *Inchiziția* a ucis adesea nevinovați și oameni de înaltă valoare.

INCINERARE, INCINFRAȚIE

procedeu de înmormântare prin arderea cadavrelor (v. *Înmormântare*). Biserica creștină nu admite *incinerarea*.

INCOGNOSCIBIL (lat. *incognoscibilis* -e)

care nu poate fi cunoscut cu rațiunea, divinitatea este incognoscibilă, ca și minunile.

INCROP — termen liturgic pentru căldură

— apa caldă binecuvântată care se toarnă în Sf. Potir, după sfârșimarea sfintei ții (în

Învățătura preoților pe scurt de șapte taine ale Bisericii, Buzău, 1702, f. la 16. v.)

INCUNABUL (lat. *in cunabulo* = leagăn, început) — carte care aparține primelor tipărituri de la începutul tipografiei (1455–1500).

INDICT (lat. *indictio* = perioadă, răstimp) — începutul *indictului*, adică începutul anului nou bisericesc (1 septembrie), perioada de 15 ani, din care anul 1 se numește *indictul întâi*, și după trecerea acestor 15 ani începe iarăși cu 1 și urmează alt *indict*. Prin anumite calcule se poate afla orice *indict* de la începutul erei creștine (*Chronologia*, 1896, ed. II a., p. 156).

Indict își are denumirea de la plata soldelor militarilor romani. Aceste plăți care se făceau la anumite date fixe, se numeau *indictiones*.

INDIT v. Indotie

INDRA — zeu vedic, v. *Vedele*.

INDULGENȚE — procedeu de câștigare a mântuirii prin plata unei sume de bani, în

schimbul căreia penitentul primea o rugăciune scrisă, ce-l aducea iertarea păcatelor nu numai a celor prezente, ci și a celor trecute și viitoare. Aceste hărți cu rugăciuni scrise și vândute penitențiar ajupă la na Spovedaniei în cadrul Bisericii Catolice, din Evul Mediu și Renaștere, purtau numele de *indulgențe*. *Indulgențele* se vindeau pe sume de bani diferite, în funcție de greutatea păcatelor ce trebuia să fie iertate și de răstimpul pentru care se plătesc o lună, un an sau chiar pentru toată viața și chiar pentru cer din purgatoriu. *Indulgențele* au constituit, pentru Biserica apuseană, un mare izvor de venituri, din care s-au putut construi biserici, spitale, școli și alte edificii dar au susținut și luxul și opulența conducătorilor ei. Abaza, cu *indulgențe* a fost și o cauză a apariției protestantismului.

INEFABIL (lat. *ineffabilis*) — inexprimabil, care nu poate fi explicat în cuvinte.

INFALIBIL (lat. *infallibilis*, de la *fallere* = a greși; *in fallis* = a nu greși, a rămâne credincios, fide) — care nu poate greși, nu se poate înșela. *Infalibilitatea* este un atribut al Bisericii care, învățând credința cea adevărată, este înmănată de Sfântul Duh și, ferită de greșeli. Izvoarele de credință ale Bisericii sunt Sf. Scriptură și Sf. Tradiție bazată pe învățătura Sfinților Apostoli și a sinoadelor ecumenice, prin care s-a încheiat și păstrat unitatea ei dogmatică. Această unitate este rezultatul consensului general al reprezentanților Bisericii, al sinodalilor, asistați de Duhul Sfânt, în formularea adevăratelor de credință, spre a nu greși. Această putere de a nu greși, adică *infalibilitatea*, nu se poate atribui unui singur om, așa cum s-a întâmplat

în Biserica de Apus, care, în Conciliul Vatican I (1870, ses. VI), proclamă pe papa (episcopul de la Roma) ca *infalibil*. *Infalibilitatea papală* contravine învățăturii despre autoritatea colectivă a Bisericii, pe care însăși Stinții Apostoli au fundamentat-o prin sinodul apostolic pe care l-au ținut la Ierusalim (an 48-49 d. n. e.), iar tradiția patristică a continuat-o, dovedind că un singur om nu poate lua hotărâri și nu poate formula dogme pe care să le impună întregii colectivități eclesiastice. De aceea Biserica Ortodoxă a respins *infalibilitatea papală*.

INFALIBILITATE v. **Infalibil**

INFERN (lat. *infernus* = al de jos; *internum locum* = locul de jos) — ad., locul morților de jos, din mormânt, sinonim cu suferința și chinul, loc de ispășire a păcatelor gheena v. **lad**, **Iartar**.

INFULA — era, în epoca romană, semnul de recunoaștere a sfânteniei și inviolabilității celor care o purtau — ea consta într-o legătură de lână roșie și albă, pusă în jurul capului și înfășurată ca un turban. De acestea atarnau în amandouă părțile capului și panglici. *Infula* era purtată la început de preoți, și vestale, mai târziu o purtau și împărații (ca *Pontifex maximus*, adică „Mare preot”, funcție pe care și împărații romani și-o așumau) și magistrați mai înalți (de aceea era socotită sacrosanctă).

INOCENT (lat. *innocens* = al — care nu face vreun rău, nevinovat, nevinovat) — curat sufletește, fără gând ascuns, nevinovat.

INOCENȚĂ (*innocentia*, de — nevinovăție) — curățenie sufletească, puritate.

INORIE (pentru *enorie*, termen vechi (în *Pravdivoara*, București, 1781, p. 40 v. 41)

IN R.I. — inscripție poruncită de Pilat spre a fi pasă pe crucea răstignirii lui Iisus, în țările reprezentând numele persoanei celui răstignit, în concepție romană: Iisus (Hristos, Nazar nean — Regele Iudeilor (*Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum*)).

INTRAREA ÎN BISERICA v. **Cultul marial** **Maica Domnului** **Praznice împărătești**

INTERCESOR v. **Molime**

INTERCONFESIONAL — raporturi între confesiunile creștine (ortodoxie, catolicism, protestantism)

INTROITUS — Versicul mic — adică ieșirea cu Sf. Evanghelie și purtarea e solemnă din altar prin mijlocul Bisericii (naosului) și apoi aducerea ei pe Sf. Masă în altar simbolizând ieșirea la propovăduire a Mântuitorului.

IOACHIM și **ANA** — numele părinților Sfintei Fecioare Maria, Biserica îi prăznuiește pe 9 septembrie, a doua zi după 8 septembrie, ziua de naștere a Fecioarei Maria. Sf. Ioachim se trăgea din neamul lui David, care era din neamul lui Iuda, unul dintre cei 12 triburi ai Israel.

IOAN BOTEZĂTORUL, SFÂNTUL — a fost de Dumnezeu să fie înaintemergătorul lui Hristos (gr. μεζοπρόδρογ — *mezopporos* — înainte, πρόδρομος — *prodrumms* — înainte mergător), despre care Sf. Evanghelist Ioan spune: „Fost a om trimis de la Dumnezeu numele lui era Ioan. Acesta a venit spre mărturie, ca să mărturisească despre Lumină, ca toți să creadă prin el“ (Ioan 1, 6–7). Ioan era fiul Elisabetei și al lui Zaharia, preot la templul din Ierusalim. Îngerul le-a vestit nașterea pruncului, căruia i-a poruncit să-i pună numele Ioan, pe când el era foarte

bătrân. Nașterea Sf. Ioan Botezătorul e sărbătorită de Biserică la 24 iunie și poartă în popor numele de Sânzieni sau Drăgaci (v. Sânzieni). Ioan a fost închinat tempului, chiar de la nașterea sa. Crescând, el era foarte credincios și a plecat în pustie ca să se desăvârșească, trăind o viață aspră de post și rugăciune. Întorcându-se în mijlocul oamenilor la vârsta de 30 de ani, el a început să propovăduiască și să ceară oameni or să creadă în Dumnezeu, spre a fi vrednici să-l primească pe Fiul Său, care urma să vină în jurând Ioan boteza, mărturisind: „Eu botez cu apă, dar în mijlocul vostru se află Acela pe Care voi nu-L știți. Cel care vine după mine, Care înainte de mine a fost și Căruia eu nu sunt vrednic să-l dezleg cureaua încălțămintei. Și eu nu-L cunoscteam pe El, dar Cel ce m-a trimis să botez cu apă — Acela m-a zis: Peste Care vei vedea Duhul coborându-se și rămânând peste El, Acela este Cel ce botează cu Duh Sfânt. Și eu am văzut și am mărturisit că Acesta este Fiul lui Dumnezeu“ (Ioan 1, 26–27 și 33–34). „Și în zilele acelea, Iisus a venit din Nazaretul Galileei și S-a botezat în Iordan de către Ioan“ (Marcu 1, 8). Sfârșitul lui Ioan a fost tragic, fiindu-i se capul din porunca regelui Irod Antipa, a cărui viață imorală a fost aspru denunțată și condamnată în predicile lui Ioan. Biserica creștină îl cinsteste pe *Ioan Botezătorul* ca pe cel mai mare dintre sfinți, după Fecioara Maria, iar iconografia ortodoxă îl reprezintă în icona numită *Deisis*, rugându-se împreună cu ea ca mijlocitor pentru păcatele oamenilor. În calendarul ortodox are mai multe zile de pomenire: 24 iunie „Nașterea sa“, 7 ianuarie, ziua Sf. Ioan ca Botezător al Domnului, 29

august. La creșterea capului Sf. Ioan" / de post
și de rugăciune

JOAN EVANGHELISTUL SPANIEI

este autorul Evangheliilor care i poartanumele
și a cărui profetice *Apocalipsă* a doua carte
din Noul Testament, este și autorul a trei
Epistole cuprinse în Noul Testament Originar
din Ietsa da, oray în oal oca oia n l p resti
nec l a neput este beenic a S. i an biote
zitolul care l trimite spre na ca Andie la
liss și ceruo v r h asde ce c o tr exenel,
coul l v r rna pe M. i t o r i C a n l, S
Mater l M. i t o r i C a n l, S
nepl h r e a v i e t s a c r n a l u n t a n t e l a
c v n c i t e i m p o r t a n t e a v i t a y a c v a d e a
l u n n c a S e n t h e r l a t e p e d e x l a
b u v e r s i c e r a l u n t e r t e a n t
c l u n t h e s t e c a p x e p e l u n t
p l a c n e l u n t p e n u t l u n t a n t e
l u n t r o g n u t c e r t o z l u n t p e
M i c a D o n u l u l l u n t p m a v e r s e n
l v i e a c h i s u s p l r e c o n s t e c a t a c e s t a
s e v a t p o s t l o r p e m l u n t c e r z
n e t d a r 2 0 0 0 D u p d l s t a r e l u n t l u
c e r l o a n i m p r e s a c a P e t r p r e d i c a i n
S a m a r i a P e l a a n u l 4 2 i n t i m p u l p r o v a n e
l u n t s e r e t r a g e i n l e s i m p r e n u a c a M a r c a
D o n u l u l u n t 4 4 s o p a r t i c p a l a S e n t h e r l a
A p o s t o l i c c o n l e r u s a i m S t a b i l i t a l e s
d e s t a y o a r a c a t i v i t a t e i n t e s a d e p r o p o s i t i e
a E v a n g h e l i e p e n t r u c a r e e s t e p r o n u t I n
v e c m e a i m p a r a t o r i a r o m a n D o n t r i n e s t e
s i n t e h u n t i n l u s i a P a t m o s, i n d e a r e v e d e a n e
p e c a r e e v a d e s c r i e i n A p o c a l i p s a S c a p a d e
c a z n e s i d e m a r t e i n c h i p m i r a c u l o s s i c o p a
m o a r t e a l u i D o n t r i a n v a r e v e n i a l e s l o a n
i t e m e r a z a o r g a n i z e a z a s c o n d u c e b i s e r c i l e
d i n A s i a M i n o r A c e s t o r a l e t r i m t e p r o n u t d o u a

[illegible]

IOANGURA DE AIR, SEÂNTUL (nr. 16)

gr. *Heracleon* — patriarhal (constant nepot al I (+4)²) a fost una dintre cei mai străluciți reprezentanți ai literaturii patristice și al Bisericii ortodoxe din sec. IV. Dintre numeroasele sale scrieri care au contribuit la consolidarea ortodoxiei în viața creștinilor sunt: *Tractate* (prezentate ca comentarii pentru predica) și *Tractat* (predică) care au dreptar pentru prelatul ortodox al secolului al IV-lea. Cele mai multe din acestea sunt dintr-un stadiu al gândirii care au adus pe drept cuvânt numele de „Cămin de Aur” la literatură.

de bază pentru organizarea cultului este *Liturghia*, care cuprinde rânduiala slujbei Sf. Liturghii în Biserica Ortodoxă, în tot timpul anului bisericesc, în afară de zilele când sunt rânduite Liturghia Sf. Vasile cel Mare și Liturghia Sf. Grigorie Dialogul. Pe lângă Liturghie, Sf. Ioan Hrisostom a contribuit la dezvoltarea cultului creștin, îmbogățindu-l cu un mare număr de *tropare* și *antifoane* la slujbele de noapte, precum și numeroasele *canțări* și *rugăcuni* cuprinse sub titlul *Făcerea Sfântului Ioan Gură de Aur*, care se află în *Evloghia*, *Ceasov*.

IOAN IACOB, SFÂNTUL, v. Hozevitul
IOAN CEL NOU — Sf. Ioan cel Nou de la Saccava, v. Sfinți

IOAN VALAHUL — sfânt roman din Transilvania, martirizat pentru credința în ortodoxă (+ 662), canonizat de Biserica noastră în 1992.

IOM KIPUR (ebr. „ziua iertării”) — cea mai mare sărbătoare din an în calendarul mozaic (5 octombrie = „0 T și 1), numită și „sâmbăta sâmbetei”. Se numea „a iertării” căci se ținea în amintirea coborării lui Moise de pe muntele Sinai cu Tablele Legii, când a găsit pe evrei închinându-se la idoli, și rugându-se Moise lui Dumnezeu, ei au fost iertați pentru păcatul lor. E ziua de post și rugăciune iar în Tora scrie „În această zi Dumnezeu vă va ierta, că să vă purifice de toate păcatele voastre”. Pentru fiecare evreu, aceasta este ziua împăcării cu Dumnezeu cu toți oamenii și cu sine însuși.

IONA — unul dintre cei 12 profeți minori ai Vechiului Testament, care a scris cartea *Iona* din care aflăm viața și activitatea sa. Pedepsit de Dumnezeu pentru neascultarea poruncilor Lui, *Iona* a fost înghițit de un chet (pește uriaș)

în pântecul căruia a stat trei zile și apoi a fost aruncat afară pe lărmul mării. Aceasta simbolizează șederea lui Iisus trei zile în mormânt și Învierea Sa cea de a treia zi. Biserica pomenește numele lui *Iona* în calendarul ortodox al 2 septembrie.

IOTA (יוֹטָא — *iota* numită ebraic *Yod*) și **CIRTA** (קֶרֶאִיָּא — *kerai*) — litere din alfabetul ebraic „iota” — cea mai mică literă, iar „cirta” — vârful literei or ebraice „nici o iotă și nici o cirtă” — cu sensul de stabilitate, neschimbare. În acest sens sunt folosite de Mântuitorul. Căc adevărat zice voia înainte de a trece cerul și pământul, o iotă sau o cirtă din Lege nu va trece până ce se vor face toate” (Matei 5: 18), vorbind mulțimilor despre împlinirea cu respect a Legii sfinte, din care nu se va știrbi nimic.

IORDANUL — sensul de Bahotează, dar și numele celui mai mare râu care străbate țara Israel de la nord la sud și se varsă în Marea Moartă.

IOSIF din Arimateea — d. se pol în ascuns al Mântuitorului, el este cel care coboară de pe cruce trupul. Celui răstignit și-L îngropă într-un mormânt nou din grădina casei sale, care se afla în apropiere de Golgota (Matei 27: 59-60 și celelalte Evanghelii).

IOV (de la ebr. *Iuob* = cel dușmănit, cel persecutat) — personaj biblic, care a dat și numele unei cărți din Vechiul Testament (*Cartea Iov*). Cartea tratează marea temă a suferinței: de ce suferă omul drept pe pământ? *Iov* apare ca un model de răbdare în suferință și statornicie în credința în Dumnezeu. Ca un leitmotiv în fața oricărui *Iov* tui a sorții ei nu rostește decât cuvintele: *Domnul a dat. Domnul a luat*

fie numele Domnului binecuvântat”. Iov era un om bogat, binecuvântat cu o familie numeroasă, fiu și fiicele sale trăiau în armonie și cu credință în Dumnezeu, iar Iov avea toate motivele să fie fericit. El aducea în fiecare zi jertfe și slavă lui Dumnezeu, mulțumindu-și. Diavolul, invizibil, pe fericirea lui Iov și spre a-l supăra pe Dumnezeu, se dădea. Acesta și-a spus că nu din credință și dragoste adevărată aduce Iov jertfe lui Dumnezeu, ci în momentul când și-ar pierde fericirea, Iov L-ar blestema și L-ar părăsi pe Dumnezeu. Dând diavolului libertatea de a pune la încercare sinceritatea credinței lui Iov, acesta îl supune pe Iov a felurite încercări, răpindu-i treptat totul: maritul, copiii, apoi averea și, nereușind să-l facă pe Iov să blesteme pe Dumnezeu, se atinge și de trupul său pe care îl acoperă de bube și lepră, înecat Iov a îngat de tată, aunge să zacă la marginea orașului pe o grămadă de gunoi, unde câini veneau și i lingeau rănilor. Indemnat de nașterii prieten care vin să-l vadă, să-l blesteme pe Dumnezeu, Iov nu se clintește din credința sa în El și în dreptatea Lui, conștientizând că-L binecuvăntează. Răsnat diavolul și recunoaște înfrângerea, iar Iov este răsplătit de Dumnezeu. Care îi restituie tot ce-i fusese răpit, făcându-l parte de fericirea dinainte. Iov a rămas pentru omenire un model al ceea ce trebuie să fie legătura dintre om și Dumnezeu. Ideea de bază a cărții este că suferința și nenorocirile care se abat fără motiv asupra celor dreți și buni sunt numai încercări de a-l Dumnezeu pentru a-l pune la încercare credința și statomnicia lui. Iov, fată de El. Pe acești oameni, care în ciuda oricăror nenorociri nu se clintesc din credință, Dumnezeu îi va

răsplăti, nu numai în viața de dincolo, dar și aici pe pământ. Iov, personajul principal al acestei cărți, este un asemenea exemplu de neclintită încredere în voia și dreptatea lui Dumnezeu pentru care este răsplătit chiar în viața aceasta.

IPACOI (ὑπακοή, η — *ipakoi* = ascultare, răspuns) sau **subascultător** = depunere care se dădea în vechime răspunsurilor (refrene or) cantate de popor în cântarea responsorială a psalmilor. *Ipacoi* este o stih ră (tropa) izolată, constând din anumite versete din psalmi sau din unele formule liturgice cunoscute și consacrate în uz liturgic care se repetau ca un refren după fiecare verset al psalmului, așa cum a rămas până azi în finalurile cântărilor treimerilor. Cântările finale din icoase și condacele Acatistelor și în cele trei refrenuri din cuca Privegherii sau Vecerniei Marii. Bine ești cuvântat, Doamne. Cel ce ai făcut toate, sau Aleluia de la cantarea Ps. 1. Fericit barbat care... În refrenul „Că în veci este mila Lui” (Ps. 35), din cantarea Pozeletului Lituriei, la sărbătorile Măntăitorului și ale sfinților. Astăzi, *ipacoi* se numesc acele tropaie sau strofe izolate care se citesc înainte de antifaonul celor opt glasuri de la Liturgia Duminicii și praznicului respectiv și se numesc așa de la ὑπακοὴν — *ipakoto* = a asculta cu atenție sau *ascultare* (supusă fiindcă curărea (rostirea) or trebuie ascultată cu multă atenție, ca o veste sau proclamare solemnă. În *Tipicul bisericesc* (ed. 1925, p. 293) cap. 1, înmăcure pe scurt despre numirile sau titlurile date deasupra (anător) se spune: „*ipacoi* se rămăcește subascultător, adică ascultare supusă, și se cântă în zilele

Duminicilor în Sărbătorile împărătești și ale Crucii”, arătând supusa ascultare a Mironositorilor care s-au dus la mormântul lui Hristos și văzându-L s-au sâpș ascultării la cuvintele Lui și în locul înfrustrării au primit bucuria și marea vântos. Născătoare, de Dumnezeu, de aceea „*ipocot*” sau s-bascultarea se citește în zilele învierii. Tot simbolice „*ipocot*” (ascultare-ascultător) se referă la Mântuitorul Adam cel Nou. Care prin ascultare împlinește voia Tatălui a șters neascultarea veche în Adam, pe care l-a adus astfel la starea cea dintâi, de curăție, fără păcat.

IPERDULIE — cinșirea deosebită care se acordă Sfintei Fecioare Maria în cultul ortodox v. **Duhul Lătrie Immaculata conceptio**

IPODIACONUL sau subdiaconul — ὁ υποδιάκονος — *ipodidakonos* (sau *ipuretus* sau *subdiaconus* „subminister”) — era în Biserica primară un slujitor care făcea parte din clerul inferior cu atribuții în cadrul cultului, dar și soț administrativ. Era rânduit prin hirotonie în cadrul cultului pregăteau sfintele vase a Sf. Liturghie, ajutau arhierul să și îmbrace veșminte de pentru slujba divină, ajutau pe diacon la slujba altarului, aveau grijă de luminarea bisericii și de toate cele necesare serviciului divin, îngrijeau mormintele martirilor în plus aveau aceleași atribuții și sarcini ca și femeile diaconite (femei care făceau parte din clerul inferior, ca și *ipodiatonit*, fără a avea, ca ei, vreo atribuție în cadrul cultului) și privegheau ușile bisericii și privegheau ordinea (în partea rezervată bărbatilor) ajutau pe preot a boteza, ungând cu mir sfințit pe cei botezați, făceau catehizare pentru primirea

sfintei taine a botezului, ajutau pe diaconi la servirea agapelor vizitau pe bolnavi și le dăceau Sf. Împărtășanie, ajutau la înmormântări și aveau dreptul de a se împărtăși împreună cu clerul inferior. Astăzi *ipodiatonit* nu se mai păstrează în Biserica Ortodoxă decât la catedralele metropolitane și prile mănăstiri. În Biserica Catolică ei se mențin dar sub denumirea de *acolut* (v. **Acolutul**). *Ipodiatonit* acolo unde s-a mai păstrat poartă în timpul Sf. Liturghiei veșminte de acoloniști.

IPOPSIEU (ὑποψήφιος, o — *ipopsifios* = candidatul a ex secret prile secret) — ales pentru arhierie înainte de a fi hirotontat purta numele de *ipopsifiu*.

IPOPSIEFIE — pregătirea pentru hirotonie ca episcop a *ipopsifilului* adică a celui ales în acest scop. *ipopsifirea* se face la vecernia dinaintea zilei hirotoniei, când se citește decretul de alegere ca episcop, iar a doua zi înainte de a se începe Sf. Liturghie când datu face declarații de credință și devotați pentru apărarea Ortodoxiei. Candidatul semnează declarațiile care se dau Mitropolitului spre păstrare, de ele depinde și hirotonia ca episcop.

IPOROI v. **Semne muzicale**

IPOSTAZĂ (ὑπόστασις ἡ — *ipostasys* ὑπόστασις ἡ — *ipostas* = stare) — stare

IPOSTAZIERE, ENIPOSTAZIERE — mod de existență al lui posibil la cea persoană de a fi unică și totuși a fi autonomă. În dogma creștină a Sfintei Treimi acest mod de existență este caracteristic pentru persoanele Sfintei Treimi: Dumnezeu-Tatăa, Dumnezeu-Fiul și Dumnezeu-Sf. Duh. Una ce-o ființă dar între ei ca persoană. Persoanele Sf. Treimi sunt egale

era sunt. Strict ortodox, *enipostazierea* înseamnă comuniune de viață, de gândire, de voință, comuniune care se efectuează la nivelul supra-individual, acolo unde opoziția dintre cel și mulț pui, dintre existența particulară și cea universală este — în realitate — depășită. Această împărtășire este posibilă numai în lumea spiritului. Individul, ca persoană umană, trebuie să reprezinte expresia cea mai înaltă a spiritului. Bazat pe această concepție, teologii creștini arată că în fața lui Dumnezeu toți oamenii sunt egali — pentru că biopsihic toți sunt creații ale aceluiași Dumnezeu, după chipul și asemănarea Sa. Toți se împărtășesc de aceeași purtare de grijă și în fața fiecăruia sălășluiește același suflet nemăritor, care le dă covalența a lui chip al lui Dumnezeu, persoană înseși de prezență ne-spirituală (N.V. p. 9').

IPSIU v. **Semne muzicale**

IPSISTARI (ΨΙΣΤΑΡΟΣ — *psistos* — suprem, cel mai înalt, ΨΙΣΤΟΣ — *psistos* — *Ce mai mare Dumnezeu*) — adăruți ai unei învățături religioase care propovăduia adorarea unui singur Dumnezeu, cel mai înalt învățătură care nu era nici creștinism, nici iudaism. *Ipsistarii* epădușcă *adare* și *er*, ele păgânești, dar venera focul și mîna, respectau legea divină cu privire la mâncări oprite, dar respingeau tăierea împrejur, botezul *adare*. Despre *ipsistarii* vorbește Sf. Grigorie de Nazanz, în Apologia St. Vasile (lat. Pr. N. Donos).

IPSOTITIRA (ΨΩΤΙΤΙΡΑ — *psotira* — ΨΩΣ — *psos* = mîlțare, evătare) — zeana Măci Domnului, Cea mai înaltă decat cerurilor, prezentată în iconografia ortodoxă ca împărăteasă îmbrăcată în năpă aurie, având

pe genunchi pe Iisus, și încadrată de obice, de doi îngeri în adorare v. **Icone mariale**

IPSOMA (ΨΩΜΑ ΤΟ — *ipsoma* — mîlțare ΨΩΣ — *psos* = mîlțare) — slăbă la parastasul trepărilor nepătrezi, se adică și *ipsoma* ntru ajutorul tuturor (tex. în *Pravdă ară* București, 1881, f. 28 v. și L.S., cap. *adare* și *er*).

IRENIC (ΕΙΡΗΝΙΚΑ — *irnika* — în pace, cu pace) — altă în bună înțelegere, în pace, scriere *irnika* (între Biserici) scriere de bună înțelegere de dragoste între cele care contestă.

IRINIKĂ v. **Fetene**

IRMOLOGHION (ΕΡΜΟΛΟΓΙΟΝ — *irmologhion*) — carte de slăbă bisericească, care sunt cuprinse cântările numite *irmoase* și alte cântări pentru uzul cântărilor la străvă v. **Irmos** și **Catavasii**

IRMOS (ΕΡΜΟΣ — *irmos* = egător) — se numește prima strofă dintre cele două ode care compun un cântec *irmosul* servește ca model pentru celelalte strofe (stăru) ale odei, cărora le dă mîlțarea și numărul de versuri și silabe din care se compun. *Irmosul* servește ca model de cântare și ca legătură a odelor unui canon. Între altele *irmosul* este o mîlțare a unui canon formă un fel de rezumat sau extras al cântărilor și poartă numele de *catavasii* (καταβασια — *catavasii* = coborâre), pentru că în timpul cântării cântărilor coboară din străni și în mijlocul bisericilor. La fiecare nouă cântări (ode) are o nouă ode se cântă *catavasii* în toate dăruile de peste an la sărbătorile împărătești ale Măci Domnului și ale sfintelor capodoleu și doxologie. *Catavasile* acestor sărbători se cântă la răsîmpurile prevăzute în cărțile de slăbe (ex. între 1-11

ianuarie se cântă catavasele Bobotezei, de la Paști până la miercuri a patra se cântă catavasele Sf. Paști). *Irmicele și catavasele* din Minee, Pentecostar și Irod, cu privire la sărbătorile mari, sunt adunate în cartea numită *Irmologhion*.

IROD IROZI v. **Vicleim**

IROD CFI. MARE v. **Idumeu**

IRODIADA — nepoată a regelui Irod cel Mare, mama Salomei a fost soția regelui Irod Antipa, în vremea căruia a pătimit și S-a răstignit Iisus Hristos la îndemna Irod adev. regele a poruncit tăierea capului Sf. Ioan Botezătorul, care încercase să judece și să acuze pe rege și familia sa de păcate grele în fața lui Dumnezeu.

ISAAC — Fiul Avraam și al Sarrei, s-a născut la bătrânețe și a fost călăuzit dar pentru credința lor nestrămutată într-un singur Dumnezeu. La porunca lui Dumnezeu, care pune la încercare credința lui Avraam, acesta este gata a aduce jertfă pe Isaac, singurul său fiu, dar Dumnezeu îl salvează spre a se împini, prin neamul lui, destinul messianic (Facere 17, 19, 21, 1-4).

ISAGOGIE (ἱσαγωγὴ — *isagoge* = a introduce) — introducere în Sf. Scriptură sau *studiul de cunoaștere a Sfintei Scripturi*, cu scopul de a apăra caracterul divin, de a o face cunoscută în înțelesul ei corect și adevărat și de a împărtăși aceste cunoștințe tuturor oamenilor. Introducerea în Sf. Scriptură se mai numește și *Studiul biblic*. Lucrările sau scrierile care tratează probleme în legătură cu autoritatea și interpretarea Sfintei Scripturi se numesc *opere isagogice*. Sf. Adrian Moșahul (+440) este primul care folosește termenul

isagogie. Opere isagogice istorice au scris: Feriul Augustin (+430) — „*De doctrina christiana*”, Theodor de Mopsuestia (+428), Theodor de Cyr (+458), Cassiodor, sec. VI — „*De institutione divinarum scripturarum*” etc. Părintele *Introducerii* în sensul modern al studierii a fost Richard Simon, sec. XVII), care folosește metoda istorico-critică în tratarea problemelor biblice.

ISAIA (ebra. *ישעיהו* — mântuirea lui Iahve) — este unul dintre cei patru profeți mari ai Vechiului Testament (Isaia, Ieremia, Iezechiel și Daniel). A trăit în sec. VIII î. Hr., în Iudeea, luptând pentru înnoirea și întărirea vieții religioase a poporului său. El a profețit venirea Mântuitorului, aducând date atât de exacte și amănunțite despre El și despre împărăția messianică, încât a fost supranumit „Evanghelistul Vechiului Testament”. În profeția sa, Isaia a dat lui Mesia numele de *Emanuel* „Dumnezeu este cu noi”, Isaia 7, 14). „Domnul meu va da un semn Țării, Fecundarea va lua în pătece și va naște fiu și vor chema numele lui Emanuel”.

ISCARIOTUL — poreclă dată lui Iuda, trădătorul, vânzătorul lui Iisus. Din această poreclă a luat naștere, în limbaj paleoslavă și română, o variantă pentru denumirea căpeteniei diavolilor Scaraotechi (Rev. CM, p. 2).

ISIHASMUL — înseamnă spirituația panortodoxă, pornită de la Muntele Athos, din mănăstirea „Marea Lavră”, fondată de Sf. Athanasie Atonitul în 963. *Isihasmul* este un mod de trăire mistico-religios, specific vieții monahale, îndreptat la călugări de la mănăstirile din Muntele Athos. Aceștia trăiau încă din vremuri vechi o viață de pustnic, în

asceză aspră și viață mistic-contemplativă, în tăcere (gr. ἔν ἡσυχίᾳ — *en ishia* — tăcere) de unde și denumirea de *ishasti*. De la preocupările muncii manuale acești călugări au trecut la viața contemplativă urmând învățăturile Sf. Dionisie Areopagitul (sec. I-II) și ale Sf. Simeon Nou Teolog, celebru mistic din sec. XI, care susținea că printr-o contemplativă continuă, exercitată mult timp, se poate realiza o apropiere atât de mare de Dumnezeu, încât se poate ajunge la vederea luminii dumnezeiești chiar cu ochii trupesci. Pentru a ajunge la această trăire se folosea o anumită metodă: cu ochii deschiși trebuia să se concentreze gândul în așa măsură la rugăciune, încât să nu se mai înregistreze de privirea celui ce se roagă, nimic din lumea materială (conjurătoare, ci doar lumina divină). Ținută din timpul acestei rugăciuni, cerea ca bărbia să fie aplecată spre piept, iar privirea să se fixeze pe un punct al corpului: pe abdomen, timp în care se rostea continuu o rugăciune scurtă: „Doamne Iisuse Hristoase, miluiește-mă” reținându-se în același timp și respirația. Practicanții acestei metode, numită și *rugăciunea lui Iisus* sau *rugăciunea ishastă*, la început nu vedeau nimic, dar prin exercițiu aungeau să poată vedea o lumină, pe care o socoteau dumnezeiască, fiind asemenea cu aceea pe care Apostolul au văzut-o pe muntele Tabor în ziua Schimbării la față a Domnului. În istoria isihismului se declanșează însă o dispută, datorită unui călugăr grec, din Calabria, Varlaam, care-l acuză pe ishasti de superstiții și fals misticism, afirmând că lumina taborică este o lumină creată, ea nu este identică cu Dumnezeu, ci e mărginită și

vremelnică, asemenea oricărei creații, căci dacă va fi identică cu divinitatea ar fi veșnică, dar și invizibilă. Teoriile lui Varlaam sunt combătute de susținătorii isihismului (Grigorie Palama, un nobil — *vahan* — care se retrăsese în 138 la Muntele Atos, a cărei viață mistică și ascetică Palama susține împotriva lui Varlaam că lumina taborică nu este creată, ci este o emanație divină veșnică, este o lucrare dumnezeiască, o comunicare între veșnicie și vreme mică, între lumea ce sus și cea de jos. Proportile luate de această dispută au dus la convocarea unui *synod* la Constantinopol (1341) care s-a pronunțat în favoarea isihismului. Acest rezultat îl determină pe Varlaam să treacă la catolicism, combătând și mai vehement isihismul. *Ishismul* a fost definit ca doctrină a Hierei (de Răsărit, la sinodu din 553) ținut la Constantinopol atunci au fost înfierați atât de Varlaam și alți adversari a doctrinei isihaste. Printre cei care l-au susținut au fost teologii de frunte ca Nil Cabasila și Neofit Cabasila (1321) arhiepiscopul de Tesalonica Simeon (1429), și monahul de la Athos Neofit din Naxos, care i-a dat și un nou avant. Într-un sinod ținut la 1368, pe când isidor era patriarh al Constantinopolului, Grigorie Palama care fusese și episcop al Tesaloniceului a fost trecut de Biserica Ortodoxă în rândul sfinților. *Ishismul* s-a răspândit în toată lumea ortodoxă prin intermediul textelor adunate a stăruit sec. XVIII sub numele de *Praxis*. Concepția ishastă va influența și pașanismul românesc, Paisie, întemeietorul lui, trăind un timp la Athos, a scris o lucrare de rugăciune năhale, cu titlul „Rugăciunea mântii”

ISIHIE — viață de singurătate și umilte, v
Ishasmul

ISLAMISMUL (de la „*islam*” — renunțare la sine și supunere totală față de Dumnezeu) — religie monoteistă, asemenea iudaismului și creștinismului, își revendică originea din Avraam și anume printr-unul din fii acestuia, *Ismail* (fiul lui Avraam și al slavei Abgar). Intemeietorul islamismului este un personaj istoric, pe nume *Mahomed*. El a trăit în sec. VI d Hr. în Arabia și făcea parte din puternicul trib al coraișitilor, care aveau în grijă lor marele sanctuar *kaaba din Mecca*. Bogat prin căsătorie, Mahomed are posibilitatea să călătorească mult datorită afacerilor comerciale, și să cunoască astfel marile religii monoteiste, creștină și mozaică. Ajutat și influențat de învățătura *hanifilor* (credincioși monoteiști, diferiți însă de iudei și creștini), Mahomed se va considera el însuși hanîf propovăduitor al adevăratei învățături despre Dumnezeu păstrată de la Avraam și pe care creștinii și iudeii zicea el, au falsificat-o. Mahomed apare într-un moment istoric propice, în care necesitatea unui reformator se impunea, atât pe plan religios cât și politic. Creștinismul și iudaismul, răspândindu-se în Arabia, provocaseră o anumită stare de spirit împotriva religiilor idolare și de căutare a ceva nou a unei religii noi, care să corespundă noilor nevoi spirituale ale vremii. La aceasta se adăuga și starea politică, socială și economică grea a Arabiei, fărâmițată în triburi și a cărei unificare se impunea mai ales pentru a face față presiunii celor două mari puteri vecine: imperiul bizantin și Persia. Mahomed (*Muhanimed* = „cel lăudat”), inclinat spre

religiozitate, trăind adesea retras de lume în rugăciune, asceză și post, pe la vârsta de 40 de ani are viziuni în care îngerul Gabriel i-a arătat primele texte din cartea sfântă, numită *Coran* și i-a poruncit să propovăduiască. Principalele idei ale noii învățături, pe care Mahomed se considera chemat să le facă cunoscute arabilor, erau: Dumnezeu este Unul, judecător drept și atotputernic, a cărui judecată va fi cumplită pentru cei păcătoși, omul trebuie să se supună și să se lase cu totul în voia lui Dumnezeu. Dumnezeu S-a descoperit lui Mahomed ca ultimul dintre profeți. Săi și îl cheamă să propovăduiască arabilor monoteismul. Mahomed randuiește ca practici rituale: spălări, rugăciuni, recitări din Coran, împlinirea dreptății, post, ostanii etc. Primii adepți ai lui Mahomed au fost cei din familia sa, dar tribul coraișitilor îl alungă din Mecca socotindu-l mag și vrăjitor, căci învățătura sa monoteistă dăuna intereselor comerciale ale acestor idolați. Mahomed se refugiază la Iathreb (oraș care se va numi Medina — Orașul profetului — *Medinat an Nabr*). Această fugă s-a numit *Hegira* (*hojra* — „emigrare”) și de la această dată începe *era musulmană* (anul 622 d Hr.). De la această dată activitatea de predicator a lui Mahomed i se adaugă și cea politică. După ce organizează viața religioasă a Medinei, conform învățăturii sale, ajutat de adepții săi, în număr de câteva sute, pornește lupta împotriva orașului Mecca, în anul 630, și care îi deschide portile ca unui cuceritor. Mahomed distruge idoli de la Kaaba și ordănaște ritualul cultului islamic conform învățăturii păstrate, zicea el de la Avraam, părințele arabilor. Treptat Mahomed supune întreaga Arabie, păstrându-

și ca reședință orașul Medina. În anul 632 face un pelerinaj de adio la Mecca și precizează toate amănuntele cultului isamic. Moare la Medina în aceaș an. Mormântul său va deveni al doilea loc sânt după Mecca, pentru adepții islamului. Glorificat ca profet pentru excepționalele sale însușiri, Mahomed a fost absorbit de credincioșii săi pentru păcatele omului, rămânând pentru ei doar un *trimis al lui Dumnezeu*. Învățătura sa a fost fixată în scris de urmașii săi ca *li* (*Kalifa* = locuitor al profetului) *Abu-Bakr Umar* și *Uman*, care au redactat-o sub titlul *Al-Qur-an* (Coran) sau *recitare* sau „ceea ce trebuie citit”. În afară de acest zvor doctrinar, islamismul mai are și unul al doilea izvor, numit *Hadith* (comunicare, istorisire) format din relatări tradiționale codificate în secolul II ca al erei musulmane (sec. VIII–IX d. nr.). În aceste relatări tradiționale se răsunese mai amănunțit modalitățile de împlinire a diferitelor ritualuri, menționate în Coran. Aceste izvoare doctrinare sunt completate și de comentariile unor învățați musulmani, precum și de așa numitele „gma” sau „consens” învățătuiri scurse din similitudini pentru anumite situații. *Doctrina* isamică este un sincretism, un amestec de elemente religioase diferite ca proveniență și factură. Mahomed le-a luat din iudaism (Biblie și Talmud), din creștinism, din tradițiile religioase ale perșilor și arabilor. Forma de bază a teologiei mahomedane ortodoxe este *shahadah* adică:

Nu este Dumnezeu afară de Allah, și Mahomed este profetul său. A doua formulă de bază cuprinde o mărturisire de credință în Dumnezeu, îngerii, cărțile sfinte și viața viitoare. *Ashah* ca un zeu suprem la vechii arabi politeiști,

este spiritualizat, afirmându-se unitatea sa. *Li* (Allah) se atribuie 99 de însușiri pe care (Coranul) și Hadith le enumeră și pe care credincioșii mahomedani trebuie să le cunască și să le recite cu autorul unor mătani (cîntec 99 de mîrgăre). Dumnezeu este creatorul a tot ce există, este alomputernic și milostiv. O trăsătură negativă a doctrinei musulmane este concepția despre *predestinare* sau *fatalism*. Dumnezeu n-a creat pe om liber ci l-a creat și faptele pe care acesta, în mod inevitabil trebuie să le împlinească. Această doctrină încearcă să fie rectificată astăzi de erudiții teologi musulmani, ținând seama de cerințele lumii moderne, în care omul are partea sa activă de responsabilitate. *Îngerii* creați de Dumnezeu au căpetenie pe Gabriel, ce l-a revelat lui Mahomed învățătura divină pe muntele *Hira* (lângă Mecca). În afară de îngerii islamici mai cred în spirite (*inn*), bane și reie (cete rele fiind conduse de lile îngerilor trufieri (aufer). Credința în spirite e o remaniență din politeism, pe care Mahomed n-a putut s-o înlăture. Coranul vorbește despre profeți, admitând 25 de profeți trimiși de Dumnezeu, șase fiind principali: Adam, Noe, Avraam, Moise care au adus evreilor *Libora*, Iisus care a adus *Evangelia* și, ultimul, și cel mai mare profet, Mahomed, numit în Coran *Khatam* („pecete”, „sigiliu”), căreia încheie șirul profeților. Tot așa, Coranul încheie șirul cărților sfinte pe care le abrogă ca fiind incomplete și falsificate. Coranul e revelat, necreat, el a fost dat lui Mahomed de îngerul Gabriel. Coranul îl numește pe Iisus „Cuvântul lui Dumnezeu” și admite nașterea Sa supranaturală din fecundarea Maria. Vorbește despre mîinile lui Messia

Iisus și susține că Iisus a vestit venirea lui Mahomed. Eschatologia este vag expusă în Coran, dar tradiția a completat dogma sarmică despre viața viitoare. Iagerii *Sukur* și *Munkur* judecă sufletele (o judecată particulară) și le trimit în rai sau iad. Numai sufletele protejilor și martirilor sunt scutite de judecată, mergând direct în paradis. Judecata de apoi va fi vestită de Antihrist, iar *Mahdi*, un Mesia islamic, va converti lumea la islamism și Iisus însuși va cobori din cer și se va arăta oamenilor în moscheea din Damasc, va ucide pe Antihrist — monstru cu un ochi în frunte — și va rămâne 40 de ani pe pământ spre a restabili pacea între oameni și animale. Judecata de apoi se va face în tata lui Abiaș. Concepta veche islamică despre bucuriile epicureice ale paradisului a fost înlocuită de teologie musulmani cu un element spiritual care arată raiul ca loc ferit de contemplare a lui Dumnezeu. Legea islamică (Shariah) cuprinde toate categoriile de îndatoriri ce revin credincioșilor, dintre care importante și obligatorii pentru toți sunt considerate *emer obligati* rituale: *stălpul credinței*, mărturisirea credinței, rugăciunea, învestirea rituală, postul Ramadhan și pe erina — la Mecca. La acestea se adaugă „războiul sfânt” care nu este însă o obligație individuală, ci o cerință de la întreaga comunitate musulmană. Indirect impune individului prin perspectiva sa de călătorie în acest război merge de a dreptul în rai fără judecata de apoi. Războiul se duce prin convingeri, dar poate folosi forța când nu convinge cu binele. Prin aceste „stinte” războaie au reușit musulmanii să răspândească islamismul creând cele mai intense imperii cunoscute în istorie: Califatul Arab și Imperiul

Otoman. Împietirea clementului politic cu cel religios în islamism a determinat felurite dezbătăli între credincioși. Jucând la schisme și secte mahomedane. Astfel s-au dezbătut din rândul musulmanilor ortodocși numiți *sunniti* anumite grupări politice în secolul VII, care au avut dispute pe seama alegerii primilor califi (*kharijiti* („rebeli”), la început 12.000 de credincioși, și s-au separat de comunitate după uciderea celui de al treilea calif, Othman (656), pentru că susțineau alegerea califului după merite religioase, nu după gradul de rudenie cu protetul sau tribul coraișilor. Ei mai cereau revocarea alegerii califului născutului născutului, care ar fi corespuns. *Kharijiti* s-au transformat cu timpul în secte creându-și dogme noi. *Shiiti* („sectanți”) contrari în conflict cu *kharijiti*, căci aleg califi pe Ali și ginele lui Mahomed. *Shiiti* atribuite lui Ali de o singură dată cu cea a lui Mahomed, ei nu admit *Hadith* (tradiția) decât intimă, provenite de la Ali și Fatima, soția sa și fiica lui Mahomed și de la descendenții acestora. Împotriva lui Ali se ridică Moavia din familia *Omeyyazi* și se proclamă calif încă fiind Ali în viață. *Omeyyazi* aveau aceeași opinie cu *kharijiti*, adică alegerea califului după merite religioase, nu după înrudire. Când familia *Omeyyazilor* a devenit la însăși cred țară, nu s-au mai respectat principiile democrației înțiale folosind abazul și forța. Pierzându-și speranța de a îndepărta pe *Omeyyazi*, și fiind influențat de mesianismul deosebit, și-au pus nădejdea în venirea unui imam descendent din Ali care va veni într-o zi să restabilească dreptatea și pacea. Acest imam numit Mahdi este un fel de Mesia în secolul șaptea. *Shiismul* s-a ramificat cu vremea în numeroase secte

Isma'il și sunt cei mai importanți și la rândul lor au format alte ramificații: carmatii, druzii, asasinii. Asasinii, vestiți prin cruzimea cu care și executau adversarii, au apărut în sec. XI, având caracter secret. Aceștia dădeau o interpretare alegorică egipteană musulmană, așteptând și ei venirea Fiului Mândru Mesia islamic al șarilor. Doctrina asasinilor provine și din știința mai dăună și azi la unele secte și indeosebi la Khogiah sectă din India. Alături de sectară a islamistilor este a „necurtoare” „matură știință” care formează în sec. VIII o școală de teologie ce intră în conflict cu teologia ortodoxă musulmană (*matkalim*). *Maturitii* sunt raționala știință, susțin natura „creată” a Coranului care nu e decât o „reprezentare” a cuvântului lui Allah. El combat doctrina predestinației. În sec. XVII apare un curent rigorist, de revenire la vechea doctrină musulmană, condus de *Atuhammad ibn al Wahab*. Acesta propovăduiește un *monoteism rigid*, combate cultul sfinților, venerării mormintelor, împodobirea moscheelor și luxul în general. În secolul trecut, *wahhabiti* folosind acțiuni violente, pun stăpânire pe întreaga Arabie distrugând la Mecca și Medina monumentele religioase și mormântul lui Mahomed. Devenind o primejdie pentru turcii sultanilor în urma unui război lung condus de Ali, Pașă al Egiptului, *Wahhabiti* au urmărit înlăturarea din islamism a tuturor învățăturilor bazate pe tradiție. Această sectă numită „protestantismul islamismului” mai are și azi un mare număr de adepti în Arabia. Sub influența misticii creștine și filozofice neoplatonice și indiene apar în islamism o categorie de călugări, care, imitând pe călugării creștini, renunță la orice lux,

ducând o viață de sărăcie, purtând îmbrăcăminte simplă deasă și aspră (suf), de unde numele lor de *sufiți*. Numiri date sufiților mai sunt *tachiri* (b. arabă), *dervisi* (b. persană). Cui timp sufiților s-a făcut o religie aparte contravenind oricărui text islamic. *Teologia sufistă* este *paniste*, practicând mistică cufundării în nonexistență (*fana*), (un fel de Nirvana a indienilor sau în realitatea absolută). Unii sufiți ajung să se creadă chiar dumnezei „Eu sunt Dumnezeu” de ar marea mistic *Husein ibn Ali* murmurat *Hakladi* (sec. XI) care pentru această îndrăzneală a fost crucificat la Bagdad în 922. Pentru a se evita asemenea răătăcirii dogmatice în mistică islamică, marele teolog musulman Al Ghazali (sec. XI) a redactat codul mistic musulman. *Renașterea științei religioase* în care sistemul zează doctrina sufistă, punând-o de acord cu ortodoxia musulmană. Se formează *confrerii* sau ordine religioase, practicând în comun pietatea conform legii musulmane. *Confreriile* au luat ființă în sec. XII-XIII și există și azi. Ele sunt formate numai din bărbați și uneori au *caracter de ordine monahale* ca în creștinism, deși monahismul contravine învățăturii lui Mahomed în afară de confreriile sufiților care au făcut votul sărăciei, ascultării și castității în general membrii confrerilor musulmani nu trăiesc în retrăsiuni, ci sunt căsătoriți și trăiesc la casele lor adunându-se săptămânal în anumite locuri unde sub conducerea șefului confrerii se îndeplinesc riturile reglementare ale ordinului (rugăciuni, spălări rituale etc.) din Coran etc. Confreriile au un rol mare în islamism, *întreținând pietatea în popor și ferind islamismul de a*

deveni sec și formal și legat de confraternitate. Căutul stinților (*waḥḥ*) marș m stier fiind cinstiți ca stinși așa cum însuși Mahomed a devenit după moarte obiectul venerației credincioșilor islamici. Căutul stinților a dat naștere la sărbători, pelerinaje și la căutul relicvelor. Cea mai importantă relicvă este stindardul verde al profetului (*samguk scerif*) păstrat de calif. Acest stindard a fost dat lui Mahomed din cer ca semn al victoriei și musulmanii în războiul sfânt purtau totdeauna un stindard verde. În sec. XIX, mistica islamică a cunoscut o puternică înflorire în Persia, prin două reforme religioase: Babismul și bahaimul. Un tânăr musulman, Mirza Ali Mahomed (1820-1850) se considera Bab, „poartă” a lui Mahdi (Messia islamici), adică purtător al doctrinei lui Mahdi. Succesorul lui Bab, numit *bahá' í-láh* („splendoarea lui Dumnezeu”) a dat naștere bahaimutului, o sectă care avea un caracter umanitar și pacifist, ruptă total de legea islamică. Căutul musulman a fost practicat în *mexogid* sau *mexed* (locuri „unde se ingenuche”) din care cuvântul „moschee”. Moscheile mari au fost numite „*geami*” sau *geami* (geamii). Prima moschee care va servi ca model este casa de rugăciune de la Medina din timpul lui Mahomed. Arhitectura lor e formată dintr-o tindă și o sală de rugăciune, având deasupra cupole și turnuri înalte — *minara* — iar. Aceste *minarete* constituie locul de unde sunt vestiți (chemați) credincioșii la rugăciune. Una dintre cele mai frumoase este moscheea lui Omar, construită la Ierusalim (anul 690), pe locul unde a fost templul lui Solomon. Singura decorație a moscheilor sunt „arabescurile” (linii geo-

metrice flor și frunze impletite simetric) conform învățaturii lui Mahomed de a se interzice reprezentarea figurii umane și a animalelor. Partea cea mai importantă a moscheii o formează tindă (*mihrah*) care arată direcția (*kiblah*) spre Mecca, direcție în care trebuie să se îndrepte credincioșii când se roagă. În *mihrah* (tindă) împodibită cu arabescuri se așterne un covor pe care stă *imamul* (slujitorul) și dă rjeaza rugăciunii. Imamul — conducătorul rugăciunii — publice trebuie să cunoască bine ritul musulman și să aibă o viață morală. Imamii sunt căsătoriți și au diferite grade. *Imamul* care conduce rugăciunile de vinerea și de sărbători se numește *Ahatib*, cel care predică sau are un grad în conducerea comunității religioase se numește *muazzin* (muezin). Moscheile mari din state au un sprijin important pentru toate serviciile. Conducătorul religios al unei comunități mai mari se numește *mufti* (mufti) (judecător). Conducătorul cultului islamic într-o țară se numește *Mare Mufti* (Magistral) și teologii erudiți (*ulama*) — Iaricia, erau conduși de marele Mufti sau *Sheikh-ul-islam*, căruia ca titlu — incredința conducerea tuturor funcționarilor religioși a capitalei. Credincioșii nu pot participa la rugăciune decât foarte curat (la trup (prin spălări rituale) și la haine. Rugăciunea (*salat*) trebuie făcută de 5 ori pe zi la ore stabilite și constă în citiri din Coran și anumite gesturi, altitudinea fixate de lege. De aceea, pentru a se comporta corect, musulmanii preferă să-și facă rugăciuni în grup la moschee unde își lasă încălțămintea la ușă, se așează în rânduri înapoiă imamului și repetă cuvintele și gesturile acestuia. Sărbătoarea religioasă este Vinerea dar nu are caracterul

sacru al Duminicii pentru creștin sau Sâmbetei pentru evrei. Mai au șapte sărbători principale printre care ziua morții lui Mahomed, ziua care precede *Marele și Micul Bairam* („rupere”, denumire dată stăruirii postului din luna Ramadhan) și durează trei zile consecutive. *Marele Bairam* este sărbătoarea sacrificiilor și are loc în timpul peregrinajului la Mecca, durând patru zile. Credincioșii care nu sunt în peregrinaj, se adună în moschei până în zorii zilei, pentru că la musulmani, ca și la evrei, ziua începe la apusul soarelui și durează până a doua zi la aceeași oră. *Musulmanii șiiți* din India de Nord au unele sărbători șiiite la care participă și *sunniti* și chiar îndepărtați nemahomedani. Este durează zece zile și formează un fel de mister, reprezentând martiriul lui Hussan și Hussein, fiii călătorului Ali și nepotul lui Mahomed, asasinați de adversarii lui Ali. Musulmanii au diferite obiceiuri și rituri la naștere, născut și moarte. Copilului nou născut i se șoptește la ureche mărturisirea de credință *Shahada* (Credul musulman) „nu este alt Dumnezeu decât Allah și Mahomed, profetul său”. Această mărturisire trebuie s-o facă și muribundul spre a fi pregătit s-o rostească la judecata când va fi întrebat de cei doi ingeri ai morții, *Nakir* și *Munkar*. Mormintele mahomedane sunt construite în formă de cruce în care mortul e așezat pe o parte cu fața spre Mecca. Deasupra se ridică un mănunchi de pânză sau o botă (*qubba*). În India există morminte musulmane monumentale construite cu mare lux. Nu se obișnuiește dorul. *Cal totu* a existat până la începutul secolului XX (1924), când a fost suprimat de Avaturk odată cu suprimarea tribunalelor și a ordinelor religioase, înlocuirea

calendarului musulman cu cel gregorian. Tendințe moderniste în islamism n-au urmărit dstrugerea religiei islamice. Au declanșat însă reacții ca mișcarea *Muhammadiah*, care urmărea întoarcerea la Coran și la ortodoxia musulmană, înfrunțază școala instituții de asistență socială, grupul feminin *Aisya*, Liga tinerilor musulmani. Centru conservatorismului musulman e universitatea din F. Ashaz din Egipt. Majoritatea musulmanilor trăiesc în Extremul Orient (India, Pakistan), Orientul Mijlociu (Iran, Arabia), Africa, Europa, Australia și America. Islamismul răspândit alădată după comandamentul profetului prin „războiul sfânt” a renunțat azi la teocrație, bazându-se numai pe propaganda religioasă pe care o fac confrerii le religioase. (F. VIR. DR.)

ISMAEL, Ismail — era fiul lui Avraam cu soția sa Hagar (Agar), înainte de nașterea lui Isaac (Ishak), a ungărit la casa lor. Agar și Ismail au coborât în sudul țării Canaan și au locuit în pustiu. Arav. Ismail ocupându-se cu vânătoarea și s-au asociat cu oameni, locuitorii acelor și au devenit arabi (de la Arav, numele (natura) Ismail este socotit părintele unei din triburile arabe. Ismail (credincioși monoteiști), *Iacere* 16, 1—5).

ISMAILIT — din neamul lui Ismail.

ISON — notă muzicală prelungită, acompaniament muzical cu vocea a stră (cântând neșele case), cu care isonara acompaniază pe psalt.

ISONAR — cântăreț corist care secundază o cântare, acompaniază, ține isonul.

ISPAS — se numește în poezie mare e praznic împărătesc care este înălțarea la cer a Domnului (H. *Ἀνάληψις τοῦ κυρίου*, *Analepsis tu Kyriou*, *Iscen Domni*).

Vozneşenie Gospodure) Se sărbătoreşte la 40 de zile după Paşte în ziua săptămânii a şasea după Înviere, când Domnul Iisus Hristos S-a înălţat la cer (Marcu 16, 19; Luca 24, 51; 1 apte 1, 2-12). Este una dintre cele mai vechi sărbători creştine menţionate de Constituţiile Apostolice (sec. II). Sărbătoarea a căpătat o mare solemnitate mai ales din sec. IV, când Sf. Împărăteasă Elena, mama împăratului Constantin cel Mare, a ridicat o veştită biserică (Elena) pe muntele Eleonului sau al Măslinilor, în Ierusalim, de unde Mântuitorul S-a înălţat la cer. Creştinii se salută în această zi cu formula „Hristos S-a înălţat”, este Ziua Eronor (se face pomenirea ostaşilor morţi pe front).

ISPĂŞIRE — împlinirea unui canon (pe care preotul duhovnic îl dă penitentului) la spovedanie), supunerea la o restricţie benevoală sau forţată, ca urmare a săvârşirii unei (unor) fapte care au frustrat legea (morali-religioasă sau civilă). *Ispăşirea* păcatelor, sub aspect religios, se face şi pe lumea aceasta şi în viaţa de dincolo (în iad). Pe plan civil, *ispăşirea* faptei ca urmare a călcării legilor prevăzute de justiţia statului poate fi închisoarea (privarea de libertate pentru un timp anume) sau chiar pedeapsa cu moartea (acolo unde e prevăzută de lege). *Ispăşirea* este totdeauna legată (în conceptul creştin) de păcat, de căderea egu morale. De aceea, ea poate avea nu numai aspecte exterioare, ci mai ales interioare psihologice, adică muştrările de conştiinţă, care pot fi uneori mai cumplite decât orice pedeapsă exterioară, fiindcă, în sens aegoric, ele sunt „flăcări le iadului”. În legislaţia religioasă a poporului evreu, Vechiul Testament a prevăzut (în cartea Levitic, cap. 16) o sărbătoare anuală

pentru ispăşirea solemnă a tuturor păcatelor, sărbătoarea numită *Iom Kipur* (la 10 a lunii Tişri — septembrie, octombrie) pe care însuşi Dumnezeu a instituit-o.

ISPITA (ὁ πειρασμός — *peirasmos* = ispită, îndemn spre rău, — î demn determinat de o cauză din afară, dar care se reflectă în conştiinţă. Astfel *ispita* devine un fel de încercare, o verificare a rezistenţei morale din om. *Ispita* e legată de săvârşirea unui păcat, şi de aceea diferă după natura păcatului. Câte păcate, tot atâtea ispite. Când apare *ispita* apare şi începutul păcatului (Matei 5, 28). Înlăturarea *ispitei* î seamnă înlăturarea gândului rău, din clipa când e apărut (Matei 26, 41). Învăţătura creştină arată că spre a birui *ispita* trebuie să te rogi şi să fii veghetor, atent să nu îngădui să prindă rădăcină. „Privegheaţi şi vă rugaţi, ca să nu intraţi în ispită” (Matei 26, 41).

ISRAEL v. Evreu

ISTORIA RELIGIILOR sau **Ştiinţa religiilor** — este o ramură a istoriei generale, care se ocupă cu descrierea şi caracterizarea tuturor religiilor, sub toate formele pe care acestea le-au luat în decursul vremurilor. Mircea Eliade, în lucrarea „*Krisis und Erneuerung der Religionswissenschaft*” dă o formulare, fără pretenţia unei definiţii, în general se înţelege prin *Istoria religiilor* sau *ştiinţa religiilor* studiu vast a realităţilor religioase, adică al formelor şi conţinutului apariţiei istorice a unei anumite „relig.” (a unui trib, a unui popor sau supranaţiunea, precum şi a structurilor specifice a vetei religioase), forme sacre, reprezentări despre suflet, mistică, ritualuri, etc., instituţii, învăţături despre fete urite

experiențe religioase etc.”

ISTORIA SIMPLĂ A RELIGIILOR sau **Hierografia** — spre deosebire de istoria comparată a religiilor, prezintă descrierea religiilor lumii și dezvoltarea lor istorică, urmărind caracterizarea precisă a unei religii, fără a folosi, decât rareori, metoda comparativă, spre a călăuzi istoria comparată a religiilor.

ITALIA v. **Septuaginta**

IUDAISMUL — este comunitatea de credință religioasă a iudeilor, credința mono-teistă în Dumnezeu Iahve (E L, E lohim, Eloah, cum este numit cu pluralul de majestatic), monoteism existent de la apariția în istorie a poporului evreu, care începe cu Avraam (v. Avraam, Evreu) primul strămoș, din a cărui descendență (Isaac, tatăl lui Iacov Israel) s-au născut cele 12 triburi care au format poporul lui Israel (triburi care s-au dezvoltat din neamurile celor 12 fii ai lui Iacov). *Judaismul* derivă, ca denumire, de la numele lui Iuda, unul dintre cele 12 fii, pe care Dumnezeu l-a ales ca din neamul lui să se nască Mesia, Iisus-Mântuitorul, Răscumpărătorul neamului omenesc din robia păcatului strămoșesc. După o robie de peste patru sute de ani în țara Egiptului, evreii reușesc să se elibereze și, întorcându-se în Canaan, țara strămoșilor lor, o împart între cele 12 neamuri. Pe la începutul mileniului I î. Hr. ajunge rege David, din neamul lui Iuda. Fiind înțelept și viteaz, ajutat de harul lui Dumnezeu, pentru credința sa, el reușește să unească cele 12 triburi și să formeze un stat unitar și puternic, cu capitala în Ierusalim. Apogeul gloriei acestui regat e cunoscut sub regele Solomon, fiul lui David, care a zidit și primul templu din Ierusalim. După moartea lui Solomon, regatul

a fost împărțit în două de urmașii săi. Slăbind puterea politică a statului, evreii au ajuns să fie din nou înrobiți, în mai de asirieni (sec. VII î. Hr.) și apoi de babilonieni (sec. VI î. Hr.), când regele Nabucodonosor (Nabucadnetar) dăruiește și templul din Ierusalim. Pe la anul 539 î. Hr., babilonienii fiind înfrânți de perși, Cirus, regele Persiei, îngăduie evreilor să se întoarcă în țara lor și să-și rezească templul (sec. II î. Hr.). Iudeea se afla sub dominația seculizator, al cărui rege, Antioh al IV-lea, păgân, înlătură mozaismul, silindu-și pe evreii să se închine lui Zeus, a cărui statue o instalaseră în templul din Ierusalim, profanându-l. Iudeii se răscoală sub conducerea *traitorului* *Macabeu*, care înlătură păgânismul și purifică templul. În amintirea acestui eveniment legat și de minunea aprinderii miraculoase a templului marelui stăpânitor din Sfânta Sfințenie, s-a instituit sărbătoarea *Hanukk* (*Hanukka*) a luminilor pe care evreii o celebrează în fiecare an, în ultima decembrie ca și a reînnoirii legii mozaice. În anul 60 î. Hr., iudeii cad sub stăpânirea romană, care încearcă un intens proces de romanizare a acestora. Din această cauză au loc numeroase revolte ale poporului evreu, revolte care, culminând în anul 70 d. Hr., au determinat pe împăratul roman Vespasian să se înăbușe sângeros, distrugând Ierusalimul și dărâmand templul până în temelii. După acest tragic eveniment s-a intensificat diaspora evrească. În sec. IV, când creștinismul a fost decretat religie de stat în imperiul roman, evreii au fost înlăturați din toate serviciile statului. Statul a devenit tot mai dramatic, mai ales după apariția islamismului (sec. XII-XV), când evreii au fost nevoiți, mulți dintre ei, să se

refug eze în toate continentele (Asia, Africa, America, Europa), în țările în care au fost acceptați. După al doilea război mondial, în urma tragicului holocaust, evreii au hotărât reînființarea statului Israel și revenirea în țara strămoșilor. Păstrarea religiei mozaice de către evrei, indiferent în ce colț de lume s-au aflat, a fost miracolul care a păstrat ființa națională a acestui popor de-a lungul mileniilor, dându-i puterea să se reunească, azi, într-un stat un timp pe pământul străbun. Religia monoteistă mozaică este cuprinsă în cărțile lor sfinte: *Tora* și *Talmudul*. *Tora* (*Tanakh*) cuprinde din Vechiul Testament: *Legea* (*Torah*) sau *Pentateuhul* (adică primele cinci cărți atribuite lui Moise (primul mare profet al poporului evreu), *Profeții* și *Scrierile*. În *Torah* (*Legea*) sunt relatate evenimentele istorice prin care a trecut poporul evreu și legislația epocilor respective, începând de la Avraam și până la reîntoarcerea lor în Canaan, călăuziți de Moise. *Profeții* (*Nebi'im*), împărțiți în *anteriori* — despre care se vorbește în cărțile canonice Iosua, Judecători (ex. Samuel), Regi I-IV (Samuel, Natan, Ilie, Elise) și *posteriori* — împărțiți în *mari* (Isaia, Eremia, Ezechiel și Daniel) și *mici* (Osea, Amos, Miheea, Iosif, Avd, Iona, Naum, Avacum, Sofronie, Agheu, Zaharia, Maleahi). *Scrierile* (*Kethubim* = celelalte) cuprind toate celelalte cărți canonice ale Vechiului Testament, fie istorice (Cronici, Ezdra, Neemia) fie cele literare și filozofice (Psalmii lui David, Cărțile lui Solomon ș.a.). Limba scrierilor este ebraica, în alfabetul specific păstrat, folosit în Mesopotamia și introdus în Palestina. Cultul îl săvârșeau preoții a eșii din neamul lui Leviticum

aflăm din cartea Levitic), ei aduceau la templu rugăciuni și jertfe (de animale și păsări). Primul cod moral este *Decalogul* (Tabelle Legii), primit de Moise chiar de la Dumnezeu (Iahve), cod superior moralei ce orla te din epoca respectivă (ex. Codul lui Hamurabi). Tablele Legii se păstrau într-o cutie specială confecționată din lemn scump și podobe de aur numită *Chivotul Legii* sau *Arca Alianței*, simbol al alianței dintre Iahve și Israel (când încă nu se zidise templul). *Chivotul Legii* era așezat într-un cort, făcut după un anumit plan și rânduit pentru cult, fiind că și templul împărțit în Sfânta Sfințelor (unde se așeza *Chivotul*), numit *Cortul Mărturiei*. Suptorii cultului, numiți *scribi* și *rabini* interpretau *Legea*, ei au luat locul vechilor preoți evrei. Apărătorii Legii, împotriva influențelor din afară, mai ales elenistice, erau *fariseii* iar contrarii lor erau *saducheeii* (aristocrații), favorabili elenismului, rămânând totuși tradiționaliști. O sectă iudaică ce apare în epoca elenistică sunt *esenienii*, influențați de idei filosofice și de religioase noi, se stabli seră în jurul Mării Moarte, ducând o viață de ascet. Manuscrisele de la Qumram, descoperite în urma săpăturilor arheologice din secolul nostru (1947), se crede că provin de la esenieni. *Tora*, cartea sfântă de bază a iudaismului, a căpătat în timp numeroase comentarii și interpretări, făcute de rabbinul Iuda Na-Nasi, care a redactat în lucrarea sa și comentariile anterioare. Lucrarea aceasta se numește *Mishna*. Ea este un întreg cod de legi juridice religioase, fără a cuprinde însă toate tradițiile orale de aceea, ce s-a rămas au fost și ele adunate într-o lucrare asemănătoare, numită *Tosaphta*. *Mishna* este din nou revizuită în sec

mozaică, ceea ce contravenea învățăturii creștinerii creștine adevărate (I Cor. iv. 23, 15-3, Gal. I. 11-12 etc.).

IULIAN V. Calendarul

IUSTIN MARTIRUL ȘI FILOZOFUL SĂ (+163) — este autor de unele hristologice și a unei cărți cuprinzând reguli de cântare numită *Psalter* din păcate pierdută.

IVRIM (ebr.) — denumire dată triburilor lui Israel. Ivrim-evrei, o variantă a acestui termen era *habitru*, termen folosit de egipteni pentru cucertorii Canaanului, adică evreii.

IZKOR (ebr.) — în religia iudaică este una dintre cele mai impresionante ceremonii religioase de *pomenire a morților*. Izkor se face la sinagogă de patru ori pe an: în zilele sărbătorilor: Iom Kipur (25 septembrie), Simni Ateret, 7 octombrie, Pesah („ziua a opta” — 1 mai), Savat („ziua a d-a” — 4 iunie).

IZVORUL TAMADURILII — este una dintre cele șapte sărbători menționate în *Sinaxarul*. Sinaxarul ne arată geneza acestei sărbători, care se prăznuiește în ziua de Vineri din Săptămâna Cuminată (prima săptămână după Dumineca Invierii Domnului). Se spune că Leon I Tracul, numit și Machele, până nu era încă împărat a căutat totuși să afle în tărâșurile sale prea multă vreme pălărit. Același lucru îl făcea și în orașele sale, care rădăceau meoace și încoace cântând un izvor să și potolească setea. Făcându-se milă de el, Leon I a luat de mână și au pornit împreună să caute apă. Iată ce ne spune Sinaxarul despre minunea ce s-a petrecut acolo: „Leon, ce se numește Machele și era umil și smerit pentru a său bun nărav și în lăstivire ce avea, mai înainte de a se sui pe scaunul împărăției, umblând pe lângă acel loc, au aflat pre un orb, rătăcitor și luându-l pe el de mână l’povățuia,

și ajungând ei amândoi acolo aproape, unde era izvorul acesta, s-au făcut sete orbula și să ruga lui Leon ca să-i stingă acea sete cu apă. Căci mergând într-untrul pădure, aceea carea era plină de copaci des și de alte sedări plante, de multe feluri, căuta apă și nea lăud apă și au întors înapo întristată. Și întorcându-se au auzit glas de sus zicând: „Nu trebuie a Leon, să te afli setat, că apa este aproape”. Întorcându-se iarăși să caute și setei îndă se met și neaflăud iarăși s-au făcut glas ca și într’yi auzis l’ — împărate într’i în partea cea mai dintr’yi acesle păduri dese că vei afla în lac și ta dintr’ns. Cu mâinile tale apă te buri și stingi setea orbula și să ung căut nă și ochii lui ce întunecați și îndată ce ve cunoaste cine sunt eu, că de multă vreme lăcesc în locul acesta. Deci Leon au făcut precum i au poruncit, și glasul acela și a văzet orbula și după proximitatea Marelui Domnului peste puțină vreme a stătur Leon, împărat. Și a zidit acolo la ace izvor el într’i biserică cu cheie alăsa precum să vede astăzi în an 454 d Hr.). Și se făcea prea multă mină în toate zilele într’acea biserică și după multă vreme în cel Mare împărat grecesc bizantin vizitând în beală și pătâind rău de acea beaă a dat biră de oțet nădărea sa și vrând să lădă răsplătire Marelui văzătorului zădărea beaă dăruia și au făcut mare mare și mai în pod bătă, carea după ce se stăruie se de multe cutremure mai pre urmă și văzătorul Vasile Machedon și fiul său Leon întelept l’ împreună au zidit și o au dres. Pe vremea lor această făcătă și mai multe minuni făcea, că hubele ce e un flate și oțetă și alie buale neamărate au vădecat și starpăoni au

dezlegat daru izvorului acelaia. Și împăratul Constant n Portirogenetul s-au născut din împărăteasa Zoe. Și-au înviat și pre un mort izvorul acela, care e era din Iesania, că mergand acela la acel izvor au murit pre cale, și cand era să moară și vrea să i iasă sufletul, s-au rugat corăbierilor să i ducă pre e acolo, la biserica izvorului și să toarne trei picături de apă, dintru cel izvor de acolo peste dânsul, când vor vrea să-l îngroape. și au făcut așa, și după ce au turnat apa, au înviat mortul. Și după mulți ani, când era să cază acea biserică mare, s-au arătat Născătoarea de Dumnezeu și au ținut-o până ce s-au strecurat norocul, de au ieșit afară. Dăvori de multe feluri apa aceea i-a izgonit de acolo. Și pre mulți legați din temnițe i-au dezlegat, și pre împăratul Leon ce înțelept

de piatră l-au vindecat și lui Ioan, Patriarbul Ierusalimului, i-au vindecat auzul, ce i se stricase. În Haldeea, pre monahul Peper n și pre ucenicul lui i au vindecat Marea lui Dumnezeu, prin chemare așîzderca și pre monahul Matei și pre Maletu, care erau părați la împăratul. Și pre un Patrichie și pre un Spataru mare, și pre mulți alți nenumărați, cine-i va putea spune" (*Penticostar* 841 p 3-36). În Vnerea din Săptămâna Luminată, numită *Vnerea Izvorului Tămăduirii* se săvârșește în toate bisericele Sf Liturghie, apoi se face sfîntirea apei mari, în biserici sau la fântâni și izvoare, iar în unele părți preoți fac și botezarea generația caselor credincioșilor, ca această apă sfințită, v. **Cultul Marial**

Î

ÎMBISERICIRE — învoire dată de episcopul locului unui preot pensionar de a patea sau la o biserică

ÎMPĂRTĂȘANIE — ÎMPĂRTĂȘIRE, CUMINECARE (lat. *communicatio* = comunicare, gr. κοινωνία, -3 *koinonia*, -1 = legătură, comuniune, 3 ge a κοινωνία *i Ieia koinonia* — Sfânta comuniune, Euharistia) — moment important, indispensabil în cadrul Sf. Liturghii, în Biserica Ortodoxă, când, după săvârșirea Sf. Euharistii, urmează împărtășirea credincioșilor (după împărtășirea clericilor) cu Sfântul Trup și Sfântul Sânge al Domnului, sub forma pâinii și vinului euharistic.

Preotii se împărtășesc la fiecare Sfântă Liturghie (fiind conform canoanelor totdeauna pregătiți) iar credincioșii numai când s-au pregătit prin post și spovedanie. *Fiecare creștin ortodox trebuie să se împărtășească în cele patru posturi de durată din cursul anului bisericesc (Crăciun, Paște, Sfinții Petru și Pavel și Adormirea Maicii Domnului sau Postul Sfintei Marii) sau măcar o dată pe an în Postul Paștelui, v. Sf. Euharistie*

ÎNAINTE-MERCĂTORUL v. Ioan Botezătorul.

ÎNĂLȚAREA LA CER A DOMNULUI v. Ispas.

ÎNĂLȚAREA SFINTEI CRUCI v. Cruce

ÎNCHINAREA sau **ÎNCHINĂCIUNEA** (gr. καίρεισμος [*proskýnhsis*] = *kairetismos*, *proskynesis* = închinare, de la ὑποκλίνωμαι, *cairetCw* = *ipoklinome*,

hairetao = a face semnul crucii, — spre deosebire de κλίνω = *klino* = a închina averea bisericii, domnii români închinau la Sfântul Munte Athos câte o biserică și averile ei, a închina un pahar de vin cu prietenii etc.)

Închinarea facerea semnului crucii este un gest ritual specific creștin. Este semnul mărturisirii credinței creștine și al săvârșirii lui Dumnezeu. Închinarea este cel mai frecvent act liturgic, atât în cazul public cât și în cazul particular. La intrarea în biserică preotul (și credincioșii) se închină făcând semnul sfintei cruci în numele Sfintei Treimi pe care o mărturisim, rostind: *În numele Tatălui* (și mâna dreaptă, cu trei degete adunate — cel mare, arătător și mijlociu — se duce la frunte) și *al Fiului* (mâna dreaptă se duce pe piept) și *al Sfântului Duh* (mâna se așează pe umărul drept), „Amin” (și ducem mâna la umărul stâng). Închinarea sau semnul sfintei cruci se face în biserică în timpul săvârșirii Sfintei Liturghii și slujberor religioase și în orice altă împrejurare a vieții când credincioșii cer ajutorul lui Dumnezeu, aducându-l în același timp și mulțumiri pentru binefacerile Sale. *Închinarea* nu se face la fel în toate confesiunile creștine: *ortodocșii* de odinioară se închinau cu două degete, *ortodocșii* de azi se închină cu trei degete (pe care le duc la frunte, la piept la umărul drept și la umărul stâng, simbolizând că din Tatăl S-a născut Hristos, a coborât pe pământ și șade de-a dreapta Tatălui, însoțind semnul cu cuvintele: „În numele Tatălui,

al Fiului și al Sfântului Duh”. *catholici* fac închinarea cu *toată palma întinsă* *monofiziti* (armeni), care cred că Iisus a avut o singură fire, numai firea divină, *se închină cu un singur deget*. Închinarea se face cu fața la răsărit (acolo e răsăritul soarelui „acolo este Raiul și Hristos”). Formula însoțitoare „În numele Tatălui...” este cea mai veche și generală (Matei 28, 19) – ea s-a transmis prin Sf. Tradiție. Mântuitorul trimite pe Apostoli a propovăduire spre a încreștina noroadele „Botezându-le în numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh”. *Semnul crucii* arată credința în Santa Treime în mântuirea omului prin răstignirea lui Iisus Hristos înseamnă credința în jertfa Lui și hotărârea creștinului de a răstigni pe omul cel păcătos din el. *Semnul crucii îndepărtează duhul cel rău*, care este *pacatul*. Biserica Ortodoxă începe și sfârșește toate slujbele și rugăciunile prin semna Crucii, invocând puterea ei sfântoasă prin care Sfintele Taine ajută la sfințirea și mântuirea omului. *Semnul Sfintei Cruci* însoțește ingenuncherile și mătănile la rugăciune.

ÎNGENUNCHEREA (γονυκλισία, η *gonuclisia*, lat. *genuflexio*) — *prosternarea* și ridicarea ochilor spre cer este un gest ritual care însoțește rugăciunea (nu numai în creștinism): Mântuitorul se roagă în genunchi. El a mers cu ucenicii pe Muntele Măslinilor și „ingenunchind, Se ruga...” (Luca 22, 41) s-a prosternat, a căzut cu fața la pământ, rugându-Se: „Părinte, de voiești treacă de la Mine acest pahar. Dar nu voia Mea, ci voia Ta să se facă” (Luca 22, 42). Gestul ingenuncherii, ca expresie a recunoașterii totale a voii lui Dumnezeu, îl găsim în Noul Testament, atât la Mântuitorul,

Care înainte de patimile sale a *ingenunchiat* și S-a rugat în grădina Ghetsiman (Marcu 14, 36), cât și la Apostolii și Ecumenici Săi. Arhidăconul Ștefan *ingenunchiază* și se roagă în timp ce se prăvălește să moară lovit cu pietre de dușmanii lui Hristos, în care Ștefan crede și Căruia îi încredințează sufletul său: „Și scoțându-l afară din cetate îl băteau cu pietre pe Ștefan, care se ruga și zicea: Doamne, li s-a primit dăruiala mea. Și ingenunchind a strigat cu glas mare: Doamne, na-le soacii, or păcatul acesta. Și zicând acestea a murit” (Fapte 7, 58-60). Și Apostolul Petru se ruga în genunchi pentru iuvieria Iavitei: „Și Petru a ingenunchiat și s-a rugat, și întorcându-se a zis: Iavita, scoală-te! Iar ea și-a deschis ochii. Și dându-i mana, Petru a ridicat-o și, chemând pe sfinți (creștini) și pe văduve, le-a dat-o vie” (Fapte 9, 40-41). Gestul ingenuncherii (așezarea în genunchi) la rugăciune era în uz și a evreilor de la care a trecut și în creștinism. Este un gest care exprimă smerența în fața lui Dumnezeu și profundă încredințare a Lui. Exprimă și pocăința și părerea de rău pentru păcatele săvârșite. Ingenuncherea se face în timpul rugăciunii particulare și cu toate în timpul Sfintei Liturghii.

ÎNGER (ἄγγελος — *aggelos* — *nger*, *vestitor*, lat. *angelus*) — în concept ortodoxă este o ființă necorporală (spirituală) supranaturală, un obiectiv al cultului, ca și sfinții. Îngeri au fost creați de Dumnezeu înainte de a fi lumea. Ei sunt mijlocitori între Dumnezeu și oameni, vestitori ai voinței și poruncilor divine și ajutori ai mântuirii oamenilor, ocrotitori și ajutori ai omului. Îngeri constituie idealul de perfecțiune și puritate și sunt reprezentați în iconografie ca niște copii sau tineri cu aripi

Scritorul bisericesc Dionisie Areopagitu, (autor foarte controversat, pentru care a fost și numit Pseudo-Dionisie Areopagitul) vorbește despre ingeri într-una din lucrările sale intitlată „Despre ierarhia cerească” arătând că această ierarhie este formată din nouă cete îngerești împărțite în trei treade: 1. *Serafimi*, 2. *Domni*, 3. *Începători*. Acestea sunt nume ale cetei îngerești, căci nume individuale se cunosc numai trei arhangheli: Mihail, Gavril și Rafael. Despre toate aceste cete îngerești ne vorbește Scriptura atât în Vechiul cât și în Noul Testament, precum și Sfinții Părinți ai Bisericii: Ignatie Teoforul, Irineu Clement Alexandrinul, Chirila Ierusalimului, Vasile cel Mare, Grigorie cel Mare sau Dionisie Ferarul Augustin Ioan Damaschin și alții. Ierarhia cerească (Iinea spirituală) a fost creată prin voința lui Dumnezeu, care a rânduit și slujbele fiecărui rang. Întru El au fost făcute toate, cele din ceruri și cele de pe pământ, cele văzute și cele nevăzute, fie tronuri, fie domnii, fie începători, fie stăpâni. Toate s-au făcut prin El și pentru El (Colosen 1:16). Despre rostul și slujirea ingerilor, Biserica creștină și-a formulat învățătura în *Marturisirea Ortodoxă* în care scrie că: *„Ingerii sunt duhuri create de Dumnezeu din nimic, pentru ca să-I preamărească și să-I servească și afară de aceasta, să servească în nume oamenilor povățuindu-i la împărăția lui Dumnezeu. El se dau și pentru apărarea orașelor, a împărățiilor, a țărilor, a mănăstirilor, a bisericilor și a oamenilor clericilor și mirenilor, de asemenea păzesc și pe prunci. Ei aduc înaintea mării*

domnezești, rugăciunile și milosteniile noastre și a te faceri de bine. În Vechiul Testament, mai înainte de a fi dată Legea prin Moise, ingerii învățau pe strămoșii noștri Legea și voia lui Dumnezeu și le arătau calea mântuirii după cum mărturisește Dionisie. Iar pe urmă, după ce s-a dat Legea, ei învățau și povățuiau spre ce e bine. Iar de asemenea descoperă lucrările dumnezeiești și, după porunca lui Dumnezeu, se afla pretutindeni lângă fiecare om, ne păzesc de toată primejdia și alungă pe dușmanul sufletelor noastre care mancește fără milă pe om, dacă vede că Dumnezeu îl îngăduie să facă aceasta” (*Marturisirea de credință*, Ed. 1952, p. 19). La început, toți ingerii au fost în comunianță cu Dumnezeu, dar ulterior abuzând de libertatea lor și îndemnați de căpetenia lor, *Lucifer*, care a vrut să fie asemenea lui Dumnezeu, o parte dintre ingeri l-au părăsit pe Dumnezeu, Care i-a creat, și căzând în *păcatul nesupuneri și mandriei* și-au pierdut purtarea și vrednicia demnității corespunzătoare firii și menirii lor, devenind *ingeri răi, diavoli sau satana* cauză a răului pentru ei și pentru toate făpturile. Sf. Ioan Damaschin spune: „Dintre puterile îngerești, între stăpânii cetei celei mai de jos (Lucifer), satana, nu a fost făcut rău prin natură, ci a fost bun a fost făcut spre bine și nu avea în el de la Creator nici cea mai mică urmă de răutate, cu toate acestea n-a suferit luminarea și cinstea pe care Creatorul i-a dăruit-o, ci prin voința lui liberă, s-a mutat de la starea sa naturală la o stare contrară naturii sale și s-a ridicat împotriva lui Dumnezeu. Care l-a făcut voind să se împotrivească Lui. Multă vreme nenumărată de ingeri, așezați sub ascultarea lui, s-a dezlipit, a

urmat lui și a căzut împreună cu el. Așadar (demonii), cu toate că erau de aceeași natură cu ingerii, totuși au devenit răi, închinându-se de bunăvoie voinței lor de la bine spre rău. Acești ingeri căzuți, diavoli, au fost pedepsiți de Dumnezeu. Care i-a așezat din lună la fețe. Săte, aruncându-i în întunericul cerului veșnic în împărăția iadului, după cum spune Mantătorul „Am văzut pe satana ca un fulger căzând din cer” (Luca 10, 18). Sf. Apostol Petru scrie într-una din Epistolele sale „Dumnezeu n-a cruțat pe ingerii care au păcătuit, ci, ținându-i cu legături în întuneric, i-a dat să fie păziți spre judecată” (1. Petru 2, 4). Această cădere a însemnat rupere definitivă de Dumnezeu, împietrire în rău, pentru care nu mai e posibilă nici pocăința nici mântuirea, așa cum spune Sf. Ioan Damaschin „Ceea ce este moartea pentru oameni, aceea este caderea pentru ingeri. După cadere ei nu mai au posibilitatea pocăinței după cum nu o au nici oamenii după moarte”. Această posibilitate a pocăinței s-a pierdut pentru totdeauna pentru diavol, după ce, pe lângă păcatul mândriei care i-a adus căderea, a păcătuit și prin invidie, căci a spart pe om, creatura lui Dumnezeu, pură și fericită născută, tocmai pentru a-l face și pe om să păcătuiască și să-și piardă astfel și ei fericirea și carăția în care fusese creat să trăiască. Fiindcă urăște adevărul și face totul împotriva voinței lui Dumnezeu, diavolul este caracterizat, în numeroase texte ale Noului Testament, ca „tatăl minciunii”, căci „de la început a fost acuzător de oameni și nu a stat într-un adevăr, pentru că nu este adevăr înru ei” căci este mincinos și tatăl minciunilor” (Ioan 8, 44), ca „cel ce înșală pe toată lumea” și pe

care Arhanghelul Mihail și ingerii l-au aruncat din cer. „Mihail și ingerii lui au pornit război și a fost aruncat basaurul cel mare, șarpele cel de demnitate, care se cheamă diavol și satana, cel ce înșală toată lumea” (Apocalipsa 12, 7 și 9), cel care și pe Iisus Hristos a încercat să-l ispitească (Luca 4, 3-13). Omul poate să se împotrivească înșelăciunii și spiritului diavolului prin puterea credinței în Dumnezeu, prin post și rugăciune, așa cum însuși a arătat (Luca 4), omul este liber să slujească lui Dumnezeu sau diavolului care-l spitește, dar nu-i poate hotări voința de a rămâne credincios lui Dumnezeu. Care dă har și putere celor slabi, terorie în credința în El. Dumnezeu celor mandre le stă împotrivă, iar celor smerți le dă har. Supărați-vă deci lui Dumnezeu. Stați împotriva diavolului și el va fugi de la voi. Apropiati-vă de Dumnezeu și ne va apropiia și El de voi. Smerți-vă înaintea Domnului și El vă va înălța” (Iacov 4, 6-8 și 10). Căutând ingerilor bună slăvire a voinței lui Dumnezeu și ocrotitor al oamenilor, a fost susținut din epoca apostolică și patristică și există în numai în Biserica creștină ci și în alte credințe, ca cea mozaică și islamică. Biserica Ortodoxă e-a închinat sărbători speciale 8 noiembrie 26 martie 6 septembrie și e-a consacrat o zi de pomenire săptămânală, ziua de luni, a te forme de cinstire a lor sunt Acțiunile și Parachisele, ca rugăciuni speciale adresate ingerilor, hramurile de biserică cu numele Sfinților Arhangheli, ca și numele purtate de credincioși: Anghe, Angela, Mihail, Gavril (Gabriel), Ratael, Serafim etc. În Căsoy, între rugăciunile dimineții este și una închinată ingerului păzitor. Rugăciunea către ingerul

păzitor este printre primele pe care le învață fiecare copil ortodox (*Înger ingerașul meu...*).

ÎNGROPĂCIUNE înhumare înmormântare

ÎNHUMARE sau **înmormântare** este ritualul de așezare în mormânt al unui mort, fie că trupul e întreg și e lăsat să puirezească, fie că este momifiat sau nemierat. Ritualul înmormântării este diferit de la o epocă la alta, așa cum au arătat săpăturile arheologice. După forma mormântului și a ceremoniei funerare, se remarcă morminte plane și morminte în formă de tumul, fie cu obiecte funerare, fie fără, așezate în groapă sau în urne, prin incinerare. Pe teritoriul României s-au descoperit toate aceste forme de înhumare, cu scheletele uneori chiruite în morminte plane, așezate în preajma locuințelor sau în cimitire.

necropole (în Dobrogea, în Muntenia). Cu timpul, mai ales după răspândirea creștinismului, s-au creat necropole pentru așezările rurale sau urbane. Excepție au făcut, atât la noi, cât și în apas, capetele încoronate sau înalt, prelați și ctitori, care au fost înmormântați în incinta bisericilor și marilor catedrale; v. **Tumul**.

ÎNMORMÂNTARE — în lucrarea sa „*Ardem sau înmormântăm morții*”, publicată în 1911, Părintele Prof. I. Popescu-Mălăești a documentat pe baza Sfintei Scripturi și a Tradiției bisericești că un preot creștin nu are voie să săvârșească slujba religioasă celor care se nemerează (se ard) și nici sinucigașilor. El a combătut traducerea greșită în unele cărți de slujbă (panihide, meritelnice) a cuvântului ebraic „*ephar*” cu „cenusă” („Eu sunt pământ

și cenușă”). Acest cuvânt „*ephar*” este folosit o singură dată în Vechiul Testament cu sensul de „cenusă”, pe când în restul textelor e folosit cu înțelesul de „țărână”, deci corect „Eu sunt pământ și țărână”, iar „țărâna să se întoarcă în pământ cum a fost” (Ecclesiast 12, 7). Deși cartea prof. Mălăești face aceste precizări, totuși s-a continuat traducerea greșită a termenului „*ephar*” în tipărirea unor ed. și ale meritelnicelor și panhidelor cu „cenusă” în loc de „țărână”. Acest lucru este total interzis de Biserica creștină. „Nu este îngăduit creștinului a se arde”, așa cum se menționează și în *Pravila bisericească de la Govora 1640-1641*, care spune categoric în g.ava 378 „să nu ardeți trupurile morților”. învățătura Bisericii creștine care susține înhumarea și nu incinerarea morții or este susținută de textele Sfintei Scripturi „căci pământ ești și în pământ te vei întoarce” (Facere 3, 19), sunt cuvintele lui Dumnezeu rostită către Adam când acesta a păcătuit și a fost pedepsit prin alungarea din Rai. La învierea Sa de-a treia zi, Iisus a înviat ca trupul, n-a fost o simplă arătare (Ioma 1-a pipăit urmele cuielelor). St. Apostol Pavel scrie Corintenilor: „Nu știți, oare, că voi sunteți templu al lui Dumnezeu și că Duhul lui Dumnezeu locuiește în voi?” (1 Corinten 3, 16). Deci, ca ce drept poate fi ars acest trup, numit templu al Duhului Sfânt? Înhumarea morților e susținută de Biserică pe baza învățăturii Sf. Scripturi în legătură cu sfârșitul unui și judecata de apoi: când vor învia și trupurile și împreună cu sufletul vor primi judecata. În acest înțeles avem textul de la Ioan: „Nu vă mirați de aceasta, că vine ceasul în care toți cei din morminte vor auzi glasul Lui, și vor ieși cei ce

au făcut cele bune, spre învierea vieții, iar cei ce au făcut cele rele, spre învierea osândirii” (Ioan 5: 28-29). „Dar eu știu că Răscămpărătorul meu este viu și că Eu, în ziua cea de urmă, va ridica iar din pulbere această piele a mea ce se destramă” (Iov 19, 25). „Căci trebuie ca acest trup stricăcios să se îmbrace în nestricăciune și acest trup muritor să se îmbrace întru nemurire” (1 Corinteni, 15, 53) v **Rânduiești** la înmormântare în tradiția ortodoxă

ÎNTÂMPINAREA DOMNULUI (Η υπαπαντή — *Upapani*, sau Η υπαπαντή τοῦ Χριστοῦ — *Upapani tu Hristou*, lat *Cocorsus*) — numită în popor și *Stretenia* (vechiul slav), când se prăznuiește aducerea la timp u. la 40 de zile de la naștere, a Pruncu lui Iisus, Care a fost întâmpinat și luat pe brațe de către bătrânul preot Simeon, care a recunoscut

în acest Prunc pe Mesia și L-a mărturisit „El L-a primit în brațele sale și a binecuvântat pe Dumnezeu și a zis: Acum sirobozește pe robul Tău, Stăpâne, după cuvântul Tău în pace, că ochii mei văzură *mantuirea Tui*” (Luca 2, 28-30). La cato ici sărbătoarea acesia se numește Curățirea Sfintei Marii (*Festum purificationis Beatae Mariae Virginis*) pentru că, după obiceiul Legii, la 40 de zile de la nașterea copilului, mama trebuia să vină la templu pentru curățire, obicei care se mai păstrează și azi în Biserica Ortodoxă. Data sărbătorii este la 2 februarie (v LG, p 204-206 — Organizația Mondială a Tinerilor Ortodocși (*Syndeemos*) a decretat ziua de 2 februarie „Ziua Internațională a Tineretului Ortodox”

ÎNVIEREA DOMNULUI v Paști (Sfintele Paști)

J

JAINISMUL – sectă aparținând n.sana brahmanismului prin sec. VIII-VI înainte de Hristos, ca o reacție la sistemele filozofice ce începaseră a submina doctrina religioasă brahmană. Învățătorii sectei se numeau *Jin* („Învățător”), erau 24 la număr, dintre care numai doi ultimii au fost persoane istorice: *Parșva* (întemeietorul din sec. VIII î.Hr.) și *Mahavira* (supranumit și *Mahavira* („marele preot”, sec. VI-V î.Hr.) care duc la desăvârșirea sistemului ascetic al lui Parșva. el trăiește o viață de mortificare fizică prin care, ajungând să înțeleagă marea taină a totușintei și eliberării, devine Mahavira („marele erou” sau *Jin* – „Învățătorul”) și începe opera de reformare a învățătorilor Parșva și de propovăduire a propriei sale învățături. Doctrina sa urmărește să ajute pe om să se elibereze de eliberarea finală prin respectarea celor trei condiții: dreapta credință, dreapta cunoaștere și dreapta purtare. *Dreapta credință* este acceptarea învățăturii că nimeni nu este Mahavira a descoperit ceea ce duce la adevăr și la eliberarea finală. Jainismul nu acceptă existența unui Dumnezeu (Creator care conduce lumea), și de aceea este un sistem ateist. Ceea ce oamenii nu vor să recunoască, susținând că ei cred în cei 24 de „învățători” (*tirthankaras* – precum și în nume și zei care însă nu au viață veșnică, ci sunt sup și ca și oamenii, una și de reîncarnare până la completă eliberare. *Dreapta cunoaștere* este dreapta (totușintă și dreapta rațională), începând cu simpla

percepție, până la cunoașterea absolută, când se atinge ultimul grad de perfecțiune la care cei care ating devin *Jina*. *Dreapta purtare* rezimă morala jainistă care are la bază ideea de *Karman* („substanță fluidă”), concretizând puterea faptelor de care omul trebuie să se elibereze prin împlinirea comandamentelor morale care sunt în număr de cinci: a nu ucide o ființă vie, a nu minti, a nu fura, a trăi în castitate și a nu se atașa de bunurile materiale. Călugării și ascetii trăiesc aceste comandamente morale cu atâta exigență încât și mortifică trupul, renunțând la vestimentație și hrană grăbnește și astle slăbire, numai din dorința de a urma exemplul lui Mahavira. Renunțarea la hrană mult timp zile ale vieții se recomandă și la ceilalți pentru curățirea de *Karman* a trecerea într-o nouă viață. Situația actuală a jainismului se desprinde de cea inițială când fiind o simplă sectă nu avea nevoie de manifestări cultice proprii. Ajungând însă la divinizarea marilor învățători ai sectei (*Parșva* și *Mahavira*) s-a ajuns la un cult asemănător celui hinduist. Templele jainiste sunt impunătoare prin arhitectura și bogăția lor, devenind foarte numeroase deși ca număr credincioșii jaini nu sunt nici de o milioane recrutati în general, dintre oamenii foarte bogați. Au de asemenea mănăstiri impunătoare, unde călugării trăiesc renunțând la viața de mortificare și de călugări răstăcitori. Adanații în mănăstiri se ocupă cu știința, arta, literatura, îmbogățind literatura

jainistă, atât cu opere literare cât și sacre. Literatura sacră e cuprinsă în două cărți: unul aparține călugărilor numiți *digambaras* (mai nou și mai puțin important), celălalt, călugărilor *svetambaras* (cuprinzând lucrări vechi, din sec. IV î.Hr. scrisse în versuri și proză, în dialectul popular primitiv al limbii sanscrite) (E.VIR)

JANSENISMUL — ordin religios în sânul Bisericii Catolice, a apărut în istorie în prima jumătate a sec. XVII (1636), ca o grupare de teologi erudiți având în frunte pe profesorul *Cornelius Jansenius* de la universitatea din Leuven (Belgia). Centru al *traditiei antieuziene* Jansenius, el însuși, un adversar al ezuizilor, a hotărât, împreună cu ceilalți, să întocmească un plan de reformă a ecleziilor și credințe catolice pe care o vedea subminată de cazistica morată iezuită. Această cazistică s-a contrariat la ezuizi mai ales în acțiunea acestora de combatere a Reformei (dezbinare produsă în sânul Bisericii Catolice, în sec. XVI). Combătând de ce Reformei, iezuizii ajunseseră la formularea unei concepții originale pe plan moral, fapt care a dus în secolele XVII și XVIII, la multe controverse religioase, mai ales cu privire la problema mântuirii omului. În legătură cu această problemă, reformiștii susțineau că prin păcatul strămoșesc omul a pierdut libertatea de voință („liberul arbitru”) și fiindcă singur nu mai poate alege și urma calea spre mântuire, trebuie să primească harul lui Dumnezeu, singurul care-l mântuiește, indiferent de faptele sale. Acest har nu se dă însă în mod egal oamenilor, căci numai Dumnezeu hotărăște cui să-l dea și cine se poate mântui. Oamenii sunt deci

predestinați la mântuire, în funcție de alegerea pe care o face Dumnezeu. Împotriva acestor idei, iezuizii afirmă că prin păcatul strămoșesc nu s-a pervertit libertatea și voința omului, ci doar a mai slăbit rămânând totuși în stare să-l poată cunoaște pe Dumnezeu și să-L urmeze. Vorbind despre disciplinarea voinței spre fapte bune și despre deosebirea dintre faptele bune și cele nepermise, dintre păcatele grele și cele ușoare, iezuizii au căutat să justifice prin fapte bune, chiar formale, posibilitatea mântuirii. Prin acest mod de gândire, ei considerau că omul putea fi absolvit de păcat, chiar când a făcut fapte rele, dacă situațiile din realitatea concretă au impus ieșirea din impas. De exemplu, spuneau ei, dacă un soț caută să comită un adulter, poate jura în fața celuilalt că e nevovot, dacă fapta n-a avut încă să fie consumată; de asemenea, un scriitor sau un contrabandist pot fura, dacă sunt săraci și leafa e insuficientă. Aceste modalități de motivare a intențiilor și faptelor sunt numite de ezuizi „cazuri de conștiință”. Pentru rezolvarea acestor „cazuri” de către duhovnici, un autor le a fost dat de clericul iezuist spaniol *Escobar* (1669), care a întocmit un manual pentru uzul duhovnicilor. Modul de rezolvare a cazurilor de conștiință, după gândirea cazuistică iezuită, fundamentată de Escobar în manualul său, ducea la atitudine morală de duplicitate, la slăbirea exigenței conștiinței morale, determinând o conștiință laxă (slabă) prea îngăduitoare, incapabilă să mai deosebească binele de rău (lascism), superficială, conștientându-se mai mult de veșelul Machiaveli („scopul scuză mijloacele”). Marele scriitor și filozof creștin *Blaise Pascal*,

ironizând cazuistica morală iezuită (fundamentată și de manualul lui Escobar), a caracterizat-o printr-un cuvânt nou, creat de el, *Escobariserie* (subterfugiu), *șiretisme*, adică *poți gândi una, face alta*, arătând că ești nevinovat împotriva acestei cazuistici; au luptat janseniștii în frunte cu *Jansenius*, a cărui doctrină antiiezuită este expusă în cartea sa „Augustinus” la care a lucrat 20 de ani, dar care n-a apărut decât după moartea sa, cunoscând însă o mare răspândire și având o mare influență. Lupta antiiezuită a janseniștilor a continuat mai acerb și după moartea lui Jansenius (+ 1638), atingând culmea dezvoltării în a doua jumătate a sec. XVII și a continuat în sec. XVIII. Din rândurile janseniștilor a făcut parte și *Blaise Pascal* (+ 1662) care, în lucrarea sa „Scrisori către un provincial” (atât de cunoscută, fiind trasă în 60 de ediții) a combătut puternic contradicțiile și lipsa de demnitate a moralei iezuite. Iezuiții erau însă puternic organizați și exercitându-și influența în cele mai importante cercuri politice (ex. iezuitul Richelieu), au dezlănțuit o prigoană puternică împotriva janseniștilor, a căror doctrină morală foarte riguroasă n-a încetat să condamne machiavelica morală iezuită. Fiindcă papi și regii Ludovic al XIV-lea și Ludovic al XV-lea susțin pe iezuiți, aceștia au câștigat uita și astfel ordinul janseniștilor a fost desființat în Franța (în 1713) și mulți clerici și laici janseniști au fost nevoiți să emigreze în Olanda. Janseniștii, puțini câți au mai rămas până azi, s-au integrat în Biserica „vechilor catolici” (IBC, vol. II, 227-230), v. **Iezuiți**.

JANSENTIUS v. **Jansenismul**.

JERTFA — ideea de jertfă religioasă o găsim

în Vechiul și în Noul Testament atât cu înțelesul de ofrandă adusă ca mulțumire și slăvire lui Dumnezeu, sub forme diferite: ardere la templu de animale, de păsări sau aducerea de pâine și vin — Jertfa lui Melchisedec (v. Iconografia), mergând chiar până la hotărârea de jertfă a propriului fiu, spre a face voia lui Dumnezeu — Jertfa lui Avraam (v. Iconografia), cât și jertfa cu dăruire, ca jertfă de sine lui Dumnezeu, așa cum S-a adus pe Sine jertfă supremă Mântuitorul, Fiul lui Dumnezeu, pentru răscumpărarea omenirii din robia păcatului („Căci Paștile nostru Hristos S-a jertfit pentru noi”, spune Sf. Apostol Pavel, în I Corinteni, 5, 7). Starea de jertfă necontenită a Mântuitorului este actualizată la Sf. Liturghie prin taina Sfintei Euharistii, când prin rugăciunile slujitorilor Bisericii și ale credincioșilor și invocarea Sfântului Duh, darurile — pâinea și vinul — aduse ca ofrande de către credincioși și pregătite de preot pentru slujire se sfințesc prin prefacerea în trupul și sângele Domnului. Jertfa trebuie să aibă și un caracter duhovnicesc prin viața virtuoasă, închinată lui Dumnezeu cu credință și fapte bune a fiecărui creștin adevărat.

JERTFELNIC v. **Sf. Masă Proskomidiar**
JINA v. **Jamismul**

JIRTVA — denumire în relig. a vechilor slăvi pentru sacrificiile aduse zeităților lor (*Svarog*, *Dajbog*, *Veles* sau *Volos* etc.) în care credeau.

JOINT (ehr. „unire”, „solidaritate”) — se numește *Organizația mondială a evreilor*, ea a luat ființă la 24 august 1914, la New-York, cu scopul înfruntării evreilor de pretutindeni.

JOCURILE OLIMPICE — își au originea în Grecia antică, grecii antici credeau că fac

plăcere zărilor, organizând serbări, în cursul cărora aveau loc felurite întreceri: atât în lupte, alergări, gimnastică, trumusele fizică, precum și întreceri în poezie și elocință. Câștigătorii primeau ca premiu o coroană împletită din ramuri de măslin. Jocurile erau solemnizate religios-naționale și se deschideau cu ceremonii religioase. Ele se desfășurau cu prilejul diferitelor sărbători, fie legate de aniversări istorice-politice, fie din cinstirea zeilor și având caracter religios. Cele mai importante jocuri erau cele *olimpice*, care se celebrau din patru în patru ani, în orașul Olimp a din Elida și durau cinci zile. Jocurile erau, pentru literatură greacă, prilejuri de valorificare a însușirilor trupesti și sufletești. De aceea aveau o mare însemnătate morală și educativă în Grecia antică (IR, 288).

JUDECATA sufletului după moarte. PARITICULARĂ și UNIVERSALĂ. JUDECATA DE APOI, — credința în nemurirea sufletului este legată de credința în judecată, izvorând din ideea de dreptate. Există din vremuri străvechi, deoarece și păgânii spuneau că după moarte sufletul, despărțit de trup, este supus judecății zeilor și numai după judecată își începe viața de fericire sau pedeapsă, după faptele și bunătatea sa, dincolo, în altă lume. În creștinism, dogma ortodoxă arată că *judecata* (lat. *judicium*, gr. *ἀποκρίσις*) se face *imediat după moarte*, pentru fiecare om. *Judecata particulară* —, deoarece fiecare răspunde singur de faptele sale, *iar la sfârșitul veacurilor*, când lumea se va sfârși și va veni a doua oară pe pământ Hristos, „să judece viii și morții” (căci atunci va fi „învierea morților” (așa cum învățăm în Crez. art. II), atunci se va face

judecata de obște, universală, a tuturor, viii și morți, *Judecata de apoi*, după care fiecare își va primi definitiv osanda sau răsplata, așa după cum a urmat în viață învățătura lui Iisus Hristos, care atunci va fi fost cunoscută de toți oamenii. Viața de dincolo e pregătită de om aici pe pământ, cei buni, care l-au iubit pe Dumnezeu și prin credință și fapte bune au stat în comunione cu El, tot așa vor fi și în lumea cealaltă, unde se vor bucura de prezența și lumina comunicării divine. Cei răi, plini de păcate și ură, nefericiți vor fi și aici și dincolo, căci fericirea e rodul iubirii, iar nefericirea e rodul urii care aduce numai suferință și aici, și în lumea cealaltă. Între virtute și păcat nu poate fi comun uneori pe pământ, nici dincolo (așa cum ne arată Iisus în parabola „săracului Lazăr și a bogatului nemilosiv” — Luca 16, 19-31). Starea pe care o primesc sufletele după judecata particulară, când trec în lumea cealaltă, se numește *rai* pentru cei drești, virtuosi, care au trăit în credința în Dumnezeu și *iad* pentru cei răi și păcătoși, așa vor rămâne până la judecata de apoi sau universală. Despre timpul când se va face judecata particulară aflăm din cuvintele Mantuitorului către ta harul de pe cruce care-L ruga: „Pomeneste-mă, Doamne, când vei veni în împărăția Ta!” Și Iisus i-a zis: „Adevărat îți garantez: astăzi vei fi cu Mine în rai” (Luca 23, 42-43). *Judecata din urmă* va avea loc la sfârșitul lumii, când va veni a doua oară Mantuitorul, așa cum aflăm tot din cuvintele Lui: „Când va veni Fiul Omului, intru să vă săd și tot sfânt-ngerii cu El, atunci va ședea pe tronul slavei Sale. Și se vor aduna înaintea Lui toate neamurile și-i va despărți pe uni de alții, precum desparte

păstorul oi e de capre. Și va pune oi e de-a dreapta Sa, iar caprele de-a stânga. Atunci va zice împăratul (Hristos) celor de-a dreapta Lui: Veniți, binecuvântați. Tatălul Meu moșteniri împărăția cea pregătită vouă de la întemeierea lumii. Căci flămând am fost și Mi-ați dat să mănânc, însetat am fost și Mi-ați dat să beau, străin am fost și M-ați primit, gol am fost și M-ați îmbrăcat, bolnav am fost și M-ați cercetat, în temniță am fost și ați venit la Mine. Atunci dreptii li vor răspunde, zicând: Doamne, când Te-am văzut flămând și Te-am hrănit? Sau însetat și Ți-am dat să bei? Sau când Te-am văzut străin și Te-am primit, sau gol și Te-am îmbrăcat? Sau când Te-am văzut bolnav sau în temniță și am venit la Ține? Iar Împăratul, răspunzând, va zice către ei: Adevărat zic vouă, întrucât ați făcut una dintr-acești frați ai Mei, prea mici. Mie Mi-ați făcut. Atunci va zice celor de-a stânga: Duceți-vă de la Mine, blestemaților, în focul cel veșnic, care este gătit diavolului și îngerilor lui. Căci flămând am fost și nu Mi-ați dat să mănânc, însetat am fost și nu Mi-ați dat să beau, străin am fost și nu M-ați primit, gol și nu M-ați îmbrăcat, bolnav și în temniță și nu M-ați cercetat. Atunci vor răspunde și ei, zicând: Doamne, când Te-am văzut flămând sau însetat, sau străin sau gol sau bolnav, sau în temniță și nu Ți-am slujit? El însă le va răspunde, zicând: Adevărat zic vouă întrucât nu ați făcut una dintr-acești prea mici, nici Mie nu Mi-ați făcut. Și vor merge aceștia la osândă veșnică, iar dreptii la viață veșnică” (Matei 25: 31-46). Din această cuvântare a Mântuitorului aflăm și cum se va face această judecată și după ce criterii vor fi despărțiți cei drepti de cei păcătoși, precum și

natura răspatei cei drepti „viața veșnică”, sinonimă cu fericirea comanunui cu Dumnezeu. Cel veșnic, iar cei păcătoși, fiind lipsiți de aceeași apropiere de El, vor trăi în „osândă veșnică”. Iconografia ortodoxă înfățișează scena „Judecării de apoi” foarte apropiată de textul de mai sus. Iisus stănc pe tronul Slavei Sale, ca mare și drept Judecător și neînduplecat, avânc în dreapta Sa pe îngerii cei buni, iar la stânga, pe îngerii cei răi, a căror prezență este motivată de sarea na pe care o au în împărăția dreptății. Cei buni, îngerii ce bun să ducă sufletele dreptilor în împărăția vieții veșnice, iar îngerii răi să ia sufletele păcătoșilor spre a se duce la „osândă veșnică”, cea care înseamnă „focul cel veșnic” gătit diavolului și îngerilor lui. Când va avea loc a doua venire a Domnului (*Parusia*) și Judecata din urmă, nimeni nu va ști, iar de ziua și de ceasul acela nimeni nu știe, nici îngerii, nici cerul, nici Fiul a Tatăl” (Matei 24: 36). La această Judecată se vor înfățișa toți oamenii „vi și morți”, căci cei morți vor învia, iar cei vii vor muri și vor învia și toți se vor prezenta la judecată și cu trupul în care au trăit, pentru că împreună au săvârșit faptele bune sau rele. Pentru că noi toți trebuie să ne înfățișăm înaintea scaunului de judecată a lui Hristos, ca să ia fiecare după ceea ce a făcut prin trup, ori bine, ori rău” (II Corinteni 5: 10). Scopul aceste judecări este să se arate cum oamenii, în clipa în care au cunoscut binele și răul, au făcut deosebirea și au săvârșit binele, împlinind astfel voia lui Dumnezeu. Cei care au săvârșit răul, dar au recunoscut păcatul lor și s-au pocăit, hotărând a urma calea binelui, vor fi iertați (ca și tâlharul de pe Cruce). Această judecată se face în

numele Sf. Treimi, dar tot el de judecător îl are Fiul „Dumnezeu” a totărât o zi în care va să judece lumea întru dreptate, prin Bărbatul pe care L-a rânduit, dându-i tuturor încreștinare, prin învierea Lui din morți” (Fapte 17: 30-31). La judecată se vor vedea toate faptele oamenilor și toți vor fi răspunși după faptele lor care au fost scrise în cartea vieții. Fiecăruia „Și am văzut pe morți, pe cei mari și pe cei mici, stând înaintea tronului și cărțile au fost deschise, și o altă carte a fost deschisă, care este cartea vieții și morții, au fost judecați din cele scrise în cărți, potrivit cu faptele lor” (Apocalipsa 20,12). Judecata se va face pe

pământ unde Domnul va veni pe „norii cerului” în apropiere de Ierusalim, în „Va ea lui Iosafat” (Judecata lui Dumnezeu), după proroc a lui Iosif (Io 14: 2). Mai ca Domnului nu va fi judecată, fiind prin sfîntenie mai presus de îngeri, dincolo de inviere și judecată, v. **Parusia** (pentru semne e sfîrșitul lumii), **Viața viitoare**

JUPITER OPTIMUS MAXIMUS v. Ideile **JUSTIN** (provine din lat. *justitia*, gr. δίκαιοσύνη, η *dikaosimi* = dreptate, justie).

JUVENALIILE v. **Saturnabile**

K

KA este concepția primitivă egipceană despre suflet, înțeles ca un principiu vital, strâns legat de corp, care coboară în mormânt odată cu trupul și se păstrează atât cât se păstrează și în pământ. Iarzu această concepție a evoluat și sufletul a fost înțeles ca o entitate distinctă, spiritul care după moarte se desparte de trup și zboară ca un cocor sau o pasăre, mergând sus în cer unde-și continuă viața alături de zei. Acest suflet spiritualizat se numește *ba*.

KAABA - piatra neagră de la Mecca, locul cel mai sfânt pentru mahomedani. Este un bloc de bazalt (probabil un acru) căci se spune că „a venit din cer” așezat într-un fel de templu de formă cubică. Închinarea mahomedanilor la această piatră se crede că reprezintă reminiscențe din cultul pietrei străveche religie a arabilor din epoca politeismului, cult întâlnit și a fenicienilor și canaaneeni. *Alaba* era adărată la fel ca a zeilor divinități în religia politeistă a vechilor popoare din Arabia, înainte de apariția islamismului. Deasupra tuturor altor divinități, aceste popoare adorau ca zeu suprem pe Alah (zeul). Zeii erau reprezentați sub forma unui cub de piatră (un mic amulet) pe care arabii îl purtau cu ei în călătorii sau îl așezau în sanctuare. Sanctuarul, un fel de templu, era tot de formă cubică. La Mecca se afla cel mai important sanctuar în care erau așezate statuile de chipuri idolești cunoscute fie sub formă cubică fie sub o reprezentare zoomorfică. Aici veneau să se închine nomazii din toată Arabia, cu prilejul

de ferite și sărbători. Cea mai de seamă sărbătoare a arabilor era aceea din prea mare încredințare de toamnă care se celebra în apropiere de Mecca. Pe eron adunat cu acest prilej la Mecca, se beau leșapte ori sanctuarul cubic. *Alaba* sărutau piatra neagră, beau din izvorul aflat numit *Zemzem* și apoi făceau o cursă între două localități din apropiere de Mecca. Cei care aveau în grijă or *Alaba* și idolele aparțineau tribului *Quraysh* (cașa cum s-a spus că tribul mizaic se numeau *Leviti* aparținând tribului lui Levi). Prin cucerirea Palestine de către romani, mulți evrei emigrează în Arabia (sec. I Hr.), formând comunități numeroase dintre care cea mai importantă se afla la Iathreb (*Medina*). Treptat pătrunde în Arabia creștinismul. Răspândirea islamului și creștinismului va influența asupra spiritelor îndepărtându-le de vechea religie idolatracă. Mahomed, întemeietorul islamismului, noua religie monoteistă pe care o va impune întregii Arabii va distruge în anul 630 statuile de idole de la Kaaba și va readopta ritualul cultului islamic informându-l că zeul fusese rânduit de Abraam, părintele arabilor. Pelerinajul la Mecca obligatoriu în vechea religie a triburilor nomade din Arabia, va rămâne și în islamism ca una dintre regile morale rituale fundamentale pe care trebuia să le respecte orice mahomedan, adică mărturisirea credinței, rugămintea, mlostenia rituală postului Ramadan și pelerinajul la Mecca. Unii telegădăgăna acestea și războiul sfânt pentru răspândirea

islamismului. Mahomed însuși face acest pelerinaj de „adios” la Mecca, devenit, pentru mahomedani, orașul lor sfânt, pentru că a călătorit lângă Mecca, pe muntele Hira, a avut Mahomed primele sale viziuni supranaturale și revelația non învățături, pe care va începe să o propovăduiască chiar din acest oraș, în care face primul prozelit. v. **Islamismul**

KABBALA KABBALAH (traducere de la ebr. *qibbel* = a primi instrucțiunea) este numele dat pentru *Cartea Splendorului* (*Sepher ha Zohar*), scrisă în sec. XII de către Moșe de Leon, este expresia misticismului iudaic, care a unse la cea mai mare înflorire în sec. XII-XIII. În această carte sunt strânse tradițiile ezoterice (învățătură numită, pentru cei inițiați, adevăruri, doctrină ascunsă, pe care nu oricine le poate cunoaște și înțelege misterii). În viziunea Kabbalei, printre cele ce se află ascunsă în Sf. Scriptură, nu numai cuvintele, dar și în lăturile ei, încărcate de o semnificație divină, deoarece ele repetă, sub diferite forme, numele ascuns al lui Dumnezeu, Ființa supremă, eternă și înegrescibilă, Creatorul universului. El a dat lumii ființă sub forma a două sfere de existență: una a lumii emanației și cealaltă a lumii întineririi. Fiecare lume fiind la rândul ei alcătuită din câte zece sfere. Aceste două lumi sunt paralele și urcând scara sferelor, cu ajutorul rugămintei și a unei vieți virtuoase, omul ajunge să câștige puteri magice. *Cartea Splendorului* sau *Kabbala* numită și *Zohar*, este deosebit de importantă pentru iudei și este venerată de kabaști așa cum e venerată Tora. Din kabbalism au generat curente mistice cum sunt Luvismul și Hasidismul; v. **Judaismul**

KADDICH — în religia mozaică este rugăciunea pe care o recită, pentru cel defunct, soția sau fiul, timp de 11 luni la sinagogă, în cadrul slujbelor religioase. Este o datorie a celor apropiați și rămași în viață, căci se crede că această rugăciune scapă sufletul defunctului de la suferința veșnică. v. **Judaismul**

KAHAL (ebr.) — obște, comunitate de întreținere materială și spirituală tradițională, care constituie temelul vieții iudaice. Fiecare comunitate Kahalului trebuie să aibă un șef și tînă că are și o slăvită datorie de împănare în slujba lui Dumnezeu a poporului iudeu. La origine, cuvântul vine de la *Kabhal* (a aduna) cuvânt ce exprimă înțelegerea celei dintai comunități evreiești. Moșe (Moșe) a adunat întreaga obște a lui Israel spre a realiza un *Kahal*, o colectivitate specifică, o comunitate evreiască, cu o triplă misiune religioasă, culturală și de activitate socială. Ea se bazează pe Tora, tradusă în toate limbile (Deuteronom 33-4). Moșe a format Kaha-ul a treia zi după primul Iom-Kipur din viața evreilor, fiindcă atunci cuvântul „Legi” era proaspăt și putea deveni faptă (*devar*) spre a pune baze sănătoase unei colectivități care trebuia să îndrepte greșelile trecutului și să aibă încredere și speranță în viitorul său luminos.

KALENDE — calendare grecești, sinonim cu *metrodună* (deoarece *Kalende* = calendele), cum era numită la romani ziua în care oamenii nu existau cu acest nume la greci. v. **Calende și Calendar**

KALI („cea neagră” — înăd) — unul dintre numele soției zeului indian Siva. Era numită și *Parvati* („zeița mătăsoasă”), *Durga* („înădăcesbna”) etc. Considerată ca energia activă

epoca imperială romană. La templu se ajungea pe o alee străjuită de sfîncș , până la un portal prin care se pătrundea în prima curte, ș. numai după ce se străbăteau mai multe porți și săli, în care se intra prin mari portaluri, se ajungea la templul central în care se afla statuia zeului, aici nu pătrundeau decât preoții și slujitorii templului, fiind interzisă intrarea pentru persoanele din afara clerului (E. V. IR).

KAȘER (*kuser*) la evrei, un anumit ritua, privind tăierea cărnii pentru alimentatie, precum și anumite alimente care sunt *kuser* (permise, curate) și e permis evreilor (*habot-mei*) de a le consuma.

KATARSIS (κάθαρσις, ἡ *katharsis* = purificare) termen folosit de Aristotel pentru a defini rolul purificator al artelor

KFDAȘIM (ebr) martir, pentru religia mozaică

KEKRAGARII (gr κράζο *krazo* = a striga, κύριε ἐκέκραξα *Kirie ekekrazxa* = „Doamne strigat-am”, Ps 140, 1) sunt stihuri care se cântă după versete din Ps 140, la saujba vecerniei.

KERIGMA, KFRIGMATICA (κήρυγμα, τό - *kirigma* = propovăduire, vestire) = predica kerignatică sau predica de propovăduire, de vestire a Evangheliei

KEMPIS v *Imitatio Christi*

KENOZA v *Chenoză*

KETUBA (ebr) numele actului de căsătorie religioasă la evrei, v *Hupa*

KHATAM v *Islamismul*

KHATIB v *Islamismul*

KHUTBA predica rostită în fiecare vineri în moschee.

KHAZZAN (ebr) este denumirea ce o are

slujitorul cultului la evrei începând cu anul 70 d. Hr., când a fost dărâmat Ierusalimul și iudaismul nu a mai avut preot propriu-zis, căci rabinii nu citește decât rugăciunile principale și în predici, v. *Iudaismul*

KIBLAH v *Islamism*

KIBUȚ (ebr) comunitate, colectiv de muncă.

KIGALLU sau **ARALI** era, în religia asiro-babiloniană, numele împărăției morții. În această împărăție, concepută ca o cetate puternică, bine păzită, nu intra nimeni decât cu învoirea zeitei *Ereshkigal*. Cei intrați nu purtau nici haine, nici podoabe. Despre această sumbră împărăție se spunea că în ea curge „zvorul vieții” și într-un loc ascuns se afla „pomul vieții” sau al „rețininerii”. Acest mit confirmă ideea de nemurire în mitologia și religia babiloniană

KIPUR v *Yom-Kipur*

KLIRONOMIE (κλήρονομία, ἡ - *klironomia* = moștenire, „moștenirea” lui Dumnezeu, privind raportul Dumnezeu-om, adică supunerea de bunăvoie a oamenilor față de Hristos în care oamenii au cunoscut pe Dumnezeu prin faptul pogorării Lui din cer, prin răstăgînirea și învierea Sa și de aceea și au supus mintea și inima lui Hristos, și astfel Fiul S-a făcut stăpîn al minții și inimii și voinței oamenilor, care au devenit „moștenirea” Lui. Prin fire, toate sunt supuse lui Dumnezeu, ca niște făpturi. Ziditorului lor, prin moștenire, Fiul S-a făcut stăpîn și oamenii au primit cu bucurie stăpînirea și jugul Lui. E o supunere de bunăvoie, așa cum o aflăm și la prorocul Isaia care, prevestind-o, dorea această stăpînire: „Doamne, Dumnezeul nostru, moștenește-ne pre noi”

formulă de rugăciune, păstrată în Sf. I n rug hie: „Mântuiește Dumnezeu e, poporul Tău și binecuvantează moștenirea Ta” (Psalmul 27, 12 „Mântuiește poporul Tău și binecuvantează moștenirea Ta”).

KLOTZ — în jargon ebraic înseamnă „butuc de lemn” (întălit în scrierile lui Sa ym Alehem, ex. povestea „Din vi ară”) în lb. română *clot* are înțelesul de surcele, bucățele de lemn pentru foc („dă-te și adu câteva c oate pentru foc” — folosit în Argeș, Suseni) în lb. germană *Klotz* — bucată de lemn, de unde a venit ș. în lb. română, prin asimilare (în vremea ocupațiilor nemțești).

KOGAIONON v. *Zamolxis*

KOHANIM (ebr. „preoți”) — *pre- qit* evrei ai căror rol era de m. loc totu într-o m. ș. Dumnezeu, de îndrumători spirituali ai credincioșilor ș. de săvârșitori ai cultului public (aduceau la templu ofrandele și sacrificiile), erau aleși numai din tribul lui Levi, v. *Judaismul*

KOHELET (ebr. — *Ecclesiastul*) carte filosofico-religioasă, din Vechiul Testament, scrisă de regele Solomon v. *Ecclesiastul*

KOHEN GADOL (ebr.) — „marele preot” de la templul din Ierusalim

KOLENDA (slv.) — era, în religia vechilor slavi cea mai importantă sărbătoare de iarnă, la fel era ș. sărbătoarea numită *Aracun* (Cră-

ciun), v. *Calende și Colinde*

KONDAKARION (κονδακάριον τό *kondakarion*) — este cartea de slujbă care cuprinde condace e (v. *Condac*) fiecare, sărbători din cursul anului b. sericesc împreună cu troparele și alte cântări b. sericești au fost tipărite și condacele într-un volum numit *Sobornicariu*

KONTAKION v. *Condac*

KRISNA (KHRISNA) — erou în mitologia hinduismului socotit o întrupare a lui Vișnu, unul dintre cei trei mari zei din religia hindusă (Brahma, Șiva și Vișnu)

KȘATRIYA — se numește, în brahmanism, casta nobililor și a războinicilor. Altădată, din această castă se alegeau regii. Formată din oameni culti care n. au atribuiți re. gioase ci numai însărcinări administrative și judecătorești, casta Kșatriya citește Vedele fără a avea însă voie să le interpreteze. Acest drept îl au doar brahmanii.

KUKUTION v. *Condac*

KIȘFR v. *Kajer*

KYRIE κυριος *kyrios* = domn κύριος ἡμῶν *Kyriosimon* = Domnul nostru), *Kirie eleison* — Doamne miluiește („Cherale sa, pei rati, în *Amintiri din copilărie* de Ion Creangă).

L

LABARUM — era numit de latin „steagul împodobit de Sf. Constantin cel Mare cu semnul crucii și initialele IHS XPI NIKA” („Ihsus Hristos Biruitorul”), în urma porancei venite de sus. Prin acest semn vei învinge! Aceasta s-a întâmplat în anul 312, când în războiul cu Maxentiu, rivalul său la tronul imperiului Constantin a fost biruit și în 313 a decretat creștinismul ca religie de stat.

LADINO — limba *ladino* = **Iudaismul**

LAIIC (mirean) — credincios, care nu face parte din cler, care nu e preot

LAMA — preot în lamaismul tibetan = **Lamaismul**

LAMAISMUL (*la-ma* = profesor, maestru în lb. tibetană) — este o doctrină religioasă provenită din amestecul de budism și credințe religioase populare din Tibet, Mongolia și nordul Chinei. Vechea religie a tibetanilor, numită *bon-po*, consta din cultul spiritelor și cultul naturii (divinități ale naturii (munte, lacuri, râuri) erau adorate și în Mongolia, unde se practicau tot felul de vrăjitorii. Budismul a pătruns în Tibet prin sec. VII d.Hr., dar el s-a amestecat în asemenea măsură cu practicile religioase ale autohtunilor (demonismul, natarismul, vrăjitoria), încât din învățătura lui Buda n-a mai rămas aproape nimic. S-a creat, în schimb, o ierarhie clericală, care a făcut din Tibet un stat teocratic. În sec. XV are loc o reformă, care aduce cîrmă la rostul său adevărat de slujitor religios, avînd și un conducător religios numit *Lalpa-Lama* („Cel asemenea oceanului

puternic al Lama”), avînd reședința în *Lhassa*, crîșă sfînt al tibetanilor. *Lamaismul* posedă o mare colecție de cărți sacre și profane. Cîntecul morții este deznădăjduit, practicîndu-se incinerarea (pentru nobili) sau depunerea cadavrelor care sînt apoi aruncate la câini sau la vulturii spre a fi devorate. Cadavrele criminalilor sînt aruncate în apă. Riturile sînt complicate, credințele ferite zeității se închină la idoli și cred în puterea unor formule de rugămintă, textul formată (*Om mani padme hum* = „Doamne, bijuterie din lotus, amin!”).

LAMPADARIU sau CANDILAPTUL (λαμπάριον ὁ — *lampadarios* = ὁ κανδήλαυάπτης — *kandilaphtis* = aprinzător de candelă) — denumiri vechi pentru acei slujitori ai Bisericii primare care făceau parte din *clerul inferior* și sarcina lor, în biserică, era să aprindă candelarele luminoase. Aceste denumiri s-au păstrat până tardiv în cărțile noastre de slavă (text: cartea *Dumnezeu-nstăle I-meghin*, ed. a V. A. Cernica, 1911). Deoarece această sarcină revine astăzi paracleticilor bisericii, vechia denumire a fost înlocuită cu cea de *paracletici*, așa cum se vede din edițiile mai noi ale Liturghierului românesc. **LARI, MANII, PENĂȚII, GENILE** erau, în religia romană, zeități xrotolice ale oamenilor. **LARI** xroteau cetățile și orice loc în care trăiau comunități omenești. **MANII** suflătele strămoșilor, xrotolicele familiei, lor le închinau romanii cultul religios familial al strămoșilor. **PENĂȚII** erau tot zeități familiale

care vegheau prosperitatea casei (*GENIE* vegheau asupra oamenilor, fiecare bărbat având un *genius* și fiecare femeie o *tuno* (aveau același rol pe care l-au ingeri în religia creștină) (IR, v. *Manu*).

LARVAE și **LEMURES** — în religia romanilor erau *spirite răufăcătoare* ale morților (criminali sinucigași) asemănătoare cu strigoi.

LASCISML — ipsă a conștiinței o boală, datorită căreia omul nu poate face diferența între păcatele grave și păcatele ușoare, lăsându-se condus de pornirile instinctuale trupești.

LATREUTICO ECHARISTIC — trăsătură caracteristică a cultului ortodox, al cărui scop este, în primul rând, de a aduce lui Dumnezeu adorare (*latrie*) și mulțumire (*eucharistie*). Omagiul de adorație, Je laudă și mulțumire datorat de comuniunea creștină lui Dumnezeu se realizează plenar în cadrul Sfintei Liturghii, v. *Har, Harismatic*.

LATREUTIC v. *Latrie*

LATRIE (λατρεία, η *latreia* — adorație cult), **cult de adorare** (θεοσεβεία, η *teosebeia*) — slujire sau supunere necondiționată față de Stăpanul absolut, față de Dumnezeu. Acesta este *cultul absolut* dar există și un *cult relativ* (de venerare, sau *diolē* (δουλεία, η *douleia* = de închinare, προσκύνησις, η *proskynesis* = închinăciune) sau de *instire* care se acordă sfinților. Cinstirea deosebită dată Sf. Fecioare se numește *hyperdolie* (ὑπερδουλεία, η *hyperdoulēia* = preacinstire), săprăvenerare v. *Adorare*.

LAUDILE, LAUDĂRILE sau **HVALITELE** (οἱ Αἶνοι τὸ πασαπνοαριον — *oi Ainoi tō pasapnouarton*) — sunt

cântări principale și caracteristice ale rânduieii Liturghiei v. *Hvalitele*). Cântările rugăciunilor aude și mulțumirilor care se aduc lui Dumnezeu în zilele de sărbător, iar în mănaștii în fiecare zi sunt grupate într-o serie de slujbe care se numesc în general cu un termen consacrat. *Cele șapte laude* și anume: *Vecernia* (slujba de seară), *Pavecernița* sau *Dupăamieză* (rugăciunea de după cină sau înainte de culcare), *Polunoșnița* sau *Afrozornitica* (rugăciunea de la miezul nopții), *Litrenia* (slujba de dimineață) și *Orele* sau *Ceasarile*, în număr de patru (I, III, VI, IX), adică rugăciunile de la începutul celor patru sferturi ale zilei. Slujba celor șapte Laude începe cu *Vecernia*, conform tradiției moștenite de Biserica creștină din Vechiul Testament, când începutul zilei liturgice sau bisericești se socotea nu de a miezul nopții, ci de cu seară. De aceea, în cărțile de slujbă (*Mănăstire, Octoih, Trid și Pentecostar*), auda liturgică a fiecărei stări sau a fiecărei zile bisericești începe cu slujba de seară, adică cu *vecernia*. Aceste Laude se socotesc în număr de șapte, deoarece *Litrenia* și *Ceasul I* se fac împreună, altfel la număr ar fi opt. Biserica creștină a moștenit numărul de șapte de la evrei (la care, ca și la vechile popoare din Orientul Mijlociu, numărul șapte avea un rol simbolic în viața religioasă. „De șapte ori pe zi Te am lăudat pentru judecările dreptății Tale”, zice Psalmistul — Ps. 118, 164). Liturghistii ortodocși pun acest număr simbolic în legătură cu cele șapte daruri ale Sf. Duh, rugăciunea fiind și ea privită ca un *dar al Duhului Sfânt*, care zice Sf. Ap. Pavel „Se roagă pentru noi cu suspine neîngrate” (Roman 8, 26). Instituirea

celor șapte Laude s-a făcut pe temeiuri biblice și bisericești (v. L. G. p. 23-28, 28-60). *Cele șapte Daruri* ale Duhului Sfânt sunt: al înțelepciunii, al înțelegerii, al sfatului, al puterii, al cunoștinței, al bunătății credinței și al temerii de Dumnezeu.

LAVRA (λόβρα, ἡ μοναστήριον, *tō lavra monastirion*) — mănăstire: ex. vestita Lavra Pecerska din Kiev, unde a fost mitropolit Petru Movilă, din familia domnitoare a Moldovei (sec. XVII). Marea Lavră Muntele Athos.

LAZARET-URI (ital. *lazzaretto*) — sp. tal. pentru leproși, numit și Lazzari, după numele protectorului lor, Sf. Lazăr.

LAZĂR — ucenic și prieten al Mântuitorului, frate cu Marta și Maria, din Betania, cel pe care Iisus l-a înviat din morți la patru zile după ce Lazăr murise. Biserica îl pomeneste în Sămbăta Florilor, minunea invierii lui fiind făcută de Iisus în ultimul Său drum spre Ierusalim, unde avea să pătimească și să fie răstignit.

LECANOMANTIA — practica mantică (de ghicit), la babilonieni, constând în a vărsa puțin ulei în apă sau invers, apă în ulei, și a interpreta „semnele”, care se puteau citi în formele produse de amestecul celor două lichide.

LECTICARII — slujitori în biserica primară, care nu făceau parte din cler și al căror rol era de a organiza funeraliile mai ales ale săracilor, pe care trebuia să-i îngroape, *lecticarii* sau *decarii* (δεκανοὶ ἡτοιλεκτικάριοι — *dekanoi itilektikari* = purtători de năsălie) era o organizație asemănătoare cu cea a *fossorilor* (gropariilor), creată de împăratul Justinian, în Bizanț (sec. VI).

LECTURI BIBLICE — se numesc acele *texte din Biblie* care au intrat în componența serviciilor divine ale Bisericii creștine. Aceste texte sunt luate atât din Vechiul Testament cât și din Noul Testament. Pentru folosirea lor în cult au fost împărțite în fragmente, adică unități de lectură numite *catisme* parimit *pericope*. *Catisme*le cuprind ce 150 de psalmi, împărțiți în 20 de grupe. O astfel de grupă se numește *catismă*. Fiecare catismă este formată din versete de psalmi legate tematic (ex. Psalmii dimineții, a nopții etc.). Catismele sunt astfel rânduite, încât să poată fi cuprinse în subjele unei săptămâni (să fie citite 150 de psalmi). În Postul Mare, catismele se citesc și de două ori pe săptămână. Psalmii sunt rânduiți pe teme, astfel încât să marcheze nu numai caracterul momentului slujbei (Psalmii de seară a Vecerniei, Psalmii de dimineață la Liturhie etc.), dar sunt grupați și după număr și după felul în care se citesc. Astfel avem *Exapsalmul* (grupul de șase psalmi al Liturhiei 3, 37, 62, 87, 102, 142), care redau stări sufletești de mare expresivitate: deznădejde, plângere, speranță, încredere, cum e psalmul 62 al dimineții „Dumnezeule, Dumnezeul meu, pe Tine Te caut dis-de-dimineată”, *Psalmul antitonici* (Ps. 91-93), care s-au păstrat în Liturghia Catehumenilor, din vechia rânduire a Liturghiei, *Psalmii tipici* (Ps. 102 și 145) din slujba Obedintei (Pranzândă), din care azi nu se mai cântă decât primul verset din Ps. 102 „Binecuvintează, suflete al meu, pe Domnul”, *Psalmii aleluici* sau de laudă, care se cântă la slujba Laudelor încă din sec. IV, numiți astfel după refrenul Aleluia, moștenit de creștinii din cultul iudaic (Ps. 148-150). Nici ei nu se mai

cântă în întregime, decât în zilele când nu au stihuri (a laude în Mîner, dar în duminică și sărbători se mai cântă doar primele două versete din Ps. 148 și câteva versete din ceilalți psalmi). *Parimile* sunt lecturi din anumite cărți ale Vechiului Testament și ale Noului Testament. Cuvântul *Parimie* (παροιμία, η = *paraimia* = proverb, parabolă, pildă) denumește *Proverbele* (Pildele) lui Solomon, din Vechiul Testament. Cu timpul denumirea de *Parimie* s-a generalizat pentru toate lecturile biblice folosite la Vecernie, deoarece de cele mai multe ori, aceste lecturi seiau din „Pildele lui Solomon”. Acestea sunt texte filozofice, cu caracter didactic, de mare profunzime și înțelepterie. *Pericopele* (περίκοπη, η = *perikopi* = tăietură, lecție) sunt unități de lectură din cărțile Noului Testament. Ele se citesc în cadrul serviciului divin și poartă denumirea de *Apostol* și *Evanghelia*, după caracterul scrierii cărora aparțin. *Evanghelia* este o lectură din cele patru Evanghelii, iar *Apostolul* este pericopă din Faptele Apostolori și din Epistolele Sfinților Apostoli. *Evanghelia* și *Apostolul* se citesc atât în cadrul Sfintei Liturghii (în prima parte, la Liturghia Catehumenilor), cât și al altor servicii divine (la rândala Liturghiei, la Vecernie, la slujbele Sfinților Iacobi și Ierurgi). Parimile erau odinioară aternate cu cântări din Psalmi. Textul psalmilor s-a împuținat treptat, astfel încât n-a rămas decât câte un verset sau două, care se cântă înainte și după Apostol, numite *Prochimen* (προκελευος, ο = *proklemenos* = așezat înainte, cel dinainte) și cel de la urmă, *Aleluyarion*, fiindcă era însoțit de refrenul *Aleluia* („Lăudați pe Domnul”). Aceste stihuri, deși sunt scrise în Apostol, nu

se mai cântă, și în locul lor a rămas numai vechiul refren *Aleluia* (care se zice de trei ori și se cântă după Apostol). Simbolismul pericopelor, citirea Apostolului închipuie alegerea Apostolori de către Mântuitoru și trimiterea lor la propovăduire, citirea Evangheliei simbolizează arătarea depinării lui Hristos în lume, propovăduind mulțimilor și săvârșind minuni, cuvintele care se rostesc („Slavă Ție, Doamne, slavă Ție”) la început și după citirea Evangheliei închipuie salutul pe care poporul îl aduce lui Hristos în viaș (LG, ed. 1993).

LECTURI HAGHIORAFICE = Lecturi patristice

LECTURI PATRISTICE — sunt lecturi folosite în cult și ale căror texte au fost scrise de Sfinții Părinți ai Bisericii, sub formă de rugăciuni, de povățuiri sau de istorisiri (cum sunt și viețile de sfinți, care constituie *lecturile hagiografice*). Multe din textele rugăciunilor cultice sunt atribuite Sfinților Părinți Vasile cel Mare și Ioan Gură de Aur, datorită prestigiului lor de mari ierarhi, teologi și neîntrețuși maeștri ai rugăciunii. Așa sunt, de ex., rugăciunile de la împărțășanie, dintre care unele sunt scrise și de alți mari teologi și scriitori, ca Sf. Ioan Damaschin, Simeon Metafrastul și Chiril al Ierusalimului (ex. Rugăciunea de mulțumire după împărțășanie). Sf. Vasile cel Mare este autorul cunoscutelor rugăciuni de exorcizare, numite *Molitele sau blestemele Sf. Vasile* (care se citesc în ziua de Sf. Vasile, 30 ianuarie, după slujba Sf. Liturghii), dintre care unele sunt atribuite Sf. Ioan Gură de Aur. În afară de rugăciuni cultice, ortodox folosește și alte lecturi din Sfinții Părinți, cum sunt textele catenice, ex. cele două „Cuvinte” de învățătură care se

citesc la împărtaşanie în ziua respectivă „Cuvant pentru Sfânta și Marea Joi” și „Cuvant pentru Duminica Sf. Paști” (care se află în Molitfelnic și în Penticostar, atribuite Sf. Ioan Gură de Aur învățător prețios pentru frumusețea și valoarea lor didactică și morală). La fele „Cuvant de povățuire către preot”, atribuit Sf. Vasile, cuprinzând îndrumări despre cum trebuie să slujească preotul Sf. Liturghie și care trebuie să fie atitudinea în timpul slujbei (Cuvant tipărit și azi în Liturghierele grecești). Numeroase lecturi din scrierile Sfinților Părinți (Sf. Ioan Gură de Aur, Sf. Grigorie de Nazianz, Sf. Atanasie, Sf. Ioan Damaschin) sunt cuprinse în unele cărți de ritual și mai ales în Triod, pentru serviciul divin din mănăstiri spre a fi citite în anumite momente din rânduala slujbelor zilnice, fie în afară de biserică (în chili sau la trapeză) pentru învățătură și înduhovnicirea călugărilor. Dintre acestea „Cuvantul Sf. Vasile despre post” (se citește la slajba Liturghiei în zilele de luni, miercuri, vineri, în săptămâna dinaintea începerii Postului Mare), „Omilie la Facere”, ale Sf. Ioan (de citit în prima săptămână din Post), citite din „Exameronul Sf. Vasile cel Mare”, la Sinaxarul zilei de 19 ianuarie din Mineiul ortodox, se povestește o minune săvârșită de Sf. Vasile, care prin rugăciunile sale a deschis ușile catedralei din Niceea și a dat-o ortodocșilor. *Sinaxarele* sunt minunate lecturi hagiografice, care și au originea în actele martirice, o parte din ele sunt alcătuite de Nichitor Calist și se citesc de către preot, diacon, cântăreț, după cântarea a VI-a a Catavasiilor. Lecturile destinate îmbunătățirii vieții duhovnicești (mai mult vieți de sfinți) au fost

adunate și traduse în românește împreună și cu lecturi din Sfântul Părinte, într-o colecție cu titlul *Prologue* (tipărite la Neamț, 1854). Acest gen de lecturi îl constituie și colecția tradusă din limba greacă și prelucrată de Pr. Prof. D. Stăniloae, sub titlul *Filocalia* (apărută în 12 volume), asemănător este *Patericul românesc* datorat Pr. Ioanichie Bălan, tipărit în ultimii ani. (1.6.)

LECȚIONAR v. EVANGHELISTAR, Lecturi biblice, Pericope

LEGANAREA COLIVEI — este o formă de ritual în timpul serviciului divin la parastase când, într-un moment al slujbei, ofrandele aduse pentru pomenirea răposatului se ridică, ținându-se în mâini de membrii familiei și se leagănă (coșiva, colacii, vinul), apoi se așează pe masă. La originea ritualului stă înălțarea ofrandelor la templu nădă, așa cum aflăm din Vechiul Testament „Să mai sei o pâine din cele cu untdelemn, o turtă cu untdelemn și o azimă din panerul ce este pus înaintea Domnului, să le pui toate pe brațele lui Aaron și pe brațele fiilor lui, ca să le aducă, legănându-le, înaintea Domnului” (Leșire 29:23-24, comp. și Levitic 7:30 și a.). Termenul ἀναφορά — *anafora* (de la ἀναφέρω — *anufero* — a înălța, a ridica) a însemnat inițial „înălțare, ridicare” ca apoi să ia înțelesul de „jertfă, ofrandă” (*oblatus* sau *illatio*), pentru că oferirea jertfei se face prin ridicarea, înălțarea darului de jertfă spre a fi primit de Domnul. Înălțarea și legănarea colivei este o formă de rugăciune către Domnul, pe care Îl implorăm să Se milostivească de sufletele răposatilor noștri, să primească ofranda care se aduce pentru iertarea și odihna lor, „ca Domnul să-i primească în împărăția Sa”. În Liturghia

creștină *Anaforă* este rugăciunea în timpul căreia se săvârșește ertfa liturgică (sfîntirea și prefăcerea darurilor), este centrul Sfîntei Liturghii, v *Anaforă*

LEGEA NOUĂ — este numită a doua parte a Sfîntei Scripturi, adică Noul Testament, care cuprinde Evangheliile creștine

LEGEA TALIONULUI („ochi pentru ochi, dinte pentru dinte”) — aspra lege a justiției mozaice, este legea reciprocității și a corespondenței „De se va ridica asupra cuiva martor nedrept, învinuindu-l de nelegiuire — și, dacă martorul acela va fi martor mincinos — să-i faceți ceea ce voise să facă el fratelui său. Și așa să stărpești răul — Să nu-l crute ochiul tău, ci să ceri suflet pentru suflet, ochi pentru ochi, dinte pentru dinte — mână pentru mână, picior pentru picior. Cu răul pe care îl va face cineva aproapelui său, cu acea trebuie să i se plătească” (Deuteronom 19, 16, 18, 19 și 21)

LEGEA VECHE — denumire pentru Vechiul Testament

LEMURES — în religia romană, se numeau sufletele morților deveniți strigoi, aceștia veneau pe pământ și provocau rele și suferințe celor vii. Pentru a se preîntâmpina asemenea necazuri și pentru a liniști aceste suflete, romanii săvârșeau anumite ritualuri în zile speciale, numite *Lemuria*, la 9, 11, 13 mai. În aceste zile, stăpânul casei se scula la miezul nopții și umbla prin casă cu picioarele goale, trozneau din degete și arunca înapoi a sa boabe de bob negru, și, fără a privi în urmă, rostea „Cu acest bob mă răscumpăr pe mine însumi și pe ai mei”, după care stropea cu apă sfîntită, bătea într-o placă de bronz și striga (de nouă

ori) un descântec „spirite ale strămoșilor mei, ieșiți afară”, fiind încredințat că strigoi se reped la boabe și, influențat de cuvintele descantecului, se vor depărta de casă (IR), v *Larvae*

LEMURIA v *Lemures*

LETURGHIE v *Liturghie*

LEVAIA (ebr. „înmormântare”) — la evrei, întâi se face *tahara*, adică spălarea mortului și, apoi, *tahritim* sau înfășurarea lui în giu giu de panză albă (în Calendar Luah 5740, anul 1979-1980).

LEVIATHAN — numele dat în Vechiul Testament unui monstru uriaș, din gura căruia iese rău de foc, în care sunt aruncați, după moarte, la „Judecata de apoi”, toți cei păcătoși. Simbolic, Leviathanul este rădău. Este reprezentat în iconografii ca rău de foc, în scena „Judecata de apoi” din pictura murală de la mănăstirile moldovene (Voroneț ș.a.), în pronaos sau pe peretele exterior dinspre apus, lângă ușa de intrare în biserică.

LEVITIC — carte în Vechiul Testament, din grupul Pentateuh, scris de Moise, v *Biblia*

LIBAȚIE — era în cultul păgân jertfa adusă zeilor sub forma unei băuturi care era vărsată după ce aducătorul gusta din ea.

LIBER-ARBITRU — înscamnă libera voință pe care Dumnezeu a dat-o omului spre a alege singur între bine și rău, spre mântuirea sa.

LIFTA,-E — sinonim cu păgân, eretic, străin, om de altă credință (liftă străină), cu alte obiceiuri, termen vechi — liftă, litv., de la *Litvet* — Lituania, ai cărei locuitori erau păgâni, *liftenni* erau idolatri încă în sec. XIV, după care au devenit catolici

LIMB,-uri (*limbus* = margine a unui cerc, a

unui astru) — la catolici *Limbo* este locul unde erau sufletele ce or drept înainte de venirea lui Hristos și locul unde se duc sufletele copilor nebotezați, v. și Dante Alighieri (1265–1321), care în opera sa „Divina Comedie” (1300–1318), vorbește despre această problemă.

LIMONARIU sau **LIVADA DUHOVNI-CEASCA** — antologie de povestiri religioase și îndemnuri duhovnicești aparținând călugărilor din mănăstirile răsăritene (sec. VI–VII), s-a tradus și s-a tipărit în limba română în 1991 la Episcopia Ortodoxă din Alba-Lulia.

LINTOLIU (lat. *linteolum* — bucată de panză) — gualgu — panza cu care se acoperă mortul când este așezat în sicin.

LINGURIȚA (λειτουργία — *leitias* = clește, κολλιαριον, τὸ — *colliarton* lat. *cochlear* sau *cochleare* — Lingură pentru lichide) — ca obiect de cult este o linguriță de aur sau argint, având la capăt manerula o crucuță; această linguriță se întrebunează la împărțirea credincioșilor cu Sf. Trup și Sânge amestecate în Sf. Potir. Se folosește cenzurarea de „clește”, pentru că a început preotul dădă împărțășania cu mâna, unind ca un clește cele două degete cu care lua pâinea umezită cu vin și o dădea credincioșilor, în gură. Lingurița a înlocuit acest procedeu spre a se împiedica sfărâmarea și risipirea Sf. Trup și Sânge. Simbolismul noțiunii de „clește” îl găsim în viziunea profetului Isaia (6, 6–7) în care serafimii, din porunca lui Dumnezeu, au luat cu un clește cărbunele de foc și l-au pus în gura proorocului, ca semn al curățării lui de păcate și a misiunii lui profetice: „acel cărbune închipuie și pe Hristos cel euharistic, iar cleștele este acum lingurița cu care se dă credincioșilor împărțășania — Sf. Trup și

Sânge al lui Hristos (I.G.).

LITANIE v. Litie

LITIE (λειτουργία — *leitias* = rugăciune, procesiune) — este un serviciu religios (ortodox) care se săvârșește în mănăstiri în cadrul slujbei de seară (Vecernie sau Priveghere) și mai rar la slujba de dimineață (Litrenie). Rugăciunea Litiei are un caracter penitențial (rugăciune de implorare). De la *litos* der. v. *litanie*, ad. că *rugăciune lungă* repetată, stăruitoare și plângătoare, în care se invocă Mântuitorul, Maica Domnului și toți sfinții. *Litanile* erau, în primele veacuri ale Bisericii, rugăciunile obișnuite făcute de mulțimea credincioșilor în fruntea clerului, sub formă de procesiune solemnă, atârș din biserică sau chiar afară din sat sau oraș. Această formă de *litie* — *procesiune* se făcea în vechime mai ales în cazuri de mari nenorociri sau calamități (secetă, năudații, molime, războaie, cutremure etc.) când prin cântări religioase și rugăciuni, se invoca mila și îndurarea lui Dumnezeu pentru îndepărtarea nenorocirilor. Asemenea litanii sau procesiuni cu rugăciuni ocazionale (ex. sfăștării pentru ploaie, când e secetă) se face și azi Biserica Ortodoxă. *Litii litanii* se numeau și procesiunile de noapte organizate de Sf. Ioan Gură de Aur (când era patriarh la Constantinopol), precum și de alți mari ierarhi din sec. IV–V, pentru combaterea eretizilor cu ajutorul cântecilor ortodoxe cantate de credincioși. La rugăciunile vechilor litanii procesionale, s-a adăugat, cu timpul, un ceremonial nou, în cadrul căruia se binecuvîntează *artosele* (paimite) aduse de credincioși la biserică împreună cu puțin vin și untdelemn, la sfârșitul slujbei Vecerniei din ajurul marilor

praznice spre cinstirea și pomenirea sfinților sărbători. Slujba Litiei se săvârșește în naos, spre deschidere de trecut, când prima parte a acestei slujbe se săvârșea în pronaos, unde ședeau penitenții, simbolizând starea omului atârnat din rău, iar revenirea credincioșilor și preoților în naos, pentru a doua parte a slujbei, simboliza redeschiderea porților raiului și a mixtivării lui Dumnezeu tată de om. *Artosele* care se binecuvintează, numite și *litile*, simbolizează cele cinci pâini cu care, în chip minunat, Mantuitorul a săturat mulțimile în pustie. Simbolismul acesta îl reținează și textul rugăciunii de binecuvântare: „Doamne, care ai binecuvântat...” Preotul, care binecuvintează cu artosul și împarte închipuie pe Iisus care a făcut minunea înmulțirii pâinilor după cum stă scris: cei patru Evangheliști (Mt. 14, 15-21 și a.). Vinul, untdelemnul și graul care se aduc de credincii și la slujba Litiei și se binecuvintează împreună cu pâinile (artosele) simbolizează ofranda pe care credincioșii o aduc lui Dumnezeu din roadele pământului, pentru ca Dumnezeu să înmulțească pe pământ aceste roade necesare existenței omului. Untdelemnul mai simbolizează și minunea Sf. Prooroc Elie, în casa văduverei Sarepta Sidonului (III Regi 17, 12-16) (cfr. Sf. Liturghierul ortodox, la slujba Litiei se arată „a sfârșită” ei, care sunt călnățile și folosirea primărilor binecuvântate la Litie „...painea, care s-a binecuvântat este izbăvitoare de toate relele pentru cel ce o va da cu credință...” și adresându-se preotului, spune „untdelemnul acesta de este candelă la tetrapod unde stă stanta icoană... puindu-l în candelă, să miruiești cu el pe popor și poți să-l mănânci și în bucate, iar vinul să-l bei cu bună

cucernicie... iar graul sau să-l semeni sau cu altul să-l amesteci și cu mușumătă să-l întrebuințezi... Pentru pomenirea morților se face la mănăstiri *Litia procesiune* sau *Litia mică* sau *Parastasul mic*, care este o prescurtare a Parastasului pe larg, v. **Parastase**. **LITIERUL** — obiect liturgic, este un fel de tavă rotundă, din metal, având patru cupe sau adăncituri, în care se pun pâinile (artosele), graul, vinul și untdelemnul, la slujba Litiei.

LITURGHIA (Λειτουργία, η = lucrare publică de la λειτουργ — *leitos* = public și έργον — *ergon* = lucrare) — este numele celui mai sfânt și mai important serviciu divin din Biserica Ortodoxă. *Sfânta Liturghie* are o poziție intermediară între cele două categorii de slujbe bisericesti, adică între liturgiile bisericesti și Sfintele Taine și iese din *Sf. Liturghie* (ne de amândouă, deoarece în rândul ei se îmbină slujba celei mai sfinte taine de care pot beneficia credincioșii, Sf. Euharistie), cu slujba celei mai înalte taine și cinstit pe care Biserica o poate aduce lui Dumnezeu prin jertfa liturgică. În nomenclatura bisericescă denumește slujba divină la care participă tot poporul drept-credincios, este „lucrarea obștească (publică) prin care credincioșii (celor și popor) adoră pe Dumnezeu prin jertfa nesângeroasă a lui Hristos și se împartășesc de darurile acestei jertfe prin Trupul și Sângele Domnului. Înainte de era creștină, termenul numea orice slujbă sau lucrare de interes public (λειτουργ — *leitōn*, de la λειτουργ — *leitos* = popor și έργον — *ergon* = lucru, lucrare), orice activitate depusă de un sfânt și implică în el și activitatea slujitorilor cultului, în religii păgane. Termenul λειτουργία = *liturghia* a căpătat înțelesul religios

datorită Septuaginte care l-a folosit pentru a traduce termenul ebraic *abodah* - cuvânt care arăta funcția preoților și ievitilor Legii Vechi, privind cultul religios de la templu. Cu acest înțeles a fost folosit apoi și în Noul Testament (Luca 1, 23; Evrei 8: 2-6, 9: 21). Mântuitorul este slujitorul (Λειτουργός - *leiturgos*) celor sfinte. În antichitatea creștină, cuvântul, *Liturghie* avea un înțeles mai larg decât azi, denumind totalitatea actelor de cult sau a serviciilor divine, adică ce se înțelege azi prin cult și prin slujire preotească în general. Abia prin sec. V-VI înțelesul cuvântului s-a restrâns, aplicându-se mai întâi la Cîna cea de Taină și apoi la ceea ce înțelegem azi prin *Liturghie*, adică slujba sfântă a Jertfei celei Noi și a împărtășirii credincioșilor cu Sfintele Daruri. Prima *Liturghie* a fost săvârșită de Mântuitorul la Cîna cea de Taină (cum s-a numit ultima masă pascală pe care a luat-o cu ucenicii, înainte de patimile Sale). Înainte de a frânge pâinea, *a binecuvântat* apoi a dat ucenicilor Săi să mănânce, iar când le-a întins paharul *a mulțumit* („Iisus luând pâine și binecuvântând, a frânt și dănd ucenicilor, a zis: Luați, mâncați: acesta este trupul Meu. Și luând paharul și mulțumind, le-a dat, zicând: Beți dintru acesta toți, că acesta este Sângele Meu, al Legii celei Noi, care pentru mulți se varsă spre iertarea păcatelor“ - Matei 26, 26-28). Instituirea Sfintei Euharistii este sâmburele originar din care s-a dezvoltat treptat toată rânduiala de mai târziu a *Sf. Liturghii*. „Aceasta să faceți întru pomenirea Mea“ este porunca dată de Iisus Sfinților Săi Apostoli, care, după despărțirea de El și spre a-L avea mereu prezent în mijlocul lor, au căutat să

reînvieze în fiecare duminică Jertfa Lui. Când se adunau la rugăciune ei mulțumeau și se rugau ca Domnul să prefacă pâinea și vinul, pe masa lor în însuși Sfântul Său Trup și Sânge, cu care apoi se împărtășeau. Acest ritual sumar, imitat după modelul Cinei, constituie nucleul *Sfintei Liturghii*, nucleul ce a rămas constant și din care s-a dezvoltat rânduiala de azi a *Liturghiei* creștine. Pe baza mărturiilor din Noul Testament aflăm că se aduceau pâine și vin, liturghisitorul făcea rugăciuni de laudă și mulțumire (I Corinteni 11, 26), apoi pronunța cuvintele rostite de Iisus la Cîna („Luați...“), binecuvânta pâinea și vinul, după care urma frângerea pâinii și împărtășirea. Se făceau rugăciuni pentru diferite categorii de credincioși (I Timotei 2, 1), iar poporul se asocia rugăcănilor de laudă și mulțumire, prin răspunsuri („Amin!“). La aceste prime elemente ale rânduiei Sfintei Liturghii s-au adăugat altele noi, dintre care unele s-au amplificat, altele s-au restrâns (rugăciuni, lecturi biblice, predică, cântări religioase din psalmi, imne etc.), despre care aflăm fie din Noul Testament, fie de la unii scriitori bisericești (ca Sf. Iustin Martirul, pentru sec. II, anul 150, în *Apologetica I*, cap. 65-67) sau în scrierile numite *Rînduiele bisericești*, ce provin din sec. III-V și sunt adevărate documente, cuprinzând descrieri ale rînduiei liturgice cu textele rugăcănilor și diferitelor formule, așa cum se găsesc azi în *Liturghier*. Cea mai importantă dintre aceste rînduiele este colecția *Constituțiile sau Așezămintele Sfinților Apostoli* (sec. IV) în care se disting clar cele două părți ale *Liturghiei* de azi (*Liturghia catehumenilor* și *Liturghia credincioșilor*) cu

momentele rituale au specific fiecărei părți. Deși „Rânduială” e” acestea provin din diferite regiuni ale creștinătății (Siria, Egipt, Roma), totuși textele și regulile desfășurării slujbei liturgice se aseamănă uneori până la identitate verbală, ceea ce constituie o dovadă a uniformității liturgice în Biserica primelor trei veacuri, și existența unei surse comune. *Rânduiala Liturghiei Bisericii primare din Ierusalim* oficiată de Sfinții Apostoli înainte de dispersarea lor în lume, pentru misionari. *Slujba Sf. Liturghie* din Biserica Ortodoxă de rite bizantin (greacă, română, rusă) se desfășoară după textul celor două Liturghii bizantine: *Liturghia Sfântului Vasile* și *Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur* (sec. IV) care au la bază două Liturghii de origine apostolică: *Liturghia Sf. Iacob* și *Liturghia Sf. Marcu*, din care au luat naștere și Liturghiile existente azi în Bisericile răsăritene (eterodoxe): cea nestoriană și monofizită (armeni, copti, abisinieni), maroniții, care din sec. XV, atât cei din Liban cât și cei din Cipru, au trecut la catolicism) și, iacobinii (din Siria). În contrutul slujbei Liturghiilor ortodoxe se derulează, prin cântările și actele liturgice, întreaga viață a Mântuitorului, de la Naștere și până la Înălțarea Sa la cer, cuprinzând toate momentele vieții Sale pămăntene: Întruparea de la Duhul Sfânt și din Fecundarea Mariei, Nașterea în ieslea din Betleem și întreaga Sa activitate mesianică prin propovăduirea Evangheliei, minunile, intrarea în Ierusalim, Cina cea de Taină, Patimile și Răstignirea Sa, Învierea, Înălțarea la cer precum și momente din viața Bisericii creștine, începând cu întemeierea ei, prin Pogorârea Duhului Sfânt. De la început, rânduiala *Sfintei Liturghii* a cuprins ce e trei părți principale,

ca și azi: *Proskomidia*, *Liturghia catehumenilor* și *Liturghia credincioșilor*. *Proskomidia* este partea pregătitoare a *Sf. Liturghii*, caod preotul, adăuc darurile (paine și vin) pe ertfe nic (nașă din proskomidiar) și din cele cinci prescuri (painea) scoate particiele din prima prescură se nate o pătucă din mijloc („Agneta”, adică „Mielul lui Dumnezeu”) pentru Iisus Hristos, din celelalte patru prescuri scoate particile pentru: Maica Domnului, apo pentru sfinți, pentru conducătorii Bisericii, pentru citori, pentru vii și pentru morți, acestea se așează pe Sf. Disc, într-o ordine ritualistică, iar vinul se toarnă în Sf. Potir, toate obiectele de cult folosite de preot la proskomidiar au simbolismul or a scul închipuie ieslea în care S-a născut Iisus, dar și mormântul în care a fost pus, *pocrovetele* sau bucatle de stofă cu care se acoperă discul și potirul în care a fost pus vinul închipuie scutecele cu care a fost înfășat Pruncu, dar și *gulguriile* cu care Iisus a fost pus în mormânt. *Proskomidia* se face în taină, cu uși e altarului închise, iar preotul roșăște texte din proorocii care au vestit venirea lui Iisus, iar la strană se cântă „audele” și „comendările”, preamărindu-Se Dumnezeu. Partea a doua a slujbei Sf. Liturghii se numește *Liturghia catehumenilor* sau a celor chemați, pentru că la ea participau și cei ce se pregăteau să primească botezul (în primele veacuri creștine) și trebuia să fie inițiat în învățătura creștină, de aceea, în această parte a slujbei, este cuprinsă numai activitatea învățătoarească a lui Iisus, al cărei început este închipuit prin ieșirea preotului cu Evanghelia (Vohodul mic), după care se citește Apostolul (v. Apostolul) și apoi un fragment din Sf.

Evangeliei după care se ține predica această parte a slujbei liturgice se încheie cu cuvintele preotului: *Excomunicat este ti*. Domni-ai să ne rugăm după care în vechime catehumenii părăseau biserică și neavând dreptul de a participa la *Liturghia credincioșilor* (partea a treia a Liturghiei) căci desigur creștinii nu erau încă botezați. Astăzi această restricție nu se mai practică deoarece în comunitatea creștină botezul se dă la scurt timp după nașterea copilului. *Liturghia credincioșilor* este cea mai importantă Liturhie acumare de punct culminant a slujbei când prin rugămintele preotilor și credincioșilor Maștile este prezent în Sfânta Euharistie se săvârșește pe Sf. Masă în Sfântul Altar unde painea și vinul, așezate aici după Vinulul mare se transformă în Trupul și Sângele Domnului pe care credincioșii îl vor primi la Sf. împărtășanie (Euharistie). La baza Sf. Liturghiei stă Sf. Jertfă fără care nu poate fi sfântă după cum Mântuitorul Iisus: „se roagă”, Părinte Sfânt este Ipe ei ntra adevărul Iau. Pentru ei Iu Ma sfântesc pe Mine I sumi ca și ei să fie sfânti ntra adevăr (câin 1² - 1³ și 14). În biserică Ortodoxă se săvârșește în timpul Postului Mare în anumite zile (miercuri și vineri) o Liturghie mai prescurtată numită *Liturghia Darurilor mai înainte sfinite* (ἀεὶ τοῦργια τῶν προηγιασμένων δούρων - *aei tourgia ton pro etiasmenon douron*). Liturghia Darurilor mai înainte sfinite este termen slav - pre-*doxologia* este prescurtat *Presvestenie* (cum este trecut în edițiile mai vechi ale Liturghierului) este o combinație din slujba Vecerniei și a Liturghiei deoarece în timpul săvârșirii ei apsește slujba Darurilor

pentru prefacerea euharistică. Aceste Sfinte Daruri fiind sfinite într-o Liturghie săvârșită în sârbătoarea sau duminică anterioară. De aceea *Liturghia Darurilor* este ca o slujbă de vecernie când credincioșii se pot și împărtăși cu Sf. împărtășie păstrată de la o Liturghie anterioară așa cum am arătat. Autorul este considerat Sf. Grigorie Dascalul papă al Romei la sfârșitul sec. VI deoarece în textule este mult mai vechi. El probabil a revizuit și spre deosebire de Liturghia ortodoxă în Biserica Romano-Catolică se folosește *Missa* (ritual roman). *Missa* este o Liturghie anonimă care se deosebete prin partea arătată și de Liturghia Liturghia celorlalți rituri liturgice creștine fiind în general mai îndepărtată de Liturghia primară a Liturghiei creștine din primele trei veacuri. Începând cu secolul VIII Rome din eximene citate Hecene și probabil tradiția în limba latină a ritului initial fiind atitudinea greacă au determinat deosebiri esențiale ale Liturghiei apăsene. După a treia parte se arată că modurile liturgice de Liturghia română ar fi opera unui papă Damasus (366-384) sau a pape Gelasius I (492-496). Ceea ce e sigur este că această modificare s-a făcut în etape: o revizuire fundamentală s-a făcut la sfârșitul sec. VI de Sf. Grigorie de Mare (Dascalul papă al Romei între 590-604) revizuire continuată de papă și sinodul de la Carthago terminând cu sinodul din Tride (sec. XVI). *Missa* s-a săvârșit o dată la latină până la Conciliul II Vatican (1962) după care s-a tradus în limbile naționale ale tuturor popoarelor catolice.

LITURGHIA CERFASCĂ — temă iconografică în bisericile ortodoxe, reprezintă pe

Mântăitorul ca Mare Arhiereu, înconjurat de îngeri-preoți și îngeri-diaconi, săvârșind în ceruri Dumnezeu-acea Liturghie. Scena înfățișează momentul vohodului mare Mântăitorul, așezat în fața Sf. Mese, binecuvintează plecarea procesiunii și întoarcerea ei. Îngeri-diaconi poartă discul acoperit cu vâl brodat, iar îngeri-preoți în umează, înveșmântați în patrafire și feloane, ținând în mâini potire acoperite cu văluri brodate. Procesiunea pornește în stanga și se întoarce în dreapta, unii îngeri poartă cădelnițe și tămâiază, alții poartă rapide uriașe și cruci, ca și a Liturghia arhierască. Locul acestei teme iconografice este, la unele biserici, în altar, pe perețele absidei de răsărit (în biserici moldovene și la Athos), în altele biserici e zugrăvită pe pereții turlei celei mari, sub chipul Pantocratorului (ex. biserica Floreasca, Sf. Spiridon-Nou), iar în altele lipsește cu totul.

LITURGHIERUL-MOLITFELNIC — carte de slujbă bisericească, aparținând celor mai vechi cărți creștine de slujbă (sec. IV), folosit de cler, diacon, preot sau episcop, **LITURGHIERUL** (λειτουργικὸς — *leitourghicos*, *Liturghiarum liber*, *missale* la catolici) — cuprinde texte e și cântările slujbei Sf. Liturghii și ale slujbelor premergătoare randuiala Vecerniei, a Miezonopticii (după tipicul ce se umează în mănăstiri, cuprinzând Ceasul al IX-lea, Vecernia mică, Vecernia mare și randuiala Litreniei), randuiala Vecerniei cu Litia de sâmbătă seara, randuiala slujbei de duminică (Miezonoptica și Litrenia din zilele de duminică și de sărbători și randuiala Litreniei din zilele de rând). Liturghierul cuprinde rândurile celor

tre Sfinte Liturghii care se săvârșesc în Biserică în etapele rânduite ale anului bisericesc. Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur (folosită cel mai des), Liturghia Sf. Vasile cel Mare și Liturghia Darurilor mai înainte sfințite (cu îndrumări asupra modului și timpului săvârșirii lor). În Liturghier sunt cuprinse și rugăciuni pentru diferite trebuințe din viața omului pentru bolnavi, pentru cei ce călătorește, pentru cei din închisori, pentru diferite calamități (războaie, secetă, foc etc.), pentru orice pri ne dui, precum și rugăciuni de mulțumire. La sfârșitul Liturghierului se include și „Sinaxarul” (pentru tot anul). *Liturghierul* este cea mai veche dintre cărțile de cult întocmită de Biserică și cea mai solicitată. Prima carte tipărită de Biserica Ortodoxă a fost *Liturghierul* (tipărit de călugărul sârb *Mikarte*, în 1508, în lb. slavonă și apoi de *Corei*, în lb. română, în 1570). Importanța acestei cărți de cult rezultă și din faptul că a cunoscut de la început cel mai mare număr de ediții, până azi. Fiecare ediție a fost îmbunătățită, mai ales ca limbă, adăugându-se și unele completări și lămuriri, iar începând cu ediția din 1980, s-a adăugat un capitol din „Arhieraticon”, intitulat „Tipicul Sfintei Liturghii cu arhieru”.

LITURGICA (λειτουργικὴ — *leitourghika*), disciplină a Teologiei Practice, este *știința cultului divin public*. Termenul derivă de la liturghie, prin care, în chip curent, se înțelege azi serviciul divin în timpul căruia se face sfințirea Darurilor și împărtășirea credincioșilor cu ele. În Biserica creștină veche, cuvântul liturgică avea un înțeles mai larg, cuprinzând totalitatea actelor de cult ale

serviciilor divine (administrarea lor și serviciile sacramentale), adică tot ce se înțelege azi prin cult ca obiect de studiu al Liturgiei, și anume atât studierea serviciului divin cât și originea, istoria, evoluția, legile și principiile de dezvoltare ale cultului. Studiu acestor obiective este cuprins în cele două ramuri ale Liturgiei: *Liturgica generală* și *Liturgica specială* (v. E.B. L.G. și L.S.).

LOCAȘURI DE CULT — sunt construcții ridicate pentru scopuri cultice, adică pentru săvârșirea serviciilor religioase aduse divinității. Aceste locașuri (lăcașuri) poartă nume speciale pentru diferitele religii: *templu* (la romani și vechii greci păgani), *teocali* (la vechii mexicani), *tempu* și *sinagogă* (la evrei), *moschee* și *geamie* (la mahomedani), *pagodă* (la hinduși, budști), *biserica* (la creștinism).

LOGOS (λόγος, *o* — *logos* — cuvânt) — Rațiunea supremă, Cuvântul, cum este numit în Sf. Scriptură, este Dumnezeu Însăși. Desăvârșirea însăși „La început era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul” (Ioan 1, 1). „Logosul divin a fost învățătorul tuturor creaturilor raționale. El a învățat deopotrivă pe evrei prin Moise și proroci, cât și pe păgani, prin filozofi” — afirmă Clement Alexandrinul. Lumea păgână — zicea el — a menținut prin lumina dată filozofilor, un semn al harului, o călăuzire divină, prin Logos” (*Stromata* I). Sf. Iustin Martirul spune despre Socrate că a trăit în conformitate cu Logosul și a fost creștin înainte de vreme — de creștinism (Clement Alexandrinul, *Apologetica* I, 40, v și *Filocalia*, vol. 8 p. 292-293).

LOKİ — zeu al răului, în mitologia scandinavă.

LOT — fiul lui Haran, fratele lui Avraam, Lot cu unchiul său Avraam vin din Mesopotamia și se așează în Canaan, după porunca lui Dumnezeu (Facere 12, 7, 13). Pentru a avea mai mult loc de pășune pentru turmele lor, cei doi se despart. Avraam rămâne lângă Hebron la „Stejarul din Mamvri”, iar Lot se stabilește la Sodoma și Gomora, cetăți foarte bogate, vestite pentru luxul și imoralitatea ce domneau în ele. Când vin aici sub chip de călători, cei doi îngeri ai Domnului, spre a cerceta aceste cetăți, Lot este singurul care-i adăpostește în casa sa, căci localnicii nu adăposteau străini în casele lor. Drept răsplată, dar și fiindcă era singurul om credincios și temător de Dumnezeu, Lot va fi salvat împreună cu familia sa, fiind vestit de îngeri să plece din cetate după care din cauza decăderii lor morale și a necredinței lor, cetățile Sodoma și Gomora au fost arse cu foc și scufundate. În locul lor se crede că a apărut Marea Moartă, din sudul Iordanului și care există și azi (Facere 19, 14-26).

LUARISMUL — după numele lui Isaac Luria, sec. XVI, întemeietorul lui, este un curent religios apărut în sânul kabalismului (iudaic), în care se practica un misticism bazat pe latura practică a cultului în scopul de a atinge la trăiri extatice prin rugăciune și meditație prelungită, precum și de a lăsa uta pe practicant, prin exerciții ascetice, folosirea amuletelor, chemarea spiritelor, combinații de numere și semne alfabetice să obțină puteri supranaturale. Luarismul întreține ideea mesianică atât de intens, încât unul dintre membrii săi, Sabattari Zevi (sec. XVII), pretindea chiar că este Mesia, acest aventurier a părăsit în cele din urmă iudaismul și a trecut la mahomedanism.

LUCA — Stantul Evanghelist care a scris *Evanghelia* ce poartă numele și cartea *Epistolele Apostolilor* din Noul Testament (primul an 61-63). Scriitor talentat și pictor, se crede că de la el ne-a rămas prima scoană pictată cu chipul Maicii Domnului. Originar din Antiohia (Siria), de pregătire medic, s-a creștinat mai târziu și a fost unul dintre cei mai statumenți discipoli ai Stantului Apostol Pavel, pe care l-a și însoțit în unele din călătoriile sale misionare și chiar la Roma. După moartea acestuia, Luca ar fi predicat în Italia, Grecia, Dalmatia și Macedonia, unde a condus Biserica din Filipi, comunitate întemeiată de Sf. Apostol Pavel. Luca a murit la o vârstă înaintată (peste 80 de ani), în Ahaia (Grecia), iar în sec. IV rămășițele sale pământești au fost reînchinate la Biserica Sf. Apostol din Constantinopol (în vremea împăratului Constantin). *Evanghelia* lui Luca cuprinde 24 de capitole și este mai completă decât *Evangheliile* predecesorilor săi Matei și Marcu, de care a fost însă influențat. El adună în mare număr de fapte în care se reliefează mila, bunătatea și iertarea, ca: mântuirea făgăduită de Mântuitorul lui Zahariu, Vameșul la harul de pe cruce, iertarea dată fiului risipitor și lemnii păcătoase și vameșului care se smereste, rugăciunea de pe cruce pentru vrăjmași. Săi: „Doamne, iartă-le lor...” și a: „De aceea *Evanghelia* lui Luca e numită *a îndurării*, prezentându-l pe Iisus ca pe „Mântuitorul și iertătorul neam omenesc”. Se crede că Luca a murit ca martir, prin anul 70, Biserica îl prăznuiește la 18 octombrie.

LUCIFER (Satan) — căpeten a demonilor, răzvrătit, care a căzut din mândrie, vrând să fie asemenea lui Dumnezeu, el a fost izgonit din

rai și a devenit astfel, căpeten a demonilor, al căror iacăș este iadul, împărăția întunericului, în alți pod cu raiul, care este împărăția luminii, unde se află ingerii, cei buni, ocrotitorii oamenilor, credincioșii și vestitorii ai voinei lui Dumnezeu.

LULAB — buchet de sare, de palmier și mirt, pe care evreii o purtau în mână la Sărbătoarea Corturilor.

LI MÂNARE — ca obiect cultic este făcută dintr-un fir (fir de bambus) prins într-un tipar de indric, de grosime diferite, în care se toarnă ceară topită. Prin răcire aceasta se solidifică și se știe firea care, arzând, lăpește încet ceară din jurul lui și dă o lumină mică, strălucitoare. Aceste lumânări se aprind în biserică, pentru vi și pentru morți. Pentru anumite ceremonii religioase și Sfintele Tăine: botez, cununie, se folosesc lumânări mari de stearcă și ceară înaintea de apariția electricității, lumânările se serveau la iluminatul caselor, fiind puse în sfeșnice sau candelabre. *Luminarea* simbolizează lumina adevărului și a sfintenirii, care este Dumnezeu și Hristos, și cum trebuie să fie viața creștină. În cadrul cultului, lumânările se aprind și se țin în mână sau se pun în sfeșnice (v. *Sfeșnice*). *Luminarea* este o *ofrandă* adusă lui Dumnezeu și de aceea ea trebuie să fie din ceară curată. *Luminarea* de ceară curată este și, mai luminată și mai igienică, întrucât nu produce fum. După împrejurările în care este folosită în cult, *luminarea* are diferite semnificații. *Luminarea* care se aprinde la citirea *Evangheliilor* înseamnă *lumina adevărului* evanghelic care a strălucit întunericul necredinței în care trăiau popoarele dinaintea de venirea lui Hristos. *Luminările* sunt

nelipsite la marile suabe-evenimente din viața omului: botez, cununie, moarte. *La botez* - lămanările se aprind pentru *luminarea* spiritului celui botezat care vine de la întinerie la lumină și prin botez se face fiul a luminii lui Hristos (v. Nașul). *La cununie*, preotul aprinde cele două lămanări mari pe care ȳ tin nașii în spatele mirilor ce se logodesc și se cunună, ca ele să le *lumineze calea vieții* și ca încredințare că-și vor ține legământul de a fi una și toată viața. *La moarte* - *luminarea* este *lumina* care se pune în mână mortuului, când acesta își dă duhul, spre a-ȳ li *lumina* pe drumul de veci. *Lămanările* se aprind când credinciosul se împărtășește la ușa sfântului altar; el ține în mână o lămanare și după ce a primit cuminecătura, o pune în sfeșnicul din fața altarului. Prin aceasta el mărturisște că e fiul aluminii lui Hristos. Când preotul aceo stăpână (ex. stăpână) în casa credinciosului se aprind *lămanări* v. **Simboluri naturale**

LUMINARE *lucere* (lat. *lucere* = a lucii, a lumina) φωτισμός, ó *totismos* - *Luminare*)

era una din vechile denumiri ale *Tainei Botezului* așa cum se vede și în prohemienul care precede pericopa Apostolului: „Domnule, este *luminarea* mea și Mântuitorul meu” (Ps. 26. 1-2)

LUMINĂ LINA — în liturgie ortodoxă

LUMINA LUMII — Se numește pe Sine Iisus: „Eu sunt lumina lumii”

LUMINA TABORICĂ — nivel suprem al vieții spirituale a sihăștilor (v. *Isihasmul*) care, prin rugăciunea contemplativă (mistică), tindeau la unirea cu divinitatea supra-postatică, a tlei spus divinitatea nediferențiată în Treimea Persoanelor. Manifestarea acestei uniri se numește „Lumina taborică”. Denumirea vine

de la „Tabor” - muntele Taborului, unde a avut loc „Schimbarea la față” a Mântuitorului, pe care Sf. Apostoli (Petru, Iacov și Ioan) care-l însoțeau, au văzut-o ca pe o lumină mare și strălucitoare în care Iisus a fost învățat. Concepția mistică ortodoxă (fermuată de Nicolae Cabasilas în lucrarea *Viața în Hristos*, trad. de Pr. T. Bodogaei) vede această unire spirituală a omului cu Divinitatea supra-postatică, nediferențiată cu unirea cu Dumnezeu în Treimea din Persoanele Sale și anume cu Acela care prin Întrupare a sfântificat firea omenească mântuind-o până la posibilitatea unirii cu Dumnezeu. Hristos-Mântuitorul Dumnezeu- (Unul) Persoană unică divino-umană reprezintă prototipul exemplarului sau modelul văzut și tangibil al omeneității transfigurate, îndumnezite iar unirea cu El rămâne ultima ultimă a eforturilor noastre de perfecționare spirituală în lăminele vieții pământești. Această poziție spirituală a formată de Cabasilas este mai reală decât a isihăștilor fiindcă lăptariș conditiei și naturii psihofizice a ființei umane. Potrivit acestei naturi, Hristos se oferă martorilor sub forma văzută a Sfântului Taine, adică sub forma Păinii și Vinului euharistic sfântite la Sf. Liturghie și prefăcute în Ios și Trup și Sângele Său. Viața spirituală a carei tendință mistică ortodoxă e numită de Cabasilas în *Viața în Hristos*, cap. 38) „viața în Hristos” adică trăirea în curentul de har care izvorăște din Jertfa Mântuitorului - curent haric ce ȳ rge din Jertfelnicul pe care se actualizează Jertfa lui Hristos. „Mecul lui Dumnezeu”. Această cale mistică este deci calea harismatică (sfântitărei) a Sfântului Taine. Principalele etape care duc la unirea cu Hristos, sunt cele

tre Taine majore ale învierii creștine: Botezul, Mîngierea și Sf. Euharistie, corespunzătoare celor trei trepte ale vieții creștine: purificarea, iluminarea și unirea deplină cu F. Dar atât săvârșirea Sfințelor Taine, cât și împărtășirea cu ele, care reprezintă termenul *anabaptis* (Εναβπτισμός, ἡ — *enosis* = unire) al vieții în Hristos se realizează în cadrul Sfintei Liturghii, care este medial și mijlocul de dezvoltare a vieții religioase-spirituale. Sf. Liturghie pusă la îndemîna tuturor credincioșilor, în mod oficial, de Biserică realizează, în cadrul ei: pregătirea imediată a liturghizatorilor și a credincioșilor pentru marele act al unirii cu Hristosul euharistic, a cărui prezență o însuflă prin tot ceremonialul ei, de forme văzute și simboale rituale. Prin Sf. Liturghie, viața spirituală a Ortodoxiei este posibilă și se realizează nu numai în izolarea și înșepta pustie, cum considerau isihasti ci aici, în mijlocul oamenilor, în nemijlocită apropiere de ei, prin trăirile spirituale liturgice, ccațuale sau sacramentale. Prin mijlocirea formelor sensibile ale cultului și prin trăirea lor spirituală se face posibilă unirea cu Dumnezeu, spre care tinde sufletul fiecărui credincios.

ILMINÂNDE v. Svetilne

LUNA LUNARĂ v. Calendarul

LUPERCALIA v. Stretenia

LUSTRAL, *apa lustrală* (de la lat. *lustralis* — *e-luo*) — apă sfințită de preot la biserică (după rînduiala arătată în Molitfelnic), care sîrjește

la purificat, la ispășirea păcatelor. Această apă nu e tot una cu aghasma. Este doar o apă binecuvîntată pentru o anumită ocazie: ex. „Rugăciunile la femeia răză” (din Molitfelnic) se fac de preot în biserică, unde o femeie din casa în care s-a născut un prunc, vine la biserică cu un vas (o sticlă) cu apă pe care preotul o sfințește: cu această apă este stropit pruncul nou-născut, mama lui și tot ai casei, după ce mama și pruncul au venit acasă de la maternitate. Apa aceasta, care a fost sfințită de preot în prima zi după nașterea copilului și cu care acesta va fi stropit, este (zice Sf. Simeon al Tesalonicului) ca o *preînchipuire a botezului*. Ea are rolul unei *ape lustrale curățitoare*. În d feritele relig. există var. alte forme de lustrări, purificări (spălări corporale, vestimentare, purificarea locurilor de cult, a vase, or. cultice etc.) înainte de aducerea jertfelor la templu sau înainte de participare la ritualurile religioase. Aceste lustrări se făceau de obicei cu apă, cu sare, sau cu fum de sulf pus pe foc etc.

LUTERANISMUL v. Protestantismul

LUTHER, Martin Luther (1483-1546) — întemeietorul luteranismului, ramură a marelui curent reformatory din sânul Bisericii Catolice, cunoscut sub numele de *Protestantism*. Această confesiune creștină se deosebește fundamental ca doctrină de celelalte două mari confesiuni creștine: Ortodoxia și Catolicismul, v. **Protestantismul**

MABIONOGION — colecție de poezie epică medevală irlandeză, în care sunt cuprinse vechile mituri religioase ale celtilor. Interpretarea acestor mituri a ajutat la cunoașterea zeilor celtici și atributurile lor, ze prezentați în aceste legende ca regi, regine, zâne, vrăjitori, eroi etc.

MACABEI v. Hanuca

MACROSHIMA v. Rasofor

MADIANIȚII — trib cananean înrudit cu izraeliții. Biblia fixează proveniența lor de la *Madin*, unul dintre fiii lui Avraam, cu cea de a doua sa soție, *Chetura*. Teritoriul locuit de ei se întindea de la răsărit de golful Akab, în Arabia de azi. Moise, fugit din Egipt, se simțea între ai săi și se căsătorește cu fiica preotului lor, Ietro. În țara madianiților, la poalele muntelui vulcanic *Horeb*, i s-a arătat Dumnezeu pentru prima dată, sub numele de *Iahve* (Ieșire 6:2-3): „Eu sunt Domnul (*Iahve*) și M-am arătat lui Avraam, lui Isaac și lui Iacov ca Dumnezeu Atotputernic, iar cu numele Meu de Domnul (*Iahve*) nu M-am făcut cunoscut lor”. Țara madianiților devenise pentru Moise a doua sa patrie.

MADRAS — oraș în India, unde se află unul dintre cele mai mărețe și originale temple hinduiste, construit în stil dravidian (sec. XVII).

MADRIGAL (fr. *madrigal*, it. *madrigale*) — piesă vocală polifonică pe un text profan. Madrigalele lui Palestrina, poezie scurtă, exprimând o idee ingenioasă (isteasă, dibace) și galantă, care se poate cânta

MAFARION — veșmânt feminin orientat, asemănător cu toga. Este o fâșie trapezoidală, de stofă sau mătase, care se pune peste cămașa lungă. Femeile îl pun pe cap, învălunindu-și cu el fruntea, capul și umerii, lăsându-l să cadă peste brațe, până la glezne. Marea Domnă ui e zugrăvită în icoane cu un astfel de văl, numit mafarion. Femeile mahomedane mai habotnice și conservatoare îl poartă și azi, numindu-l „ferigea”.

MAG, MAGI, MAGU, MOBED — denumire pentru vechii preoți persani și chaldeeni, era vest și pentru învățătura și cunoștințele lor astronomice. „Magi, c. titori în stele”, cum îi numește Eminescu, au venit călăuziți de o stea să se închine lui Hristos, Dumnezeu întrupat, care se năștea în ieslea din Betleemul Iudeii. Ei se numeau și *magu* și *mobed* în religia lui Zoroastru, unde preoția era ereditară. În vremea Sasanizilor (sec. I d. Hr.), zoroastrismul devine religie de stat și clerul capătă o putere foarte mare.

MAGIA v. Magismul

MAGISMUL — este o formă religioasă inferioară, premergătoare animismului. Magismul susține că în natură există o forță misterioasă care dirijează totul. Această forță, numită *arenda*, *wakan*, *masa* etc., putea fi stăpânită și dirijată cu ajutorul unor formule consacrate, unor gesturi, talismane etc. Aceste practici au constituit magia, magia este însă numai o modalitate de constrângere care nu se poate confunda cu religia. Magia are la bază credința

intr-o ființă misterioasă. Intemeietorul magiei era considerat, la egipteni, zeul Toth, protectorul magicienilor și ghicitorilor.

MAHABHARATA — „povestea mare a războiului bharatilor”, armașii lui Bharata, strămoșul prinților din nordul Indiei, are ca subiect lupta dintre Pandava și Kaurava (două neamuri), care urmăresc să ocupe domnia asupra regatului Bharata. Pandava și Kaurava au fost văzute ca personaje simbolice, reprezentând cele două emigrări indiene, cuprind una mai veche și alta mai nouă, în India. Pandava, prima emigrare, va învinge. *Mahabharata*, vastă enciclopedie a cugetării indiene, cuprinde și capitolul cu caracter didactic și filosofic, ca *Bhagavad-Gita* („Cântecul terestru”), care e krșna. E socotită ca „Biblia hinduismului” sau „Evanghelia lui krșna”. La baza ei stă doctrina iubirii, care o apropie de creștinism și devota mental față de divinitate. Epopeea sanscrită *Mahabharata* cuprinde peste două sute de mii de versuri, grupate în *sikha* (strofe de două sau patru versuri) și este de apt ori mai mare decât *Iliada* și *Odiseea*, autorul ei este Vyasa, un personaj legendar. *Mahabharata*, considerată „ce mai vechi monument literar indian” a fost elaborată într-un răstimp de aproape un mileniu (sec. IV î.Hr. - sec. IV d.Hr.).

MAHARAJA-MAHARAJAHII — șef al sectei hinduiste provenită din învățătura lui Valmiki (sec. XV-XVI), filozof religios care propovăduia un materialism pur, socotindu-l pe krșna ca supremul Brahman. Membrii acestei secte erau numiți și „Epiciuri Indiei” pentru că socoteau că numai abirea de Dumnezeu și nu înținarea duc la mântuire. Aceștia îl adorau

pe învățătorii lor, pe maharajahii. Zeul lor adorat era Vișnu.

MAHAYANNA — se numește forma de budism care a pătruns în Japonia venind din China și Coreea. Budismul japonez este o religie politeistă. Zeul suprem nu este Buddha, ci *Amida* (*Amithaba*), ca și în budismul chinez. Cultul budismului japonez se desfășoară în temple mărețe, pline de curiozități, așa cum este templul Kyoto, al celor 3333 de divinități, sau templul de la muntele stant Fuji (*Fujiyama*). Unele temple numite reliquarii, păstrează relicvele unor sfinți budiști. Acestea au forma de turnuri sau piramide (*pagode*), numite *to*. O curiozitate a cultului budist japonez o constituie faimoasele statui gigantice ale lui Buddha. Vestită e statuia de la Kanakura, numită *Daitoku*, cu o înălțime de 16 m. sec. XII d.Hr. Ca o curiozitate sunt copotile colosale, cum sunt cele din templul Seionin de lângă Kyoto, turnate în sec. XVII, cântărind 74 de tone. Ritualul cultului budist sunt pline de fast și sunt acompaniate de muzică instrumentală. Sărbătoarea „statuilor valletelor” celebrată cu lumanări, flori, cu ofrande muzică și dans, este cea mai importantă. *Odori* nu are caracter religios și se celebrează prin simple speșe de tărâțe. În ceremoniile *umomatsuri* au mare importanță tăbățele funerare, considerate ca locanțe ale sufletelor. Cei morți se rade părul, capul, spre a deveni măcar după moarte călugăr budist. Există în Japonia școli și universități speciale pentru studii budiste. Una dintre cele mai valoroase cărți budiste, în Japonia, este *Tripitaka*. Spre deosebire de budismul indian, pesimist și deprimant, budismul japonez este

dinamic, având o bogată activitate socială (întrețin orfelinate, spitale, cămine pentru orbi etc.)

MAHOMED v. Islamismul, Mahomedanismul

MAHRAMA SFINTEI VERONICA v. Mandyhon

MAHRAMA sau **SUDARIUL** — se numește panza cu care a fost înfășurat capul Mântuitorului, la punerea lui în mormânt

MAHZOR (ebr.) — este cartea de rugăciuni pentru sărbători la evrei. În rugăciunile din *Mahzor* au fost introduse „*Psutim*” (poeme sinagogale) care sunt rugăciuni versificate

MAICA DOMNULUI (Ἡ Μήτηρ τοῦ Θεοῦ *Mitir tou Teou*, cu inițialele MR-THU, ce se trec în partea de sus a icoanei lat. *Mater Domini*) — Sfânta Fecioară Maria (Μητῆροπόρθενος *Mitropartenos*) a fost numită Născătoarea de Dumnezeu (Θεοτόκος *ti* — *Teotokos*) la Sinodul al III-lea ecumenic (Efes 43.) subliniindu-se acest atribut, spre a se combate dioprosopismul (nestorianismul), această erezie a lui Nestorie susținea că deoarece în ființa lui Hristos există două persoane Jeusebite — omenească și dumnezeiască — Sf. Fecioară Maria nu a născut decât pe Omul Hristos, și deci nu poate fi numită și Născătoare de Dumnezeu, ci numai Născătoare de om (Ἀνθρωποτόκος *Antropotokos*) sau cel mult Născătoare de Hristos. Condamnând erezia lui Nestorie, sinodul a formulat doctrina marială ortodoxă (adevărată) a Bisericii creștine, și anume, cele două atribute ale Sfintei Fecioare Θεοτοκία *Teotokia* = Născătoare de Dumnezeu (a născut pe Dumnezeu-întrupat) și

Ἀειπαρθενία *aelpartenia* = „păruirea fecioară”, rămânând „pururea Fecioară”, prin harul lui Dumnezeu. Nașterea Maicii Domnului, o sărbătorim la 8 septembrie. Sfinții Ioachim și Ana, părinții Sfintei Fecioare Maria, au adăos-o la templu la vârsta de trei ani — unde a rămas până la vârsta de 14 ani primind educație religioasă alături de alte tinere fete. Momentul înclinării la templu e rememorat de Biserică la 21 noiembrie prin sărbătoarea *Intrarea în Biserică a Maicii Domnului*, gr. Ἡ εἰσοδος τῆς Θεοτόκου *eisodos tis Teotokou*, lat. *Præsentatio Beatae Mariae Virginis ad templum*) — sărbătoarea e numită în popor și *Vovadenia* sau *Ovidenia* (de la slav. *Vovedanie* va *hram Presviata Bogorodici*) *Bunavestire* (Ὁ Ευαγγελισμός Ἡμέρα Ἀσπασμοῦ

(Ὁ) *Evangelismos Imera Aspasmou* = Ziua Salutării, χαρῆτισμός, Ὁ *Haretismos* lat. *Anuntiatio Beatae Mariae Virginis*) — popular *Blagoveštenie* (d n slav.), neamnteste de ziua în care Sf. Arhanghel Gavriil a vestit pe Sf. Fecioară că va naște pe Mesia, (cfr. prez. s. de prorocei Luca 26–38), când S-a și zămislit Pruncu, din n. prin puterea Sf. Duh în catoic s.n., se și numește *Sărbătoarea Zămislirii Domnului* (*Festum Conceptionis Christi*) *Bunavestire* se sărbătorește la 25 martie, cu nouă luni înainte de Nașterea cu trup a Fiului lui Dumnezeu. A patra mare sărbătoare închinată Fecioarei este *Adormirea Maicii Domnului* (Ἡ κοίμησις τῆς Θεοτόκου *I Koimisis tis Teotokou*, slav. *Uspenia*) popular *Sânta Maria Mare*, la 15 august, ziua morții ei. Tradiția apuseană, venită și în răsărit, spune că la trei zile de la moarte, Sf. Fecioară a fost ridicată la cer de către Fiul ei dumnezeiesc în

Biserica Romano-Catolică această piosă tradiție a fost decretată dogmă, așa cum se vede și în numele sărbătorii *Assumptio Beatae Mariae Virginis* = Ridicarea la cer a Sfintei Fecioare Maria, numire consacrată și în cărțile de slujbă ortodoxă (v. *Mineitul pe august*, Sinaxarul la ziua respectivă). În afară de aceste patru sărbători mari, în calendarul ortodox mai sunt consemnate și alte câteva sărbători mai mici, închinare Maicii Domnului: „Zămistirea Sfintei Fecioare” — 9 decembrie (în Apus — 8 decembrie — „*Festum immaculatae Conceptionis*”), „Punerea veșmantului Maicii Domnului în raclă” — 2 iulie, „Punerea braului Maicii Domnului” — 31 august, precum și alte sărbători în care se consemnează fapte și minuni săvârșite de ea pentru binele oamenilor la 1 octombrie „Acoperământul Maicii Domnului” (prăznuită mai mult în mănăstiri), în amintirea unei minuni săvârșite la Constantinopol, în Biserica Vlahemelor (cu hramul ei), când a apărut pe creștinii de cotorșitori păgani, în Vinerea Izvorului tămăduirii se face de asemenea pomenirea uneia dintre minunile ei (v. *Izvorul Tămăduirii*) ș.a. Alte forme de cinstire a Maicii Domnului sunt cântările și rugăciunile încadrate în slujbele Bisericii și înălțate ei (Axionu la Liturghie, tropare, canoane la slujba Laude or etc.) și slujbe speciale, cum sunt Acatistele și Paraclisele închinare Fecioarei, ca și Mantuitorului. Alte forme de cinstire sunt zidirea de biserici cu hramul sărbătorilor ei și zugrăvirea chipului Fecioarei pe icoane și în frescele picturii bisericilor (v. *Icoane mariale*) și în predici (nate la sărbătorile ei, în onomastică (Maria, Marin) și

în diferite cărți populare despre minunile ei (Visul și Epistola Maicii Domnului, Călătoria Maicii Domnului la iad ș.a.). v. **Acoperământul Maicii Domnului**, **Adormirea Maicii Domnului**

MAIMONIDE — filozof iudeu (sec. XII) care sistematizează învățătura orală (*Mishne Tora*) și îmbină gândirea rațională cu credința poporului, întemeind o nouă tradiție de tip renascentist, care va influența filozofia iudaică, până în secolul XVIII-lea, v. **Judaismul**
MALTHUS v. **Îngeri**

MAMONA — o altă denumire pentru Satana, subliniind trăsătura acesei de bani, setea de înăbușire. Mamona, ca simbol general al răului, este opusul și vrăjmașul lui Dumnezeu. În acest sens, Iisus atrage atenția ascultătorilor, într-una din cuvântările Sale, spre a-și face să înțeleagă opoziția netă dintre cele două forțe: binele și răul, Dumnezeu și Mamona. „Nici o slugă nu poate să slujească la doi stăpâni. Fieindcă sau pe unul va iubi și pe celălalt îl va iubi sau de unul se va ține și pe celălalt îl va disprețui. Nu puteți sluji lui Dumnezeu și lui mamona” (Luca 16: 13, cf. Matei 6, 24). Privind pe Mamona ca simbol al bogăției, Iisus nu condamnă bogăția în sine, ci înrobirea omului de setea nepotolită de a se îmbogăți prin orice mijloc, care-l face să uite pe Dumnezeu și respectarea poruncilor Lui.

MANĂ („pâine cerească” — „pâine îngerească” — Ps 77, 28–29) — se referă la hrana pe care Dumnezeu le-a dat-o zilnic evreilor în pustia Sinai, când, după dezrobirea din Egipt, se întorceau în Țara Făgăduinței, Canaan, patria dăruită de Dumnezeu prin strămoșul lor, patriarhul Avraam (Ieșire 16, 14–15 și 31–36).

Mana era un fel de fruct alb, cu gust de pâine și miere, pe care evreii o găseau în fiecare dimineață pe rouă și o adunau făcându și provizii pentru o zi întreagă. În creștinism avem ca hrană spirituală Sf. Euharistie care este „Trupul lui Hristos”. „pâinea cea vie, care s-a pogorât din cer. Cine mănâncă din pâinea aceasta viu va fi în veci. Iar pâinea pe care Eu o voi da pentru viața lumii este trupul Meu”. „Eu sunt pâinea vieții”, așa cum Însuși Iisus mărturisește despre Sine (Ioan 6, 48 și 51).

MANDORLA — se numește *aureola* de formă eliptică din icoanele ortodoxe care înconjoară atât capul cât și corpul Mântuitorului.

MANDYLION sau **Sfânta față a Domnului** — este „icoana cea nefăcută de mână omenească” a Mântuitorului, numită *Mahrana Sfintei Veronica*. Legenda spune că în timpul Patimilor, când Domnul Iisus urca dealul Golgotei cu crucea în spate, o tânără din mulțime care îl urma, l-a întins o năframă să-și ștergă sudoarea de pe față. Atunci chipul Domnului a rămas imprimat pe năframă (mahramă) și astfel s-a transmis chipul cel nefăcut de mână ai lui Iisus, reprodus pe icoane până azi. Această icoană se așază pe catapeleasmă, deasupra ușilor împărătești, la mijloc, într-un mic spațiu, de la baza șirului celor 12 icoane ale praznicelor împărătești.

MÁNII (lat. *manes* de la *manus* = bun sau de la μῆν, μῆν — *mn, men* = strălucitor, puternic) — reprezentau în religia romană sufletele morților, transformate de credința poporului în divinități subpământene, protectoare ai celor vii. În epoca imperială romană pe pietrele de mormânt se încrustau inițialele DM = din *Manibus*, DIM = dis

inferis Manibus, ceea ce însemna o închinare către duhurile celor adormiți (morți). Asemenea inscripții s-au găsit și în Dacia și în Dobrogea romană (v. DIVR). v. **Larii**

MANU, LEGEA LUI MANU, v. **Brahmanismul**

MANIHEISMUL — sectă gnostică apărută în Persia (Iran), în sec. III d. Hr. Întemeietorul sectei se crede că a fost un nobil persan, numit Mani Maniheos (215–277 d. Hr.) al cărui sistem urmărea să fie o biserică adevărată, care să devină religie universală. Maniheismul este o sectă sincretistă, adică un amestec de idei doctrinare împrumutate din vechea teosofie babiloniano-baldeică, din budism și creștinism, în care domină însă dualismul zoroastrismului persan, dus la extrem prin adâncirea opoziției dintre cele două principii sau împărății a lumii și a întunericului, a binelui și răului. Fiecare om are un suflet luminos, bun și unul rău. Unele elemente luminoase au fost captivate de împărăția întunericului, în procesul luptei dintre bine și rău, dintre întinerie și lumină. Elementele luminoase captivate sunt sufletul omului sau Iisus cel pătimitor (*Jesus patibilis*), iar elementele luminoase salvate din această luptă s-au așezat în soare și au devenit Iisus cel nepătimitor (*Jesus impatibilis*), care este Mântuitorul. Eliberarea omului de elementul rău se face prin învățătura lui *Iisus Hristos*, care a coborât din soare pe pământ, având însă doar un *trup aparent*. El l-a învățat pe oameni cele „trei peceți” a gurii, a mâinilor și a sânelor (*signacula oris, manus et sinus*), adică a se feri de păcatele „vorbirii fără rost”, ale „faptelor rele” și ale „desfrâului”. *Maniheos* pretindea că el trebuie să

restabilească învățătura lui Iisus „pe care apostolii Săi au falsificat-o”. Din punct de vedere al organizării sectei *Mani a imitat creștinismul*. El și-a ales 12 apostoli (magistri), 72 de episcopi, plus preoți, diaconi și evangheliști. Așa cum în creștinism credincioșii erau împărțiți în credincioși botezați și în catehumeni (adică cei ce se pregăteau să primească botezul și să devină creștini), tot astfel și comunitatea manicheică era formată din „aleși” (desăvârșiți) și „auditori” (catehumeni), care, spre a se desăvârși, trebuiau să treacă prin „metempsihoză” în altă viață. Manicheismul a dăruit creștinismului chiar și Euharistia și Botezul (botez numai cu ungere cu untdelemn și împărtășire numai cu pâine, fără vin). Cea mai mare sărbătoare era *βήμα νεκρῶν*, adică ziua morților. Mani credincioșii se prosternau în fața unui scaun gol, care simboliza pe „învățătorul” (în iconografia ortodoxă există o temă asemănătoare, în care este reprezentat un tron gol înconjurat de uneltele Patimilor lui Hristos, tron care-L așteaptă să se așeze la a doua Sa venire, când va avea loc Judecata din urmă; această icoană se zugrăvește în turca Pantocratorului și se numește *Επιμυστα*, de la ἐπιμυστα = *epimysta* = pregătire). *Morala* sectei manicheice prevedea pentru categoria „aleșilor” multă exigență în păstrarea celor trei pectori și a postului (strict vegetarian). Secta manicheică s-a întins în imperiul roman, unde a fost persecutată, în Africa de Nord, în Siria etc., ideile acestei secte s-au menținut chiar până în Evul Mediu, când se mai regăsesc la sectele numite „neomanicheice”, dintre care cea mai cunoscută, răspândită în toată Europa apuseană

este secta „catari ori”, cunoscută și în Franța sub denumirea de „albigenzi” (după localitatea Albi din sudul Franței), mult influențată de ideile catarilor (apăruti în Franța prin sec. XII, despre care se crede că au venit prin Italia, unde au existat încă din sec. X, răspândiți apoi și în Spania și Germania, urmăriți de inchiziție) *au fost bogomili* (răspândiți în peninsula balcanică până prin sec. XIV-XV) și *secta strigatnicilor* (în Rusia, până în sec. XV) secte având la bază dermanheice. v. **GNOZA**
MANOLE - meșterul constructor din legenda „Mănăstirea Argeșului”

MANSIONARII - numiți în Biserica Romano-Catolică *SACRISTANII*, sunt, începând din sec. VI, slujitori inferiori în Biserică (ca și paracletii în Biserica Ortodoxă), care nu fac parte din clerici au luat locul vechilor ostiari (ușeri) din Biserica primară, a căror rol era de a păzi ușile bisericii spre a opri intrarea catehumenilor, cărora era interzisă participarea la Sf. Liturghie.
MANTIA *μανδύον, τὸ μανδύας ὁ μανδύον mandias* (lat. *cappa phrygae*) este un veșmânt (vestmânt) lung pe care îl îmbracă arhierii la săvârșirea serviciilor divine, când nu îmbracă sacosul și stiharul (ca de ex. la Vecernie și Litie - Priveghere) a sfințirea apei, a Maslui, la închinarea la icoane înainte de Liturghie în procesiune. Mantia are caracter extra-liturgic. Mantia este un veșmânt lung și larg, fără manecă, ca o pelerină bogată, de culoare purpurie, împodobită pe atuncea niște benzi numite „fășii” sau „râuri”, încheiată la gât și jos în față, având la dreapta și la stânga încheieturilor câte două tăblițe brodate sau cusute cu fir de aur. Privind originea ei se crede

că derivă din mantua monahală de odinioară pe care arhieri au adoptat-o deoarece și ei se recrutează din rândul călugărilor. Până în sec. XV, *mantia* era purtată de arhieri ca o haină de toate zilele, apoi a fost păstrată de Biserica de Răsărit ca veșmânt liturgic pentru arhieri. În Biserica rusă, arhimandritii poartă *mantie*. În Biserica apuseană ea se numește „cappa” și a devenit veșmânt liturgic, aproximativ din sec. al XII-lea, fiind de atunci tot mai împodobită și extinzându-se la clerici de toate treptele. În interpretarea simbolică, *mantia închipuie îmbrăcăminte* *îngerească*. Sf. Simeon al Tesalonicalui o numește „darul lui Dumnezeu cel purtător de grijă și acoperitor”, iar cele patru tăblițe de la încheieturile mâinii simbolizează *cele de sus, Tablele Legii Vechi*, iar *cele de jos* „*non puie cete două Testamente ale Sfintei Scripturi*” unite prin Hristos, din care izvorăsc râuri de apă vie, așa cum trebuie să izvorască mereu și învățătura, din mintea și din gura arhierelui.

MANTICA (μαντική, ῆ – *mantiké* – arta de a ghici) – ca manifestare religioasă, o întâlnim la toate popoarele, în antichitate și azi în religiile primitive. Egiptenii cultivau mantica, folosind vâitorul unei persoane după luna și ziua nașterii, considerate ca depinzând de un zeu. Astfel era *oracolul* construit în casa *Sinuh*, din voința zeului Amon, care a trimis un porumbel să arate locul construirii oracolului, în al cărui sanctuar se află statuia zeului Amon, reprezentat cu trup omenesc și cap de berbec. Acest idol (statua zeului), slătit de 100 de preoți, putea vorbi prin gura zeului. Legenda spune că i-a prezis lui Alexandru cel Mare (Macedon) că „va ține sub piciorul său toate

popoarele lumii și toate religiile”. În *oracol* *vestit* era în timpul de la *Delfi*, din Grecia antică. O formă a manticii, în Evul Mediu, o constituia *ORDALIILE* sau „dreptatea barbară”, care constau în anumite probe la care erau supuși acuzații spre a li se dovedi nevinovăția, într-o implicare de fapte. Cel în cauză era obligat să înghită otravă, apă fiartă etc., și, dacă nu pătea nimic însemna că era nevinovat și dreptatea era de partea lui. Dacă era vinovat, muria în urma unei asemenea probe. Această judecată se considera că era făcută de un zeu al dreptății, v. **Ordalul**.

MARAV (עבר) – rugăciunea de seară.

MARCU, Sf. Evanghelist **Marcu** – este autorul celei de *a doua Evanghelii*. Se numea Ioan Marcu și era fiul unei credincioase, Maria, din Ierusalim, în casa căreia se strângeau creștinii și făceau rugăciuni (Fapte 12, 12 și 25). El întovărășește pe Pavel în prima sa călătorie misionară (Fapte 13, 5 și 13). Se întoarce la Ierusalim, de unde pleacă cu Barnaba în insula Cipru și apoi însoțește pe Sf. Apostol Petru la Roma. Marcu își scrie *Evanghelia* pentru romani și păgani, la Roma, așa cum Matei scrisese pentru evrei. A scris în greacă, limba cea mai răspândită în epoca aceea, și pe care o vorbeau și romanii. Scopul *Evangheliei* lui Marcu a fost să convingă pe păgani că Iisus Hristos este cu adevărat Fiul lui Dumnezeu și are putere asupra diavolilor și zeilor păgani. De aceea povestește multe minuni prin care Iisus scotea și alunga diavolii.

Primele cuvinte ale *Evangheliei* lui Marcu *mărturisesc dumnezeirea lui Iisus* „Începutul Evangheliei lui Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu” (Marcu 1, 1). După scrierea *Evangheliei*

(probabil anul 52) el picacă în Egipt, trimis de Sf. Ap. Petru, să propovăduiască. Aici Marcu întemeiază Biserica creștină și a fost *primul episcop al Alexandriei* Egiptului, unde a și murit în anul 62 d.Hr. În veacul al nouălea, trupul său a fost adus la Veneția (Italia), unde s-a înălțat o biserică mareață, care-i poartă numele. Este *patronul Veneției*. În iconografie, simbolul Sf. Ev. Marcu este „leul”, pentru că își începe Evanghelia cu predicarea Sf. Ioan Botezătorul, supranumit și „glasul celui ce strigă în pustie”. Biserica ortodoxă îl cinstește ca Apostol și Evanghelist la 25 aprilie.

MAREA SCHISMĂ, SCHISMA (σχίσμα, *to schisma*, *to* = despărțire, ruptură, sciziune) înseamnă momentul istoric când s-a consumat întregul șir de neînțelegeri și polemici care a avut loc veacuri de-a rândul între cele două mari centre ale Bisericii creștine, între Roma și Bizanț (Constantinopol) în sec. XI (1054). Cauzele rupturii au pornit întâi de la ambițiile episcopului ortodox de la Roma de a avea el primul asupra întregii Biserici creștine, în locul patriarhului de la Bizanț, ceea ce contravenea tradițiilor Bisericii creștine, care a pornit din Răsărit, unde și-a avut centrul de viață primară și de unde a pornit acțiunea de creștinare a celorlalte popoare și a latinilor păgani. Aceștia au început însă treptat să inoveze și cultul și doctrina, contravenind în felul acesta hotărârilor Sinoadelor ecumenice, hotărâri cărora Biserica Ortodoxă le-a rămas întru totul credincioasă. Așa a apărut Biserica Romano-Catolică, cu inovațiile dogmatice privitoare la purcederea Sf. Duh și de la Fiul (*Filioque*), întrebuintarea azimei în locul pâinii dospite la săvârșirea Sf. Euharistii (obicei

mozaic introdus în creștinism de catolici), concepția despre viața de dincolo unde, pe lângă rai și iad, ei au introdus și un loc intermediar numit *purgatoriu*, pentru „spălarea păcatelor mai ușoare”, înlesnind astfel trecerea în rai a celor care au murit, fără a se fi îndreptat în această lume, la acestea ei adaugă și *infașibilitatea* papei, însușire pe care învățătura apostolică o atribuie numai Bisericii lui Hristos, singura care prin asistența Sf. Duh, poate fi păzită de greșea. Atunci când învață credința cea adevărată, Biserica fiind „stap și temelie a adevărului” (1 Timotei 3, 15). Credința Bisericii nu poate veni în contradicție cu revelația Sf. Scripturi și a Sf. Tradiții apostolice. Biserica Catolică, susținând părerea că episcopul de Roma s-ar fi făgăduit o asistență specială a Sf. Duh, considerându-se el urmaș al Sf. Petru, primul dintre apostoli care a predicat creștinismul la Roma, a stabilit în Conciliul I Vatican (1870) că papa nu poate greși când, în funcția de păstor și învățător, proclamă o învățătură de credință și morală, care trebuie să fie ținută de toată creștinătatea (adică de Biserica universală). Pe lângă aceste formule doctrinare *au apărut în Biserica de Apus și numeroase inovații în săvârșirea cultului* (ex. săvârșirea botezului numai prin stropire, nu și afundare, împărtășirea credincioșilor diferit de ortodocși, săvârșirea diferită a serviciului liturgic, ținerea posturilor numai fără carne dar cu produse lactate și multe altele).

MARFIE TOT v. Brahma

MARIA (υψηλοτης, *η* = *ipsilotis* = domnă, altetă, cea păcută, împărăteasă) nume ce înseamnă „cea binemuritoare”. Este numele Mariei, Domnului Sfânta Fecioară

Maria, cea aleasă de Dumnezeu să nască în curăție pe Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, devenind Împărăteasă a cerurilor, a îngernor și a sfinților Maria, formă de la cuv. ebraic *Miriam*, cum s-a numit și sora lui Moise, care avea dar profetic. Ea a cântat cu femeile israelite cântarea de mulțumire compusă de Moise, după trecerea Mării Roșii (Ieșire 15, 20–21). În Noul Testament, numele Maria este purtat de mai multe femei sfinte, care au trăit aproape de Iisus și au nime Maria, sora lui Lazăr ce înviat de Iisus din morți. Maria, mama Sf. Ev. Marcu (v. **Marcu**), Maria-Magdalena, femeia păcătoasă care s-a pocăit și a fost iertată de Iisus, devenind sfântă, v. **Maica Domnului**.

MARIAL, **Cultul marial** — adus Sf. Fecioare Maria, numit și *hyperdulie*, cultul marial, în creștinism, este exprimat în forme multiple și variate: slujbe bisericești (rugăciuni, imne, acatiste, paraclise, cântări), sărbători închinate Sf. Fecioare Maria, hramuri de biserică, onomastică, iconografie etc., v. **Maica Domnului**.

MARIOLOGIE v. **Marial**, **Maica Domnului**.

MARTE (Mars) — zeu roman, considerat ca strămoșul poporului roman, ca tată al legendarilor întemeietori ai Romei, Romulus și Remus. La început era cinstit ca zeu al vegetației primăverii, motiv pentru care i s-a consacrat prima lună a primăverii. Luna martie și a luat și numele de la acest zeu. Se credea că zeița Juno-Lucina, mama sa, îl născuse în prima zi a lunii martie. Sub influența cultului zeului grec al războiului, Ares, și-a pierdut și

Marte caracterul inițial, și a devenit zeul războiului la romani. În cinstea lui aveau loc serbări în prima zi a lunii martie, pe „Câmpul lui Marte” (*Campus Martius*), un loc ales, pe care i s-a construit un templu mare; îi erau închinat mai multe sărbători de primăvară, toamnă și anotimpuri potrivite pentru începerea și terminarea războaielor. Așa erau sărbătorile de primăvară *Equiria*, *Tubilustrium*, iar toamna *Armilustrium*.

MARTIRI sau **MUCENICI** (μαρτυρ, ὁ *martis* = martor, martir) — în sens creștin, sunt toți aceia care au pătimit pentru apărarea credinței lor, care și-au dat viața pentru Hristos. Biserica creștină a trecut în rândul sfinților pe mulți dintre aceștia, numele lor sunt trecute în Minee, Sinaxare și calendare bisericești. Primul martir este Sf. Ștefan.

MARTIRIILE (μαρτυρίον, τό *martirion*, lat. *martyrium*, *baștea martyrurum*) sau **martirioanele** — erau în vechia Biserică creștină (sec. IV–VI), locașuri de cult ridicate în cinstea și spre pomenirea martirilor, numite *martyria*. Ele se zideau fie peste mormintele martirilor, fie în locul unde se afla sîcrul cu moaștele martirice. La origine, martiriile au fost doar niște altare fixe (*acrosulți*) pe mormintele martirilor mai importanți, îngropați în catacombe și în camerele funerare zidite în jurul lor care, amenajate s-au transformat cu timpul în adevărate biserici (paraclise sau capele) subterane cunoscute sub denumirea de *cripte* cum sunt cele descoperite în catacombele Romei (ex. *Capella graeca* din catacomba Priscillei, cripta Sf. Petru și Marcu din catacomba de pe Via Labicana din Roma ș.a.). După încetarea persecuțiilor împotriva

creștinilor, începând din sec. IV aceste paraclise s-au zidit la suprafața pământului, căpătând denumirea de Martyria. Importante au fost martyriile construite de Constantin cel Mare și de urmașii săi. la Locurile Sfinte, egale de amintire a vieții și activității Mântuitorului, a Sf. Fecioare și a Sf. Ioan Botezătorul. Planul de construcție al martirilor imitau pe cele ale mausoleelor antice. Cele mai multe aveau plan central: rotonde și octogonale, acoperite de cupole, altele aveau formă de absidă, un fel de balдах în ocrotitor cu plan pătrat, dreptunghiular, treiflat sau triconic (cu trei abside). Unele erau de mari dimensiuni, având etaje. Unele erau mormânturi închise în criptă, iar sus o sală de adunare pentru credincioși. Deasupra mormântului se afla masa sau altarul de jertfă (nobilis, apotheca) pe care se săvârșea Sf. Euharistie. Cu timpul, martyriile au devenit biserici, cumplita de dat fiind că în orașele creștinilor de a fi înmormântați cât mai aproape de mormintele martirilor. După sec. IV. Nu se mai construiesc martyria, locul lor fiind preluat, în cult, de către biserici. Multe dintre ele au fost încorporate în biserici biserici (ex. Sf. Petru din Roma și a. l. sau în mănăstiri (ex. mănăstirea Karm-Abu-Mina, în Egipt, în jurul martiriului egiptean al Sf. Mina și a. l.). Cu timpul, martyriile construite în orașe au devenit biserici parohiale, așa cum cele mai vechi construite în afara orașelor au devenit bazele cimiteniale. Cele mai multe martyria au dispărut săpăturilor arheologice mai dau la iveală, așa cum s-au găsit și pe teritoriul țării noastre la Axiopolis (lângă Cernavodă), ale sfinților martiri Chiri, Chirideas și Iasias (Dasias). Din vechea lor arhitectură s-a păstrat în construcția bisericilor de mai

târziu, cupola, bolta, absida.

MARTIROLOGHIU v. Heortologhiu, Sinaxar

MARTORII LUI IEHOVA sectă neo-protestantă, apărută în America (Pensilvania) în a doua jumătate a sec. XIX, înființată de irandezul C. T. Russell, care și pune încă și și popularizează învățătura în revista „Turnul de veghere”, creată de el, nu recunoaște divinitatea lui Hristos, considerându-l o simplă creatură a lui Iehova, care a murit, dar nu a înviat, cel care a înviat fiind arhanghelul Gavril. Influențat mult de ideile sectei adventiste, sectarii numiți *Martorii lui Iehova* așteaptă a doua venire a lui Iisus, Care va întemeia o împărăție de o mie de ani. După învățătura iehovistă, Duhul Sfânt este o energie care emană de la Dumnezeu, nu cred în nemurire, căci rău și iadul nu există. Sunt numiți și *Russel și după numele îneme etnului secte*. Russell (1874), care susținea atunci că Iisus era prezent printre oameni, fiind nevăzută și că peste 40 de ani (1914) urma să se arate pentru a doua venire și să întemeieze împărăția de o mie de ani, pentru mântuirea omii. Că prevederile s-au dovedit false, membrii sectei au devenit și mai înverșunați în propagarea ideilor lor pretinzând că e au marea datorie de a trezi atenția a credincioșii. Dumnezeu e fiind „Turnul de veghere” care scrutează semnele timpului pentru a trezi și a aminti pe cat mai mulți la mântuire. Sunt foarte perseverenți în propaganda pe care o fac, mergând chiar din casă în casă și răspândindu-și gratuit mult peie broșuri și tipărituri propagandistice, ideea lor fiind că cât mai mulți aderenti. În țara noastră a apărut după primul

război mondial, prin 1925, când un roman din Transilvania, întors din America, a început propagarea învățăturii rusești, care a prins și s-a răspândit în toate regiunile țării. Secta este periculoasă deoarece manifestă total dispreț față de ordinea Statului și a Bisericii negând astfel prezența și Biserica. Se numesc „martorii lui Iehova” pentru că Iehova este unul din numele atribuite lui Dumnezeu în textul ebraic al Vechiului Testament. Conform doctrinei lor milenariste, ei cred că *a doua venire* și *împărăția de o mie de ani* este foarte aproape și că bătălia ei va fi înfricoșătoare (ei o numesc „Harnaghedon”), căci Iehova va distruge toate statele și mai ales toate religiile „mănușite”, care după părerea lor sunt instrumente ale Satanei. În împărăția care va veni vor guverna 144 000 de aleși împreună cu Iehova. Considerând pe Iehova ca singurul Dumnezeu, unipersonal ei resping dogma Sf. Treimi. După credința lor Sf. Duh este o forță impersonală, iar Iisus Hristos doar un om creat și nu Dumnezeu-Fiul. Martorii lui Iehova nu cinstesc Sf. Cruce, nu cred în învierea lui Hristos, nu sărbătoresc Crăciunul, nici Paștele și nu săvârșesc Botezul. Nu admit, în medicină, transplantul de organe și nici transfuziile cu sange. Datorită intensei activități misionare, numărul acestei secte crește, ajungând pe plan mondial la 4,47 milioane în 1992, în 229 de țări. După 1989 această sectă a intrat în legalitate în țara noastră, fiind recunoscută de Stat ca „asociație religioasă”.

MASALA-MASALE (turc) — lumânare mai mare, confecționată din sfori îmbibate cu rășină și care se folosește în procesiuni, făcând torță.

MASALAGIU — purtătorul de masă a **MASA**, Sf. **MASA** (în *αγα τραπεζα* — *agha trapeza*) — numită și *Prestol* *Pristol* este locul din Sf. Altar pe care se săvârșește Jertfa euharistică. Are forma unei mese cu patru laturi, mai rar rotundă, făcută dintr-o lespede de piatră sau marmură, mai rar din lemn sau metale, este sprijinită pe un singur picior median, așezat la mijlocul ei, ori pe patru picioare din aceași material. La piciorul Sfintei Mese se îngroapă o părticică din Sfintele Moaște, tradiție rămasă din vremea persecuțiilor, când creștinii săvârșeau Sf. Jertfă în catacombe, pe lespede de pe mormintele martirilor. Sf. Masă are mai multe simboluri: ea închipuie și este și mormântul Mantuiilor și Cina cea de Iaină, când a fost întemeiată Sf. Euharistie (spune Teodor de Andida în *Comentariu liturgic*, trad. în BOR 1971, nr. 3-4). Sf. Masă pe care se așează Jertfa de jertfă în timpul Sf. Liturghii, când se transformă în trup și sange al Domnului (Sf. Euharistie), amintește și mormântul martirilor care s-au jertfit pentru Hristos. Sf. Masă este învelită cu mai multe acoperăminte: mai întâi o pânză albă numită *cămașă* (*κατασάρκα* — *katasarka* — stransă pe piele), stransă cu un șnur în jurul piciorului, simbolizând gulerul, ceea ce a fost înfășurat Trupul Domnului la punerea Lui în mormânt; la cele patru unghiuri ale Sf. Mese se pun icoanele celor patru evangheliști, coane ce simbolizează mărturia că se păstrează și se predică învățătura lui Hristos așa cum a fost fixată în scrierile evanghelice. Poate „cămașă” se întinde alt acoperământ, făcut din materiale strălucitoare (mătase, fir), de culoare roșie sau

galben numit *endition* (ένδιον, τό *endi-on*) și care simbolizează mărirea lui Dumnezeu sau strălucirea feței Domnului, când S-a schimbat la față pe muntele Tabor. Peste *endition* se întinde o bucată de pânză sau stofă, numită *ilaton* (ἐλάτω *elto* = a înveli) în care se învelește Sf. Antimis. Acesta este și el o bucată de pânză pe care e pictată koana punerii în mormant a Mântuitorului și unele tale patimilor Sale: crucea răstignirii, canuna de spini, ciocanul și cuiele, suțu, buretele cu oțet și fiere, cocoșul care a cântat de trei ori. La cele patru capete ale antimisului sunt pictate chipurile Evangheliștilor cu simbolurile lor, iar pe marginea antimisului se scriu cuvintele:

„Ios feel cu bunch p...” la un colț al lui intr-un buzunărel sunt cusute moaște de sfinți. De aceea, când Sf. Liturghie nu se poate săvârși în biserică, se poate face și în altă parte dacă se așterne antimisu care poate ține loc de Sf. Masă. Asemenea situații se pot întâmpla, de ex. pe front, în spital etc. Antimisul simbolizează mormantul Mântuitorului și gâlgi, iar

lăcașul în care stă învelit antimisul închipuie și gâlgiul ori numai mahrama (sudariul) cu care a fost înfășurat capul Domnului la punerea Lui în mormant. Pe Sf. Masă stă permanent Sf. Cruce simbol al răstignirii și Sf. Evanghelie, simbolizând pe Hristos Care a dat Legea cea Nouă a Evangheliei Sale. Pe Sf. Masă mai stă și Chivotul (κιβωτός *n* κιβωτιον, τό *n* *kyvoto*, *to kyvotion*), numit și *artibortu*, sau *preidă* sau *tabernacul*, el este o cutie de metal prețioasă, care are forma unei biserici miniaturate a lăcașului în care se află. În chivot se păstrează Sf. împărtășanie pentru cei bolnavi, precum și Sf. Agnel pentru Liturghia Darurilor

mai înainte sfinite, de la sfintire, până la folosirea lui. Chivotul amintește de vasul cu mană care se păstra în Chivotul (Scrial) Legii din templul Vechiului Testament. Despre simbolismul lui, un mare scriitor creștin — P. Evdokimov — scrie: „Tabernacul (Chivotul) conținând Trupul și Sângele Domnului, va fi pus pe Sf. Masă, ceea ce o transformă în mormântul sfărâmat de puterea învierii”.

MASLU *Sfântul Maslu* (гр. τό Ευχέλαιο — *to Evhelaiso* = E. eoungere, slav. *Sveatâr Flea*, *Fleasveštenia* = ungerea cu untdelemn, slujba untdelemnului, de la vechiul slav „Maslu” = ungere) — este slujba sfântă a Tainei vindecătoare de suferință și boli prin care Biserica se roagă pentru sănătatea bolnavilor și le acordă iertarea păcatelor prin ungerea cu untdelemn sfânt. Slujba Sf. Maslu trebuie săvârșită, după tradiția Bisericii, de către șapte preoți, după numărul celor șapte daruri ale Sf. Duh (Isaia 11: 2-3). Șapte este un număr simbolic care amintește și unele șapte din Sf. Scriptură, a Legii vechii prin care s-a arătat puterea lui Dumnezeu, ex. întorcându-se în Canaan, iudeii au cucerit prima cetate după intrarea în țară, Ierihonul, care n-a căzut decât după ce a fost înconjurat a șaptea oară (Iosua, cap. 6) spre a dovedi păgânilor preot ai lui Baal puterea adevăratului Dumnezeu, proorocul Ilie s-a rugat de șapte ori și Dumnezeu a aprins rugul și a pus capăt cumpetelor secete, slobozind ploaia pe pământ (II Regi cap. 18). Taina Sf. Maslu e numită de Biserica greacă *Heptapaction* adică „taina celor șapte preoți” și în slav. *soboravanie* adică „slujba adunării” sau soborul preoților. Fiindcă nu totdeauna e posibil să fie șapte preoți, se

poate să slujească și trei (care e numărul Sf. Treimi), iar la nevoie și numai doi și numai în cazuri extreme (când e vorba de sate, de munte, unde abia ajunge un preot) poate sluji și numai unul singur, deși este împotriva Tradiției și a Sf. Scripturi, care spune „Să cheme preoții Bisericii” (Iacov 5, 14), deci „preoții” — nu un singur preot. De altfel, e greu de a sluji un singur preot, slujba fiind lungă (trebuie citite șapte Apostole, șapte Evanghelii și șapte rugăciuni diferite pentru binecuvântarea untdelemnului și pentru vindecarea bolnavului.) Sf. Maslu se face nu numai la căpătâiul celui bolnav, ci și în biserică, pentru cei sănătoși, în anumite zile din Post, acesta este Maslul de obște (pentru toți credincioșii), care se face în Sfânta și Marea Miercuri din Săptămâna Patimilor, în amintirea ungerii cu mir a păcătoarelor Mântuitorului de către femeia cea păcătoasă (Luca 7, 38). De altfel se face și Joi sau Vineri, și chiar Sambătă, din aceeași săptămână a Patimilor, pentru cei sănătoși, în amintirea ungerii trupului Mântuitorului cu miresme, de către femeile mironosițe, la punerea Lui în mormânt. Slujba Maslului se săvârșește înaintea unei mese, pe care se așează Sf. Evanghelie, tumanările (de obicei șapte), un vas cu grâu sau cu făină, un vas cu untdelemn și șapte belșoare de busuioc, înfășurate cu vată, pe care preoții le înmoaie în untdelemn, după ce l-au binecuvântat și vor unge pe cei bolnavi. Rânduiala slujbei este cuprinsă în cartea de slujbă numită *Molittelnice*. Untdelemnul rămas la Sf. Maslu, fiind binecuvântat de preoți, prin chemarea lui Dumnezeu, este sfințit și plin de darul Duhului Sfânt și de aceea trebuie păstrat, ca și făina rămasă, la loc curat și cinstit, pe o policioară

lângă icoană și se folosește în scopuri evlavioase, având puterea de a vindeca suferințele trupului și de a sfinți sufletele, de a curăți păcatele, fiindcă împărtășește (aduce) omului mîna și îndurarea lui Dumnezeu. Se obișnuiește ca din făina și untdelemnul de la Sf. Maslu să se facă o turtică din care va mânca cel bolnav, dar și cei sănătoși, din făină, în unele regiuni se fac prescuri pentru Sf. Liturghie, iar untdelemnul se pune în candelă la biserică sau și în casă (E. B. LS).

MASORA — este baza învățământului iudaic, ea înseamnă transmiterea de la o generație la alta a identității, a eticii, a concepției despre viață, moștenite de la înaintași (Tradiție). Masora cuprinde cursuri speciale, al căror scop este perpetuarea învățăturilor Torei de la o generație la alta. Tânărul afla aici despre istoria poporului evreu, folclorul, literatura clasică, cantece și tradiții specifice, foarte necesare pentru un tânăr evreu care trebuie să știe cât mai mult despre comunitatea în care trăiește. Învățătorii Masorei se numesc *masoreți*.

MASOREȚI v. Masora.

MASTABA — este denumirea pe care arabii o dau astăzi piramidelor; totuși între ele există o diferență care constă în dimensiuni și destinație, tehnica de construcție fiind aceeași, piramidele au dimensiuni uriașe (față de mastaba) și sunt destinate ca morminte ale faraonilor. *Mastaba* erau mormintele vechilor egipteni, niște *cavouri* construite după o anumită tehnică, având înfățișarea unor fortărețe, cu pereți oblici spre centru. În interiorul acestui edificiu se aflau cinci camere: una mai mare, în centru, în care se depunea

mortal și alte patru mai mici, laterale, care serveau pentru depunerea proviziilor și uneltelor necesare mortuilor. Cu timpul, camera din mijloc a devenit un fel de capelă, în care rudele și preoții îndeplineau, la anumite zile, cultul mortuor. *Mumia* (mortul îmbalsămat) era îngropată în pământ sub camera de mijloc (capela), unde era coborâtă printr-o gaură făcută în acoperișul edificiului și care apoi se astupa cu moloz, pentru ca locul să fie bine închis, spre a nu fi profanat corpul mumificat. Lângă capelă se afla o încăpere foarte mică, în care se păstra statuia celui mort. În peretele ce despărțea capela de această încăpere se afla un mic orificiu, prin care pătrundeau la statue fumul și mirosul ofrandelor arse în camera funerară (capela), pentru ca astfel să se poată bucura și sufletul mortului, care se credea că este închis în statuie. Mastaba era orientată spre răsărit, iar cerce aduceau jertfele în capelă stăteau cu fața spre apas, spre împărăția lui Osiris (zeu egiptean, considerat prieten al morților), împărăție în care, după credința poporului egiptean, intrau sufletele celor morți (E.VIR).

MATEI (ματθης, o = *matias* = știutor învățat), *Sfântul Evanghelist Matei* — autorul primei Evanghelii — cu care începe Noul Testament, numit și Levi, fiul lui Alfeu, fusese vamăș în Capernaum (oraș în Galileea), înainte de alegerea sa ca Apostol. El însuși se numește pe sine *Matei* vamășul (Matei 10, 3), despre care se vorbește în cap. 9, vs. 9 a. Evanghelistul s-a lăsat propovădui în limba aramaică, limba ebraică populară, vorbită de evrei, după întoarcerea lor din robia babilonică. În această limbă și-a scris și Evanghelia, în Ierusalim (în

anii 43-44), pe care o adresează mai ales iudeo-cristinilor, spre a le dovedi că Iisus Hristos este Mesia cel prezis de profeți așa cum stă scris în Vechiul Testament, lucru pe care Matei îl menționează adesea, motivând faptele din viața Mantuitorului: „Acestea s-au făcut ca să se împlinească ceea ce s-a zis de Domnul prin prorocii...” sau „Și venind a locui în orașul numit Nazaret, ca să se împlinească ceea ce s-a spus prin prorocii, că Nazarinean se va chema...” (Matei 2, 23). În Evanghelia sa, *Matei* caută să dovedească mesianitatea și divinitatea lui Hristos, înțelegându-și viața așa cum s-a desfășurat și cum a văzut-o ca martor ocular, redând totodată învățătură Mantuitorului, după cum reiese din cuvântările Sale. De aceea Evanghelia lui *Matei* se mai numește și „Evanghelia cuvântărilor”, în care sunt conținute *învățăturile dogmatice* (ca nașterea supranaturală a Mantuitorului (1, 20), arătarea Sf. Treimi la Botezul Domnului, Schimbarea la față, Învierea, Parasia (a doua venire) (24-30), învierea morților (22-31-32), Judecata din urmă (25-31-46), învățături despre Biserică, bazate pe divinitatea a Hristos (16, 16-19), Stănta Euharistie, Botezul creștin și a „*învățăturile morale*” (dragostea de aproapele, chiar și de vrăjmaș (5-44, 22, 37-39), iertarea (18-21-22), smerenia, curăția sufletească, pacea, dreptatea (în *Predica de pe munte* — 5, 2-10) și a. Arată și *îndrumări pastorale*, vorbind despre comportarea și îndatoririle preoților, asemănându-i cu păstori ce buni după exemplul Său propriu. Evanghelia lui *Matei* cuprinde 28 de capitole, în care redă momente din viața pământească a Mantuitorului

Nașterea, întâmplări din copilăria Sa, apariția Sf. Ioan Botezătorul și Botezul lui Iisus, după care El își începe activitatea publică, predicând și săvârșind minuni pe pământul Galileii, în Iudeea și în Ierusalim, unde Evanghelia se încheie, redând Patimile, Moartea și Învierea Domnului.

MATERIA v. **Simboluri naturale**

MATRES, MATRONES — zeiță și ale fecundității în religia vechilor celti

MATUSALEM — personaj biblic, a fost bunicul lui Noe, descinzând din Set, care fusese fiul lui Adam. Matusalem, după cum arată Vechiul Testament, a avut viața cea mai lungă din șirul strămoșilor omenirii. 969 de ani. (Facere 5, 25-27). În vorbirea obișnuită este socotit simbol al unei adânci bătrâneți, de unde și expresia: „Doar nu vrei să trăiești cât Matusalem!” și adj. „matusalemic”

MAUSOLEU (μαυσωλείον, τό *mausoleion*, lat. *mausoleum* — mormânt pompos, măreț, de la *Mausol*, regele Cariei, în antichitate, căruia soția sa Artemiza i-a făcut un asemenea mormânt, pentru prima dată) *capetă funerară*, rid. cată peste morminte, ele stau la baza bisericilor cimiteriale, în creștinism. Cei bogați își ridicau peste morminte statui și monumente care au reprezentat uneori adevărate opere de artă, făcând faima unor cimitire (ex. Cimitirul Campo Santo din Genova, Campo Santo din Milano, cimitirul Père Lachaise din Paris și, la noi, cimitirul Bellu din București, care sunt adevărate muzee în aer liber); v. **Cimitire**.

MAZDEISMUL — denumire pentru religia zoroastră, de la numele zeului iranian Ahura Mazda, v. **Zoroastru**.

MAZZIM sau **MUEZIM**, v. **Islamismul**, **Imam**

MĂNĂSTIRE, MÂNASTIRE, MONASTIRE (μοναστήριον, τό — *monastirion* = mănăstire, μοναχικός — *monachikos* solitar, izolat) — așezare religioasă formată din chilii construite în carcu în jurul unei biserici, destinată vieții monahale (călugărești) și izolată, în afara satului sau orașului. Viața din mănăstire se desfășoară după un ritm rânduit de Biserica, având ca scop pur ficarea spiritului a prin rugăciuni și slujbe colective, în biserică și individuale (în chilie și în biserică). Aceste rânduieli ale vieții mănăstirești se numesc *canoane* (κανονισμός — *kanonismos*, νόμος διατάξις — *nomos diataxis* = regulament, statut, de la verb. κανονίζω — *kanonizo* — a rândui, a reglementa, a statua, κανονικός — *kanonikos* — canonic, după rânduielă, fixat, statuat). Primele mănăstiri s-au organizat în Egipt. Aici, de-a lungul Nilului, în pustie trăiau mulți eremiți, credincioși retrași de lume, care doreau să și trăiască viața în singurătate și izolare în scopul desăvârșirii spirituale. Unul dintre cei mai mari eremiți și primul organizator, într-o colectivitate, al acestora a fost Sf. Anton cel Mare. El a îmbrățișat viața eremită în anul 285, dar în timpul persecuției lui Dioclețian, revine la Alexandria, pentru a sprijini creștinismul și a întări sufletește pe credincioși, se întoarce apoi la viața de eremit, fiind un exemplu puternic pentru ceilalți, care îi urmează sfaturile, ducând o viață de totală abstenență, muncind și rugându-se neîncetat. Cu timpul acești eremiți încep să formeze mici grupe (colonii), care se numeau *lavre*, acestea erau formate din colibe,

risipite în pustai, constând într-o cămăruță numită *chilie*, lavra era la început un fel de mănăstire cu viață idionimică. Mănăstirile cu viață idionimică de azi sunt tot o grupare de case, strânse în jurul unei biserici și ai căror viețuitori se supun disciplinei canonice, având o *conducere unică, în persoana egumenului (starețului, mănăstirii*. Pe la anii 330–340, Palomie, un ucenic al Sf. Antonie (251–356), a întemeiat o colonie (lavră) de eremiți la Tebenna (o insulă pe Nilul de Sus), unde a strâns laolaltă pe toți cei risipiți în chilii izolate, spre a trăi împreună într-o casă mare, construită în careu, cu o bisericuță la mijloc și fiecare viețuitor avându-și aici cămăruța (chilia) sa. Ei duceau o viață în comun, muncind, mâncând la aceeași masă și rugându-se împreună. Astfel, a luat naștere prima mănăstire cu viață *chinovială* (de obște) sau mănăstirească. De la modul de viață solitară acești eremiți au luat numele de *monahi* (de la cuv. grecesc μοναχοί *monahi* – solitari, retrași de lume), iar organizarea de viață în mănăstiri se numește *viață monahală*. În a doua jumătate a sec. IV se vor întemeia și alte mănăstiri, de către ucenicii Sf. Antonie cel Mare, în Egiptul de Jos, în Palestina (reg. Gaza), în Armenia. Viața monahală (monahismul) începe să se extindă și în Apus, adusă de Sf. Atanasie cel Mare (+373), episcop de Alexandria, mare admirator al Sf. Antonie cel Mare, a cărui biograful a scris-o. În aceeași epocă și alți Sfinți Părinți ai Bisericii, ca Ferlironim (+420) și Sf. Ambrozio, au susținut răspândirea monahismului în Italia. *Martin de Tours* întemeiază în Galiă o mănăstire condusă de el (al cărei număr de monahi ajunsese la aproximativ două mii), în Africa era episcop

de Hippo Fericit al Augustin (+430), care susține viața monahală și organizează asistența socială după modelul *Vasiliadei*, așezământ de asistență socială întemeiat de Sfântul Vasile cel Mare, în care se cuprindea: azil pentru săraci și bolnavi, casă de reeducare a tinerelor fete, școli de meșteșugari, spital de leproși. Sf. Vasile cel Mare (330–379) este și cel care a dat primele reguli pentru viața în mănăstiri. Intrând în monahism, după ce a primit botezul creștin, el călătorește în Siria, Palestina, Egipt, Mesopotamia, pentru a cunoaște monahismul și apoi întemeiază o mănăstire în Pont, la Annesi, pe malul râului Iris (Grecia), organizată chinovial (de obște), pentru care întocmește reguli de viață: „*Regulile vieții monahale*” (Regulile mari și Regulile mici), care vor deveni valabile atât pentru Răsărit cât și pentru Apus. Considerând aceste reguli prea severe, în sec. V un călugăr apusean, *Benedict de Nursia* (480–543) a înființat o mănăstire pe muntele Cassino (Italia), cu reguli de viață monahale proprii. Unii călugări, numiți, după numele lui Benedict, *benedictini*, și-au însușit „Regulile” lui alți au continuat să respecte pe cele „Vasiliene” (răsăritene). Pentru a se stabili o modalitate unitară de viață în mănăstiri, pentru a se evita abaterile și abuzurile care ar fi sălăbit viața monahală, a fost nevoie de niște „Reguli” generale de conviețuire în mănăstiri. Biserica, susținută de Stat, a luat, în cadrul Sinoadelor ecumenice și a Sinoadelor locale, numeroase hotărâri, numite *canoane* privind disciplina vieții monahale, a clerului și a credincioșilor, cunoscute sub numele *Canoanele Sfinților Părinți*. În această colecție intrau toate hotărârile formulate în acest scop, și anume 85 de

canonice numite „Apostolice” și numeroasele hotărâri ale unor episcopi fruntași a Bisericii și organizații de viață monahală ca Sf. Atanasie cel Mare, Sf. Vasile cel Mare și împărații Teodosie al II-lea și Justinian puternicii susținători ai Bisericii au dat naștere la decizii de legi în același scop de a înfrâna viața bisericească (clericaliă la că și monahaliă), numite *Codex Theodosianus* (anul 432) și *Codex Justinianus* (sec. VI). Începând din sec. IV, un sinod ținut la Elvira, în Spania (306), a hotărât ca slujitorii Bisericii (episcopi, preoți și diaconi) să nu se căsătorească. Această hotărâre a rămas valabilă până azi în Biserica de Apus, dar în Răsărit nu s-a adoptat decât în legătură cu monahismul, restul clerului a păstrat libertatea de a-și întemeia o familie. Renunțarea la celibatul preoților în Biserica catolică se discută azi, în Apus. Centru vieții monahale în Răsărit este Muntele Athos (Grecia). La noi în țară primele mănăstiri apar în sec. XIV întemeiate de Nicodim (în Oltenia), călugăr aroman (se presupune) venit de la Athos, rudă probabil cu cnezul Lazăr, clădește *mănăstirea* (*ladya* pe malul sârbesc al Dunării) apoi trece în *Țara Românească* întemeind *Vodita* (Mehedinți) și *Tismana* (Gorj), unde a și fost înmormântat (+1406). Trecut în rândul sfinților de Biserica noastră (BOR) el este pomenit în ziua de 26 decembrie. Deoarece sub temelile Voditei și Tismanei s-au aflat temelile unor biserici românești vechi, s-a dedus că viața monahală era cunoscută pe pământul românesc încă înainte de a doua jumătate a sec. XIV când a venit Nicodim la noi și că ctitori monahale au existat din prima jumătate a sec. XIV și poate mult mai înainte. Ucenicii

și urmașii săi vor continua activitatea lui Nicodim și sprijiniți de boieri și domni credincioși organizează viața monahală și mănăstirescă în toate provinciile românești. De la primele începuturi mănăstirile noastre au avut un rol important în istoria și cultura românească. Credința ortodoxă care a păstrat unitatea poporului român, școala bisericească, primele manuscrise originale și traduceri în limba română scrisă, arta iconografică și miniatură și-au aflat zvonul dezvoltarea și tăria în interiorul mănăstirilor. Un interes deosebit prezintă mănăstirile din Moldova de Nord (Bucovina) îndeosebi prin *pictura lor exterioară*, datând din sec. al XVI-lea. De exemplu mănăstirea *Humor* zidită în 1488 are exonartexul și pictura exterioară din 1577 făcute cu cheltuia a Mitropolitului Grigore Roșca. *Voronețul* zidită de logofătul Trăder Buhungiu în 1536 este zugrăvită cu cheltuiala lui Toma din Suceava, boier la curtea lui Petru Rareș. *Arbore* zidită de portarul Sucevei Luca Arbore este zugrăvită pe cheltuia a sa de zugravul Dragoș Coman, în vremea lui Ștefan cel Mare. *Moldovița*, zidită de Petru Rareș în 1532 este zugrăvită în 1537. Sf. *Georghe* din Suceava, zidită de Bogdan al III-lea și Ștefan cel Vodă între 1514-1522 este zugrăvită în 1534. *Prebota*, ctitorie a lui Petru Rareș este zugrăvită sub Alexandru Lăpușneanu în 1554 (atunci domn al Moldovei) de pictorul grec Stenatelle Kolronas. *Sucevița* ctitorie a Domnitorului Ieremia Movilă și a Episcopului Gh. Movilă de Rădăuți, 1584 este pictată de meșterul Sofronie și Ioan în 1595-1596. Pictura exterioară care dă bisericilor bucovinene zugrăvite în sec. XVI, înfățișarea unor

MĂR MÂN

adevărate bijuterii de artă, constituite o mândrie a artei iconografice pentru cercetătorii români și străini ai artei bizantine, care și-au exprimat admirația și prețuirea pentru frumusețea și valoarea lor artistică, în că în întreaga lume ortodoxă (v. *Sibastru*). Și azi, ca și la începutul organ zării monahismului, în toate mănăstirile (fie cu viață de obște, fie idioritmice) conducător e *starețul*.

MĂRÂNDA v. *Doxologie*

MARIMLRI (μεγαλυνάριον, το, μεγαλύνω — *mega inarion*, de la *megalino* = mărit, a mărit, a preaslăvi, a preamări la r. și *velicanie*) — cântare ce urmează după Polieleu, având ca scop preaslăvirea în stihuri a măreției praznicului sau a minunilor și meritelor sfinților sărbătoriți. Se numesc *Mărimuri* și, pentru că au caracter de preamărire, dar și pentru că încep întotdeauna cu cuvintele „Mărimu-te pe tine” (μεγαλύνομεν σε — *megalinomen se*). La unele sărbători sunt două rânduri de Mărimuri. Al doilea rând de Mărimuri care începe cu „Venți tu creștincioșii...” se mai numesc și *Pripele*. Stihurile Mărimurilor sunt *versele din psalmi*, potrivit cu evenimentul sau sfântul sărbătorit în ziua respectivă. Un alcătuitor de Mărimuri este socotit Nichifor Vemide, teolog bizantin (197-1772).

MĂRTURII (μαρτυρία — *martiria* și ἐνδειξις, η — *enderixis* = mărturie cu sens de indicare, precizare) — se numesc semnele din muzica psaltică, scrise la început și la sfârșitul frazelor într-o cântare pentru a preciza, a indica *chul* (glasul), modul în care se va cânta, așa cum în muzica liniară indică a o dată cheia de la începutul portativului aici cheia e înlocuită

cu inițiala denumirii notei psaltice care arată înălțimea, sunetul cântării, scara cântării e diferită, putând fi dată tonica, cromatică sau enarmonică. felul scării îl arată „scăunașul mărturiei” care e parte componentă a mărturiei, împreună cu inițiala.

MARTURISIRE v. *Spovedanie*

MĂRTLISITOR (μαρτυς, ὁ — *martis*), *mărturisitori* — se numesc macenici, martiri creștini din Biserica primelor veacuri, care au preferat să-și dea viața, mărturisind statornic și fără teamă credința lor în Iisus Hristos, în fața persecutorilor creștinismului. Mărturisitorii sunt acei creștini, care deși au fost schingiați de moarte pentru credința lor, totuși au supraviețuit chinurilor și au murit mai târziu, ex. Sf. Maxim Mărturisitorul (+662).

MATANIE sau **METANIE** (γονυκλισία, η — *goniklisia* = genuflexiune, îngenunchere și ridicare, și ar îngenunchere și ridicare) — este un gest ritual care însoțește rugăciunea, este o îngenunchere și o ridicare (alternate) însoțite de semnalul crucii (închinare) și de adâncă precădere până la pământ. Simbolic, mătania, ca și simpla îngenunchere la rugăciune, este o mărturisire a căderii omului în păcat și ridicarea lui prin Iisus Hristos. *Mătania* se numesc și niște șiruri de mărgel pe care le țin pe încheietura mâinii călugării creștini și de alte religii (ex. rabinii) și după care (rotindu-le cu degetele, și numără și și rostesc rugăciuni.

MĂNECÂNDE v. *Hvalitele*

MĂNECUTELF (ἐπιμανίκια, τὰ — *epimanikia* sau ἐπιμανικά — *epimanika*, lat. *supermanicalia*, *manipuli*, *brachialia*), numite și *RUCĂVIJE* (de la slv. *rucu* = mână)

sunt piese vestimentare comune celor trei trepte ierarhice (diacon, preot, episcop) care se pun peste marginea măneșilor stiharului pentru a le strânge, ca să nu incomodeze mîșcările mâinilor. Nu se cunoaște sigur originea lor. Nu au făcut parte dintre veșmintele preoților din Vechiul Testament. Au fost emise mai multe păreri (asupra originii lor) dintre care cea mai apropiată de adevăr ar fi că ele ar proveni din benzile de broderie care ornașu în vechime manecile stiharului la arhierii și pe care patriarhul Gherman al Constantinopolului le numește τὰ λωπρία τοῦ ἱερέως, *loriațu stiharului* (lat. *lori tunicae* = benzile stiharului (fașie, curea) și zice că ar simboliza legăturile cu care iudeii au legat mâinile lui Iisus, când L-au dus la judecată. Pentru a fi mai ușor curățate, aceste margini au fost desprinse de manecile stiharului și au format o presă deosebită, în formă de manșetă, care avea și rolul de a proteja de deteriorare marginea stiharului. Măneșele se confecționează din aceași material din care e confecționat tot ansamblul vestimentar de sticlă. Preotii și arhierii le poartă și la alte slujbe la care se îmbracă toate veșmintele.

MÂNGĂIETORUL - nume dat Statului Duh în rugămintele creștine (rugăciunea „Împărate cerească” „Împărate cerească, Mângăietorule, Duhul Adevăratule, Care prelatitudinea ești”) și în Noul Testament.

MANTUIRE (σωτηρια, η - *sozria*, lat. *salus* - *salus*) — după învățătura ortodoxă, *mantuirea* este eliberarea din robia păcatului și a morții și dobândirea vieții de veci din Dumnezeu. Ea ne-a fost făcută cu putință prin întruparea, jertfa și, învierea Domnului nostru

Iisus Hristos și ne-o însușim prin harul dumnezeiesc, cu care trebuie să conlucrăm prin credință și fapte bune. De mântuire se poate împărtăși orice om, că Dumnezeu vrea ca toți oamenii să se mântuiască și la cunoștința adevărului să vină (1 Timotei 2: 4). *Mantuirea* trebuie să fie cea dintâi dăruire și cea mai mare grădărire a creștinului, căci zice Mantuitorul: „Căci ce-i folosesc trupului să castige lumea întreagă, dacă și pierde sufletul? Sau ce ar putea da omul în schimb, pentru sufletul său?” (Marcu 8, 36-37). «O p... *Mantuirea* dobândim numai cu ajutorul lui Dumnezeu. Care, după cum ne învăță și Crezul, „petru noi oameni și pe toată neamurile”. S-a pogorât din ceruri și S-a întrupat de la Duhul Sfânt și din Maria Fecioara și S-a făcut om și a fost jertfă de ispășire pentru păcatele noastre”. (Ilea 4, 1). *Mantuirea* este *învălmășirea* omului din păcat în creștinism, *mantuirea* este *opera iubirii* a Dumnezeu pentru oameni, pe care El încheamă la mântuire și a iubirii omului care răspunde la chemarea la Dumnezeu este în proces teandric — divin și uman în același timp. Prin iubirea lui Dumnezeu către om și a omului față de Dumnezeu se ajunge la desăvârșirea, la îndumnezeirea omului la mântuirea lui. Mantuitorul este Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu. Dumnezeu întrupat din iubire, pentru mântuirea omului.

MÂNTUITORUL v. **Mântuire**, **Iisus Hristos**.

MECCA — orașu sfânt al musulmanilor v. **Islamismul**.

MECET — denumire pentru cimitir în limba turcă.

MEDINA v. **Islamismul**.

[illegible][illegible]

ușă de intrare și ieșire a sufletului mortuilor. **Menhiru** (*men* = piatră și *hir* = lung, în lb. bretonă) sunt alt tip de morminte megalitice, sub forma unor stâlpi înalți de piatră în genul obeliscurilor egiptene. Acești menhiri (foarte mulți aflați în Franța) ating înălimi mari (20 m). menhirii sunt și ei diferiți, după felul în care au fost așezați. **cromlehu** sunt menhiri așezați în cercuri sau semicercuri (*crom* = curbat și *lec* = piatră, în lb. bretonă). Un cromlech celebru se află în Anglia, la Salisbury; **alignamente** se numesc menhirii așezați în șiruri paralele. Aceste monumente funerare impresionează prin monumentalitatea lor, fiecare piatră folosită la construirea lor cântărind mai multe mii de tone. Monumentele megalitice sunt o mărturie a intensității cultului morților și credinței în nemurirea sufletului, în perioada neolitică.

MELAMED („învățător”, în lb. ebraică)

MELCHIT, MELCHITE, v. **Icoane melchite**

MELCHISEDEC („regele dreptății și al păcii”) — era în vremea lui Avraam regele Salemaului, care l-a întâmpinat pe Avraam cu pâine și vin ca ofrandă de mulțumire, este considerat ca o prefigurare a Mântuitorului. în Vechiul Testament, v. **Avraam**

MELOD, MELOZI (μελωδός, *ô* = *melo-* *dos* = cântăreț, poet liric) — poet și compozitor totodată, până în sec. IX. în muzica bisericească toți imnografilor erau și melozii, dar de aici înainte ei rămân doar imnografi, adică doar poeți care scriu textul imnelor, mișcând metrul ritmic și ritmul unei compoziții anterioare. Meozii și imnografi sunt mari poeți creștini, care au compus, începând din sec. IV-V, **poezia imnografică creștină**, care se adaugă

la cântările vechi de origine biblică (psalmii). Poezia imnografică intră în cult mai ales în slujbele de dimineață (Utrenie) și de seară (Vecernia) sub forma troparelor a condacelor, stihirilor și canoanelor. Între cei mai vestiți meozii creștini sunt Sf. Roman Melodul, Andrei Criteanul, Gherman al Constantinopolului, Sf. Ioan Damaschinul, Cosma de Maiuma, Iosif și Teodor Studitul ș.a.

MEMFIS — capitala faraonilor Primei Dinastii, întemeiată de Menes, unificatorul Egiptului. **Teologia memfită** conține cea mai veche teogonie și cosmogonie egipteană, rezultat al puterii creatoare a gândirii și cuvântului unui singur zeu, zeul suprem. *Ptah*, crează prin spirit, „inimă” sa, și verb, „limbă” sa. Această doctrină de la începutul istoriei egiptene poate fi apropiată de teologia creștină a Logosului (M. E. IR). Memfis a fost clădit de Menes (lângă actualul Cairo) drept capitală a Egiptului unificat.

MENES v. **Memfis**

MFNADE (bacante) — preotese ale zeului Dionysos (Bacchus, la romani) — zeul vinului, al dezmățului.

MENHIRI v. **Megalitici**

MENORA v. **Hanuca**

MENOLOGHIUL, MINOLOGHIUL

Viețile sfinților înșiruite calendaristic, pe zile; lucrare atribuită lui Simeon Metafrastul.

MERCURIUS v. **Hermes**

MESIA (lb. ebr. *Mashiah*, *Mesiah* = „Unsul”, alesul lui Dumnezeu, lb. gr. *Χριστός*, *ô Hristos* — *Mesia*, care se tâlcuiește „Hristos”, zice Sf. Ev. Ioan 4, 25) — este numele dat de profeții Vechiului Testament Mântuitorului

promis de Dumnezeu oamenilor și care la vremea hotărâtă a venit pe pământ, născându-se de la Duhul Sfânt și din Maria Fecioara (de aceea El însuși S-a numit pe Sine "Fiul din Dumnezeu", *ἱὸς Θεοῦ*).

METANIE v. **Mătanie**

METANOIA μετάνοια (ή) — pocănire, îndreptare, cântă

METEMPSIHOZĂ μετεμψυχοῦσις (ή) — *metempsychosis* de la *μετα* — *meta* — după și *εμψυχω* — *empsychō* — suflă/iese ψυχή — *psuchē* — suflet — concepte religioase despre reîncarnare, despre migrarea sufletelor în alte trupuri, în viațe succesive, până când sufletul ajunge la desăvârșirea absolută a Nirvana (terțierea și transcendența absolută a creației în metempsihoză aparțin marilor religii orientale: budism, brahmanism) și (creștinatice — în ortism, pitagoreism). Reîncarnarea se petrece și în trupul unei așinai, fapt pentru care discipolii lui Pitagora, susținători ai metempsihizei, nu mâncau carne de toamnă ca în viitoare reîncarnare să nu aibă de suferinți de fiare.

METENSOMATOZA — doctrină despre preexistența sufletelor. Sufletul filozofului cal inteptului spunea Platon ajunge prin greșă la cămăstere, la birărită și învingând toate dorințele trupului se eliberează de trup și se înalță în serele superioare a cosmosului. Aci rămâne în stare de contemplație a lucrurilor eterne, timp de câteva mii de ani, după care va fi din nou expus contactului degradant cu un trup nou. Dacă intelectul și învinge trupul după multe reîncarnări succesive, sufletul va rămâne veșnic în contact cu lucrurile eterne, neîruptibile, dacă însă nu rezistă dorințele trupului se va

degrada, renascând și se mereu în forme inferioare la viața cârmă, spune Platon se află tiranul.

METOC, METOH μετόχοι — *metochoi* — clădire proprietate a unei mănăstiri folosită pentru ospaț sau pentru găzduirea călugărilor (când proprietatea este într-o orăș) se mai numește metoc și o mănăstire monahă depe identă la mănăstire mai mare.

MEZONOPTICA v. **Miezonoptica**

MEZOORA v. **Mijloceasurile**

MIDRASIM v. **Islamismul**

MIFECUREA CENUȘII (lat. *Prex ceneris*) — se numește zi a cind se cepe Postul Paștelui la catolici (se prictește în această zi urcarea și aname) și toarnă cenușă pe cap (o presară pe creștetul capului) în semn de pocăință, este o amintire a ceremonialului penitentei publice din vechime obicei moștenit de la evrei și la catolici, postul fiind, ca și la ortodocși 40 de zile începând cu sâmbăta de dinaintea miercurii cununată a Cenușii.

MIFECURENII — denumire pentru secta *quaradecimaniar* care posteau 14 zile de la Paștelui așa cum postim miercuria *Septuagesima* (175 — 178).

MIEZONOPTICA sau **Polușnița** (lat. *Polușnica* gr. μεσονυκτικὴ τοῦ μεσνυκτικῆς — *mesnyktikē*) — este în cultul ortodox cea din urmă de tenebre d'vine care formează ciclul rugăciunii zilnice de dinaintea (d'noară, ca și azi numai) anului mănăstirii se săvârșea la miezul nopții, întinându-se cu Azii se săvârșea în general din nouăta înainte de l'trene în naos. Alcăuită din două părți, slujba Miezonopticii are în prima parte an

caracter oxiologic, adică de săvîrşire a lui Dumnezeu, iar partea a doua este rugămintea de milocire pentru morţi (de pomeneire a morţilor „Pomeneşte Doamne pe robul tău...”). Privită în legătură cu istoria sfîntă a mîntuirii Miezopotamia este simbolic o adăvărare aminte a Patimilor Domnului începută în Grădina Ghetsmani unde S-a rugat cu sîdori de sa-ge.

Da-ne-uc este cu puti-nă să treacă de la
Măne-uc est patar. * Fundapo prin n-arma
trăcăr. Iuda Isarioteanul, și dus la Judecată,
condamnat și răstignit. Miezoptica este și o
aducere aminte a Iivierii Domnului, care s-a
petrecut în a doua parte a nopții, spre zău-
trezirea din somn pentru rugămintele și al-
simbol propriu noasre n-ier c-umort. Când
la Judecata din armă Iisus va veni pentru a
dona oară să judece vii și morți, ca și în

Parabola celor zece fecioare – când vine
marele la miezul nopții, pe neașteptate (Matei
25, 6). Trecu de la miezul nopții a fost
asemănătoare cu trambita ngerilor care vor vesti
chemarea la Judecată în vremea de apoi.
Aceste idei sunt exprimate și în cele două
frumoase tropare care se cântă la prima parte
a Miezonopției: „Iată marele vine la miezul
nopții” și „La ziua cea răpitoare mare gândiți-vă,
să fie el al meu priveghență”. Aceste
tropare reflectă ideea Parusiei, a doua venire
a Mântuitorului, idee foarte cunoscută în Biserica
primară, credință veche, că a doua venire va fi la
miezul nopții (Marcu 13, 35). Tropare este și
un avertisment pentru propriul nostru sfârșit,
căci nimeni nu știe când va muri și deci trebuie
să fie pregătit prin pocăință și rugăciune.
Miezonoptica, deși inițial era o slujbă de noapte,
cum o arată și numele (și cum este încă la

mănăstiri). la biserică le de enorie se face
d' mineata. Ea caată să amintească credin-
ciosilor că ziua și noaptea trebuie să se roage,
potrivit cuvintelor Mantuitorului: „Privegheați
că nu știți ziua, nici ceasul când vine Fiul
Omului” (Matei 25: 13).

MUGHILA — Cartea I s-a scris, e confirmat
 de către un vecin al resanului, care se re-
 lază cu un român. Simpla curiozitate pentru
 libertate, ca se citește a sa, este reală.

MIHAI VODĂ - biserica rîscăată în Buceurești de demnitarul M. A. Viteaz. În 1959 spre ne-așteptare, carcerul s-a răsturnat și salvat de la moarte mizeria de St. Nicolae ca da fost vechiul loc de Alexandru Vodă de Râu. În cele din urmă, așezat pe cel în așezare. Da, nu se pot afla stăruie în furtun seclului. A.A. Arh. ele Statului. În epoca comunistă (1917-1989), spre a nu fi dăruită prin grija Patriarhului Iosif, biserica a fost răsturnată și reconstruită pe o parte e de așezare, unde a fost înconjurată de biserici. Ma te spre a dăruirea vederi cutit, id. p. 1970.

MIHAIL (cor. Căci este ca Dumnezeu). *Sf. Arhanghel Mihail* este arhanghelul cu sabia de foc, pus de Dumnezeu să păzească porțile Ierusalimului după auzgarea prin prorocii a lui Adam și Eva, pedepsit pentru păcatul neascultării de Dumnezeu. Sf. Mihail este sărbătorit împreună cu Arhanghelul Gavriil la 8 noiembrie în calendarul ortodox.

MIHAILA — Cartea Minei din Vechiul Testament aparținând profeților Mihai aia trăit în secolul VIII î.Hr., care a prezis Nașterea lui Mesia în Betleem, precum și peceșele lui Dumnezeu împotriva poporului iudea, căminând cu dăruirea ierusalimului și a marele timpuri.

MITHRA v Islamismul

MIHOCFAURILE (τὸ μῆσον ἢ ὥρα = *to meson + i ora* = ceas de mijloc mezooră, lat. *medie hora*) — sunt grupe de rugăciuni scurte (molitve), care se citesc în mănăstiri printre ceasurile liturgice, ca și ceasurile, ele sunt în număr de patru (I, III, VI, IX). Originea lor, ca și a cea a unor, se află în nevoia de pietate a călugărilor din trecut, care se rugau în chila lor în particular, între slujbe e ceasurilor.

MIKVA (ebr.) — se numește ba a rituală, che-zăsie a purității vetei de familie, în spiritul tradiției la evrei.

MILIA εὐσπλαγχνία, ἡ — *o eusplaghnia*, θεῶ ἐλέω — *Te otheo* = Mila la Dumnezeu (slv. *milă*) — este un sentiment care zvo-răște din înțelegerea suferinței ori a durerilor sentimentelor noastre (și a tuturor bătărilor noastre) și care au nevoie de ajutorul nostru. Concretizarea milii este fapta, este forma de a torare „Parabola samaritanului milostiv”, după cum se prezintă și în textul a fost spusă de Mântuitorul cu scopul de a ilustra cum trebuie să se manifeste acest sentiment, care numai însoțit de faptă își află adevărata măsură, mila creștină nu umlește și nu minimizează personalitatea celui care ne-a inspirat mila. Este starea pe care o trăim fiecare dintre noi, care ne rugăm lui Dumnezeu să se îndure de noi, să ne poarte de grijă, este rugămintea nelipsită din Sf. Liturghie „Doamne miluiește” este rugămintea sihastă „Doamne iisuse Iristoase, Fiul lui Dumnezeu miluiește-ne pe noi”. Așa cum mila la Dumnezeu pe care orice om credincios, din orice religie, o cere, fără a se simți umilit și Dumnezeu o arată față de om.

Cără a-l am — așa trebuie să fie și mila oamenilor a unora față de alții. Cum oștriv vor avea la rândul lor parte de mila și îndurarea lui Dumnezeu, așa cum spune Mântuitorul în Predica de pe munte „Fericiți cei milostivi, că aceia se vor milui” (Matei 5, 7).

MILENARISMUL sau *Hiliasmul* (χίλια ἔτη — *hiu e i*, lat. *mileniu* — o mie de ani)

— este credința în a doua venire a Mântuitorului, că dă naștere o împărăție de o mie de ani. El va împărăti cu dreptul, iar puterea lui Satan va fi înfrântă. După aceea a va veni sfârșitul lumii, învierea generației Judecata de apoi. Milenariștii interpretează greșit cuvintele Mântuitorului. Care nu vorbește nicăieri de o împărăție pământească, ci doar de a doua venire care va fi la sfârșitul veacurilor, când va avea loc Judecata de apoi, din care nu se știe când va fi. „Deci și voi fiți gata, că în ceas — în care nu gândiți Fiul Omului va veni” (Luce 12, 40) și „Când va veni Fiul Omului într-o slava Sa și tot sfântii îngeri cu El atunci va ședea pe tronul slavei Sale și se vor aduna înaintea lui toate neamurile” (Matei 25, 31 și 32). Milenarismul dezvoltat în primele veacuri creștine a fost combătut de scriitori creștini (Her. Augustin), de la sfârșitul apropiat și a împărăției lui Iristos s-a menținut în unele secte din Evul Mediu și în epoca modernă, până azi, la numeroase secte protestante (Adventiști, din care au generat Martorii lui Iehova) foarte perseverenți azi în țara noastră Mormonii, în America, „Biserica nouă catolică” și al.

MINARET v Islamism

MINEIE, MINEI (μήναια τὰ — *minata* ὁ μήν — *o min* = lună) — sunt cărți de scribă

parte din Minologhion, sub titlul *Viețile sfinților* pe care le-a tipărit la Iași, în două volume - v. *Minie*, *Sinaxar*, *Neortologhia*.

MINUNE — fenomen ieșit din comun atribuit unor forțe supranaturale pe plan religios, minunile sunt atribute puterii divine (ex. minunile Mântuitorului), v. Pavel — Minunea din drumul Damascului.

MIR, SF. MIR, v. *Mirungerea*, *Simboluri naturale*

MIRACOL — minune

MIRĂUȚI — biserica Mirăuți din orașul Suceava, ridicată pe ruinele vechi biserici a Mitropoliei Moldovei care și-a avut sediul aici în vremea lui I. aș - fil. al. Alexandru cel Bun (1435-1442). După cum atestă documentele, biserica Mirăuți este cel mai vechi monument de artă bisericească din Suceava, se crede că a fost zidită de Petru Moșat (1375-1391). Aici a adăsat Alexandru cel Bun moaștele Sf. Ioan cel Nou de la Cetatea Albă (1402). Pe ruinele vechi biserici a Mirăuților, a zidit Bogdan, numit cel Orb, fiul lui Ștefan cel Mare, o biserică nouă cu hramul Sf. Gheorghe (începutul sec. XVI). Este o construcție monumentală, cu pridvor închis și groapă, zugrăvită în interior și exterior. După ultima restaurare, biserica și-a recăpătat frumusețea inițială, dar acoperișul, refăcut cu țigle vii colorate, contrastează cu sobrietatea și distincția zidurilor.

MIRE, MIREASĂ — denumire pentru cei doi tineri care se căsătoresc. În religia creștină, Biserica este numită a egoric, *mireasa* lui Hristos, iar Hristos este numit *Mirele* ei.

MIREAN — în raport cu Biserica sunt numiți *mireni* toți credincioșii care nu fac parte din cler (mirean sau laic), adică toți acei care nu

sunt călugări sau preoți.

MIRIDE (μυρίδα, η — *mirida* = parte, porție) — se numesc părțile pe care preotul le scoate din prescurile (darurile) aduse la altar de credincioși pentru pregătirea cinstei telor. Darurile pe care preotul le sfințește la Liturghie, în timpul Sf. Euharistiei. Scoaterea miridelor (părțilelor) se face după un ritual consacrat care se săvârșește la proskomidiar (v. *Altar*, *Proskomidiar*), în prima parte a slujbei Sf. Liturghii (Sf. Liturghie are trei părți: Proskomidia, Liturghia catehumenilor, Liturghia credincioșilor), în miridă Proskomidiei. Pe masa din proskomidiar, unde stau obiectele sfinte, necesare slujbelor religioase se află un taler pe care se taie prescurile cu un cutit ascuțit, numit *copie*, și un alt taler cu picior, numit *Sf. disc* pe care se pun miridele, precum și *Sf. potir* în care se toarnă vinul amestecat cu apă, care împreună cu miridele constituie cinstea telor darurilor ce se sfințesc la Liturghie transformându-se în trupul și sângele Domnului cu care se împărtășesc credincioșii. Prescurile din care se scot miridele sunt în număr de cinci. Fiecare prescură are o destinație precisă (v. *Prescură*). Din prima prescură, preotul, după ce o binecuvintează și o așează pe taler, cu ajutorul copie scoate *Agnelul* (părțile ca pentru Iisus Hristos — v. *Agnel*) care semnifică mielul de jertfă. Agnelul se scoate din partea de mijloc a prescurii, unde se află pecetea cu inițialele numelui lui Iisus Hristos. În tot acest timp preotul rostește rugăcuni speciale pentru acest moment al slujbei (cuprinse în Liturghier). Agnelul este atârnat astfel ca să nu se desfacă și se așează pe Sf. disc. Apoi preotul ia potirul și toarnă în

voi sunteți semintea alică, preoție împărătească, neam sfânt, popor agonist de Dumnezeu poporului lui Dumnezeu" (I Petru 2, 9-10), și *Mir* este untde emmcurat de măsne amestecat cu multe și te unte aromat (miruoeni) pregătit (fart) cu o rancuua ă solemnă in prime e trei z le Iun Săptămâna Patimilor și sfințit de către Sinodul arhieretor, in frunte cu Patriarhul țării in Iota aceleiaș săptămân (Iota Mare), la Liturghia Sfântului Vasile cel Mare fiind apoi în pârț te p se p lor și tuturor bisericilor Prin sfințirea lui, el devine nu un simbol sau o imagine ci un vehicul purtător al energilor Sfântului Duh, pe care le conține în chip real.

MISA (lat. *Missa*), v. **Liturghia**

MISIONAR, (lat. *missionario* de la *missio*nis = trimitere) cel trimis, aici cu sens de propovădător, de trimis al Bisericii creștine, spre a propovădi creștinismul la necredincioși.

MISSALE cartea liturgică pentru săvârșirea slujbelor religioase în Biserica catolică, v. **Liturghierul**.

MISTAGOG (μυσταγωγός, *o mistagogos*, o preot care înțiază în înălțaturile sfinte, care explică, interpretează slujbele divine

MISTAGOGIE (μυσταγωγία, *η mistagoghia* tălcuire, exp care interpretare), tălcuire în domeniul bisericesc al culturii creștine (a Sfintei Liturghii, a Sf. Taine ale Bisericii) Cuvântări mistagogice care explică riturile liturgice ale Tainelor de inițiere în creștinism (Botezul, Mirungerea și Euharistia) au fost ținute de mari Părinți ai Bisericii, de-a lungul veacurilor creștine. Sf. Clement Alexandrinul, Sf. Chiril al Ierusalimului, Teodor de Mopsuestia, Sf. Ioan Gură de Aur (pentru secolele II-IV), Sf. Maxim Mărturisitoru (mare teolog bizantin din sec. VII) și

Gherman, patriarhul Constantinopolului (sec. VII), Sf. Simeon al Tesaloniceului (sec. XV) și Nicolae Cabasila (sec. XV), de-a care ne-a rămas una dintre cele mai frumoase și aprofundate tălcuiri ale Sfintei Liturghii.

MISTER — fapt ascuns, inaccesibil or cui principii și practici rituale de cult, destinate unui grup de inițiați (ex. Misterele eleusice, orifice etc.).

MISTERELE ELEUSIENE erau, în Grecia antică, ceremonii păgâne, mistice, secrete, pline de exaltare, care se desfășurau la templul din Eleusis, lângă Atena. aceste ceremonii legate de cultul zeiței *Demetra* — zeța naturii și fertilității, și al fiicei sale *Cora* (pe care o pierde și o regăsește) își aveau geneza în necontenita schimbare a anotimpurilor în care vegetația moare și înviază, simbolul morții și reînvierii naturii. Prin acest cult, învățut de mister vechi grec și manifestau într-un fel și credința lor în nemurirea sufletului în viața viitoare și în năntuire. La aceste ceremonii secrete participau numai cei înțiați (care se purtau mai întâi prin spărituri, posturi și sacrificii), după ce se adunau la Atena, unde aveau loc purificarea (printr-o baie în mare) și sacrificarea unui porc. Treceau a doua zi la Eleusis (lângă Atena) și seara, la sunetul tobelor, participau la celebrarea misterele conduse de un *hierofantes* (săvitor religios) care arăta obiectele sfinte printre care era și un spic de grau simbol al vieții veșnice — căci bobul său moare și înviază în fiecare an.

MISTERELE ORFICE — în Grecia antică, la Delphi, se săvârșeau ritualuri de inițiere în concepția, atribuită lui Orfeu, că originea universului stă în oul cosmogonic.

MISTICA (μυστικόν, μυστικός — *misti-*

kon, mistika = în secret, în ascuns, tainic)
 „este o experiență a divinalului, este o trăire tainică și neînțeleasă a supremei apropieri a divinității, atât cât poate fi accesibil acest lucru ființei omenești, în existența ei pământească”, este experimentarea și trăirea unei uniuni a sufletului cu Dumnezeu, în care cunoașterea adevărurilor dumnezeiești se limpezește prin harurile Duhului, prin darurile înțelegerii și înțelepciunii. Această stare de cunoaștere și înțelegere face ca iubirea de Dumnezeu și de oameni să se intensifice, să se aprindă în mod miraculos, astfel încât să dea forța unor hotărâri eroice (ex. martirii creștini, capabili să-și dea viața, întăriți de iubirea pentru Hristos și de intensitatea sentimentelor religioase, indicate pe culmi de trăire mistică); „trăirea mistică” dă o asemenea stare de bucurie în Dumnezeu, care se identifică cu „trăirea fericirii cerești”.
 Teologii răsăriteni, mari mistici, ca Dionisie Areopagitul și Grigorie Palama caracterizează astfel trăirea mistică „o unitate mai presus de minte”, de „vedere negrăită”, obținută prin „puterea Duhului” care „e mai presus de simțuri, de rațiune și de conștiință” o „trăire a stării de îndumnezeire, de participare la viața dumnezeiască” (Grigorie Palama, *Al treilea Tratat din rândul întâi Despre lumina și luminarea dumnezeiască despre fericirea sfântă și despre fericirea cea întru Hristos*, v. D. Stăniloae, *Viața și învățătura Sfantului Grigorie Palama* Sibiu, 1938). Mistica este cea mai înaltă trăire religioasă, dar spre acest vârf cu minant se ajunge pe calea ascezei. Cu sensul de *exercitiu*, asceza (ἀσκησις, η *askizis* = exercițiu, ἀσκησις τῆς ἀρετῆς *askisis tis aretis* = practicarea virtuții,

ἀσκητεῖον *askitevo* = a duce o viață de pustnic, anahoret = singur retras de lume, căutând prin credință și virtute pe Dumnezeu) înseamnă efortul neîncetat pe drumul desăvârșirii care duce la contemplarea lui Dumnezeu. Ea presupune trei feluri de exerciții fizice, morale și religioase: ceea ce înseamnă „exercițiu forțelor trupești” prin post, în primul rând, pentru eliberarea de instincte, poftă, plăceri, patimi pe plan moral, exercițiul este strădan a metodică de a elibera sufletul de patimi rele și de a-și sădi deprinderi virtuoașe; pe plan religios, asceza creștină este ca ea luminată de rațiune și de credință, de rugăciune și de ajutorul lui Dumnezeu, prin care firea omului se purifică de păcat și se fortifică moral, „este nevoia creștinului” în vederea dobândirii desăvârșirii, spune Sf. Apostol Pavel, ascetul e monahul care se străduiește să obțină desăvârșirea prin respectarea tuturor regulilor vieții ascetice, *Asceza* este partea științelor spirituale (Teologia ascetică), care se ocupă cu regulile și eforturile ce duc pe om la primă treaptă a arcușului spre desăvârșire. *Mistica* (Teologia mistică) este partea științelor spirituale care se ocupă cu contemplarea lui Dumnezeu și unirea cu El. Progresul pe care ea mistică îl poate face decât în cadrul Bisericii, căci numai Biserica este aceea care poate să ne dea Sfintele Taine, și fără ele care sunt „izvor de energie divină”, omul nu se poate mântui, nu se poate sfinti, căci are nevoie de harul divin, iar „harul” se dă credincioșilor prin Sf. Taine (în primul rând Tainele de inițiere creștină: Botezul, Mirungerea și Euharistia), prin el se realizează coborârea energiei divine în om. Mistica creștină are caracter bisericesc

hristocentric, căci Biserica există pentru Hristos și harul vine de la El și se dă doar după efortul pe care omul îl face spre a se desăvîși. Într-un istoric al creștinismului există în primul rând o încredere în stea albastră în cărtile noastre, un text este "Deus Domine Arecum totum est. Pădăla Rydbeck Manuscripta 54.

MINISTERUL - termenul regăsit, pentru prima dată, în anul 1922 în documentele oficiale ale administrației locale din județul Iași, în cadrul proiectului de lege pentru organizarea municipalităților din județul Iași, în anul 1922.

[illegible]

MISCAREA FOLCLORICĂ - este o activitate culturală care are ca scop dezvoltarea și păstrarea tradițiilor populare, promovarea valorilor culturale și educarea tinerilor despre moștenirea culturală a țării.

MIȘNĂIL, nr. repetare este numere
dat ca un dat, este un număr care cuprinde
Tota. Acestea sunt numerele care se
răspund la întrebările care încep cu "cât",
sau "câte" și se răspund cu "câte" sau "câte".

[illegible]

MITRA (gr. $\mu\iota\tau\rho\alpha$, η — *mitra* $\chi\acute{\alpha}\rho\alpha\varsigma$, η — *hilaris*, $\tau\iota\alpha\rho\alpha$, η — *tiara* = *tiara* $\lambda\acute{\omicron}\rho\omicron\nu$, το — *lorum* sat *lorum* — legătura centura sau învelitoarea pentru cap, turban, coroană, diademă) — ca parte a veșmîntelor liturgice este acoperământul capului (olăscii de arhieriei (mitra arhierască) în timpul serviciilor divine. Mitra are forme diferite, ca o coronă împărătească, rotundă și înaltă, împodobită de jur-împrejur cu icone și cruci, pusă deasupra, în mplex, mitra bizantină, folosită în bisericiile ortodoxe la greci, romani, sârbi, bulgari, în forma de căciuliță bogat împodobită cu pietre scumpe și icone și având deasupra o cruciuliță (mitra ruscască), o bonetă mică, albă, cu o cruciuliță deasupra (mitra alexandrină, probabil cea mai veche). Despre originea mitrei arhieriești, părerea cea mai probabilă este că ea înlocuiește cununa sau chiriaria purtat de către arhierii Legii Vechi în serviciile religioase de la Cortul Mănturiei și de la templu (ex. 28:4-37 și 39-39:28), ca semn al arhieriei. Alte păreri susțin că mitra bizantină (din Bisericile Ortodoxe) și are originea în coroana regilor bizantini, a cărei formă o și imită iar mitra latină (care are forma coronă sau prandrului) derivă în țara parmeză care provine și ea din camilafca (lat. *camelaum*) sau căciulița care se purta pe cap în Ap. S. în atâră de servicii divine. Existenta din sec. IV folosirea mitrei s-a generalizat în sec. XV când a fost preluată de patriarhul Constantinopolului socotită ca un fel de succesor al împăratilor bizantini, dispăruți după căderea Constantinopolului sub turci. Simbolismul mitrei. Mitra simbolizează cununa de spărie pe capul Mănturitorului sau și suferința

(mănturama) cu care l-a fost acoperit capul, când l-au pus în mormant. Ea este semnul demnității împărătești a Mănturitorului și, în același timp, semnul vredniciei promise de arhieriei de la Mănturitorul, arhieriei fiind săvârșitorul principală serviciilor divine și a Sfintelor Liturghii.

MITROPOLIE — se numește, în cadrul Bisericii Ortodoxe, unitatea administrativă dependentă de Patriarhie și având în subordine mai multe episcopii. În Biserica Ortodoxă Română funcționează azi cinci mitropolii: *Mitropolia Ardealului*, datând din sec. XIV, destrănutată de dominația austro-ungară în 1701, și reînălțată în 1864 de Andrei Șagana, care-i stabilește sediul la Sibiu, unde se află și azi, după ce funcționase în diferite centre: la Rădăuți (1761), sub primul mitropolit Ghelase (trecură rândușii lor prin canon Zăile din 1902), la Făgăraș (1857), apoi la Alba Iulia (1871-1901). *Mitropolia Banatului*, cu sediul la Timișoara, datând din 1608 și destrănutată în 1865, după ce funcționase un timp ca episcopie, a fost reînălțată tot ca episcopie în 1949 și ridicată din nou la rang de mitropolie în 1947, așa cum funcționează și azi. *Mitropolia Moldovei*, datând din sec. XIV și recunoscută de Patriarhia din Constantinopol în 1401, sediul inițial a fost la Suceava până în 1607, când a fost mutată la Iași, unde se află și azi. *Mitropolia Olteniei*, cea mai nouă, fiind creată în 1939-1945 și reînălțată în 1949, a avut reședința la Carova, unde se află și azi. *Mitropolia Ungrovlădiei*, cea mai veche, datând din 1789, cu reședința la Carova de Argeș — prima mitropolie a fost lăchint adus de la Viena (sacerd. Tulcea) unde între 1285 și 1359, când a fost destrănutată, a funcționat

prima mitropolie de pe teritoriul țării noastre (dependentă de Patriarhia din Constantinopol). În 1857 și-a mutat reședința de la Curtea de Argeș la Târgoviște și apoi la București unde din 1902, a primit titlul de *Mitropolia Munteniei și Dobrogei*. Mitropolitul Ungrovlahiei a fost numit primul dintre mitropoliți sau Mitropolit primat între anii 1873 și 1925, când a primit titlul de Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, mitropolia fiind ridicată la rangul de Patriarhat (1925).

MITROPOLIT (μητροπολίτης, *o mitropolitus* de la *μητηρ-πολις* = *mitir-polis* „orașul mamă” sau orașul-capitală pentru că mitropolitul era păstorul religios al unei provincii și și avea reședința în orașul capitală) – rang administrativ în ierarhia clerului ortodox, cler format din episcop, arhiepiscop, mitropolit și mitropolit primat sau patriarh. Mitropolita are în subordine 2-3 episcopi. Este mai presus de episcop *αρχὸς ἐπίσκοπος*.

arhos episcopos sau *αρχιεπίσκοπος* = *arhiepiscopos* – primul dintre episcop sau mitropolit. Rangul de mitropolit este superior în ierarhia Bisericii față de cel de episcop, dar după valoarea lui între mitropolit și episcop nu este deosebire și de aceea orice episcop poate ajunge mitropolit când este nevoie. Sistemul mitropolitan există în parte și în primele secole ale Bisericii episcopii având și originea de la Sf. Apostoli, dar din sec. IV a luat o dezvoltare deosebită, datorită extinderii teritoriilor creștine, în plus au apărut mai multe episcopate și atunci episcopii din capitala provinciei a devenit *arhos* (cel mai mare), adică mitropolit. Rolul lui era de a convoca sinoadele provinciei, de a conduce alegerea

episcopilor de a-i confirma și hirotoni. El avea dreptul de a depune un episcop, de a veghea la buna desfășurare a activității bisericăști din întreaga eparhie și la păstrarea nealterată a învățăturii creștine. Avea dreptul de a fi pomenit de toți episcopii și de cler la slujbele divine. Mitropolita de la Ierusalim a fost ridicat primul la rangul de *Patriarh* având sub jurisdicția sa și Palestina) printr-o hotărâre a Sinodului IV de la Calcedon (451), fiind tot atunci numit patriarh și mitropolit din Roma, Constantinopol, Antiohia și Alexandria. Începând din sec. VI patriarhul din Constantinopol a luat titlul de „Patriarh ecumenic”. Tot la sinodal IV s-a fixat și jurisdicția fiecărui patriarh. Cel de la Roma, care avea la început sub jurisdicția sa numai Italia și a sepus treptat în toată Apusul Cel din Constantinopol și tot mai aproape de Asia și Pontul cel din Alexandria și Egiptul. Iar la Pentapole cel din Antiohia avea Siria, Fenicia, Arabia, în afară de drepturile de reverență față de el. Patriarhul i s-a dat atributul și a avut dreptul de a canoniza (aprobativă) și dreptul de *excommunication* (adică de a lua sub stăpânirea sa ecmăstire sau biserică ce se afla în afara jurisdicției sale numai în caz de necruce. Patriarhalitatea sf. St. M. pentru tot patriarhatul sfințea și confirma mitropoliți și arhiepiscopi, era pomenit la slujbele de tot clerul din patriarhatul său. Alegerea patriarhului se făcea de *sinodul patriarchal* format din episcopi și mitropoliți eparhiilor revizuite, confirmarea lui o făcea împăratul. Primele mitropoliți în țările Române s-au întemeiat în sec. XIV (în țara Românească) și sec. XV (în Moldova). Organizarea

parante, a s-a făcut după primul război mondial al. 1925, după ce s-a unificat țara prin anexarea tuturor provinciilor românești în care se aflau mitropolii. **Intelectuali** Biserica Ortodoxă Română trebuie procăpată după războiul de nepe de țară, în 1885. Până atunci, era depe de gâd Patriarhia de Censantripo. **MITROPOLIT-PRIMAT** v. Mitropolie. **MITVA** (ebr. precept) — îndrăznie, precepte de rețetă, cuprinsă în lora, regula de comportament la iudei.

MIZIZA eor — oriectre, glos, lăce, care ca sa într-un tab de taba în care se află, înch se ce e zece potane și pe care iudei, bogat, n p n la ușa locușilor lor, sărută și-l a c t r e a și ieșirea din casă.

MNEMOTEHNIC v. Podobiile

MOARTEA lat. *mors*, ita, gr. θάνατος, *thánatos* — moarte, stărsit) — a formă activă a verbului Bisericii creștine ortodoxe privind la desăvârșirea omului, *moartea* este ceea ce derădă ca stărsit și victor pământesc, după care urmează viața viitoare, ca o întâia tînă a oricărui om. Moartea este o lege generală și necesară nu numai pentru cei credincioși ci și pentru cei ajunși la cea mai desăvârșită biruință asupra păcatului. Deoarece corpul poartă în el toate săhăcările ntr-o dată c păcatul sufletului și acest trup s ab o bine să meară cam a murt trupul lui Hristos, pentru ca la învierea sa să apară omul să-primască libertate de toate săhăcările și să se poată bucura de fericirea desăvârșită a vieții viitoare așa cum spune și St. Apostol Pavel: „Nădăruie este! Tu ce senen na dă viață, dacă nu va fi murt”. Așa este și învierea mortilor se seamăă întru sa că tute învază — a destrăduie — se

scădă d murt — abierne învază ntru putere, se scădăna trup t t e s e — învază trup d — v n e s e (I Corintei 15: 36 și 42-44). Pentru aceasta creștinii trebuie să se pregătească prin credința în Hristos și dragostea pentru El, prin înăpînirea pentru călătorie în viața viitoare adevărată a omului să nu se nădăruie de moarte, căci pentru cel drept, creștinul, moartea este un prilej, cel va apropia și mă — un de Hristos. Așa cum în viața el este iutut de St. Iuda să se boteze de slăvea lui și să se scape ească prin puterea credinței și v n e s e așa ce creștin se va e l e r a c e — oarte — rădăd o — a t a t a t — p n în a t e a d e u m s l a n — Iudaia după moarte este alăcătă p t i c a t a — c a e a t e s t e s u p e f e c a r e s u f l e t . Aceasta se de se b e t e de a t e c t a t a n a — v s a u a n v e r s i a c a r e s e f a c e c e l t e s a m e n t i m p r e c n a a s f a r g i n t l e n — și după învierea trupurilor, creștinii care trup cu sufletul său se va un și împreună ori l a d e c a t e t e v i a t a v i t o a r e . Rânduieci tradiționale creștine pentru cei ce se apropie de moarte și pentru cei morți. Slujbe rituale, pomcni și pomeniri). *Moartea* spune St. Atanasie (*Patetika* vol. 1) — seama stărsitului victor și al a s t a o m i l o r p r i n d e a r t i r e a d e t r u p s u f l e t u s e n o a r c e a d e o c e t e (Ecclesiastic 9: 10) — a c a r e ș i a p r i n t e x i s t e n t a s p r e a f e r e c a t ș i a ș i p r i m i r a s p i a t a s a u p e l a p s a p e n t a f a p t e e s a v a r ș i t e i n v i a p a m a n t e a s c a i a r t r u p u l s e i n t o a r c e i n p a m a n t u d — c a r e v l e s t l e a — c e r e 3, 10. Moartea este acceptată de om în chip d t e r m i n e n t p e n t r u c e a j u n t i d e b u n u l l e p a m a n t e t e i c a e s t e a n t a p t s a m e n t i o r p e n t r u c e i c e o c o n s d e r a n c u s a e x i s t e n t e c a a p a r e c a c e v a f i e s c ș i c

nimicește trupul material, iar sufletul, fiind materia supraviețuiește, nefiind supus regilor de descompunere specifici materiei v. **Parastase**. **Slujbe rituale, pomeni și pomeniri**

MOAȘTE. *sfinte moaște* — adică trupurile sau rămășițele trupesti ale sfinților despre care Biserica ne învață că ele conțin aceleași daruri dumnezeiești și puteri supranaturale care au însuflețit pe sfinți cât au fost în viață, puteri care se păstrează și după moarte în trupurile lor neputrezite. Creștinii cinstesc sfintele moaște ca și pe sfinți. De asemenea cinstesc relicvele (rămășițele sfinților) adică lucrurile, obiectele provenite de la sfinți și care le-au aparținut, au rămas de la ei și ne amintesc de ei. Așa sunt de ex. relicevele sfinte de la Măntuitorul (cornoana de spinii și gulerul, aduse de cruciați, și păstrate în unele biserici din Apus) ca și rămășițele din lemnul sfânt al Sfintei Crucii, reliceve de la Sf. Fecioară Maria (braul și omoforul) care se păstrau în biserică Vlaherne ori din Constantinopol, lanțul cu care a fost legat Sf. Petru (se păstrează în biserică „Sf. Petru în lanțuri” din Roma) ș.a. Relicvelor li se acorda aceeași cinstitoare ca și acei ora cărora le-au aparținut, așa cum de ex. păstrăm cu grijă și pietate lucrurile care ne amintesc de părinții noștri sau de cei dragi, care au dispărut. Sf. Scriptură ne vorbește despre minuni făcute prin rămășițele pământești ale sfinților, așa cum vedem în Vechiul Testament minunea mivrișului mort care fusese atins de moaștele prorocului Elisei. (IV Regi, 13, 21). Biserica a cinstit din primele timpuri asemănările mucenicilor, adunându-le cu grijă și zidind altarele bisericilor peste ele, iar mai târziu tradiția s-a păstrat,

dovadă că în altarul fiecărei biserici, când se construiește, se pun păticele din sfinte moaște la piciorul Sfintei Mese, precum și în Sfântul Antimis, care stă pe Sfânta Masă, în altar. **MOIRA** (μοῖρα, ἡ *moira* destin, lat. *Porte*) — lege neîndoielnică sub imperiul căreia se aflau nu numai oamenii, dar și zeii (în religia Greciei antice). În perioada elenistică (323-331 î.Hr.), credința în destin (*moira*) ia o nouă înfățișare fatalistă τυχή, ἡ *tihē* = noroc, credința că viața omului este stăpânită de o forță capricioasă care este norocul. *Moira* este numele dat *urziturilor* din mitologia greacă, numite și *torcătoarele* *Atropos* torcea *Clotho* depăna, iar *Lachesis* carna furtului vieții oamenilor pe care primele îl torceau și ei depănau.

MOISE — mare profet al Vechiului Testament, cel care a dat evreilor primele legi și i-a eliberat din robia egipteană, conducându-i înapoi în Țara Canaanului. El a primit de la Dumnezeu *Decalogul* pe muntele Sinai și a scris primele cinci cărți ale Sfintei Scripturi (Pentateuhul), sec. XIII î.Hr., v. **Biblie**.

MOLEME, MOLENE, molimii — intercesori sau molene se numesc cele două icoane așezate la dreapta și la stânga crucii care se află sus, la mijloc, pe catapeteasmă. Pe cruce e zugrăvit Măntuitorul răstignit, iar pe icoane sunt pictate la dreapta, chipul Maicii Domnului, iar la stânga, chipul Sfântului Ioan Evanghelistul amândoi stând în picioare în atitudine de adorare, de rugă, uneori de jeluire. Ei se roagă pentru omenire ca intermediari pe lângă Iisus Hristos.

MOLITFE molitfa, molitve (гр. ευχή ἡ *techi* = rugăciune, lat. *orationes* sive *moli*

fu) serviciu divin redus ca lungime, a cătat din simple rugăciuni pe care preotul le citește pentru diferite scopuri sau nevoi din viața credincioșilor (ex. Molitfa Sf. mucenic Trifon se citește pentru grădini, holde, v., ca să rodească), Molitfele Sf. Vasile, care se citesc în biserică la 1 ianuarie, sunt rugăciuni pentru a ungerea duhurilor rele și iertarea păcatelor. În același scop se citesc molitfe a opta zi de la cununie tinerilor căsătoriți, femeii răuze la patruzeci de zile după ce a născut etc. Cuprinsul molitfei constă într-o formulă de binecuvântare simplă, rugăciuni introductive și o formulă de încheiere (otprost sau apo-s), v. **Molitfelnicul Pantida**

MOLITFELNICUL, MOLITVELNICUL sau **EVHOLOGHILL** (ευχολόγιον τό, ευχή λόγος — *Evhologhi on, evhi logos* = rugăciune, cuvânt; de la ευλογῶ — *evlogo* = a binecuvânta) — este cartea liturgică în care sunt cuprinse toate slujbele scrute de nevoile spirituale ale creștinilor, de la naștere până la moarte, ca slujbele Sfințelor Taine (Botezul, Ungerea cu St. Mir, Spovedania, Împărtășania, Sf. Masă, Nunta și Preotia), slujbele enlrgilor (sfestania, înmormântarea, parastasele sfintirea crucii ce se așează pe mormânt, precum și rugăciuni mult p.e., legate de tot felul de necesități sufletești cerute imperios de credincioși când se află în suferințe și boli, dezlegări de blesteme, de învrăjbi, de păcate *Molitfele Sfântului Vasile* care se citesc în ziua de Sf. Vasile (1 ianuarie) „pentru cei care pătimesc de la diavol și pentru toată neputința”. *Molitfele Sfântului Ioan Hrisostom* „rugăciuni la felurite neputințe”, „rugăciuni pentru chemarea marelui Dumnezeu la toată

litia și neputința” „rugăciuni pentru felurite trebuințe” (pentru începerea temeliei, casei, pentru sfintirea fântânii, binecuvântarea a începerea semănatului, la arie, la culesul v.ri, pentru binecuvântarea darurilor de părgă, la vreme de secetă, pentru ploaie, pentru a ungerea calanilor tăpilor ș.a.), rugăciuni pentru cei ce căătoresc, rugăciuni pentru sfintirea obiectelor de cult (veșminte bisericești, vase sfinte, icoane, chivot), rânduirea și rugăciuni a postur și praznice împărătești, Acatiste și Paraclete (ai Domnului Hristos, ai Marelui Domnului, de mulțumiri către Dumnezeu), Sinaxar peste tot anul. *Molitfelnicul* este o carte întocmită în timp, începând din sec. IV până prin sec. IX. La baza lui stau textele manuscrise de la Sf. Iacov, Sf. Marcu și Liturghia (sumară) din Constitu. e Apostolice (toate din secolele I-II) și Liturghiile celor trei mari Sfinți Părinți ai Bisericii Sfântul Vasile cel Mare, Sf. Ioan Gură de Aur și Sf. Grigore Dialogul (sec. IV-VI). *Evhologhiu* Mitropolitului Petru Movilă, tipărit la Kiev, 1646, sub titlul „Trebnik”, este cel mai bogat în conținutul de slujbe și rugăciuni. Anum ivireanul a tradus și tipărit în 1709, la Târgoviște, *Evhologhiu* sau *Molitfelnicul*, care s-a tipărit ulterior la București, 1722. Aceste cărți stau la baza edițiilor ulterioare ale *Molitfelnicului* românesc *Molitfelnicul*, cuprinzând toate slujbele, serviciile ierurgice și Sfințele Taine ale Bisericii Ortodoxe, a fost numită „cartea de căpătâi a evlaviei ortodoxe”

MOLITVE v. **Molitfe**

MONADE (μονάς, η — *monas* = unitate) — „cel ce a cunoscut învățătura despre monadă (unitate) și *Răzumiile Providenței* și

ale *Judecării* care apar împreună * spune Sf. Maxim Mărturisitorul (*Filocalia* II, pag. 17).

MONAH (gr. μοναχός, *o monachos* = un c. zolat, retras, se traduce „bătrân frumos”) – călugăr

MONAHIF – călugără

MONAHISMUL (de la μοναχός, *o monachos* = cel care trăiește retras de societate, singur, solitar) – este o formă de viață religioasă trăită în singurătate, departe de comunitățile civile, aloc. organizate pe plan rural sau urban, dar încadrată în sânul Bisericii lui Hristos sau în cadrul unei comunități religioase (cum sunt monahii călugării aparținând și a tot religii, decât cea creștină: brahmani, budisti etc.). *Monahismul creștin* este o organizație clericală constituită din călugări (monahi) care sunt creștini cei mai convinși și hotărât să-și închine viața numai lui Hristos-Dumnezeu năpădindu-se de toate ființele care îl leagă pe om de viața socială (familie, bogății, putere) și vrând să respecte *voturile* vieții monahale, trec la viața, ca cele mai importante, fundamentale: *ascultarea* (trăirea conform învățăturii Evancheliei și supunerea a călugărilor vieții mănăstirești și a egiptului. *vârăta* (votul sărăciei) oprește pe călugăr să acumuleze bogății potrivit poruncii lui Hristos: „nu vă îngreuați averi pe pământ” (căci unde este comoara voastră, acolo va fi și inima voastră”) și *votul castității*, al purității în pest și satulești. Viața spirituală creștină trăită conform preceptelor evanghelice trebuie să fie specifică, unică membrilor Bisericii care a primit Botezul în numele lui Hristos, dar monahii se va deschi printr-o continuă dorință și luptă spre desăvârșire

în vederea mântuirii, trăind în pocăință, rugăciune neîntreruptă, contemplație și asceză. De la apariția sa, monahismul a constituit permanent o forță de susținere a spiritualității creștine, atât în Biserică, cât și în viața societății laice; v. **Mănăstiri**

MONAHISM BUDIST v. Budismul

MONASTIC – mănăstiresc, care ține de viața unei mănăstiri.

MONASTIRE v. Mănăstire

MONOFIZITISMUL – erezie apărută în sec. V în sânul Bisericii creștine crezând căre tăgăduia coexistența celor două fire ale lui Hristos: *Nestorian* tăgăduia firea dumnezeiască a lui Iisus. *Eutihie* tăgăduia firea omenească a lui Iisus. *Emilie* tăgăduia firea omenească, susținând fiecare dintre ei că Mântuitorul născut avea decât o singură fire. La Sinodul al treilea ecumenic, ținut la Efes în anul 431, Nestor e a fost excomunicat de Biserica ortodoxă, căci negând firea divină a lui Hristos el contestă și calitatea Sf. Fecioare Maria ca „Născătoare de Dumnezeu” (Nestorianismul). La Sinodul al patrulea ecumenic, Caicedon 451, a fost anatimizat Eutihie, stareț al unei mănăstiri de lângă Alexandria (Egipt) și discipolii săi care susțineau numai existența firei dumnezeiești a lui Iisus. Erezia a fost condamnată de Sinodul IV de la Caicedon, când Sfântii Părinți au stabilit învățătura ortodoxă privitoare la Persoana Mântuitorului. „Hristos este om adevărat și Dumnezeu adevărat. Care S-a născut din Tatăl mai înainte de tot vecii fiind alături de Tatăl. Ca om, S-a născut din Fecioara Maria. Născătoarea de Dumnezeu fiind născută de asemenea și fără alături de păcat. Cele două fire ale Mântuitorului sunt unite în mod neamestecat și ne-

MOR MOȘ

meschine. Glasul conștiinței este însăș glasul lui Dumnezeu care încearcă să-l oprească pe om de a săvârși rău — așa cum a încercat și cu Adam când l-a așezat în Eden. Pătruns de frumusețea legilor morale care stau la temelia vieții spirituale și s-au țin pe om legat de Dumnezeu ca și credința marele filosof Kant mărturisea că nimeni nu împresăună mai mult decaț „ceru înstelat de deasupra” și „conștiința morală din noi”. **Religia**

MORE NEBOCHIM — îndrăgățul ce orătaș (fr.) — carte cu conținut filosofic atribuită lui Maimonide; v. **Iudaismul**

MORMANT — roc săpat în pământ (la cimitir) unde este îngropat mortul; v. **Megalitice**

MORMONII — secă în America de Vest, cu centrul la Salt Lake City, răspândită și în Europa de Est (sunt și în România) și în toată lumea însumând peste 4 milioane de membri. Secta mormonilor a fost întemeiată la începutul secolului XIX (1830) de un oarecare Joseph Smith care pretindea că a avut niște vedenii, în care un înger pe nume Mormon, i-a vorbit

despre confesiunile creștine, ca fiind greșite și de aceea trebuie întemeiată o nouă Biserică. În acest scop, Mormon i-a dat o carte scrisă pe foi de aur și care cuprindea istoria vechilor locuitori ai Americii precum și a evangheliilor, așa cum a fost predată de Mântuitorul acestor locuitori. Această carte scrisă într-o limbă necunoscută, a fost tradusă de Smith din ordinul îngerului cărui a fost apocrif napostit. Se crede că îngerul era întruparea unui anume profet ce trăise în secolul IV și de aceea s-a numit „Cartea lui Mormon” de la care și-a luat și secta numele. Cartile sacre ale mormonilor sunt Biblia care însă fiind mult cenzurată,

mormonii se bazează pe „Cartea lui Mormon” numită de ei și „Cuvântul lui Dumnezeu” pe „Învățătură și Testament” (cuprinzând 38 de revelații, și „Mărgăritarul de mare preț”. Șefii sectei sunt socotiți profeți. Doctrina acestei secte este politeistă (amestec de elemente creștine, budiste, iudaice, gnostice, teosofice ș.a.), deoarece cred în mai mulți dumnezei. Dumnezeu a fost un om ca orice dar a devenit Dumnezeu, așa cum și alți oameni vor deveni. Mormonii nu se vor mântui dacă nu cred în Iisus, în Smith și în succesorul său, Brigham, pentru mormonismul este întru un fiu născut al lui Dumnezeu, dar al doilea fiu este Iacov (deci fratele Iisus a fost căsătorit cu Maria Magdalena și cu Marta, fapte care îndreptățește pe mormoni să fie poligami).

MOROI — strigoi

MOROMET — moroi, strigoi

MOSCHEE (de la cuv. spaniol „mosque”, împrumutat de arab — loc de rugăciune) se numește locaș de cult al musulmanilor; v. **Mahomedanismul**

MOȘ (ebra. מוֹשֶׁה)

MOȘII DE IARNA — sâmbăta pomenirii morților care cade înainte de Duminică așafului sau de cadavre — a săptămânii după care începe Postul cel Mare al Pastilor. Pentru că vântul din trece și Vechiului Testament au născut speranța venirii lui Mesia, pe care însă nu l-au văzut și pentru că, chiar dintre creștini, mulți au murit din neînțeleptate fără spovedanie și împăcătoreală, înădă pregătirea cu fapte bune. Biserica se ruga pentru ei în aceste zile. Dumnezeu și-a dat și pomenirea Dumnezeu să fie binecuvântat și să-l așeze în ceața lumii. În Postul Pastilor (Păresim) morții suferinți pentru pomenirea morților

și sâmbetele a doua, a treia și a patra. În toate aceste sâmbete se pun în mișcare slăbci cantari speciale pentru pomenirea bisericească (generală a morților ca și în sâmbăta Moșilor de iarnă (de dinaintea Duminicăi Tricește Juocă) și numită și Sâmbăta vâlelor (грѣшѣиѣхъ ѡчишчѣніе) — *pentru curățirea* Subbotă vâlelor etc.) așa cum se numeste și sâmbăta Moșilor de vară (de dinaintea Pogorării Duhului Sfânt) la Rusa — pentru că în aceste sâmbete se face pomenire pentru pășinți moș și strămoș. Într-o biserică grecească cu aceste două sâmbete (la Moșii de iarnă și de vară) care sunt în tradiția de cult a tuturor ăserilor ortodocși se numește sâmbăta nouă de Biserica Ortodoxă și nouă de pat (de Biserica răsăritească) pentru că morții în sâmbăta nouă de toamnă (adica sâmbăta dinaintea lăsatului secol de Păstul crâcunilor — 15 noiembrie). Aceasta are un răspundent la catolici care fac pomenirea generală a morților la 1 noiembrie (numele de Advent (Păstul Crâcunilor) preluat și în Biserica răsăritească care practică pomenirea generală a morților (indeosebi a iștilor) azali și războiilor în sâmbăta dinaintea Sfântului Duhului. Biserica rusă comemorează pe eretici azali pentru patre și în ziua Fetei capului Sf. Ioan Botezătorul (19 august). În Biserica răsăritească se face pomenirea eretichilor la Înălțarea Domnului.

MOSII DE PAȘTI v. Paștele Blajinilor

MOSII DE TOAMNA v. Moșii de iarnă

MOSII DE VARA — pomenire generală a

morților care se face vara în sâmbăta dinaintea Rusaliei (100 zile de la zădărniciul Pogorării Sfântului Duh) și dinaintea sâmbetei aprinsă în Petru și Pavel. Acesta sâmbăta este consacrată pomenirii a sâmbătorii pășale (Parentalia) — care sunt și pomenirea și curățirea (gr. *patristes* — Parentalia); v. Parentalia

MOZAIIC *Ritul mozaic* — religia poporului evreu; v. Harambașa, Iudaismul

MUCĂNIC — martir din primele veacuri creștine care și-a dat viața pentru Hristos în luptă cu ereticii păgâni. *Mucănic* este numele dat celui care crede în înfruntarea vieții creștine la moarte, se obișnuiește că pentru ziua de înmormântare când se face pomenirea celor 40 de mucenici din Sevastia care au murit pentru credința în Hristos. Hristos înaintea morții să se facă cunoscut din nou de praci și pleții în formă de crăciuni se lăbărește din nou cu zahăr și cu mișcări se pot face mai mari și se coc în cuptor de asemenea presărați cu nucă pisată și mișcări mici. Acesta mișcări se împart și pe secolul de la Sevastia care au sâmbăta pentru Hristos v. Martiri

MUEZIN, MUEZZIN v. Imam (Islamismul)

MUGHEN-DAVID (ebr.) — se numesc cele două trunchie și prapuse care formează stâlpii de zăcă

MUNKAR v. Islamismul

MUSULMAN — turc, mahomedan

MUZICA PSALTICĂ v. Semne muzicale

este partea centrală din interiorul bisericii ortodoxe, cuprinsă între catapeteasmă sau tâmpla anafană și pronaos. La bisericile mai vechi, între naos și pronaos exista un perete despărțitor și comunicarea se făcea printr-o ușă. la bisericile mai noi, acest perete a dispărut, rămânând doar două coloane anafane pe zidurile de la nord și de la sud, legate printr-o arcadă. Din botă naosului, se naște turla cea mare a bisericii, sprijinită pe patru arcuri mari (două longitudinale și două transversale), peste care se naște *tamburul* sau corpul principal al turlei. el are formă de cilindru sau poligon (hexagon, octogon) și e legat prin patru *pandantivi* (unghiuri sfere) de arcurile de susținere a turlei. *tamburul* turlei are în partea de sus o calotă, adică o boltă sferică, pe ai cărei fundal, este zugrăvită icoana *Pantocratorului* (Iisus Hristos – Dumnezeu Atotputernic). Pe vârfurile afanale este așezată o cruce. Unele biserici puține, sunt fără turlă, având un tavan plat. Și mai puține sunt bisericiile cu mai multe ture deasupra naosului. În primele biserici creștine construite în stil bazilical, naosul avea forma unei încăperi dreptunghiulare, mărginită de ziduri exterioare drepte și împărțite în interior în secțiuni longitudinale numite nave. În *scara bizantină*, în care bisericile iau forma de cruce, naosul se micșorează în lungime, dar caută să se lărgască în lățime spre nord și spre sud prin cele două abside laterale, care pot fi rotunde sau pătrate. în aceste abside sunt strălucile cantăreților bisericii. în partea de răsărit a naosului se află altarul, așezat pe un postament mai înălțat cu câteva trepte de la naosul, e e despărțit de naos prin catapeteasmă (tâmplă),

care stă pe același postament a cărui înălțime se mai întinde cu 2-3 m dincolo de catapeteasma spre naos. Această porțiune de postament, pe care se arcă pe trepte, se numește *stare* sau *chor*. În naos stau credincioșii din timpul serviciului divin și tot aici se avarsesc suferințele și crugurile mai importante. La Masul, sfântul răpesc înmormântarea parastasei, *ledeum* și etc. Așezarea credincioșilor în naos cere după tradiție ca bărbații să stea în dreapta, iar femeile să stea în stânga de la țară, femeile rici și stă în stânga numai în pronaos. *stările* care se află în naos sunt arhiepiscopul strănel, *teapocul* stegnicele împărătești și *paracletul* cel mare. După concepția tradițională húngară naosul închide partea de răsărit a naosului văzută organizată în universul creștin húngar, de aceea și pictura naosului trebuie să reprezinte tot ce ar putea contribui la edificarea religioasă morală a credincioșilor la înălțarea în adevărurile de credință și de trăire creștină, prin căminarea vieții *Mântuitorului* și a sfinților. Biserica creștină în acest scop se zugrăvesc a scene din viața *Mântuitorului* și sfinților. Fecundă *Măria* și a sfinților repartizați în spațiul iconografic pe pereții naosului în ordinea tâlcuiri și *stărilor* după înalta fiecăruia.

NAROD (народ) denumire în lb. armeană a unei roșii împletită din două fire de mătase de culoare roșie și can fieroșu și una albă care se pune pe capul celui notat în Biserica armeană și în unele Biserici orientale. *nar* = țesut (cf. N. I. B. BA, p. 67).

NARTICA (ναρτική, *o nartix* = partea de la intrare din lașă a unui templu, *trada* sau

pronaosul exterior — era un vestibul zidit la fațada dinspre apas a bisericii, rezervat catehumenilor și penitenților (în primele veacuri creștine). Nartica se mai numea și „paradis” (παράδεισος — *paradisos*), pentru că pe perețele fațadei de la intrare era zugrăvită Icoana lui Adam și Eva în rai, sugerând ideea că raiul cel pierdut se regăsește în Biserica lui Hristos. Astăzi locul narticii l-a luat pridvorul exterior de la intrarea în biserică.

NAȘ, NAȘĂ — sunt acele persoane care asistă un copil la Botez sau pe tineri care se căsătoresc (care primesc Taina Cununiei). Rolul nașilor (οἱ ἀνάδοχοι — *oi anadochoi*) care asistă pe cel ce vine la botez este de a rosti răspunsuri și a face mărturisirea de credință în locul și în numele celui ce se botează. Nașii sunt garanți sau chezași acestuia, luându-și astfel angajamentul soemni, în fața lui Dumnezeu și a Bisericii că pruncu (fiul) va fi crescut ca adevărat creștin și că va fi un bun credincios al Bisericii lui Hristos. Prin participarea oricui vâ la slujba Botezului, alături de preoți, nașii devin părinți spirituali ai pruncului, născându-l pentru viața cea nouă în Hristos, așa cum părinții cei după fire l-au născut pentru viața trupească. Ei au aceleași obligații și răspunderi în ceea ce privește viața religioasă-spirituală a fiului lor, ca și părinții pentru viața fizică (materială) a copilului lor. Nașii (în Biserica Ortodoxă) trebuie să fie creștin ortodox și de același sex cu cel ce se botează, deși nu constituie un impediment dacă nu e de același sex, să fie bun credincios și mai în vârstă (na copil) spre a-și putea asuma răspunderea de îndrumător și învățător sufletească, spre a face din ființa sa un bun creștin.

La rândul său, ființa este dator să asculte și să respecte pe naș, ca pe părinți săi după trup. Călugării nu pot fi nași deoarece ei, trăiesc în mănăstiri și nu-i pot purta de grijă fiului lor. Randala a cere ca să fie un singur naș pentru cel botezat, e poate lipsit în cazuri extreme, părinții copilului nu pot fi nași lui. Reația naș-fiu constată un grad de rudenie spirituală și este impediment la căsătorie. **Nașii la cununie** (numiți și nani) asistă pe mirii atât la logodnă, cât și la cununie și au același rol și datorii ca și alți nași la botez, ei sunt martori și garanți „chezași” ai seriozității angajamentelor reciproce și ai trăirilor egărilor luate de viitori soți. De aceea, la slujba logodnei ei pun mâna, împreună cu preotul pe umele iar la cununie, pe cununie care se pun pe capetele mirilor atât la așezarea, cât și la depunerea lor, fiind părtași la actul sfânt care se săvârșește. Ca și la Botez, nașii trebuie să fie mai în vârstă decât ființa și cu viață creștină exemplară, spre a fi vrednici să-i încurmeze ca niște părinți și învățători ai lor. Nic la cununie călugării nu pot fi nași (F B I S — 980, p. 358-404) v. **Cumătru**.

NAȘTEREA DOMNULUI v. **Crăciun**
NAȘTEREA MAICII DOMNULUI v. **Sfânta Maria Mică**

NATURALISMUL — sistem de explicare a ființei și organelor religiei, prin „perceperea infinitului”, concretizat în bolta cerească. Omenești divinizat elementele naturii devin te fetișuri. Elementele botice cerești — soarele, luna, stelele — au devenit zeități și oamenii s-au prosternat în fața lor cerându-le ocrotirea. **Naturalismul** cuprinde toate credințele primitive în care se adorau obiecte și fenomene ale

naturii, care-i înspăimântau pe oameni (fulgerul, trăsnetul, tunetul).

NAZARENI sau **NAZARIENII**, numiți și **POCĂȚII** - sunt o sectă neoprotestantă, întemeiată de Iacob Wirz din Elveția, pe la jumătatea sec. XIX. Acesta susținea că Dumnezeu -a dat duhul preoțesc al lui Melchisedec ca să întemeieze o „Biserică Nouă”. Doctrinarul sectei a fost pastorul calvin Samuel Fröhlich. Pocății (nazareni) afirmă că e. Îl urmează pe Iisus Nazarineanul, atât în cuvinte, cât și în fapte, numai pocăința aduce mântuirea. E. cred în împărăția de o mie de ani (Mileniul), nu admit jurământul, consideră națiunile toate instituiile publice (ca fiind locașuri ale lui Antihrist), școala este de prisos, căci după botez copiii nu mai păcătuiesc și n-au nevoie de educație spre a ajunge în împărăția regelui. Se cere mult rigorism în viața personală.

NAZIREU - era, la evrei, acela pe care părinții îl închinau Domnului la naștere, încă de la nașterea sa. Nazireii făceau legământ să se abțină de la băuturi alcoolice și de a nu-și tăia niciodată părul capului.

NĂSALIE - un fel de pat din scânduri, pe care se așează mortul în biserică.

NASTRAPĂ - era în Vechiul Testament cutia cu „mana”, amintire a hranei evreilor cât au rătăcit în pustie, la întoarcerea lor în Canaan, unde Moise n-a mai ajuns, ci numai Aaron. Marele preot, fratele lui Moise, care i-a călăuzit Nastrapa cu „mana” se păstra în Cortul Mărturie, în Sfânta Sfințelor, închisă în Chivotul Legii, alături de Tablele Legii și toiagul lui Aaron, așa cum ne spune Sf. Apostol Pavel. „Căci s-a pregătit Cortul mărturie în care se aflau: mai întâi, sfeșnicul (cel mare cu șapte

brațe) și masa și painile puse înaintea, partea aceasta se numește Sfânta Apo”, după ca apoteasma a doua, era cortul numit Sfânta Sfințelor, având altarul tămâierii și chivotul Așezământului (a. Legii celei vechi) ferecat peste tot cu aur (v. Chivotul Legii), în care era *nastrapa de aur*, care avea mana, era toiagul lui Aaron (ce odrășise se referă la una din minunile pe care o făcuse Aaron cu toiagalul său - Numeri 17:6-10) și tablele Legii (Evrei 9:2-5, comp. cu Ieșire 40:2-5) (E. B. LG, București, 1993, p. 455). În pictura altarului pe peretele de răsărit jos apare Aaron cu nastrapa în mână (E. B. LG, p. 455).

NEAMI - Mănăstirea Neamț (15 km de Târgu Neamț), una dintre cele mai vechi din Moldova, s-a dezvoltat dintr-un schit existent în vremea lui Petru Mușat, și întemeiat probabil de ucenicul lui Nicodim, călugărul ctitor al Vodtei și Iasmane. Cu vremea mca chimovie de călugări crește, sprijinită pe pietate și darurile domnești, ajungând la mare înflorire în vremea lui Ștefan cel Mare. Ctitorul bisericii mari (1497), care se păstrează până azi cu frumusețea și soliditatea ei de odinioară. Aici s-a dezvoltat o puternică viață spirituală și culturală, scriindu-se și transcriindu-se veacuri de-a rândul multime de cărți de ritual care au fost răspândite în toată țara. Aici și-a desfășurat activitatea în sec. XVIII marele monah *Paisie Velicovsky*, cărturar venit din Marea Rusie (cu ucraineni și săi), a cărui activitate va fi continuată de mitropolitul-cărturar *Veniamin Costachi* (sec. XVIII-XIX). Restaurată în veacul nostru, mănăstirea are azi și o bisericuță mai mică, un mazu cu o bibliotecă bine organizată din vremea Patriarhului Nicodim (1939-1948) și

Kamasis și Philippos, deasupra acestui martiriu era construită o bazilică, datând din sec. IV. Tot la Nicușe s-a mai descoperit, într-o secțiune a zidului, roman care înconjoară satura, la punctul numit Cetățuia, rămășițele unei bisericițe, construită din cărămizi romane, refolosite și datând din sec. XI-XII, este cea mai veche biserică de acest tip de pe teritoriul țării noastre (DVR).

NILĂ (ebr.) - în găsimea de seară cu care se termină sărbătoarea de Iom Kippur la iudei v. **Iom Kippur**

NIMB (lat. *nimbus* de la rădăcina *nemib* formă veche *nemibus*) - înseamnă nor plumbos, nor luminos ce înconjoară pe ze (Virgilius). În pictura bisericească, „nimbul” este un cerc (sau triunghi) luminos auriu, ce înconjoară capul sfinților. Toate icoanele creștine ortodoxe se protează cu nimbul de sfîntime ce înconjoară chipul Mântuitorului și al tuturor sfinților v. **Aureolă**

NIMFE - în mitologia greacă erau divinități grațioase ale pădurilor, râurilor și izvoarelor, asemenea cu nereidele, oceanidele, sirenele.

NIKE - statua Victoriei înaripate. Un exemplar se află la Livru, provenind din Grecia antică. Diverse Nike se află la Acropole. Acest tip de reprezentare a Victoriei ca zeită înaripată aparține artei vechii Grecii, tributară într-un fel influenței artei egiptene (G.R.D.A.).

NIRVANA - neantul, „neființa”, „stingere” absolută a oricăror suferințe și zbucium ale sufletului, care nu se regăsește odihna decât în viața de dincolo și abia după ce și-a încheiat ciclul reîncarnărilor. În concepția religioasă a indienilor (budism, brahmanism, jainism), sufletele celor păcătoși nu mor definitiv, decât după un șir de reîncarnări, până la ispășirea tuturor păcatelor.

căci păcatele sunt acelea care pricinuiesc zbucium și suferință. Numai după purificarea prin reîncarnare se dobandește *sankhya*, starea de contemplație, de înălțare deasupra oricăror dorințe, dorința fiind izvorul suferinței și al păcatului. Eliberarea de dorință se face prin asceză, adică prin renunțare continuă la orice îndemn fizic sau psihic de plăcere, bucurie și durere, v. **Budismul**

NISAN - prima lună a anului la evrei, I Nisan (Anul Nou) semnifică eliberarea evreilor din Egipt (sec. XII î.Hr.). Se sărbătorește venirea primăverii (*Hodis Aviv*) și Paștele iudeilor sau sărbătoarea *Pesah*.

NOAHITICA - legea noahitică cuprinde poruncile morale date de Dumnezeu lui Noe, după potop.

NOAPTEA SFÂNTULUI BARTOLOMEU v. **Hugbenoți**

NOEMICA v. **Ermineutica**

NOE - al doilea strămoș al omenirii după Adam, de aceea, în afară de Noe și familia sa, toată omenirea a pierit în potopul trimis de Dumnezeu ca pedeapsă pentru păcatele ce se înmulțiseră peste măsură. Urmasii celor dintâi oameni au uitat de făgăduința făcută de Dumnezeu când a zgonit din rai pe Adam și Eva, scufundându-se tot mai mult în păcate și fărădelegi, din care cauză, spre a spăla pământul de atâta decădere morală, Dumnezeu a hotărât să trimetă un potop care să-l piardă pe toți acești păcătoși. În singurul om drept și cu frică de Dumnezeu născut rămasese în tot pământul și Dumnezeu s-a hotărât să-l lase viața ca să nu dispară cu totul neamul omenesc. Acest om, pe nume Noe, a primit poruncă să facă o corabie mare și încăpătoare, în care să-și aduna familia și câte două perechi din toate

viețuitoarele pământului, domestice și sălbatice. Când totul a fost gata, ploaia a început să cadă pe pământ și n-a încetat 40 de zile și 40 de nopți acoperind tot pământul și munții cei mai înalți, înecând tot ce avea viață pe pământ. Când potopul a încetat și, după ce s-au retras apele, Noe a ieșit din corabie și a mulțumit lui Dumnezeu, înălțând un altar de jertfă. Din urmașii lui Noe s-au înmulțit oamenii pe pământ. Despre Noe și potop ne vorbește Sf. Scriptură în Vechiul Testament, în Cartea Facerii, cap. 6-10. Semnul legământului pe care l-a făcut Dumnezeu cu Noe că nu va mai trimite potop pe pământ a fost *curcubeul*.

NOMOCANON — colecție de canoane, de legi, stabilite prin sinoade.

NOMOFILAX (νομοφύλαξ, *o nomofilax*, νόμος *o nomos* = lege, φύλαξ, *o filax* păzitor) — păzitorul legii, rang preotesc în Biserica veche, pe care îl purta la catedrala din Constantinopol cel care avea sarcina de a se respecta legislația bisericească în administrarea Bisericii, la toate nivelurile, atât în ierarhia superioară, cât și în cea inferioară.

NONE v. *Calendar*

NOPTÂNDA sau **PAVECERNIȚA** (ἀπόδειπνον, τό *apodeipnon* = după cinare, lat. *completorium*, slv. *povecerie*) — slujba de seară, care se face în mănăstiri după cină, iar în bisericile de enorie după Vecernie (v. *Tipicul* și *Triodul*). În rânduiala Pavecerniței, avem Pavecernița Mare, care se săvârșește în Postul Mare în fiecare zi, afară de sâmbetele și duminicile din toate săptămânile, și afară de miercuri și vineri din săptămâna a cincea și miercuri și vineri din Săptămâna Patimilor, căci în aceste zile se face denie, Pavecernița Mică se săvârșește în

Postul Mare în zilele când nu se face Pavecernița Mare, iar în afara Postului se săvârșește în toate zilele, dar numai la mănăstiri, în bisericile din parohii săvârșindu-se doar Pavecernița Mare, v. *Ceaslov*.

NORIAȘI — enoriași, în vechile cărți (Pf. 14 r.)

NORIE — enorie, termen folosit în vechile cărți bisericești (IP f. la 23 r., A I CP, f. 8 r. P fil. 39 v.; 40 r. 41 r.).

NOUA ERĂ (NEW AGE) — este o mișcare religioasă constituită dintr-o seamă de idei adunate din cele mai diverse domenii, ca: sisteme filosofice și curente religioase, specifice Indiei, astrologie, psihanaliză, fizică modernă, religii arhaice și științele naturii. După această concepție cu caracter panteist, omul este o ființă de natură divină, care face parte din Cosmos, dar pe care nu l-a creat Dumnezeu, căci „divinul” nu este decât o forță, o energie vitală care se manifestă în întregul Cosmos. Spiritul și materia nu sunt categorii distincte, materia fiind o emanație a spiritului cosmic străbătută de această energie vitală și se află într-o continuă transformare, într-un permanent proces de spiritualizare. Păcatul și răul nu sunt realități ce pot aduce nefericirea omului, nefericirea provine numai din ignoranță. Omul se va putea mântui numai atunci când în urma unei învățături înțiată se va putea lumina spre a deveni conștient de esența sa divină, care îl face o parte din „marele tot”. În asemenea concepție dispărește total ideea creștină a unui Dumnezeu, Creator al lumii și Judecător al vieții omului, așa cum dispărește altfel toate valorile învățăturii creștine. Caracterul anticreștin se vede și din negarea „crucii”, căci în locul ei folosește ca simboluri curcubeul, zvastica,

numărul 666 și a Curcubeul ca emblemă nu are nimic comun cu legământul biblic dintre Dumnezeu și Noe (Facere 9, 9-13). ci așa cum îl interpretează în sens teosofic unul dintre doctrinari mișcări Alice Bailey, curcubeul ar fi puntea „*Antahkarana*” pe care „Iul îndividual” trece spre „sinele divin”. Mișcarea „New Age” nu este organizată cu un număr anumit de membri și nu are un anumit cod instituționalizat ci este așa cum a născut-o „jurnalista americană Marilyn Ferguson „o blandă conspirație” (*The Aquarian Conspiracy*) ce iradiază pe plan mondial pornind din America și extinzându-se începând cu anul ’80 în Europa la întreaga societate la toate categoriile și nivelele. Tematica și ideile „New Age” căzhat conform statisticilor în 10% din populație editate în RFE - *The Festival for Mind, Body and Spirit* care are loc anual la Londra și care este un punct de întâlnire al reprezentanților mișcării „Noua Eră” adună în jur de 100.000 de vizitatori din toată lumea. „New Age” ca și gălăliu matrua tradere tipic teros trazele forme de activități în toate domeniile: politic, religioase, medicale manifestate pe plan internațional prin organizații ca ONU, UNESCO, Consiliul Ecumenic al Bisericilor, Comisia Trilaterală, Fraternitatea Green Peace, Congrese ale Păcii, centre de terapie medicală

transcendentală, yoga, diverse „mișcări de transformare a omului”, toate urmărind „o nouă ordine a lumii” care nu vizează decât totală răsturnare a valorilor lumii actuale prin tendințe de relativizare a adevărului în care se descompun noțiunile de bine și rău. Vârful de lance al „New Age” (New Age) sunt considerați rockeri - v. **Rock-Rockerii**

NOUL TESTAMENT v. **Biblia**

NUME CREȘTINE - în primele secole se formează după sistemul latin (*nomen* și *cognomen*) inspirate din Biblie: *David* (sub titlul *Iosif* (Dumnezeu să înmulțească), *Ana* (înălțare), *Simeon* (împunere dorințelor), *Ion* (*Iohanan* - Dumnezeu), *Petru* (*kēf* - piatră), *Ionatan* (darul lui Dumnezeu), apar nume grecești: *Dimitrios* (Cherghios, căpătul), *Apostolos* (vestitor), *Evanghelis* (bună veste), *Stavros* (cruc), *Cristsmos* (creștin), *Natale* (de a *Natalis* (Sf. Naștere), *Pascal* (de a *Pascha* = numele lui er-Dumnezeu), *Magdalena* (de la Magdala oraș în Asia Mică - Maria din Magdala, *Eugenia* (bine născut), nominalul nostru au fost impuse nume creștine care aveau conotații biblice sfinte, v. *stare nume latine litere în dicționarul nostru*.

NUN v. **Naș**

NUNTA LA SALCĂ v. **Salcă**

NUNTA v. **Taina nunții**

OASTEA DOMNULUI — mișcare religioasă în parohie, cu rol pastoral-misionar.

OBFDENIA sau **VOVIDENIA** (OVIDENIA de la slv. *Vovedenie vo hram*). *Presvlati Bogoroditi* — denumirea populară pentru sărbătoarea *Intrarea în biserică a Maicii Domnului*, la 21 noiembrie: această sărbătoare este o amintirea zilei în care, după tradiție, Sf. ni Ioachim și Ana, părinți Sf. Fecioare, au adus pe fiica lor Maria, în vârstă de trei ani, la templu, unde ea a rămas până la vârsta de 14 ani, ea fiind hărăzită Domnului încă înainte de naștere. Istoric, sărbătoarea datează de prin secolul al VI-lea, când împăratul Justinian a zidit, în anul 543, o biserică pe care a sfințit-o în ziua de 20 noiembrie și de a doua zi, 21 noiembrie, a început a se sfinți hramul (patronal), adică Sf. Fecioară Maria, iar serbarea a fost închinată zilei aducerii ei la templu. În sec. VII, sărbătoarea aceasta de origine ierusalimiteană, era generalizată în tot Orientul.

OBEDNIȚA sau **PRÂNZÂNDA** (slv. *obéd* = prânz, masă) — este o slujbă religioasă, care se citește în mănăstiri de după Ceasul al VI-lea (ora 12). Înainte de masa de prânz, în zilele când nu se săvârșește Liturghie. Rânduiala slujbei se află în Ceaslov. Se mai numește și *Tipică* (τιπικῆ, τῆ — *tipika* sau Ἀκολουθία τῶν τυπικῶν — *Akoluthia ton tipikon*), care, după Sf. Simeon al Tesalonicelei, însemnează „închinarea Sfintei Liturghii” deoarece această slujbă preuneoriocu Liturghiei sau când se săvârșește înaintea

Liturghiei, o anticipează, o preînchipuiește, după alte păreri. Tipika vine de la Psalmii 102 și 145 care se cântă la începutul Obedniței și care se numesc „psalmi tipici” (preînch. putori sau mesianici) sau de la Tipic, cartea în care era cuprinsă, pentru că se făcea în locul Liturghiei ca o pregătire pentru cei ce voiau să se împărtășească.

OBIECTE DE CULT v. **Odoare**, **Proscomidie**. **Proscomidiar**.

OBLIAS (ehr. „Cel drept”) — poreclă dată de iudeii necredincioși Sfântului Apostol Iacob (+62 d. Hr.).

OBREJENIE v. **Schimbarea la față**.

OBRFZENIE v. **Circumciziune**. **Tăierea împrejur**.

OBSCURANTISM (lat. *obscurus* -a -um = întunecos, care e în întuneric, gr. σκιά, *hiskia* — umbră și σκότος, *óskotos* — întuneric, care e în întuneric) — stare de înapoierculturală, refractară rațiunii și progresului, împotrivire a acțiunea de răspândire a științei și culturii.

OBȘTE — viața de obște în mănăstiri, unde proprietatea și bunurile sunt comune și se împart egal v. **Chinovitu**.

OCELLATE (aripi „ocellate”) — adică împodobire cu ochi mulți, așa sunt reprezentate în iconografia bizantină heruvimii numiți capete cu aripi *ocellate*.

OCTINĂȘE — rugăciunile de seară și dimineață (ruga e) pe care obișnuiesc să le spună credincioșii, termen folosit în Ardeal întâlnit în

fecioare sau altor sfinți. Prima strofă a unei ode se numește *irmos* și sugerește ca model pentru celelalte strofe sau stihiri ale odei, cărora le dă atât melodia, cât și numărul de versuri ori silabe.

ODĂJDII sau **veșminte liturgice** — se numesc veșmintele speciale pe care le îmbracă slujitorii Bisericii în timpul săvârșirii sfintelor slujbe ale cultului divin public ortodox. Ele sunt duosebite pentru cele trei trepte clericale (diacon, preot, episcop): diaconii poartă în timpul slujbirii un veșmânt lung, cu mâneci largi (ca o cămașă de noapte) numită *stihar* peste care încrețescăză pe umeri și spate o fașă lungă și îngustă, de stofă brodată cu fir, numită *orar* (v. **Orar**). la încheietura mâinii, peste marginea manecii largi a stiharului, se pun niște fașii strânse ca niște manșete, numite *manecute*. Preotul poartă, la slujbele liturgice, stihar și manecute, dar are în plus *epitrahilul braii* sau cingătoarea, cu care se încinge peste stihar, și *feionul*, un fel de pelerină lungă, care se pune peste stihar (v. **Stihar**). *Arhiepiscopii* (episcopii) folosesc și ei aceste veșminte, dar au în plus alte trei piese, specifice: *omoforul sacosul* și *mantha* precum și anumite ornate sau insigne arhieresti: mitra, epigonata sau bedernița, engolpionul, crucea pectorală, carja, dichero-tricherele și *viutarul* (potnoja). Despre fiecare veșmânt se vorbește aici la litera respectivă. La început, toate aceste odăjdii erau de culoare albă, mai târziu au început a fi confecționate din țesături tot mai scumpe și de culori diverse (galben, roșu, albastru, verde, mov și negru pentru slujbele funcționale). B.L.G., ed. 1994, p. 609–632).

ODIHNA DE VECI — moartea.

ODOARE sau *vase și obiecte liturgice* — se numesc acele obiecte necesare pentru săvârșirea Sfintei Liturghii: *discul*, *patenula*, *stola*, *linguria* și *deoperaminte* etc., precum și cele care se folosesc la alte d.ferite servicii divine și care se păstrează în biserică în acest scop. *Sf. chivot*, *cademna*, *Sf. epitra*, *liturul*, *mirudorul*, *candel* etc. *stodol*, *tr. bisericești*. Despre acestea vorbim la litera respectivă. B.L.G., ed. 1994, p. 587–608).

ODOVANIA sau **OTDANIA** (slv. — se numește stârșitul, dezlegarea sau încheierea sărbătorii (a unui praznic împărațesc), începând de prin sec. IV. Biserica a sărbătorit obiceiul ca praznicelor împărațești și chiar ale unor sfinți să fie sărbătorite într-un chip mai deosebit. De aceea, pentru pregătirea sufletescă a credincioșilor, aceste sărbători sunt precedate de un timp de pregătire, de anticipare, numit pre-serbare sau *inainte-praznic*, iar după ziua stabilită a sărbătorii să fie și o perioadă de continuare sau prelungire a serbării, numită după-serbare sau *dupa praznic*. Ziua catedrală a înainte-serbării este începutul sărbătorii, iar ziua ultimă a după-serbării se numește, cu un termen slavon, *od-vania* (otdania), adică stârșitul, dezlegarea sau încheierea sărbătorii. În toată perioada pre-serbării și a după-serbării, pe lângă slujba sărbătorii respective se adaugă canări, rugăciuni și lecturi în legătură cu praznicul respectiv, iar în ziua *od-vaniei* praznicului slujba se pune aproape la fel ca și în ziua inițială praznicului. Durata pre-serbării și a după-serbării praznicelor împărațești variază după importanța și poziția pe care o au în cadrul anului bisericesc (așa cum se arată în Mincee

Tridod și Pentecostar) Astfel, pre-serbarea Nașterii Domnului ține 5 zile, începând de la 20 decembrie, iar după-serbarea Nașterii ține 6 zile, sfârșindu-se la 31 decembrie, când este odovania praznicului. Odovania Învierii este cea mai lungă, ea se face în a șasea săptămână după Paști, Schimbarea la Față (6 august) are odovania la 13 august, Adormirea Maicii Domnului (15 august) are odovania la 23 august ș a.m.d

OFERTORIU, cum este numită **Proskomidia** la Teodor de Mopsuestia (de la gr *proskomidō*, $\frac{1}{2}$, *proskomizō* — *proskomidi*, *proskomizo*, care înseamnă a aduce, a pune înainte, a oferi, de aici — *ofertoriu*) — „diaconii aduceau la altar pâinile și vinul pentru Sf. Euharistie și le așezau pe Sf. Masă” (E.B.E.T.I. p. 102)

OFIȘTANIE — pentru „sfeștanie” „Vezi care preot, afară de enoriașii lui, va face liturghie sau ofiștanie” (în *Prăvălioara*, lași 1784, cap XII), v. **Sfeștanie**

OFRANDE — daruri aduse lui Dumnezeu, prinoase, pomană

OGIVA — stil arhitectural cu ferestre și uși în arcade, ascuțite la mijlocul părții superioare (specific în stilul gotic, maur).

OLIGON v. **Semne muzicale**

OLTAR v. **Altar**

OM — în cadrul religiei brahmane, este „o silabă sfântă”, căreia misticii indieni îi atribuie puterea de a exercita o influență extraordinară asupra credinciosului care știe cum s-o rostească și cum să mediteze asupra ei. Este o invocare folosită la începutul și la sfârșitul rugăciunii. Acest termen este un simbol al lui Brahma, conceput nu ca zeitate transcendentă,

ci ca o entitate absolută, care este una cu lumea care emană din ei și se cuprinde în ei. Această entitate care umple lumea nu are nume, nici formă și i se spune „OM”, care se traduce „cel ce a fost, este și va fi”

OM, OMUL (*homo hominis, humanitas*, ὁ ἄνθρωπος — *o antropos*, 3 ; ἄνθρωπος — *antropotis* = omul, omenirea) — este după învățătura biblică, „coroana creaturii” cu care Dumnezeu a încheiat opera Sa de creare a lumii, el are trup și suflet, unite într-un întreg indisolubil, este materie și viață din suflarea lui Dumnezeu, de aceea omul, ca ființă vie, se deosebește de celelalte vietăți care trăiesc pe pământ și pe care Dumnezeu le-a făcut poruncind „să se facă”, omul este creat din dorința lui Dumnezeu, din dragoste, când a hotărât: „Să facem om după chipul și după asemănarea Noastră” Și a făcut Dumnezeu pe om după chipul Său — a făcut bărbat și femeie” (Facere 1, 26-27). Cartea Sfântă insistă asupra actului creației tocmai pentru a sublinia dragostea și grija deosebită pe care Dumnezeu a arătat o omului, care trebuia să fie stăpânul întregii creații. „Atunci, luând Domnul Dumnezeu țărână din pământ, a făcut pe om și a suflat în fața lui suflare de viață și s-a făcut omul ființă vie” (Facere 2, 7). Datoria omului era de a stăpâni pământul și de a perpetua neamul omenesc, care-și are originea în Dumnezeu, această datorie reiese din însăși porunca lui Dumnezeu care „a făcut bărbat și femeie”, dându-le și porunca „Creșteți și vă înmulțiți și umpleți pământul și-l supuneți” (Facere 1, 28). Pe baza acestei porunci divine își găsește justificarea și familia, ceala inițială a societății umane, care asigură condițiile

împlinirii poruncii „creșteți și vă înmulțiți”, ceea ce în final este argument indiscutabil împotriva curenților care încearcă să apere acel mod de viață total împotriva naturii omului și împotriva rostului său pe pământ. Legile naturii, rânduite de Dumnezeu, constituie echilibrul Universului, poruncile lui Dumnezeu date omului nu cer decât respectarea acestor legi, dincolo de care viața însăși demonstrează că nu poate exista decât haos, dezordine și nefericire.

OMALOM v. **Semne muzicale**

OMILIE (Ómilīa. $\frac{1}{2}$ — *omilia* = vorbire, discurs) — predică, cuvântare bisericească, omilia a cunoscut o epocă de înflorire maximă în sec. IV

OMILETICA — ramură a științelor teologice care se ocupă cu studiul predicii

OMILIAR — carte de predică

OMNISCIENȚĂ — însușirea de a cunoaște totul, însușire divină. Dumnezeu este *omniscient* — atotștiutor.

OMOFAGIA v. **Orfismul**

OMOFON (Óm [fwno\$ — *omofonos* = unanim, o singură voce), **omofonă** — cântare bisericească pe o singură voce; cântări omofone sunt cântările liturgice executate de cântăreți în biserică și la care pot participa și credincioșii, cântare comună, de obște

OMOFOR (êmo f [rion, tō — *omoforion*, de la ómo\$, ó — *omos* = umăr și f, rw — *fero* = a purta, lat. *humeralē pallium*) — este o piesă vestimentară, specifică costumului de slujbă arhieresc, omoforul este un fel de eșarfă, o fâșie lungă, care se pune pe umeri împrejurul gâtului, iar cele două capete se lasă pe piept. La mijloc, în dreptul gâtului este brodată o

iconiță (medalion), cu chipul Mântuitorului. După lungime, omoforul este mare și mic. *Omoforul mare* se pune la începutul Liturghiei până la Apostol, când se scoate și se înlocuiește cu *omoforul mic* (mai ușor de purtat) cu care rămâne tot restul slujbei. La îmbrăcarea omoforului se rostește de către diacon formula „Pe umeri ai luat, Hristoase, firea noastră cea rătăcită și înfrățindu Te ai adus-o pe ea lui Dumnezeu-Tatăa” (cf. Luca 15, 4-5) (v. Cartea de slujbă *Archieraticon*). Despre originea omoforului mai mulți cercetători cred că omoforul arhieresc este continuarea celui veșmânt purtat de arhierii Legii vechi în timpul slujbirii la Cortul Sfânt și la templu, numit *efod* sau *umerar*. Alții cred că omoforul ar fi o insignă dată de împărații romani episcopilor Romei, în cursul secolului al V-lea, spre a se deosebi de ceilalți clerici și corespunzând azi cu veșmântul numit de catolici *pallium*. *Pallium* este o fâșie de stofă lungă și îngustă, din lână albă, cu șase cruci negre, așezată pe umeri, ale cărei capete atârnă unul în față și altul în spate. La început, în Apus, acest veșmânt era rezervat numai papilor care îl dăruiau ca pe o distincție și altor episcopi, iar azi îl poartă papa, primatul papal, arhiepiscopii și anumiți episcopi privilegiați. În Răsărit însă omoforul a fost purtat de la început de către toți arhierii, fiind dăruit de împărați și considerat ca simbol al demnității episcopale (cel mai ales veșmânt, cum îl numește Sf. Simeon al Tesalonicului). Culoarea omoforului a fost de la început albă, apoi la fel cu aceea a sacosului (E B LG).

OMOUSIETATE, Consubstanțialitate (Ómooyzio\$ — *omousios* = de aceeași fire)

dogma Sf. Trei — formulată de Sf. Pătrile la Sinadul I și II — menționează în apăsătoare împotriva trinitarismului, stabilit este consensul stabilitatea sau *omousietatea* și inseparabilitatea Persoanelor Sf. Trei. În formularea de la Sinadul I (Niceea 325) se folosește termenul *omousios to Patri* — de aceeași ființă cu Tatăl spre a exprima raportul Jav. și cele dintre Dumnezeu Tatăl și Dumnezeu Fiul, expresie ce era de altfel și de Parina Bisericii încă din secolul II ex. Sf. D. — se al. Alexandriei, Clement Alexandrinul, Origen, Tertulian ș.a.). La Sinodul I de la Niceea se stabilește învățătura despre Dumnezeu Fiul: „Fiul este Dumnezeu adevărat născut, iar nu făcut, de o ființă cu Tatăl” — învățătura prin care se combate și se combate — vează învățătura Ariană care susținea că Fiul este subordonat Tatălui, că Fiul a fost făcut — fiind — din nimic — că e o creatură creat din nișă substată sau ființă decât Tatăl și este schimbabil — învățând că Fiul este o creație a Tatălui — trinitarismul a susținut și învățătura despre Sf. Duh — afirmarea că este — creație a Fiului — Episcopul Ieronim al la Niceea — la Sinodul Ecumenic — a stabilit în egalitate cu Sf. Duh decât Tatăl — „credem în Duhul Sfânt”, dar din cauza ecoului învățaturii ariene care a dat naștere la aceste erezi, că *mar thionia* (susțineau că Sf. Duh este prima creatură a Tatălui) și *pneumatomahe* — susțineau că Duhul Sfânt este mai mic decât Tatăl — și decât Fiul — împăratul Teodosie cel Mare al Bizanției — a lăsat — trinitatea — Sinodul II Ecumenic — *Constantinopol* 381 — cu parte pare a 150 de episcopi. Aici a fost formulată în întregime dogma Sf. Trei referitoare la Duhul Sfânt,

astfel cum a rămas în Simbolul de credință nicco-constantinopolitan. Noi credem în Sf. Duh ce domnește și veghează necontenit care de la Tatăl porcede și care împreună cu Tatăl și cu Fiul este născut (vererat) și mărit și care a grăit prin proroci — Se definit vează și se clarifică acum învățătura despre Sf. Treime, așa cum a rămas în Biserica Ortodoxă. Dumnezeu este Unul ca ființă, în trei postaze epice: Tatăl, Fiul și Sf. Duh (de aceeași ființă — Omousiostate și neospărțite — inseparabilitate).

OMOVENIE — *omovene* (Indreptarea Legii) — 2 ed. Acad. p. 131

ONOROMANIA — *onoromania* — *onar* — vis) — simpatia — viselor

OPAIȚ — *opaiț* — vis de lut — formă de castronșă — maner în care se pune sau topit sau altă grăsime și se amestecă cu înfiul de bumbac — acesta se aprinde și se amestecă cu ceară — ca delă — înoc de lumanare, acolo unde — pusește altă sursă de luminat — Săpături arheologice au dat la veală asemenea opaițe, lucrate în lut ars, dovadă a credinței străvechi de pe artorul vechi Dacii.

OPTGLASAR v. Octoibi

OPIST v. Apolis

ORACOL (*oraculum* — de la *ora* — a ruga — a vorbi) — era în antichitatea romană și greacă sanctuarul unei divinități, al cărei atribut era de a dezbătui viitorul prin diferite forme și procedee. Cele mai cunoscute oracole au existat în Grecia — la Delfi — Deos, Calcedonia, legate de cultul lui Apolon — precum și la Olimpia, Dodona (în cinstea lui Zeus). Motivele consultării oracolului erau din necesitatea de a se ști cum să se acționeze într-o împrejurare

de război, de ca amintiri, de întreprindere a unor expediții (pe mări, războaie). La poporul grec, mantica sa „ghicitoare” avea un rol atât de mare, încât se căutau tot felul de modalități spre a se afla răspunsuri la diferite întrebări privind viitorul și desfășurarea diferitelor evenimente. Aceste răspunsuri se dădeau prin diferite semne exterioare (zborul păsărilor și cântecul lor, trăsăturile chipului antenese sau linile manilor, cutitul în stelușele etc.) sau prin inspirație directă din partea zeilor cu intermediul unor persoane alese, vietrind în timp ele numite *oracide*. În oraculul de la Delphi se afla preteasă Pitia, care, așezată pe un scaun cu trei picioare (trepiedul lui Apollo) în stare de extaz, dădea răspunsuri la întrebări. Întrebările erau insotite de daruri și sacrificii. Pitia era asistată de preot și prezicerile ei erau considerate ca cele mai sigure. *Oraculul de la Delphi* a avut deosebită importanță pentru întărirea unității morale și unificarea poporului grec. Esența și cupetărilor morale grecești era concentrată în fructuoasele maxime scrise pe frontonul templului din Delphi. Cum aceste pe-tine insotite și păstrează în toate vremurile justă.

ORALE CANONICE v. Căsurile liturgice ORANIST v. Uranise

ORANTA — rugătoare. În iconografia ortodoxă există ca temă Maica Domnului orantă, în care Sf. Fecioară e reprezentată cu mâinile întinse a ruga și decretare. Icoană are pe piept un medallion cu Pruncul. Așa apare în pictura de pe bolta altarului. În bisericile cu domăturile pe pronaos, această icoană a Fecioarei orante se zugrăvește pe bolta turnului de nord, fiind înconjurată de îngeri care o susțin și de cercul

de prooroci mesianici.

ORARUL (ωροπλοῦν τὸ *orarium* lat. *orarium*, *sudarium*, *anteolum*, *stola*, — este o iese vestimentară largă,ă, specifică treptei diaconesti. Orarul are forma unei țesături înguste de stolă, cu lățimea de circa 0,15 m și lungimea de aproximativ 3,5-4 m). Încălă din bumbac, mătase sau lână și brodată cu fir argintiu sau aurit, care formează desene în formă de cruce, flori, zece, soare de grai. Materialul din care este făcut corespunde celui al stărilor diaconice. Orarul se poartă pe umărul stâng, astfel că cu capătul său alarne pe spate, până jos, a pieptului, iar celălalt capăt se trece peste piept, pe sub brațul drept și se aduce pe la spate, tot pe umărul stâng și cu capătul atârnat pe piept. Diaconul prinde acest capăt cu trei degete la mână dreaptă și îl ridică în sus (pană în dreptul frunții) în timp ce se rostesc ectenele sau alte forme liturgice, prin care credincioșii sunt îndemnați la rugăciune. Se numește *orar* (de la lat. *oro*, *orare* — a se ruga) pentru că în vechime el era o fasie de pânză albă pe care diaconul o purta pe mână și dădea cu ea semnificative bătăi când să se roage. Despre simbolismul orarului, Sf. Simeon al Tesaloniei spune că e însemnează firea cea nevăzută a ingerilor și atârând pe umeri, însemnează aripile ei și e scris în trei stări: cartarea ingerilor Sfânt, Sânt, Sânt (Domnul, Savaoti), și tot el spune că diaconul poartă crucea orarului înainte de împărtășanie, mișcând prin aceasta pe serafimii care își acoperă ochii în semn de milă, căci nu e de a se a privi slava lui Dumnezeu (E.B.L., 1993, p. 612).

ORATORIU (*oratorius* — rugăciune, *oratorium* — sală de rugăciune, biserică) — compozitie

muzicală (temă religioasă biblică, interpretată de soliști și cor) Hăndel (care duce la înflorire acest gen muzical, introducând și orchestra). Primele oratorii au fost compuse în Roma în secolul XIV (în muzica românească un valoros „Oratoriu bizantin de Crăciun” a fost compus de Paul Constantinescu).

ORATORIU v. Oratoriu

ORAȚIE — cuvânt de fecutare la nuntă, v. Măstăcelnicele vechi

ORCUS — zeul împărăției morții or. în regia romană. Această împărăție era concepută ca o regiune subterană, întunecată, care păstra legătura cu lumea celor vii printr-o groapă săpată în pământ (*mundus*) și acoperită cu o piatră (*lapis mundis*). Asemenea *mundus* se aflau în apropiere de sate sau orașe. De trei ori pe an (24 august, 5 octombrie și 8 noiembrie) se ridică piatra pentru ca sufletele să poată ieși spre a-și vizita rudele. Cei vii se temeau însă de aceste suflete care, trăind o viață de umbre întunecate, se învârtau numai când segeau sângele de om. Spre a se apăra, cei vii le aduceau felurite sacrificii, ca semințe de bob negru, la care aceste suflete se repezeau și lăsașă pe oameni în pace. Cândele erau însoțite de cuvinte rituale care, credeau romanii, aveau puteri magice. Sufletele devenite strigoi se numeau *Lemures* și veneau să facă rău celor vii. Pentru a scăpa de ei se sărbătoreau anumite zile (9-11-13 mai) numite *Lemuria*. Atunci se împlinea ritualul de îmbănzire de care am vorbit și pe care îl săvârșea capul familiei.

ORDALII v. — erau, în Grecia antică, unele probe cu caracter juridico-religios, care se foloseau pentru stabilirea adevărului în cazul unui acuzat de o anumită vinovăție de care

acesta nu se putea apăra pe nici o cale: nici prin jurământ, nici prin imprecacție, adică prin chemarea unui blestem asupra sa, însoțite de o jertfă. De aceea, pentru a-și se dovedi nevinovăția, acuzatul era supus la anumite probe (să pună mâna pe un fier înțesat în loc, să o bage în apă fierbinte, să se arunce într-o apă adâncă etc.) și dacă scăpa nevătămat era dovadă că nu era vinovat și era iertat; dacă nu, era pedepsit. Martori la aceste probe erau chemați zeii (Zeus, Atena sau alți zei). În Evul Mediu, ordalii erau o formă a mantiei (v. Mantia). Este constatat, ca și în antichitatea greacă, în anumite probe, „probe de nevinovăție” prin care trebuia să se dovedească (să se ghicească) vinovăția sau nevinovăția cuiva. Pentru cruzimea formelor pe care le luau aceste probe, ele purtau și numele de „dreptate barbară” v. Inchiziția.

ORFANOTROFII (от orphanotrophoi *orfanotrofot*) — administratori de orfelinat (în Biserica creștină din primele veacuri). Secretarii acestor aşezăminte se numeau *hartafori* și puteau conduce în lipsa orfanotrofilor.

ORFANOTROFII — orfelinate în Biserica creștină veche (v. Ghircomiile). Erau aşezăminte bisericesti.

ORFEU v. Orfismul

ORFISMUL — cultul lui Orfeu, cult apărut din reforma cultului dionisiac. Asupra persoanei lui Orfeu s-au tesut diferite mituri și legende. Orfeu ar fi fost un cântăreț din Tracia, fiul muzicantului și al zeului Apollo și ar fi născut din flautul traic Oeagros, înainte de Homer. Mărindu-și soția Euridice, Orfeu coboară în lumea umbrelor spre a o aduce la viață. Orfeu ar fi însoțit pe argonauți în Colchida. El era scotit

ca un foarte vechi scriitor, muzicant cu puteri magice, profet și ghicitor. Prin acțiunea civilizatoare a cuvântului său moralizator și prin exemplul vieții sale, Orfeu a fost asemănat cu profeții Vechiului Testament. Legenda spune că ar fi fost ucis de „menade” pentru reforma cultului dionisiac. **Orfismul** născut din această reformă s-a dezvoltat puternic prin sec. VI î.Hr. În cosmogonia orfică apar ca principii prime și veșnice timpul, spațiul și materia haotică, reprezentate prin Cronos, Haos și Tîner. Această treime formează oul cosmic din care s-a născut Fanes, aceași ca Dionisos (principiul vital) și cel al Melis (principiul inteligent). Fanes este părintele nopții, al aerului, al pământului, al zeilor și creatorul omului. Orfismul consideră sufletul de origine divină și nemuritor. Trupul este închisoarea sufletului și principiul răului. După moarte, omul este judecat după fapte și apoi trimis din nou în lume (metempsihoză). Pentru a nu se renaște, el trebuie să se înșpeze în orfism și să respecte toate regulile orfice. Misterele orfice erau atât de secrete că nu au fost niciodată bine cunoscute. Se practica *omofagia* (hrănirea cu carne crudă). Spre a simboliza uciderea lui Dionisos, după o legendă, el ar fi fost rupt în bucăți de titan, se rupea în bucăți, un taur și carnea crudă era mâncată de adoratorii lui, încredințați că primeau astfel în ei puterile zeului. Această credință a dus la teoria influenței orfismului asupra creștinismului (v. **Eucharistia** = împărtășirea credincioșilor cu trupul și sângele Domnului Hristos, prin pâinea și vinul împărtășaniei) (E. VIR, p. 278). Partizanii orfismului punau mare accent pe moralitate și pietate. v. **Misterele orfice**

ORNATE sau **insigne arhieresti** — sunt obiecte care completează veșmintele arhieresti (episcopale), ca *mitra*, *engolpionul*, *crucea pectorală*, *cârja* sau *toiagul* arhieresc, *dichetul* și *trichetul*. Aici se poate adăuga și vulturul sau *potnoja*, un mic covor rotund, care se pune în altar sau în naos, la slujbele arhieresti pentru a sta sub picioarele arhierelui. **OROLOGHIUL** v. **Ceaslov**

ORTODOX — pe plan religios, se numește oricare membru al Bisericii Ortodoxe.

ORTODOXIA (de la gr. ὀρθός, ἡ ὀρθή — *orthos*, 1. *on* + δόξα, ἡ — *doxa*, 1. = dreaptă credință) — este *dreapta credință* pentru că este păstrătoarea *învățăturii nealterate*, a primului mileniu creștin, așa cum este ea formulată de Sf. Scriptură și Sf. Tradiție, formulată în Sinoadele Ecumenice de Sfinții Părinți ai Bisericii. Această învățătură a fost trunchiată în sec. XI, când a avut loc marea Schismă provocată de inovațiile doctrinare care au născut catolicismul. În sfârșitul acestui mileniu va apărea o nouă sciziune, în sec. XVI, sub numele de protestantism, care și el a căpătat, în timp, diferite forme care l-au sfărâmat, înstrăinând tot mai mult aceste confesiuni de rădăcinile dreptei învățături creștine care este Ortodoxia. Pentru Biserica Ortodoxă slavă, termenul de Ortodoxie este tradus prin „pravoslavie” (*pravo* = adevărat, drept) adică „cultul cel adevărat”, cel drept. Doctrina ortodoxă este cuprinsă în Catehismul Bisericii Ortodoxe, alcătuit de Sf. Părinți în Sinoadele Ecumenice din primul mileniu creștin și păstrate în Cartea de învățătură a Bisericii Ortodoxe, în țările ortodoxe și de pretutindeni unde Ortodoxia trăiește.

ORTOPRAXIA — trăirea religioasă conform dreptei credințe.

ORTRINA sau **Utrenia** — una din cele șapte *Laude bisericești*, v. **Utrenia**

OSANA (de la ebr. *Hōsia ma* = mântuiește-ne, salvează-ne acum) — formulă de rugăcune, de săvîrire în psalmi și cântări, religioase transmise și în Biserica creștină, primirea lui Iisus în Ierusalim (sărbătorită la 14 aprilie) s-a făcut cu această strigare „Osana Fiului lui David” (Matei 21, 9)

OSFEȘTANIE — Sfeștanie (*Molitifelnic*, 1832).

OSIRIS — zeul morților, în religia veche a Egiptului. Osiris prezida judecata sufletelor după moarte. El este înfățișat stînd pe un tron măreț, înconjurat de 42 de judecători. Pe o hală atîta se face cîntărirea sufletului celui mort. Pe un taler este așezată inima mortului, în care se văd toate faptele săvârșite în viață, iar pe celălalt stă o pană, ce reprezintă pe zeita dreptății. Maat. Dacă balanța rămîne dreaptă, sufletul trece în împărăția lui Osiris, un fel de paradis terestru, în care, ca și alte spirite aflate acolo, el va sluji pe Osiris așa cum în viață a slujit pe faraon, iar dacă balanța se înclină, inima mortului este devorată pe loc de un animal hidos ce așteaptă angăba atîta. În această judecată apare deea morală din concepția eshatologică a Egiptului antic, deoarece înainte de a-și cîntări inima, mortul are dreptul să se apere și să-și însușească faptele conform unui cod moral superior: n-a ucis, n-a mințit, n-a trădat, n-a bârfit, n-a pârât pe nimeni, a brînit pe cei flămânzi, n-a săvârșit adulter, n-a înșecat pe nimeni (dacă a făcut comerț) etc. Osiris, Dumnezeul și al pămîntului, era adorat în vechea

religie egipteană ca zeu al naturii și al morții or. Este reprezentat printr-un om înfășurat în panglicile mamei. Lui Osiris îi erau închinată, ca zile de sărbător, 26 aprilie și 19 septembrie. Atunci aveau loc așa-numitele „mister osiriene”, ceremonii în care se evocau momente dramatice din viața zeului Osiris, considerat și civilizatorul omenirii, v. **Helopolis**

OSMOGLASNIC — Octoih

OSȘTANIE — pentru *osfeștanie*, termen folosit în „Sfătuirea Mitropolitului Teodosie al Țării Românești, către preoți” la sfîrșitul *Liturghierului*, Buzău 1702, transcris de C. Erbiceanu, în BOR, an XIII (1889-1890, p. 163).

OSTIARI (portari sau ușieri — lat. *ostiarus* -i) — erau în Biserica veche slujitori ai clerului inferior, a căror task era de a păzi ușa la biserică în timpul serviciilor divine, pomeniți în documente din sec. IV, ei erau considerați ca urmașii ai vechilor „Cursores” (curieri), clerici care în timpul persecuțiilor anunțau pe creștinii despre locul și timpul slujbelor liturgice din catacombe. Tot ei despărteau pe credincioșii de catehumeni și penitenți și, în timpul Liturghiei, lor li se adresau diaconii și poddiaconii cu strigarea „Ușe ușe!”, înainte de săvîrșirea Sfintei Jertfe. Din sec. VI, ei nu mai fac parte din cler și sunt înlocuiți de „mans onari” (*sacrisanti*), paraciseri de azi. Tot din clerul inferior făceau parte, pînă în sec. VI, și groparii care săpau gaerile în catacombe și reparau locurile de înmormîntare.

OSTIE sau **hostie** — pâinea (azma) pentru împărtășanie la catolici și protestanți. v. **Euharistia**

OSUAR — *capelă mică* în cîmîtur, în subsolul, căreia se păstrează osemintele celor dezbu-

mați, *monument funerar* ridicat în cinstea eroilor, în care sunt strânse osemintele celor căzuți pe câmpurile de luptă pentru apărarea patriei (ex. Mausoleul de la Mărășești)

OȚAR-ISRAEL. — Enciclopedia ebraică

OTDANIE v. **Ođovanie**

OTPUST — sfârșitul slujbei, v. **Opust**

OVEDENTE. — sărbătoarea Intrării în biserică a Maicii Domnului — 2. noiembrie, v. **Cultul Marial**, **Vovidenie**

P

PA, vu, ga, di, ke, zo, ni — Jenamirea notelor muzicale psaltice (bisericești) corespunzătoare note or. do, re, m., fa, so, la, si

PACIFICAT v. Relicvariu

PAGODA — templu, locaș de închinare în regiunile din Extremul Orient (China, Japonia, India), construit într-o arhitectură specifică (acoperșuri suprapuse, având colțuri și margini care întoarse în forma pălăriei). În China, asemenea pagode au forma unor turnuri foarte înalte și frumos încrustate ca o dantelărie în lemn sau piatră (ex. Pagoda albastră, numită și Templul cerului, din Pekin)

PAHOMIE CEL MARE (+349) — stănt călugăr întemeietor al multor mănăstiri în pustia Tabene (Egipt) este așadar de Sf. Antonie cel Mare, întemeietorul și organizatorul vieții monahice

PAISIANISMUL — curent monahal înnoitor, inițiat de Paisie în Moldova, în a doua jumătate a sec. XVII. Paisie, de origine moldoveană, înrudit se crede cu familia Cantemir, se trăgea dintr-o familie de preoți stabiliți în Ucraina (la Poltava), el și a făcut studii la Mănăstirea Pecerska din Kiev, întemeiată de Petru Movilă, mitropolit din neamul familiei domnilor moldoveni Movila (sec. XV, XVII). Paisie pe numele său laic Platon, se stabilește la schitul Potana Mărușu (langă Râmnicul Sărat), unde lucrează icoane în argint și, influențat de viața monahală, pleacă la Muntele Athos, unde va intra în călugărie sub numele de *Paisie*. Impunându-se prin curăția vieții duhovnicești și acumând în

jarul său multă aconie, el este făcut ieromonah-duhovnic. Însoțit de o parte dintre ucenicii săi Paisie revine în Moldova, unde, cu sprijinul mitropolitului Gavril Calimachi, se stabilește la mănăstirea Dragomirna (câtitoria mitropolitului Anastasie Crimca), care era aproape pustie, și începe organizarea centrului spiritual cu totul nou. În acest scop întocmește un regulament, „Îndreptar” (din 28 de puncte) cu rânduieli pentru viețuitorii mănăstirii, Jevoniți și mai numeroși fiind nu numai români, ci și slavi, ruși, ucrainieni) pentru care va și rândui ca slujbele să se săvârșească și în limba română și în limba slavonă. Regulamentul prevedea viața de obște, ascultare, smerenie, muncă, sărăcie, respectarea „pravilei călugărești”, săvârșirea slujbelor conform Tipicului ș.a. Un accent deosebit se va pune pe viața culturală, prin lecturi și traduceri din scrierile marilor asceți greci și slavici, ca Antonie cel Mare, Isaia Păstnicul, Petru Damaschin, Marcu Ascetul, Teodor Studitul, Macarie cel Mare etc. Paisie întocmește o lucrare despre „Rugăciunea minții”, combătând pe cei care negau valoarea acestei rugăciuni de bază a vieții călugărești. În 1775 austriecii ocupă Bucovina și Paisie cu vreo 200 dintre ucenicii săi părăsește Dragomirna și se stabilește la mănăstirea Secu unde timp de patru ani va continua rânduiala de viață monahală după Regulamentul de la Dragomirna. În anul 1779 domnitorul Constantin Moruz (1777-1783) îi numește pe Paisie stareț la mănăstirea Neamț,

unde se afla cea mai bine organizată viață mănăstirească din Moldova. Pais e va continua activitatea sa, după aceleași rânduri eniathonite precum și activitatea culturală (scrieri originale și traduceri din Sfinți Părinți și mari asceti răsăriteni) construiește un spital și mărește numărul chetilor, căci se aflau acum în mănăstire peste 700 de călugări, unii veniți de pe tot teritoriul românesc (Țara Românească și Ardeal) și din alte țări (bulgari, sârbi, greci ruși). Paisie formase la Neamț o adevărată școală de traducători. Aici s-a tradus, din limba greacă în slavonă și *Filocalia* pe care mitropolitul rus Gavril a lăsat-o la Petersburg. Din scrierile lui Paisie s-au păstrat sute de manuscrise și rânduielile vieții monahale stabilite de el s-au răspândit nu numai în mănăstirile de pe teritoriul românesc, ci și de peste hotare (în deosebi în Rusia, în peste o sută de mănăstiri). Urmășii săi au dus mai departe tradiția vieții monahale stabilite de el atât la Secu cât și la Neamț, una dintre ucenicii săi, călugărul Platon a scris „Viața lui Paisie”. Un discipol indirect al lui Paisie a fost marele mitropolit Veniamin Costache al Moldovei, cel care a întemeiat Seminarul de la Socola, lași (vezi M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române* vol II Buc., 1981 p. 580-584).

PAISIE v. Paisianismul

PALAMA, GRIGORIE (1296-1359)

nobil de origine, călugăr la Athos, a ajuns episcop al Tesalonicului în vremea patriarhului Isidor, care îl va susține în lupta pentru apărarea isihasmului și a doctrinei despre energiile divine necreate formulate de *Palama* v. *Isihasmul*

PALESTINA — se numea, în vremea Man-

tutorului țării în care locuia poporul evreu. Ea se întindea de la Marea Mediterană până dincolo de râul Iordan spre răsărit, iar de la nord, mărginită de culmile munților Liban și Anti-Liban, până în sud la pustul Sinai și Marea Moartă. Țara n-a avut de la început, această întindere și nici acest nume. Cu mai de ani înainte când a apărut poporul evreu pe harta istoriei teritoriul țării se întindea doar în partea de sud și se numea Țara Canaan. Aici s-a stabilit Avraam, venit de dincolo de Eufrat la chemarea lui Dumnezeu spre a fi părintele „neamului ales” din care trebuia să se nască Mantuitorul Iisus Hristos. De aici venia *Eber* (care înseamnă „cel de dincolo”), s-a dat numele poporului *evreu-ebreu* a căru strămoș a fost Avraam. Un urmaș al lui Avraam, *Iacov-Israel* a avut doisprezece fiu, din care s-a înmulțit poporul evreu, numit și *poporul lui Israel* după numele acestui strămoș. Unul dintre fiii lui Israel pe nume Iuda, a fost hotărât de Dumnezeu ca din seminția lui să se întrupeze Iisus Hristos. După numele lui Iuda evreii s-au numit și *iudei*, iar țara s-a numit Iudeea. Întâmplându-se o secetă mare în Canaan, Iacov și fiul său s-au stabilit în Egipt, a căi urmași lor s-au înmulțit și au rămas peste patru sute de ani, când, sub conducerea marelei profet Moise, au fost scutiți din Egipt și au revenit în Canaan, „Țara strămoșilor”. În aceste sute de ani aici s-au așezat alte popoare dintre care cei mai puternici erau amoreii, împărțiți în numeroase triburi conduse de regi, cu care evreii sub conducerea lui Iosua Navin au dus lupte grele spre a-și cucerii pământurile. Despre aceste lupte Sfânta Scriptură spune: „regii Amoreilor cei de peste Iordan, ce dinainte

și cei de la șes, cei de la malul mării, cei de la cer și cei din apropierea Libanului, Heteii, Amoroi, Gherghieseii, Canaanenii, Ferezeii, Hivitei și Jebuseii, s-au adunat împreună ca să se oprească în calea lui Israel. (Iosua 9, 1-2) Amoroi au fost înfrânți.

Așa a luat Iosua tot pământul cum poruncise Domnul. Iar Moise și I-a dat lui Iosua de moștenire în Israel, împărțindu-l între semințiile lor. (Iosua 13, 21) Ținuturile care mai rămăseseră neocupate de evrei în vremea lui Iosua, au fost cucerite mai târziu de regii evrei printre care cei mai de seamă au fost David și Solomon. David a unificat poporul evreu și a cucerit pe cei mai aprigi dușmani. Fiul său, care locuia la tinuturile de pe coasta Mării Mediterane. De la numele lor s-a dat numele de *Palestina* neregulariter totuși locuit de evrei (derivat din numele grecesc al filistenilor).

La Palestina = pământul iscanilor. Astfel evreii au ajuns în hotarele țării pe care Dumnezeu i-a hotărâse poporului ales și i-a vorbit lui Iosua Navi că va fi a lor, îndemnându-l să o cucerască. La grație Domnului Iosua, fiul lui Navi, trecu Iordaniul cu toți poporul acesta în țara pe care Țeșed a dat lui în Israel de la pustiul și Libanul acesta până la râul cel mare (Iordani) și până la marea cea mare spre asfințitul soarelui vor fi hotarele voastre. (Iosua 1, 2 și 4) y. **evreu** **Judaismul**

PALAMAR v. **Pălmă**

PANAGHIA v. **Miride**

PANAGHIAR = odoare bisericesti de argint folosite pentru ridicarea Panaghiei. Au forma unei discuri mai mici fără picior sub forma unor tarturitoare plate de metal (aur, argint, argintat), care se întrebănă în unele biserici

(din Moldova mai ales) și în mănăstiri, tarturitoare pe care se pune pârticica de pâine sfântă sau corac, închinat Preasfintei *Παναγία* = *panaghia*) Născătoare la slujbele pentru pomenirea morților. Panaghierile aveau în vechime forma unei tarturi adânci, formată din două tasuri concave prinse în baamale. Erau frumos împodobite cu scene și portrete incizate pe fețele lor. Așa e de ex. panaghiara de la Mănăstirea Snagov (se află la Muzeul de Artă).

PANAGHIU v. **Fengolpion**

PANAHIDA sau **PANIHIDA** = este o slujbă pe care preotul o săvârșește la casa celui mort fie în ziua morții, fie în fiecare zi până la înmormântare. Este o slujbă premergătoare slujbei înmormântării (de la gr. *παννυχίς* = *pannitis* format din *πας* = *pas* = tot, *νύξ* = *nit* = noapte și *ᾠδή* = *adē* = cânt) înseamnă *priveghere* sau *slujba de noapte* deoarece în locu este *priveghinte*, adică rugămintele și cântările din timpul nopții pe care credincioșii le făceau odănoară la căpătâiul celui mort, care erau îngropați numai noaptea, de teama persecuțiilor (St. Ioan Hrisostom *Omilie asupra morții*). Ati prefăcut noaptea în zi prin slujbele privegheri. *ὅτι τῶν παννυχίδων τῶν ἑρῶν* = *dia ton pannihidon ton ieron* = PGL vol. 665) *Panihida* sau *parastasiu pe scurt*, se numește și slujba pe care preotul o face la casa mortuului după ce revine de la înmormântare. El binecuvintează aici pomana sau praznicul morții, pomana ce se numește și *Comana* (în Transilvania și Moldova) acest praznic este o rămășiță a vechii *tr. agape* (mese frătești) care la creștinii din primele veacuri însoțeau

înmormântările și care, într-un fel, reprezintă o prelungire sau supraviețuire a vechilor ospete funerare (*convivia funebrana*) din vechile religii greco-romane. Acum preotul citește și moștenita (rugăciune specială prevăzută în Moștelnic) pentru sufletul mortului. În unele părți din Transilvania și Bucovina, înainte de parastas, preotul face sfântirea cea mică a uleiului cu care stropește casa și pe cei de față (o sfeșanie) - e o reminiscență a lustrărilor (curății) păgâne și iudaice bazate pe ideea că atingerea de cadavru pangărește și deci trebuie curățiti cei care s-au atins de el. În timpul cât mortul stă în casă sau în biserică, pe lângă Panihida reglementară se obișnuiește, în unele părți, să se citească de către preot la capul mortului, așa-numita *stăpă*, slujba numită stăpă constă în citirea unor pericope din cele patru Evanghelii. Unii preoți citeșc din Evanghelii iar toate pericopele dintre Paști și înălțare alții, numai Evangheliile morților pentru toate zilele săptămânii, alții patimile Domnului sau pe cele din rândulala Maslala, iar alții cele 11 Evanghelii ale Invierii care se citesc duminică la Erenie și ale Moștelnicea u - sub titlul *Evangheliu ce se citește la stăpă* (ediția *Moștelnic* 1971 și *Panihida* ed. București 1967). Evangheliile acestea se intercalează de obicei între ectenile și rugăciunile de dezecare din rândulala Panhideri (E.B.L.S., 1980 p. 45-476-483). *Panihida* se numește și cartea bisericească cuprinzând slujba înmormântării și ale slujbe care se săvârșesc pentru cei morți (pomeniri, parastase). Inițial această carte a făcut parte din Moștelnic. În 1948 a apărut prima ediția a *Panidei* de text independent de Moștelnic (ediția 1971). *Panihida* cuprinde

și slujbele înmormântării precum și alte slujbe ce se săvârșesc de către preot pentru cei răposati. În edriia din 1967 la *Panihida* se adaugă (tot din Moștelnic) slujbele *Rândulala* pentru înmormântare a preoților și diaconilor de mir *Rândulala* înmormântării călugărilor *Rândulala* tineretului și sfântirea cuiu ce se așează la mormant *Rândulala* ce se săvârșește pentru pomenirea morților la trei zile la 9 zile la trei săptămâni de la ziua morții. *Rădărea Panaghe* care a fost inclusă în *Panihida* din cărtă *Rândulala* *Rădărea Panaghe* care apăruse mai de mult în numeroase ediții, publicate de Iacov Antonovici, episcop al Hoșilor. Tot în ediția *Panidei* din 1967 s-au mai adăugat 15 pericope evanghelice sub titlul *15 Evanghelii care se pot citi la adăos și pot fi citite și în drum spre*. În 1964 15 pericope au fost luate din *Evangheliu* apărută în 1964.

PANATENCE - se numeau în religia grecă antică serbările date în cinstea zeiței Atenei zeită a dreptății și înțelepciunii. Ele se cerebrază în mijlocul verii anului după luni de purificare rituală. Un cortegiu în procesiune pleacă de la porțile orașului și se îndreaptă spre Acropole. Procesiunile se încheie a două sacrificii, întreceri sportive (curse de cai și a.), serbări. Panatencea constituia una din marile sărbători anuale și, la patru ani, erau cu un caracter mai festiv așa-numitele „panatence mari” când se aducea „pepidi” (mantă scurtă, fără manecă, prinsă pe ambele oagrefe) pentru statuia zeiței Atena.

PANCOSMISMUL sau **UNIVERSALIS-**

MUL — este una din trăsăturile specifice ale cultului ortodox, prin faptul că rugăciunea ortodoxă îmbrățișează în sfera ei întreaga lume și întreaga natură, cerând lui Dumnezeu să o sfințească și să o pună în slujba sa. Dumnezeu și a omului. Acest scop sfințitor îl au mai ales rugăciunile și slavele din grupa ierurgilor. Astfel, Biserica Ortodoxă asociază atât natura însuflețită, cât și pe cea neînsuflețită la cultul de adorare a lui Dumnezeu (ex. rugăciunile de sfințire a apei la slujba Bobotezei: „Că Tu, prin voia Ta, toate le-ai adus din neființă la ființă pe Tine Te laudă soarele, pe Tine Te slăvește luna, Tine se supun stelele, pe Tine Te ascultă lumina, de Tine se îngrozesc adâncurile, Tine slujesc izvoarele” — *Molufelnic*, București, 1937, p. 169-179).

PANDANTIV v. **Naos**

PANDORA — mitul Pandorei, legat de „Cutia Pandorei” — stă în strânsă legătură cu mitul lui Prometeu (v. **Prometeu**), crou legendar, care a furat focul din cer și l-a adus oamenilor pe pământ, pentru această faptă a fost pedepsit de zei să fie răstignit pe o stâncă, unde un vultur trebuia să-i mănânce inima, care creștea la loc, în fiecare zi. Prometeu a fost numit „Hristos păgân”, căci a fost răstignit și chinat pentru mântuirea și fericirea oamenilor (I C PC). Pandora, prima femeie creată de zeii din Olimp, înzestrată cu toate darurile, a fost trimisă pe pământ spre a-i răzbuna împotriva lui Prometeu. Pandora se va căsători cu fratele lui Prometeu, Epimetheus. În casa căruia se afla un vas acoperit cu un capac greu, pe care nimeni nu avea voie să-l deschidă. Curioasă din fire — cu violență, Pandora reușește să deschidă vasul. Atunci se revarsă din el asupra

pământului, cele mai cumplite nenorociri, suferințe și boli. Pe fundul vasului nu mai rămăsese decât speranța. Atât au mai putut păstra oamenii pentru mângăierea lor.

PANEGIRIC (παυυγύρεϊς — *panighireis* — cuvântare de laudă) sau *encomiul* — este o predică laudativă, cuvânt de laudă (la o festivitate în cinstea cuiva) (la ziua unui sfânt).

PANEGIRIST — cel care ține un panegiric.

PANTHIDNIC — manuscris tradus din lb. rusă și scris de episcopul Vartolomeu Măzăraneanu (Acad. Română, Manuscrise românești, nr. 3698, an 1768).

PANTAHUZA (πανταχοῦσα — *panthousa* = listă de subscriptie) — registru de danii cu care cineva merge din casă în casă, din loc în loc, solicitând contribuții pentru înălțarea unui așezământ de binefacere, dar mai ales pentru construirea unei biserici (a merge cu pantahuza). *Pantahuza* se numește și tava de meta — cu care se strâng în biserică bani pentru nevoile bisericii.

PANTEISM (πανθεϊσμός, *o* — *pantheismos* — Dumnezeu în toate) — pătruns de Dumnezeu, doctrină religioasă, conform căreia Dumnezeu este pretutindeni și este risipit în natură, tot ce există este o mărturisire a prezenței lui Dumnezeu.

PANTEON (πανθεον, *to* — *pantheon*) — templu consacrat tuturor zeilor, în antichitatea greco-romană (ex. Panteonul din Roma, construit de împăratul Agripa, sec. I d. Hr.) și Panteonul național, în care sunt reprezentați oamenii rușii ai unui popor și care au contribuit la înălțarea țării lor (ex. Panteonul din Paris, inițial biserica Sf. Genoveva, 1764, consacrată ca Panteon de Revoluția franceză).

PANTOCRATOR (παντοκράτωρ, *o Pantokrator* = Atotîntorul) — este denumirea care se mai dă turlei celei mari de deasupra naosului (din bisericile ortodoxe de stil bizantin) după pictura de pe fundalul turlei, care reprezintă chipul lui Dumnezeu. *Atotîntorul* (Pantocrator) cum e numit în Art. 1 din Crez „Tatăl Atotîntorul, Făcătorul cerurilor și al pământului”. Zăgrăvit în faț se așază de obicei sub chipul lui Hristos numai bust (arătând prin aceasta că noi nu cunoaștem decât în parte cele ale lui Dumnezeu și subliniind un tateț fațial și inseparabilă dintre Dumnezeu-Tatăl și Dumnezeu-Fiu). Hristos Pantocrator este în faț șat înicoana din tuna cea mare, cu chipul sever și grav, cu trăsături fine, ochii negri, privirea scrutătoare și barba neagră, cu mâna dreaptă binecuvîntează, iar în stanga ține Sf. Evanghelie deschisă. Înscrisul simbolic al inițialelor Alfa și Omega „Începutul și Sfârșitul”, prima și ultima literă din alfabetul grec simbolizând eternitatea și atotputernicia lui Dumnezeu (după cum scrie în Apocalipsă 1, 8 „Eu sunt Alfa și Omega, Cel ce este Cel ce era și Cel ce vine, Atotîntorul”). Chipul Pantocratorului e zăgrăvit în cadrul unui medalion circular înconjurat de un curcubeu în jurul căruia sunt înscrise diferite formule biblice sau liturgice „Cerul e tronul Meu și pământul, scaun picioarelor Mele” și a „În jurul Lui sunt pictați îngeri și serafimi, în registre circulare. Pantocratorul reprezintă pe Dumnezeu așa cum L-au văzut, în viziunile lor, proorocii Vechiului Testament (Isaia 6, 3, Ezechiel etc.); v. Naos

PAOS sau **PAUS** (de la lat. *pauso, are, gr. παύσω* — *pauso* = a înceta, *παύλα, ἡ* -

pavla = oprire, încetare) — se numește vinul (paos) pe care preotul îl toarnă peste trupul mortului în cimitir, lângă groapă, înainte de a se închide sicriul, zicând „Stropi-mă-vei cu isop și mă voi curăți” (Ps. 50, 8) v. **Colivă**
PAPA (lat. *papa, pappas* și gr. *πάππᾱ, παπάς*, *o papa, pappas* — preot, părinte) — este titlu cel mai înalt care se dă în ierarhia Bisericii Catolice, așa cum în Ortodoxie este titlul de Patriarh, deosebirea constă în faptul că Biserica Romano-Catolică fiind o Biserică centralizată are un singur cap conducător care este Papa de la Roma, pentru credincioșii catolici din toată lumea, pe când în Ortodoxie, Biserica fiind națională, fiecare țară ortodoxă își are un patriarh pe plan național (ex. Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, al Rusiei, al Bulgariei, Greciei, Serbiei etc.). Acțiunea de centralizare în jurul episcopului Romei începe prin sec. IV, la aceasta vor contribui o serie de factori prin mutarea capitala imperiului de la Roma la Constantinopol, sub Constantin cel Mare, episcopul rămâne cea mai de seamă autoritate la Roma, ceea ce va fi pentru el un avantaj, episcopatul Romei va începe a primi tot mai multe daruri din partea nobililor romani și a unor împărați dăruiri ce purtau denumirea de „Maștenirea Sf. Petru” (*Patrimoniū Sancti Petri*) căci ele se făceau în numele lui. Episcopii Romei au început a face caz de numele Sf. Petru, socotindu-l primul episcop al Romei, ar fi fiind de drept urmașul lui, încep să pretindă și dreptul de a fi singurii conducători ai Bisericii. Această pretenție este însă fără temei deoarece, așa cum recunosc și afirmă înșiși istoricii Bisericii Romano-Catolice că ceea ce

se știe despre Sf. Apostol Petru este că el a desfășurat la Roma activitate misionară, ca și Sf. Apostol Pavel și amândoi au fost martirizați la Roma. Tradiția relativ târzie (sec. III-IV), care-l numește „episcop” pe Sf. Petru, întâi la Antiohia și apoi la Roma, și pe care se bazează „primatul papal”, are caracter legendar, căci vine din surse apocrife (necanonice), fiind contrară faptelor istorice cunoscute, deoarece apostolii nu erau episcopi, ci au rănduit episcopi (IBI 1). În sec. IV, episcopul Romei, papa Damasius I (366-384) câștigând favoarea împăratului Gratian, este proclamat de acesta ca judecător suprem al episcopilor și preoților din imperiu, sau ceea ce, dat fiind și înmulțirea controverselor religioase din Biserica Răsăritului care avea tema adesea ca arbitru pe episcopul Romei, l-a încurajat pe Damasius, care s-a considerat îndreptățit a pretinde primatul Bisericii, bazându-se și pe cuvintele Mântuitorului „tu ești Petru și pe această piatră voi zidi Biserica Mea” (Matei 16, 18). Damasius transformă aceste cuvinte în mărturisire de credință la sinodul din 382 (înut la Roma, sub conducerea sa, deși aceasta contravenea hotărârii Sinodului I ecumenic (381), care prin canonul 3 declarase că episcopul din „Roma nouă” trebuie să urmeze în rang episcopului din „Roma veche” (adică Patriarhatul din Constantinopol). Damasius este primul episcop roman care numește scaunul episcopal din Roma „scaun episcopal” (*sedes apostolica*), formulă ce va deveni titlatură consacrată pentru toți urmașii săi, episcopi ai Romei. Centralizarea puterii Bisericii apusene va continua și prin creșterea puterii iurisdicționale care se va întinde cu pretenții și asupra Bisericii

Răsăritului. În vremea episcopului Leon I cel Mare (440-461), se formulează clar ideea „monarhiei papale” pe considerentul că primatul apostolului Petru este unul real, adică un primat de jurisdicție, deci un „episcopat universal”. Ca urmare, orice problemă importantă „cauza majoră” a Bisericii va fi supusă spre rezolvare scaunului apostolic de la Roma, toți episcopii și mitropoliți având doar menirea de a îndeplini numai o parte a atribuțiilor papei (urmaș al Sf. Petru), nu întreaga lui putere — „*plenitudo potestatis*”. Devenind o deviză pentru papa următorii „*plenitudo potestatis*”, primatul papal va căpăta putere de dogmă, secole mai târziu, la Conciliul I Vatican din 1870. *Papa Leon I* este primul care a arătat, la Sinodul IV Ecumenic că papa e superior sinoadelor având puterea de a le anula hotărârile, *va proclama primatul papei*, iar unul dintre urmașii săi, episcopul Hormisdas (514-523), decretează această supremă autoritate și pe planul învățăturii, prin formula „Religia catolică totdeauna a fost mântuitoare și întărită în scaunul apostolic”, cerând episcopilor de Răsărit recunoașterea solemnă că vor urma într-un totu-d rectivele scaunului apostolic unde se perpetuează adevărata și nestrămutata temelie a învățăturii creștine. Această afirmație va fi contrazisă în timp, căci, în raport cu Biserica Ortodoxă, păstrătoare a tradiției și dreptei învățăturii formate de Sfinții Părinți, în Sinoadele Ecumenice, episcopi de Apus vor aduce nenumărate inovații doctrinare și liturgice (v. Filioque) printre care cea mai ireconciliabilă rămâne această tendință de centralizare a Bisericii pentru întărirea și expansiunea primatului papal și a infalibilității. În perioada

contemporană, papalitatea este preocupată mai ales de probleme de ordin pastoral, căutând să afle metode noi de adaptare la stările de evoluție a lumii pe planul mondial, social și pe planul progresului tehnico-tehnic, preocupare manifestată încă de la Conciliul II Vatican (1962-1965).

PAPADIC (taht papadic) — în muzica bizantină este un stil de cântare ce se execută rar și prelung, melodia bogat ornamentată are o cadență variată, așa cum întârzie în cântările heraviciu — polieului — chiraonici — și alte cântări cu mișcare largă. În Liturgia bizantină, până în secolul VI, când a fost introdus imnul heruvimic, se cânta în loc de acest imn un psalm în *taht papadic* (cantație rar și prelung). Acest psalm se cânta în secul de a acoperi gela creat în suflă prin întreruperea Liturghiei în timpul cât credincioșii se perindau (veneau) pe dinaintea altarului, pentru a preda daconilor danar de pâine și vin, pentru Sf. Eucharistie.

PAPARUDE — ritual folcloric la romani conform căruia se crede că *paparurile* aduc ploaia vara, în vreme de secetă, când grupuri de copii — care se numesc *paparurie* — mergeau cântând și invocând ploaia și oprindu-se la porțile caselor strigau: „paparudă, rudă vino de mă udă” — gospodinele ieșeau cu gălețile pline cu apă și le aruncau peste ei, răsplătindu-i cu hani sau daruri de mâncare. Se crede că acest ritual își are originea într-o practică de magie pe care — săvârșeau romani — în cazul *zeului Jupiter*. Practica, numită *aquodenum*, consta în transportarea cu mare pompă a unei prete (*apis maralis*) din afara porții Ciapena (una din porțile vechii Rome) în cetate și stropirea ei cu apă, pentru a se provoaca ploaia.

PAPIRUS (παπυρος — *papyrus*) —

plantă erbacee ce crește în regiuni mlăștinoase din țările tropicale. La Nilul egipteni făceau din tulpina fibroasă un fel de hartie pe care scriau. În papirus (foaie scrisă) cu text religios a fost descoperit, în urma săpăturilor arheologice în 1960, la Derveni, în Nordul Macedoniei. Documente pe foi de papirus s-au găsit mai ales în Egipt, în morminte bine închise și uscate. În sul de papirus s-a găsit la (Carnatis, Mangalia) într-un mormânt de piatră, care însă s-a pierdut, putrezindându-se în contact cu aerul, astfel că nu s-a putut cunoaște conținutul lui (DVR).

PAPISTAS — catolic, preot papistas — romano-catolic.

PARABOLA (παράβολη — *parabola* lat. *parabola* de = comparare, alăturare, asemănare, alegorie) — este o vorbire cu *venă figurat* prin care se urmărește redarea concretă a unor învățături având în general un rol didactic, moralizator, ca și fabula, cu deosebirea că, deși din fabulă sunt sugerate de personaje luate din lumea animalelor. În Sf. Scriptură, parabola este o specie a literaturii didactice pe care o găsim atât în Vechiul, cât și în Noul Testament. Parabola (ebr. *mašal*) redă în mod simbolic, în adevărată izvoare morală, atât sub forma unei povești, cu temă din viața de toate zilele sau imaginară, cât și sub forma unei maxime, proverb sau vorbire enigmatică, al cărui înțeles trebuie căutat. Fără a fi fabulă sau alegorie, parabola conține totuși elemente alegorice. Un exemplu de parabolă în Vechiul Testament este moștrarea pe care Proorocul Natan o face regelui David, spre a-l arăta nedreptatea săvârșită împotriva lui Urie, fițelul unuia dintre comandanții săi de armată.

Urie avea o soție foarte frumoasă pe care o iubea mult, dar pentru că David a plăcut-o, i-a răpit-o lui Urie iar pe acesta l-a trimis să moară pe câmpul de luptă, într-un război cu Amoniții. Fapta lui David a însemnat nelegiuire în fața lui Dumnezeu și pentru a-l face să înțeleagă acest lucru, profetul Natan, unul dintre înțelepții timpului, se duce la rege și îi spune parabola cu "Oia săracului". Un om sărac locuia într-o colată în vecinătatea unui om foarte bogat. Săracul nu avea altă avere decât o oia pe care el și copiii lui o creșuseră de mică și era singura lui bucurie. Bogatul avea în schimb turme nenamărate de oi și vite. Într-una din zile, venind la casa bogatului, un oaspete bogatul nu s-a îndurat să iaie nimic din turmele sale și spre a-și ospăta prietenul a luat oia săracului și a gătit-o pentru omul care venise la el. Când David a auzit această istorisire, s-a mâniat cumplit asupra celui om, și a zis către Natan: "Precum este adevărat că Dumnezeu este viu, tot așa este de adevărat că omul care a făcut aceasta este vrednic de moarte". Atunci Natan a zis către David: "Tu ești omul care a făcut aceasta... Pe Urie Heteu tu l-ai ucis ca să ai a Amoniților" (II Regi 12, 5-7 și 9). În Noul Testament, parabola constituie o modalitate frecvent folosită de Mântuitorul în expunerea învățăturii Sale. Ex.: „Parabola samarineanului milostiv” care demonstrează cine este aproapele nostru și în aceeași timp este și o demascare a egoismului și fătărmăiei slujitorilor Templului (preoți și levii), precum și, în general, a oamenilor ca în viaa împietrită în fața suferințelor omenești. Fiecare parabolă rostită de Iisus își avea țelul și scopul ei, spre a-i face pe oameni să înțeleagă marea dragoste

a lui Dumnezeu pentru omenire, dar și datorită oamenilor față de El, în vederea mântuirii. (Astfel sunt „Parabola fructului risipitor”, „Parabola datornicului milostiv”, „Parabola taanilor”, „Parabola săracului Lazăr și a bogatului milostiv” ș.a.).

PARABOLANII — erau, în Biserica primei veacuri, slujitori care executau servicii interioare, ca de ex. îngrijirea bolnavilor din spital, servicii ocrotite și întreținute de Biserică.

PARACLET (παράκλητος, o *paracletos* — cel pe care-l chemăm în ajutor, Mângăietorul) — este numit Duhul Sfânt, Mângăietorul de care vorbește Mântuitorul în cuvântarea de la 70-tima (înă pascală pe care o ia cu acenție, înainte de patimile moartea și Învierea Sa: „Dar Mângăietorul, Duhul Sfânt, pe Care-L va trimite Tatăl în numele Meu, Acela vă va învăța toate și vă va aduce aminte despre toate ce Eu v-am spus Eu” (Ioan 14, 26). Paraclet este însuși Duhul lui Dumnezeu „Mângăietorul” pe Care Eu îl voi trimite vouă de la Tatăl Duhul Adevărului. Care de la Tatăl porcede, Acela va mărturisi despre Mine” (Ioan 15, 26). Acest atribut s-a dat lui Dumnezeu însuși, când Ap. Pavel îl numește Dumnezeual mângăierii. Binecuvântat este Dumnezeu și Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos, Părintele îndurărilor și Dumnezeual a toată mângăierea, Cei ce ne mângăie pe noi” (II Corinteni 1, 3-4).

PARACLIS — cu înțeles de *capetă* (lat. *capella*) termenul de capelă fiind întrebuintat probabil, mai întâi pentru paracelisul regilor Merovingien ai Franței (sec. IX), paracelis în care se păstra ca o relicvă sfântă *cappa* (*capella*), adică mantaua purtată de Sf. Martin

de Tours, patron al Franței. De aici, denumirea de *capelan* întrebunătățită în Apus pentru slujitorul sau îngrijitorul unei capele (*minister capellae*) (v. **Capelă**). *Paraclys* (gr. παρά ἐκκλησία — *paraekklisia*) este o biserică mică, bisericuță (slv.), adesea construită în incinta unui palat, instituție, palat patriarhal (patriarhie, mitropolie, episcopie), servind pentru servicii religioase unui grup restrâns de credincioși. În paraclys este și *botnița* (cape.ă în spitale, azile de bătrâni, cămine) ex. biserică Colțea este vechiul paraclys al spitalului Colțea); paraclyse găsim și în mănăstiri (ex. *schiturile* sunt paraclyse mănăstirești, construite în locuri mai retrase — sihăstiri, pentru folosința unor călugări sau doi-trei călugări, la mănăstirile Neamț, Secu ș.a. ex. stă schituri dependente de biserică mare a mănăstirii), în cimitire. *Originea* paraclyse-ori poate veni de la străvechiile altare private (*sacella*) care existau în mai toate casele (grădinile) particulare greco-romane pentru îndeplinirea ceremoniilor tradiționale ale cultului strămoșilor sau divinităților ocrotitoare ale casei respective (manii, lara, penat). Păstrarea lor în creștinism se explică și prin aceea că la început locașurile de adunare și rugăciune ale creștinilor au fost casele particulare. Caracterul comunitar public pe care, prin menirea ei, îl are Sf. Liturghie, a determinat necesitatea construirii de biserici mai ales după ce creștinismul a primit deplină libertate religioasă (sec. IV). S-a ajuns chiar la interzicerea Sfintei Liturghii pentru grupuri particulare foarte restrânse, în case, de către preoți și episcopi. Interdicțiile au fost formulate prin numeroase canoane ale Sinoadelor bisericești (din Laodiceea — sec. IV, Sinodul Trulan

— sec. VII, din Constantinopol — 681) care pedepsesc cu caterisirea pe cleric care ar săvârși Botezul și Sf. Liturghie în paraclyse. Hotărârile sinoadelor au fost înaintate și de legile civile ale împăraților bizantini care hotărâseră ca Sf. Liturghie să se officieze numai în bisericile mari (de enori); Novella LVIII a lui Justinian prevede ca paraclysele să se construiască numai cu învoirea episcopilor, rămânând numai pentru rugăciunea privată, iar preoții să fie numiți de episcop. Cu timpul însă, atât în Răsărit cât și în Apus, s-a reglementat dreptul de a se săvârși în capele toate serviciile divine, inclusiv Botezul și Sf. Liturghie, dar cu condiția ca aceste paraclyse să îndeplinească normele cerute pentru construirea bisericilor, adică să respecte stilul și formele tradiționale de construcție și decorare (ex. stilul bizantin la noi), să fie sfințite după rânduiala ortodoxă, să aibă sfinte moaște sub altar și antimis pe Sf. Masă sfințită de episcop, și să săvârșească serviciul divin numai cu aprobarea episcopului locului. Paraclysele au fost construite în palatele împăraților bizantini și, după exemplul lor, domnii români și-au construit și ei paraclyse în palatele lor, precum și în alte locuri (moșii, târguri și chiar în cetățile militare). Unele paraclyse erau adevărate biserici ex. biserică Beizadelelor — a raconilor din palatul lui Petru Rareș de la Suceava). O reminiscență a vechilor altare casnice din antichitatea greco-romană, din care și au tras obârșia paraclysele, se menține și azi sub forma icoanelor, chiar *colțuri ale icoanelor*, care nu lipsesc din nici o casă de creștin credincios, constituind adevărate altare ale cultului particular și familial. *Paraclys* se numește și *slujba religioasă* (παράκλησις

ή — *paraklisis* = invocare cu rugăciuni și cântări, prin care sunt invocați sfinții în ajutor spre apărare de catastrofe și nenorociri. Paraclisele sunt slujbe religioase asemănătoare acatistelor, care se săvârșesc de către preot în biserică pentru izbăvirea de necazuri și boli. Slujba e formată din tropare, condace și canonul complet (se citește Evanghelia și ectenii (rugăciuni de cerere) la mănăstiri. *Paraclisul* se face împreună cu litia, la Vecernie, în a unu și sărbătorilor (ex. Paraclisul către Prea Sfânta Născătoare de Dumnezeu sau Paraclisul Maicii Domnului). Paraclisele Maicii Domnului sunt slujbe speciale (în *Acatistier* (easori)) care se oficiază în cinstea Fecundării Marii în Postul sărbătorii Adormirea Maicii Domnului (14 august). Tot acum, în ajunul sărbătorii la Litrenie sau la slăviții Vecerniei se săvârșește și *Prohodul* Maicii Domnului, slujbă imitată după *Prohoda* Domnului Iisus Hristos din slujba Litreniei Sămbetei Marii (din ajunul Paștilor). Paraclisele la și Acatistele sunt forme de rugăciuni care se adresează lui Dumnezeu însă nu direct, ci indirect, prin intermediul sfinților, pentru împlinirea dorințelor și nevoilor personale.

PARACLISIARH (gr. + παρὰ + ἐκκλησιαρχής — *paraekklesiarh*) este persoana care în cadrul bisericii îndeplinește servicii de mântuire în legătură cu nevoile cultului: intronizează icoanele în biserică, aprinde candelile și lămanările, trage clopotele, bate toaca și aduce ce e necesare pentru slujbă și a. paraclisierul e numit și *paramar* (crasnic sau fat (în Bucovina și Ardeal), iar în unele părți și *arcovnic* (de la sl. *percov* — biserică), așa

cum i se mai zice și cântărețului. În biserică e de sal. cântărețul este cel care îndeplinește și servicii paracliserului. Cuvântul *paraclisier* vine de la *paraeclesiarch*, slujitor — biserică, începând de prin sec. XIV, ca subaltern al *eclesiarchului*, *eclesiarchia* apare ca slujitor la catedrale și în mănăstiri. În Biserica Ortodoxă din aceaș. secol. Sarcina lui era să vegheze la buna desfășurare a slujbelor religioase prin executarea întotdeauna a tipicului și a rândurilor bisericești tradiționale (ca și azi, la catedrale și la mănăstirile mai mari). *Eclesiarchul* — i reveneau însă și, aproape toate serviciile bisericești interne, în legătură cu îngrijirea sfântului locaș și buna desfășurare a cultului pe care odinioară le săvârșeau membrii clerului interior, care cu timpul au dispărut. Pentru a face față acestor servicii bisericești interne, el și-a luat ca ajutor pe paraclesiarchi, care să îndeplinească aceste activități ce revin astăzi, în Biserica Ortodoxă, paracliserului, iar în cea Catolică, *sacristanului*. v. **Paraclisier**

PARACLITON sau **PARACLITICHI**

παράκλητικός — *paracletikos* = de a ruga)

este în Biserica greacă, mai ales, cartea de slujbă care cuprinde separat cântările din timpul săptămânii — extrase din Octoih.

PARADIGMA, τὰ παραδείγματα οἱ τυποὶ — *ta paradeigmata oi tipoi* —

exemplu, modele, simbol, semnificativ, preînchipuit în scrierile sfinte: ex. *Vonoda* mic (iesirea cu Sf. Evanghelie la Liturghie), preînchipuie epifania Domnului — arătarea Lui în lume mai întâi prin botezarea Sa în raul Iordanului, când a fost mărturisit de Tatăl, apoi prin începerea activității Sale — umbla care sunt purtate înaintea Sfintei Evanghelii simbolizează

rum nașterea, tuală acuză de Mântuitorul prin Sf. Evanghelie iar purtătorii lumii închipuie pe prorocii Vechiului Testament care au prevestit venirea lui Iisus ș.a.m.d.

PARADIS v. Rai

PARALAGHIĖ (παράλλαγι ή *paralaghi* — gamă, selecție) — psalmodiere solfegiere pe note psaltice.

PARALIPOMENA sau **CRONICI** — se numesc cele *două cărți de Cronici din Vechiul Testament* care urmează după Cartile Regilor. Cartea întâi Paralipomena sau Cartea întâi a Cronicii lor cuprinde istoria poporului evreu de la Facerea omului până la moartea împăratului David. Cartea a doua Paralipomena cuprinde domnia lui Solomon, fiul lui David, construirea templului din Ierusalim. Domnia urmașilor lui Solomon până la robia babiloniană, pentru a fi reconstruirea templului din Ierusalim, ce fusese distrus de babilonieni.

PARAMAN — bucată de stofă (mă pânză sau trapez) pe care sunt brodate (ori imprimate) semnele patimilor Mântuitorului: crucea, lancea, buretele, cuiele, crucea scara crucii, cocoșul Sf. Petru, etc. (având în ur inscripția: „Eu am răstignit Meu” — că este bun și povara Mea este ușoară” (Matei 11: 29-30) și: „Spatele lui am dat spre bătaie și obrazul meu spre palmă și fața Mea nu am ferit-o de rusinea sculptorilor” (Isaia 50: 6). Această bucată de stofă e legată cu băieri și purtată de către călugări pe sub cămașă pe spate la nunoc, ori peste rasă ca semn al urmării Crucii Mântuitorului.

PARAMONARI (παράμονοι ή *paramonari*) — se numeau în Biserica veche presbiterii care aveau sarcina de a se praveghea slujitori bisericești (care făceau parte din clerul inferior).

PARASCHIVA — se numea în Biserica veche Sf. Paraschiva sau Sf. Ecaterina, care se săvârșește în ziua de 14 octombrie fiind cinstită nu numai în Biserica Ortodoxă Română, dar și în Bisericile Ortodoxe Bulgară, Greacă, Rusă și Sârba. Ea a trăit probabil în prima jumătate a secolului XI (+1050) fiind originară din Egiptul Tracia (Bulgaria de azi). Având credință puternică în Dumnezeu, ea se călugărește trăind o viață sălbăstră, un timp în pustul Iordanului, apoi într-o mănăstire din Constantinopol de unde revine în Egiptul unde s-au aflat și moaștele la începutul sec. XVI.

Moaștele ei au fost duse de turci la Constantinopol de unde au fost răscumperate de domnitorul Vasile Lupu la Moldovani la 1611 și depuse la mănăstirea Biserica Sf. Mihail. Trei

ierarhi zidită de el rămânând aici până la sfârșitul sec. XIX, când au fost mutate în catedrala mitropolitană, unde se află și azi.

PARASCHIVA — se numea în Biserica veche Sf. Paraschiva sau Sf. Ecaterina, care se săvârșește în ziua de 14 octombrie fiind cinstită nu numai în Biserica Ortodoxă Română, dar și în Bisericile Ortodoxe Bulgară, Greacă, Rusă și Sârba. Ea a trăit probabil în prima jumătate a secolului XI (+1050) fiind originară din Egiptul Tracia (Bulgaria de azi). Având credință puternică în Dumnezeu, ea se călugărește trăind o viață sălbăstră, un timp în pustul Iordanului, apoi într-o mănăstire din Constantinopol de unde revine în Egiptul unde s-au aflat și moaștele la începutul sec. XVI. Moaștele ei au fost duse de turci la Constantinopol de unde au fost răscumperate de domnitorul Vasile Lupu la Moldovani la 1611 și depuse la mănăstirea Biserica Sf. Mihail. Trei ierarhi zidită de el rămânând aici până la sfârșitul sec. XIX, când au fost mutate în catedrala mitropolitană, unde se află și azi.

PARASTAS (παράστασις ή *parastasis* — înălțare, înaintare, cură, mângâiere) — se

numește în popor slujba de pomenire care se face pentru cei morți după înmormântarea lor și care în cărțile de slujbă e numită *Panahida* (Panahida) *mare* corespunzând *Requiemului* din cultul romano-catolic. Parastasul se săvârșește fie la casa morții (immediat după înmormântare), fie la biserică după stăruitul

Liturghiei sau după Rugăcunea amvonului, fie la mormânt. La parastas se aduce spre pomenirea mortului colivă, pâine (colac sau prescurt) și vin care în biserică se pun pe masa ofrandelor de lângă steșnic — împărătesc din stanga — ori pe altă masă așezată în mijlocul bisericii (v. Colivă). În unele părți ale țării, pe lângă colivă și vin sau chiar în loc de colivă se aduce și *pomul* (un brăduț) împodobit cu fructe, zaharicale și lumanărele, care la înmormântare se poartă înaintea mortului când îl pornesc la cimitir și care se întinde la mormânt, iar la parastase se dă de pomană. Uneori în loc de pom poate fi și o simplă rămânica întipă în pâine (colac) care se ridică în timpul cântării „Unde umbrează Iarui tău, arhanghiele...”, așa cum se ridică colivă la „Veșnica pomenire”. Pomul, care prin pierderea frunzelor toamna și reînverzirea lui primăvara este simbolul vieții și al morții, închipuie răsunecare și adăugă sufletul mortului precum și pomană cunoscută bine ai și răului, din care au mâncat protopărinții noștri întru. La parastase se împart celor de față, mai întâi preoților *lumanăr aprinse* și se aprind și lumanărele de pe colivă. Ca și la înmormântare, și la parastas lumanărele aprinse simbolizează atât pe Hristos, lumina lumii, cât și lumanărele care nu va umbra în întinerie, cât și lumanărele candelor credinței și a faptelor bune care, ca și fecioarele intersepte din Evanghelie, vom întâmpina și noi pe Domnul în orice răposatul a sfârșit lumii când va veni „să judece viii și morții”. *Slujba parastasului pe larg* așa cum se află în *Panihidă* și în *Moștelnic*, este slujba înmormântării prescurtată, deoarece ipsele la parastas Fecierile Apostolilor. *Evanghelia*, cele opt stihiri didactice ale Sf. Ioan

Damaschinul și stihirile finale ale sărutării de pe urmă. În afară de Parastasul pe larg mai găsim în *Panihidă*, *Moștelnic* și *Liturghie* un *parastas mic*, prescurtare a celui mare sub titlul *Litania mică pentru morți*, în care, la eclenie, se face doar pomenirea generală a tuturor morților și nu pomenirea numina. La mănăstiri se face vineri seara și se numește Litie (procesiune) pentru că se merge în procesiune la cimitir, ieșind din biserică după slujbă. La catedrale și bisericile de mir parastasul acesta pe scurt (*Litania mică*) se face de obicei la sfârșitul Liturghiei și se numește *Trisaghtion* pentru morți, sau *Panihidă mică*. Această slujbă se face și la cimitir lângă mormânt, sau la casa mortului, cu ocazia pomenilor (parastasele) care se fac la termenele (sorocacele) stabilite după catină pentru pomenirea morților. Pomenirea morților în tradiția ortodoxă are caracter *general și special*. *Pomenirile generale* se fac în anumite zile din anul bisericesc și ele se fac pentru toți morții indiferent de data la care au murit (v. Pomeniri generale ale morților). *Pomenirile speciale* (particulare) sunt legate de ziua morții celui care se pomenesc și acestea sunt *parastasele*. Ele se fac la cererea rudelor celui mort, la anumite date sau *sorocace*. Subjele cu rugăcuni pentru pomenirea mortului (parastasele) se fac după tradiția veche și generală a Bisericii Ortodoxe la următoarele termene sau *sorocace*: ziua a treia (care corespunde de obicei cu ziua înmormântării), ziua a nouă și ziua a patruzecea (șase săptămâni) după moarte, la trei luni, la șase ani, la nouă luni și la 12 ani (cu un an după moarte) apoi, în fiecare an de ziua morții, până la împlinirea a

sapte ani de la moarte. *Explicația teologică sau simbolică* a acestor date este următoarea: la trei zile după moarte se face pomenirea mortului în cinstea Sf. Treimi, într-o care ne mântuim și în amintirea învierii celei de-a treia zi a Domnului, care este chezișie a învierii celor adormiți (I Corinteni 15, 20). La nouă zile se face pomenirea pentru ca răposatul să se învrednicească de părtaş a cu cele nouă cete îngerești sau cele nouă cete ale sfinților și în amintirea Ceasului al nouălea, când Domnul, înainte de a muri pe cruce, a făgăduit tălharului răul, pe care ne rugăm să-l moștenească și morții noștri (pomenirile la trei și la nouă zile existau și la grecii antici și la romani, care la 9 zile aduceau un ultim sacrificiu pentru mort (*novendiale sacrificium*). Pomenirea la 40 de zile (șase săptămâni) se face în amintirea înălțării la cer a Domnului, care a avut loc la 40 de zile după Învierea Sa, pentru ca tot așa să se înalte și sufletul nostru la cer. La trei, la șase și la nouă luni ($6 = 2 \times 3$, $9 = 3 \times 3$) se face pomenire în cinstea Sf. Treimi. La un an se face pentru că se urmează exemplul creștinilor din primele veacuri, care prăznuiau în fiecare an ziua morții martirilor și sfinților ca zi de naștere a lor pentru viața de dincolo. La 7 ani se face pentru că 7 este număr sfânt, amintind de cele 7 zile ale creației. Cărțile noastre de slujbă dau pomeniri morților până la 40 de zile și la 7 ani și o explicație fiziologică sau naturală, bazată pe analogia prin care trece descompunerea trupului omenesc până la completa lui descompunere. De ex. se face parastas la trei zile, pentru că în a 3-a zi fața mortului începe să se desfigureze în ziua a nouă pentru că atunci trupul mortului începe să se

struce, afară de mină, la 40 de zile, pentru că atunci se pierde și inima. Potrivit acestei interpretări, procesul descompunerii fizice urmează procesul invers al zămislirii și formării trupului omenesc în pantecele mamei. Alcătuirea omului se face tot a fel: în a 3-a zi se formează inima, în a 9-a zi se fixează trupul iar în a 40-a zi se alcătuește desăvârșit trupul. Se face la 7 ani, pentru că atunci trupul mortului e prefăcut cu totul în țărână. Datele (soroacele) pentru săvârșirea parastasei or mai sunt explicate și în legătură cu credințele populare despre *vămile văzduhului* prin care se crede că trece sufletul mortului până să ajungă la cer. Astfel, pomenirea din 7 zile a treia se face pentru că abia atunci s-ar înălța sufletul la cer, căci, în primele trei zile, sufletul dă lăcrăie trupului. Pomenirea (parastasul) din ziua a nouă se face pentru că atunci sufletul se înfățișează a doua oară lui Dumnezeu în cer pentru a-și se închina, după ce a vizitat răul. Pomenirea din ziua a patruzecă se face pentru că atunci ar avea loc judecata parastasului, după peregrinarea sufletului timp de 40 de zile prin toate *vămile văzduhului*, prin rai și prin *ad (Vămile văzduhului)*. Pomenirea mortului la datele (soroacele) de mai sus se face fie cu parastas și Liturghie (mai ales la 6 săptămâni, la un an și la 7 ani, după moarte), fie doar, de se numai col vâ, vin și colac la mormânt unde preotul face parastasul pe scurt (*Litra mică*) și stropește mormântul cu vin (așa se obișnuiește mai ales în primele 40 de zile după moarte). La 40 de zile și la un an, parastasul (pomenirea) se face cu masă (pomană) și se împart diferite lucruri de pomană pentru sufletul mortului, care sunt mai întâi binecuvântate prin

rânduiei de slujbă, înscrise în cărțile de cult (*Motufelnic*, București 1965, p. 275-279), „*Litia mică pentru morți și Rugăciunea care se citește de către preot la împărțirea hamelor și altor lucruri pentru cei adormiți în Domnul*”. Slujbele de pomenire a morților (*parastasele*) la soroace, nu se fac în orice zi a săptămânii, ci numai *joia, sâmbăta și duminica*. Dar ziua stabilită de tradiția constantă este *sâmbăta*. Săvârșirea parastaselor în zi de *duminică* este admisă ca o excepție sau ca un pogorământ pentru cei ce nu pot veni la biserică în zi de lucru, în legătură cu aceasta a avut loc o mare controversă în Biserica greacă, cunoscută sub numele de *cearta colivelor*, începând din sec. XVIII, dându-se în acest sens hotărâri contradictorii. *Parastasele* nu se fac în următoarele zile din cursul anului bisericesc: între 20 decembrie și 7 ianuarie, adică între cele 12 zile dintre Nașterea Domnului și Bobotează pentru că bucuria duhovnicească a marilor sărbători din acest răstimp nu trebuie să fie umbrată de dolul pentru cei morți, la praznice împărătești în Săptămâna Patimilor și în Săptămâna Lumnată (adică de la sâmbăta Florilor până la Duminica Tome), deoarece în săptămâna dinainte de Paște dolul este pentru Domnul Hristos, iar săptămâna următoare este consacrată bucuriei Învierii Lui, motiv pentru care se recomandă ca nici în duminicile Pentecostarului (dintre Paști și Rusalii) să nu se facă parastase și nu se fac nici de la lăsatul sec de carne (Duminica Înfricoșătoarei Judecăți până la Sâmbăta a doua din Postul Mare, Păresimii). În acest răstimp, parastasele se fac numai sâmbăta și duminica, deoarece

parastasele sunt legate de Liturghia normală (a Sf. Ioan sau a Sf. Vasile), care în timpul postului se săvârșește numai sâmbăta și duminica, în zilele de rând, de luni până vineri, săvârșindu-se Liturghia Darurilor celor mai înainte sfințiți).

PARAȘE (ebr. *parayot* de la verbul *paraș* a împărți) — se numesc pericopele (texte alese) din Vechiul Testament pentru a fi citite la slujbele religioase din sinagoga iudaică, în fiecare sâmbătă. La început se citeau părți din Lege (Pentateuhul sau cele cinci cărți ale lui Moise) împărțite în 54 de parașe; mai târziu s-au citit și părți alese din Profeți, corespunzătoare parașelor. Aceste texte din Profeți s-au numit *haftare* (Cărțile Profeților au fost împărțite în 85 de haftare, ca precădere acele texte care vorbeau de venirea lui Mesia). Creștinii au preluat de la iudei obiceiul de a cita la serviciile divine, anumite părți din Sf. Scriptură, atât din Vechiul, cât și din Noul Testament. Conform acestei împărțiri Noul Testament se citea în întregime într-un an, cum arată Sf. Ioan Hrisostom în Omilia a 10-a (Iov 38, 4).

PAREMIAR sau **PARIMIAR**, v. **Pemie**
PAREMIE sau **PARIMIE** παραμῖα, ἡ *paromia* — proverb, pildă, parabolă, denumire pentru lecturile biblice (pericopele) care cuprind în general *Proverbele* (Parimiile) sau *Pildele lui Solomon*, din Vechiul Testament. Cu timpul, termenul de *parmie* s-a extins la toate lecturile biblice folosite la slujba Vecerniei pentru că de cele mai multe ori aceste lecturi seiau din *Proverbele lui Solomon*, de aceea conținutul lor e plin de înțelepciune. Cartea de slujbă care cuprinde aceste lecturi

biblice (paremiu) se numește *Paremiar* sau *Parimiar*. Parimiarul a fost tradus în limba română de Dosoftei Mitropolitul Moldovei, la Iași în 1683. Din Paremiar se citește la Vecernia sărbătorilor din perioada Octoihului și a Pentecostarului și la Vecernia ziilor de rând din perioada Triodului (miercuri și vineri seara, din săptămâna premergătoare Postului Mare și în toate zilele din Postul Mare, v. **Lecturi biblice**).

PARENETIC, *predica parenetică* — predică cu conținut moralizator.

PARENEZA — predică ocazională, legală de un eveniment, v. **Necrolog**, **Panegiric**.

PARENTALIA (lat. *parentalia*, -ium = comemorări anuale pentru sufletele strămoșilor — *parentes* = părinți) — străveche sărbătoare păgână de vară prin care strămoșii noștri romani îi pomeneau și cinsteau pe morții lor, pe părinți — *parentes*, de unde *Parentalia*. Biserica Ortodoxă a încreștinat această zi, pe care poporul român n-a înlăturat-o din tradițiile lui. Ș. Biserica a încadrat-o în cultul ei, dând un sens creștin riturilor și ceremoniilor legate de cultul morților, păstrând ca zi de pomenire a morților sămbăta din ajunul Rusalilor, numită și Moșii de vară (rus *Троицкая* adică *a Treimii*). Parentalia este sărbătoarea romană a Rozalilor, când la mormintele celor răposați, în luna mai se aduceau libați și făclii aprinse și se presărau peste morminte trandafiri (lat. *rosa*, -ae, care au dat italianul *rosalia*). Rozalile romanilor au fost încreștinate în perioada daco-romană (sec. II-VII), cuvântul slavizat a deveni Rusalile (Cincizecimea). Parentalia s-a păstrat în sămbăta Rusalilor sau „Moșii de vară”, când se fac, la ortodocși, pomenirile

morților atât la biserică, cât și în cimitire, atunci se împart, pentru cei morți, colaci și oale de pământ (simbol al trupurilor celor morți) cu apă sau vin în ele, având la toate flori sau cireșe (v. **Moșii de vară**, **Pomeniri**). Slujba pentru pomenirea generală a morților care se face în această zi este cuprinsă în ziua respectivă din cartea de slujbă numită *Pentecostar* (F.B.I.G., p. 3.4).

PARETESIS — retragerea din scaun, de bună voie, a unui ierarh (episcop, mitropolit, patriarh).

PARIA — în sens peiorativ, cuvântul denumește pe declassații societății v. **Brahmanismul**.

PARIMLAR v. **Paremie**.

PARIMIE v. **Paremie**.

PARIVRAJAKA — călugăr cerșetor, în religia brahmană, v. **Brahmanismul**.

PAROH (lat. *parochus* i, gr. *πρόκοσ* ó *parokos* = cel ce furnizează, cel care răspunde, gazdă) — se numește, în Biserica Ortodoxă preotul care poartă grija unei parohii d.p.d. v. administrativ (v. **Parohie**), fiind în același timp și preotul slujitor al bisericii acelei parohii. Dacă parohia este foarte mare și depășește numărul reglementar de familii, atunci la aceeași biserică pot sluji mai mulți preoți care-și împart între ei parohia, având fiecare un număr de familii pentru împănirea diferitelor servicii divine, pe teren (botezări, sfințări, înmormântări). Dar chiar dacă la aceeași biserică, din necesitățile expuse mai sus, slujesc mai mulți preoți, *parohul* este numai *unul singur*. Diferența între paroh și ceilalți preoți slujitori este doar de ordin administrativ, din punct de vedere al harului,

top preotii sunt egal între ei fiind sfințiți prin aceeași unică Stantă Taină a Preției sau Hirotoniei.

PAROHET (עֶרֶב) — perdea, Cortul Mărturiei, primul locaş de rugăciune al poporului evreu, realizat de Moise după îndrumările date lui de Iahve. Avea două încăperi: *Stanta* (în care se afla candelabruul cu şapte lumini şi masa pentru puneri înainte — pentru ertă) şi *Stanta Sfințelor* (încăperea cea mai sfântă, în care se afla Chivotul Legii), aceste două încăperi erau despărțite printr-o perdea care se numea *Parohet* — a cărei reminiscență s-a păstrat în *Iherusalim* împărătești din biserică creștină. Și în templul construit de Solomon se afla această perdea (*Parohet*) între Stanta și Stanta Sfințelor. *Parohet* se numește și perdeaua care acoperă, în sinagogă, Chivotul Legii.

PAROHIE (παροικία η — *paroikia* — a locui împreună, a fi în același loc) — denumire folosită la început de evreii din diaspora pentru comunitățile evreiești răspândite în întreaga lume pășană. De la evreii au trecut din urmă spre a denumi *prima comunitate creștină* din orașe (MEG 119 p. 138). La început al creștinismului, *parohie* se numea totăitatea creștinilor dintr-un oraș sau sat. Începând din sec. V-VI, s-a înțeles prin *parohie* comunitatea creștină dintr-o anumită circumscripție bisericească din orașe sau sate, condusă de un preot. Conform Statutului Bisericii Ortodoxe Române art. 41 „parohia este comunitatea credincioșilor clerici și mireni de religie creștină ortodoxă, așezați pe un anumite teritoriu și credinciași păstoriți unui preot paroh”. Administrativ, *parohia* este celula sau unitatea cea mai mică a

Bisericii creștine. Ea a evoluat din vechea enorie (ἐνορία ἐγκύριος — *enoria eghorios* — parohie situată la țară), unitate administrativă mai mică a „parohiei”, pastorită de un preot cu delegație temporară, de episcop. Cu timpul, enorme parohia e de astăzi s-au desprins ca organizație de biserică principala — vechea „parohia” și au devenit biserici independente de sine stătătoare, conduse de preoți cu delegație permanentă, preoți rămânând totuși dependenți de episcop. Așa s-au format parohiile de astăzi fiind denumite ca acest înțeles începând din sec. VI în Apus și mai târziu în Răsărit. *Simbolul* parohia este *trupul mistic al lui Hristos*, în care viază și lucrează harul lui Dumnezeu și în care trebuie să se integreze orice creștin, pentru a fi părtaș a har și a dăruirii mântuirii. Tot creștinul trebuie să aparțină unei parohii — să fie legați de același altar și același slujitor în care conștină în lume lucrarea mântuitoare a lui Hristos.

PARTENOCOMII sau **PARTENONE** (παρθενότητες, το — *partenaghihetos* — institut de tinere tele) — erau în Biserica creștină veche un fel de camine de adăpost pentru tinerele fete ortodoxe, spre a fi apărate de vicisitudinile vieții, *partenocomiile* aveau o organizare *quasimonastică* și tinerele erau pregătite slujirii Bisericii. *Partenocomiile* erau conduse și organizate de episcopi și clerici din subordinea lor. Când nu erau și orfelinate, aceste institutii nu au durat, căci cu timpul au fost înlocuite mănăstirilor de călugărițe, cu care s-au contopit (I. S. IAS).

PARTENON (Παρθενών — *partenon* — casa fecundarelor) — templu închinat Atenei, zeita dreptății în mitologia greacă, templu ale

cărui turne pline de măreție se văd și azi pe Acropolis (o altă munteasă în Atena, capitala Greciei). Templul a fost construit în epoca lui Pericle (sec. V î.Hr.), la cererea lui Fidias, cel mai mare sculptor al Greciei antice.

PARUSIA (παρουσία η παρουσία = *parusia / deiterra* = a doua venire) — dogma creștină despre a doua venire a Domnului Hristos cuprinsă în Simbolul credinței. „Și arăși va să vie cu sava să judece vii și morți...” (art. VII). Atunci va avea loc Judecata de Apoi (v. Judecata viitoare). A doua venire a Mântuitorului, despre care găsim rețineri în numeroase locuri din Sf. Scriptură, va fi într-un timp necunoscut oamenilor și chiar îngerilor, număla lui Dumnezeu Tatăl. „Iar de ziua și de ceasul acela nimeni nu știe, nici îngerii din ceruri, nici Fiul ci numai Tatăl.” (Matei 24, 36). Acesta este răspunsul pe care Mântuitorul îl dă Apostolilor, cu care vorbind despre ceea ce vor fi aceștia îl întreabă: „Spune nouă când vor fi acestea și care este semnal venirii tale și al sfârșitului veacului?” (Matei 24, 3). Indemnându-l să fie pregătit, le spune: „Parabola celor zece fecioare” care este un avertisment pentru toți creștinii din toate timpurile: „Privegheați deci, că nu știți în care zi vine Domnul vostru” (Matei 24, 42). Răspunzându-le care va fi „semnal” Mântuitorul le-a vorbit despre unele semne ce vor vesti sfârșitul și a doua Sa venire: predicarea Evangheliei la toate popoarele și creștinarea lor și a evreilor, „că impietarea s-a făcut lui Israel în parte, până ce va intra tot numărul neamurilor. Și astfel întregul Israel se va mântui...” (Romani 11, 25-26). „Se va propovădui această Evanghelie

a împărăției în toată lumea spre mărturie la toate neamurile” și atunci va veni „sfârșitul” (Matei 24, 14). A doua venire va fi precedată de venirea pe pământ a profeților Vechiului Testament: Enoh și Ieie, care vor predica pe Hristos, dar vor fi răpuși de Antihrist, dușmanul neîmpăcat al lui Hristos (Apocalipsa 11, 3-6-7). „Și vor da putere celor doi martori ai mei și vor prooroci...” Aceștia au putere să închidă cerul, ca ploaia să nu plouă în zilele proorociilor, și putere au peste ape. „Iar când vor isprăvi cu mărturia lor, fără care se ridcă din adânc va face război cu ei și îi va birui și îi va omori.” Apariția lui *Antihrist*, simbol al răutății, dușmanul lui Hristos, va fi a sfârșitului lumii spre a combate pe Hristos, dar Antihrist va fi supas la a doua venire a Domnului. „Și atunci se va arăta cel fără de lege, pe care Domnul Iisus îl va ucide cu suflarea gurii Sale și îl va nimici cu străjucirea venirii Sale. Iar venirea aceuia va fi prin lucrarea lui satan, însoțită de tot felul de puteri și de semne și de minuni mincinoase” (II Tesaloniceni 2, 8-9). Mântuitorul arată Apostolilor o parte din aceste semne care, deși încă nu au existat, atunci vor avea un caracter predominant: „Căci se va ridca neam peste neam și împărăție peste împărăție și va fi foamete și ciumă și cutremure... nu vă speriați că acestea să fie toate, dar încă nu este sfârșitul...” Căci se vor ridca hristoși mincinoși și prooroci mincinoși și vor da semne mari și chiar minuni, ca să amăgească, de va fi cu puțință și pe cei alesi” (Matei 24, 7-8 și 24). Natura va vesti venirea a doua prin catastrofe, iar în final prin proiectarea pe cer a semnelor Sfintei Cruce (semnul Fiului Omului) iar soarele se va întineca și luna nu va

ma da lumina ei, iar stelele vor cădea din cer și puterile cerului se vor zgudui. Atunci se va arăta pe cer semnul Fiului Omului și vor plânge toate neamurile pământului și vor vedea pe Fiul Omului venind pe norii cerului, cu putere și cu slavă mare” (Matei 24, 29-30). Atunci, la a doua venire, Mântuitorul va face și Judecata universală, când fiecare va se va da pedeapsa și răsplata definitivă: „Căci Fiul Omului va să vină întru slava Tatălui Său, cu îngeri Săi, și atunci va răsplăti fiecare după faptele sale” (Matei 16, 27) (v. **Judecata de apoi**). *Parusia* se mai numește în unele regiuni (ca nordul Moldovei) și pomenirea individuală și nemtreruptă a morților, la toate sturghile din cursul unui an bisericesc, așa cum se obișnuiește la unele biserici parohiale.

PASAHALIA — Paschalia

PASAPNOARII (πᾶσα πνοή — *pasapnoi* — toată suflarea) — denumire grecească pentru cele trei stihuri „Toată suflarea” care se cântă înaintea Liturghiei Liturghiei Liturghiei Liturghiei și sărbătorii. Li se zice *pasapnoarii*, spre a le deosebi de „Toată suflarea” Laudelor Liturghiei, care încep tot așa.

PASĂREA *Mănăstirea Pasărea* (în apropiere de Brăncuși-Alfov) — așezare monahală de mănăstire, datând de la începutul sec. XIX (1813), întemeiată de arhimandritul Timotei și călugării de la Cernica. Biserica nouă a fost zidită în 1846 și restaurată în vremea patriarhului Justinian (a doua jumătate a sec. XX).

PASCALIA, PASCALII — tabele cuprinzând data Paștelui, calculată pe marea mișcare a Soarelui și a Lunii.

PASCĂ — cu înțeles de anafură, pâine sfântă, care se dă în noaptea de Paște, la biseri-

că, după slujba Învierii, azimă, pâine nedospită, pe care o consumă evreii cu prilejul sărbătorilor pascale, azima, pâinea de împărtășanie la catolici, pasca de Paște pe care o pregătesc gospodinele ortodoxe, un fel de cozonac umplut cu brânză de vaci, smântână și ou.

PASTOFORI (παστοφόρος — *pastoforos*) — erau, în religia veche a egiptenilor, membrii unei organizații religioase, care în timpul procesiunilor din cadrul cultului zeilor purtau un dulăp or cu reprezentări sacre, numit *παστός* — *pastos*, lat. *thalamus*. O inscripție descoperită la Tomis (Constanța) consemnează existența aici a acestor pastofori (DVR).

PASTOFORIU v. Absidiolă, Altar

PASTOR — conducătorul religios al unei comunități protestante sau neoprotestante

PASTORAL — ceea ce ține de activitatea pastorală, adică de activitatea de educație spirituală a unei parohii. Un aspect constă în trimiterii unei *Pastorale*, scrisoare deschisă trimisă unei parohii, de către ierarhia locului, spre a fi citită credincioșilor în biserică, cu prilejul marilor sărbători creștine (Paște, Crăciun), cuprinzând învățături legate de sărbătoarea respectivă, precum și salutarea duhovnicească, cu binecuvântări adresate credincioșilor. *Pastorală* se numește și discipula din cadrul Teologiei creștine, la care se studiază metodele și căile prin care poate reuși un preot să îndrumeze, să formeze și să întărească sentimentul religios creștin în conștiința păstoriilor sale, adică membrii parohiei pe care o conduce. Termenul „pastoral” se referă și la creații literare și artistice inspirate din viața în mijlocul naturii. Termenul derivă

de la *păstor*, nume dat celui ce îngrijește, supraveghează o turmă: simbolic, termenul s-a transformat pe plan religios, închipuindu-l pe conducătorii religioși care păzesc, supraveghează, călăuzesc spre Dumnezeu sufletele credincioșilor, care împreună formează „turma”. Biserica Mântuitorul Iisus Hristos, întemeietorul Bisericii creștine însuși S-a numit „Păstor”. „Eu sunt păstorul cel bun. Păstorul cel bun își pune sufletul pentru oile sale” (Ioan 10, 11).

PASTORALA v. Pastoral

PAȘTE, PAȘTILE sau *sărbătoarea anuală a Învierii Domnului* este cea mai de seamă dintre praznicile împărătești în creștinătatea ortodoxă, „al praznicelor praznic, sărbătoarea sărbătorilor” (cum este numit în Canonul Paștor din *Pentecostar*). Din punct de vedere calendaristic, de sărbătoarea Paștor este legat tot ciclu nobil de sărbători al anului bisericesc (liturgic). De această dată e legată ordinea (succesiunea) și denumirea duminicilor de peste an, cu evangheliile și apostolele care se citește la Liturghie în tot cursul anului. Importanța acestei sărbători i-o conferă și ciclul de trei zile, cât se sărbătorește. Cuvântul *Paște* (folosit de obicei la forma de plural *Paschae*), e de origine ebraică (*Pesah* = trecere) și era folosit pentru sărbătoarea azimilor (*Pascha*), sărbătoare anuală în amintirea trecerii prin Marea Roșie, când s-au eliberat din robia egipteană (leșire 12-27), la 14 Nisan (prima lună plină de după echinocsiul de primăvară). După unele păreri, termenul Paști, cât și sărbătoarea iudaică Pascha, ar fi de origine egipteană (în lb. egipteană *Pašeh* = trecere). În timpul robiei în Egipt se sărbătorea, în varea

Nilului, ziua echinocsiului de primăvară, adică a trecerii soarelui din emisfera australă în cea boreală (nordică), ca zi a biruinței umane asupra întunericului. Evreii au păstrat denumirea și serbarea dându-i însă un sens religios și național. Din ebraică, cuvântul a fost preluat de creștini, fără a fi vreo legătură, decât de nume, între sărbătoarea creștină a Paștor și, vechea sărbătoare iudaică Trecerea cuvântul a în vocabularul creștin și ar explica prin faptul că evenimentele istorice comemorate în sărbătoarea creștină (patimile, moartea și Învierea Domnului) au coincis cu Paștele evreilor din anul 33 fiind însă de-a sine înteles că obiectul sau motivul Paștelui creștin este cu totul altu decât cel al evreilor, între cele două serbări nefiind altă legătură decât cea de coincidență de nume. Paștele constă în cea mai veche sărbătoare creștină. Împreună cu Duminica, sărbătoarea săptămânală a creștinilor se sărbătorește din epoca apostolilor. Numele de *Paști* s-a călăuzit început de primii creștini comemorarea Cinei de Taină, care avea loc în seara zilei de 14 Nisan, aceluși în ziua dinaintea Duminicii Învierii. Comemorarea consta într-o masă rituaală care imita Cina și era însoțită de slujba Sfintei Euharistii. Denumirea de „Paști” a trecut însă la creștini de la comemorarea Cinei la comemorarea morții Domnului. Mielul care era jertfit și mâncat la masa pascală a evreilor (în amintirea mielului pascal din ultima noapte a robiei din Egipt, când Moise l-a trecut Marea Roșie și l-a eliberat, era considerat ca imagine sau preînchipuire a Mântuitorului, Care S-a jertfit ca un miel, pentru răscumpărarea păcatelor noastre (Isaia 53, 7,

ioan 1:29 și a). În sensul acesta (de jertfă) e întrebuințat cuvântul *Paște* la St. Apostol Pavel (1 Corinteni 5:7). Comemorarea anuală a Cănei stă decă la originea sărbătorii creștine a Paștilor. Reglementându-se durata Postului Paștelui, a fost mutată comemorarea Cănei din noaptea de 3 Nisan, adică din Iulian din miază noapte și s-a hotărât ca ea să se facă în noaptea de sâmbătă, spre a nu se întrerupe Postul prin mesele rituale din seara Jertfei Patimilor. Paștele însemna deci, la primii creștini, comemorarea anuală a celor trei momente din viața Mântuitorului: *Cina, Patimile și Învierea*. Cu timpul însă interesul cuvântului *Paște* s-a restrans numai la sărbătoarea Învierii — așa cum îl înțelegem noi astăzi. Întrucât în Biserica veche nu a existat neînțelegeri privind data serbării Paștelui și pentru a le curma, Sfinții Părinți au hotărât în cadrul Sinodului I Ecumenic, că Paștele să se serbeze de toată creștinătatea numai *Duminică* și aceasta să fie în prima Duminică cu lună plină, după echinocliul de primăvară. Dacă însă prima lună plină (14 Nisan) de după echinocliul de primăvară (21 martie) cade duminică, atunci se va serba în duminică următoare, pentru a nu corespunde cu Paștele evreilor, care se serba totdeauna la 14 Nisan. Data Paștilor poate varia într-un interval de 35 de zile (între 22 martie - 25 aprilie). Pentru aceasta s-au stabilit încă din secolul I tabele cu data Paștilor (numite Pascarii), pe mai mulți ani. Dar din cauză că nu toată lumea creștină folosește același calendar bisericesc (unii încă mai folosesc calendarul iulian, adică vechiul calen-

dar neîndreptat — stil vechi, — a rămas pe cel gregorian, îndreptat încă din 1582, decă stilul nou — în Apus și o parte din Răsărit (prin care și România) s-a hotărât ca în toată Biserica Ortodoxă (indiferent de calendar urmează), Paștele să fie serbat la aceeași dată, și anume după Pascaria stilului vechi. Această hotărâre s-a luat în 1927 și a fost întărită de Consiliul interortodox de la Moscova din iulie 1948. Privitor la modalitatea sărbătoririi Paștilor, cea mai mare sărbătoare creștină, ea era și este privită ca o zi de bucurie (bucuria Învierii Domnului), marele eveniment din istoria mântuirii noastre, care stă la temelă credinței și a Bisericii creștine (1 Corinteni 15:14). *Tradătorii* creștinii vopsesc ouă roșii, pregătesc mie și cozonaci, iar sărbătoarea tine trei zile. La evreii ține 8 zile și ei mănâncă *pașă* în loc de pâine, adică un fel de azimă, în foi subțiri și uscate (pâine nedospită).

PAȘTELE BLAJINILOR v Pomeniri generale ale morților

PAȘTELE CAILOR — zicală populară, care își are originea în unele legende legate de Nașterea Mântuitorului. Astfel se spune că atunci când Maica Domnului trebuia să nască, s-a adăpostit în staulul cailor, dar aceștia au tropotit atât și au măcat tot lanul, încât ea, ca să poată naște s-a mutat în staulul boilor, aceștia fiind blânzi și liniștiți au fost binecuvântați, dar pe cai s-a blestemat. Maica Domnului să nu fie niciodată sătulă decât în ziua de Ispăș, dar și atunci numai un ceas. *Ispăș* se numește în popor sărbătoarea Înălțării Domnului care este la 40 zile după Învierea Sa). Atunci sunt *Paștile cailor*, căci atunci, iarba fiind din belșug se saturează și ei, și încep să dea din cap, în semn că

sunt săta. În sens peiorativ, zicala se referă la un timp inexistent, deoarece căi nu au Paști și de aceea se spune despre ceva ce nu se poate realiza, că va fi la „Paștile căilor” (S. F. M. SR, p. 340).

PATENA (lat. *patena* *patina* gr. *πατανη*, *η* — *patani*, sau *δίσκος*, *ο* — *o diskos* = disc vas — al *plut* — esic) — este denumit a catolic Sf. Disc, adică vasul larg pe care se așează la prăsnind al Sf. Agnet și miridele, care se pregătesc pentru Eucharistie. Simbolice acest vas — chipurile țesut în care s-a — ascut lix s. v. Disc Sf. Disc.

PATER (lat. *pater* — părinte gr. *πατερ*, *ο* — *patras* = pre v. — că ugăr, — mod de adresare către un preot sau că ugăr în catolicism, corespunzând la ortodox formulei de adresare „*părinte*”.

PATALA v. **Hinduismul**.

PATERIC (de la lat. *pater*, sive *paterikuā*) — carte cu biografin ale unor că ugări și aștri, care pentru curăția și sfîntenia vieții lor au rămas în memoria Bisericii fiind trecuți în randul caviș lor și sfînșilor (ex. *Patericul rominesc* de Ioanice Bălan ș.a.).

PATERITA sau **Cârja** sau **Toiagul păstoresc** (*πατερισσα*, *η* — *paterisa*, lat. *crux* *ο* *παβδος*, *δίκανικιον*, *τό* — *o ra d s dikanikon*, lat. *baculus pastoralis*) — obiect care face parte din insignele sau ornate e arhierest, este un baston înalt (cât un stat de om), din lemn ori metal, împodobit cu plăcuțe de aur, fideș sau argint. El se termină la capătul de sus cu un ornament reprezentând doi șerpini înfrunți, peste care se suprapune un glob surmontat de o mică cruce. Pe năterul toiagului se înfășoară de obicei o maramă

cusută cu fir pentru podoabă și pentru a fi mai ușor de purtat. La început, în Orient, paterita era un baston simplu din lemn, care avea la capătul de sus o cruce în formă de T. Forma împodobită de azi a cărjei arhierest a fost influențată de același *kanikon* — un baston înalt, purtat de ofițeri ca și imperiale la ceremonii. Pană în secolul XV în, carja era purtată numai de patriarhi și metropolit. Această carjă se înmânează arhieru — cînd intră în biserică și slujește, iar cînd nu slujește și doar stă la slujbă, arhieru poartă carja obișnuită, mai simplă, cu care merge și în afara bisericii. Prototipul cărjei arhierest este în Vechiul Testament — agășii lui Aaron, care a odrăștit (a odrăștit) în chip minunat (spre a întări puterea sa în fața faraonului — Numeri 17-8). De aceea — *carja* simbolizează paterca de a păstori. Biserica și autoritatea pastorală a arhieru — cei doi șerpini — ormează carja simbolizează înțelegerea pastorală (Matei 10-6), iar globuleta cu cruce simbolizează globul pămîntesc și pe Hristos, Care a stăramat prin cruce păcatul (diavolul care sub chip de șarpe a ispitit pe primii oameni), de aceea carja — în întregimea ei, simbolizează și Crucea lui Hristos în nămele Căruia păstorește arhieru — după un — interpret, carja mai semnifică și trestia pe care a fost pus baretele de la Pateni.

PATERNUS, episcop de Tomis (498-520) — este primul și singurul episcop de Tomis cunoscut sub titlul de *episcopus metropolitani*. Această titulatură arată că, în timpul împăratului bizantin Anastasius, sub autoritatea episcopului Paternus din metropola tomiiană se aflau alte episcopate mai noi înfiunțate în unele centre importante de pe teritoriul

Debroge Numele lui Paternus este înscris pe un prețios disc de argint aurit (*patena*) ce face parte din marele tezaur descoperit în 1917 la *Maleria perescepmia* (Ucraina) aflat azi la *Muzeul Ermitaj* din Petersburg (DVR).

PAIEȘI („principe preot”) — se numea în regea asiro-babiloniană *Marele preot* care întrunea puterea religioasă, dar și pe cea politică. Adevărat regele împlinea această funcție de mare preot, aducând sacrificiilor în numele poporului. Căuta preotul era foarte puternică și împărțea după diferitele funcții ce îi reveneau: unii preot aduceau sacrificiile, alii rosteau rugăciunile, alții, exorcizii, practicau riturile și rosteau descântece pentru însăși și pentru celorlalte nave, alții, *haru*, prezicau viitorul prin diferite mijloace: observau mersul astrolor, interpretau visele, cercetau mișcările stelelor, animațiile și sacrificiile etc.

PATIMI Patimile Domnului — ca referire la suferințele suferite de Iisus Hristos comemorate în Săptămâna Patimilor de către Biserica creștină — în afară de înțelesul de suferință — a patimii se chinat — cuvântul *patima* (*patim*) subînțelege *patimă*, *vicul*. Se spune „a căuta în patima betierii” care vine de la băutură sau a te vicia care duc pe om la distrugerea fizică și spirituală. În acest sens, de *patimă grea* care împiedică mântuirea conștient, *patima* este condamnată de *Biserica*, fiind considerată opera diavolului. Nestăpânirea de sine, tentația de a te lăsa copleșit de cer mereu satisfăcut, depășesc păcatul care ar putea fi o cădere accidentală și devine patimă, săbind până la arăbărie viciul omului. Analizând cauzele ce duc pe om în robia patimilor Sf. Antonie cel Mare ne spune: „Cel

ce nu sunt mulțumit cu cele ce am la îndemână pentru trai, ci poftesc mai mult, se face robu patimilor” — căci „înaintea tuturor patimilor stă încomina pântecelui și poftirea celor lumesti. „Omul este războiul de simțurile trupului său, prin patimile sufletului, dar simțurile trupului sunt cinci: văzul, auzul, gustul, mirosul și pipăitul. Prin aceste simțuri, căzând ticălosul suflet în cele patru patimi: a se se face orb, iar cele patru patimi ale sufletului sunt: *slăvia deșartă, hăruia, mânia și frica* — dar cea mai mare și fără leac boală a sufletului este *necredința* în Dumnezeu și urirea de slavă. Patimile sunt deopotrivă ale sufletului și ale trupului, dar „dacă vrei să fii rob patimilor și marș dacă vrei, eşti liber să nu te picezi patimilor, fiindcă Dumnezeu te-a făcut cu voie liberă. Stă deci în puterea omului să se aleagă singur pierzania sau mântuirea, căci „viața trupului și hăruia de mândă bogăție și putere în viața aceasta, i se face sufletului moarte — dar cel ce biruie patimile trupului se închină cu nemurirea”, ajutat fiind de puterea lui Dumnezeu fiindcă „*de un știință și frica de Dumnezeu aduc îndurarea de patimi*”, dar „află du se în suflet necunoaștința lui Dumnezeu, patimile rămân nevindicate” (*Idem* I, pag. 4-3).

PATMOS — insulă în Grecia în Marea Egee, unde după tradiție, în vremea persecuțiilor împ. Diocetian (sfârșit secolul III) a fost exilat Sfântul Ioan Evanghelistul, care în urma revelației divine a scris aici cartea profetică intitulată *Apocalipsa* (an 191-96) și care încheie și ciclul cărților Noului Testament.

PATRAETR v. **Epitrahil**

PATRIARH (πατριάρχης) — *patriarchus* — părintele unei comunități, al unei țări etc.

patriarh) — este ierarhul care deține cel mai înalt rang în conducerea unei Biserici Ortodoxe, v. **Mitropolit**) În ierarhia Bisericii Ortodoxe Române, patriarhia este *intâinu stătător* e se bucură de toate drepturile stabilite în sfîntele canoane și în regulamentele bisericești. Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române este și Arhiepiscopul Bucureștilor și Mitropolit al Ungrovlahiei. Titlatura sa este „Înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop al Bucureștilor Mitropolit al Ungrovlahiei și Preafericitul Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române”. Pomenirea numelui său la serviciile religioase se face în conformitate cu sfîntele canoane și cu practica Bisericii Ortodoxe Române. Vestimentația Patriarhului este de culoare albă și, ca semn distinctiv, poartă două îngroșări și o cruce, ca și monșii camilafcă albă, cu cruce. Patriarhul Bisericii Ortodoxe din Constantinopol poartă denumirea de Patriarh Ecumenic, începînd din secolul VI, dar care s-a pierdut după proclamarea autocefaliei Bisericii ortodoxe. Au fost numiți *patriarhi* strămoșii poporului evreu: Avraam, Isaac și Iacov, precum și cei doisprezece fii ai lui Iacov din care căror seminții s-a născut poporul israelitean (evreii). Istoricul este cuprinsă în Biblie, în Vechiul Testament (Cartea Facere), v. **Mitropolit**.

PATRIARHIE — se numește organul a bisericească condusă de un patriarh (v. **Patriarh**, **Mitropolit**). Biserica Ortodoxă Romană este organizată ca Patriarhie cu titlatura *Patriarhia Română*, rang la care a fost ridicată prin Legea din 23 februarie 1925. În subordinea ei se află cele cinci mitropolii din interior (Mitropolia Ungrovlahiei, a Moldovei și Sucevei), a Ardealului, a Olteniei și a

Banatului), fiecare avînd a randul lor în subordine, sub raport canonic și administrativ, câte două sau trei episcopii și arhiepiscopii, ca și cele din exterior (Mitropolia Ortodoxă pentru Europa Centrală și Mitropolia Basarabiei). *Patriarhie* se spune și catedralei patriarhale din București, care se află pe dealul din Palatul Unirii, unde se află și Palatul patriarhal. Catedrala Patriarhiei B.O.R. (fosta Mitropolie a Țării Românești) a fost zidită la jumătatea secolului al XVII-lea (1656) de Domnitorul Constantin Șerban Basarab. Întă, ca biserică de mănăstire, apoi transformată în Mitropolie de Constantin Brancoveanu și apoi catedrală patriarhală, din 1925, când B.O.R. a devenit Patriarhie (primul patriarh Miron Cristea). În interiorul bisericii se păstrează, într-un sacru de argint, moaștele Sf. Domnitor Basarabov patronul Bucureștilor, v. **Dimitrie**.

PATRISTICA v. Patrologie

PATROLOGIE (de la gr. πατήρ — *pater* — părinte, πατέρες — *pateres* — părinți și λόγος — *logos* — cuvînt, și întă) apare ca termen ca formă în secolul XVI, pentru aceea de scrip. nă storică a teologiei al cărei obiect de studiu îl constituie viața, scrierile și învățătură Sfîntilor Părinți și scriitori bisericești care au trăit și au scris în primele opt veacuri ale dezvoltării Bisericii creștine — secolul VII. Deși este o istorie a vechii literaturii bisericești, *Patrologia* urmărește criteriul literar, ci pe cel teologic, punînd accentul nu pe formele literare, ci pe *cuprinsul teologic doctinar* rămînînd o de scrip. teologică. *Patrologie* este numită și *Patristica* sau *Teologie Patristică*, tocmai fiindcă are ca scop aprofundarea învățăturii Părinților bisericești.

Patrologia studiază viața Sfinților Părinți și scriitorii bisericești, nu numai pentru a fixa conjunctural în timp opera lor, dar și pentru a reliefa frumusețea morală și măltuirea spirituală a vieții lor care trebuie să fie pildă și stimulent pentru cititori. Studiază scrierile lor pentru că ele sunt tezaurul Sfinței Tracții și izvorul teologiei creștine post-patristice, *înviștăturilor* împreună cu cea a Sfintei Scripturi, a Sinoadelor Ecumenice, a mărturisirilor de credință și a cărților de cult, *este normativă* pentru credința noastră

PAL S v Paos

PAVE CERNIȚA v Noptânda

PAVEL, *Sf. Apostol Pavel* (lat. *Paulus* = mic) – numit și *Apostolul Neamurilor* (pentru susținuta sa activitate misionară, de încreștinare a păgânilor greci și romani), deși n-a făcut parte din numărul celor doisprezece Apostoli care L-au urmat pe Iisus, deoarece Pavel s-a convertit la creștinism după moartea Mântuitoru. În cartea *Faptele Apostolilor* (din Nou Testament) aflăm despre viața și activitatea sa. Important este faptul că, iudeu de origine, pe cât de zelos era în apărarea iudaismului, ca fanseu învățat și cărturar, va deveni și mai înflăcărat propovăduitor al creștinismului după minunata sa convertire de pe drumul Damascului. Mergând să distrugă comunitatea creștină din acest oraș, el are o revelație și rămâne orb, fiind învățat de o lumină strălucitoare, din care aude un glas mustrător: „Saule, Saule, pentru ce Mă prigonești?” (Saul era numele său dinainte de convertirea la creștinism). Inspăimântat, el întreabă: „Cine ești, Doamne?” Și Domnul i-a răspuns: „Eu sunt Iisus, pe Care tu Îi

prigonești”. Și Saul întreabă: „Doamne, ce vrei să fac?” (Fapte 9:4-6). Această trecere bruscă la ascultare este preluul convertirii lui. La porunca lui Iisus el merge în cetate, unde rămâne la o casă și „trei zile” n-a mâncat, nici n-a băut”. Aici îl caută Anania, creștin din Damasc, cărui, într-o vedenie, i se arată Saul, și Domnul îi poruncește lui Anania să-l găsească pe Saul, să-i redea vederea și să-l boteze în numele lui Hristos. Cuvintele Mântuitorului către Anania constituie indirect chemarea lui Pavel la apostolat (Pavel este numele pe care Saul i-l primește la botez), așa cum au fost chemați și cei 12 Apostoli, care L-au urmat pe Iisus în viață și au fost martorii faptelor și minunilor Sale. Iisus i-a zis lui Anania: „Mergi, fiindcă acesta Îmi este vas ales, ca să poarte numele Meu înainte neamurilor și a regilor și a fiilor lui Israel, căci Eu îi voi arăta câte trebuie să pățenească el pentru numele Meu”. Și a mers Anania și a intrat în casă și, punându-și mâna peste el, a zis: „Frate Saul, Domnul Iisus, Cel ce ți S-a arătat pe calea pe care tu veneai, m-a trimis ca să te văd și să te umplu de Duh Sfânt” (Fapte 9:15-17). Anania era episcop și avea darul de a ști, pe care și l-a primit de la Apostoli. Chemarea lui Pavel fusese deci hotărâtă de Domnul. Pavel n-a venit ca om care convertit, ci el trebuia să aibă un rol deosebit, ca un Apostol al Domnului. Această vrednicie de Apostol va fi întru totul justificată de întreaga activitate pe care Pavel o va desfășura, propovăduindu-L pe Hristos „la toate neamurile”. Pavel și-a dăruit întreaga viață apostolatului, a care Iisus însuși l-a chemat, așa cum și mărturisește într-una din epistolele sale: „Nu eu mai trăiesc, ci Hristos

trăiește în mine” (Galateni 2, 20) În lungile sale călătorii (dintre care trei sunt cele mai importante) în Imperiul Roman, el străbate Asia Mică, Grecia, Macedonia și ajunge la Roma, unde, după a treia mare călătorie, el va fi judecat și condamnat la moarte, căc venind împărat Nero, acesta interzice propovădirea creștinismului. *Pavel este martirizat* prin tăierea capului în anul 67 și înmormântat la Roma, unde o frescă extramuros din biserica San Paolo întărește, într-o fină, scena tăierii capului Sfântului Pavel. Apostolul neamurilor. Predicile însufleșite ținute de Pavel în bisericile comunităților creștine pe care le-a vizitat în călătoriile sale misionare nu ni s-au păstrat căci din nefericire probabil în acea vreme nu era obiceiul ca cineva să le consemneze dar despre frumusețea și flacăra sfântă de care erau străbătute ne dau o idee cele 14 Epistole dahovnicești ce s-au mai păstrat. Acestea au fost trimise de el din diferite locuri în care se afla, către comunitățile creștine prin care trecuse, unele întemperate chiar de el și cu care Pavel obișnuia să păstreze legătura pe cale epistolară neîncetând astfel să le vorbească despre învățătura Evangheliei și despre îndatoririle lor de creștin. Aceste Epistole împreună cu ale celorlalți Șaști Apostoli sunt cuprinse în Sfânta Scriptură, în Nou Testament Biserica creștină sărbătorește ziua Sf. Apostol Pavel la 29 iunie, împreună cu pomenirea Sf. Apostol Petru, care ca și el a fost martirizat la Roma, în același an (67 d. Hr.).

PĂCĂTUL (de la lat. *peccare* = a greși, a se poteni a se strica *peccatum* = greșală, faptă rea, nelegăruire) are sens teologic și înseamnă „călcarea legii lui Dumnezeu” este

spune Sf. Ciril al Ierusalimului „un rău săvârșit prin libera voință a omului” (Cateh. I, 1) spre deosebire de „greșea a”, care este „călcarea legii lui Dumnezeu, cu deplină voință și știință”. *Repetarea păcatului devine patimă*. Patima este păcat de moarte și fără pocăință, fără hotărârea de a nu o mai repeta, nu poate fi iertat. Primul oameni era fără păcat, dar prin călcarea poruncii lui Dumnezeu de a nu manca din pomul oprit ei fiind liberi de a alege au călcat cu voință și știință porunca și astfel au săvârșit *primul păcat* „păcatul strămoșesc”, cum a fost numit care a trecut asupra urmașilor, în religia creștină acest păcat se spală prin botezul în numele lui Iisus Hristos. Păcatele săvârșite după botez nu se pot ierta decât prin pocăință, post și rugăciune, prin *Taina spovedaniei și înțărțurării* cu Sf. Euharistie. După moarte, omul va fi judecat pentru păcatele sale, la adecata parteculară și la judecata de apoi, care va avea loc la sfârșitul veacurilor) și va primi pedeapsa (v. *Viața viitoare*). *Păcatul*, ca noiune, la popoarele vechi însemna o jignire adusă divinității spirite or sufletelor celor morți sau aproapelui. Era considerat păcat adulterul, crima, furtul, insulta, violenta sau atingerea unor tabu vrăjitoria, magia neagră erau păcate de ne iertat. Păcatele erau pedepsite prin pedepse fizice, mutilare sau legea talionului, pentru crimă (moarte pentru moarte). Pentru iertarea de păcate se folosea și penitenta și unele mijloace de purificare ca rugăciunea, spălarea sau libările. În creștinism, păcatul este nesocotirea oncărilor legii naturale și dăvine căc spun cavioși părinți „Nu cere ce se fac după fire sunt păcate, ci cele rele după alegerea cu voie. Nu

e păcat a mânca, ci a mânca nemulțumind, fără cuviință și fără înfrânare — nu e păcat a privi curat, ci a privi cu pizvă, cu mândrie și cu poftă — nu e păcat neînfrânarea limbii la mormăre și rugăminți, dar e păcat vorbirea de rău. E păcat când mâna e în loc a săvârși milostenie — săvârșesc ucideri și răpuri. Și așa fiecare din mădularele noastre păcătuiește, când, din liberă alegere, lucrează cele rele în loc de cele bune, împotriva voinței lui Dumnezeu. Căci având voia liberă, dacă nu vom să săvârșim faptele rele, atunci când le dorim, putem face aceasta și stă în puterea noastră să victorim păcând lui Dumnezeu și nimeni nu ne va putea sili vreodată să facem vreun rău dacă nu vrem. Și așa luptându-ne vom fi oameni vrednici de Dumnezeu și vom petrece cu îngerii în ceruri. Unii se străduiesc să câștige bogăția vremelnică — dar averea este povătuitor orb și sfetnic fără minte, iar cel ce întrebunțează bogăția rău și pentru desfătare, își aduce sufletul la nesimțire și și-l pierde. Numai bogăția sufletului este sigură, și această bogăție este trăirea virtuoasă și plăcută lui Dumnezeu și cunoașterea și săvârșirea celor bune. Cugetând la cele despre Dumnezeu, fiu evlavios cu prisosință: bun, cuminte, blând, darnic după putere, îndatoritor, necertăreț — căci aceasta este bogăția sufletului care nu poate fi furată — să plăci lui Dumnezeu prin unele ca acestea și să nu judeci pe nimeni sau să zici căutare este rău și a păcătui, ci mai bine să-ți caști de păcatele tale și să privești în tine purtarea ta, de este plăcută lui Dumnezeu“ (*Philocalia* vol I, 1946, p. 12-20).

PĂGÂN (lat. *paganus* — țăran, satean) — cu înțeles de *necreștin* începând din sec. IV d. Hr.,

deoarece în această etapă creștinii erau răspândiți mai mult în orașe, iar în mediul rural rămăseseră încă idolatri și au fost numiți *păgân*, (țărani). evreii nu erau numiți *păgani* deși nu erau creștini, dar se închinau unui singur Dumnezeu, ca și creștinii. După pogorârea Sf. Duh, mulți iudei s-au creștinat, dar misiunea apostolilor se va îndrepta și spre lumea păgână (cu sensul de *idolatră*), începutul îl face Sf. Apostol Petru — dar adevăratul „Apostol al neamurilor“ (adică al popoarelor *păgâne*) este Sf. Apostol Pavel. În sferă mai largă *păgânii* se numesc și mahomedanii (poporul nostru îi numea „*păgani*“ și, atenți, care neagă divinitatea) și cei care nu cinstesc sfintele icoane și nu-și fac semnul crucii.

PAGANISM — stare ce include noțiunea de păgân.

PĂLIMAR — pălămar, palamar v. **Parasolier**, **Psalt**.

PĂRESIMI — termen popular pentru Postul Paștilor. Patruzecimea (ce e patruzeci de zile că durează acest post (*quadragesima*)).

PĂRINTE (*parens* *lis* = părinte — tata și mama) — cu înțeles spiritual, formulă de adresare către un cleric la ortodocși, și catolici), în acest sens este folosit de creștin începând chiar din epoca apostolică. În istoria patristică a Bisericii creștine se folosește termenul de „Părinți“ pentru autori operelor teologice care au constituit izvorul normativ al doctrinei creștine, alături de Sf. Scriptură. Astfel sunt *Părinții apostolici*, numiți așa pentru că ei au cunoscut pe Sfinții Apostoli — le-au urmat și unii au auzit învățătura chiar de la aceia. Părinții apostolici au trăit la sfârșitul secolului întâi și prima jumătate a secolului II.

EA — *Clement al Romei*, episcop în acest oraș la sfârșitul sec. I, despre care se spune că ar fi cunoscut pe Sfinții Apostoli Petru și Pavel. La se atribuie câteva Epistole duhovnicești. (Către Corinteni, Către Efectoare și un roman apostolic numit „Pseudoclementine” în care se povestesc călătoriile Sf. Petru și despre convertirea lui Clement Romanul. Sf. Ignatie al Antiochiei episcop al cet. urmane. Sfantul lui Petru și care a martirizat la Roma în anul 67, sfâșiat de fiare, la care în timpul spectacole or date în cinstea lui Traian după biruința împotriva dacilor, Sf. Policarp episcop al Smirnei, ucenic al Sfinților Apostoli încă în v. 86, în vârstă de 86 de ani ca martir în vremea împăraului Antonin Pius și de la ea ca și de la Sf. Ignatie au rămas mai multe scrisori duhovnicești în care se subliniază doctrina de bază a creștinismului, într-o parăa Mântuirii și pvierea Sa din morți. *Hermias și Papias*, de la care au rămas cate o scriere. Papias a fost ucenicul Sf. Apostol Ioan. A murit ca martir în aceaș. timp cu Sf. Policarp. *Părintii bisericești* Sfinții Părinți, s-au numit din sec. IV reprezentanții tradiției doctrinare a Bisericii, cei care au mărturisit cu autoritate credința cea adevărată. *Părinte bisericesc* este acela care a reflectat în opera sa doctrina Bisericii, a trăit o viață de sfintenie. a fost recunoscut de toată Biserica și a trăit în epoca patristică, adică până în secolul VIII. Sf. Ioan Damaschinul, considerat ultimul părinte bisericesc, a murit prin anul 749. Printre cei mai străluciți Părinți bisericești au fost Sf. Vasile cel Mare, Sf. Grigore de Nazianz și Sf. Ioan Gură de Aur.

PĂRVOZVAN — Sf. Andrei Pârvozvan (ce-

lntă cne-mati). v. **Crăstiiel**

PASCALIE — folosit pentru *Molitte n* — carte cu rugăcuni pentru toate împrejurările vieții omului, cuprinzând și rugăcuni le de a u-gare a daturilor re-e (Molitefe Sf. Vasile), carte foarte solicitată de credincioși (termen folosit în Ardeal — ută nit în literatura lui I. Agarbiceanu), v. **Păscălier**

PASCĂLIER — veche denumire pentru preot în Ardeal (I. A. DB 24)

PASTOR — în te-es bisericesc este numit preotul „păstor de suflete”. Păstorul cel Bun, S-a numit pe Sine Mântuitorul. El sunt păstorul cel bun. Păstorul cel bun is-puce sufletul pentru o le sale” (Ioan 10: 11) — referindu-se la jertfa Sa pentru mântuirea nău — n-omenesc.

PÂINEA ECHARISTICĂ — Sf. învârtă-șanie pâinea și vinul. Darurile care la Sf. Liturghie se transformă în Trupul și Sângele Domnului.

PARVU MUTU v. **Zugravi de biserică**

PEASNA (s.v. cântare) — în muzica bisericească *odă, cantare a canonului* (cf. *imnologia* — fice din slujba Liturghiei sau a unor terurgii (ca Sf. Masca, Agheazma mică etc.)

PEAVET (arhaism) — cântăret la biserică (BB p. 310, 891)

PECETAR v. **Pistornic**

PEDOBAPTISM — botezul copilor (gr. παιδίων, τό — *paidion to* = copil + βαπτισμός, ή — *baptis-mos* = botez) v. **Baptisteriu**

PFLERIN — pelerini sunt credincioși care merg să se roage la Locurile Sfinte v. **Pelerinaj**

PELERINAJ — călătorie la Locurile Sfinte

pe care o fac pelerinii (la Ierusalim — creștin, la Mecca — mahomedani).

PENATII și **LARI** — zeități tutelare (a romani) despre care se credea că vegheau prosperitatea casei și cetăților. Alături de ei erau cinstite alte zeități, care tutelau viața și acțiunile oamenilor: *genae* protejau individual pe oameni (bărbații aveau un „genus”, femeile o „iuno”) fiind un fel de mgei, ca în creștinism, tot zeități protectoare erau *manii*, care întruchipau sufletele strămoșilor. Un element important în religia romană era Tiberul, fluviul care avea și el un cult propriu.

PENITENT — cel care se pocăiește de păcate făcând *penitență*, îndepărtând un „canon” (ca o pedeapsă) pe care — după preotul, după spovedanie. *Penitența* (pocămintă) constă, pe lângă rugăcuni, în metanii și în împlinirea unor fapte bune (să îngrijească un bolnav, un bătrân, să ajute niște copii orfani, să sădească un pom, să facă o fântână, să ajute o biserică etc.). Prin împlinirea canonului (cărții), penitentul trebuie să fie hotărât a se întări în virtute și a se îndepărta de păcat. Cea mai aspră penitență este oprirea de la Sf. Împărtășanie (în cazul unor păcate de moarte). În Biserica veche (prin sec. III-VI), penitența se făcea în public, fiind reglementată de *disciplina penitențială* care separa pe credincioșii fără păcate de păcătoși (cei supuși penitenței), care erau obligați să rămână în pridvorul bisericii ori afară din biserică, și nu mai aveau dreptul de a aduce daruri la biserică, nici de a participa la Sf. Liturghie și a se împărtăși.

PENITENȚA v. **Penitent**

PENTAGRAMĂ (*pentalfa*, gr.) — *semn magic* folosit de pitagoreici (discipolii filozo-

fului Pitagora) ca simbol al sănătății. Pentagrama a trecut în arta paleocreștină și a fost găsită (la săpăturile arh.) pe teritoriul țării noastre ca ștampilă pe vase de lut ars, pe monumente și obiecte de podoabă din epoca romano-bizantină, până în epoca feudală. Pentagrama a fost folosită și în Evul Mediu ca *semn apotropaic* (de înlăturare a spiritelor rele) (DIVR).

PENTARHIE (πέντε ἀρχων ὁ — *pente arhon* = cinci conducători) — s-a numit forma de conducere a Bisericii creștine în sec. V, când prin Sinodul ecumenic de la Calcedon (451), s-a hotărât ridicarea la rang de patriarhi ai metropoliților din cele cinci mari centre creștine, care se aflau atunci în fruntea Bisericii: Roma („Roma Veche”), Constantinopol („Roma nouă”), Alexandria, Antiohia, Ierusalimul. Fiecare patriarh era independent, cu jurisdicția limitată și fără ascendența unuia asupra celorlalți, decât conjunctural, la prezidarea sinoadelor, și atunci, prin alegere (v. **Mitropolit**). Această situație va fi confirmată și de Sinodul VI ecumenic (680-681) can. 36.

PENTATEUH — denumire pentru primele cinci cărți din Vechiul Testament, scrise de Moise v. **Biblia**.

PENTECOSTE (*Duminica Pentecostes*) — Duminica Cincizecimii, v. **Rusalii**.

PENTICOSTALI (de la gr. Πεντηκοστή — *I Pentikosti* = Cincizecime) — sectă numită astfel, pentru că pretinde că toți membrii ei au hotărât cu Dumnezeu și cu foc, pe care l-au primit asemenea cu Apostolii la Cincizecime (*Pentikosti*, de unde își trag și numele). Penticostalii se mai numesc și *tremurători* din cauza simularii unor tre-

murături de care sunt cuprinși sub pretul născut influență a Duhului Sfânt. Secta aceasta a apărut în America, la începutul sec. XX, întemeiată de baptistul Caro. Perham, care a prezis o a doua pogorâre a Sf. Duh, care s-ar fi revărsat peste 13 persoane în ziua de 3 ian. 1911. Secta a început a se răspândi mai întâi în California și apoi în Europa (Germania, Norvegia). Secta s-a propagat în limba română mai întâi în America, printr-o revistă redactată de un român, sub titlul „Vestitorul Evanghelic”. Acesta, Ion Budcanu, a și tradus în românește mărturisirea de credință a pentecostarilor: „Declarația fundamentală adevărată a Bisericii lui Dumnezeu”. Prima conducător al sectei în România a fost Ion Bodoclea, din Brăila, care a editat două reviste de propagandă: „Știința sfântă” și „Glasul adevărat”, precum și o carte de cântăr: „Harfa Bisericilor lui Dumnezeu” (1930). Cu influențe pentecostale au mai apărut la noi și alte secte care au încercat „experiența Duhului Sfânt” (ex. Biserica Baptistă Pentecostală a Von Liebere, Biserica Pentecostală Internațională Unită, Biserica lui Dumnezeu ș.a.). Doctrina acestor secte se aseamănă cu cea baptistă, dar se deosebește prin accentul pe care îl pun pe „experiența Sf. Duh” și pe glossolalie sau „vorbirea în limbi”, susținând că limba este autonomă de a vorbi fără vreo legătură cu mintea, iar cine reușește aceasta arată că s-a născut pe ultima treaptă de har, căci a primit „botezul Duhului Sfânt”. Pentecostalismul susține că Duhul se manifestă în el prin darul profeției și al vindecărilor minunate.

PENTICOSTARUL (πεντικός λόγος, τό *Pentikostarion*) este cartea liturgică cu

slujbele ce se săvârșesc în biserică în perioada dintre Paște și Rusalii (Cincizecime). Slujbele acestei perioade au un caracter optimist, sunt mîne și cântăr pline de bucuria învierii, compunerile lor se atribuie sfinților mezozi. Iosif Studitul, Cozma de Maiama și Ioan Damaschin (sec. VIII-IX).

PEREGRIN (*peregrinus* = străin, care nu este cetățean roman) — *peregrini* se numeau, în Imperiul roman, cetățenii care erau străini și nu aveau cetățenia romană, nu erau *civis Romanus*, dar puteau îndeplini sarcini administrative și financiare locale, în cadrul comunității cărora aparțineau. Împăratul roman Caracala a dat, în anul 202 d.Hr., un edict „*Constitutio Antoniana*”, prin care a acordat tuturor peregrinilor din Imperiu cetățenia romană (DVR).

PERICOPA v. Lecturi biblice

PERIHOREZĂ (περιχόρεω — *perihoreo* — a se mișca încoace și încolo, una spre altul) — termen folosit de Sf. Ioan Damaschinul (+ 749) vorbind în *Dogmatica* sa despre dogma Sfintei Treimi și dogma trinitologică. Hristos are două fire: dumnezească și omenească, ele se unesc fără să se amestece, sunt separate fără să se despartă. Firea dumnezeiască și cea omenească se unesc în Persoana Cuvântului prin întrepătrundere — *perihoreză*, care exprimă și dualitatea firilor și unitatea Persoanei, cu păstrarea neștirbită a caracterelor fiecărei fire. „Căci însuși ipostasul lui Dumnezeu Cuvântul a devenit ipostasul trupului și potrivit cu aceasta, Cuvântul S-a făcut trup fără să se schimbe Cuvântul, trupul S-a făcut Cuvânt, fără să se modifice trupul, iar Dumnezeu S-a făcut om. În Sfânta Treime

este unică mișcare a celor trei „spostasuri” aflătoare unu, într-a lui nedepărtate și nedespărțite între ele, având o *mișcare unul într-altul (perihoreta)*, neconfundate între ele, în așa fel că nu se amestecă și nu se contopesc. Căci Fiul este în Tată și în Duhul și Duhul în Tată și în Fiul și Tatăl în Fiul și în Duhul, neproducându-se nici o contopire, amestecare și confundare. Și în școala lor este una și aceeași, căci au dogmatizat o singură pornire și o unică mișcare a celor trei posasuri.

PERIMAN v. Paraman

PESNA v. Peasnă

PESAH (ebr. „trecere”, moș enit de evrei de la egipteni) — este sărbătoarea Paștilor la evrei. Evreii numeau *Paști (Pascha)* sau sărbătoarea „zării lor” — sărbătoarea lor anuală în amintirea trecerii prin Marea Roșie și a eliberării lor din robia Egiptului (Lev. 23, 4-5, care se serba la 14 Nisan și coincidea cu prima lună primărie după ecuinocliul de primăvară, v. Paști).

PFTAS'I — este în muzica psaltică un semn muzical vocalic, care urcă sunetul precedent și accentuează v. *Semne muzicale*.

PETOHIFBNIȚA (cuv. slv.) — pentru *Liter* (v. *Litier*) (în rev. Mitrop. Barațului, 1966, 4-6, 303).

PETRU, APOSTOLUL — se numea Simon, Iisus Hristos i-a schimbat numele în *Chefa*, cuvânt aramaic, care înseamnă *Patră*. Iisus i-a zis: „Tu ești Petru și pe această piatră voi zidi Biserica Mea” (Matei 16, 18). Petru este cel dintâi chemat la apostolat, împreună cu fratele său Andrei, de la începutul propovăduirii Domnului. De atunci a început Iisus să propovăduiască și să spună: „Pocățiți-vă, căci s-a

apropiat împărăția cerurilor”. Pe când umbra pe lângă Marea Galileii, a văzut doi frați, pe Simon ce se numește Petru și pe Andrei, fratele lui, care aruncau mreaja în mare, căci erau pescari. Și le-a zis: „Veniți după Mine și vă voi face pe voi pescari de oameni”. Iar ei, îndată lăsând mrejele, au mers după El” (Matei 4, 17-20). Petru era fiul lui Iona din Betsaida (din Galileea) și de care mărturisește că la început în numele apostolilor, dumnezeirea lui Iisus „Tu ești Hristosul, Fiul lui Dumnezeu”. Ce ai via?” (Matei 16, 16). Petru a cunoscut Evanghelia ascultându-l pe Mântuitorul vorbind, a fost martorul minunilor săvârșite de El, a văzut minunea Schimbării la față, L-a urmat pe drumul Patimilor și a plâns cu amar când a auzit cântatul cocoșului, că el i-a cunoscut slăbiciunea spaimii ce i-a dat la țigadă când, recunoscut de slugile Arhiereului, este ucenicul lui Iisus care atunci era judecat, Petru a tăgăduit de trei ori: „Nu știu ce zici”, „Nu cunosc pe omul acesta” și a treia oară „a început a se blestema și a se jura: „Nu cunosc pe omul acesta” și îndată a cântat cocoșul. Și Petru și-a adus aminte de cuvântul lui Iisus, care zisese: „Mai înainte de a cânta cocosul de trei ori te vei lepăda de Mine”. Și, desigur, a plâns cu amar” (Matei 26, 70-75). Petru va reuși să capete ertarea de la Domnul, când, după înviere, arătându-se ucenicilor Săi la țarmul Tiberiadei, Iisus îl întreabă de trei ori pe Apostolul Petru: „Simone, fiule lui Iona, Mă iubești?” Și de trei ori Petru i-a răspuns: „Doamne, Tu știi toate. Tu știi că te iubesc”. Iisus i-a zis: „Paște oile mele” (Ioan 21, 17), cuvinte prin care Petru primea marea sarcină misionară de răspândire a Evangheliei, de care avea să o înceapă chiar din ziua Crăciunului.

Pe ru este martor al Înălțării la cer a Dom-
nu și la zece zile după înălțare era din supra
Apostolilor se săvârșe de minunea Pogorârii St.
Duh și ei întărit în credință pornesc să
implinească porunca Mântuitorului. Mergând,
învățat toate neamurile botezându-le în numele
Tatălui și al Fiului și a Sfantului Duh. Mate.
28:19) Petru începe propovăduirea și el iar
în ziua aceea a dat porunca înălțării pe care
botează ca a treime în numele Tatălui, Fiului și
Sfântului Duh. primii creștini și creștine și
începuturile Bisericii la Hristos Petru va că-
minca de zădușenie să de încredințare a
credințelor și pașii lor întorcând Biserica în tot
Imperiul Roman pe care străbate de la răsarit
la amiază până la apusul soarelui la Roma. A-
șa că martiriatul fiind răsunat în Grecia central
să lărgim neșă cu episcopii în jurul cărora nu se
secretea creștinismul și mădăca Domnului în
vremea persecuției creștinilor se află
pe la Nerion în 167 când a fost și
St. Apostol Pavel. Amândoi sunt constiți de
Biserica în accepțiunile 29-ime. În timp
când mulțimea de St. Ap. Petru și Pavel
păstra la liturghia episcopilor care conștient
Biserica creștină în creșterea în creștere în
care propovăduia și boteza. Dintre aceste
epistole trimise de St. Apostol Petru și Pavel
păstrat sunt încă recomandate ca fiind în
Noul Testament a doua de Epistole de St. Ap.
Pavel și de altă Apostol. Pe lângă acestea
mai sunt date bote St. Petru și unele scrieri
apocrifice. Apocripa lui Petru. Evanghelia
lui Petru. Epistole la Petru. În care se
văd multe desigur erorile lui și fanteziei
episcopilor și de multe ori credința a primit
Roma în timpul persecuției când îl înlocuiește

pe Hristos și îl înlocuiește de merge. Quo
vadis Domine. Dar acesta ca o mustrare
pentru cercetarea de a fugi de martiriul său
Petru răspunde la Roma ca să Mă ră-
tănesc a doua oară ceea ce va determina pe
Petru să revină la Roma spre a primi coroana
martiriatului. Probabil porunca la care ca să carte
va scrie Sionkewicz martiriatul său. Quo
vadis?

PETRU MOVILĂ (1896-1946) - născut
la Suceava din familia domnitorilor a Moșles
filiu de vecinătate în Suceava. Martiriatul
lui în Hristos Petru Keres. După ce s-a
stăpânit la Iași și nu se află în pace
Ortodoxă se stabilește la Keres. După
ce ajunge la Iași, Petru Keres va
devota stăruie în peșteră peșteră
și Hristos care se află în pace
și Petru Keres. Ca să lăsați stăruie
duce o activitate susținută împotriva
prozelitismului și a creștinilor în
secolul al XX-lea. După ce a fost
reabilitat în Hristos Keres a Moșles
e va destina la Hristos Keres
în Hristos Keres. După ce a fost
ortodox în Hristos Keres. Așa
Petru Keres în Hristos Keres
prozelitismul de peșteră. După ce a
vădit de stăruie în peșteră
peșteră la Petru Keres. După ce a
important pentru Hristos. După ce a
încredințare de către Petru Moșles a că-
distrugere. Martiriatul de credință și scrieri
Ortodoxă. După ce a fost
de credință în Hristos Keres
Martiriatul de Hristos Keres de Petru Moșles
este recomandat de Hristos Keres la Hristos Keres

de Răsărit, ai căror reprezentanți au aprobat-o cu unele rectificări în Sinodul de la Iași (1642) și va abili până azi ca normativă pentru întreaga Ortodoxie fiind tradusă în limba greacă. Alt mare merit al mitropolitului Movilă îl constituie sprijinirea culturii române din ambele Principate, unde a trimis tipografi și meșteri tipografi (la Iași, la Govora, la Câmpulung, la Târgoviște), pentru tipărirea cărților de cult. După înființarea Academiei cu limbă de predare latină, pe care o înființase Petru Movilă la Kiev, se înființează și la Iași o școală superioară, de către Domnitorul Vasile Lupu, cu profesori trimiși de Petru Movilă. Acest mitropolit de origine română, care și-a desfășurat activitatea în sânul Bisericii Ortodoxe slave, a contribuit deopotrivă la dezvoltarea culturală a acestuia, cât și a celei românești, iar prin cartea sa „Mărturisirea Ortodoxă” a dat un îndreptar Ortodoxiei răsărene.

PEVEȚI (arh.) — a cânta la biserică (BB, p. 31.)

PHILIPPOS — numele uneia dintre cei patru martiri de pe pământul Dobrogei (Phi. pos, Attalos, Zotikos, Kamassas), ale căror moaște au fost descoperite în urma săpăturii arheologice, în martiriul din de la Niculițel (jud. Tulcea) în 1977 și aduse la Mănăstirea Căcoș (jud. Tulcea), unde se află și azi. Biserica noastră îi cinstește la 4 iunie (Sf. Mc. Zotie, Atal, Camassas și Filip de la Niculițel).

PIDALION (πῆδαλιον, τὸ — *to pidalion* = conducere, cârmă) — cod de canoane (egumen) bisericești întocmit la Athos. Această colecție grecească a canoanelor Bisericii, întocmită de Sf. Nicodim Aghiorita și tradusă prima dată în românește de Mitropolitul Veniamin Costache, la Neamț, în 1844, a fost

foarte utilizată de stilști (interpretată însă greșit și abuziv) și prețuită chiar mai mult decât Sf. Scriptură, v. **Stilismul**.

PIETĂ — cunoscut grup statuar sculptat în marmură de Michelangelo, reprezentând pe Eccezoara Maria, care ține pe genunchi trupul mort al Fiului ei Iisus, coborât de pe cruce; Eccezoara adânc îndurerată își sprijină trupul, ținându-l cu brațul drept. Celebra statuie se află sub mare pază în catedrala Sf. Petru din Roma. *Pieta*, „Pângerea lui Iisus”, este cunoscută ca temă iconografică în arta catolică a Evului Mediu, cuprinzând în unele reprezentări și pe Sf. Ev. Ioan, aături de acesta, grup trist. *Pieta* sau „*Christ de pietă*” este, în iconografia ortodoxă, o icoană zugrăvită pe pereții din Proscomidia și care înfățișează pe Iisus mort, așezat în picioare în scrisă și încadrat de Sf. Eccezoară și Sf. Ioan Evanghelistul (ca și cum se vede la Horezu, la Biserica Doamnei din București).

PIETATE (lat. *pietas, pietatis*) — ev. avie, respect pentru credință, religiozitate sinceră, profundă.

PIETISM — sectă protestantă datând din secolul XVII, care apare ca o reacție la tendința laizantă a calvinismului și, teranismului, susținând să se pună mai mult accent pe viața creștină decât pe doctrină, mai multă pietate decât știință, mai multă iubire între oameni prin participarea laicilor la operele de binefacere și, o mai bună cunoaștere a Bibliei, care să devină o lectură de fiecare zi. Lăuze exagerări din sânul pietismului, spre rigorism moral și de comportament, au discreditat mișcarea pietistă, dar s-au împiedicat răspândirea ei în Germania, Anglia, America, unde a dat naștere Metodis-

mului, caracterizat prin lozincă: „mântuiește-ți sufletul și încă chiar acum în ceasul acesta”, punând un mare accent pe pocăință).

PILAT PONTIUS PILAT — procurator roman în aceeași vreme anilor 26-37 a erei creștine. El este acela care trebuia să confirme sentința de condamnare la moarte a Mântuitorului cerută de Sinedru. Din oportunitate, spre a nu supăra pe iudei din lașitate și din teamă ca aceștia să nu îl rectame împăratului de la Roma că i protejează pe răzvrătiți, Pilat aprobă condamnarea, deși era convins că acuzele aduse lui Iisus erau false și El era nevinovat, și ca să fie absolvit de vină față de sine: „Pilatus și-a spălat mâinile, declarând: „Nevinovat sunt de sângele dreptului acestuia”. Dar evreii și-au luat asupra lor vina și blestemul: „Sângele Lui asupra noastră și asupra copiilor noștri!” (Matei 27: 24-25).

PILDA — exemplu în Sf. Scriptură, termenul e folosit cu sens de proverb: „Pildele lui Solomon” titlul cărții ce conține *Proverbele lui Solomon*, carte canonică în Vechiul Testament cu caracter didactic, folosit pentru o povestire cu caracter alegoric, cum este parabola. În Noul Testament, *Parabolele Mântuitorului* se mai numesc și *Pilde*. Ele au caracter educativ, religios-moralizator.

PIMENICA sau **OMILETICA** — ramură a teologiei Practice, care se ocupă cu studiul predicii.

PIRAMIDA (lat. *pyramis, idis*, gr. πυραμῖς, *pyramis*) — corp geometric cu fețe triunghiulare și bază poligonală; pe plan religios este denumirea dată *mormintelor faraonilor* în Egiptul antic. În formă de piramidă erau construite și templele zeilor din vechile regni

mexicane, peruane, babiloniene (Zgurati) (**Mastaba**). Piramidele au fost considerate printre cele șapte minuni ale lumii antice. Cele mai frumoase piramide sunt cele de la El Gizeh (Egipt), înălțate pentru a adăposti mumiile a trei suverani din dinastia a IV-a (Regatul Vechi) minienul (V i Hr.) faraon, și săpau mormintele în stancă. În așa-numita „Vale a Regilor”, la vest de orașul Tena (Tena, capătul de Sus) lângă izvoarele Nilului, întinsecată în mormenul IV i Hr.).

PIROSIRII (πυροσῖται — *pyrosai* — tre-pied, suport metalic așezat pe vatră) — cu înțeles de obiect castru este obiectul de metal, rotund sau triunghiular, cu trei sau patru picioare care se pune pe vatră, deasupra focului și pe care se așează ceaunul, pentru mâncare sau băutură. *pyrosiri* se numesc și *corcările* de metal aurit sau argintat care se pun pe capu-mirilor la cununia religioasă.

PISANIE (slv. *pisanije*) — inscripție în piatră sau pictată, așezată pe pereții din spre apus, lângă ușa de intrare într-o biserică, cuprinzând date despre istoria bisericii respective și despre ctitori și binefăcători ei. *pisani* sunt și inscripțiile de pe vespezele mormintelor.

PISARI (slv. *pisari*) — denumire slavă pentru dienei (scribi) de la cancelariile domnești erau cei care scriau documente, corespondență.

PISTORNIC sau *pistoarnic* sau *peccator* — este un obiect cu care se imprimă pe prescuri semnul crucii și inițialele tradiționale IS - HR, NI, KA (Iisus Hristos Birătorul).

PIIARA (reg.) — a colinda.

PIIAREL (reg.) — colindeț, colăcel, dar ce se dă colindătorului.

PIXIDA v. Chivot, Sf. Masă

PLASCENIȚA v. Epitaful**PLAIYTERA** ἡ Πλαϊντέρα τῶν οὐρανῶν

Platytera to ar mon = (ca mai înaltă decât cerurile). *Maica Domnului Platytera* = se numește icoana care reprezintă chipul Maicii Domnului de pe boltă a altarului, canonică între cer și pământ. *Maica rugătoare* pentru noi și *Impărăteasa tronată a hotarului dintre ierarhia cerească și ierarhia pământească, verigă de legătură între Dumnezeu și oameni*. *Platytera* de pe boltă altarului prezintă pe *Maica Domnului* în două tipuri iconografice: *tipul „Madonet (de majestate)”* și *tipul „Eclogărilor orante”* (eclogă oare) *ca tip de majestate* este înălțată stând pe tron, ca *Impărăteasa a cerurilor*, așa cum e descrisă în *viziunea lui Davit*, din *Psalma 44. 11*, care se citește la Proskomidie: „Stă alături împărăteasa de-a dreapta Tatălui, brăcată în haina aurie și prea înfrumusețată”. Pe cap poartă coroană, pe genunchi săi stă Pruncul Iisus „painea cerească” cum e numit în rugăciunea principală a Proskomidiei. De obicei doborâri în poziție de adorare încadrează chipul Eclogărilor. Uneori apare pictată pe absida altarului cu chipul descris de Apocalipsă: „veșnică față ca soarele și luna era sub picioarele ei și pe cap purta cunună din douăsprezece stele” (Apocalipsa 12. 1). Al doilea tip iconografic de pe boltă a altarului este al *Eclogărilor „orante”*, în atitudinea de rugăciune cu mâinile înse spre împorarea lui Dumnezeu și ocrotitoare a credincioșilor. Este reprezentată bastonul în mână și câte din îndoit în cotului cu pâine desfăcute înălțate spre cer. Are chipul îndurerat cu privirea concentrată în rugăciune. *Maifanion (tăvăluș)*

care-i acoperă capul cade în faiduri peste frunte, peste umeri și brațe, acoperindu-i corpul. Pe frunte și umeri străducesc stele care împodobesc veșmantul, subliniind măreția și domnitatea chipului. Rezemat pe pieptul Eclogărilor și privind drept în față ca și ea, stă Mantuitorul, având și el brațele întinse și binecuvântând. Are același chip grav concentrat. În dreapta și în stânga aureolei capului său înșes sunt nișele IS HR și la *Maica Domnului* MP OC. *Mittir Theou*, μίτηρ θεού = *Maica Domnului* (în lb. gr.). *Platytera orantă* personifică Biserica în funcția ei de mijlocitoare adunând pe credincioși la rugăciune și legătură euharistică și „acoperind” unca cu vălul ei de protecție (în unele icoane *Maica Domnului orantă* este înălțată singură, fără Prunc, ex. în *Deisis*). În Apus erau, încă din secolul II, câteva reprezentări cu Eclogărilor orantă ex. la cimitirul Sf. Agnese din Roma sau pe peretele Mănăstirii Sf. Sabina icoana *Portulissa*. Căci de la intrare. O astfel de icoană se află la Muntele Athos, deasupra porții mănăstirii Vatopedi (E BLS 1993, p. 536).

PLÂNGERIE, PLÂNGERI = în sens religios denumește simbioic îndol care e numit „plângerea și sferărea din lor” (Matei 8. 2). Icoana iconografică reprezintă pe epitate „Plângerea în mormânta Mantuitorului” se numește și „Plângerea lui Iisus”; un titlu din Vechiul Testament al unei cărți canonice atribuită profetului Ieremia în care se descrie soarta tragică a cetății Ierusalimului, numită de cotropirea babiloniană (588 î.Hr.) este „Plângerile lui Ieremia”.

PLINIREA VREMII = timpul când a

hotărât Dumnezeu întruparea Fiului Său, pentru mântuirea neamului, omenească de păcatul și răscumpărare spre a se împlini promisiunea făcută primilor oameni, la atingerea lor din rai: „Iar când a venit plătirea vremii, Dumnezeu a trimis pe Fiul Său, născut din fecunditate, născut sub Lege, ca pe cei de sub Lege să-i răscumpere, ca să-i dobândim înfierea (mântuirea — *πληρωμα*)” (Galateni 4, 4 și 5), la plătirea vremii. Dumnezeu avea să dea un semn, așa cum spune profetul Isaia: „Pentru aceasta Domnul meu vă va da un semn: Iată, fecundara va lua în pântece și va naște fiu și vor chema nume e Lui *Emanuel*!” — „Inger de mare stat, Sfântie în nunt, Dumnezeu tare în rustor, Domn al păcii, Părinte al veacului, ce va să fie” (Isaia 7:14-9, 5). Acestea sunt numele cu care Isaia îi numește pe Iisus Hristos, numele pe care Iisus s-a pus în vizitanța pe care profetul a avut-o de la Dumnezeu. Semnul s-a făcut prin vestirea Fecundarei de către „Inger” la vremea hotărâtă, — a fost trimis ingerul Gavriil de la Dumnezeu, într-o cetate din Galileea, a cărei nume era Nazaret, către o fecundă — iar numele fecundarei era Maria — Și, ingerul i-a zis: Nu te teme, Marie, căci ai aflat har la Dumnezeu. Și iată vei avea în pântece și vei naște fiu și vei chema numele Lui Iisus. — Și a zis Maria către inger: Cum va fi aceasta, de vreme ce eu nu știu de bărbat? Și — Ingerul i-a zis: Duhul Sfânt se va pogorosi peste tine și puterea Cei de Preaînalt te va umbri, pentru aceea și Sfântul care se va naște din tine. Făcându-l Dumnezeu se va chema — Căci Dumnezeu nimic nu este cu nepătimire. Și a zis Maria: Iată roaba Domnului. Fie mie după cuvântul tău!” (Luca 1, 26-38). Și „s-au împlinit zăile ca ea

să nască, și a născut pe Fiul său Cei Unu, Născut” (Luca 2, 6-7), „Care nu din sânge, nici din poftă trupească, nici din poftă bărbătească, ci de la Dumnezeu S-au născut. Și Cuvântul S-a făcut trup și S-a să așluit între noi și am văzut slava Lui — slavă ca a Cei Unu. Născut din Tatăl, plin de har și de adevăr” (Ioan 1:13-14).

PLIROMA (πλήρωμα, τὸ — *pliroma* = plenitudine; *plenitudo*, -nis = dezvoltare desăvârșită a omului) — cu înțelesul de desăvârșire a omului cu ajutorul harului lui Dumnezeu care s-a dat omului prin Iisus — Dumnezeu întrupat. „Și Cuvântul S-a făcut trup și S-a să așluit între noi și am văzut slava Lui, slavă ca a Cei Unu. Născut din Tatăl, plin de har și de adevăr. — Și din *plenitutea Lui*, noi toți am luat, și har peste har. — Iar harul și adevărul a venit prin Iisus Hristos” (Ioan 1:4-6 și 17). Din plenitudine din plenitatea Dumnezeirii lui Hristos se dă omului credința în harul lui Dumnezeu, spre a-l putea să se mântuiască. Prin formula „Plenitoma Bisericii” se înțelege totalitatea credincioșilor care formează Biserica lui Hristos.

PLUGIȘORUL — titlul unei colind românești de Anul Nou.

PLUMBUTIA — mănăstire așezată lângă râul Coșentina, în partea de nord-est a orașului Bacău, datând din secolul al XVI-lea. Zădărnica cucerire a voievodului Petru cel Tânăr (1558-1568), ea a fost rezidită din temelii de domnitorul Matei Basarab (1647), ca mănăstire de călugări. Astăzi mănăstirea are o viață activă atât pe plan duhovnicesc, ca și utilitar, posedând ateliere în care se execută diverse obiecte bisericești.

PNEVMATIC v. **Dinoptic**

PNEVMATOMAHI (τὸ πνευμα — *to pnevma* = duh, spirit și μάχη, ἡ — *mahi* = luptă, bătălie, — luptători împotriva Sfântului Duh) sau *macedoneni* — au fost, în sec. IV, susținătorii ereziei lui Macedonie, episcop semiarian, caterisit din scaunul de episcop al Constantinopolului, ca „dășman al Sf. Duh”, care susținea erezia că Sf. Duh este mai mic decât Dumnezeu Tatăl și decât Fiul, e. fiind o creatură a Fiului. Erezia a fost combătută la Sinodul al II-lea ecumenic de la Constantinopol (381), stabilindu-se dogma pe care o cuprinde Simbolul de credință „Duhul Sfânt, Domnul, de viață făcătorul, Care din Tatăl purcede, Cece împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și mărit, Care a grătit prin prooroc...”

POCAL v. **Potir**

POCANIE — pocăință, termen vechi, folosit în *Biblia de la București* — 1688, ed. 1988, p. 803 „... nu le trebuiește pocanie” (Luca 15, 8)

POCĂINȚA v. **Spovedania**

POCĂIRE — acțiunea de recunoaștere a greșelilor săvârșite prin mărturisirea lor, prin părăirea de rău și prin hotărârea de a nu te mai repeta; v. **Spovedania**

POCĂITI — sunt numiți de popor sectanții, în general, o sectă anumită care este denumită astfel, este secta *Nazarinenilor* sau a *Nazarenilor* v. **Nazarinenii** sau **Nazareni**

POCLONENIE — închinarea Sfintei Cruci, care se cinstește în Duminica a treia din Postul Mare (grec. *Krestopkomenie*).

POCROV — numele slavo-rus al sărbătorii „Acoperământul Maicii Domnului”, care se ține la 1 octombrie. Sărbătoarea e legată de

amintirea unei minuni întâmplătoare la Constantinopol (sec. IX), când Maica Domnului s-a arătat Sfântului Andrei cel Nebun, ca ocrotitoare a creștinilor (v. **Cultul mariei**). *Pocrov* sau *pocrovăt* (pocrovețe) se numește bucata de pânză (stofă) cu care se acoperă Sfintele vase (v. **Acoperămintele**), se numește și fâșă lungă de țesătură cu care se acoperă coșeragul înainte de a fi pus în mormânt (obice în Bucovina). *Pocrov* se numește și acoperământul de stofă pus pe piatra funerară a unor morminte (ex. Pocrovul pus de Ștefan cel Mare pe mormântul soției sale Maria de Mangop, de la Putna, păstrat azi în muzeul mănăstirii). *Pocrov* are și înțelesul de țol (din canepă) servind ca învelitoare de pat. *Pocrov* se numește și schitul cu hramul „Acoperământul Maicii Domnului”, schit cu ascultare de Mănăstirea Neamțului, și întemeiat de Pahomie (1714), fost episcop de Roman (1706–1713).

POCROVAȚ (pocrovețe), v. **Acoperăminte**
PODUL (mortului) — se numește bucata de pânză care acoperă fața mortului, *pod* se numește și fâșia de pânză care se așterne la răscrucile drumului în fața cortegiului mortuar (obice creștin în Moldova).

PODOBLE (гр. ποδοβενα τό — *podobena* = normă, model) sau **prosomie** (προσομοια — *prosomia*, προσόμοιος — *prosomios* = asemănător), *asemănânda* — este în muzica bisericească o stihiră cu melodie tip, model, după care se execută toate cântările bisericești. Fiecare din cele opt glasuri îș. are prosomia (podobia) sa, care se însemnează deasupra imnelor ce trebuie cantate întocmai cu prosomia notată. Până la trecerea pe note a imnelor,

melodia se păstra prin tradiție: podobia (prosemia) fiind un mijloc mnemonic (procedea de memorare și reproducere) a cântării stihilor lor. Compozitorul I. Popescu-Pasărea a adunat și a publicat o carte cu *Podobiele celor opt glasuri* scrisă după Anton Pann (București, 1944). Profesorul Nicolae Lungu-Ene Braniște și C. Costea au transpus pe muzică psaltică și linia *Cântărilor Sfintei Liturghii*. *Podobiele celor opt glasuri* transpuse au fost publicate de către trad. în română a lui V. Vălcăreanu în *Arhiva de muzică* (București, 1960).

POEME HOMERICE — *Iliada* și *Odissea*, mar. poeme antice în literatura greacă, atribuite lui Homer.

POEZIE IMNOGRAFICĂ — este, în muzica psaltică, totalitatea cântărilor bisericești din cultul ortodox, cântări care, după textul lor, sunt laxizme rugăcionali, dar exprimate în formă de poezie sau imn religios. Unele din aceste cântări sunt de *origine biblică*, textul lor fiind luat din Sf. Scriptură. *Psalmii*, *Cântarea lui Moise* după trecerea Mării Roșii și dezrobirea evreilor din Egipt (Ieșire 15, 1-9) — „Să cântăm Domnului...” și *Cântarea din pustia Sina* — „Ia-minte cerului...” (Deut. 32, 43) din Vechiul Testament precum și în Noul Testament. *Cântarea lui Zaharia* a Sfintei Fecioare Maria după vestirea ingerului, „Mărește, suflete, te pe Domnul...” și toate aceste cântări biblice se cântă sau se cântăsește împreună cu cântăcelele la Liturghie în zilele rânduite. Alte cântări reprezintă forme ale poeziei imnografice scrise de diferiți poeți bisericești (imnografi și melizii), dintre care amintim Ignatie Ierusalim, Sf. Iosif Martirul și

Filozof (I sec. III), Sf. Clement Alexandrinul, Antiohien Martirul (care a compus frumusețimi: *Lumină înăuntru*, Sf. Ierem Stră, Sf. Grigorie de Nazianz, Sf. Ambrozio al Mediolanului (sec. III-IV), Sf. Ioan Gură de Aur, Sf. Vasile cel Mare (autorul *Imnurilor* care se slăvesc în Biserica Ortodoxă), Anatolie, patriarhul Ierusalimului, autor de stihouri, Iulian Ierusalim, Iulian Ierusalim (sec. VI), Roman Melodul, Sf. Ioan Damascinul, Cosma Melodul (sec. VI-VIII) și mulți alții, care prin contribuția lor au lăsat frumusețe și strălucire stihurilor care se săvârșesc în Biserica creștină.

POGORAMÂNT — dezecare, duhovnicescă, ce se dă de către episcop pentru stihii mai simple sau de către Sinodul Bisericii, pentru probleme mai grele. Locații se, prin aceasta, excepție de la anghelul și canoanele Bisericii. Liturghia datelor, mai născute, care se săvârșesc în zilele stabile din Postul Mare, în această vreme, începând se săvârșea seara, pentru că creștinii să poată auzi în aceste zile de post și spre seară să se poată împărtăși cu Trupul și Sângele Domnului, mai arzând încă zăcători creștinii marpitașii și să nu pueau veni seara la Sf. Liturghie. Biserica a dat pogoramânt sau angajament duhovnicesc, a a treia ca să se săvârșească în neam.

POGORĂRE *Pogorârea Sfântului Duh* și *Cincizecime*.

POGRIBANIE (v. *pogorâre*) — înmormântare, formă bătrână pentru a desemna slăbă înmormântare cu sens de pomana morților, masă după înmormântare.

POHELA (sl. *poheľa*, a se ține) — lașă pompa strălucire.

POJICANDRI v. *Candelabru*.

POLIDEMONISM este numită religia veche a popoarelor arabe, dinainte de apariția mahomedanismului. *polidemonismul* era adorarea unor ființe supranaturale, ai căror nume se afla în arbori, râuri și pietre. Ele aveau și alte nume: Wadd, Suwa Yaac etc.

POLIELFU (πολύελεος — *polieleos* = mult milosiv, este o cântare de laudă din secolul al IV-lea care la praznicele Mantuitorului și sărbătorilor sfinților cu polieleu). Începește Binecuvântările Învierii de duminică. La sărbătorile Mantuitorului și ale sfinților, *polieleu* este alcătuit din versete alese din Psalmi 134 („Lăudați numele Domnului”) și 135 („Lăudați pe Domnul, că este bun”), psalmi care preamăresc în chip deosebit și laudă mîlostirea lui Dumnezeu. După fiecare verset al Ps. 135, se repetă refrenul „Că în veac este mila Lui”. Acest refren a dat și numele cântării „Polieleu” adică „Mult milosiv, multă milă”. La sărbătorile Sfîntei Fecioare Polieleu este format din versete ale Ps. 44 („Cuvînt bun răspuns-a înima mea”), la care se repetă un fel de refren (proză), care începe cu „Bucură-te” și care reprezintă frînturi din diferite minci și rugăciuni pentru Maica Domnului. În trei din dumnezeieștii Inodului (duminică „Făcătoare de viață”, a „Lăsatului sec de carne” și a „Lăsatului sec de brînză”) se adaugă la Polieleu obșnuita sărbătorilor (adică la Psalmi 134 și 135 și Psalmul 136 („La război Babilonul a căzut”), care exprimă plângerea și neamul evreu după Ierusalim Stîntă, atunci când se afla în robia babiloniană, iar a creștinilor simbolizează plângerea pentru război pierdut. Un Polieleu datînd din secolul XV și păstrat în copii, îl are ca autor pe Filotei manahiu, fost mare logofăt la curtea lui Mircea cel Bătrîn (sec. XIV-XV).

POI IHRONIU (πολύ — *poli* = mult, și χρόνος — *hronos* = timp, mult timp, mulți ani.) — se numește partea finală a slujbei *Iedeum*. În acest moment al slujbei, preotul iese în fața ușilor împărătești și, ținînd în mînă dreaptă Sfînta Cruce, rostește de trei ori urarea „Mulți ani, trăiască!” indicînd în sus Sfînta Cruce, cele trei arări se rostesc cea dintîi pentru carmatonii țării, a doua pentru căpeteniile bisericilor (ierarhul locului, patriarhul sau membru Stîntului Sinod), iar a treia arare o face pentru cei de față și tot poporul. La fiecare urare răspunde corul (cîntărețul și poporul din biserică): „Mulți ani trăiască!”

POI ILOGHIE (πολλολογία, η *poliloghia* = vorbărie, flecăreală, lămurire) vorbire fără rost, socotită un păcat deoarece vorbirea fără adecată poate avea urmările cele mai rele. Referitor la aceasta, Sfînta Scriptură atrage atenția, spre îndreptare și mîntuire: „Mulți au pierit de ascuțitul sabiei, dar mai mulți de unealta limbii” (Sirah 28, 19), căci „Cei neînțeleși la vorbă sunt ca împunsături de sabie, pe când limba celor înțelepți aduce tămăduire”, și „Cine își păzește gura își păzește sufletul său, ce se deschide prea tare buzele o face spre pierirea lui” (Proverbe 2, 18 și 13, 3). De aceea Psalmistul se roagă „Pune Doamne strajă gurii mele și ușa de îngrădire împrejur, buzei mele” (Ps. 140, 3) și Apostolul Pavel arată cum trebuie să vorbească un adevărat creștin: „Din gura voastră să nu iasă nici un cuvînt rău, ci numai cel este bun, spre zidirea cea de credință, ca să dea har celor ce ascultă. Nu ci vorbe de rușine, nici vorbe neînțelepte, nici glume care nu se cuvin, ci mai degrabă multă înțelepciune. Vorbiți întru voinea Domnului și în laude și în cântări duhovnicești, lăudînd și cîntînd Domnului, în inimile voastre, mărturisind

totdeauna pentru toate întru numele Domnului nostru Iisus Hristos. Ii, Dumnezeu (și) Tatăl" (Eteseni 4, 29, 5-4 și 19-20)

POLIPTIC, E v. Diptice

POLISTAVRION (πολυ — *poli* — mult + σταυρος, o — *stavros* — cruce) — multe cruci. Iconul se numește polistavron — de la țesătura cu desene în formă de cruce, v. Felon

POLISTI v. Căști

POLITEISM πολυθεος, o — *poli* — mai mult + *theos* — Dumnezeu) — credința religioasă pe care o au mai multe ființe superioare datorate autonomiei lor. *Politeism* — credința în singur Dumnezeu)

POLOJENIE — un fel de prefață, ca a est sens se află în *Metheoria* a Coresi, tipărit în 1564

POLONOCINIȚA — nașterea de la miezul nopții *mezonoptica* se ține în mănăstiri în bisericiile de mormânt, se cântă minnera înainte de a începe slujba *Terment* sau *Mantymia* *Polonocinita* ce ebrează a doua venire a Mantuitorului și, învierea generală a morților, așa cum spune și imnoser, „Iată Mirele vine la miezul nopții.”

POLOVRAGI — mănăstire de călugări în Otienta (ad. Cior. în apropierea vestmărilor peșterii — vrăgi cu sămănțe și stăgănit) și peștera *Mitrea*. Biserica mănăstirii a fost zidită de Iupan, Dăscu Păraian și Postolnic Stăru (64) pe vremea lui Constantin cel Mare. În sec. XV Prdvora — si lăra țevă este a fost adăugată în vremea lui Brucăva. Când s-a pomenit biserica de mormânt zidită în mormânt în școală de la Hurezi (Andrei Constantinov Hureze și a)

POLUNOȘNIC — se numește una din despărțiturile de la intrare a e bisericilor din Balcovina (pronaosul sau despărțitura dintre

îndă și pronaos — ca la Săcevița)

POLUNOȘNIȚA v. Polonocinița *Mezonoptica*

POLUȘNIȚA — *Mezonoptica*

POM — d.p.d.v. religios este *Pomul de Crăciun* *Pomul mortuar* v. *Parastas*. *Pomul ratului* sau al cunoștinței binelui și răului — despre care ne vorbește Biblia, în legătură cu căderea în păcat a primilor oameni v. *Păcat*

POMANĂ, POMENI (numite *comand* în Transilvania) — se numesc praznicele mortuor meserie care se fac pentru pomenirea lor la diferite servicii. Ele sunt rămășițe ale vechi oragapocreyse din primele veacuri ale Bisericii. Din documentele vechi (*Așezămintele Sfintelor Apostoli* și a scrierilor vechi) aflăm despre scopul acestor pomeni. Noi pomenim pe sărac și pe nevoiași la ospăț pentru ca astfel serbarea noastră să devină pomenire pentru odihna sufletului celor morți. Dar pentru noi mireasmă bine plăcută lui Dumnezeu

Pomana se numește și oprită de mormânt care se face pentru cei morți, cum ar fi împărțirea a cele săraci a ucizilor și hancilor ce au morț pe care mai întâi le slujește preotul printr-o mormântă (v. *Parastas*) *Pomana* sau *strepozante* se mai numește și clădirea de lângă biserică pentru adunarea pomenilor (în rev. *Mitrop Ardealului* 1972 nr 5-6 p. 48)

POMAZELNICI — se numesc betişoarele cu vată cu care se face ungerea la Sf. Maslu (în *Mitrop Ardealului* Chisinau, 1870 toată 74 verso)

POMAZANIA — se numește acțiunea de ungere cu pomazalnică

POMADU, POMAZU — a unge cu mir

sau undeclenit) la rânduiala Botezului (în „*Motivul unei bogăți*” 1832).

POMAZĂTOR — mirător cu care se mănăstă în biserică la sfârșitul Liturghiei.

POMELNIC — listă de nume pentru vii și pentru morți care se dă preotului spre a fi pomenită la Sf. Liturghie. De la faptul că în vechime pomelnicele se scriau pe o tăbliță formată din două părți care se pliau, aceste pomelnice se numeau și *diptice* (v. **Diptice**). Deși se scriau azi pe foaie de hartă, pomelnicele respectă forma dipticeilor deoarece se pot plia, având numele scrise pe două colțane. Viile se scriu în stângă, iar morții în dreapta. Șirul cu cei morți se însemnează și cu o cruce. Pomelnicele se dau spre a fi pentru pomenire la o Liturghie sau pentru un termen mai lung (ex. în Posturile mari de peste an se dau spre a fi pomenite tot postul la fiecare liturghie, ele se dau și pentru tot anul și se numesc pomelnice anuale). În Biserica Ortodoxă, pomenirile se fac nominal și în auzul credincioșilor. La romano-catolici această practică a fost înlăturată, pomenirea numelor fiind înlocuită cu câteva formule generale prin care preotul face auzul la credincioși al celor a căror nume se găsește cuprins în cartea sau caietul de pomelnice care se citește pe Sf. Misă, pomenirea nominală în această contextură nu mai există. Dar credincioșii se înțeleg să fie și scriși în aceste listă care se țin pe masă (a ta), în timpul Măssii. Practica pomenirii azi în Biserica Ortodoxă este de două feluri: se face „în tănă” și „în auz”. În tănă se fac pomenirile la proscomidie și la rugăciunea de după sfârșitul Darurilor. În „auz” se fac pomenirile la liturghie, la ectenia morților de după citirea Sf. Evangheliei, dar numai

pentru cei care răposat și pomeniri generale (cler, oaste). Pentru ceilalți credincioși, pomenirile individuale în „auz” se fac numai la liturghie speciale în legătură cu parastasul. Pomelnicele se mai citesc și la panihida ce se săvârșește pentru jerttele ce se aduc în biserică la liturghie. În unele biserici, serviciul acesta se face intercalat la sf. liturghie, fie după rugăciunea amvonului, fie după apostolul liturghiei (v. **Parastase**). Cel mai vechi pomelnic românesc este „Pomelnicul de la mănăstirea Bistrița” început în 1407 cu numele Domnitorilor Moldave și a Doamnelor lor cu numele familiilor domnitoare. Intru în el din țara Rumânească, apoi din țările episcopilor țării (N.C. ILRV, p. 22).

POMENIC sau **POMENEC** sau **PROSCOMISARION** — vechi denumire pentru pomelnice. Pomelnicul st. mănăstir. Dintr-un lemn, ce să zice „proscomisarion” — în rev. „Mitropolia Olteniei” 1956, 4, 5, p. 260) și proscomisariu sau „pomelnicul (mss.) al Mitropoliei din Lărgu-Viste” scris la 1697 (reprodus în mss. 2, 0 — BAR. de Caracul și Bianu. Album de paleontografie rom. București, 1940, pl. XV). **POMENEFALNIC** în îndreptarea legii p. 52 (ed. Academiei, p. 103).

POMENEFALNIC v. Pomelnic

POMNEFAȚA (slv. *Pomnina*) — bucată sau bucată de pânză, la capătul căreia (unu din capete) se leagă un han și care se împarte cu o lămanare aprinsă pentru morți, în timpul când se face în biserică slujba de înmormântare.

POMPE FUNEBRE — serviciu administrativ-comercial care se ocupă cu organizarea înmormântărilor și efectuarea lor.

PONTARH (πόντορς — *pontos* = marea, și ὄρχω — *arho* = a conduce) magistrat, conducător al Comunității pontice, cu reședința la Tomis (Comunitatea pontică era federația cetăților grecești de pe coasta de vest a Mării Negre, în primele trei secole creștine). Pontarhul îndeplinea și funcția de mare-preot (arhiereu) al cultului împăratului, organizând procesiuni religioase și spectacole cu prilejul ceremoniilor (D.V.R.)

PONTIF (lat. *pontifex* — mare preot, preot la romani) — cel mai înalt grad în ierarhia clericală în toate religiile, folosit la catolici pentru a denumi un demnitar eclesastic (ex. papa este numit pontiful Bisericii Catolice). Pontiful era, la romani, membru al celui mai important colegiu religios. Președintele acestui colegiu era *pontifex maximus*, marele preot, cel care a rămas în tot timpul imperiului roman șeful suprem al cultului religios. În afară de îndatoririle lor religioase (sacrificiile pentru zeități), pontifii asistau pe magistrați în îndeplinirea anumitor acte rituale în cadrul ceremoniilor religioase.

PONTIFEX MAXIMUS v. Pontif

PONTIFICAT — etapa în care un papă își exercită funcția (anul când este pontif — papă).

PONTIFICIU v. Pontif

POPA — în vorbirea populară — preot

POPORALIS — este numit poporul descendent din Avraam, Isaac și Iacov (Israel), popor monoteist, din mijlocul căruia avea să vină Mesia, promis de Dumnezeu oamenilor spre a-i mântui din robia păcatului strămoșesc (Deuteronom 14, 1-2); v. **Avraam**

PORFIRA sau *purpură* (πορφύρεος — *porfuros* = culoare roșie-închis) — cu înțeles de

stofă, țesătură scumpă, de culoare roșu-închis, din care se făceau veșmintele împăraților romani și marilor demnitari. În semn de mare cinste, este culoarea veșmintelor cardinalilor catolici. Fiind Iisus numit de Prater cu ironie „rege” al iudeilor, acesta a poruncit să fie îmbrăcat cu mantie de „porfiră”, adică de culoare roșie ca mantia regală, dar pentru Iisus aceasta se făcea în bașjocură, pentru a-L umili. Porfiră este și o rocă ce conține cristale de feldspat (un mineral) și care, dacă se lustruiește, capătă culoarea roșie sau bătănd în violet.

PORTAL — intrare, ușă monumentală, încadrată cu sculpturi la intrarea principală a unui palat, catedrală sau biserică.

PORTIC — galerie, în fața sau în jurul unui edificii, al căre acoperiș se sprijină pe coloane legate între ele în arcade sau linii orizontale. Asemenea porticuri la intrarea unei biserici constituie pridvorul sau exonartexul v. **Exonartex**.

PORȚAITISSA (Πορταΐτσα — *torora* = cea de la intrare, păzitoarea) — este numele unei icoane a Maicii Domnului, reprezentată în chip de „Orantă” (singură, fără Prunc și rugându-se), așezată la intrarea deasupra porții mănăstirii Iviron, de la muntele Athos. Legenda spune că turchii ocupând Athosul, un soldat a împușcat această icoană, din umăr. Fecioarei a curs sange, iar peste câteva zile soldatul s-a spânzurat de creanga unui copac. Maria Portaitissa este și hramul capelei Sf. Lavra de la Athos.

POSTANJE — termen vechi pentru epistolă, trimitere, scrisoare folosită și în relațiile Bisericii. (Învățătura preluată pe scurt, Buzău, 1702, fil. 29+AT)

POST (slv. *postu*) — este d.p.d.v. religios o

randamentul disciplinară prin care Biserica îndrumază viața credincioșilor să-și pe că le trăirii creștine, a c virtuții și călătoriei lui Dumnezeu. Postul, adică abținerea totală sau parțială de la anumite alimente (zise „de dulce”), pe timp mai scurt sau mai lung, angaj este o practică existentă în mai toate religiile, din toate timpurile. În afară de *postul religios*, există și un post pur igienic pentru păstrarea sănătății, recomandat chiar de medicină, ca mijloc de vindecare, pentru redresarea organismului oboșit și intoxecat de hrana prea îmbelșugată și de imbulbare. Hipocrate, celebrul medic al antichității păgâne atribuia longevitatea sa postului, spunând că nu s-a odărnă să a ridicat de la masă sâtu de tot. Filozofii Pitagora propovăduia asceza – un mod de viață care se baza pe post și abținere. Sf. Antonie cel Mare a trăit 105 ani, prmi cand un post riguros, timp de peste 80 de ani, ca a t fel ca mulți alți pustnici, exemple de longevitate. Greco-romanii practicau postul sub ambele forme: religios și igienic. egiptenii și babilonienii îl practicau, pentru a și ispăși păcatele (post de penitență). Budiștii și brahmașii îl țineau ca o regulă de viață. Mahomedanul au postul numit Ramadan sau Ramazan, care recomandă abținerea, într-o zi, un anumit timp pe an (când o lună – luna Ramadânului). În religia mozaică a Vechiului Testament, postul era reglementat prin Legea lui Moise: postul Carăpriu sau Ispășiri (pnu în ziua a zecea, din luna a șaptea), la care, după captivitatea babiloniană, s-au adăugat și zile din alte luni și cel din ajunul zilei de Paști și a în vremea Mântuirii, c vrul cel mai zelos, postea una sau mai multe zile din lună, iar fariseii țineau două zile pe săptămână – luni și

Joi, cf. Luca 18: 12) și se asociau cu rugăciuni și fapte de mi ostenie. Mai erau și posturi particulare, pe care și se impuneau în anumite împrejurări. Moise a postit 40 de zile, pe Muntele Sinai, când a primit de la Dumnezeu „Tablăle Legii”. Iisus a practicat postul și a ținut și El 40 de zile de post, înainte de a și începe activitatea de învățător. Sf. nți Apostoli și Sf. nți Părinți a Bisericii au practicat postul. În creștinism s-a accentuat mai ales sensul spiritual al postului, considerând că adevăratul post nu înseamnă numai abținerea de la mâncare și băutură, ci trebuie să fie o continuă strădanie de a domina, cu spiritul și voința, instinctele, pașunile și poftele inferioare ale trupului. Postul adevărat este o cale spre desăvârșirea sufletului prin progresul în virtute, iar ca act de căl înseamnă jertă de evărie, căntă și supunere către Dumnezeu, înzând la stabilirea unui echilibru lăuntric, în care spiritul să domine viața omului, postul e un auxiliar al efortului de desăvârșire. Una dintre discipolii Sf. nților Apostoli îndeamnă: „Postește dar, lui Dumnezeu, un post: ca acesta să nu facă o faptă rea în viața ta, ci slujește Domnului cu toată curată, păzind poruncile Lui și mergând pe calea hotărârilor Lui – să nu se spună în mintea ta nici o faptă rea, crede însă lui Dumnezeu, că dacă vei face acestea, dacă te vei teme de El și dacă te vei înfrana de la orice lucru rău, vei trăi în Dumnezeu” (*Păstorul lui Herma*, Prada V, 1, în SPA 2, p. 271). Postul „extern” (postul de bucate) se desăvârșește prin postul „intern” (postul de păcate), însoțit de rugăciune, duce la comuniunea cu Dumnezeu – *vei trăi în Dumnezeu* – adică starea supremă de desăvârșire și fericire. Prime e prescripții

despre post în Biserica creștină le aflăm în *Didahi*. Invățătura celor 2 Apostoli, în care se fixează peste săptămână două zile de post (miercuria și vineria - în loc de ur și o - cum posteau fariseii). Mai târziu, Conciliul de la Apostoli ce fixează și celelalte posturi din anul unor mari sărbători (Crăciunul, Paștile, Botezarea), la împărășii. La început Sf. Euharistie se lua seara așa că cei ce rămân să se împărășească nu mâncau nimic toată ziua (atâta timp cât postul fiind împărășit). Un rețut trup și Sângere la Cristos felo în care trebuia să se țină posturile a fost reglementat de Sincade ecumenice astfel: *Postul integral* (ajunare) care constă în abținerea de a mânca un timp îndelungat (40 de zile) sau numai o zi. *Postul aspru* (exofaș) cu hrană scudă nimic cât. *Postul comun* (bisnă) cu bucurie gâtice. Într-un evanlu-se prod-sele de orge și animală (carne, lapte, brânză ouă). Catolicii recomandă în post numai înăurarea cărnii, restul aimentelor fiind permise. *Postul ușor* (dezegare) când se permite consumarea pestelui și vinului. *Posturile rașnute* de Biserica Ortodoxă de Răsărit sunt arătate în calendarul ortodox și anume: 1. *Stutul și Marele Post* numit și al Patruzecimii (*Presimonia*) este *Postul Paștor* care închipuiește postul de 40 zile al Mântuitorului. 2. țin se se săptămână și are dată schimbătoare ca și Paștile. De care țin este rânduit pentru curățirea sufletului prin înfrânare, rugăciune, mlosterie, spovedanie și împărășirea cu Sfintele Taine. În acest post nu se mănâncă lapte, brânză, carne, ci numai legume fierte (fără grăsimi) și fructe în zilele de dezlegare e

permis untde emnu și vinul adică sambăta, duminică și 24 februarie (sarbătoarea „Aflarea Capului Sf. Ioan Botezătorul”), la 9 martie (Sf. 40 de Mucenici) și 25 martie (Buna Vestire) când este și dezegare la peste ca și în Duminica Florilor. Cu deosebită evanlu-se cavine a se țină postul din prima și a doua săptămână a Postului când se recomandă ca un și martiri prima septamă să se mănânce numai o dată pe zi - seara - paine și apă, iar în săptămâna Patmilor, în arășii și când se pot lua 2 mese - se mănâncă la fel, vineri și sambătă fiind post, desăvârșit. Bonavitatea vine să mănânce cu untde emnu și să bea vin în Post. Mare. 2. *Postul Sfintelor Apostoli* sau al Sampetruilor se țin în cinstea Sf. Apostoli Petru și Pavel. Are dată schimbătoare fiind în egătare cu data Paștilor și durata nu e fixă, căci dacă Paștile e mai târziu, se scurtează durata de la Rusalii până la 29 iunie (ziua Sf. Petru și Pavel) și poate fi uneori chiar de numai 2 zile. Se lasă se în prima duminică după Rusalii (Duminica Tinerilor Sfintilor). În zilele de luni, miercuri și vineri în acest post nu se mănâncă untde emnu și vinul nu e permis, dacă într-o zi din zile e înăstănt cu cruce neagră, se face dezegare la peste. 3. *Postul Sfintei Maria* sau Sântă Mărie se țin pentru cinstirea Maicii Domnului la 15 august fiind ziua adormirii ei, când o pătrădită timpului a fost născut la cer. Postul dintre 1 și 15 august are aceeași rândinală ca al Stutului Petru și Pavel. 4. *Postul Sfintei Thonitului* sau al Crăciunului are date fixe (între 15 noiembrie și 25 decembrie). Este un post mai ușor decât al Paștilor, deoarece se îngăduie sambăta și duminica de dezegare la peste, iar marți și joi la

antdelemn și vin. În ziua de ajun (24 decembrie) se ajunează, adică nu se mănâncă nimic (toată ziua). Iar seara se mănâncă grau fierit îndulcit cu miere. Postul din timpul anului se împarte în miercuri și vineri în fiecare săptămână, na numai în post, în afară de săptămâni e când se face dezagare de post (numită „harti”). Zilele de *harti* sunt: Miercuri și Vinerile din Săptămâna Văneșul și Far se au și din a Branzei (ultima până la începutul Postului Paștor, când se mănâncă numai ouă și lactate, nu și carne); Săptămâna Luminață (prima după înviere până la Duminică Iomiei); săptămâna de după Rusalii, până la Duminică Tăturor Sfinților și ce e două săptămână dintre Crăciun și Bobotează, afară de ajunul Bobotezei, când se postește; zi e de hartu de dezegări și de post sunt semnate în calendarul Bisericii Ortodoxe. **PÓTCAP** (св. *potkapu*) — obiect care face parte din costumul preotesc. Servește pentru a acoperi capul. Are forma unui cilindru înalt de 10–15 cm, cu peretei tari, îmbrăcat cu stofă sau catifea. După ringa clerical, potcapul este îmbrăcat cu material de culoare neagră-roșie, violetă. Potcapul purtat de călugări are culoare neagră și se mai numește și *comandac*. Când participă la serviciu divin călugării acoperă potcapul cu un văl ce atarnă pe spate, numit *camlafiță*. Înuta oficială a Patriarhiei este totdeauna de culoare albă. În Biserica Ortodoxă greacă potcapul negru îl poartă și preotii de mir. O caracteristică a potcapului la greci este forma înaltă și cilindrică care depășește peretei, formând un fel de bor foarte îngust.

POTIR (ποτηριον τό καλύξ, ή *potirion, kalix* lat. *calix* = cupă). Sf. Potir

este un *vas liturgic*, de forma unui pahar sau a unei cupe cu picior, de mărime diferite, făcut din metal prețios (aur sau argint aurit), este un *obiect sfânt*, în care se pune vinul și apa pregătite a proskomidei și sfințite în timpul sf. liturghii pentru împărtășirea clericilor și poporului credincios. În trecut, denumirea „potirion” se referea mai mult la conținut, adică a vinului eharistic sau la Sf. Sânge vărsat de Iisus pe cruce, la răstignirea Sa (Corinteni 10, 16), pentru vasul în sine se foloseau și alți termeni: κάλιξ — *calix* κυπελλον — *chipellon* și a. *Calix* e termenul consacrat în latina bisericească pentru *potirul liturgic* și s-a transmis în diverse forme în limba popoarelor de creștinism roman (fr. *calice*, spaniol *caliz*, englez *chalice*) dar potir *potirion* (termenul grecesc folosit de Sf. Întii evangheliști, și care se referea la potirul folosit de Iisus la Cină) s-a impus în vocabularul liturgic din Biserica Ortodoxă. Pentru stințenia conținutului său, după prefacerea Darurilor la sf. liturghie potirul devine sfânt, ar Sf. Întii Părinți și scriitori bisericești i-au dat cele mai alese atribute: sfânt, mistic, duhovnicesc, împărătesc (*basilikon*) mantuator (*sotirion*) și a. În vechime, când numărul credincioșilor care se împărtășeau era foarte mare, se întrebuințau mai multe potire, dar treptat, în Răsărit s-a stabilit un singur potir la liturghie, pentru a se sublinia, prin împărtășirea tuturor credincioșilor dintr-un singur potir, *unitatea* Sângelui și *comuniunea* spirituală a celor care se împărtășeau. La unele biserici se întrebuințează însă și azi unele pahare mai mici de forma potirului ca potire de serviciu, pentru împărtășirea bolnavilor și bătrânilor care nu se pot deplasa la biserică,

precum și împărțâș rea simbolică a mirilor la slăjba cunăriei. În Apus existau în trecut potire necliturgice care se foloseau ca ornamente și care erau de mari dimensiuni. Ele se foloseau ca ornamente fiind suspendate cu un lant în biserici și în marile catedrale. Materialele folosite pentru potire au fost: linteie, lemn, piatră, fildeş, marmură, onix, alabastru, sticlă, aur, argint, și se împodobeau cu picturi și basorelieuri reprezentând scene sfinte, ornamente vegetale și forme geometrice, incrustate cu emailuri și pietre scumpe. Adevărate opere de artă, asemenea potire vechi datând din diferite secole se pot vedea astăzi în muzee (E. B. I. G.).

POTNOJA sau **VUTURUL** (slav. *potnoja* = sub picioare) — este un mic covor rotund pe care este brodat chipul unui vultur cu aripile întinse zburând pe deasupra unei cetăți cu trei râuri. El se pune în altar sau în naos bisericilor arhieresti sub picioarele arhierelui. Acest covor are două mărimi: *vuturul mare* și *vuturul mic*. Vuturul mare se folosește în marea biserică a de arhieru (catedrală veche) iar vuturul mic la celelalte slujbe arhieresti când în timpul liturghiei este pus în diferite locuri din biserică unde se cere prezența arhierelui mai mult timp arhierelui (în tata și Mesopotamie în mulțimea bisericilor etc.). Vuturul simbolizează pietatea și înțelepciunea arhierelui iar cetatea peste care zboară vuturul reprezintă episcopia (eparhia) condusă de arhieru. Mai însemnează și înălțimea și sublimitatea demnității arhieresti precum vuturul se înalță în zbor mai sus decât toate zburătoarele tot așa și arhieru, prin știința și viața lui exemplară, trebuie să vadă tot ce se petrece în eparhia sa, să se ridice mai presus decât

credincioșii săi spre a promova binele și a înfrâna răul (E. B. I. G.).

POTOPIUL — catastrofă despre care Cartea Facerii din Vechiul Testament ne vorbește ca despre o cumplită pedeapsă pe care Dumnezeu a dat-o oamenilor pentru păcatele și necredințările lor. Totuși ca să nu piară cu totul neamul omenesc și săpăturile create de El Dumnezeu aflând pe pământ un singur om credincios, a hotărât ca aceasta să nu piară și chemându-l a împărțit planul Său de a pierde omenirea prin potop. La poruncă să construiască o corabie mare și trase că în care să intre cu toată familia sa și să meargă câte două perechi din toate vietuitoarele existente pe pământ, mari și mici, taratoare și zburătoare, ca să rămână în viață împreună cu el. Iar din vietuitoarele "curate" să ia câte șapte perechi (Facere cap. 6). Când totul a fost gata, Noe a intrat în corabie cu toate câte îi poruncise Dumnezeu și cu cei trei fiici ai săi. Sem Ham și lafet cu femeile lor și ca lemea lui. Chiar în aceea zi s-a adăstăcut toate izvoarele adâncurilor mari și s-a deschis și ghebarul cerului și a plouat pe pământ patruzeci de zile și patruzeci de nopți. Potopul a tinut pe pământ patruzeci de zile și patruzeci de nopți și s-a inundat apa și a ridicat corabia și aceasta s-a înălțat deasupra pământului și corabia se purta pe deasupra apei. Și a acoperit apa toți muntele înalt ridicându-se cu cincisprezece coturi mai sus decât ei. Toate cele de pe uscat, care aveau suflare de viață au murit. Și așa s-a stins toată ființa care se afla pe fața a tot pământul, de la om până la dobitoac și a rămas numai Noe și ce era cu el în corabie (Facere 7: 1-12: 7, 18, 20, 22 și 23). După o sută cincizeci

de zile, a început a se scurge apa de pe pământ și a se imput na — s-a oprit corabia pe Muntele Ararat' (Facere 8, 3-4) (ARARAT — munte în Armenia) Noe a dat grana unui corb să vadă dacă apele au scăzut, dar corba nu s-a mai întors, după un timp a trimis un porumbel, care s-a întors în corabie, căci apele fiind încă mari, n-a găsit loc de popas, și după șapte zile a trimis iar porumbelul, care s-a întors cu o ramură de măsline în gură și după alte șapte zile porumbelul trimis nu s-a mai întors, dovadă că apele scăzuseră de tot. Apoi a poruncit Dumnezeu lui Noe să iasă din corabie cu toți cei ce se aflau acolo și să împrăștie pe pământ toate viețuitoarele ca să se înmulțească și să se prăsească, „să umple pământul” Noe a ridicat un altar de ertfă și a mulțumit lui Dumnezeu pentru că l-a scăpat de potop. Dumnezeu l-a binecuvântat pe Noe și pe fiii săi „Nașteți și vă înmulțiți și umpleți pământul și-l stăpâniți.” (Facere 9, 1) Și a încheiat cu Noe un legământ zicând „Și încheie acest legământ cu voi că — nu va mai fi potop, ca să pustiască pământul — prin curcubeul Meu în nori, ca să fie semn al legământului dintre Mine și pământ” (Facere 9, 11 și 13) Și până azi, când după ploaie apare curcubeul, poporul are credința că plouă a încetat cu adevărat, mai ales când a trecut mai mult timp. Săpăturile arheologice care s-au făcut în Mesopotamia, pe locul vechii cetăți Ninive, au dus la confirmarea realității potopului. Sub un strat de pământ, gros de 14 m, în care s-au găsit morminte de regiilor sumerieni de la începutul mileniului III î.Hr. s-a dat peste un strat de măr, de 3 m grosime, sub care era un strat de pământ uscat, în care s-au găsit resturile unei

străvechi civilizații necunoscute, distrusă de un deluvă, care a așezat peste ea stratul de măr. După retragerea apelor, ținutul Mesopotamiei a fost din nou populat, aici s-au așezat sumerienii, considerați creatorii celei mai vechi civilizații cunoscute. Tablețele cu semne cuneiforme din ruinele străvechi, în care cuprind epopeea lui Gilgamesh, eroul legendar al sumerienilor, și descriu potopul confirmând amănunte biblice. Muntele pe care s-a oprit corabia, trimiteră corba și a porumbelului în recunoaștere, data potopului și concluzia biblică — Dumnezeu a pedepsit omenețea pentru păcatele ei și a salvat pe omul care s-a temut și a crezut în Dumnezeu. Deosebirea constă în numele diferite. Pe tablețele sumerene Noe se numește Utnapiștim.

POTROPOP v. Protopop

PRACTICA LITURGICĂ, RITUALUL sau RITUALISTICĂ — este disciplina teologică prin care se urmărește a se forma buni turgusitori, adică învață pe viitorii clerici îndeplinirea corectă a ceremonialului sau rândurilor sfinte ale serviciului divin.

PRADZNIC v. Praznic

PRAPORII, PRAPURII sau steagurile bisericești — sunt înște baciți de pânză, aproximativ de un metru lungime și 60 cm lățime sau de dimensiuni și mai mari, fixate pe un suport de lemn, o prăjină în formă de T, care are în vârf o cruce. Pe această pânză se pictează chipuri sfinte: Măntăitorii, sfinți îngeri, Botezu, Domnului, icoana hramului bisericii. Praporii se poartă în fruntea unui cortegiu de înmormântare și la diverse procesiuni, simbolizând steagul lui Iristos în jurul căruia se strâng credincioșii spre a fi apărați în lupta

împotriva păcatului, a dușmanilor văzuți și nevăzuți, semnifică și biruința lui Hristos împotriva morții. *Originea prapurilor* este legată de steagul cu cruce care a călăuzit pe Constantin cel Mare în lupta împotriva lui Maxențiu, după ce avusese un vis în care i s-a arătat proiectat pe cer semnul crucii și a auzit un glas ce-i poruncește: „Prin acest semn vei învinge!”. În biserică, prapuri se păstrează în pronaos, în unele biserici din Ardeal stau înșirați pe lângă pereții laterali ai naosului.

PRAVILA (slv *pravila*) — lege, tradiție, obicei, cenzura pămîntului” (după care se judecau la noi, în trecut, pricinile și încălcările normelor de conduită socială și morală), *colecție de legi civile și bisericești* care reglementau drepturile și îndatoririle, cu deosebire în viața monahală și preoțească, în general. În cultura noastră au existat asemenea colecții de legi încă din sec. XV, când s-a copiat în lb. slv *Nomocanonul* sau *Pravila* la Mihail Vlastaris, de către călugărul Ghervasiu de la Mănăstirea Neamț, în vremea lui Ștefan cel Mare (1492), apoi o colecție de legi monahale copiată din porunca mitropolitului Moldovei, Teofan (1618) *Pravila de la Bistrița*, colecție ce stă la baza *Pravilei celei Mici*, pe care a tradus-o în românește călugărul Mihail Moxa (Otenia); *Pravila cea Mică* a fost tipărită în tipografia de la Govora în 1640–1641, cuprinzând legi civile și canonice, pentru trebuința preoților la spovedanie (la epistimie), dar și îndrumări privind pedepsele ce vor primi cei ce călăărăndu-le viața obștească. Urmează *Pravila* lui Vasile Lupu, tipărită la Iași, în 1646, cu titlul *Carte românească de învățătură la pravilele împărătești și de la alte gnudețe*,

tradusă din grecește de dogofătul Eustratie, după vechiă colecție care avea la bază *Corpus de legi al lui Justinian*. În 1652 se tipărește la Târgoviște, în vremea domnitorului Matei Basarab, o nouă *Pravilă*, numită *Îndreptarea Legii* sau *Pravila cea Mare* sau *Pravila de la Târgoviște*, care este nu numai un cod bisericesc, ci și politic. Tradusă din lb. greacă, la îndemnul mitropolitului Ștefan al Ungrovlahiei, această *Pravilă* are două părți: mar — Partea întâi, numită *Îndreptarea Legii*, cuprinde texte din Nomocanonul grecesc al lui Manu I Maaxos și, în întregime, *Pravila* lui Vasile Lupu (ce la 1646). Partea a doua este intitulată „Nomocanon” și e alcătuită pe baza unor lucrări foarte vechi, cum e *Colecția canonică* din sec. XII, de Aristen, apoi Canoanele unor Sfinți Părinți din secolele anterioare. *Îndreptarea Legii* este o împlinire de norme de drept canonic și laic.

PRAXAPOSTUL v. *Praxiul*

PRAXIUL sau **APOSTOLUL** (ἡ πρᾶξις — *praxis* — fapta și πρᾶξις, ἡ *praxis* = învățătură, experiență) — este *cartea de cult* care cuprinde pericope din faptele Apostolilor și din Epistolele pauline și sobornicești și din care se citește în biserică, în timpul Liturghiei catehemenilor, înainte de citirea Evangheliei. Cartea „Faptele Apostolilor” face parte din Noul Testament și a fost scrisă de Sf. Luca. Evanghelistul Praxiul s-a tradus și s-a tipărit prima dată în lb. română de Corescu în 1563, la Brașov, v. *Faptele Apostolilor*. **Biblia**

PRAZNIC (slv *prazdniku*) — sărbătoare religioasă, zi în care Biserica cinstește cu sfinite numele unor persoane sfinte care s-au jertfit pentru credință, sau amintirea unor

evenimente importante din istoria Bisericii creștine. În calendarul ortodox, sărbătorile sunt însemnate unele cu o cruce neagră, altele cu o cruce roșie, ceea ce arată împărțirea lor pe categorii. Cele mai importante sunt sărbătorile închinate Mantuitorului, Sfintei Treimi și Maicii Domnului. Acestea se numesc *praznice împărătești* sau *sărbători domnești* (κυριακὰὶ ἡ δεσποτικάαι εορταί *kiriukai e despotikai eirtai*, lat. *festae dominicae*, s.v. *gospodskie prazdniki*). Printre acestea poate fi socotită și *Duminica*, fiind ziua învierii Domnului și ziua rânduită de Dumnezeu de la Tacerea omului, pentru slăvirea lui Dumnezeu. Praznurile închinate lui Iisus Hristos Mantuitorul sunt în ordine calendaristică următoarele: *Nașterea Domnului* (25 decembrie), *Iăierea împrejur a Domnului* (1 ianuarie - la 8 zile după Nașterea Domnului, când S-a spus cuvântul la Legi. Vechiului Testament și Iisus a dat și numele de „Iisus”, adică „Mantuitor”); *Botezul Domnului* (6 ianuarie - când S-a botezat în Iordan de Sf. Ioan Botezătorul, sărbătoare numită și Epifania, adică Arătarea Domnului, căci atunci a fost descoperit oamenilor că El este Fiul lui Dumnezeu - v. *Epifania, În amipnarea Domnului* (2 februarie, când a fost adus la templu la 40 de zile de la Nașterea Sa, de către Maica Domnului, atunci bătrânul preot Simeon Lăa primii în brațe, mărturisind că Acesta este Fiul lui Dumnezeu); *Intrarea în Ierusalim a Domnului* (*Duminica Florilor* - cu o săptămână înainte de Paști și de săptămâna patimilor, răstignirii, morții și învierii - v. *Floriile*); *Învierea Domnului* (Sf. Paști, biruința asupra morții - sărbătoare cu dată schimbătoare - v. *Paște*); *Înălțarea la cer a*

Domnului (la 40 de zile după Paști) (v. *Ispas*); *Pogorarea Sfântului Duh* (*Duminica Rusalilor*, la 50 de zile după Paști) la care se poate adăuga *Sfânta Treime* (în luna Rusalilor) - v. *Cincizecimea, Schimbarea la fața a Domnului* (6 august - v. *Preobrazenia*); *Înălțarea Sfintei Cruci* (14 septembrie - v. *Ziua crucii*). În lista tradițională a praznelor împărătești nu sunt trecute Sf. Paști (care e socotită ca presus de toate praznicele și e sărbătorită în toate Țările) și Iăierea Împrejur (care se sărbătorește în aceeași zi cu Anul Nou și Sf. Vasile). La praznurile împărătești se adăugă și cele patru sărbători închinate Maicii Domnului: *Nașterea Maicii Domnului* (8 septembrie); *Intrarea în biserică a Maicii Domnului* (21 noiembrie); *Bunavestire* (25 martie); *Adormirea Maicii Domnului* (15 august - v. *Cultul marial, Marica Domnului*). Icoanele praznelor împărătești sunt așezate pe catapeteasmă în șiruri de deasupra icoanelor și ușilor împărătești.

PRAZNICAR, *icoana praznicelor a sărbătorilor -lei liturgice* - icoana bramelor și cu înțeles de Minei prescurtat (Antologhion, care bisericească cu slujbe e d feritelor praznice, v. *Antologhion*).

PRAZNICE ÎMPARĂTEȘTI v. *Praznic*. **PRAVILIOARA** - titlul unei cărți în lb. română, tipărită de Antim Ivircanu (1714), cuprinzând norme de armat pentru preoți, în legătură cu Iana spovedaniei.

PRĂVILNICEASCĂ CONDICĂ - colecție de legi din Țara Românească cuprinzând texte din nomocanoane grecești din sec. V-I-VIII, tipărită în 1780.

PRAZNUTRE - sărbătoare, pomenire.

PRÂNZÂNDA v. **Obednita**

PREA CURATA, PREA SFÂNIA, PRECISTA — sunt formule de adresare către Maica Domnului exprimând cinstea ei deosebită v. **Adorare**

PREACINSTIT — vrednic de respect „Preacinstite părinte...” adresare către un cleric.

PREACUVIOS — mod de adresare către un călugăr sau călugăriță — Preacuvioasă maică stareță...“)

PREAFERICIT — adresare către patriarh în Biserica Ortodoxă („Preafericite Părinte Patriarh...“).

PREASFINȚIT și ÎNALT PREASFINȚIT — mod de adresare către un episcop, arhiepiscop sau mitropolit.

PRECATIO (lat. *precatio, oratio* = rugă, formă a magiei și în vrăji) — era rugăciune, parte componentă a cultului religios la romani, alături de *votum* (votul) de purt. căr. și sacrificii. Rugăciunii se atribuia o putere magică. Ea se făcea stand n. p. cu oare ce capul acoperit de marginea togii, rugăciunea era o formulă scurtă, restată de obiceiant cu glas tare și repetată de participant. Împreună cu rugăciunea se rostea „votu”, care era o promisiune făcută zeilor, pentru a-și se câștiga bunăvoința. Ei se promiteau ofrande și sacrificii, în schimb, a zărilor pentru reușită. Voturile erau publice și private. Votul public se făcea de către magistrat asistat de pontifici și consta din promisiunea că, în caz de reușită în războaie, de salvare a populației de calamități, să se aducă zeului pradă de război, să se înalțe temple etc., votul particular era făcut de credincioși cu prilejul unor călătorii, căsătorie sau împreună, greș de viață. Cel mai impor-

tant vot public era „*ver sacrum*” (primăvara stântă) care consta din ofrande a e anotimpului respectiv (fructe de primăvară, animale și copii născuți primăvara).

PRECEPT (lat. de la *praecipio* = a învăța pe cineva) — normă, învățătură (precepte biblice — învățătură din Sf. Scriptură)

PRECISTA *Maica Precista* — Maica Domnului v. **Preacurata**

PREDANIE — cu înțeles de Sf. Tradiție a Bisericii, care, aături de Sf. Scriptură, este al doilea mare izvor de învățătură creștină

PREDESTINARE — concepte religioasă după care soarta omului e dinainte hotărâtă de divinitate. Teorie susținută în creștinism de Fericitul Augustin, care afirmă că păcatul original se moștenește, dar orice om care se naște are libertatea de a alege răul și numai grația divină îl poate ajuta să aleagă binele și să se mântuiască. Însă grația nu se acordă tuturor oamenilor, ci numai celor predestinați. Nimeni nu știe cine și de ce unii oameni sunt predestinați, ci aceasta se face dintr-o hotărâre тай că a lui Dumnezeu și n. p. la numărul celor predestinați este și el limitat după numărul locurilor rămase între îngeri după căderea unei părți dintre ei. Restul oamenilor se nasc fără a avea parte de mântuire. Fericitul Augustin definește astfel predestinarea „organizare de către Dumnezeu a lucrărilor Lui viitoare și care nu poate fi înșelată, nici schimbată”. Dar zice Feric. Augustin că predestinarea nu are nimic de-a face cu fapta sinului păgânilor iar Dumnezeu pedepsește. Există o dublă predestinare pentru cer și pentru infern, ceea ce este de neînțeles. Biserica se compune dintr-un număr de sfinți predestinați, încă înainte de începerea lumii

Doctrina lui Augustin a determinat multe controverse teologice, căci compromitea universalismul creștin, potrivit căruia Dumnezeu dorește salvarea tuturor oamenilor (MELICER, vol. III, p. 55 și u). Predestinația e susținută în creștinism și de Calvin, care consideră că Sf. Euharistie are putere de mântuire numai pentru cei predestinați, spre fericire, numai aceștia primesc, prin pâinea și vinul euharistic, o putere care se varsă din cer, din Trupul lui Hristos, dar această fericire n-o simt cei predestinați spre rău, care prin împărtășanie nu primesc decât pâine și vin, fără harul sfânt tot. Pentru calvin va oarea tinerii e dependentă de condiția omului predestinat, negându-se astfel caracterul ei obiectiv-sacramental. *Predestinația*, ca destin, ca fatalitate care dirijează viața omului este concepția caracteristică religiei samitice (v. **Islamismul**). Această doctrină neagă liberul arbitru cu care Dumnezeu s-a înzestrat pe om, căruia i-a dat libertatea de a alege singur binele sau răul, fără a pierde însă legătura permanentă cu Dumnezeu, Care îl ajută să cunoască și să afle calea spre adevărata fericire. În folclorul nostru, ca și la altele popoare, destinul este hotărât de Urzitoare, la romani se numeau *Parce*, "nu știu ce năstărești tăți care torceau fără viață fiecărui om". Și azi interpretările prezicerilor lui Nostradamus marchează aceeași credință în destin.

PREDICA (lat. *praedico* are *aviatum* = a face cunoscut, a spune cu glas mare, a spune pe față cu alții, a lăuda, gr. διδασκῆ, ἡ, κήρυγμα, τό *didaktē karisma* = predică) cuvântare vorbire cu scop de instruire. Predica este, în cadrul cultului creștin, un mijloc direct de a transmite învățătura evanghelică și de a

face instruirea religioasă a credincioșilor. Ea a fost practică de Mântuitorul de-a lungul celor trei ani ai activității Sale și preluată de Apostoli ca mijloc de propovăduire a Evangheliei. Predica are *caracter catehetic și omiletic*, adică de învățare a adevărilor religioas-morale, prin expunerea textelor Sfintei Scripturi, spre a fi înțelese și a forma convingeri creștine. Epistolele pe care Apostolii le trimiteau diferitelor comunități creștine constituie textul primelor predici creștine, fiind și izvor de predică, deoarece atunci când era cazul, ele mai trebuiau să fie și explicate (interpretate). Acest caracter de exegeză (de analiză și interpretare, a textului biblic) l-a păstrat până azi, într-o mare măsură, predica în Biserica noastră (ex. Cazaniile). După decretarea Libertății creștinismului, în sec. IV predica va cunoaște o înflorire atât de mare, încât reprezentanții ei au rămas neegați până azi: Sf. Ioan Hrisostomul (Cuvânt de Aur), Vasile cel Mare, Grigorie de Nazianz, Grigorie de Nyssa, Chiril al Ierusalimului, Chiril al Alexandriei, Ambroziul Mediolanului, Grigorie cel Mare. Dialogul, Feretii Augustin și alții, care au ilustrat epoca de aur a Bisericii. Predica a fost integrată în cultul eucaristic de la începutul vieții creștine și era legată de cultul Evangheliei. După ce asculta Evanghelia și predica, cei care se pregăteau pentru primirea botezului trebuiau să părăsească biserica, deoarece, nefiind botezați, nu puteau participa la săvârșirea Sfintei Jertfe. Aceștia erau catehumenii (v. **Catehumenii**) și până azi au rămas în încheierea Liturghiei catehumenilor (cum se numește prima parte a Sfintei Liturghii) cu vîntele „Cei chemați ieșiti” (adică cei chemați pentru a se pregăti să primească

botezul). După ce catehumenatul a luat sfârșit, prin extinderea *pedobaptismului* (adică botezu copilor), predica s-a depășat din cadrul Liturghiei catehumenilor în cadrul Liturghiei credincioșilor, pălă chiar spre sfârșitul ei (în timpul împărțirii یتurghisitorilor sau imediat după aceasta). Deși azi dispozițiile Sf. Sinod al Bisericii noastre cer ca predica să se țină imediat după Evangheliu, totuși ea este ținută în multe biserici la sfârșit.

PREDICA DE LA BENARES v. Budismul

PREDICA DE PE MUNT — relația de Evangheliu (Matei cap. 5, 6, 7, Luca cap. 6) cuprind învățătura Mântuitorului predată de El în mod direct, sub formă de cuvântare publică multimilor pe „Muntele Fericirilor” despre fericire („ce e nouă fericire”) pe care omul nu poate afla decât în credința și dragostea de Dumnezeu, postind și rugându-se (ex. de rugăciune „Tatăl nostru”) și făcând fapte bune. Predica de pe munte este, poate, cel mai emoționant și profund pasaj prin care Mântuitorul expune oamenilor înfrumusețea învățăturii creștine, v. **Fericirile**

PREDICALNIȚA — amvonă pentru predică, din biserică (în rev. *Mitropolia Banatului*, 1966, 4-6, p. 300)

PREDICATOR — persoana care predă, ținând o cuvântare publică, propovăduirea unei doctrine religioase, propovăduitor, conducătorii sectelor, care nu sunt preoți, dar predică o doctrină sectară (baptiști, evangheliști)

PREDITECI („Înălțate-Mergătorul”) — Sf. Ioan Botezătorul.

PREDLOJENIE — molită (termen vechi, folosit în „*Învățătura preoților pe scurt*” c. e. „*litania Bisericii*” Buzău 1963, fi. a 23x)

PREDOSLOVIE — Prefață. Cuvânt înainte. Introducere.

PREFIXIENȚA — viață anterioară v. **Reîncarnarea**

PREFACERE — transformare, prefacerea Darurilor la Euharistie, în Trupul și Sângele Domnului, în timpul saurbei Sf. Liturghii.

PREJDEOSFFSTANIE — denumire slav. — Liturghia Darurilor mai înainte sfinite v. **Liturghia**

PRELAT (lat. *praeferi*, -*latus* = a purta înainte) — episcop, erarh conducător în ierarhia bisericească

PREOBRAJENIA sau **PROBOJENIA** — denumire din limbă slavonă și folosită în popor pentru sărbătoarea împărătească *Schimbarea la Față* (6 august — lat. *Transfiguratio Domini nostri Jesu Christi*). În această zi se sărbătorește muntea relată de Sf. Scriptură (Matei 17, 1-9; Marcu 9, 2-9; Luca 9, 28-36) despre Schimbarea la Față a Domnului pe Muntele Taborului înainte în Calceea, fiind de față apostolii Petru, Ioan și Iacov. Pe locul muntelui, Sf. Elena, împărăteasa Bizanției și mama împăratului Constantin cel Mare, a zărit o biserică cu hramul acestei sărbători. Muntea de pe Tabor a însemnat *arătarea duminetului Iui Iivus* către Sfinții Apostoli care l-au văzut deodată „schimbat la față” și „a strălucit fața Lui” ca soarele iar vestimintele Lui s-au făcut albe ca lumina”. Și s-au arătat profeti Moise și Ilie, care vorbeau cu El în timp ce un nor luminos i-a umbrat pe ei și iată glas din nor zicând: «Acesta este Fiul Meu Cel iubit în care am binevoit pe Acesta ascultați-L!» (Matei 17, 2 și 5). În ziua aceea, în afară de muntea săvârșită cu Sine însuși, Mântuitorul a mai

Duhul Sfânt. Astfel, cele trei trepte ale clerului apar distincte, încă din a doua jumătate a secolului fiind menționate în cărțile Noului Testament. Spre sfârșitul secolului născute sunt unitățile cu funcțiile precise de azi în *Epistola lui Sf. Clement Romanul către Corinteni* (cap. XL). Așa cum se va menționa și Sf. Ignatie de Antiohia în Epistolele sale a începutul veacului al IV-lea *Constituțiile apostolice* (scriere întocmită pe bază de documente aparținând primilor veacuri creștine spre sfârșitul secolului IV) menționează nu numai existența bine organizată a clerului superior (episcopi, preoți, diaconi, și a celui inferior (pocăitori, lectori, lectorsi și alții dar și prezicând atributurile fiecăruia. Treptele clerului se descheseau în funcțiile arhierice și atribuițiunile lor. Cea mai înaltă treaptă a clerului (episcopul) purtând Taina Hirotoniei sau Pontificatului este *episcopos* (episcopos) sau arhieria (episcopos) sau pontifex (sacerdotul) dă rectă a autorității puterea de a săvârși toate slujbele și lucrările sfinte ale catolice. Din punct de vedere hierarhic sau sacramental episcopii sunt egali deosebindu-se doar prin funcțiile administrative pe care le dețin (arhiepiscopi, mitropoliți, patriarhi). *Preotul* propriu-zis al episcopului (potențial) poate săvârși în parohia sa toate slujbele și lucrările sfinte de cult în afara acelor care sunt rezervate exclusiv episcopului. Preotul este în exercitiu funcționar liturgic anghelizat de Dumnezeu și în același timp un păstor al lui Dumnezeu și creator al păștorilor pe care păstorește rugându-se atât în numele său personal cât și al lui Dumnezeu. Având prin încredințarea parohiei lui Dumnezeu, el transmite această parohie

domnească prin Sfințirea Tainei *Taina* sunt a tuturor preoților și episcopilor fără care nu pot slui, căci nu sunt investit cu icoană a sfințirii celor sfinte. La profesarea, diaconul înfigează doar în serviciu administrativ al bisericii nu și în cele sacramentale neavând nici o atribuție liturgică. Referindu-se la înalta misiune a tainelor preoțești Sf. Căpitan de Nazianz a definit preotul ca „arta artelor și știința științelor”. El trebuie să fie mai înaltă chemare de sus și o pregătire morala și duhovnicească deasupra oricăreia altă să fie model pentru toți cei ce privesc la preot. În plus, preotul trebuie să aibă o aleasă pregătire teologică și științifică fiindcă el spre deosebire de alte categorii, conducând slujbele de varse grade de cultura și temperamente diferite trebuie să facă înăuntru în fiecare dintre credincioșii săi și mai ales să-lăpăteze și să-lăpăteze Biserica.

PRESBITER (πρεσβύτερος, *presbiteros* (la o vârstă preot) este un termen dată în Biserica veche creștină scriiturilor cu titlul atar episcopilor ca și preoților muncind în ierarhia și vârstă acestora.

PRESCURA (slv. *Preskura*) este o goară foarte mică, în formă de cruce sacrală, înălțată de la pământ pe care, în trecut, se așeză o pecete de lemn cu inscripția lui Dumnezeu Mantuitorul (ΣΩΤΗΡΙΣΤΗΣ ΧΡΙΣΤΟΣ) învingător (ΝΙΚΩ) (nikom) (a învinge). Aceste prescure se aduc de creștinii ortodocși ca ofrande (προσφορά - *prostora*) proscure a slujba slujbă liturgică dimineata înainte de începerea slujbei, se dau preotului la Proskomid ar și preotul pregătește din ele

Daruri pentru Sf. Eucharistie, v. **Agneț, Miride**

PRESTOL v. **Pristol**

PRESVEȘTENIE v. **Prejdeosfeștanie**

PREZBITER v. **Presbiter**

PREZBITERIAN, PREZBITERIANISM,
v. **Puritanismul**

PREZBITERIU — se numește casa parohială a preotului catolic, aflată chiar lângă biserică

PREZBITERIU M, PRESBITERIU M, v. **Altar**

PREZUMȚIE — păcat împotriva Duhului Sfânt, de care se fac v. novați acei creștini care cred că se pot mântui singuri, fără ajutorul harului divin. În acest păcat au căzut pe aghienni, adeptii (a. Pe agni, sec. V), care susțineau că omul se poate mântui fără ajutorul harului divin și că acest păcat se face v. novaț și cei care cred că omul se poate mântui numai prin credință (*sola fide*), fără fapte bune, v. **Protestantism**

PRICEASNA (res. *Pricestna* = care participă); v. **Chinonic**

PRICEASTENIE, PRICESTANIE, PRECESTANIE (s. v. *pricestanie* — împărtășanie (a lui Sf. Precestanie)

PRICESTNIAR v. **Chinonicar**

PRICESTUI — a se împărtăși (vech. termen slav, în vechile cărți bisericești)

PRIDVOR, pridvorul bisericii v. **Exonartex Priprat**

PRIHANA — păcat, fără prihană — fără păcat; neprihănit — curat, neîntințat

PRIMAT PAPAL — dogmă a Bisericii Romano-Catolice, formulată în Conciliile Vatican (I și II, din 1870 și 1963-1965), prin

care se atribuie, după discuții îndelungate în timp (v. **Papa**), papei (episcopului Romei) ca tată de primat, de „episcop al Bisericii universale”, pe baza dreptului de armă al Sf. Ap. Petru și de „vicar” (de egat) al lui Hristos pe pământ, singur în măsură să asigure unitatea Bisericii. Această dogmă contravine însă ideii de apostolicitate a Bisericii lui Hristos, deoarece admite extingerea autorității unei Biserici apostolice (de origine apostolică), asupra a tot Bisericii apostolice, care au fost întemeiate de Sf. Apostoli în diferite centre ale lumii păgane și iudaice, egale între ele, fiecare având jurisdicția sa și propriile responsabilități locale. Biserica Ortodoxă respinge această dogmă deoarece nu numai Petru, ci toți Apostolii au mărturisit credința în Hristos și pe temelii ale credinței, fiecare din ei s-a nălitat Biserica apostolică. Petru a fost considerat de ceilalți Apostoli ca un „protos”, ca un „primar”, în virtutea vârstei și autorității de care s-a bucurat între ei, dar nu pentru că avea un har mai mare decât ceilalți, căci Sf. Duh, în ziua Cincizecimi, nu s-a pogorât în mod diferit asupra lui Petru, ci deopotrivă, asupra tuturor. Primatul episcopului Romei asupra celor cinci patriarhate ale Bisericii, organizate în Pentarchie în vremea Sinoadei ecumenice (v. **Pentarchie**) putea fi exercitat de oricare dintre cei cinci ierarhi, căci oricare avea dreptul de a fi ales, această funcție exercitându-se pe baza unei legislații bisericești și nu de drept divin, deoarece Mântuitorul n-a dat „primatul” ca o funcție unică între Bisericile Apostolice (Roma, Constantinopol, Alexandria, Cezareea, Ierusalim), care erau fiecare obligate să respecte jurisdicția celorlalte și nici unul dintre

episcopi nu putea și nu avea dreptul să se comporte ca „episcop al Bisericii universale” încalcând dreptul jurisdicțional și autonomia celorlalți. De aceea, în cadrul Pentarhiei, episcopul Rome, în calitate de „primat” nu era decât *primus inter pares*, adică între cei egali, fiecare având aceleași drepturi și fiecare putând fi ales „primat”. **Primat** noțiune care, în cadrul organizării administrative a Bisericii, se atribuie celui mai înalt conducător: acesta, în Biserica Ortodoxă, este Patriarhul, așa cum, în Biserica Romano-Catolică, este Papa. În România, după Unirea Principatelor și după întregirea țării, în urma primului Război mondial, Mitropolitul Munteniei purta titulatura de Primat, până când Biserica Ortodoxă Română a fost ridicată la rang de Patriarhie. v. **Papa**, **Patriarh**, **Pentarhie**, **Procanon**.

PRIMIKIR (πριμικήριος) = *primikeris* = primicer, lat. *primicerius* = primicer, primiceriu — se numește sfешnicul cel de singură umănare purtat de un ajutor al slujitorului la Venedict mare, a sfinților (targarii). Sfешnicul cu un braț se aprinde la Proskomidia și simbolizează unitatea Sfinților Trei.

PRIMIȚII (*primiciae*) = ofră de tîă pîgă, ofră de din primele roade ale pămîntului care se împart pentru sufletele morților, în săptămîna Măslor de vară, v. **Parastase**.

PRIMUS INTER PARES v. **Primat** papal, **Pentarhie**.

PRINOS, **prinuase** = ofră de care se aduce la biserică și se împart pentru cei morți (pîni, fructe etc.), colac de se că preotului la înmormîntare (în Ardeal, Bucovina, indeosebi).

PRIOR, v. **Abate**, **Templieri**.

PRIOT — pentru preot (în vorbirea populară).

PRIPLEALE (slv. *prípala* = cîntare grăbită)

— ca parte componentă a troparului, se numește stihul scurt de invocare (ex. „Prea Sfîntă Născătoare de Dumnezeu, miluiește-ne pe noi”) care precede textul troparelor din rîndul Aghazmei mic (ex. la troparul „Ceea ce ai primit bucurie prin inger”). Pripeala este și un fel de refren care se repetă (slv. *privetie*) = cîntare cu refren dogmatic (care începe cu „Bucură-te” și reprezintă fragmente din diferite imne și rugăciuni pentru Maica Domnului). La pripeale sînt imnele care se cîntă după Psaltierul, în cîntecul sfinților. Aceste imne se formează din stihuri culesc din erasmale și psalmice, cum se mai numesc aceste imne) și prin care se preamărește potrivit sărbătorii numele lui Dumnezeu, a Sf. Fecundare etc. al sfinților. respectiv. Pripeala se cîntă adîncușor în mînașterii, înaintea icoanei sfinților, la prăznuit spre a se sublinia că subiectul respectă va fi drept mărturie pentru binefacerile aceluia sfânt. Pripelele încep de obicei cu „Veni tu o, credincioșii” aceste compoziții se atribuie unor autorii romani din sec. XIV. A r. *F. Monahu* (probabil de la Cozla) fost logodit al lui Mircea cel Bătrîn, v. **Mărmuri**.

Troparul

PRIPRAI v. **Pridvor**.

PRISLOP = mănăstire în Ardeal (Savașan de Sus, jud. Hunedoara). întemeiată în sec. XIV de ucenicul lui Nicodim, reconstruită în sec. XVI de domnia Zamfira, fiica domnitorului muntean Moșe Voică, mănăstirea a fost din nou distrusă în sec. XVIII (1762), în campania declanșată de generalul austriac Bukow

mpotriva Bisericii Ortodoxe din Ardea.
Refăcută mănăstirea există și azi.

PRISTOL (sl. *priestolu* — tron) — Sfânta
Masă din altar, v. **Sf. Masă**

PRISTORNIC, v. **Pistolnic** **Pistornic**

PRIVEGHERE, PRIVEGHIE (lat. *per-
vigiliu*) — starea de veghe noaptea la mort,
în casa celui care a murit, rugându-l să se
ridice din noaptea în mănăstire. *Priveghetoare* se mai
numește și lăcașul care arde priveghind
împreună cu credincioșii la slujba de noapte în
biserică pentru Mântuitorul, în Postul Mare, în
ajunul hramurilor și la priveghiul morților. De
aici numele de priveghetoare dat păsărilor care
cântă noaptea în crâng și nu doarme ca alte
păsări (se spune că priveghetoarea cântă o
săptămână după ce zboară prin ceruri).
Începe seara, la ora unsprezece și una
noaptea, și apoi cântă, fără încetare, până în
zori. (în broșura *De la priveghere la pri-
veghetoare* de Pr. Prof. Nicolae Popescu,
Bacărești 1943), v. **Pamihida**

PROBOJENIE și **PROBRJENIE** v.
Preobrajenie

PROBOTA sau **Probrata** (sl. *hrăte*) —
mănăstire ctitorie a lui Petru Rareș, Domnul
Moldovei (fiul lui Ștefan cel Mare), zădărită la
1530, în localitatea cu același nume din jud.
Suceava. În interiorul bisericii se află
mormintele ctitorilor, cu inscripția „la Petru
Voevod fiu bătrânului Ștefan Voevod și al
soției sale Doamna Filina, fiica lui Ioan Despot
al Serbiei, ucisă în 1552 din porunca lui
Alexandru Lăpușneanu” (ginerele său). A fost
așezată lângă aceste morminte și o lespede de
marmură albă, cu numele Doamnei Oltea
mama lui Ștefan cel Mare. Biserica impune în

exterior prin dimensiunile arhitectonice și
eleganță, precum și prin armonia proporțiilor
din interior și frumoasele picturi murale din
care fragmente s-au mai păstrat până azi.

PROBOTEAZA — termen reg. pentru
moltă (rugămintea care se citește a patruzeci
de zile după nașterea copilului).

PROCANONUL — este titlul unei lucrări
scrise de cărtărarul ardelen Petru Maior, care
argumentează, pe bază scripturistă și
patristică, netemeinicia „prințatului papal”,
afirmând *prințul s nodărității* care stă la
temelia Bisericii și conducerei ei.

PROCESIUNE (lat. *processio*, *omnis* — în
trecere, mers) **religioasă** — se numește și
rugămintea care se citește de către preot, în
afara bisericii în caz de calamități și asistența
constituită într-un convoi (cortegiu) de oameni
care urmează pe preoți (ce merg în frunte,
purtați cruce, prapuri și înfățișând cântări
religioase, până la locul unde are loc slujba). Se
face rugămintea pentru ploaie în caz de secetă,
pentru încetarea mormorilor a războiului și
pentru alte calamități. La Bobotează când slujba
se face afară sau la marginea unui râu în Sf.
Scriptură aflăm despre asemenea procesiuni
religioase. Ex. în Vechiul Testament, în Cartea
Regilor se vorbește despre aducerea Chivotului
Legii de către David de la Amnadab la
Ierusalim (și David, cu tot poporul — a pornit
la Balaat în Iuda, ca să aducă chivotul
Domnului — și Ahio — fratele Aminadab —
mergea înaintea chivotului. Domnul a iertat David
și toți fiii lui Israel cântau înaintea Domnului
din psaltire și din chimvale” (cf. Reg. 6. 2-4
și 5). O astfel de procesiune este aceea făcută de
proorocii lui Ie. pentru încetarea secetei care

ținuse trei ani în Israel, în vremea regelui Ahab. Ilie, împreună cu preotii lui Dumnezeu și armat de tot poporul, merge sus pe muntele Carmel, unde înalță un rug, aduce jertfă lui Dumnezeu și implorand pe Dumnezeu să trimită din cer foc, să se aprindă rugul și să se ardă la cer fumul jertfei, să-l îndupăce și să pună capăt secetei cumplite. Dumnezeu a ascultat rugămintele lor și ploaia a început să cadă pe pământ (III Regi, cap. 18). O procesiune este și înmormântarea, când cortegiul se îndreaptă spre mormânt.

PROCHIMEN (ο προκελευος = *prokeumenos* = așezat înainte) — este în cântarea bisericească stihul (verset) rămas din psalmul care ordină să precăuta pericopa din Apostolul v. **Alleluia** v. **Lecturi biblice** **PROCROV** v. **Pierov**

PRODROM — mănăstire în Muntele Athos, cu hramul Sf. Ioan Botezătorul.

PRODROMIȚA — icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului (ex. de la mănăstirea Neamt, de la mănăstirea „Dintr-un Lemn” — Judeu Văceat). Sunt icoane care — purtătoare ale căror ochi te privesc din față — din orice parte te-ai privi. Ochii aceștia te urmăresc, se uită la tine și atunci când ti privești din față, și când îți vezi din dreapta și din stânga. Așa este o icoană a Maicii Domnului de la mănăstirea „Dintr-un Lemn”, precum și icoana murală a Sf. Grigore Decapoltul zugrăvită de Gih. Tătarăscu în secolul trecut, pe peretele de nord de la Mănăstirea Bistrița, din Oltenia.

PROFSTOS (προφστος = *proestos* = primat, șef) — calitate de ntai-stătător conducător, prezident într-un sobor de preot, care slăvesc împreună. Sarcina de proestos o are, în primul rând, episcopul, dacă e în sobor, iar dacă

nu e episcop, sarcina revine celui mai în vârstă dintre slujitorii, sau celui cu rangul cel mai înalt. Proestos se numește și mai-marele unei mănăstiri (stareț, egumen).

PROFAN — străin de cele sfinte, necunosător în domeniul respectiv.

PROFANATOR — pangăritor, cel ce pangărește, hatăcește, ucrănilă sacre (o biserică, un mormânt, obiecte sfinte, tradiție sfinte). Profanare — pangărire.

PROFET, PROFFȚI (ebra. *nabhi* — cam sunt numiți în Vechiul Testament, cu sens de vestitori, „cel ce vestește” în numele Domnului) — profetii erau vestitori, crainici lui Iahve (grăitori din partea lui Dumnezeu) cf. Ieșire 4: 16). Șirul profetilor începe cu Avraam și activitatea lor se desfășoară de-a lungul istoriei poporului evreu, încheindu-se cu Sf. Ioan Botezătorul, din Noul Testament „cel care va pregăti calea Domnului”. La sterzătorul Profet Vechiului Testament Jezv liă adica de Dumnezeu, văzând în Iahve nu doar pe Dumnezeu, unic al lui Israel, ci unicul Dumnezeu și universul. El accentuează mesianismul, vestind pe Mântuitorul (Mesia) și venirea Împărăției lui Dumnezeu. Profetii Vechiului Testament se disting prin morală superioară care pune accentul nu pe formă, smălțriturilor, ci pe credința și cunoașterea lui Dumnezeu. Pe plan social ei înfierează vicile și propovăduiesc mla dreptatea și iubirea. Profetii erau aesi certui chiar înainte de a se naște (ex. Samson, Samael, Ioan Botezătorul ș.a.). au trăit pe pământ asemenea celor alți oameni, dar ferindu-se de orice păcat. În istoria poporului evreu, chemarea profetului avea un *sens*

profet de a aduce pe poporul a Legea sfântă a a Dumnezeu și un *profet social* de a însănătoși viața morală a societății (Moise a fost primul mare profet care a împlinit această chemare dăruită în Sf. Scriptură în afară de cartea lui Moise s-au cuprins și cărțile a încă 16 profeti dintre care patru *profeti mari* (Isaia, Ieremia, Iezechiel și Daniel) și 12 *profeti mici* (Iosef, Amos, Mihai, Ieremia, Avdie, Iona, Naum, Avacum, Sofonie, Aghei, Zaharia, Maleahi) (v. **Biblia**). Profet a fost numit și Mahomed, v. **Islamismul**.

PROFORISTICA v. **Ferminenica**

PROHOD — slujba de înmormantare a Domnului din Vinerea Mare (a Patimorilor) a Maicii Domnului la 5 august (Adormirea Maicii Domnului) și slujbă de înmormantare în general *prohodire* — *hocoș plâns*.

PROIMION — *proim* = introducere, este numită de unii turg și partea de la început a slujbei Liturghice (pară — a „Slavă Sfinte Trime”) care cuprinde rugăciuni pentru autoritatea sau carmul tea țării care odinioară era persoana împăratului (de aceea și clemente care alcatuiesc această parte a slujbei amintesc de împărat (ex. Ps. 19: 10 — „Doamne, mântuiește pe împăratul...” și Ps. 20: 1 — „Doamne, intru puterea Ta se va veseli împăratul...”) Ps. 19 și 20 se numesc uneori și psalmi împărătești. Rugăciunile pentru conducători apar și astăzi în Sf. Scriptură — Sf. Ap. Pavel îndeamnă în 1 lista la către Timotee — „să lucrăm cu rugăciuni, mijlocuri, măgumiri pentru toți oamenii pentru împărați și pentru toți care sunt în înalte dregături, ca să petrecem viață pașnică — întru toată viața — (1 Tim 2, 1-2)

PROISTIOS v. **Proestos**

PROLOG — se intitulă cartea bisericească numită și *Minologhia*, *Minologhiu* (v. **Sinaxar**, **Mineri**). *Prologo*, carte tipărită la mănăstirea Neamț (1854). în 4 tomiuri este o colecție de vieți de sfinți prescurtate. Colecția de Proloage de la Neamț cuprinde viețile sfinților care au locat într-o describit în stor a spiritului tălmămonahale românești.

PROMETEUL — numele lui stos păgân fiind răstăguit și chinat pentru mântuirea și fericirea oamenilor și a tota civilizației umane, titan care a furat focul din ferăria lui Hefaios și l-a adus oamenilor considerat la origine zeul focului după aceea este cel care aduce oamenilor năpoca — de care Zeus îi lipsește — încă oameni nu mai voiau să aducă jertfe. Zeus îl pedepsește pe Prometeu să stea încâtușat de o stancă în Caucaz și să-și mănânce vițatul — ficat — care creștea la loc și astfel chinul nu mai continea în veci. Mitul lui Prometeu a generat o întreagă literatură, din antichitate până azi. Prometeu a devenit un simbol al eroului care se sacrifică pentru binele omenirii.

PRONAOS (πρόναος, o — *pronaos* sau *nartică* (ναρτήξ, η — *nartix* = vestibulul unei templu) numit și *tinda biserică* — este încăperea de la intrarea dinspre apus a bisericii. Aici stăteau odinioară catehumenii și penitenții (arazi) la țară stau femeile. În vechile biserici pronaosul era o încăpere despărțită de naos printr-un zid, având uși de comunicare cu timpul zidurile au fost înlocuite de arcade și stăpule de sculptură iar la biserici construite în ultimile două secole pronaosul a devenit o prelungire a naosului, de care nu mai e despărțit

putea să, cât mai multe limburgh într-o zi ca să se ierte cât mai multe păcate

PROPOVADUIRE predicare, transmiterea unei învățături, propovăduirea Evangheliei

PROROC v. Prooroc

PROSKHINITAR (προσκυνητόριον, *tó proskynētōrion* = altar pentru rugăciuni)

tetrapod de păsărică, iconostas și cu înțeles de carte de rugăciuni. (ex. *Proskhinitar sau Închinătorii Sfinților Ioan și Anton* - Pătr. 857 *Proskhinitar al Sf. Mariei Ainoi* al lui Ioan Comnen - tipărit de Antim Ivireanu în 1761, v. *Tetrapod*)

PROSCOMIDIAR (προσκομιτήριον, *tó proscomitērion*) = altar în veci de jertfelnic (προθεσῖς, *hē protess* = punere înainte ofândă, pentru că aici se aduc darurile credincioșilor este absența de miazănoapte a altarului (v. *Altar*) unde preotul pregătește „măscălele darurilor” (proscodile și vinul, pentru a fi ofrit la Sf. Eucharistie. Proscomidiar se numește și masa din această firmă pe care se pregătesc darurile și unde se păstrează și sfintele vase pentru discul copă și uly, baretele acoperămintele (pocroveje) necesare preotului a săvârșirea cultului. Proscomidiarul este pe staulul în care S-a născut Iisus dar și moartea în care a fost îngropat. spune Sf. Simeon al Tesalonicean

PROSCOMIDIE (προσκομιδή, *hē proskomidē*), de la προσκομιδήν = a aduce, a pune înainte a oferi) este ritul sau rânduiala pregătirii și binecuvântării (aferisirii) Cristosului Darurilor, adică a măscăle (măscăle și vinul) jertfelnicului. Proscomidia este prima parte a sf. Liturghiei, în Liturghia eucharistică când se are

forma și întinderea unei adevărate slujbe aparte, cu un titlu propriu, cu o formală de binecuvântare, la început și cu una de încheiere, la sfârșit. În mănăstiri, timpul săvârșirii proscomidiei este mare Liturghie și Liturghie, când se săvârșește și slujba Căsurilor, dar în bisericile de enorie, unde nu se face slujba Căsurilor Proscomidia se săvârșește în timpul Liturghiei, la altar la Proscomidiar. Spre deosebire de celelalte părți ale Liturghiei, proscomidia se săvârșește numai de preot fără participarea credincioșilor (a cântăreților) și fără ca aceștia să aibă să vadă ceva din ea. Ritualul Proscomidiei constă în pregătirea și binecuvântarea sau afierosirea Darurilor de pâine și vin pentru Sf. Jertfă. Rugăciunea de afierosire sau *Rugăciunea Proscomidiei* este cea mai importantă parte a Proscomidiei pentru că prin ea pâinea și vinul aduse de credincioși, primesc caracterul de ofrande sau daruri de jertfă. Materia jertfelnicului creștin constă în vin amestecat cu apă, pe care și Mantătorul l-a folosit la Cina cea de Taină. Pâinea tăcută din mănăstirea boabelor de grâu și vinul din boabe de struguri simbolizează comunitatea spirituală care leagă între ei pe toți membrii Bisericii. Biserica este trupul lui Cristos trupul în care se unesc toți credincioșii și în care ei fac parte. Apa care se toarnă în vinul de jertfă și care în mod natural este un element care conținează viața simbolizează pe credincioșii care, la adestecăle, se unesc în comuniune în corporarea a Hristos a tuturor credincioșilor pentru că El S-a jertfit pentru toți oamenii. Darurile credincioșilor (pâinea și vinul) aduse de ei la altar sunt expresia vizuală a participării lor concrete la Sf. Jertfă care se

aduce prin preot a liturghie. Pâinea folosită de Biserica Ortodoxă nu este azimă, ci *painea dospită* (οπτος αζιμος), deoarece cu astfel de pâine s-a săvârșit și Cina din Hristos (care a avut loc în joia dinamita Paștelui iudaic, când urma să se consume azimă, pentru care Paștele iudaic se mai numește și *Sărbătorea azimilor*). Pâinea dospită că aluat simbolizează sufletul desăvârșit și întruparea desăvârșită a Domnului Iisus. Pâinea călătat amintește de aluatai nestricăciuni cu care Martirorul a asemănat împărăția cerurilor (Luca 13: 20-21) și care este Hristos însuși. Pâinea folosită la Proscomidie se numește *prescură* (v. **Prescură**). Din ea preotul scoate *miridele* (v. **Miride**) folosindu-se de obiecte de cult care stau la Proscomidie: *copii* (v. **Copie**), *bucățele* cu care se adună frumturi de prescuri lor tărate și care se pun pe Sf. Disc (v. **Disc, Miride**), se a apoi *vichita* (obiect ritual simbolizând steaua de-a Betleem), numită și *asterisc*, sau *avezur*, se tămăduie cu tămăduie cădelniță și se așează pe Sf. Disc, roșindu-se cuvinte eș. Ș. venind steaua a stat deasupra unde era Pruncuș preotul a apoi acoperământul discului (pocresât) (v. **Acoperământ**, și acoperă Sf. Disc, tămăduindu-l așa cum a făcut și e. Potirul, iar peste cele pâne un acoperământ mai mare, numit *ter* (v. **Aer**). Astea așezate pe masa de la proscomidie cinstitele Daruri sunt din nou tămăduite necuvantate și sub Proscomidie se încheie cu rugăciunea „Slavă, ție Hristoase Domnezeul nostru” (rugațiune numită *apulis* sau *apust*) (v. **Apulis**). Acoperirea Darurilor și rămânerea lor tam că la Proscomidie până la Vohodul mare (v. **Vohod**) însemnează vremea

necunoscută a vieții lui Iisus, petrecută de El la Nazaret și Capernaum, mai te de Botezul Său și de începerea lucrării Sale n lume (comentează Sf. Gherman și Necolacheabasa). Fumul tămăduiei (cădirea) de a sfârșit Proscomidie simbolizează aromatele cu care a fost imbălsămat trupul Domnului (cf. Sf. Gherman), mărda pentru Sf. Fecioară (numită și *Bogorodita*, *Bogorodica* sau *Panaghia*) așezată pe Sf. Disc închipuie pe Maica Domnului îndurerată, la pic oarele Crucii Fiului Său răstignit. Privind dublu *symbolum* al Proscomidiei (închipuind și Nașterea și Moartea lui Hristos). Proscomidiarul locu săvârșit: stujbei, nel pâne și peștera, stădu sau esea în care S-a născut Iisus, dar și Golgota sau locul Răstignirii (comentează Sf. Gherman și Melete Singur). Că stau la Proscomidie cinstite e Daruri nu se prefac în Trup și Sânge al Domnului ci sunt numite *symbolum* închipuie a Sf. Trup și Sânge, cum le numește *Liturghierul* ortodox. Pâinea dinamita se așează închipuiesc Sfântu Trup și Sânge al Hristosului Tău (Liturghia Sf. Vasile cel Mare a Episcopoză). Numai în cursul Liturghiei credincioșilor și anume când se va sfârși Jertza, adică stăntrea și prefacerea Darurilor va avea loc adevărata pomenire sau comemorare a morții lui Hristos. Miridele care se așează argă Sf. Agneț pe Sf. Disc (v. **Agneț**) sunt nta pentru Sf. Fecioară, care o arată pe ea, stand în cer de a dreapta Fiului ei, mai presus de toți sfinții ei. Stăutul a împărăteasa de-a dreapta Fiului, îmbrăcată în na nă adit și prea înfrum, setată” Ps. 44: 11, Miridele cinstite celor nouă cete ale sfinților, împărțite as fe după cele nouă cete îngerești reprezintă mulțimea sfinților care

formează *Biserica triumfătoare* sau *săvîtă*, din ceruri. Miridele pentru viu și mort reprezintă *Biserica tuptătoare*. Aceste miride se scot și se aduc spre „pomenirea și iertarea păcatelor” credincioșilor viu și mort. Miridele pentru sfinți reprezintă o formă a cultului de venerație adresat sfinților și o formă de mulțumire către Dumnezeu pentru slava și cinstea cu care l-a încununat. Ritualul Proskomidiei Sf. Agneț și miridele au un sens mistic și eclesologic. Ele reprezintă acum *Biserica universală*, din toate timpurile și locurile, atât cea de pe pământ (tuptătoare) cât și cea din ceruri (triumfătoare). Acest sens eclesologic îl formulează Sf. Simion al Tesalonicului: „Am înțeles cum prin această dumnezeiască închipuire și istorisire a Sf. Ite Proskomidii, vedem pe Iisus și întreaga Biserică Lui. Îl vedem în mijloc pe Hristos Însuși. Lui în mîna cea adevărată și viața cea veșnică. El este în mijloc prin Agneț, iar Mama Lui de-a dreapta, prin miridă, sfinți și îngeri de-a stînga. Și ardecesubîntreaga adunare a credincioșilor Lui, dreptmăritori”. Această este în mîna cea mare Dumnezeu între oameni și Dumnezeu care s-a întrupat pentru danșii. Aceasta este împărăția ce va să fie și petrecerea vieții ce e veșnică. Dumnezeu cu noi, văzută și împărtășită” (în lucrarea „Despre Sfânta Liturghie”). În sens mistic (eshatologic), Proskomidiarul și Sf. Disc înseamnă tronul Mantuitorului ca Împărat în mijlocul Bisericii Sale și Scaunul Său la Judecata din urmă, zugrăvit la intrarea bisericilor noastre ortodoxe.

PROSCOMISARION sau **PROSCOMISARIU** — cu sens de pomelnic. „Pomelnicul sf. mănăstiri, «Dintr-un Lemn» ce să zice pro-comisar on” (în rev. *Metropolia Olteniei*, 1956,

4-5, p. 260), ca și pomelnicul bisericii Sf. Paraschiva (Sf. Vineri) din Râmniceu Văcea (în rev. *Metropolia Olteniei*, 1958-7-8, 563). Procomisariu e numit și Pomelnicul Mitropoliei din Iargoviște, scris la 1967, aflat la BAR, mss. 2101, reprodus la Cartoian și Biana, *Album de paleografie românească*, București, 1940, Pl. XV.

PROSFORA (προσφορά η — *prosfora* = pâine pentru ofrandă) — *prescură* v. **Prescură Anafură**

PROSLĂVIRE — adorare, preamărire a lui Dumnezeu.

PROSOMIE v. **Podobie**

PROTESIS v. **Proskomidiar**

PROTESTANTISM — confesiune creștină care apare în istoria Bisericii în prima jumătate a secolului XVI ca o reacție împotriva papalității și abuzurilor Bisericii Romano-Catolice. Reprezentanții aceste mișcări, protestatari de unde și numele de protestantism) sunt *Luther*, *Calvin* și *Zwingli*, care inițiază cele trei curenți din sânul protestantismului: *Luteranismul*, *Calvinismul* și *Zwinglianismul*, care prin doctrină și cult se deosebesc fundamental de Biserica Ortodoxă și de cea Catolică. Protestantii resping caracterul sacramental al Bisericii, nu acceptă instituirea preoției și nici Sfintele Taine, în afară de Botez și Euharistie și în r-o măsură, înaintea poeziei. Ei admit valoarea soteriologică (mântuitoare) a jertfei de pe Golgota, dar nu atribuie nici o valoare sacramentală (sfîntitoare) jertfei liturgice ca act de cult. Ei admit că unica jertfă în cult este cea spirituală, adică rugăciunea, virtuțile morale și cântarea bisericăască, singarele forme prin care omul

cinsteste cu adevărat pe Dumnezeu. Protestanții pun în centrul cultului lor cuvântul propovăduirea învățăturii prin citirea și explicarea textului biblic, predica, încadrată de rugăciune și cântare. Ei afirmă că legătura dintre Dumnezeu și om se realizează numai prin rugăciune și direct de către fiecare credincios în parte, fără mijlocirea clerului (de aceea nu recunosc preotia) conducătorilor religioși purtând numele de *pastori*. Neînd nevoie de mijlocitori între credincioși și Dumnezeu, mântuirea dobândindu-se *numai prin credință* („*so a fide*“) și, fără fapte bune, protestanții resping cultul Sfintelor și al Maicii Domnului (cătoră Biserica Ortodoxă și cea Catolică le acordă o cinstită înaltă, considerându-i mijlocitori ai rugăciunilor credincioșilor în fața lui Dumnezeu) sunt respinse posturile, cultul morților, neavând preot, cultul lor simplu este săvârșit de persoane laice, căsătorite sau nu (care pot fi de ambele sexe), pastori, presbiteri și predicatori care, în case de rugăciune, interpretează Sf. Scriptură, considerată singurul izvor de credință, negând vâlmășia Sfintei Tradiții care pentru catolici și ortodocși este considerată al doilea izvor de credință, alături de Sf. Scriptură. Neadmițând tăna preoției, existența episcopatului în protestantism nu este o problemă de sacerdotiu, ci doar o ierarhie administrativă (episcopiilor fiind și căsătoriti). În mișcarea de Reformă intră și Biserica anglicană v. **Anglicanismul**.

PROTOCANON — cărțile canonice ale Vechiului Testament recunoscute de evrei și menționate în Thora (sec. I-II).

PROTODIACON v. **Arhidiacon**

PROTOEVANGHEL — cea mai veche profetie despre venirea unui Mantuitor (Mesia), cuprinsă în Vechiul Testament (Isaia 3, 15).

PROTOIEREI v. **Protopop**

PROTOIERIE v. **Protopopiat**

PROTOPOP (πρωτοπρεβυς — *protiereis*, πρωτοπαπῦς — *protopapas*) — marșea preotului, preot superior sau proto-creștin — se numește conducătorul unui protopopiat sau protoierie. El se recrutează dintre preoți care au o vechime în activitate și au studii superioare (licențiat sau doctor în teologie), este numit de Chiriarh (episcop), fiind ales dintre cei trei preoți recomandați de un colegiu constituit din toți preșbiterii și diaconii din protopopiat. I respect v. Obligația protopopului este de a îndruma, a coordona și a supraveghea activitatea bisericească a parohiilor din protopopiat (conform Regulamentului). Fînd și organ de legătură între Parohie și Eparchie.

PROTOPOPIATUL — este o circumscripție administrativă bisericească, cuprînzînd mai multe parohii din aceeași Eparchie. Întîrrea teritorială a protopopiatului sau protoieriei se determină de Adunarea Eparchială. Fiecare protoierie are o cancelarie condusă de protopop, ajutat de un secretar-preot și alți salariați.

PROTOPRESBITER, Ă — protopop protopopească

PROTOPSALT (πρωτοψάλτης, o — *protopsaltis*) — ntîr, cântăreț la o catedrală

PROTOS v. **Proestos**

PROTOSINGEL, PROTOSINGHEL (πρωτοσυνγελος o — *protosinghelos*) — grad monahal acordat de Chiriarhul respectiv cu aprobarea Sinodului Mitropolitan

PROVIDENȚA v. **Provia**

PROVIDENȚIAL — salvator — bucurie
venită ca din cer

PROZELIT, PROZELIT (lat. *proclitus* —
convertit) — convertit la o credință nouă
Apostolii făceau prozeliti dintre iudei și dintre
păgani

PROZELITISM — acțiunea de convertire,
de convingere la o credință

PROZODIA (*prosodia*, de *προσῳδία*, în
prosodia — accent, cantitatea silabei) —
cantitate de silabe în măsură metrică, poezie,

cantare, acompaniament, pronunțarea cuvân-
teor după accent, reguli de compoziție a poeziei
vechi grecești și latine. Carte care cuprinde
aceste reguli de compoziție, de versificație

PSALM, PSALMI (ψαλμοί, *psalmos*,
o = psalm, cântare dintr-un instrument cu coar-
de, denegre psalm) se cântau acompaniați la
harfă) — creații lirice, cu fond religios,
formează una din cărțile Vechiului Testament,

intitulată *Psalmi* și atribuită regelui David. În
număr de 150 (150 canoane și 1 psalm ne-
canonic), psalmii au fost reușiți în primele
secole ale creștinismului în cartea numită
Psaltire. Tematic psalmilor cuprinde marile
probleme religioase ale Vechiului Testament:
Dumnezeu și lumea creată de El, îngeri, omul
și destinul lui pe pământ și după moarte,
momente din istoria poporului evreu,
Ierusalim și Legea lui Dumnezeu. Prona
cu viață, podcăpșă și răspunsă, ideea mesianică.
Pentru marea bogăție de sentimente pioase și
religioase a conținerii lor psalmii s-au găsit
un profund ecou în sufletul credincioșilor și de
aceia, de la început au intrat în cult ca un mijloc
de exprimare a slăviri lui Dumnezeu. Din cultul

uda ei au intrat, din primele veacuri, în cultul
creștin. Cel din urmă și mai important psalm
folosit în cultul Bisericii primare au fost psalmul
mesianic, în care s-a profetizat, mai mult sau mai
puțin clar, venirea Mântuitorului, viața și
activitatea, suferința și moartea Sa (ca ex. Ps.
2, 22, 33, 34, 68, 72 ș.a.). La început, psalmii
se cântau atât în cultul public, cât și în cel pa-
rticular numărau psalmii cântați la diferite oc-
servențe, divine era variabil și în funcție de cum
era fixat și notat de episcopul ocular. Cu
timpul s-a introdus o reglementare. Astăzi
rânduiala citirii și cântării psalmilor la fiecare
slăujbă este cuprinsă în cărțile liturgice (Tipicu și
Psaltirea). Modul de cântare a psalmilor în
Biserica veche era *cântarea responsorială*
și *cântarea antifonică*. Cântarea responsorială
(responsorială), singurul fel de cântare în
Biserica până prin secolul IV, era condusă de
cântărețul bisericii, care cânta versetele din
psalmii rânduiți la slăujbă respectivă, iar
credincioșii din biserică îl acompaniau prin
diferite refrene sau răspunsuri scurte —
„Auzi-mă” (Lăudați pe Domnul”, ca Ps. 34),
„Auzi-mă, Domne” (ca Ps. 140 ș.a.) — dintre
care unele — „Că în veac este mila Lui” (ca
Ps. 135) — au rămas până azi în cultul ortodox.
Cântarea antifonică (ἀντίφωνος — *antifo-
nos* = alternativă, care răspunde contrariu)
constă în executarea întregului psalm de către
toți credincioșii, din biserică, împărțit în două
cele (grupuri sau coruri), care cântau alternativ
versetele stihurile psalmilor de o parte cântau
vociile groase ale bărbaților, de cealaltă parte
vociile subtile (ale femeilor și copiilor). La
sfârșitul psalmului ambele coruri se uneau și
cântau în comun un final sau un refren, care

(383), *Psalterium Gallicantum* (387) cea mai răspândită, și *Psalterium iuxta Hebraeos* (393). Se crede că și pentru primii creștini romani s-a tradus Psaltirea sau părți din ea. Dovadă de posibilă existență a unor astfel de texte vechi la romani sunt cuvintele pe care traducătorii textelor maramureșene (*Psalterii*) șcheiană, *Psaltirea* voroneșeană și celelalte) nu le puteau afla din lb. slavonă unde nu existau și nici din limbajul viu, unde nu se foloseau cele le au parvenit prin copierea traducerii vechi existente înainte de adaptarea alfabetului slavon. Traducătorii le au acceptat ca tradiționale și necesare (ex. cuvinte de origine tracă: pârătare, vence, prevence, agru etc.) și din limbaj au obținut căci nu se află nici în limbă la înă și sunt folosite alături de la înșime). dovadă că încă în timpul formării limbii române s-au efectuat și traduceri de texte religioase necesare pentru atragerea la creștinism. Descoperirea arheologică dintr-un cimitir al Bisericii copte din Egipt (în apropiere de piramidele de la Gizeh) a unei *Psalterii* în lb. coptă datând din secolul IV creștin și care în 1922 a fost expusă la Muzeul Bisericii Copte din Cairo) arată valoarea pe care aceasă căcare a avut-o întotdeauna pentru pietatea și cultul creștin, care a împins traducerea ei în limbile naționale nu numai în lb. greacă și la înă.

PSIF, PSIFOS ψιφ, ψιφος = pufos = vot, sfârșit, se numește a egara unui ierarh.

PSIFISTON ψιφιστον = seară muzical psaltic.

PTOHOOCOMION πτοηοοκμιον, τὸ πτοηοκμιον = spital pentru săraci, v.

Gherocomile

PUNEREA = ca termen liturgic se referă la gestul ritual din Taina Euharistiei săvârșită

de episcop, pentru a știți pe viitorul preot, prin *punerea mainilor* înău pe care-l împlineau și Apostolii, când stăteau episcopi și preoți), *punerea în mormânt*, temă iconografică reprezentând înmormântarea lui Iisus, după coborârea Lui de pe cruce (scenă pictată pe epitaful *Punerea mainilor* în p. qes15 c. m. c. e. 115 n. = *epithesis tou haimen* este și un act ritual de binecuvântare prin care prin mijlocul stăruitor slăviri al Bisericii se face transmiterea darului sfânt al lui Dumnezeu. Mantutorul binecuvîntează capul, punând și mainile peste el, „I s-au acuz copiii ca să și pună mainile peste ei și să se roage și punându-și mainile peste ei, S-a dus de acolo” (Matei 19, 13 și 15). Ritualul punerii mainilor este întâlnit mai ales în Noul Testament, cât și în Vechiul Testament, unde se vede că prin acest ritual se înălțarea dreptății slăviri preoțesci, cât și cel de conducător al poporului (Numeri 8, 10, 27, 18 și 29). De asemenea, preoții puneau mainile deasupra capului viteazului jertă, ca asupra lui să cadă pacea ale poporului și să se spele prin sângere lui (Levitic 8, 14-16). Credința în puterea sfântă care a punerii mainilor continuă și în Noul Testament. Începând cu minearta (a zis lui Mantutorul n. 1) venind pune mainile peste ea ca să scape și să trăiască” (Marcu 5, 23). Prin punerea mainilor, Mantutorul vindece pe cei bolnavi (Marcu 6, 5). Puterea vindecării prin ritualul punerii mainilor a fost transmisă de Iisus și Sfinților Apostoli care o vor săvârși și ei prin Taina Sf. Masă, „Pe toate bolnavii și vor pune mainile și se vor face sănătoși” (Marcu 16, 18). La sfârșitul pentru bolnavi, preotul, purtând epitrahilul pe capul lui, se roagă și punând mana

pe capul lor și binecuvintează — a sfârșit
Semnificativă sfințitoare a gestului se va păstra
în Sfintele Liturghii, în general. — Spovedania,
Hirotonia (I B 10, 19 pag. 756)

PIRCEDERE — cu sens de a porni, a pleca
(— a parces la Jru n), dar bisericesc cu sens
de «a emana», «a izvorî», despre Sf. Duh
«Care de la Iava porcede» (Simbolul
Credinței)

PURGATORIU (lat. *purgatorium*) — a
doctrina catolică despre viața viitoare
purgatoriul este un *loc intermediar* între Rai
și iad iade, după moarte merg și cele două
păcate mai ușoare să se purifice spre a trece
în Rai Doctrina despre Purgatoriu terminată la
Sinoadele din Florența (1439) și Trident (1562)
nu este admisă în Ortodoxie și în Protestantism
Conceptul romano-catolică despre viața
viitoare este reflectată în literatură în celebra
operă a lui Dante Alighieri, «Divina comedie»
în care este trecută în care este împărțită sub titlul de
Infernul, Purgatoriul, Paradisul

PURIFICARE (lat. *purificatio*) — a curăți, a
șterge o pangărire prin ceremonii religioase
purificatio corporis — ceremonie religioasă
pentru purificare — pe plan religios are un
aspect moral — cu rețineri acum să — dețască
prin faza de păcat — curățirea de păcate prin
pocăință — hotărârea de îndreptare și
împrobuarea cu Sinale Taine, care și în as-
pect material — care constă în ritualul spălării
măinilor înainte de săvârșirea cultului divin
ritual pe care îl găsim în la preoții Vechiului
Testament și în Biserica creștină

PURIM — sărbătoare în calendarul mozaic
despre a cărei origine nu se știe — Cartea
Esther din Vechiul Testament în sec. VI în

vre nea cuceriri — Iudeii de medo-persi — parte
din Iudei au fost luați robi și dăți în Persia de
unde multă naș-au mai întors În sec. V î. Hr.
când domnea împăratul Xerxe (486—476), un
demitat al acestuia numit Aman — care i ura
mult pe evrei — a hotărât exterminarea lor din
imperiul persan Iar el, cu Aman, tenet al
acestora fusese a lui Mardheea un evreu
înțelept, cu a cărui nepoată, Estera, se
căsătorise împăratul Mardheea ată de
plăcut le lui Aman și prin stăruințele Estere
pe lângă Xerxe Aman este spânzurat și cu
încuviințarea împăratului este un — nou
Mardheea care anulează toate hotărârile
Aman și evreii sunt salvați Ziua pe care Aman
o hotărâse prin tragere la sorți să fie a
exterminării evreilor a fost o easă prin voia
Estere să fie sărbătoarea libertății — Așa
sărbătoare s-a numit *Purim* de la rădăcinile
„pur” care înseamnă «sorti» — creștinismul
de la luna Adar Așa — în la mod
toată lumea reține această zi a războiului
Hanania sărbătorirea libertății așa cum se
reflectă și în — de altfel — Păzește-te pe
ca — să nu te veselești atunci când ne
trebuie să fim de Hinniaș de Perim să te bucuri
în Dan — cu — Căci dacă toate săbătorile
noastre vor dispărea — de Perim nu vor
mai exista să existe

PURITAN — persoană religioasă privind
respectarea principiilor morale religioase —
Puritanismul

PURITANISMUL sau **PRESBITERIA-
NISMUL** — este o vizare din Biserica angli-
cană produsă în sec. XVI (1567) de con-
formism și puritanism care nu au acceptat
organizatia episcopală a Bisericii anglicane

PUS-PYG

(H) serieă silențioasă între catolice și protestanți, deoarece ambele principii din ambele confesiuni Puritan sau presbiterieni se consideră mai aproape de spiritul evanghelic și au egale forțe conducătoare sinodale format din bătrani (presbiteri) și comunităților disidente care nu se mai supun une. Biserici ierarhice. Multe presbiterieni se află în SUA unde în vremea reginei Elisabeta (1558-1603) Angliei au fost persecutați și reținuți pe cale de neînțelegere expulzați în America. Biserica presbiteriană se reorganiză și s-a dezvoltat sub conducerea lui John Knox (+ 1572) fost discipol al lui Calvin. Knox era un om sever cu o viață foarte sobră caracterizată pe care căută să o imprimе și Bisericii pe care o conduce. El se consideră aiesul lui Dumnezeu trimis să readucă viața austeră într-o Biserică fără ierarhie sacerdotală, condusă doar de bătrani a căror credință și bucurie este o altă. Comunitățile puritane ale lui Knox formau în Scoția o adevărată teocrație care totuși a rămas Statul și consiliul Jau lui se născu și rămas până azi o Biserică puritană presbiteriană ce interzice propaganda oricărei reforme și a catolicismului în această regiune. În Anglia Biserica dominantă este cea episcopală sau Anglicană care s-a impus în Irlanda ca Biserică de Stat deși acolo treizeci de ani de populație este catolică. Cuvermulț englez acordă azi egalitate confesională în tot Regatul dar conflictul este rezolvat doar sângeros ca în Irlanda, mai recent în Italia și în trecut.

PUSTNIC = siguratic călugăr trăind într-un loc izolat de mănăstire, departe de lume anahoret sau austru v. **Anahoret Războier**

PUTERI = domnie, putere și stăpânire) categorii de îngeri v. **Îngeri**

PUTNA = mănăstire în com. Putna, jud. Suceava) zidită de domnitorul Ștefan cel Mare (între anii 1466-1469) care în 1478 a terminat și zidurile de împrejmuire din care nu s-a mai păstrat decât un turn numit al "tezaurului". În interiorul bisericii se află mozaicul marelui domn. Distrusă jefuită și incendiată de către ungari și de țărani, mănăstirea a fost relăsată în starea în care o restaurare s-a făcut în zilele noastre sub pastorația patriarhului Justinian Marina (1948-1977) din cauza dezastrelor Putna a rezistat devenind un puternic centru de cultură medievală românească mărturie pe care o face și bogata mozaică ce se află în mănăstirea în născut în 1993 ctitorului domnului Ștefan cel Mare a fost canonizat de Biserica Ortodoxă Română împreună cu alt mare voievod Constantin Brâncoveanu. În timpul decapitat de turci pe rușii rădina sa în 1741.

PYGMALION = mare sculptor din Grecia antică din insula Cipru s-a îndrăgostit de propria sa operă statuia în fi deș a unei foarte frumoase și tinere fete fapt care i-a costat o mare suferință. De aceea este prilejul serbărilor ce aveau loc în această zi. A rădita (zeja tram set la vechi grecești) aducându-i otrădă sau pierdând rugă fetei să se lăsaute să se găsească o soție tot atât de frumoasă ca și statuia de care se îndrăgise. Mai mult decât s-a dorit însă sculptorul zeita răspunzând la viața statuii. La înălțime liberată de răceala cămării deveni astfel soția lui Pygmalion. Acest mit a devenit un prețios zvor de inspirație în literatura universală.

Q

QUAKERII — membri unei secte puritane, apărută în Scoția la jumătatea sec. XVII. Expulzați în America, ecumeniștii se află în Pennsylvania. Se numesc și *trămurăni* deoarece purtau cămăși năruite, or de rușă, cum se coboară. Deși Scriptura nu îndreptățește în acel moment dovada scripturată pentru că îl cuprinde pe acea unitate, și începe să prezinte astfel o nouă viață de pe o consuetudine că adevărat de ceea ce vine dintr-o dată. Deși vâcheste puritanele, treu a fost, care este, amintat.

QIILTBA — se numește predica pe care „mamul” o roșese la încheierea de sus, din balcorul arcului, în năreta un v. **Islamismul**

QIBLA — se numește direcția spre Mecca, spre care se întorc alături de o mână când își fac rugămintea. v. **Islamismul**

QIRINALIA — serbări în cinstea zeului Quirinus v. **Quirinus**

QUIRINUS — era, în religia romană, un zeu, un zeu care formau „triada” începutului formată din zeii Jupiter, Marte, Quirinus, cărora li s-a adăugat și Iulius și Iulius. Fiecare membru al triadei, în vârstă de 15 ani, slăjea la anumite ceremonii. Iulius Quirinus slăjea la ceremonii (prinăvăra și vâra), legate de muncă agricolă, numite *Quirinalia*. (Căci a Romei se numește „Quirinal” (*Quirinalis mons*), ceea ce explică, pe teza că Quirinus ar

fi fost zeul unui popor care stăpânea cetatea „Ceres” așezată pe una din colinele Romei, cetate mai veche decât Roma. Mai târziu, Quirinus a fost confundat cu Romulus, primul rege al Romei.

QUMRAN — regiune din Palestina în nord-vest de Marea Moartă, la 3 km sud de Ierihon, care a devenit un sanctuariat pentru evreii care, în 947 și 951, în timpul ereticii, au văd. Wadi Qumran, a fost scris cu textele care se scriu de atunci. Măsură se e de la Marea Moartă, de suzairi, care se înfățișează sectă radicală anterioară creștinismului și care și-a avut sediul în acest loc deșert, cunoscut și ca Qumran, contestat opinia că e ar fi de origine ebraică. Privit conceptul lor etic, ascetic, conunitate, esență, se stabilește în acest loc, prin sec. II î. Hr., dar a fost înăscută de romanii, odă la Ierusalim și regala iudeilor în an. 68-70 d. Hr.). Manuscrisele descoperite cuprind două categorii de documente: unele sunt fragmente din Vechiul Testament, arabice sau comentarii biblice sau „*parabole*” și un program de convietuire a sectei și de ideologie. Cu titlul „Regula comunității” (Căci matel doctrinar al acestor minuscule scrieri), acestea opunile „celor” dăpă care, organele creștinismului s-ar afla în această sectă, date fiind deosebirile fundamentale dintre creștinism și doctrina esențială. (Hade, vol. I, p. 345).

R

RA — personificare a soarelui în religia Egiptului antic (v. **Heliopolis**, **Amon-ra**); **RA** **ATUM** **KETKI** (*ketki* = soare e răsărind, *ket* = soarele la amiază, *Atum* = soarele care apune)

RAB (עבד) — mai mare peste toți preoții a hitiț (vechi popor din Canaan), **RAB-KOHA-NIM** se numea mai marele preot la canaaniti, (*kohen* = preot)

RABINII (ebr. *rab* sau aramaic. *rabbai*) — preot învățător teologic evreu; a început rabinii erau îndrumătorii religioși, cei care interpretau Legea și care mai târziu vor avea locul preotilor

RACLA (s.v. blg. *rakla* *ῥακιν* *o* — *larnax* *o* = receptaculu sarcofag coșci, g. coșci — g. mic coșci — g. Adăuă pentru moaștele unui sfânt (răc — ră)

RABINDRANATHI TAGORE v. **Tagore**

RADHAKRISHNAN Sarvepalli (1888–1975)

— mare gânditor religios hinduist, care a militat pentru un sincretism religios, în scopul apropierii spirituale a credincioșilor din diferite religii, în vederea colaborării între religii și popoare, pentru apărarea pacii și binele omenirii. Cunoșcător profund al tuturor religiilor, el consideră ca aspirația omului spre cunoașterea lui Dumnezeu a fost întotdeauna o caracteristică a tuturor credințelor pământului. Dar zice că: „nici o religie nu trebuie să pretindă că deține adevărul absolut”. Doctrina formulată de acest gânditor și numită „*sanatana dharma*” („religia veșnică”) nu putea fi acceptată nici de hinduism, în care sunt respectate unele tradiții doctrinare, nici de creștinism, care își are dogmele sale stabilite cu privire la Dumnezeu, creație, suflet,

mântuire și merdece clădă relig. tradițională, v. **Hinduismul**

RADONITA (св. — bucurie) — se numește, în Biserica rusă, pomenirea morților care se face în ziua de marți după Duminica Tineret, în amintirea coborârii la adă Mantuitorului și a participării la bucuria învierii Sale și a celor născuți din nou pe pământului (1 Petru 3:19). În această zi se merge în procesiune la cimitire, se prăznuiește născuturile pe morminte și se cântă „Hristos a înviat”

RADU NEGRI-VODĂ — a cărui nume îl poartă „biserica domnească” din orașul Curtea de Argeș, ctitorită de el, ca și orașul din care a făcut a Jovă sa reședință domnească (1344–1364), după Câmpulung Curtea de Argeș va rămâne reședință de scaun și, după moartea sa, până când se va muta la Târgoviste în sec. XV. Mormântul al Rada Negra a fost găsit în „biserica domnească”, cea mai veche biserică păstrată în întregime până azi în țara noastră

RADU VODĂ — biserică Radu-Vodă, azi capetă a Seminarului Teologic din București a fost întemeiată în 1568, ca mănăstire de Alexandru Vodă, fiul lui Mircea cel Bătrân. Distrusă de tureci după lupta cu Mihail Viteazul de la Călugăreni, biserică a fost reînălțată în 1614 de Radu Mihnea, al cărui mormânt se află în interiorul bisericii. Restaurată la începutul acestui secol de patriarhul Justin Moiseș, care a fost înmormântat aici (1977) ca și urmașul său patriarhul Justin Moiseș (+1986)

RADU-ZI GRAVUI — vestit zugrav de biserici din a doua jumătate a sec. XVIII, a perpetuat tradiția iconografică din sec. XIV formându-se desenul care au continuat modelele sale până la sfârșitul sec. XIX. A pictat numeroase biserici în Țara Românească fiind originar din Țargoviște, printre care și în biserica domnească de la Curtea de Argeș (scene din viața Sf. Filoteia — ale cărei moaște se află aici).

RAHLA v. Raclă

RAI v. Eden Creștinismul

RAMA v. Ramayana

RAMADAN (turc *ramazan*) — se numește postul care se practică în religia mahomedană în luna a noua a fiecărui an. Acest post este obligatoriu pentru toți credincioșii începând de la vârsta de 4 ani cu anumite excepții bătrani, manie care atâpțează calatori, se dat în timp de război care însă nu vor recupera a tādātā sau plătind o sumă de bani. Postul samic (musulman mahomedan) tine o lună de zi e numită luna Ramadanulă și se tine namnirea primelor revelații pe care le-a avut profetul Mahomed înainte de a începe propovăduirea nouă religii în fiecare zi a postului se încează începând din zor până după asfințitul soarelui după care se poate manca orice și se poate bea și tuma. La sfârșitul lunii de post are loc sărbătoarea numită „*Micul hauram*” sau „*ruperea postului*” și tine trei zile. Un alt ritual obligatoriu este călătoria la Mecca pe care cel puțin o dată în viață trebuie s-o facă fiecare musulman. Cu acest prilej are loc sărbătoarea sacrificiilor sau „*Marele hauram*” care tine patru zile și când se aduc sacrificii de vaci, oi (miei, berbeci, bou). Prin *hauram* se înțelege

petrecerea de aceea se și spune petorat v. cand cineva face o petrecere, că face hauram.

RAMAKRISHNA (Gadadhar Chatterjee 1836—1886) — hindus, socotit sfânt pentru viața iurmistă inițiat în practicile Yoga și monismul filosofic Vedanta și iubirea arzătoare de Dumnezeu (*bhakti*). Convinș că năzuința spre unirea cu Dumnezeu este esențialul în toate religiile cunoscând bine mahomedanismul și creștinismul el afirmă că l-a văzut pe Iisus în a cărui Dumnezeu credea, și pe Hinduism în întruparea lui Dumnezeu alături de Budha și Krishna (credea chiar că Dumnezeu). Care este Unul dar are multe nume și înfățișări se poate întrupa în orice om ales și credincios. Concepția religioasă a lui Ramakrishna a influențat pe credincioșii indieni care considerau că pot îmbrățișa creștinismul sau altă religie fără a renunța la vechile lor tradiții religioase. Invățătura lui K. s-a răspândit și în Europa și America. El a întemeiat o comunitate monastică, o adevărată școală care după moartea sa a fost condusă de Swami Vivekananda (1862—1902), a cărui învățătură, bazată pe filozofia școlii Vedanta este mai pătrunsă de învățătura creștină, cea care a concepută despre faptele bune, ajutorarea saramilor și a celor în suferință. Faptele bune ajută la realizarea uniunii cu Dumnezeu, cu Brahma, fără a fi nevoie de călugărie sau de meditație. Romain Rolland, care a scris biografia lui Ramakrishna și Vivekananda arată că în mănăstirile lor se căsăteau unele sărbători creștine și se cântau imnele Sfântului Francisc. Călugării din această mănăstire cănășeau viețile sfinților creștini și aveau drept carte de câpătă celebra scriere creștină

„Unirea lui Hristos”, alături de Bhagavad-Gita din Upanișade. Vivekananda năzua să întemeieze o „reîngie universală”.

RAMAYANA („Faptele mărețe ale lui Rama”) — este o mare epopee din literatura Indiei, atribuită scriitorului Valmiki, dar completată în timp, ea s-a alcătuit între sec. IV-II î.Hr. Este povestea prințului Rama care, fiind persecutat de mama sa vitregă, este silit să se refugieze în deșul pădurii ori împreună cu soția sa Sita. Aceasta este răpită de un rege vecin. Dar după un șir de 14 zile Rama o salvează. În primele și ultimele cântări eroul Rama este preamărit ca o întruchipare a zeului Vișnu. Fondator al acestei epopee, ca și epopeea Mahabharata, sugerează tapie pentru pătrunderea ardeilor în sudul Indiei, ar prin care Rama sunt preamărite virtuțile castei războinice Kșatriya.

RAMAZAN v. Ramadan

RAMBOM — numele trisofiei, cyren Maimonide, v. Maimonide, Iudaismul

RAMESSEUM — vechi temp al egiptean la Luxor

RANTIF sau **rasă** — îmbrăcăminte specifică pentru călugări, constând dintr-o hană în formă de mantie, lungă, largă, desfăcută în față și cu mânec lungi și largi de culoare închisă (neagră), care se îmbracă pe deasupra.

RASCOLNICI — s-au numit în cadrul Bisericii Ortodoxe Ruse, credincioșii conservatori care s-au opus reformelor inițiate de patriarhul Nikon în sec. XVII și s-au adunat să se schimbe numele. Deși credința căzuse în labotnicie și printrivism. Vechii credincioși se răscoală (rascol) de unde și numele de *rascolnici*, producând o mare schismă în sânul Bisericii

ruse. Rascolnicii vor fi înfrânți de reformele țarului Petru cel Mare (sec. XVIII), care va ține la viața bisericăască, fiind un adept al inovațiilor și reformelor în toate sferele vieții din Rusia.

RASOFOR (ρασοφορός, ὁ — *rasoforos* — cel ce a primit „rasă” (ranta) călugărească), o hană lungă, neagră, cu mânec (v. Rantia). Când primește rasa i se pune pe cap o acoperitoare c. linică = cuculon (v. Cuculion), acoperită cu un văl tot de culoare neagră = camilafta (v. Camilaftă). Starea de „rasofor” este, după noviciatul, prima treaptă a intrării în monahism. Tânărul care vrea să devină călugăr trebuie să treacă prin mai multe stadii de pregătire până să fie admis în monahism. După ce vine în mănăstire, trei luni începe noviciatul, adică stadiu de începător cu ascultări le mănăstirești. Dacă dovedește bună purtare și este de folos mănăstirii, starețul îl recomandă chiriarhului (episcopului) pentru trecerea în rândul fraților în acest al doilea stadiu războinic un an (dacă are o școală absolvită) sau trei ani (dacă să facă școală), timp în care trebuie să lucreze pentru mănăstire, să citească și să facă rugăciunile rituale, pregătindu-se pentru școala monahală. Când s-a sfârșit anul, tânărul îmbracă haina monahală (gr. modernă ρασοφορ — *rasofora*) devenind „rasofor” fără a și schimba numele. Rasoforul este primul în școala monahală și, după absolvire, este supus unui examen, la care trebuie să dovedească că și-a însușit temeinic învățăturile pravilei călugărești și mai ales „Regulile” Sf. Vasile, precum și cunoștințe despre istoria Bisericii mănăstirești în care se află. După examen, chiriarhul aprobă „tunderea în monahism”.

(care se face cu încredințarea specială a răscoilor), dăcă a implinit 34 de ani și acesta devine călugăr și trebuie să trăiască conform jurământului cerut de cele trei veșminte monahale: votul castității, votul ascetismului și votul săraciei. Cea mai înaltă treaptă a desăvășirii în viața monahală este *gmareshinita* sau *ingherescul* (*chip'angherescul*, *schimnindul* = *schimnic*) sau *guy'men* (care dă cu viața ispră, de post și rugăciune rețăgându-se în locuri înguste sau în peșteri din apropierea mănăstirilor, unde nu vin decât la slujbe).

RAVENNA — oraș în Italia de nord-est pe țărmul Mării Adriatice, vechi din vremea etruscilor, captat de Imperiul roman de August, este vestit prin Trionfulul său și vechimea monumentelor sale bisericăști de mormănta bazilică. A cunoscut cele mai mari incendii în secolul V și VI. Cele mai importante sunt biserica de stil basilical și a tele în parte romane și puțin mai nouă, care este foarte bine conservată. Printre cele mai vechi se află *biserica Sant Vitale* (construită pe la 525) cu frumusețe mozaicată reprezentând pe ctitorul ei, împăratul Justinian și soția sa, Leontia, împreună cu curtea lor, apoi biserica Sfântului Ioan Evanghelistul și hapsiderul de Neonic episcop al Ravennii la începutul secolului V, considerate ca cele mai vechi precum și arhipiscopia masonică a sfântului rege și de mai târziu suveran și constructorul bisericii Sf. Apollinare și a

RAYMI — nume al celor *patru mari varhatari*, *oficiere* în *regimentul* *varhatari*, ele conduceau cu ei *varhatari* și *solistii* de cadrul unei *marșuri*.

RADAI TI — (Năcayai) — aș în care se află biserica Sf. Nicolae, monument de artă

medievală moștenită de zăvoia de Bogdan I, intermedietor, statul independent al Moldovei (1399). Transformată de Ștefan cel Mare în gospodărie domnească, a căsătorit până azi normele născuților săi.

RAPOSARE — repassare, termen bisericăesc pentru moarte — odihnă veșnică.

RASCUMPARARE v. Măntuire

RASPOPIRE — răspopit v. Căterisire căterisul

RASTIGNIRE, *a răstigni*, *rastignit* (sv. *ra-tegniti* = a pune a drăcia, o *gnozniti* = a întride a trage) — a suspendera, a înălța sus și a suspenda, a înălța sus și a suspenda.

RASINARI — comuna din apropierea Sibiului, pastrează, ca monument istoric, biserica din secolul XIV, zidită de domnul moldavean Radu I (1389), reconstruită în 1757 și răstănată pe la marea de cap, persoana care a răstănat pe la marea de cap, procedeu folosit de zăvoia de Bogdan I în Țara Românească, se află și în mormănt, străduindu-se să se plăti cu mare artă, a mormăntului mormănt al Ardealului Andrei Șaguna (1809-1879). A Rasinari se poate vedea și casa mormăntului care s-a născut și acoperit, străduindu-se Octavian Ceaga care în poezia *Răstănat* a scris mormăntul mormăntului artistului pentru care Ardealul l-a născut poet al pămintului său.

RAIEȘTI — mormănt de călugări (cad. Buzău) existentă din secolul XVII, frumoză așezare de gospodărie, mormăntul mormăntului, cupate mormăntul bisericii cuprinde arce și bine întreținute.

RAZBOIENI — în județul Neamț, mormănt de secolă veche biserică mormăntul din ță de Ștefan cel Mare pe loc mormăntul mormănt

cu turcii, purtată aici în 1476. Biserica restaurată recent (1974), rememorează în pisană încrustată în zidurile fațade strălucitoare ale trecutului.

RĂZNIȚA — din lb. rusă, pentru dăconiconul bisericii (гр. τῶν ἱεροκόμων τόπος — *ipikarion*).

RĂMEȚI — Mănăstirea Rămeți, jud. Alba, are în fața ei o biserică-monument istoric care în urma săpăturilor de restaurare în 1989, a fost găsită mai mult de doi metri și adâncă a suprafața solului. În urma cercetării fragmentelor păstrate din cele 7 straturi de pictură, s-a dedus că biserica ar fi fost construită înainte de sec. XIV, deoarece primele straturi de pictură datează de la începutul secolului respectiv. Deci biserica există înainte în fragment din acest strat — păstrat în altă parte a proscomidiar, reprezintă scena „Pateri în mormânt”, iar al doilea fragment de pe peretele de răsărit al naosului arată o scenă de martiriu. Aceste cercetări întăresc adeverul istoric că în Transilvania a existat o organizare bisericească superioară, cu un ierarh propriu în fruntea ei, având titlul de arhiepiscop și o cetate autohtonă. Încă înainte de sec. XIV fragmentul din al doilea strat de pictură — păstrat pe arca de la naos și naos, datează din 1377. „Am scris eu, păcătosul rob al lui Dumnezeu Mihail, adică zugravul de la Crisul Alb, că au venit la rege episcopul urbane, în zilele regelui Ladovic, în anul 6884 (1377), una între”. Scena pictată de deasupra inscripției — realizată cu o remarcabilă artă — reprezintă scena Desis, având în centru pe Iisus în stăruință învățător înconjurat de șase persoane (trece o parte tre de altă parte — doi — dintre ele, care stau lângă Iisus, cu mâinile arinse în rugăcuni sunt Maria

Domnului și Sf. Iosif Botezătorul iar celelalte sunt doi îngeri și doi sfinți misticari. În stilul acestor picturi se observă mari atenții cu pictura bisericească din țara Românească, ceea ce dovedește că mănăstirea Rămeți a fost tot un centru de rezistență ortodoxă și națională pentru românii din Ardeal, păstrând permanent legătura cu românii de peste mări — realitate consemnată și de celelalte fragmente de pictură, din alte straturi, ca cel din 1483 și cel din 1743 — zugrăvit de Grigore Rădule și ucenicii săi — în stil postbrancovenesc.

RÂNDUIȚI — tradiționale ortodoxe în legătură cu sfârșitul omului și grija pentru cei morți — aecelen dinainte și după sfârșirea Dărilor din slujba stinte liturgice. „Toți creștinii suntem îndemnați să ne rugăm ca Dumnezeu să ne aibă în pază și să ne dea „sfârșit creștinesc” al nostru, fără patimă, nerușinat, cu pace — adică să murim fără a ne teme de moarte, împăcați cu tot și cu toată știința noastră pentru aceasta cei vii trebuie să aibă grijă ca ceea ce sunt pe moarte să fie spovedit, împărtășit și cu încredere în muna sau la căpătai. Dacă această rânduială nu se împlinește, acesta este un mare păcat pentru cei rămași în viață, căci nu s-au îngrijit de moribund pentru sufletul — căruia este o mare pagubă. De aceea, când se oă pomelnic pe traier se va merge la „nespovedit, neîmpărtășit și fără lumânare”. *Lumânarea* ce se pune în trana celui care trage să moară este că-țuza sufletului sau pe calca de dincolo și ea nu numai pe Hristos și evanghelia Sa, căci Hristos este „Lumina vieții”, pe care creștinul primește prin botez și trebuie să-și stărească viața tot cu El, prin Lumina lumânării, aprinse

*La moartea cuiva se trag clopotele ca să fie anunțat și ceilalți credincioși că una din năvode a plecat și astfel fiecare să și amintească că vom muri. Clopotele sunt și din lemn ca cei vii să se roage pentru sufletul ce a dus (de aceea se spune: Dumnezeu să ierte). Trupul mortului este apoi spălat și îmbrăcat cu haine noi și curate, ceea ce înseamnă veșmântul nestricăciunilor cu care va intra la Judecata de apoi. Se așează în sicriu spre a fi lăsat de greutatea pământului și în sensul că intră sub acoperământul Creatorului său și se așează cu fața la Răsărit, căci de acolo a venit Hristos, lumina cea adevărată. Pe pieptul mortului se pune iconiță sau cruce pentru a se nădăjdui în Hristos și pentru că crucea îl spărtă sufletul de îngeri cei buni care sunt gata să-l ia. Este chemat acasă preotul să facă slujba *Panuhidei*, care este în locul privegherii (adică a rugărilor) or din timp, nopții și este o slujbă prescurtată a slujbei înmormantării. Rânduiala este ca înmormantarea să se facă a treia zi când este și prima pomenire după moarte și când sufletul se înalță la cer. Slujba înmormantării se face la biserică, unde este dus mortul când a fost scos din casă, aici sufletul său își lăsa rămas bun de la încăperea în care a participat la sfintele slujbe și a primit Sfintele Taine, precum și de la rude, prieteni și cunoscuți așa cum spun și cântărele slujbei: „Veni și tu, fraților, să dăm mortului săruarea cea mai de prețioasă”. Cuvintele de la stărsita slujbei „Veni ca pomenire” sunt un îndemn pentru cei vii să se roage pentru *ertarea păcatelor* celui mort și să-l pomenască totdeauna. Aceste cuvinte sunt rostite de preot și în cimitir lângă groapă, unde este dus de a*

biserică, și unde i se citește și ectenia pentru morți la mormânt, înainte de a se închide sicriul, preotul toarnă peste trupul mortu un aghiazmă și vin (pe care rudele mortu trebuie să le aducă de acasă în două sticle, împreună cu coliva), zicând: „Stropi-mă vei cu isop și mă vei curăți.” (Ps. 50/8). Un vasă și cenușa sau cărbun din cădelniță sau din vasul cu care preotul a cădat mortu, zicând: „Praf și cenușă suntem”. După ce se acoperă sicriul și e coborât în mormânt, preotul aruncă peste el prima apă de lărană și citește roșind: „A Domnului este pământul și plinirea lumii și tot ce locuiește întru înșel, prin care se amintesc cuvintele lui Dumnezeu de a cercarea omului.” Căci pământ este și în pământ te vei întoarce” (Facere 3, 19). După înmormantare, preotul revine la casa mortu și unde face cin nou *Panuhida* sau *Parastasul* pe scurt *hăneavăntand pomană* (vâinele și altele) pentru care se dau de pomană pentru sufletul mortu (v. *Parastase Panuhida*).

RÉCUIEM v. *Requiem*

REFORMA gregoriană (v. *Calendarul*)

Retorna ulterună calvănă v. *Protestantismul*

REÎNCARNARE v. *Metempsihoză*

RELICVARIU — cutăuș (chivot), pentru păstrarea părticelilor de moaște de sfinți (*reliqua* = rănăș (te de moaște) poate avea forme diferite (pătrate, rotunde în formă de cruce), frumos învelit și purtând fragmente de osuare de sfinți. Relicvariu păstrează și cărți sau obiecte provenite de la sfinți sau care amintesc despre ei. Biserica îl păstrează și le cinstește (ex. coroana de spin și giulgiu al Mantăitorului, braț și omofon al Mărcii

Domnului care se păstrează în biserica
Măhorneilor din Căstăni, în poartă Lăpto, St. Petru
cu Roma), mantaua St. Martin, patronul Franței
[la Paris, sec. IV] și al Occidentului există un
tip de relievariu mai — formă de disc cu capac
confecturat cu o mănăstire născută care se poartă
cu lăptos ca un pendentiv — *umt pendentiv*

RELICIE v. Relievariu, Moaște

RELIGIE (*religio* *religione* și *religios*) p.
religios derivat de la *religare* — a aduna cu
înțeles vechi *relig* — cârmă, scrupul și
scrupul religios — de la acest înțeles s-a
dezvoltat pe de o parte înțelesul de „religie”
și pe de altă cel de „rit ceremonial” — în
înțelesul celui din urmă este în ansamblu cu
credințe, sentimente, tradiții — care și rându-
izbrate din constanța pe care în viața sa
conectivitatea o are cu se află în legătură cu o
putere supra-naturală de care depinde. Dacă
această putere e concepută ca un călăuzitor
vorbit de *religione* *monoteistă* — este vorba
de *religie* — e înțeleasă supra-naturală, înțeleasă
se poate spune *religie*. Astfel religia simplă
de *religie* sau doctrina religioasă adică conceptul
sau ideea de care s-a venit — este Dumnezeu
și desigur, portul nostru cu El — în *religie* *monoteistă*
și descrierea religioasă a lui care este de viață
și de organizare a societății — el a fost
derivat din dogma respectivă și *religie* *monoteistă*
— adică formele prin care colectivitatea umană
respectivă exprimă sau trăiește și realizează
legătura ei cu divinitatea. St. Căpă al
Ierusalimului scrie: „Trăirea religioasă constă din
trăirea dinăruia din dogma poase și din
trăirea bună a oamenilor fără toate bunele
simplități în Dumnezeu, în faptul că se
promite de Dumnezeu fără de dogme

poase — *Concluziuni* IV 2 P Gr XXXIII cor
456

REMUȘCARE — stare de conștiință de re-
gret pentru o faptă ne-pădinită căntă

REPAN, REPALZA — odihnă veșnică
a bună a mu — v. Răposare

**REPREZENTĂRI ALE MĂNTUITO-
RULUI** v. Hristos

**REPREZENTĂRI ALE MAICII DOM-
NULUI** v. Icoane mariale

RĚQUĚM — den. marca slabă pentru
pomenirea morților în Biserica Romano-
Catholică, răspunsită parastasul care se
săvârșește la ortodoxi în biserică la sfârșitul
liturghiei după Răscăluțarea amvonului și la
mormânt — *Réquiem* este și o compoziție
muzicală cu caracter funebru

RETORIC (*lat. rhetoricus*) — arta de a vorbi
frumos și convingător. Retorica e formată dintr-
un ansamblu de reguli care ajută la învățarea
artei de a vorbi frumos când se ține un discurs
e predă o *religie* stare

REVELAȚIE (de la lat. *revelare* — a des-
coperi, a arăta) — descoperire, revelație — im-
pozitivă, modalitate prin care Dumnezeu
descoperă oamenilor din dragoste pentru ei, ca
aceștia să cunoască adevărurile, viața și
ucrarea Sa, să înțelească, să înțelegă
voia și să se mântuiească. După doctrina
ortodoxă Dumnezeu se descoperă oamenilor
pe calea naturii, adică prin creația creaturii
pe care supra-naturală prin arătarea semnelor și
miracole. Revelația supra-naturală s-a făcut di-
rect prin cuvântul Său către omul credincios
— înțeleasă de Dumnezeu — cămăo fost odată
și pe calea Vechiului Testament și prin
asus Hristos prin Cuvântul Său — cămăo
fost odată — 445a — *trăirea* *religioasă* — 64a

persoana lui Iisus Hristos, „chipul” al Dumnezeu „ce a nevăzut”. Dumnezeu însuși este prezent în mijlocul nostru (Colos. 2, 9). Revelația lui Dumnezeu în Iisus Hristos este împlinirea făgăduinței făcute primilor oameni, că vor fi mantuiți prin Mesia, însemnând deci sfârșitul și plinirea revelației. Biserica creștină călăuzește de Sf. Duh păstrează și transmite revelația divină prin Sf. Scriptură și Sf. Tradiție. v. **Tradiție**

REVELION v. Anul Nou

REVEREND (*reuerendus* = venerabil, vrednic de respect) — titlul dat celui care se dă preoților catolici și profesanților.

REVERENDA (lat. *reuerenda*, *vestis* = haină, ținută) — haină care se poartă anterior, haină lungă până la glezne, de obicei de culoare neagră pe care călăgăușii și ampreoții o poartă în fiecare zi.

REVERENȚĂ (lat. *reuerentia* = respect, teamă respectuoasă) — gest de salutare prin înclinarea aplecării capului și a doborârea genunchilor în semn de mare respect față de o persoană venerabilă (biserică în trecut — a curții princiare, domnești, boieresti) — plecăciune, închinăciune.

REVERSIBILITATEA CREDINȚEI v. Botezul. Botezul substitutor.

RIG-VEDA v. Vedele

RIGORISM, rigoare, rigorist (lat. *rigor* = tărie, asprime, cură de dreaptă, tărie abateră) — atitudine categorică morală, de mare austeritate: aspru, sever, rigorism puritan, v. **Puritanism**

RIPIDA (ῥιπιδιον τό — *to ripidion* de la ῥιπιδι, ῥη — *ripa* = pană, lat. *tabula*) — obiect liturgic, în formă de cruci, având totuși cu mâner, făcut din metal, cu care diaconii mai

ales la Liturghia arhierască, apără Sfintele Daruri, ca să nu cadă ceva impur peste ele, în timpul sfântului *Ripidete* sunt făcute în forma unor aripă, simbolizând pe berușii și serafimii (îngeri) care stau în chip nevăzut întru tronul slavei lui Dumnezeu și în jurul Sfintei Moșii, ocrotind Sf. Daruri. Ripidetele amintesc și pe cei doi berușii care străduiau să-lvigeze în Sfânta Sfintelor, în templul lui Solomon (II Paralipomena 3, 10 — 3) — precum și pe berușii care stăteau și pe serafimii care stăteau pe din vizuirea lui Isai (Is. 6, 1 — 2) și a Sf. Ioan, în Apocalipsă (Apoc. 4, 6 — 8).

RIT (ῥιτος, τό — *riton*, lat. *ritus* = cuvânt, rit, text religios h. h. c.), *rituri* = înfățișare, acțiune religioasă prin care se exprimă sentimentul religios, organizarea ritualică a acestor ceremonii, *rituri liturgice* — rezultate când versificarea Liturghiei, în formă din primele trei vîcări, din care se vor dezvolta treptat Liturghiile de mai târziu. Astfel, din vechea Liturghie apostolică a Sf. Iacov (sec. I) s-au născut (în sec. IV) Liturghiile bizantine (a Sf. Ioan Gură de Aur și a Sf. Vasile cel Mare) care vor înlocui treptat Liturghia mai veche în creștinătatea ortodoxă și care se vor îmbogăți în timp cu rituri și ceremonii noi. Riturile ca forme de exteriorizare într-un anumit fel a sentimentelor religioase, ca obiecte religioase, au existat în diferite religii, de la cele mai primitive până la creștinism. Aceste rituri (practici religioase) sunt specifice și legate fie de cultul zeității (rituri magice), fie de cultul morții (rituri practice) de călădirea morții. În creștinism, riturile ortodoxe, rita catolică și rita protestant.

RITUAL — o formă, o serie de rituale (ex. gesturi rituale, închinăciuni, etc.) — deosebit de

nu u Sf. Cruc, mămăni le, binecuvântări e
tămâierie panteră mainilor pe capul celui ce
se bîntoșise etc.). Ritualul este cuprins în
cărțile de ritual sau liturgice bisericești. Cărțile de
cult arată formele și formulele verbale fixe și
stabile după care se desfășoară cultul divin
public și pe care trebuie să le respecte în
ele formele și obiceiurile credincioșii. Elementele
ritualului sunt: cântatul, gesturile, ținutarea
veșmintelor, obiectele ritualistice, simboluri
etc.

ROCAVITE v. Rucavite

ROCK, ROCKERI — mișcare modernistă
sectară din New Age. În Occident se vorbește
despre o mișcare care e fără frontiere, dar și fără
reveții și fără divinitate. Căci în "rock" pro-
prie și exaltă un tip de viață în care se definește
prin absența oricărei fricțiuni estetice, anti-
muzical și anti de frumusețe. În Franța, cei
revelați de rock ca cei care trăiesc în noile sa-
lăci care sunt ele, înțeleg practicile rituale
păgane. De asemenea rock este astăzi un
controversat. Presa pro-rock acceptă presa
anti-rock. De asta, din cauza lui ca
satanismul. Rucavite, în Franța, sunt numiți de
cineva, izvoarele de viață în viața, iar în viața
o expresie a unei libertăți, reprezintă. În
articolul intitulat "Numele lui" aparut în
ziarul "Romania liberă" din 12 februarie 1994
și reprodus după "Satanismul în muzica rock"
se afirmă următoarele puncte de vedere:
Originea rockului satanic este — Africa
America de Sud — în unele exorcisme
de adorare a Satanei. Aceste ceremonii
nu te "woodoo" — construim sacralități de
oamenii în cimitire la miezul nopții și orgii
sexuale. 3. De obicei, în caz de ceremonii

"woodoo" se bea sânge și se mănâncă din
carnea de orz și fructele formate în această
chiar în timpul spectacolelor. 4. Rocku-
lucurile "trash", "death", "speed" este un
procedeu psihologic de satanizare a tineretului
de a înălța amora creștină prin instigare la
practici ilegale. 5. În America există azi un
plan mondial de unificare cu numele "Woodoo"
denumire care înseamnă unirea magilor și
exorcistilor. Trei întreprinderi de disc-uri rock
se ocupă de această propagandă. Scopurile
disc-urilor este de a distruge tot ce creștinesc
în sufletul tineretului și în plus, de a distruge
divinitatea lumii, împingând adolescenții spre
sinucidere și violență. 6. Mișcarea internațională
de la New Age vrea să instaleze în lume cur-
saturile împotriva creștinismului. Din nezeu
Rock satanic este varietatea de linie a pop-ului
New Age.

ROJDANIC — zodiac, carte populară de pre-
zicere a viitorului. După mersul astrelor și
credințele vechi orșave, rodenik ("era zodiac")
prezicte ale destinului, arsurilor și
ocrotitoare ale pruncilor.

RODIN (slv. *roditi*) — dar adus unei auzi
cu în *Baltagul* de M. Sadoveanu cu sensul
viciu, tărnos, re-sfîntire, atenuare (dărîmarea).

ROMAN — capitala fostă — jud. Roman
sedia al Episcopiei de Roman — catedrala
Metropolia Iării de Jos are două monumente
religioase demne de a fi cunoscute: biserica
Episcopiei și biserica Precista Mare. Biserica
Episcopiei de oăsenă trimitește arhitecturală
datează din sec. XVI, zidirea e a fost înce-
pută la 1542 de Petru Rareș și terminată la
1550 de fiul său, Iosif Văcă. Biserica Precista
Mare este zidită la 1569 de Doamna Ruxandra.

fica lui Petru Rareș, soția lui Alexandru Vodă Lăpușneanu

ROMAN MELODUL (490-560, — născut la Emesa (Siria), a trăit la Constantinopol unde se crede că a fost făcut preot la biserica Născătoarei de Dumnezeu care, spune legenda, i s-a arătat într-o noapte în vis și i-a dat darul de a face imne, pentru mulți mei și frumusețea cântărilor cu care a înzestrat cuția ortodox, a fost numit „Duce-Cântărețu”. I se atribuie peste 1000 de imne, dintre care multe se cântă și azi (cântări la sărbătorile Mântuirii, ale Sfintei Fecioare și ale sfinților). Este considerat creatorul condacelor și iconașelor. Condacul de la Nașterea Domnului „Fecioara astăzi pre Cel mai presus de ființă naște” este unul dintre cele mai frumoase. A compus condace și la Întâmpinarea Domnului la ziua Sfinților Petri și Pavel, la duminica ăsatului sec de carne, la duminica ăsatului sec de brânză, la duminica Florilor, la Vineria Mare, la ziua Învierii, la Înălțări la cer și multe altele. Roman Melodul este trecut în Mine — pe luna octombrie și laudat și numit „scriitorul de cântări”, „sfesnicul nostru”, „fecioara cea de cântări”. Condacul, genul mnografic creat de Roman Melodul, a fost dat de el, a cea mai mare strălucire, nașterea, tă până azi. Condacele Sf. Roman Melodul nu erau totuși cu strofele poetice izolate pe care le găsim astăzi în cărțile noastre de cult sub denumirea de condace. Condace erau erau niște compoziii poetice de mare înțelegere, adevărate poeme mnografice, formate fiecare din câte 18-24 strofe sau tropare, acestea aveau la rândul lor un număr variabil de versuri și se terminau cu un refren invariabil (ἐφῳμιον, τό — *efomion*), toate fiind înălțate

într-un *acrostih*. Prima strofă, numită *imos*, servea ca model al celorlalte în ceea ce privește numărul de silabe și repartitia accentelor. Înaintea acrostihului se punea totdeauna o altă strofă liberă, numită *cuculon* sau *proimon* (antistrofă), care dădea strofeilor condacului numai glasul (modul sau *ehul*) pe care trebuia să se cânte, precum și refrenul care încheia fiecare strofă. O dată cu apariția condacelor mnografice, strofele vechi lor condace au fost treptat înălțate din cântări de cult și au rămas până azi ceea ce numim *proimon*. Singurul condac păstrat până azi în întregime în cultul ortodox este *Acatistul Maicii Domnului* (al Bunei Vestiri). Textul integral al condacelor Stântului Roman Melodul s-au păstrat numai în manuscrise liturgice mai vechi. Aceste manuscrise s-au tipărit în ediții critice și numai pentru interes științific. Manuscrisul acestor condace (Acatistul Maicii Domnului) se află la biblioteca mănăstirii Sf. Ioan Evanghelistul din insula Patmos (sec. XI), într-un manuscris de condace (*Kontakarion*, col. 2-2-2-4). Acest condac închinat Bunei Vestiri are acrostihul: ΤΟῦ ΤΑΠΕΡΙΝΟΥ ΡΩΜΑΙΟΥ — *tot tapemion Romanoi* — adică a „smentului Roman” și este poate una dintre primele condace închinate sărbătorii Bunei Vestiri (sărbătoare instituită oficial pe la sfârșitul sec. V).

ROMANIC, stil romanic = Stiluri arhitectonice în arta bisericească

ROSALIA — era, în epoca romană, una dintre sărbătorile cu cea mai largă popularitate, atât în Dobrogea, cât și în rândurile populației romanizate de la Sudul Dunării. Rosalia (sărbătoarea trandafirilor) era legată de cultul morților și este atestată, în urma săpăturilor arheologice, în inscripții aflate în sate din

teritoriul Histric. Marca răspândire a acestor sărbători în rândul populației române de pe ambele maluri ale Dunării a făcut ca ea să se pastreze și după răspândirea creștinismului sub denumirea de „nasa” (D.V.).

ROSARIU — formă de cult cu caracter la-
treatic (de adorare) în religia catolică.
rosariile sau diferite perioade de timp a na-
biserescelor, la săptămânal, zilnic, arone
consacrației și de sebite a unisim, etc.
Rosariu St. Fecundare Maria, la "actiune
sa)

[illegible]

căpîta omului pentru greșelile comise și
 lăstărarea lui de a se îndrepta. Cei ce sînt din
 soțar și nu cred nici și pentru o linie alba
 numită A. De R. H. se aprind amănăr și
 oameni se salută cu o formă de sebiță. Să
 furișis și pecei ateliu an bun spre vata
 Se mănîca și bucată de ai cu ce măt
 măt e ca anu să te buci și duce. După
 rădăcina de Alina (Venera) se face o
 rugămintă la maldade ape simbozind
 aruncarea păcatului în apă. La aia de
 caracterul este deosebit de R. H. și
 an în de un spre a arunca și lăstărare
 se oprește de a se lăstări.

RIC (WIFE) & Mancute

[illegible][illegible]

Se epun via cu f m neza n d i crece la ch
e e ca d i b s e c a d e r g a t a n p h e r a
c h y c a s c a r s a n n l o f a r e o t e a c a s a
r a e c m p a r t a n o d e s s a n d i t a c e
M a n t o r u l e s t a c e l e r g a t o r m
c a n a r a d a M a t e h o k g a k m o r p u n e a
r o s t l e s c a e s c r o t o m a r t o g a s a d
b i s e n e a s a s a r s a n n t e m e a p r o t o r
a v r e t e d e t e m i n a t e s t e r o c k n e a s h e a d
a B s e c u m e d r o r e s t a n n e n t o e
d e c a t D e r a c e t e t e a s t e c a m e t e d e
n a n d e c e s e v i t e c e t a m e z e c e s a z a
S t a n j e D o m e z e a n e s t r a N a v a l e r
e s e g e s a k e c e b e t e c e c a c a m a
p a c e a a n d o r e c e r e c a v e a d i n v e a m e
c a r a t e r a a n n n o c a d a r e h m e t S t e r
I r e m i M a n e l a t e s t e a t e s a d e
D a h c a m a n n e c e d i n s t e c u m s u n
f o r m u l e d e b a c o v m e r e c e t a c e p t
s t a c t a s t e m n e c e c e s t e a r g a t
r a g e c e l e t C a s e s y t a n n e l e a n n
D a n a z e u e s t r a n s a v a a t o n I a d u r s i
F u l o r s i S a n e l D u h r a e t a n e a d e
p o c a m p d e a n n a d e c e a b a n b a n a t a
s i e n t o r e a d a m e z e a c r e a c e s a l e a d
n a d a r e p o n e c t a r e a p a c e l e r R a g a t a n e
d e c a r e c a r e c e s s e c a m e t e c e s a t e
c a t y t a p a r t a c u l a O m e t e z a d r a d a n n e
c e r e t e a B s e r e t e s t e t e r e t u g a c u n a
c e m a t s p e t a n n e s i p e c o r e c r e g l i m
t r e b u a s e r o s t e n s a t e n e a e z e s t e I n
p a n e r e s c a t e c a c e r e m e a c a m m
c u r a t o r m a d o r n a n n e a v a n a n d e t e
S t D u l e s a n e a c e l e c e c a m e s e
a c e t e r e c e a n a n e a S a n e a
R o g a c u n e a m o d e c u o g r e e t S t S e r t a
s i z o r a l t m o r n e a c e t r e m e t r e n
c e a m a d a c h a v e c e e a d e e t e t e s t

r a g a c u n e a f a n n m o r a I s t e s d e r p e n t r u
c a n s a s a t e s t e c a s a m v e t e p e a c e t e r S a
c u n s a s e r a g e c a c h m e n t o n s a d u n a t e
d e a s e b e t e z a S e r o s t e g e n n e p a r a g l e t
c r e d c a c e l e c o n s e r e s a n n v a n e e a
d e a v e n e D e c v e a s t a v a p o t e t e l
n s a t c a e e s t a c e r u M a t e h o
c e l b e s

RUGACIUNEA AMYONITEI este
rugămintea cu care se închină sava St
I t a g a t C e l c e l n e c u s e c p e c e c e l e
b e c a v e z a D o a n e s i s t e d e t i p e c e c
n a c d a r e s t r a l p e a n t a s t e p e r o
a n n a c e n n e a d a r u e s e c e s a v a
z m e t o r e s n e h a c n e t a t o m a n n p
I a d u r s i S t e r a D a n a c u s p a r o a s y m
v e c i v e c i l o r a S t r a n a a m i n a E s t e o
r a g a c u n e c a r e c a p r i d e t a t e c a r a t e r e l e r o m e
c u n n e c e r e c e c e a d a d e n n t a n e s a c
a n n a s t e a c r e t e t e t m S a n a I r e m e
R a g a c u n e a v o m n e s t e r e s t e c u z a s t a r e
s a l a c e t a n n a c a n e c e t a n n e s n e p r o t u
d i p a c e t a c u t m p a r t y r a c r e a n n o s I r e s
A m y o n u l

**RUGACIUNEA BINECUVANTARII
coliver** amenza Rugămintea amvonu
n a c s a n n e c o l i v e t e s e c a d e a d s e f a c e
p a n d a n n e c a c a c a P a t a s a s p e s c u r t t o r
P a t e r a t o c a l e d e a m a t e a d e a c a c
m u t u m i r e

RUGACIUNEA DOMNEASCĂ este o
miește rugămintea I d a n e s t M a t e h o
I e l u c a 2 4 p e c h e t e r e r a g a c u n e
c r e s t o r a I d a c e M a n n o r o l o c e c r e a
n e n n e t S a d e a n n n n e c u n s a s e r a g e
A c e a s a r a g a c u n e a t e s t c a d e l a m e p t
m a g a t o r s a g h a s n e c t a g e s e r o s t e
a p a s t a t e a d u n n e r c u p a n n a n e d e

Împărtășire ceea ce înseamnă că acum credincioșii sunt pregătiți și vrednici să se sacralizeze în fața lui Dumnezeu să-l cheame ca pe Tatăl nostru și să-l iertăm și să-l roagăm să ne ajute în viața noastră să ne dăruie toate zilele creștinătății noastre adică în viața noastră în care ce ce va gusta va fi viu în veștirea 6:48-50, 51-55 și 58. După Sf. Simon al Ierusalimului roștia că acum Tatăl nostru simbolizează unirea noastră cu Dumnezeu prin Fiul Său (1 Cor. 10:16-17). Stant în veștirea 1 Cor. 10:16-17 (ed. 180 p. 328).

RUGĂCIUNEA LITURGICĂ — este
scărbănită — înghetă este un mod de
expresie a căutării de ajutor către Dumnezeu
și de venerare a persoanei lui și în orice
moment și expresia *tu ești însemnat* a
cui — *stăruire* prin recitarea lui —
exprimă în realitate promisiunea de răscăltare și de
recuștință față de Dumnezeu pentru
bucătărie prin te de a te — te aceea se și
nu este e — ar stăruie — te mult —
Rugămintea Liturgică este și ea un mod
de expresie a rugămintei — care să nu lăse
de a împărtăși — Dumnezeu spre a te —
într-o viață — așteptă — a morții — a noastră —
care se aduce — dăruie — a St. Iosif —
Rugămintea și cererile noastre — te — ale
prezente — întru — în — în —
putere — de — pe care —
avea — pe — că —
noastre se — ne —
nu — este — pentru —
pe —
Pavel —
a —
Dumnezeu —
de —
ca —

har spre a tot la timp putrivit (f. v. 14-16)

REGĂCIUNEA ÎN IHSUS — Doctrina centrală a teologiei studioase răsăritene, *theosis* sau îndumnezeirea omului este strâns legată de disciplinele spirituale de la Muntele Sinai. Practica or mistică era „regăcirea în IHSUS” sau *regăcirea lui Iisus*. — *Doctrine Iisusce Hristosice*. *Ful lui Dumnezeu mântuitor*. — Acest text scurt trebuia repetat fără încetare spre a absorbi gândurile misticilor și a le îndrăgine de orice tentativă. Misticismul s nău reprezentat de Sf. Ioan Scurarul (sec. VI-VII) mare sihast, va aunge la apogeu prin sec. XI reprezentat de *Avulfos* și *Gregorie Palama* care, vor trădi în a sa muntele Athos unde Palama a fost 20 de ani cal-găr-mănă de a trăind timp scump de lăsilonic. Nici un stăpînea că lăsilonic spiritul este să lăsilonic nă de lăsilonic amorțesc se nă lăsilonic care lăsilonic — *„Iisusce Hristosice*. — Accastă nă se face „caborand” prin intermediu respirației mntea nă lăsilonic. Nici un crează nă acest scop o tehnică respiratorie care se nă lăsilonic cu regăcirea lui Iisus, care trebuie costată nemcelat (v. *Ishasmul*). Biserica Roma — Catoică — care nă trecut avut rezerve față de „Regăcirea lui Iisus” revaluează această nă lăsilonic prin Catehismul Vatican II, mergând în nă lăsilonic Catehismul Bisericii catolice, un „Atoare” — Formarea cea mai b nă lăsilonic transmisă de monahii din Sinai — din Sinai — Muntele Athos este invocarea „Iisusce Hristosice” — *Ful lui Dumnezeu* — mântuitor — pe „păcătoșii” — *Ful mntuitor* — mntuitor din Filipen. 2, 6-11 — invocarea vameșilor și a celor care răsneau țărîna. Prin această „nă lăsilonic se pune în armonie și cu milostivirea Măsurătorului” —

invocarea Sfântului născut din Iisus este ceea ce mai simplă a rugăciunii necetate. Repetată adesea de o inimă plină de smerită a eretice, ea nu se pierde într-un șavai de cuvinte și păsărea dinău. Acea care rod într-o rabdare. Ea este cu patimă și oră de o po, pentru că nu este o ocupație a altor de o altă. Ea este o ocupație aceea de a Lăsa pe Dumnezeu să se arate în test și în siguranță. Se află într-o Hristos Iisus. R.L.

„RUGUL APRINS” – a se scurge de pe un creștin care a născut în 1946 la *Măgurele* din județul Buzău. În anul 1961 a devenit călugăr în Mănăstirea „Sf. Ier. Kiril” din Iași. După la o vreme a devenit călugăr de R. S. și la invitația părintelui N. Căldăraru, care mai puțin fusese coleg de studii. Primul colectiv de organizare a mișcării spirituale „Rugul Aprins” a fost formată din: Benedict Căldăraru, Părintele Stăniloae, dr. V. Vasilescu, Paul Șterian și Alexandru Leodorescu (Sandu Todor) – publicist care se pregătea să intre în monahism și care a și dat mișcării numele de „Rugul Aprins” – nume care referire la rugul vădit de Moise în Vechiul Testament, rug care ardea și nu se consuma, având în el pe Dumnezeu. În Ortodoxie, rugul aprins este considerat Sf. Fecunda Maria, reprezentată astfel și în iconografie. Mișcarea se manifesta prin colloquii și conferințe care se țineau la biserică. Antim în fiecare cuminică la orele 17. La aceste conferințe au participat ani de-a rândul studenți și intelectuali dinșiși din toate domeniile culturii. Printre conferențieri rețineam: pe părintele Stăniloae, părintele B. Ghiuș, părintele Sofian, starețul protosinghel Vasile Vasilech, profesorul bizantinolog Filip Prodan, profesorul Mironescu, profesorul Tudorașcu de la Drept

Paul Șterian, Sandu Todor, Ion Marin Sadoveanu și mulți alții. Printre tinerii care mai activ se aflau atunci studenții: Kiril Leonida Pamădeat (viitorul antropomorf), Nicolae Bordașiu, actualul preot de la biserică Sf. Vestru, Adrian Făgețeanu, Paul N. Lecca și al. După 1948, mișcarea s-a destrămat din nou. Eram compune în ei fiind arestați și alții. Într-o zi supraviețuitor Kiril Leonida Aprins, dintr-o cămină, mai puțin făcând angajare de servit și în mână se mai află dr. N. Căldăraru, părintele Șterian, prof. Filip și creștinii dintr-o cămină, care în conducerea de atunci. R.L. ianuarie 1961.

RUNE – german *Rinnen* – scriere care se naște în vechiul alfabet germanic, care s-a păstrat în inscripții și în numele scrierilor germanice. Într-o scrisoare dintr-o cămină la Petroșki (Buzău) gravată pe una din piatrile de la zădărnici, cu pun de aur, ține și se și la veală a cămină urma săpăturilor arheologice.

RUSALKA, RUSALICE – nume ale apei oricât de vechi și slavi. Ele arătașe prin cămină frumoase pe tineri care treceau pe lângă ape și atrăgeau admirația.

RUSALIILE – termen care înseamnă care înseamnă a roman, sărbătoarea tradată în rusă de la un creștinism de Duminică Cincizecimii sau *Domenica Cincizecimii* (gr. Πεντηκοστή ημερα – *Pentekost Imera* sau *Fatălășă*) sau de prăznicul Sf. Duminică și Duminică Mare. Se numește *Cincizecimii* pentru că se săpătește la 50 de zile de la învierea Domnului și pentru că atunci sărbătoreau și evreii prăznicul Cincizecimii. Se numește Prăznicul Sf. Duminică pentru că în această zi s-a pogorât Duhul Sfânt sub forma limbilor de foc pe anina mare asupra

Sfinților Apostoli, care din acea zi au început propovăduirea Evangheliei în lume, după porunca Mântuitorului: „Mergând, învățați toate neamurile, botezându-le...” (Matei 28,

9) În ziua aceea, în urma predicii Apostolilor, s-au botezat 3000 de oameni, constituind prima comunitate creștină din Ierusalim. De aceea, această zi a Cincizecimii este și sărbătoarea întinerilor Bisericii creștine (Fapte 2, 41). Este după Sf. Paști, cea mai veche sărbătoare creștină, fiind prăznuită încă din vremea Apostolilor. Din vechime evreii aveau o sărbătoare numită *Cincizecime* care era închinată primelor roade, fructe și flori. Ca un ecou a acestor tradiții în biserică se aduc de

către creștini și se împart frânze verzi de tei sau nuc, pe care întâi le binecuvăntează preotul, acestea scribol zează limbile de foc a se putea Sf. Duh care s-au pogorât asupra Apostolilor. De această sărbătoare este legată și pomenirea morților care se face în sâmbăta dinainte, numită „Moșii de vară”. După Rusalii „Lunea Rusaliilor” se sărbătorește Sf. Treime, numită și Lunea Sfântului Duh. Informații despre sărbătoarea Rusaliilor avem în Noul Testament (Fapte 20, 6-1 Corinteni, 6-8), în Constituțiile Apostolice (sec. I-II) și la Sfinții Părinți din primele veacuri creștine (Sf. Irineu, Tertulian, Origen) și nodul din Elvira, Sinodul I ecumenic, Egeria (sec. IV) și a

SABA — țară antică, a cărei urme au fost date la veală în urma săpăturilor arheologice din sudul Arabiei (Yemenul de azi). Capitala ei, numită Marib, era așezată în munte la înălțimea de 2000 m de la nivelul Mării Roșii. Ruinele templului din Marib arată grandioarea lui și că, după cum se vede în inscripții, el a fost ridicat în onoare zeului arab Ilmukh. Datorită unui sistem de irigații care ridica apa pe năpste pământ, cu Saba era foarte fertil, locuitorii cultivau m. rodeni cu care făceau comerț. Fiindcă drumurile comerciale treceau prin Israel, regina din Saba a fiicei lui Solomon a vizitat de interese politice aducându-i bogate daruri. Se spune că, cucerit de frumusețea ei, Solomon a avut ocea un fiu care a domnit în Abisinia, și că el e s-ar fi tras dinastă negurilor. După cele relatate de Cartea Regilor (II Regi 10:1-13), regina din Saba a venit atrasă de faima înțelepciunii lui Solomon, de care se va convinge și căruia i va darui multe bogății.

SABAT (heb. *shabat* — odihnă), — se numește ziua de odihnă în religia iudaică. Sabatul începe vineri de la apăsarea soarelui și se încheie sâmbătă seara, la apariția primelor stele. Unele secte neoprotestante (cum ar fi o. l. nă sabatul) țin să-l țină în loc de duminică. Legende e. nedieva e vorbesc de „sabatul vrăjitoarelor” care avea loc la miezul nopții de sâmbătă și se manifesta prin mari orgii.

SABBATISMUL — mișcare mesianică în secolul Iudaismului, inițiată de iudeul Sabbatai Tvi

(1626-1677) în Imperiul Otoman, câștigând mulți adepti care credeau în el pe „Mesia” cel așteptat. Silit însă de sultan să se despede de ucenicii Sabbatai spre a-și salva viața, trece la islamism. Totuși în vor rămân credincioși și adepti care i vor perpetua deie și peste 100 de ani în Polonia. Sabbatianistul iacob Frank se va proclama noul Mesia, reîncarnarea lui Sabbatai.

SABAZIOS — zeu trac-frigian, omonim al lui Dionisos, zeul grec pe care ce-l veche. În meau. Dionisos trac. (*sabot* sau *sabotai*) era echivalent în limba frigiană cu grecescul *bacchhos* — al cărui cult și ceremonii nocturne existau la Atena încă din sec. V î.Hr. În timpul proceselor pe care se făceau în cinstea lui, mișcările află sub „posesia zeului” trăiau stări de frenezie (manier) asemenea cu nebunia (sfășiau animale vii și mâncau carnea crudă, dansau cu gesturi nebunești). Participanții (barbati și femei) la sărbătorile lui Sabazios purtau numele de *sabot* sau *sabat*. Uneori acest zeu a fost identificat cu Zeus datorită asemănării reprezentărilor iconografice, iar la începuturile creștinismului a fost asimilat cu Iahve („Sabaoth” — „domn al ostilor” — care amintește numele zeității trac-frigiene — și reprezentat pe tablete sub forma unei mame care binecuvintează cu trei degete întinse și două strânse. Asemenea reprezentări pe tablete și inscripții s-au găsit în Italia (Roma) și în Dacia (la Histria în Dobrogea) unde e atestat cultul său pe inscripții și tablete datând din sec. II

III d Hr., descoperite în urma săpăturilor arheologice. Ca și Dionisos, Sabazios era considerat zeul morții și reînvierii naturii, mult mai apropiat de om decât ceilalți zei și care, prin moartea și învierea sa, putea da oamenilor speranțe eshatologice.

SACERDOT (lat. *sacerdos* -*otis* = preot, slujitorul cuiva) — preot, slujitor al Sfintei Liturghii.

SACERDOTAL (lat. *sacerdotalis*) — preotesc.

SACERDOTIU (lat. *sacerdotium*) — preoție, cler, slujbă sfântă, instituția sacerdotului creștin, adică preoția sacramentală (sfânt toare) ca instituție întemeiată de Mântuitorul. În rețeaua romană, sacerdoțiul era format dintr-o ierarhie în care prima, încă îl ocupa regele (în epoca monarhică), „*rex suorum*” (rege al sacerdotilor), primul în rang în ierarhia sacerdotală, el era înconjurat de un corp sacerdotal.

SACHELAR (gr. *σακελλαριος* — *sachellarios*) — se numea în Biserica veche, călugărul care ocupa un loc în consiliul episcopului la Constantinopol ca reprezentant propriu al mănăstirilor din raza patriarhatului, acest demnitar eclesastic avea sarcina de a supraveghea mănăstirile respective care purtau numele de „*sachellai*” (gr. *σάκελλα* — „case de căutare sfântă”) de unde denumirea de *sachellari*. Astăzi această demnitate a rămas doar onorifică în Biserica Ortodoxă, acordându-se ca distincție unui preot.

SACOS (gr. *ὁ σάκκος* — *saccos* — sac, at *saccus* -*cotobium*) — veșmânt liturgic arhieresc, pe care arhiepiscopul îl îmbracă peste stihar după ce și-au pus epitrahul, braul și mănecățele, sacosul a înlocuit vechiul felon (pe

care odinioară îl purta și arhiepiscopul dar pe care astăzi îl poartă numai preoții) (v. Felon). Sacosul, scurt până la genunchi în formă de sac, cu mâneci largi, are în partea de sus o deschizătură prin care se introduce capul iar cele două părți laterale sunt prinse prin nasturi în formă de clopotei de aur, după modelul veșmântului mare al preotului din Vechiul Testament (Levitic 28, 33-34 și 39, 25-26). Sacosul este confecționat dintr-o bună mătase, catifea, iar culoarea poate fi albă, purpurie, galbenă. Se crede că originea sacosului se află în vechea tunică împărătească bizantină pe care o îmbrăcau la anumite solemnități publice. Ei au dăruit această tunică în semn de constare, mai întâi patriarhilor din Constantinopol, iar mai târziu, și unor arhiepiscopi, ca *veșmânt liturgic* a intrat în uzul Bisericii Ortodoxe *prin sec. V*. La început, îl purtau numai patriarhul de Constantinopol și numai la Crăciun, Paști și Rusalii dar cu timpul s-au purtat și alți ierarhi astfel că în sec. XVII-lea, sacosul devine un veșmânt comun tuturor arhierilor. Sacosul simbolizează căința și smerenia și amintește de amida cu care iudeii l-au îmbrăcat în batjocură pe Hristos, când L-au dat la răstignire. Clopoteii cu care se încheie sacosul simbolizează cuvântul lui Dumnezeu, care trebuie propovăduit de episcop. Numărul de deisprezece, câte șase de fiecare parte, cu care se încheie sacosul, amintește și glasul ce-l deisprezece apostoli, propovăduind Evanghelia.

SACRAMENT (lat. *sacramentum* — taină, mister) — taină bisericească, Sfintele Taine sunt numite *sacramente* în Biserica Catolică.

SACRAMENTAL — cu sfîntenie, cu solemnitate, ce ține de Sfintele Taine.

SACRIFICA (lat. *sacrifico*, are = a ertfi a sacrifica) = a aduce jertă sacrificială (ofrandă) unei divinități. Sacrificiile erau modalități de cântărire a divinității, or în toate religiile. Aceste sacrificii erau sângeroase sau vegetale, după concepțiile religioase. Sacrificiile se aduceau la un timp anumite.

SACRILEGIU = păgărire, necinstire a lucrurilor și ocurențelor sfinte. Sacrilegiu e socotit păcat împotriva lui Dumnezeu, deoarece persoanele, lucrurile și ocurențele sfinte sunt destinate a fi puse în slujba lui Dumnezeu, iar necinstirea lor înseamnă necinstirea lui Dumnezeu.

SACRISTIANI v. Mansionarii

SACRISTIE v. Diaconicon

SACROSANCT v. Sacru

SACRU, SACRALITATE (lat. *sacer, sacra, sacrum*) = sfânt, persoană sacră, înv. abstr., de care poate porni lege. Prin sacru se înțelege legătura dintre om și Dumnezeu. Sacral e începutul intrării în ra, prin constituirea acestei legături cu divinitatea, este o relație existentă care se desbășește în temple de cult religioase. Sacru este un element care face parte din structura lăuntrică umană. El are forme de manifestare deosebite (ex. boezal, iurcop, șiș, pitea casei etc.). Este eteric, religios, sfânt, tot ce aparține religiei sfânt. Mircea Eliade definește astfel noțiunea de sacru.

Sacral este un element în structura conștiinței și nu un studiu în istoria acestei conștiințe. La nivelurile cele mai urbane ale culturii, a rămas ca funcție amănă este în sine un act religios, căci alimentația, viața sexuală și munca au o valoare sacramentală. Astfel spus, a fi sau mai degrabă a

deveni om înseamnă «a fi religios» (MELCIR, vol. I, p. VI).

SADUCHIEII = erau în religia iudaică, partidel preotesc aristocratic de forma înaltă cler, erau bogați, liberali, deschși la ideile timpului și, contrar fariseilor tradiționaliști saduchei, nu admiteau tradiția, respectând numai legea scrisă a lui Moise (Pentateuhul) profeții și hagografele negând Providența, învierea morților, viața veșnică, existența îngerilor și diavolului, credințele admise de farisei cu care în Sinedriu erau adesea în opoziție. Saduchei nu-l admiteau pe Iisus și-l urau pe creștinii. Considerând periculoase învățăturile lui Iisus, reprezentantul saducheor, arhiereu (la acea, a avut un rol important în condamnarea la moarte a Acestuia). Originea tagmei preoțești a saducheor data din vremea lui Solomon, el fiind considerat descendent al lui Iadoc, mare preot încă din vremea regelui David împreună cu Abiatar și el mare preot și om de încredere al lui David. Solomon îl va înlătura pe Abiatar iar Iadoc rămâne astfel singurul mare preot, și de atunci de înaintea de mare preot au devenit o armășii săi, în linie bărbătească. Denumirea grupării „saducheor” vine probabil de la Iadoc (Sadoc) sau derivă din cuvântul „Sadich” (brave, adevăr). Saduchei ca armăși ai lui Iadoc au monopolizat, de la începutul veacurilor, demnitatea de mare preot și toate funcțiile mai importante în cadrul templului din Ierusalim. Partida saducheor și pierde puterea cu prăbușirea Ierusalimului, conducerea religioasă fiind continuată de farisei și rabini. De fapt, de la această dată, iudaismul nu mai are preot propriu-zis (*kohanim*), deoarece rabini nu sunt preoți, ci consilieri și iarși El în predică

și culesc rugăciunile principale. Oficiantul cu talaie se numește „khazzan”, care este însă de obicei capul familiei, v. **Iudaismul**

SAHADA crezul musulman, mărturisire de credință, v. **Islamismul**

SAHIH nume e tradițiilor autentice ale religiei mahomedane care au influențat mult această religie și au contribuit la cunoașterea curentelor religioase din primele secole ale apariției islamismului (mahomedanismul), v. **Islamismul**

SAHASTRU v. **Sihastru**

SAKUNTALA valomasă operă literară cu caracter epic, liric și dramatic, aparținând celui mai mare poet al Indiei care a fost Kalidassa. Kalidassa a trăit la începutul secolului V-ea d.Hr. și opera sa a fost cunoscută și apreciată de toate literaturile lumii. Sakuntala a fost tradusă în limba română de poetul G. Coșbuc.

SAKTA MUNI („ascetul din neamul Sakya”) este numele inițial al viitorului Buddha (care înseamnă în sanscrită „Trezitul”, „luminat”) v. **Budismul**

SALAT v. **Islamismul**

SALATUL v. **Îngerii**

SALCĂ, *Nunta la salcă* „la salcă” este o expresie prin care se ridică zează o nuntă egală, neconsemnată nici de oficiul stării civile, nici de Biserică. Obiceie consemnat în Banat, unde „salcă” se zice la salcie. Din lemnul salciei se fac mese, numite „mese de salcă”. Denumirea dată nuntii vine de la lemnul de construcție al mesei. Nunta „la salcă” are doar un scop material, fiind determinată de lăcomia creșterii averii și este egală, deoarece „înșurățele” sunt minori, fapt ce duce la degenerarea rasei. Și apoi însă de părinți tineri

se însoțesc și are tot o formă de nuntă. Nunta mare, cu lumânări de cununie aprinse, ținând de mână pe tineri, înconjurată de trei ori, masa „de salcă” încărcată cu „pită”, „ceasă” (slănină) și „răchie” și, astfel, se face unirea (celor doi minori) prin cununie. Apoi urmează „rările” și masa mare cu lăutari și daruri. Dacă după nuntă „înșurățele” nu se înțeleg ei se despart, iar părinții se pun la cale o nouă nuntă. Acest joc „de a nunta la salcă” se poate repeta de mai multe ori (I V D)

SALIENI v. **Confrețiile**

SALOMEEA persoană de tristă amintire pentru creștini, a fost fiica lui Irod, rege în Iudeea, în vremea când Iisus își începuse propovăduirea între oameni, iar Sf. Ioan, Înaintemergătorul Domnului, îi „notezeza calea”, botezând pe oameni și îndemnându-i să se pocăiască. Pentru că îi muștra pe păcătoși, printre care și pe Irod și pe soția acestuia, Irod ada, Ioan a fost aruncat în temniță. În ziua unei serbări dată în cinstca nașterii lui Irod, a parat acesta, spre a și înveseli oaspeții, a cerut Salomeei să danseze pentru el, promițându-i ca răsplătă orice va cere. Îndemnată de mama sa, care îi ura de moarte pe Ioan, Salomeea a cerat capul lui, care i s-a și adăsat pe o tavă de argint, așa cum îl vedem reprezentat în iconografia ortodoxă (Matei 14, Marcu 6, Luca 3)

SALVE, SANCTE PARENS era formula cu care romanii și luați rămas bun de la morții lor (ca și „Sit tibi terra levissima” „Fie-ți țărâna ușoară”)

SAMARIA se numea ținutul din nordul Palestinei, așezat între Galileea și Iudeea. După moartea lui Solomon, regatul Israel se împarte

în două: regatul de nord revine lui Ieroboam (932-911 î.Hr.) cu capitala în orașul Tîrtîs (vechiul oraș cananeean). Unul din urmași ai lui Ieroboam și anume Omri (884-874 î.Hr.) fost comandant al armatei israeliene, după ce înăbușă o răscoală condusă de Zimri, ajunge rege. El construiește orașul **SAMARIA** (în ebr. = „turn de veghe”) unde mută capitala regatului. În sec. VIII (721 î.Hr.) regele Asiriei Salmanasar ocupă Regatul de nord și distruge **SAMARIA** iar pe locuitorii ei dă ce în voie. Ei se puplează regatul cu sclavi străini, păgani iar acești a se vor amesteca cu puținii israeliți rămași în țară (II Reg. 17-24). Din acest amestec se trag **SAMARITANII** (locuitori Samaritiei). Deși erau acam aproape păgani și nu păstrau ceva din **Legea mozaică** și practicele **Evreie** (și oase reținute din **Vechiul Testament** pentru că nu au tăsa ca să tragă dinseși întru la cei din din de treia acesti a Manase și Efraim și se mandreau cu originea lor. Când s-au întors evrei din robia babiloniană (sec. IV) nu i-au mai recunoscut pe samariteni, că fac parte din neamurile **Samaritanii**, și au construit un templu pe muntele Garizim, socotindu-l mai frumos decât cel din Ierusalim. Aici pe Garizim, erau continuat să se închine chiar și când templul a fost distrus de Ioan Hircan Macabeu (117 î.Hr.). Între samariteni și evrei există o ură reciprocă: evreii dă spre a nu ipe samariteni ca pe niște păgani, iar samaritenii rău dă pe evrei. Fiindcă **SAMARIA** se afla la nord, între **Galilea** și **Iudeea** (Regatul de sud), era o calevarată pentru de pentru evreii din **Galilea** să treacă prin **SAMARIA**, când se duceau să se închine la

templul din Ierusalim (în Iudeea), și de aceea se vedeau **SAMARIA** trecând pe la răsărit de Iordan. Mantătorii au înfăruit aceste relații și consideră pe samariteni tot atât de vrednici de mantuire ca și pe evrei și pe orice om. **Parabola samarineanilor** milostiv și convingătoare la Iisus și femeia samarineancă de la Iamitana lui Iacov sunt exemple ce reflectă atitudinea lui Iisus față de samariteni. Din acest neam au mai rămas puțin până azi, în localitatea Napus (vechiul oraș Sichem = **SICHEM**) **SAMARITTEANII** — locuitori din **SAMARIA** **SAMAVEDA** (= **Veda** cântecelor) — este una dintre cele patru **Veda** — cărți sfinte în **brahmatism**, în care sunt scrise textele invierii și înțelepciunii pe care preotii brahmanii le cântă în timpul aducerii jertfelor către zei.

SAMGHA — comunitate monastică în budism

SAMODIVA — **dăv** — din vorbirea populară expresie maldacă — vorbirea de brăzeală — **babagă** — **am d'ia** — zeită rea din țara **ay d'ia** — **ia**

SAMOGLIASSNICA (slav. **самоглавно** — **insus alăsuilare** — **αυτομελο** — **autome** — **me** — **zică** — **etate proprie**) — în paranteză de proprie spre deosebire de troparele egale printr-o temă comună — **samoglasnica** servește ca model pentru stihurile troparelor zeale — „asemănândă” — **podobule**

SAMOVLASTIE (slav. **самовластие**) — obște maldacă de sine stătuare. Prin ele mănăstiri din țara Românească — **Vlădita** și **Ismaia** — erau **samovlastice**. Deși la început aceste două mănăstiri erau sub conducerea lui Neofit, ele își păstrau fiecare schitul și avuții proprii, adică erau **samovlastice** spre deosebire de **stavropaghie** care era mănăstire

dependentă de o mitropolie

SAMSON (ebr. *šamšon* de la ebr. *šemeš* = soare, sau de la *šamen* = putere vitează și *šaman* = a d. struge la *Bet šemeš* = apropiere de sata natală a lui Samson, se afla templul și al tatii în casa zăului soare) — În prima formă de organizare a statului evreu conducerea o aveau Judecători. *Samson* a fost primul prinț în această funcție (sec. XI î.Hr.) și foarte vestit pentru curajul și forța sa fizică, a cărei secret se afla în părul său, căci el, fiind nazireu nu și tundese niciodată părul. Filistenii, dușmanii ai poporului evreu, căutau mereu să-l prindă, căci, în război e de din ree și evreii Samson făcuse în rândurile lor foarte multe victime folosind un vâlcușug, trimis la Samson o femeie foarte frumoasă de care acesta se îndrăgostește. Timpul, pe nume *Dalila*, reușește în cele din urmă să afle secretul puterii lui Samson și într-o zi, pe când el dormea, *Dalila* îi tăie părul iar Samson își pierde puterea. Filistenii îl prind. Iscănușuiesc și scot ochii transformându-l pe uriașul Samson într-un cârlă și bușuguri cerșor prizonier în tabăra lor. Cu timpul crescându-i părul lui Samson îi revine puterea și el va păți filistenilor urâtătăți. Cu prilejul sărbătorilor pe care filistenii le dădeau în templul zeului Dagon, la câmpul din Gaza se adunaseră mulțime mare de oameni, împreună cu toate căpeteniile lor și petreceau. Tău au chemat pe Samson cel orb să cânte spre a distra. Acesta, prefăcându-se că se sprijină de coloare, prinde în brațe și a pune două coloane și începe să le zgâlțâie cu atata forță încât prăbeșește acoperișul templului și astfel au pierit cu toții sub dărâmbătură templului. Samson va pieri și el împreună cu ei, dar a

preferat o moarte eroică decât o viață de orb umilit. Iudeii — au răscumpărat corpul și l-au înmormântat la Tora, locul natal, unde era înmormântat și tatăl său *Manoah*, v. **Nazireu**. **SAMUEL** (ebr. *Samuel*) — este ultimul dintre „Judecatori” formă de guvernământ a Statului evreu, înainte ca acesta să devină regat. Tatăl lui Samuel se numea *Elcana* și era levit slăvit la templu, iar *Ana*, mama sa, a făcut multe rugăciuni la templu ca Dumnezeu să se îndure de ea în fața lui Dumnezeu și a fost necuvântată de preotul din templu din *Șilo* și Dumnezeu s-a îndurat de rugăciuni și i-a dat un fiu care s-a numit Samuel. Acesta a fost consacrat lui Dumnezeu și a crescut la templu, căutând o viață curată și sfințită. În timpul său țara este jernăscă război împotriva evreilor canaanite. *Șilo* și *Arca Legământului* Elinoare și în luptă cad și tatăl Samuel ajunge preot ales de popor pentru credința sa și începe să albească și convocări cu farisei ceea ce îl va împune și mai mult în ochii poporului israelit ca pe un mare profet. Samuel ajunge la popor, reușește să scutire judecării filistenilor care i stăpânea de din vremea lui *Crașul Kamataim* unde se născuse Samuel devine centrul politic și religios în locul orașului *Șilo* care fusese distrus de filistenii. Deși adversar al monarhiei, la cererea iudeilor care doreau un rege, Samuel îl unge pe *Saul* rege. Totuși nu renunță la putere și conduce astfel încă viitorul rege să fie sub puterea sa. Saul este ales pentru că se trăgea din cel mai mic trib israelit al lui *Veniamin* dintr-o familie lipsită de influență și fusese crescut la școala de prooroci înfăptuită de Samuel. Saul a fost educat în respectul față de legea lui Moise, față de preoți și de Dumnezeu și s-a

do vedea un rege energic și viteaz — și, din cauza unor acțiuni socotite ca potrivnice voii lui Dumnezeu, Saul este muștrat de Samuel care îl va unge ca rege pe David. Samuel a rămas în istoria poporului evreu ca una dintre marile profeții și între alții Prețios Judecător care a ridicat demnitatea poporului pe care l-a domnit la cumpăna fraternității și libertății, prin expansiunea fanteziei. Biserica Romană Catolică îl consideră ca sfinț și precursor al lui Hristos. Se crede că rămășițele lui ar fi fost transportate de Placidia, fiica împăratului roman Arcadie (sec. V) la Constantinopol unde a depus într-un mănăstiresc. **Saul**

SANCTIFICAT (lat. *sanctificatus*)

trece în stadiul sfințitor

SANCTITATE (lat. *sanctitas*)

ființă înaltă pe treapta 3 sferelor creștine (Ortodoxă, Catolică, Anglicană)

SANCTUAR (lat. *sanctuarium*)

sfințit — loc sfințit, altar într-o biserică de cult biserică, templu în creștinism — ortodox este interzis accesul în altar femeilor și animalelor

celor care nu au egărită cu suferință religioasă. Sanctuar, ca loc sfințit consacrat credincioșilor religioși a existat la toate popoarele începând din preistorie. Cămăra leșăa sanctuare erau plasate pe locuri înalte, izlate, pe podișuri muntoase, în poienile din mijlocul pădurilor la marginea unui rau și se păstrau în generații succesive. Săpăturile arheologice au dat la iveală existența sanctuare din care cele mai multe erau doar nișe închiși de piatră, mănăstiri în formă circulară sau pătrată înconjurată de colane de piatră sau chiar de lemn. Asemenea sanctuare, datați din epoca geto-dacă au fost descoperite la numeroase cetăți e-

Jacke din Munții Orăștiei precum și în Colțenia la Barboș, Balca Deamnei, etc. La Sarmizegetusa, un sanctuar circular avea rol de calendar iar altarul în pavă de piatră de andezit reprezentând soarele avea rol de altar de sacrificii. Asemenea altare în aer liber, unde se aduceau sacrificii zeilor s-au descoperit și în Grecia. Atestarea primelor temple de cult la poemele homerice *Iliada* și *Odiseea* sec. VIII î.Hr. Pe teritoriul țării noastre singurele ruine de temple grecești s-au găsit la Histria templul lui Zeus Peuceș sec. V î.Hr și templul Atrahetis sec. III î.Hr și la Roma a existat o asemenea altare de sacrificii în aer liber. După care au urmat templele romane care au săpat în arheologie au dat la iveală în cele mai multe sanctuare din Ulpiu la Aelia Acumensă sau Constantia la Apulum (Timișoara) închinate lui Iordis, nișă, orizontul dat și lui Jupiter și zece zei din regnul (DIVR).

SANGIAK-SCERIF — singurătatea verze a profetului Mahomed relievă stăruința în Islamism. Căci cred că acest simbol a fost trimis din cer și a fost cărat de Mahomed ca semna victoriei. De aceea în turpe musulmane pornea cu standardul profetului sau cu unul asemănător.

SANHEDRII sau **SANHEDRINUL** (ebraic)

— de 70 de membri pentru tribul reștigios, la evrei aici se împărțea dreptatea. Era format din 70 de membri în afară de președinte. Acest tribunal l-a judecat și pe Iisus Hristos.

SANNYASIN (creștinism) — *sannyasi* — asceți *sannyasi* — călugări creștini în brahmanism, aceștia formau o castă — *sannyasin*.

SARAI, VISARION — călugăr ortodox în Hanat (+ 1774), unul dintre marii părinți ai Ortodoxiei românești din Iași și vaia — poezia

SAR SAT

Biserici Catolice și a Imperiului habsburgic care în mod opresiv impune unirea cu Roma a Bisericilor Ortodoxe Române de la 1700. Pentru protestele sale și pentru lupta înflăcărată de trezire și ridicare a satei românești împotriva Unatelor Vasarion Sarai este prins și interzis la Viena unde a murit ca un martir în urma schimbărilor la care a fost supus. Recunoscut ca sfânt, Biserica Ortodoxă Română l-a canonizat la 20 oct. 1995. Pomenirea lui se face în calendarul ortodox la 21 octombrie.

SARCOFAG (σαρκοφόρος = *sar-* (carne) + *-foros* = purtător) = serie de lemn, bronz, piatră sau armură, ridicat la suprafața solului sau în caverne în care erau depuse cadavrele sau ceușa acestora după înmormântare. Sarcofagele așezate la suprafața solului erau adesea adăpostite de un mic acoperiș în formă de balacina, sprâncnit de micile coloane sau stâlpișori de piatră care se numeau „*tegumentum*” sau „*liborium*”. Unele dintre aceste vechi sarcofage constau din monumente interesante ale sculpturii în piatră prin năistrirea cu care sunt împodobite așa cum se pot vedea la Roma, în cimitrul Vaticanului. Numeroase sarcofage sunt încadrate în monumente funerare ridicate peste ele (mausolee) în formă de construcții circulare sau octogonale. Cunoscutele atât în Orientul antic cât și în lumea greco-romană sarcofagele aveau aceeași formă de cutie (*coffa*) rectangulară, bogat ornamentată cu pilaștri, coloane, relieful și picturi. Ele s-au descoperit și pe teritoriul țării noastre, iar cel mai cunoscut e sarcofagul din Ovindu descoperit la Tomis.

SARRA = personă biblică, soția patriarhului Avraam, cel chemat de Dumnezeu spre a fi

părinte al „poporului ales” din care trebuia să vină Mesia. Mantăitorul lumii. Binecuvântată de Dumnezeu la bătrânețe, Sarra va naște pe Isaac din care se trage Iacov (Israel), părintele celor 12 seminte care au format poporul evreu-Israel (Facere cap. 17-1 Petru 3-6) v. **EVREI**. **SARSAPA** = nume popular pentru diavol **SATANA** v. **Îngerii**.

SATI = vechi rit funerar în hinduism potrivit căruia soția mortului trebuia să fie arsă de vie la moartea sotului ei. Acest rit a fost interzis din anul 822.

SATIRI v. **Nimfe**.

SATURN = zeu roman de origine etruscă, zeu al searelor, protector al semănătorilor și al celor săraci. Cultul lui era legat de schimbarea anotimpurilor, fiind adorat și ca zeu al timpului, ca și Cronos la greci.

SATURNALIIILE (sărbătoria lui Saturn) și **Juvenaliile** (sărbătoarea tinerilor) = erau sărbători de iarnă ale romanilor și se serbau în aceași timp, de la 17-23 decembrie, când sclavii și sărăciimea petreceau și se ospătau. Saturnaliile erau legate de legenda „epocii de aur”, epocă în care ar fi fost stăpani Cronos și Saturn, după ce Saturn a fost asimilat cu Cronos. De Saturnaliile erau legate o mulțime de datini și de obiceiuri vechi pe care poporul nostru le păstrează, pănându-se în legătură cu Nașterea Domnului și împrumutându-le sens și caracter creștin, ca de ex. colindele, serbarea, pregătirea și a, la care s-au adăugat și altele de origine pur creștină ca Vicleima, Irozii, Steara etc.

SAUL = primul rege al Israelului (1040-1010 î.Hr.). Născut în orașul Ghibea din părinți agricultori, Saul făcea parte din tribul lui

Veniamin, cel mai mic dintre cei 12 frați ai lui Iacob, din care s-au tras cele 12 seminte care au format poporul Israel. Marele preot și profet Samuel, alt mulțumescător care acordă poporul evreu (v. Samueli) îl unge pe Saul rege – la cererea poporului, dar numai pentru puterea politică, Samuel păstrându și pentru sine preota și autoritatea religioasă asupra evreilor. Saul rege – dintr-o importanță vie eric asupra lui Ierusalim și continuă lupta împotriva reșterii de peste Iordan ar aduce înfrângeri și omorâre și a marelui. Într-o zi, învinge și orașele cananeene care încă nu fuseseră cucerite de israeliți și astfel a reușit să întărească un puternic stat israelit. Saul îi supără pe Dumnezeu prin neascultare și Acesta cere lui Samuel să-l ungă rege pe David, dintr-o familie din Betleem. Între timp, un duh rău pune stăpânire pe Saul și în momente de criză el se luptă cu arăscul său cântarea din harfa. Fiind bun cântăret din acest instrument, David este adus la curte, dar fără ca Saul să știe cele săvârșite de Samuel (când unse rege pe David). Având se înfruntă cu Iustin – David, deși foarte tânăr, săvârșește o faptă de mare curaj, ucigând pe Iustin (câtă frustare care a îngrozit armata israelitană și astfel îi pune pe fugă pe Iustin și se caștă o mare faimă în rândurile poporului iudeu. Toate acestea l'umplea de mânie și invidie pe Saul care s'a gândit cum să îl piardă pe David. Îl făcu deci comandant peste 1.000 de soldați ca să meargă și să lupte în război, sperând să și afle astfel marea. Într-o noapte însă lupte cu Iustin spre a ști care va fi soarta războiului. Saul face spiritism și cheamă duhul de mortor să spună ce va fi Dumnezeu și a murit pentru fapta săvârșită de Saul și a pedepsit

aspru în lupta ce a armat. Saul va muri împreună cu cei trei frați săi pentru care era și Iovatan, bun prieten al lui David, care a plans amarnic moartea lor. Statul înfrânt de Saul se prăbușește fiind scutit de frustare a când s'a rege David, acesta va elibera și va reformea statul evreu întărind puterea lui politică și religioasă; v. David.

SAVA, SFANTUL – originar din spaosia (+) este autorul *Tipicului bizantin* în care sunt cuprinse rânduile liturgice după care se desfășoară cultul creștin al Bisericii Ortodoxe (greacă, rusă, slavă, sârbă, bulgară). Sava a compus și a învățat Tipicul intrad și păstrate de la o generație la alta de sfânt ca rugămintă. El a scris Marele Secol care a misionat de la a treia secol și există iar acesta de la Harit. Martiriul său (+) 81) și a. A colectat imnurile și cântările compuse de acesta și a întocmit un Tipicon general care se încrebuntau a cerasa imnurilor Bisericii răsăritene. Tipicul compus de Sfântul Sava s'a amplificat între prin conținutul a altor sfânt învățat cum au fost Sofronie, patriarhul Ierusalimului (+) 88) Sf. Ioan Dăscăleul (sec. VII-VIII) Sf. Teodor și Sf. Studite (sec. VIII-IX) de la Mănăstirea Studen din Constantinopol și alți monași care contribuind cu multe cântări în întocmirea tipicului vechi al prin sec. XVI când a fost înfrânt în greacă (+) 86) de Ieronimahul loaslat din Aupria care l'a perfecționat și corectat publicându-l sub titlul „Tipiconul Sfintului Sava” precum era cunoscut și mai înainte ceea ce arată că esența Tipiconului de azi în Biserica Ortodoxă este conștient de la Sfântul Sava.

Sfinții Apostoli — sâmbăta este închinată pomenirii tuturor morților și, în primul rând Sfinților Mărturisitori și Mucenici, care au păținit și au murit pentru credința în Iristos. Săptămâna liturgică reglementează succesiunea celor opt glasuri — enuri, ale Octoihului din Anul liturgic.

SĂPTĂMÂNA BRÂNZEI — se numește săptămâna dinaintea Lăsatului de secer pentru Postal Pășiiilor.

SAPTĂMÂNA ILUMINATĂ v. Săptămâna liturgică

SĂPTĂMÂNA MARE v. Săptămâna liturgică

SAPTĂMÂNA PĂIMIIOR v. Săptămâna liturgică în Săptămâna Păimiiilor sunt Duminicile comemorare a Păimiiilor Domnului.

SARBĂTOARE (gr. ἑορτή — *eortē* — at. *hiera festum* — *hiera* — *convocare* și *epainē* — *reunire*) — cuvânt de origine latină (*convocare*), de a *convoca* — a păstra, a respecta. În calendarul creștin ortodox

sărbătorile sunt marcate cu semne tipice, prin care se arată gradul sărbătorii și e notate cu cruce roșie sau sărbători mari, cu tineri adică nu se lucrază în aceste zile, iar cele fără tineri semnifică cu o cruce neagră. Zilele de sărbători se deosebesc de zilele de rând, pentru că în ele se săvârșește Sf. Liturghie în biserică (unde participă credincioșii) și în mănăstiri unde se face serviciul divin în fiecare zi, în sărbători, slujbele sunt mai dezvoltate, mai solemne decât în celelalte zile. Sărbătorile sunt acele zile sfinte în care biserica comemorează fapte deosebite din istoria mântuirii, ca Nașterea Mântuitorului, Învierea etc. și a persoane ori sfinte mai importante, (Maica Domnului, Sf. Ioan Botezătorul și sfinți dintre

cel mai importanți și mai venerați de credincioși Sf. Nicolae, Sf. Petru și Pavel, Sf. Gheorghe și alții). Sărbătorile religioase sunt vechi, ca și religia și au existat la toate popoarele ca o formă de manifestare cultică. La mezo- și neo-romani, în cadrul cărora s-a născut creștinismul, avea sărbători (*feriae*) — zile anumite consacrate culturii publice al zeilor, când activitățile obștice se suspendau iar credința și încrederea în timp și omajele pentru a îndepărta relele din viața trădătoare. În afară de aceste sărbători publice erau și sărbătorile *privatice* — *domestice* — ex. ca la strămoșii romani, „Manes, Carii și Penati”, a căror ceremonie se săvârșea în interiorul locuinței. Unele sărbători aveau *caracter naturist* ca *ne-murire* (pentru „la a nouă și începutul anului”), altele aveau caracter agrar sau cu poezie (legate de secolul și echinoxul), altele aveau caracter istoric sau universal sau comemorare a unor evenimente istorice sau fantezice din viața publică. Evreii aveau în afara de sărbătoarea săptămânală a sabbatului și sărbătorile anuale, ca cea a Pașiiilor, a Crăciunului, a Cărtărilor, a Înălțării sau Căutării Petri și altele, toate acestea după obiceiurile lor religioase și poartă numele *Sarbatotie* creștinismului s-a format după modelul pre-român și mezanic pe care îl avea medii geografice, politice și sociale care s-a dezvoltat creștinismul. De aceea s-a început primele sărbători creștine aparca pre-ungor (până într-un nou spirit, ale celor mai mari sărbători iudaice, cu care coexistă un timp apoi le înlocuiesc definitiv. Acestea sunt *Luminarea* (în loca sabbatului), Paștele și Rusaliele (în loca celor două sărbători mari Pasha din iudaici și Căer-

zecimea, din luna a treia a calendarului evreiesc) *Duminica Paștelei și Rusalile* (Cine zecimea) sunt singurele sărbători creștine cu caracter general din primele trei veacuri creștine. Numai în secolul III apare *Epifania* (Boteza Domnului) care atunci era o sărbătoare comună cu Nașterea Doamnei. Persecuțiile religioase sunt însă prilej pentru calendarul creștin de a se îmbogăți cu o serie de sărbători consacrate martirilor și mărturisitorilor creștini. Acestea sunt primele sărbători de origine pur creștină și au caracter local. Încetarea persecuțiilor favorizează dezvoltarea cultului creștin precum și apariția marilor sărbători (sec. IV), începând cu sărbătorile Mantuirii lui Sfânta Cruce și, pe la sfârșitul secolului, apar în documente și cele mai vechi sărbători ale Mărei Domnului (Bunavestire și Adormirea) ale sfinților ingeni, mai importanți din Vechiul și Nou Testament, precum și comemorarea unor evenimente din istoria Bisericii. Începând din sec. IV, sărbătorile locale capătă caracter tot mai general și datorită influențelor și schimbărilor reciproce dintre Răsărit și Apus (transportări de sfinte moaște, pelerinaje la mormintele lor și la Locurile Sfinte), se ajunge la transformarea unui număr tot mai mare de sărbători locale în regionale și universale ale Bisericii. Până în sec. VI se stabilesc mai toate sărbătorile fiind prăznite în toată lumea creștină, iar calendarul ajunge să fie aproape definitiv încheiat. El s-a format la început sub influența celui vechi adică urmând o dezvoltare proprie a vieții religioase creștine. Calendarul păgân n-a exercitat decât o influență indirectă, reminiscențe păgâne supraviețuind doar în folclor (în datini, credințe

și rituri) legate mai ales de vechile sărbători păgane, cu caracter naturist, înlocuite de cele creștine (ex. Crăciunul, Anuarie, Rusalile, 24 iunie). În instituirea sărbătorilor creștine, un rol principal l-au avut pietatea populară și mănăstirile, iar Biserica le-a recunoscut și le-a consacrat prin reprezentanți și conducători ei legați (episcopi și sinoadă), consemnându-le în listele de sărbători (calendarele de mai târziu). Asemenea liste apar încă din sec. III, având numiri diferite: *calendar*, *heortologhi*, *martirologhi*, *menologhi* și *sinaxare*. Un rol hotărâtor în formarea calendarului sinaxarului ortodox de astăzi l-a avut Simeon Metafrastul (Logofătul) din sec. X, care a compilat sinaxarele mai vechi ale Bisericii locale și a format un sinaxar complet al Bisericii ortodoxe din epocă, având la bază sinaxarul actual, fiind însă fundamental revizuit de marele cântăreț postolic din Atene (sec. XVIII), Nicodem Aghioritu, care a inclus și noi martiri și sfinți greci de după Schismă. În forma din Mineile revăzute mai târziu de alt mare cântăreț atonal, Varolomeu de la mănăstirea Catlăneș (sec. XIX), și cu adaosuri făcute ulterior de Biserica Ortodoxă autocefală, *Sinaxarul aghioritic* este cel în uz astăzi în toată creștinătatea ortodoxă. Rolul sărbătorilor în viața religioasă a comunităților creștine este multplu. În primul rând, ele întretin în conștiința generațiilor de credincioși amintirea momentelor și faptelor memorabile ale personajelor sfinte, ale istoriei sfinte a mântuirii având astfel un rost *anamnetic* (de aducere aminte); unele sărbători ne duc însă cu gândul la ce va fi în viitor, ca de ex. duminica Înfricoșatei Judecăți (duminica ce precede cu

o săptămână începutul Posturii Paștelui), care ne duce cu gândul la împlinirea făgăduinței divine despre răscălața și pedeapsa pe care o vor primi oamenii în viața viitoare, după ce vor fi supuși fiecărei Judecări de apoi, sărbătorile au deci și un rost *eschatologic*. Ele au și un rost *latrentic*, fiind prilejuit și de forme de expresie ale cultului de adorare și venerare, prin preamărirea lui Dumnezeu și a sfinților. Persoanele sfinte care sunt preamărite cu prilejul sărbătorilor constituie, pentru credincioși, modele de urmat și îndemnări spre virtuți, ceea ce arată că sărbătorile au și un rost educativ și instructiv, un rost *pedagogic*, fiind *prilejuri de meditație* și recăutere prin participarea la sfintele slujbe, sărbătorile ne amintesc grija pentru suflet și mântuirea noastră cu ajutorul harului lui Dumnezeu, pe care îl primim în biserică prin Sfintele Taine, sărbătorile devenind astfel importante și din punct de vedere *soteriologic*. După obiceiul și importanța lor, sărbătorile se împart în patru categorii: *sărbători sau praznice împărătești* (ale persoanei or Sfintei Treimi), *Sărbătorile Marelui Domnului* (v. *Marea Domnului*), *Sărbătorile Sfinților Îngeri* și ale *Sfintei Cruci* (v. *Îngeri*, *Cruce*), *Sărbătorile Sfinților* mai de seamă, cu țimere: Sf. Gheorghe, Sf. Dumitru, Sfinții Petru și Pavel, Sf. Nicolae, Sf. Ioan Botezătorul, ș.a. (E B LG).

SARBATORILE LA EVREI — cele mai importante sunt anul Nou — *Rosh Hașana* (1 oct.), pocăința — *Yom Kipur* — sărbătoare fără fast și zgomet, care durează zece zile (Yom Kipur încheie ciclul de zece zile, timp în care se postește și se face rugăciuni pentru iertarea păcatelor săvârșite în tot anul), sărbătoarea

Corturilor — *Sukkot*, pe la mijlocul lunii octombrie și care durează 7 zile, amintind timpul când și-au așezat corturile după ce au trecut Marea Roșie (se sărbătorește cu festivități, se înconjoară sinagoga de 7 ori, cu suluri de Tora în mâini și ramuri verzi), consacrarea — *Hanukka*, în amintirea purificării templului de către Iuda Macabeu (24 decembrie — 64 i Hr.) (v. *Hanukka*) *Purim*, în luna martie — sărbătoare în amintirea Esterii, eliberarea poporului evreu, paște evreii — *Pesah* (*pascha*) — durează 8 zile și începe la 15 Nisan (martie, se mai numește și sărbătoarea azimilor) (v. *Pesah* *Paștele*), cincizecimea — *Simnat zior* sau *șukot*, a primitorilor și ziua când Moise a primit Legea, de la Dumnezeu, v. *Cincizecimea*.

SĂRBĂTOAREA AZIMIILOR — este a evreii, Sărbătoarea Paștelui, când se comemorează eliberarea din robia egipteană și se mănâncă azimă (pâine nedospită). În leșire 12, 34 și 39, 23, 15 se arată cum au reștit evreii, în mare grabă și au copt pâine nedospită să mănânce și au luat cu ei covetele cu pâine nedospită și necoaptă, spre a nu fi surprinși și reținuți de egipteni.

SĂRBĂTOAREA CORTURILOR sau A TABERNACOLELOR — la evreii are loc pe la jumătatea lunii octombrie și durează șapte zile. Se înconjoară sinagoga de șapte ori, cu suluri de Tora și cu ramuri în mâini.

SARBATORILE PELERINAJULUI — sărbătorile bucuriei — sunt la evreii Paștele (*Pesah*), Cincizecimea și Sărbătoarea Corturilor, tot sărbători ale bucuriei sunt și *Hanukka* și *Purim* (v. *Hanukka*, *Purim*, *Pesah*). Un alt fel de sărbătoare formează sărbătorile triste, din care

fac parte *Roş Haşana* (v. *Haşana*) şi *Yom Kipur*.

SĂRINDAR gr. mod. τὸ σαρυνδάρια (*sarantaria* — grup de patruzeci s. v. *soroc*) — pomenire nominală a unui mort sau a unei pomeniri întregi la 40 de liturghii în şir marcate în primele 40 de zile după moartea cuiva, se întemeiază pe credinţa populară că în a 40-a zi de la moarte, după ce sufletul a străbătut *vântul azduhului* şi a vizitat *raia* şi iadul, se întăreşte a Judecata particulară, pentru a se hotărî soarta provizorie până a Judecata din urmă, soartă care se poate uşura prin rugăcunile şi milosteniile (mijlocurile) făcute de cei vii pentru cel mort. La sfârşitul celor 40 de liturghii se face liturghie specială cu parastas (dezlăgare sau slobozirea sărindarelor). Un fel de sărindar sunt şi aşa-numitele *căpete* sau *căpeteie* (se fac mai ales în Muntenia şi Dobrogea), care constau în aducerea a biserică sau direct la mormânt, spre pomenirea morţii, a unei colivioare, cu un colac sau covrig mai mare (numit *căpete*), puţin vin şi lumânare. Preotul face parastasa pe scară (*trisaghiion*), şi stropeşte mormântul cu vin.

SĂMBĂTA (b. ebr. *šabbat*) — ziua creării omului. În ziua aceasta, Iisus aflându-se în mormânt, după răstignirea Sa, Biserica creştină face parastase pentru pomenirea morţilor, deoarece ei s-au odihnit de toate ce le pământieş, v. *Sabat*.

SĂMEDRU sau **SIMEDRU** (*Sanctus Demetrius*) — denumire în popor a sărbătorii Sf. Dumitru, care se sărbătoreşte a 26 octombrie. Sfânt militar face parte dintre martirii recrutaţi din armata romană, care mărturisind pe Hristos, au fost schingiaţi şi ucişi în timpul persecuţiei

impăratului roman Maximilian (a an. 304); v. *Dimtrie Sf.* — Izvorătorul de mir *Sumedru*.

SÂMPEIRU, **Postul Sâmpetrului** — termen popular pentru postul care precede sărbătoarea comună a Sfinţilor Apostol. Petru şi Pavel (29 iunie). Spre deosebire de celelalte posturi care au o durată fixă, acest post variază ca durată, de la an la an, deoarece începutul lui este în funcţie de data variabilă a Paştelui. Acest post începe unit după Duminica Tuturor Sfinţilor (Duminica I după Rusalii). Paştile se serbează la o dată care variază între 4 aprilie şi 8 mai, ceea ce face ca uneori sărbătoarea Tuturor Sfinţilor să cadă chiar cu trei patru săptămâni înainte de 29 iunie, fie chiar după 29 iunie (cum s-a întâmplat în anii 1945 şi 1956 şi când din această cauză Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a hotărât să se ţină post cu trei zile înainte de Sf. Petru şi Pavel, când sărbătoarea a căzut în săptămâna dinaintea Duminicii Tuturor Sfinţilor).

SÂN-GIORZ — este numit, în popor, Sf. Gheorghe, care se prăznuieşte a 23 aprilie. Ca şi Sf. Dumitru, a făcut parte din armata romană şi a fost martirizat în persecuţia din timpul lui Diocleţian.

SÂN NICOARĂ sau **SIMICOARA** — (*Sanctus Nicolaus*) — este numele dat, în popor, *Sfântului Nicolae* care se prăznuieşte la 6 decembrie. Sfântul Mare Ierarh Nicolae a fost arhiepiscop în Mira Lichiei (Lichia din Asia Mică), numit şi „făcătorul de minuni” şi trecut de Biserică în rândul sfinţilor pentru viaţa lui curată, plină de fapte bune şi acese. A murit în anul 340 sau 343. În anul 1087, moaştele sfântului au fost duse într-o biserică din oraşul

Bar (Italia) care-i poartă numele. Pomenirea lui se face în Martir. logul catolic a 9 ma. (ziua când s-au fost transferate moaștele de la Ilichia la Bari).

SÂNT — popular „sfaț”. ex. San Nicoară. Sant Ilie. Sântă Mărie etc.

SÂNTUL LUI AVRAAM — termen din Parabola bogatului nemilosiv, prin care este denumit Raiul, v. Rai.

SÂNUL BISERICII — naosul (gr. ὁ ὕψος — *e naos*), partea centrală din interiorul bisericii, cuprinsă între altar și pronaos.

SÂNZIANA v. Drăgăia.

SÂNZIENE v. Sf. Ioan Botezătorul.

SCARA, IOAN SCĂRARIU, v. Exonartex.

SCARA LUI IACOV — este o reprezentare iconografică, cu caracter simbolic, inspirată dintr-o scenă pe care o găsim descrisă în Vechiul Testament în cartea Facerii cap. 28, 11-19. Iacov este al doilea dintre cei doi fii ai lui Isaac. Isaac era fiul lui Avraam, ce credea de Dumnezeu să fie părintele unui neam ales, care să păstreze credința monoteistă și să respecte legea, spre a se face vrednic ca dintr-un locu acestu neam popor să se nască Mesia (Mantitorul). Ce promis de Dumnezeu nimeni nu spre a-i dezrobi din păcatul strămoșesc. Dumnezeu, a binecuvântat pe Avraam în împlinirea acestui scop, iar binecuvântarea avea să treacă din generație în generație asupra primului născut de parte bărbătească din neamul lui Avraam, până la venirea lui Mesia. Fiindcă Iacov dorea să primească el de la tatăl său Isaac, această binecuvântare, a cumpărat de la Esau (Isav), fratele său, care se născuse primul dreptul de „întă născut”. Când Isav trebuia să meargă

la tatăl său Isaac să primească binecuvântarea, a mers Iacov în locul său și a primit-o, căci Isaac, fiind bătrân și orb, nu l-a recunoscut. Simțindu-se înșelat Isav a hotărât să-l ucidă pe Iacov. Indignat de mama sa, Rebecca, Iacov a fugit din Canaan în Mesopotamia la unchiul său, Laban. Aici a rămas 20 de ani după care, împreună cu soția și cei 12 fii și o avere foarte mare a hotărât să se întorcă în Canaan. Dumnezeu l-a ocrotit pe Iacov, căruia i s-a descoperit de două ori înălți printr-un vis, când Iacov pleca din Canaan și apoi închinându-se, când Iacov revine după 20 de ani. Prima arătare din vis a fost când Iacov fugea spre Mesopotamia și ostent de drum s-a oprit să doarmă noaptea într-un loc punându-și o piatră drept câpătai. Atunci „a visat” că era acolo o scară sprinț de pământ, arcuie și stele cerul, iar îngerii lui Dumnezeu se suiau și se coborau pe ea. Apoi s-a arătat Domnul în vedenia sa și i-a zis: «Eu sunt Domnul Dumnezeuul lui Avraam, tatăl tău, Dumnezeuul lui Isaac. Nu te teme! Pământul pe care dormi te voi da tie și urmașilor tăi. Urmașii tăi vor fi mulți ca pulberea pământului și tu te vei întinde la apus și la răsărit la miazănoapte și la miazăzi și se vor binecuvânta întru tine și întru urmașii tăi toate neamurile pământului tău. Eu sunt cu tine și te voi păzi în orice loc vei merge, te voi întoarce în pământul acesta și nu te voi lăsa până nu voi împlini toate câte ți-am spus». Iar când s-a deșteptat din somnul său Iacov a zis: «Domnul este cu adevărat în locul acesta și eu n-am știut!». Aceasta nu e alta fără numai casa lui Dumnezeu, aceasta e piarta cerului. Apoi s-a sculat Iacov din loc și a luat piatra ce și-o pusese câpătai a pus-o sta p și a

turnat pe varful ei antdelemn. Iacov a pis-
locului, acela a numele *Betel* (casa lui
Dumnezeu) căci mai înainte cetatea aceea se
numea Luz" (Facere 28, 12-19). Cercetările
arheologice din sec. XIX și continuată până la
îmălăteala sec. XX au dus la concluzia că
vechimea acestei așezări ar data din milenul
IV î.Hr. când pe trăsimea lui se afla un altar
închinat divinității numite El. În alt sector al
săpăturilor de la Betel s-a aflat rămășițele unui
templu datând din mileniul III pe care se
aduceau sacrificii sângeroase în onorarea El,
aflându-se sub ocupație egipteană. Așezarea a
cunoscut o epocă de înflorire ca apoi să decadă
și să fie reconstruită și fortificată în epoca
regatului iudaice. După unele obiecte găsite
în urma săpăturilor s-a presupus că pe la Betel
trecea vestitul drum al tărânelor (Guy Racht,
Dict. de arheologie, Paris, 1983, p. 48). În
binecuvântarea lui Dumnezeu spre saul Iacov
se exprimă una dintre profetii mesianice și
asupra Evangheliei lui Hristos al căror adepți
vor cuprinde toate neamurile pământului, ur-
masii tăi vor fi mulți ca pulberea pământului,
căci Mesia întrupându-se din neamul tău, el
prin El aveau să se binecuvânteze aceste
neamuri, adică creștinii ce botezați în numele
lui Hristos-Mesia (Mântuitorul lumii). Creștinii
ortodocși au făcut din visul lui Iacov un motiv
ce inspire iconografică prin zugrăvirea lui în
icoană „*Scara lui Iacov*” sau „*Scara din
veștimea lui Iacov*” pictată în pronaos și în
pictura exterioară a bisericilor mănăstirilor din
Bucovina (Voronet, Humor, Vatra Moldoviței),
unde tema e încadrată în marele ansamblu
iconografic „Arborele lui Iesei”. Iconografia
creștină interpretează „Scara” ca un omagiu sau

o premăchuire a fecioarei Maria prin care s-
a făcut legătura cerului cu pământul. A doua
arătare a lui Dumnezeu către Iacov a fost la
întoarcerea acestuia după 20 de ani în
Canaan. În noaptea premergătoare intrării la
Iacov în Canaan, Iacov a avut o întâlnire cu o
putere necunoscută cu care s-a luptat și a
biruit-o, acea putere i-a vorbit binecuvântându-
l și schimbându-i numele: «De acum nu-ți va
mai fi numele Iacov, ci *Israel* te vei numi, că-
te-a luptat cu Dumnezeu și cu oameni și ai
ieșit biruit». Și a încheiat și Iacov zicând
«Spune-mi și tu numele tău». Iar Acea a zis:
«Pentru ce întrebi de numele Meu? Eu e-
minant!». Și a binecuvântat acolo. Și a pus
Iacov locul acela numele Peniel, adică «fața
lui Dumnezeu», căci și-a zis: «Am văzut pe
Dumnezeu». (Facere 32, 28-31). Iacov este
părintele celor 12 semeni din care s-a născut
poporul evreu, care s-a numit Israel după no-
mele dat de Dumnezeu lui Iacov.

SCAZANII — pentru cazanii, formă veche
în mită. *Canonicile imitatorilor ale preoților*
(Buc. 1866, p. 9).

SCĂLDĂTOARE — formă veche pentru
„crste niță” sau „baptisteriu” (la uniții ardeleni,
în *Tipicul* — B ai și la Teodosie din Metropola
Ungro-ahiei. *Închinătura preoților pe scurt*
Bozda — 702, Iacov Putnean. — *Sinopsă* 125
1218 + 14).

SCFNF ISTORICE — în iconografia
ortodoxă se întâlnește în pictura exterioară a
unora dintre bisericile noastre. Pe lângă
ansambluri de icoane de sfinți se văd și,
asemenea ansambluri cu caracter istoric (cu
teme laice sau religioase). Printre acestea se
află scene istorice ca „Asediul Constantin-
opolului” sau „Căderea Constantinopolului”.

polului” și *Cavalcada de la Pătrăuți* – aceasta din urmă fiind zugrăvită pe vânta suprafata peretelui de vest al pronaosului deasupra ușii de intrare în biserică de la Pătrăuți (cunoașterea lui Ștefan cel Mare – 181). Ansamblul reprezintă pe Constantin cel Mare îmbrăcat ca împărat roman, cu coroana pe cap, mergând ca mare în fruntea unei procesiuni de sfinți militari, conduși de Sfinții Gheorghe și Dumitru Arhanghela. Măharatul marelui o crucă a băi aparată pe cer. Această transpunerea iconografică a evenimentelor istorice relatate de istoricul latin Eusebiu în *Historia Constantini* (c. 337) apare pe cer a crucii Mantului lui Ștefan cel Mare (Толтоука – *toltouka* – învins prin această). Scena simbolice al scenei *Cavalcada de la Pătrăuți* este național fiind legat de un moment istoric: Ștefan cel Mare, Domnul Moldovei, în luptă cu turcii trebuia să învingă pe acești dușmani ai crucii ca odinioară a arele împărat Constantin în luptă împotriva pagănilor (Ітабоду – *itabodu* – învins prin această) cu armata Sf. Constantin, acesta este înălțat prezețând lui Hristos pe Ștefan și lamăsa sa, care închină biserică. Scenă de largă desfășurare – Asediu Constantinopolului apare în pictura exterioară pe peretele de sud al Moldovei (unde se păstrează mai bine ca la celelalte biserici moldovene) într-un registru interior chiar sub scena ce reprezintă „Acatistul Mariei Domnului” de care se leagă prin rugăciunea Acatistului, creștinismul și în anul 626 pe dușmanii care au asediat Constantinopolul (perși sau avari). Pictorii bisericești fac confuzie între două momente istorice: asediu Constantinopolului de către perși sau avari în sec. VI și

asedierea sa de către turci (1453). La biserică Arbore (Suceava), unde mai e reprezentată această scenă, reiese că aici e vorba de asediul din 626. La celelalte biserici Moldovei, Iluminat (Fribota, Sf. Gheorghe – Suceava) unde mai apare scena „Asediul” se menționează „Iarigrad” și se reproduc elemente care lipsesc la Arbore, ca „armata de artilerie” (arcuri și săgeți) – elemente ce dau la cunoaștere că e vorba de asediul Constantinopolului în 1453. Scena prezintă o cetate fortificată, în jurul marea fortificașă, dușmanii asediază pe apă și uscat pe zidurile sale, creștinii luptă împotriva asediatorilor turci îmbrăcați în costume turcești (uptă cu săgeți, saute artilerie din interiorul cetății se vede) procesiune cu icoana Mariei Domnului și mulțimea care se roagă pentru izbăvire. Pictura unor scene istorice se vede și la Fetez (Constantin cel Mare în luptă cu Maxențiu, când apare pe cer crucea (142, d. 1957, p. 54). Începând din sec. XVIII atât în pictura exterioară a bisericilor din Moldova, cât și din Muntenia apar tot mai numeroase elemente cu caracter național sau local cu caracter narativ și pitoresc (dore lăutar), uneori în cadrul scenelor religioase sau în panouri independente – care arată tendința pictorilor de a se elibera de canoanul firmului zugravilor și ocazional bogatelemente vechii pictoră bizantină (E. B. L. G., 1993, p. 555).

SCHEROEILACHION (гр. *σχεροειλαιον* – *scheroeilaion* = diacon con la catolici – *diaconum vultuarum receptorum, secretarium*) – era, în biserică veche o încălțire anexă, construită în peretele din altar, la început lipită pe peretele de sud al nartexului (v. Nartica). Mai târziu au fost integrate în

biserică, sub forma unei fride, în lăcașul de sud a abside altarului a bisericii ortodoxe. Aici se păstrau și se păstrează și azi icoanele, cărțile și veșmintele bisericești de aceea se numește și *veșmantar* sau *diaconicon* pentru că era în grija unui diacon iar la catolici *sacristie*, v. **Diaconicon** Altar

SCHEVOFILAX — preot sau călugăr la catedrala patriarhală care are grijă de veșmintele, icoanele și vasele sfinte ale bisericii patriarhale

SCHIMBAREA LA FAȚĂ (gr. Η μεταμορφωσις τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστοῦ — *metamorphosis tu Kyriou imon Iesu Hristus* — *Transfiguration Domini nostri Jesus* — *Chrysos*, slv. *Preobrajenje*) — mare praznic împărătesc celebrat de Biserică la 6 august v. **Preobrajenie**

SCHIMNIC — singuratic pustic, călugăr, anahoret, v. **Rasofor**

SCHISMA (gr. σχίσμα, το — *shisma* = rupătură, separare, dezbinare) — în istoria Bisericii creștine a avut loc în sec. XI 1054, asemenea dezbinare cunoscută sub numele de Schisma cea mare prin care Răsăritul și Apusul separate progresiv în decursul a mai multe veacuri s-au constituit politic și religios în două lumi și două Biserici diferite, v. **Catholicism** **Primatul papal**, **Eliquoie**

SCHISMATICI — se numesc acei credincioși care s-au rupt din sânul Bisericii (bazată pe credința dreaptă lăsată de Iisus, în care au fost botezați, și a cărei puteri și rânduieli nu le mai respectă)

SCHIT — mică așezare monahală, izolată (în munte sau pădure), dependentă de o mănăstire

mai mare. Ex. schitul Ialomicioara dependent de mănăstirea Sinaia. Intemeiat în sec. XVI, în vremea lui Mihnea-Vodă, schitul a cărui bisericuță e așezată în gura peșterii Ialomicioara, a fost distrus de un incendiu, a fost restaurat între 1993-1996 și răsfrânt în 1996, de zăla hramului Sfinții Petru și Pavel v. **Ialomicioara**

SCHITUL GOLEȘTI — biserică veche din vremea lui Matei Basarab (pe traseul Cămpulung-Muscel în localitatea Golești, fostă proprietate a celor patru frați Ciocescu, ale căror morminte se află în curtea bisericii. În casa Goleștilor și-a găsit adăpost Tudor Vladimirescu (1821), și tot aici Dinicu Golescu înființează prima școală română împreună cu cărtărarul Aaron Florian. În 1866 aici a găzduit Principele Carol la venirea lui în România

SCIENTOLOGIA — este denumirea unui fenomen religios contemporan, descoperit de L. R. Hubbard, scriitor de literatură științifico-fantastică și care publică în SUA în 1950, cartea „*Dianeti — știința modernă a sănătății mintale*” în care demonstrează în ce constă teoretic fenomenul. *Scientologia* conține înțelepciunea omenirii din ultimii 50000 de ani. Omul numit „Theian” este a origine „o ființă perfectă” care poate crea universul fizic „MEST” (materie, energie, spațiu și timp) și se poate situa în exteriorul propriului corp. Această teorie exprimă idealul și scopul scientologilor. Considerând că omul nu folosește decât 10% din capacitatea sa intelectuală, ei își propun să-l instruiască spre a-l ajuta să devină perfect prin folosirea întregii capacități intelectuale. Cadrul adecvat devine Biserica Științei Americane, înființată în 1954

și numită ulterior *Biserica Scientologică* a, care, simbol este o cruce cu opt raze, care ar simboliza cele opt cărți de învățare. Pentru inițierea în taina realizării omului „perfect” *scientologia* publică felurite cărți care constituiesc gradat și aurol de a stârni ambiția și dorința de perfecționare, în așa măsură, încât cei antrenați în această cursă constatănd că nu pot totul, compără continuu carte după carte, până-și uite toate ultimile resurse financiare, și atunci, profund decepționați, se sinucid. „Scientologia” are în lume peste 150 de organizații și un mare număr de publicații (camuflate sub diverse denumiri). Una dintre aceste organizații se află și în România sub numele de „HELP Românien” (Ajutor pentru România), și care este încadrată în organizația de ajutorare internațională MNI (Mission Network International) camuflată sub acțiunea de ajutorare „HELP Românien” se află o campanie publicitară pentru doctrina și adepții lui Hubbard (Din „Tagesspiegel” Zărică 21 III 90).

SCOLASTICA, scolasticism — sistem filozofico-religios, izvorât din dogmele învățături creștine și apărut în Evul Mediu, în Biserica Catolică. Învățământul scolastic folosește metoda de predare discursiv-rațională, adică *scholastica* și *dialectică*. Credința se explică pe baza logicii, formate a lui Aristotel, printr-o expunere sistematică și filozofică. Logica și rațiunea ca metode se folosesc în întreaga teologie (dogmatică, morală, drept canonic), ca și în oricărui socială a Bisericii Catolice. Omul scolastic nu are îndoielă harul este, pentru el, firesc naturii sale și așa reușește să ajungă la cunoașterea, la înțelegerea lui Dumnezeu și

a nemuririi, sufletului. Logica aristotelică și teoria cunoașterii îl ajută până la o limită, dincolo de care ajută numai credința. Harul divin, credința și faptele bune sunt mijloacele de îndreptare și de mântuire. Teologia scolastică a fost numită Teologia transformată în *filozofie aristotelică încreștinată*. Teoreticianul acestei teologii este Toma d'Aquino (1225–1274), dar adevăratul părinte al scolasticii evului Mediu a fost Anselm de Canterbury (+1109), a cărui deviză *Credo ut intelligam* („crede ca să poți înțelege”) explică conceptul scolastic, bazat pe acordul dintre dogma și rațiune. Mai târziu îl consecră însă întemeietorul scolasticii pe profesorul de teologie și filosofie de la St. Genevieve din Paris, Petru Abaelard (+1142), care, spre deosebire de Anselm, afirma că trebuie să plecăm inductiv de la idee, adică întâi trebuie să înțelegem și, apoi, să credem: *intelligo ut credam*. Aături de directă naștrănaist dogmatică, s-a manifestat încă de la început și o altă cale de cunoaștere, cea intuitivă și că, după care Dumnezeu și adevărul nu se caută cu mintea, ci se simte cu inima. Printre adepții acestei concepții sunt cei se află Petru Ermitul, Francisc de Assisi, Toma de Kempis ș.a.

SCRIERI PATRISTICE — se numesc scrierile (operele) Sfinților Părinți ai Bisericii, ca de ex. Dionisie Areopagitul, Sf. Atanasie cel Mare (sec. I–II), Sf. Ioan Hrisostom, Sf. Vasile cel Mare, Sf. Grigorie de Nazianz, Sf. Grigorie de Nissa (sec. III–IV) ș.a.

SCRIPTURA Sfântă Scriptură v. **BIBLIA**.
SCUTECELE MÂNTUIITORULUI — numele unei mâncări de post care se consumă seara, în Ajunul Crăciunului, și care constă în

două turtițe din făină de grâu coapte sau două teliuțe de pâine unse cu miere sau sirop de zahăr și presărate cu nucă pisată

SECTANTII — membrii unei secte

SECTA (lat. *secta* de — sectă, curent-școală, partid gr. αἵρεσις, ἡ — *airesis* — erezie, sectă, școală) — în limba teologică *eretic* se denumește și învățătura greșită care stă la haza rușinii de Biserică, dar și gruparea ruptă de Biserică iar secta denumește numai gruparea în sine deș. erezia (în lb. greacă) și secta (lb. latină) denumesc aceeași rea-tate, adică ceea ce rezultă din ruperea, separarea unei părți dintr-un întreg. erezia fiind învățătura greșită pe care o răspândește o sectă. Deci sectele sunt grupări religioase rupte din sânul Bisericii și care răspândesc învățături greșite față de adevărurile credinței stabilite de Biserica creștină. Adevărata credință este numai în unitatea credincioșilor în sânul Bisericii care a păstrat Evanghelia lui Hristos așa cum e cuprinsă în toate cele 4 Evanghelii și în scrierile Sfinților Apostoli. Aceștia au transmis învățătura lui Hristos prin ucenicii lor care au primit și au transmis harul rânduinnd preoți și episcopi. Acest har, primit de Sfinții Apostoli de la Cincizecime de la Duhul Sfânt și învățătura primită de ei de la Hristos, s-a transmis până azi și se va transmite până la sfârșitul veacurilor prin urmașii lor, care sunt slujitorii Bisericii. Sf. Apostol Pavel îndeamnă astfel pe Timotee pe care îl rânduisese episcop: „Din această pricină, îți amintesc să aprinzi și mai mult din nou harul lui Dumnezeu, care este în tine prin punerea mâinilor mele” (II Timotei 1, 6) Învățătura păstrată în scris în Sf. Scriptură a fost completată cu învățătura transmisă oral prin Sf. Tradiție

„Ține dreptarul cuvintelor sănătoase pe care le-ai auzit de la mine, cu credința și cu iubirea ce este în Hristos Iisus. Comoara cea bună ce ți s-a încredințat, păzește-o cu ajutorul Sfântului Duh. Care sălășluiește întru noi” (II Timotei 1, 13-14). Slujitorii Bisericii, purtătorii harului primit de la Duhul Sfânt prin Taina Preoției, sunt aceia care transmit dreapta învățătură a lui Hristos, păstrată în Sf. Scriptură și Sf. Tradiție, îndrumă pe credincioși și-i rămanesc spre a nu rătăci prin interpretarea proprie a acestei învățături. Un semnal al mărturisirii dreptei credințe este Sf. Cruce pe care făcând-o, credincioșii arată credința lor în unitatea Sf. Treimi și jertfa mântuitoare a lui Hristos, care pe cruce S-a răstignit, pentru mântuirea neamului omenesc. Renunțând a face semnul Sf. Crucii cu rălațiți, sectanții neagă aceste adevăruri pe care se fundamentează Biserica lui Hristos. Sectanții care și-au făcut rețiga or redusă la discursuri (numite de ei predici) și la cântări (coruri proprii) și sectarii au dat ca talu un caracter laic, renunțând la toate dogmele Bisericii creștine. Ei au dat creștinismului „un caracter raționalist, neduhovnicesc lipsit de prezența reală a lui Hristos în oameni și în lume”. În Epistolele Sf. Apostol Pavel trimise de ei către Bisericiile pe care le-a întemeiat în timp, călătorii or sale misionare în diferite orașe se vorbește despre asemenea „rătăciți” de la dreapta credință, care răstălmăcesc adevărul Evangheliei la Hristos și răspândesc învățături greșite printre creștini. „Iar de învăță ceva altă învățătură și nu se țin de cuvintele ce e sănătoase ale Domnului nostru Iisus Hristos și de învățătura cea după dreapta credință, acela e în îngâmfat care nu știe nimic, saferind de

boala discutiilor și a certurilor de cuvinte, din care pornesc ceartă, pizmă, defăimăr, bănuieli viclene, gâlcevi necurmate ale oamenilor stricați la minte și opsiți de adevăr, care socotesc că evlavia este un mijloc de câștig. Depărtează-te de unii ca aceștia” (I Timotei, 6: 3-5). Sf. Apostol Pavel consideră că acești rătăciți de la credința cea dreaptă sunt călăuziți de orgoliu și de dorința de emancipare de sub Lege. „Căci va veni o vreme când nu vor mai suferi învățătura sănătoasă, ci vor dăinui în domnică să-și desfete auzul. Ei își vor grămădi învățător după poftele lor și își vor întoarce auzul de la adevăr și se vor abate către basme” (II Timotei 4: 3-4). El consideră că diavolul este cel ce îndeamnă la asemenea acțiuni. „Iar venirea aceluia va fi prin lucrarea lui satan, însoțită de tot felul de puteri și semne și de minuni mincinoase, și de amăgiri nelegiuite, pentru lui pierzării, fiindcă n-au primit iubirea adevărului, ca ei să se mântuiască” (II Tesaloniceni 2, 9-10). Sf. Ev. Ioan îi numește antihriști. „Iar acum mulți antihriști s-au arătat. Dintre noi au ieșit, dar nu erau de-ai noștri, căci de-ar fi fost de-ai noștri, ar fi rămas cu noi, ci ca să se arate că nu sunt toți de-ai noștri, de aceea au ieșit” (I Ioan 2: 18-19). Ca și în vremea Apostolilor și în veacurile care au urmat până azi, mulțimi de secte au răsărit în ograda Bisericii creștine, și mai ales după apariția protestantismului (sec. XVI) au ajuns la ordinal mii ca într-un proces continuu de fărâmițare să ajungă azi la cifra de 6000, răspândindu-se pretutindeni în lume. În România sunt de asemenea numeroase secte neoprotestante, născute din sânul protestantismului, dintre care mai răspândite baptiștii, adventiștii, penticostalii, pocăiții sau na-

zareii, evangheliști sau creștinii după Evanghelie, și cei mai agresivi, martorii lui Iehova.

SECTOLOGIE — disciplină teologică al cărei obiect urmărește expunerea sistematică și documentară a învățăturilor Bisericii Ortodoxe, expansiunea învățăturii ortodoxe și combaterea sectelor. Cunoașterea doctrinelor sectare și combaterea lor are ca scop întărirea în credință a membrilor Bisericii și readucerea în sântate a celor rătăciți.

SECU — mănăstire din jud. Neamț, în apropiere de Mănăstirea Neamțului, construită pe valea râului Secu la începutul sec. XVI, în apropierea unui schit care data din sec. XVI. Ctitorul mănăstirii, Secu este boierul Nestor Ureche, mare vornic al țării de Jos (tatăl cronicarului Grigore Ureche). Centru de evlavie și cultură, mănăstirea a pregătit monahii, cărturari, printre care se remarcă Varlaam, devenit Mitropolit al Moldovei (1632-1653), al cărui mormânt se află în mănăstire, lângă peretele de miazăzi al bisericii. Mănăstirea Secu (la 10 km depărtare de mănăstirea Neamț) a avut o intensă viață bisericească și culturală. Sub influența vieții culturale de la mănăstirea Neamț, a Secu s-au tradus cărți de ritual și la Secu au apărut în. Paisie de la Neamț au influențat viața pioasă. Secularizarea averilor mănăstirești (sec. XIX) s-a resimțit ca în toate mănăstirile care, pierzând mare parte din suportul material, au lăsat să slăbească intensă viață culturală din trecut și multe mănăstiri s-au ruinat, mănăstirea Secu se afla în aceeași situație până a jumătatea secolului nostru, când a început restaurarea ei cu ajutorul Patriarhiei Române și a Comisiei Monumentelor. Ca și la Neamț, se păstrează și aici parte din bibliotecă,

odoare bisericești. Evangheli are slave manuscrise (sec. XVII) și Evangheli din diferite epoci ș.a.

SFDELNF (lat. *sedeo* = sed gr. καθίσταμαι

= *kathistamai* = a ședea καθίσταμαι τὸ

kathistamai = ședere) **șezânde** sau **catisme**

= sunt psalmi care se cântă sau se citesc în

împulsul upeiilor or. izah. (ex. Ps. 103 la ince-

putul Vecerniei), or. în grupuri mici or. înș rați

una după alta, cum sunt cerșase psalmi de a-

naepuții Lituriei, or. grupat în ce e 20 de

secțiuni ale Psaltirii numite catisme care se

citesc la slujba Căerșilor Miczenop. ci.

Vecerniei și Lituriei. Aceste catisme sunt

numite și sedelne pentru că în timp ce sunt sau

cântări or. credincioșii pot ședea pe scaune

sa în strană

SFFARD, v. **Idiș** **Judaismul** **Aschenazi**

SFFORA = soția a Moise, fiica prentu a leu-

din țara Madia unde se refugiasc Moise de

reana Faraonului v. **Moise**

SFLAFIII sau **Salatul** v. **Îngeri**

SEM, HAM și IAFEL = fiii lui Noe singurul

descendent al lui Adam care s-a preună cu ra-

mă sa a scâpa după potop. Iacere 9. 18.

19). v. **Potopul**

SEMDALF = se numeau niste pănșoare

făcute din făină de grau pe care vechii creș-

tini le împărțeau a doua zi (răcniți. Ps. 103)

în cinstea Sfinte Fecioare Maria a

sărbătorii Sărb. sau An. narea Preasfin-

te Născătoare de Dumnezeu.

SEMILUNA = emblema islam. smul = tor-

malun în primul pătrar și o stea imprimată ș

pe drapele

SEMINAR = ca organ zaț e școară se nu-

mește școala med. e în care se pregătesc vi. torii

preoți

SEMITIF, **semitii** = popoare, neamuri

omenești ce e 12 semini ale lui Israel adică

descendenți celor doisprezece fii ai lui Israel

(la care descendent din Isaac fii ai lui Avraam.

Din care a luat naștere poporul evreu

SEMITI = nume dat popoarelor descendente

din Sem. fii lui mai mare al lui Noe. Aceste

popoare trăiesc în sud-vestul Asiei ș nordul

Africii asemenea lui se între ele ca limbă ș

trăsături fizice. Acestea sunt evreii, arabii,

strieni, libanezii, iordanienii ș.a.

SFMN APOTROPAIC v. **Pentagrama**

SEMNE MUZICALE = semnele care arată

în scris sunetele muzicale, după cum e vântul

vorbu se arată prin litere. Sunetul muzical pace

și prin aceasta se deosebește de zgomot. Ca

ms. și rale sunetelor muzica e avem înă. mea.

darata intensitatea ș timbrul. Numir le

sunetelor în muzică h scriească psaltică sau

bizantină) se deosebesc de sunetele muzici

lineare ș accidentale, dar sunt tot șapte la

număr. În muzica psaltică aceste sunete sunt:

No, Pa, Va, Ga, De, Ke, Zo, care corespund

sunetelor muzicale lineare Do, Re, Mi, Fa, So,

La, Si. În înțelegerea lor în ordinea călțimii

formează *gama* sau scara muzicală. În mu-

zica psaltică sunt patru feluri de semne vocale

temporale consonante ș fittale. Semnele

vocale sunt suțoare coborătoare și un semn

păstrător al sunetului dinaintea lui. Semnele

temporale arcă și e năc boară care se numeste

ison (de unde zica a a ține son. referitor a

cineva care vrea să fie pe placul cuiva

susținându-și totema opinie). *Semnele vocale*

vuitoare se numesc *oligon petasti două*

chendime chendimâ ipsili (se deosebesc

după numărul de trepte pe care le urcă) Semnele vocale *et horaturae* deosebindu-se după numărul de trepte pe care le coboară) poartă denumirea de *epistrot iperacatrot homet*. Semnele *temporale* arată durata unui sunet. Ele se așează deasupra sau dedesubtul semnelor vocale, marcând durata mai lungă sau mai scurtă și se numesc *casma* și *gorgon*. Căma se menționează și numărul de batai a cotei sub care se scriu, aceste semne poartă denumirea de *ap dipl, tripl, argon, largon, digorgon, trigorgon*. Semne *consonantice* sau semne de expresie și ornament sunt semnele care se scriu pe lângă semnele vocale spre a marca expresia cântăr. Sunt un număr de cinci *varia, omiota, antichenoma, psifiston, eteron*. În muzica psaltică se practică un anumit fel de cântare, exatâ de o anumită scară, cântare care se numește *glas* sau *eh, ehar*. Cântările bisericești folosesc *opi, glasuri* sau *chiri*. Pentru a cunoaște felul scării unei cântări muzica psaltică folosește ca mijloc de înște semne numite *martura* și *florale*.

SEMNIFICAȚIA CREȘTINĂ A ZILELOR săptămânii, v. Săptămâna liturgică

SEMNLUL LUCAIN v. Cain

SEMNLUL SFINTEI CRUCI v. Închinare

SEMNE TIPICONALE v. Sărbători

SEPHER-ZU-ZAHAR v. Iudaismul

SEPTUAGINTA s-a numit cea mai veche traducere a Vechiului Testament, din limba ebraică în limba greacă. După tradiție, traducerea a fost făcută de 72 de învățatori, în 72 de zile. Prin rotunjirea numărului ea s-a numit traducerea de ori 70 de unde și numele de *Septuaginta*. Se poate ca numărul

traducătorilor să fi fost mai mult sau mai puțin, iar traducerea începând în sec. III în vremea regelui Ptolomeu Filadelphul (284-247) la Alexandria, în Egipt, s-a terminat în sec. II î.Hr. și s-a făcut pentru nevoie religioasă a evreilor din Alexandria din diaspora, unde se vorbea în greacă. În cadrul acestei traduceri s-au creat o serie de legende, care i-au atribuit un caracter sânt. Astfel se spune că traducătorii au scris, fiecare separat, cărțile, traducând textele, și a văzut că erau cu totul asemănătoare. După apariția creștinismului și mai ales, după dăinuirea Ierusalimului anul 70 î.Hr., evreii au avut această traducere considerând-o o prețioasă Sf. Scriptură care trebuia să rămână în limba ebraică, cea vorbită de strămoșii poporului său. La creștini însă autoritatea Septuagintei a crescut ea devenind cu timpul cel mai text de referință pentru traducerea și interpretarea Sf. Scripturii. Pentru că în cele copiate de Septuagintei au fost bănuite de la sfârșitul a traduceri mai ale, Origen (182-255), mare cântăreț și scriitor creștin, întocmește un studiu comparativ a traducerilor Septuagintei pe șase coloane, în jurul unui text nou, cu observații critice, în care adaugă ceea ce lipsea după textul ebraic sau înlocuiește ceea ce era în plus față de original în textul grecesc. După numărul șase al coloanelor de studiu, lucrarea lui Origen s-a numit *hexapla*. În sec. VII (anul 618), mahomedanii cucerind orașul Cezareea, au distrus marea bibliotecă a orașului și atunci a pierit și lucrarea lui Origen, din care s-au păstrat doar fragmente și câteva note critice și comentarii în lucrarea lui Ieronim, *Augustin*, care a folosit *hexapla* începând din sec. VI, după răspândirea

creștinismul a în Apus, unde se vorbea în limbă latină, au apărut și în această limbă traduceri ale Sf. Scripturi, care s-au făcut din grecește după textul Septuagintei. Cea mai cunoscută era traducerea făcută în Italia, care a purtat numele de *Itala*. Din aceasta nu s-au păstrat decât fragmente, cea traducerea s-a pierdut în timp fiind înlocuită de altă traducere tot în limbă latină populară (v. *Igară*, vorbită), cunoscută sub numele de *Italgata*, făcută în sec. IV de scriitorul creștin *Gerontius Ieronim* (347-421). Pană azi știința teologică consideră scrierea lui Ieronim ca fiind cea mai bună pentru fidelitatea și exactitatea redării în traducere a textelor originale (ebraic pentru Vechiul Testament și grec pentru Noul Testament) față de toate traduceri făcute în limbă latină. În primele veacuri s-au mai făcut traduceri ale Sf. Scripturi și în alte limbi: coptă (egipteană), armeană, etiopiană, gruzină etc.

SEPUCLURAL (lat. *sepulchralis* = de mormânt, *sepulchrum* și *sepulchrum* = mormânt, îngropare, — care amintește de moarte, de mormânt)

SERAFIC — îngeresc, pur neprihănit, curat
SERAFIM v. *Înger*

SFRÂNDĂ v. *Vecernie*

SEI — fiu al lui Adam, dăruit de Dumnezeu în jocu lui. Abel, cel ucis de Cain — Eva, femeia sa — a născut un fiu și — a pus numele Sei, pentru că și a zis: «Mi-a dat Dumnezeu alt fiu în locul lui Abel, pe care l-a ucis Cain» (Iacov 4, 25).

SFÂNT, SFINȚI (lat. *sacrosanctus*, gr. *αγιος* — *agios* — sunt acei oameni pe care Biserica creștină îi cinstește pentru viața lor curată, pentru lupta și adesea chiar jertfa vieții lor

pentru învingerea creștinismului în lume. După moarte, răsplata lor este fericirea de a se afla în ceruri și slava cerească și a vedea strălucirea feței lui Dumnezeu. Sfinții sunt invocați de credincioși ca exemple și icoane de viață creștină, vrednici de urmat, precum și ca mijlocuri la Dumnezeu. Prin harul pe care îl au și prin rugămintea lor strălucitoare noi ne rugăm ne apără și ne ocrotească, mijlocind între noi și Dumnezeu și câștigând pentru noi mila și îndurarea lui Dumnezeu. Rămășițele pământești ale sfinților, acolo unde s-au mai păstrat, sunt *sfințe moaște* pe care Biserica ne învață să le cinștim, pentru că ele conțin aceleași daruri dumnezeiești și puteri supranaturale care au însuflețit pe sfinți când au fost în viață. În Vechiul Testament ni se povestește despre profetul Elisei, ucenicul Stăntului Ilie, care după ce murise Elisei, un mort pe care s-au îngropat alături de locul unde se aflau osemintele lui Elisei, atingându-se de osemintele lui Elisei, a înviat. Minunea s-a întâmplat pentru că profetul Elisei — ca și Sf. Ilie — trăise o viață de mare sfințenie și credință în Dumnezeu. Pe lângă sfințele moaște creștini cinștesc și orice lucru sau obiect provenit de la sfinți și pe care aceștia le-au purtat sau le-au atins. Aceste obiecte rămase de la ei se numesc *relicve sfinte* (*reliquae* = rămășiță). La început, erau numiți «sfinți» toți creștinii, adică adepții sau închinătorii lui Hristos care primiseră botezul și trecuseră la o viață nouă și curată, fiind reînscuși prin har — Romani 7, 11 Corinteni 13, 2 ș.a.). După ce denumirea de creștin s-a generalizat în toată lumea de sfânt s-a restrâns, arătând numai pe eroii credinței creștine, pe aceia care s-au distins prin zelul misiunii

răspandirea Evangheliilor), viața exemplară, suferințele îndurate ca mărturisitori și trăitor ai credinței în Hristos sau activitatea lor socială și merite deosebite, puse în stărua semenilor și pe care Biserica îl cinstește pomenindu-i de-a pururi. În șirul sfinților sunt trecuți a. *patriarhii propriu-zisi* și *dreptii* Vechiului Testament, adică acele personalități distinse ale Legii Vechii care au cultivat credința monoteistă în sufletele oamenilor și au prezis venirea lui Mesia, b. *apostolii și ucenicii* direct și indirect ai Mantuitorului, primul propovăduitor al Evangheliei și misiunarii ca Sf. Apostol Petru și Pavel – care au murit martiri la Roma, Sf. Apostol Andrei – care a răspândit creștinismul pe pământul țării noastre etc. *martiri și mărturisitori* ca Sf. Arhidiacon Ștefan, ucenic al Mantuitorului și primul martir creștin, ucis cu pietre de evrei pentru credința în creștinism, precum și neslăvitul și de martir ucis în numeroasele persecuții din primele veacuri, deznăjmă împotriva creștinilor. Pentru toți se roagă Biserica și îi pomeneste la stințele slujbe, și dintre care multe nume sunt trecute în calendar (*Minea Sinaxar*). Chiar dacă nu toți cei trecuți în calendar au murit ca martiri, Biserica îi pomeneste căci s-au închinat într-un fel sau altul întreaga viață lui Hristos, unii au fost *pustnici* venerabili, care și-au petrecut viața în singurătatea pustiei – postind și rugându-se lui Dumnezeu necontenit pentru păcatele tuturor oamenilor. *Canonizarea* și *ierarhii* canonizate pentru activitatea lor de mari păstori, organizatori și conducători ai Bisericii în epoca de încheiere a revățărilor, ca Sfinții Vasile cel Mare, Grigorie de Nazianz și Ioan Gură de Aur, Sf. Nicolae – mari teologi și

făcători de minuni (taumaturgi) cum sunt Cosma și Damian (1 noiembrie), Sf. Panteleon (27 iulie) etc. Sfinții sunt propovăduți după moarte și încununăți în cer de Ierihon a veșnică Biserica și serbează în ziua morții lor care a fost vestită de ingerii Domnului. Nașterea Sf. Fecundare (la 8 sept.) și Adormirea ei (la 15 august), Sf. Ioan Botezătorul (Nașterea la 24 iunie și Lăzirea capului la 29 august). În calendarul ortodox sunt menționate și alte zile în care sunt pomeniți și în care se amintesc evenimente legate de viața lor. Rugăcunile lor sunt cele mai primite de Mantuitorul, la gât are că sunt mijloace pentru oameni, așa cum îi vedem în icoana Desis (v. Desis), sus, lângă crucea de pe catapeteasmă (înțelesul noștru unde stănt se conturase încă din sec. IV-V în Biserica creștină – când pe baza doctrinei și lucrărilor consacrate de tradiția ortodoxă, Sf. Sinod al unei Biserici a locale – de sine stătătoare) avea dreptul de a consacra „stănt” (sfinții) pe acei credincioși care au trait după anumite exigențe ascetice și creștine, prin care au dat dovadă, în primul rând, de o credință dreaptă, adevărată (ortodoxă) și statornică, dovedind puterea de a suferi fără elintire credința și Biserica Ortodoxă. Se adaugă la acești și recunoașterea sfințeniei lor prin călătorește spontan pe care li s-a acordă acestor drepti poporul dreptcredincios. Așa s-au impus și au fost primiți în rândul *stintilor martiri* primelor veacuri creștine, iar pe pământul țării noastre un număr de sfinți care au pălămit pe sauli sau adus rămășițe de stințe la noi din alte părți. Printre aceștia, constit. de întreaga Ortodoxie amintim pe *martiri* aflați în vechiul pământ al Dobrogei: Epictet și Astron, Dasius

Bretanion și *Tenton* - doi episcopi de Iomis, apoi sunt martiri aflați la Nicuțul și ale căror moaște sunt acum la mănăstirea Cocos, din județul Iucea. *Zetnos* - *Attalos* - *Kamasis* și *Ellipos* - toți martirizați în vremea lui Dioclețian și Valens (sec. IV), Sf. *Sava Crutul* din părțile Buzăului unde a murit înecat, în timpul persecuției lui Atanaric, regele vizigotilor (sec. IV) și Ioan Casian, călugăr din Scythia Minor (sec. IV-V) născut la Cassai (de unde Cassani), satul Casimcea de azi, jud. Constanța. Apoi ecat în Apus unde a întemeiat obștea, abale și a introdus aici randuiea din monasticismul grec. Toți sfinții pomeniți în calendarul creștin au fost trecuți acolo după ce au fost canonizați de Biserica Canonizarea înseamnă recunoașterea oficială a cultului acestor sfinți și trecerea lor în *canonul* catalogul sfinților lor. Acest canon s-a compilat mereu, de-a lungul veacurilor creștine și chiar în vremea noastră mai sunt canonizați, adică trecuți în randul sfinților și persoanele care au trăit mai aproape de epoca noastră. În acest scop și Biserica Ortodoxă Romană a hotărât, în ședința din 28 februarie 1950, să înceapă acțiunea de canonizare a unor sfinți de origine română și să generalizeze, în toată Biserica Ortodoxă Romană, atât cinstirea acestora, cât și a unor sfinți mai vechi, de origine străină, dar ale căror sfinte moaște au fost aduse și se păstrează întregi în țara noastră. Acești *sfinți canonizați* în 1955, pe baza hotărârilor din 1950, sunt strășituri totuși îndiferite regimului nostru și dintre care unii s-au certat chiar viața pentru apărarea Ortodoxiei românești. *Stăntul Ioan Valahul* - martirizat de turci la 2 mai 1662 la Constantinopol,

originar din Valahia (Țara Românească), neomartir cinstit și în Biserica greacă. *Sf. Ioan de la Rașca*, episcop din Moldova, sec. XVIII, pomenit la 1 iunie. *Cuviosul sfânt Iosif cel Nou de la Partoș* (sec. XVII) mitropolitul Banatului între 1650-1653), pomenit la 5 septembrie. Aici cărua moaște se află în catedrala de la Timișoara (care pentru viața lui curată și puterea de a face minuni, era socotit sfânt, fiind recunoscut de un sinod local (1686), format din arhiepiscopii din Mitropolia de atunci a Banatului. Era înmormântat la mănăstirea Partoș (azi biserică de sat), de unde i-au fost aduse moaștele la Timișoara în 1956. Mitropolitul *Ilie Iorest* și *Sava Brancovei* - sfinți „mărturisitori” care nu au fost uciși, dar au suferit pentru apărarea credinței ortodoxe ca mitropolitul Ardealului (sec. XVII) au zădărnici la 24 aprilie. Canonizați ca „mărturisitori” pentru apărarea credinței ortodoxe din Ardeal (sec. XVII) sunt cuvioșii ieromonahi *Visarion* *Soraci* și *Simeon* de la mănăstirea Cloara și țara v. dreptcredincios Nicolae Oprea (Mică) și din Sălăștea Sibului, toți cu zi de pomenire la 21 octombrie. În Muntenia este *Sf. Ierarh Calinic Cernicaniul* (sec. XIX) fost episcop de Ramnic venit de la mănăstirea Cernica unde fusese stareț și unde se și află înmormântat (+1868). În aceeași ședință a Sf. Sinod din octombrie 1955, s-a hotărât și generalizarea cinstirii în toată țara, în Biserica Ortodoxă Romană și a unor sfinți mai vechi, de origine străină, ale căror sfinte moaște au fost aduse și se păstrează întregi în țara noastră - dar care erau cinstite cu un cult local (regional) și anume *Sf. mucenica Eudoteia* (sec. XII) ale cărei moaște se află la Curtea de Argeș, în Biserica

Brâncoveanu cu cei patru fii: Constantin, Ștefan, Radu, Matei și sfetnicul Ianaache (16 august). În aceeași ședință a Sf. Sinod s-a hotărât proclamarea solemnă a generalizării cultului sfinților români canonizați în 1955 și proclamați atunci cu enstire locală (vezi mai sus), cât și a sfinților români autohtoni care au trăit pe pământul țării noastre sau, fiind născuți în alte părți, au fost martirizați în părțile noastre fiind cinstiți ca sfinți și de alte biserici, sunt în număr de 24 de sfinți după cum urmează: sfinții mucenici Claudiu, Castor, Sempronian și Nicostrat (9 dec.), Sf. cuv. Paisie de la Neamțu (15 nov.), Sf. mucenic Dasie (20 nov.), Sf. mucenic Hermes (3 dec.), Sf. cuv. Antipa de la Capodocșii (10 ian.), Sfinții Emil și Stratonice (13 ian.), Sf. Bretania, episcop de Tomis (25 ian.), Sf. cuv. și mărturisitor Ioan Casian (29 febr.), Sf. mucenic Montanus-preotul și soția sa Maxima (26 martie), Sf. Irinea, episcop de Sirmium (6 apr.), Sf. mucenic Sava de la Buzău (12 april), Sf. Teotim, episcop de Tomis (20 april), Sfinții mucenici Paraschea și Valentin (24 april), Sf. mucenic Iana Veteranul (27 mai), Sf. mucenic Zotic, Atal, Camasie și Filip (de la Nicușitel, 4 iunie), Sfinții mucenici Nicandru și Marcian (8 iunie), Sf. Nifon, patriarhul Constantinopolului, primul Mitropolit al Țării Românești, sec. XIV (11 iunie), Sf. mucenic Isihie (15 iunie), Sf. Niceta de Remesana (24 iunie), Sf. mucenic Ioan cel Nou de la Suceava (24 iunie), Sfinții mucenici Epictat și Astion (8 iulie), Sf. mucenic Emilian de la Durostorum (18 iulie), Sfinții mucenici Donat, diaconul, Roma, preotul, Silvan, diaconul și Venus (2 august), Sf. mucenic Lup (23 aug.). În aceeași ședință din 20 iunie 1992, Sf. Sinod a hotărât

înstituirea „Duminică Sfinților Români” și care va fi prăznuită în prima duminică ce urmează după „Duminică Tărilor Sfinților”. În iconografia bisericilor noastre ortodoxe locul acestor sfinți români va fi în pictura murală, în naos, dar ținând seama că unii dintre ei — ca de ex. sfinții Calinic Cernicaniul, Iosif cel Nou de la Partoș, Iliodorul, Sava Brancovici — au fost și arhierei (episcopi și mitropoliți), ei vor putea fi zugrăviți în altarul bisericii, în registrul de jos, unde sunt pictați ierarhii, chipurile sfinților Visarion Sarai și Sofronie de la Cioara, care au fost ieromonahi (preoți-călugări), se vor picta în naos, printre sfinții zugrăviți în registrul inferior, mai aproape de pronaos, unde pot fi văzuți și venerați de credincioșii de ambele sexe (e cazul în bisericile de sat, unde se mai păstrează tradiția ca femeile să stea în pronaos). Sfinții Ioan Valahul (Românul) și Oprea Nicolae (Micaș), care au fost simpli mireni, vor fi zugrăviți în naos, mai aproape de pronaos, în costum de epocă, ocazional. O frumoasă reprezentare iconografică a acestor sfinți se află în pictura murală din bisericuța schitului Vovidenia de la Mănăstirea Neamț. Dacă spațiul de pictat în biserică este insuficient, chipurile acestor sfinți se vor zugrăvi pe icoane separate (icoane mobile), care se pot fixa pe pupitre speciale, ce se așează în biserica în locuri accesibile, unde să poată fi văzute și venerate de credincioși (F. B. LG 1985, p. 272-299).

SFEȘNIC, SFEȘTNIC (sl. *sveshtniku*) — suport de metal, marmură, de formă cilindrică, având în partea de sus un orificiu în care se infig lumânăr. Sfeșnicul poate avea unul sau mai multe brațe, fiecare cu simbolismul său

Sfeșnicul cu un braț, numit *primikirion*, semnifică unitatea Sfintei Treimi; sfeșnicul cu două brațe, numit *dikirion*, simbolizează cele două firi ale Mântuitorului (Dumnezeu și Om); sfeșnicele cu trei brațe, *trikirion*, simbolizează cele trei Persoane ale Sfintei Treimi, sunt și sfeșnice cu șapte brațe, care simbolizează cele șapte daruri ale Sf. Duh și sfeșnice cu douăsprezece brațe, simbolizând pe cele douăsprezece Apostoli ai Domnului. În bisericele ortodoxe se află în fața icoanei orîmpărătești de pe catapeteasmă două sfeșnice cu câte trei brațe ce lungimi diferite (brațul din mijloc este mai înalt), numite sfeșnice împărătești, v.

Simboluri naturale

SFFȘTANIE (slv. *sveštenje*) — slujbă de sfințire (a casei, a ogornicilor etc.), constând din rugăcuni și stropire cu apă sfințită, pe care preotul o face la solicitarea credincioșilor, v. **Aghiasma, Ierurgii**

SFETOC SFETOSE — are două înțelesuri: *sfetoc*, în Moldova se numește pămîntul (mînușchiul) de bîșnioc cu care preotul stropește cu aghiazmă casele credincioșilor când merge cu botezul; derivă din slv. *svet* = „sfințit”, al doilea înțeles al acestui cuvînt este „lumină”, folosit în Oltenia și denumește inscripția ce se pune pe icoana unui sfînt cu numele lui, precum și inscripția de pe rușul ce stă în mîna sfîntului și pe care se află scris un verset din Sfînta Scriptură.

SFINTELE SPECII — denumire folosită în catolicism pentru a numi cîmățele Sfintei Euharistii (Pîinea și Vinul euharistic)

SFINȚENIE — cea mai înaltă sferă de valori care implică prezența harului divin. Sfințenie înseamnă trăirea dumnezeiască, viața harică.

viața în Dumnezeu, în Hristos — desăvîșirea vieții morale a omului. Modeul divin e Iisus Hristos, Omul-Dumnezeu, fără păcat. Sfințenia este îndumnezeirea omului. Atanasie cel Mare spune: „Dumnezeu S-a făcut om pentru ca omul să se îndumnezeiască”. Prin Botez, creștinul devine „hristofor”, purtător de Hristos (în nume e Căminul S-a botezat). „Eu sunt viața, voi mîlăd, ale” spune Iisus, ceea ce arată că fiecare creștin preluiește în viața sa pe aceea a lui Hristos, în viața Sa pe pînănt, ca să împărtășească învățătura Lui. Hristos este cel care îl ajută și întărește. Îl este de ajuns harul Meu” (II Corinteni 12, 9).

SFINȚII CU MOAȘTE la noi în țară — v. **Sfînt, Sfinți**

SFINȚII ROMÂNI v. **Sfînt, Sfinți**

SFINȚII TREI IERARHI, v. **Trei Ierarhi**

SFINX gr. σφιγξ, ἴ — *sfinx*) — cuv. grecesc, provenit din limba egipteană (*Shenspankh* — „Statuie vie”), un monstru mitologic, androcefal, fiind reprezentat printr-un leu cu cap de om (bărbat sau femeie), leul fiind la egipteni simbolul puterii suverane, păzitorul porților de răsărit și de apus ale ramii subterane și păzitorul oceanilor de cult. Sfinxul ca reprezentare este de origine egipteană, cea mai mare statuie a unui sfinx este cea de la Gizeh, ridicată din ordinul faraonului Keften. Dorința de a asemăna sfinxul cu divinitatea templului pe care îl proteja, a dus la modificarea chipului, ce seamănă adesea cu al faraonului, punând în loc un cap de șarpe sau de berbec cu coroană (cum e la templul fanerar de la Karnak, închinat zeului Amon și restaurat în epoca contemporană, când a fost mutat la distanță de țărmaș, Nilului, spre a nu fi inundat

SF1 SID

de hidrocentrală. Stăruia devenit, prin
măcarul, totuși răspândit în trecut și în
Grecia antică (Creta, Cipru). Măcarul fiind repre-
zentat în pictură și literatură este probabil rețeturi
pe vase stufate, pe amfure etc.

4. **STFA** - **Stress Test for Financial Assets**

SHAHADAH — se înmeste — clamăm for
mă acceptată întru neauitoridare de toți
marturisir de cred — în ismice stăruie. Nu
este Dumnezeu alară de Allah — iar Muhammad
este profet — sau — Această — înmestare se face
a intrarea — islan — și se pe patas de moarte
fide de vut bnd — fide de ce d — arul său se
r — stește atare — c — tina — pentru ca sufletul
decedatului să a ret — a și să poată răspunde
repede la poezată — a d — va f — intrabat de cei
doi îngeri ai morții și odecăt — Nujis și Mukar

SHARIA sau **TEGA ISLAMICA** — m.
Cada vintu pe se cere e obligatoriu
pe care musulmanii trebuie să-l respecte
statu creștine și sunt obligati pentru tot
creștine musulmani martiri și creștine
rugămintea de a se ruga la post
Oramarii și pelerinajul la Mecca sunt
te de adevărat ca un lucru și albastru
SHI'IC sau **SHI'ISM** — Islamism

SIBII (într-o viziune) – pictură de ghicitorare în cadrul crăciunilor anticilor din Grecia, la Cume (insul Italia) și a lăvării darului de a prevesti evenimente viitoare. Ele au prevestit desigur închipuibiles, confuz pe Mesia și au avut un rol în păcătoarea psihologică: este cunoscută a lăvării păgâne pe tronul și primirea lui. Pentru aceasta, sibilele sau bacantele de crăciun de a fi reprezentate în pictura bizantină. Așa se explică prezența lor în pictura exteri, dară a bisericilor monahice.

Ele reprezintă lumea păiană care n-a făcut parte din biserică, dar au dorit să se preve-

SIBILIN SIBILIC (de la Sibyl) — ascult
enunțate. Cartea *Sibylline* era o colecție ora
culare pe care le consulta cei vechi și Sena
torii romani în vremea de cunătă pentru Stat.
SICARIU sau ZILOȚII — erau evrei palat
care au provocat răscolul din anul 66 d.Hr.
împotriva romanilor recurgând la violente chiar
și împotriva iudeilor romanizați. Armarea
mășcată provocată de ziloții a fost distrugerea
Statului evreiesc de către romani care în vremea
împăratului Vespasian au distrus Ierusalimul
și au răsmanat templele de pe fața pământului
provocând marea despărțire iudaică.) d.Hr.)
SICHEM — prima capitală a regatului Israel
de nord după înălțarea la putere. Solomon
caută să-l răstoarne pe fiul său David ca rege în
nord ocupându-l cu sicarii și iudeci — sud co
lonaia a refuzat. În anul 724 î.Hr., când
Regele de nord este ocupat de asirieni
Sichelul este doborât și el este deportat
în Asiria. Arceveduchel — după devenirea sa
secretar al regelui — l-a convins pe Nabonid
— regele babilonez — că trebuie să se
dăruie templul Dagon ceretoria și so
daților. Sichelul este dus de nou și se
zestrește apoi cu cea mai frumoasă Nephe
pe care eferim — om exilat în Asirie —
Nabris — în care se mai află câteva state de
urmări ale vechilor samariteni din Palestina.
SICRIUL LEGII = Chivutul Legii
SIDIM — denumirea biblică a văii unde se
aflau cetățile Sodomas și Gomora în vremea lui
Avraam pe care Dumnezeu le-a pedepsit prin
foc și fundându-le iar nimeni nu le va se
aflăz Marea Moartă. Facere 14-3)

SIHAR = veche cetate din Samaria (nordul Palestinei) unde se afla la circa 6 saptăni de paterh (Iacob (Israel)), faniatā a care a avut loc convertirea Măntorului c. 300 feneia samarineancă (Ioan 4, 1-42)

SIHASTRU (gr. ποιχιστης o. *sihastis*) = seitar) = care trăiește în singurătate, călugăr pustnic, eremit Ex. *Daniel Siharstru* = călugăr sunt trăitor într-o peșteră în care a și murit în apropiere de mănăstirea Putna v.

Eremit. Sfinți români

SIHASTRIE (gr. ποιχιστηριον τό *sihastirion*) = loc de retragere, trăire în singurătate) = schit izolat în singurătatea muntior; v. **Schit**

SIKISHI (de la *sikh* derivat din *siksha* = discipol) = discipol a sikhismului doctrină combinată din hinduism și iudaism care înlocuiește tot teismul hinduist cu monoteismul islamic, destăvăază castele și asceza, considerând că tot oamenii sunt egali în fața lui Dumnezeu. Intermontorul și khismului este Baba Nanak, fiu de aristocrat (*ksatriya*) din Punjab (Pakistan) sec. XV. Doctrina lui este o reformare a hinduismului. Nanak a purtat titlul de "guru" (învățător) și urmași săi au fost numiți tot guru, fiecare având obligația să-și lase ca urmaș un alt guru. În sec. XVII și khismul se transformă într-o organizație militară cu scopul de a lupta împotriva iracilor mongole care se impuseseră atunci în India. Separându-se de maiomedanism și hinduism, secia sikhilor ajunge să-și năleze prin tortă armata un imperiu după prăbușirea imperiului mongol în India. Astăzi sikhismul se apropie tot mai mult de hinduism. Căntu cu tala și khism se află în orașul Amritsar (India) unde au celebrul templu de aur construit în sec.

XV.

SILENE v. Nimfe

SILOAM = lac în Ierusalim unde Iesus a vindecat pe orbul din astere. El macă vindecarea sa făcând n zi de sabbat a fa-se să au dat pe orbulatată în si-aga-gă. Acest orbul poate fi socotit primul prigonit în numele lui Hristos.

SIMBOL (gr. συμβολον το *simbolon*) = semn, element prin care o idee abstractă devine vizibilă prin reprezentare și poate fi mai exact explicată. În religie, nesimbolul a se trina și un semn de recunoaștere a celor ce au crezut și cred în Iesus Hristos. Astăzi acest semn este crucea. Creștinii din primele veacuri se recunoșteau adesea prin simbolul peștii pe care reprezenta Măntorului. desenul era pește al mării, al vitei de vie și al pasărea Phoenix și simbolul mănăstirii. La pășă deveni pentru creștinii simbolul lui Ierusalim. Mielul și via de vie sunt simboluri bazate pe textele din Sf. Scriptura. Sf. Ioan Botezătorul se referă la crucea Măntorului ca la II numește Mielul lui Dumnezeu, ceea ce rădă păcatul lui (Mt. 11, 29). Referindu-se la propovăduirea învățăturii Sale, Măntorului se compară simbolul cu vitei de vie. El spune viața voastră milad este. Cere rămâne în Mine și Eu în el, aceea aduce roada mea, căci fără Mine nu puteți face nimic. (Ioan 15, 5). Creștinii se folosesc și alegoria banului păstor despre care se vorbește în Vechi și Nou Testament, ca de o prefigurare a Măntorului. Eu sunt păstorul cel bun și sufletul meu pun pentru el. (Mt. 26, 11). În sfârșit, despre Simeon (Lc. 2, 4 și 35) Așa era reprezentat în catacombe (în fresce) și în reprezentat și azi în iconografie.

creştină (v. **Reprezentări ale Mântuitorului**). *Crucificarea* este o temă spirituală, zonele de sfîrşituri zugrăvite pe zăbrele sau pe pereţi bisericilor, în stil bizantin, capricios, în care se pare că spre lumina care este *reprezentată* imaginea vie a omului, care în el este de înălţare spirituală şi de apăsare de durnee. *Crucificarea* într-o sate *lăunice* este o pictură pe pereţi exteriori sau în pronaos, vechi şi biserică are un scop eshatologic, este prin reprezentarea raului, iadului reuşeşte să ştergă eză antropomorfică să facă omul bătăi magice celor care se vor blămpăla sărăcie. *În* *lăunice* devine astfel *apăsătoare* şi prin de înălţare spirituală în urse prin sine.

SIMBOL LITURGIC – se înmeste or ce
 1. mada de c... prin care... tatea un... a valo-
 2. se superează sau se înce... te... idee
 3. a casă... învățatură de credință an fapt
 4. abstract din istoria mântuirii sau ceva din ce e
 5. neperceptibile. Pentru simbol... n... se... te... eg... vante
 6. gesturi și materii sensibile... care nu... n...
 7. semnifică... și... p... n... c... p... nerite es
 8. anu... te... reatut... sp... n... e... Simbolurile sunt
 9. niste învelșuri care acoperă... n... n... l... sa... mai
 10. pat... a... n... a... e... l... n... l... r... Pentru ce... care le
 11. săvârșese... (clerici)... ele... n... t... descoperite dar
 12. pentru ce... pentru care se săvârșesc... e... răman
 13. ascu... se... Astfel au căpătat caracter de simbol
 14. m... n... le... fo... o... n... te... a... săvârșirea c... t... l...... um... te
 15. și simboluri naturale... pa... nea... apa... vinul
 16. tămăd... umă... area... etc... gesturi... e... n... urgence
 17. închinarea... îngenuncherea... melanc... a... t... r... m... de
 18. dintr... o... d... a... L... t... n... g... h... e... t... U... ș... e... r... e... t... Să năm
 19. am... n... te... "... sa... au... p... r... m... t... în... p... a... semnificati
 20. sau... m... c... e... s... ur... t... derivate... superioare... strict
 21. religioase spirituale... C... a... t... r... p... ul... ele... a... f... o... st... p... se

În ecclătură cu anemite d ume sau adevăruri de credință, cu ace și concepte din domeniul t a seclentului. Așa de ex, apa ca element, curgător concret a devenit simbol religios al curății și fclăști și în poezia cu care omul este dator să se apropie de Dumnezeu în rugăciune. În artă, una ărtă a credinței este pictura aceea care înfățișează eroul creștin și înfățișează viața și receptivitatea lui. Al și a dăruirii de pe stăruie, urbane și a mch năclării este expresia a năclării. În fața a Dumnezeu și în fața respectului la de Creatorul Atototernic. Simbolurile religioase sunt realizate și pe stăruie, pe ărtă, în tectură, sculptură, pictură, meșcă, puă și subacțul. În rugăciune și în lăzără năclă, cind forme, năclă și scrieri mde, care să ajute a înfclăgere și năclă năclă neptceptibil pe că lăclăre ale simțurilor orăclăși. În culă ortodox, acest rol îl are și este mdeales pictura. *Iconografia*

SIMBOLURI NATURALE — se numără în 1 turpăciunile cele mai bune materiei cu caracter simbolic folosite în cultul bisericilor creștine ortodoxe pentru a exprima cât mai concret ideile și adevăruurile religioase. Abstract și a se face înțelese de credincioși. Aceste materii care devin în cultul mistic (ca de exemplu) minzele sunt până la urmă apă, nădejde, enunț, tălmăcirea umană și omnia în general. *Până și vinul* sunt în cult materia *Sfântului* înaltă înaltă ca atare de frumusețe și suferință. Care le-a întregit tot ca Căminul de Tămădă dintr-o dată și alte adevăruri la cu un e la simbolesc, la sfârșit reabiseră la sfârșit nefecătoare la omnia și reabiseră parastase). Și în *Lechito* *Lechito* *Lechito* *Lechito*

este folosită ca materie de jertfă, simbolizând recunoștința față de binefacerile lui Dumnezeu o prefigurare a Jertfei Euharistice o găsim aici în pâinea și vinul care reprezintă preotul Melchisedec. La întâmpinat pe Avraam. În cultul creștin, pâinea și vinul simbolizează trupul și sangele lui Hristos, în care se pretac prin sfintirea Darurilor la Sf. Liturghie. Apa care se amestecă cu vinul în Sf. Potir, simbolizează apa care a curs odată cu sângele din coasta lui Hristos pe cruce, apa și vinul au devenit astfel cele două zădărnici ale vieții, harul al Botezului și sângelui Sfintei împărtășanii (adică Sf. Simeon al Tesalonicean). Apa ca element natural de spălare a necurățiilor avea un rol important în Vechiul Testament, așa cum prin potop Dumnezeu a curățat pământul de fărădelegile oamenilor. În primele veacuri creștine se practica spălarea mâinilor într-un bazin din fața bisericii (*lavrarium*), înainte de intrarea credincioșilor în biserică, ceea ce simboliza curățarea spirituală. Obiceiul s-a păstrat până în veacul al VI-lea, creștinii practicând spălarea mâinilor și, înainte de a lua Sf. Împărtășanie. Practica a rămas până azi, numai pentru preoți și clerici, care-și spală mâinile în diferite momente ale Sfintei Liturghii, aceasta simbolizând atât curățarea pească cât și curățarea sufletească pe care trebuie să o aibă preotul în sfășierea celor sfinte (așa cum arată și Psalmul 26, 6-11 care se citește la începutul liturghiei în timpul spălării mâinilor). În rito ortodox al Botezului pruncul se afundă de trei ori în apă, în întregime, ca simbol al curăției trupestă și sufletești, iar apoi preotul și spală mâinile pentru săvârșirea lănei Ungerii cu Sf. Mir care se adăugă strează odată după Botez.

Untdelemnul alt simbol natural, a fost folosit nu numai ca un element indispensabil pentru ararea omului și ca un balsam pentru vindecarea rănilor (v. *Parabola Samariteanului rănit*) ci și ca materie de jertfă simbolizând pacea și binecuvântarea lui Dumnezeu asupra celui botezat. În creștinism un deosebit loc este în cultul de jertfe ungere rituale la Botez, la Sf. Masă (când se face subiectul speciei unui bolnav și preotul îl unge de șapte ori cu untdelemn sfânt), pe timpul înmormântării și curățirea lui, de păcate, la stăruitorii rugăciuni când se mormănesc credincioșii. Natura penetrantă a untdelemnului simbolizează puterea divină care este introdusă prin ungere în lucruri și oameni și le apără de stricăciuni (v. *Sf. Mir*). *Tămăia* (gr. θυμίαμα - *thumama* lat. *libanum*), este o rășină aromatică *boswellia*, care crește în Africa și India. Rășina aceasta se presează și se amestecă cu alte aromare spre a avea un miros mai plăcut. Tămăia era folosită în toate religiile păgâne și în cultul iudaic ca element de sacrificiu public și privat. Tămăia arzând era simbolul rugăciunii (Ps. 140, 2; Apoc. 8, 8). În creștinismul ortodox, tămăia este un element neapăsat la toate sfintele slujbe. La Sf. Liturghie se cădește cu tămăie, mai ales în acele momente când se susținează prezența simbolizată a Mantuii lui Dumnezeu. Tămăia, prin mirosul ei sublimă și frumusețea actelor de cult, crează o atmosferă de sfântenie, integrându-se în actul de slujire al lui Dumnezeu ca un dar ofrandă și simbol al rugămintei și jupitei inimii. „Să se îndrepte rugămintea mea ca tămăiaia mintea la...” (Ps. 143, 2). Tămăia este, în cultul ortodox, strâns legată de

credința în viața viitoare, ea fiind un element esențial în toate slujbele legate de cultul morților (înmormantare, pomeniri, parastase).

Înmormântarea și ofrandele pentru cei morți este un rituastrăvech, la romani ortodocși. Un alt simbol natural, ca parte constitutivă a cultului, este *lumina* rezultată din arderea umănărilor și a untdelemnului din candelă. Lumina aceasta este și *expresia rugămintii, materiei* integrată în cultul de adorare a lui Dumnezeu. În Vechiul Testament, preotul Aaron arde tămăle și aprinde candelă în fața chivotului Legii (Leș. 30. 23-33). Însăși Dumnezeu poruncește să ardă lumina pe altarul Său (Lev. 24. 2-3). La evrei, candelă avea forma unui sfeșnic cu 7 brațe, așezate pe o „cavă pentru untdelemn” cu orificii pentru fiecare braț. *Lumina* este socotită ca *simbol* al bucuriei, împărtășirii din lumina divină. „Că la Tine este zvonul vieții, întru umina Ta vom vedea lumină” (Ps. 35. 9). Lumina este un atribut al divinului și o condiție a vieții. Mântuitorul este vestit de proroci ca o lumină (ce va risipi întunericul răului și necredinței): „Poporul care locuia întru întuneric va vedea lumină mare și voi cei ce locuiți în întuneric și umbre morții, lumină va străluci peste voi. Luminează-te, luminează-te, Ierusalime, că vine lumina ta, și slava Domnului peste tine a răsărit” (Isaia 9. 1-60). Mântuitorul Iisus se numește pe Sine „Lumină”. „Eu, Lumină am venit în lume, ca tot cel ce crede în Mine să nu rămână în întuneric” (Ioan 12, 46), „Eu sunt Lumina umii” (Ioan 8, 12). Arătând simbolismul luminii din biserică Sf. Simeon al Tesalonicului îl compară cu stelele iar policandru cel mare din mijlocul boltei bisericii

în formă de cerc luminos (gr. *χόρος* — *horos* — cer, cerc), spune că închipuie tărâmul cerului și planetele. Candelă aprinsă are aceeași semnificație ca și lumânările. În credința poporului nostru lumina lumânării călăuzește pe cel mort în lumea de dincolo, credință consemnată de poetul George Coșbuc în poezia de inspirație populară „Moartea lui Fulger”. „Și-n loc de galben buzdugan / Făcui de ceară ți-au făcut / În dreapta cea fără teamă / Cu făclă oară pe urde treci / Dai zăre negrelor poteci / În noaptea negrului postiu / Pe-un drum de veci” (în vol. „Balade și idile”).

SIMEON METAFRASTUL — creatorul calendarului ortodox în sec. X, el face o compilație din diversele sinaxare mai vechi, ale Bisericii locale (v. Sărbători). La baza acestor compilații stă primul sinaxar constantinopolitan. Sinaxarul lui Simeon a fost revizuit în sec. XVIII de către Nicodim Aghioritul (mare cărturar călugăr la Athos). Revizuirea și completarea Sinaxarului lui Simeon Metafrastul, Nicodim realizează cel mai complet Sinaxar (caendar) ortodox. Acest Sinaxar agiografic care Biserica Ortodoxă autocefală a făcut fiecare nee adăosur, este cel mai folosit astăzi în toată creștinătatea ortodoxă (v. **Minologhion**).

SIMEON AL TESALONICULUI (SFÂNT)

— arhiepiscop (+1429), reprezentant de frunte al ierarhiei și teologiei grecești din perioada finală a istoriei Bizanției. Opera sa constituie în ansamblu cea mai cuprinzătoare interpretare și apogee a cultului ortodox (sec. XIV-XV). Scrierile sale au, în parte, cuprins dogmatic („Împotriva Eresurilor”, „Explicarea Simbolului credinței”, „Despre Preoție”), dar,

SIM SIN

particularitățile și inovații e catolice de atunci). Opera Sf. Simeon al Iesaronicului a fost tipărită pentru prima dată la noi în țară de patriarhul Dositei al Ierusalimului la Iași, în 1683. Această ediție este tolosită de J.P. Migne, care o retipărește în vol. 155 al Patrologiei sale, în secunda trecut. Chezar e, episcop al Râmnicului, o traduce în limba română și o tipărește la București, în 1765, sub titlul „*Forma de întrebări și răspunsuri*”. Va fi retipărită în 1865-1866 cu titlul „*Tratat asupra tuturor dogmelor credinței noastre ortodoxe*”. București de tipograful Toma Teodorescu. În 1929 Pr. M. Bulacu publică la Oradea „*Forma de întrebări și răspunsuri a lui Simeon arhiepiscopul Iesaronicului*”. Forma de expunere a operei Sf. Simeon este de întrebări și răspunsuri, formă ce va fi folosită mai târziu de catehismele și sermonii ortodoxe. Simeon al Iesaronicului a fost canonizat de Biserica greacă în zilele noastre, recunoscându-l ca sfânt.

SIMONIE — păcat împotriva Duhului Sfânt, care constă în încercarea de a cumpăra harul cu bani. Denumirea vine de la numele unui vrăjitor, Simon Magic, din Samaria, care ascultând o predică a graicului Filip s-a botezat. Văzând imediat pe care îl făcea Sf. Apostol Petru, cu puterea credinței în Iisus și cu ajutorul harului pe care îl avea de la Duhul Sfânt, Simon Magic crezând că ar fi se poate vinde și cumpăra și ar deveni un mijloc de câștig dacă ar avea făcând și el minuni. S-a dus la Sf. Apostol Petru și oferindu-i bani a cerut să i vândă harul ceea ce desigur a fost refuzat. Încercarea lui fiind socotită o impietate Biserica creștină condamnă simonia (1 apte 8

18-24).

SINAGOGA sinagogi (gr. συναγωγή η *synagoghē* = adunare) — instituție religioasă care apare în lumea iudaică în timpul exilului babilonian (sec. VI î.Hr.) când datorită împreunărilor istorice evreii trebuiau să se îndepărtească obligativ de culturile, pentru aceasta și-au înălțat case de rugăciune în jurul cărora s-au strans ca într-un fel de parohii, și aceste adunări ca și clădirile în care se adunau au luat numele de sinagogă. După distrugerea definitivă a templului din Ierusalim (anul 70 d.Hr.) sinagoga a devenit singurul loc de cult atât pentru evreii din Palestina, cât și din diaspora. În sinagogă sacrificiile de la templu sunt înlocuite de rugăciuni, lecturii din cărțile sfinte și interpretarea lor de către rabini, învățați care au luat locul preoților.

SINAI — peninsula între Marea Mediterană și Mădunul Mării Roșii, la est de Cănaul de Suez, în pustia Sinai se află muntele Sinai la poalele cărui evreii, călăuziți de Moise, și-au așezat tabăra, după ieșirea din robia egipteană, iar în luna a treia de la ieșirea fiilor lui Israel din pământul Egiptului și-au ajuns în pustia Sinai au tăbărat acolo în pustie în fata muntelui Sinai (Lev. 19, 1 și 2). Pe muntele Sinai a fost chemat Moise de Dumnezeu să primească Tablele Legii (Decalogul), precum și toate poruncile după care aveau să se organizeze evreii pe plan religios, moral și social pe timpul celor 40 de ani cât au rătăcit în pustie până la întoarcerea lor în Cănaan — țara strămoșilor lor. Muntele Sinai a devenit sfânt și pentru creștinii care au înălțat aici o mănăstire închinată sfintei mucenice Ecaterina (sec. IV), la care nu conținește pe crina a credincioșilor.

SINAIA — Mănăstirea Sinaia, care se numea inițial Podu Neagatului după numele satului din care s-a dezvoltat stațiunea Sinaia în vremea primilor regi ai României (Carol I și Elisabeta). Mănăstirea cu biserică veche, din incinta interioară datează din sec. XVII, când a fost întemeiată de Spătarul Mihail Cantacuzino (1690) și închinată Muntei Sinaia de la care și-a luat numele și apoi i-a dat și localității Sinaia. Biserica mare a mănăstirii este ctitorie regală, portretul cu reședința seculărie pe reședele Carol I și pe regina Elisabeta, care au trăit aici castele. Peisajul în spatele mănăstirii pentru reședința regală.

SINAPTIC v. *Trinika*

SINAXAR (εο σιναξαριον — *synaxarion* — viața sfinților sau *Menolog* — parte din *Menolog* care cuprinde viața sfinților ex. *Miner*) — calendar ortodox care menționează numele și mucenicia sfinților prăznuiți în fiecare zi a anului bisericesc. *Sinaxar* se numește și tema iconografică specifică picturii murale, reprezentată în pictura *Sinaxar* (εο σιναξαριον) cuprinde troparele și condacere pentru toți Sfinții din fiecare zi a anului respectiv.

SINAXĂ (εο σιναξις ή — *sinaxi* = adunare) *sinaxi euharistica* — adunare euharistică pe care o realizează Biserica creștină prin adunarea credincioșilor în slăvirea pentru a participa la Sf. Liturgie al cărei centru l constituie Sf. Euharistie.

SINCEL **SINGHEL** (σινκελλος — *sinkeilos*) — grad monahal acordat de episcop (chiriarh) la recomandarea Consiliului duhovnicesc al mănăstirii respective, unui monah pentru evidențierea meritelor acestuia. Astăzi este doar un grad onorific, dar în trecut

(pană prin sec. X-XI) sincelul era un fel de consilier al episcopului după moartea cărui putea să ocupe scaunul episcopal rămas vacant. Această favoare revenea *protosincelului* adică celui mai vârstnic (dacă erau mai mulți sinceli).

SINCRETISM (*sincretism religios*)

amestec de credințe de proveniențe diferite contopite într-o singură religie. Exemple de *sincretism religios* găsim în perioada elenistică (323-33 — î.Hr.) când pătrund în Grecia cultele orientale cum era cultul zeitei Isis și al zeului Serapis, vechiul rege egiptean Osiris, reprezentat în religia greacă de Asklepios. *Sincretism religios* îngrelează apogeul în epoca romană începând din anul 51 î.Hr. pregătind stărsitul religiei romane. Acum apare o amestec de credințe și ritualuri orientale cu credințe și rituri greco-romane în care predomină elemente astrale din religia străină, incorporate în *mithraism* (de la zeul persan Mithra), cult predominant și aproape unic spre sfârșitul religiei romane. Filozoful stoic Platon, în frunte cu Platon, contribuie și el la constituirea acestui *sincretism*. Un exemplu de religie *sincretistă* azi este *Islama* mai care și a constituit doctrina din Biblie și Talmud, din creștinism de la perși și din vechile credințe ale arabilor.

SINDEREZA v. *Sintereză*

SINEDRIU (de la gr. σινεδριον — *synedron* — *sfat* adunare, *senat* — a evrei *sanhedrin*) — era tribunalul religios mezeic format din adunarea șefilor religiei mezeice care se ocupa de organizarea cultului, a învățământului religios și de împărțirea dreptății. *Sinedriu* era compus din 72 de membri,

împreună cu președintele e care purta titlul de *Nas*. (care era de obicei și Marele preot). Clasa e care compuneau sinedrul erau trei: a arhierilor a cărturarilor și a bătrânilor. Clasa arhierilor, în vremea patimilor Mântuitorului, avea în frunte pe Caiafa, marele preot, ales înainte de venirea lui Pilat ca guvernator roman la Ierusalim. Ajutorul lui Caiafa era bătrânul Ana, care fusese *Nas* înainte de a egerea pe Caiafa. Urmașii poșefi ce orăd de familie de preoți care făceau pe rând cu săptămâna serviciul la templu. A doua clasă, cea a *carturarilor* era formată din evreii învățați care interpretau Legea, iar poporul îi numea „rabi”, „raban”. În rândul acestora existau dispute doctrinare care vor duce la dărulul contractului. Una o reprezentau *fariseii* care se opuneau influențelor tenești și străine dar apărau Legea și tradiția fiind reprezentanți ai curentului popular. Spre deosebire de farisei erau *saducheei*, reprezentanți ai aristocrației, foarte conservatori și exigenți din punct de vedere religios, în schimb favorizau influențele tenești (grecești). Cărturarii *saducheei* erau în majoritate preoți, pe când „rabi” erau farisei. Dintre care este cunoscut învățatul Gamaliel, din neamul lui David care, la judecarea lui Iisus, a fost unul dintre apărători. Denumirea printre discipolii lui Gamaliel a fost și Sf. Apostol Pavel. A treia clasă care forma sinedrul era clasa *bătrânilor poporului*, formată din reprezentanții celor douăsprezece semine ale lui Israel pe care Evangheliile îi numesc „capetenile poporului” și cărora le reveneau mai ales probleme de magistrală. Unu dintre aceștia a fost și Iosif din Arimateea, ucenic în ascuns al Mântuitorului, cel care l-a îngropat

pe Iisus (Matei 27, 57-59).

SINERGIE (συνεργία, η *sinergia* ajutor, cooperare) este, în domeniul credinței, acea colaborare tănică dintre harul lui Dumnezeu și voința omului necesară mântuirii. Omul singur numai cu dorința și voința sa nu se poate mântui dar cu ajutorul harului care se dă omului a cererea acestuia prin rugăciuni și Sf. Tăine și cu fapte bune, omul poate dobândi viața veșnică. Sinergia este colaborarea dintre cele două voințe în vederea aceluiaș scop: mântuirea omului. Dumnezeu dorește aceasta, dovadă că poartă și Fiul Său Ieșuș pe pământ în acest scop dar și omul trebuie să dorească și să devedească prin credință și acțiune acest lucru. Sf. Apostol Petru spune: „Dumnezeu ce or mandrie stă împotriva, iar celor smeriți e dă har” (1 Petru 5, 5). Omul singur fără ajutorul harului lui Dumnezeu nu se poate mântui căci: „Toate prin El s-au făcut, și fără El nimic nu s-a făcut din ce s-a făcut” (Ioan 1, 3).

SINGHEL v. Sincel

SINGHELIE se numește actul prin care episcopul, delegă și trimite în numele său pe preot ca să funcționeze într-o anumită parohie. În *Compendiu de drept canonic*, Sibiu, 1868, Andrei Șaguna precizează: „prin singhelie se călăiește preotul care a primit hirotonia, darul exercitării funcțiilor sfinte”.

SINOD (lat. *concilium synodus* gr. σύνοδος, η *synodus* = adunare) în cadrul instituției Bisericii, este adunarea episcopilor (ierarhilor) în scopul de a dezbate problemele ei specifice. Problemele de doctrină și de disciplină (canonică), care stau la baza întregii Biserici creștine, s-au fixat în răstimpul primelor opt

veacului în cadrul celor șapte Sinode ecumenice. Numite astfel pentru că episcopii participau reprezentând întreaga biserică din imperiu, și din Răsărit și din Apus. Sinodele pe care biserică ortodoxă le recunoaște și le respectă històric. După înființarea Statelor naționale Biserica Ortodoxă s-a organizat de sine în fiecare Stat. Astfel s-a organizat și Biserica Ortodoxă Română având ca ierarh suprem Sfântul Sinod, la care participă arhiepiscopii din toate provinciile țării pentru rezolvarea problemelor liturgice, de ordin spiritual, disciplinar și administrativ, precum și a ceea ce păstrăm unitatea dogmatică, calendarică etc. În alături Biserica Ortodoxă Română, ca și cu Biserica ecumenică a Răsăritului și ecleziile Bisericii Ortodoxe. În Biserica Ortodoxă, Sinodul este compus din patriarh și coptotii arhiepiscopali care vicari episcopii episcopii vicari vicari patriarhali. Președintele este patriarhul. Sinodul se întrunește numai o dată anual, iar la nevoie se convoca și sesiuni extraordinare la constanță. Sf. Sinod poartă denumirea de reprezentanți ai clerului (de mare și măiestresc) și nu numai a teologiei.

SINODALITATE — colaborarea între clerici (clericime) și mireni de către mănăstirea ecumenică, sectoare ale autorității bisericești parohiale, parohiale, etc.

SINODICUL, SINODITUL — de obicei pentru cartea de la, registru în care este consemnată starea unei mănăstiri. Fiecare mănăstire va avea o condiție legală de a avea o copie parțială. Fiecare de Sinodal mănăstire sau cartea de la mănăstire. În Sinodul se vor trece numele ctitorilor și al tuturor beneficiarilor mănăstirii cu arătare de

aiul ca dă a înțeles mănăstirea de unii persoane care au contribuit și ca ea a avut a contribuții precum și an. Ca dă a făcut vreo bine acere în mănăstire și de cine anume.

Tratatul de la K. Buc. 1953, p. 4.
Sinodul se păstrează a stăreții.

SINOPSIS *σύνopsis* η *synopsis* — prescurtare, rezumat — carte de studiu prescurtată *br.* — carte de rugămintă catolică.

SINOPIE — expunere succintă a unor probleme care tîrziu istoria. Se numesc *Evangelii sinoptice* pentru trei scrieri de Marc, Matei și Luca, pentru care s'apreciează se pare de evanghelistă. Iar în ceea ce privește modul de înțelegere a vieții lui Iisus și în viața Martinorului, trecuți la acei timpuri pe *sinopsis* Martinorului. Pentru el s'apreciează vechea și nouă pe Martinorului stăruind în rugămintă și pătură. Evangheliul *sinoptice* *Evangelii sinoptice* — mănăstire în care recentă se poate pe *sinopsis* de I. Hristos, pe învățătura Sa, încărcată de simboluri din care reiese divinitatea atîrte epistole și sensul eshatologic.

SINTEREA — se numește și *sinopsis* marea din sufletul nostru, e eternele fire și se numește de obicei *sinopsis* marea de la dispoziția sufletului nostru se a cămăștece e bine și ce e rău.

SINTRON *σιντρον* α *sintron* — în sau scrierile de la, ce scrie — se numește scrierile de la — scrierile de la scrierile de la pe care stă episcopul — timpul în care se scrie Apoc. — scrierile de la Martinorului în dreptul *sinopsis* — se a la mănăstire 12 scaune (sau de o parte și

șase de altă) pe care se așează preții (prezbiteri) și dughisitorii, cei închipaci pe cei doisprezece Sfînti Apostoli.

SION — nume dat Ierusalimului de la „Muntele Sionului” (ună din colinele vechiului oraș, la nord de „scaldătoarea Siloamului”).

SIT TIBI TERRA LEVIS (lat. „Fie-ți țărâna ușoară”) — frază ce se scria în mod obișnuit pe pietrele funerare la romani. Ea avea scopul să ușureze ieșirea sufletului din mormânt, pentru a participa la mesele date de rude în amintirea celui decedat. Aceste mese (ca și parastasele noastre) se dădeau în fiecare an, în ziua de 22 februarie. Familia adunată la masă comună trebuia să lase deoparte toate certurile și nemulțumirile. Cei morți aveau locuri rezervate la această masă. Zeii familiari prezidau masa, sub chipul unor statuete.

SKALOIAN v. Caloian

SLATINA — Mănăstirea Slatina din Moldova (jud. Suceava), ctitorie a lui Alexandru Vodă Lăpușnean (a doua jumătate a sec. XVI) care (călugărul sub numele de Pahomie) este înmormântat aici în biserică. Iuga țica sa Teofana. Restaurată, mănăstirea Slatina este azi unul dintre marile ansambluri monastice cu chilii, artă de ziduri și turnuri și toate anexele necesare.

SLAVOSLOVIE v. Doxologie

SLON, SLONA, SLONIN — forme vechi pentru Pridvor pentru Pronașul bisericii — *slon* derivă de la *sol, sol* (soare), însemnând partea de apăs a bisericii — care este expusă la soare.

SLUJBE bisericesti, *slujbe sfinte* sau *servicii divine* (lat. *officium*, gr. ακολουθία *h* *acoluthia*, s. v. *pozleadevania* = slujbă divină) — se numesc acele rânduri ale sau for-

mulare de rugăciune după care se oficiază cultul public al Bisericii prin care comunitatea credincioșilor aduce lui Dumnezeu prinosul (ofranda, ei de laudă, de cinstit, de mulțumire și de stăvire și prin care cere și obține de la El harul și ajutorul Său). Fiecare slujbă se face cu un scop anume și, de aceea aceste slujbe diferă între ele ca formă, structură și randuială, păstrând însă același *plan* — ele încep cu o *binecuvântare* (formă de introducere), au un *cugetare* (o parte principia) în care se exprimă scopul fundamental al slujbei, respectivelor la stărsit au un *otpuat* sau *aportiv* (o formă de încheiere). Randuiala slujbelor e compusă din rituri sau ceremonii ce se constată la rândul lor din *formete de exprimare ale cultului* care sunt *rugăcuni* (sub formă de moșfte, ecteni) și *formulele sacramentale* prin care se exprimă scopul slujbei respective adică ideile sentimentele și nevoile imediate ale Bisericii — *cântările* sau *imnele oturgice* sub diverse forme — *tropare*, *stihiri*, *conoce*, *canoane*, *catavasi* etc. — care exprimă funcția liturgică a cultului (cinstirea și laudarea lui Dumnezeu), *lecturi* din cărțile sfinte (pericope biblice ca paramei, psalmi, catisme, apostole, evanghelii), din scrierile Sfîntilor părinți (omilii, predici, sinaxare, vieți de sfinți etc.) care ajută la împlinirea scopului didactic al cultului, *acte oturgice* adică gesturi sau mișcări rituale (îngenuncheri, facerea semnului sfintei cruci, vechiade sau procesiuni — ieșiri, binecuvântări etc.) care formează partea ceremonială (rituală) a cultului, *mărturisirea credinței* ca formă de exprimare a cultului (se face prin diferite formule sacramentale și imne, în care se exprimă în formă poetică și pe inte-

lesul credincioșilor, diferite adevăruri de credință, dar mai ales prin Cereș sau Sâmborul credinței). Aceste elemente componente a rândurilor și a belor bisericesti sunt dozate în anumite proporții și se succed într-o anumită ordine, fapt din care rezultă forma sau structura individuală, specifică fiecărei slujbe divine. Astfel, în unele slujbe rolul preponderent îl are rugăciunea, în toate variantele ei (de cerere, de pocăință, de laudă, de mulțumire, etc.), ca de ex. rânduiala împărtășirii (v. Liturghia și Ceașaul). În alte părți ale slujbe predomină *lecările biblice* (ca la Vecernia din Sâmbăta Paștilor, când se face și Liturghia Sfântului Vasile), iar alte predomină rîndurile sau cântările liturgice (ca în slujba Prohodului din Vinea Mare). De asemenea, felul și numărul slujbelor se desubește și prin ordinea și succesiunea formelor liturgice (ex. cananul și amintirile). Slujbele bisericesti se pot împărți în mai multe categorii, după extensivitatea, scopul, locul și timpul în care se săvârșesc. După extensivitate (lungime) sunt trei feluri de slujbe: *maliste* (rânduile) și slujbe divine propriu-zise, care au în plus Apostol și Evanghelie. După timp, loc și scop se împart în slujbe cu caracter *periodic* și cu caracter *oportun*. Slujbele cu caracter periodic formează serviciul divin public al Bisericii pentru fiecare zi liturgică și se fac în ceasuri sau momente periodice și zilnice anumite din timpul anului bisericesc, se repetă în fiecare zi (în mănăstiri) sau în fiecare sârbătoare (în bisericile din exterior) și în succesiune fixă. Din această categorie fac parte Lecările bisericesti (Vecernia, Pavecernița, Mezopotica, Utrenia cu Ceașul I, Ceașurile II, VI și IX). Toate aceste slujbe

corespund funcției liturgice a cultului, adică *au drept scop cinstirea lui Dumnezeu și a sfinților*. Ele au caracter eclesial, fiindcă se săvârșesc numai în biserică și pentru toți credincioși. Slujbele cu caracter periodic se mai numesc și unele de importanță secundară, care cu timpul au intrat în rânduiala Ceașului, ca rugăciunea de dimineață, de seară, de la masă, acatiste și canoane de rugăciune în cinstea unor sfinți. Slujbe cu caracter *oportun*, cu scop *harismatic*, corespund funcției harismatice (sfințitoare) a cultului de împărtășire a harului lui Dumnezeu, ele sunt destinate pentru binecuvântarea și sfințirea diferitelor lucruri, persoane, momente și situații (împreunărit) din viața religioasă a credincioșilor, aghiasmă, steștan, moliftă, acatiste, Tainele Căminului, Hramnic, Sf. Masă etc.). Între aceste categorii de slujbe la reat coharismatice și având în vedere scopul se află *Sfânta Liturghie* (pentru că a adăugala și stă slujba celor mai sfinți, taine săvârșită în beneficiul tuturor credincioșilor — Sf. Liturhie — și slujba celor mai mari lucruri și cinstiri care, prin jertfa liturgică, Biserica o aduce lui Dumnezeu).

SLUJBE PENTRU MORȚI, v. Parastase Moșii de iarnă, Moșii de vară, Rânduială pentru cei morți, Mnarie.

SLUJIRE SACERDOTALĂ (*sacerdotium* — preotie) — slujire preotească, sacramentală, stantă, pe care o săvârșesc preoții în cadrul cultului religios).

SMERENIE — evlavie, cucernicie, smerenie, a înfrângerii, a supunerii (BB, ed. 1988, p. 206).

SMIHA (ebraic) — certificat dat de una sau de mai mulți rabini care atestă ce ui ce dorește

să devină raban, că respectivul și a născut suficientă învățătură spre a învăța pe alți și spre a judeca pe alți.

SMIRNA v. **Drumul tămădiei**

SMRITI (, tradiția) — se numesc scrierile care formează tradiția stantă din literatura indiană. Dintre acestea fac parte cărțile „*Sutras*” (literă înscrisă aforism) — un fel de manual e scoțând în evidență învățămintele tradiționale, privitoare la cult și viața morală. Locul lor îl vor lua codurile de morală și politică, numite „*Satras*” („reguli”, „cărți”). Dintre acestea cel mai cunoscut este „*Manava-Dharma-Sastra*” („Cod Neglor la Manu”).

SNAGOV — Mănăstirea Snagov (m. Iul. I. fev. între București—Ploiești), așezată pe o insulă, într-un lac al lacului Snagov. Datează din secolul XIV. Prestigiu — creștea în vârstă lui Antim Ivireanul — tropolitu-martir care este apoi egumen și memetizato tipografie din teascule, căre a ies printrile cărți de slujbă în limba română, precum și în slavonă și greacă (sec. XVII-XVIII).

SOBOR (slv. *sobor* și gr. *συναξίς* — *synaxis* = sobor, adunare) — sinod, slujbă săvârșită de un număr mare de preot — sârbători creștine în legătură cu praznice împărătești pe care le urmează. Se numesc „sobore” pentru că se țineau la adunările liturgice ale credincioșilor pentru sârbătorirea lor. Aceste sârbători „sobore” sunt: *Soborul Sfinților Ioachim și Ana* — părinți Maicii Domnului (9 sept. (a doua zi după praznicul Nașterii Maicii Domnului) — *Soborul Născutării de Dumnezeu* (26 iul. (a doua zi după praznicul Nașterii Domnului) — *Soborul Sf. Ioan Botezătorul* (7 ian. (a doua zi după praznicul Botezului Domnului) — *Soborul Dreptății*

Simeon și al prorocului Ana (3 febr. (a doua zi după Întâmpinarea Domnului) — *Soborul Sfinților Apostoli* (30 iunie (a doua zi după Sf. Apostoli Petru și Pavel).

SOBOROVANIE v. **Mașlu**

SOBORNİKARIU v. **Kondakartion**

SOFIA, Sf. Sofia — bască v. **Stilul bizantin**

SOLA FIDE — lat. „numai prin credință”)

— doctrină religioasă în protestantism, după care mântuirea omului se face numai prin credință. Doctrina Bisericii Ortodoxe respinge această concepție și învață că mântuirea omului se face prin credință, fapte bune și apăsarea harului Stăntului Duh pe care omul îl primește prin Sfintele Taine și iertarea apăsând prin Sf. Botez, Sf. Mir și Sf. Eucharistie, fără de care nu se poate numi creștin.

SOLFE σωλῆα, σωλῆαζ, σωλῆον

solca, soveas, soleion) sau *chor* — este locul din fața absidei altarului, mai înălțat decât restul parcelei, cu naosul, în dezvoltarea arhitecturii interioare a bisericii. A început să se edifice o suprafață mai mare decât az și era astfel lărgită, încât să încapă pe ea toți clericii inferiori (de obicei foarte numeroși în epoca veche) și tot aici erau scaune pentru laici cărora li se acorda o cinste deosebită împreună cu împăratul și dregătorii împărătești, iar martirizii s-a pasat aici chiar scaunul episcopului. Soveea era îngrădită cu un grilaj scund de metal. Așăzi soveea a rămas doar ca o prelungire de un metru sau doi a postamentului altarului, de care se desparte prin catapeteasmă, cu o înălțime de două tre trepte față de naos. Pe sovee se poate săvârși o parte a Sfintei Liturghii: diaconul citește ecteniele (rugăcuni de cerere), preotul citește Evanghelia (când nu se dăce pe anicon),

arhierul binecuvintează, aici vin credincioșii în fața ei, lor împărătești pentru a se împărtași, aici se randuiesc preoții la slujba înmormântării (când sunt mai mulți). Soleea se mai numește *chor* deoarece în vechime aici stăteau cântăreții care dădeau răspunsurile și slăutele slujbe. v. Naos

SOLOMON — fiu lui David, este primul rege al Israelului care a primit coroana în mod ereditar fiind încoronat de David însuși înainte de moarte și uns rege de preotul Iacov. A moștenit de la tatăl său un stat puternic și foarte întins și a domnit 40 de ani (972-932 î.Hr.). Solomon a făcut din Ierusalim o strălucită capitală, impozabilă în construcții și palate și mai ales cu templul măreț și bogat închinat lui Iahve, devenit simbol al religiei poporului evreu. A reorganizat armata și a construit orașe fortificate. A dezvoltat meșteșugurile comerțului, a reorganizat administrația, a statului și ierarhia funcționărească, a înflorit agricultura. Flota maritimă aduce din țări depărtate mărfuri exotice, aur și cupru, pe care le prelucrau meșteri iscusiți, în cuptoarele de topire a minereurilor. Fauna bogățiilor lui Solomon, a somptuoasei orășenești palate și a marilor întreprinderi s-a răspândit în toată întreaga țară ceea ce atrăgea la Ierusalim soli din toate părțile, pentru încheierea de tratate comerciale și de prietenie. Unul dintre acești oaspeți a fost și faimoasa regină din Saba (v. Saba). După moartea lui Solomon, statul israelit s-a divizat, măcinat de conflicte sociale interne și corupție. Cele două state în care s-a împărțit, Israel și Iudeea, s-au măcinat în războaie fratricide până în sec. VIII, când Israelul cade în robia asiro-babiloniană și cele zece triburi sunt duse

în exil. În sec. VI (anul 586) cade și Iudeea sub caldeenii. De la Solomon (atribuite lui) se păstrează în Vechiul Testament trei cărți canonice care reflectă înțelepciunea și dragostea lui de Dumnezeu. Cântarea Cântărilor (poem alegoric reflectând legătura de credință și dragoste fată de Iahve), Ecclesiastul și Proverbele, cărți filozofice pline de înțelepciune, v. Ecclesiastul Proverbele. **SOMA** — băutură stantă a vechilor indieni, considerată hrana zeilor, fapt pentru care era divinizată în vacism. Se prepara din planta soma din care se storcea sucul și se aducea la frandă zeilor, fie simplă fie amestecată cu lapte, miere, apă și tăna de orez. Era un fel de ambrozee care dădea nemurire zeilor. Soma devine cu vremea o zeitate care tăcea mințile Jandvigoare zeilor și oamenilor, petolind marea și prelungind viața oamenilor. Căsuț *harman* — a pers. antic — soma era considerată leac împotriva morții.

SONORUL — denumire în Ardeal pentru Iptata sau Prohodul din Vinerea Mare în lucrarea *Sonorul ce se cântă de bine credincioși în Sfânta și Mare Vinere la slujba înmormântării Domnului nostru Iisus Hristos*, Brașov, 1939, Bibliot. Academiei Române, 166 057).

SOROACE SOROC (s.v. *suroka*) — termen pentru pomenirea îndvâdia a morților sunt slujbe cu rugăciuni care se fac la următoarele termene: ziua a treia (care corespunde obiceiului zi a înmormântării), ziua a nouă și ziua a patruzecia (la șase săptămâni după moarte), la trei luni, la șase luni, la un an și douăsprezece luni (un an) după moarte, apoi în fiecare an, în ziua morții, până la împlinirea

a șapte ani de la moarte. În unele părți (mai ales în Moldova) se obișnuiește să se facă pomenirea și la 20 sau 21 de zile (tre săptămâni) după moarte, obicei rămas probabil de la romani (pomenirile la trei și nouă zile existau și la grecii antici, iar romanii făceau pomenirea de nouă zile, numită *nevenedine sacrifice*). Despre cultul morților, adânc înrădăcat în tradiția poporului român drept credință os. ne vorbește și documentele istorice și scrierile clasice. Astfel, într-un hrisov din 1466 al lui Ștefan cel Mare către mănăstirea Zografu de la Athos, se apreciază că în schimb danicii prevăzute să se facă Domnitorului „soroacele” după moarte de ziua a treia, a nouă, a douăzeci, a patruzeci, de o amănate de ani și de un an (vezi I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare* vol. I, p. 102). În *Nevea* „Sultanica” de B. De avrancea, citim: „Doamne ferește — brata Ștefan n-a avut parte nici de parastasul de trei zile — Și, pe deasupra, mai va parastase la nouă zile, la trei, și șase săptămâni, la trei, la șase la nouă luni la ani, la ani și jumătate, la doi ani, apoi la doi ani și patru luni. Cine să-i le facă? Astea s-au capetele creștinești pentru mântuirea sufletului, și cine poate la șapte ani scoate oasele din sânul pământului, pentru sfânta moliță. După șapte ani, omul e curat, că e țărăna. Și țărăna cu oasele a necăvântate se vor intrupa în ziua de apoi, măcar ca lacrimă, în fața rânului de lună veșnică” (B. D., *Nevele*, București, 1967, Edit. Lit., p. 27). După interpretarea teologică sau simbolică, se arată că pomenirea morților la trei zile se face în cinstirea Sfintei Treimi, prin care ne mântuim și în amintirea învierii Domnului, în a treia zi, ca o dovadă că cei morți

vor învia (I Corinteni 15: 20). la nouă zile se face pomenire pentru ca cel mort să se învrednicească de părtășia cu cele nouă cete îngerești sau cu cele nouă cete ale sfinților și în amintirea ceasului al nouălea când Domnul a murit pe cruce și a făgăduit talharului răstignit pentru care ne rugăm să aibă parte și morții pomeniți. Pomenirea la patruzeci de zile (șase săptămâni) se face în amintirea înălțării adevrate a Mântuitorului care a avut loc la patruzeci de zile după Învierea Sa), ca tot astfel să se înalțe la cer și sufletele celor pomeniți. Pomenirea la un an se face după obiceiul primilor creștini care prăznuiau în fiecare an ziua morții martirilor termenul de șapte ani e număr sfânt amintind cele șapte zile ale creației. Cărțile de slujbă ale Bisericii noastre Ortodoxe dau și o explicație fiziologică sau naturală, bazată pe analogia cu fazele prin care trece descompunerea trupului omenesc, până la compoziția putrezirei (*Triodul*, în Sinaxarul din sambăta lăsatului sec de carne), v. *Parastase*.

SOSIGFNE v. Calendar

SOTERIOLOGIE (de la ὁ σoterίη — *soter* = mântuitor) — se numește învățătura ortodoxă despre mântuire, v. *Mântuire*, *Anamnetic*.

SOTIR v. Soteriologie

SOVEJA — mănăstirea Soveja (Dobromirna), construită cu cheltuielile lui Matei Basarab în 1645-1646, ca semnal împăcării cu rivalul său Vasile Lupu, Domnul Moldovei. În textul pisaniei, Matei Basarab "nămește „prea iubite frate al nostru”, nume e de *Dobromirna* (savon) înseamnă „bună pace” mănăstirea fiind menită să afirme relațiile statice între

ce doi domni — de altfel, pe trui prea scut
imp Măiașirea scallă n. Arapăa la mănăstire
Seveja pe rău Dobromir. In 646, Mare
Basarab o numește „mănăstirea Domnietate
Dobromirna de a Sevea”.

SPĂLĂRILE RIIUALE — fac parte din
formele de expresie ale cultului. Este conștient
în spălarea mâinilor către sfinți înainte de
receperea Sfinte Liturghiei. Acest ritual
simbolizează curățarea sufletului, ceea ce gândiri
re e după cum se vede din psalmul pe care i
rostește preotul înainte săvars în acest ritual
„Spăla ve întru cele nevinovate mâinile
mele” (*1 Thym. 1*, 1950, p. 13) și după
cuvinte e St. Chiriac Ierusalim. Spălarea
este un simbol că trebuie să vă curăți și de toate
văcate e și fără păcat. Măinile noastre sunt
simbolul faptelor noastre” (I. B. L. C. 1943, p.
750). Spălările rituale erau rânduite după
porunca dată de Dumnezeu lui Moise și pentru
preotii Vechiului Testament.

SPĂȘENIE (*spasenie*) — termen folosit
în vechile cărți bisericești ca înțeles de „man-
tuire” (*Învățătura preșilor pe scrierile
tăine a Bisericii* — *Buzău*, 1902, fila 23 r.). În
înțeles curent este pocăință, smerenie,
recunoaștere a greșelii.

SPERJUR — jurământ fals.

SPIRIDON — biserică St. Spiridon Nou din
București, frumoasă catedrală zidită de
Domnitorul Grigoraș Vodă în 1766 pe temelie
unei vechi biserici. La jumătatea sec. XIX, din
cauza deteriorării, a fost rezidată de Domnitorul
Barbu Ștefănescu și a fost pictată în 1800 de
I. I. Iarșescu. Primul ctitor a adăugat mănăstirea
St. Spiridon din cetatea Trapezona, cumarta
unde acesta a fost episcop în sec. IV. El a
participat la Sinodul Ecumenic (anul 325) și

în disputele trinitare a demonstrat a tuturor
dogma Sfinte Treimi, uand în mână o cărămidă
pe care strângând de degetii cu care Clemente e
compus în focul uto și apa St. Spiridon e
a asemănat simbolul cu unitatea Sf. Treimi.
focul este Tatăl — tatăl este Fiul Care e Să ntr-
pat, iar apa e Duhul Sfânt Care a purtat pe fa-
a apelor la crearea lumii. Biserica St. Spiridon a fost
restaurată după cutremurul din 1977, când a
fost grav avariată.

SPIRIT ECLESIASTIC — conștiință de co-
munitate în Biserica creștină. Spiritul eclesial
a stat totdeauna în raport cu grația de
intensitate în care membrii comunității creștine
s-au integrat în viața liturgică a Bisericii
recreeând Biserica și învârtășindu-se cu
Sfintele Taine. Sfântul Duh sau Sfântul Spirit
cum îl numesc catolicii (*Spiritus Sanctus*).

SPIRITISM — practică ocultă de chemare
a spiritelor morțiori în scop caritativ sau
Reminiscență păgână, vrăjitorie, reflată în sec.
XIX și răspândită în America și în alte țări
practicată și în Vechiul Testament. Sau
cheamă duhurile Sănătate, pentru că este
aspru mustrat de acesta și pedepsit. Biserica
creștină condamnă spiritismul.

SPIRITUAL — ce ține de suflet. *Spiritual-
ism* — doctrină filosofică care să, de fără
materia simaui spiritualismul admite existența
ui Dumnezeu și a supranaturalului, în genera-
ca și nemurirea sufletului și mărtașia lui.

SPIRITUE ALIATE (lat. *spiritus alii*) —
viață spirituală, independentă de materie, care
e și vă valorile spirituale, spiritualitatea creștină,
adică ansamblul valorilor morale creștine care
au influențat viața societății umane în apăsător
ei cele mai importante având ca bază doctrina
creștină.

SPOVADĂ Spovedanie v. Spovedanie
SPOVEDANIE mărturisirea păcatelor ori în fața preotului constituie partea principală a lămurii pocăinței, prin care credinciosul doborândește iertarea păcatelor săvârșite după botez și prin care se împacă cu Dumnezeu și cu Biserica. Spovedania a fost numită și al doilea botez, pentru că lacrimile pocăinței țin locul apei botezului. Taina pocăinței constă din *căință*, sau părerea de rău pentru păcatele săvârșite, *mărturisirea păcatelor*, adică spovedania, *îndepărtarea canonului* de pocăință (numit *epitimie* sau *ecrare*) dat de preot, *duhovnic* (preot, care a primit mărturisirea), *dezlegarea* sau iertarea păcatelor pe care o dă Sf. Duh prin duhovnic. Spovedania sau mărturisirea păcatelor se face ori de câte ori credinciosul creștin își simte sufletul împovărat de păcate; de dator a lui și conform poruncii a patra a Bisericii, mărturisirea păcatelor trebuie să se facă de patru ori pe an, adică în cele patru posturi din cursul anului bisericesc (al Paștilor, al Crăciunului, al Sfintei Mări și al Sfinților Apostoli Petru și Pavel). După fiecare mărturisire urmează și împărtășania (dacă preotul dă dezlegare). Rânduială mărturisim este cuprinsă în cartea de slujbă bisericească numită *Molitfelnic*. Orice credincios este obligat să se spovedească cel puțin o dată pe an (în postul Paștilor numit și Postul Păresimilor sau Patruzecimii). Preotul duhovnic este obligat prin canoanele (legile, rânduielile) bisericești să păstreze secretul spovedaniei. *Regulamentul de disciplină* al Bisericii Ortodoxe Române prevede înlăturarea din preoție a duhovnicului care a trădat secretul

spovedaniei) și clericii (diaconi, preoți și arhieri) sunt obligați să se spovedească. Numai copiii până la șapte ani nu sunt supuși la obligația mărturisirii, ci primesc Sf. Împărtășanie fără spovedanie.

STARET v. Mănăstire Egumen

STAVROFOR purtător de cruce, rang onorific acordat unui preot.

STAVROLAȚII sau **CHAZINGARI** (σταυροῦ ὁ = stavros = cruce și chaz armean *chazus* = cruce) — iconoclaști, dușmani ai icoanelor, dar adoratori ai crucii, al cărei cult au exagerat până la idolatrie. Sinodal VI. de la Niceea (787) și cel de la Constantinopol (869) formau cază doctrina Bisericii privitoare la cultul Sfintei Cruci și a sfinților icoane, precizând că cinstirea lor trebuie să fie egală (ca și aceea dată Sfintei Evanghelii).

STAVROPIGHIE, v. Mitropolit, Samovlastie

STAVROPOLFOS — biserica de pe strada din spatele fostului palat al Poștelor (azi Muzeul de Istorie Națională), din Căminul Victoriei a fost zidită în sec. XVIII (anul 1722) de arhiepiscop Ioanichie (vezi ruinele unei biserici mai vechi din sec. XVII), restaurată de arhitectul Minculea la începutul sec. XX (anul 1904). Biserica și-a păstrat stilul brancovenesc care, dă o mare frumusețe.

STĂLP v. Rugăciunile pentru morți
 slujba religioasă care se face mortului acasă, imediat de înmormântare, sau pe drum, și care constă în citirea unui mare număr de pericope evanghelice (11-15). v. Pericope

STEAUA sau **STELUȚA** (αστήρ ὁ = astir, astericus = stea, at

stella, s.v. *vrenzdu* cum se mai numește în vechile cărți de slăvă) — este un obiect liturgic format din două arce, în formă de semicerc, onte la mijloc (sus) printr-un cui (surub) sarmontat de o mică cruce sau stea. În așa fel încât stelăța să se poată închide și deschide după vese. Stelăța se așază ca o mică boltă peste Sf. Disc. după ce s-au așezat pe el Darurile (Agnelul și Mîndele, prezînte a Proskomidei. Peste stelăța se pune acoperământul cu care se acoperă Sf. Disc. imediat când astfel atingerile se perșăntă de Sf. Daruri. Se crede că toată rețeta necrutată datează de prin secolul XII-lea (când pomenește de ea patriarhul Sifronic al Ierusalimului). Stelăța simbolizează a Proskomidei steaua care a călăuzit pe magii a Betleem, vestind Nașterea Domnului de a Heli această interpretare reiese și din formula biblică rostită de preot: „Caută așază steaua peste disc — steaua — a venit și a stat deasupra unde era Prîncipul” (Matei 2:9). După Volokol Mare (ieșirea cu Darurile) steaua are alt simbol: pecetea pusă pe mormîntul domnului.

STEHARI DIN MAMVRI — loca — nec Avraam și a așezat cortul la venirea lui în Canaan, în punctul Hebron. Aici la stejarul din Mamvri s-a arătat Dumnezeu sub chipul a trei călători, semnificative a primei arătări a Sfîntei Treimi. Această temă a Sf. Treimi este redată sub chipul a trei îngeri în vizită la Avraam la stejarul din Mamvri de către marele poet rus Rublev (sec. XVI). În icoană celebră

STIHAR (στοιχηριον — *stoharion* lat. *telarius alb*, *alborarius*) — este un veșmânt liturgic în forma unei cămăși de noapte cu

manecă largi acoperind corpul de la gât până la glezne, avându-și originea în tunica lungă până la glezne pe care o purtau preștii Vechiului Testament (ieșire 39:23). Denumirea de stihar provine de la dungile sau șiruri de purpură brăderetă care erau împodobiți și care se numeau stihari (στοιχοι — *stihoi* lat. *clavi*). Deși stiharul este un veșmânt liturgic comun tuturor clericilor el prezintă unele deosebiri după formă și culoare. La diacon stiharul este un veșmânt exterior cu maneci largi și ca mare — general — albă a preotului și arhierului stiharul devine un veșmânt interior deoarece peste el se îmbracă a preotului felon (stihătar) iar a arhierului sacosul și mantă a Cuvărea albă a stiharului simbolizează curăta și spiritua a persoanelor sfînte care îmbracă așa cum arată și vedenia din Apocalipsa Sf. Ioan (Evangelist) cap. 1:13-4:1-6:1). Vedenia lărată pe Domnului: „I — slăvească înconjurat de 24 de tătari și de stihomartiri îmbrăcați în haine albe și lungi. Deoarece tătarii și fecuor rugăciune închipite pe rugeri stiharul simbolizează strădăuirea și curăta și spirituală a ingerilor care apar adesea arătați în veșminte albe și strălucitoare (ex. ingerul ce s-a arătat femeilor mirătoare a mormîntului la învieri). Stiharul este îmbrăcat în timpul slujbei Sf. Cătăgheș a tuturor serviciilor divine în biserică de către toți sfînșii slujitori.

STIH, STIHIRĂ, STIHURI — sunt forme ale poeziei mnografice într-o formă cantărilor biservicii din cultul creștin ortodox. Sub titlul στοιχηρον — *stihara* de la στοιχος — *stihos* = șir — tre stih sau vers — numită și tropar — este o compoziție mnografică în formă

de versuri sau strofe, grupate în serie (numite și tropare în serie) care se cântă la Vecernie (la „Doamne strigat-um!” și la Stihovăna, sau în rândulăla unora dintre Sfințele Zăne și ierurgh). Se numesc stihuri pentru că la origine sunt ca structură externă 1) versuri sau strofe, dar și pentru că ele sunt precedate de câte un stih sau verset din psalmi care se cântă recitativ și care reprezintă de fapt restul din psalmi ce se cântau odinioară în întregime și care au fost înlocuite cu timpul de stihuri ale poeziei imnografice mai nou introduse în cult. După conținutul lor, aceste stihuri (tropare) în serie sunt foarte diverse, stihurile Învierii, stihurile Crucii și ale Învierii, stihurile Născătoarei de Dumnezeu, stihurile Sfinței Treimi etc. Cele mai vechi stihuri (tropare) au intrat în uzul liturgic din sec. V (ca stihurile anatocești aparținând imnografului Anaclie, patriarh al Constantinopolului și care se cântă la Vecernie și laudele dăimnozești etc. preamăresc patimile, pângăritarea la iad și Învierea Mântuitorului).

STIHIE — forță oarbă a naturii — rezistibila distrugătoare dar rău nălucă

STIHOAVNA sau **APOSTIH** — το ἀποστή — *la apostolia* — este o cântare în cadrul serviciului din a Vecerniei care urmează după ectenia cererilor, stihovăna este formată dintr-o serie de stihuri — strofe sau tropare (patru sau cinci), dintre care a doua și a treia sunt întotdeauna precedate de câte un stih. Acest stih poate fi un verset din psalmi care se cântau odinioară în întregime — acest moment al Vecerniei. Cu timpul se intercalează strofe din noua poezie imnografică creștină, iar din vechii psalmi n-au mai rămas decât câte

un stih sau două care preced stihurile a doua, a treia, a patra.

STIL (stil vechi, stil nou), v. Calendar

STILURI arhitectonice ale bisericilor — în Răsărit — stilul *bizantin*, în Apus — stilul *basilic*, *romanic* și *gotic*. *Renaștere* (Renaissance), *baroc*, *renouo ne-richtend*.

1. STILUL BIZANTIN în arhitectura bisericească — este o evoluție a stilului bazilical specific primelor epoci de cult creștin (v. Biserica, stilul bazilical, în formă de navă simplă sau menținându-și forme evoluale în Apus, pe când în Răsărit începe a fi înlocuit (de prin sec. VI) printr-o artă nouă — arta bizantină, ale cărei prime monumente arhitectonice (biserici) din Asia Mică și Sf. Sofia din Constantinopol) nu sunt de fapt decât niște bazilici cu cupole. Stilul bizantin este rezultat din amestecul elementelor clasice elen-stice și cele orientale în arta constructivă, venite prin intermediul Siriei și Asiei Mici din Persia, Mesopotamia și Armenia, unde sunt specifice construcțiile de plan central (poligonal, octogonal, cruciform rotund etc.) și cupola — cunoscând dreapta, atât în plan orizontal cât și vertical și — unghiurile drepte ascuțite, ale tipului basilical, încep să fie înlocuite cu cea a ovală, curbă sau în formă de arc (în cerc perfect, semicerc), specifice arhitecturii orientale. Linia curbă și zidurile rotunde, care apăreau la basilică numai la absida altarului și la arcutele de rezau canelile colanilor interioare se înmușesc acum pereții crepiți sunt alternanți cu pereții rotunzi (abside) sau cilindrici (nemicile) nu numai la altar, ci și la zidurile laterale lungi, iar sistemul de acoperire al basilicilor cu plafon plat este înlocuit cu acoperșul bolnat sau bolnat, fie sub forma bolilor cilindrice,

Notre Dame din Paris (în stil gotic) Justinian a construit-o pe locul alte baze biserice, numită tot Sf. Sofia și care fusese ctitoria lui Constantin cel Mare (sec. IV), dar pe care o distrusese un incendiu în 532. Mândru de frumusețea ctitoriei sale, se zice că Justinian ar fi exclamat la terminarea ei: „Te-am învins, o Soomoane!” (referire la templul mareț pe care Solomon îl înălțase la Ierusalim, în sec. X î.Hr.). Sf. Sofia este o **mensă** basilică, cu baza aproape pătrată (77 x 71,70 m), al cărei interior este împărțit, ca și la vechile baze biserice, în trei nave: una centrală, mai mare, cu absida de răsărit a altarului, iluminată de trei ferestre și două nave laterale mai înguste, deasupra cărora se înalță două etaje de galerii. Deasupra navei centrale se înalță o cupolă acadrată de două semicupole (la răsărit, și la apus) și de alte șase cupole mai mici. Măreția acestei baze biserice o constituie cupola centrală, minune arhitectonică, prin mărimea și înălțimea ei (diametru de 31 m și înălțimea de 54 m), încât pare suspendată în văzduh, iluminată de cele patruzeci de ferestre care înconjoară baza. Baza e susținută de patru arcuri puternice sprijinite pe plăștri de marmură, acuși se crede, din templul Dianei din Efes. În interiorul navei centrale și la galeriile laterale se află încă peste 100 de coloane de marmură, aduse tot din Efes și din templele lui Aurelian de la Roma. Pereții bazei biserice sunt acoperiți cu marmură multicoloră și mozaicuri de aur, iar mobilierul din fildeș, aur și argint, împodobit cu pietre scumpe, sculptura artistică masivă, totul contribuind la atmosfera de fast și strălucire, ce o caracterizează. Aspectul inițial al acestei biserice s-a schimbat din cauza vicisitudinilor istorice. Ea a avut de suferit în

primul rând din cauza unor cutremure care au prăbușit în 558 cupola centrală, refăcută în 562. Pentru consolidarea zidurilor exterioare s-au adăugat contraforți (sec. X). În sec. XV (anul 1453), după cucerirea Constantinopolului de către turci, biserica a fost transformată în moschee. La cele patru colțuri s-au ridicat minarete, iar pe cupola centrală s-a înălțat semiluna. În interior, peste mozaicuri s-a întins vopsea și pereții s-au acoperit cu versete din Coran. În 1847 (sub sultanul Abdulah Mecid), biserica a fost restaurată de arhitectul italian Fossati și a rămas monument istoric. Stilul bizantin reprezentat în această primă fază (sec. VI) de bazilici cu cupolă, ce păstrează galeriile de deasupra navelor laterale, care vor dispărea în epoci următoare, se remitează acum la Grecia (ex. biserica Sf. Sofia din Tesalonica). Sf. Apostoli, Sf. Trina din Constantinopol și al. Arta bizantină va avea o perioadă de decadentă în epoca iconoclastă (sec. VII-IX), după care începe a doua ei fază de înflorire, care va dura până în sec. XII – epoca împăraților din dinastiile bizantine ale Macedonenilor și Comnenilor (867-1057, 1081-1185). Liberat de orice influențe din afară, se va dezvolta acum, în epoca a II-a, **stilul bizantin pur**, dominat de teologie și monahism. Bisericile vor avea dimensiuni mai mici, păstrând însă vechiul plan de cruce greacă (+), și lungul braț al răsăritean și mai ales pe cel de vest al crucii (†) pentru lungirea naosului, esențial astăzi din forma de cruce înscrisă în pătrat (ex. Sf. Sofia și al.). cupola este înălțată cu ajutorul turlei cilindrice sau poligonale, se ridică cupolele a fața bisericii apar arcade se împușnează stâlpii din

interior lărgind spațiul, iar tavanul se înalță. Se decorează pereții exteriori (taiantă și cărămidă aparentă, rozete, brâuri), se înalță contraforturi spre a susține zidurile apăsate de cupolele grele și numeroase. Monumente reprezentative din această epocă: Biserica Nouă (*Nea basiliki*) din Constantinopol, zidită de împăratul Vasile Macedonianul, replică la Sf. Sofia, zidită de Iustinian. Biserica *Nea* va deveni modelul clasic al bisericii bizantine, servind ca model constructorilor care vor urma, a fost distrusă de turci după 1453, ca și alte biserici din Constantinopol care au fost transformate în moschei. Stilul bizantin specific acestei faze va deveni normativ pentru Ortodoxia răsăriteană, iar în Apus, o capodoperă a acestui stil este biserica San Marco din Veneția (sec. X-XI). Sicilia va deveni o adevărată provincie a stilului bizantin al acestei epoci, zidindu-se aici biserici în acest stil la Palermo, Messina, Cefalonia, insulele Torcello etc. Se construiesc biserici cu cupole și în Franța, Rusia, Armenia (sec. XI). **A III-a etapă** de dezvoltare a stilului bizantin începe după cruciade (sfârșitul sec. XII), pe timpul împăraților bizantini din dinastia Paleologilor și Contactul nu va până la căderea Constantinopolului (1453). În această etapă, stilul bizantin este adoptat de popoarele ortodoxe din Balcani, căpătând specific regional prin crearea unor tipuri noi, diverse și originale (ca la biserica Sfinți Apostoli și Sf. Ecaterina din Tesalonica, sec. XIII-XIV, sau de la Muntele Athos, biserica Pantocrator și altele). iar la San Marco, bapsteriul — Veneția etc.)

STILUL ATONIT, care se dezvoltă în Balcani (la sârbi și bulgari) manifestă o tendință de revenire la stilul bizantin cu forme mai

vechi (traditionale) caracterizat prin construcții de biserică de proporții mai mici, cu două abside laterale, altar triconic, cupole mici, ridicate pe tambururi înalte și zvelte, nartex dublu (v. **Nartica**), surmontat uneori de un turn cioplit în stil romanesc și precedat de un portic, preocupare pentru *decorarea fațadelor* prin alternarea materialului de construcție (piatră și cărămidă), sculpturi la chenarele de uși și ferestre, utilizarea fațetelor pentru decorarea zidurilor exterioare (influență venită prin turci de la italieni și arabi). interioarele sunt și ele cu decorată foarte bogate. Caracterele sunt: mănăstirea Hilandar din Athos (sec. XIII), bisericile din Serbia: Pavla pelbar, sec. XII; Nagorice no. Mateici (cu 5 cupole), Studenica, Desnovo (toate din sec. XIV), Ravanica, Crusevac, Fruška Gora — masiv munteș cu 12 biserici mănăstirești, toate din sec. XIV-XV, în Bulgaria, biserica din Borana, sec. XIII, Trapezita, Târnovo (sec. XIX) și altele. **Stiluri arhitectonice la bisericile românești**

2. STILUL RUSESC — cu specific propriu, este stilul bizantin care din sec. XIV înainte suferă puternice influențe nordice (scandinave) și orientale (mongole, armene, georgiene și persane). Se caracterizează prin *mulțimea și varietatea formelor cupolelor* (semicerc, glob, oval, butoi, pară, ceapă etc.) și a *turlelor* (ate. înguste înalte ca minaretele turcești, ca de ex. Biserica Sf. Vasile din Kremlin, care are 17 turle). *decorația* variată a *fațadelor și acoperișurilor* cu ornamente din fațetă, pietre multicolore, zi grăve și frapante (găben, roșu, verde, alb, albastru), *sculpturi* ornamentale (orientale și apusene), pilășiri și brâuri pentru decorarea fațadelor etc. Arhitectura

bisericească rusă ajunge la apogeu în sec. XVI, când elemente de stiluri vechi bizantin se contopesc cu influențe apasene (Renaștere gotică, baroc). Reprezentanți pentru stilul răsesc sunt bisericile (spenia Adormirea) din Moscova (sec. XIV), Blagoveșteask (Blagoveștenia sau Blagovestire din Moscova, sec. XVI) având 9 cupole. Sf. Vasiliu Blaghenai (Sf. Vasile) din Moscova având 7 turle (sec. XVI), și forta a țarului Ivan cel Groaznic, și tot în Moscova, Sf. Iva Bogoslov (sec. XV-XV) cu influențe mongole. v. Stil arhitectonic bisericesc la români

II. STILURI ARHITECTONICE ALE BISERICII ORDIN API S basilica, romanic, gotic, Renaștere, baroc, rococo.

STIUL BASILICAL (cu *basilica* de la gr. βασιλική = *basilikh*, care înseamnă caș împărească de la βασιλεύς = *basileus* = rege, împărat) este cel dintâi stil arhitectural în care s-au construit biserici creștine, atât în Răsărit cât și în Apus. Basilicile erau la păgâni ed. t. ci. publice în care aveau loc intrările în cetăți, poliție, judecăt. asemenea construct. au servit și primelor creșt. în ca locașuri de adunare de u. Jc. numele de basilica s-a dat și primelor biserici creștine, începând din epoca lui Constantin cel Mare (sec. IV). Aceste basilici creșt. le aveau forma unor salii dreptun. care la gr. se împarte în trei sec. u. = longitudinală c., numite *naosuri* (nave), despărțite între ele prin corbani, unte la partea superioară prin arcu. Longitudinală c. cadu o ter. sau prin grăzi orizontale (arcu. nave epistylina), de le. n sau piatră, care susțineau plafonul. Nava din m. loc era a altară și mai mare decât celelalte. Era c. mai îngustă și mai scundă. Intrarea se făcea printr-un capăt al

sălii iar în celălalt capăt era o încăp. semi-circulară (f. idă) în mltă *abidă* (αψιδή) = *apsis*) sau *concha* (κογχή) = *congh* = scoică), în care pe o estradă (εξέδρα, = *βήμα*, τό = *extepla vima* = un loc mai înalt) se afla tribuna oratorilor, judecătorilor. Element. decorativ a interiorului îl constituie decorul sculptural al corbanelor. Fiecare corbană se compunea din *bază* (soclu), *calobatul* sau *fusul* (corpul principal) și *capitelul*. Sculpturile care împodobeau capitela aparțineau una a din cele tre. stiluri ale artei clasice grecești și romane: *doric* (cel mai simplu, în forma unor inel. se scobite la bază și având deasupra o formă de pern. turtită acoperită cu o placă) *ionic* (în care sculptura forma două volute sau linii curbe învartite în formă de vâlc) *corintă* (cel mai împod. b. t. având forma unor coș. încon. arat. cu două rânduri de frunze de acant. peste care se arcu. esc două volute). Uneori și tavanul era sculptat iar pereții erau acoperiți cu picturi în frescă sau mozaic. Pardoseala era din lepez, de marmură sau din diferite or. mozaic cu ornamente geometrice, florale, animale etc. Constantin cel Mare a dăruit creșt. lor unele din aceste clădiri care au fost transformat. în locașuri de cult, făcându-se doar unele mod. f. c. n. abs. ca semi-circulară a devenit locul altarului iar tribuna oratorilor a devenit *cathe-dra* sau *jețul* episcopului care prezida adunările de cult, iar în jurul lui au fost așezate în semicerc scaunurile preoților c. = turghislori (slu. turci ai Sf. Liturgh. împreună cu episcopul), formând *syntronul* sau *presbiterul*. Cu timpul, altarul s-a despărțit de restul sălii printr-un gr. l. o. care a devenit catapeteasma (v. Biserica). Locu-

din fața absidei, mai întâi s-a lărgit și a devenit *voieea* (v. Solee). Restul s-a devenit ocul credincioșilor numit *naos*, iar la capătul dinspre intrare s-a făcut *pronaosul* (*vestibulum*) rezervat cateliumic-nilor (v. Catehumeni). Cu timpul, la partea de la intrare s-a adăugat o încăpere, o tindă numită *nartex* sau *parau* s pentru ca pe peretele fațadei de la intrare era zugrăvită coana lui Adam și Eva în rai (simbolizând deea că raiul cel pierdut se regăsește în biserică lui Hristos). Cu timpul, pe lângă bazele de origine păgână amenajate în biserici, s-au construit și *basilici creștine* destinate anume ca locașuri de cult, construite după planul și forma basilicilor greco-romane care au dat naștere *stilului basiliical* numit și *stilul vechi creștin* în arhitectura bisericească. Împreună cu modelul existent, *basilica creștină* nu devine o copie, ci reprezintă *rezultatul* unei evoluții care a urmărit etapele dezvoltării cultului creștin adaptându-se nevoilor acestora începând din sec. IV, la dezvoltarea noului stil al basilicilor creștine au contribuit și *trăsăturile locale* deosebite prin variante arhitectonice și decorative. Apar astfel două tipuri principale de basilici: unul *oriental* și altul *occidental*. *Tipul oriental* (în Asia Mică, Armenia, Mesopotamia, Siria, Egipt) se caracterizează prin înlocuirea planului dreptunghiular cu navele laterale au bolte semicirculare, iar uneori nava centrală are o cupă. Se observă tendința spre forme rotunde (*tipul rotund*) — construct central, rotunde sau octogonale, cu acoperis boltit, înalte pe mormintele martirilor în primele veacuri creștine și basilici cu cupă (care vor face trecerea la stilul bizantin) având fațada

monumentală flancată de două turnuri puternice (de influență siriană și trece mai târziu în arhitectura bisericii or apusene). Căminalele din interor s-au transformat în praștiri masive de piatră pentru a susține planina greu sau zidar le laterale. Cele mai multe din bisericile creștine din Răsărit au fost distruse (în sec. VII de arabi și mai târziu de turci și chiar de cruciați). Ruinele lor au fost scoase la iveală prin săpăturile arheologice (sec. XIX-XX). *Tipul basiliical occidental* (basilica latină) continuă să păstreze planul lungunghiular cu galerii deasupra navelor, cele mai vechi aveau altarul spre apus și intrarea spre răsărit până în sec. V (ca la Santa Maria Maggiore din Roma) data din sec. IV. Elementul specific basilicilor occidentale este *transseptul sau chalcidicul*, adică nava transversală (între altele și naos) care atenuează lungimea exagerată a edificiului. Acest transsept dă basilicii forma de T (cruce latină). Altarul nu se mărește și sub el se zădesc cripte funerare. De aceea au fost scoase din altar scenele crucii și așezate pe sclee, care s-a întins spre interiorul naosului. În Italia (la Roma și Ravenna) s-au păstrat multe din vechile basilici creștine. Sf. Pavel Fuort de Mara (din afara orașului), din Roma (zidită de Constantin cel Mare, sec. IV, refăcută, în urma unui incendiu după vechiul plan), Sf. Ioan din Lateran, teritoriul lui Constantin și refăcută în sec. V (XVII, XIX). Basilica Sf. Sabina, sec. V, care și păstrează aspectul inițial, ca și basilica Santa Maria Maggiore zidită în sec. IV de papa Liberius și refăcută în sec. V de papa Sixt I, vestită pentru mozaicurile sale) și a. Același tip basilical aparțin și basilicele din nord-Egiptului

sunt termale tot în formă de arc rotund, cu bogate ornamente și vitralii din sec. XI. Din monumentele reprezentative ale stilului romanesc mai păstrează restaurate, în Franța Capela Palatului din scria palatului Carol cel Mare, anul 805, biserica mănăstirii benedictine din Cluny (cea mai mare biserică creștină a epocii (sec. XII), cu cinci nave, două răzlece, altar cu deambulatoriu și cinci capele razante (distrusă în 1890 în Revoluția franceză: biserica Saint Germain din Tournai), Saint Pierre din Moissac etc. În Anglia Capela Sf. Ioana a turnului din Londra, biserica din Canterbury, Winchester etc. Asemenea biserici s-au ridicat și în Bulgaria, Olanda, Suedia, Danemarca, Austria, Spania și Portugalia: biserica Sf. Iacoh din Santiago (unde se pretinde că se află moaștele Sf. Iacoh Apostolul, în realitate construcția romană s-a dezvoltat mai puțin). Avem catedrale din Pisa (sec. XI) biserica Sf. Paul cu faimosul turn înclinat Modena, Parma, Florența biserica San Miniato al Monte (sec. XI-XII). Stilul romanesc a fost adus de cruciați în Răsărit (Cipru, Rusia), ex. Biserica Sf. Moritz din Ierusalim recădind de cruciați în sec. XII și în noi în Ardeal s-au construit biserici în acest stil de către sașii catolici (ex. Catedrala catolică din Alba-Iulia, biserica Sf. Mihail din Căsnădoara, din Căsnădoare, Noua Săsesc, Sebeș etc.) În stil romanesc s-au construit și biserici ortodoxe.

3. **STILUL GOTIC** (*gothic* = *arcat*, *arcuit*, *arcuat*, este un nou stil arhitectural care apare în Franța (sec. XII) și va înlocui stilul romanesc tardiv, de tranziție spre gotic, ce se cufundase deja în regiunile din nordul Franței (Le-de-France), unde se ridicaseră biserici romanice

cu turnuri foarte înalte și ascuțite. Este numit și *stilul german* pentru că va atinge apogeul dezvoltării în Germania. În perioada romanică, bisericile cele mai importante erau *abatele* (biserici mari ale mănăstirilor) și ordinele (calugărești). În gotic sunt *catedralele*, adică mari biserici din orașe în care se află o *catedra* (scaun) sau *sedea* episcopului. Ele sunt subvenționate de creștinii obișnuiți, patronate de clerici episcopi și de suverani (Plantageneti, Lucovici etc., Poitiers etc.) și construite de corporațiile de meșteri ambulanți, din care vor rezulta mai târziu acele asociații de zidari liberi ce se vor numi Francmasoni. *Specificul stilului gotic* ca și în cel romanesc este planul bisericii în formă de cruce latină (+), dar construcțiile sunt foarte mari, zidurile masive din romanice sunt înlocuite cu ziduri mai subțiri, mai înalte spre înălțime de contratorți în formă de propitor îngust și înalți (arcuri butanate), care sprijină greutatea bolților. Într-ede, în marile catedrale se construiesc capele laterale cu pogorâre de statui și sculpturi pe zidurile contratorților. Ca și la bază interiorul acestor catedrale gotice este împărțit în mai multe nave longitudinale delimitate prin șiruri de coloane subțiri elegante sau fascicole de coloane. Navele laterale, mai joase decât nava centrală, au galerii deasupra împănătoarele fațade ale bisericilor gotice sunt împărțite în registre (ziduri) trei orizontale și trei verticale împodobite cu rozete de pânză în registrul orizontal de jos al fațadei principale sunt portaluri împănate arc, sculptate și încadrate de frontoane ascuțite cu turnulețe piramidale în unghiuri. Sus, deasupra fațadei sunt ziduri două etajuri laterale, foarte înalte în mai multe etaje în plan pătrat, hexagonal

sau cel general dintre care unul servește drept capotină. Afară de intrarea principală (cu nispă apus) sunt și intrări laterale (pe ambele la ori est și nord). Intrarea de apus e întrădită de un arc umbrărit (sau de o curte pavată) unde, în relief, Medea se reprezenta în misterele regele rase. *Cum interioare* sunt goale este *arcul de intrare* sau *trifid* (spre deosebire de romanica unde avem arcul rotund) rezultat din întretăierea a două segmente de cerc și ogiva sau *bolta ogivă*. Boltă sprânsă pe două arcuri diagonale care se întretaie în punctul de cheie al boltii. Aceste ogive sunt construite dintr-o pată în rețet și sunt independente de boltă pe care o sprânsă. Locul capetelor simple și puse din romanica la boltă la care nădădătură 50 m). Arcurile diagonale intersectate adică ogive și care o susțin și care fiind împărțite în putra sau mai multe compartimente triunghiulare sprânsite pe *nervuri* a totă mătreața cat mai sus a boltilor. Boltile se termină în vârfuri ascuțite în formă de săgeată (*flèche*). În construcție gotice dispune nădădătură de a intrarea (tădă) precum și nădădătură de sub chori, pe care le au biserici de tip romanica dar se mențin deambulatoarele formate din șiruri de coloane iar absidă de a tădătură mai mult poligonale sunt flancate spre exterior de mici capele. Ferestrele sunt foarte numeroase largi terminate în rețetă împărțite longitudinal prin coloane având geamuri multicolore (vitră translucide). Astle interioare foarte amănunțite. Vădătură redau o nădădătură conogrată a stăruie colorate. Suprafața zidurilor e redusă de mult de ferestrele a căror nădădătură creează impresia de spiritalizare a materiei (ex. catedrala din Chartres Franța are 225 de ferestre

cu afe 9 m zădădătură și 9 m rozete mari și mici). În ornata nădădătură interioară dominează sculptura monumentală (statui pe gârde reprezentând figuri umane uneori fantastic). Sculpturile sunt așezate în lădătură pe a tădătură lor sau pe te de coloane de susținere (a dădătură). Totul în interiorul acestor biserici e somptuos și scump mobilierul (banet scaune confesori amvane) paros seală de marmură tapiterii fine vase sacre și oădătură ornate cu pietre scumpe etc. Unele biserici au catedre de covecare orientate vechi de o mare vâdătură (ex. și la noi la Biserica Neagră din Brașov). *Stăruie gotice* cu specifice: bolt ogivă vâdătură ed fier de mare elegantă și echibrucare învâdătură greutatea zidurilor se mătădătură spre cer ca un simbol al aspirat cer spre mătădătură a sufletului om nădădătură a tădătură în sec. XIV prin nădădătură catedrale din Amiens. (Catedrala) Rouen. Saint Quentin și a tădătură evoluat însă în acest secol spre forme exagerat de bogate ornamentate exterioare reducând lădătură zădătură formă de flacără (*flamme*) de unde de nădătură de *stil flamboyant rayonnant* catedrala gotică nădădătură naștere. Dintre cele mai vestite catedrale gotice cităm La Sainte Chapelle și Notre Dame din Paris, catedrala de Reims (a nădădătură regilor Francei), catedrala din Rouen împodădătură cu o dădătură de pată sculptată în stil flamboyant. În Germania, cea mai desăvârșită realizare a stilului gotic este catedrala din Köln (Cologne) din sec. XIII, terminată în sec. XIV e următoare cartărnă de la tădătură nădătură de 166 m. s a terminat abia în sec. trecut. Catedrala abia prin dimensiunile și armonia proporțiilor construcției bogădătură mădătură și varietatea decorului sculptural și

statuar în piatră. În Anglia la Westminster în Londra e biserica abacială sec. XIV-XV, o capodoperă a stilului gotic normand. În Cehia sunt catedralele Sf. Agnes și Sf. Vítus din Praga ș.a. În Italia, reprezentativă e catedrala din Milano (cu fațada terminată abia în sec. XIX), una dintre cele mai mari din lume. Pentru goticul „flamboyant” este Domul din Milano, a cărui fațadă seamănă cu o pădure de turnuri și catedrala Sf. Ștefan din Viena (sec. XIV). Construcții de dimensiuni uriașe și opere de artă arhitectonică și sculpturală monumentală, realizate din marmură scumpă și costisitoare, catedralele gotice din Apus sunt opera colectivă a generații întregi de artiști, fiind construite în decurs de secole.

4. STILI I. RENĂȘTERII (RENAISSANCE) În arhitectura bisericească are ca modele formele simple ale artei clasice greco-romane și se dezvoltă în Italia în cadrul larg al curentului numit Renaștere, care înfloresc în sec. XV pornind din Florența, apoi Roma și Veneția. Se revine la linia orizontală a vechilor edificii creștine de tip basilical, care se va combina acum cu înălțimea stilului bizantin și roman și se va reînnoi la sensul vertical al catedralelor gotice. Planul de construcție este variat: cruciar, dreptunghiular, cruce-form. Arhitectura bisericilor de tip renașcentist de la basilica cu trei nave este de tip cruce-form (cruce greacă cu brațe egale, cu navele laterale boltite și cupolă centrală pe navele de mijloc). Pentru a da cât mai multă lumină interiorului, *corul* (între altar și naos) se lățește, nava centrală se mărește, cea laterală se îngustează, fiind împinse spre zidurile laterale. În centrul edificiului domină o singură cupolă de mari

dimensiuni (*domul*, caracteristic bisericilor Renașterii). Multe ferestre închinate în arc rotund, ovale sau pătrate străpung pereții cupolei, dând lumină abundență interiorului bisericii. Fațadele exterioare ale zidurilor sunt acoperite cu marmură sau faianță colorată. Dispar contrafortii și arcurile butante, iar la fațada principală predomină turnul central (cu cele laterale, ca în gotic). Pictura în ulei, care în Renaștere are mare avânt, devine mijloc decorativ pentru împodobirea interiorului bisericilor. Pictura și sculptura se dezvoltă independent, nu mai sunt numai doar nișe auxiliare ale arhitecturii. Noul stil arhitectonic depășește edificiile religioase care sunt mai puțin decât cele romane și gotice. În stilul Renașterii se construiesc edificii civile (palate, vile, edificii publice etc.). Spre deosebire de artiștii rămași anonimi ai monumentelor din perioada romanică sau gotică, artiștii Renașterii sunt personalități marcante, genuri universale, ca Leonardo da Vinci, Rafael Sanzio și Michelangelo (pictor, arhitect și sculptor). În domeniul arhitecturii bisericești, monumentul cel mai reprezentativ al artei Renașterii este marea biserică a Sf. Petru din Roma (construită în sec. XVI când a fost începută și finisată în sec. XVII). A fost patronată de un șir de papi și realizată de arhitecți, sculptori și pictori celebri, ca Alberti, Bramante, Rafael, Michelangelo, Maderna (care a adăugat fațada la începutul sec. XVI). Are planul unei cruce cu brațe egale, înscrisă într-un pătrat și dominată de o cupolă gigantică (cu diametrul de 42 m). Brațele crucei se termină cu abside, iar între ele se ridică patru cupole mici, și mai scunde. Interiorul, de o bogăție fabuloasă, este acoperit peste tot cu marmură foarte scumpă.

Este cea mai mare biserică din toată lumea creștină are la bază o suprafață de 71000 mp, înălțimea 33 m și are 25 de altare. Incap în ea treizeci de mii de oameni. Biserici în stil renascentist mai sunt în Roma. Biserica Ciesu (la ci susas) biserică Sf. Ignati (1689). Tempietto (monument circular cu cupolă făcută de Bramante), pe locul unde se crede că a fost martirizat Sf. Petru. La Florența avem domul (Santa Maria del Fiore, sec. XIV) cu marea cupolă a lui Brunelleschi, adăugată în sec. XV (42 m diametru) capela Pazzo, biserică San Lorenzo și Santo Spirito, construite de Brunelleschi pe plan basilical, cu plafon drept, din lemn sculptat, aurit. La Veneția biserici: Santa Croce, San Salvatore, San Giorgio Maggiore, Santa Maria dei Miracoli și Sf. Zaharia, alte biserici în aceeași stil mai sunt la Pavia, Mantua, Rimini, Milano, biserică Santa Maria della Grazie, decorată de Bramante, are se află vestita frescă „Cina cea de Taină” a lui Leonardo da Vinci. În Franța, unde, ca în tot nordul Europei, domină goticul până spre sfârșitul sec. XVI, sunt biserici în stil renascentist la Lunéville, Nancy, biserică Saint-Louis (Versailles), catedrala din La Rochelle și altele. În Germania biserica Sf. Mihail din München, biserică iezuită din Köln (sec. XVII).

5. STILUL BAROC, generat de excesul de ornamente, în care degenerază stilul Renașterii ca stil arhitectonic bisericesc, numit și stilul iezuit (încă a fost cultiva de călugării iezuiți, și la numele de la cuvântul spaniol *harrueco* (seacă, perlă asimetrică) adică ciudat, neobișnuit. Acest stil a apărut în Italia ca o reacție religioasă împotriva stilului profan al Renașterii, reacție dirijată de autoritatea

Bisericii Catolice. Barocul a căutat să dezvolte formele clasice din Renaștere și să le amplifice, edificii monumentale, cu fațade fastuoase, turnuri duble, cupole înalte și forme terestre cu forme neregulate etc. În interior se îngustează nava centrală, iar cele laterale aproape dispar. În pictură se renunță la temele predilecte ale Renașterii, teme profane și păgane (nudit și motive mitologice), ornamentația devine în baroc excesivă, cu coloane răsucite, spirale, atele ornate cu figuri fantastice, volute etc. Se îndreptă în direcție se arcuiesc celelalte, bogăția de ornamente acoperă toate suprafețele, astfel încât edificile devin mai mult pretexte pentru conglomerate de ornamente bizare. Luxul și bogăția interiorului impresionează prin rispa de aur, argint, brocarturi și mătăsuri. Artizii reprezentativi ai barocului sunt arhitecții Borromini, Bernini, Longhi, Sardini etc., pictorii Caravaggio (+1600). Monumente religioase în stil baroc întâlnim în diverse țări ale Europei, în Italia: la Roma biserica Santa Agnese (Borromini), capelele Sf. Andrei, Quirinal și Sf. Cecilia, la Florența biserica Santa Maria-Novella și altele. În Franța biserica Sf. Gervais și Saint-Paul (Paris) etc. În Germania biserica Sf. Gaetan din München, catedrala din Passau, în Austria domul din Salzburg și altele. În Elveția biserica iezuită din Lucerna. În Spania biserica Sf. Andrei din Valencia. În Rusia biserica Arătarea Domnului din Leningrad (+1761). În Belgia, în Olanda (Namur) etc.

6. STILUL ROCOCO este o ultimă formă a barocului, exagerat din a doua jumătate a sec. XVIII. Își ia numele de la francezul *rocaille* = seacă, adică rotund, neîncrăcat (numit și *stilul*

permea). Apare în Italia, dar va fi mai cultivat în Franța, mai ales în epoca regilor Ludovic al XIV-lea și al XV-lea, de unde și denumirea de *St. Louis quatorz* și *Louis quete*. Linile drepte sunt înlocuite cu linii curbate, cercul cu ovalul. Este o artă feminizată, cu accente pe a nă-nunțele și rafinamentul decorului, rezultat al lantezei și al capriciului personal al artistului. Arhitectura nu mai are aproape nimic religios, edificiile semănând prea puțin cu biserica. Stilul rococo se manifestă mai ales pe plan laic (palate, mobilier, tapiterii, decorațiuni) și doar câteva biserici. St. Magdalena (sec. XVIII) a Roma, de arhitectul Sardi; biserica Annunziata și St. Clara din Neapole; biserica jezuiților din Veneția și a. în Franța, Oratoriul din Avignon, Capela palatului din Versailles. În Germania, biserica St. Fecioară (Freienkirche din München) și Hofkirche din Dresda; biserica din Munster, Warzburg ș.a. Bisericile se remarcă prin eleganța și bogăția decorului, mai ales la fatade.

7. STILUL NEOCLASICIST în arhitectură, apare ca un aspect al Renașterii târzii. În arta Apusului, ca și stilul baroc și rococo. Neoclasicismul se manifestă însă ca o reacție împotriva formelor bizare și artificiale, în care barocul și rococoul încasaseră puritatea stilului italian al Renașterii (sec. XV-XVI). Manifestând o admirație excesivă pentru arta clasică păgână și spre deosebire de Renaștere, care re creează arta antică, neoclasicismul nu va face decât s-o copieze fidel. Bisericile de stil neoclasic seamănă cu templele antice (coloane, linii drepte), transeptul lipsește (iar absida altarului și reia forma clasică de semicerc (ca în basoreliefele păgâne și creștine din antichitate).

În interior, bolțile sunt decorate cu basoreliefuluri și picturi în frescă. Neoclasicismul a dat opere de arhitectură religioase și laice. Din Franța, unde a apărut și s-a răspândit cel mai repede. Apusul. Un monument religios reprezentativ este biserica Sainte-Genève din Paris, construită în a doua jumătate a sec. XVIII ca un templu grecesc, cu coloane și cupolă înaltă de 80 m, transformată în timpul Revoluției franceze în Panteon național sau mauzoleu. Aici sunt îngropate personalități ilustre ale Franței. Neoclasicismul va reveni la tipul cel mai pur al artei creștine antice, stilul basilical, în care se vor construi în Franța numeroase biserici (Sainte Madeleine Paris, Saint Germain au Layet, Saint Louis din Maçon (Belgia) etc.).

III. STILUL ARHITECTONIC BISERICESC ÎN SEC. XIX-XX. STILURI MIXTE, ECLECTICE, COMPOSITE, rezultat al combinării în aceleași monumente a elementelor diverse, luate din toate stilurile și formele trecutului, ducând la o mare varietate arhitectonică. Ex. bisericile Sacre-Coeur din Paris și Westminster (Anglia), sinteză între stilul sac compozit *romano-bizantin*. În Germania secolului XIX s-a manifestat tendința de revenire la formele pure ale vechilor stiluri arhitectonice bisericesti, în vremea domniei lui Ludovic I, regele Bavariei, care a construit la München capitala regatului său patru biserici în cele patru stiluri: *basilical* (St. Bonifaciu), *bizantin* (biserica tuturor Sfinților în palatul regal), *romanic* (biserica St. Ludovic la Universități) și *gotic* (biserica parohială din cartierul Au). Aceste biserici au fost construite cu scopul de a servi ca modele pentru bisericile viitoare. Astăzi folosirea lor materială este

construcții bisericești ca cimentul și betonul-armat, au dus la unele construcții bisericești ca totul diferite de tradiția acestor edificii (la care se folosea, în trecut, cărămida, piatra, zidul), realizându-se biserici cu aspecte bizare ca de ex. Notre-Dame din Raincy, în Franța sau biserica zgârie-nori din New York, cu 8 etaje, cu 5 capele, zece de camere pentru conferințe, bibliotecă, muzeu și toate dependențele necesare confortului cotidian, un exemplu de modernism în arhitectonica eclesastică este și biserica confesională calvină din București sau în Franța, lângă Lyon, la Cerd, biserica ridicată de arhitectul francez Le Corbusier ș.a.

IV. STILURI ARHITECTONICE BISE- RICEȘTI PE PAMÂNT ROMÂNESC

sunt reprezentate de-a lungul timpului de toate epocile, începând cu *stilul basileical* din epoca paleocreștină (sec. IV) și sfârșind cu *stilul bizantin*, mult diferite ca forme, însă se învârt în jurul a două tipuri de arhitectură bisericească românească. Primele biserici creștine ale căror urme (teme și resturi de ziduri etc.) descoperite prin săpături arheologice, atât pe pământul Dobrogei (Scutia Minor), cât și în alte părți ale țării (la Săcicava, lângă Colea-Olteneș, la Morisena, azi Cenad, în Banat) au *tipul basileical* elementar, cu trei nave de mici dimensiuni construite din piatră având uneori și anexe (baptistere, ermitii sau gropnițe, diaconicoane etc.), erau biserici parohiale sau cimiteriale. Au fost distruse de avari (sec. VII), o dată cu cetățile în care s-au aflat (Tomis-Constanța, Callatis-Mangalia, Axiopolis lângă Cernavodă, Histria-Tropaeum Traian, Adamuriș, Dunogetia-Igrița, jud. Tulcea, Noviodunum-Isaccea ș.a.). În Dobrogea s-au

păstrat și cele mai vechi biserici de *stil bizantin* datând din epoca în care Dobrogea era încadrată ca an ducat al imperiului bizantin (sec. X și a.). Din sec. X datează urmele unor biserici săpate în masivul de cretă de la Basarabi, biserica cu materială de plan pătrat și cupolă din fosta cetate romano-bizantină, (azi satul Carvân-Tulcea) și biserica de la Cetățuia (lângă Niculițea-Tulcea), cea mai veche biserică cu plan treflă descoperită la noi (din sec. X-XI), descoperite prin decanul șapte al secolului nostru. Din sec. XII s-au păstrat resturi de biserici de tip proto-bizantin (bizantine, ce, mai simplu), construite din piatră și cărămidă, cu formă dreptunghiulară, despărțite în pronaos, naos și absida altarului (două biserici, la Turnu Severin). În epoca de început a organizării statelor feudale românești (sec. XIII-XIV) se construiesc la noi, sub influența catolică, câteva *biserici de tip romanic și gotic* (biserica de tip gotic, ca de ex., la Câmpulung Muscel și la Turnu Severin, iar de tip basileical romanic biserica ortodoxă din Câmpulung, care se află sub actuala biserică a lui Negru Vodă și în care sunt îngropate prinii Basarabi). Organizarea statului și Bisericii (sec. XIV) în țara Românească, consacra definitiv *stilul bizantin* ca stil oficial de artă a Bisericii românești organizată ca mitropolie a 359, sub directă dependență de Patriarhia ecumenică din Bizanț. Influența Bizanțului se va exercita *direct* prin meșteri aduși și de la Constantinopol și *indirect* prin meșteri veniți din regiunile ortodoxe sud-estice — Bulgaria, Serbia, Muntele Athos sau din Orient — Armenia, Turcia. De *tip bizantin constantinopolitan* (bizantinul cel mai pur) avem

biserica de zid (patrată și cărămidă) San-Nicoară și biserica St. Nicolae Don-nesc, păstrate până azi în Curtea de Argeș, construite înainte de 1352. Prin mănăstirea schilă-tatea constructiei și prin trumusele fresce (orizontale din sec. XV) biserica St. Nicolae Dămnesc este monumentul cel mai valoros al artei bizantine din țara noastră și cea mai veche dintre bisericile românești păstrate în forma originală. Cuceririle tătacești din Balcani vor face ca influența bizantină să nu mai poată pătrunde la noi în mod direct ci prin intermediul Serbiei și Bulgariei unde se creaseră importante monumente bizantine marcate adeseori ca e. Astfel vor începe să apară pe teritoriul țării noastre biserici de tip *sarbo-bizantin* care sunt: *Enchirizitul* de Nicodim la 1350 azi doar ruine, *Isomona* refectuară în sec. XVI-XVIII, *XV* *Cotha* et lăcașul Mirei cel Bătrân 1386, restaurată și cel mai bine păstrată, ca și *brakel* și *Comneana* din aceeași epocă. Specific ca stilul sarbo-bizantin este sistemul de acoperire a naosului în forma principală (turlă și cupolă) se sprijina pe patru arci mari (două longitudinale și două transversale), având pilastri de susținere adosați adică părădizior, deșcărând astfel tot spațiul din naos spre deosebire de biserică de stil pur bizantin St. Nicolae Dămnesc din Curtea de Argeș la care stâlpii ce susțin boltă se află în interiorul naosului neadosați. Sistemul de adosare va fi de acum generalizat în construcția bisericilor românești. Influențe sarbo-bizantine a fostecate cu influențe de origine turcească, armeană și georgiană vor apărea la două monumente din Țara Românească mănăstirea Dealu și vestita biserică a lui Neagoe Basarab (1512-1521) de

la Curtea de Argeș zidită pe locul vechii catedrale mitropolitane (din sec. XIV). Biserica mănăstirii Curtea de Argeș a fost restaurată în a doua jumătate a secolului XV de arhitectul francez Lecomte du Nouy. Ca biserică de tip sarbo-bizantin e ea cu plan treflat, dar cu extins pronaosul care foarte ăruit la Curtea de Argeș a devenit groșniță din nouă. Această biserică este un monument unic, singular în întreaga arhitectură românească și răsăriteană, atât prin masivitatea și slăbiciunea, cu turelele răsucite, cu mănăstirea, prin bogăția ornamentelor exterioare formate din panouri cu rame de marmură, brău medailor, rozete, cernișe foarte sculptate cu felurite motive mai ales florale. Prin finețea altarelor (St. Muncii) se exercită o a treia fază a influenței bizantine indirecte asupra arhitecturii bisericilor românești în vremea lui Neagoe Basarab care a zidit două monumente de tip *atomit* biserică mănăstirii Snagov (1517) zidită pe locul altarelor mai vechi și fostă catedrală mitropolitană din Iargov și clădirea (și înlocuită cu alta de către Lecomte du Nouy). Stilul atomit, combinație de stil constantinopolitan și sarbesc se concretizează în biserică mănăstirii Snagov, prin păstrarea pilastrilor care susțin boltă naosului în interiorul naosului (pur bizantin ca și St. Nicolae Dămnesc) dar adoptă planul treflat al bisericilor de tip sarbo-bizantin și manifestă tendința de înmăgălire a turelor. Nouă stil atomit se vede aici și în pronaosul în formă de pridvor deschis a început dar închis ulterior și transformat în pronaos. Acest pronaos are ca mijloc de susținere patru stâlpi puternici care susțin o turlă tot atât de mare ca și cea de pe naos. Peste absidă oale altarului (proscop-

indiar și diaconicon) se ridică două turle mai mici. După Neagoe Basarab, în tot cursul secolului XVI se constituie, în arhitectura bisericească din Țara Românească, o școală care se va dezvolta.

1. STILUL VECHI ROMÂNESC sau MUNTENESC Este o școală de meșteri constructori, decoratori care nu mai copiază modele străine, ci pornind de la vechile construcții din țară, transformă elementele străine într-un spirit nou, adaptat gustului, posibilităților și condițiilor locale. Ca urmare, se ridică biserici de mici dimensiuni mai mult la țară, și ctitorii boierești. Ele au, în general, plan treflat, de tip sarbesc mai rar dreptunghiular sau cruciform, pronaos cu o turlă, despărțit de naos prin zid, cu o ușă sau prin colanale, cu naos cu turle și altar semicircular, simplu la început, apoi cu două absidole (proscomidar și diaconicon). Element nou, la început, este pridvorul cu arcade deschise. Ca decor exterior braut medun care înconjoară toată biserica și desparte suprafața fațadelor în două registre decorate cu panouri terminate în arcade, alternanța fașilor orizontale de cărămizi aparente cu fașii de cărămizi netencuite, care înlocuiesc patura, formând compartimente dreptunghiulare, prin cărămizi aparente, netencuite așezate vertical, din loc în loc câte una sau două, alăturate). Câteva dintre bisericile mai importante din sec. XVI, zidite în stil romanesc sunt: biserica Cartea Veche din București ctitorită de Matei Basarab (Cioabăul, înainte de 1559), biserica Cioabăul, înainte de 1559, biserica Mănăstirii Cozia (1542, zidită de Rădu Pais), biserica Mărcuța din București (sfârșitul sec. XVI, 1588-1592) cu unele modificări ulterioare. Ca

ma frumoasă dintre acestea este biserica fostei mănăstiri Mihail Vodă, din București (ctitorită de Matei Basarab, 1591), la care frumusețea sculpturală a fațadelor reprezintă culesența supremă a formelor decorative, folosite până atunci. Alt aspect al stilului arhitectural vechi românesc îl reprezintă bisericile zidite în epoca lui Matei Basarab tip nou de biserică cu plan simplu, dreptunghiular (mai rar trilobat), format din naos fără turle, cu o singură absidă poligonală (la altar), o singură turle ciopotrăită pe bolta pronaosului (ca scară) și pridvor deschis, susținut de coloane circulare sau octogonale. Biserici reprezentative pentru acest stil, în sec. XVII: Arnota (1613), Brebu și Călinești (Prahova), Plumbuita (județul București), Porovragi (Vâlcea), Golești-Argeș și a Deosebită este biserica Stelea din Țargoviște (zidită de Vasile Lupu, 1645) la care se îmbină elementele muntenești cu cele moldovenești (turle cu duble baze, dintre care una stelară, sistem dublu de arcuri pentru sprijinirea turlelor nervuri de piatră în formă de flutur răsucite, chenare cu baghete încrucișate la uși și ferestre, tendință de înălțare). Caracteristici ce vor fi adoptate și de alte biserici muntene ulterioare. Între 1656-1659 se zidește biserica mitropolitană din București, azi catedrală patriarhală (plan treflat, pronaos lărgit cu 12 stâlpi de susținere, patru turle pridvor deschis sprijinit de stâlpi din zid, restaurată în 1966). Stilul romanesc cunoaște o nouă dezvoltare în a doua jumătate a sec. XVII, prin ctitoriile boierilor Cantacuzini: biserica mănăstirii Cotroceni (demolată), biserica Doamnei, Coșca, toate din București, biserica mănăstirii

Sinaia, Fîlpeștii de Pădure-Prahova, Fundeni Doamnei, lângă București, etc. Acestea se disting prin decorația interioară sporită, ca și în exterior, unde se remarcă o bogată ornamentație la coloanele din pronaos și pridvor, și chenarele de la uși și ferestre. În acest nou aspect evoluat artistic al stilului românesc, se află premisele unui nou stil românesc, numit:

2. STILUL BRÂNCOVENESC El înfloarește sub domnia lui Constantin Brancoveanu (1688-1714) și reprezintă maturizarea și desăvârșirea stilului autohton, în arta construcției bisericesti. Cătonale brâncovenesti au plan triconic, cu turlă-clopotniță pe pronaos, pridvor deschis, sprijinit pe stâlpi frumos sculptați și se remarcă prin armonia și eleganța proporțiilor, cu multe podoabe sculpturale de influențe apusene, ale stilului Renașterii. Reprezentative sunt bisericile *Sf. Gheorghe Nou* din București (1707, refăcută în sec. XIX și XX), *Mănăstirea Hurezi*, cu întregul complex arhitectonic (1691 și restaurată ultima dată în a doua jumătate a sec. XX), Biserica palatului de la *Mogoșoaia* (1688, restaurată). După Brâncoveanu, se vor construi și alte biserici în același stil, ca: biserica mănăstirii *Antim* din București (ctitoria mitropolitului Antim Ivireanul, +1716), mănăstirea *Văcărești* (ctitoria lui Nicolae Mavrocordat, 1716-1722), biserica *Cretulescu* din București (1722), biserica *Stavropoleos* (1724-1730), București. Deși sec. XVIII va însemna o epocă de recesiune economică și socială pentru Țările Române, datorită situației politice greie (epoca fanariotă) și care se va resimți și în domeniul artei bisericesti, totuși, în acest secol se vor mai ridica locașuri bisericesti apreciable. Planul de

construcție dreptunghiular sau treflat păstrează noua evoluție arhitectonică din Muntenia, remarcată în sec. XVII aceeași construcție de dimensiuni mai mici (mai ales în mediul rural), dar just și elegant proporționate cu forme și colorit de bun gust în decorul interior și exterior, se remarcă pronaosul lărgit cu turlă de copotniță, pridvor deschis pe stâlpi, fațade decorate cu brâu median, arcade, panouri dreptunghiulare ori medalioane, formate din cărămizi aplicate în tencuială. Asemenea biserici s-au ridicat, în sec. XVIII, numeroase în București: Biserica Scaune, Mântuleasa, Sf. Elefter e-vechi, Batistei, Sf. Ștefan ș.a., precum și în alte localități din țară: schitul Baia Muci (lângă Căldărușani), Sf. Îngeri (Argeș), Toți Sfinții (Rm. Valcea) ș.a. În sec. XX se remarcă în arhitectura bisericască o evidentă decadență artistică.

3. STILUL MOLDOVENESC este, în arhitectura bisericască, un stil compozit, care a rezultat din elemente autohton (la început mici biserici de lemn, mai târziu de piatră și zid) peste care se suprapun influența bizantină și influențe apusene (romanic și gotic). Influența bizantină se reflectă în planul predominant treflat sau dreptunghiular, împărțirea interioară și elemente de decor exterior. De la gotic au venit contraforții care sprijină zidurile, nervurile de piatră ale bolților, înălțimea bisericilor, elemente decorative cu sculptură în piatră la chenarele ușilor și ferestrelor ca și la pietrele de la morminte: forma acoperșurilor, turlilor și clopotnițelor. În stilul moldovenesc se văd și influențe armenesti (mai puternice decât în Muntenia) în anile arcurilor înclinate, elemente de decor exterior, tendința de înălțare și

strămtare a turelor. Cele mai vechi biserici moldovenești de zid păstrate până azi sunt din epoca întemeierii Moldovei (sec. XIV): Sf. Nicolae (Rădăuți), probabil ctitorie a lui Bogdan, întemeietorul Moldovei (1359) și Sf. Treime din Siret (probabil ctitoria lui Lațcu Vodă). Biserica Sf. Nicolae (Rădăuți) are plan basilical cu trei nave longitudinale și cu galerie continuă, deasupra celor laterale (influența stilului romanic), are arcuri încrucișate la cadrele ușilor și ferestrelor iar zidurile sprijinite de contraforți (influența gotică), și e împărțită în pronaos, naos, altar (influența bizantină). Sub Alexandru Lăpușeanu (sec. XVI) s-a adăugat un exonartex (pridvor închis). Biserica Sf. Treime din Siret are plan treflat, pronaos îngust, dreptunghiular acoperit cu boltă semicilindrică și naos acoperit cu calotă sferică. Dintre bisericile zidite de Alexandru cel Bun (prima jumătate a sec. XV), ca Moldovița Veche, Sf. Nicolae din Poiana Siretului și vechiul Humor nu se mai păstrează decât ruine, ele fiind înlocuite cu stiluri noi. *Epoca lui Ștefan cel Mare* (a doua jumătate a sec. XV și începutul secolului XVI) aduce maturizarea stilului moldovenesc, care se remarcă printr-un sistem propriu local de supraînălțare a boltilor (turelor) prin suprapunerea arcului încrucișat și prin bazele înstelate de la exteriorul turelor, prin bogata decor extern al fațadelor (încrustate cu ceramică, piatră, cărămidă). *Putna*, prima mare ctitorie a lui Ștefan cel Mare, zidită în stil moldovenesc (1466–1484), nu mai păstrează azi nimic din prima ei formă, fiind restaurată fundamental în sec. XVII–XVIII. Bisericile construite în sec. XV s-au rămas în forma originală până azi: au planuri și forme de construcție

foarte variate: unele de tipul vechi romanic (plan drept, fără abside și fără ture), ca Sf. Nicolae-Rădăuți, Dolhești, Bănești (zidită de logofătul Iăutu), Volovăț (zidită de Ștefan cel Mare), altele au plan treflat (trilobat), cum sunt Sf. Treime din Siret sau Vechea Moldovița, iar altele adaugă la acest plan o tură pe naos, ca Pătrăuți, Sf. Ilie din Suceava, Voroneț, Popăuți, Sf. Cheorghe din Hârlău (cel mai reprezentativ monument din epoca lui Ștefan cel Mare, mai ales prin frumusețea fațadelor). Tot din sec. XV avem biserici ale căror tip de construcție îmbină un stil mixt dreptunghiular și trilobat, fără ture la exterior dar cu calote în interior și mici abside scobite în grosimea pereților laterali ai naosului, cu arcuri și console în trepte și unele arcuri piezice. Desebită e biserica mănăstirii Neamț (1497), cu plan treflat alungit prin adăugirea exonartexului (pridvor închis) la vestul pronaosului și a unei încăperi între pronaos și naos, unde se află gropnița mormintelor ctitorilor). Gropnița se regăsește și la biserica din Dobrovăț (1504). Stilul moldovenesc evoluează în sec. XVI, atingând apogeul sub domnia lui Petru Rareș. Se realizează un nou tip de biserică, toate având gropniță, ca la Neamț, și în plus, vor adăuga *taința* (camera tezaurului), deasupra gropniței. Elementul nou este acum și *pridvorul deschis* (la intrarea spre vest) și pictura exterioară, în locul decorului sculptural al fațadelor. Astfel se realizează monumentele unice în arta bisericească a Răsăritului, cum sunt bisericile mănăstirilor Probota, Humor, Moldovița (toate din prima jumătate a secolului XVI), Sucevița (ctitoria Movileștilor, 1582–1584) și în sec. XVII se suprapune o influență orientală

(armeană, arabă, caucaziană), venită prin Rus. a și care se va reflecta în splendidele decoruri exterioare, sculptate în piatră, de la mănăstirea *Dragomirna* (ctitorie a metropolitului Anastasie Crimca, 1609) și la biserica *Trei Ierarhi* (Trisfetitele) din Iași (ctitoria lui Vasile Lupu, 1639). Asemenea influențe se remarcă și la alte biserici: Solca (zidită de Ștefan Tomșa), Bârnova (din Iași) și Cetățuia (ctitoria lui Duca Vodă), toate din sec. XVII. Totuși se observă începutul unei decadente a stilului moldovenesc încă de la sfârșitul sec. XVI datorită influenței or mântenești (se înlocuiește zidul despărțitor dintre pronaos și naos cu o triplă arcadă, sprijinită pe doi stalpi, se măresc ferestrele din naos și altar, ca la bisericile Gaiata (1584, zidită de Petru Șchiopu), Aroneanu (din Iași) Barnovscu (1624, Iași), biserica mănăstirii Secușă Veche etc. Stilul moldovenesc începe să se altereze de pe la jumătatea sec. XVII datorită unor influențe venite din Apus: neoclasic (fațada de la Golta), baroc, mântenești (evidente în decorul exterior). Spre sfârșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX, influențe ale stilului neoclasic aduse la noi prin intermediul Rusiei dau naștere câtorva biserici: cea Rotundă din Letcani (1793), cu naos de formă rotundă, Sf. Spiridon (Iași) și Pînă Moasă (Iași). În sec. XIX și XX se ajunge aproape la dispariția vechiului stil românesc în arhitectura bisericăască datorită puternicelor influențe occidentale și rusești (evidente în Moldova), în tendința de înmulțire a tururilor cu lăsa cepitormă (sub formă de bulb de ceapă). Se resăcrează, denaturându-se stilul original valoroase monumente de artă (Tismana, Arnota, Antim, Sf. Spiridon din București,

Bistrița-Oltena, Curtea de Argeș, Trisfetitele-Iași). O tendință de restabilire a stilului autentic este însă evidentă în restaurarea altor monumente reprezentative, ca Sf. Nicolae din Curtea de Argeș, Cozma, Snagov, Mihai Vodă și Curtea Veche din București, biserica mănăstirii Deașu, catedrala patriarhală din București și mare parte din bisericile la Ștefan cel Mare (Moldova). Revenirea la vechile tradiții ale arhitecturii clasice bizantine ale stilului autentic moldovenesc și brâncovenesc (Muntenia) se observă în construcțiile noi de catedrale și biserici: ex. catedralele din Sibiu, Tg. Mureș, catedrala din Constanța, Sf. Elefterie Nouă și Sf. Viner-Crivița, din București).

4. STILUL ARHITECTONIC BISERICESC DIN TRANSILVANIA Condițiile istorico-politice specifice Transilvaniei, care a trăit veacuri de dominație străină, au împiedicat aici dezvoltarea unei arte arhitectonice ortodoxe, în măsura în care aceasta s-a manifestat în Moldova și Țara Românească. De aceea bisericiile de zid mai puțin impunătoare, au suferit în mai mare măsură influența stilurilor apusene (romanice, gotice) specifice bisericilor catolice și protestante de pe teritoriul Transilvaniei. Biserici de piatră care s-au păstrat și care datează din sec. XIII-XV (sau mai vechi) sunt: biserica din Densuș-Hațeg (cu plan bizantin dar cu turla de pe naos pe bază cubică de tip romanice, susținută de patru stâlpi de piatră, așezați în mijlocul naosului și legați prin arcuri centrate), biserica de din Strei, Sântă Maria Orlea (azi calvină), Segheș, Remetea (Beiuș), cu plan de navă dreptunghiulară, altar semicircular cu boltă cu

nervuri, naos cu boltă semicirculară (pe fațada de apus a bisericii se înalță turnul clopotniță, de tip romanic, cu influențe gotice). În a doua jumătate a sec. XIV, ucenicii lui Nicodim, veniți din Țara Românească, ridică biserica mănăstirii Prislop, cu plan treflat (turlă pe naos). Bisericele din sec. XIV-XV Zlatna, Răbița, Crișcior, au evidente influențe romanice și gotice (turn clopotniță la fațada de apus, plan dreptunghiular romanic, contraforți nișe, cadre de uși și ferestre cu chenare în arcu ascuțite (gotice). Biserica Sf. Nicolae din Hunedoara, cu influențe bizantine (plan treflat în formă de cruce greacă) are influență romanică (turn clopotniță, pe fațada de vest). Stilul moldovenesc treflat se vede aici numai la biserica zidită de Ștefan cel Mare la Vad, Feleac (lângă Cluj); influențe muntene apar în stilul bisericilor înălțate în sudul Transilvaniei de domnii ai Țării Românești (Șchei-Brășov, Zărnești, Geoagiu, Poiana Măruții, Sâmbăta, Făgăraș cminor, brâncovenesci din sec. XVII-XVIII). Dar bisericile mai numeroase și caracteristice pentru arhitectura religioasă a românilor din Transilvania sunt *bisericile de lemn*. Dintre acestea puține s-au mai păstrat din sec. XIII-XIV (Ieud-Maramureș — 1364, Apșa de mijloc — 1400), cele mai multe datând din sec. XVII-XVIII. Construite din lemn tare (stejar, frăsă etc.), ele sunt înălțate pe temelii de piatră și așezate pe coarne. În general de mici dimensiuni, au planul de construcție dreptunghiular (adesea treflat), cu o singură navă despărțită transversal în naos și pronaos (tindă) iar la răsărit altarul (o absidă mai îngustă decât nava, de formă pătrată sau poligonală). Pronaosul are tavan drept, iar naosul un tavan

în formă de boltă semicirculară. La intrare, fie la vest, fie la sud se află un fel de portic deschis, iar acoperișul, în două pante din șindrilă, e foarte înalt și cu streșini joase și largi, protejând ferestrele și pereții. Specificul bisericilor de lemn îl constituie turnul-clopotniță de foarte mare înălțime, așezat pe pronaos și înălțat spre cer ca o săgeată, semănând cu turnul unei catedrale gotice. Cele mai deosebite dintre aceste biserici se pot vedea la Fildul de Sus, Bărsana, Cuhea (Bogdana), Ieud, toate în Maramureș; în vârful turnului se află o cruce înfiptă într-unul sau mai mulți bulbi de metal. Turnurile au influențe gotice, dar ele reprezintă o realizare a artei populare în construcții, prin adaptarea artei străine la planul local. Biserici de lemn se află și în alte regiuni ale țării (Oltenia, Muntenia, Moldova). O asemenea biserică strămutată din Maramureș se află și la mănăstirea de la Techirghiu, jud. Constanța. Bisericile de lemn din celelalte regiuni ale țării, în general, sunt lipsite de turnul clopotniță și sunt de mici dimensiuni.

STILISMUL — mișcare religioasă în cadrul Bisericii Ortodoxe, din care fac parte credincioșii păstrători ai stilului vechi, adică ai calendarului neîndreptat, rămas în armă cu 13 zile. Mișcarea stilistă a luat naștere la noi începând cu anul 1924, când Biserica noastră a adoptat (de la 14 oct. 1924) calendarul îndreptat, conform recomandării Conferinței interortodoxe de la Constantinopol din 1923 (calendarul neo-italian sau „constantinopolitan” sau *stilul nou*). Stilistii nu țin sărbătorile conform prevederilor Calendarului respectat de Biserică, ci se cinstesc cu 13 zile mai târziu. Problema aceasta a calendarului a dus la ruperea unității

Ortodoxie, căci nu numai indivizii izolați sunt stilști, ci și în cazul în Biserica Ortodoxă Română, ci și Biserica Ortodoxă națională sunt stilști (Rusia, Serbia, Ierusalimul), v. **Calendar**

STILIȘTI — calendarști, v. **Stilismul**

STOICISM — sistem filozofic în Grecia și Roma antică potrivit căruia oamenii trebuie să trăiască după rațiune, nu după afecte, plăceri și pasiuni — să pună virtutea mai presus de orice și să fie tari în fața oricăror încercări ale vieții, tărie, fermitate morală

STOLA v. **Epitrabil**

STRANA (de la slav *strana* — parte; gr. τὰ στανidia — *stasidia* = scaun de biserică, strană, *sedilia*), **strane** — se numesc scaunele fixe despărțite prin brate, scaune care se înșiră de-a lungul peretilor, în interiorul bisericii, în naos și pronaos, începând de la ușa laterala a altarului și până la intrarea în pridvorul bisericii. La extremitățile dinspre altar, se află la capătul șirului din fața icoanei împărătești a Mântuitorului *etui arhieresc* (tronu) pe care stă arhierul, când se află în biserică și, asistă la slujbă (dar nu slujește). În partea dinspre nord, în capul șirului din fața icoanei împărătești a Maicii Domnului se află *etui* autorității civile (oficial). Strățile din absidele naosului (în partea de sud și de nord) sunt strățile cântăreților. **Strană** se numește și formatul a celor care cântă în biserică așezată în cele două sânnuri (abside), de nord și de sud ale naosului. Strana poate fi numai cântăreții sau două mici coruri. În mănăstiri, călugării care cântă la strană sunt grupați (o grupă la nord și una la sud) și cântă alternativ (antifonic).

STRASTNIC — carte de slujbă bisericească, cuprinzând slujba Sfințelor Patmi și a Învierii

Domnului nostru Iisus Hristos. Cu acest titlu a fost tipărită la Blaj în 1773 și retipărită după această ediție, cu același titlu, în 1929. Pentru această carte de slujbă se mai folosește și denumirea de *Stretnic* și *Streptic*.

STREI — biserica din satul Strei, pe malul râului cu același nume, azi înglobat în orașul Călan (jud. Hunedoara), biserică importantă pentru valoarea ei de monument istoric datând din sec. XIII, construită din piatră neșlefuită. Biserica a fost restaurată în anul 1969-1972. Are formă de navă cu altar pentagonal și turn clopotniță. Este pictată în interior și exterior. Sub tenoșia ei s-a descoperit în sec. XVIII o inscripție în limba slavonă, datând din sec. XIV (1313), care menționează că biserica a fost ridicată de cneazu. Balca și preotul Naneș, și zugrăvită de meșterul Teofil. Este cea mai veche inscripție păstrată. S-au descoperit resturi de pictură murală din 1313, considerate ca cele mai vechi cunoscute până azi în țara noastră. De aici s-a dedus că biserica ar data din sec. XII, fiind ridicată pe locul unei mai vechi biserici de lemn. O pictură de angă un tablou votiv arată că biserica a fost restaurată la începutul sec. XV (1408-1409) de cneazul Căndraș și soția sa Nistoria.

STREPOZANIE v. **Pomană, Pomeni**

STREȚENIE (din v. slv., lat. *Occursus* = întâmpinare; gr. Η ὑπαπαντή — *I ipanti* = întâmpinare sau Η ὑπαπαντή τοῦ Χριστοῦ — *I ipanti tou Hristou* = Particarea lui Hristos) — nume dat în popor praznului împărătesc întâmpinarea Domnului (sărbătorit la 2 februarie), cu referire la tradiția iudaică de a duce la templu, spre purificare, mamele prinților, la patruzeci de zile după ce au născut (obiceiul păstrat și în tradiția ortodoxă). Când

Sf. Fecrișară Mar a cinstormându-se Légi a
 mers la templu din ierusa im ca Pruncul in
 brate a fost intampinată de bătrânul preot
 Simeon care luând Pruncul a rostit: Acum
 scoțiez-te pentru I-au Stăpâne după cuvântul
 I-au în pace că vei fi mers să zădă mântuirea
 la (Luca 2: 29) Această sărbătoare cinstită
 la ortodocși printru sărbătorile închinare
 Măntuitoru căci I este Că întâmpinat
 fiind pe primul pân pe când la calori pe
 primul plă sta Maria Domnu ai care a venit
 la templu pentru curățire după lege De
 aceea ei numesc sărbătoarea *Marțirea*
Mariei în Răsărit sărbătoarea încează
 din sec IV iar în Apus din sec V când Papa
 Gelasius (494) a înătorat o străveche
 sărbătoare păvâ nănotă I opera dă în
 vâstea zeilor Pia sapranomii și I opera
 cadkă k cărua dă p s ex omni Hurnelor
 I a și sărbătoarea fecundității și sărbătoarea
 lui Iehosua mediat le omni zeilor Satoru
 Practica stată crugur se r k r k aceea
 a curător Sf. Fecrișare (Marțira) *Mariei*
Marțira *Marțira* sau *Presimțea* *Leoni*
 începă aceste sărbători dăruind mare m
 lui Iustitia Se știe că zbăind epidemii
 care a dă at mar m o timp sau k k lat nel
 căba și procesuni religioase și epidemii a
 încetat Pentru conștinarea aceste m m
 s a stabilit la 2 februarie data sărbătorii
 întâmpinarea Domnului Istoric bisericești
 spun că în această ună se sărbătoreau la romani
 I opera dă și pentru a le înătura s a stabilit
 în februarie celebrarea acestor sărbători
 creștine

STRICK NIF — formă bănească pentru
Stratene (dosp. nr. 1) — stamp. nara
[dosp. — cuvânt vechi la Damascin (dosp.)

Tratatul Sf. Trei, ed. Arhiepiscopiei 1701 ms. p. 19 c. 1 din
rev. Mitropoliei Banatului 1956 2. 9 p. 1. 5. 1

[illegible]

cu un cui lung. Aceste practici s-au dovedit reale, deoarece săpături arheologice au scos la iveală schelete care purtau asemenea arme.

STUDITUL — Iosif *Studitul* și Teodor *Studitul* — doi ieromonahi de la mănăstirea Studion din Constantinopol (sec. VIII-IX), autori ai celor mai multe din Căntărele Inodului, scoliți și autori Inodului pentru faptul că erau adunați toate cântările din Marele Post, adică tot ce se cânta până atunci, le-au sistematizat și au adăugat și compozitii ale lor proprii — cănoane, stihiri, tropare și trei troposinte. Teodor Studitul (+826) este și un mare apărător al icoanelor, scriind trei Antiretice împotriva iconomahilor.

STUPA — monumente funerare în India, în care au fost depuse — uneori cu părți din cenăsa funerară a lui — Buddha (decedat, aproximativ pe la 483).

STIBIDO — se numeau în antichitate creștină, cimitire construite la suprafața pământului, spre deosebire de catacombe (vezi aici), care erau cimitire subterane, din epoca persecuțiilor — potrivit creștinilor care l-au

SUCFVIJA — înăstire de mormânt din Suceava, ctoria a familiei Moșestilor de la Iași. Simbolizată de Moșestilor și a sec. XVI — primul monument reprezentativ în arhitectura bisericască din această epocă în Moldova. Are un pridvor pe stâlpi, în care laterații, ziduri spre nate pe contratate și ferestre înguste de ar împietar și în turn mic, îngust. Frumusețea și strălucirea bolilor terestrele care împodobește în interior și exterior, reflectând marea artă a meșterilor zăgrava a timpului.

SUCOT — denumire în ebraică pentru *sărbătoare iudaică a Cărturilor* sau a *Căntărilor*, care durează opt zile și are loc toamna — 5-21 Tishri (luna octombrie). În cea

de a plia zi (*Somvat-Iora*), se termină de cititorul al cărui ciclu începe imediat. Sărbătoarea amintește de cămilele tărănelor care și înceau câmpul în antica Iudee, dar și de cămilele în care s-au adăpostit strămoșii evreilor dezbinați din Egipt în drumul lor spre Canaan (Levit. 23:42-43). Sucot este însă mai ales *sărbătoarea recușilor*, asemenea vechilor Satalah — a romani sau Baganat la greci.

SUDARUL — marama (panza) de care a fost înveșit capul lui Iisus, când a fost pus în mormânt. v. Sf. Mășă.

SUDHIL v. Îngerii

SUFISM — mistică islamică. Teologia sufistă este panteistă, practicând misterul cufundării în nemăștișă în le de nirvănă a indienilor. Un sufist arogă să se creadă chiar Dumnezeu: „Eu sunt Dumnezeu”, declară marele mistic Husin, ba Marx și a Ghad, care pentru această înfrățireală a fost crucificat la Haidad, în 922. Pentru a se evita asemenea rătăcirii, dogmatice în mistică, s-a înșă marele teolog musulman Alchaza (sec. XIII) redactat codul misticii musulmane — *Revelarea științelor* — *Revelarea* — care sistematizează doctrina sufistă punând-o de acord cu ortodoxia musulmană. Se formează astfel *teologia* sau *teologie* religioasă, practică în comunitatea sufistă, formele musulmane. Conferințele au avut loc în sec. XII-XIII și exista și azi. Ele sunt formate numai din bărbați și au caracter de ordin monahal, de viață creștină, deși monahismul contravine învățăturii lui Mahomed. În afară de confrerii de sufistați, care au ceas votul sărăciei, ascetismului și castității, în general membrii confrerii or musulmani nu trăiesc în mănăstiri, ci sunt căsătoriți și locuiesc a casele

lor, adunându-se săptămânal în anumite clădiri, unde sub conducerea șefului confrerii, îndeplinesc rîurile reglementare ale ordinului (rugăciuni, spălări rituale, citiri din Coran etc.). Confreriile au un rol mare în islamism, întreținând pietatea în popor și ferind islamismul să devină sec și formalist, v. **Islamism**

SUFRAGAN — episcop sufragane, adică subordonat mitropoliei în care a fost ales, hirotonit și înscăunat într-o episcopie (eparhie) în care își are reședința și care este subordonată mitropoliei respective.

SUMEDRU sau **SĂMEDRU** (de la lat. *Sanctus Demetrus*) — nume dat în unele părți ale țării noastre Sfântului Dumitru *Sf. Marele Mucenic Dimitrie*, Izvorătorul de Mir, care se sărbătorește de Biserica Ortodoxă Română a 26 octombrie, a fost diacon al episcopului din Sirmium, care era și locul său de naștere. Moaștele stăntului (sau o parte din ele) au fost ridicate și duse din Mitrovița la Iesalonice, unde au fost depuse a 26 octombrie 431 într-o biserică anume construită. Aceasta a rămas și ziua pomenirii lui în calendarul ortodox. După date cuprinse în Sinaxarul grecesc (tradus și în cel românesc, pentru 26 oct.), Sf. Dimitrie este prezentat ca un sfânt militar, ca și Sf. Gheorghe, și a fost martirizat în anul 303 în vremea persecuției lui Maximian, v. **Sămedru**, **Dimitrie (Sf.) Izvorătorul de Mir**

SUNNIȚII — sunt în islamism. credincioșii ortodocși, păstrători ai primei or învățătură transmise de la Mahomed, prin tradiție, v. **Islamism**

SUPERSTIȚII (*superstitio, onis*) — false credințe și practici religioase, rămășițe ale vechilor religii păgane, care contravin religiei creștine (ex. dacă ți se bate ocarul stîng, vei avea un necaz dacă te-ntorci din drum, vei

avea o necușură etc.). Superstiția este o judecată falsă, prin care se atribuie cauze supranaturale unor lucruri, sau se așteaptă de la ele efecte supranaturale. în contrast cu rațiunea, care nu vede în manifestările lor nimic care să iasă din ordinea firească (ex. ți-a ieșit în cale un iepure sau cineva cu gălețile goale, prin urmare ți va merge rău). Tot superstiție este și credința că în unele zile nu trebuie să se întreprindă acțiuni importante (negoț, afaceri etc.). Izvorul superstițiilor se află în ignoranță.

SUPPLICATIO, at. *supplicatio* = rugăciune publică) — era, la romani, o rugăciune specială, solemnă pe care poporul și conducătorii statului o făceau împreună, în anumite împrejurări (în cazuri de calamități naturale — foamete, epidemii, catastrofe etc.), implorând zeii să îndepărteze nenorocirile dar și în împrejurări ferice, ca victorii în războaie, când aduceau zeilor ofrande de mulțumire.

SUPRANATURAL — acțiune, fenomen ce depășește legile naturii, din care ceea ce este acceptat numai prin credință religioasă.

SUTANA (fr. *soutane*), **anteriu** (gr. τὸ ἀντήρι — *to anteri*) — hană preoțească în formă de robă, lungă până la glezne, pe care o poartă preoții și călugării.

SVASTICA v. **Cruz gammata**

SVETILNE (slv. *svetá* = lumină) — „Svetilnă“ se cheamă astfel ca cerere a trimiterii luminii de sus la fe cum spune și textul „Trimite lumina Ta“ (*Smopsis*, Iași, 1751, f. 53v), se mai numesc și *luminande* (τὰ φωταγωγικά — *ta fotagoghika* — luminătoare), fiind o categorie de stihuri sau tropare izolate care se cântă înainte de Laude (în rîndurile Utreniei). Se numesc așa pentru

că odinioară se cântau în momentul când începea să se lumineze de ziulă și pentru că, în mai toate cântările care poartă acest nume e vorba de lumină. Svetilnele au, după text, și ideea de „lumină” și pe cea de „trimitere”. Denumirea de „luminând” se potrivește, după conținut, mai ales Svetilnelor celor opt glasuri pentru Postul Mare (din Trid și Ceasov). Pentru svetilnele din restul anului, și îndeosebi pentru cele 11 svetilne ale Învierii care se cântă la Liturgia de duminică, termenul de trimitere este mai potrivit pentru conținutul lor în care se vorbește despre trimiterea sfințelor femei la Apostoli, de către Iisus, în ziua Învierii Lui, precum și de trimiterea celor doisprezece Apostoli la propovăduire după Înviere, și de făgăduința trimiterii Sf. Duh, făcută de Mântuitorul înainte de Înălțarea Sa la cer. Ideea de trimitere desprinsă din conținutul lor a dat acestor svetilne ale Învierii și denumirea de *Exapostilaru* (τὰ ἑξαποστιλλάρια *exapostiliaria*, de la ἑξαποστέλλω *exapostello* = a trimite). Se mai numesc așa și pentru că odinioară, în biserică cea mare din

Constantinopol, se trimitea un cântăreț în mijlocul bisericii spre a executa aceste cântări. Aceste 11 svetilne sunt în legătură cu cele 11 Evanghelii ale Învierii, pe care le comentează (parafrazează), au fost alcătuite de împăratul bizantin Constantin al VII-lea Porfirogenetul, în sec. X.

SVITA v. Felon

SVEZDA, SVEAZDA, v. Proscomidie

SYNTAGMA *colecție de legi* *nomocanon*. Syntagma lui Matei Vlastares (apărută în 1335, la Tesalonici) cuprinde toate legile civile și bisericești în vigoare în sec. XIV în imperiul bizantin. Syntagma lui Vlastares are o largă răspândire în lumea slavă, de unde pătrunde și în Țările Române. Extrase din Syntagma lui Vlastares stau la baza primelor cărți de legi a no. (*Pravila aleasă* a lui Eustratie Logofătul — 1632, *Îndreptarea Legii* — 1653, *Cârja Arhierilor* — Iași, 1754) etc.

SYNTOMON (σύντομον — *synomon*) = scurt, concis, prescurtat în cuvinte puține) *cântare psaltică* în stilul irmologic.

ŞABATH, v. **Sabat**

ŞALAT — se numesc *rugăciunile dinuce ale musulmanilor*, v. **Islamismul**

ŞALOM ALEHEM — mare scriitor evreu al lumii interlope („*mundus subteraneus*“) din sec. XIX-XX. Dintr-o familie de emigranți evrei din Rusia, el și-a câștigat existența fiind pe rând căruțaș, cărpaci, jumulator de găini etc. Bogata experiență de viață s-a condensat în numeroase maxime ca: „Cel mai bun are nevoie de un baci, cel mai deștept om are nevoie de un sfat“ „mai bine să fii cu ochii în patru dinainte decât să fii cu ochii în lacrimi după aceea“

ŞALOS SEI DOT — masă de pomeni (parastase), la iudei

ŞAMAI — mare rabin, conducător al unei școli rabnice, vestite

ŞAMAN v. **Samanism**

ŞAMANISM — de la cuvântul tungus *šaman* (vrăjitor) — este denumirea generală dată acestor credințe păstrate din religiile tradiționale ale populațiilor din centrul și nordul Asiei, populații care, în timp, au îmbrățișat diferite religii (creștinism, mahomedanism, budism etc.). Deși, din punct de vedere religios, aceste populații nu s-au lepădat încă totul de credințele străvechi, iar rămășițele acestor credințe, altele pe rețigă nouă, îmbrățișată, dau acestor religii particularități specifice. Şamanismul, acest fenomen religios arhaic (atestat, se pare, chiar în paleolitic) și universal, este răspândit nu numai în Asia centrală și septentrională, ci și în America de Sud și de Nord (la popoarele arctice), în Australia și chiar în Africa. Condu-

cătorul spiritual în şamanism este *şamanul*. În limba tungusă, *šaman* înseamnă „vrăjitor“, în lb. turcă este numit *kam*, la mongol *beki*, termen din care se crede că a rezultat turcescul *beg* („domn“, „șef“) și *beș* (beyul turcesc). Într-o pașă, şamanul „om învățat“, este dotat cu autoritate și sarcini multiple în sânul comunității, pe care o ocrotește și o îndrumă, atât pe planul vieții spirituale, cât și sociale. Puterea (a) rezultă din experiența sa inițiată. El cunoaște sufletul omului și toate suferințele provocate de multiple cauze. La această cunoaștere ajunge mai ales prin trăirile lui extatice, prin care poate lua legătura cu vii și morți — cu duhurile care populează cosmosul (cu cele trei dimensiuni ale spațiului: cerul, pământul și infernul). Treapta de şaman presupune vocație („chemare“), transmitere ereditară a profesiei şamanice, precum și hotărâre personală. Important este ca şamanul să aibă o dublă instruire: de ordin *extatic* (viziuni, vise, transe etc.) și de ordin *tradițional* (tehnic şamanice, imnuri, secret, mitologia clanului etc.). Această dublă învățătură pe care o dau spiritele și bătrânii şamani constituie nițirea Şamanului, este aces pe care e ereditară (de sufletele şamanilor strămoși, care înțiază în cunoștințele şamanice, răbindu-i sufletul, în timpul stării de extaz a tânărului ce va deveni şaman). Inițierea se face într-o stare de moarte aparentă, când tânărul primește, prin anumite tehnici, puterile viitorului şaman de a vindeca boala, de a lupta cu duhurile rele și a îndepărta orice rău ce ar amenința

comunitatea. În țereea se face de un șaman consacrat — un maestru — la starea de extaz șaman — au capacitatea de a descoperi ceea ce este ascuns și a vedea în viitor. Șamanii își pregătesc starea extatică prin mazăcă, cântând și batând din tobe. Șamanul este specializat la extazare, e vindecător, protector al comunității al turmelor și haiducilor — el este totuși și demonolog și uneori chiar poet și erudit. (MEIKER vol. 3 p. 10)

ȘAMAS — zeul soarelui la asiri. **ȘEMA ISRAEL** — „ascultă Israel” — este un fel de crez — adaos la rugăciunea pe care trăbucii sionisteasca zămiscesc în fiecare zi, dar nu și femeile și copiii. „Șema Israel” („Ascultă Israel”) — Domnul Dumnezeu nostru. Unu este” — rugăciune care împreună cu alte rugăciuni — se de asemenea se rostesc în fiecare zi și blămuză monoteismul iudaic.

ȘIEFYK, ȘEIK, v. Islamism

ȘEOL — în eshatologia iudaismului este numele locuinței morților. În Cartea Iov (10-22) este conceput ca „țara de întinerie și neorânduireală unde lumina e totuna cu beznă”. Profetul Isaia consideră *șeolul* ca un tel de iad, unde arde un fel de „foc mistuitor” — „aruncă de veci”, în meaguri „cele mai de jos ale adâncului” (Isaia 14, 9). După Cartea Iov (3, 19) — în *șeol* se duce, după moarte — laolaltă, sufletele — fără alegere — împărații și drogătorii lor, cei nelegiuți și cei în lanțuri, „mic și mare aceluși sunt tot una”. Totuși — pentru cei drept — află și un loc de pace și odihnă — „ei intră în pace în groapă. Cei care umblă pe călău cea dreaptă se odihnește în să așunite sale” dar „Cei fără de lege n-au pace, zice Domnul” (Isaia 57, 2 și 21). Răspata celor drepti va fi că ei se vor bucura de vederea lui Dumnezeu — „Și atară

din trapa nău voi vedea pe Dumnezeu. Pe el li voi vedea și ochii mei li vor privi — nu ar altu-a” (Iov — 9 — 26-27). Păcata — poate fi iertat prin pocăință, mai a es — a să batoarea Yom Kypar și — în ceasul morții — că — va fi — însoțita de — mărțur — rea păcatelor și — de tapte — de m — este — me. Va exista o judecată din urmă și — a — erea de apoi — Împăratul umii pe mo — cere m — im — pentru egri — țară și ne va m — a cu m — ere — de viață veșnică — (I. Macabei 7 — 4) 1. N — a — Testare II. Ma — t — t — prez — ma — în par — bola — „Bogatul — nemilostiv și — săracul — Lazăr” — o — concepte deosebite — despre — inea de d — necl — , atribuind este — credința n — ra — și ad — credință — frustrată prin cele două personaje d — n — nea — rugă — că — săracul — Lazăr — care se află în — ferici — ra — ratul — numit metaforic — satul lui Avraam — , și bogatul — nemilostiv — chinul de sete — în focul iadului — o — roagă pe Avraam să — trimită pe Lazăr — să — rimezească — b — ze — cu un strop de apă — Șco — lul apare aici ca un — an — loc diferențiat, foarte asemănător conceptelor creștine (Luca — 6 — 19 și a.). v. **Edinism**

ȘISM — curent religios în sanul islamismului, devenit religie de stat în Iran și Yemen (v. **Islamismul**). Partizanii lui se numesc și **șii**.

ȘINTOISMUL (din cuvântul chinez *șin* — „care spiriteilor”) — este religia oficială a statului japonez. Cunoaște trei etape de dezvoltare: prima, numită a „vechului șintoism”, cu rădăcini străvechi — durează până în sec. VI după Hristos, și are mai puțin un caracter religios, fiind un amestec de tradiții diferite aduse de grupurile etnice care au venit timp de 500 de ani și au compus rasa japoneză. Erauenerate diferite divinități naturiste, spiritele strămoșilor case imperiale și înșasi împăratul, Mikado-ul, considerat ca fiu al zeilor „Soarelui”, au aveau

temple și un modest sanctuar care consta dintr-o corbă acoperită cu paie. A doua perioadă începe în sec. VI d.Hr., când se introduce budismul în Japonia și durează până în sec. XVII. Se formează acum în religia japoneză un sincretism religios numit *șinto*, cuprinzând în afară de influențe budiste și influențe ale confucianismului și daoismului. A treia perioadă, după 1700 până azi, se caracterizează prin acțiunea de năturare din religia japoneză a elementelor budiste, confucianiste și daoiste în scopul de a se reveni la vechea religie populară japoneză. Deși a trecut prin atâtea etape, șintoismul este astăzi aproape același, ca acum 2000 de ani. Primele scrieri șintoiste apar abia în sec. V d.Hr., când s-a introdus scrierea chineză în Japonia. Ele au caracter istoric, liturgic (ceremonii religioase) și poetic (poezii religioase). Divinitățile cultului șintoist se numesc *Kami* („cei de sus”, „cei superiori”). *Kami* sunt personificări ale forțelor naturii, dar și ale spiritelor strămoșilor și eroilor morți. Cărțile șintoiste conțin o *cosmogonie* (explicare a lumii) și o *teogonie* (explicare a divinităților) originale, urmărind să demonstreze originea supranaturală a poporului japonez. Împăratul însuși este considerat zeu, devenit om, „zeu vizibil” (*Ara-hato-Kami*). La moarte, el trece în rândul spiritelor divine (*Kami*). Cultul șintoist este foarte simplu. Templele numite „*mya*” construite din lemnul alb al unui arbore sfânt, sunt ipsisite de podoabe. Cel mai celebru templu șintoist este *Yasai-Ku* („templul intern”), consacrat zeiței Amaterasu și așezat într-o pădure. Datoria fiecărui șintoist este să îl viziteze cel puțin o dată în viață, el fiind tot atât de important pentru un șintoist, cum este

Mecca pentru musulman. Preoții șintoști (*Kannu*, „maestrul lui Kami”) sunt căsătoriți, se rad pe cap ca „bonzii” (preoți budiști chinezi și japonezi) și poartă un costum special numai în timpul serviciilor la templu, când aduc jertfe și recită rugăciuni. La unele temple există și „preotese”. Acestea sunt ficele preoților și rămân la templu numai până la căsătorie; rolul lor este de a dansa la sărbătorile templului, dansul numit *Kagura*. *Marele preot al religiei șintoiste este împăratul*. Ofrandele aduse la templu pentru eritarea păcatelor sunt legumele și fructele. Alături de ofrande, în cultul șintoist, au mare importanță rugăciuni și recitate de preoți în fața unei *Kami dana* (o masă sanctuar) care se află nu numai în templu, dar și în colțul sacru din ocuințe. Rugăciunea solemnă este *oharai* (rugăciunea mării purificării). Șintoștii practică magia și magie (o ghicitorie) prin diferite elemente și semne (o carapace de broască, un os de cerb etc.). Considerându-se popor de origine divină, șintoștii japonezi socotesc inutile dogmele și legea, considerând că acestea sunt sădite în suflet și se întreg de la sine, de aceea un șintoist nu poate greși, căci prin ființa sa știe cum să se poarte. Normele lor de viață sunt dragostea de patrie, cinstitarea zeilor, sentimentul puternic al țării, altitudine stoică în fața suferințelor, semănătate în fața morții, disciplină voluntară riguroasă, totalitate și puternic simț al onoarei. Când onoarea le este pătată își fac harakiri (se sinucid prin spintecarea panteului). *Cultul morților* ocupă un loc important în șintoism. Deși admit existența unui infern sau „o țară a tenebrei”, ei cred că sufletele celor morți rămân în preajma

mormântului și a familiei participând la întâmpinările celor vii. De aceea fiecare familie are un sanctuar, o kami-dana, pe care stă o cutie de lemn (casa sufletului), în care se păstrează o tăbliță cu numele celui mort. Rugăciunea preotului face ca sufletul să intre în această "casă a sufletului", de unde supraviețuiește întreaga desfășurare a vieții familiei în zilele de ceteruon (închinate mortuor). La acest sanctuar se aduc alune, traide și flori. În unele locuri se pun mici lampi care luminează pe apă sau la tereastră, având o panglică pe care sunt scrise rugăciuni. Ritualul lor este să aștepte sufletul în drumul lor de întoarcere în lumea cealaltă. Dintre religii care au pătruns în Japonia s-a impus mai pregnant și a cuprins mase largi din toate straturile sociale budismul fiind considerat religia Japoniei deși șintoismul fusese declarat religie de stat și fiecare japonez îl cultivă prin tradiție, împietindu-l cu sentimentul patriotic.

ȘIR HASIRIM (ebraic "Cântarea Cantărilor") — carte din Vechiul Testament scrisă de Solomon v. Biblia

ȘIVA — al doilea mare zeu al hinduismului, alături de Brahma, Vișnu — provenit din vechiul zeu vedic Rudra ("Urâtorul"), zeu al furtunii. În funția lui Șiva se răsfrâng credințe populare preariene, din India. Închipuit sub forme înspăimântătoare, înfășurat în șerpi, are ca

animal sfânt taurul. Este zeul furtunii, dar și al nașterii și reînvierii. De cultul lui Șiva e legat și cultul zeitei *Parvati* (zeița munților, numită și Durgă, Mahadevi) etc. Ea e considerată ca energie activă a lui Șiva (șakti), cu ajutorul căreia acesta stăpânește pământul. Șiva, în lb. ebraică "šabal", se ține "zile de cădere răsădit de grația întâi la naștere, în cele șapte zile de șira se face rugăciuni în casa mortuor, din seara și seara, cu un "mînăan" (zece bărbați).

ȘOFAR (lb. ebraică "cornul de berbec") — instrument de suflat (șofar) de evrei în timpul unor ceremonii religioase, în iertarea păcatelor Anului Nou (*Rog Haganai*), cu scopul de a chema pe credincioși să se trezească din amorțirea se sună în ajun, Sabatul și a zilelor de sărbători, în caz de excomunicare din cadrul comunității etc. Semnificativle religioase ale șofarului și tar sunt multe. Cele ebraice primele zile a creației, avertismentul dat credincioșilor spre poezia (males de Rog Haganai) reamintirea revelației de pe muntele Sinai, distrugerea templului, credința puternică a lui Avraam, capabil să-l sacrifice la Dumnezeu pe propriul său fiu, Isaac, pregătirea și Betenscă a credincioșilor pentru ziua Judecării, venirea lui Mesia ș.a.

ȘRUTI ("revelație") — se numește literatură sfântă de inspirație divină a indienilor (Brahmane și purușade, Vede).

T

TABERNACOL — a fost numit și Cortul Sfânt care a constituit prima formă a lăcașului de cult în religia mozaică. Încă de la început a fost construit de Moise după indicațiile primite de la Dumnezeu așa cum se arată în Biblie (în Vechiul Testament — exod 25-8 și 1) în locurile vechi ale tabernacolului regele Solomon a zidit marele templu din Ierusalim (sec. IX î.Hr.). Dăruit în vremea robiei babilonice (sec. VI î.Hr.) el a fost refăcut după înmărcarea din robie (sec. VI î.Hr.) și restaurat de regele iudeilor Mareș — a lui 18 î.Hr. Templul intrinsecat de frumusețe a fost dăruit de romani la anul 70 î.Hr. când a fost distrus în salimul.

TABELELE LEGII sau **DECALOGUL** — cuprind cele zece porunci date de Dumnezeu lui Moise pe două table de piatră în muntele Sinai după ieșirea evreilor din Egipt unde au fost robii timp de peste patru sute de ani (textul: IV î.Hr.). Este primul text de legi religioase morale, revelat de Dumnezeu oamenilor despre care ne vorbește Vechiul Testament (exod 20: 2-7 Deuteronom 5: 6-21).

prețuit și de religia creștină. Cele zece porunci sunt: „1. Eu sunt Domnul Dumnezeul tău să nu ai alți dumnezei, afară de Mine” 2. „Să nu-ți faci icoană peoplu și nici un fel de asemănare a nici unui lucru din câte sunt în cer sus și din câte sunt pe pământ jos, și din câte sunt în apele de sub pământ. Să nu te închini lor, nici să le slujești, că Eu Domnul Dumnezeul tău sunt!” 3. „Să nu iei numele Domnului Dumnezeu al tău în deșert, că nu va lăsa

Domnul nepe deșert pe cel ce ia în deservit numele Lui” 4. „Adău aminte de ziua sâmbetei ca să o sfințești. Lucrază șase zile și te odihnești în ziua a șaptea. Că în acea zi toate lucrurile tale și ziua a șaptea este odihnă a Domnului (Dumnezeu al tău) — că în șase zile a făcut Dumnezeu cerul și pământul, marea și toate cele ce sunt într-insule, iar în ziua a șaptea S-a odihnit. De aceea a binecuvântat Dumnezeu ziua a șaptea și a sfințit-o” 5. „Cinstește pe tatăl tău și pe mămă-ta, că să îți fie bine și să trăiești în pace pe pământ, pe care Dumnezeu, tatăl tău, l-a dat ție” 6. „Să nu ucizi” 7. „Să nu fii desfrănat” 8. „Să nu furi” 9. „Să nu mărturisești strâmbe împotriva aproapelui tău” 10. „Să nu dorești — nimic din câte are aproapele tău” 11. Chivot — Chivotul Legii Sf. Masă

TABOR v. **Preobrazenia** (Schimbarea la față)

TABI — **TABUISM** — credință religioasă la anumite popoare primitive care consideră că anumite ființe și lucruri sunt sacre și aparținând domeniului divin al zeilor, ele sunt interzise profanilor sunt tabu (interzis) iar încălcarea acestor interdicții aduce mari nenorociri și pedepse. Tabu sunt obiectele de cult, preoții, regii nobilii (considerați ca descendenți din zei). Clasele sociale considerate „tabu” au speculat această credință spre a se apăra pozițiile și averile intimând poporului. Totuși adesea tabuurile la populațiile primitive erau legate de viața morală, de igienă și educație privind relațiile dintre indivizi și dintre triburi. Astfel erau, de exemplu, interdicțiile din viața de familie privind adulterul, incestul etc.

Păgani care nu au lege, din fire fac a se legi", spune Sf. Apostol Pavel (Roman, 2: 14).

TAGMA (gr. τάγμα, *tó tagma to* – ordine, grupare) – categorie profesională, breasă a ex. „tagma preotească”

TAGORE (RABINDRANATH THAKUR) (1861 – 1941) – scriitor și filozof indian cunoscut, printre vasta sa operă poetică și prin ideile sale înalt umanitariste. Aparține școlii filozofice religioase hinduiste care recomandă iubirea de Dumnezeu (*bhakti*), ca mijloc de eliberare din lanțul reîncarnărilor. Tagore nu consideră asceza ca o cale de apropiere de Dumnezeu, ci dimpotrivă, vedează pentru bucuria de a trăi, de a prelua frumusețile naturii, prin care Dumnezeu se revelează oamenilor. Tagore scrie minuni înălțătoare închinate naturii, vieții, iubirii, fericirii. Face apologia civilizației și îndeamnă pe oameni să lupte pentru progresul omenirii în toate domeniile vieții, pentru ca binele să învingă. Tagore este influențat în concepțiile sale filozofice atât de Vedanta, cât mai ales de cogitarea europeană și de creștinism. Pentru el Dumnezeu este unic și Iisus este întruparea Sa, dar nu singura, ci la fel ca Buddha și alți mari profesii indieni, este și El un mare „profet”, v. **Hinduismul**

TAINA, SFINTELE TAINÉ (lat. *sacramentum* gr. μυστήριον *tó mysterion, sly tamstvo* – ascuns, tainic, lucru neînțeles) – sunt slujbe bisericești prin mijlocul cărora ni se împărtășește în chip special, nevăzat și prin anumite rituri (forme) semne văzute harul lui Dumnezeu. În momentele cele mai de seamă și în anumite împrejurări ale vieții noastre Sfintele Taine sunt pentru Dionisie Areopagitul, mijloace sensibile ale harului divin care dau

credinței lor puterea spirituală. Primite cu credință, prin ele coboară în om energii divine. Întemeiate de Iisus Hristos și săvârșite de arhieru și de preot Sfântele Taine au o destinație individuală, adică se aplică numai une (unor) persoane care sunt subiect primar al tainei respective. Sf. Taine sunt forme de expresie ale funcției harismatice (sfinte toare) a cultului ortodox, adică mijloace de împărtășire a harului divin, de sfintire a vieții credincioșilor și de mântuire a lor. Sfintele Taine sunt în număr de șapte, după numărul darurilor Sfântului Duh: botezul, ungerea cu Sfântul Mir, pocănța (spovedania, mărturisirea), împărtășirea (Stanta Eucharistică), nunta (căsătoria), preotia (hirotonia), maslul (eleoungerea). Impulsăvârșirilor nu este fix, ci este determinat de nevoile, de cerințele credincioșilor. Locul săvârșirii este biserica, locașul sfintit, unde trebuie săvârșită, ca orice slujbă sfântă și slujba Sfintelor Taine. Excepție face doar taina Sf. Maslu, care, prin natura ei, trebuie făcută la căpătâiul celui suferind, adică în case ori în spitale.

TAIZÉ – comunitate religioasă, înființată în sudul Franței, în apropiere de Arbresle (la mică distanță de orașul Lyon) de teologul și veșpan fratele Roger Schutz, în timpul celui de al doilea război mondial în scopul de a adăposti pe turgari de frica nazismului și a îngriji pe răniți. El a cumpărat un teren în mica localitate laiză (un satuc cu câteva case în vremea aceea) pe care a construit niște barăci spre a-i adăposti pe fugari. Fratele Roger a strans în juru său și alți frați credincioși care l-au ajutat, după război ei au dat comunății un alt scop: acela de a ajuta tineretul să revină la credința în

Hristos. S-a ridicat aici o biserică (în stil modern) de o mărime neobișnuită, în care pot încăpea câteva mii de persoane. În locul barăcilor s-au construit chili și azi sunt aici 90 de monahi (protestanți și catolici), fiecare prestand felurite servicii care să le asigure existența. din cașt kul ei și din hantii primiți de la credincioși ei au organizat un adevărat centru religios de înfrățire a tineretului din toată Europa. Au construit dormitoare pentru tineri care vin aici din toate țările și de toate confesiunile, ca să asiste la adunările creștine care se fac în numele lui Iisus Hristos. Biserica de la Iaize, numită a Rezonanței, pune la baza acestor adunări rugămintea și meditația biblică, pentru educația religioasă a tinerilor. Asociația creștină de la Iaize atrage pe tineri care vin aici organizați în grupuri, asigurându-le gratis locaș și masă pentru un răstimp de 10-12 zile. S-a redactat și o antologie de texte din Noul Testament, care exprimă și învățatul lui Iisus Hristos și ale Sfintelor Apostoli, traduse în diferite limbi, iar în înbunătățite cele ale festivelor din Biblia eșată de Sf. Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, pentru a nu exista dubii asupra traducerii, conform cu doctrina ortodoxă. În cadrul marii biserici protestante de la Iaize, s-au construit și două capete: una catolică și una ortodoxă, pentru tineri din aceste confesiuni, care pot asista fiecare la slujba eșlesionilor. După Revoluție, fratele Roger a venit în România ca cavaler legător cu conducerea Bisericii din țară de Revoluție și a asistat la adunările religioase ținute cu tinerii la biserica Sf. Silvestru, de către vrednicșii lor. Pater Prof. Gherghe Beldayiu.

TALANT, lat. *talantum* = gr. *τάλάντων*, to

talanton = to = drag, greutate de metal prețioasă — talantul cu subdiviziunile sale: *mina* (60 de mine = 1 talant) și *drachma* (6000 de drachme = 1 talant) erau, în antichitatea greco-romană, monede și, după Hristos, monede de diferite mărimi și greutăți, a căror valoare varia după metalul din care erau făcute și după greutatea pe care o aveau, ceea ce făcea ca ele să fie locale și ca unități de măsură. Ex. drachme de argint cu o greutate între 4-8 g, datând din sec. V-IV î.Hr. au fost descoperite la Callatis și Histria (Dobrogea), (D.V. p. 244). Greutatea unui talant echivala cu 25-26 kg (aur sau argint). În Sf. Scriptură în Noul Testament, învâlm denumirea de talant în parabolă talanților spusă de Iisus, care prezicează că stăpânul, plecat într-o călătorie lungă, a dat slugilor sale diferite sume de bani: unuia i-a dat 5 talanți, altuia 2 și altuia 1 talant, la întoarcerea din călătorie a cerut socoteala fiecărei slugi despre felul cum au folosit banii primiți. Sluga cea cu 5 talanți și cea cu 2 talanți, au făcut negoț și și-au dublat suma: sluga cu un talant însă și-a ceneșă, a îngropat talantul în pământ și n-a adus nici un cașt g. (Matei 25: 14-30).

TALAS și **TELEN** — sunt stiharul și cornea cu care evrenii și fac rugăciunile.

TALION SAU LEGEA TALIONULUI (lat. *talio iuris* = toema pe toema, ochi pentru ochi, dinte pentru dinte) — străveche armă de justiție, care prevede normele de pedeapsă a oricui s-ar fi făcut vătăle de vreo formă de vătămare sau frustrare a semenilor: „aceste norme sunt intransigente, măsură pentru măsură”. Ele sunt amănunțit expuse în Vechiul Testament: „De va primum cineva

vătămare aproapelei sale, același să i se facă ceea ce a făcut ei, altuia...” (Levitic 24-19): „... suflet pentru suflet, ochi pentru ochi, dinte pentru dinte, mână pentru mână, picior pentru picior, arsură pentru arsură...” (Levitic 21, 23-25; Numeri 35-16-21.) Legea talionului va fi înlocuită în creștinism prin legea iertării și a iubirii de aproapele, pe care Iisus Hristos o aduce oamenilor prin Evanghelia Sa: „Poruncă nouă dau vouă: Să vă iubiți unul pe altul. Precum Eu v-am iubit pe voi, așa și voi să vă iubiți unul pe altul” (Ioan 13, 34). Iisus se referă expres la vechea lege pe care o înlătură spre a o înlocui cu Legea nouă, a dragostei față de fiecare om: „Ați auzit că s-a zis: «Ochi pentru ochi și dinte pentru dinte». Eu însă vă spun vouă: Nu vă împotriviți celui rău, iar eu, te lovește peste obrazul drept, întoarce-l și pe celălalt. Ați auzit că s-a zis: «Să iubesti pe aproapele tău și să urăști pe vrăjmașul tău». Iar eu vă zic vouă: Iubiți pe vrăjmașii voștri, binecuvântați pe cei ce vă blestemă, faceți bine celor ce vă urăsc și rugați-vă pentru cei ce vă vătămă și vă prigonesc” (Matei 5-38, 39-43 și 44).

TALISMAN (gr. τέλεσμα, *tō* = *terisma* = rit, din arab. *talisman* = figură magică) — obiect căruia i se atribuie o putere supranaturală, care ferește de rele, aducând noroc celui ce-l poartă și crede în el.

TALIT — haină de rugăciune la evrei.

TALMID HAHAM (ebr.) — titlu de onoare pentru cărturarii evrei.

TALMUD v. Mișnah

TALMUD-THORA (ebr.) — școală evreiască pentru învățătura Talmudului.

TALPA IADULUI — denumire populară

pentru diavol.

TAMBU — denumire pentru turla bisericii.
TANGLUMIM sau **TARGUME**, v. Targume, Iudaismul

TAO v. Dao.

TARGUME — se numesc traduceri, parafrazate (traduceri libere) ale cărților Vechiului Testament din limba ebraică în limba aramaică. Limba aramaică este un dialect al limbii semitice care înlocuiește limba ebraică începând din timpul robiei babiloniene (sec. VI î. Hr.), proces ce se va desăvârși după întoarcerea evreilor din această robie. Aceasta o demonstrează și cărțile profetului Daniel, cărți ce vor fi scrise atât în limba aramaizată (ebraică și aramaică) cât și în limba integral aramaică (Daniel fusese luat în robie în vremea lui Nabucodonosor și ca fiu de nobil a fost educat și instruit la curtea regelui în Babilon, unde limba de stat era limba aramaică). Semii (popoare din Asia Mică: asirobabilonieni, evrei, sirieni, arabi, libanezi și a.) se numeau așa fiind descendenți din Sem, unul dintre cei trei fii ai lui Noe (Sem, Ham și Iafet, din care s-au născut după potop, din nou, oamenii pe pământ). Avraam, strămoșul poporului evreu se trăgea și el din semenia lui Sem, de la care neamul său păstrase credința monoteistă, în care s-a născut poporul evreu. *Targumele* încep să circule din sec. I î. Hr. deoarece, în vremea Mântuitorului evreu nu mai vorbeau vechea limbă ebraică, ci acest dialect al ei, cel aramaic. Pentru ca poporul să înțeleagă textele Sfintei Scripturi, la slujbele divine de la templu și sinagogi s-a simțit nevoia citirii și tâlcuirii lor în limba vorbită și înțeleasă de popor, adică limba aramaică.

TAR TAM

TARS — cetate, locul de evire, capitala provinciei romane din Asia Mică, este locul de naștere a Sf. Apostol Pavel (sec. I d Hr).

TARIAR — denumire pentru iad, în concepția creștină, locu unde se duc sufletele celor păcătoși, spre chinul cel veșnic (în miturile și vâpașe de foc, așezat în părțile cele mai de jos ale pământului). Zice Sf. Apostol Pavel (1 Tes. 4-5): „Iadul a fost creat de Dumnezeu” — aște de crearea omului. Iadul a fost creat pentru îngeri căzuți, care s-au prefăcut în diavoli în clipa când căpetenia lor Lucifer a cucerat să fie asemenea cu Dumnezeu. Iadul se numește și *gheena*. „Dacă a gheena vine gândiți de acum, nu veți cădea în grabă în gheena”. Zice Sf. Ioan Crisostom de Aur: *Cuvânt despre vultur și urzică*. Dumnezeu a speriat pe oameni și a făcut să caie pe omul și Dumnezeu și au vrut să ispășească pe oameni, pentru ca omul să se probeze credința și să mărită cu adevărat puterea lui Dumnezeu. (1 Cor. 2-3) și pentru a înveța dragostea omului față de Dumnezeu (1 Pet. 13-33) și iad.

TARTOR — denumire pentru diavol, Satan, Scarașchi, Drac.

TASL — a merge cu țesl v. **Pantabura**.

TATAI NOSTRI — este Rugăciunea Domnască, teneiul rugăciunilor creștine, rugăciunea model, esențială, pe care Iisus însuși a dat-o Sfinților Apostoli la începutul activității sale evanghelice, când a rostit *Predica de pe Munte* (Mate. 6-9) v. Luca (11-2-4). Face parte din siughele Bisericii creștine, fiind încadrată în slujba Sfinților Turchi.

TALMATURG (gr. θραυματοπυργος, *o — taumatopurgos*) — vindecător, făcător de minuni v. **Sfinți**.

TAVA — vas cultic v. **Anaforuță Panaghizare**.

TAIFREA ÎMPREJUR v. **Circumciziunea**.

TAMADUIRE (gr. η θεραπεια — *terapeia*) — vindecare v. **Izvorul Tămăduirii**.

TAMAIL (gr. το θάμασμα — *thamasma*, lat. *thum, thym*) — rășină solidificată ce curge din copacul *boswellia serrata* sau *floribunda paprifera*, care crește în India, Africa. Această rășină se strânge de pe scoarta copacului și, pentru a fi și mai parfumată, se amestecă și cu alte arome, așa cum se prezintă în Vechiul Testament (1 Es. 36, 34-38). Tămăia, ace parte din simbolurile de cult, fiind un aromat natural, folosit în culturile gale, din vremuri străvechi, în Eos reea este expresia prezenței a cinstitului Dumnezeu. Tămăia — să nu vă lăsați pentru voi și înțele să vă lăsați pentru Dumnezeu — (1 Es. 30-31). Tămăia a primit numele și narașma ei subliniază frumusețea actelor de cult, crează atmosfera de sfântime și astfel ea se integrează în actul de slăvire a lui Dumnezeu, ca un dar, ca o prețioasă ofrandă și simbol al rugăciunii și faptelor bune. Să se îndrepteze rugăciunea mea ca tămăia mantea Ta — zice Psalmul 140 din slujba Vesperinei. Tămăia e simbol al rugăciunii de cinstit a lui Dumnezeu, dar și de implorare a Sfântului Duh: „Tămăia îți aducem Te, Hristoase, Dumnezeule nostru, într-un miros de bună mireasmă duhovnicească, pe care primind-o într-o ertem cu lăzuces mai presus de ceruri, trimite-ne nouă harul Preaștintului Tău Duh” (cum spune Litargheria ortodoxă). În Noul Testament tămăia este ca și în Vechiul Testament, considerată un element simbolic de

slăvire a lui Dumnezeu. Magii care au venit să se închine la Betleem Pruncul lui Iisus. Fiul lui Dumnezeu l-au adas în dar „dar tămâie și smirnă” (Matei 2: 11). În Apocalipsa Sf. Ioan Evanghelistul avem „magica uimă Liturghicerească” în care tămâia se menționează ca un element esențial care însoțește rugăciunile sfinților către Dumnezeu. „Și a venit un alt înger și a stat la altar având cădelniță de aur și s-a dat lui tămâie multă, ca s-o aducă, împreună cu rugăciunile tuturor sfinților pe altarul de aur dinaintea tronului, și fumul tămâiei s-a suit din mâna îngerului înaintea lui Dumnezeu” împreună cu rugăciunile sfinților” (Apoc. 8: 3-4). Tămâia se folosește în cultul creștin din primele veacuri așa cum se menționează în textele primelor Liturghii creștine (Constituta Apostolică, Sf. Ambrozio, Lit. Sf. Iacob ș.a.) (E. B. LUG 1933, p. 639-641). Tămâia se folosește atât la slujba Sfintei Liturghii, cât și la toate slujbele divine: fumul ei îmbălsămand locul și creând o atmosferă de reculegere și sfîntenie prielnică pentru rugăciune și îndepărtarea dăhurilor rele. Tămâia se arde în cădelnițe sau vase speciale (tămâiernițe, cătu). Mreasma tămâiei are calități tonice și stimulative, de aceea, în trecut, se folosea și în medicină. v. **Simboluri naturale**. **Drumul tămâiei**

TĂMÂIERE v. **Cădere**. **Cădelniță**

TĂRÂMUL CELĂLALT termen folosit în basme pentru a denumi o țară deosebită de aceea care trăiește pe pământ, pe acest țărâm, locuit de oameni. În sens religios, țărâmul celălalt este locul unde se duc sufletele oamenilor după moarte.

TĂTUȘIE (regionalism moldovenesc) — se

numește prosopul, batista sau o simplă țâșie de panză, care se dă preotului, la anumite slujbe religioase (botez, născ, înmormântare).

TĂMPLA — catapeteasma care desparte altarul bisericii de naos în bisericile ortodoxe. v. **Catapeteasma**

TĂRNOSIRE, TĂRNOSEALĂ (din slav. *trnosati*) — sfințirea de la inaugurarea unei biserici se face de către clerici cu aromate (aloe, smirnă, tămâie ș.a.) fierte în oțet, preparate după un anumit ritual. v. **Mir**, **Sf. Mir**

TEANDRIC, TEANDRIE — înomenirea lui Dumnezeu, spre a fi perceptibil. *teandria Logosului*. — Dumnezeu S-a făcut om pentru noi. „Și Cuvântul S-a făcut trup” (Ioan 1: 14). *Teandrie* înseamnă dubla natură a lui Iisus Hristos. Om adevărat și Dumnezeu adevărat. Fiecare dintre cele două ființe își păstrează însușirile sale proprii deși unite în persoana lui Hristos, ele lucrează în El, nu separat, ci cu participarea uneia și a celeilalte.

TEDEUM sau **DOXOLOGIE** — este o slujbă religioasă de mulțumire și de laudă adresată lui Dumnezeu la anumite ocazii festive din viața personală sau din viața socială a credincioșilor. Este o cerurgie, o slujbă de sfințire de origine mai nouă decât celelalte cerurgii, săvârșite de Biserică. Se numește *tedelum* de la un vechi imn latin care intră în cuprinsul acestei slujbe: *Te Deum laudamus* („Pe Tine Dumnezeule, Te laudăm...”). *Tedelum* sau *Doxologia* se săvârșește la anumite date fixe din timpul anului bisericesc: la 1 septembrie, începutul anului bisericesc, la 1 ianuarie, începutul anului civil, la sărbători naționale, la anumite momente de seamă din

viata Bisericii (deschiderea şedinţelor Sf. Sinod), a anului şcolar în instituţiile de învăţământ religios şi civil, la inaugurarea unui monument comemorativ, la stingerirea unui aşezământ de cultură etc. Tedeumul se săvârşeşte în biserică, dar şi în afara ei, la locuri cerute de împrejurarea respectivă. Randul al slujbei se găseşte într-o carte separată, intitulată Tedeum sau Doxologie. Înainte de partea finală a slujbei se ţine o *cuvântare ocazională* (comemorativă, festivă sau omagială). Partea finală a slujbei se numeşte *Pochironiu* (de la gr. πολυ — *poli* = mult şi gr. χρόνος — *chronos* = timp, adică mulţi ani sau îndelungată trăire), format din trei formule de urare (felicitare): întâi pentru conducerea de stat, apoi pentru conducători Bisericii şi a treia pentru „tot poporul”. După fiecare formulă, preotul cântă: „Sf. Cruce şi răstăşte”. „*Mulţi ani trăiască!*” iar cântăreşii (corul credincioşilor) cântă de trei ori: „*Mulţi ani trăiască!*” *Pochironiu* este această urare sau felicitare care se adaugă la stăruşitul liturghiei, constituind o prescurtare a Tedeumului, când acesta se face în biserică, după liturghie. La originea Tedeumului stă vechea doxologie care este imnul de laudă al îngerilor la Naşterea Domnului („Slavă intru cei de sus lui Dumnezeu...”) (Luca 2:14). Imnul a intrat în rânduiala serviciilor divine zilnice (matinal, la Vecernie şi Liturghie). Slujba Tedeumului se află în *Cartea de Tedeum* care a apărut prima dată în Biserica Ortodoxă Română în secolul trecut, redactată de arhiepiscopul Ghenadie Epăscănu, cu titlul „*Sbornic Istoria Tedeumurilor în Biserica creştină şi specialmente în cea română*”, în rev. *B () R*, an VII, (1864). De

atunci până azi are numeroase reeditări.

TEFILIM v. Filacteriu

TEGERILM v. Sarcofage

TEISM (de la gr. θεός — *o* — *Theos* Dumnezeu) — filozofie religioasă care concepe un Dumnezeu absolut transcendent, creatorul lumii şi promotorul ei, spre deosebire de *teism*. *deismul* nu admite prezenţa divină, iar *panteismul* nu admite transcendenţa, considerând-o o forţă difuză, pretutindeni în natură.

TELEOLOGIE — ştiinţa despre stăruşitul omului.

TEMETEL (reg. din maghiară, *temető*) — cimitir.

TEMPLIERI, ORDINUL TEMPLIERILOR — este unul dintre Ordinele monahale militare, înfiinţate în Palestina, în sec. XI-XII (Ordinul Ioanţilor, Ordinul Leitonilor, ca ramificaşii sa e Ordinul Spadei, Ordinul Calatrava şi Alcantara), al căror scop era de a apăra împotriva mahomedanilor pelerini creştini care veneau să se închine la Locurile Sfinte. În 1078 turcii seleucizi cuceriseră Siria şi Palestina. *Ordinul Templierilor* a fost întemeiat în 1119 de Hugo Payens, unul dintre comandanţii cavalerilor francezi în Cruciade. În timpul Cruciade I aceştia cuceresc Ierusalimul (1099) şi înfiinţează aici un regat creştin condus de cavalerii Godefroy de Bouillon, al cărui succesor va fi fratele său Baldouin de Bouillon care organizează regatul Ierusalimului după modelul regatului francez. Numele de „Templieri” l-au primit de la reşedinţa lor din Ierusalim, un palat zidit de regele Baldouin II pe locul fostului templu al lui Solomon. Templierii aveau ca principii practicarea

virtuților cavalierești și religioase, fiind călugări și militari. Expansiunea turcească a pus capăt oricăror euceriri ale cruciaților și liți să abandoneze definitiv Răsăritul după crucada a VII-a (1270-1289). Cavalerii Templieri au fost siliți și ei să părăsească Palestina (1291); aceștia se stabilesc în Franța, aducând cu ei bogății mari, acumulate în condițiile vieții din Orient. În acea epocă, Regele Franței Filip al IV-lea cel Frumos (1268-1314) le-a confiscat toate averile, acuzându-i că au încălcat legile morale, religioase și s-au lepădat de Hristos. Acuzările au dus chiar la desființarea Ordinului Templierilor (prin Sinodul de la Vienne din 1311, condus de papa Clement al V-lea, în timpul captivității de la Avignon). Marele maestru al Ordinului, Jacques Molay, a fost ars pe rug împreună cu 100 de cavaleri, iar mulți alți templieri au fost torturați și închis. Spre a recunoaște acuzațiile aduse Ordinului, Ordinul desființat, re apare în Portugalia în secolul XIV-lea (1317), sub denumirea de „Ordinul lui Hristos” și din nou în Franța, în secolul XVIII-lea, unde va fi desființat în 1837, ca să se puăverizeze în zece de subramuri și organizații (v. *Enciclopedia Universalis*). Recent, o asemenea subramură apare în România, desprinsă din ramura „Ordinului Montesa”, care activează în Portugalia (și calificată drept „singura ramură veritabilă, succesoare a Templierilor”). În luna septembrie 1993, a fost înființată și în România, sub denumirea de „Prioratul Național al Ordinului de la București”, în prezența „ambasadorului extraordinar al Ordinului Cavalerilor Templieri pentru Estul Europei”, contele Franz Josef von Batskinski. Prior (șef, mare maestru) pentru România, a fost investit

Teoharie Leonida, cetățean și om de afaceri canadian, de origine română, împreună cu alți 44 de cavaleri și surori (membrii Ordinului se numesc între ei „frați și surori”) cu un ceremonial special, care a avut loc în biserică Sf. Gheorghe (teritoriul lui Brancoveanu) și la Muzeul Militar Central din București. Scopurile declarate ale Ordinului sunt „acțiunile umanitare” de tip „Crucea Roșie”; membrii invest și primesc, de altfel, și o costumatie specială: o mantie albă cu o cruce roșie (crucea mallează) cusută pe partea stângă sus, în dreptul inimii și pe mijlocul spatelui, un lant la gat, de asemenea cu o cruce de aceeași formă, insigne etc. Acest Ordin este contestat ca neavând nici un temei azi (vezi declarațiile făcute la Radio Televiziunea Română de Dan I. Zărescu — șeful lojei masonice din București, — în ziua de 28 mai 1995).

TEMPLU (lat. *templum*) — locaș de închinare pentru popoarele necreștine în antichitate, la greci și romani, la egipteni etc., iar azi la marile religii extrem-orientale — budism, hinduism, brahmanism etc. În religia iudaică monoteistă, a fost ridicat un templu mare în sec. XI î.Hr. de vestitul rege Solomon, fiul lui David, pe muntele Moria din Ierusalim. Acest templu a fost dărâmat de regele babilonian Nabucodonosor în anul 587 î.Hr., când a cucerit Iudeea și a luat pe evrei în robie. Eliberăți din robie de Cirus, regele perșilor, evreii au rezidit templul (539 î.Hr.). În sec. I î.Hr. romani au ocupat Iudeea, numind rege pe Irod, fiul lui Antipater. Acesta a început restaurarea templului din Ierusalim, care s-a continuat și sub urmașii săi, până la jumătatea sec. I d.Hr. Din cauza unor revolte populare

provocate de zelei (patrioți evrei) împotriva stăpanirii romane: generalul Titus, fiul împăratului roman Vespasian, l-a intrat pe răscoală și a dat foc Ierusalimului și a dărâmat templul până la temelii. Astăzi, ruinele lui sunt loc de pelerinaj nu numai pentru evrei, dar și pentru creștinii din toată lumea, Ierusalimul devenind, prin Iisus Hristos, leagănul creștinismului.

TEOCALI („Casa lui Dumnezeu”) — se numeau templele vechilor mexican (aztec). Asemenea templelor babiloniene *teocati* aveau forme de piramidă, cu multe etaje.

TEOCENTRIC — caracteristică a cultului Bisericii creștine, al cărui obiect principal și esențial este Dumnezeu.

TEOCRATIE (gr. *θεοκρατία* — *theokratia* de la gr. *θεός* — *theos* — Dumnezeu și gr. *κράτος* — *kratos* = putere) — formă de guvernare în statul antic, în care puterea politică și religioasă se exercita de aceeași persoană: preoții aveau deopotrivă și puterea religioasă și pe cea politică. În Egiptul antic, preoții zeului Amon-Ra (zeul soarelui) au seseră o putere politică și economică atât de mare (sec. XIV–III î.Hr.), încât marele preot a preluat tronul, devenind și faraon. Pentru a stăvi această tendință de supremație a sacerdoțiului (cîerului), faraonul Amenotis al IV-lea mută capitala de la Teba la Akhetaton („orizontul discului solar”), impunând supremația zeului Aton (zeul discului solar). Urmasul său, faraonul Tutankhamon („Imagine veche a lui Amon”) reînvie cultul lui Amon-Ra și îl impune.

TEODICEEA — operă filozofică, aparținând filozofului german *Gottfried Wilhelm Leibniz*,

care încearcă să demonstreze prin teoria „monadelor” (entități spirituale indivizibile), că existența răului în lume nu poate contrazice bunătatea lui Dumnezeu, lumina aceasta fiind totuși „cea mai bună din treburile” concepție ce stă la baza metafizicii sale.

TEODORA, SFÂNTA TEODORA DE LA SIHLA (sec. XVI–XVII) — originară din satul Vânători-Neamț, face parte din șirul acelor cuvioși și haștri practicanți a rugămintii lui Iisus, care au a uns la cea mai înaltă treaptă de sfințenie, dobândind harul vizionar și al săvârșirii minunilor. Hotărâtă să fie „mireasa lui Hristos”, Teodora se călugărește, trăind un timp la schitul Bărzărești din jud. Râmnicu Sărat. Schitul fiind cotropit de turci, ea se retrage la alt schit din jud. Bacău, de unde se retrage la schitul Sihla din jud. Neamț, trăind izolat într-o chilie zidită în munte. În această chilie s-a nevoit cuvioasa Teodora aproape 40 de ani, slăvind pe Dumnezeu și biruind prin răbdare și sinceritate toate cursele vrămașilor. Fiind înțărîtă cu putere de sus, n-a mai coborât din munte, unde numai fericitul Pavel, duhovnicul ei, arca din timp în timp la chilie ei, cu Preacuratele Taine și cele de nevoie vieții pământești. În această îngerească nevoită atât de mult a sporit cuvioasa că făcea privegheri de toată noaptea, cu mâinile înălțate la cer, până se revărsau zorile și se stămina la față, apoi se odihnea două ore și iar începea. Hrană primea, cât a trăit bătrânul duhovnic, pestele uscat, cu ierburile de pădure „măcrișul sfintei Teodora”, și după moartea lui a rămas în grija lui Dumnezeu. Apă avea din scobitura unei stanci, în care se aduna din plozi și care n-a secat niciodată, rămânând până azi cu

nume e de „Fântâna Sfintei Teodora”. În vremea une, năvălirilor turcești când oamenii au fugit în munți de frica lor, niște călugărițe au ajuns până la chilia ei. Teodora le-a lăsat pe ele acolo, iar ea s-a retras într-o peșteră unde a trăit singură și neștiută de nimeni „ca un inger în trup”. Noaptea se odihnea puțin pe o lespede de piatră, iar apoi „se ruga neîncetat lui Dumnezeu, cu mainile înălțate la cer până se răpcea cu mintea la cele cerești, iar cu trupul se ridica deasupra pământului, și din gura ei se înălța în sus ca o vâpăie de foc, asemenea marilor sfinți”. Că ajunsesse fericea Teodora la rugăciunea cea mai înaltă, în extaz. Odată a observat stărciul de la mănăstirea Sihăstria un stol de păsări care duceau în cioc fărămături și coji de paine și urmărindu-le, călugării au aflat-o pe sfânta căreia păsările îi aduceau hrana. Primind de la aceștia Sfânta Împărtășanie, sfânta Teodora și-a dat sufletul lui Hristos și trupul ei a fost înmormântat în peștera aceea, unde a rămas o sută de ani. Când, între anii 1828–1834, nefind supus putrezimii, moaștele ei făcătoare de minuni au fost duse de ruși la Kiev și așezate în catacombele de noaște de la mănăstirea Pecerska, aici se află și azi sub numele de „Cuvioasa Teodora din Carpați”. Amintirea sfintei Teodora era vie în toate mănăstirile și satele din Moldova, „căci trupul ei proslăvit cu neputrezirea era izvor de bună mireasmă și făcea minuni. De aceea alergau la moaștele ei din peșteră credincioși de prin sate și mai ales cei bolnavi și se vindecau de suferință. Unii sărutau sfintele ei moaște, alții și atingeau bolnavii de sicriu, iar alții se spălau cu apă din fântâna ei și primeau ajutor și mângâiere” (I B PR, 1980, p. 73–174). Fericea Teodora a fost

canonizată de Biserica Ortodoxă Română și trecută în rândul sfinților în 1992, de când se pomeneste în calendar la 7 august.

TEOFAN MARTURISITORUL (+843)

mitropolit al Niceei, este autorul a numeroase cântări psaltice și a completat Octoihul al Damaschin, împreună cu Iosif, scriitorul de cântări. A compus peste 136 de *(cantoane mineie)* (ad. că în cinstea sfinților din Minee).

TEOFANIE, TEOFANII se numesc în general arătări ale lui Dumnezeu către oameni (ex. rugul arzând al lui Moise), v. **Epifanie** sau **Botezul Domnului**.

TEOFOR, gr. θεόφορος *theoforos* = purtător de Dumnezeu) inspirat de Dumnezeu, iubitor de Dumnezeu. Sf. Ignatie Teoforu, episcop în Antiohia (+ 07), martirizat la Roma, în vremea împăratului Traian, mnograf creștin, compune cântări și imne de preamărire a lui Hristos, introduce cântarea antifonică, ceea ce presupune o formă de organizare a desfășurării cultului creștin. El precizează structura ierarhică a Bisericii (episcopi, diaconi) și argumentează întruparea Mântuitorului, care a suferit real, ca Om adevărat, Patimile și Răstignirea. Au rămas de la el mai multe Epistole din hoinărești, adresate comunităților creștine (din Efes, Smirna, Roma, Troia ș.a.), scrisorile în care se remarcă preciziunea unor termeni teologici de fond, ca creștin, Biserica sobornicească (universală), Dumnezeu-Hristos, Dumnezeu întrupat.

TEOGONIE (gr. θεογονία, η *theogonia* = *theos* + *gonos* = Dumnezeu + zeu + generație) explicare a divinității. *teogonia* informații despre toți zeii pe care îi adoră popoarele politeiste (ex. teogonia greacă,

romană, feniciană, egipteană} Hesiod (poet grec, sec. VIII î.Hr.) scrie „Teogonia” în care expune genealogia și filiația zeilor. Hesiod, contemporanul lui Homer, face o teogonie și o cosmogonie, explicând nașterea zeilor și a lumii (și crearea lumii). La început a fost Haosul și Geea (pământul). Tartara și Eros (dragostea) Geea naște pe Uranos (cerul) și din acesta se nasc titanii. Din titanul Cronos și soția sa Rhea s-au născut zeii Zeus, cel mai tânăr dintre zei, uzurpă tronul lui Cronos. Din Zeus se vor naște toate generațiile de zei și zeițe.

TEOLOG (gr. θεός, o + λόγος, o — *Theos Logos*) — specialist care se ocupă de Teologie de studiu al cuvântului la Dumnezeu.

TEOLOGHISI, a teologhisi — înseamnă formarea teologului prin disciplinele de învățământ teologic, atât pe plan teoretic cât și practic. Liturgia și predica sunt obligatorii atât pentru preot, cât și pentru credincios. *Pastorala* cuprinde statuti pentru preotul care păstorește. *Catehetica* învață cum se face o lecție de religie. *Omiletica* cuprinde regulile după care se face o predică. Predica face parte din cult și trebuie să fie la înălțimea Sf. Liturghii.

TEOLOGIA (TEOLOGIE) — este știința de comunicare și interpretare a Cuvântului la Dumnezeu, știința de cunoaștere a lui Dumnezeu și a formelor de comunicare a Lui cu lumea.

TEOLOGUL, GRIGORIE — este numit Sf. Grigorie de Nazianz, pe care Biserica îl sărbătorește la 25 ianuarie și la 30 ianuarie, împreună cu Sf. Vasile și Ioan Gură de Aur. Este unul dintre marii Părinți bisericești care prin activitatea și scrisul său, a contribuit la

fixarea și precizarea dogmei Bisericii creștine. v. **Grigorie de Nazianz**.

TEOLOGUMENA (gr. θεολογούμενα τὰ — *Theologoumena*, θεός + λογούμενα — *Theos + logoumena* = Dumnezeu + exătară) — *discuții libere* exprimând păreri personale în legătură sau pe marginea unei dogme a Bisericii.

TEOLOGUMENE (gr. θεολογούμενον, το — *theologoumenon*) — se numesc acele *învățături creștine* care se bazează pe revelația divină, dar nu au consensul unanim al Bisericii (ex. despre vremea creării îngerilor, crearea sufletului copilului din sufletul părinților etc.). Acestea sunt păreri particulare și sunt admise în Teologia Dogmatică numai în măsura în care nu contrazic dogmele Bisericii.

TEOTOKA (gr. θεοτοκος η — *Theotokos* = Născătoare de Dumnezeu) — Maica Domnului. *Pectora Teotoka* — mozaic din catedrala Santa Maria Assunta, întemeiată de împăratul Bizanțului Ieracle, la Veneția (sec. V î.).

TEOTOKAR — carte de slavă din Cănoanele Născătoarei de Dumnezeu (*Tipicul bisericesc*, ed. a II-a, 1907, p. 312).

TEOZOFIE (gr. θεός, o — *Theos* = Dumnezeu + σοφία, η — *Sofia* = înțelepciune) — doctrină filosofico-religioasă care susține posibilitatea cunoașterii nemijlocite a lui Dumnezeu prin „iluminare” interioară prin extaz mistic. Reprezentanți: Paracelsus, Böhme, Swedenborg, R. Steiner etc.

TEOZEFTA („adăugare”) — colecție de tradiții ale religiei iudaice care n-au fost cuprinse în Mishna (comentarii făcute de rabini la textele Sfintei Scripturi), v. **Iudaismul**.

TEPIȚIONȚ — erau, în vechi e religii mexicane, ze tăvăle protectoare ale casei (ca „manu” și „țară” la romani).

TEPLOTA — este „apa cea caldă ce se toarnă în potir” (*Învățătura bisericască, pe scurt de 7 tone* Râmnic, 1746, f. 2), de la slavă *topli* = cald „teplotă” sau „tipiotă” se numește și vasul (bricul) în care se încălzește apa binecuvântată („căldura”), care se toarnă în potir înainte de împărtășirea preotului, v. **Tiplota**

TERAFIN — idol (I Regi 15: 23), termen vechi în BH, ed. 1988, p. 206

TERAH — în Vechiul Testament, strănepot al lui Noe și tatăl patriarhului Avraam, din care se trage poporul evreu

TERFREM (gr. *τέρετισμα*, *τὸ* *teretisma*, gr. *τερετισμός* — *teretizo* = îngânare, fredonare, a îngâna o melodie, a fredona) — cântare psaltică, ornamentală, în care se folosesc frecvent silabele *to-te to* și *te-re-rem*, de unde *teretrem* = repetarea, lungirea cântării prin repetarea silabei ori variate din *to-te-re-rem*, folosite ca ornament muzical (în cântări ca poezie heruvică etc.). Se mai numesc și *cratime*, v. **Cratima**

TESEU — erou din mitologia greacă, fiu al regelui Aegeu, al cetății Atena, vestit pentru uciderea Minotaurului, un monstru jumătate om, jumătate taur, căruia Aegeu, spre a se salva de amenințările lui, îi sacrifică anual câte șapte tineri și șapte tinere fecundare. Acest monstru era fiu al regelui Minos, care- închisese în palatul său din Knosos (Creta), vestit Labirint, din care fără călăuză, nimeni nu mai putea ieși. Ariadna, fiica regelui Minos, îi ajută pe Teseu, dându-i un fir, care să-l traseze drumul spre a

se putea întoarce afară. Teseu este socotit și primul organizator al legislației ateniene. *Mitul lui Teseu*, cel mai mare erou al Atenei, reprezintă documentar lupta grecilor împotriva stăpânirii cretane.

TESMOFORIILE — serbări în cinstea zeiței Demetra (Demeter, zeita roadelor pământului), în Grecia antică.

TESTAMENT (lat. *testamentum*) — este, în înțeles curent, un act juridic, prin care cineva poate dispune de averea sa (cui să fie lăsată după moarte). În înțeles biblic, *testament* se numesc cele două părți ale Bibliei: Vechiul Testament și Noul Testament, v. **Biblia**

TETRAVANGHEL — carte de slujbă care cuprinde cele patru Evanghelii, scrise de Matei, Marcu, Luca și Ioan, Evangheliar (tetravanghel). *Tetravanghelul românesc* este titlul primului text tipărit în limba română, al celor patru Evanghelii (1561) de către „diaconul Coresi din Târgoviște și Iador diacon”, spre a fi de folos preoților și credincioșilor creștini ortodocși romani, ca „să înțeleagă, să nvețe rumânii cine-s creștinii”.

TETRAMORFON, TETRAMORFII — categorii de îngeri, așa cum apar în viziunea prototului Iezechieli, din Vechiul Testament: înger cu patru fete (una de om, alta de leu, alta de bou și alta de vultur), cu patru aripi, pentru fiecare față, picioare drepte, cu copete de vâtel scanteietoare, cu mâini de om sub aripi, de fiecare parte a corpului. Fetele și aripile erau despărțite în partea de sus, și, la fiecare, două din aripi erau întinse, iar două se acopereau trupul, întărișarea lor era scânteietoare, semănând cu cărbuni aprinși, cu făclii aprinse, iar printre ele curgea foc din care țârneau raze

TET TTX

și f. lgere v. îngerii

TETRAPOD (gr. τετραποδος = cu patru picioare) numit și **proschinartiu** (gr. προσκηντηριον = to proskhentaion = la lata scenei) numit uneori și **iconostas** este un fel de anaor sau pupitru stabil, fix pe care se așează coana sărbătorii (a sfântului zicer a hramului bisericii) ori Sf. Cruce pe care le sărută credincioșii la intrarea în biserică și când trec să se mîruiască, este așezat în lata icoanei împărătești a Mântuitorului.

TEUTONI, Cavalerii teutoni — Ordinul cavalerilor teutoni, numit și Ordinul Ospitalierilor Germani, a fost întemeiat în Palestina în vremea Cruciadelor (1099), având ca și Tempieri același caracter monastic-militar și aceași scop umanitar de ajutorare și apărare a pelerinilor creștini care veneau la Locurile Sfinte. La sfârșitul cruciadelor se stabilesc în Europa, mai în Transilvania (în lara Barsei spre a lupta împotriva cu nomadilor) chemați la începutul sec. XV de regele Prusiei și se stabilesc în Prusia de Răsărit unde convertesc populațiile păgane de aici la creștinism, colonizează regiunea cu germani iar la începutul sec. XIV își mută aici centrul principal la Marienburg și apoi în Lituania. În 1400 ei suferă o grea înfrângere din partea regelui polon al tatălui de Domnul Moldovei Alexandru cel Bun la Tâmpașberg după care puterea lor scade și e căd sub suzeranitatea Poloniei care le ia o parte din teritoriu. La începutul sec. XVI cei rămași în Prusia trec în lăteranism.

TEZEU v. Tesen

TEXTE DIN PIRAMIDE — sunt inscripțiile care faraonii înmormântați pe etaj interior al

piramide lor. Ele cuprind formule rituale, descantec, rugăciuni, minuri secrete și descrierea ritua urilor înmormântării faraonului. Printre acestea, textele initiatice sunt foarte importante deoarece cuprind anumite cunoștințe secrete pe care faraonul mort le va folosi spre a-și ușura boarea de dincoace când va fi și judecat ca orice muritor, deși socotit ca fiu de zeu sau chiar zeu întrupat, el nu avea nevoie de inițiere spre a intra în Paradis. Unele texte îl prezintă pe faraon ca fiind un astru cosmic care se așează după moarte la locul său printre stele și cereaui. Faraonul își păstrează puterea de conducător al poporului său și după moarte fiind socotit nemuritor. *Textele din piramide* sunt cele din lăzile zvoare scrise, cuprinzătoare ale inscripțiilor egiptene (mileniul al II-lea și IV-lea î.Hr.) când se construiesc marile piramide. Continuarea acestor texte din piramide se află în *Textele din sarcofage* scrise în interiorul sarcofagelor și cuprinzând formule rugăciuni și statui pentru viața viitoare (mileniul al II-lea î.Hr.). Textele cele mai importante din sarcofage privesc judecata sufletelor celor morți. Pe baza acestor texte extrase din sarcofage s-a alcătuit în decursul mileniului II-lea î.Hr. *Carta morților* cuprinzând tradiții religioase foarte vechi, unele de la începutul istoriei Egiptului (mileniul al IV-lea î.Hr.) precum și formule magice care trebuiau rostite de sufletele celor ce treceau în împărăția morților. Scopul restaurării lor era de a-i îmbuna pe zeii judecata ce urma pentru fiecare suflet. *Carta morților* se așeza lângă mumiile morților la îngropare.

TEXTE DIN SARCOFAGE v. Texte din piramide

TFILEN v. *Talas*

THEOGONIA v. *Teogonia*

THEOSIS — ideea îndumnezeirii omului, care stă în centrul doctrinei ortodoxe, fundamentată pe texte biblice și mai ales pe scrierile Sf. Apostol Pavel și Evanghelia Sf. Ioan. Întruparea Logosului a făcut posibilă îndumnezeirea omului (theosis), săvârșită însă de grația divină. Îndumnezeirea este însoțită de experiența luminii mistice pe baza căreia Grigore Palama (sec. XIV) elaborează o teologie mistică a luminii taiborne, v. *Isihasmul*.

THEOTIMOS — episcop al Ierusalimului și Scriitor, 392-402 d. Hr.). A predicat printre goții și hunii năvăliți, care îl numeau „zeu romanilor”; a fost prieten al Sf. Ioan Hrisostom. În alt Theotimos e în a doua jumătate a sec. V, apărător al credinței ortodoxe așa cum s-a stabilit în învățătura ei la Sinodul de la Calcedon (451) și pe care Theotimos o infățișează într-o scrisoare apologetică împăratului Leon (DVR).

THEOTOKOS (lat. *Dei genitrix*) *Născătoare de Dumnezeu* — dogmă mariologică ortodoxă, împotriva căreia s-au ridicat nestorienii care susțineau că Maria nu L-a născut pe Iisus-Dumnezeu, ci numai pe Iisus-Omul. Nestorie, ajuns patriarh al Constantinopolului (428), susține separarea totală a celor două naturi ale lui Hristos, cea divină și cea umană. El a fost condamnat la Sinodal ecumenic din Efes (431).

THOMAS A KEMPIS sau **TOMA DE KEMPIS** (1380-1471) — mistic german originar din Kempen (din Renania — Germania), călugăr a gustin. A scris celebra carte „*Imitatio Christi*” în care arată că mistica iubirii este

„o imitație a lui Hristos”, v. *Imitatio Christi*

THORA v. *Tora*

TIARA (lat. *tiaras* și *tiara*, gr. *διδύχα διὰ*) — pălărie fără margini (dreaptă sau ascuțită), coroană (c. lindrică) purtată de regi, este în formă conică la regi pers., *tiara papală* sau mitra papală formată din trei coroane suprapuse, în formă de cilindru, decorate cu flori de cer n stilizate.

TIBERIADA — lacul sau *marea Iheriadei*, numită și *lacul Iherizurei* (din cauza câmpiei Iherizar așezată în partea de apus a iordanului vestită pentru fertilitatea ei sau *marea Galileei* (după numele provinciei Galileea, în care se află) și a numei Tiberiada după numele orașului Iheriada, clădit în partea de apus a lacului de regele irod Antipa (4-39 d. Hr.), tetrarhul Galileii care-i dă acest nume în onoarea împăratului roman Tiberiu (14-37 d. Hr.). Pe malurile acestui lac se aflau în vremea Mântuitorului alte multe orașe printre care Capernaum, Betsaida, Magdala etc., care și trăgeau bogăția mai ales din apele pline de pești ale lacului precum și din cultura măslinei și a vitei de vie. Aici s-a desfășurat Mântuitorul mare parte din activitatea Sa și s-a ales dintre pescarii locului pe primii săi apostoli ca să facă din ei „pescari de oameni” (Matei 4. 18-21); aici a pătosit furtuna, certând vânturile (Matei 8. 23-27); aici a făcut minunea săturării celor cinci mi. de oameni), înmulțind cinci pâini și doi pești, pe apele acestui lac a mers Iisus trecându-l cu piciorul, spre vindecarea și spaima ucenicilor Săi (Matei 14. 13-34), care au recunoscut încă o dată dumnezeirea Lui. Lacul Tiberiada este străbătut de la nord la sud de raul Iordan. Din vechile cetăți de pe malurile

lui au rămas azi doar ruinele

TICTOR — formă populară în Ardeal, pentru „ctitor” (vezi inscripție bisericii din S. Biel, lângă Sibiu)

TIMOTEE — ucenic al Sfantului Apostol Pavel, cărui acesta îi trimite două Epistole (I și II), după ce îl hirotonise episcop la Efes. Ioseph al Cezareei (+340) spune că acest Timotee a fost primul episcop al Efesului și a murit martir. Biserica îl face pomenire la 26 ianuarie. Conținutul celor două epistole este important pentru valoarea lor pastorală, cuprinzând sfaturi permanente valabile pentru slujitorii Bisericii și pentru credincioșii creștini. Este importantă, ca valoare documentară, referirea ce se face cu privire la cult și la erezia bisericăască.

TIMPU (*tempus, temporis* = timp, vreme) — este, ca și spațiul, o dimensiune a existenței cosmice a lumii. În concepția creștină, timpul a fost creat o dată cu lumea: „*Mundus non factus est in tempore, sed cum tempore*” (Lămurirea a fost făcută în timp, ci o dată cu timpul). zice Fericitul Augustin. Hristos Mantuitorul este născut în timpul Bisericii și axa timpului, centrul istoriei religioase a oamenilor. Înainte de El istoria se îndreptă spre El, era așteptarea mesianică, după Întruparea Lui, a început „plinirea vremii” (Galateni 4, 4). Deși născut în timp, timpul a fost măsurat, concretizat, împărțit de om după măsura fixată de Dumnezeu la Facerea lumii (Facerea 1, 14, 5, 31, 2, 2), în diviziuni și subdiviziuni succesive în care să se încadreze atât viața sa gospodărească, materială, cât și cea religioasă (spirituală). Această măsurare și divizare a timpului este cuprinsă în *Calendar* (v. *Calen-*

dar). Sistemul de împărțire a timpului din *calendarul civil* (an, lună, săptămână, zile) a fost adoptat de Biserică în *calendarul ei liturgic sau bisericesc*. Dar spre deosebire de *anul civil*, care începe la 1 ianuarie, *anul bisericesc* începe la 1 septembrie, pentru că, după tradiția moștenită din Legea Veche, în această zi, care era și începutul *anului civil* al evreilor, a început creația lumii și tot în această zi și-ar fi început Mantuitorul activitatea sa publică atunci când a citit în sinagogă cuvintele profetei Isaia (cap. 61, 1-2), care profetea despre Iisus: „Duhul Domnului este peste Mine, pentru că Mă alege să binevestesc săracilor — să vestesc *anul plăcut Domnului*” (Lucea 4, 18-19). La *romano-catolici*, *anul bisericesc* începe cu prima duminică din Advent (*Adventus*), adică cea mai apropiată de 30 noiembrie, deci cu aproximativ patru săptămâni înainte de Crăciun. Prin *întocmirea anului bisericesc*, Biserica a fost preocupată să asigure și să perpetueze *prezența spirituală*, nevăzută, dar *reală*, a Mantuitorului în mijlocul credincioșilor după cum El a lăsatul înainte de a Se înălța la cer. Iată că ei cu vor sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului. (Matei 28, 20). *Această realitate* e vie în tot *anul liturgic* prin sărbătorile, posturile pomenite marilor și sferele orânduirii și așezămintele de cult ale Bisericii și prin toate subtilitățile bisericești care se succed și revin într-o anumită ordine în fiecare an, lună, săptămână și zi, în cadrul cărora se scurge viața oamenilor. În aceste patru cercuri concentrice ale timpului, Biserica încadrează în sufletul harului divin și sfîrșește prin rugăcuni continuă, întreaga viață a credincioșilor în împrejurările ei cele mai

importante. Ca mijloc de comemorare a vieții și activității răscumpărătoare a Mântuitorului, *anul bisericesc ortodox* a pus în centrul său sărbătoarea Sfințelor Paști, în jurul căreia gravitează cele trei mari perioade sau timpuri liturgice care grupează sfintele slujbe ale întregului an, și anume: perioada Triodului, perioada Pentecostarului, perioada Octoihului (prepasca, pascaliă și postpasca). Fiecare din acestea cuprinde un anumit număr de săptămâni. *Timpul sau perioada Triodului* ține de la *Duminica Vameșului și fariseului* (cu trei săptămâni înainte de începutul postului) până la *Duminica Paștilor*. Primele trei săptămâni sunt pregătitoare pentru Postul Paștilor, care ține șapte săptămâni. *Periada Triodului* este o comemorare și o reprezentare a activității arhiericești a Mântuitorului. Ca Mare Preot, El aduce jertfă, dându-Se jertfă pe El Însuși prin Patimile și Moartea Sa pe Cruce. *Timpul Pentecostarului* este intervalul dintre Duminica Paștilor și Duminica întâi după Rusalii, numită și Duminica tuturor sfinților (opt săptămâni). Această perioadă celebrează *timpul dintre Învierea și Înălțarea lui Iisus* la cer, urmată de Pogorârea Duhului Sfânt (Rusalii), ziua întemeierii Bisericii creștine. *Timpul Octoihului* ține tot restul anului, adică de la sfârșitul perioadei Pentecostarului, până la începutul Triodului. Este perioada cea mai lungă, care durează 40-46 de săptămâni, în funcție de data Paștilor. În centrul acestei perioade stă Nașterea Domnului, urmată de Bobotează. La început, aceste două sărbători se țineau în aceeași zi. *Periada Octoihului* celebrează evenimente dinainte de venirea Mântuitorului, precum și activitatea profetică

sau învățătoarească a Mântuitorului, până în *ajunul Patimilor Sale* (cea mai importantă dintre cele trei misiuni (de profet sau învățător, de arhieru sau Mare Preot și cea de Împărat sau de birator al păcatului și al morții)) este activitatea Sa de Arhieru, de aceea, celebrarea liturgică a Patimilor și Învierii Domnului rămâne centrul vieții lui Hristos în Biserică și a întregului an bisericesc. Astfel, *întregul cult al Bisericii*, în diferențele lui mar testări, are un caracter pascal. *Anul bisericesc ortodox* reînnoiește în cadrele timpului istoric și ale experienței umane, viața cu Hristos și în Hristos, prin el se reînnoiește viața, de prelungire a întrupării și vieții istorice a Mântuitorului prin mijlocirea căreia Acesta continuă să trăiască în Biserică de-a pururea, în viața credincioșilor, așa cum trăia odinioară pe pământ. Pe lângă marile sărbători închinare Mântuitorului, în cursul anului bisericesc există și *ciclul sărbătorilor mineale* (ciclul sanctoral sau mineal), cuprins în *Sinaxar sau Atmologhiu*, care comemorează șirul sfinților pomeniți în fiecare zi, din cele douăsprezece luni ale anului calendarstic, începând cu septembrie și terminând cu august. Fiecare an nou din viața Bisericii este astfel o istorie a economiei mântuirii în rezumat, reînnoită prin rânduiala liturgică, iar fiecare zi liturgică este o *feria* (sărbătoare) deschisă spre eshatologie. Acestea caracterizează *timpul eshatologic* sau *eclesial*, timpul sfânt, timpul liturgic, spre deosebire de *timpul istoric* (v. *Ziua liturgică, Săptămâna liturgică*). Formula „În vremea aceea” (*in illo tempore*), de la începutul fiecărei pericope evanghelice, care se citește la Liturghie reprezintă timpul sfânt, veșnicul prezent

român."

TIPIC ICONOGRAFIC — adică un program sau sistem după care trebuie să se călăuzească pictorii bisericești în zugrăvirea fiecărui compartiment din interiorul unei biserici. Acest Tipic s-a format în timp și a variat după epoci și regiuni în funcție de varietatea tipurilor arhitectonice de suprafață de pictat, de dimensiunile bisericilor, izvorul de inspirație al picturii bizantine a fost totdeauna istoria biblică, fiecare parte a decorului iconografic are un substrat teologic, o conținut simbolică. După sec. IX se întemează treptat un program iconografic care va deveni obligatoriu pentru toți pictorii și a căror regali vor fi inserate în *fronul zugravilor*. Marii mistici și teologii ai cultului ortodox au arătat că *distribuirea picturii* în ansamblul iconografic al bisericii trebuie să fie *determinată de rolul sau funcția fiecărei părți a bisericii* în cult și de semnificația simbolică a acestor părți. În viziunea pastagilor creștini, Biserica văzută este imaginea materială a Bisericii nevăzute din ceruri, formată din sfinți și îngeri, iar sfintele slujbe care se săvârșesc nu sunt decât copii și reprezentări văzute ale cultului spiritual adică necontenit în Dumnezeu de către Biserica triumfătoare din ceruri. O imagine a acestei Biserici cerești trebuie să ne-o dea în chip sensibil în ansamblul ei arhitectural și pictural *biserica-locas*. Astfel *naosul* (capela) de deasupra naosului care prin înălțimea ei este cea mai apropiată de cer va *înălțuși prin pictura Bisericii cerești* adică pe cei mai apropiați de Dumnezeu, cei care L-au văzut în lume și s-au certat pentru credință (sfinți prelați, apostoli și evangheliști).

care L-au văzut în lume și stau în preamă lui Hristos Dumnezeu. De aceea pe bolta tinerii mari e pictat Hristos și în ceruri ordonate coboară imagini de îngeri și apostoli iar la baza tinerii stau Sfinții Evangheliști. *Atunși* cea mai tineră și sfântă încăpere simbolică al cerului în care a intrat Hristos transfigurat prin înviere va fi pictat cu chipuri ale Bisericii triumfătoare cele mai apropiate de altarul cereștii Maica Domnului pictată pe bolta altarului și persoane care au avut rol în alcătuirea cultului și viața Sfintei Liturghii — martirarhi, autori de Liturghii, diaconi și ioni — scene istorice și simbolice din istoria sfântă a Vechiului Testament și a Noului Testament. În exaltarea Liturghiei etc. *Apocul* rezervat credincioșilor imaginea a vieții pământești va reprezenta în pictură viața, activitatea și Patimile Domnului și ale Sfinților Săi pe pământ, mamele de a fi proslăvit în ceruri. *Pronaosul* ca poartă și ant cameră a bisericii va reprezenta în pictura sa chipurile celor care luptă să castige mântuirea eternă: voievozi, arhierii, pustnici și călugări precum și scene care să instruiască pe credincioși despre ce este biserica și cum stăm în ea. *Apocul exterior* al zidurilor (ca la bisericile din București) va fi pictată cu chipurile acelor care n-au făcut parte din Biserica lui Hristos dar au trait pentru aceia drept și profeti Vechiului Testament fideozii păgâni care au contribuit la pregătirea sufletelor a omenirii, pentru a-l primi pe Hristos (F. B. I. C. — 993 p. 41, 45-62).

TIPICA sau **PSALMIU TIPIC** (ps. 102-145) — se cântau din nouă ca și cerant tinerii în întregimea Liturghiei, az se mai cântă în întreg numai la Obodnita (Prânzanda) în mănăstiri.

Din ei au mai rămas azi doar cate un verset (primul verset din Ps 102), v. **Obedința**
TIPICONALE *semne tipiconale*, v. **Sărbători**

TIPICUL CEL MARF — colecție de regali monahale atribuite Sf. Sava (sec. V-VI), organizatorul vieții monahale palestinienilor și întemeietorul mănăstirii Sf. Sava, de lângă Ierusalim

TIPLOTA — mic vas de metal, ce stă la proscotniar și în care se încălzește apa, care, după săvârșirea Sfintei Jertfe, se toarnă în potir, înainte de împărtășirea preotului. Această apă caldă se numește „că dură”, ea simbolizează căldura sângelui care a curs pe cruce din trupul Domnului și apa amestecată cu sange când a fost împuns cu sulța, simbolizează și credința caldă cu care trebuie să ne împărtășim, dar și căldura Sf. Duh, așa cum se spune în formula de binecuvântare a apei calde care se toarnă în potir: „Că dură credinței Sfântului Duh”.

v. **Teplota**

TISMANA — mănăstire în (ud Gorj) datând din sec. XIV, întemeiată de călugărul Nicodim (venit la noi din Prilep-Serbia), în vremea lui Vladislav-Vodă Basarab (1364-1372). După cum arată inscripția, mănăstirea a fost construită într-un lemn: zidirea s-a făcut de Rada-Negru Basarab (1373-1384), iar acoperșul de plumb a fost pus de Neagoe-Vodă Basarab (1512-1521). Fînd distrusă de turci, a fost refăcută de Matei Basarab (sec. XVII), care „a înzestrat-o cu clopote, sfeșnice și a tele” drept mulțumire că aici s-a adăpostit contra trupelor trimise de Leon-Vodă (1633-1654). La sfârșitul sec. XVIII, turcii au distrus-o complet, dar a fost refăcută la 1798, a mai fost restaurată în sec.

XIX, de vreo două ori, fiind distrusă de un incendiu, ceea ce este azi mănăstirea Iismana se deosebește mult de ceea ce a fost forma ei inițială, în pictura votivă sunt redată însă portretele tuturor domnilor care au contribuit la continuarea ei renaștere. Astăzi Iismana este mănăstire de maici.

TITULI — denumire pentru acele case ale creștinilor bogați din epoca romană, case spațioase cuprinzând o sală vastă, dreptunghiulară, în care se strungeau creștinii pentru săvârșirea cultului, în primele veacuri, până în sec. IV, când, dându-se libertate creștinismului (Edictul de la Milan, 313), au început a se construi primele biserici creștine, ca locașuri proprii pentru cult.

TOACA (gr. σιμαντρον τό — *simantron* lat. *signum signaculum* = instrument cu care se dă semnalul) — instrument sonor folosit în bisericile ortodoxe, și mai ales în mănăstiri, pentru a anunța începerea slujbelor religioase. Începând din sec. IV, după ce creștinismul a devenit o religie liberă, slujbele religioase se anunțau prin clopotei sau trâmbiță (ca în Vechiul Testament) și direct prin hătă, în ușa, cu un ciocan de lemn. În locul acestora a rămas toaca, de lemn sau fier. Toaca este de trei feluri: toaca mică, toaca mare și tochița. Toaca de lemn este formată dintr-un ciocan de lemn și o scândură, pe care se bate cu ciocanul, după o anumită cadentă. Toaca mică de lemn este portabilă, spre deosebire de toaca mare și de tochița de fier, care sunt fixate de clopotniță, ca și clopotele. Toaca mică de lemn și tochița sunt folosite la bisericile mănăstirești și la catedrale. Ea se bate la începutul fiecărei slujbe, într-o singură stare, ocrotindu-se biserica seara

și dumineata, cu opririle și închinăcuni la cuvinte, în cele patru laturi ale bisericii — întâi se bate în fața bisericii, apoi în latura de miazăzi de răsărit, de miazănoapte și din nou în fața bisericii (la sărbători sâmbătă seara și duminică dimineața, la praznice împărătești și la stinți cu Po-te-eu). În noaptea Inverii toaca se bate împreună cu ciopotele.

TOATĂ ȘI FLAREA — este numele unei teme iconografice care se pretează pe boata turlei de sud, în bisericile care au două turle pe pronaos. Tema inspirată din Ps. 48 înfățișează pe Iisus Hristos așezat pe tron, înconjurat de îngeri și cercuri de sfinți de toate categoriile. La unele biserici se adaugă într-un cerc, la marginea acestei scene, chipuri de animale domestice, de toate felurile, precum și pomi, munți, dealuri, soarele și luna, ilustrându-se astfel participarea lumii la natură și a întregii fiiri create, a proslăvirea lui Dumnezeu, alături de oameni și sfinți. „Lăudați pe Domnul din ceruri — lăudați-L pe El, toți îngerii Lui — toate puterile, soarele și luna — toate stelele și lumina — Lăudați-L pe El, cerurile cerurilor. Să laude numele Domnului, că El a zis și s-au făcut, El a poruncit și s-au zidit. Lăudați pe Domnul, toți cei de pe pământ — focul, grindina, zăpada, viforul, mănți, dealurile, pomii cei roditori, fiarele și toate animalele, și păsările, împărații pământului și toate popoarele.” (Ps. 148) „Toată suflarea să laude pe Domnul!” (Ps. 150).

TOCHIȚA v. Tonca

TOLAGUL PĂSTORESC v. Cârja arhierescă

TOLSTOENISMUL — doctrină formulată de Lev Tolstoi, mare prozator rus (sec. XIX),

care, pornind de la doctrina creștină, predică un moralism abstract. Argumentând cu fapte, el critică creștinismul istoric (cu toate luptele și sângeroasele). Creștinismul lui Tolstoi se bazează numai pe învățătura morală a Mântuitorului. Tolstoi nu recunoaște și nu admite doctrina lui tainică mistică. Tolstoi nu admitea libertatea omului și nu vedea rădăcina răului în natura umană, în voința lui, ci în conștiință. Pentru a birui răul nu e nevoie de ajutorul divin, de harul divin, ci doar de o schimbare a conștiinței. Pentru Tolstoi, Iisus Hristos nu era Răscumppătorul și Mântuitorul. El era doar Marele Învățător și Îndrumător al vieții omului, cel care s-a dat legile și poruncile morale. Tolstoi considera că astfel era ușor de realizat creștinismul în viață, pentru că e mai la îndemână și mai ușor de trăit decât auri. Creștinismul, zicea Tolstoi, nu s-a realizat în practică din cauza teoretizărilor și comentariilor teologice, care au căutat să concentreze toată atenția asupra lui Iisus. Însoși, bazând totul pe puterea Lui și a grației divine. Concepând astfel creștinismul, Tolstoi zdrăcnea toate temele Bisericii creștine. El avea dreptate când cerea împlinirea în viață, trăirea poruncilor lui Hristos, dar greșea când credea că era ușor de îndeplinit aceasta numai cu ajutorul unei conștiințe luminate, dar fără ajutorul Mântuitorului și harul Sf. Duh. Cănd omul face acest efort, Tolstoi a luncat în „maximalismul moral” (susținut de secta montanistă care existase în Frigia, în sec. II), pe care n-a avut însă puterea să-l realizeze el însuși. Tolstoi acuza de imoralitate societatea pentru că nu renunța la proprietate, pentru că folosea tehnica

TOM-TOT

modernă, pentru că oamenii mâncau carne, fuma, etc. De altfel, aceste principii erău de principii care denunțau păcatul și infirmitatea caracterului creștinului societății și al culturii timpului său. Ie-a predica „Iositor la vârsta bătrâneții, când s-a retras din viața socială, aristocrat că, în care trăise și căreia îi aparținea prin naștere, trăind-
du-și ultimii ani în austeritate și simplitate, alături de țărani de pe moșia sa ocrotită la lăsaia Poiana

TOMA — unul dintre cei 12 Apostoli, galileean, chemat de Iisus. Toma este acela care, în ziua învierii Domnului, fiindcă nu l-a văzut când Acesta S-a arătat Apostolilor, s-a născut de încredere în el, a crezut numai când a văzut și a pipăit cu mâinile lui, urmele crucii orolului. Toma a zis: „Iisus”. Pentru că M-a văzut, a crezut. Fiecare dintre ei „au văzut și au crezut”.
[Lan 20-29]

TOMA DE KEMPIS — v. **Thomas a Kempis**. *Imitatio Christi*.

TOMA D'AQUINO (1225-1274) — promotor al filozofiei scolastice, bazată pe opera lui Aristotel, scrie vestita sa lucrare „*Summa theologiae*” în care caută să îmbine doctrina teologică catolică cu filozofia lui Aristotel (mare filozof grec, sec. IV î.Hr.), care era o sinteză de filozofie stoică și știință, cu o cantitate de aristocrație născută. Lucrarea lui Toma d'Aquino cauta o armonie între religie și știință, în timp ce se îndrepta spre raționalism.

TONSURA — raderea părului din creștetul capului, caracteristică clericilor catolici.

TORA TORAH, LEGEA — cartea sfântă de bază a religiei mozaice în care este cuprins *„mitologia”* (de obicei cărțile lui Moise) — Exodul, Leviticul, Numerii și

Deuteronomul, cât și cărțile profetice și hagiografice. *Tora scrisă* cuprinde ce e 39 de cărți sacre, canonice, fixate de canonul biblic iudaic, la care fariseii au adăugat și *Tora orală* (*Mishna* și *Talmudul*), care e tot de inspirație divină, dar a fost fixată în scris mai târziu. Saaduchii nu au acceptat *Tora orală*, ci numai pe cea scrisă de Moise (Pentatehul), cărțile profetice și hagiografice. Rabinii iudei considerau *Tora* nu numai o carte sfântă, ci un fel de ființă divină, care a fost creată de Dumnezeu cu două mii de ani înainte de creștinism. Rolul acestei cărți a fost de săvârșitor al lui Dumnezeu însuși. Așa gândeau și musulmanii despre Coran, v. **Judaism**.

TORAT-HAIM („Cartea Vieții”), denumire în limba ebraică pe care *Biblia*

TOTEM — zeitate reprezentată printr-o plantă sau animal în care poporul crede că e intrupat sufletul unui strămoș al tribului respectiv și de aceea îl adoră, îl se închină.

TOTEMISM — credință în *totem* (strămoș), este o formă inferioară de religiozitate. Ea constă în credința unor popoare primitive că sufletele strămoșilor erau intrupate în plante sau animale și de aceea, între un grup de oameni și uneori speciile de animale, păsări sau reptile, considerate ca totem, există o legătură de rudenie. Această legătură dă naștere la anumite interdicții cu caracter alimentar și matrimonial. Între aceste interdicții numim *exogamia* prevece obligația pe care o au membrii unui clan de a se căsători numai cu membrii altui clan. Căsătoria între membrii aceluiași clan este interzisă, deoarece sunt socotiți rude între ei, fiind descendenții unui totem (strămoș comun).

l de nismu a fost considerat o formă particulară de viață strămoșilor liberate de trup, sufletele strămoșilor rămân în legătură cu cei vii. Uneori se întrupază într-unul dependent sau se instalează în case, în obiecte din casa în care a locuit. Ca și spiritele născuți, spiritele morților nu au nicio legătură cu ființa supremă „Zeul suprem” care rămâne inaccesibil atât spiritelor celor vii cât și celor vii.

TRADIȚIE, SFANTA TRADITIE este alături de Sfânta Scriptură al doilea izvor de învățătură a Bisericii. Sfânta Tradiție sau *Preotia* este mai veche decât învățătura scrisă adică Vechiul și Noul Testament. Sfânta Scriptură a luat din Sfânta Tradiție esențialul și l-a fixat în scris, dar aceasta a continuat să se amplifice prin interpretări ale textelor și este să se transmită oral mai departe. Tradiția, predică sau învățăminte orală a sta în vremea Sfinților Apostoli auzite de Sfânta Scriptură așa cum comentează Sf. Apostol Pavel: „Tradiții stau neclintite și sunt prezente pe care le-a învățat fie prin cuvânt, fie prin epistolă noastră” (II Tesalonicen 2:15). Această „predică” numită Tradiție apostolică este învățătura pe care apostolii au primit-o chiar de la Iisus Hristos, direct și au transmis-o la rândul lor ucenicilor, preoților și episcopilor pe care i-a rânduit întemeind biserica. Sfintele Evanghelii, aptele Apostolilor și Epistolele care formează Noul Testament au fixat în scris parte din această Tradiție. După epoca apostolică, Tradiția apostolică s-a amplificat luând numele de *Tradiția bisericească*. Aceasta tradiție fixată în scris se prinde scrierile Sfinților Părinți, dogmele și canoanele formulate de Sinadele ecumenice

cazul bisericesc. Orice învățătură dogmatică trebuie să și aibă temeiul său în Sfânta Scriptură, ca și în Sfânta Tradiție.

TRANSCENDENT (lat. *trans + mho + grece* = a trece pe deasupra) = a trece înălțându-se a trece dincolo a călca (a trece peste hotare) = ieși (or) peste tot ce depășește realitatea, tot ceea ce, după Kant, iese din experiența simțurilor, depășește principalele căutări, adică dincolo de materie de lucru în sine. Omul a păstrat amintirea cunoașterii paradisiace, a păstrat un dor o dragoste și egătură tre ele și Dumnezeu, și care nu se pășează decât prin puterea harului. Dumnezeu participă prin har la acest *act sinergie* care face din religie o *lucrare teantropică* (de îndumnezeire a omului) ce se manifestă intern prin credință și extern prin acte morale și de cult. v. **Sinergie**

TRANSCENDENTALISM curentul inițiat de R.W. Emerson (1836) cauzat în și eseist american de orientare mistico-panteistă pe plan practică propunea perfecționarea morală pentru îndreptarea societății și combaterea răgădăților sociale, generate de capitalism.

TRANSCENDENȚA transcendentă divină „stăruență” ca aspect fundamental al întinderii neatoptutemice, inefabilă în prezentarea Vechiului Testament.

TRANSEPT este în arhitectura bisericească o serie de nave transversală care se transporează pe nave sau navele longitudinale formând un naos în formă de cruce.

TRANSFIGURARE proces de schimbare al unui aspect al realității într-o nouă înțelesuri. v. **Schimbarea la Față a Domnului**, **Preobrezania**

TRASMIGRAȚIE (lat. *transmigratio*, *trans*

migrație = a trece dintr-un loc într-altul)
 în religiile orientale este credința în trecerea
 sufletelor dintr-un corp în altul după moarte:
 reîncarnarea, metempsihoza.

TRANSSUBSTANȚIERE — schimbarea
 unei substanțe în altă — termen religios pentru
 explicarea lăinii Eucharistice de transformare
 a painii și vinului euharistic, în Trupu și Sângele
 Domnului (de transsubstanțiere, în timpul
 Sfintei Liturghii).

TRAPEZA (gr. τραπέζα, η — *trapeza* =
 masă, mâncare) — masă, câl-gâr-gor într-o mănă-
 stire: sala de mese, sufrageria, trapezaria
 (lat. *refectoria* de la *refectio* — mâncare, gr.
 τραπέζιον, η — *trapezion*).

TRAPISI, TRAPIȘTI — membru al
 organizației monahale create în mănăstirea *La
 Trappe* din Normandia (nordul Franței), în
 1666, de către boierul canonic Armand Jean
 Bouthillier de Rancé (abatele staretului
 mănăstir — acesta imprimă a că un stil de viață
 foarte riguros: muncă în tăcere, post, rugăciune.
 Accentuând rigorile vieții călugărilor cistercieni
 (din care s-au desprins ca ramură) *trapiștii*
 au fost monași și cistercieni reformatori
 (*cistercieni* — ordin monahal francez, inte-
 rmediar de Robert Călugăr benedictin, în regiunea
 Cisterciens-Franța, în 1098, prin pînile de viață
 ale ordinului erau foarte severe, dar au fost
 depășite de *trapiști*).

TRACHEARILE — termen denumind „diche-
 re” și „trichera” folosit în *Pravila Mare* (gl.
 53 (ed. Acad. p. 14) v. **Dichere** **Trichere**).

TRĚBNĚK — denumire slavă pentru *Molit-
 veinik* (Moliteinic, Trebnic), v. **Molitefnicul**.

TREPLAT — plan cu trei abside, în arhitec-
 tură bisericească: altar, sanctorie bisericii.

TREFOLOGHIU v. **Antologhiu**.

TREI IERARHI — Sfinții Trei Ierarhi:
 Vasile, Grigorie și Ioan, pe care Biserica
 Ortodoxă îi sărbătorește la 30 anuar, e au
 meritat această cinste atât pentru viața lor
 sfântă, cât și pentru contribuțiile lor la progresul
 și întărirea Bisericii creștine pe plan doctrinar
 și social. **ȘANȚUL VASILE CEL MARE**
 (330-379) a fost un mare păstor al Bisericii
 ca preot, episcop și mitropolit în Cezareea
 Capadociei, de unde era originar. Având o
 cultură deosebită, însușită la școlile din Cezareea,
 Constantinopol și Atena, el a fost și un mare
 scriitor, îmbogățind literatura patristică cu o
 vastă operă, cuprinzând scrieri *dogmatice*
 („Despre Sfântul Duh” etc.), *moral-ascetice*
 („Regulile vieții monahale”, „Despre credință”,
 „Despre adecata lui Dumnezeu” etc.), *Omiliile*
 și *Tractatele* cu diverse teme (exegeză la
 Psalmii la Hexameron), *teme morale*
pedagogice („Contra beției”, „Despre
 invidie”, „Către tineri” etc.), *panegirice* („Cei
 40 de tineri din Sevastia” ș.a.), *liturgice*
canonice (scrieri dintre acestea cea mai
 importantă „Liturghia care poartă numele,
 și care a fost de Liturghia Sfântului Ioan
 Gură de Aur și Liturghia Dăruitor mai înainte
 sfințită” a Sf. Grigorie Dialogul (sec. VI)
 alternează în cursul anului bisericesc, în sfințirea
 Bisericii (așa cum e prevăzut în Liturghierul
 Bisericii Ortodoxe). Sf. Vasile cel Mare a fost
 un organizator al cultului și al monahismului
 creștin, e este primul dintre cei trei mari ierarhi
 și dascăli ai lumii creștine. Sf. Vasile este
 pomenit singur la 1 Ianuarie (Sf. Vasile), când
 se slăvește Liturghia sa și se citește „Molitvele”
 Sf. Vasile. **ȘANȚUL GRIGORIE DE**

NAZANZ (330-390) este prăznuit la 30 ianuarie la Sfinții Trei Ierarhi și singur, la 25 ianuarie. A fost legat de Sf. Vasile cel Mare ca o puternică prietenie, studiind împreună la aceeași școală și însușindu-și ca și acesta, o vastă cultură. Sinoadele II și V ecumenice i-au atribuit titlatura de „Teologul” pentru competența cu care a aprofundat și a format dogma ortodoxă despre Dumnezeu și Sfânta Treime folosind „metoda” îmbinării elementelor Revelației și Tradiției cu idei și demonstrații filozofice. doctrină cuprinsă în numeroase scrieri și în cele de „Cuvântări teologice”. Dintre numeroasele sale lucrări amintim „Cântările panegrice” (în cinstea sfinților), Cuvântări necrologice, Cuvântări ocazionale („Despre fugă”, un adevărat tratat despre preotie argumentând de ce a părăsit preoția, deși fusese hirotonit). De la el a rămas și o valoroasă *operă poetică* cu conținut moral-dogmatic (poeme teologice, poeme istorice etc.), aproximativ 507 poezii unele cu caracter autobiografic. Sf. Grigorie de Nazanz – „Teologul” – a rămas în literatură patristică un mare scriitor și *creatorul poeziei creștine*, un mare *urător, predicator* și păstor sufletească cu o conștiință de înaltă exigență, ceea ce l-a făcut în cele din urmă să părăsească preoția și revenit la Arianz unde s-a născut aproape de Nazanz, să se dedice rugăciunii, studiului și poeziei. **SF. ANTIU KANGLIRĂ DE ALUR** (354-407) născut în Antiohia, dintr-o familie creștină, este educat de mama sa Antioza, care, rămasă văduvă la 70 de ani, închină copilului toată grija până la stărsitul vieții ei. Ioan studiază cu dascăl vestiți din Antiohia și se dedă de tânăr ascetismului și castității fiind

preocupat de problemele monahismului. Scrie mult pe această temă, printre care și, vestita sa carte *Despre preoție*. Considerând prea înaltă misiunea de preot, e acceptă cu greu să se preoțească și de aceea se hirotonește târziu (386). El va fi, 2 ani preot la Antiohia, remarcându-se prin viața de sfințenie și prin strălucit talent de predicator și misionar combătând ereziile, imoralitatea și căutând să-i familiarizeze pe ascultătorii săi cu adevărurile Sfintei Scripturi face multă exegeză biblică. În anul 397 este numit patriarh al Constantinopolului unde continuă același mod de predicare combătând mai ales abuzurile și lăcomia clerului și făcându-se însuși exemplul de sobrietate și sărăcie folosind tot prinosul pentru ajutorarea săracilor și bolnavilor din spital. Predica sa inflăcărată se adresează, necrutătoare, tuturor straturilor sociale, fără a menaja rangul, ceea ce îi aduce mult dușmani. În acest timp își scrie predicile cu caracter exegetic la Epistolele pauline, Fapte, Apostolul, Psalm și alte cărți ale Vechiului și Noului Testament etc. Trimis misionar la goșii din părțile Dunării în Tracia și estul Mării Negre. Fînd acuzat de episcopul-leofil al Egiptului că-i apără pe origen și (discipolii lui Origen) fiindcă adăpostise pe unii dintre ei fugi din Egipt Ioan este convocat la sinodul de la Stejar (lângă Calcedon), având împotriva sa și pe împărăteasa Eudoxia, care nașterea spiritului critic din predici. Ca armare, Ioan este depus din treaptă, dar după scurt timp este readus, cerut de poporul revoltat de asemenea hotărâre. Continuându-și activitatea în aceeași spirit, i se înscenează din nou un proces (cauză mincinoasă că a comparat-o pe Eudoxia cu Irodiada) și într-un alt sinod,

convocat tot de Teofil. Ioan este definitiv îndarat și trimis în exil în Armenia (la Cucuz), unde îndără nu îl privea, uni și suferințe (foame, boală, sărăcie). De aici este trimis undeva pe malul răsăritean al Pontului într-o localitate unde nu mai ajunge, căci moare pe drum din cauza frigului și oboselii în ziua de 14 septembrie anul 407), rostind ultimele cuvinte:

Slavă lui Dumnezeu pentru toate. Suferințele îndurate de Ioan în timpul exilului sunt cunoscută din scrisori trimise de el prietenilor din Constantinopol. Artista, dar mai ales din cele 77 scrisori către Olimpiada – o diaconiță văduvă – este pioasă și devotată Sfântului Ioan Gură de Aur. Vastitatea operei sale teologice o arată cele 18 volume cuprinse în Patrologia Măgare, având o problemă încă variată – sute de omilii asupra Sfintei Scripturi, scrieri dogmatice, polemice, în care argumentează împotriva ereticii, dar deopotrivă și a lătarilor. Este învierea lui Iristos, cuvântări la toate sărbătorile împărătești, cunoscuta Mantitorala – cuvântări pentru orice cateheze, cuvântări a diverselor teme morale, sociale, scrieri apologetice, ascetice, cu caracter social, moral, educativ. O carte clasică este tratatul său „*Despre preoți*”, amănunțit cântărește a preoților creștini. O foarte mare normală vă pentru Liturgia ortodoxă este „*Liturghia Sfântului Ioan Gură de Aur*” care se săvârșesc în Biserica Ortodoxă. Acea mai mare parte a anului bisericesc. Slavă Ioan a fost numit „Gură de Aur” („*Chrysoemos*”), pentru excepționalul său talent oratoric și de predicator. Este prăznuit de Biserica Ortodoxă împreună cu marii sa contemporani: Sfintii Ierarhi și cașali ai lumii creștine. Vasile cel Mare și Origene de Nazianz (Teologul) în ziua

de 30 iunie (Sfântii Ierarhi) și singur la 13 noiembrie.

SFINȚII TREI IERARHI – biserica fostei mănăstiri cu hramul Sfintii Trei Ierarhi Trisulțic, ctitorie a domnitorului moldovean Vasile Lupu, a fost zidită după 1635 și sfințită în 1639 de metropolitul Varlaam. În arhitectura acestei biserici, monument de artă, se îmbină elementele vechi ale stilului auhton moldovenesc (bolți supra-naltate în curie cu bază steaară la exterior și bogate decorații exterioare rezultate din prețurarea măestrată a materialelor de construcții) peste care s-au adăugat influențe ale stilului bizantin (evident în planul ardat sau drept al nserilor), combinat, în Moldova, cu elemente românești și gotice care au dat stilului moldovenesc unele din caractererele sale specifice. *Într-unul* care sprijină zidurile la exterior *nervare* de piatră a bolților și dinja de *măntare* a bisericii. *Elemente decorative* ale scapturii piatră a ușii și a ferestre) în secolul XVI, peste aceste elemente se adaugă în lucrile răsăritene de origine armeană, caucazală și araba, vizibile în înălțarea turlelor și strămătarea lor prin elemente de decor extern. *Biserica Trei Ierarhi* concretizează mai ales aceste din urmă lucrile în neasemnatul său decor sculptural de piatră ce înpodobește zidurile exterioare. Pictura bisericii s-a făcut în 1641, se zugravăduși din Rusia. În aceeași an la 3 iunie, au fost aduse și așezate în mănăstire Sfintii Paraschiva care se aflau la Constantinopol și au fost rascumpărate de Vasile Lupu de la patriarhul din Constantinopol, prin plata datoriei patriarhului. Mănăstirea Trei Ierarhi a devenit un important centru de cultură,

intemeindu-se aici o Academie, „prima instituție cu elemente de învățământ superior din Moldova”, după modelul celor înființate de Petru Movilă la Kiev aici se înființează și prima tipografie din Moldova (1640) și tot aici în trapeza mănăstirii s-a ținut *Sinodul de la Iuși* (1642), care a aprobat „*Mărturisirea de credință*”, întocmită de *mitropolitul Petru Movilă*. Biserica Trei Ierarhi a devenit proprietate domnească, a.c. fiind înmormântați Vasile Lupu (1661), soția sa Iudisca și fiii săi Ioan și Ștefan (la 1661). Ioan aici au fost înmormântate asemenea de moștenitorilor Dimitrie Cantemir, aduse din Rusia (1735) și Alexandru Ioan Cuza (1847) aduse din Germania.

TREIME — dogma creștină despre Sf. Treime ne învață că Dumnezeu este Unu după ființă și între trei Persoane: Tatăl Fiul și Duhul Sfânt. Aceste trei persoane alcătuiesc Sf. Treime, taina de nepătruns cu mîntuie omenească. Descoperirea oamenilor prin revelația divină. Cele trei persoane divine sunt de-a ființă, egale, veșnice, dar nu sunt trei dumnezei ci Unul singur, Tatăl, care se descoperă de celelalte persoane, întrucât El este Cel ce naște din veș pe Fiul și porcede pe Sf. Duh de la Tatăl. În același timp cele trei persoane se împătrund reciproc fiind Unu. Așa în chip neamestecat printr-o singură ființă, Tatăl este în El și în Sf. Duh, Fiul este în Tatăl și în Sf. Duh iar Sf. Duh este în Tatăl și în Fiul. Această învățătură că Dumnezeu este Unu după ființă și între Trei Persoane, fiind mai presus de puterea de înțelegere a mintii omenești, este cunoscută prin credință. Ea a fost descoperită omului prin Revelația divină și este cuprinsă în Sf. Scriptură și Sf. Tradiție. Arătarea ei depună

s-a făcut la Botezul Domnului, când Duhul Sfânt în chip de porumbel, S-a pogorât asupra Sa, iar glasul lui Dumnezeu-Tatăl mărturisea din cer: „Acesta este Fiul Meu cel iubit întru Care am binevoit” (Matei 3: 16-17). Mantuitorul trimite pe apostoli să propovăduiască în numele Sfintei Treimi: „Mergând, învățați toate neamurile, botezându-le în numele Tatălui și a Fiului și a Sfântului Duh” (Matei 28: 19). Sf. Evanghelist Ioan zice: „Treii sunt care mărturisesc în ceruri: Tatăl, Cuvântul (Fiul) și Sf. Duh și Aceștia trei Una sunt” (1 Ioan 5: 7). În conștientizarea ortodoxă Sf. Treime este înțelesă astfel: Dumnezeu-Tatăl are chipul unui bătrân cu barbă albă, lungă, a cărei de El Iisus, amando, așezată pe nori, cerului iar peste capetele lor planează Sf. Duh în chip de porumbel. Sf. Treime în reprezentare iconografică apare pe întreg teritoriul românesc, atât cu semnificația de hram creștinesc dar și de simbol al unității naționale.

TREPTÉ sau **CÂNTAREA TREPTELOR** sau *Treptele antifoanelor* — gr. οὐνοβόαι, ουνοβοαι, gr. βοημοι, ονοβομοι

(treaptă) — sunt niște tropare mai scurte în serie, a căruite din versetele unor psalmi sau din alte cântări biblice (n. Vechiu, Testament), pe baza cărora un imnograf a creat un nou text de aceea ele sunt considerate niște cântări de recitare intermediare între cântările de origine biblică și cele de origine nouă ca text. Așa sunt antifoanele celor 8 glasuri care se cântă la Liturgia de Duminică, compuse de Sf. Ioan Damaschin pe baza Psalmilor (9, 33, 120, 134), care formează catisma a 18-a, numită și *catisma a treptelor* pentru că se cântă pe treptele de la intrarea templului din Ierusalim.

De aceea, aceste antifoane din Octoih se mai numesc și *treptele antifoanelor*. Fiecare din ele cuprinde câte nouă tropare (stihiri), scurte, grupate trei câte trei, în trei antifoane pentru fiecare glas. Aceste antifoane se cântau alternativ de cele două coruri (strane), așa cum se cântă și azi în bisericiile unde sunt doi cântăreți. În sens simbolic sau mistic, acestea s-au numit *trepte*, pentru că David arată în Psalmii săi „suirea” lui Israel din Vavilon către Ierusalim, iar a noului Israel, adică a noastră, suirea din păcat, către Ierusalimul cel ceresc, adică Raiul (*Tipic bisericesc*, ed. IV, Cernica, 1925, p. 292).

TREPTELE ANTIPOANELOR v. **TrepTE TRIADICALE** sau *Troparele treimice* — gr. τριὰδικὰ τροπάρια — *triadica troparia* — troparele Sfinte Treimi (rugăciuni și imne) alcătuite în cinstea și spre slava Sfinte Treimi, sunt 12 tropare care încep cu „Glorie ție, Cuvine ție” cu adevărat — care se cântă pe golii, după canonul treimic — la miezonoptica dominicală.

TRICHER v. **Dicher**

TRIHETERUSA, *Panaghia Triherusa* — gr. παναγία τριχέρουσα — *panaghia triherusa*) sau *Precista cu trei mâini* — o icoană de conostas foarte veche, care se află la Athos și este atribuită Sf. Ioan Damaschin. Dar se crede că e un prototip rămas după o icoană pictată de Sf. Ilievangheist Luca. După o legendă se spune că, după ce Sf. Ioan Damaschin a știut căvântările, pentru apărarea icoanelor — iconoclaști (dușmanii icoanelor), — au tăiat mâna crucii și au se spune că sirienu sau la al o, fiindcă făcea prozelitism în Siria). Mergând la Ierusalim a pus mâna tăiată pe

icoana Maicii Domnului și s-a rugat: Maica Domnului, a adus un vant care a făcut să-i crească mână la loc. De atunci s-a pictat o icoană a Maicii Domnului cu trei mâini. Icoana aceasta a fost adusă de la Ierusalim în Serbia, și apoi la Athos, la mănăstirea Hilandar (unde sunt călugări sârbi). La mănăstirea Lavra Pecterska (Kiev) este zugrăvit Sf. Ev. Luca, pictând această icoană (E. B. I.G., ed. 1993, p. 557). Acest tip de icoană n-a fost canonizat de Biserică și ca armare, nu este cuprins în nici o emnărie și zugrăviri (mănuși de pictură bisericească). În țara noastră există icoane ale Maicii Domnului, cu cea de a treia mână, în nordul Moldovei. Icoana de acest tip a fost pictată pentru comercializare, de un pictor obscur, Gheorghe Russa, și vândută în reproduceri de sute de mii de exemplare chiar prin intermediul magazinelor Patriarhiei Române, deși icoana nu se șapute de nimeni ca o icoană bisericească (vezi „România liberă” 22. II — 1994).

TRIHOTOMISM — erezie din primele veacuri privind arătarea omului, care susține că omul nu este constituit din două elemente: trup și suflet (cum învață Biserica), ci e format din trei elemente: trup, spirit și suflet. Omul are astfel un suflet al mii și unul rațional, adică primele două imaterial din om e împărțit în două substanțe: suflet și spirit (concepție care se va regăsi și la unii teologi protestanți). Biserica susține *dihotomia*, adică ce e două naturi ale omului: trup și suflet. Dacă unele texte din Sf. Scriptură și Sfinții Părinți vorbesc uneori de suflet și spirit ele înțeleg prin aceasta numai două funcții ale naturii spirituale a omului, dar nu două substanțe spirituale. După doctrina

creștină, sufletul este o substanță reală, vie, imaterială și nemuritoare, suflare din suflarea lui Dumnezeu – cum ne spune Sf. Scriptură: „Atunci luând Domnul Dumnezeu țărână din pământ a făcut pe om și a suflat în fața lui suflare de viață și s-a făcut omul ființă vie” (Facerea 2, 7).

TRIMORFION v. **Deisis**

TRINITATE v. **Sfânta Treime**

TRIOD (gr. τριῳδιον τρεῖς ᾠδῆς – *Triodion, treis odi* = tre cântări, trei ode), numit și *Triodul de post* – se numește cartea de slujbă cuprinzând rândurile serviciului divin din perioada numită *a Triodului*, care ține din „Duminica vameșului și a fariseului” și până la Sâmbăta Mare (a unu Sfintelor Paști). Cuprinde zece săptămâni, din care primele trei sunt pregătitoare pentru Postul Mare (sau al Sfintelor Paști), iar restul de șapte săptămâni sunt ale Postului Mare (Păresim). Slujbele liturgice ale duminicilor și praznicelor împărătești și sfinților din această perioadă, se găsesc în cartea de slujbă a Triodului combinate cu slujbele din Minei. În duminicile din perioada Triodului se cântă slujba din Octoih cu slujba din Triod, iar pentru sfinți din Minei, care cad duminică, se cântă această slujbă (din Minei), numai dacă sfântul respectiv este hramul bisericii sau este sfânt cu peticele. Deosebirea dintre *Triod*, *Octoih* și *Minei* rezultă din numărul de cântări al canonului. În Octoih și Minei, canoanele sunt de nouă cântări, dar în Triod sunt de trei cântări (ode). De aici și numele cărții de *Triod*. Cele mai multe din canoanele Triodului precum și ordonarea și introducerea lor în cult sunt atribuite călugării or. Teodor și Iosif Studitul (sec. IX, de la mănăstirea

Studion). Cartea Triodului dă și îndrumări de tipic, nu numai asupra felului cum se săvârșesc unele slujbe ale sfinților, ci și îndrumări privind veșminte pe care trebuie să le îmbrace preoții în perioada Triodului (ca oare neagră, purpurie sau vișnioasă precum și acoperămintele (Sfintele Mese, proscomidianul, tetrapodulul, analgului) și dvera (care trebuie să fie toate de culoare închisă). La sfârșitul cărții de slujbă a Triodului este redată viața Sfintei Maria Egipteanca, scrisă de Sofronie, patriarhul Constantinopolului (sec. VI), și ultimul este *Tipicul lui Marcu* sau *Capetele lui Marcu* privitoare la rândala sfinților și praznice or care cad în perioada Postului Mare. Trioda înflorit sau *Pentecostarul* începea odinioară de la Florii v. **Tipic**

TRIODI v. **Diode Canon**

TRIPITAKA – colecție de literatură sacră, care cuprinde principala învățare de credință în religia budistă (India, China, Japonia), v. **Budismul, Mahayana**

TRIPLI v. **Semne muzicale**

TRIPLIC – icoană de lemn făcută din trei părți: părțile laterale sunt legate prin niște balamale de icoana centrală și se închid peste ea, ca două obiecte, v. **Diptice**

TRISAGHION (*tresvinitar*, imn al îngereș) – adică imnul liturgic „Sfinte Dumnezeu, Sfinte tare, Sfinte fără de moarte, miluiește-ne pre noi” numit astfel după repetarea întreită a cuvântului „Sfânt” (gr. Ἄγιος – *agios*), se cântă după seșirea cu Evanghelia (vochodul mic), înainte de citirea Apostolului. După cum spune Nicolae Cabasila, acest imn este închinat Sfintei Treimi și a fost alcătuit de Biserica pe baza imnului îngereș din Isaia. Astfel, spune

Isaia – Serafim – stăteau înaintea Lui (Dumnezeu) – zicând: Sfânt, sfânt, sfânt este Domnul Savaot... (Isaia 6: 2-3). În sens mistic Trisaghion – simbolizează unirea Bisericii tri-unitătoare (din cer) cu cea luptătoare (de pe pământ), unirea cerului cu pământul, a îngerilor și sfinților cu oamenii, unire realizată prin născut și venirea pe pământ a Fiului lui Dumnezeu. La Liturgia obișnuită, imnul „Sfinte Dumnezeule...” se cântă de trei ori, cantarea se alternează între cor (cantăreți, credincioși) și ceala liturghisitorilor din altar simbolizând astfel lauda neîntreruptă a lui Dumnezeu de către Biserica cerească și cea pământească (F.B. 15, 1980, p. 316-317). Imnul „Trisaghionul largic...” („Sfinte Dumnezeule...”) a fost introdus sau poate generalizat oficial în rândurile Liturghiei, între anii 450-453 în vremea lui Proclu, patriarhul Constantinopolului și împăratul Ierodotie II și Pulcheria (se crede în vremea unor calamități care s-au abătut asupra orașului). Imnul e menționat prima dată în actele Sinodului IV ecumenic de la Calcedon. Se află și în Liturgia de rit galican (Franța) și la monofiziți (armeni, sirieni, iacobiti etiopieni) copti (Egipt), care-l cântă cu adăesul: „Cela ce le-ai răstănit pentru noi”.

TRISFETITELE v. Trei Ierarhi

TRITISM sau *Filoponism* — crezie (formulată în sec. VI de Ioan Filopon, din Alexandria Egiptului), care susținea existența a trei Dumnezei în Sfânta Treime. Ființa divină, susțin ereticii se repetă în cele trei Persoane, contrazicând simbolul de credință, care susține unitatea Ființei dumnezeiești. Unul ca ființă și întreg ca persoană.

TRITOPSIHIȚI — sectanți neoprotestanți (anahapțiști, studenți în Biblie), care învăță că sufletul moare odată cu trupul, cu care va veni la învierea generală.

TROIȘNIC, *Troeșnic* — Canonul Sfintei Treimi, din Octoih: este al III-lea în cinstea Sfintei Treimi (gr. ὕμνος τριᾱδικός — *imnos triadikos*). El face parte din rânduiala slăbei Miezonoapții de Duminică, în care se mai află și alte rugăciuni și imne închinare Sf. Treimi, ca „Troparele Sfintei Treimi” (Triadicele) și „Rugăcunea către Prea Sfânta Treime” a lui Marcu.

TROIȚA (s.v. *tricu* = treime) — se numește sărbătoarea Sf. Treimi, icoană a Sfintei Treimi sau o cruce memorială, așezată la răspântai de drumuri pentru a aminti drumetilor de rugăcune și de Dumnezeu. Crucile memoriale votive sunt ridicate în amintirea unor evenimente istorice (ex. Crucea de la Călagăreni, în amintirea victoriei lui Mircea Viteazul împotriva turcilor ridcată de voievodu Șerban Cantacuzino). În Ardeal, troița se numește și *Rugă Troița*, cruce de lemn și de piatră, este acoperită cu un acoperiș în formă de streșină (în două ape). Ea poate fi făcută și din trei cruci, unite prin același suport și aceeași streșină. Sărbătoarea Sfintei Treimi, numită de popor Troiță, se ține în luna Rusalilor; v. *Cruce*.

TROPAR (gr. τὸ τροπάριον — *to troparion* de la gr. ὁ τροπός — *o tropos* — mod, fel, chip, pentru că preaslăvește felul vietii unui sfânt, sau de la gr. τὸ τροπαῖον — *to tropaion* — trofeu, biruință, pentru că preaslăvește biruința sfinților asupra diavolului sau a păcătoșilor) sau *stihiră* — este forma cea mai veche și fundamentală a poeziei imnografice

energice. În limba greacă, troparul respectă ca formă, lege de compoziție poetică (ritm, rimă, număr de silabe) prin traducerea în limba română, este redat în proză, respectându-se totuși în cea mai mare măsură forma. Derivarea de *tropar* se dată unor compoziții imnografice izolate, care prezintă pe scurt și cântă cu pa sau icoana vietii unui sânt, unor sfinți, dar descriu sensul și importanța unui eveniment din viața Mântuitorului sau a istoria sfântă a mântuirii care se comemorează în primele zile ale sărbătorii din cursul anului bisericesc. Aceste tropare se cântă la stăruțu, Utrănie, Vecernie, la Liturghie, la volodă mică, la sujba ceară etc. În cărțile de slăvă de azi, aceste tropare se numesc grecește *απολυτικά* — *apolytika* adică tropare finale (de încheiere), pentru că se cântă, de regulă, înainte de apăsul grecesc *απολυσις*, η — *aposis* — slăviți slujbei Vecerniei și Utrăniei. Tot tropare, în sens mai larg, sunt numite acele compoziții (care în limba greacă au formă de strofe în versuri) izolate și grupate în serie, care se cântă sau se citesc în cadrul a unor slujbe (la începutul Aghazmei mici — „Ceea ce ai primit, bucură-te primîrger”) . *Tropare* sunt și acele compoziții imnografice în formă de strofe grupate în serie și numite în cărțile de ritual *stihiri*, care se cântă la Vecernie (ca „Doamne, strigat-am”) și la Utrănie (ca „Toată strălăcirea”), la Liturghie (ca „Feceri”) sau în rădăiala unora dintre Sfintele Tame și ierurghi. Cele mai vechi tropare (stihiri) intrate în uzul liturgic sunt din sec. V. Stihirile (troparele) numite *anatolice* și (atribuite imnografului Anatolie, patriarh al Constantinopolului), care se cântă la Vecernie și Laude, care preamăresc patimile, peșterarea

la iad și Învierea Mântuitoru și, urmărind combaterea ereticilor nestorienți și eutimienți, troparu „Născătoare de Dumnezeu, fecundă hucură-te” (glas V) care se cântă la Litie și e atribuit Sfantului Chiril al Alexandriei. Troparele Născătoare de Dumnezeu, a căror opt glasuri, tot tropare sau stihiri izolate sunt și acele scurte unități imnografice (din Minec) numite *isomele* (autentic, *podobie*, *pacos*, *sedemne*, *antifeane* etc.), *ropare* și *antifoane*lor sfinților sau uminandele, *namide* și *vosresne* sau *manecană*.

TROPOLOGHION — colecție de tropare care apar începând cu sec. V-VI în *Antologhion*.

TUMUL (al *tumulus* = mormânt) — o mormântă de pământ, rîușă deasupra unei mormânturi, în secolul de a I protea. Aseminea tumuri au fost descoperite pe aproape tot teritoriul țării noastre, datând din epoci foarte vechi, începând din neolitic, epoca bronzului fierului și urmând datând din epoca medievală (feudalismul timpuriu). Potrivit ficțarei, epocii, și specific al acestor tumuri, este dimensiunea și dimensiunile lor, începând de la diametrul de 8–10 m și înălțimea de 0,50 m până la 1 m și ajungând la 8–10 m diametru și 4–5 m înălțime. Mormintele (tumuri) din neolitic (jud. Buzău) conțin morminte de înclămătie tumul, mai tarzi din epoca greco-romană și a migrațiilor conțin și morminte de înclămătie dar mai ales de înclămătie în același tumul, obiectele funerare și urnele sunt așezate uneori direct pe pământ sau în construcții funerare de piatră cioplită sau lemn (jud. Iași). Teodorman, Valcea, Mangalia) în tumuli erau înclămătiați din straturi alternative de piatră și pământ (ca la Vrancea, la Barseyti)

TUN-TUR

sau din unul ori mai multe straturi de bolovani, peste care se punea un strat subțire de pământ (în Vâlcea la Răureni, în Mehedinți la Ișabruș). În unele din aceste movile funerare (tumuli) se afla un mormânt principal și altele secundare, introduse mai târziu, în epoci ulterioare. În alți tumuli nu s-au aflat morminte, ci numai ofrande de armă ale luptătorilor căzuți în războaie, de-

parte de unitățile lor, și numai spre comemorare.

TUNICA v. **Hiton**

TURNUL BABEL v. **Babilon**

TURLA construcție în formă circulară, cu diametru de 2-3 m, înălțată deasupra acoperișului bisericii, caracteristică a arhitecturii bisericești, v. **Biserica**.

ȚADIKIN v. Chassidim.

ȚARINA OLARULUI sau Țarina sângelui

— pământul blestemat, pentru îngroparea strănilor, cumpărat de farisei cu ce 30 de arginți aruncă de Iuda, care i promise de la ei ca preț al vânzării Domnului Său, Iisus Hristos. Muștră de conștiință, Iuda se spânzură.

ȚĂRCOVNIC (slv. *țercov* — biserică) denumire pentru cântărețul bisericesc (cel care cântă la strună). El este un ajutor al clericului. Acolo unde lipsește *paracliserul* (cel care se ocupă cu curățenia bisericii, aprinderea candelelor, a lumânărilor, tragerea clopoteilor, aducerea celor necesare pentru slujbă), cântărețul face și serviciile ce revin *paracliserului* (aceasta mai ales la biserici de sat). *Paracliserul* se mai numește și *crâsnuc*, *făt. palamar* și în multe părți e numit țărcovnic ca și cântărețul bisericesc.

ȚEDOQAN v. Iudaismul

ȚEDOC — numele marelui preot din templul din Ierusalim, în vremea lui Solomon; urmașii acestuia în slujbe au fost Saducheni, v. *Saducheii*.

ȚIGĂNEȘTI — mănăstire de maici (între București-Ploiești), este una dintre cele mai noi chinovii, de dată destul de recentă, de la sfârșitul sec. XVIII la începutul sec. XIX, s-a construit aici două biserici — una, biserica mare, a fost zidită de marele boier Radu Golescu, în 1812, iar alta, în 1817 de logofătul N. Brâncoveanu (dărâmată pe la jumătatea sec. XX, de regimul comunist, spre a se da terenul unei altă întreprindere, deși biserica era un adevărat monument de arhitectură). Mănăstirea Țigănești, numită astfel după numele acului din apropiere, este un locaș de închinare foarte cercetat de credincioșii din satele din jur și din București.

ȚINTIRIM (maghiar *cinterem*) — cimitir; v. *Cimitir*.

U

UBICUITATE (lat. *ubique* — pretutindeni oriunde) — asigurarea de a fi în tot locul abilitatea, atotștința și atotputernicia sunt cele trei atribuții ale lui Dumnezeu

UCIGĂ-L, CRUCEA, UCIGĂ-L TOACA, — denumire populară pe dracu diavol

ULAMA, ULFME — erudit, învățat teolog și slăvitor al cultului islamic (mahomedan), v. **Islamismul**

ULFILA v. **Wulfila**

UMĂRARIU — efod (termen vechi în BB, ed. 1988, p. 687)

UMBRI (A. umbri) **UMBRIRE** — Jenumire pentru binecuvântarea pe care arătarea o face cu acheru și tricheru (*Rânduiala stufbei arh ereșu* — t părită de Efrem T glimeanu, p. 30, 69)

UMIVALNIȚA — loc de spălat mâini e pentru slujitori biserici în partea de nord a altarului și unde se scurgea apa folosită la spălarea din biserici (la proscomidar sau o cameră separată). Vezi Athanasie Mironescu, *Istoria mănăstirii Cernica* p. 25; *Sfătuirea Mitropolitului Teodosie al Ungrovlahiei către preoți*, la finale *Liturghierului* de Buzău, 1902 (transmis de C. Erbeceanu, în B O R., an XIII 1889-1890, p. 163)

UNGHERA cu mir, v. **Mirungerea**

UNIAȚIE, Unirea cu Roma — acțiunea din 1648-1701, din Transilvania, când o parte din românii ortodocși au trecut la Unirea cu Biserica Romano-Catolică, determinată de presioni dar și de perspectiva unor avantaje culturale și

materiale. Pe plan doctrinar a însemnat acceptarea celor patru puncte Primatului papal, Euharistia, Purgatoriul și împărțirea cu azimă (paine nedospită), aceasta a dus la scizunea Bisericii Ortodoxe ardelene. În anul 1948, Uniația a fost anulată și s-a făcut unificarea cu Ortodoxia, dar s-a revenit în 1990

UNKULUNKULU — numele zeului suprem în mitologia triburilor atricane (atru și hoten-toini). Într-un mit al acestor triburi se explică rolul acestui zeu în legătura cu moartea și nemurirea oamenilor. Zeu a trimis oamenii nemurirea printr-un cameleon, iar în viața printr-o șopărlă. Pentru că șopărla a căzut înainte ca cameleonul și oamenii au căzut sub destinul morții. Cel mai frumos mit cosmogonic îl deține mitologia poloneziiilor. Ei credeau că *Mama*, zea născut din soare și noapte, este strămoșul și îndrumătorul oamenilor, iar faptele lui minunate sunt numai un șir de binefaceri aduse oamenilor (el a rânduit mersul astrelor, a adus oamenii pe locuri etc.). În ultima sa încercare, aceea de a distruge moartea, *Mama* a murit. Moartea lui a marcat și destinul oamenilor, care au devenit de atunci muritori

UNS, „Unsul lui Dumnezeu“ (ebra. *aniasah**, gr. *Χριστός*, *o Hristos*, de la gr. *χρίω* — *hrizo* — ung, gr. *χρίω* — *hrizo* — a unge cu untdelemn) — se numește în Vechiul Testament „cel uns cu mir“, consacrat pentru a primi o misiune. Erau „unși“ aleși și sfintiți preoți, de către arhierici, erau „unși“ regi, de către preoți (Cronici, Levitic). „Unși“ se

numeau și patriarhii Vechiului Testament (Avraam, Isaac, Iacov) în sensul că erau regi și preoți neamului lor (ex. Melchisedec era rege și mare preot al Salemului, în vremea lui Avraam). Prin ungerea cu mir (untdelemn sfânt), se împărtășea celui uns o putere nevăzută. Măruirea era și un semn al bucuriei și al stimei. Se ungea cu untdelemn barba și fruntea oaspeților (măruirea credincioșilor pe frunte de către preot, la sfârșitul Liturghiei, poate fi o reminiscență, deși ea are un caracter simbolic, fiind o împărtășire a Duhului Sfânt (I Ioan 2: 27)). În numele lui Iisus Hristos *Iisus* înseamnă „mântuitor” (mesia), iar *Hristos* „uns” adică „cel uns”, „Cel menit, hotărât de Dumnezeu să mântuiască lumea de păcatul strămoșesc”.

UNIDELEMNUL BUCURIEI, al catehumenilor sau al mântuirii — se numește untdelemnul binecuvântat cu care preotul unge trupul celui ce urmează a primi botezul (ungerea prebaptismală). Acest untdelemn este sfânt chiar atunci sau mai înainte, printr-o rugăciune specială de binecuvântare. Din el se toarnă mai întâi câteva picături, în formă de cruce, în apa din cristelniță, apoi se unge, prin semnul crucii, trupul pruncului, în părțile și cu formulele prevăzute în Molitfeinic. După aceasta se face imediat afundarea de trei ori în apa din cristelniță, rostindu-se formulele rituale ale botezului, după care copilul este pus în brațele nașului, care ține pe mâini o pânză albă (v. **Crișma**); nașul așează copilul pe o masă așezată și, aici, citind rugăciunea, preotul îi unge pe nou botezat cu Sf. Mir în chipul sf. crucii, la ochi, frunte, gură, urechi, piept, spate, mâini și picioare, zicând „Pecetea darului Sfântului Duh, Amin”. Continuând ritualul botezului, el devine creștin

adevărat, un nou Hristos adică „uns al Domnului” (gr. *χριστός* — *hristos* = uns) ungerea făcând în semnul Sfintei Cruci, este o pecetluire a membrilor Bisericii lui Hristos. Ungerea părților principale ale trupului înseamnă sfântirea și mântuirea frunte, ochi, nări, gură și urechi, sfântirea minții și a voinței (ungerea pieptului și a spatelui), pentru sfântirea faptelor și căilor vieții creștine (prin ungerea la mâini și, picioare). Formula sacramentală a ungerii — „Pecetea darului Sfântului Duh” — este luată de la Sf. Apostol Pavel: „Iar Cel ce ne întărește pe noi împreună cu voi și a dat arvuna Duhului în inimile noastre” (II Corinteni 1, 21-22, v. **Mirungerea**). Scopul ungerii la botez, a salvării de diferitele erurgii și la miratul (pe frunte) după Liturghie simbolizează participarea celui ce a primit ungerea la viața în Hristos și alungarea demonilor a dușmanilor rele, a păcatului, actul ungerii, e însoțit de rugăciune și invocarea numelui lui Dumnezeu.

UNUL NĂSCUT — este Iisus Hristos, „Fiul lui Dumnezeu, Care din Tatăl S-a născut, mai înainte de tot, veșnic”, cum ne învață Simbolul credinței, formulat la Sinodul de la Niceea (325), v. **Hristos**.

UPANAYAMA — ritualul prezentării (aducerii) unui copil învățătorului brahman pentru a-l educa și iniția în tainele religiei brahmane. Despre acest ritual ne vorbește și Sfânta Scriptură, ca fiind specific în religia mozaică, privitor la prima naștere, care erau aduși la temple spre a fi educați de preot și închinăți lui Dumnezeu.

UPANIȘADE, Upanișad („învățătură secretă”) — capitole din Brahmane, cuprinzând comentarii și meditații asupra Vedelor, privitoare

la marile probleme ale teologiei și filozofiei: originea lumii, ființa și atributele zeilor, natura sufletului omenească, raportul lui cu sufletul divin și materia etc. Se remarcă, în aceste comentarii, o mare libertate de gândire, care merge până la ateism. Într-unul din imne, privitor la originea lumii, în care se reflectă întreaga concepție cosmogonică de mai târziu a hinduilor, se pune întrebarea ce nume să se dea haosului primar din care a ieșit lumea, întrucât nu poate fi numit nici ființă, nici neființă, nici cer, nici moarte, și-ar putea numi apă, mare sau prăpastie. Și ființa din care s-a născut. Din neînțelegere, prin puterea căldurii, întregul este din materie și ca spirit și dăru spirituală, care este aburca. Iubirea ceagă ființa de neființă și stă la baza lumii conștiente. La este „prima sămânță a inteligenței” (aceste ideii au întărit probabil pe Emerson, în Scrierile lui). În Upanișade și Brahmanic sunt multe versiuni cosmogonice, în care predomină ideea că lumea este emanată din substanța divină a lui Brahma, prin *Brahma* înțelegându-se un Dumnezeu, principul unuia care este „a fond rădăcina sacră” și a ridicată la rangul de principiu universal și putere creatoare a universului. În *Upanișade* literatură mai târzie, datând din mileniul I î.Hr.), creata, se crede în cea mai mare parte de căsătoria războiului și a regilor, ideea de *Brahma* este înlocuită cu ideea de *Atman*. *Atman* („suflet”, „suflet”) se referă la sufletul omenească ca organism material de natură fină, eterică, ca dublu al corpului omenească și are un înlocuitor în coordonarea tuturor simțurilor (*prana*). Acest *Atman* e o forță vitală, care există nu numai în om, ci în toate ființele și lucrurile, în tot universul. Există un *Atman* universal, un suflet al lumii

din care emană sufletul omului ca o scântie dintr-un foc. *Atman* nu poate fi cunoscut în esența sa decât printr-o concentrare spirituală orânduită prin legi fixe. Spre a ajunge la această concentrare, la această meditație, există un ansamblu de practici, cunoscute sub numele de *Yoga* (pe care se recomandă brahmanismului).

UPANIȘADE v. **Brahmanice** **Brahmanismul**

URANIS (oranist) — baldachin portativ pictat, care reprezintă cerul (rev. M.A., 1974 nr. 7-9 p. 489)

URIL v. **Îngeri**

URIM și **UMIM** v. **Engolpion**

URMAREA LUI HRISTOS — carte celebră de învățătură moral-religioasă și de pietate creștină, scrisă în sec. XV de teologul german Thomas a Kempis (din Kempen lângă Köln 1380-1471) și tradusă în lb. română, în sec. XVII, din lb. latină (cu titlul *Imitatio Christi*) cu titlul românesc „Urmarea lui Hristos” de cărtărarul Udrisile Năsturel, care a și tipărit-o la mănăstirea Dealu, în 1647 v. *Imitatio Christi*

URNA (lat. *urna* = vas special), **urnă funerară** — vas în formă de amforă din pământ ars, marmură sau metal, în care, în religie pagane, se păstra cenușa celor morți și, în creștinismul nașterii, se admite acest ritual de înmormântare, căci pământ este și în pământ te vei întoarce, spun sfintele scrieri creștine pentru cei morți, care se puneau la romani și vase de mari de păstrat apă vie, untdelemnul etc. Urne se numesc și cutiile de vot.

URSI LINE — membre ale ordinului monahal catolic înființat în 1537 de călugăria An-

gela Merici în Italia, având ca scop educarea în spirit religios creștin a tinerelor fete, și-a luat numele de la Sfânta Ursula, martirizată de hani (fiică de rege britanic, a fost prinsă de barbari, când se întorcea dintr-un pelerinaj de la Roma).

URȘITA — soartă, destin, conform zecii populare „așa i-a fost urșita”, zeițe ale destinului, numite de romani *Parce*.

USPENIE — denumire slavonă pentru sărbătoarea „Adormirea Maicii Domnului” sau Sf. Maria Mare, care se ține la 15 August, v. **Cultul marial**.

USTAVUL bisericesc — Ispicul Rânduială (*Oktoih* Râmnic, 181, foaie 409 verso jos).

USTAVNICUL bisericii — Tipicaru (Cassian Ieromonahul, *Istoria mănăstirilor Cernica și Căldărușani*, București, 1870, p. 72).

UȘILE DIACONEȘTI ȘI UȘILE ÎMPĂRĂTEȘTI, v. **Catapeteasma**.

UTOPIC — iluzor, nerealizabil, himeric (utopia = vis imposibil de realizat). În istorie, gânditori socialiști au preconizat utopia ca sistem de organizare socială, care în fața realității, nu a eșuat de fiecare dată.

UTRENIA — este în Cănt. Ortodoxă una din slujbele numite *Laudae* bisericești și anume slujba de dimineață (de la slv. *utro* = dimineață, trad. din gr. ὀρθρινός = *ortrhinos* = auroră, zori, zi etc. forma adjectiv gr. ὀρθρινός = *ortrhinos* din care provine *ortrină*, formă folosită în loc de utrenie). În unele părți din Transilvania, se mai folosește termenul de

origine atină — mănecă, manecare, manecand (de la lat. *manicare* = a se scula de dimineață). La catolici se folosește termenul *Laudae* (*Laudes*), pentru că mare parte a slujbei o formează Psalmii de laudă (Ps. 148

și a.). În trecut (ca și azi, în unele mănăstiri), slujba Utreniei începea înainte de răsăritul soarelui. Astăzi, această slujbă nocturnă se săvârșește în toate bisericile, numai în noaptea de Paști (în unele locuri și în noaptea de Crăciun), după miezul nopții, în celelalte zile Utrenia se slujește dimineața, în mănăstiri și chiar în bisericiile de enorie și în catolice. În ajunul duminicilor al sărbătorilor împărătești și al sfinților cu priveghere, Utrenia se săvârșește de cu seară, în continuarea Vecerniei și a Lituriei, și atunci poartă numele de *Priveghere* (slujbă de noapte). În săptămâna a cinca din Postul Mare (marțuri și vineri), în toată Săptămâna Patimilor Utrenia se face tot seara, dar fără a fi unită cu Vecernia, ci se face singură, partind numere de *Vdenia* sau *Ierne* (de la slv. *vedenia* = veghere, priveghere) (E.B.L.S., p. 101-138). Utrenia este o slujbă de mult timp cunoscută de creștini, pentru pacea și odihna nopții, care începe și a zori care începe, este o cântă de măturare („Ce mi-ai aduce lumina și o risipit în tinerie”) („Șelăciuni și ne-a dat amuna dreptei credințe”). Din punct de vedere istoric simbolice ne amintește de patimile îndurate de Mântuitorul, de la miezul nopții până la zi, din noaptea când a fost prins și dus la judecată, de la Ana la Căpă, când a fost lovit, scuipat și batjocorit. Utrenia amintește și de Nașterea și Învierea Domnului, evenimente care s-au întâmplat în a doua parte a nopții (spre zori).

UTRENIER — carte de cântare bisericească, cuprinzând slujba Utreniei (învierea Duminică etc.), pusă pe note pe cele opt glasuri. Macarie Ieromonahul, din ordonul domnitorului Conghe Ghica, a tipărit primul Utrenier în limba română la București, în 1827.

V

VAMEȘ, VAMEȘI — erau în Sfânta Scriptură, categoria cea mai disprețuită de poporul evreu, deoarece ca slujbași ai Imperiului roman ei aveau sarcina de a strânge birurile de la popor dar nu respectau legea și, din lăcomie și sete de îmbogățire, storceau poporul îndoinind și întorcând dările, pentru necinstea lor erau urâți și disprețuiți fiind socotiți ce mai mari păcătoși. Totuși Noul Testament ne vorbește despre Zaheu vameș pocăit, în casa căruia Mântuitorul a poposit, spre a-l cinsti pe Zaheu și a arăta ce or de față că Dumnezeu iartă și pe cei păcătoși, dacă se pocăiesc și se îndreaptă pe calea Domnului cu credință și hotărârea de a nu mai greși. În acest sens a spus Isus și parabola „Vameșii și Fariseii” (Luca 18: 10-14), care se citește în biserică la începutul liturghiei, cu trei săptămâni înainte de începutul Postului Mare al Sfințelor Paști.

VAMPIR v. Strigoi

VANAPRASTHA — călugăr brahman cu viață de eremit, adică retras de lume, în post și rugăciune.

VANITATE — mândrie, îngâmfare, ambiție, înaltă deșertăciune, zădărnici. Pe plan moral-religios este un păcat de moarte.

VARAHMIL v. Îngerii

VARAVA sau **Baraba** — vestitul tâlhar eliberat de la moarte de Pilat, iar în locul lui la cererea iudeilor, a fost dus la moarte Hristos.

VARIA v. Semne muzicale

VARLAAM — Mitropolit al Moldovei la ju-

mătatea sec. XVII contemporan cu marele domn Vasile Lupu. Contribuie, prin scrierile sale (Cazania lui Varlaam, Răspuns la Catehismul ca vinește ș.a.) la întărirea credinței ortodoxe a românilor de pretutindeni și a dezvoltarea limbii literare românești.

VARNAVA sau **BARNABA** — ucenic al Sf. Apostol Pavel, pe care l-a însoțit în prima sa călătorie misionară. Varnava a murit ca martir în Cipru, la Salamina, unde a ajuns misionar după Sinodul ținut de Sfinții Apostoli la Ierusalim (anul 50). Biserica îl pomeneste la 11 iunie.

VASE ȘI ODOARE LITURGICE — sunt acele vase și obiecte de cult necesare pentru săvârșirea Sfintei Liturghii: discul, potirul, copila, steluța, lingurița și acoperămintele, precum și cele care se folosesc la alte diferite servicii divine și care sunt sfințite și păstrate în biserică, în acest scop: Sf. Chivot, cădernița, Sf. Epitaf, litierul, miratorul, candelarele, steagurile bisericești, aghiazmatarul, căldârșuș și a. La început, aceste obiecte au fost introduse în uzul cultului pentru satisfacerea unor nevoi practice, iar mai târziu ele au primit treptat și semnificații simbolice adecvate. Toate se sfințesc prin cerurgii speciale, înainte de a fi folosite în cultul divin. Pentru depozitarea și păstrarea lor, în bisericile construite începând din sec. IV, a fost prevăzută o încăpere separată numită *schevofilachion* (gr. σκευόχος, τό — *schevos* — vas, și gr. φυλάττω — *filatto* — a păzi, a păstra), *diakonikon* (deoarece grija păstrării în bună stare a acestor obiecte

revenea case. — **Vas**, sau *vesmăbătur* (deoarece tot aici se păstrau și veșminte preoțești). La biserici mai mari (catedrale episcopale — *ânăstiri* paraclise de curți domnești), grăja păstrării vaselor liturgice și obiectelor de cult era încredințată unui sfânt (sf. Vasilios — numele *veho* *o* *fi* *va*). Canonul 21 de la Laodicea interzice atingerea și mângâierea vaselor sfinte de către persoane nestătute.

VASILE (FI) MARE, SPÂNULU, v. Trei Ierarhi, Sf.

VASILISC — băutor al vinului — basme în felul că și pe uriaș care — *mo* *o* *fi* *va* *za* *va* — ucide victimele numa, cu privirea.

VASILIADA v. Monahism

VATES — în renga cușilor se numeau *ga* *va* *to* *va* care sondau voința zeilor în religia geto-dacă era un fel de *profet* *vatev*, care prin anumite căuș și aminte prevedea întâmplări viitoare.

VATI — „ascet”, — religia brahmană, siacul cel mai înalt de purificare — a care ajunge un brahman, când, enberat de toate legăturile pământești, meditează asupra adevărului suprem așteptând elpănitării lui Brahma. — aces, siacul în care se lasă să moară căldura, de oște reală, astăzi și a îndepănit complet datorită toată de legea brahmară.

VATICAN — numele statului papal și reședința papilor la Roma, și a lui a numele de la „ *Vaticanus mons*”, o colină din vestul Rome, pe malul drept al Tibrului — dar care nu făcea parte din numărul celor șapte coline, pe care este construit orașul. Pe această colină, se crede că au fost palatele și grădinile lui Nero, împărat roman (sec. I d. Hr.), mare persecutor al creștinilor, despre care se spunea că și la

noaptea grădinile cu trupurile creștinilor arău de vi și fuseseră loc de cete. Pe locurile în amintirea creștinilor ucși de persecutori, împăratul Constantin cel Mare a zidit o biserică (sec. IV d. Hr.), în jurul căreia făcea cu timpul spital, cimitir și a. — Tute acestea s-au numit *Vatican* și de la numele colinei. — sec. XV (1377), papa s-au mutat aici reședința din Lateran. Tot aici au revenit după captivitatea de la Avignon. În sec. XV a început construirea bisericii Sf. Petru pe locul bisericii din Constantin cel Mare, și încă, după tradiție, a fost închinată Sf. Apostol Petru. Aici a început și construirea palatului papal, care, de la lungul timpului, a devenit o adevărată cetate (*Città del Vaticano*) în ansamblu — căreia intră biserica Sf. Petru palatul (construit după planurile mareui arhitecti Bramante) muzeul, foarte diversificat cuprinzând secții de artă antică, sculptură, pictură, tapiterie, hârtii, ficcare realizată în timp, prin amintirea, chei tu aia și stăruința unui papă remarcabil. De o mare bogăție și valoare este Biblioteca Vaticanului, datând din sec. XV (papa Nicolae al V-lea a pus bazele). În incinta palatului se află faimoasa Capelă Sixtină, o strălucitoare pinacotecă, datorată celor mai mari pictori italieni — minand capicturile lui Rafael, Leonardo da Vinci și Michelangelo (care a pictat bolala). Tratatul din 1929 (Lateran) a recunoscut existența statului papal, numit Vatican (*Stato della Città del Vaticano*), centru universal al vieții religioase catolice, având ca șef suprem pe Papa.

VACĂREȘTI — fostă mănăstire, în partea de sud-est a orașului București, demolată în 1986 de regimul comunist. Cătune domnească

(zidită de Nicolae Mavrocordat, 1716– 1722), mănăstirea era reprezentativă pentru stilul arhitectonic românesc al sec. XVII. Între zidurile ei a fost adăpostită o vreme Școala domnească de la St. Sava, dar după revoluția din 1848 ea a fost transformată în închisoare, și, așa a rămas până în 1973, când s-a început restaurarea ei, pentru a i se da utilitatea inițială pentru care a fost construită. Fund înșă puternic avariată de cutremurul din 1977, lucrările de restaurare au fost abandonate, și apoi demolată cu totul.

VAMILE VAZDUHULUI — după credința tradițională, nerecunoscută însă oficial de vreun Sinod ecumenic (în care s-au fixat învățăturile Bisericii), sunt cele 20 de categorii de păcate pentru care vor fi judecate toate sufletele, după moarte. Învățătura despre „vămile vazduhurii” arată că tot spațiul de la pământ la cer este despărțit în „20 de regiuni” și în fiecare regiune este un tribunal sau o „vamă”, unde se judecă felișitele păcate; acest tribunal este format din îngeri ce rău, care sunt „vameși”. După ce sufletul se desparte de trup, stă trei zile în „urul trupului său, și a treia zi se ridcă — ajutat de îngeri cei buni — spre cer. În timp de 37 de zile, sufletul trebuie să treacă prin cele 20 de văm, și după fiecare se face suma păcatelor sau faptelor bune, care vor hotări ridicarea sufletului la cer, lângă Creator, sau aruncarea lui în iad, unde este întinericul veșnic, „plânsul și scrâșnirea dinți or”. *această judecată se încheie la 40 de zile după moartea omului.* Păcatele ce se vor judeca în cele 20 de văm, sunt în mare, următoarele. *În vama întâi se judecă injuriile la adresa lucrurilor sfinte (înjurăturile despre Dumnezeu, Paști etc.) și*

toate vorbele rele și urate, batjocuri etc. *În vama a doua se judecă minciuna cu toate formele ei: călcarea unei promisiuni, a unui jurământ, ascunderea păcatelor la spovedanie ș.a., în a treia vamă se judecă vorbirea de rău, a calva, născocirea de vorbe mincinoase pentru a înșelă pe cineva pe nedrept, bârfa etc., în a patra vamă se judecă lăcomia, și anume îmbuibarea, beția, desfrâul, neținerea postului, etc., a cincea vamă judecă lenea, trândăvia, a șasea vamă judecă pe hoți, pe cei care sub or ce formă au furat avutul sau munca aproapelui, în a șaptea vamă se judecă setea de bani, de înavut re, zgârcenia. vama a opta ii judecă pe cămătari, pe toți aceia care profită de nenorocirile oamenilor și, le au avutul prin împrumuturi de bani cu dobândă atât de mare, că aceștia nu le mai pot plăti niciodată și astfel pierd tot ce au avut, vama a noua judecă nedreptățile, înșelăciunile, a zecea vamă condamnă invidia, păcatul mândriei, e judecat în vama a unsprezecea, a douăsprezecea vamă judecă mânia, furia, nestăpânirea de sine, păcat greu care generează și moartea, vama a treisprezecea condamnă răzbunarea, a pat sprezecea vamă judecă uciderea aproapelor, crima, vama a unsprezecea judecă pe cei care fac vrăji, farmece; vama a șaisprezecea judecă gândurile rele, necurate, care duc la desfrâu și la orice faptă mardară, vama a șaptesprezecea condamnă adulterul, curvia, vama a optsprezecea judecă perversiunile de orice fel, faptele incestuoase. vama a nouăsprezecea judecă pe eretici, pe toți acei care se abat de la dreapta credință a Bisericii, vama a douăzecea judecă tirania, cruzimea, lipsa de îngăduință și de milă față de orice om. Credința*

în vâmile văzduhului nu este decât aplicarea învățăturii despre „judecata particulărilor”, căreia se vor supune toate sufletele după moarte. Această judecată se va face cu ajutorul îngeroșilor, care sânt instrumentele lui Dumnezeu; tema „vânilor” este ilustrată și în pictura bisericilor ortodoxe (v. **Exonartex**), v. **Judecata**, **Viața viitoare**.

VĂRATEC — mănăstire de maici, situată la aproximativ 5 km de mănăstirea Agapia (în apropiere de Ig. Neamț); a fost zidită spre sfârșitul secolului XVIII de o călugăriță, **Nazaria**, sprijinită de Pașie, starețul mănăstirii Neamțului.

VĂZDUH — în terminologia liturgică se numește „aerul”, adică acoperământul cel mare al sfințelor vase (potrul și discul).

VĂRTUȚE — tărâșe sufletească, termen folosit în **Molitfe** nicele mai vechi (vezi cântarea: „Iubi-Te-voi Doamne, vârtutea mea”) la moșfta a doua, pentru lăuze (în *Molitfelnic*, ed. 1937, p. 4).

VĂZNESENIE sau **VOZNEȘENIE** (**GOSPODNU**) — Înălțarea Domnului, v. **Ispas**.

VEAC, VECIE, VEȘNICIE -- secol (lat. *aevum*, *saeculum*), durată de timp limitată la o sută de ani, dar în cântări e Bisericii formula „în veacul veacului” sau „în vecii vecilor” are înțeles de timp nemăsurat, de veșnicie, în Sf. Scriptură are același înțeles când se face deosebirea între „veacul acesta” și „veacul de acum” (Romani 2, 2) și „veacul ce va să fie” (Matei 12, 32), adică viața aceasta de pe pământ, trecătoare și viața veșnică, ce va urma. „veacul ce va să vină” (Marcu 10, 30). Cuvintele Mântuitorului din convorbirea cu femeia samarineancă spun clar acest lucru.

„Cel ce va bea din apa pe care i-o voi da Eu se va face în el izvor de apă curgătoare spre viață veșnică” (In 4, 14). Vecia, veșnicia (eternitatea) este timpul nelimitat, fără început și fără sfârșit, Dumnezeu este veșnic, veșnicia este atributul dumnezeirii.

VECERNIE (de la slav. *veceru* = seară, gr. ἑσπερινός — *esperinos* — vecernie, de la gr. ἑσπέρα, ἡ — *espera* = seară, echivalentul latin este *vespera* sau *vespertina collecta* = rugăciune de seară, de unde și termenul românesc *vesperină*) — slujbă de seară, este prima dintre cele șapte Laude bisericești cu care se începe serviciul divin public al fiecărei zile liturgice. În unele regiuni se spune și **Serare**. După rânduiala din **Tipic**, timpul săvârșirii Vecerniei este ceasul al zecei ca din zi, adică aproximativ ora patru (după amiaza) înainte de lăsarea serii, iarna. În vară, pe la orele 17-18. În mănăstiri, la sărbătorile cu Priveghere (în ajunul praznicelor împărătești și a sfinților mai importanți) și sâmbăta seara, Vecernia se face după apusul soarelui, fiind urmată de Litie și Utrenie. În mod excepțional, Vecernia se face și dimineața, în amănitoare zile în Duminica Rusaliilor îndată după Liturghie, pentru luni (Vecernia pentru luna Rusaliilor), în Vinerea Patimilor, și de câte ori se unește cu una din cele trei Liturghii a Sf. Grigorie Dialogul (în toate miercurile și vinerile din Păștele — Postul Paștilor), a Sf. Vasile cel Mare (în ajunul Crăciunului, al Bobotezei, în Joi și Sâmbăta Patimilor) și a Sf. Ioan Gură de Aur (la Bunavestire, când sărbătoarea respectivă cade într-o zi a săptămânii și nu duminică). Scopul Vecerniei este de a se aduce lui Dumnezeu mulțumire pentru ziua care a

frecuț, cerând și ajutorul pentru pacea nopții ce vine după cum scrie Sf. Simeon al Tesaloniceilor: „Cântarea Vecerniei înseamnă că înduim pe Îlălătorul nostru, că am ajuns la sfârșitul zilei. De aceea ne lăutăm pentru viața noastră, pentru hrană, pentru căgetele, că mintele și faptele noastre. Ne rugăm să petrecem noaptea în pace, căci noaptea este ca un simbol al sfârșitului vieții noastre.” v. **Bogorodita**

VECHI, „CEL VECHI DE ZILE” — este numit Dumnezeu Tatăl în viziunea proximității. Dan — cap. 7, 9, care e reprezentat în iconografia ortodoxă ca *Monte Tremiti*. Dumnezeu este tatăl și al bătrânului bătrân, care are compoziții bătrân tânăru între ei se înalță Sf. Cruce peste care plutește Sf. Duh în formă de porumbel.

VECHIUL TESTAMENT — este partea anterioară a Bibliei, cuprinzând cărțile scrise, scrierile până la venirea Mântuitorului. Cărțile canonice ale Vechiului Testament, fixate de canonul biblic iudeic și pe care îl menționează și Biserica Ortodoxă, sunt în număr de 39. La acestea s-au adăugat și cărțile de canonice de către evreii din diaspora. Odată cu traducerea Bibliei în greacă (Septuaginta), aceste cărți au trecut și în creștinism. Aceste cărți sunt grupate în trei colecții: *Levitic* (Torah) care cuprinde cele cinci cărți ale lui Moise (Pentateuhul); *Profetii* (Nebuvim), în care s'întâlnește profetii anteriori (Iosafat, Iudaea, Regii), profetii posteriori mari (Isaia, Ieremia, Iezechiel și Daniel) și mici (Osea, Amos, Mihai, Ioi, Avdic, Iona, Naum, Avacam, Sofonie, Agheu, Zaharia, Maleahi); *Scriptura* (Ketuvim) — celelalte — din care fac parte celelalte cărți

de înțelepciune (Eclesiastul, Proverbele și cărțile poetice: Iov, Psalmii, Cântarea Cântărilor). Vechiul Testament a fost scris în limba ebraică, în afară de câteva texte mici scrise în limba aramaică. Vechiul Testament constituie izvorul cel mai important pentru cunoașterea religiei evreilor. v. **Sf. Scriptură**, **Biblia**

VECHIE v. Veac, Vecie, Veșnicie

VEDANTA (v. **Brahmanismul**) — este un sistem filozofic panteist, sistematizat în secolul al III-lea de filozoful indian Samkara. El consideră că singura realitate a lumii este absolutul Brahma. Lumea e o iluzie, un reflex al adevăratei realități. Orice știință care încearcă să cerceteze și să cunoască lumea este o eroare, căci lumea fiind o iluzie, nu poate fi cercetată. La cunoașterea realității se ajunge atunci când individul înțelege că sufletul său este una cu absolutul, cu Brahma, singura realitate spre care trebuie să tindă, ca să se contopească cu ea, eliberându-se de Karma. Acestui sistem i s'întâlnește Vedanta, i se spune a sistem, reanșat, dezvoltat para el în limba sanscrită numit *Samkhya*. Este un sistem dualist, socotind lumea alcăturată din 25 de elemente, dintre care primul și ultimul sunt fundamentale: *prakriti*, natura materială și *purușu*, natura spirituală. Astfel există două lumi deosebite, lumea materială și lumea spirituală, ambele reale și veșnice, având fiecare existența sa separată, fără ca totuși să poată exista una fără a cealaltă, trupul fiind necesar sufletului, pentru că altfel sufletul ar rămâne inactiv după cum și trupul nu s-ar putea conduce fără suflet (idee cuprinsă și în creștinism). Totuși, legătura cu trupul constituie o suferință pentru suflet. Mântuirea sufletului înseamnă

întoarcerea în sine prin cunoaștere, ca și în Vedanta. Când sufletul ajunge la stadiul de cunoaștere a naturii sale spirituale, atunci se rupe de la lumea materiei și intră într-un somn veșnic, fără vise, într-o stare de impasibilitate absolută, numită *Nirvana*. Sistemul Samkya este considerat ateist, deoarece el nu pune creația și evoluția lumii pe seama unei ființe supranaturale. Pe acest sistem se bazează *Yoga*, alt sistem filozofic care nu e însă ateist, considerat o *practică ascetică și mistică*. Ca practică, *Yoga* își are rădăcinile în *Rig Veda* și în vechile procedee magice ale arienilor și băștinașilor indieni. Scopul acestui sistem este mântuirea, care se realizează prin asceză. Ascetul numit *yoghin* trebuie să aibă la stăpânirea completă a trupului, prin diferite procedee, post, mortificări, controlul respirației, suprimarea activității simțurilor pentru lumea exterioară, concentrarea atenției asupra unui obiect exterior apoi asupra unei idei, meditație etc. Când ajunge la cel mai înalt grad de concentrare, *yoghinul* capătă puteri neobișnuite (poate merge pe căle, pe cărbuni aprinși, poate susține greutate enorme etc.). Adevărata *Yoga* interzice *yoghinului* să speculeze aceste însușiri. El trebuie să-l ajute la mântuire. Mântuirea înseamnă pierderea conștiinței personale și cutănțarea în Dumnezeu. Sistemul *Yoga* admite un dumnezeu numit *Ișvara*, conceput ca un spirit superior.

VEDAS sau VEDIC v. Vedismul

VEDISMUL — este cea mai veche formă de religie a indienilor, numită și religia *vedică*, își ia numele de la cărțile ei sfinte, *Vedele* (*veda*). Șirul religiilor care au apărut în această țară cu străveche civilizație, sunt în

ordine cronologică următoarele: *vedismul*, *brahmanismul*, *jainismul*, *budismul* și *hinduismul*. Toate religiile indiene au la bază vechea religie *vedică*, din care au evoluat, împrumutând una din alta idei doctrinale și morala pe care le-au adaptat principiile noi religii în dezvoltare. Astfel, *brahmanismul* este opera brahmanilor (categorie de preoti *vedici*), care au căutat să sistematizeze vechea religie *vedică*, ajunsă la concepții religioase noi și deosebite de cele din *vedism*. Din sânul *brahmanismului* s-au apărut în aceași timp *jainismul* și *budismul*, prin sec. VI î.Hr. și considerate mai puțin religioase și două mari secte brahmăne. *Hinduismul* este vechea religie *vedică* sistematizată în perioada brahmanică și adaptată la situațiile noi create de apariția *jainismului* și *budismului*. Această continuitate *vedică* și marile tangente ale acestor religii, rezultă din ideile de bază care le sunt comune: aspirația la fericirea absolută, la care omul poate atinge prin împlinirea a diferite practici și ritualuri, rezumate în esență la lepădarea de sine, renunțarea la toate plăcerile materiale, pasivitate în fața durerilor și bucuriilor vietei, contopirea cu rugăciunea, până la realizarea înțelegerii spiritului absolut, în care trebuie să se scufunde. Acest spirit universal este numit Marele Tot, *Brahma*, *Nirvana*. Spre a atinge la acest spirit, omul trebuie să suporte mai multe reîncarnări până la purificarea absolută, care să-l facă vrednic de moarte, de întoarcerea veșnică în Spiritul absolut, universal. Aceste religii au aceeași trăsătură sceptică, afirmând că viața e un nonsens, fiind doar un lant neîntrerupt de suferințe. Cu cât se respectă legile morale de renunțare la tot, cu atât se

scurtează numărul reîncarnărilor și deci, suferința și drumul care duce la nonexistență, adică a fericirea supremă. Cărțile sfinte de la care și-a luat numele vedismul străvechea religie a Indiei sunt numite într-un singur cuvânt *Veda*. *Veda* înseamnă „știință”, „cunoaștere” și cuprinde o vastă literatură în versuri și în proză, împărțită în trei mari categorii de scrieri: *Vedele* propriu-zise în număr de patru: *Brahmanele* care sunt comentarii ale Vedelor și *Sutras* – culegeri de învățături morale și reguli privitoare la ritualul creștinului public și particular. Această literatură veche de milenii, a circulat pe cale orală și a fost fixată în scris în limba sanscrită, se crede începând din mileniul II î.Hr. între anii 800-80 î.Hr. Prin această literatură poate fi cunoscut vedismul. *Vedele* propriu-zise sunt în număr de patru: *Rig Veda*, *Sama Veda*, *Yajur Veda* și *Atharva Veda*. *Rig Veda* (Veda imnurilor de laudă) este o colecție de imne și rugăciuni care se rostesc la sacrificiile aduse zeilor. *Rig Veda* cuprinde 10 cărți cu 1020 de imne, cu o vechime de câteva milenii. Din re aceste imne sunt cele cebre *Imnul creatiei* și *Pecutul lui Izid*, care cuprind idei despre originea lucrurilor. Unele imne au caracter teozofic, altele teologic, acestea din urmă fiind de mare valoare pentru cunoașterea religiei vedice (zei, ritualuri cultice ș.a.). *Sama Veda* (Veda cantece ori) cuprinde imnele ce se cântau în timpul ritualului sacrificiilor, imne ce au fost puse pe note foarte variate. *Yajur Veda* (Veda formelor sacrificiale) este un manual de formule și îndrumări pentru aducerea sacrificiilor. *Atharva Veda* (Veda Atharva-nilor), adică Veda preoților legendari

ai focului care ar fi compus conținutul cărții, cuprinde formule magice, descantec exorcisme pentru diferitele necesități ale credincioșilor – a nașterii, morții, momente din viață etc. –, prin intermediul cărora se pot cunoaște diferitele aspecte de viață ale vechilor indieni. **BRAHMANELE**, care sunt comentarii la Veda și sunt scrise mai târziu precum și cartea *Sutras* a stat, de asemenea, la cunoașterea și înțelegerea religiei vedice. **Brahmanele VFGHERLE** (at *vigilia*, de – slujbe de noapte – veghere) sau *priveghere*, *priveghiere*, *priveghiu* – slujbe de noapte (gr. *αγρυπνία* *agrypnia*) care în primele veacuri creștine, se țineau de toți credincioșii. Azi în catolicism se țin spre seară (și sunt în tot anul numai patru „vigiliae” numite „maiores”). În Biserica Ortodoxă aceste „vigiliae” se țin în toate mănăstirile și la unele biserici în a unui sărbătorilor sau ziurilor sfinților cu priveghere. Ele încep seara și țin până în zorii când se cântă „Mărire” lui Dumnezeu al dat nouă lumina. În bisericile de răsărit aceste privegheri se țin rar și nu durează toată noaptea. Ele se numesc obișnuit privegheri (de la at *pervigilare*) care are înțeles mai larg decât *vigiliae* înțelegând „veghere de toată noaptea”. În sec. IV asemenea „privegheri” se făceau la Ierusalim, așa cum ne relatează peregrina Egeria (*Itinerarium Egeriae*). Începând, la Biserica Ortodoxă, pe eretici și călugării stăteau la priveghere până se făcea ziua „zicând cântări și antifoane până dimineața”. Din cuvântul *per-vigilium* provine în românește „priveghere” care a dat „priveghia” acesta cu înțeles al celui care înseamnă „a sta toată noaptea, angănat, răpusat” (a veghea, a păzi mortul). Cuvântul

„veghere” din sec. IV cu înțelesul bisericesc de „priveghere noaptea la rugăciune, în biserică” (*vigiliae*) s-a pierdut în lb. română, fiind înlocuit în unele texte vechi cu „pază” (în Psaltirea Șcheiană) sau „evlavie” (la Dosoftei). Cuvântul „priveghere” are înțeles de „slujbă bisericească de noapte, „veghere” de noapte, păză. Forma „*priveghiu*” înseamnă „veghereu”, „*paza mortului*” în casă. Sensul de „priveghere” ca slujbă bisericească, a fost înlocuit, prin influență slavonă, de cuvântul „*denie*” (în textele maramureșene și la Cores), care a rămas însă cu același înțeles de slujbă bisericească de noapte potrivit textului de la Matei (26, 41) „priveghiați și vă rugați” ca și în tot Noul Testament, unde se vorbește de petrecerea nopții în rugăciune cu același sens e folosit în vechile cărți de slujbă „*Stimpești cu bdenie*” (*Octoihul românească*, Râmnic, 1742): „topindu-și trupul cu truda și ruga și în bdenie” (Dosoftei, *Înțeleg. Sfintilor*), fenomen observat în toate cărțile de slujbă din sec. XVIII (*Antologhion* Râmnic, 1737, *Antologhion*, Iași, 1753, *Antologhion*, București, 1766 și Râmnic, 1786 ș.a.). Începând din sec. XIX, cuvântul „bdenie” (*denie*) este triptat înlăturat și înlocuit cu vechiul „priveghere” (*Octoih* Buda, 1808, în *Octoih*, Râmnic, 1845) și se explică termenul „când este a se face «bdenie»” adică priveghere de toată noaptea „spre ziua Duminicii”. În *Tipicul cel Mare* (Iași, 1816), tras din lb. rusă nu se mai întâlnește „bdenie” ci numai „priveghiere” „pentru slăutul ce are priveghiere” în cărțile de tipic din sec. XIX, prohodul Domnului care se cântă seara în Vineria Mare, la priveghere apare cu acest termen și nu „denie”. Cred totuși că cer

preoți ori că le c tească rugăciunile de seară, le cer „priveghere” și nu admit pentru aceste slujbe, denumirea de *litie* și *akolost*. Cărțile de Tipic de azi și Calendarele bisericești folosesc cuvântul „denie” în loc de „priveghere” pentru slujbele din Săptămâna Mare, a Postului, Paștelui. În multe părți ale țării, poporul a păstrat termenul de „priveghere” (pentru denie) și mergând la slujba de seară duc în mână luminări, care în multe părți se numesc „priveghetoare”. Forma acestor luminări este adesea ca o turtă, ca un colac de luminare răsuclită. Pe măsură ce arde ea se destace ca ața de pe un mator. Această „priveghetoare” (luminare de „priveghere”) se aprinde la prohod, în noaptea de Paști, și a doua zi de Paști la Sf. Gheorghe și la alte zile mari, precum și când fulgeră și trăsnește (numele de „priveghetoare” s-a dat păsării care cântă numai noaptea). În literatura patristică, scriitorul creștin *Niceta de Remesiana* (episcop în a doua jumătate a sec. IV în cetatea Remesiana din provincia Dacia Mediteraneeă, cu capitala la Sardica (Sofia de azi), autorul imnului „Te Deum laudamus” și a altor numeroase imne, a scris și lucrarea „*De vigiliis*” (Despre priveghieri), în care vorbește despre anumite slujbe turgice introduse în cult și care se țineau noaptea, mai ales sâmbăta și duminica, numite de el „*Sacris vigiliis*” și care constau în „psalm, psalm, rugăciune, cântări și cântec din Sf. Scriptură”. El argumentează necesitatea „vegherii” cu citate din Sf. Scriptură (Isaia 26, 9), „La miezul nopții n-am sculat ca să Te laud pe Tine pentru judecările dreptății Tale” (Ps 119, 62) și s înțelegea a „privegheri” (Parabola celor 10 feciore). „Priveghiați și

vă rugați, să nu cădeți în ispită". Sfinții Apostoli Petru și Pavel vorbesc și practică aceste rugăciuni de noapte (cum aflăm din Faptele despre Eutime, care a căzut de pe o fereastră, în miezul nopții, în timpul unor asemenea „privegheri"). Aceste „privegheri" să se facă, zice Niceta, și cu inima, și pregătirea să se facă prin post și rugăciune, căci ele sunt „o slujbă divină". „Principiul veghetorilor să fie deschis lui Hristos și închis diavolului". În cuvântarea sa „*De psalmodiae honore*" (Despre înălțarea cântărilor) care este urmarea cuvântării „*De vigiliis*", Niceta arată tipul (rânduiala) privegherilor: citirea cantarelor din psalmi, psalmii (proverbele lui Solomon, și rugăciunile așa cum se fac privegherilor și azi, (N. Popescu — „De la priveghere la priveghetoare").

VELICANII, VENICEANII, VENICEARI — cântări bisericești numite *Mărimuri*, v. *Mărimuri*

VENERARE (lat. *veneror* — în cinsta, a venera, a se închina la) — este cultul adus sfinților v. *Dulie Latrice*

VENJAMIN — cel mai mic dintre cei 12 fii ai lui Iacob-Israel din care se trag cele 12 semănțe care au format poporul israelitean sau evreu. Din seminția lui Venjamin se trăgea Saul, primul rege al acestui popor, precum și Saul din Tars, care avea să devină Sf. Pavel, „Apostolul neamurilor".

VENIAMIN COSTACHE — mare înalt preot al Mitidove (1768-1846) însemnatul Seminarului de la Școala, cunoscut de biserici și autor de cărți teologice

VENICEANII v. *Veliceanii*

VENUS (VENERA) — zeită romană a vegetației a primăverii a devenit mai târziu

zeită a dragostei, asemenea cu Afrodita, zeită dragostei, în mitologia greacă. Din Eneida lui Virgiliu, aflăm că, după războiul troian, Enea debarcă în peninsula italică și întemeiază statul roman, ajutat de această zeită, care era mama lui, ea devine strămoașa poporului roman, care a născut-o *Venus Genetrix* („mamă").

VERHOVNIC — întâi stăpător, în ierarhia bisericească.

VERONICA v. *Mandyllion*

VESPERINA v. *Vecernia*

VESTA — zeită romană, care împreună cu Ianus, a stat alături de prima grupare de zei a poporului roman, traia Jupiter, Quirinus, Marte. Ea era protectoarea orașului Roma. O dovadă a originii străvechi a acestei zeițe este că ea nu a avut atât reprezentare decât a unui foc arzând, „*ignis vestae*" (statuile zeilor apar mai târziu), numele *vesta* derivate dintr-o rădăcină indo-europeană, însemnând „a arde". Sanctuarul Vestei nu era pătrat ca al celorlalte zei, ci rotund, simbolizând, conform doctrinei indiene, pământul și cerul. Tineretele care întrețineau focul sacru al Vestei, erau fecioare și purtau numele de „vestale". Vestalele erau în număr de șase și aparțineau Colegului pontific (v. *Pontif*). Ele erau alese de Marele Pontif (*Pontifex*) când aveau vârsta între șase și zece ani și erau consacrate pentru o durată de treizeci de ani. Ele întrețineau focul cetății, pe care nu îl lăsau să se stingă niciodată. Puterea religioasă a vestalelor depindea de virginitatea lor, căci o vestală încălca regula castității, ea era închisă de veș într-un mormânt subteran și partenerul ei era deșințat.

VESTALE v. *Vesta*

VEȘMINIE LITURGICĂ sau **ODAJDII**

Îmbrăcămintea specială pe care o poartă slujitorii Bisericii (diaconi, preoți și episcopi). În timpuri când săvârșesc sfinte slujbe, cel zicase. Aceste veșminte cifră de la o treaptă la alta a clerului. Astfel, *diaconii* au trei veșminte: *stiharul orarului* și *manecutele preoții* au cinci veșminte: *stiharul*, *manecutele*, *epitrahilul*, *brâul* sau cingătoarea și *felonul* sau sfita. *Arhierii* poartă șapte veșminte: *stiharul*, *epitrahilul*, *brâul*, *manecutele*, *omoforul*, *skosul* și *mantia*. Unetele trei veșminte sunt, specific, de dreptei arhieriei. Arhieriei mai adăugăm unele imagini sau ornate sau semne distincte de dreptei lor ca *mura epigonului*, sau *bederul*, *engopionul*, *crucea pectorală*, *cirna*, *dichere*, *triche*, *rete* și *vulturul* (potnosa). Descrierea veșmintelor liturgice sau odăid de *STIHARUL* (gr. στο γάρβιον το σιχαριον) - veșmânt lung cu mâneci largi ca o robă, confecționat din material mătăsoș cu țesătură plină pe poale, la gat și la maneci are o bordură țesută din fir, numită *stih* (gr. στίχοι - *stihoi*), de aici numele de stihar. *ORARUL* (gr. ὄραριον το ὀραριον) - o fâșie îngustă de 15 cm lungă de 3-4-5 m, țesută ca și stiharul din mătase plină, lucioasă, brodată cu șiret lat țesut cu fir aurie sau argintiu, denumirea de orar vine de la *ora* - *are* - a se ruga, pentru că la început diaconii, ținând cu mâna orarul, dădeau semnalul de rugăciune. *MANECUTELE* (gr. ἐπιμανίκια - *epimanikia* - at *supermaniculi*) numite și *rugăvite* de a slavă *ruca* = mână - sunt un fel de manșete mobile care strâng manecile stiharului. Ele simbolizează legăturile cu care iudei au legat mâinile lui Iisus, când l-au dus la judecată.

Se fac din aceași material ca și stiharul. *EPITRAHIUL* (gr. ἐπιτραχήλιον το *epitrahilion* - peste grumaz) popular *paraf* este o fâșie de stofă sau mătase, are lărim de 30 cm, brodată cu șiret de fir sau mătase lucioasă. Are formă dreptunghiulară, lățime de 30 cm și lungă ca stiharul, răsucită la partea de sus, astfel ca să poată intra pe cap, spre a fi așezat apoi pe grumaz (pe umeri). La început epitrahilul era o fâșie ca orarul, care se așeza în jurul gâtului, având capetele atarnate pe piept. Epitrahilul are înăște crucea purtată de Mântuitorul pe drumul calvarii. *BRÂUL* (gr. ζώνη - *zoni* - at *cinyntum*) sau *cingătoare* (sau *potnosa*) - o fâșie îngustă de 6-8 cm lungă de 1/2 m, prevăzută cu două bățuri cu care se leagă în jurul mijlocului, peste stiharul preotesc, e făcută ca și manecutele din aceași material ca stiharul. Brâul are înăște de fâșia de panză cu care s-a înveșmântat Mântuitorul, în seara Cinerelor de lână, când a spălat picioarele ucenicilor smerindu-se. *FELONU* (gr. φελώνιον το *felonion* sau *sfita* - este un fel de pelerină mai lungă în spate și mai scurtă în față, cu formă rotundă, făcută dintr-o singură bucată, răsucită la gat și care se îmbracă de preot peste stiharul epitrahil și brâu. Pe spatele felonului este brodată o cruce. Felonul simbolizează mantia de purpură cu care a fost îmbrăcat Iisus, în timpul patimilor sale. *Veșminte* de *hierarhie* de *arhieriei* se deosebesc de ale preotului și diaconului prin numărul lor mai mare șapte, prin calitatea frumuseții și strălucirea diferitelor pednebe care arată demnitatea dreptei arhieriei. În timpul saube arhieriei îmbracă mai întâi cele patru veșminte: stiharul, epitrahilul, brâul și

manecule (pe care le îmbracă și preotul și dintr-o care diaconul are numai stiharul și maneculele). Folosind în plus încă trei veșminte, specifice treptei arhieresti: *sacosul omoforul* și *mantia*. **MC OȘUL** (gr. ὨΜΟΚΚΟΣ = *sakkos* = sac) — veșmant în formă de sac, ca și stiharul, însă mai scurt și cu maneci scurte și largi, pe care episcopul îl îmbracă peste stihar, brâu, epitrahil și manecule. Confectionat din stofă, catifea sau mătase, are culoarea albă, purpurie sau galbenă. Sacosul se închide în față cu nastur — în formă de clopoței aurii, are aceeași semnificație ca și feionul clopoței simbolizează cuvântul lui Dumnezeu, care se face auzit din gura episcopului, precum și glasul celor 12 apostoli, când au propovăduit Evanghelia. **OMOFORUL** (gr. ὨΜΟΦΟΡΙΟΝ *tō* = *omoforion*, de la gr. ὠμος *o* = *umăr* și gr. φέρω = *fero* = a purta — *ut humerale*) — este un fel de eșarfă (șal, fâșie) lungă care se așează în jurul gâtului pe grumaz iar capetele atarnă la piept. Se face din același material ca sacosul și are brodată o iconă — medalion cu chipul Mantuitorului, care e așezată la mijloc, în dreptul gâtului. Omoforul este de două feluri, după dimensiune: un *omofor mare*, care se îmbracă numai la începutul Liturghiei până la Apostol, când este scos și înlocuit cu *omoforul mic*, care se păstrează până la sfârșitul slujbei. Despre vechimea acestei piese vestimentare arhieresti se crede că reprezintă continuarea aceluși veșmant purtat de arhierii Legii Vechi, în timpul slujirii la Cortă. Stant și la templu, și care se numea *etof* sau *umerar* (leșre 28, 4, 6-7 și 39, 2-4). Alți istorici cred că omoforul ar fi o distincție consacrată dată de împărații romani episcopului Rome în sec. V,

spre a se deosebi de ceilalți clerici, acesta ar corespunde azi veșmântului numit de catolici *pallium*, care este o fâșie lungă, de stolă din lână albă, brodată cu șase cruce negre și așezată pe umeri, ale cărei capete atarnă unul pe piept și altul pe spate. Pallium este purtat astăzi numai de papi, de primat — de arhiepiscopi și anumiți episcopi privilegiați. În răsărit însă omoforul a fost purtat de la început de către toți arhierii. El simbolizează actul de mântuire a omului de către Iisus Hristos, Păstorul care a luat pe umerii oia cea pierdută (Luca 15, 4-5). **MANȚIA** (gr. μανδύον *tō* = *mandion* lat. *cappa panyala*) — este un veșmant lung și arg. fără manec, ca o pelerină, de culoare purpurie, împodobită pe laturi cu niște benzi, numite „țâși” sau „râuri”, se închide la gât și jos în față, iar la dreapta și la stânga încheieturilor are câte două tăblițe brodate cu țir de aur. Mantia e îmbrăcată de arhierii la anumite slujbe la care nu îmbracă stiharul și sacosul (la Vecernie și Litie sau Privighere, la slăvirea apei, la Masă, la închinarea la icoane dinainte de Liturghie, în procesiuni). Mantia are caracter extraliturgic și orgine târzie, se crede că și ar avea originea în mantaua monahică, dovadă că până în sec. XV era purtată ca o hană de toate zilele. Sf. Simeon al Tesaloniei relatează că pe vremea sa (inceput sec. XV), împăratul însăși trimitea celor mai înalte patriarhi mantă și engolpionul în semn de consolare deosebită. După alte păreri, și ar trage originea din mantia filozofilor antici — din aceea „*cappa magna*” purtată în vechime de apuseni, și a cărei denumire a rămas în mantia arhierilor din Biserica Romano-Catolică, numită „*cappa*”, începând din sec. XII „*cappa*” a devenit un

veșmânt liturgic în Biserica apuseană, și s-a extins la clerici de toate treptele. Mantia simbolizează darul purtător de grijă al lui Dumnezeu acoperământul Său. *Cornutele* (insignele arhieriei) ΜΙΤΡΑ (gr. μίτρα, η — mitra gr. τίρα η — tiara) (invelitoare pentru cap, coroană) — în formă de cupolă, este o acoperitoare pentru cap pe care o poartă arhierii în timpul serviciilor divine. La început ea era purtată numai de patriarh, apoi au purtat-o toți arhierii. Se crede că și are originea în coroana împăratilor bizantini, având aceeași formă). (at mitra (când) de formă conică sau piramidală) provine din *tiara papata*, ce provenea din camilă (ca „camelaum”) sau căciunța care se purta pe cap în Apus la serviciile divine. După Sf. Simeon al Tesaloniceia mitra simbolizează „cununa de spini a Mantuitorului” precum și scutariul (mahrama) cu care Iisus a înfășurat capul când a fost pus în mormânt. Mitra este semnul vredniciei primite de arhierii de la Hristos. ΕΠΙΘΩΛΙΤΗ sau *bedernita* (gr. ἐπιθωλατιον τό — epigonation lat. *subgenitiale* = sub genunchi, sly *bedernit*) — este o bucată de stofă prețioasă, de formă romboidală care se atarnă la coapsa dreaptă, fiind legată de brau ori de gât cu o panglă trecută peste umărul stâng. La origine acest ornat a fost un fel de servet pe care arhierii îl purtau la brau și îl foloseau spre a-și șterge mâinile la diferite spălări rituale: ex. înainte de slujirea Darurilor ș.a.) sau la spălarea picioarelor în Jora Mare. Epigonatul se pune numai la slujirea Sf. Liturghii. Epigonatul simbolizează „sabă a Daului”, care este cuvântul lui Dumnezeu (Ier. 6: 17) și care

trebuie să fie înarmat arhierii spre a apăra dreapta credință. ΕΓΚΟΛΠΙΟΝΗ (gr. τὸ ἐγκόλπιον — ta egkolpion — la san, at pectorale) sau *Panaghia* (gr. παναγία — panaghia = Preastânta) — este o insignă arhierescă de forma unei iconițe-medalion din email, aur sau argint, înfășurată pe Mantuitorul sau pe Maica Domnului (gr. ἡ παναγία — Panaghia = Preastânta) marcată Sf. Treime. Se poartă pe piept, atârnat de un lăntșor petrecut după gât. Acest ornat este purtat numai de arhierii din Biserica Ortodoxă de rit bizantin. Patriarhii — spre a se deosebi de ceilalți arhierii poartă două engolpioane. Este un simbol al credinței mărturisite din inimă. Când are chipul Maicii Domnului simbolizează puterea în plocitoare și ocrotitoare a Sfintei Fecundare, care a și încredințat arhierii. Engolpionul este purtat atât la slujbele divine, cât și în viața de toate zilele. ΚΡΥΦΕΙ ΠΕΚΤΟΡΑΛΗ (gr. στήθος ο — stivros — cruce, lat. *crux*) — este o insignă care se poartă, ca și engolpionul, atârnată la piept, în Biserica Ortodoxă Romană. crucea pectorală este purtată nu numai de arhierii, ci și de anumiți preoți distinși cu această insignă (onomistavrotori). Ea simbolizează Crucea lui Hristos, fiind semn al biruinței asupra morții și a povățuirii (KRJA sau toragul păstoresc (lat. *baculus pastoralis*) ori „paterica” (gr. ἡ πατερικία — paterisa at *crossa*) — este un baston înalt, ca înălțimea unui om, e făcut din lemn ori metal, împodobit cu plăcuțe de fier deș, aur sau argint și terminat la capătul de sus cu două șerpi peste care stă un glob cu o cruce. Pe acest manier al cărții se înfășoară, de obicei, o maramă cusută cu fir pentru podoabă și pentru

a se ține mai ușor. Arhierul poartă o asfel de
cârpă împodobită numai când intră în biserică
și să așeze încă doar asistenta slăbăci au o
cârpă mai simplă, pe care o poartă și în afara
biserei. Că ea simbolizează puterea de a
păstori Biserica, de a păste „tîmna”, poporul
dreptcredincios al lui Hristos, după modelul lui
Moise și Aaron preot și profet al Vechiului
Testament care au condus poporul evreu
(Levire 7-20 ș.a.). Simbolul, podoabe or de la
capul de sus al cariei arată că Hristos a
sfițat prin cruce capetele balaurilor
nevăzuți *DICHIERUL* (gr. δίκηριον, τό
dikirion) și *TRIKHERUL* (gr. τρικήριον, τό
trikirion) — se numesc cele două sfeșnice
folosite la slujbele arhierice — fiecare purtând
două sau trei lumânări. La Liturghia
arhierică, cu e e arhierul binecuvîntează pe
credincioși (*Arhieratikon*, carte de slujbă, în
care se descrie rîndul al slujbei cu arhierul,
Dichierul simbolizează cele două firi ale
Mîntuitorului (Om și Dumnezeu), iar *Trichierul*
simbolizează Sf. Treime). *VELLRIUL* (gr. ὀ
vello) sau *POINVOJA* (slv. „sub picioare”) — este un covor mic, ro-
tund, pe care este brodată imaginea unui vultur
cu aripile întinse, care zbură pe deasupra unei
cetăți cu trei rați. Acest covoras se așază în
a țară sau în miază, pentru a sta pe el arhierul
cu picioarele la slăbăci arhierice. Acest covor
are două dimensiuni — una mai mare și una mai
mică. Vulturul mare se folosește când se face
brotonia unui arhier, candidatului de urmează
a fi sfițat ca arhierul este mai mult saptes ani
„exetasis” — examinare, care constă în tre-
intrebări), vulturul mare este așezat în fața
a aratului între sfeșnice mari, iar când datul

stă cu picioarele pe coada vulturului — când în
momentul respectiv al slujbei — se pune prima
întrebare, pe care o rostește protosul arhierilor
slujitor, la a doua întrebare, când datul inam-
tează și stă cu picioarele pe mijlocul vulturului
iar la a treia întrebare se așază pe capu-
vulturului, ceea ce înseamnă înaintarea sa în
desăvârșirea treptă or preotice. *Vulturul mic*
se întrebuintează în tot timpul Liturghiei — fiind
pus în diferite locuri din biserică, unde stă mai
mult arhierul. Vulturul este un simbol al
evlaviei și înțelepciunii arhierice, care prin
știința și viața lui exemplară trebuie să se ridice
deasupra credincioșilor pe care îi păstorește.
Prin forma, culoarea și calitatea materialului
din care sunt confecționate *stătele odându*
inspiră respect față de purtătorii lor produc o
încredere puternică asupra credincioșilor și
crează o atmosferă de sărbătoare proprie
săvârșirii serviciului divin. Înainte de a fi puse
în folosința cultului toate veșmintele liturgice
trebuie să se sfințească de către preot sau episcop, după
rîndul al prescris în cărțile de slujbă. Înainte
de îmbrăcare, orice veșmînt se binecuvîntează
și se sîrîtă de cleric și slujitor — semn de re-
spect. Veșmintele trebuie păstrate cu grijă în
bună stare într-un dulap arhieric din biserică.
Slujitorii lor le este interzis a îmbrăca la slăbăci
divine veșmînte mardare rupte, negrijite. De
asemenea — trebuie să fie curați cu sufletul și
să se sfințească în acest sens. Povățuirea
din *Liturghier* prevăd următoarele: Pentru
slujitorii damnezești Liturgia preotului și
diaconului sunt datorii a fi curați cu sufletul și
cu trupul, și — precum trebuie să aibă trupul
curat, tot așa și veșmintele ce e de pe dînsul se

cuvine să le aibă curate și întregi iar de vor fi pătate toate și rupte și va îndrăzni preotul a sta și cu ele, va greși de moarte, deoarece mânia lui Hristos Dumnezeu, Cel ce este cu adevărat Sfânt și Săla Taine se va arăta cu neclăgare de sântă. De aceea slojitorii celor sfinte datorți sunt să stărească în tot chipul ca veșmintele cele sfinte chiar de vor fi din material simplu, să fie curățate și curate" (*Idurghier*, ed. 1974 p. 363).

VEȘNICIE VECIE

VETEROTESTAMENTAR — ceea ce aparține Vechiului Testament (ex. profetii veterotestamentare).

VIAȚA VIITOARE — Omeneia a avut înțelegerea că știința unei vieti viitoare constituie că viața nu se stărește odată cu moartea, că omul trăiește și după dispariția trupului. Rationul și exprimă aceasta ca o păstrare în memoria minții a celor repăuzați, dar aceasta nu e nemurirea în sine esul ei propriu și așa cum o concepe creștinismul. Sufletul este nemuritor și el este al Domnului — spune Sf. Apostol Pavel (Romani 14, 8) iar după moarte el își păstrează memoria, dar nu mai poate acționa pentru înălțarea sa „când vine noaptea când nimeni nu poate să adormă" (Ioan 5, 28). Bogatul din parabolă bogatului nemuritor și a săracului Lazăr — pe care Mantuitorul spune în acest scop. Luca 16, 19-31 — înțelegem și adică aminte de arătarea de pe pământ pe care ar vrea să o prevină să nu mai trăiască viața de căutate și necămie pe care a dus-o el și pentru care în lumea de dincolo suferă atât de cumplit. Iar totuși poartă pe săracul Lazăr care se află în sanul lui Avraam — adică în Rai — în locurile de drept. Raiul este locul în care se

află sufletele dreptilor de la judecata particulară până la judecata universală, judecata de apoi. Raiul e numit în Sf. Scriptură, și „*Împărăția cerurilor*" (Mt 5, 3 și 10) „*Împărăția lui Dumnezeu*" (Lc 13, 29-30 I Corinteni 5, 50) „*Casa Tatălui*" (Ioan 14, 2) etc. Biserica îl numește „*loc luminat, loc cu verdeată, loc de odihnă de unde a fugit toată durerea, întristarea și suspinarea*", „*Locul a morților*" Raiul apare astfel și ca un *loc*, dar și ca o *stare* — o stare de fericire și de răspăță, în care se află dreptii după moarte. Textul de la Ioan — „*În casa Tatălui Meu multe locașuri sunt*" (Ioan 14, 2) arată deea de *loc* în lumea de dincolo, dar mai a es *ideea de stare* — ideea existenței diferitelor grade de fericire în care se află cei drepti. Fecare își va da plata după osteneala sa" (I Corinteni 3, 8). Cu cât cineva e mai curat, cu atât este mai aproape de Dumnezeu, fiindcă sufletele se mută din această lume înăuntru cu aceeași măsură a harului. Atunci vor fi îndumnezeiți după har, adică vor cunoaște fericirea, strălucirea și toată lucrarea și viața pe care o are Dumnezeu în Sine, după ființă, și se vor împărtăși de razele soarelui dumnezeiesc (*Chinara de credință creștină* — *Tridax* — ed. 1962 p. 169). Fericirea celor drepti în viața viitoare spune Sf. Apostol Pavel — nu se poate descrie „*Cele ce ochiul n-a văzut și urechea n-a auzit și la inima omului nu s-au suit pe acestea le-a gândit Dumnezeu ce ar de-l înțelegem pe El*" (I Corinteni 2, 9). Această fericire este *vedere* al Dumnezeu. În „*Predica de pe munte*" Mantuitorul spune — „*cecarăți cu mină că voi veți da pe Dumnezeu*" (Mt 5, 8). Dreptii din Rai stau în comun — nu cu Dumnezeu prin har și în locuși caște după gra-

dul de sfințenie în care se află fiecare. Sufletele celor drepti trăiesc acolo iad, atât cu sfinți, și ingeri (Lvrei 12, 22; Mt 8, 1.) și participă la slava lui Hristos (II Tim 2, 12). Toți sunt acolo un și prim legătura dragostei, ca fi ai acele ași Părinte, a cărui binecuvântare o simt ca o nesfârșită fericire. Fiindcă au învins răul și au triumfat asupra păcatului, cei din rai formează Biserica triumfătoare. Sufletele celor păcătoși ajung, după judecata particulară, în iad, unde se află și dăburile necurate (II Petru 2, 4). În Sf. Scriptură, iadul este numit „gheena focului” (Mt 5, 22, 29, 30) „foc nestins” (Mt 3, 12) „întinerul cel mai din afară” (Mt 8, 12), depărtare de la fața lui Dumnezeu (Mt 7, 23) etc., toate aceste denumiri arată *starea* de suferință, *focul* de pedeapsă veșnică. Această pedeapsă are forme diferite. *Prima* și cea mai grea este *indepartarea de la fața lui Dumnezeu*, care înseamnă pierderea tuturor bunurilor care vin de la el. Pierderea lui Dumnezeu e dureroasă și în lumea aceasta, dar cu atât mai mult în lumea de dincolo a tă pedeapsă este lipsa comuniunii cu sfinți, izolarca, însingurarea, îndepărtarea de prietenii sfinților care ajută sufletele să progreseze în virtute și cunoașterea lui Dumnezeu. Imposibilitatea acestei comuniuni îi face pe *cei din iad* să se simtă *nenorociți*. În iad stau în *compania spiritelor rele*, care se bucură de chinurile celor păcătoși, *pedepșiți de Dumnezeu*, ca și duhurile rele. O altă formă a chinului păcătoșilor în iad sunt *muștrările de constință*, asemenea cu un verme neadormit, care nu moare niciodată (Marcu 9, 44). Muștrarea de constință, continuă și veșnică înseamnă desnădăjduirea și pârrea de rău de a

nu se fi supus voii Domnului în viața trăită aici, pe pământ. În iad este „plângerea și scrâșnirea dinților” (Mt 22, 13) provocată de *focul iadului*, care arde veșnic în năpăcătoșii ei, fără a o nimici (Le 16, 24).

VICAR (lat. *vicarius* — locuitor) — ajutor în activitatea eparhială, vicar se numește preotul arhimandritul, arhiereul care primește într-o eparhie slujba de a-l ajuta pe ierarhul locului, în activitatea sa administrativă și canonică, papa de la Roma se mai numește și „Vicarul lui Hristos”.

VICINA — vechi oraș în nordul Dobrogei, identificat cu Isaccea, unde în sec. XIII-XIV se afla reședința unei arhiepiscopii (mitropolii ortodoxe) cu ierarhi trimiși de la Constantinopol, de care depindea. În 1359, ultimul ierarh de la Vicina a fost adus în țara Românească, unde a întemeiat prima mitropolie a țării, la Curtea de Argeș (lașint de la Vicina).

VICLEIM, VIFLEIM sau **IROZII** — este nume e unei drame folclorice (nume popor ar pentru Betleem, unde S-a născut Iisus), care face parte din colindele de Crăciun, la români ortodocși, colindul evocă uciderea celor 14 000 de prunci din porunca regelui iudeu Irod în vremea căruia S-a născut Iisus Hristos și pe care Irod voia să-l ucidă, temându-se că Acesta îi va lua tronul, faptele sunt relatate în Evanghelia de la Matei, cap. 2). Acest colind românesc este de origine creștină, ca și „Steaua” și a (v. **Colind**). Istoricul Virgil Cândea vorbește despre un Vicleim românesc, „martor și povășteitor al Nașterii Domnului cu puterea lui de mister, nevovăște și curățenie, de lumină și autentificare”, combătând teoriile care susțineau, ca Moises Gaster în *Chrestoma-*

la română (Leipzig, 1831), că Vicleimul este „o urmă a Misterelor din Occident”. Acad. Virgil Cândea caută să demonstreze că nu există similitudină convingătoare între „Misterul Nașterii” la romani și la sași ardeleni, care nu l-ar fi transmis din literatura germană medievală. Mai mult, un vrednic cărturar de sat ardelen, Pătru Pătruș, autorul unei versiuni de peste munți a Vicleimului, se inspire nu de la sași de lângă el, ci din Anton Pann din Jara Românească. Vicleimul este de secole atestat la noi. Era reprezentat de Crăciun la curtea lui Vasile Lupu, ne spune cronicarul Miron Costin, dar nu avem dovezi că ar fi fost atunci o inovație, așa încât putem socoti obiceiul mult mai vechi. Acum un secol, Mihail Kogălniceanu îl consemnează cu observația că „în zăi erau tinuți în onoare mai mare” într-un trecut nu prea îndepărtat și că ei erau interpretați de „dascăli și oieri”, apoi de „fii de boieri îmbrăcați în haină de stofă aurită, la curtea domnească și la casele boieresti” (cit. din articolul „Un Vicleim puțin cunoscut”, semnat de Acad. Virgil Cândea, în ziarul „România liberă” din 23 decembrie 1995). În acest articol se laudă inițiativa d-lui Răzvan Ionescu de a adapta pentru teatru radiofonic un text vechi de *Vicleim* din Moldova, text publicat în 1885 de marele folclorist G. Dem. Teodorescu, text care fusese cenzurat în „Poezii populare” culese de G. Dem. Teodorescu, publicat în ediția din 1985 a colecției „Biblioteca pentru toți”.

VIDMA (slv. *vrātko*) — denumire pentru „moarte” în povestea „Ivan Turbină” de Ion Creangă.

VIFORĂTA — mănăstire de mănăstiri (la 3 km nord de Targoviște), datează din sec. XVI

(1530); restaurată de mai multe ori, ea și-a pierdut aspectul original. Azi are și funcție socială, servind ca loc de adăpost (azil spital) pentru călugărițele și preotesele în vârstă și singure.

VIGILA (lat. *vigilia* — veghere, *vigil* — grădă, băgător de seamă) — se numește la catolici ziua dinaintea unei mari sărbători, ex. Ajunul Crăciunului, al Bobotezei etc.

VINCENȚ DE PAUL v. Caritate

VINEREA SEACĂ — zi aliturgică, v. Aliturgic

VIRTUTE (lat. *virtus, virtutis* — putere, curaj, bărbăție, bunătate, cinste) — este acea putere a sufletului de a înfrunta forța răului sub toate aspectele lui. Morala filozofică clasică a patru virtuți numite „*virtuti cardinale*” — înțelepciunea, cinstea, cumpătarea, curajul — morala religioasă, morala creștină se bazează pe trei „*virtuți teologice*” — credința, nădejdea (speranța) și dragostea (iubirea creștină). Și acum — zice Sfantul Apostol Pavel — rămân acestea trei: credința, nădejdea și dragostea. Iar mai mare dintre acestea este dragostea” (I Corinteni 13: 13). Sf. Pavel consideră virtutea dragostei mai mare decât toate și închină un adevărat imn în Epistola I către Corinteni: „De aş grăi în limbile oamenilor şi a cerurilor, iar dragoste nu am, făcutu-m-am aramă sunătoare şi chimvar, răsunător. Şi de aş avea darul proorociei şi tainele toate le-aş cunoaşte şi orice ştiinţă, şi de aş avea arata credinţă, încât să mut şi munţi, iar dragoste nu am, nimic nu sunt. Dragostea îndelung răbdă, dragostea este binevoitoare, dragostea nu pizmăieşte, nu se laudă, nu se trufeste. Dragostea nu se poartă cu necuviinţă, nu caută ale sale, nu se aprinde

de manie, nu gândește răul — Toate le suferă, toate le crede, toate le nădăduiește, toate le rabdă. Dragostea nu cade niciodată. (I Corinteni 13, 1-2-4-5-7-8) *Iubirea creștină* este învățătura cea nouă pe care Iisus o aduce oamenilor. „Poruncă nouă dau vouă. Să vă iubiți una pe altul. Precum Eu v-am iubit pe voi, așa și voi să vă iubiți unul pe altul. Întru aceasta vor cunoaște toți că sunteți ucenici Mei, dacă veți avea dragoste una la față de alți” (Ioan 13, 34-35). Este virtutea fundamentală, prin care adevăratul creștin se deosebește de ceilalți oameni.

VIRTUȚI CREȘTINE v. Virtute

VISARION SARAI v. Sarai

VIȘNU — zeu principal în hinduism. În perioada vedică era un zeu solar, care devine apoi un zeu bun și îndurător față de om și de toate ființele. El apără oamenii sub diferite chipuri, numele „*avaturar*” (scutător) și face tot felul de fapte bune, în folosul oamenilor. Dintre intrupările lui cele mai importante sunt eroul Krișna și eroul Rama, despre care povestesc epopeile sanscrite *Bhagavat-Gita* și *Ramayana*.

VITEZDA (ebra. *Bethesda* — scăldătoarea oricui) — lac în nordul templului din Ierusalim, lângă poarta orașului numită „Poarta ouor”, unde în a doua jumătate a secolului I d. n. e. Sălașul Mantuitorului a făcut minunea vindecării slăbănogului care zăcea bolnav de 38 de ani (Ioan 5, 1-9).

VLADICA (slv. *vladika*) — episcop (v. Mitropolit). Termen folosit pentru ierarhi din toate treptele, în B.O.R.

VODIȚA — mănăstire din Oltenia (com. Vărciorova Mehedinț.), ctitorie a călugărului Nicodim, venit din sudul Dunării, care întemeiază și mănăstirea Tismana în același

timp (sec. XIV, în vremea lui Vladislav Vlaicu Vodă). Se simțea în epocă nevoia întemeierii de mănăstiri ortodoxe spre a ține stavilă expansiunii catolicismului.

VOHOD (slv. „ieșire”) — cuvânt ce denumește două momente importante din cadrul slujbei Sfintei Liturghii în Biserica Ortodoxă: *Vohodul mic* și *Vohodul mare*. *Vohodul mic* sau ieșirea cu Sfânta Evanghelie (lat. *introitus* — purtarea solemnă a Sf. Evangheliei) se face după ce se cântă Fericirile, preotul face trei închinăciuni în fața Sf. Mese, cu moartă evlavie la Sfânta Evanghelie și pune în locul ei pe antimis, Sf. Cruce, ținând Sf. Evanghelie în dreptul frunții, ocotește cu ea Sf. Masă și iese pe ușa de nord a altarului până în mijlocul naosului, precedat de un purtător de lumină (cu lumânare sau sfeșnic), rostește o rugăciune, apoi se îndreaptă spre altar printre sfeșnicele împărătești, se oprește în fața așilor împărătești și, când la strană s-a terminat de cântat Antifonul lui (Fericirile ori troparul), preotul ținând Sf. Evanghelie și zice „Înțelepciune dreptă”, apoi intră în altar ridicând crucea de pe antimis și pune în locul ei Sf. Evanghelie. Semnificația acestui ritual solemn, care se săvârșește în timpul Liturghiei catehumentilor, este simbolică. Ea însemnă epifania Domnului (arătarea Sa către oameni, la Botezul de la râul Iordanului, când a fost mărturisit ca Fiul lui Dumnezeu de Inșuși Tatăl, iar apoi începerea activității publice, prin propovăduirea Evangheliei). În Sf. Evanghelie, la *Vohodul mic*, credincioșii văd pe Hristos înșuși: „Veniți că ne închinăm și să cădem la Hristos”. Alina — *Vohodul mare* sau ieșirea cu Sfintele Daruri (gr. η μεγάλη

brâncovenești se vede *tabloul votiv al lui Constantin Brâncoveanu*, așa cum e zugrăvit la prime pala sa ctitorie *de la Hurez*, cu întreaga familie. La biserici moldovenești din sec. XV-XVI, se păstrează, alături de portretele ctitorilor domni și *portretele de boieri și mironopolii*, ctitori de biserici. În pictura murală din biserici, chipurile ctitorilor sunt zugrăvite pe perețele de vest al pronaosului, pe suprafața lui interioară, la dreapta și la stânga intrării în naos, mai rar le găsim și pe pereții de sud și de nord al pronaosului (ca la Hurez și la Snagov), ori pe suprafața de răsărit a peretelui despărțitor între naos și pronaos (ca la Voroneț).

VOTUL (lat. *votum* = făgăduința, *voveo* -ere = a sfîrși, a făgădui) sau **Făgăduința** se face în monahism de către viitori călugări care își închină viața lui Dumnezeu, retrăgându-se

în mănăstire. Cel care face votul călugăriei trebuie să-l și respecte trăind conform canoanelor vieții mănăstirești. Temeiul acestui vot îl găsim și în Vechiul Testament, în cuvintele Ecclesiastului: „Dacă ai făcut un jurământ lui Dumnezeu, nu pierde din vedere să-l împlinești, că nebunii nu au nici o trecere, tu însă împlinești ce ai făgăduit” (Ecles. 5, 3). Jurământul monaha constă în împlinirea celor trei voturi: al sărăciei, al castității și al ascultării (supunerii), adică a renunța la voia satanei, la plăcerile și faptele lui; v. **Precatio**.

VOVIDENIA sau **Ovedenia** - nume folosit în popor pentru sărbătoarea „Intrarea Maicii Domnului în biserică”, v. **Sărbătorile Maicii Domnului, Cultul marial**

VULGATA - traducerea Bibliei în latină de către Ieronim, v. **Septuaginta, Exapla**

VULTURUL v. **Veșminte bisericești**

WALDFLOTTAS („veghețori”, „supraveghețori”) — se numeau preoți vechi în religii păgâne ale popoarelor baltice. Zeul lor suprem se numea Perkunas, căruia i se aducea cultul sub cerul liber, pe un loc înalt, înconjurat de arbori unde, în cinstea lui, se întrepunea un foc nestins, el fiind zeul fulgerului și al furtunii.

WAIHAL (chr.) — denumire pentru versetele din Leșul (cap. 32) care se citesc în zi de post, în religia iudaică, conținând ruga de iertare pentru păcatul de a se fi închinat „veteșilor de aur”.

WALHALLA — se numea raiul în religia vechilor popoare germanice. Raiul era conceput ca un loc umnos, ce se afla în cer, în împărăția zeului Odin, zeul lor suprem. Acolo se duceau sufletele războinicilor și ale luptătorilor. În contrast cu Walhalla se afla Hölle — împărăția morților de sub pământ.

WALI — denumire pentru cultul sfinților în islamism. v. **Islamismul**

WALKIRIILE — erau zețări ale soartei în credința vechilor popoare nordice (germane), walkirile hotărau viața și moartea celor de pe câmpurile de luptă. Germanii le închipuiau ca pe niște frumoase războinice care alergau pe câmpuri dând ajutor eroilor împotriva dușmanilor, iar după luptă, sufletele eroilor erau duse în Walhalla, locuința zeilor, spre a se bucura acolo de toate bucurățiile. v. **Wodan**

WICLIFF JOHN (1320–1382) — înfiitorul wichianismului, mișcare reformatoare a Bisericii engleze (teoric și profesor la Oxford), s-a

radicat împotriva papalității și a ordinelor monahale catolice (franciscani și dominicani, care ascăparaseră toate demnitățile bisericești). Wicliff pedează pentru înlăturarea autorității papale și trecerea Bisericii sub autoritatea statului (încă predici împotriva clerului roman-catolic care trăia în lux, acumulând mari bogății, și dând astfel învățătura evanghelică). Sprijinit de curtea regală a Angliei, Wicliff are curajul să înlătureze papalitatea, numind-o „instituția lui Antihrist”. În reformă bisericească pe care și-o propune, el contestă Sf. Tradiție, ierarhia bisericească, Sf. Litanie, venerarea icoanelor, a moaștelor, a sfinților etc. Wicliff traduce Sf. Scriptură în limba engleză și trimite predicatori în toată țara să propovăduiască libertatea și egalitatea pentru tot poporul. Dinăstii sinoadă ținute de Biserica catolică la Londra, în 1382, condamnă doctrina și activitatea lui Wicliff, înăbușându-l din Universitate. El moare în același an, iar partizanii săi sunt crunt persecutați. În anul 1415, Sinodal din Constanza (Elveția), condamnă toate tezele lui Wicliff iar pe el se răzbună dezgropându-i trupul și arzându-l împreună cu toate scrierile lui. Ideile acestuia au fost preluate de Jan Huss (în Boemia, sec. XV) sub forma husitismului, iar în sec. XVI se vor regăsi în doctrina lui Luther și Calvin. Jan Huss va fi și el condamnat de același sinod de la Constanza și ars pe rug, pentru ideile sale reformatoare. Datorită wichianismului, Anglia va primi ușor protestantismul, întărind caracterul național al Bisericii angli-

cană, v. **Anglicanismul**

WODAN — era numele zeului suprem al popoarelor germanice (păgâne), cei din nord îl numeau Odin. Wodan a devenit zeu ceresc, stăpân al vieții spirituale și al civilizației. Fiind și zeu al morții, el aduce, cu concursul Walkirilor, în împărăția sa, sufletele războinicilor „cei aleși”, morți în lupte. Fiind el însuși un zeu mândru și războinic, se credea că alerga călare pe calul său cu opt picioare, în fruntea sufletelor morților, care urau înfiorător împreună cu rafatele vântului de noapte.

WODHAN, WOTAN, v. **Wodan**

WULFILA, ULFILAS (311-384) — got de

origine, ajunge episcop al goților de la Nord de Dunăre (341). Goții păgâni, care invadează teritoriul de la nordul Dunării, persecută pe goții creștini de aici, aceștia se vor refugia împreună cu episcopul lor în sudul Dunării, în regiunea Nicopole, unde Wulfila va rămâne până la sfârșitul vieții ca episcop al comunității creștine din Balcani. Înainte de a intra în cler Wulfila, fiind un om cult și cunoscând limbile greacă și latină, fusese lector și tălmăc al unei școli a goților la Constantinopol (335-337) și apoi, la vârsta de 30 de ani, pe când se afla într-o școală la Antiohia, a fost hirotonit episcop. El a tradus Biblia în limba gotă, traducere din care au rămas fragmente până azi (DVR).

XENODOFION v. **Girocomiile**

XIROFAGIE (gr. ξηροφαγία, ἡ *xirofaghia* = hrană compusă din alimente uscate) post aspru, fără mâncare gătită, constând numai din vegetale, pâine și apă, practicat de mari asceți, acest post a fost ținut și de Sf. Ioan Botezătorul, în pustia Iordanului

(Matei 3, 4), când se pregătea pentru activitatea de Înaintemergător al Domnului Iisus Hristos.

Xirofagia a fost modal de viață al marilor pustnici și asceți creștini din epoca de strălucire a monahismului, în primele veacuri creștine, v.

Postul, Monahismul

Y

YAMA = zeul = decător al sufletelor celor morți, în religia hinduistă v. **Hinduismul**

YAZIDISM sau **CUITUL DIAVOLULUI**

este o religie de sine stătătoare, care-și are originea în Irak (Kurdistanul Irakian) în centrele Mosul și Sinab, azi în afară de Irak (Kurdistan), yazidiții mai trăiesc în Turcia, nordul Siriei, Armenia, Iran, Afganistan și India (și în) (Cărțile lor sfinte sunt *Cartea Neagra* și *Cartea Dezbătătoare*, cărți se pare scrise în limba kurdă, acum vreo 200 de ani, mai mult spre a avea și o „Scriptură” și a nu mai fi disprețuși de islam și în care se laudau cu Coranul. Yazidismul continuă o religie veche. Mazdeismul la baza căruia stă dualismul Bine-Rău, în Yazidism acest dualism este înlocuit cu Binele = Dumnezeu, iar Răul = diavolul. Aceștia au fost multiplicați în ipostaze și fiecare ipostaze îi este asimilată o divinitate luată din diverse religii: asiri, habs, manici, creștină, din creștinism au luat diferiți sfinți, iudeică și islamică, din care au luat și ei. În dualismul yazidiț, Dumnezeu este identificat cu zeul Ormazd (Binele), iar diavolul e asimilat cu Ahriman (zeul răului) așa cum erau ei venerați în mazdeism. Yazidiții îl văd pe diavol ca un inger căzut care a fost repus în dreptare, ca izvor al răului, el este cauza tuturor nenorocirilor. De aceea se evită rostirea numelui său, pentru a nu i atrage furia. Slujirea diavolului este deosebită de cea a lui Dumnezeu, căci se face cu teamă, implorare umilă, pe când slujirea lui Dumnezeu e făcută cu recunoștință și

mulțumire. Teama de diavol a devenit însă atât de puternică, încât yazidiții au ajuns să i se închine numai lui, abandonându-l pe Dumnezeu (pe motivul că Dumnezeu e bun și nu e poate face vreun rău, pe când diavolul, pas numai să facă rău, trebuie slujit, pentru a-i împiedica și iertarea, astfel ca răul pe care l poate face el să se îndepărteze). Yazidiții cred în reîncarnare (în postat la fel ca mahomedanii) (nu mănâncă, nu fumează, nu se distrează), dar numai 3 zile, nu 30, ca la Ramadan. Miercuri și vineri sunt zile de post, ca și la creștini. Se roagă la răsăritul și apusul soarelui, dar numai individual, ei nepracticând rugăciunea în comun. Rugăciunea se face în tre limbă kurdă, arabă și persană. Pentru xaziri (nunți înmormântări nou-născuți) au rugăciuni speciale. Au o rugăciune de implorare care cuprinde un final de blestem „O! Sarat Ad Din, cel cu pletele tălăte, adu-ne bunăvestirea ta în Kurdistan, răspândește credința, ca să te armeze întregul Kurdistan și îndreaptă ghiulele tunurilor către Turkestan (zone locuite de turci, turkmeni), să se înalte Tronul în Kurdistan și să cadă năpasta peste Arabistan (părțile arabe)”. Yazidiții au multe obiceiuri legate de diferite ceremonii. De Anul Nou, vopșesc și încondează ouă și își împodănesc casele cu coronite de flori sau spice de grâu. Căsătorii le nu se fac decât între tineri de aceeași condiție socială și sunt interzise în luna aprilie (fiind luna florilor și fiindcă în această lună s-au căsătorit profeții) condiția femeii este foarte umiltoare, soțul

poate s-o piardă la jocul de cărți și astfel trecând la alt bărbat, ea poate fi vândută pentru o anumite sumă a tuiă care se va căsători cu ea, sau poate rămâne slugă sau soție în casa celui care a câștigat-o la jocul de cărți. Când cineva se află pe patul de moarte este chemat Șeicul: acesta pune pe limba muribundului câteva fire de țărână de la mormântul sfânt al Șeicului Uday și câteva picături de apă de la izvorul Zenisem (din Kardistan). Aceasta e un fel de împărtășanie. Trupul mortului se stropește de asemenea cu această apă (după ce a fost spălat). După împlinirea unui întreg ritua funebru, mortul este îngropat în timp ce se cântă din fluer iar din când în când se bate și din tohă. Din punct de vedere culinar, yazidii nu mănâncă anumite alimente: ca pește (din respect pentru profetul Iona, cel înghițit de chit), carne de porc, de cocoș, lăptuca, varza, conopida, dar din nici o casă nu trebuie să lipsească brânza și ceapa, făina de orz și curmalele. Comunitatea yazidită este condusă de un emir, atât pe plan religios, cât și social, iar în presus de emir se află *Iata Șeicul* (care pe plan religios este echivalent în rang cu un patriarh creștin sau cu un marfiu musulman). Emirul și Iata Șeicul își au rezidența la Mosu. În subordinea lor se află *șeicii* (șefi religioși, din fiecare sat și oraș) care sunt ajutați și ei de *șeici drumeti* (care strâng dările și împart aștoarele) și de *cântăreți* care la diverse ocazii (nunți, înmormântări), cântă, acompaniază din fluer, recită, practică dansuri rituale asemenea dervişilor pentru a cădea în transă și a lua legătura cu sufletele morților. Acest lucru îl face *ș hogit* (un fel de călugări yazidiți), care trăiesc în preajma mormântului

șeicului Uday și îngrijesc aceștia execută și cântecele funerare și ritualurile de înmormântare. Altă categorie de slujitori yazidiți sunt așa-numiții *sârman* (în ște că ugări sihaștri care trăiesc din mila publică și al căror rol este de a purifica, prin asceză, zona locuită de comunitate. Yazidiții trăiesc în general izolați în zone greu accesibile și datorită faptului că au fost oprimați mereu de-a lungul istoriei sunt luptători nemîfricați dar și puțin iubitori față de cei ce nu aparțin comunității lor. De asemenea, religia le interzice să practice comerțul sau vreun meșteșug, deoarece aceste lucruri duc la înșelătorie și minciună și de aici, la ceartă, la învrăjbur. În care numele diavolului este imposibil să nu fie prezent, iar pentru un yazidit nu există păcat mai mare decât să audă numele diavolului. Cei ce îl rostește în fața sa trebuie amarat, după cum arată religia lor. De aceea yazidiții se ocupă în exclusivitate cu pășoritul, creșterea oilor, caprelor și măgarilor și cu cultivarea unor plante cum ar fi: linte, năut, graul, porumbul etc. Prin întreg modul lor de viață yazidii vor să rămână departe de lume, în sepa lor. De asemenea, le este interzis să vorbească străinilor despre credința lor după cum le este interzis să asculte pe străini vorbind despre credințele lor.

Y.M.C.A. (Young Men's Christian Association - Asociația tinerilor creștini) - întemeiată în Anglia, în 1844, de Sir George Williams, la început pentru tinerii băieți din 8va și pentru tinerele fete în scopu educativ și religios-morale, dar având și cămine pentru ocrotirea celor aflați în afara familiei. Y.M.C.A. s-a ființat și în țara noastră în 1919, din inițiativa Reginei Maria. Asociația își are sedile mai ales

YOG-YOM

În marile orașe și marile porturi ale lumii. La noi se aflau, între cele două războaie mondiale, asemenea sedi. la București și Constanța. După Revoluția din 1989, în România, YMCA și-a reluat activitatea, cu caracterul ei creștin, având ca președinte pe dl. Aurel Savin. Sediul YMCA se află la Geneva, la Cons. Int. Mondial, iar la București în str. Silvestru 33, sub denumirea „Asociația creștină a tinerilor”.

YOGA — metodă de meditație în Brahmanism prin care, printr-un ansamblu de practici, se crede că se poate ajunge la cunoașterea lui

Atman, marele Adevăr, esență ultimă a întregii existențe. Aceasta înseamnă suprema fericire, dincolo de care totul în lume este aparență înșelătoare; mântuirea, în brahmanism, nu se realizează nici prin împlinirea faptelor legitime, nici a sacrificiilor, ci numai prin această cunoaștere, prin această odihnă în Atma-Brahma, care este suprema fericire, v. **Brahmanismul**, **Vedanta**.

YOGHIN — adept al sistemului yoga.

YOGINI — se numește, în mitologia vedică, zeța-vrăjitoare, patroană a magiei.

YOM-KIPUR v. **Iom-Kipur**

ZAHARIA — preot la templul din Ierusalim, profet pe care Biserica Ortodoxă îl sărbătorește ca sfânt la 5 septembrie, el fiind tatăl Sf. Ioan Botezătorul (Luca, cap. 1). *Zaharia* este și numele uneia dintre cărțile Vechiului Testament, scrisă de unul dintre cei 12 profeti mici, pe timpul lui Darius, împăratul persilor (522-486 î.Hr.). Profetul Zaharia a stimulat poporul iudeu pentru rezidirea templului din Ierusalim, după întoarcerea din robia babiloniană, a profetit despre venirea lui Mesia. În calendarul ortodox, pomenirea lui se face la 8 februarie.

ZAMCA — vestită mănăstire armeană lângă Suceava, al cărei hram adună în fiecare toamnă, pe toți armenii din România și chiar de peste hotare.

ZAMFIRA — mănăstire de maici, în jud. Prahova, zidită în 1855 de mitropolitul Nifon, și pictată de Nicolae Grigorescu.

ZAMOLXIS — zeul suprem în religia geto-dacilor. Aceștia îi sacrificau din când în când un om, pe care îl socoteau un sol trimis zeului din partea lor.

ZARATHUSTRA sau ZOROASTRU („cel cu cârmă bătrâne”, în limba persiană) — este reformatorul vechii religii iranice, „mazdeismul” (sec. VI î.Hr.). El a căutat să spiritualizeze această religie tradițională (cunoscută din sec. VIII î.Hr.) și s-o umanizeze din punct de vedere social. De aceea, ridicându-se împotriva jertfelor religioase și luând apărarea săracilor, el intră

în conflict cu preoții vechi religiei. Doctrina zoroastrică se află în cartea sfântă Avesta, se bazează pe *dualism* — lupta dintre bine și rău —, binele numit *Ormuzd* (Ahura-Mazdah) și răul numit *Ahriman* (Angro-Maimu). *Ahura-Mazdah*, care reprezintă împărăția binelui, este conceput monoteist, considerat creatorul cerului și pământului și autorul ordinii în lume. El se află în cer, „împărăția cântecelor”. În cer primește sufletele dreptilor și le răsplătește cu nemurirea. Vechii zei din mazdeism nu mai sunt concepuți tradițional, ci vor deveni, în concepția lui Zoroastru, numai niște idei sau atribute ale divinității, numite *Ameshaspentas* („spirite ale sfînțeniei și nemuririi”), care luptă împotriva demonilor, rânduiesc sacrificiile și asistă la judecarea morților, al căror judecător este *Mithra*, o altă idee personificată, dar subordonată ideilor „Amesha-Spentas”. În împărăția binei trăiesc și „*fravashis*”, ființe super-oare, create în afara lumii și înaintea ei, fiind nemuritoare. Aceștia sunt un fel de îngeri păzitori ai oamenilor. Fiecare om are un asemenea inger, care-l apără de demoni. Împărăția răului este *Ahriman* (Angro-Maynyu), „spiritul rău”, care locuiește în întunericul prăpastiei, îndemnându-l pe oameni la fapte rele spre a-i câștiga. El este ajutat de „*daevas*” (demonii), care adună pe păcătoși, printre care sunt socotite și popoarele ce nu aderă la zoroastrism (greci, romani, turci, arabi, turanieni). Purificările, sacrificiile, principiile morale în zoroastrism, au rolul de a domina forța

război la aceasta contribuie și voința omului. În aprecierea faptelor morale, rolul principal îl are rațiunea, nu iubirea. Legea dreaptă este intransigentă: „ochi pentru ochi, dinte pentru dinte”. Unele concepte se aseamănă cu cele ale religiei iudaeice și creștine. Predică războiul sfânt. Într-un templu de rugăciune focul sacru, preoții lor se numesc „magi” și „mohi”. Cultul constă în citiri din Avesta și din diferite rugăciuni. Cred în viața viitoare, după moarte, sufletul rămâne trei zile lângă trup, apoi pleacă să treacă peste podul care-l va duce în lumea de dincolo. Acest pod se întinde pentru cei buni și se îngustează pentru cei răi, până ajunge ca lama unui brici. Înainte de a porni pe pod, sufletul este judecat și cântărit pe o balanță. La greutate conștientă faptele bune care vor da sufletului în „împărăția cerurilor”. Iar cei răi se prăbușesc în prăpastia demonilor unde vor rămâne 9000 de ani după care vor fi purificați prin foc și vor intra și ei într-o altă viață de fericire veșică căci iadul nu va mai exista, fiind și el distrus de focul purificator. Restul din vechii zoroastrieni mai trăiesc astăzi în India și Pakistan. Iranul fiind complet islamic, puținii zoroastrieni rămași nu fac prozelitism.

ZETATĂTURANIENE — zeul cerului în religia Greciei antice.

ZEL — devotament, puterea de dăruire totală a ființei noastre în împărăția lui Hristos. În creștinism, zeta pentru credința în Hristos a dat martirii. Slujitorii Bisericii la Hristos, preotii, nu reușesc în misiunea lor fără devotamentul numit *zel pastoral*.

ZELOTI — adepții ai unui curent în sânul iudaismului antic. Proveneau dintr-o familie zeoților erau apărători „zelosi” ai tradiției pe plan politic au fost principalii animatori ai răscoalei din 66

împotriva stăpânirii romane, declanșând războiul iudaic, soldat cu biruința romanilor și dărămarea templului din Ierusalim, din anul 70. **ZEND-AVESTA**, v. *Avesta, Zarathustra*. **ZELUS** — zeul suprem, în religia Greciei antice părintele zeilor și al oamenilor, zeu al cerului și avea locuința pe vârful muntelui Olimp, cel mai înalt munte din Grecia. Era înfățișat cu un fulger în mână, stăpânind ploaia, zăpada, tunetul, lumina. Zeus protejează și apără dreptatea, familia, cetatea. Sculptorul grec Fidias l-a reprezentat statuar, majestuos, ca simbolul perfecțiunii grecești. În legendele mitologice, el apare însă diminuat de sălbiciuni omenești. În mitologia romană este identificat cu *Jupiter*.

ZEVEDEI — tatăl fraților Iacov și Ioan („fiul lui Zevedei”, cum îi numește Evanghelia), apostol al Mântuitorului, chemați la apostolat la marea Tiberiade, unde erau pescari, ca și tatăl lor.

ZI, ZIUA DOMNULUI (*dies dominica*) — denumirea zilei în care Domnul Hristos a înălțat din morți. Biserica a serbat-o ca zi de rugăciune în care se săvârșește Sf. Liturghie sau cultul euharistic este ziua Pogorării Sf. Duh. Ziua întemeierii Bisericii creștine. În afară de înțelesul pascal, ea are și un sens eshatologic anticipând împărăția lui Dumnezeu, în care credem și care va veni pentru care ne rugăm „Tatăl nostru” vie împărăția Ta”. Acelo este Hristos. „Care șade de-a dreapta Tatălui și arăși va să vină, să judece vii și morți”, cum ne învață „Simbolul credinței” (Crezau), când — spune Sf. Evanghelic — „toți vor da socoteală în ziua judecării” (Matei 12:36) și spre care ne îndeamnă Sf. Apostol Pavel. Trebuie să ne pregătim „Așadar dacă ați învial

împreună cu Hristos, căutați cele de sus, unde Se află Hristos, șezând de a dreapta lui Dumnezeu" (Coloseni 3, 1). Ziua Domnului este și „ziua judecării din urmă”, când fiecare va da socoteală de faptele sale, este ziua Învierii Domnului, zi de bucurie, și ziua liturgică a comemorării jertfei Sale, pentru mântuirea neamului omenesc. Ea a înlocuit sabatul evreu și este decretată zi de repaos pentru creștini, în mod oficial, prin Edictul de la Milan, din anul 313, dat de împăratul Constantin cel Mare.

ZI LITURGICĂ — se numește, în cultul creștin, intervalul de timp dintre două serii consecutive, căci sărbătorirea și slujba oricărei zile liturgice începe cu Vecernia (slujba de seară) din ajunul zilei respective când se săvârșește Sf. Liturghie. Ziua liturgică este o moștenire din tradiția iudaică de socotire a timpului, conform textului biblic, unde zilele creației sunt numărate, începând cu seara și continuând cu dimineața — „Și a fost seară și a fost dimineață, ziua întâi” — „Și a fost seară și a fost dimineață, ziua a doua” ș.a.m.d. (Facerea I, 5 și 8). După importanța lor, zilele liturgice se împart în zile de rând (lucrătoare), cele mai numeroase, și zile de sărbătoare, mai puține, dar mai importante d.p.d.v. religios. Cele mai importante zile din cursul anului bisericesc sunt: Vinerea Patimilor, Duminică Sf. Paști și Duminică Rusalilor (Duminică Mare), ele fiind legate de moartea Domnului și de alte evenimente de căpetenie din istoria sfântă a mântuirii — Patimile, Învierea Domnului și Pogorârea Duhului Sfânt. După acestea vin, ca importanță, celelalte sărbători ale Mântuirii: ale Sfinței Trei Ierocare și ale diferiților sfinți.

ZIDITORUL — nume dat lui Dumnezeu-Tatăl,

Ziditorul (Creatorul) cerului și al pământului.

ZIGURAT sau **ZIKKURAT** — turnuri foarte înalte, construite în trepte, și alăturate templelor păgane asiro-babiloniene. Uneori un turn servea mai multor temple. Se crede că rostul lor era de observatoare astronomice, v. **Baru**. **ZIHRONO-LIVRAHA** (ebr.) — formulă rostită la iudei despre un decedat, însemnând „Fie-ți amintirea binecuvântată” sau, cum zice poporul, „Fie-ți țărâna ușoară”.

ZISUDRA — numele supraviețuitorului potopului, în versiunea sumeriană Zisudra, rege în Sumer, protejat de zeul solar Utus, primește indicații de construire a unei arce, cu care va rătați pe ape 7 zile și 7 nopți, când va începe potopul și se va arăta din nou soarele. Textele sumeriene arată că Zisudra nu s-a mai întors pe pământ, ci a fost dus în țara fabuloasă Dilmun, unde va trăi etern, ca zeu. Tema potopului apare și în epopeea lui Gilgameș, având mare analogie cu versiunea biblică, în epopee, supraviețuitorul potopului se numește *Utnapishtim*, iar în Biblie, *Noe*. Mitul potopului este universal răspândit, fiind atestat în toate continentele. Inițial, variantele despre potop par a fi pornit din Mesopotamia și India (M. E. ICR, p. 65).

ZIUA CRUCII v. **Crucea**

ZIUA SOLARĂ v. **Calendar**

ZLĂTARI — țigani premergători de aur, veniți în țară ca robi pe moși le boierești. Biserica Zlătar din București (Calea Victoriei), veche din secolul XVI-lea, era socotită ca aparținând zlătarilor. A fost refăcută, rezidită, în secolul XVII, de Stoilnicu Șerban Cantacuzino. Inițial a fost mănăstire închinată Patriarhiei din Alexandria. După secularizare, în secolul XIX, devine biserică.

de mir, așa cum este și astăzi.

ZMEU — simbol al răului, în folclorul românesc; închipuit ca un balaur sau ca un uriaș cu puteri neobișnuite, personaj de basm, el stă totdeauna înfrânt în lupta cu binele (întruchipat prin Făt-Frumos sau un voinic viteaz și curajos).

ZOGRAFU — mănăstire în muntele Athos, refăcută și înzestrată cu moșii și bani de Ștefan cel Mare, Domnul Moldovei (sec. XV). După el, mănăstirea a continuat să fie ajutată și sprijinită de mulți români.

ZOHAR v. **Kabbala, Kabbalah** (tradiții).

ZOROASTRU v. **Zarathustra**.

ZOOLATRIE — religie primitivă, caracterizată prin divinizarea animalelor și transformarea lor în zeități. E foarte răspândită în Egiptul antic, unde cel mai cunoscut animal adorat de egipteni era *boul Apis*, socotit ca zeu al fecundității.

ZOOMORFISM — credință religioasă după care sufletele celor morți se reîncarnează într-un animal.

ZOTIKOS v. **Philippos**.

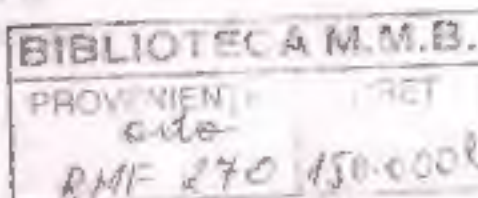
ZUGRAVI DE BISERICI — pentru sec. XVI, cel mai de seamă este *Dobromir Zugravul*, cel care a pictat ansamblul original din biserica lui Neagoe, de la Argeș, și pe cel de la Tismana. În sec. XVII, *Mihail Monahul*, *Ianachi Zugravul* ilustrează noile tendințe în pictură, pe care le va accentua *Pârveu Mutu*, cel mai vestit în epocă (sec. XVII-XVIII). *Pârveu Mutu*, format la școala de pictură de la Mănăstirea Negru-Vodă, din Câmpulung-Argeș, își face ucenicia pe lângă pictori din Bucovina, apoi revine în Țara Românească; angajat de Stolnicul Mihai Cantacuzino, el pictează biserica Colțea, după care au urmat

alte, pictate cu ucenicii săi, și la care se mai văd și azi medalioane cu sfinți datând din secolul XVIII: Biserica numită „Cu Sfinți”, sau „a Silfidelor”, Stavropoleos, Bătiștei, Sf. Ștefan, Mântuleasa, unde se mai păstrează pictura fațadei principale. *Pârveu Mutu* este cel care a adus în Muntenia „moda” picturii exterioare a bisericilor; tot el va accentua în pictură curentul nou cu trăsături naționale (elemente locale, lăutari, hore) și va lăsa să pătrundă în pictură influențe din texte apocrife, hagiografice și folclor. *Pârveu Mutu* pictează mari ansamble ca cele de la Mărgineni, Filipeștii de Pădure, Posada, Călinești, Sf. Gheorghe Nou din București, Fundeni, Doamnei. În Ardeal, pictura exterioară a bisericilor a fost adusă de pictorii lui Brâncoveanu, care au lucrat la ctitoriile sale de la Sâmbăta și Făgăraș. Tot în sec. XVII, un pictor bisericesc cu faimă este *Constantin Zugravu*, care se remarcă prin armonia culorilor, a mișcării, expresivității figurilor (ca de ex. scena Bunei Vestiri de la Biserica Doamnei din București). În sec. XVIII, zugravii *Preda* și *Marin* pictează la Horez, repictează la Cozia, Polovragi ș.a. În sec. XIX, avem pictori formați la școlile Apusului, ca: *Tătărăscu*, *N. Stoenescu*, *Lecca*, *M. Popp*, *Epaminonda Bucevski*, pictori de șevalet care repictează bisericile Antim, Sf. Spiridon Nou, Negustori, Sf. Ecaterina din București. În același gen pictează *N. Grigorescu* la Agapia și Zamfira (Prahova) — picturi apropiate ca stil mai mult de al marilor maeștri ai Renașterii apusene decât de stilul bizantin, ceea ce este păgubitor pentru tezaurul artistic al vechii noastre picturi. La sfârșitul sec. XIX și începutul sec. XX, se formează un curent

nou de revenire la fâgașul tradițional al picturii noastre bisericești de stil bizantin românesc, care va fi reprezentat de pictorii: *Belizarie, I. Mihail, Costin Petrescu, V. Damian* ș.a. În acest spirit s-a format Școala Superioară de Artă Bisericească de pe lângă Arhiepiscopia Bucureștiului, în 1940, sub patriarhul Nicodim, unde s-au format mari pictori ca: *Gh. Popescu, Olga Greceanu, Iosif Kebber, Vasu, I. Stoica* ș.a., care au realizat ansambluri picturale în stil neobizantin, la biserici construite ori repictate în epoca noastră, ca: marea catedrală a Episcopiei din Constanța, Arad, Biserica Sfinții Împărați din Ploiești, Catedrala din Tg. Mureș etc.

ZWINGLI, ULRICH (sec. XV–XVI) — reformator religios, se ridică împotriva catolicismului, pe care-l acuză de practica indul-

gențelor și de numeroase abuzuri; reneagă ierarhia bisericească, celibatul preoților, monahismul, missa (rânduiala slujbei catolice) și tot ce nu se putea demonstra prin Sfânta Scriptură, pe care o consideră singurul izvor al religiei creștine. Ca urmare, părăsește preoția din Biserica Romano-Catolică, înființându-și propriul său ordin religios, care se va numi *Zwinglianism*; se căsătorește și, ca preot reformat, nu mai recunoaște altă autoritate religioasă decât cea întemeiată de el pe baza Evangheliei. Biserica evanghelică condusă de el înlătură din locașul de cult altarele, icoanele, crucile, lumânările. După moartea sa, zwinglianistii se vor integra în confesiunea protestantă întemeiată de Luther și Calvin; v. **Protestantismul**.

BRANIȘTE ENE, profesor de teologie. N. 12 oct. 1913, în Suseni, jud. Argeș, †18 mart. 1984, în București. **Studii** la *Seminarul teologic din Curtea de Argeș* (1925–1933), *Facultatea de Teologie din București* (1933–1937), cu **licență** în 1938 și **doctorat** în 1943, la *Facultatea de Litere* (secția *Limba română*, 1945–1947); a urmat și **cursurile Seminarului pedagogic „Titu Maiorescu” din București** (1937–1938). **Asistent** la *catedra de Teologie practică* de la *Facultatea de Teologie*, pentru *Liturgică și Pastorală* (1938–1950), apoi **conferențiar** (1950) și **profesor titular** (1950–1982), **prorector** (1970–1971), și **rector** al Institutului (1980–1982). **Conferințe** în Austria, Franța, Germania, Anglia. **Diacon** (1940), **preot** (1950), **iconom stavrofor** (1952).

LUCRĂRI: *Explicarea Sfintei Liturghii după Nicolae Cabasila* (teză de doctorat), București, 1943, XVI + 238 p.; *Tâlcuirea dumnezeieștii Liturghii de Nicolae Cabasila*. Traducere din grecește și studiu introductiv, București, 1946, VIII + 133 p. (1989); *Tipic bisericesc*, București, 1976, 302 p.; *Liturgică teoretică. Manual pentru Seminariile teologice*, București, 1978, 280 p. (în colaborare); *Liturgica specială*, pentru Institutele teologice, București, 1980, 510 p.; *Liturgica generală cu noțiuni de artă bisericească*, București, 1985, 548 p. (ed. a II-a, București, 1993, 783 p.); *Anastasimatarul uniformizat II. Utrenierul sau Cântările Utreniei de Duminică dimineata ale celor opt glasuri bisericești*, București, 1954; *Cântările Sfintei Liturghii și podobiile celor opt glasuri*, București, 1960; *Carte de cântări bisericești pentru credincioșii creștini ortodocși*, București, 1975; *Cântările Penticostarului*, București, 1980.

A diortosit: *Catavasierul* (1959), *Penticostarul* (1973), *Octoiul Mare* (1975) și a revizuit ediția *Liturghierului* din 1980.

A publicat **studii, recenzii, predici, dări de seamă** în presa bisericească.

(După **DICȚIONARUL TEOLOGILOR ROMÂNI**
de preot prof. univ. dr. MIRCEA PĂCURARIU)

BRANIȘTE ECATERINA, profesoară de religie. N. 24 oct. 1914, în Bazarcic (Bulgaria de azi), din părinți creștini-ortodocși, † 2 febr. 2000.

Studii: *școala primară și Liceul de fete* în orașul Bazarcic. (1921-1933), *Facultatea de Teologie din București* (1933-1938), cu licența *Psihologia religioasă a adolescentului*. Urmează în paralel, cursurile *Seminarului Pedagogic Universitar din București* și între anii 1952-1956, *Facultatea de Filologie - Universitatea București*. **Profesoară de religie** la *Școalele și Liceele de Fete* din Ploiești și București („Doamna Stanca”, „Iulia Hașdeu”). Între 1948-1972 predă **Limba și Literatura română** la diferite licee din București („Mihai Viteazul”, Liceul cu predare în lb. maghiară.)

LUCRĂRI: **redactează** *Manualele de Religie pentru clasele elementare*; **editează:** *Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, Liturgica Specială*, București, 1992; *Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, Liturgica generală*, București, 1993, *Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, Participarea la Liturghie*, București, 1999. **Coautoare** (până în clipa morții) la prezentul *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*.

